DE INDISCHE GIDS.

De Indische Gids.

Staat- en Letterkundig Maandschrift.

Hoofdredacteur: R. A. VAN SANDICK,

MET VELER MEDEWERKING.

EEN EN TWINTIGSTE JAARGANG.

II.

AMSTERDAM. J. H. DE BUSSY. – 1899.

INHOUD VAN DEN EEN EN TWINTIGSTEN JAARGANG, TWEEDE DEEL.

Pag.

De nieuwe Gouverneur-generaal; door R. A. v. S. 773

Indische militaire belangen. II. Geen samensmelting der officierskaders in Indië en Nederland; door * * * 779

Varia; door v. S.:

De interpellatie Van de Velde betreffende de opleiding der Oost-Indische ambtenaren. 823
Een circulaire van Resident Kroesen. 845
Hoogere Burgerschool of Gymnasium voor aanstaande administratieve ambtenaren. 848

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 850

De nieuwe Gouverneur-Generaal: in het *Vaderland*, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, de *Amsterdamsche Courant*, *Veenstra's Technisch Weekblad*, het *Algemeen Handelsblad*, de *Avondpost*, de *Nieuwe Arnhemsche Courant*, het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, de *Standaard*, het *Centrum*. — Nabetrachtingen van het *Vaderland*. — Repliek van het *Algemeen Handelsblad*.
Het ingediende ontwerp tot inwisseling der Indische duiten, besproken in het *Algemeen Handelsblad* en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, en de denkbeelden van den heer W. Bosch in het laatstgenoemd blad.
De opleiding voor administratieve ambtenaren in Indië: in de *Avondpost*; de brochure der in 1898 aan de Indische Instelling ingeschrevenen; het *Algemeen Handelsblad* en het *Vaderland*.
De tegenvaller van de Bantamlijn, in het *Algemeen Handelsblad*.

Correspondentie-Artikel: Het opstel „Valsche Rijksdaalders in Ned.-Indië", in de April-Aflevering 868

Voorloopige resultaten der Siboga-expeditie 869

Cochinchineesche typen, naar het Fransch van André Crémary. 873

Wetenschap en Industrie:

Vaatwerk in Noord-Indië en Kashmir 879

Zig-Zag; door een ambtenaar van Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen. I. Inlandsche begrippen en Nederlandsche Rechters, II. De Islam, een gevaar? 883

Financieel Overzicht 887

Voorloopige beschouwingen over het rapport van de Staatscommissie voor de opleiding der administratieve ambtenaren in Indië; door R. A. v. S. 901

Moeten zooveel mogelijk alle Djatibosschen blijven bestaan? door G. S. de Graaf, *Oud-Houtvester* 908

Indische militaire belangen. III. De voornaamste argumenten der voorstanders eener samensmelting van de officierskaders in Indië en Nederland; door * * * 919

Pag.

Varia; door v. S.:

Valsche rijksdaalders in Indië en het Algemeen Handelsblad 950
Nog eens naar aanleiding der benoeming van den Gouverneur-Generaal 953
Tijdelijke dienst in Nederland gevolgd door vaste aanstelling als ambtenaar in Indië en omgekeerd 955

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 958

De heer Ernest Lavisse in de *Revue de Paris* over „une méthode coloniale." — Een referaat van Prof. Mr. L. W. C. van den Berg over den rechtstoestand der inlandsche Christenen en de zending. — Dr. J. Groneman in het *Tijdschrift voor geschiedenis, land- en volkenkunde* over de hoogvlakte van het Jang-gebergte. — X in het *Indisch Militair Tijdschrift* over de tractementen der officieren.

Koloniale Literatuur:

Rich. Wallaschek over de muziek van den Indischen Archipel; door Joh. F. Snelleman. 965
Een bundel verhalen van Augusta de Wit; door Cyrano 969

Expeditie tegen de Malaria; door J. F. S.. 973

Rapport van de Commissie door den Minister van Koloniën benoemd om hem voor te lichten omtrent eene herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot Ambtenaar van den Administratieven Dienst in Nederlandsch-Indië. 976

Friedrich Gerstäcker op Java; door S. Kalff 999

Financieel Overzicht 1025

Het uitdunnen en uitkappen plenteren) van de Djatibosschen op Java; door W. H. van der Haas 1037

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand. I. 1053

Varia; door v. S.:

De wees- en boedelkamers als landbouwbank met geheime balans 1079
Een ontwerp-wijziging van het reglement op de burgerlijke rechtsvordering naar aanleiding van de Wet-Hartogh 1081

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1085

Mr. C. Th. van Deventer in de *Gids* over Nederlands eereschuld aan Indië.
Het rapport der commissie voor de benoembaarheid tot administratief ambtenaar, besproken door: het *Algemeen Handelsblad*; het *Vaderland*; de heer Gallois en Mr. H. Kuneman in het *Algemeen Handelsblad*. — Het *Algemeen Handelsblad* over Indische examenmanie. — Een veldtocht van het *Algemeen Handelsblad* tegen de lichtzinnige taal en de slechte manieren der Indische pers. — De bestrijding in het *Algemeen Handelsblad* van de beschouwing in de *Indische Gids* over de benoeming van den Gouverneur-Generaal.

Koloniale Literatuur:

Klinkert's nieuw Maleisch Woordenboek; door F. S. A. de Clercq 1114
Augusta de Wit's Facts and Fancies about Java; door v. S.. 1117

Wetenschap en Industrie:

Tentoonstelling van Japansche Kunst in het Rijks Ethnographisch Museum; door v. S. 1121

Pag.

Losse schetsen uit Madagaskar; door J. Hora Adema. IV, Geschiedkundige bijzonderheden 1123

Eene heilige, naar *het Engelsch-Indisch*, van Flora Annie Steel. 1139

Financieel Overzicht 1152

Beschouwing over het rapport van de Staatscommissie betreffende de opleiding der administratieve ambtenaren in Indië; door P. J. Kooreman. 1165

De afschaffing der Indische opleiding voor ambtenaar, die in de lucht zit; door R. A. v. S. 1182

Bezuinigen. De afschrijving van landrente wegens misgewas; door J. E. Meyboom 1202

Beschouwingen over de paragraaf „Boschwezen" in het Koloniaal Verslag van 1898; door W. H. van der Haas 1212

De Circulaire van Resident Kroesen en de Ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur in Nederlandsch-Indië; door R. Boele 1222

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand. (*Vervolg*) II. 1228

Varia; door v. S.:
Zelfstandigheid van Indië op het gebied van militair onderwijs 1256

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1257

De heer Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, als koloniale kroniekschrijver in de *Economist*. — Een open brief aan de leden der Tweede en Eerste Kamer over de reorganisatie in het B. B. wat betreft de inlandsche ambtenaren, door Wong Tanie. — De heer K(nobel) in de *Gids*, over onze positie in China en Japan, ook met het oog op Indië. — De heer G. M. Boissevain in de *Economist* over het rapport der Britsch-Indische munt-commissie. — De brochure van den heer M. J. Niessing over gewone dwaalbegrippen op muntgebied. — „De voorgestelde candidaat-ambtenaar" door den heer P. H. van der Kemp in de *Vragen des Tijds*. — De heer Pruys van der Hoeven in hetzelfde tijdschrift met zijn „Stemmen uit het Oosten". — De heer J. C. Hasselman, als nieuwe redacteur van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur*. — De heer Netscher in de *Hollandsche Revue* over den gouverneur-generaal. — Voorloopig aangekondigd de arbeid van den heer Homan van der Heide over volkswelvaart, irrigatie en staking der Solo-werken.

Koloniale Literatuur:
Dr. F. de Haan, een navorscher die veel van zich doet verwachten; door H. Bosboom. 1265

De Heer *** als adviseur ter zake van het onderwijs in Inlandsche talen; door C. Spat 1269

Verweer van ***; door *** 1273

Wetenschap en Industrie:
Een dienstreis van Posso naar Todjo van Adriani en Kruyt. 1277

Schoonschip maken. Opmerkingen over Indische comptabiliteit; door H. A. Meppelink 1281

Eenige Maleische Etymologieën; door Dr. A. A. Fokker 1289

Financieel Overzicht 1292

Pag.

Gemeentebesturen in Indië. Een Rapport van 1878 dat nimmer het licht zag. *Met een voorwoord door* R. A. v. S. 1309

Nota over de stedelijke Collegiën te Batavia onder het Bestuur van de Oost-Indische Compagnie; door Mr. N. P. van den Berg 1341
Nota over de gemeentebesturen in Britsch-Indië; door Mr. N. P. van den Berg. 1349
Schets eener begrooting van uitgaven van de gemeente Batavia 1357
Nota van toelichting behoorende bij de schets eener begrooting van uitgaven van de gemeente Batavia 1359

Het verband tusschen Heeren- en Cultuurdiensten en de Indische Tekorten; door P. C. Huijser. 1362

Varia; door v. S.:

De Circulaire Kroesen en het bewijs in politierol-zaken 1371
Het Verzoekschrift van de Indische Bond over de ambtenaarsopleiding in Indië. 1372
De Indische paragraphen der troonrede. 1373

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1375

De brochure van den heer H. E. B. Schmalhausen over actueele onderwerpen: Europeesch en inlandsch bestuur, en de personeele belasting. — Indisch concubinaat en prostitutie, besproken door den schrijver van „Politieke vragen". — Een Engelsche vertaling van de Indische mijnwet, door W. R. Bisschop en F. Merricks. — Beri-beri-literatuur van W. J. van Gorkum en Dr. Kohlbrügge. — Het ontslag van den heer Kleian als ambtenaar door „Son Excellence le résident" van Timor, den heer F. Fokkens, afgekeurd door het *Algemeen Handelsblad*. — De Indische troonrede-paragraphen, besproken door het *Vaderland*; de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*; de *Utrechtsche Courant*. — Een Van Dag tot Dag in het *Handelsblad* over de laatstgenoemde uiting. — Het *Vaderland* over een tolverbond met Duitschland met het oog op Indië. — Mr. A. J. Cohen Stuart in de *Amsterdamsche Courant* over een paar monstra in onze Indisch-Nederlandsche handelsstatistiek. — De heer J. F. Niemeyer in het weekblad de *Amsterdammer*: Hoe moet Indië geregeerd worden? — Het *Vaderland* over de Rijksfinanciën in verband met Indië. — De Indische begrooting en het *Gids*-artikel van Mr. C. Th. van Deventer: „Een Eereschuld"; polemiek van het *Vaderland*, de *Utrechtsche Courant* en het *Handelsblad*. — De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en de *Nieuwe Arnhemsche Courant* over de Indische begrooting.

Koloniale Literatuur:

Het boek van den ingenieur Homan van der Heide; door J. F. Quant 1398

Een Caricatuur. Wat de Commissie zegt over de tegenwoordige opvatting van het onderwijs in Land- en Volkenkunde en in geschiedenis voor aanstaande ambtenaren; door Mr. L. Serrurier 1417

De toekomst der djatibosschen in gevaar? door A. H. Berkhout 1420

De benoembaarheid tot ambtenaar voor den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië; door I. D. Fransen van de Putte 1426

Financieel Overzicht 1435

De totale zoneclips van 17 Mei 1901 in Indië; door R. A. v. S. 1449

Over de belasting op het slachten van vee op Java en Madoera (*Staatsblad* 1898, No. 348); door A. 1457

Pag.

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand. (*Vervolg*) III 1480

Varia; door van S.:

De Padangsche handel over het heffen van een uitvoerrecht van Boschproducten in de Buitenbezittingen. 1510

Een vroegere resumptie of gecastreerde editie van het Rapport van 1878 over gemeente-instellingen te Batavia 1514

Een Verzoekschrift van Burgemeester en Wethouders van Delft in zake de Indische instelling 1515

De opheffing van Makassar als vrijhaven 1517

Maandelijksche Revue van Brochures en van Tijdschrift- en Dagbladartikelen 1519

Belangstelling in Afrika en geen belangstelling in Indië. — De *Times* over het meevechten van Nederlanders met de Afrikaanders, en een opmerking der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Mr. N. P. van den Berg in de *Economist* over den verkoop van gouvernements-producten in Indië of in Nederland. — De heer Kielstra in het *Algemeen Handelsblad* over het wapen der genie. — De verdediging van het *Algemeen Handelsblad* na zijn draai in de duitenquaestie en een bedreiging. — Het *Algemeen Handelsblad* over erkende kinderen synoniem met Europeanen bij ongeluk.

Koloniale Literatuur:

Dean Worcester's boek over de Philippijnen; door Augusta de Wit. 1525

Een geïllustreerd werk over Lombok, door Dr. Neeb en Asbeek Brusse; door v.S. 1540

Gronggrijp's Maleisch-Hollandsch Lees- en Leerboek; door K. 1541

Losse schetsen uit Madagaskar; door J. Hora Adema. V, Geschiedkundige bijzonderheden. 1543

Financieel Overzicht 1560

KONINKLIJK INSTITUUT VOOR TAAL- LAND- EN VOLKENKUNDE VAN NEDERLANDSCH INDIË

De nieuwe Gouverneur-Generaal.

Bij Koninklijk Besluit van 1 Juni 1899 is benoemd:

tot gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië, de generaal-majoor W. Rooseboom, commandant van de stelling Amsterdam, tevens bevelhebber in de 1ste militaire afdeeling.

Bij Koninklijk Besluit van 8 Juni is benoemd:

bij den grooten staf, tot luitenant-generaal, de generaal majoor W. Rooseboom, van dien staf, die tevens, onder eervolle ontheffing uit zijn tegenwoordige functiën van commandant der stelling van Amsterdam, tevens bevelhebber in de 1ste militaire afdeeling, ter beschikking is gesteld van den minister van oorlog.

* * *

De aanstaande gouverneur-generaal is geboren den 9den Maart 1843 en hij is dus thans 56 jaar. Op 18-jarige leeftijd werd hij, in 1861, benoemd tot luitenant bij het wapen der genie, bij welk wapen hij in 1864 1ste luitenant en in 1872 kapitein werd.

Het grootste gedeelte van zijn diensttijd heeft hij doorgebracht bij den generalen staf, waarbij hij reeds als kapitein geplaatst werd, en waar hij achtereenvolgens in 1885 majoor, in 1890 luitenant-kolonel en waarbij hij in 1894 als kolonel-souschef optrad.

Van 1884—1891 was hij noodzakelijk non-actief, daar hij als lid der Tweede Kamer optrad voor het kiesdistrict Arnhem.

Als volksvertegenwoordiger heeft hij op zijn medeleden een blijvenden indruk gemaakt, die naar wij vernemen, niet vreemd is aan de keuze, door minister Cremer, destijds kamerlid, thans aan de Koningin aanbevolen. Den indruk van veelzijdigheid zonder oppervlakkigheid, van een inderdaad zeldzaam assimilatievermogen. Als commissielid voor het opmaken van het voorloopig verslag over wetsontwerpen, menigmaal zaken betreffende, die hem geheel vreemd waren, verbaasde hij menigmaal — zoo zeide ons een te dier zake door ons geinterviewd Kamerlid, die met hem in ons parlement was — door zijn werklust, zijn goed verstand, zijn groote gave tot onderscheiding van hoofd- en nevenzaken; bovenal

zijn eerlijkheid, wars van de zoogenaamde *politiek*, in de slechte, doch langzamerhand courante beteekenis van het woord.

De minister Cremer, wien natuurlijk na de benoeming herhaaldelijk door Kamerleden werd gevraagd wat hij in den heer Rooseboom gezien had, antwoordt daarop gemeenlijk dat hij in hem zag niet den militair maar bij uitstek *een Staatsman*.

Tot zoover ons Kamerlid.

Van andere zijde kwam ons ter oore, dat zijn algemeen erkende militaire qualiteiten wel niet den doorslag hebben gegeven, maar hem toch tot een gewenschten candidaat maakten.

Niet — zooals beweerd is — omdat men zou kunnen vreezen dat iemand anders, tot gouverneur-generaal benoemd, verandering zou willen brengen in het Van der Wyck-Van Heutsz-régime op Atjeh. De resultaten daarvan immers spreken zóó voor zich zelf, dat geen verstandig mensch thans denkt aan een nieuwe richting in Atjeh. 't Is al te evident, dat de thans op geniale wijze uitgevoerde methode de eenige vruchtbare is, in dit stadium van dezen ellendigen krijg: immers de eenige kans, die ons nog rest, daarvan in een afzienbaar tijdsverloop het einde te zien.

Maar omdat er in den laatsten tijd verschillende hoogst belangrijke militaire onderwerpen, het Indische leger betreffende, aan de orde waren, en in nog sterker mate in de naaste toekomst zullen zijn. En nu rezen er in den laatsten tijd herhaaldelijk conflicten bij de behandeling van die militaire zaken. Geen wonder, waar alleen de legercommandant in Indië een deskundige was, doch noch gouverneur-generaal in Indië, noch ministerie van koloniën militair deskundig is. Wij willen niet verder hierop doorgaan: de ingewijde zal begrijpen op welke quaestiën wij het oog hadden.

In den laatsten tijd stond generaal Rooseboom als voorzitter aan het hoofd der Staatscommissie, die de mogelijkheid en wenschelijkheid van eene samensmelting der officierskaders van het Nederlandsche en Nederlandsch-Indische leger te onderzoeken heeft.

Het hoofdartikel over militaire belangen in deze aflevering tracht de groote gevaren, die deze ontworpen fusie voor de strijdbaarheid en de militaire waarde van het Indische leger onafwijsbaar en onvermijdelijk na zich zal slepen, ook aan den beschaafden, niet-militairen lezer te ontvouwen.

Wij gelooven niet, dat de heer Rooseboom in den boezem van die commissie zich een beslist voorstander van die fusie, in onze oogen een groote ramp van wijdstrekkende gevolgen

voor Indië, getoond heeft. En wellicht bestaat de kans dat met zijn benoeming die drinkbeker Indië voorbijgaat.

Niet speciaal als militair, als staatsman, geschoold door zijn Kamerlidmaatschap in zeer belangrijke jaren, beschouwen wij den nieuwen titularis. Wij zijn de eersten om te erkennen zijn onbetwistbare bekwaamheid; daarenboven, en wat ons meer dan alles waard is, houden wij hem voor een man van karakter.

Nu men dus eenmaal besloten heeft een leek op Indisch gebied te benoemen, komt ons de keuze voor te zijn een bijzonder gelukkige.

* * *

Dat men echter al weer is overgegaan tot de benoeming van een leek, is naar onze meening eenvoudig niet goed te praten. En hiermede komen wij tot de belangrijke vraag:

MOET INDIË BESTUURD WORDEN DOOR LEEKEN?

Leerzaam is het persoverzicht in de revue van deze aflevering. Men kan er uit zien hoezeer de benoeming van generaal Rooseboom tot gouverneur-generaal in den smaak valt van de toongevende moederlandsche pers.

Ten einde alle misverstand te vermijden, beginnen wij met *nog eens uitdrukkelijk* te zeggen dat wij geen oogenblik twijfelen aan de integriteit, het karakter, de groote bekwaamheden, die generaal Rooseboom heeft ten toon gespreid als officier van den staf, kamerlid, commandant der stelling Amsterdam.

Maar Zijn Excellentie zal zelf de eerste zijn om toe te stemmen dat hij van Indië weinig weet, aan koloniale zaken nimmer gezette studie wijdde.

Het kan haast niet te goeder trouw zijn, wanneer in die onbekendheid door de Nederlandsche pers geen nadeel, ja zelfs een voordeel wordt gezocht. Het is volkomen waar dat iemand die niets weet van Indië, ook geheel vrij is van stokpaardjes, van sympathiën en antipathiën, die den gesmaden oud-gast kenmerken. Maar dat is toch waarlijk een zeer negatieve aanbeveling tegenover de rechtmatige aanspraken van der zake kundigen op de verantwoordelijkste en tevens hoogst bezoldigde betrekkingen in Indië.

De mogelijkheid bestaat — alles is mogelijk — dat deze bedenkelijke proefneming redelijk slaagt. Maar — en dat is het treurige van de zaak — ze staat niet op zich zelf. Ze is voorafgegaan door de benoeming van een even volslagen leek als vicepresident van den Raad van Indië. Thans niet alleen reeds een leek

als nummer twee. Dit is blijkbaar een prikkel geweest om voort te gaan op dien weg. Geen wonder, waar de Nederlandsche pers ook toen, juist een jaar geleden, als lofredenaar optrad. De Indische pers niet zoo eenstemmig; maar wie is tegenwoordig nog zoo naief te denken dat iemand hier te lande zich stoort aan Indische klachten, die slechts worden geslaakt door lieden die versuft en gedemoraliseerd zijn door den dienst in Indië. In die mate immers, dat ze alleen maar bruikbaar zijn in ondergeschikte rangen. Ervaring, vakkennis, liefde voor land en volk geven bij den in Indische zaken doorkneeden man immers slechts aanleiding tot verderfelijke stokpaardjes. De frissche opvatting, de onbevangenheid van hem, die nimmer een gedachte wijdde aan, nimmer een voet zette in de kolonie, doet den echten Nederlander, die zijn carrière in patria maakte, bij uitstek aanwijzen voor de hoogste plaatsen in de kolonie. Iemand die als Kamerlid en commandant der stelling Amsterdam bij uitstek voldeed, is de aangewezen man voor gouverneur-generaal. Iemand die als eminent administrateur der Nederlandsche generale thesaurie volmaakt op zijn plaats is, was immers ook de aangewezen man voor vice-president in den Raad van Indië.

Maar, hoe aardig zulk een benoeming in Nederland ook gevonden wordt, ook al omdat daardoor weer een mooie plaats openkomt met promotie in Nederland zelf, in de hoogste mate verderfelijk achten wij ze, nu ze tot een bepaald systeem wordt verheven.

Het systeem dat een leek beter is dan een deskundige, is in koloniale zaken streng af te keuren. Uitzending van ondeskundige Nederlandsche *célébrités de clocher* is een systeem dat Spanje zijn koloniën gekost heeft, dat in Frankrijk dagelijks wrange vruchten draagt. Wij gaan het nu navolgen onder toejuiching van de vaderlandsche pers, geleid door lieden die evenveel van de koloniën afweten en evenveel in koloniale onderwerpen gewerkt hebben als de thans (onder hun aller toejuiching) tot de hoogste ambten benoemden.

Maar het zal niet gezegd worden dat dit alles plaats grijpt zonder protest. Wij oordeelen het onze dure plicht te waarschuwen, ernstig te waarschuwen tegen een dergelijke hoogst gevaarlijke europeaniseering, ware triomf van het dillettantisme.

Het geringschatten van alle door inspanning, studie en ervaring verkregen kennis is een teeken van zoo groote oppervlakkigheid, dat wij een zwaar hoofd hebben in den loop van zaken in Indië.

Want het ligt voor de hand, dat een volslagen leek op en een volslagen leek onder den troon een uitmuntend operatieveld aanbieden voor favorietisme. De hooggeplaatste kan in bijna geen enkele richting uit eigen oogen zien. Hij moet zich laten inlichten op elk gebied, want hij is op elk gebied een volslagen vreemdeling. Zal hij kunnen onderscheiden of die inlichting onpartijdig is? Zeker, het is niet uitgesloten. Het is niet gezegd dat het bestuur van dezen leek een ramp voor Indië zijn zal. Karakter en assimilatievermogen, die den heer Rooseboom in hooge mate moet bezitten, zijn krachtige middelen, die gebrek aan detailkennis kunnen goedmaken. Maar — zoo vragen wij nog eens — was er eenige aanleiding tot deze benoeming? Was er geen enkele kenner van koloniale zaken geschikt? Arm Indië dan, dat bestuurd wordt door zulke prullen, dat de bazen nieuw uit Holland moeten komen. Arm Indië dan, dat is overgeleverd aan een leeken regeering en een leeken parlement!

* * *

Deze beide gevallen — de benoemingen De Meester en Rooseboom — staan niet alleen. Wij dienen er bij te voegen dat de Tweede Kamer bij menschen heugenis niet zoo weinig leden heeft bevat, die ook maar iets van Indië weten, dat de Minister van Koloniën, al werd hij beschouwd als koloniale specialiteit in de Tweede Kamer, slechts Deli kent, als tabakker, dat nauwelijks Indië genoemd kon worden, wegens de van elke andere streek en vooral van Java hemelsbreed verschillende toestanden. Toen iemand tegenover hem de benoeming van De Meester vreemd noemde, zou hij geantwoord hebben „maar ik ben immers ook een leek", en we hebben dit toen zelfgeringschatting genoemd, daar zijn adviezen als Kamerlid menigmaal blijk gaven van studie van koloniale zaken. Maar Minister Cremer is toch een out-sider, in den zin, dat hij van Java, en Javaansche toestanden, toch de hoofdzaak in Indië, daar Java alles betaalt, weinig of niets weet.

Wanneer men het zoover gebracht heeft zonder eenige voorafgaande koloniale vakstudie in de jaren der jeugd, is het zeker menschelijk en verleidelijk om elke koloniale vakstudie zeer laag aan te slaan. Vandaar dan ook zeker de instemming van den minister met het denkbeeld der commissie, die *le dessus du panier* genoemd werd door een Delftsch hoogleeraar [1]), om de Indologische

[1]) Zie „Varia" blz. 834.

studie voor aanstaande administratieve ambtenaren te beperken (men zegt tot één jaar! in plaats van drie!) en van hen een zoogenaamde hoogere algemeene ontwikkeling (voor de commissie, hoewel zeker ten onrechte, synoniem met gymnasiale of juridische ontwikkeling) te eischen. En in dat kader past volmaakt de fusie-officier!

Het is vermakelijk, als het niet zoo diep treurig ware!

Wij weten natuurlijk ook wel dat de ezel van Prins Eugenius, die al diens veldtochten had meegemaakt, daarmede geen strateeg geworden was, en het zou al heel bespottelijk zijn om te beweren dat een korter of langer verblijf in Indië iemand tot een deskundige stempelt. Maar dat verblijf in Indië, die studie sluit toch niet de deskundigheid, de geschiktheid tot het hoogste uit? Men zou anders zeggen dat de heer Van der Wijck wel getoond heeft, dat een dertig-jarige Indische loopbaan iemand nog niet altijd degenereert. En, het is niet weg te cijferen, de benoeming èn van den heer De Meester èn van den heer Rooseboom is een brevet van onvermogen uitgereikt aan de geheele Indische wereld, aan de breede schaar van mannen, die hun leven wijden aan de studie van koloniale zaken.

R. A. v. S.

Indische militaire belangen.

II.

Geen samensmelting der officierskaders in Indië en Nederland.

De afschaffing van de dienstvervanging in Nederland is — wij meenen, dat hierop reeds van bevoegde zijde gewezen is — slechts eene eerste schrede op den weg, welke voert naar algemeene dienstplicht, en terecht.— Zoolang er grenzen, d. w. z., verschillende Staten bestaan, en zelfs nog daarna, zal er tweedracht zijn, nu en dan zoo onoplosbaar, dat zij niet meer door minnelijke schikking is weg te nemen, maar tot oorlog aanleiding zal geven. Het allengs vermeerderende beschavengs*vernis* heeft in dat opzicht geen verbetering aangebracht; integendeel, het is alsof het woelen der natiën, de kans op schommelingen buiten den evenwichtsstand, de tweespalt, in rechte reden met die zoogenaamde beschaving toeneemt, et pour cause; de strijd om het bestaan, die tusschen natiën zoo goed als tusschen individuën wordt gestreden, is in deze eeuw van vooruitgang veel moeielijker geworden; de bevolking nam bij de steeds vermeerderende welvaart, een gevolg van de schitterende uitvindingen, buitensporig en niet altijd in goede consequentie met de veranderende toestanden toe, de gemeenschap tusschen de natiën onderling werd voortdurend gemakkelijker en steeds sneller tot stand te brengen, de idée afstand is als 't ware verloren gegaan; maatschappelijk gedacht, zijn door dat alles de Statengrenzen, zoo niet onmogelijk, dan toch tot ware hindernissen geworden; aan haar de schuld, dat de in aantal immer toenemende uiteenloopende belangen der volken niet onmerkbaar kunnen ineenvloeien, dat er wrijving, botsing, somtijds hevige botsing plaats heeft. Strijd, oorlog, zij zijn niet uit te roeien, zij kunnen

slechts ondergaan met den mensch, met het levend wezen en dan nog niet. Strijd is de voorwaarde van het bestaan, is *het* bestaan. De eeuwige wereldvrede is een droom en voorwaar geen schoone droom, zeide von Moltke; wij gaan verder en noemen haar eene dwaze gedachte. De zoogenaamde vredesconferentie, die thans gehouden wordt — indien zij het gebied der financieële besparing door beperking van de bewapening verlaten wil, als zij verder wenscht te gaan en zich ook wil tooien met den palmtak des vredes, wij betwijfelen het of zij veel, niet schijnbaar, maar werkelijk nut opleveren kan. En wat het eerste betreft, het verkrijgen van financieële besparing door wapeningsbeperking, het is ons niet recht duidelijk, hoe bijv. Engeland, een zeestaat, die steeds al zijne krachten moet inspannen om zijne groote eigendommen ongeschonden te behouden, in dien geest veel kan medewerken, want, als ondanks de vredekreten der toekomst, de oorlogsfakkel wordt opgeheven, dan zal het ten eenenmale onmogelijk blijken om ter rechter tijd in het bezit te zijn van de oorlogsschepen, die door het werk van de vredesconferentie in het niet zijn gebleven. Iedere zeemogendheid zal om die reden in het nadeel zijn tegenover een staat op het vasteland, welke zich veel sneller herstelt van het verlies aan weerkracht, dat als een gevolg der conferentie geleden is.

Er zijn ongetwijfeld menschen, die onze beschouwingen achten als ontsproten aan een zwartgallig gemoed, idealisten, die leven in het geloof aan een verzachtenden invloed van de beschaving op de zeden. Wij kunnen helaas in de bekoring, die zeker van dat idealisme uitgaat, niet deelen, maar moeten ons vergenoegen met de tegengestelde meening, de overtuiging, dat de beschaving, als wortelende in den zelfden stam met de steeds aangroeiende moeielijkheid van het leven, ja hieraan voedsel gevende, het gemoed harder maakt van het wezen, dat door Schopenhauer is afgeschilderd als het meest wreede onder zijne natuurgenooten, den mensch.

Zoolang deze overwegingen onaangetast moeten blijven, zal de noodzakelijkheid voortduren — voor den staatsburger, om immer gereed te zijn, wanneer de oproeping komt tot deelneming aan de verdediging van de gemeenschap en om zich vooraf de geschiktheid hiervoor te doen eigen maken — voor de Regeering, om steeds te zorgen, dat alle krachten, daartoe beschikbaar, op de voordeeligste wijze voor dat doel kunnen worden en worden

aangewend. Hier komt geen militairisme of anti-militairisme te pas; het zijn eerste burgerplichten, welke wij formuleerden, plichten, die gegrondvest zijn op het zelfde oogenblik, waarin de dwalende enkelmenschen — om zoo eens te spreken — zich constitueerden tot eene gemeenschap, eenen staat, welke, in eigen boezem de roofzucht gevoelende, zich van stonde aan te verzekeren had tegen die van den nabuur evenals tegen brandschade en ander gevaar voor den eigendom. Men moge die eerste plichten kostbaar of onaangenaam vinden en haar daarom gaarne verloochenen, niets is sedert die grondvesting in dat opzicht gewijzigd en wij gevoelen, dat slechts algemeene dienstplicht het recht geeft op een ongeschonden behoud van de onafhankelijkheid van den staat. Eerst daarmede komt Nederland in het bezit van een waarlijk nationale krijgsmacht, in welk bezit ieder als in een noodzakelijk kwaad moet leeren berusten.

Is het ambt van van beroepsmilitair in zulk een nationaal leger feitelijk niet op zijne plaats, al het mogelijke zal gedaan worden om het aantal beroepssoldaten, dus ook dat der vrijwillige officieren zooveel als kan te beperken, daarentegen het militiekader, ook in de lagere officiersrangen, uit te breiden. Dit zal het onvermijdelijk gevolg der invoering van algemeene dienstplicht zijn.

De miliciens der infanterie, die de bewijzen kunnen overleggen eener voldoende wetenschappelijke ontwikkeling, minstens overeenkomende met die, welke verkregen wordt aan eene vijfjarige hoogere burgerschool, en verder in het bezit zijn van alle militaire vaardigheid, die buiten het Leger te verwerven zal zijn, kunnen bij eene zorgvuldige opleiding in de gelederen zeer goed in één jaar militiedienst de geschiktheid verkrijgen voor den rang van militieluitenant. Rust op hen alsdan de verplichting nog 2 jaren in dien rang te dienen (dus in het geheel 3 jaren werkelijken eersten dienst) dan zijn zij met veel toewijding theoretisch wel geschikt te maken om in een volksleger als compagniescommandant op te treden. Gedurende de herhalingsoefeningen zouden zij dan in die functie werkzaam moeten worden gesteld.

Op overeenkomstige wijze, doch met eenigszins andere eischen bij de indiensttreding, zou eveneens een groot deel der lagere officiersbetrekkingen bij de artillerie, de genie, de cavalerie en den geneeskundigen dienst door militieofficieren vervuld kunnen worden, desnoods met eene oproeping op lateren leeftijd.

Ook zijn bij eene goede keuze van personen en eene ruime bezoldiging zeker wel de vrijwilligers voor de mindere administratieve diensten (om het overige kader beneden den officiersrang niet te noemen) door miliciens te vervangen.

Door dit alles zou bijv. het onschatbaar voordeel verkregen worden, dat er voor oorlogstijd steeds eene voldoende reserve aanwezig is.

Bij eene dergelijke regeling kan voor de veldtroepen het aantal vaste luitenants worden ingekrompen tot één per compagnie, batterij of escadron, die dan den commandant van zulk een onderdeel in alles, vooral in de opleiding van het militiekader, waaronder de officieren, zal ter zijde staan.

De positie van de officieren van het Nederlandsche Leger zal daarbij belangrijk winnen. Thans is zij bepaald slecht en niet zonder gevaar voor den Staat te achten. Er wordt te lang in de eentoonige luitenantsbetrekking en ook als kapitein gediend; daarna gaat het met zeer snellen gang door alle rangen heen naar het pensioen. De opper- en hoofdofficieren, een klein aantal uitgezonderd, en vele kapiteins zijn dan ook te oud; de eerstbedoelde zijn den 60-jarigen leeftijd nabij of daarheen op weg, de andere voor een groot deel dicht bij de 50, sommige ouder, en slechts enkele jonger dan 40 jaar. In de verschillende zeer gewichtige opper- en hoofdofficiersrangen wordt te kort gediend, om met de daaraan verbonden werkzaamheden volkomen vertrouwd te geraken; zijn de titularissen naar behooren wegwijs geworden, dan breekt de tijd der bevordering en daarmede een nieuw tijdperk van nog onvoldoende praktische ondervinding aan en zoo vervolgens. Het kapitaal levert op die wijze nimmer zijne rente op. Doch er is grooter gevaar. Breekt eindelijk eens het oogenblik aan van handelen, de tijd van oorlog, dan zullen velen, die den krachtigen leeftijd hebben doorgebracht in de eentoonige sleur van een weinig ontwikkelenden werkkring, niet opgewassen zijn tegen den vreemden, hoogst moeielijken, zeer drukken, al het denken eischenden arbeid der mobilisatie c. s. en tegen de buitengewone vermoeienissen der marschen en verdere oorlogsverrichtingen. Wij twijfelen er niet aan, dat zelfs bij een oorlog, waarin ons land niet rechtstreeks betrokken is, doch de neutraliteit daadwerkelijk gehandhaafd zal moeten worden, vele oudere officieren al aanstonds aan het Leger ontvallen zullen. Waar is dan de zoo dringend noodige reserve? Waar is deze zelfs zonder dat verlies?

De rang van kapitein moet binnen 10, de positie van bataljonscommandant en daarmee gelijkstaande binnen 20, de rang van kolonel (commandant over grootere en gecombineerde troepenmachten) binnen 30 jaren dienst enz. bereikt worden.

Het bovenomschreven stelsel geeft een veel jeugdiger, krachtiger en bekwamer officierskorps dan Nederland thans bezit en bovendien eene ruime reserve. Door de groote inkrimping van het vaste officierskader zou het aantal gepensionneerden aanzienlijk geringer worden en zouden daardoor de karige inkomsten en nog bekrompener pensioenen der officieren zonder veel opoffering voor 's lands schatkist verbeterd kunnen worden.

De keuze van adspiranten voor het vaste officierskader kan ook veel vrijer en de opleiding uitgebreider en meer algemeen ontwikkelend zijn, de opleidingstijd verlengd worden.

Bedenken wij nu — het voorgaande (zie ook de vorige aflevering van dit tijdschrift) in weinig woorden samenvattende:

1°. dat de omstandigheden meer dan ooit te voren ertoe leiden om de meeste zorg te besteden aan ons klein Indisch leger en derhalve het oogenblik, om daarmede *onzekere* proeven te nemen, al zoo slecht gekozen zoude zijn, als maar eenigszins mogelijk is;

2°. dat aan het Nederlandsche leger door de aanstaande algemeene dienstplicht en zelfs reeds bij de vastgestelde afschaffing der dienstvervanging, van nu af zonder schroom een toekomst mag worden voorspeld, waarin deszelfs officierskorps met zeer gewijzigden werkkring op een geheel anderen grondslag zal zijn samengesteld, in dier voege, dat de band, welke het aan het leger en het Moederland bindt, onmogelijk losser kan worden.

Dan komt ons het tijdstip, om te overwegen, of de officierskorpsen der beide legers niet gevoegelijk zouden kunnen samensmelten, thans al zeer ongeschikt voor.

Het is vreemd, dat zulk eene gedachte ontstaat, of liever wederopduikt, in een tijd, waarin juist omgekeerd, had Nederland voor Moederland en Koloniën te zamen slechts één korps officieren, de noodzakelijkheid eener splitsing gevoeld zoude worden — in een' tijd, waarin de afzondering van een Marine-officierskorps voor Indië wenschelijk wordt geacht, en dat wel, niettegenstaande de bezwaren tegen één enkel Marine-korps veel geringer zijn dan tegen één korps landmacht-officieren.

Wij, die de zaak als van niet veel gewicht beschouwden en daarom hare litteratuur tot heden maar weinig aandacht schonken, konden onze oogen dan ook niet gelooven, toen wij in de dagbladen het besluit lazen, waarbij eene commissie ter overweging van het bedoelde vraagstuk was ingesteld. Veel meer en ook aanmerkelijk dichter voor de hand liggende redenen dan boven reeds zijn aangegeven, trokken daarbij onze verbeelding voorbij. Wij zullen die hieronder in geregelde volgorde opteekenen.

Hoe is het mogelijk, zoo dachten wij in de eerste plaats, om aan twee legers, die zóó zeer uiteenloopen, de nationaliteit ten deele uitgezonderd, één enkel officierscorps, d.w.z., dezelfde officieren te geven. Er zijn geen twee andere legers aan te wijzen, die in alle opzichten meer van elkander afwijken dan de beide Nederlandsche in Moederland en Koloniën. Het eene op ende op Europeesch militieleger met korten diensttijd en eene kleine kern van vrijwilligers, dat in de koude luchtstreek gevormd en zoo noodig gebruikt moet worden, *hoofdzakelijk* voor de *verdediging* tegen de eene of andere Europeesche strijdmacht, in eigenaardige geheel vlakke polderterreinen met een als 't ware oneindig uitzicht, deels achter permanent bevestigde liniën — het andere, gevestigd in de tropen, ongeveer in het land der tegenvoeters — bestaande uit vrijwilligers, voor het grootste gedeelte inboorlingen — bijna voortdurend den *aanvallenden* oorlog voerende met ongeregelde Oost-Aziatische benden, meerendeels bewapend met vreemden veelsoortige blanke wapenen, werptuigen, waaronder pijl en boog of slechte vuurwapens — nu eens optredende in zeer bedekt vlak- of bergland, waarin slechts in dichtaaneengesloten vormen met de grootste omzichtigheid onder voortdurende zorg voor rug en flanken langzaam kan worden voortgeschreden en alleen veeljarige ondervinding een tamelijk goede gids vermag te worden, dan weder in met alle reglementaire voorschriften spottende breede formatiën op slecht begaanbare onafzienbare of hier en daar met kampongs of boschgronden gestoffeerde vlakten, waarop het vijandelijk lood van alle zijden inslaat — en moet dat leger zich eenmaal meten met eene geregelde op Europeesche leest geschoeide krijgsmacht, dan zal het met *den kleinen oorlog*, gevoerd niet in lage open vlakten, maar op bedekte hooge heuvel- en bergterreinen, waarschijnlijk het meest gebaat zijn.

Het is ons niet onbekend, dat sommige Indische officieren van

het jongere geslacht van oordeel zijn, dat er tusschen Europeesche en Indische tactiek in beginsel geen verschil bestaat. Dat kan zoo schijnen voor den oppervlakkigen beschouwer, die veel in het vredesgarnizoen met het reglement als trouwe gids heeft geëxerceerd en gemanoeuvreerd, maar hij, die het oorlogsveld zelf heeft betreden, of voortdurend den strijd waarnam tusschen theoretici, welke uit den aard der zaak het reglement hoog houden, en hen, die zoo pas van het gevechtsveld waren teruggekeerd, die weet wel beter.

Doch dit is volstrekt niet het voornaamste, want de tactiek van het gevecht in de engere beteekenis van het woord is eenvoudig genoeg, overal. In Indië echter maken de eigenlijke gevechten — geheel anders als in Europa — geenszins de hoofdzaak uit bij de oorlogsverrichtingen in onzen strijd met de inheemsche bevolking. De groote en eigenaardige moeilijkheden komen eerst daarna: het bezetten van uitgestrekte terreinen met zeer weinig troepen, het aanleggen met den Nederlander onbekende materialen van vreemdsoortige versterkingen, dikwijls in de naaste omgeving omringd door onzichtbare, immer loerende vijanden, het openen van uitzicht door het opruimen van den tropischen plantengroei, het dekken daarvan, het maken van patrouilles en begeleiden van transporten, alles met onevenredig kleine troepenafdeelingen, het zoeken van politieke aanraking met den vijand, voor wien men zich verstaanbaar moet kunnen maken en zooveel meer. Dit alles maakt een deel uit van de Indische tactiek of is daarmede verwant.

Voor het overige doen wij een beroep op de woorden uit de in ons artikel in de vorige aflevering besproken voordracht van den heer Koster, luidende: „In de dagen toen nog gelijke klanken in de exercitiereglementen hier te lande en in Indië de Indische infanterie wel *dichter* brachten bij hare Nederlandsche zuster, maar ook *verder* van de wijs, in die dagen vierde de *wijziging naar terrein en omstandigheden*, als theoretische formule, in Indië haar hoogtijd."

En nauw was dit bezwaar aan onze verbeelding voorbijgegaan, of daar doemden beletselen op van geheel anderen aard: de staatsrechtelijke verhouding tusschen de legers in Moederland en Koloniën en het grondwettig bezwaar.

Evenmin als tusschen de Landmacht en de Marine bestaat er

tusschen de Nederlandsche en Indische legers eenige verhouding. Zij staan in dit opzicht niet dichter bij elkander dan bijv. de Nederlandsche en Duitsche krijgsmachten. Veel is en wordt echter gedaan, dat daarmede niet in overeenstemming kan worden geacht, en er zijn bepalingen, die daardoor feitelijk hun recht van bestaan missen. Er kan geen ondergeschiktheid zijn tusschen personen van de verschillende legers (tenzij in geval van detacheering); toch worden Indische, bijv. pas benoemde officieren, zonder te gelijk bij het Nederlandsche leger te worden gedetacheerd, geplaatst bij het Koloniaal Werfdepôt onder hoogere officieren, die hunne meerderen en dus hunne chefs niet kunnen zijn, doch in wier handen zij niettemin den eed afleggen. Ook is af te dingen op dergelijke toestanden bij de Koloniale Reserve, de Schietschool, de Hoogere Krijgschool e. m. a., waarbij officieren en minderen dienen van de verschillende legers, zonder dat er detacheering van het eene bij het andere leger heeft plaats gehad. Het is voorgekomen, dat een Indisch officier, met verlof hier te lande, heeft terecht gestaan voor een Nederlandschen krijgsraad, en volgens de bepalingen kunnen Indische verlofgangers voor raden van onderzoek, uit Nederlandsche officieren bestaande, verschijnen, alles dus ten overstaan van personen, die hunne superieuren of gelijkwaardigen niet zijn.

Wij meenen op dit alles te moeten wijzen, omdat daaruit conflicten ontstaan kunnen, die tot groote moeielijkheden aanleiding kunnen geven en het derhalve wenschelijk is, op de eene of andere wijze verbetering aan te brengen.

Men zal ons gereedelijk toegeven, dat het een eisch is, allereerst aan dergelijke misstanden een einde te maken, alvorens te beramen of de beide officierskaders van die zoo onderling onafhankelijke legers niet gevoegelijk tot één korps zouden kunnen samensmelten.

In 1879 is reeds eene Staatscommissie werkzaam geweest, om te trachten de staatsrechtelijke verhouding tusschen de Nederlandsche en Indische legers te regelen. Te vergeefs. Hare pogingen stuitten af op de Grondwet en zij moest onverrichterzake ontbonden worden.

Herziening van de Grondwet schijnt derhalve in de eerste plaats noodig, en dat wel evenzeer om de fusie der officierskorpsen *mogelijk* te maken. Wel zou uit de verhandelingen betreffende de grondwetsherziening van 1887 kunnen worden afgeleid, dat

de toenmalige Regeering van meening was, dat de Grondwet zich niet verzet tegen eene „amalgamatie" van het Nederlandsche en Indische leger, althans wat de vrijwilligers betreft, doch ons komt die gevolgtrekking uitermate raadselachtig, ja geheel onjuist voor. Het bestaan toch van het Indische Leger is geenszins grondwettig; dat leger wordt in de Grondwet niet genoemd of aangeduid. Hoe zou dan de Grondwet — in artikel 181, eerste lid, luidende: „Tot bescherming der belangen van den Staat is er eene zee- en eene landmagt, bestaande uit vrijwillig dienenden en uit dienstplichtigen" — amalgamatie kunnen toelaten tusschen deze (Nederlandsche) landmagt en het Overzeesche Leger, dat zij niet kent? Neen, integendeel, artikel 181 maakt juist de fusie onmogelijk: „Tot bescherming der belangen van den Staat is er eene....." (let wel: Moederlandsche) „landmagt,....." Kan die landmagt voor een gedeelte zoo maar worden geamalgameerd met eene andere, in de Grondwet onbekende? Worden daarmede de belangen gediend, die in artikel 181 bedoeld zijn, die van het Rijk in Europa (artikel 2) [1]? In de woorden „tot bescherming der belangen van den Staat" ligt een bepaald beletsel opgesloten tegen fusie. — Anders: Eene landmagt bestaat uit officieren en minderen in eene bepaalde, noodzakelijke verhouding; zonder in strijd te komen met de Grondwet kan men de officieren niet van die landmagt wegnemen of losmaken. Doch hoe zou de fusie dan moeten worden toegepast? De fusie kan alleen ten gevolge hebben — althans zoolang de beide legers zich niet tot elkander verhouden — het ontstaan van drie zelfstandigheden, de beide legers zonder officieren en het vereenigd officierskorps, dat over en weêr bij die legers dienst gaat doen. Of zou men het vereenigde officierskorps één willen doen zijn met het Nederlandsche leger (dat wij, gelet op de afgepaste verhouding tusschen officieren en minderen, trouwens óók met de Grondwet in strijd zouden achten) en een deel daarvan steeds willen detacheeren bij het (zelfstandige) Indische leger? Deze toestand zou zeker te verwerpen zijn.

Hoe wij de zaak ook beschouwen, grondwetsherziening moet, naar ons toeschijnt, bepaald voorafgaan.

---

[1]) Artikel 2 bepaalt o. m.: „De Grondwet is alleen voor het Rijk in Europa verbindende, voor zoover niet het tegendeel daaruit blijkt."

Alvorens nu verder te gaan met het aangeven van de bezwaren, welke de samensmelting der officierskorpsen in den weg staan, zullen wij eenige bladzijden wijden aan den oorsprong van dat vraagstuk en daarmede als van zelf het utiliteitsbeginsel, waarop het steunt, en de sympathiën en antipathiën, waarvan het vergezeld gaat, ter sprake brengen.

Het denkbeeld, om tot één enkel officierskorps voor de verschillende Nederlandsche Legers te geraken, is verre van nieuw. Reeds herhaaldelijk dook het in den vloed van in geschrifte aan de orde gestelde militaire onderwerpen op, maar tot voor korten tijd kon het zich nimmer eenigszins blijvend aan de oppervlakte der belangstelling drijvende houden; het verdween zooals het gekomen was, bijna onopgemerkt. Doch eindelijk heeft de wederopduiking van dat denkbeeld meer stabiliteit verkregen. Zelfs is het erin geslaagd zijne intrede te doen in de Volksvertegenwoordiging, waaraan het ditmaal de hooge eer dankt aan de zorg eener Staatscommissie te zijn toevertrouwd. Glansrijk *einde* voorwaar voor zoo nietige onbeduidendheid, want dat deze schitterende wederverschijning, thans, nu eene nauwere aaneensluiting tusschen de officierskorpsen van Moederland en Koloniën, zooals wij boven aantoonden, niet meer van dezen tijd is te achten, slechts zal blijken de laatste heldere lichtflikkering te zijn, die de eeuwige duisternis voorafgaat, hiervan zal de waarheid eerlang aan het licht komen. Dezelfde Staatscommissie, welke thans aan ons vraagstuk zooveel eer bewijst, zal het ook ter dood brengen, om het daarna plechtig in de Volksvertegenwoordiging te doen bijzetten.

Van waar nu de grootere belangstelling, die ditmaal in de kwestie gesteld wordt? Kan het zijn, wijl de oude argumenten thans meer naar den achtergrond zijn gedrongen door het spiksplinternieuwe, dat de samensmelting tot *bezuiniging* zal leiden? Hij, die er dat op gevonden heeft, kent zijne Pappenheimers; hij toont te weten welk een liefelijke klank en wonderlijke kracht van dat woord uitgaat, maar of hij gerechtigd was, dit argument in het strijdperk te werpen, het is inderdaad niet waarschijnlijk. In het vervolg van dit geschrift zullen wij dat onderzoeken.

Volgens de oude argumenten zouden bij samensmelting het opdoen van krijgservaring en van practischen zin aan de eene zijde en de gelegenheid om steeds behoorlijk op de hoogte te zijn van den voortgang op militair wetenschappelijk gebied, waarvan

Europa de bakermat is, aan de andere zijde, binnen het bereik liggen van alle officieren. In ons oog hebben die argumenten niet veel beteekenis. Krijgservaring, die nuttig is voor de Europeesche oorlogsvoering, zooals die op Nederlandschen bodem zou moeten plaats hebben, kan in Indië niet vergaard worden. Wij kunnen hier volstaan met te wijzen op het eerste bezwaar, dat boven reeds tegen samensmelting is aangevoerd.

Wat verder de gelegenheid tot vermeerdering van militaire kennis betreft, zij bestaat zeker in Nederland in ruimer mate dan in Indië, doch wij mogen hierbij niet uit het oog verliezen, dat de eischen dienaangaande voor Indië in veel opzichten anders en ook lichter zijn dan voor Nederland. Veel van hetgeen voor het Moederland te achten is hoogst noodige speciale vakkennis te zijn, is voor de Koloniën slechts te beschouwen als eene bate voor de algemeene ontwikkeling van den officier, meer niet, en zonder nu het nut daarvan te willen loochenen, meenen wij toch, dat de opoffering, om haar voor de Indische officieren iets beter bereikbaar te stellen, geen al te groote vormen mag aannemen, gelijk door fusie zeer zeker het geval zoude zijn. Trouwens, ook in dit opzicht is de toestand reeds belangrijk vooruitgegaan; de gemakkelijker gemeenschap, zoowel tusschen Europa en Indië als tusschen de eilanden van den Archipel onderling, heeft in ruime mate het hare daartoe bijgedragen. Indië's wetenschappelijk isolement, voor eenige tientallen van jaren zeker niet onbeduidend, is sedert als 't ware met den dag meer ingekrompen en bestaat heden grootendeels nog slechts in de verbeelding van hen, die het bij tijd en wijle tot argumenteeren noodig hebben. De vele mannen van naam op elk gebied, welke in Indië hunne vorming voltooiden, hebben daarvan het tastbaar bewijs geleverd.

Het derde voordeel van samensmelting, de bevordering van den practischen zin ten bate van den dienst in het Moederland, met duidelijker woorden hoewel in enger begrip, het leeren handelen in moeilijke, geheel vreemde omstandigheden, dat voordeel valt zeker niet te ontkennen, doch om dat alleen te bereiken, d. w. z., aan het Leger in Nederland een officierskorps te waarborgen, dat boven de andere op het vasteland van Europa uitmunt in practischen zin, hoe aanlokkelijk ook, daarvoor alleen kan men geen maatregel invoeren, die in zooveel andere opzichten zoo schadelijk is.

De voorstanders van samensmelting worden voor het meerendeel gevonden in het Moederland. Men schijnt er voor het Nederlandsche

Leger het meeste nut van te verwachten, doch welk nut (van overwegend belang en tevens niet ook zonder fusie te verkrijgen) dat eigenlijk zijn zoude, het is ons, zooals uit het vorenstaande blijkt, niet recht duidelijk.

Uit gesprekken, welke nu en dan in onze tegenwoordigheid over de zaak gevoerd werden, bleek ons, dat vele Indische officieren zich omtrent den aard van het verlangen naar fusie een verkeerd denkbeeld hebben gevormd. Zij zijn van meening, dat dat verlangen, voor zoover het zich in Indië zoowel als in Nederland openbaart, voortkomt uit een' onzuivere bron — in Indië gekoesterd wordende alleen door sommige jonge officieren, bij wie het ernstige utiliteitsbeginsel nog zou onderdoen voor de hechtheid van den familieband en voor de aantrekkelijkheid der genietingen van de Europeesche samenleving, waarvan de lichtzijde, als van elk verleden, alléén is bewaard gebleven — in Nederland gekweekt wordende op den bodem des naijvers. Zij dwalen, want even *zeker* als dergelijke beweegredenen slechts in den dienst staan der zelfzucht, d. w. z., even onverschillig als zij ten opzichte van toekomstige *zakelijke* voordeelen zijn, even *min* is samensmelting in staat de *individueele* belangen te dienen van het thans nog levende officiersgeslacht.

Alleen als alle officieren van de beide Legers of althans die van gelijken rang genegen [1]) waren, zich te verbinden, om zoowel in Nederland als in de Koloniën te dienen en zij daarvoor de geschiktheid bezaten, zou de fusie reeds op hen toepasselijk kunnen worden verklaard. Doch aan alle officieren kan die geschiktheid niet worden toegekend. Nederlandsche kapiteins bijv., die niet in Indië gedetacheerd zijn geweest, zouden slechts in een klein aantal *gelijktijdig* bij het Indische Leger geplaatst kunnen worden, want zij kennen de Maleische taal niet en kunnen ook buitendien niet met den inlander omgaan. De officieren van hoogeren rang zouden allen moeten worden buitengesloten. Alleen zouden de luitenants in een minder beperkt getal onderling verwisseld kunnen worden, hoewel de Nederlandsche, die op het punt staan om bevorderd te worden, niet zonder gevaar. Het is echter niet waarschijnlijk,

---

[1]) Ten aanzien van artikel 184 der Grondwet komt in eene Regeeringsnota, betrekking hebbende op de grondwetsherziening van 1887, het volgende voor: „Vrijwilligers" (waaronder de officieren) „kunnen derhalve, wat de Grondwet ook moge bepalen, slechts dan naar Indië worden gezonden, wanneer dit bedongen is in de met hen gesloten overeenkomst".

dat *alle* luitenants zich genegen zouden verklaren en in dat geval kan ook de samensmelting niet op het thans levende officierspersoneel van toepassing worden, want er zou geene regeling zijn te treffen, volgens welke het vraagstuk der bevordering op bevredigende wijze zou kunnen worden opgelost. Aan de samensmelting zou derhalve geene terugwerkende kracht zijn te geven.

Op denzelfden dwaalweg voortwandelende, zijn vele Indische officieren de meening toegedaan, dat zij door samensmelting, wat betreft hunne bevorderingskansen, ernstig zouden worden benadeeld. Ook in dit opzicht kunnen wij hun pessimisme niet deelen, en om nu althans aan hunne zijde de stemming zuiverder te maken, waardoor zij de zaak van een minder bevooroordeeld standpunt kunnen beschouwen, achten wij eenige opheldering wenschelijk.

De verhouding tusschen de verschillende rangen is bij het Leger in Nederland gunstiger dan bij dat in Indië. Hieruit volgt, dat bij gelijke verliezen de bevorderingskansen bij het Nederlandsche Leger beter moeten zijn dan bij het Indische, m. a. w., dat, indien na de samensmelting het geheele officierskorps uitsluitend in Indië dienst zoude doen, op de wijze zooals thans door het Indische alleen geschiedt, de bevorderingen in het vereenigde korps voor ieder sneller op elkander zouden volgen dan thans plaats heeft voor het Indische. In werkelijkheid moet alzoo de positie van den fusie-officier — wat de bevordering betreft — gunstiger dan die van den Indischen, ongunstiger dan die van den Nederlandschen officier zijn. Men versta ons wel, het is niet onze bedoeling, het betoog te leveren, dat de op elkander volgende rangen in het vereenigde korps spoediger zouden worden bereikt dan thans in het Leger in de Koloniën, dat zou dwaasheid zijn; uit de verliezen, die de verschillende Legers ondergaan, zou na fusie een gemiddelde geboren worden, hetwelk de bevorderingstijdstippen ergens brengen zoude tusschen die, waarop de zelfde rangen thans in de verschillende Legers worden behaald; wij hebben alleen willen betoogen, dat de Indische officier, alles bijeen genomen (waarbij in de eerste plaats gedacht moet worden aan de groepeering van de verliezen) te dien opzichte in het voordeel zoude zijn. Alles hangt hierbij af van het standpunt, dat men inneemt; men kan zeggen: „Indië" verliest, „Nederland" wint aan promotie, doch men kan ook zeggen: „Indië" wint,

„Nederland" verliest aan „Ausdauer"; de vraag is maar, wat het meest te waardeeren is. In ons oog is dat voor Indië het laatste, vooral omdat blijkens vorenstaand betoog voor Indië het bedoelde verlies kleiner is dan de winst.

Dat de dag der pensionneering verschoven zoude worden naar het einde van eene langere dienstperiode en dus naar een hoogeren leeftijd, dit kan voor het *persoonlijk* belang geen bezwaar zijn, want het verlangen van den mensch is over het algemeen niet gericht naar een *ontijdig* ledig-zijn. Men vergete hierbij niet, dat zoodanige verschuiving alleen kan steunen op eene evenredige verlenging der bruikbaarheid voor den maatschappelijken arbeid, een niet te versmaden voordeel. Wij dragen de overtuiging met ons, dat de meeste gepensionneerde Indische officieren, die geen afleiding hebben gevonden in een burgelijken werkkring en in zich den aanleg missen, om op andere wijze nuttig bezig te zijn, nog langen tijd het oogenblik betreuren, waarop zij uit een werkzaam leven in den staat van ledigheid overgingen.

Het behoeft zeker geen opheldering, dat wij in het voorgaande zijn uitgegaan van *algeheele* samensmelting. Meer dan eens is aangedrongen op een gemengd stelsel, waarin voor drie categoriën van officieren plaats zoude zijn: zij, die alleen voor den dienst in het Moederland, die uitsluitend voor den Indischen dienst en die voor beide zouden zijn verbonden, de laatstbedoelde officieren, om naar mate van de behoefte bij afwisseling in Nederland en in Indië te worden geplaatst. Ware een zoodanig stelsel mogelijk met eene afzonderlijke promotieregeling voor elk der drie categoriën, het zou zeker te verkiezen zijn boven *totale* samensmelting, omdat vele van de hieraan verbonden nadeelen in dat stelsel niet zouden voorkomen. Eene dergelijke promotieregeling is echter niet denkbaar, want daaruit zouden onhoudbare toestanden geboren worden.

Dit is een der redenen, waarom het drie categoriën-stelsel niet aannemelijk is. De voorstanders daarvan vragen voor de categoriën der uitsluitend voor Nederland en der voor Nederland-en-Indië verbondenen eene afzonderlijke promotieregeling en derhalve voor de speciale categorie der Indische officieren eveneens eene. De bovenbedoelde onhoudbare toestanden zouden zich in dit stelsel in hunne volle kracht bij het leger in Indië doen gevoelen. Hoe men ook trachtte te schipperen met de uitzendingen, het zou niet te vermijden zijn, dat dikwijls leden van de categorie der dubbel-verbondenen zouden gesteld zijn beneden jongere

officieren van de Indische categorie. Of zouden die voorstanders den toestand wellicht zoodanig willen zien ingericht, dat de promotiegang in beide regelingen ongeveer even snel ware, bijv. tengevolge van eene ongunstiger formatie der Indische categorie? Dan zou men even goed of beter één enkel bevorderingsstelsel voor de drie categoriën in het leven kunnen roepen. Maar de bevorderingskansen zouden dan voor de uitsluitend voor Indië verbonden officieren al te nadeelig worden.

Deze kansen staan thans inderdaad reeds op de grenzen der mogelijkheid. Dit immers ligt opgesloten in het feit, dat de verhoudingen tusschen de verschillende rangen in de koloniën ongunstiger zijn dan in het Moederland, waar die kansen evenmin nog slechter kunnen worden. De Indische troepenofficier moet uiterlijk op den 40-jarigen leeftijd, kan het zijn vroeger, den rang van hoofdofficier bereikt hebben, wil de Staat van zijn dienaar al het nut erlangen, dat in die in Indië zoo moeilijke betrekking gesticht kan worden. Men heeft daar jonge, krachtige, ondernemende mannen noodig, omdat met een klein instrument (het Leger) veel moet worden gewrocht in een afmattend klimaat, een land vol dikwijls onoverkomelijk schijnende hindernissen, onder hoogst moeielijke omstandigheden. Nog onlangs (Pedir) heeft men kunnen opmerken, wat een energiek aanvoerder vermag tot stand te brengen. Evenals in het moederland, dient in Indië de hoofdofficier, de bataljonschef, te kort in deze betrekking. Hij kan er zich niet volkomen inwerken. Daarom bestaat er dikwijls behoefte aan waarlijk bekwame bevelhebbers van grootere gecombineerde troepenmachten, welker *behoorlijke* aanvoering steeds als eisch zou moeten worden gesteld voor de verwerving van den luitenant-kolonels-rang bij het wapen der Infanterie.

De minder goede toestand, waarop wij hier het oog hebben, is alleen te verbeteren door eene ruime inkrimping van het aantal luitenants, voorbestemd om op te klimmen in de hoogere officiersrangen. Ook hierop zullen wij ter bestemder plaatse terugkomen, thans nog aanstippende, dat aan de bevorderingskansen der uitsluitend voor Indië verbonden officieren niet de minste afbreuk mag worden gedaan door welken vorm van *gedeeltelijke* samensmelting ook, want het onvermijdelijk gevolg zou zijn, dat deze, door hunne grondige kennismaking met koloniale toestanden voor Indië meest bruikbare officieren, aan de beurt om tot hoofdofficier te worden benoemd, voor eene degelijke vervulling van dat ambt

over het algemeen de geschiktheid door te ver gevorderden leeftijd missen zouden. Wij voegen hieraan toe, dat door de zware diensten, die in Indië van den troepenofficier gevergd worden (waaraan van de hoofdofficieren uitsluitend die der Infanterie deel hebben), bij een slechten promotiegang het alleen aan de mannen met een krachtig physiek is gegeven, om zich tot in de hoogste rangen in het leger te handhaven. Dit is, wijl goede, of beter gezegd, uitnemende geestvermogens niet immer met een krachtig gestel gepaard gaan, niet zonder gevaar te achten, en het is gansch niet onmogelijk, dat dáárin de reden is te zoeken, waarom, nog niet lang geleden, gedurende een zeer lang tijdsverloop, geen enkel Legercommandant oorspronkelijk afkomstig was van de Infanterie, in onze koloniën het hoofdwapen bij uitnemendheid.

Wij kunnen thans voortgaan de bezwaren te ontwikkelen, die aan eene samensmelting van de officierskorpsen in den weg staan.

Op den voorgrond brengen wij hier de overwegingen van financiëelen aard, niet omdat deze als de belangrijkste zijn aan te merken, maar wijl de geldkwestie het vraagstuk op nieuw aan de orde heeft gebracht en er ook boven reeds de aandacht op werd gevestigd.

Het is, naar ons voorkomt, niet mogelijk, zelfs niet aan eene Regeeringscommissie, die zich van alle voorhanden gegevens bedienen kan, om van de geldelijke gevolgen eener samensmelting eene voldoend betrouwbare berekening te maken. Om dit te doen inzien, noemen wij enkele punten, die bij zulk eene berekening eene gewichtige rol moeten vervullen doch waaromtrent niets bekend is: *a.* de pensioensbedragen na de invoering van samensmelting; *b.* de gemiddelde duur van den tijd, waarover de pensioenen zullen worden genoten, afhankelijk van den gemiddelden leeftijd, waarop het Leger verlaten zal worden en de levenskans, die dan nog overblijft; *c.* de kosten der meerdere overplaatsingen in Indië zelf, als een natuurlijk gevolg van de gedurige verwisseling van personeel, enz., enz., enz. Toch kan men bij eenige overweging wel tot het besluit komen, dat er van bezuiniging geen sprake kan zijn.

De factoren, die vooral hun invloed zullen doen gevoelen, zijn de navolgende: de overtochtskosten, de pensioenen, de gratificatiën bij den overgang naar Indië en omgekeerd en de overplaatsingen in Indië. Enkele zeer globale cijfers kunnen wel worden afgeleid, doch zij zijn noch volledig noch betrouwbaar genoeg, om tot een

totaal bedrag te mogen besluiten ; zij kunnen slechts eenig denkbeeld doen vormen omtrent het kostbare van den maatregel in zijn geheel.

Uit eene vergelijking tusschen de sterkte van het Indische officierskorps en de gemiddelde jaarlijksche aanvulling blijkt, dat de gemiddelde officiersdiensttijd op omstreeks 20 jaren mag worden gesteld. Gedurende dat tijdvak, kan men rekenen, worden door elkander per hoofd 4 reizen naar of van Indië gemaakt. Het geheele officierskorps, op 1650 hoofden gerekend, maakt derhalve in 20 jaren tijds ongeveer 6600, d. i. per jaar 330 reizen, waarvan men de kosten, vermeerderd met die voor den overvoer naar de inschepingsplaatsen in Indië, matig berekend, kan stellen op *f* 250.000, de reiskosten der gezinnen buiten rekening gelaten.

Na samensmelting zullen de officieren zeker niet minder dan gemiddeld $3^1/_2$ reis in 20 jaren afleggen, d. i. voor ± 3500 officieren, op dezelfde wijze berekend, ± *f* 475.000 's jaars of eene vermeerdering van uitgaven van ± *f* 225.000 's jaars. Rekent men verder voor den overtocht van gezinnen op ongeveer een gelijk bedrag, hetgeen zeker niet te hoog is gesteld, dan komt men tot het besluit, dat de fusie eene hoogere uitgave van niet veel minder dan een half millioen per jaar alleen aan reiskosten tusschen Nederland en Indië zal veroorzaken.

De pensioenen zouden bij samensmelting billijkheidshalve gebracht moeten worden op de bedragen, die vastgesteld zijn voor de Marine, dat zijn die der officieren van het Nederlandsche Leger, vermeerderd met *f* 75.— voor ieder tusschen de keerkringen doorgebracht dienstjaar. Het kapiteinspensioen zou daardoor hooger worden dan het thans geldige Indische pensioen (*f* 2000.— 's jaars) voor dien rang en bovendien aan nagenoeg alle op pensioen te stellen kapiteins der gefusionneerde korpsen moeten worden toegekend, hetgeen, aangezien de kapiteinsrang voor het meerendeel der officieren de baton de maréchal is, tot eene niet geringe verhooging van uitgaven zoude leiden. De pensioensbedragen voor de majoors en luitenant-kolonels zouden aanmerkelijk hooger, die voor de kolonels en generaals kleiner zijn dan de gemiddelden tusschen de tegenwoordige Nederlandsche en Indische pensioenen voor die rangen; de totaal-bedragen, aan hoofd- en opperofficieren uit te keeren onder het huidige régime en bij samensmelting, zouden wel niet belangrijk van elkander afwijken. De slotsom is derhalve, dat de officierspensioenslijst onder de nieuwe regeling zeer waarschijnlijk eene aanzienlijk grootere som zoude aanwijzen.

Het is daarbij eene belangrijke vraag in welke mate de gemiddelde duur van het pensioensgenot bij fusie verschillen zoude van de resultante der gemiddelden van dien aard, welke thans door de gepensionneerden van het Nederlandsche en van het Indische leger, iedere groep afzonderlijk genomen, bereikt worden. De overweging dezer vraag leidt tot de navolgende beschouwing:

Onderstellen wij het samengesmolten korps als in twee deelen gesplitst, het eene evenredig met het tegenwoordige aantal Indische, het andere met dat der Nederlandsche officieren. Het eerstbedoelde deel zal gemiddeld op lateren leeftijd gepensionneerd worden, doch een' langeren gemiddelden levensduur hebben dan de officieren van het thans bestaande Indische korps, in dier voege, dat de uitkomst waarschijnlijk een' korteren gemiddelden duur van het pensioengenot zoude zijn, derhalve (*de wijziging van de pensioensbedragen buiten beschouwing gelaten*) bezuiniging voor de schatkist. Het andere deel zal gemiddeld op jeugdiger leeftijd op pensioen worden gesteld, doch een korteren gemiddelden levensduur deelachtig zijn dan de tegenwoordige Nederlandsche officieren: Uitkomst omgekeerd. Beide uitkomsten nu zullen elkander ongeveer te niet doen, want, zooals wij vroeger zagen, hebben bij den huidigen toestand de bevorderingen tot de hoogere rangen in beide legers op de uiterste grenzen der lichamelijke geschiktheid plaats, waaruit volgt, dat de Indische officieren evenmin als de Nederlandsche langer in het genot van pensioen zijn dan met het belang van de schatkist is overeen te brengen. Wel wordt in Indië meer dan in Nederland de militaire dienst vrijwillig verlaten, alvorens de *bereikbare* eindpaal gewonnen is, een nadeel voor 's lands finantiën, dat door de samensmelting zou worden *weggenomen*, doch daartegenover staat, dat de rangsverhoudingen, in Nederland gunstiger, ook in het gefusionneerde korps gunstiger zouden zijn, dan bij het Indische leger, waardoor de wegneming van dat nadeel, zoo niet geheel, toch wel eenigermate zou worden tenietgedaan. Nog zou men kunnen tegenwerpen, dat bij het Indische stelsel sommige kapiteins tot heengaan gedwongen worden, die de uiterste grenzen der lichamelijke geschiktheid nog niet hebben bereikt. Immers de volbrachte diensttijd is, niet medegerekend de dienst, vóór den ingang van het 19e levensjaar bewezen, in Indië op 20 jaren bij willekeurigen leeftijd gesteld en daarvan tot heden het gevolg geweest, dat kapiteins, die niet voor den majoorsrang in aanmerking kwamen, ontslagen konden worden, alvorens in

bevordering te worden voorbijgegaan, aldus op een leeftijd, waarop zeker niet alle reeds te oud waren, om in hun rang nog door te dienen. Edoch, ook dit door fusie te elimineeren nadeel voor 's lands schatkist heeft bij het leger in Nederland een tegenhanger, die bij samensmelting, zeker tot even groot nadeel voor de finantiën, zou moeten worden opgeofferd. Hier namelijk is de volbrachte diensttijd, met verwaarloozing van dien aan het 19e levensjaar voorafgaande, gesteld op 40 jaren bij 55 jarigen ouderdom. Het gevolg is, dat de niet voor den majoorsrang in aanmerking komende kapiteins nog niet kunnen worden ontslagen, zoodra zij in bevordering worden voorbijgegaan; daaronder nu zijn er, die onder den slaapwekkenden invloed van den langdurigen vrede langer dienen dan voor het staatsbelang geschikt is te achten. Deze toestand zou natuurlijk bij fusie niet kunnen voortduren.

Op de op den voorgrond gestelde vraag kan alzoo zonder schroom worden geantwoord: de gemiddelde duur van het pensioensgenot is bij fusie ongeveer gelijk aan de resultante der gemiddelden van dien aard, welke thans door de gepensionneerden van het Nederlandsche en van het Indische Leger, elke groep afzonderlijk genomen, bereikt worden. De verandering, die het eindcijfer op de lijst der officierspensioenen door de samensmelting zou ondergaan, zou derhalve geheel afhangen van de wijziging der jaarlijksche pensioensbedragen zelven.

Kan men er op wijzen, dat de opheffing van toestanden, hierboven geschetst, namelijk het ontijdig ontslaan in Indië en het over de geschiktheidsgrenzen aanhouden in Nederland van sommige kapiteins, het eerste een nadeel voor de schatkist, het andere voor 's lands dienst, als een weldaad van fusie is aan te merken, die weldaad is evenzeer zonder haar te verkrijgen, doch daarbij worde immer in het oog gehouden, dat voor een verloren uitzicht op bevordering, voor hen, die na den voorbijgang in het Leger blijven gehandhaafd, een andere prikkel is in de plaats te stellen tot behoud van de voor den dienst zoo noodzakelijke opgewektheid.

Voor de lezers van de voorgaande overwegingen, die met ons de onmogelijkheid beamen, om nu reeds eene eenigszins betrouwbare berekening te maken van het totale pensioensbedrag, dat bij fusie jaarlijks aan gewezen officieren zou moeten worden uitgekeerd, zal het ongetwijfeld een raadsel zijn, hoe de schrijver der brochure

„samensmelting der officierskaders, verbetering door bezuiniging" is kunnen komen tot eene bepaalde som — *f* 190.175 (zie de *Militaire Spectator* Juli 1898 blz. 392) —, aangevende het hooger bedrag, dat bij de fusie aan pensioenen zal moeten worden besteed. (Vergelijking met de Marine is niet mogelijk). Dit als eerste der bedenkingen, welke wij tegen die brochure zullen aanvoeren.

De gratificatiën bij eerste vertrek naar Indië zouden na de samensmelting ten deel vallen aan meer dan het dubbele aantal der officieren, die thans daarvan in het genot worden gesteld, waarbij echter in aanmerking te nemen de omstandigheid, dat de gemiddelde officiersdienst in het fusiekorps langduriger zoude zijn dan die der tegenwoordige Indische officieren. De *jaarlijksche* uitgaven zouden alleen daardoor met niet veel minder dan *f* 50.000 verhoogd worden. Met eene enkele gratificatie zou echter niet kunnen worden volstaan, want ook iedere verdere overgang naar het andere Leger zou den officier op betrekkelijk groote onkosten brengen. De uniformen in de Legers zullen altijd verschillend moeten blijven, hoe men ook zou willen trachten daarin tot overeenstemming te komen, en ook de verdere uitrusting zou ieder maal belangrijke uitgaven vorderen. Aan bewaring gedurende een vijfjarig tijdperk kan niet gedacht worden, vooral niet in Indië, noch ook van de aan de mode onderhevige kleeding van het gezin van den officier.

De schrijver van de voormelde brochure wil juist omgekeerd op de gratificatiën bij fusie voordeel behalen. Hij wil ze eenvoudig afschaffen. De opmerking ligt voor de hand, dat hij dit voordeel geenszins als speciaal van fusie afhankelijk mag voorstellen. Ook zonder haar erbij te slepen zou hij op zijne gewone radikale manier de som der gratificatiën uit de begrooting kunnen schrappen, indien dat binnen zijn bereik ligt. Edoch, wat wil hij ervoor in de plaats stellen? Hoe wil hij de uitgaven door den officier doen bestrijden, welke deze met de gratificatie dekt? Uit het traktement? Maar in Indië wordt de noodzakelijkheid gevoeld, de lagere traktementen op een hooger bedrag te brengen *zonder* de gratificatiën aan te roeren?

De som, waarmede de begrooting buitengewoon zou worden bezwaard als een gevolg van de met samensmelting gepaard gaande meerdere verplaatsingen in Indië, is niet te schatten, maar zal, in aanmerking genomen de hooge reiskosten — ook voor de gezinnen — zeker niet gering zijn.

Hiermede zijn de voornaamste lasten, die *rechtstreeks* uit eene

samensmelting der officierskorpsen zouden voortvloeien, behandeld geworden.

Zien wij thans of daarvan ook baten voor 's lands schatkist te verwachten zijn.

Het eenige werkelijke financiëele voordeel, dat aan fusie verbonden zoude zijn, is gelegen in eenige besparing van toelagen, die thans aan verschillende om de eene of andere reden in Nederland gedetacheerde of werkzaam gestelde Indische officieren worden toegekend. Daar echter onder die toelagen naar onze meening niet mogen worden gerekend die, welke ten goede komen aan de Indische leeraren aan Koninklijke Militaire Academie, Hoofdcursus en Hoogere Krijgsschool zoomede aan de Indische leerlingen aan laatstgenoemde inrichting, zou de bedoelde besparing van weinig beteekenis zijn. Zoo aanstonds komen wij hierop terug.

Voor het overige zijn van samensmelting geen baten van eenig belang te verwachten, althans geen, die daarvan bepaald afhankelijk zijn, waarop het alleen aankomt.

De schrijver van de bovengenoemde brochure brengt als bate in rekening eene som van *f* 75.600 's jaars wegens meerdere inkomsten voor de Kon. Mil. Academie en Cadettenschool. Dat bedrag zou ontstaan tengevolge van de verplichting voor alle Cadetten, bij fusie onvermijdelijk, om aan de kosten van het onderwijs bij te dragen. Ziehier al aanstonds eene bate, voor de verkrijging waarvan het geenszins noodig is fusie in te voeren. De bedoelde verplichting is even goed op te leggen onder de bestaande toestanden; dat zou aan de aanvulling van het Indische officierscorps in geenen deele afbreuk doen. Het is ons niet bekend, wat ertoe heeft geleid, die bijdragen niet verplichtend te stellen voor de Cadetten, die voor Indië worden opgeleid, doch wij twijfelen eraan of de reden gezocht moet worden in vrees voor genoegzame aanvulling. Het is geenszins onwaarschijnlijk, dat de tijd nabij is, waarin voor dergelijke onderwijsbijdragen in het geheel geen plaats meer is. Trouwens de opleiding tot verdediger van het vaderland of van het behoud van ons koloniaal bezit lijkt mij meer een algemeen of landsbelang dan een belang van de ouders dier verdedigers in spe of beter dier verdedigers van den aanvang hunner opleiding af.

Tegenover deze *alzoo niet van fusie afhankelijke* bate staat een zeker veel grooter, *door den schrijver verzwegen, wel aan fusie verbonden* financiëel nadeel — staan namelijk de sommen, die

meer zullen moeten worden uitgegeven tengevolge van de aanzienlijke vermeerdering van leerlingen aan Hoogere Krijgsschool, Academie, Cadettenschool en Hoofdcursus, welke gepaard zal moeten gaan met den bij samensmelting onafwijsbaren, straks nader toe te lichten, eisch eener uitbreiding van den studietijd, waarbij niet uit het oog mag worden verloren, dat de som, die voor de aan de opleidingskosten bijdragende Cadetten betaald wordt, daarvoor op verre na niet toereikend is en dat voor de leerlingen aan de Hoogere Krijgsschool en den Hoofdcursus geene bijdragen hoegenaamd worden gestort. Door de bedoelde uitbreiding zullen bovendien de onderwijsinrichtingen zelf eene kostbare vergrooting moeten ondergaan, enz. Het zijn de in deze alinea aangeduide uitgaven, waarop wij, bij de uitsluiting der toelagen voor Indische leeraren en officieren-leerlingen in Nederland, hierboven het oog hadden.

De schrijver der brochure geeft verder eene besparing aan (mil. spectator Juli '98 blz. 392) van *f* 1.098.560 's jaars aan traktementen ad. *f* 3433.— voor 320 officieren, die volgens hem in het fusiestelsel bij het Indische Leger zouden kunnen vervallen en stelt daartegenover eene jaarlijksche vermeerdering van uitgaven van *f* 206.040 voor 120 Nederlandsche officieren, die eene actief optredende reserve zouden uitmaken. Onmiddelijk daarna (alsvoren blz. 390) noemt de schrijver eene volgende jaarlijksche besparing van ruim *f* 600.000 aan verlofstraktementen voor gemiddeld 207 Oost-Indische officieren, welk aantal voortdurend met verlof in Europa is, verlof, dat bij fusie niet meer voorkomt.

Onder die 320 officieren komen echter juist de bedoelde verlofgangers voor en de schrijver brengt hen dus niet alleen dubbel in rekening, maar de eerste maal zelfs op activiteits — in plaats van verlofstraktement.

Het getal 320 heeft schrijver verkregen door het aantal van 281 officieren, dat het Koloniaal verslag van 1897, staat III, bijlage C, kolom 27 (moet zijn: dat bijlage C van het Koloniaal Verslag van 1897, bijlage B, staat III, kolom 27) als *gemiddeld boven de formatie* van het Indische Leger aangeeft, met een 40tal te vermeerderen, voor tal waarvan volgens schrijver, zoo zij niet kunnen vervallen, dan toch andere (dus burgerlijke) geëmployeerden kunnen worden aangesteld.

Ziehier het staatje, waaruit schrijver zijne *gemiddelden* 281 boven de formatie en, *behalve deze*, 207 verlofgangers (of volgens

hem eene besparing van de inkomsten van 488 officieren) getrokken heeft:

			Bovendien behoorde op ultimo December tot het leger, maar telde *niet* in de sterkte, het navolgende aantal officieren			
			Met verlof buiten Nederlandsch-Indië.	Op non-activiteit of „voor memorie".	Gedetacheerd bij het Nederlandsche leger of bij inrichtingen hier te lande 1).	Te zamen.
	22	23	24	25	26	27
1892 ...			188	11	57	256
1893 ...			193	18	65	276
1894 ...			224	10	62	296
1895 ...			234	13	65	312
1896 ...			195	17	52	264
Eene eenvoudige berekening leidt tot deze gemiddelden:			**207**	(14)	(60)	**281**

1) Hieronder ook de officieren, die de lessen bij de hoogere krijgschool volgden.

Men leert nu uit dit staatje kennen de *drie* categoriën, vertegenwoordigd wordende door de gemiddelden 207, 14 en 60, totaal 281, die volgens schrijver bij fusie vervallen kunnen, categoriën, welke ingevolge Koninklijk Besluit steeds boven de formatie van het Indische leger worden gerekend. Men ziet ook duidelijk uit dit staatje, dat de 207 verlofgangers deel uitmaken van de 281 boven de formatie gevoerden (kolom 27, aan het hoofd waarvan de uitdrukking „*Te zamen*" staat) en vraagt zich af, ten hoogste verwonderd, of hier aan eene vergissing van schrijver moet worden gedacht. Zoo ja, dan blijft het nog volstrekt onbegrijpelijk, hoe schrijver is gekomen tot het besluit, dat, buiten de verlofgangers (deze immers worden nog eens afzonderlijk in rekening gebracht), in het fusiestelsel 281, verminderd met eene reserve van 120 in Nederland, aldus 161 officieren eenvoudig zouden kunnen worden opgeruimd, terwijl toch zoo algemeen geklaagd wordt — ook door schrijver — over den wissel, die door Indië maar steeds op het Nederlandsche officierskorps getrokken wordt, hierin een hinderlijk zoo niet gevaarlijk incompleet veroorzakende zonder ginds het gat volledig aan te vullen. Of wij stellen de vraag op deze wijze; loopen dan in Indië thans 281 officieren rond, voor wie geen werk is te vinden?

Men heeft in Nederland en in Indië een voltallig officierskorps noodig, met en zonder fusie. Het gaat ons begrip te boven, hoe men het bij fusie met 161 officieren minder zou kunnen stellen dan zonder fusie.

De uitwinning van de traktementen der 40 voor een groot deel door andere (burgerlijke) geëmploijeerden te vervangen officieren maakt in schrijvers berekening eene *zuivere* besparing voor 's lands gelden uit. Is dat juist? Moeten ook die *geëmploijeerden* niet bezoldigd worden? Treden ook *zij* niet in het genot van pensioen na volbrachten diensttijd? Gevoelt schrijver niet, dat hij, zoo rekenende (nu eens dubbel, dan in 't geheel niet, doch steeds in het voordeel van zijn betoog), wantrouwen moet wekken tegen zijn geschrijf (wij kunnen het niet anders betitelen) in zijn geheel? Ontgaat het hem, dat de ware deferentie (jegens personen, die men met de aanbieding van een niet in den handel verschijnende brochure begunstigt) stipter en degelijker werk vordert, voornamelijk als het bestemd wordt om in 's lands dienst vergaderzalen dienst te doen? Straks zal nog duidelijker blijken, dat wij tot dezen uitval alleszins gerechtigd zijn.

De schrijver springt al zeer gemakkelijk met vrij sterke officiersgroepen om: In Indië worden de officieren ter Hoogere Krijgsschool boven de sterkte gebracht, d.w.z., hunne plaatsen worden aangevuld door uitbreiding van de sterkte met een even groot aantal. Dat is ook noodig; men kan in Indië zooveel officiersplaatsen niet onvervuld laten. In Nederland daarentegen worden de krijgsschool-officieren in de sterkte gehouden van de korpsen, waarvan zij afkomstig zijn; hunne plaatsen blijven dus onvervuld en wel voortdurend, want de Hoogere Krijgsschool blijft haar contingent steeds vorderen. Schrijver brengt nu voor het fusiestelsel de inkomsten der Indische Krijgsschool-officieren in haar geheel als eene besparing voor de schatkist in rekening, m. a. w., daar in Indië geen plaatsen open kunnen blijven, wil schrijver bij fusie het officierskorps in Nederland ten volle belasten met eene vermindering voor den dienst in de gelederen van een aantal officieren, gelijkstaande met geheel het getal officieren, dat aan die inrichting de lessen volgt. Behalve dat daardoor een al te zware druk op den gewonen dienst in tijd van vrede zou worden gelegd, zou die regeling aan het Leger in oorlogstijd eene kostbare reserve ontnemen, die het al spoedig dringend noodig zoude hebben.

En andermaal zeggen wij: men behoeft geen fusie in te voeren,

om al dergelijke bezuinigingen op de formatie van de officierskorpsen mogelijk te maken en aan te brengen. Kan het Nederlandsche Leger eene aderlating verdragen tot een aantal officieren, overeenkomende met het getal Indische krijgsschool-leerlingen, het kan dat evenzeer zonder als met samensmelting en het zou roekeloosheid tegenover 's lands middelen zijn, niet nu reeds daartoe over te gaan. Hetzelfde geldt voor de andere mogelijke bekrimpingen.

Zien wij thans welke winst bij het fusiestelsel verkregen zoude worden door de afschaffing van de buitenlandsche verloven:

Van het Indische officierskorps bevindt zich steeds ± een achtste gedeelte met verlof in Europa, m. a. w., van ± 8 dienstjaren wordt één jaar of van ± 10 jaren 15 maanden met verlof doorgebracht. Het korps moet daardoor ± 200 [1]) officieren, berekend op verlofstraktement, sterker zijn dan voor de formatie van het Leger strikt noodig is. Bij samensmelting zou de toestand eenigszins anders worden. De zich dikwijls herhalende langdurige tijdperken tusschen het staken en weder aanvangen van den dienst bij den overgang van het eene naar het andere Leger, zouden eene versterking van het officierskorps noodig maken, welke voor een zeer belangrijk deel, zoo niet geheel, zoude te niet doen de winst, die door het vervallen van de buitenlandsche verloven verkregen zoude worden. Deze omstandigheid valt niet te verwaarloozen. Ook de Marine heeft door hare detacheeringen naar Indië een vrij belangrijk procent boven de strikt noodzakelijke sterkte in hare formatie.

Matig berekent, daarbij aangenomen, dat geen terugzending naar Nederland wegens ziekte zoude voorkomen, doch aan elk officier na aankomst in het Vaderland, zooals thans gewoonlijk reeds na afloop van detacheering plaats heeft, een verlof gedurende slechts 2 maanden werde verleend (eene billijke ontspanning na

---

[1]) Reeds in de naaste toekomst zal blijken, dat het aantal van 200 verlofgangers te groot is genomen. In 1893 is het buitenlandsch verlof wegens langdurigen dienst gesteld op 1 jaar na 10 jaren onafgebroken dienst. Te voren bedroeg het 2 jaren na 12 of 15 jaren dienst.

In het eerste geval dus 1 jaar verlof op 11, in het tweede geval op 7 à $8\frac{1}{2}$ dienstjaren. Als een gevolg daarvan zal het aantal verlofgangers in Europa spoedig verminderen. Uit vorenstaand staatje blijkt, dat het in 1894 en 1895 buitengewoon groot is geweest; dat moet worden toegeschreven aan de bedoelde wijziging in 1893 van de verlofsbepalingen, waardoor gelijktijdig de in 1882, '83 en '84 benoemde officieren aanspraak op buitenlandsch verlof kregen. Aan de getallen, die in 1894 en 1895 bereikt zijn, is het alleen te wijten, dat voor de jaren 1892 t/m 1896 een gemiddelde is verkregen boven 200, namelijk 207 (zie voren).

een niet door verlof onderbroken vijfjarig verblijf in een tropisch klimaat) zou ieder officier van 20 dienstjaren minstens 1 jaar aan den dienst onttrokken zijn. De strikt noodige sterkte zou daardoor met één twintigste van het geheele korps (± 3300 hoofden) dat is met ± 165 officieren vermeerderd moeten worden, alzoo met niet meer dan een 35 tal minder (spoedig nog minder) [1]) dan het aantal Indische verlofgangers bedraagt. Hierbij moet echter ten voordeele van samensmelting in aanmerking worden genomen, dat het bedoelde 165 tal gelijkmatig over de verschillende rangen verdeeld zoude zijn, terwijl onder de ± 200 Indische verlofgangers slechts een betrekkelijk klein aantal luitenants voorkomt, en verder, dat voor de subalterne rangen de Indische verlofstraktementen iets gunstiger zijn dan de Nederlandsche activiteitstraktementen. Daartegenover worde echter niet vergeten, dat een vrij belangrijk procent, hetzij na het volle verblijf of na eene kortere aanwezigheid in Indië, ziek in Nederland zou terugkeeren en daarna voor langer' tijd aan den dienst onttrokken zoude zijn. Ook zou voor de gewone toestanden een verlof van 2 maanden na terugkeer wel eens te kort kunnen blijken voor de officieren van hoogeren rang, vooral voor de gehuwden onder hen. Het ware niet onmogelijk, dat deze beide omstandigheden zóóveel invloed zouden uitoefenen, dat door het vervallen van de buitenlandsche verloven aan Indische officieren hoegenaamd geene bate zou worden verkregen.

Het is hier de plaats om erop te wijzen, dat in het samengesmolten korps geen officieren gehandhaafd zouden mogen worden, die voor den dienst in de Koloniën ongeschikt werden bevonden. Zij zouden moeten overgaan bij den een' of anderen specialen dienst in Nederland (Plaatselijken staf, maréchaussée a. a.) met eigen bevorderingsstelsel, of anders afgekeurd moeten worden. Hunne aanhouding in het groote officierskorps en hen dientengevolge te doen deelen in de door onmatige verliezen in Indië begunstigde bevordering, zou in hooge mate onbillijk zijn en aanleiding kunnen geven tot ongeoorloofde bevoorrechting aan de eene, rechtmatige ontevredenheid aan de andere zijde.

Zetten wij ons onderzoek van de bezuinigingen van den brochureschrijver voort:

Nu er alzoo geen sprake kan zijn van de opheffing der plaatsen van 320 Indische officieren moeten ook geschrapt worden de

[1]) Zie de noot op de vorige bladzijde.

sommen van *f* 456.000 en *f* 320.000, die schrijver bezuinigen wil aan overtochtskosten en uitgaven voor de eerste uitrusting van die officieren (blz. 393 van de *Mil. Spectator* van Juli 1898).

Opmerkelijk is de wijze, waarop de schrijver van deze beide bezuinigingen melding maakt. Wij nemen daartoe het volgende uit het bovengenoemde tijdschriftnummer, blz. 392 en 393, over:

„VIII. Door den heer Kielstra e. a., alsmede van de Regeeringstafel, werd twijfel uitgesproken, of voor de invoering van het fusiestelsel wel financiëele besparingen, ten minste noemenswaardige bezuinigingen zouden zijn tot stand te brengen.

„Om allen twijfel te dien opzichte geheel te doen verdwijnen, behoeven wij slechts *eenige* posten te vermelden, waardoor n. o. m. vermindering van Rijksuitgaven zouden moeten volgen.

„Vooraf zullen wij de meerdere Rijksuitgaven aangeven die uit dat stelsel voortvloeien, te weten:

a. Wegens den jaarlijkschen overtocht van 500 officieren naar òf van de Koloniën (.....), hieronder *niet* begrepen die van hunne gezinnen..... *f* 352.800.—

b. Wegens zuivere traktementen ad *f* 1717.— (.....) voor de boven de formatie in het nieuwe stelsel aan te stellen 120 Ned. officieren, uitmakende de actief optredende reserve..... „ 206.040.—

c. Wegens het hoogere bedrag, dat bij de fusie aan pensioenen zal moeten besteed worden (.....) „ 190.175.—

. . . . . .

„En nu wat de besparingen aangaat, deze zijn de volgende:

d. Wegens zuivere traktementen (dus hieronder *niet* begrepen: verschillende toelagen, genot of vergoeding voor vrije woning, enz.) ad *f* 3433.— (.....) voor minstens 320 Oost-Indische officieren wier plaatsen in het fusiestelsel komen te vervallen (....) „ 1.098 570.—

e. Wegens de uitgaven voor den overtocht naar èn van Oost-Indië van de in sub. *d.* bedoelde officieren (hieronder *niet* begrepen die van hunne gezinnen) ad. *f* 1425.— (.....) ..... „ 456.000.—

f. Wegens het opheffen der uitgaven voor uitrusting (.....) ad *f* 1000.— (.....) voor de in sub *d.* bedoelde officieren ..... „ 320.000.—

g. Wegens de meerdere inkomsten voor de Kon. Mil. Academie en Cadettenschool (.....) ....." „ 75.600.—

Krijgt men, dit lezende, niet den indruk, alsof men hier te doen heeft *uitsluitend* met posten, die *jaarlijks* bespaard zouden worden? Ons althans is het aanvankelijk zoo gegaan, en toen wij bij eenig nadenken tot de overtuiging kwamen, dat de sommen van *f* 456.000 en *f* 320.000 volstrekt geene jaarposten kunnen zijn, toen was onze eerste indruk verwondering over zooveel aan den dag gelegde rekenonkunde. Doch even spoedig scheen ons die gedachte al te dwaas en wij kwamen tot het inzicht, dat wij hier alleen te doen hadden met eene groote handigheid in het rangschikken van cijfers.

Beide posten (die trouwens met geene enkele rekenmethode verkregen kunnen worden) mogen in het boven aangehaalde lijstje slechts worden vertegenwoordigd door de sommen *f* 45.600 en *f* 16.000, waarbij weder is aangenomen, dat de officiersdienst in Indië gemiddeld 20 jaren duurt en gedurende dat tijdvak onder het tegenwoordig régime door ieder officier 4 reizen tusschen Nederland en Indië worden afgelegd.

In de *Mil. Spectator* van October 1898 blz. 587 zegt schrijver, dat, „wanneer men te rade gaat met het laatst uitgegeven officiëel Koloniaal Verslag van '97, Bijlage C., Staat III, men ontwaren zal, dat de Staat tegenwoordig gemiddeld" (let wel: *gemiddeld*, dat is *jaarlijks* door elkander) „aan gratificatiën voor eerste uitrusting betaalt:

a. Voor 72 nieuw benoemde Oost-Indische officieren (kolom 12, 14 en 15 — van bovenbedoelden Staat) ad *f* 1000	*f*	72.000.—
b. Voor 4 overgeplaatste Ned. officieren (kolom 16) ad *f* 1000	„	4.000.—
c. Voor 61 gedetacheerde Ned. officieren (kolom 23) ad *f* 1000	„	61.000.—
d. Voor 60 Oost-Ind. officieren in Nederland gedetacheerd (kolom 26), voor wie de gratificatiën *f* 1000, *f* 600 of *f* 100 bedragen, naar gelang deze officieren al dan niet bij de Hoogere Krijgsschool zijn geplaatst, makende te zamen ongeveer	„	56.000.—
dus in ons stelsel zal de Staat *gemiddeld* minder uit te betalen hebben aan eerste uitrusting"	*f*	193.000.—

Zooals wij vroeger zagen zouden de gratificatiën naar ons oordeel onmogelijk kunnen vervallen en al ware zulks wel het geval, daarvoor zou het toch niet noodig zijn fusie in te voeren. Doch

het is niet hierop, dat wij thans de aandacht willen vestigen. Ons doel is slechts weder een staaltje bij te brengen van schrijvers rekenkunde of rekenwijze, een van beide.

Terwijl in kolom 23 van den bedoelden staat in het Koloniaal Verslag is aangeteekend, hoeveel gedetacheerden zich bij het Indische Leger bevinden, doet de schrijver het voorkomen, alsof die tijdelijke overgang *elk* jaar in een zoo groot aantal voorkomt. In gewone tijden worden de detacheeringen voor den tijd van vijf jaren verleend; in buitengewone omstandigheden ook voor twee jaren, doch ook dan bestaat verreweg het meerendeel uit gedetacheerden voor den tijd van vijf jaren. Dientengevolge had schrijver onder *c* in de boven aangehaalde opgave in plaats van 61 hoogstens 15 gedetacheerde Ned. officieren mogen vermelden. Eene gelijke opmerking geldt voor de onder *d* aangegeven 60 in Nederland gedetacheerde Oost-Ind. officieren, die werkzaam zijn als leerling voor den tijd van 3 jaren aan de Hoogere Krijgsschool, of gewoonlijk voor langeren tijd als leeraar aan die inrichting, aan de Kon. Mil. Academie, den Hoofdcursus of de Normaal schietschool dan wel bij de Koloniale Reserve, het Koloniaal Werfdepôt a. a. Ook dat getal mag zeker wel met 45 verminderd worden. Onder *d* berekent schrijver de 60 O.-I. officieren op *f* 56.000 aan gratificatiën voor eerste uitrusting. Uit de woorden, onder die *letter* voorkomende, blijkt, dat schrijver jaarlijks meer dan 50 Indische officieren ter Krijgsschool doet opgaan.

De ware toestand is, dat de officieren, die voor de Krijgsschool zijn bestemd, slechts *f* 600.— gratificatie ontvangen en verreweg het meerendeel van de overige, onder *d* bedoeld (gedetacheerden bij de Koloniale Reserve a. a.), niets. Het bedrag van *f* 56 000 is dan ook met ± *f* 50.000 te verminderen.

Wat van dit alles te zeggen. Zijn wij thans nog niet gerechtigd aan moedwil te gelooven? Wij zouden dan ook aan 'schrijvers arbeid niet zooveel aandacht hebben geschonken, ware het niet, dat dááruit vooral de wapenen zijn gesmeed, waarmede het fusiedenkbeeld verdedigd is geworden. Is het geen plicht geweest van al de voorstanders van dat denkbeeld, welke zoo grif naar die wapens gegrepen hebben, over schrijvers arsenaal vooraf eene inspectie te houden — eene inspectie, die, hoe oppervlakkig ook, al zeer gemakkelijk de smetten kenbaar zou hebben gemaakt? Door dien plicht te verzaken, heeft men zich prijs gegeven aan de beschuldiging, zich zelf aan die smetten bezoedeld te hebben.

Het is waar, wij behooren tot de tegenstanders van fusie en zijn dus partij, doch we meenen niettemin gerechtigd te zijn tot de verklaring, dat we herhaaldelijk getroffen zijn door de wijze, waarop het onderwerp door verschillende officieren en oud-officieren behandeld is geworden; hoe alles, dat van de tegenstanders afkomstig is, met minachting is bejegend en ieder betoog eens voorstanders, vooral als de stem uit Indië zich deed hooren, met weinig waardigheid hemelhoog verheven is, daarmede onvermijdelijk het bewijs van eigen zwakheid gevende.

In de *Mil. Spectator* van October 1898 blz. 588 onderaan, zegt schrijver, dat, zoodra het fusiestelsel *geheel zal zijn doorgevoerd* het jaarlijksch budget met eenige *milioenen zal moeten verminderen.* Schrijver is tot die som blijkbaar gekomen door bijeenvoeging — met de noodige verminderingen — van de bedragen, welke vermeld zijn op de bladzijde 392 en 393 van het voorafgaande Juli-nummer. Daaruit blijkt dan nu duidelijk, dat schrijver de op die blz. 393 aangeduide sommen van *f* 456.000 en *f* 320.000 (vergelijk ons betoog te dezen aanzien op blz. 806) als *jaar*-posten wil aangemerkt zien, als jaarposten eindelijk heeft binnengesmokkeld — ziedaar de juiste qualificatie.

Nog op vele onjuistheden en dubbelberekeningen in het voordeel van zijn betoog, voorkomende in de bekende brochure, wordt schrijver gewezen in *Indisch Militair Tijdschrift* van 1896 N°. 3 in een artikel van IJ.

Volkomen begrijpende, dat van al wat hij geschreven heeft, juist daarin de grootste aantrekkelijkheid zetelt, is niets door den schrijver dier brochure ontzien, om tot een zoo hoog mogelijk bezuinigingscijfer te geraken. Van daar alleen zijn allerzonderlingst voorstel — om het niet erger te noemen — om te bepalen, dat de officieren van het gefusionneerde korps bij hun vertrek naar Indië (dus liefst met eene vijfjarige scheiding) hun gezin in Nederland moeten achterlaten. Hij zag er blijkbaar tegen op, aan de schadezijde een zoo groote post aan overtochtskosten voor die gezinnen te vermelden, doch vergat te gelijk — en hiervoor vragen wij alle aandacht — de ondersteuning aan te geven, die de Staat ongetwijfeld zou moeten uitkeeren voor het onderhoud dier op zich zelf staande gezinnen. En dat het bedrag daarvan geenszins onaanzienlijk zoude zijn, kan blijken uit de omstandigheid, dat ieder in Atjeh zonder zijn gezin vertoevend gehuwd subaltern officier (naderhand, meenen wij, ook de hoofd-

officieren) in het genot was van eene speciale verhooging zijner inkomsten ten bedrage van *f* 155.— tot *f* 185.— 's maands. Hoe zou, vooral een subaltern officier, ook in staat zijn de kosten te dragen, die aan de scheiding verbonden zijn? Schrijver toch wil blijkbaar bij fusie de Nederlandsche en Indische inkomsten onveranderd laten; zoo niet, dan had hij daarvan melding moeten maken onder de finantieele lasten, aan fusie annex. Het is genoeg bekend, dat de Indische traktementen der subalternen in geenen deele opgewassen zijn tegen eene vestiging van een deel van het gezin in Nederland.

Bij de verdere schaduwzijden van eene herhaaldelijke vijfjarige scheiding van het gezin wenschen wij niet stil te staan. 'Schrijvers voorstel daartoe getuigt van zeer weinig doorzicht, welk gebrek alleszins duidelijk in het licht stelt zijne onbevoegdheid om in de fusie-quaestie mede te oordeelen.

Van al de bezuinigingen, die schrijver aan het fusiestelsel verbonden acht, blijft ten slotte dus niets over dan de uitwinning van enkele extra-uitkeeringen (toelagen) aan Indische officieren, die in Nederland werkzaam zijn, waaronder alzoo niet mag worden gerekend het groote contingent, dat als leerling of leeraar geplaatst is aan de verschillende inrichtingen van onderwijs.

Daarbij heeft schrijver veel te laag aangeslagen de schadeposten, voortvloeiende uit de meerdere gratificatiën en reiskosten, de laatstbedoelde voornamelijk voor de gezinnen.

Wij stappen van dit punt niet af, alvorens de aandacht te hebben gevestigd op het uit *De Indische tolk van het Nieuws van den Dag*, jaargangen 1890 en 1891, overgedrukte geschrift van den toenmaligen kapitein bij den Generalen Staf van het Indische Leger E. K. A. de Neve, getiteld: „Indische Legerbelangen". Schrijver komt daarin tot het besluit dat het detacheeren van 8 officieren naar Indië en van 8 naar Nederland, de gezinnen medegerekend, 's-jaars *f* 80.000 aan directe uitgaven (gratificatiën, overtochtskosten en toelagen) en *f* 20.000 aan indirecte uitgaven (pensioensverhooging en onttrekking aan den dienst gedurende 2 reismaanden) vordert. In het tijdvak 1880—1886, zegt hij, werden over en weer gedetacheerd in totaal 167 officieren, waarvan 88 gehuwd met 119 kinderen. Schrijver was een tegenstander van de detacheeringen, waarvan naar zijn oordeel, door ons ten volle gedeeld, het nut op verre na niet tegen de kosten opweegt.

Uit de hier aangehaalde getallen 167, 88 en 119 blijkt duidelijk,

dat wij niet overdreven, toen wij voor den overtocht van gezinnen tusschen Nederland en Indië voor het fusiéstelsel een bedrag in rekening brachten even groot als voor de officieren zelf. Daarbij worde in het oog gehouden, dat thans slechts bij uitzondering anderen dan luitenants worden gedetacheerd en onder deze groep van officieren naar verhouding de minste gehuwden, onder deze bovendien de kleinste gezinnen voorkomen. Er bestaat trouwens eene bepaling, dat voor detacheering bij voorkeur ongehuwden moeten worden bestemd.

Onder de verdere bezwaren tegen samensmelting bekleeden de voornaamste plaats de volgende:

5e. (4 bezwaren hiervoren reeds aangegeven.) De aanzienlijke uitbreiding, welke de studie voor allen, die naar eene benoeming in den officiersrang dingen, zou moeten ondergaan en wel *aan de eene zijde* in de vakken „Geschiedenis", „Krijgsgeschiedenis", „Aardrijkskunde", „Militaire Aardrijkskunde", „Land- en Volkenkunde", „Godsdienstige Wetten, Volksinstellingen en gebruiken", „Stelsel van Bestuur", alles betreffende Indië, „Maleische taal", „Javaansche taal", „Toepassing op Indische toestanden van de Tactiek", van de „Strategie" (waartoe „Landingen"), van de „Versterkings-kunst" en der „Tactische oefeningen op de Kaart", „Artillerie in Indië", „Indische Reglementen, Wetten en Voorschriften", „Militaire Recht" en „Militaire Administratie" in Indië, „Verdediging van Indië"; *aan de andere zijde* in de vakken (zooals die thans aan de adspiranten voor het Nederlandsche Leger worden onderwezen) „Krijgsgeschiedenis", „Militaire Aardrijkskunde", „Strategie", „Tactiek", „Versterkingskunst", „Artillerie", „Reglementen, Wetten en Voorschriften", „Militair Recht", „Militaire Administratie", „Verdedigingsstelsel van Nederland", „Oefeningen op de Kaart".

Het noemen van dit bezwaar geeft ons aanleiding tot eene uitweiding op het gebied der studie van de adspiranten voor den Indischen dienst in verschillende van de hierboven genoemde vakken. Te dien aanzien is thans reeds verbetering noodig. De kennis van Indië en Indische toestanden laat bij de jonge officieren in menig opzicht te wenschen over en bij de meeste hunner wordt het er bij het toenemen van den leeftijd niet beter op. Van al de aangehaalde vakken moet de officier eene zekere mate van kennis, van het eene meer, van het andere minder, bezitten; hunne geheele of gedeeltelijke bestudeering, direct meer noodig

dan bijv. die der wiskunde voor de adspiranten voor de Infanterie en Cavalerie, moet dus zonder uitzondering deel uitmaken van het leerplan aan onze militaire inrichtingen tot opleiding voor den Indischen dienst.

Met de kennis der Indische talen is het over het algemeen al zeer slecht gesteld; wij bedoelen dat in dit opzicht de onkunde het meest en het eerst gevoeld wordt. Het Javaansch wordt hoegenaamd niet beoefend, het behoort zelfs niet tot de verplichte vakken aan de Hoogere Krijgsschool en toch bestaat het grootste deel van het leger uit Javanen en is het algemeen bekend, dat aan het bezit van de kennis dier taal bij den officier groote waarde is te hechten, niet het minst voor zijn aanzien bij zijne ondergeschikten en voor de discipline. (Het is dan ook niet te verwonderen, dat men onlangs is begonnen gratificatiën toe te zeggen tot een bedrag van *f* 800.— aan hen, die de Javaansche taal met goed gevolg beoefend hebben). Daarentegen wordt aan de leerlingen onderwijs gegeven in het „Hoog-Maleisch", eene taal, die de officier nimmer in toepassing kan of behoeft te brengen. Werd den adspiranten aan onze onderwijsinrichtingen eene grondige kennis van bruikbaar Javaansch en Maleisch zonder overbodige taalgeleerdheid eigen gemaakt en het zoo even bedoelde geld besteed voor aanmoediging van jonge officieren tot het bestudeeren van andere Inlandsche talen, deed men verder het Europeesche kader onderwijs geven in het spreken en verstaan van Javaansch. ongetwijfeld zou eene groote schrede in de goede richting zijn vooruitgegaan en daarmede zeker de afstand, waarop wij thans nog van het Javaansche element verwijderd zijn, belangrijk worden ingekrompen.

Het hier behandelde bezwaar tegen fusie is, hoewel groot, niet onoverkomelijk. Men zou moeten breken met het, wij meenen, toch al niet te prijzen stelsel van rechtstreeksche toelating aan de Koninklijke Militaire Academie, verder reeds op de school te Alkmaar, die alzoo door alle cadetten gevolgd wordt, onderwijs moeten doen geven in de bovengenoemde *algemeene* wetenschappen met vermindering van al het andere, *voor zoover dat niet onmisbaar is*, en dan waarschijnlijk de geheele opleidingstijd met niet meer dan één jaar hebben uit te breiden.

Ook zonder samensmelting ware voor de Indische opleiding eene dergelijke regeling in te voeren, echter niet dan met eene aanzienlijke uitbreiding van het leeraarspersoneel en aanstelling

van deskundigen voor de algemeene leiding van het onderwijs.

De opleiding aan de cursussen zou bij fusie eene overeenkomstige wijziging moeten ondergaan, namelijk met uitbreiding van de studie over den geheelen opleidingstijd en van het studietijdperk aan den hoofdcursus.

Dat de tegenwoordige opleiding van onderofficieren voor den Indischen officiersdienst geheel onvoldoende is, dit begrijpt ieder, die uit het voorgaande nagaat, welke kennis den Indischen officier eigen moet zijn, en daarbij verneemt, dat de opleiding van den uit het leger hier te lande afkomstigen adspirant eerst gedurende de twee laatste jaren, te weten op den Hoofdcursus, afwijkt van die, welke zijn medeleerling voor den Nederlandschen dienst ontvangt. In dien tijd moet dus alle speciaal-kennis voor Indië bij heel veel anders worden opgenomen. Wij willen er hier alleen dit van zeggen: de aan opheffing grenzende inkrimping van de Militaire school te Meester Cornelis, eenige jaren geleden, is eene betreurenswaardige misslag geweest. Ongetwijfeld eischte het militair onderwijs in Indië grondige verbetering, doch in stede van den weg, die aldaar naar den officiersstand voerde, te misvormen tot een ellendig smal tusschenpaadje, had men hem breeder en effener moeten maken en daarbij in toepassing moeten brengen al die verbeteringen, welke op onderwijsgebied gaandeweg noodig zijn gebleken. Ook wij hechten er groote waarde aan, dat de Indische officier op nuttige wijze de Europeesche maatschappij heeft leeren kennen en wel in de eerste plaats wegens de eigenaardige samenstelling van het blanke element in ons Leger, doch dat kan ons niet tot instemming leiden met het tegenwoordige stelsel van opleiding en daarmêe gepaard gaande — bijna schreven we: daaraan ten grondslag liggende — haast volkomen wering van den waarlijk kostbaren Indo-Europeeschen landaard, waarvan ook het onderofficierskader den schadelijken invloed ondervindt. De deur — wij herhalen — worde in Indië weder wijd opengesteld en de opleiding daar geheel volbracht, doch met bepaling, dat de officieren van Indo-Europeeschen oorsprong, die nimmer — of na een vast te stellen leeftijd niet — in Europa zijn geweest, spoedig of terstond na hunne benoeming voor den tijd van vijf jaren bij het Nederlandsche Leger in de groote garnizoenen moeten worden gedetacheerd. In die latere levensperiode, vrij van eene den ganschen tijd in beslag nemende studie, zal een zoodanig verblijf ook betere vruchten, hier bedoeld, afwerpen dan de tegenwoordige tweejarige opleidings-

tijd aan den Hoofdcursus. Het is alleen onder dezen vorm, dat wij met het detacheeren vrede kunnen hebben. Tegelijkertijd worde gebroken met de bestaande regeling van *geheele* opleiding in Nederland van onderofficieren voor den Indischen officiersdienst. Men zou daarvoor in de plaats kunnen stellen eene gedeeltelijke opleiding, slechts loopende over vakken van algemeene wetenschap en te besluiten met een examen, dat bij welslagen gevolgd wordt door detacheering naar Indië tot het bijwonen van een driejarigen cursus uitsluitend voor *Indisch* onderwijs, militair en niet militair [1]). Bij mislukking van de studie zou de adspirant naar Nederland moeten worden teruggezonden, tenzij hij bij het Indische Leger wenscht over te gaan. Die mislukking zou alleen het gevolg mogen zijn van onvoldoend gebleken kennis en nimmer van gebrek aan plaats in het officierskorps.

6°. Moet de officier der samengesmolten korpsen in het bezit zijn van dubbele vakkennis, het is een niet gering te schatten nadeel, dat, terwijl de eene helft in het tijdperk van actie verkeert, de andere — en wel gedurende vijf jaren — tot absolute werkeloosheid gedwongen is. Deze laatste helft moet door hare langdurige rust en onder het functionneeren van hare tweelingszuster sterk achteruitgaan; bovendien ontvangt zij, door den gestadigen voortgang der militaire wetenschap, gedurende de periode van rust nog een gevoeligen terugslag.

Onder de weinigen, wie de lust tot studie als aangeboren is, zal dit bezwaar niet op algemeene instemming kunnen bogen, doch de ontkenners en twijfelaars hebben rekening te houden met het feit, dat de groote meerderheid der menschen na het laatste verplichte examen de degelijke studie aan den kant zet. De officieren maken op dien regel natuurlijk geen ongewone uitzondering; het meerendeel onderhoudt zijne kennis door de praktische toepassing en onder den hoogeren wil van den chef, wiens eischen bij de zware plichten, door den gewonen dienst opgelegd, en in aanmerking genomen de reeds aangestipte uitbreiding der militaire

---

[1]) De reden, waarom wij in tegenstelling met anderen de voorkeur geven aan uitbreiding van het onderwijs in Indie boven voldoende vermeerdering van het naar Nederland te zenden aantal adspiranten, is hoofdzakelijk gelegen in de omstandigheid, dat militair onderwijs voor opleiding tot Indisch officier bij geen enkele regeling in Nederland even goed als in Indie kan worden gegeven. Een onzer bijredenen geldt het gehalte van het lagere kader, eene andere de behoefte aan reserve in Indie.

wetenschap, wel niet kunnen gaan buiten het gebied van de kennis, die voor het oogenblik gevorderd wordt.

Dat de bruikbaarheid in het algemeen van het officierskorps in zijn geheel onder de hier geschetste omstandigheden zou moeten lijden, kan wel niet worden ontkend en zou bij de tegenwoordige eischen zijn aan te merken als een bedenkelijk feit. In de eerste plaats voorzeker zouden de nadeelen daarvan gevoeld worden door het Leger in het Moederland, waar veel moet worden onderwezen in een kort tijdsbestek, dat men voortdurend tracht in te krimpen en waarvan niets is te verliezen voor een achterlijk officierskorps.

Zou ook bij de uiteenloopende niet overeen te brengen werkwijzen in de beide Legers voor vele officieren van de hulpwapens en diensten, bijv. van den Generalen Staf, de Militaire Administratie of de Intendance de dubbele werkkring niet te moeilijk zijn? Alleen om de aandacht te vragen voor ieder hoekje van het uitgebreide gebied van dit 2e bezwaar, stellen wij deze enkele vraag.

7e. Iedere Europeaan, die voor het eerst voet op Indischen bodem zet, doorleeft in den aanvang een langdurig moeielijk tijdperk. Uit eene genoegelijke samenleving, waaraan hij door familie- en vriendschapsbanden innig gehecht was, in welker zeden en gewoonten hij is opgegroeid, wordt hij plotseling overgebracht in eene hem volkomen vreemde maatschappij, waarin hij slechts als bij toeval een vroegeren bekende ontmoet. Met veel illusiën ging hij somtijds derwaarts; de ontgoocheling is recht evenredig daarmeê. Al zijn geestkracht heeft hij noodig om den moed erin te houden. Gedurende de ongesteldheden van het acclimatatieproces bij eenen zich nimmer ontfermenden thermometer aan den kalen wand van zijn steenachtig hol, dat buiten hem nog bewoond is door afschuwelijke exemplaren uit de dierenwereld, heeft hij ruimschoots gelegenheid om te peinzen over de verloren vaderlandsche genoegelijkheden, vroeger niet genoeg gewaardeerd, thans door een sterk vergrootglas bekeken. Bij zijne vreemdsoortige weerzinwekkende maaltijden plaagt hem voortdurend de herinnering aan de eenvoudige doch heerlijke Hollandsche keuken.

Deze overgangsperiode, voor den celibatair veelal moeielijker dan voor den gehuwde, duurt dikwijls jaren. Een buitensporig verlangen naar het Vaderland veronaangenaamt meestal geheel het eerste verblijf in Indië. Heeft dit verblijf over een langdurig tijdperk geloopen, dan ontstaat in het gemoed, voornamelijk van de gehuwden, gewoonlijk reeds spoedig na den terugkeer in

Europa eene opmerkelijke omkeering; Indië wordt plotseling een heerlijk land gevonden en het oogenblik der tweede inscheping daarheen met vreugde verbeid. Doch een zoodanig inzicht wordt niet verkregen, *althans niet door ongehuwden*, na een met langdurige worsteling aangevangen verblijf van slechts vijf jaren, en voor den enkele, die daarop eene uitzondering maakt, duurt eene volgende (vijfjarige) aanwezigheid in het Vaderland te lang, om de goede gevoelens ten aanzien van het zonneland ongeschonden te bewaren.

Aldus zou de zending naar Indië door de groote meerderheid der officieren van de samengesmolten korpsen beschouwd worden als eene verbanning, welker zoete vruchten in den vorm van snelle bevordering en pensioensvermeerdering wel allezins aantrekkelijk zijn (het is in de wereld nu eenmaal niet anders), maar waarvan het einde toch met groot verlangen wordt tegemoet gezien — eene verbanning, die moeielijker te dragen valt, naarmate de leeftijd toeneemt, de militaire ladder dus hooger bestegen wordt. Veelvuldige waarneming — wij verklaren dit op gevaar van door den schrijver der bekende brochure onder de vijanden van de Marine te worden gerekend (*Militaire Spectator*, October 1898, blz. 594) — heeft ons geleerd, dat de groote meerderheid der Zee-Officieren zeer opziet tegen den zwaren plicht, die zij in den Indischen Archipel te vervullen hebben. Niet zelden ontslipt dan ook het anker lang voor men eigenlijk gewild heeft aan de trage handen, om niet meer door den vasten bodem, hetzij in Indië of het Moederland, te worden losgelaten; de banden, die den echtgenoot en vader aan het gezin vastgeknoopt hielden, hadden steeds meer van hunne rekbaarheid verloren, de opvoeding der kinderen duldde geen zoo lange afwezigheid meer.

Dat de dienst in Indië onder zulke omstandigheden den tol betaalt, dit kan geen verwondering wekken. Doch door zijnen aard ondervindt de dienst der Marine daarvan niet zooveel nadeel als het geval zoude zijn met dien bij het Leger. De opgewektheid speelt daarbij eene zoo gewichtige rol; zij is eene levensvoorwaarde voor de beste eigenschappen in den krijgsman: plichtsvervulling, moed, volharding, lichamelijk weerstandsvermogen, ja, dit laatste vooral. En welke zijn de gevolgen als het gemis aan opgewektheid zich paart met hoogeren leeftijd, als dus de Chef daaronder gebukt gaat? Van wien moet de volgzame soldaat zijne bezieling ontvangen? Indien men het in ons door zijne langdurige vrede gelukkig land niet weet, aan de Indische officieren is het te

beter bekend, welk een gevoelige barometer de soldaat is van de eigenschappen, de gemoedstoestanden zijner chefs. Men vergetedit nimmer.

Ook van het meerendeel onzer Indische landgenooten is het eindverlangen wel op terugkeer naar den Nederlandschen grond gevestigd, doch nadeel wordt daarvan niet ondervonden. Voor den aanstaanden „oudgast" is dat verschiet nog ver verwijderd; hij weet niet beter, beschouwt Indië als zijn tweede Vaderland, ja hecht zich dikwijls zoo zeer daaraan, dat de scheiding hem uiterst moeielijk valt.

8°. Zou alzoo aan het verblijf in het Moederland door den officier der samengesmolten korpsen ver de voorkeur worden gegeven boven dat in de Koloniën, in lijnrechte tegenstelling daarmede wordt de wijze van dienen in Indië veel hooger gesteld dan die in Nederland. Het onderscheid tusschen beide is dan ook buitengewoon groot en als 't ware gelijk te stellen met het verschil tusschen praktijk en theorie.

In de Koloniën is men ten volle soldaat. Niet alleen gevoelt het militaire hart zich aangetrokken tot het soldatengehalte daar ginds, maar ook is het Leger in al zijne onderdeelen voortdurend op oorlogssterkte, steeds gereed, om op de eerste roepstem te velde te trekken; de opleiding, immer een ernstig karakter dragende, wordt onophoudelijk met den oorlog afgewisseld. In één woord, men voelt zijne bestemming en draagt voortdurend met zich om het bewustzijn van voldaanheid, dat het dadelijknut aanbrengend bezig zijn steeds geeft.

Hoe geheel anders is dat alles in het Moederland. Hier is men niet meer dan de rustelooze onderwijzer van een weinig op prijs te stellen soort leerlingen, die, in nietige afdeelingen samengebracht, met weerzin zich onderwerpen aan een zwaar stoom-onderwijsstelsel, waarin iedere minuut met angstvallige nauwgezetheid wordt aangewend. Nauwelijks den rekrutentijd achter den rug, keeren de leerlingen met ongeveinsde blijdschap naar hunne haardsteden terug, om spoedig daarna te worden opgevolgd door anderen, die in niets van hunne voorgangers afwijken. Zoo gaat het voort, jaar in jaar uit.

De omstandigheid, dat het onderwijs voor de groote menigte geen *waarneembaar* nut afwerpt, nog afgescheiden van den boven vermelden weerzin, maakt, dat het militairisme in Nederland niet populair is en de officier deelt daarin. Met vele woorden de onrechtvaardigheid van dit volksvoorcordeel weder eens in het licht te willen stellen, mag veilig overbodig worden geacht. Wij

bepalen ons, erop te wijzen, dat de arbeid aan het weerbaar maken van het land en een deel, tot nog toe een te klein deel van het volk, volstrekt niet als nutteloos mag worden aangemerkt. Het is een onbetwistbaar feit, dat het Leger eene uitnemende oefenschool is voor de tucht, welke in ruime mate aan de vorming van het volkskarakter bijdraagt. Als bewijs hiervan kan worden aangehaald, dat gewezen militairen, zoowel in Indië als hier, bijzonder gewild zijn voor betrekkingen, waarin het aankomt op uitoefening van gezag en handhaving van orde. En hier geldt het nog slechts eene bijzaak. Hoofdzaak is het bewaren van 's lands onafhankelijk bestaan. Het is helaas nog immer waar, dat in Europa de Staat, welke de meeste strijdkracht ontwikkelt, ook de eerste stelling inneemt. Een land, dat zich van zijne militaire krachten zou willen ontdoen, wijl het toch niet in staat zoude zijn, de omringende mogendheden eenigen weerstand te bieden, al ware dit argument nog zoo gegrond, dat land zou in Europeesche oogen al de achting verliezen, welke het recht is der zelfstandigheid en zich blootstellen aan gevaar, niet omgekeerd, zooals door anti-militairisten dikwijls verkondigd wordt. Het bezit van onze geringe weermiddelen heeft ons zeer waarschijnlijk tot heden voor veel onheil behoed.

De arbeid in het belang van de handhaving van 's lands onafhankelijkheid is eene schoone taak. In zoover ligt aan de legerwerkzaamheid in Nederland een edeler beginsel ten grondslag dan aan die in Indië, waar met het behouden van wingewesten geen zuiver nationaal belang wordt gediend. Doch tevens kan bij de onderlinge tegenstelling dezer Nederlandsche en Indische belangen het denkbeeld der samensmelting van de beide officierskorpsen slechts de vrucht zijn van wanbegrip en tot wanbegrip aanleiding geven, ja is die samensmelting een onding. Eischt het nationaal belang in het Moederland, dat de krijgsdienst in al hare functiën zooveel mogelijk wordt uitgeoefend door de staatsburgers zelven, (waardoor over den ganschen duur eens oorlogs eene goede leiding van 's lands weerkracht ook alléén ten volle verzekerd kan zijn), voor het handhaven van het gezag in de Koloniën is slechts noodig een leger van beroepssoldaten, van „huurlingen", ingericht op vroegereeuwsche grondslagen. In deze zuiver grondwettige gedachte is — om met andere woorden het bovengeschrevene te herhalen — voor de fusie-idée geen plaats.

In het bewustzijn, dat hij arbeidt voor de verdediging van het Vaderland, verricht de plichtgetrouwe Nederlandsche officier zijne taak met lust, doch men trekke hem daarvan niet af. Bij de eischen, die hier tot voorbereiding voor den afweer van vreemde aanranding gesteld worden, is zijn werk — wij gaven hierboven daarvan eene onvolledige schets — verre van aangenaam en naar het maximum van onaangenaamheid, naar meerdere inkrimping van den werkelijken dienstplicht, is men nog steeds zoekende. Men geve den officier geen tijdelijk kijkje in den Indischen militairen dienst, dit dorado voor het echte soldatenhart, want volkomen van zijne vroegere illusiën beroofd, keert hij in het militieleger terug. De ware ambitie voor den dienst in het Moederland is na een vijfjarig verblijf in het Indische Leger verdwenen en voortdurend, d. w. z., na iedere herhaling neemt dit kwaad in omvang toe. Hierin zoeke men de reden, waarom zoo menig Nederlandsch officier, die in Indië gedetacheerd is geweest, zoo spoedig hem mogelijk is of dit met zijne belangen overeenkomt, den krijgsdienst vaarwel zegt. Er zijn natuurlijk uitzonderingen, doch ook zij zijn van de hier bedoelde ondervinding geenszins verschoond gebleven. En wat de Indische officieren betreft, die eenigen tijd voor den gewonen dienst bij het Leger in het Moederland werkzaam waren, slechts teleurstelling te dien aanzien is het deel geweest van het meerendeel hunner.

Het in dit punt behandelde bezwaar tegen samensmelting is bij den drukken, moeielijken en weinig opwekkenden dienst in het Nederlandsche Leger ongetwijfeld van zeer ernstigen aard, waardoor ook het bezwaar sub 6° in niet geringe mate in belangrijkheid toeneemt.

Door de bezwaren sub. 7° en 8° zou ons land voor twee goede officierskorpsen met volle toewijding er een in de plaats krijgen, dat in dat opzicht alles te wenschen zoude overlaten, een, waarin de enkele uitnemende elementen, die nimmer worden onderdrukt [1]), het algemeene bederf onmogelijk zouden kunnen vergoeden.

[1]) Deze zullen er ongetwijfeld zijn, zooals schitterend bewezen wordt (wij haasten ons dit te verklaren) door vele in het Leger dienende officieren, die in Indië gedetacheerd zijn geweest, schoone voorbeelden voor hunne kameraden. Doch dit neemt niet weg, de groote massa zal er onder lijden; de karaktervorming laat in den tegenwoordigen tijd zooveel te wenschen over; het plichtsgevoel wordt zoo slecht ontwikkeld, wij bedoelen gedurende de jeugd en jongelingschap.

9°. De Indo-Europeanen hebben in het Indische Leger te allen tijde eene schitterende plaats ingenomen. Hunne karaktereigenschappen, hun lichaamsgestel en hunne soberheid doen hen als voor het Indische leven geboren zijn. Zij vormen als 't ware den overgang, de verbindingsschakel tusschen de zuiver Europeesche en Inlandsche elementen in het Leger, kennen den Inlander tot in zijne geheimste gemoedsaandoeningen en spreken zijne taal alsof die de hunne ware. De Indo-Europeanen hebben aan het Leger onschatbare diensten bewezen. Zij worden dan ook door de ervaringvolle zuiver Europeesche officieren ten hoogste gewaardeerd.

Met dit alles is helaas te weinig rekening gehouden, toen eenige jaren geleden de maatregel werd voorbereid, waardoor de kans om officier bij het Indische Leger te worden voor de Indo-Europeanen bijna geheel werd vernietigd. Bij velen, zoowel in als buiten het Leger, is echter nog steeds de hoop levendig, dat de oude kansen, zooeven bedoeld, aan Indië weêrgegeven, of beter, door goede maatregelen uitgebreid zullen worden. De fusie zou aan die hoop onvermijdelijk voor altijd den bodem inslaan. Het Leger zal in dit geval alleen de steeds talrijker wordende onderste lagen van de zich meer en meer uitbreidende Indo-Europeesche bevolking in zijne gelederen vertegenwoordigd zien, hetgeen om verschillende redenen te vermijden is.

10°. Als een niet onbelangrijk bezwaar tegen samensmelting moet worden aangemerkt het losraken van den band tusschen officieren en soldaten. Dit geldt voornamelijk of alleen voor de Indische krijgsmacht, een staand leger met een groot aantal van de meest uiteenloopende bestanddeelen.

Ondanks de vele verplaatsingen, die in het Indische Leger voorkomen, kent de soldaat toch vele officieren, zij het niet persoonlijk, dan ten minste bij naam of overlevering. Er bestaat vertrouwen, achting, aanhankelijkheid tusschen officieren en soldaten. Bij fusie zouden die kostbare eigenschappen verloren gaan en daarmede een zware slag worden toegebracht aan het moreel van den soldaat, die met weinig ingenomenheid den maatregel begroeten zoude, den indruk ontvangende, dat hij het voortaan slechts met geleende officieren zou moeten doen, hetgeen op onze Indische vrijwilligers geen goeden invloed zoude uitoefenen.

11°. Het aantal verplaatsingen, onder het Indische officierskorps is thans reeds schrikbarend groot. Dit wordt terecht als een groot kwaad, vooral voor de onderlinge kennismaking, in het Leger

aangemerkt. Bij samensmelting zou het zeker nog grooter afmetingen aannemen.

Er is wel eens beweerd, dat dit bezwaar meer in schijn dan in werkelijkheid bestaat, wijl toch het Leger, ondanks den langen duur van den Atjeh-oorlog, niet kan wijzen op slechte gevolgen daarvan. Doch wij vragen: kan dit als bewijs gelden, dat die gevolgen zullen uitblijven, wanneer het kwaad in omvang toeneemt? Kan ook hier geen grens bestaan, die niet mag overschreden worden? En dan: waar is het bewijs, dat *veel* niet belangrijk beter zoude zijn, als er geen of slechts weinig verplaatsingen voorkwamen?

12e. Ons koloniaal Leger is met de Indische maatschappij alleen door zijn officierskorps verbonden. Het zou alweder een groot nadeel van samensmelting zijn, als ook die betrekking zoo goed als geheel werd afgebroken.

13e. In het Nederlandsche officierskorps zijn alle onderwijs genietende standen van de maatschappij vertegenwoordigd; het is, wat het bij de samenstelling van de levende strijdkrachten bepaald moet zijn, een nationaal korps bij uitnemendheid.

Met het Indische officierskorps is het anders gesteld; de aanzienlijkste standen in den lande, die zich nog zorgvuldig onthouden van persoonlijke kennismaking met onze Koloniën, komen daarin zeer schaars voor.

Het is te vreezen, dat die standen bij samensmelting geheel uit het officierskorps verdwijnen zouden, in welk geval, nu de plaatsvervanging is afgeschaft, en meer nog, wanneer algemeene dienstplicht met de daarmede gepaard gaande aanzienlijke vermeerdering van het militie-officierskader zal zijn ingevoerd, het maatschappelijk peil van het korps vaste officieren zoude ten achter staan bij dat van den gewonen soldatenstand, een toestand, die zeker gansch ongewenscht is te achten. Zoo zou, om eene enkele omstandigheid te noemen, in onze klassen-maatschappij met hare scherp geteekende scheidingsgrenzen, het gehalte van dat militie-officierskader niet weinig onder dien toestand lijden.

14e. En nog in andere richting zou de samensmelting aan het officierscorps maatschappelijk nadeel toebrengen. Het familieleven zou er geenszins door gebaat zijn; de bezwaren, aan de opvoeding der kinderen verbonden, zouden aanmerkelijk toenemen en daarbij ten deel vallen aan het dubbele getal der officieren, die thans daaraan zijn onderworpen; de huwelijkskeuze zou zich, voor

zoover Nederland betreft, over het algemeen moeten verplaatsen (vergelijking met de Marine, welker officieren slechts voor 3 jaren in Indië verblijf houden en hunne gezinnen in Nederland achterlaten, gaat niet op); de officiersstand zou, in het algemeen genomen, achteruitgaan.

Tot zoover de voornaamste bezwaren tegen samensmelting, die aan onze aandacht niet zijn ontsnapt.

Hier en daar troffen wij nog andere aan, maar zij konden ons niet altijd bevredigen.

Men heeft dikwijls in het midden gebracht, dat de belangen van het Indische leger en daarmede van de Koloniën op militair gebied niet in goede handen zouden zijn bij een Minister van Oorlog, administratief hoofd van de samengesmolten officierskorpsen, die geneigd zoude zijn dat leger te stellen beneden het leger in het Moederland en dit te bevoordeelen ten koste van het andere. Wat ons aangaat, wij kunnen hier geen gevaar zien en zeker geen *verergering* van den toestand.

De Ministers van Oorlog zouden bij fusie op de eigenlijke legeren militaire belangen in Indië onder de tegenwoordige wetten en bepalingen principiëel niet veel invloed kunnen verkrijgen, doch al ware dat anders, men moet niet vergeten, dat ook zij tot het fusiekorps zouden behooren en ongeveer een gelijk deel hunner carrière in het Indische en in het Nederlandsche Leger zouden hebben doorgebracht. Wij nu zouden voor eerstgenoemd Leger het gezag van zulk een Minister verkiezen boven dat van de Ministers van Koloniën en Gouverneurs-Generaal, die niet uit het Leger voortkomen en dus niet deskundig zijn, die lang niet zelden als anti-militairisten daartegen zijn ingenomen, wier sympathie in het andere geval (slechts nuttig als Minister en Gouverneur toevallig beiden te gelijk die gevoelen) veelal staat of valt met den uitslag van eenige expeditie, waarvan hun de moeielijkheden op elk gebied ten eenenmale onbekend zijn en eindelijk, die met al te veel bezigheden in andere richting zijn overladen, om zich met ernst op de hun vreemde legerzaken te kunnen toeleggen.

Evenmin deelen wij de meening van sommige tegenstanders van samensmelting, dat op de wijze van dienen in Indië *óók* invloed zal hebben de omstandigheid, dat over de verdere carrière van den officier alleen in Nederland zal worden beslist. Deze

meening mag zich kunnen beroepen op feiten, die zich onder het tegenwoordig régime hebben voorgedaan en vindt wellicht daarin haar grond, zij heeft niet de minste waarde voor het geval de officierskorpsen vereenigd zullen zijn, omdat er geen reden is om aan te nemen, dat als dan de oordeelvellingen, in Indië opgeteekend, in Nederland in den wind zouden worden geslagen.

Daarentegen kunnen wij wijzen op de degelijke voordracht van den heer W. C. Nieuwenhuyzen „De Generale Staf in het Indische Leger" in eene vergadering van de „Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap", op 28 April, als op een zeer krachtig indirect pleidooi tegen eene invoering van fusie.

Thans blijft ons nog over eenige beschouwingen te wijden aan argumenten, die door de voorstanders van samensmelting zijn aangevoerd. Wij zullen dat doen in eene volgende aflevering van dit tijdschrift.

* * *

VARIA.

DE INTERPELLATIE VAN DE VELDE BETREFFENDE DE OPLEIDING VAN OOST-INDISCHE AMBTENAREN.

In de zitting der Tweede Kamer van 8 Juni 1899 werd de Minister van Koloniën geïnterpelleerd door den heer Van de Velde. De geachte afgevaardigde heeft daarmee een goed werk gedaan; hij heeft den minister gelegenheid gegeven zich uit te spreken op de openhartige wijze, die wij van den heer Cremer als minister gewoon zijn en die ons zoo bijzonder sympathiek is.

De verslagen der pers zijn over deze interpellatie niet zoo volledig en afdoende geweest als we wel eens bij andere gelegenheden bewonderd hebben. Daarom geven wij hieronder, *woordelijk* uit de officieele Handelingen, den loop der debatten weer. Men vergeve dus het afschuwelijk Nederlandsch: het is niet van ons.

Wij beginnen met de aandacht te vestigen op de inleiding van den heer Van de Velde, een formeele strafpredicatie tegen de *Indische Gids*, die slechts in verwijderd verband staat tot zijn onderwerp en die eenige noten ter opheldering onzerzijds wettigt.

De heer **van de Velde:** Ik stel er prijs op om deze zaak hier in de Tweede Kamer ter sprake te brengen, omdat ik het niet eens ben met het oordeel van sommige gezaghebbende persorganen, die de Tweede Kamer der Staten-Generaal als een quantité négligeable schijnen te beschouwen. Immers het oordeel over onze kennis van koloniale zaken schijnt volgens de *Indische Gids* van dit jaar, bladz. 407, niet bijzonder gunstig te zijn, waar hij naar aanleiding van ons oordeel[1]) in de totstandkoming van eenige belangrijke wetten, niet de onbelangrijkste wellicht die de Regeering in dit zittingjaar tot stand bracht, het volgende zegt: „Daar door de schaarste van ook maar eenigszins deskundige leden en de weinige belangstelling in koloniale onderwerpen, — die zooals een iedereen weet niets te maken hebben met Nederlandsche politieke partijquaestiën — de discussiën in de Tweede Kamer uit een Indisch oogpunt niet zeer belangrijk zijn, zullen wij de behandeling in de Eerste Kamer afwachten voor wij die zaken hier bespreken."

Van meer geest en misschien juister was Busken Huet toen hij, over Groen van Prinsterer schrijvende, tevens zijn gevoelen deed doorschemeren[2]) over de

1) Waarschijnlijk is in plaats van het hier onzinnige „oordeel" bedoeld „aandeel." v. S.

2) Men lette op den buitengemeen fraaien stijl van dezen zin.

Tweede Kamer, waar hij zeide: „Groen is een lid der Tweede Kamer, wiens plaats in de Eerste Kamer zou zijn, zoo de Eerste de Tweede was." [1])

Onbillijk acht ik dit oordeel van den *Indischen Gids*, die ditmaal geen gids is en ik durf verwijzen naar de parlementaire geschiedenis der Tweede Kamer der laatste 45 jaren, waaruit èn voor Nederland èn voor Indië tot in de laatste maanden ook nog van dit zittingjaar nog iets te leeren is over belangstelling in koloniale zaken, voor wie lezen en begrijpen wil. [2])

Toch ging ik niet zonder aarzelen tot het stellen van deze interpellatie over; omdat het onderwerp mijner interpellatie een bijzonder gewicht heeft en een gewichtig landsbelang geldt, ben ik voor de overwegingen gezwicht, die mij anders eerder tot zwijgen zouden gedrongen hebben.

Ons koloniaal beheer immers berust voor het grootste gedeelte op de ernstige uitoefening der taak van de ambtenaren, die als pioniers der beschaving in verre gewesten werkzaam zijn. Als Christelijke natie hebben wij een hooge roeping, waartoe naar mijn inzien de ambtenaren behooren te worden opgeleid, willen de beginselen van koloniaal staatsbeleid, die naar onze meening de beste zijn, op ernstige wijze in die verre gewesten tot hun recht komen.

Ik ben het ten slotte geheel eens met het woord van Macauley, die „de keur der natie niet te goed achten voor het bestuur der koloniën".

Niet zonder aarzelen ook ben ik overgegaan tot deze interpellatie, omdat ik mij heb afgevraagd, of ik niet reeds bij de behandeling der Indische begrooting van het loopende jaar had moeten doen, wat ik thans met deze interpellatie beoog. Ik kon nagaan — de Minister zal dit niet ontkennen, wanneer ik dit op dit oogenblik nog eens met klem op den voorgrond stel — dat de reorganisatie van binnenlandsch bestuur, waarvan de voorstellen in de Indische begrooting vervat waren, van kwaden, noodlottigen invloed moesten zijn voor de toekomst van ambtenaren, die hun opleiding begonnen waren.

Het ging bij die voorstellen meer om promotie, dan om opleiding. Misschien zal blijken dat beter ware geweest te beginnen met de opleiding en eerst daarna de promotie ter hand te nemen.

Ik wenschte echter af te wachten, welke daden zouden volgen op sommige hier en daar terloops gedane uitlatingen van den Minister van Koloniën en wachtte en bleef wachten, omdat ik ongaarne in het allereerste stadium der overleggingen van den Minister vragen wilde stellen, die in het Voorloopig Verslag niet waren voorbereid door schriftelijke behandeling.

Wel had ik in mijn afdeeling de opleiding van de Oost-Indische administratieve ambtenaren aan de Indische instelling te Delft ter sprake gebracht, maar alleen de vragen omtrent het gymnasium Willem III te Batavia werden door

---

1) Wij moeten den geachten afgevaardigde, den heer Van de Velde, toch één opmerking maken. De *Indische Gids* beschouwde nimmer de Tweede Kamer als *quantité négligeable*: integendeel zij is innig overtuigd van den grooten invloed van dat hooge lichaam op onze Indische politiek. Daarom betreurt zij des te meer het feit dat er thans zoo bitter weinig Kamerleden zijn die ooit in Indische zaken gewerkt hebben. De aanhaling van Busken Huet over Groen, als *toenmalig* Kamerlid, trouwens niet als kenner van koloniale zaken, slaat hier naar onze bescheiden meening als een tang op een varken! *Wij* hebben speciaal het oog gehad op *deze* Kamer.

2) De rede van dezen geachten afgevaardigde kan ons waarlijk niet nopen ons scherp oordeel over sommige zich zelf als koloniale specialiteiten beschouwende leden van *deze* Tweede Kamer te wijzigen.

de Commissie van Rapporteurs opgenomen en kwamen in de stukken voor, de rest liet men zwemmen.

Ik heb mij hierbij neergelegd, omdat de Minister in zijn Memorie van Antwoord op de Indische begrooting van 1899, bladz. 26, zeide, dat de opleiding van den aanstaanden ambtenaar van het binnenlandsche bestuur bij den Minister een punt van overleg uitmaakte.

Aan mijn vriend de Waal Malefijt komt de eer toe, het eerst in publiek debat ter sprake gebracht te hebben wat velen met hem belang inboezemde — en ik verwijs dan ook naar zijne woorden waar hij op het hooge belang wijst van verbetering van opleiding en beter toezicht bij de uitzending. Hij zeide:

„Neen, Mijnheer de Voorzitter, zal waarlijk *verbetering* intreden, dan zal er meer moeten geschieden. Dan moet heel de *opleiding* een andere worden. Dan moet bij de *uitzending* beter worden toegezien.

„Alles wat nu vereischt wordt om als ambtenaar te worden uitgezonden, is het bezit van een zekere hoeveelheid, meest theoretische kennis. Met karakter en moraliteit, met aanleg en verleden wordt niet gerekend. En juist *deze* eigenschappen zijn het, die in de praktijk het meeste gewicht in de schaal leggen.

„Over de hoogere-burgerschool-opleiding is reeds lang van bevoegde zijde den staf gebroken, en de heer Chally Bert, dien ik boven aanhaalde, schreef daarom reeds in 1893:

„„S'il était permis à un étranger d'intervenir dans une question aussi délicate, je dirais que l'instruction générale fournie par les écoles supérieures bourgeoises ne me paraît ni assez étendue ni assez profonde.... Je ne vois pas la base solide de connaissanses générales sans laquelle (les jeunes gens) ne pourront pas asseoir des observations et édifiér [1]) des théories, conditions indispensables du progrès."

„Op een andere plaats in hetzelfde werk spreekt hij er zijne verwondering over uit dat men o. a. naar de moraliteit van de candidaten voor het groot-ambtenaarsexamen geen ander onderzoek instelt, dan hen te verplichten tot het overleggen van een getuigschrift van goed zedelijk gedrag van den burgermeester.

„Minder dressuur, maar algemeene ontwikkeling, streng toezicht op moraliteit en karakter, en ook het openstellen van de gelegenheid om deel te nemen aan het examen voor hen, die *niet* op een Staatsschool, maar op een particuliere inrichting hun kennis hebben verworven, ziedaar, Mijnheer de Voorzitter, de middelen, die m. i. tot verkrijging van verbetering in den toestand behooren te worden aangewend."

De Minister erkende het hooge gewicht der opleiding, maar mij bleef het voorkomen, dat men in het eerste stadium van overleggingen verkeerde.

De Minister zeide:

„De opleiding der ambtenaren heeft bij mij een onderwerp van zeer gezette overweging uitgemaakt. Ik heb die zaak met eene nota, aan mijn Departement daaromtrent opgemaakt, bij den Gouverneur-Generaal aanhangig gemaakt. Daarin wordt tegenover de eenigszins schoolsche opleiding, die nu voor dit korps gevormd wordt, gesteld de meer liberale, welke men in Engeland volgt en waardoor opleiding aan één school uitgesloten wordt.

---

1) Onverstaanbaar Fransch! v. S.

„In antwoord daarop heb ik eenige allerbelangrijkste nota's van deskundige personen in Indië ontvangen, welke nota's ik in handen heb gesteld van personen, die in het bijzonder op de hoogte van deze zaak zijn. Ik hoop dat na eenigen tijd de vruchten daarvan zullen kunnen geplukt worden.

„Men zal het mij ten goede houden dat ik daarop niet verder inga; komt het eens tot zoodanige reorganisatie van den grond af, dan zal ik, *zij het dan ook niet van deze plaats,* gaarne mijn stem verleenen aan elk voorstel dat strekt om de financieele vooruitzichten van dit belangrijke korps beter te doen beantwoorden aan den werkkring dien het heeft".

Toen had ik reeds op regeling bij de wet willen aandringen, maar men zal mij toegeven dat noch Indië noch Nederland welvaren indien gedurende het debat denkbeelden worden opgeworpen, die niet in het schriftelijk overleg met de Regeering tot rijpheid zijn gekomen.

Sedert echter is meer gebeurd. In de eerste Kamer bleek dat de plannen van den Minister een vaster vorm hadden gekregen. En in de zitting der Eerste Kamer van 29 December ll. verklaarde dan ook de Minister het navolgende:

„In elk geval is de opleiding een omstandigheid, die door mij hoegenaamd niet uit oog wordt verloren. Ik ben evenals de geachte afgevaardigde schijnt te zijn, geen onbeperkt bewonderaar van de tegenwoordige opleiding voor het binnenlandsch bestuur.

„Ik voel meer voor het kiezen van aanstaande ambtenaren uit een uitgebreiden kring.

„Ik voel niet zooveel voor de nu gevolgde methode, dat een jonge man, die als ambtenaar wil toetreden, op jeugdigen leeftijd examens moet doen en op zijn weg daarna telkens aan struikelen bloot staat, wanneer hij bij een vergelijkend examen niet tot de eersten behoort en dan te vergeefs jarenlang in één richting is ontwikkeld. Ik heb dan ook reeds een commissie van eenige mannen, die juist op onderwijsgebied en in de ambtenaarswereld in Indië uitstekend thuis zijn, verzocht mij in deze van advies te dienen en het is mij aangenaam de Kamer te kunnen mededeelen dat de heeren zich daartoe bereid hebben verklaard.

„De commissie bestaat uit den heer Groeneveldt, oud vice-president van den Raad van Indië, als voorzitter, en de heeren Kern, de Louter en Mullemeister en de referendaris de Vries als leden".

Nog kon ik afwachten tot onze eerstvolgende samenkomst na deze gewichtige mededeelingen van de Ministerstafel.

Niet voor iedere uiting kan en moet de Minister geïnterpelleerd worden. Het past bij onze constitutioneele instellingen dat de Minister zijn voelhoorns uitsteekt, om ook daardoor op gewichtige punten de publieke opinie op zijn plannen voor te bereiden. Ook dacht ik de circumlocutie met Indië op langen tijd te mogen schatten, blijkens de lessen der ervaring.

Toen echter in de *Staatscourant* van 2, 3 en 4 April en onlangs aangevuld herhaald een bekendmaking publiek werd, welke te doen sedert 1897 gebruikelijk is, toen meende ik in verband met de korte geschiedenis die ik herinnerd heb, niet zoozeer om mijn eigen overdenkingen te publiceeren, als wel om te trachten een overzicht der *retroacta* van deze zaak te verzamelen, te mogen opmaken dat de reorganisatie van de opleiding en uitzending van de

Oost-Indische administratieve ambtenaren spoediger op handen was dan ik aanvankelijk vermoeden kon. Immers recapituleerende zien wij uit de verklaringen van den Minister in de Eerste en Tweede Kamer, dat de nota aan het Ministerie van Koloniën opgemaakt was gezonden aan den Gouverneur-Generaal, nota's uit Indië waren teruggekeerd; de Minister verklaarde in deze Kamer dat voorstellen in gereedheid worden gebracht, welke hij van deze of van een andere plaats zou verdedigen en dat de meer Engelsche opvoeding werd in uitzicht gesteld, waardoor de opleiding van één school wordt uitgesloten.

De Minister verklaarde zich ook geen bewonderaar van de tegenwoordige opleiding (vergadering van 29 December 1898).

Ziehier dus de feiten die wij weten, en het is dan ook met bescheidenheid, dat ik den Minister van Koloniën om aanvulling en verduidelijking zijner meening vraag, reeds nu, in afwachting van de Indische begrooting, ten einde niet op eens voor verrassingen of faits accomplis te komen te staan.

Indien één onderwerp belangrijk genoeg is om opzettelijk besproken te worden, dan zeker de opleiding en uitzending van Oost-Indische administratieve ambtenaren, een zaak die onze eer als koloniseerende en Christelijke natie raakt. Het kan den Minister van Koloniën niet onaangenaam zijn tijdig met de Volksvertegenwoordiging te overleggen of er wellicht termen zouden kunnen zijn tot toepassing van art. 61, 4de lid, der Grondwet, aldus luidende: „Andere onderwerpen deze koloniën betreffende, worden door de wet geregeld, zoodra de behoefte daaraan blijkt te bestaan." Het moet den Minister aangenaam zijn het volle licht over deze zaak te doen schijnen, en de Indische adviezen en nota's aan de Kamer over te leggen. Ik heb dan ook de eer Zijn Excellentie den Minister te verzoeken daartoe te willen overgaan in die mate als hij zal meenen dat zulks behoort te geschieden, en in het bijzonder te verzoeken het rapport der commissie omtrent de opleiding aan de Kamer te willen mededeelen

Ik heb dan ook de eerste vraag die ik reeds vroeger aan Zijne Excellentie den Minister van Koloniën heb medegedeeld, aldus gesteld: Is Uw Excellentie bereid reeds nu, in afwachting van de indiening der aanstaande Indische begrooting, mededeeling te doen aangaande de strekking der in de Eerste Kamer aangekondigde plannen tot reorganisatie der opleiding van Oost-Indische administratieve ambtenaren?

Thans zou ik wenschen over te gaan tot mijn tweede vraag.

Ik wensch daartoe even te spreken over de twee scholen waar de opleiding der Oost-Indische ambtenaren geschiedt.

Er is eene Indische instelling te Delft, die bij de begrooting voor het jaar 1894 een subsidie ontving van *f* 12000 en bovendien aan de gemeente Delft niet minder dan *f* 9000 kost uit de zakken der Delftsche belastingschuldigen. Uit het financieel belang van de gemeente Delft zou ik zeer stellig voor zijn om over te gaan tot opheffing van die school. Deze school is een vakschool, natuurlijk geheel afgescheiden van het universitair hooger onderwijs, waarmede het niets te maken heeft. Het programma voor den driejarigen cursus — ik druk hierop — is in 1898 door den Minister van Koloniën goedgekeurd. Zij, de jongelieden, die toenmaals op die school zijn gekomen, hebben naar mijn meening er recht op, dat dit leerprogram tot aan het einde wordt afgewerkt

en hun goede kans dezelfde blijft als deze was, toen zij voor het eerst op de school kwamen. Anders zou ik niet begrijpen, waarop die goedkeuring van Regeeringswege berust.

Er is een curatorium, dat voor haar belangen waakt en ook voor die van het Rijk. Ik zou den Minister willen vragen, welke het toezicht is, dat dat curatorium tot op heden heeft uitgeoefend. Zijn de plannen en meeningen, welke de Minister ten opzichte van die opleiding koestert, het gevolg van opmerkingen, welke door dit curatorium zijn gemaakt, of is dit curatorium heelemaal niet gehoord? Voor zoover ik weet, heeft de Minister niets ten nadeele van die instelling vernomen. Ik kan mij dan ook beroepen op zeer veel autoriteiten op koloniaal gebied, die met den meesten lof over die Delftsche Indische instelling hebben gesproken. Ik kan mij allereerst beroepen op professor de Louter, die, sprekende over de Koninklijke besluiten van 1893, zeide: „Deze nieuwe inrichting (Rijkssubsidie aan Delft in 1893) mag als de overgang worden beschouwd tot de verheffing van de Indische school te Delft tot een Rijksinstelling, die deze gemeente alsdan aan haar beleid zal hebben te danken." *(Staats- en administratief recht in Indië*, bladz. 237).

Maar niet alleen in ons land is de roem van de Indische instelling bekend, ook daarbuiten. Een van de Indische specialiteiten, dien de Minister van Koloniën zeker over deze materie zal hebben geraadpleegd, is de heer Boutmy die een werk heeft geschreven „Le Recrutement des Administrateurs coloniaux". En wat zegt hij daarin?

„La concurrence étant libre, alors comme aujourd'hui, l'école de Delft a rapidement pris l'avance sur sa rivale officielle de Leide, et celle-ci, se voyant entièrement déserteé, a pris le parti de fermer ses portes. L'école de Delft est aujourd'hui en possession, non d'un privilège légal, mais d'un monopole de fait, qu'elle a conquis et qu'elle maintient *par la seule supériorité de son enseignement*".

Aldus wordt geoordeeld door een Fransche koloniale autoriteit van den eersten rang, die zou wenschen dat Frankijk had wat wij reeds in ons land hebben. Toch spreekt de Minister van af zijn hooge plaats een soort van berisping uit over het onderwijs aan de Indische Instelling, waarvan een der hoogleeraren, prof. Niemand [1]), zelfs doctor honoris causa benoemd werd aan de Leidsche Hoogeschool.

Ik vraag: welke klachten heeft de Minister? Wanneer en waar zijn klachten geuit? Zijn die geuit door of afkomstig van residenten of dr. Snouck Hurgronje? Komen die klachten misschien van hen die meer betrokken zijn bij de particuliere nijverheid en wel eens tegen de ambtenaren overstaan? Ik zou wenschen te vragen of de Minister pogingen aangewend heeft om bijv. door het van Rijkswege ingesteld curatorium of door het gemeentebestuur tot verbetering te komen; of hij pogingen heeft aangewend tot verbetering alvorens *la mort sans phrase* over den bestaanden toestand uit te spreken; zou de Minister niet nader willen motiveeren welke die klachten die hem bereikten zijn? Of de klachten te wijten zijn aan de *vroegere* opleiding, die nu pas kan blijken verkeerd te zijn geweest nu de hoogere rangen bereikt worden, dan wel aan de steeds door verschillende Ministers

1) Een allergrappigste *lapsus* in de Handelingen! Bedoeld is natuurlijk prof. Niemann

bij Koninklijk besluit aangebrachte veranderingen in het groot-ambtenaarsexamen, laatstelijk nog in 1893? Dat het stelsel van 1893 niet deugt, dat de daarbij ingestelde opleiding niet goed is, kan men op dit oogenblik onmogelijk beoordeelen.

Zijn die klachten afkomstig misschien van hen die de aanstaande ambtenaren uit een anderen, uit een hoogeren kring wenschen te trekken dan waaruit zij op het oogenblik worden gerecruteerd?

Mij dunkt, dat waar de Minister regelt tot in bijzonderheden, daar kan uit de ondervinding van de jongste verbetering nog niet tot een ongunstig oordeel worden geconcludeerd.

In ieder geval heeft de Volksvertegenwoordiging het recht te weten op welke gronden de Minister klaagt over het onvoldoende gehalte van de koloniale administratieve ambtenaren, in het bijzonder of dit aan de opleiding te wijten is

Natuurlijk heb ik niets tegen verbetering of volmaking der opleiding, maar mij dunkt dat de motieven moeten bekend zijn, waarom men tot een ander stelsel van opleiding wenscht over te gaan.

De Minister van Koloniën had ook zonder wetswijziging en zonder ingrijpende maatregelen de proef kunnen nemen door zijn commissie van advies te benoemen in de commissie voor het afnemen van het groot-ambtenaarsexamen.

Wanneer hij daartoe nu eens niet de professoren van de inrichting, maar de commissie van advies had benoemd, had deze uit eigen oogen kunnen zien of thans het onderwijs aan die inrichting zoo slecht was als sommigen beweren. Ook meen ik, dat het met de gemeente Delft gesloten contract, eerst 25 Januari 1894 gesloten, hetwelk mij uit juridisch oogpunt al bijzonder slecht toeschijnt, toch in ieder geval den Minister het recht geeft, op grond van daarin voorkomende artikelen, verbetering te eischen.

Wanneer ik echter naga hetgeen in deze is geschied, blijkt van drang van de zijde van den Minister van Koloniën van eenig overleg met curatorium of gemeentebestuur van Delft tot het aanbrengen van verbeteringen in deze eenvoudig niets.

Uit den aard der zaak is het een begeerlijk ambt, bij den kolonialen dienst in Indië geplaatst te worden. Natuurlijk dat velen zich daarvoor aangeven. Verwachtingen zijn opgewekt bij zeer velen en op eens staat men voor een aanvankelijk in 1897 zoo welwillend toegestane kennisgeving in de *Staatscourant* die echter op dit oogenblik niet bijzonder welwillend werkt, die in korte woorden de toekomst van velen vernietigt, tenzij het woord „waarschijnlijk" de reddingsplank zij voor het niet in rook vervliegen van menige met illusie gedroomde schitterende Indische carrière.

Het woord „waarschijnlijk" opent echter altijd nog de mogelijkheid op redres. Ik zou den Minister verzoeken dat woord te wijzigen en in een zeker cijfer te veranderen.

Ik zie niet in dat geen overgangsmaatregel te nemen zou zijn en dat nu nog *vier* plaatsen, al waren ze overcompleet, voor 1901 zouden kunnen bepaald worden om het geregeld voortbestaan der Indische Instellling te bevorderen, en te zorgen dat men later niet bedankt voor de mooie voorspiegelingen van de nieuwe opleiding. Ik beroep mij daarop op de gewoonte van vroeger tijd toen men steeds op eenige, al waren het weinige, plaatsen kon rekenen.

Heelemaal geen plaats is nog niet dikwijls vertoond. Thans heeft het den schijn dat men de politiek van forcer de la main zou wenschen door te voeren. Ik wensch den Minister in de gelegenheid te stellen te verklaren dat het niet de bedoeling is door opstopping van candidaten de Indische Instelling te Delft dood te drukken.

Waar vaststaat, wat de Minister niet ontkennen zal, dat de verleden jaar voorgestelde reorganisatie van het binnenlandsch bestuur wel degelijk de allereerste oorzaak geweest is die hem tot dezen belangrijken maatregel gedwongen heeft, daar zou ik hem willen vragen: waar zijn organisatie nog niet is ingevoerd, ten aanzien van de Europeesche ambtenaren, om zoo goed te zijn daarmede nog te wachten en om alsnog in 1901 *vier* plaatsen beschikbaar te stellen. Met het oog op uitlatingen van nader overleg en uitstel in de Eerste Kamer gedaan meen ik althans dat de oorzaak waarom er een overcompleet zal zijn in 1901 — nl. de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur — nog te verhelpen is door zich met de invoering dier reorganisatie niet al te veel te haasten.

En zoo kom ik tot mijn tweede vraag:

Bestaat het voornemen om in 1901 en eerstvolgende jaren het grootambtenaarsexamen nog op den tegenwoordigen voet in aansluiting met het door den Minister goedgekeurde leerprogram af te nemen?

Ik zou dit nader willen omschrijven in dezer voege: zal in 1901, zoo al geen uitzending plaats hebben van Staatswege, toch gelegenheid zijn voor jongelieden om voor eigen rekening naar Indië te trekken? Daaromtrent heerscht onzekerheid, waarvan algemeene moedeloosheid en verslagenheid bij belanghebbende kringen het gevolg zijn. Ik meen dat een geruststellende verklaring van den Minister in deze zou strekken ten bate van de inrichting te Delft. Niemand kan op dit oogenblik dat onderwijs willen genieten indien hij niet weet in de toekomst daardoor carrière te zullen maken.

Behalve de gemeente-instelling te Delft heeft men nog de afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia.

Uit deze enkele tegenstelling kunnen wij zien op welke weinig rationeele wijze deze zaak geregeld is; wij zien een Staatsinstelling naast een gemeenteinstelling

Ik vraag mij af of de wetgever, indien hij thans deze zaak moest regelen, haar niet anders en beter zou regelen.

Het bestaan van de afdeeling B van het gymnasium te Batavia wordt bestreden voornamelijk omdat men de voorkeur geeft dat de toekomstige ambtenaren hun opleiding als ambtenaar in Nederland ontvangen.

Bekwame kenners van Indië — ik zal geene namen noemen om er geen over te slaan — hebben het voortbestaan der instelling verdedigd. Ik sluit mij bij hen aan.

De Minister van Dedem heeft naar aanleiding van het Voorloopig Verslag over de begrooting van 1892 een verklaring gegeven dat aan de opheffing der Rijksinstelling nimmer kon worden gedacht (*Margadant*, bladz. 14, *Regeeringsreglement*). Er was namelijk heel wat beweging ontstaan over deze zaak in Indië.

Uit de verslagen, vgl. *Koloniaal Verslag* 1898, bladz. 76, blijkt dat de afdeeling B volkomen aan de behoefte van Indië voldoet. Zonder machtiging

bij wet of medewerking van de Volksvertegenwoordiging zal de Minister niet overgaan tot opheffing. Een opheffing bij Koninklijk besluit ware m. i. niet gerechtvaardigd. Het zou Indië te zeer van ons vervreemden, als op die wijze ten onzent gehandeld werd. Mijn derde vraag is alzoo: Welke zijn Uwer Excellentie's voornemens ten aanzien van de afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia?

Ten slotte stel ik de vraag: Zou het niet wenschelijk zijn, in het belang van Nederland en van Indië, van de ouders van de jongelieden en de hoogleeraren, wier positie er van afhangt en van de gemeente Delft, dat de regeling bij de wet geschiede en niet bij Koninklijk besluit?

De ouders worden mismoedig en geraken ten einde raad; ook de jongelieden, die recht hadden op meer tegemoetkoming van den Minister, die hun promotiekans laat afhangen van een eventueele epidemie, zooals het antwoord aan de studenten luidde, terwijl zijn ambtgenoot voor Binnenlandsche Zaken door zijn onlangs ingediende epidemieën-wet alle mogelijke pogingen aanwendt om epidemieën tot een minimum te bepalen. Ook de belangen der hoogleeraren dreigen opgeofferd te worden aan het wisselend inzicht van den Minister van Koloniën.

De gemeente Delft, die 35 jaren lang deed wat des Ministers was, en de gedwongen fraaiigheid en het genot heeft om pl. m. ƒ 9000 bij te dragen in een zaak, die eigenlijk voor Rijksrekening moest gehouden worden — wat heeft de Minister die gemeente toegezegd? Is het gemeentebestuur tijdig gewaarschuwd vanwege den Minister?

Nog onlangs bij de benoeming van professor van Hasselt of bij de aanvraag van het gemeentebestuur om hooger subsidie, had deze Minister van Koloniën, dunkt mij, een uitnemende gelegenheid gehad om op verbetering aan te dringen.

Thans is een bekwaam oud-resident van Riouw benoemd, die binnen minder dan geen tijd op straat gezet kan worden. Is dat nu een wijze van handelen tegenover mannen van gezag en wetenschap, tegenover hoogleeraren? Is men er mede af te zeggen: het zijn gemeente-ambtenaren, die de gemeente heeft te pensionneeren?

Ware een woord van waarschuwing van Regeeringswege niet van pas geweest bij de benoemingen der laatste jaren of bij de aanraking van de Ministers van Koloniën met Delfts gemeentebestuur, door te zeggen: wees voorzichtig; ga niet uit uw betrekking en neem de benoeming tot professor niet aan. Het plan dat nu verdedigd wordt, stond immers bij den Minister of bij zijn ambtenaren toen reeds in hoofdtrekken vast!

Had het niet op den weg van de Regeering gelegen het daarheen te sturen dat op een of andere wijze voorzien ware geworden in de behoefte aan deze instelling te Delft, die niet eens plaats heeft voor hare verzamelingen en bezittingen? Hoe zou alles anders geloopen kunnen zijn, indien de Minister thans bij deze zaak zijn bekende welwillende tegemoetkomende houding had getoond, die velen niet te vergeefs inroepen die het met de particuliere industrie wagen!

Ook hier geldt het, evenals bij die industrie, de belangen van Jong-Holland en niet het minste deel van het, die ontberingen en tegenspoed lijden op zoo menigerlei buitenpost. Ik vrees dat de Minister van Koloniën, die eenmaal in deze Kamer zeide: (*Handelingen*, 23 November 1898, bladz. 189). „Aangezien ik intusschen geen onderwijsman ben, heb ik mij in aanraking gesteld

met hoogst bekwame vakmannen, die mij van advies zullen dienen voor de reorganisatiën die noodig zullen zijn", ik vrees dat die Minister zijn goed hart ondergeschikt heeft gemaakt aan de raadgevingen zijner ambtenaren en daardoor gevoerd zal worden naar een onbekende bestemming. Ik wensch hem toe, dat hij alsnog met eigen hand het roer zal grijpen en hij zorge dat openlijk na publiek debat en gemeen overleg met de Kamer duidelijk blijke dat er niet anders gehandeld kunnen worden in zake de opleiding der ambtenaren dan de Minister deed. De *behoefte* aan zoodanige regeling bij de wet — waarvan art. 61, alinea 4, der Grondwet spreekt, is hier aanwezig — en het komt mij voor dat de Vertegenwoordiging er recht op heeft eerbiedig den wensch uit te spreken dat voor regeling bij de wet behoefte bestaat. Nu zou men kunnen vragen wie hier geroepen is die behoefte uit te spreken, de Regeering of de Vertegenwoordiging. Ik geloof beide, maar stellig ook de Volksvertegenwoordiging, indien de Regeering zoodanige behoefte op den duur niet zou willen erkennen.

Het betreft hier een belangrijk vraagstuk. Allerlei zaken komen er bij te pas. Vooreerst de vraag omtrent den leeftijd van benoeming en den ouderdomsgrens voor ontslag; en wat de voorkeur zal verdienen, een gymnasiale voorbereiding of een opleiding aan de hoogere burgerschool. Ik voor mij zou, zooals ik er nu over denk, een gymnasium verkiezen.

Dan de vraag of de opleiding zal beperkt worden tot ambtenaren voor Oost-Indië, dan wel ook voor West-Indië en andere koloniën. Verder de quaestie omtrent den duur van den cursus. Ook de vraag of de instelling zal zijn een gemeente- of Rijksinstelling. Dan behoort bij zulk een regeling ook rekening te worden gehouden met de regeling van de rechtmatige aanspraken der hoogleeraren en der gemeente Delft, want het kan toch nooit in de bedoeling liggen van de Regeering om èn die personen èn die autoriteit er te laten inloopen. Telkens en telkens zijn er in den toestand wijzigingen gebracht geworden.

Zou meerdere zekerheid niet gunstig werken op het gehalte der ambtenaren die dan weten zouden waaraan zij toe waren — terwijl de Minister zal moeten toegeven dat, indien zijn stelsel van „ruimere keus" wordt bereikt, groot gevaar bestaat voor invoeren van het oude stelsel van gunstbetoon uit de dagen van ouds — waartoe men noodwendig geraken moet zonder speciale opleiding in zoo speciale vakken als die in Indië grondig bekend moeten zijn bij den Oost-Indischen ambtenaar.

Wat ik dus ten slotte zou willen is dit: een regeling bij de wet: in afwachting daarvan, behoud der Indische instelling met verhooging van het subsidie aan de gemeente Delft op de aanstaande begrooting.

Ik vraag: zou de Minister van Koloniën inderdaad meenen zijn doel te bereiken door nogmaals, voor de zooveelste maal, de zaak bij Koninklijk besluit te regelen, waar verschillende regelingen bij Koninklijk besluit, ook naar zijn meening, onbevredigend zijn gebleken? Kortom, welke zijn nu de voordeelen van die regeling bij Koninklijk besluit boven de regeling bij de wet, afgezien van de quaestie dat regeling bij Koninklijk besluit gemakkelijker is uit een Ministerieel standpunt? In deze materie heerscht stelselloosheid en onzekerheid.

Ik zou dus willen dat de Minister met vaste hand deze materie regelde

bij de wet, opdat men, in overleg met de Kamer, deze zaak nu eens voor goed afdoe en definitief regele.

Ik beroep mij hierbij op Nederlands koloniale deskundige bij uitnemendheid, op professor de Louter, die zeide: „Inmiddels wekken de onophoudelijke veranderingen in deze gewichtige materie meer en meer het verlangen naar regeling bij de wet."

Waar van verschillende zijden, nog laatstelijk door mr. A. J. Immink in de *Gids*, wordt aangedrongen op regeling bij de wet, daar zou ik aan den Minister ten slotte deze vraag willen doen: acht Uwe Excellentie regeling bij de wet van de opleiding en uitzending van Indische ambtenaren gewenscht?

De heer **Cremer**, *Minister van Koloniën*: Mijnheer de Voorzitter! De omstandigheid dat de geachte interpellant de beleefdheid heeft gehad om de door hem te stellen vragen schriftelijk mede te deelen, maakt het mij mogelijk reeds dadelijk de gedane vragen te beantwoorden.

De eerste vraag was, of ik bereid zou zijn reeds nu, in afwachting van de indiening der aanstaande Indische begrooting, mededeelingen te doen aangaande de strekking der in de Eerste Kamer aangekondigde plannen tot reorganisatie van de opleiding der Oost-Indische administratieve ambtenaren.

In antwoord daarop wensch ik het volgende mede te deelen. In den allereersten brief, dien ik na mijn optreden als Minister van Koloniën van den Gouverneur-Generaal ontving, ik bedoel den eersten brief, waarin de Landvoogd zijn wenschen aan den Minister meer intiem te kennen kon geven dan in een officieel stuk, werd reeds de opleiding van de Indische ambtenaren aangeroerd. De daarin uitgesproken meening was dat velen van de administratieve ambtenaren te kort schoten in algemeene ontwikkeling en daardoor omtrent vele zaken een bekrompen gedachtengang hadden. De Gouverneur-Generaal weet dit aan hunne opleiding en meende dat die ruimer moest zijn, terwijl de geldelijke vooruitzichten van die ambtenaren moesten worden verbeterd. Hij vroeg mij of ik die zaak zou aandurven. De Gouverneur-Generaal wist wel, dat door het entameeren van deze quaestie belangen zouden worden geraakt, die haar voor een Minister nu niet precies tot een aangename taak zouden maken. Ik meende in het belang van Indië de vraag, of ik deze quaestie zou aandurven, bevestigend te moeten beantwoorden. Te mijner instructie liet ik toen eene nota opmaken, omdat, zooals meer Indische zaken, deze aangelegenheid in den laatsten tijd niet in het bijzonder door mij was bestudeerd. Die nota zond ik naar Indië, en, zooals ik in de Tweede Kamer vroeger heb medegedeeld, zijn hierop eenige nota's door deskundigen in Indië verstrekt, waaruit mij bleek hoe noodig het was deze zaak ter hand te nemen met al den ernst, dien zij verdiende.

De geldelijke vooruitzichten der administratieve ambtenaren — het tweede punt dat de Gouverneur-Generaal als een wenschelijke verbetering had opgegeven — zijn, zooals de heeren weten, verbeterd door de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, maar het is wel opmerkelijk dat, juist toen die verbetering van de financieele vooruitzichten ter sprake kwam, ook in deze Kamer de wensch zeer sterk werd uitgesproken om het daarbij niet te laten, maar verbetering te brengen in de opleiding der Indische ambtenaren.

Het was, ik moet er den geachten afgevaardigde op wijzen, niet in de

eerste plaats de heer de Waal Malefijt, maar de heer Mackay, door wien vroeger deze zetel is ingenomen, die (men zie de bladzijden 205 en 206 der *Handelingen*) uitvoerig de betere opleiding der Indische ambtenaren bepleitte en met verschillende aanhalingen van binnen en buitenlandsche mannen van naam aantoonde hoe — de goeden niet te na gesproken — het peil van kennis en ontwikkeling van de Indische ambtenaren niet zoo hoog was als het zijn moest.

De heer de Waal Malefijt heeft zich zeer krachtig daarbij aangesloten en o a. gezegd dat hij voor die ambtenaren „minder dressuur, meer vrije ontwikkeling, streng toezicht op moraliteit en karakter" en ook een ruimere openstelling tot de carrière wenschelijk achtte. De heer van Vlijmen steunde vooral wat door den heer Mackay was gezegd.

Toen deelde ik mede dat en op welke wijze de zaak was aanhangig gemaakt.

Daarop kwam bij de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur de zaak in de Eerste Kamer ter sprake en het was niemand minder dan de heer Fransen van de Putte, die daar verklaarde geen bewonderaar te zijn van het tegenwoordige opleidingsstelsel en die zeer sterk het verkeerde aantoonde van te ruime uitzending — een weg dien de geachte interpellant mij thans weer wil doen opgaan — om andere redenen dan 's lands belang.

Het voorafgegane kan, dunkt mij, strekken als antwoord en toelichting op de vraag, ook door den geachten interpellant tot mij gericht, waarom ik nu niet zoo bijzonder ben ingenomen met de tegenwoordige wijze van opleiding.

Ik heb daarna in de Eerste Kamer medegedeeld dat ik een commissie benoemd had om mij voor te lichten, eene commissie, waarvan de geachte afgevaardigde de leden zooeven heeft genoemd. De benoeming van zulk een commissie van advies bewijst, dunkt mij, dat mijn plannen toen, evenals nu nog het geval is, geen vasten vorm hadden aangenomen, wat de geachte afgevaardigde meende dat het geval wèl was. Ware dat zoo, dan zou ik toch geen commissie hebben benoemd om mij te adviseeren De commissie, die ik benoemd heb, meen ik een zeer deskundige commissie te mogen noemen; een van de Delftsche hoogleeraren die mij na de benoeming tegenkwam, zeide mij: „het doet mij geen genoegen dat gij die commissie benoemd hebt, maar dit wil ik u wel zeggen: Zij bevat *le dessus du panier*." Die commissie nu heeft onlangs advies uitgebracht, een zeer belangrijk advies, zooals van haar verwacht mocht worden. In dat advies wordt er o. a. op gewezen, dat de tot den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië behoorende betrekkingen van zeer verschillenden aard zijn, verdeeld over een aantal landstreken die, wat taal en zeden betreft, uiteenloopen, terwijl daarbij aan vele dienstbetrekkingen veelsoortige werkzaamheden verbonden zijn. (Tot toelichting daarvan behoeft slechts gewezen te worden op de bureau-ambtenaren tegenover de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur.)

Het gevolg daarvan is, zegt de commissie verder, dat het onmogelijk is de opleiding van hen die voor dien dienst bestemd zijn, zoodanig in te richten dat zij een ook maar eenigszins volledige theoretische aansluiting geeft aan wat de practijk vorderen zal. Uit dit oogpunt bezien komt der commissie de regeling van 1883 met de daarin gebrachte wijzigingen zeer gebrekkig voor. Zij geeft geen waarborgen voor verscheidenheid van kennis onderling, van hooge mate van ontwikkeling, van karakter. Tot de speciale Indische studie wenscht de commissie hooger ontwikkelden toe te laten dan nu het geval is; die studie dan veel korter te doen duren dan thans het geval is, en veel wat

ieder zich in de practijk door eigen studie en waarneming veel gemakkelijker kan eigen maken dan bij de voorbereiding voor een examen het geval is, zou zij aan de latere vorming in de practijk willen overlaten.

De commissie wijst in verband hiermede op de tastbare en algemeen erkende bezwaren van de tegenwoordige regeling, zijnde *ten eerste* „dat een wèl volbrachte studie voor Indische ambtenaren thans geen waarborg geeft voor het verkrijgen der daarmede beoogde plaatsing in 's lands dienst, terwijl die studie uit hoofde van haar zeer speciaal karakter geen andere carrière opent en dus minstens drie jaren heeft doen verloren gaan op een leeftijd die dienen moet tot voorbereiding voor het verkrijgen van een maatschappelijke positie". En waar nu de interpellant wijst op de belangen der Nederlandsche jongelingschap, wensch ik hem te wijzen op het groote belang dat de jongelieden hebben bij een tegemoetkoming aan dit euvel. *Ten tweede* zegt de commissie „dat de Regeering, waarschijnlijk om het aantal der teleurgestelden en maatschappelijk min of meer verongelukten zoo gering mogelijk te doen zijn, en ten deele met het doel om de levensvatbaarheid der inrichtingen van onderwijs, die speciaal voor de Indische studie dienen, te behouden, veelal meer ambtenaren heeft aangenomen dan de behoefte van den dienst eischte, waardoor onder de jongere ambtenaren in Indië, die lang moeten wachten vóór zij een benoeming tot adspirant-controleur krijgen, een geest van moedeloosheid en onvoldaanheid is gebracht, die slecht werkt op de geschiktheid voor den dienst, wanneer eindelijk de tijd van een aanstelling tot de genoemde betrekking is aangebroken."

Ik geloof dan ook, dat het werkelijk niet in het belang van de jongelieden zou zijn om ze hier blijde te maken met een uitzending, die vrij treurige gevolgen in Indië na zich sleept. Een Indische courant, die mij zooeven in handen kwam, beantwoordt dan ook het verzoek der jongelieden om meer ambtenaren uit te zenden met dezen uitroep — men vergeve mij de aanhaling —: Heer! vergeef het hun, want zij weten niet wat ze doen.

Ik zal nu niet verder gaan in het analyseeren van het rapport. Dat rapport moet om goed geapprecieerd te worden, in zijn geheel en in zijn verband gelezen worden. Ik zal daarom gaarne voldoen aan den wensch van den geachten afgevaardigde om dit verslag in zijn geheel te publiceeren, zoodat het een onderwerp van debat voor deskundigen, belanghebbenden en belangstellenden kan uitmaken. Of ik daarbij de aan het rapport der commissie voorafgegane nota's ook zal publiceeren, daaromtrent kan ik geen belofte afleggen, want die nota's waren slechts van voorbereidenden aard en niet geschreven met het denkbeeld, dat zij ooit het licht zouden zien. Wel wil ik zeggen, dat ook de commissie van die nota's kennis heeft genomen. Ik heb ook nog een ander voornemen, namelijk om het rapport der commissie, dat nog slechts weinige dagen in mijn bezit is, in handen te stellen van de Indische regeering, want het raakt niet alleen de opleiding hier te lande, maar ook die in Indië.

Overigens ben ik voor mij zelven nog niet tot een definitief besluit ten deze gekomen, daarvoor is het rapport van de commissie nog te kort in mijn bezit. Ik wensch af te wachten de critiek van het publiek en het advies van de Indische regeering omtrent hetgeen daar moet geschieden. Daarna hoop ik de zaak aanhangig te kunnen maken, door een wijziging van de Indische begrooting voor 1900 voor te stellen.

De tweede vraag was: bestaat het voornemen om in 1901 en eerstvolgende jaren het groot-ambtenaars-examen nog op den tegenwoordigen voet in aansluiting met het door den Minister goedgekeurde leerprogramma af te nemen?

Bij de behandeling van deze vraag is de geachte afgevaardigde getreden in een verdediging van de Delftsche instelling, die volgens zijne uitdrukking van mij een berisping zou hebben ontvangen.

Mijnheer de Voorzitter! Het is nooit in mijn gedachten opgekomen om aan die instelling een berisping toe te dienen; men kan toch heel goed zeggen, dat het systeem van opleiding niet deugt, zonder dat men daarmede een berisping aan de instelling die dat systeem moet toepassen, geeft. Ik gevoel mij dan ook volstrekt niet geroepen om de Delftsche inrichting te bespreken, ik spreek alleen over het systeem der opleiding, neergelegd in de regeling van 1883.

De geachte afgevaardigde heeft wijders gezegd, dat ik maatregelen genomen had van ingrijpenden aard, doch met betrekking tot de opleiding van Indische ambtenaren is geen enkele maatregel door mij genomen. Evenwel mag ik vragen of het den Minister niet vrij zou staan, wanneer hij het wenschelijk acht, wijzigingen voor te bereiden, dit te doen? Verder ben ik niet gegaan.

Ik kom nu meer tot de rechtstreeksche beantwoording van de in de tweede plaats gedane vraag. Wordt het voorstel van de commissie gevolgd, zij het ook maar in hoofdzaak, dan zal in de toekomst het groot-ambtenaars-examen komen te vervallen; maar wat er ook gebeure, in 1901 zal het examen toch nog worden afgenomen om hen, die nu in hun eerste jaar zijn in de gelegenheid te stellen de benoembaarheid te verkrijgen. Dit heeft niet te maken met het feit, dat in 1901, zooals ik bekend heb gemaakt, waarschijnlijk niemand zal worden uitgezonden, wat ik ook aan het Delftsche gemeente-bestuur heb medegedeeld toen het zich tot mij gewend had.

De reden van die niet-uitzending is hierin gelegen, dat uit de aanvraag om uitzending van personeel, die ik uit Indië ontving, blijkt, dat naar berekening voor den administratieven dienst, zoowel voor het binnenlandsch bestuur, als voor de bureaux in 1902 geen behoefte aan personeel zal bestaan. Het blijkt zelfs dat in Indië nog gediplomeerde jongelieden, wachten op eene plaatsing op de buraux, „terwijl bovendien — zoo schrijft de directeur van binnenlandsch bestuur — verschillende gediplomeerde, doch niet ter beschikking gestelde personen beneden den rang van ambtenaar bij de bureaux werkzaam zijn."

De heeren die in Indië geweest zijn, zullen begrijpen, dat werkzaam te zijn beneden den rang van ambtenaar, dus als beamte, op een tractement van *f* 30, *f* 40 of *f* 50 per maand, werkelijk geen luxe is en dat het allereerst noodig zal zijn in de positie van die gediplomeerde jongelieden eenige verbetering te brengen.

In het eind van Mei 1898 deelde ik in de *Staatscourant* mede, dat in elk der jaren 1898, 1899 en 1900 gerekend kon worden op de uitzending naar Indië van 10 jongelieden, die hier te lande in het Grootambtenaars-examen geslaagd zouden zijn. Die mededeeling was geheel onverplicht voor zooveel betreft de jaren 1899 en 1900.

Art. 10 van het Koninklijk besluit in *Staatsblad* 1883, no. 133, zooals het gelezen wordt ingevolge het Koninklijk besluit in *Staatsblad* 1892, no. 286, legt den Minister slechts de verplichting op om telken jare omstreeks 1 Juni

bekend te maken hoeveel personen in dat jaar ter beschikking van den Gouverneur-Generaal gesteld zullen worden in verband met de behoefte aan personeel voor het volgende jaar.

Ik heb den maatregel om daaraan ook een bekendmaking van het aantal plaatsen voor de beide volgende jaren toe te voegen, die door mijn voorganger was voorbereid, genomen, omdat de Delftsche inrichting met leerlingen werd overstroomd, en aan deze tijdig zou kunnen blijken dat het aantal plaatsen gering was.

Toen mij bekend werd dat de behoefte in 1901 nihil zou zijn heb ik mij gehaast om in April jl., dus twee maanden vroeger dan voorgeschreven was, zulks bekend te maken

Nu vraagt de geachte afgevaardigde mij in 1901 toch vier plaatsen beschikbaar stellen. De geachte afgevaardigde was toen hij dit vroeg met zijn gedachten meer te Delft dan te Batavia, want als ik aan zijn verzoek voldeed zou dit ten gevolge hebben dat er zes jongelieden meer dan noodig zou zijn in dienst zouden komen; want de helft van het aantal plaatsen dat beschikbaar wordt gesteld voor hen die hier te lande in het examen geslaagd zijn, moet beschikbaar gesteld worden voor hen die in Indië geslaagd zijn. Ik kan daaromtrent geenerlei belofte doen.

De derde vraag betreft mijn voornemens omtrent de afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia. Het rapport der commissie strekt tot hare opheffing, en wanneer ik tot de slotsom mocht komen dat 's lands belang daardoor gediend zou zijn, zal ik niet nalaten daartoe de noodige stappen te doen.

De geachte afgevaardigde heeft gezegd dat die opheffing toch bij de wet zou moeten geschieden. De oprichting heeft niet bij de wet plaats gehad en de opheffing zal dus eveneens niet bij de wet behoeven plaats te hebben; maar de begrootingswetgever zal er zeker wel aan te pas komen. Mocht het gebeuren dat ik tot voorstellen dienaangaande kom, dan wil ik reeds dadelijk verklaren, dat ik het niet in het belang van Indië zou achten de opheffing te doen plaats hebben zonder dat er iets voor in de plaats kwam. Te gelijk met het benoemen der commissie van advies heb ik, in Januari jl., de vraag in Indië aanhangig gemaakt, welke inrichting van onderwijs eventueel in de plaats van de afdeeling B van het gymnasium Willem III zou kunnen komen. Ik heb voorloopig gedacht aan een technicum of een inrichting van landbouw- of ander vakonderwijs: anderen hadden zooals mij gebleken is, meer het oog op een gymnasium. Hoe dit zij, de zaak is in Indië in studie. Het komt mij voor dat de bezwaren tegen de opheffing door er iets anders voor te geven, niet onoverkomelijk zijn. Men zal door de opheffing aan de Indische jongelieden de kans ontnemen op opleiding in Indië tot plaatsing als ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur of bij de bureaux. Dat zal 5 of 10 jongelieden per jaar treffen, maar veel meer dan 5 of 10 per jaar zullen dan in de gelegenheid kunnen worden gesteld om in Indië te worden voorbereid voor een nuttigen werkkring, nuttig voor zich zelf en voor de ontwikkeling der kolonie. Ik wijs op de groote behoefte aan geschikt personeel o. a. van den landbouw, de nijverheid, den mijnbouw. Wanneer dat gebeurt geloof ik dat de balans ten voordeele van Indië zal overslaan. Inmiddels zie ik voorstellen uit Indië te gemoet en zoolang ik die niet heb, ga ik niet met de nieuwe plannen in zee.

In de vierde plaats vraagt de geachte afgevaardigde of ik niet-wettelijke regeling van opleiding en uitzending van Oost-Indische administratieve ambtenaren wenschelijk acht. Hierop geef ik een bevestigend antwoord.

Wat de uitzending betreft, zou het zeer bezwarend zijn daarvoor een wettelijke regeling te stellen. Die zal zich altijd moeten regelen naar de behoefte en hoe wanneer de behoefte mocht vermeerderen of ook wel verminderen? Dat ouders en jongelieden met een wettelijke regeling geholpen zouden worden, zie ik niet in.

Wat de gemeente Delft betreft, daarmede bestaat een contract en wanneer een contract nageleefd wordt geeft dit aan partijen voldoende garantie.

Verder te gaan ligt niet op den weg der Regeering, en toen de gemeente Delft indertijd hare Indische inrichting heeft in het leven geroepen. wat er het zijne toe heeft bijgedragen dat de Staat later zijn inrichting te Leiden heeft opgeheven, een onderneming waartoe de gemeente Delft natuurlijk volkomen bevoegd was en waartoe zij volkomen het recht had, heeft zij dat gedaan uit overwegingen, die zeer zeker de gemeente Delft in de eerste plaats raken. In elk geval moet bij de regeling der opleiding van ambtenaren voor Indië de Regeering alleen het oog houden op algemeene belangen, niet vooreerst op die van de een of andere gemeente.

Wat de hoogleeraren betreft, deze zijn gemeenteambtenaren en geheel afhankelijk van de gemeente, ook wat hun benoeming betreft. Ingevolge het contract moet de benoeming slecht aan de goedkeuring van de Regeering onderworpen worden om haar in staat te stellen eventueel tegen een slechte keus op te komen.

Wat nu verder de opleiding aangaat, kan ik moeilijk aannemen, dat de grondwetgever in art. 61 bedoeld heeft een opleiding als deze aan een Koninklijke regeling te onttrekken, waar die onttrekking altijd en te recht voor Indië een uitzondering een groote uitzondering is gebleven. Zaken van grooter belang zijn ook niet bij de wet geregeld. Organieke bepalingen aangaande het rechtswezen, burgerlijk recht, strafrecht, rechtelijke organisatiën, wetboek van koophandel, enz., vele agrarische aangelegenheden, het boschwezen, de meest belastingen, alle pensioensregelingen, vooral ook het onderwijs in het algemeen, zijn ten opzichte van Indië niet bij de wet, maar bij Koninklijk besluit geregeld en, m. i. te recht, bepaalt art. 7 van het Koninklijk besluit van 1864 (*Staatsblad* nº. 93), dat de bijzondere voorwaarden voor de benoembaarheid van Indische ambtenaren door den Koning worden vastgesteld.

Dat een wettelijke regeling zou noodig zijn om een veelzijdige toelichting te ontvangen is zeer zeker niet juist.

Door het publiceeren van het rapport der commissie zal een algemeene bespreking niet uitblijven. Wettelijke regeling is mijns inziens vooral niet raadzaam, omdat men hier te doen heeft met de voldoening aan speciaal Indische vereischten; niet alleen omdat het gymnasium Willem III daarbij betrokken is, maar ook omdat de zaak moet geregeld en gewijzigd worden naar de Indische behoeften en dus niet moet vastgelegd worden aan de overheerschende meeningen hier te lande op een zeker tijdstip.

Ik heb hier het oog op de wisselende Indische behoeften, en ik wijs er op hoe in den laatsten tijd in Indië de behoefte ten aanzien der ambtenaren belangrijk is gewijzigd.

Ware vroeger, toen Java bijna uitsluitend de aandacht trok, een wettelijke regeling al mogelijk geweest, thans, nu voor de Buitenbezittingen allengs meerdere eischen worden gesteld, nu Sumatra, Borneo en Celebes ontwaken en zulks later zeker ook met andere deelen van Indië het geval zal zijn, nu is het te voorzien, dat de aan de ambtenaren te stellen eischen nog wel eens verandering zullen ondergaan.

Wat betreft het verlangen naar stabiliteit, wensch ik nog mede te deelen wat de commissie daaromtrent in haar rapport zegt. Al of niet regeling bij de wet, waartegen zij, en met haar ook de heer de Louter, op wien de geachte interpellant zich beroept, zich verklaart, besprekende, zegt zij: „Het argument dat in de laatste plaats voor regeling bij de wet is genoemd, is de meerdere stabiliteit van dergelijke regeling. Stabiliteit is zeker gewenscht wanneer vaststaat dat men het onverbeterlijke heeft gevonden.

„De commissie is er voor zich niet slechts zeker van dat wat zij voorstelt veel beter is dan wat thans bestaat, maar zij durft zich ook vleien dat de regeling, die door haar is ontworpen, in de practijk zal voldoen, voor zooveel dit van eenige regeling van dit zeer moeilijke onderwerp te verwachten is.

„Evenwel, het eindoordeel hierover moet aan de ondervinding worden overgelaten.

„Overmoedig zou het zeker zijn te beweren, dat nadat men jarenlang vruchteloos getracht heeft een voldoende regeling te verkrijgen, thans iets geleverd is dat in alle onderdeelen onverbeterlijk zal blijken te zijn; wat hetzelfde zou blijven ook wanneer het grootst denkbare aantal personen aan het tot stand komen van de regeling medegewerkte. Wellicht ware het zelfs te vreezen, dat dan de veelheid van uiteenloopende denkbeelden zou leiden tot stukwerk, dat, omdat het zou trachten aan onvereenigbare wenschen te voldoen, per se zou teleurstellen.

„De door de commissie voorgestelde regeling zal voorloopig uit den aard der zaak, hoe groot de verwachting, die men van haar koestert, ook is, een proefneming zijn".

Om deze en andere redenen meen ik ook dat met het oog op stabiliteit niet naar wettelijke regeling mag gestreefd worden.

Maar niet-regeling bij de wet brengt toch nog niet mede dat de Staten-Generaal geheel daarbuiten wordt gehouden. Integendeel, elke nieuwe regeling heeft financieele gevolgen, nu zoowel wegens het subsidie aan Delft, als wegens de kosten van de afdeeling B van het gymnasium Willem III. Komt daarvoor het een of ander in de plaats dan zal dat geld kosten en zulks zal de medewerking der Wetgevende Macht noodzakelijk maken, zooals dan ook de heer van Dedem bij zijn laatste wijziging 1893 de medewerking van den begrootingswetgever heeft ingeroepen.

Het stellen van de Staten-Generaal voor een *fait accompli* ligt niet in mijn bedoeling, maar zelfs wanneer dit in de bedoeling van den een of anderen Minister lag, dan zou dit toch onmogelijk zijn.

Ik hoop met een voorstel te kunnen komen in den vorm van een wijziging van de begrooting van 1900, zoodat èn de Tweede Kamer èn de Eerste Kamer èn belangstellenden èn belanghebbenden in en buiten de Kamers ruim gelegenheid zullen hebben schriftelijk en mondeling hun licht over deze, vooral voor Nederlandsch-Indië, zoo belangrijke zaak te laten schijnen.

De heer **van Kol**: Ofschoon ik met verschillende opmerkingen van den geachten interpellant kan medegaan, zoo moet ik toch in hoofdzaak mij scharen aan de zijde van den Minister.

De heer van der Velde heeft er te recht op gewezen, dat reeds nu, enkele maanden slechts na de aanneming der reorganisatie van het Indische bestuur, gebleken is hoe gevaarvol die destijds door mij bestreden reorganisatie is, niet alleen voor het Europeesch bestuur, maar vooral voor de inlandsche ambtenaren.

Uit de dagbladen hebben wij reeds vernomen hoe daarover wrevel is ontstaan bij verschillende regenten en hoofden en lijdelijk verzet niet onmogelijk is te achten.

In dit opzicht ben ik het dus geheel eens met den geachten interpellant. Maar ik erken daarentegen met den Minister, dat de opleiding die de Europeesche ambtenaren tegenwoordig genieten, „zeer gebrekkig" kan worden genoemd, zooals hij op het gezag van die deskundigen heeft aangetoond. Aangezien de Minister toezegging heeft gedaan, dat het waarschijnlijk zeer belangrijk rapport dier commissie zal gepubliceerd worden, kan een verdere discussie over de opleiding onzer Europeesche ambtenaren, de gewichtigste ambtenaren bij ons koloniaal bestuur, tot nader worden opgeschort.

Waar hier echter de beide instellingen waaraan die ambtenaren worden opgeleid, zijn ter sprake gebracht, heb ik het betreurd, dat wel de instelling te Delft van alle zijden verdediging heeft gevonden, de Rijksinstelling te Batavia zoo weinig steun in deze Kamer gevonden heeft. De heer van de Velde heeft er op gewezen, dat de gemeente Delft voor de instelling tot opleiding van Indische ambtenaren jaarlijks een som uitgeeft van *f* 9000, een betrekkelijk onbeduidend bedrag, dat ruimschoots vergoed wordt door het groote voordeel van het verblijf van enkele dozijnen studenten, ik meen dat er 80 zijn, aan den anderen kant aan de gemeente Delft geschonken. Het is niet het algemeen belang, dat de gemeente Delft gedreven heeft, maar het voordeel dat de gemeente zelf er bij heeft om die instelling te handhaven. Ik ben het volkomen eens met den interpellant, dat een einde gemaakt moet worden aan den abnormalen toestand, waardoor in handen der gemeente wordt overgegeven wat door de Staatsmacht moest geregeld worden.

Aan den anderen kant ben ik het volslagen oneens met den geachten afgevaardigde uit Delft, waar hij het beter acht dat, noodig of onnoodig, in 1901 *wel* ambtenaren zullen worden uitgezonden. Hij heeft daarvoor zelfs een cijfer genoemd en daarvoor het cijfer 4 aangegeven. In dit opzicht ben ik het met den interpellant geheel oneens. Het is hier niet de vraag wat de belangen zijn van de gemeente Delft, maar wel wat de belangen zijn van Indië en zijn schatkist.

De Minister heeft volkomen te recht zich op het standpunt gesteld dat niet de belangen van een enkele gemeente of enkele personen in aanmerking moeten komen, maar dat het alleen de vraag is of er meer ambtenaren moeten zijn of niet, en het is flink van den Minister, dat, ook waar hij met andere belangen in botsing zou komen, toen hij de overtuiging had dat in 1901 geen ambtenaren moesten uitgezonden worden, hij besloot daartoe niet over te gaan.

Wij moeten thans boeten voor de daden van vroegere Ministers, die klakkeloos te veel ambtenaren ter beschikking hebben gesteld.

Allerlei bevoorrechtingen hebben daarbij plaats gehad. Er was een tijd dat

de talrijke ambtenaren, die in Delft een diploma hadden behaald, eenvoudig naar Indië gingen. Zij die geld hadden konden wachten op een betrekking, maar de mindergegoeden niet en dezen hebben dan ook de droevige gevolgen ondervonden.

Het waren vooral zij die geld hadden en in de eerste plaats de neven van de hooge ambtenaren, die spoedig op de bureaux werden binnengesmokkeld en later op min of meer kunstmatige wijze werden gebracht tot de hoogere rangen. Het is die verkeerde toestand dat nepotisme van vroeger, welke zich thans wreekt. Het is wel hard voor jongelieden op die wijze hun carrière te zien afgesneden, maar het is billijk en rechtvaardig, ja zelfs een plicht geen ambtenaren meer aan te stellen, wanneer dit niet noodig is.

De Minister verricht uit dit oogpunt dan ook een goed werk; maar een slecht werk zou hij verrichten door, zooals hij wel geneigd is te doen, de afdeeling B van het gymnasium Willem III op te heffen, waar de Indische ambtenaren van Rijkswege een opleiding kunnen krijgen. Is het reeds niet erg genoeg, dat alle hooge betrekkingen, waaraan een goede bezoldiging is verbonden, voor de inboorlingen en de Europeanen die in Indië zijn geboren, gesloten zijn? Deze worden alleen gegeven aan de zonen der gegoeden die in staat zijn hun kinderen ter opleiding naar Europa te zenden. Wie in Indië zijn zoon een universitaire opleiding, hetzij voor advocaat, hetzij voor doctor, wil geven, moet hem naar Europa zenden. Het zou daarom wenschelijk zijn om de eenige inrichting van hooger onderwijs welke in Indië bestaat, te handhaven. Doet de Minister dit echter niet, dan zullen in enkele jaren zeer vele bewoners van Indië van ons vervreemden, zooals ook de heer van de Velde vreest.

Ik zou het daarom betreuren, wanneer de Minister tot die opheffing overging. Het is wel waar, dat de Minister er dadelijk bijgevoegd heeft, dat hij door de oprichting van een andere soortgelijke technische hoogeschool het verlies gedeeltelijk zal vergoeden en dit kan ik toejuichen, De quaestie is echter niet alleen om die opleiding een andere richting te geven, maar om meerdere middelen van bestaan aan de Indiërs te verschaffen en zooveel mogelijk alle betrekkingen in Indië open te stellen voor de inboorlingen, vooral aan de in Indië geboren Europeanen. Want dit is het einddoel, waarnaar wij moeten streven.

Wel kan ik met den geachten interpellant medegaan, waar hij het wenschelijk acht, dat een regeling van de opleiding tot Indisch ambtenaar, een zoo gewichtig belang uit een oogpunt van koloniaal bestuur, bij de wet worde vastgesteld en niet, zooals thans, afhankelijk zij van de wisselende inzichten van opvolgende Ministers.

Te recht is door hem gezegd, dat er een einde moet komen aan de tegenwoordige onzekerheid en stelloosheid. Doch dit is een vraag van later; voor heden moeten wij het toejuichen, en hiermede wil ik eindigen, dat de Minister open kaart heeft gespeeld tegenover hen, die zich voor een carrière bij het Europeesch bestuur in Indië willen bekwamen; dat hij rechtuit gezegd heeft welke verwachtingen men daaromtrent kan koesteren en geen beloften heeft gedaan, waarvan de vervulling niet in het belang van Indië zoude zijn.

De heer **van de Velde**: Ik kan mij aansluiten bij den heer van Kol, waar deze den Minister dank zegt voor de open wijze waarop hij ten deze

van inzichten deed blijken. Ook dank ik Zijn Exc. voor de toegezegde overlegging van stukken. In de eerste plaats wensch ik te constateeren dat volgens verklaring van den Minister van Koloniën op het oogenblik in deze zaak niets is gepraejudicieerd, en dat de Minister geen vaste plannen heeft. Ik zal slechts weinige der besproken punten aanstippen, waarbij de Minister mij wel niet euvel zal duiden zoo ik tegenover zijn opene en rondborstige wijze van antwoorden dezelfde gedragslijn volg.

Ik wensch er op te wijzen, dat de toezegging van vier plaatsen voor 1901 door mij werd gevraagd als recht en niet als gunst. Zulk een recht is in deze vergadering in acht genomen bij andere gelegenheden, o. a. ten aanzien van de promotie van officieren. Zoo meen ik dat ook rekening moet gehouden worden met het recht van hen, die onder de auspiciën van het Gouvernement tot de studie zijn toegelaten, en daaruit het recht ontleenen om later, indien zij met die studie gereed waren, geplaatst te worden. Het is mij niet bekend dat de heer Fransen van de Putte, de Minister die de *wettelijke* regeling van 1864 maakte, op wien de Minister zich beroept voor een tegenovergestelde meening, dit heeft bestreden. In de Eerste Kamer heeft alleen deze herinnerd aan misbruiken die in zijn tijd gebeurden bij de uitzending. Wij verkeeren thans in andere omstandigheden, niet het minst is de niet-uitzending in 1901 te wijten aan de reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, die in de Eerste Kamer nog al oppositie vond.

Het geldt hier een goedgekeurd leerprogram voor 3 jarigen cursus, waaraan rechten ontleend mogen worden. Ik blijf meenen dat men daden van ingrijpend karakter pleegt, indien men de Ind. instelling opstopt en afsluit — en lusteloosheid brengt bij professoren en studenten — door de toekomst zoo onzeker mogelijk te maken.

Het doet mij leed dat een Indische courant in deze den doorslag schijnt gegeven te hebben bij een beoordeeling van het adres der studenten. Ik behoef niet te vragen wat voor een courant het is die van het adres zegt: Heere! „vergeef het hun, want zij weten niet wat zij doen."

Ik vraag mij af of in die enkele woorden in de krant geplaatst, zich niet afspiegelt de geheele lichtvaardige geest in Indië, zooals die, helaas in zoovele kringen heerscht, een geest van profanie en in plaats waarvan wij juist ook door wettelijke regeling der opleiding verbetering zouden willen brengen. Die verplichting rust op ons als Christelijke natie niet alleen, maar als ook koloniseerende natie. Ik heb het adres voor mij liggen. Wat de adressanten vragen is niet meer dan billijk, en ik ben overtuigd, dat indien de Minister van Koloniën in hun plaats was, hij ook zoodanig adres tot de overheid zou hebben gericht. Hun adres luidt in hoofdzaak:

„Geeft met verschuldigden eerbied te kennen het Indologisch Studentencorps gevestigd te Delft, goedgekeurd bij Koninklijk besluit van 2 Maart 1896 n°. 27 en 24 Februari 1899 n°. 17:

dat het met leedwezen kennis genomen heeft van de mededeeling van Uwe Excellentie in de *Staatscourant* van 4 April 1899, houdende het bericht, dat in 1901 waarschijnlijk geen plaatsen zullen worden opengesteld voor den Indischen administratieven dienst, redenen waarom het Indologisch Studentencorps Uwe Excellentie eerbiedig verzoekt op de genomen beslissing alsnog terug te komen en in 1901 zoo eenigszins mogelijk enkele plaatsen open te

stellen en de aandacht Uwer Excellentie te moeten vestigen op de volgende feiten: dat in 1898 acht studenten zijn ingeschreven aan de Indische Instelling, voor wie dus, bij handhaving van uw besluit, na een normalen studietijd in 1901 waarschijnlijk geen plaatsen zullen beschikbaar zijn:

dat bovendien aan de Indische Instelling te Delft nog zeven en zestig studenten zijn ingeschreven voor het tweede en derde studiejaar, waarvan in 1899 en 1900 ieder jaar slechts 10 in den Indischen administratieven dienst zullen kunnen worden opgenomen en aan de zeven en veertig overigen in 1901 in het bedoeld geval eveneens de mogelijkheid zal ontnomen zijn nog in dat jaar een plaats te verkrijgen; terwijl bekend is, dat behalve de genoemde personen nog een zestal, vroeger als student aan de Indische Instelling ingeschrevenen, ook het voornemen hebben zich in 1899, en eventueel in volgende jaren, aan het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst te onderwerpen; en

dat al deze personen zich in hunne rechtmatige verwachtingen grootelijks teleurgesteld zien, waar zij bij den aanvang hunner studiën niet hebben gedacht aan de mogelijkheid, dat gedurende een of meer jaren geen enkele plaats zou beschikbaar zijn, en dat in verband met de omstandigheden dat gedurende de 35jarige werking van de tegenwoordige benoembaarheid bij den Indischen dienst, dit geval zich nimmer heeft voorgedaan, zelfs niet toen als in de jaren 1885—1889, eveneens een groot overcompleet aan ambtenaren ter beschikking bestond, maar toch steeds eenige plaatsen werden opengesteld, al was dat aantal dan ook gering.

Hetwelk doende,
Namens het Ind. Stud. Corps,
De Senaat,
(*w. g.*) P. C. Swart, *President.*
(*w. g.*) H. C. Gooszen, *Secrtaris.*"

De beschikkking op het adres luidde:

„De Minister van Koloniën,
Gelezen een request enz. enz.
Lettende op enz.
Heeft goedgevonden:
aan requestrant, bij uittreksel dezer mede te deelen, dat geen termen worden gevonden om aan het verzoek te voldoen.
's Gravenhage, 10 Mei 1899.

De Minister voornoemd,
Voor den Minister,
De Secretaris-Generaal,
(*w. g.*) A. E. Elias."

Ik heb zooeven er op gewezen dat hetgeen de Minister deed om in 1901 geen plaatsen beschikbaar te stellen, een ingrijpend karakter had.

De Minister zegt, dat dit er niets mede te maken heeft, want dat het in Indië wordt bepaald. Maar ik wensch te constateeren, dat die uitzendingen wel degelijk een zaak zijn van den Minister van Koloniën, want er is, hoewel misschien ongewild, verband tusschen die plannen en die niet-uitzending —

de laatste praejudiceert op de eerste, de studie wordt in de thans, èn door het eene èn door het andere geschapen onzekerheid opgegeven — weinig of zeer nieuwe studenten zullen aankomen — de Indische instelling wordt, al is het langs middellijken weg, met ondergang bedreigd — en daarmede loopen de belangen gevaar van de gemeente Delft die tal van jaren, ook zonder subsidie, voor de opleiding der Indische ambtenaren heeft zorg gedragen.

Hoe ver de nieuwe plannen ook gaan zullen, zeker kunnen zij zeer ingrijpend zijn wat aangaat de belangen van vele Nederlanders, die tot dusver in het Indisch ambtenaarschap een eervolle carrière voor hun zonen hebben gevonden.

Een reorganisatie van de opleiding tot ambtenaren die onze uitgestrekte koloniën hebben te besturen, is van zooveel gewicht voor de belangen van geheel Nederland en Indië en in het bijzonder zoo van ouders en van jongelieden als van hoogleeraren, wier positie daarvan afhangt, en van de gemeente Delft, dat een regeling bij de wet en niet bij Koninklijk besluit hier schijnt aangewezen. De openbare meening moet zich kunnen uitspreken.

De bezwaren die de Minister tegen de wettelijke regeling in het midden heeft gebracht gelden feitelijk voor iedere wettelijken regeling. Ook voor die door de Kamer reeds tot zijn stand gebracht. Maar wat is in de allereerste plaats de zaak die deze Kamer zal hebben uit te maken? Deze: bestaat er behoefte aan wettelijke regeling? En nu heeft de Minister mij niet overtuigd dat die behoefte niet bestaat. Mij komt het voor dat bij deze opleiding te vele belangen gemoeid zijn om die over te laten aan de wisselende meening van opvolgende Ministers.

De Minister zegt zelf dat op dit oogenblik nog geen vast plan aanwezig is. Ik wensch daarom gebruik te maken van de gelegenheid die art. 62 van de Grondwet mij geeft om deze Kamer te doen uitspreken dat de behoefte van wettelijke regeling wel bestaat en wil dit vooral *tijdig* doen. Ik heb mitsdien de eer voor te stellen de volgende motie van orde:

„De Kamer,

gehoord de inlichtingen van den heer Minister van Koloniën, overwegende dat het wenschelijk is dat de opleiding der Oost-Indische administratieve ambtenaren bij de wet geregeld worde; gaat over tot de orde van de dag."

De *motie van orde* wordt ondersteund door de heeren van Kol, Hesselink van Suchtelen, Donner, van Alphen en Michels van Verduynen, en maakt derhalve een onderwerp van beraadslaging uit.

De **Voorzitter**: Ik stel voor de motie te doen drukken en ronddeelen en den dag der behandeling later te bepalen.

Daartoe wordt besloten.

De heer **Cremer**, *Minister van Koloniën*: Mijnheer de Voorzitter! Nu de voorgestelde motie later in behandeling komt, zal de Kamer thans geen lange beantwoording van mij verwachten. Ik wensch den geachten afgevaardigde uit Enschedé te verzekeren, dat ik omtrent het sluiten van afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia de Indische adviezen afwacht.

De geachte afgevaardigde kan verzekerd zijn dat ik die belangrijke zaak niet zal behandelen alvorens ik die adviezen ontvangen en overwogen zal hebben.

Waar echter zeer vele Indische belangen op vervulling wachten, en daarvoor zeer veel geld noodig is, kan ik mij voorstellen dat het langen tijd duren zal alvorens voor alle betrekkingen, die men hier te lande krijgen kan, ook gelegenheid tot opleiding in Indië zal verkregen zijn.

Wie de door den spreker in Indië gewenschte hoogescholen en verdere inrichtingen voor hooger onderwijs zal moeten betalen, dat weet de geachte afgevaardigde evengoed als ik, en ik geloof dat de belastingschuldigen in Indië daarmede allerminst gediend zullen zijn. Ik geloof voorloopig dat men moet trachten met het geld, dat voor het Europeesch onderwijs in Indië wordt uitgegeven, de meest nuttige resultaten te verkrijgen.

Ik stel mij voor dat de Europeesche jongelingschap in Indië en de daarmede gelijkgestelden beter gediend zijn met een ruime vakopleiding, niet uitsluitend voor den Staatsdienst, dan met mogelijk vijf of tien plaatsen 's jaars aan de Staatsruif.

De geachte interpellant heeft te recht geconstateerd dat deze belangrijke zaak nog in onderzoek is, en dat daarin niets gepraejudicieerd is; maar ik geef geenszins toe dat iemand recht op uitzending naar Indië zoude hebben. Noch het toegelaten zijn aan de gemeentelijke instelling te Delft, noch de vaststelling door den Minister van het leerplan, heeft met een verplichting tot uitzending iets te maken. Ware er eenig recht van dien aard dan moest het omschreven zijn.

Ik wensch den geachten spreker nog te doen opmerken, dat ik niet gezegd heb dat eene uitlating in een Indische courant bij mij den doorslag had gegeven in zake de uitzending van jongelieden, maar dat die courant gisteren in mijn handen gekomen is en haar uitlating juist een gevolg is geweest van mijn afkondiging dienaangaande. Het niet uitzenden heeft overigens niets te maken met de onderhanden zijnde regeling van de opleiding voor den Indischen dienst, maar is eenvoudig het gevolg hiervan, dat er geen behoefte aan ambtenaren is.

De beraadslaging wordt gesloten.

De **Voorzitter**: Namens de Kamer heb ik de eer den Minister dank te zeggen voor de verstrekte inlichtingen.

EEN CIRCULAIRE VAN RESIDENT KROESEN.

Door den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo is de volgende circulaire gericht tot de ambtenaren van die residentie, die wel verdient ook buiten dat gewest gelezen te worden. Redenen waarom wij haar hier laten volgen.

Bandjermasin, 11 April 1899

Ofschoon eerst kort in dit gewest werkzaam, heb ik toch reeds meermalen den indruk gekregen dat van de zijde der ambtenaren aan de particuliere industrie in het algemeen niet die welwillende aandacht geschonken werd die zij zoo in ruime mate verdient.

Ik bedoel hier niet iets onaangenaams te zeggen; de indruk dien ik kreeg was slechts deze: dat geklaagd wordt over moeilijkheden en belemmeringen, die men op zijn weg ontmoet, over routine en fiscaliteit, die de ontwikkeling van den ondernemingsgeest beletten.

Ik begrijp dat gezorgd moet worden voor handhaving van de wet, en voor de inning der belastingen, die onontbeerlijk zijn, dat het niet mogelijk is te voldoen aan al de wenschen van handel en nijverheid.

Maar ik meen dat de ambtenaar, volkomen trouw blijvende aan zijn ambtsplicht, zich toch ook kan en moet beschouwen als de helpende en beschermende macht, die den mannen van goeden wil ter zijde staat wanneer deze hun geestkracht, hun kennis, hun kapitaal beschikbaar stellen om dit uitgebreid gewest, in oppervlakte vier malen grooter dan Java, tot ontwikkeling te brengen.

Ik acht het de roeping van het administratief gezag om hen te helpen, hen te recht te wijze, hun taak, die reeds toch zoo moeilijk is, te vergemakkelijken, de belemmeringen op te ruimen die het gevolg zijn van bekrompen bepalingen van vooroordeelen, van sleur, van valsche fiscale overwegingen; belemmeringen die jeudige ondernemingen verhinderen tot bloei te komen, ja, ze dikwijls in hun geboorte verstikken.

Het hoofddoel van onze administratie en, om zoo te zeggen het hoofddoel van haar bestaan, is de ontwikkeling van 's lands welvaart door alle middelen in ons bereik en ik aarzel niet hierop in de eerste plaats de aandacht der onder mij dienende ambtenaren te vestigen, in de hoop, in de overtuiging, dat zij er toe zullen medewerken aan dit land zijn volle waarde te geven, door van hunne zijde, door hunne studie en hunne daarvan getuigende voorstellen aan mij, allen die verbeteringen uit te lokken die tot bereiking van dat doel kunnen leiden.

Ik hoop dat de ambtenaren van deze overwegingen zullen doordrongen zijn, wanneer zij voorstellen aan mijne beslissing hebben te onderwerpen, hetzij om thans van kracht zijnde bepalingen te wijzigen, hetzij zij plannen of aanvragen hebben te onderzoeken om daarover advies uit te brengen.

Want de door het administratief gezag rechtstreeks uitgeoefende macht ter bevordering van de algemeene welvaart is slechts een klein deel van de op ons rustende taak; boven alles toch hebben wij aan den volksgeest, aan de individueele energie en aan het reeds toegestroomde en later nog te volgen kapitaal de richting te geven, welke zij te recht wenschen.

Ik hoop dat de ambtenaren het zullen verstaan aan hen die herwaarts tijgen, in de hoop van door hun arbeid een goed bestaan te vinden, hun belangstelling te toonen in het slagen hunner ondernemingen, door hen al die hinderpalen te besparen, die het gevolg zijn van eene te strenge en kleingeestige voogdij over de geadministreerden; in een zich ontwikkelde gewest als dit behoort de regeling van arbeid en handel vrij te zijn van alle onnoodig en tijdroovend formalisme, maar moet zij in tegendeel zoo eenvoudig en toegevend mogelijk wezen. Daarbij zullen zij hun eigen gerief dikwijls hebben ten achter te stellen bij dat van den ondernemer of wat hij zij.

Nog andere middelen staan hun ten dienste. Telkens wanneer de omstandigheden of het algemeen belang hun zulks niet beletten, kunnen zij den ondernemer met hun invloed steunen in zijne aanraking met hoofden en bevolking; zij kunnen hem zooveel mogelijk in betrekking brengen met den inlandschen arbeider en werkman; zij kunnen hem zijn nasporingen of vestiging vergemakkelijken; zij kunnen hem voorlichten als hij dit wenscht; om kort te gaan, zij kunnen ter zijner beschikking stellen alle middelen binnen hun bereik

Maar even bereidwillig, voorkomend en meegaand als de ambtenaren zijn zullen, waar dat pas geeft, zullen zij pal staan voor de hun toevertrouwde belangen der inlandsche bevolking. Mijne, op jaren-lange practijk ter Oostkust van Sumatra gegronde ondervinding, leert mij, dat bij vele Europeanen de neiging bestaat om niets te ontzien, dat velen de bepalingen, waaronder hun concessie werd verleend, ja zelfs de grenzen daarvan, niet eens kenden.

Het zij hier, eens en vooral, gezegd, tegen hen die buiten hun boekje gaan, trede men steeds beslist op; waar onwetendheid heerscht, lichte men kalm en bezadigd de toestanden toe; waar moedwil of opzet in het spel is schrome men niet, anderen ten voorbeeld, den schuldige met den strafrechter in kennis te brengen.

Kennis der lands-instellingen, der adats die het grondbezit, het recht om producten in te zamelen, enz. beheerschen, is hierbij in de eerste plaats noodig; zich daarop toe te leggen kan ik den besturenden ambtenaar niet genoeg aanbevelen.

Nog een ander gewichtig punt is de behandeling van de koelies op ondernemingen van land- of mijnbouw.

de ondervinding elders leert maar al te zeer, hoe de Europeesche ondernemers en hunne employé's geneigd zijn zichzelve recht te verschaffen, niet alleen voor veel, waarvoor de koelie volgens de bepalingen der zoogenaamde koelie-ordonnantie strafbaar is, maar ook voor veel weliswaar laakbaar is, maar door den strafrechter niet te straffen is. Hij, die eenmaal aan zulke neigingen bot viert, gaat van kwaad tot erger; daarentegen dient dus steeds beslist en met klem te worden opgetreden.

Een beleidvol, krachtig bestuur kan daartegen gunstig preventief werken. Geen ondernemer zendt zijne koelies gaarne naar de gevangenis; hij engageert ze om hem arbeid te presteeren, als zij in de gevangenis doorbrengen, mits hij dien arbeid, die hij dikwijls broodnoodig heeft. Maar orde en tucht moeten op zijne onderneming heerschen, wie zich daaraan niet onderwerpt, dient gestraft te worden.

Drijft de ambtenaar die dergelijke, hem ter bestraffing toegezonden, koelies niet dan licht straft, den ondernemer kwelt met een angstvallig zoeken naar het op de politierol niet noodige wettig bewijs — dáár is de overtuiging van den rechter voldoende — dien ondernemer of zijne employé's niet naar het zich verschaffen van eigen recht, met mishandeling en wat daaraan annex is?

De treurige ondervinding elders leert het.

Ik hoop, dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur 't mij besparen zullen, dat ik hun nooit voor de voeten werpen moet dat zij, in hunne functiën van magistraat, het zich verschaffen van eigen recht zelf gekweekt hebben.

Door aanhoudend toezicht en door persoonlijk onderzoek van klachten, die worden aangebracht, als door, zoo noodig, krachtige maatregelen te nemen tegen mogelijken onwil, die echter, naar ik hoop, zich niet zal voordoen, zullen de ambtenaren, naar ik vertrouw, wel willen zorg dragen, dat aan mijne aanbevelingen trouw de hand wordt gehouden en deze niet tot eene doode letter worden gemaakt.

De Resident der Zuider- en Ooster afdeeling
van Borneo.

KROESEN.

Het ware te wenschen dat het geheele bestuurskader in Indië doordrongen was van de schoone beginselen, die resident Kroeser hier ontwikkelt. Indië zou dan niet zoo dikwerf het schouwspel vertoonen, hier van domme kleingeestige tegenwerking van alle particuliere industrië door de ambtenaren, aanhangers van de leer dat de particulieren niet moeten vergeten dat zij in Indië maar worden geduld, ginds van een door dik en dun meegaan met en steunen van de Europeesche particulieren tegenover de inlanders.

De juiste middenweg is het gulden, moeilijk te vinden pad, waarop de resident Kroesen zijn onderhebbenden wil leiden. Moge hij er in slagen dien goeden weg te houden.

HOOGERE BURGERSCHOOL OF GYMNASIUM VOOR AANSTAANDE ADMINISTRATIEVE AMBTENAREN.

In het laatste nummer van het *Tijdschrift van het Binnenlandsch Bestuur*, 16de deel, afl. 6, komt een belangrijk artikel voor, geteekend Walbeehm, over de nieuwe bepalingen op het groot-ambtenaars-examen.

De schrijver betuigt zijn instemming met de bedenkingen, die wij in de Mei-aflevering 1898 van dit tijdschrift, blz. 551, te berde brachten tegen de recente regeling van den invloed van onverplichte talen op het rangcijfer, die geleid heeft tot het geheel verlaten van de studie van elke onverplichte taal, zelfs van Soendaneesch en Madoereesch, dat door 9 millioen onderdanen gesproken wordt. Het verplicht stellen van Javaansch voor allen, zelfs voor aanstaande bureau-ambtenaren en ambtenaren buiten Java, wijst op een hoofdfout van de examen-eischen: het generaliseeren.

Maar wij willen hier vooral de aandacht vestigen op het slot van dit opstel, waarmede wij het ten volle eens zijn en dat wij hier laten volgen

„Ten slotte nog een enkele opmerking naar aanleiding van de op de openbare vergadering van de Oost-Indische Kiesvereeniging te 's Gravenhage uitgesproken wenschelijkheid, om alleen hen tot het examen toe te laten, die voldaan hebben aan het eindexamen van een gymnasium of een daarmede gelijkstaand examen, m. a. w uit te sluiten die personen, die voldaan hebben aan het eindexamen der hoogere burgerscholen. Uit het gepubliceerde verslag van die vergadering blijkt niet, waarom de eersten zooveel beter geacht moeten worden Uit de praktijk is dat zeker niet kunnen blijken, want in de jaren 1894, 1895 en 1896 bedroeg hun aantal in Nederland slechts resp. 3, 4, en 1 op resp. 92, 87 en 40 kandidaten. In Indië, waar geen werkelijk gymnasium bestaat, is het natuurlijk een nog grooter uitzondering, ex-leerlingen van het hooger onderwijs onder de kandidaten aan te treffen. Het zou daarom onbillijk zijn, die enkelen te willen aanvoeren als voorbeelden; maar, wilde men dat doen, dan zou men zeer zeker niet tot de door den inleider gewilde conclusie komen, want zij bleken als regel minder geschikt voor de studie aan afdeeling B te zijn, dan zij die afkomstig waren van de hoogere burgerscholen. En waar ook ten aanzien van sommige akademische studiën zelf men het nog altijd niet geheel met elkander eens is, wie gemakkelijker kunnen volgen, daar zou het zeer zeker hoogst ongemotiveerd zijn, met één pennestreek de leerlingen der hoogere

burgerscholen als zoodanig ongeschikt te verklaren voor de opleiding tot Oost-Indisch ambtenaar.

„Bovendien zou dat om de gevolgen zeer onpolitiek zijn. Tenzij men in Indië gymnasia ging oprichten op alle drie de plaatsen, waar thans hoogere burgerscholen bestaan — en daar zal wel niemand aan denken — zou het neerkomen op volkomen uitsluiting van hen, wier ouders niet in staat zouden zijn, hun zoons reeds op twaalfjarigen leeftijd naar Europa of in ieder geval van huis te zenden.

„Over de voorgestelde opheffing van afdeeling B zal het wel niet noodig zijn in lange beschouwingen te treden, nu de zaak reeds zoo van alle kanten besproken is. In ieder geval zouden dan beurzen benevens vrije overtocht beschikbaar dienen te worden gesteld voor evenveel plaatsen als thans in Indië worden opengesteld. Dat aantal plaatsen stellende op gemiddeld 12 's jaars, zou men bij een driejarigen cursus komen tot een jaarlijksche uitgaaf van minstens *f* 50,000 's jaars, zoodat er zeer zeker geen bezuiniging door zou worden verkregen, wat toch gewoonlijk een der argumenten is voor de opheffing van afdeeling B."

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Juni 1899.

INHOUD.

De nieuwe Gouverneur-Generaal: in het *Vaderland*, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, de *Amsterdamsche Courant*, *Veenstra's Technisch Weekblad*, het *Algemeen Handelsblad*, de *Avondpost*, de *Nieuwe Arnhemsche Courant*, het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage*, de *Standaard*, het *Centrum*. — Nabetrachtingen van het *Vaderland*. — Repliek van het *Algemeen Handelsblad*.

Het ingediende ontwerp tot inwisseling der Indische duiten, besproken in het *Algemeen Handelsblad* en de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, en de denkbeelden van den heer W. Bosch in het laatstgenoemd blad.

De opleiding voor administratieve ambtenaren in Indië: in de *Avondpost*; de brochure der in 1898 aan de Indische Instelling ingeschrevenen; het *Algemeen Handelsblad* en het *Vaderland*.

De tegenvaller van de Bantamlijn, in het *Algemeen Handelsblad*.

De groote gebeurtenis van dezen verslagtijd is de benoeming van den generaal-majoor W. Rooseboom tot gouverneur-generaal van Nederlandsch-Indië.

Hoe heeft de Nederlandsche pers die onverwachte benoeming van een met Indische zaken volslagen onbekende ontvangen? De hier volgende bloemlezing moge het ons zeggen.

* * *

Het *Vaderland* gelooft — en haar voorspelling is, wat de Nederlandsche pers betreft uitgekomen — dat de keuze, door de Regeering gedaan, algemeen gunstig zal worden opgenomen. Wie den heer Rooseboom als Kamerlid hebben gekend, hebben hem zonder uitzondering leeren bewonderen om zijn verbazend omvangrijke kennis en zijn ongeëvenaarde werkkracht. Deskundig op militair gebied, was er toch ook geen onderwerp buiten zijn vak, dat hij niet bestudeerde en meester werd, zoodat zijn woord al zeer spoedig gezag kreeg, ook over niet-militaire aangelegenheden. Daarbij ging hij steeds geheel zelfstandig zijn weg, hield zich nooit op met intriguetjes, maakte zich altijd warm voor de belangen, die hij meende dat bevordering eischten. Hij gaf daarbij den indruk, dat in hem steekt de kracht van den regeerder, misschien wat autoritair, maar dan ook doortastend en karaktervol.

Het *Vaderland* gelooft niet, dat bepaaldelijk op den militair de aandacht viel. De toestanden in Indië zijn thans zoo, dat het oorlogvoeren vooreerst niet op den voorgrond zal staan, noch in Atjeh, noch elders.

Toegegeven wordt dat de benoemde niet in Indië is geweest en nimmer genoemd is als Indische specialiteit. Het is evenwel meermalen gebleken, dat niet altijd de met Indië het best bekenden de beste landvoogden waren, terwijl onder hen, die Indië niet kenden, er zijn geweest, die in deze betrekking goed werk hebben gedaan. Doorzicht, energie, karakter zijn op den Buitenzorgschen troon van nog meer waarde dan de ervaring eener lange Indische loopbaan.

* * *

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zegt dat de staatkundige loopbaan van den heer Rooseboom hem ongetwijfeld in zijn nieuw ambt van groot nut zal zijn.

Ofschoon geen Indische specialiteit, is hij een man met breede algemeene ontwikkeling, die ook als Kamerlid zijn studie en zijn belangstelling niet tot de militaire zaken beperkte.

Men mag dan ook veilig aannemen, dat niet zijn militaire verdiensten, maar wel juist zijn andere hoedanigheden gewogen hebben bij zijn benoeming tot de hoogste staatsbetrekking in onze Oost.

Van gouverneur-generaal Rooseboom mag verwacht worden, dat hij beleidvol, met vaste hand, de teugels van het bewind zal voeren.

* * *

De *Amsterdamsche Courant* noemt het vrij zeker, dat de regeering zich bij deze keuze heeft laten leiden door de overweging, dat de belangen van Indië met het oog op de thans gevolgde gedragslijn in de Atjeh-politiek in den opvolger van den gouverneur-generaal Van der Wijck een krachtige persoonlijkheid noodig hebben van wien men overtuigd is dat hij den, met zooveel succes op Atjeh, ingeslagen weg zal volgen en even krachtig zal voortzetten.

En van dat standpunt beschouwd acht zij de keuze van den heer Rooseboom een hoogst gelukkige.

* * *

Ook in technische kringen trok deze benoeming de aandacht.

Een gelukkige keuze — zegt *Veenstra's Technisch Weekblad* van 15 Juni — werd door de Regeering gedaan, toen zij besloot, tot Gouverneur Generaal onzer O. I. Koloniën een militair Ingenieur te benoemen. Ofschoon wij Nederlanders allen er tegen op zouden komen indien het Spaansche stelsel om Generaals te benoemen tot Gouverneurs der Koloniën, ingevoerd werd, zoo kan bij wijze van uitzondering in buitengewone omstandigheden zulk eene benoeming toegejuicht worden.

Deze buitengewone omstandigheden zijn thans aanwezig. De verdediging onzer koloniën is steeds verwaarloosd. Het gebeurde met de Philippijnen, de zeeslag voor Manilla, zijn voorbeelden, die wij ons aan mogen trekken. Het zijn toekomstbeelden, zoo wij ons niet met hart en ziel toeleggen op eene spoedige en afdoende verdediging onzer koloniën. Snel, met geestkracht dient al het mogelijke gedaan te worden om onze rijke bezittingen in een goed weerbaren staat te brengen. Dreigende onweêrswolken trekken zich in het Oosten samen; dreigend vooral voor ons land.

De keuze van de Regeering mag daarom toegejuicht worden. Generaal Rooseboom heeft èn als ingenieur èn als militair, blijken gegeven van groote kennis, geestkracht en werkkracht. Deze beide titels, zoo gelukkig vereenigd in een zelfde persoon, wettigen het vertrouwen dat Generaal Rooseboom „the right man on the right place" zal blijken te zijn.

Atjeh zal gepacificeerd worden, zonder dat daarvoor een speciale Gouverneur Generaal noodig is. Kranige officieren in Atjeh zelf zijn daarvoor alleen een vereischte.

Verder dient de Gouverneur Generaal iemand te zijn, die ook op staatkundig gebied blijken van bekwaamheid heeft gegeven en ook hierop mag ten aanzien van den nieuwen titularis gewezen worden.

Zij, die door een loyaal persoon den zetel van Gouverneur Generaal ingenomen wenschen te zien en die met kracht het regime gehandhaaft wenschen, dat de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur met klem den Inlander in bescherming moet nemen tegen afpersing of onderdrukking door derden, zullen de keuze, thans gedaan, met voldoening begroeten en in deze benoeming

zien kunnen, dat ook de tegenwoordige Minister van Koloniën zulks wenscht. Zij zullen gerust gesteld zijn.

Dat Zijne Exellentie de nieuw benoemde Gouverneur Generaal in deze aan aller verwachtingen zal beantwoorden, mag met vertrouwen worden aangenomen.

* * *

Het hoogst gestemd echter is het *Algemeen Handelsblad*. Op politiek gebied is generaal Rooseboom geen onbekende. Van 1884 tot 1891 behoorde hij tot die leden van de Tweede Kamer, die door ijver en kennis op velerlei gebied de vraagbaak zijn van hunne medeleden. Als militair kwam hij in de Kamer; als een der zeer weinige militaire leden moest hij wel dikwijls in militaire zaken op den voorgrond treden; maar van den aanvang heeft hij dat nooit uitsluitend gedaan; hij toonde zich steeds een man van groote algemeene kennis.

En ook als een, die hart had voor Indië. Geene Indische begrooting was er, of hij toonde de zich daarbij voordoende quaestiën te hebben bestudeerd; en weer niet alleen die van krijgskundigen aard, maar ook alle andere. Zoo drong hij aan op krachtig aanvatten van irrigatiewerken en op het breken met het pogen om deze uit de gewone middelen te bekostigen.

Er is dan ook alle reden om aan te nemen, dat bij de benoeming van generaal Rooseboom minder gelet is op zijn tegenwoordige maatschappelijke betrekking dan op zijn groote algemeene ontwikkeling, op zijn belangstelling voor Indië, op zijn *karakter* vooral.

Toch verheugt het *Handelsblad* zich in de tegenwoordige omstandigheden niet het minst wegens zijne krijgskundige antecedenten over de keuze der Regeering.

Wie zich herinnert hoe hij jarenlang in de Kamer de destijds gevolgde Atjeh politiek heeft bestreden en daartegenover zich een voorstander toonde van krachtig, doortastend optreden gelijk in de laatste drie jaren heeft plaats gehad, zal geen oogenblik vrees koesteren dat de thans ingeslagen weg niet consequent zal gevolgd blijven.

En dat is, niemand zal het tegenspreken — behalve misschien een enkele nog onder hen, die in 1896 en vroeger den raad gaven maar liever voor den Atjeher uit den weg te gaan — thans nog een *hoofd*punt. Niet de minste schijn van aarzeling, van weifeling omtrent de Atjeh politiek moet er zijn; geen pretendent-Sultan of Panglima Polim moet den indruk *kunnen* krijgen dat verandering van het thans gevolgde stelsel mogelijk is. Als er ooit zekerheid bestaat dat ten aanzien van Atjeh de onder den gouverneur-generaal Van der Wijck begonnen politiek krachtig zal worden doorgezet, dan bestaat die zekerheid thans. Dat acht de redactie van het *Handelsblad* een groot geluk; en zelfs wanneer generaal Rooseboom's benoeming haar in andere opzichten minder sympathiek ware dan inderdaad het geval is, dan nog zou zij, met het oog op Atjeh, die benoeming toejuichen. Generaal Van Heutsz zal ongetwijfeld bij den gouverneur-generaal Rooseboom evenveel steun en medewerking vinden als bij diens voorganger en des te meer kans is er dat alle Atjeh-ellende weldra tot het verledene behoort.

De heer Rooseboom is allerminst een eenzijdig militair; maar waar hij steeds groote belangstelling toonde voor ons Indisch leger is het toch wel te verwachten dat die krijgsmacht, voor zoover van hem afhangt, in staat

zal worden gesteld haar taak zoo goed mogelijk te vervullen. Sedert 1840 heeft dat leger geen deskundig „opperbevelhebber" gehad, en zeker zijn er wel eens tijden geweest waarin het dat gemis betreuren mocht. Ook voor ons Indisch leger is zijn optreden een gelukwensch waard.

„Maar, zal men zeggen, dat is, tegenover de groote algemeene belangen van Indië, ten slotte toch niet van overwegend gewicht, en hoezeer wij de krijgsmacht ook waardeeren, zullen wij de eersten zijn om zulks toe te geven. En wij zeiden het ook reeds: de heer Rooseboom is niet benoemd omdat hij een generaal is; misschien zou men, met het oog op de samenstelling van het ministerie veeleer kunnen zeggen: ofschoon."

Waarom dan wèl, als we nu niet verder aan Atjeh denken? Het *Handelsblad* hoort niet het minst uit den mond van Indische oudgasten, reeds woorden van afkeuring: „nooit in Indië geweest" „geen Indische specialiteit".

De geschiedenis heeft echter volgens het *Handelsblad* dit argument sinds lang doodgedrukt. Daendels en Raffles, Van der Capellen en Du Bus, Rochussen en Duymaer van Twist, Sloet van den Beele, Van Lansberge, Pijnacker Hordijk waren vóór hunne benoeming nooit in Indië geweest; — met Van den Bosch, Baud, De Eerens, Merkus, Pahud, Mijer, Loudon, 's Jacob, Van Rees, Van der Wijck was dat wel het geval. In beide reeksen vindt men personen die alleszins op hun plaats bleken te zijn, — andere waarmede dat niet het geval was.

Het is *niet* de vraag, of de onderkoning van Insulinde eene groote mate van detailkennis bezit, gelijk men slechts door een langdurige Indische loopbaan kan verkrijgen; maar veeleer, of hij is een man van *geestkracht* en *karakter*.

En in dat opzicht gelooft het *Handelsblad* dat de keuze der Regeering eene zeer gelukkige is. De ondervinding zal moeten leeren of deze meening juist is. Hoe dikwijls vallen niet zij tegen van wie men hooge verwachting had — hoe vaak ook was het omgekeerde het geval.

Laat ons dus met vertrouwen afwachten wat de toekomst brengen zal en de hoop uitspreken dat, wanneer de gouverneur-generaal Rooseboom het bewind over Indië aan andere handen overgeeft, algemeen zal worden getuigd dat zijn bestuur een zegen is geweest voor ons Indisch Keizerrijk.

Zijn benoeming is de eerste benoeming van hoog gewicht geweest die door onze Koningin werd geteekend. Moge zij op die daad steeds met voldoening terugzien!

* * *

Men ziet uit het bovenstaande, dat wij met vele soortgelijke aanhalingen zouden kunnen vermeerderen, dat de heer Rooseboom een goede, zelfs een zeer goede pers heeft gehad. Niet één enkele bedenking, niets dan wierook: botertje tot den boôm is het in de invloedrijke bladen, die wij refereerden. De onpartijdigheid eischt dat we toch van de enkele verspreide stemmen, die durfden wijzen op bezwaren tegen deze onverwachte benoeming, melding maken.

* * *

De *Avondpost* is benieuwd wat men er in Indië van zal zeggen; of men daar ook zoo ingenomen zal zijn met de keuze der Regeering. In het algemeen heeft men het er niet erg begrepen op *outsiders*, hoe bekwaam zij dan ook mogen zijn.

* * *

Een ernstig, bedachtzaam, mannelijk woord tegenover den uitbundigen lof van toongevende en officieuze zijde spreekt de *Nieuwe Arnhemsche Courant.* Na gaarne erkend te hebben dat de benoemde is een bepaald voorlichter in het militaire, veelzijdig, bekwaam, ontwikkeld, bezittende groote werkkracht en werklust, door persoonlijkheid en karakter geschikt om het gezag hoog te houden en te doen eerbiedingen, te zamen waarlijk geen geringe verdiensten, wordt de vraag gesteld of die groote verdiensten voldoende aanbeveling voor een betrekking als landvoogd voor een kolonie, waar het gezag niet berust op het zwaard, maar op de kennis, de tact, den ijver van het burgerlijk bestuur?

Men wijst op Atjeh; maar is er één verstandig mensch, die thans zou willen afwijken van den door een Van der Wijck gevolgden weg, van de politiek door Van Heutsz toegepast? Wordt daarentegen het gevaar niet dat militaire inzichten de overhand zullen hebben boven het streven door vreedzame middelen de begonnen pacificatie te bevestigen en te bestendigen?

De ervaring heeft bewezen dat landvoogden, die nooit in Indië zijn geweest, niet de slechste bleken te zijn, beweren velen, zooals het *Handelsblad.*

Wij zouden ons willen veroorloven — zegt het blad — een vraagteeken te plaatsen achter dit beroep op de ervaring. De Indische geschiedenis der laatste jaren heeft ons, dunkt me, dit niet geleerd.

Bezien wij den toestand zooals hij werkelijk is: een minister, bekwaam man ontegenzeggelijk, maar die uit ervaring slechts een deel, een zeer gering deel van het geheel kent; een secretaris-generaal, eveneens bekwaam man, die Indië van het Plein uit kent; een gouverneur-generaal, die geheel vreemdeling is in Indië; een vice-voorzitter van den Raad van Indië, die evenmin op ervaring kan bogen; een Tweede Kamer, waarin slechts drie leden zitting hebben, die Indië uit aanschouwing kennen. En naast die bestuurders en raadgevers, van wier daden, voorlichting en adviezen de toekomst van Indië afhangt, niets dat als tegenwicht kan gelden: geen vertegenwoordigend lichaam uit en door de kolonie gekozen; geen gewestelijk, geen plaatselijk bestuur zelfs. Niets, buiten den adviseerenden Raad van Indië, welks nuttelooshеid door Kamerleden-specialiteiten herhaaldelijk werd beoogd, om als minister het onjuiste dier meening te verkondigen.

Met een krachtige persoonlijkheid als jhr. Van der Wijck, die Indië bovendien kende, op den Buitenzorgsche troon, werd de kolonie in de kolonie geregeerd. Het gevaar is groot dat thans het omgekeerde zal geschieden en het bestuur van Indië zal berusten in het moederland.

„Of dit gewenscht is met het oog op het vele dat dient tot stand gebracht, op de vele hervormingen, welke telkens in het vooruitzicht gesteld, nimmer werden verwezenlijkt, meenen wij te moeten betwijfelen.

„Hoe gelukkig ook het oordeel moge luiden over den persoon van den nieuwen Gouverneur-Generaal, wij vreezen dat zijn benoeming in Indië geen onverdeelden bijval zal vinden.

„Doch wellicht zal men dáár weten, wat ons onbekend bleef, of komende gebeurtenissen de benoeming van een opper-officier gewenscht deden achten."

* * *

Het *Dagblad van Zuid-Holland en 's Gravenhage* wijst er op dat de keuze in verband wordt gebracht, behalve met het regeeringsbeleid van Atjeh, met

het ernstige vraagstuk van de verdediging van Java tegen buitenlandsch geweld.

Deze laatste overweging verklaart misschien de benoeming van een persoon, zoo geheel en al vreemd aan Indische toestanden als generaal Rooseboom.

In elk geval is de regeering in dit opzicht consequent gebleven na de benoeming van den heer De Meester.

* * *

Vreemd is het der *Standaard* dat een *militair* tot gouverneur-generaal benoemd is:

Dit zag men tot dusver alleen in Spanje. Dat zond naar Manilla en Havanna bijna altijd generaals. Op zichzelf een min geruststellend voorbeeld.

Er is in Batavia een militair, de leger-commandant. Hoe nu naast en boven hem een tweede militair? Nederland is noch hier te lande, noch in zijn koloniën aan een militair in het opperbewind gewend. Wij zijn een burgerlijke, geen militaire natie. Een generaal a's premier, gelijk nu in Italië, is bij ons ondenkbaar.

Voor Atjeh is het niet noodig.

Van Heutsz doet zijn plicht, en onder Van der Wijck liep het uitmuntend. Daarvoor ware dus alleen de eisch te stellen, dat de civiele man Van Heutsz steunen, en aan Van Heutsz de vrijen hand zou laten.

Slechts één motief is dan ook voor deze benoeming denkbaar: het in staat van verdediging brengen van Java, met name tegen een aanval met sterke marinemacht. En ook het regelen bij mogelijken inval van de positie der buitenbezittingen.

Dit belang dringt. Vlak bij onze Oost pakken zich dreigende wolken saam. Den slaap der gerusten te slapen, ware roekeloos. Ons stelsel van verdediging moet goed ineengezet; en wat ter uitvoering van dit stelsel noodig is, moet gereed gemaakt, zoodat het in de Oost aanwezig zij.

Daarbij zijn conflicten denkbaar tusschen legercommandant, vlootvoogd en civiel gezag.

En is het nu dat de regeering begreep, die conflicten alleen te kunnen bezweren, door een militair aan het hoofd van alles te stellen, dan kan Nederland voor ditmaal met zulk een benoeming vrede hebben.

Mits onder twee bedingen.

Dat als Rooseboom repatrieert, de verdediging dan ook gereed zij. En ten tweede dit exceptioneele, optreden van een generaal, niet door de pers van de regeeringspartij als niet-exceptioneel worde voorgesteld, maar als volstrekt abnormaal gequalificeerd worde, en geheel eenige exceptie blijve.

* * *

Het *Centrum* is getroffen door de levendige toejuiching der pers bij deze benoeming.

Deze instemming treft te meer, daar de heer Rooseboom allerminst tot de Indische specialiteiten is te rekenen. Hij heeft de koloniën nooit anders gezien, dan op papier, en maakte zijn gansche militaire carrière in het moederland. Ook tijdens zijn vierjarig Kamerlidmaatschap hield hij zich niet op bijzondere wijze met Indische aangelegenheden bezig. En zeker had niemand ooit vermoed, dat hij de positie van commandant der stelling Amsterdam zou ruilen voor die van gouverneur-generaal te Buitenzorg.

Intusschen, het *Centrum* is het eens met het *Vaderland* en het *Handelsblad*, dat dit alles geen bezwaar behoefde op te leveren voor zijn benoeming.

Specialiteiten zijn niet altijd de beste regeeringsmannen. En wat met name de Indische specialiteiten betreft, hun liefhebberij voor stokpaardjes is soms zóó groot, dat zij gevaarlijk wordt.

Het kan daarom zijn nut hebben, dat een *homo novus* optreedt. Moge hij al zekere speciale kundigheden missen, hij zal zich wellicht ook weten te hoeden voor zekere speciale vooroordeelen, persoonlijke veeten en Prinzipiënreiterei.

Onder dit opzicht kan men van het bestuur des heeren Rooseboom goede verwachtingen koesteren.

Generaals — de ondervinding heeft het ons geleerd — kunnen ook goede burgerlijke bestuurders zijn Kracht en moed worden in het civiele leven dikwijls niet minder vereischt dan op het slagveld.

* * *

Het *Vaderland*, constateerende de goede ontvangst dezer benoeming in de pers, vindt dat, meer dan gewenscht is, o. a door *Dagblad* en *Standaard*, het militair karakter der benoeming op den voorgrond wordt gesteld. Zij kan zich daarmee niet vereenigen. Natuurlijk zal de nieuwe Gouverneur-Generaal zijn aandacht wel wijden aan de verdediging van Java als aan zoovele andere levensbelangen van onze koloniën, maar een vingerwijzing, dat dit belang op den voorgrond zou komen, ziet zij in zijn benoeming niet. De minister van koloniën heeft in den laatsten tijd te ondubbelzinnige blijken gegeven, dat hij de oeconomische verheffing van land en volk als zijn eerste taak beschouwt en dat hij tegen dure proefnemingen op militair gebied gekant is; daarom mag verondersteld worden, dat hij thans niet de militaire richting voor de toekomst van onzen kolonie zou zoeken.

Waarvoor dan een militair? Als waarborg voor de voortzetting der Atjehpolitiek? Daarvoor was waarlijk niet de benoeming van een militair noodig; de regeering zou wel bij elke keuze als „conditio sine qua non" gesteld hebben, dat niet weder rechtsomkeert worde gemaakt. Men kan intusschen in de thans gevolgde richtingen op verschillende manieren voortgaan. Met de bedoeling om er maar altijd door op in te hakken zonder aan verademing van het leger en beperking der troepenmacht te denken of met de bedoeling om na enkele welgemikte slagen zoo spoedig mogelijk tot rustige bestuursorganisatie en inkrimping van het leger te komen. Het *Vaderland* is overtuigd dat de regeering dit laatste wil, en dat tegen een zeker streven om in generaal Rooseboom's benoeming een overwinning der eerstbedoelde richting te zien, dient geprotesteerd te worden.

Nu is er zeker aanleiding in de benoeming van een militair, zonder dat eenige militaire bijbedoeling daarbij op den voorgrond staat, iets vreemds te zien. En toch er behoeft niets achter te steken. De *Standaard* en het *Dagblad*, die samengaan in afkeuring van de verheffing van een militair tot deze hooge waardigheid in een niet militair land, schijnen voorbij te zien, dat er reden kan zijn een militair te kiezen, als die meer dan eenige civiele autoriteit, op wie de aandacht zou kunnen vallen, in zich de talenten en karaktereigenschappen vereenigt, voor zoo gewichtige betrekking noodzakelijk. Gaarne zij toegegeven toe dat 't als regel ongewenscht is een generaal in civiele be-

trekking te benoemen, maar het generaal zijn disqualificeert iemand toch niet voor een civiele betrekking. Misschien is de *Standaard* gelukkiger, maar als het *Vaderland* zich de vraag stelt, wien wij onder de civiele autoriteiten, die mogelijkerwijze in aanmerking konden komen, beter berekend acht voor het Gouverneur-Generaalschap, dan zou zij daarop geen antwoord kunnen geven.

* * *

Het *Algemeen Handelsblad* verklaart niets te begrijpen van dit protest van het *Vaderland* tegen een zeker streven om in generaal Rooseboom's benoeming te zien een overwinning der er-maar-op-inhakken-methode in Atjeh, dat dit laatste blad meent ontdekt te hebben in de door ons hierboven gerefereerde beschouwing over de benoeming in het *Handelsblad*. Het blad verklaart nog eens dat generaal Rooseboom's karakter, algemeene ontwikkeling en „belangstelling in Indië" wel de regeeringsmotieven geweest zullen zijn, niet „zijn tegenwoordige maatschappelijke betrekking." (Dit laatste is nog al duidelijk: die betrekking was commandant van de stelling Amsterdam; het is inderdaad niet gemakkelijk hierin verband te zoeken met de benoeming tot gouverneur-generaal.) Het *Handelsblad* verheugt zich echter ook dat de benoeming de waarborg geeft dat de regeerende Atjeh-politiek zal worden voortgezet. Is dit het *Vaderland* maar half naar den zin, wordt nu ironisch gevraagd. Volgt de bekende uiteenzetting van de zegenrijke gevolgen der thans gevolgde gedragslijn, die wij hier zoo dikwijls uit het *Handelsblad* aanhaalden, dat we het nu maar zullen nalaten. Wij vermoeden dat zelfs het *Vaderland* zich thans er wel voor wachten zal om verandering van het Van Heutsz régime in ernst te durven aanraden!

Die veel aan den weg timmert heeft veel bekijks: wanneer wij meer keeren tegen beschouwingen in het *Algemeen Handelsblad* opkomen dan tegen die in alle andere Nederlandsche couranten te samen, dan is de reden daarvan in hoofdzaak deze: dat het *Handelsblad*, over Indische onderwerpen schrijvende, zich niet bepaalt tot de in de Nederlandsche pers gebruikelijke mailoverzichten en uittreksels van memoriën van toelichting, die den schijn aannemen van hoofdartikelen. Neen, met niet genoeg te prijzen ijver en zaakkennis geeft het *Handelsblad* over elk Indisch onderwerp een meening; en waar de oogst zoo rijk is, kan er licht wat onkruit tusschen de tarwe komen, is er in alle geval allicht reden tot meeningverschil.

Een ding verbaast ons echter telkens weer opnieuw. Hoe het mogelijk is dat het *Handelsblad* een jaren lange, met voorliefde, op goede gronden gekoesterde en verdedigde meening plotseling overboord kan werpen, wanneer een regeeringsontwerp de zaak maar regelt. Zij het lijnrecht in strijd met de, naar men meende, gevestigde opinie van het *Handelsblad*.

Zoo vinden wij nu in het nummer van 1 Juni een inderdaad warme aanbeveling van het regeeringsontwerp tot wegneming van de duitenplaag.

Met recht kan inderdaad de redactie van het blad trotsch zijn op het feit dat zij reeds sedert 1890 periodiek op die regeling heeft aangedrongen; wij voelen inderdaad veel voor haar zelfvoldoening, waar zij durft te veronderstellen dat zonder haar de zaak nog niet in staat van wijzen zou zijn. Want

haar opstellen toch — zooals zij ons mededeelt — hadden ten gevolge dat er adviezen van deskundigen werden uitgelokt.

Maar wij vestigen bepaald de aandacht op een ander feit namelijk: dat het *Handelsblad* zich in dat decennium niet bepaald heeft tot het aandringen op een regeling, welke die dan ook ware. Integendeel pleitte het *Handelsblad* zeer bepaaldelijk en zeer sterk voor de invoering van de *wettige* duit van $^5/_6$ cent, in plaats van de thans koning kraaiende *onwettige* duit, immers geen wettige muntspecie

Het *Handelsblad* is dit niet vergeten. Immers zij schrijft:

„Nu is het waar: onze meening, dat men het doel het beste zou bereiken door, brekende met het tientallig stelsel, *wettige duiten* ter waarde van $^5/_6$ cent, in te voeren; in welk geval de Staat, in zijn strijd tegen onwettige en valsche munt, een trouw bondgenoot zou vinden bij de bevolking, vond steun bij de pers — voor zoover wij ons thans herinneren, o. a, bij de *Indische Gids*, de *Locomotief* en het *Soerabaiasche Handelsblad* — maar niet bij de adviseurs der regeering, die van oordeel waren, dat men, gelijk in sommige residentiën vroeger geschied was, ook in de andere zonder veel bezwaar de *centen* als wettige munt kon invoeren en behouden.

„Doch die adviezen stelden dan toch de noodzakelijkheid in het licht van afdoende maatregelen; de *uitvoering* moge dan eenigszins anders zijn dan ons het beste scheen. in de *hoofdzaak* was onze aandrang dan toch niet onnut geweest. In de laatste jaren is de hoeveelheid zilveren en koperen pasmunt gaandeweg belangrijk vermeerderd, en nu de voorraad voor de inwisseling van alle duiten voldoende geacht wordt, stelt de Regeering voor, daartoe over te gaan en alle gebruik van duiten als betaalbaar middel strafbaar te stellen.

„Tot dezen loop van zaken heeft ongetwijfeld ook de opium-regie het hare bijgedragen: het was toch eene verhouding, der Regeering eigenlijk onwaardig, dat zij zelve door hare regie-ambtenaren, met onwettige af valsche munt handel dreef

„Aan dergelijke ergerlijke toestanden zal nu voor goed een einde komen, en wij twijfelen geen oogenblik of onze Staten-Generaal zullen daartoe gaarne hunne medewerking verleenen."

Wij voor ons twijfelen daar ook geen oogenblik aan. De Kamerleden, die op in getalsterkte onbeteekende uitzonderingen na, van Indische zaken evenveel af weten als de heeren Pijnacker Hordijk, de Meester en Rooseboom toen zij de hoogste betrekkingen gingen aanvaarden, die Indië aan Nederlanders verschaffen kan, steken zeer terecht hun licht op bij het *Handelsblad*. En wanneer dit blad zelf bij een regeeringsontwerp, dat zij beweert te hebben uitgelokt, plotseling haar tien jaren lang geformuleerde regeling prijs geeft voor een geheel andere en deze uitsluitende, zou het voor deze der zake onkundigen zijn „koningsgezinder dan de koning" om niet met den deskundige van hun blad over stag te gaan. In de gebruikelijke lofrede op het regeeringsontwerp troffen wij echter tot onze groote verbazing geen woord aan om de „draai" te rechtvaardigen of ook maar te verklaren. Het overige van het artikel is een uittreksel uit de memorie van antwoord, dat op elk ontwerp toepasselijk zou zijn dat de urgente duitenzaak regelde

* * *

Het hierboven gerefereerde artikel is veel korter dan de 2 doorwrochte, goed doordachte hoofdartikels die de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* aan dit onderwerp wijdt 8 Juni. Dit blad heeft de gave, haar zeldzame Indische *leaders* te omkleeden met een deftige verveling, die aan den gewoonlijk degelijken inhoud reusachtige schade doet, omdat hij zelfs voor een doorsnede-Kamerlid niet begrijpelijk genoeg is. Mocht de redactie van het blad inzien, dat, nu langzamerhand in de meest verantwoordelijke Indische betrekkingen meer en meer leeken benoemd worden, onder toejuiching van haar en haar collega's, artikelen over Indië populair moeten zijn, op straffe van niet begrepen te worden.

Wij zullen ons wel trachten de geschiedenis der duitenplaag hier nog eens uitvoerig uiteen te zetten. Wijzen wij er alleen op dat de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* constateert dat het kwaad der duiten-circulatie sedert 1860 niet is afgenomen, misschien erger geworden. „Uit de korte meestal vergelijkende opgaven in de koloniale verslagen is dit niet op te maken". Ziedaar door ons een geloofsgenoot gewonnen tegenover het *Handelsblad*, dat steeds huizen bouwt op die koloniale verslagen! Immers het blijkt nu op het bij het wetsontwerp gevoegde kaartje dat residenties, die in die koloniale verslagen grif duitenvrij werden genoemd, thans besmet zijn. Nu kunen wij niet aannemen dat dit plotseling geschied is: derhalve heeft men dit in menig koloniaal verslag verzwegen.

Zeer uit de hoogte is, volgens gewoonte, de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* tegenover lieden (zooals het *Handelsblad* 10 jaren lang vóór zij nu onlangs haar draai nam) die het niet met haar eens zouden zijn en karakteristiek is haar oprechte minachting tegenover den „ongeschoolden Javaan" als hij het hart soms heelt minder ingenomen te zijn met de plotselinge gedwongen verandering zijner rekenmunt. Zier hier dit werkelijk merkwaardig staaltje van academischen Nederlandschen hoogmoed.

„Zoolang er naast de centen, waarvan er vijf in een stuiver gaan, kopergeld rondloopt, waarin hetzelfde geldbedrag wordt uitgedrukt door zes muntstukjes, kan de inlander in den waan verkeeren, dat hij voor elk dier zes evenveel koopwaar bekomt als voor de andere vijf onderscheidenlijk. Misschien ook zal de werkelijkheid dien waan oppervlakkig bevestigen. Worden echter de duiten weggenomen, dan zal de dwaling hem verlaten. Het ruilmiddel toch — het is eene schoolbank-waarheid, maar men komt er soms toe, zulks te moeten herhalen, — het ruilmiddel bepaalt niet de waarde van het geruilde, maar omgekeerd. Dit moge den ongeschoolden Javaan niet duidelijk voor oogen staan: wij mogen zonder aanmatiging ons verzekerd houden, dat wij het beter weten dan hij en zonder gewetensbezwaar hem overreden, desnoods dwingen, zich naar onze overtuiging te voegen Er zijn wel ernstiger dingen geweest, waarin wij met minder belanglooze bedoelingen, hem genoodzaakt hebben onzen wil voor den zijnen te laten gelden. Het kan voorkomen, in het wisselingstijdperk en eene korte poos daarna, dat de overeenstemming tusschen het ruilmiddel en de koopwaar nog niet volkomen zal zijn, maar het verschil zal weinig beteekenen en na een tijdvak van overgang verdwijnen. Zonder eenige verstoring komt geen enkele oeconomische hervorming ooit tot stand, maar in dit geval zal de schok ternauwernood te merken zijn".

„Terecht heeft daarom de minister niet geluisterd naar hen, die beweerden, dat het Indische pasmuntstelsel niet in orde te brengen zou zijn dan door eene geheele herschepping. Er zouden dan stukken met Nederlandschen muntslag ingevoerd moeten worden, — *met verwijdering natuurlijk van de centen* — die in grootte en waarde met den duit gelijkstonden. Het zou zekerlijk niet bevorderlijk zijn geweest aan de wegneming van het euvel van het valsche kopergeld, waarvan de vervaardiging met meer dan honderd percent winst gedreven kan worden, indien er zulk eene familiegelijkenis tusschen duit en cent geschapen werd. De zaak zou echter hierdoor zoo op de lange baan geschoven zijn, dat het nauwelijks meer de moeite loonen zou, over eene oplossing van het duitenvraagstuk te spreken."

Ziehier nu eenige zinnen aangehaald, die op den Nederlandschen leek indruk moeten maken, maar die wij beschouwen als groote woorden zonder zin, een *cadet de Gascogne* waardig. Wij zijn zoovrij het inderdaad groote aanmatiging te noemen zóó den staf te breken over een oplossing die niet slechts bij dien aartsdommen Javaan, die maar gedwongen moet worden het evangelie, dat de Nederlandsche deskundige der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* hem dood eenvoudig oplegt, aan te nemen, maar ook bij ons in vroeger jaren verdediging heeft gevonden namelijk *de invoering van de wettige duit van zes in een stuiver; naast de cent.* Wij zeggen naast de cent, omdat de domme Javaan noch wij ons voorstelden, hoewel de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* dit tot bestrijding van de wettige duit veronderstelt, om al de centen te willen vervangen door duiten. Wij nemen gaarne op gezag aan dat het ten slotte beter is de duiten eenvoudig te verbieden, maar dan verzoeken wij toch nederig den Javaan en ons de argumenten mede te deelen, die de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zeker wel *in petto* zal hebben, doch ons nu onthield.

Het slot van het artikel is bijzonder goed en wij halen het met groote sympathie aan: Opgemerkt wordt dat de ramingen van het bedrag, dat aan duiten in omloop is, tamelijk ver uiteen loopen. De heer Nederburgh schatte het in 1876 op ongeveer vijf millioen gulden en de kosten van opruiming op de helft dier som. In de Memorie van Toelichting van het tegenwoordige wetsontwerp vinden wij dezelfde cijfers. Andere gissingen gewagen van vele millioenen meer. De minister hoopt zich te hoeden voor mistasten, waardoor zoowel de kosten hooger zouden worden als de op Java bijeengebrachte hoeveelheid wettig betaalmiddel te kort zou schieten, door het inwisselen en buiten omloop stellen te doen plaats hebben „bij complexen van residentiën en zoo noodig van gedeelten van residentiën te gelijk"; met dien verstande echter, dat de zaak „binnen zoo kort mogelijk tijdsbestek" afgeloopen moet zijn.

Hier doet zich de herinnering aan hetgeen in Tegal geschied waarschuwend hooren. De inwisseling was daar geslaagd, de duiten waren geheel verdrongen, maar na eenigen tijd kwam de kwaal uit Banjoemas de grens weer over. De minister wil nu de inwisseling doen aanvangen in den Oosthoek van Java, in de vier residentiën der opium-regie, waar men „op het minst onbekende terrein staat" en reeds voor ruim een half millioen aan duiten aan het verkeer onttrokken heeft. Deze omstandigheden pleiten zeker voor de keuze; maar er staat tegenover, dat de oostelijke helft van Java het meest met duiten besmet is en grenst aan de Vorstenlanden, Rembang en Japara, welke

residentiën, met Madura, op het kaartje „zwart" zien van de duiten. De operatiën worden dus, om zoo te zeggen, aangevangen in het hart van 's vijands land. Volgens een plan, in 1886 door den directeur van financiën voorgesteld, zou men in het Westen begonnen zijn. Werden daar Bantam en Batavia gezuiverd, dan had men met de reeds duitenvrije Preanger, Krawang en Cheribon dadelijk een „complex", dat bijna de geheele westelijke helft van het eiland omvatten zou.

„Het plan van een veldtocht dient echter opgemaakt te worden door de ter plaatse bevelvoerenden. De gouverneur-generaal is ook in dit opzicht geheel vrijgelaten. Tegen het aanvoeren van nagemaakt geld uit vreemde landen of uit de buitenbezittingen wordt gewaakt door eene in het wetsontwerp opgenomen bepaling, waarbij verboden wordt de invoer, op Java en Madoera, van „koperen en bronzen muntspeciën, die elders dan in Ned.-Indië wettig zijn, duiten van welke soort ook, koperen plaatjes al of niet gestempeld, geschikte om voor duiten te worden aangezien, alsmede platen koper of brons, van muntteekens voorzien of blijkbaar tot vermunting bestemd". Men ziet uit deze opsomming, in welke uiteenloopende vormen het kwaad der duiten-smokkelarij zich heeft weten te vermommen en men kan er uit afleiden, welke waarde er te hechten was aan de officieele verzekering, dat invoer van verboden kopergeld, bij de inrichting onzer douane, op eenigzins groote schaal onmogelijk".

Men veroorlove ons hier een uitweiding. Is deze opmerking, die wij gaarne onderschrijven, niet evenzeer van toepassing waar het geldt het officieel beweren dat de toestand van het muntwezen in zake valsche rijksdaalders bevredigend is, dat onlangs (zie vorige revue blz. 717) nog met instemming door het *Handelsblad* werd aangehaald.

Overziet men — zoo eindigt de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* — het geheel der maatregelen, dan blijft de voorgenomen definitieve regeling van het Indische pasmuntwezen eene onderneming vol kwade kansen. Zij moet echter eenmaal plaats hebben en de omstandigheden leiden er thans toe, dat zij niet langer uitgesteld kan worden. Wie daartegen bedenking mocht maken op grond van den tegenwoordigen toestand der Indische finantiën, heeft te bedenken, dat hetgeen wij nu gaan doen had moeten gebeuren veertig jaar geleden, toen er uit de Indische inkomsten jaarlijks netto, na aftrek van alle direct of indirect ten laste der koloniën te brengen uitgaven in Nederland, gemiddeld twintig millioen voor de Nederlandsche schatkist overschoot (De Waal's „Aanteekeningen" I, 69). Fouten maken kost altijd geld. In dit geval is het niet eens eene fout, die wij goed te maken, maar een verzuim, dat wij in te halen hebben.

* * *

Een ingezonden stuk van den hand van den gepensioneerden assistent-resident. W. Bosch te Baarn, in hetzelfde blad willen wij niet met stilzwijgen voorbijgaan. De schrijver gaat uit van het standpunt dat wij, Nederlandsche Regeering, den Javanen hebben geleerd met duiten te rekenen; dat de duit zijn munteenheid nu eenmaal geworden is: niet de cent en dat hij met duiten zal blijven rekenen, al wisselt men ze in.

Men heeft niet te doen met een volk, dat begrijpt wat geld is, maar met natuurmenschen, die een ruilmiddel, waaraan zij gewoon zijn, en waarmede zij van kindsbeen af gewend zijn te rekenen, noodig hebben.

Alle zaken in de binnenlanden zijn met de duit geprijsd. Denkt men dat een suikerfabriek, die honderde kleinigheden noodig heeft die in duiten betaald worden, laat ons zeggen ter waarde van *f* 30.000 's maands — en dat is zeker niet te veel — dat zulk een fabriek maar ter wille van het gouvernement die uitgaven met 20 pCt. verhoogen zal, en zoo maar klakkeloos weg op *f* 36.000 zal brengen. Neen, dan zal de administrateur eerst een woordje mede spreken.

Mag ik geen duiten meer gebruiken, zal hij zeggen, dan maar een bonnetje op carton voor een derde van een $2^1/_2$ cent stuks, dan ben ik geholpen. Die bonnetjes zijn ten allen tijde aan de kas inwisselbaar, twaalf stuks voor een dubbeltje, drie stuks voor $2^1/_2$ cent. Wat, heeft het gouvernement dan gewonnen? Niets dan dat het immoreele menschen een middel te meer aan de hand gedaan heeft om den Javaan af te zetten. Nu moet men nog een stuk koper geven, dat eenige waarde heeft, dan iets wat een totale non valeur is

Langs dien weg komt men er niet. De regeering heeft de duiten ingevoerd en den Javaan geleerd ermede te werken. Elk nieuw geldstelsel wordt tot de waarde van de oude duiten herleid. Daar helpt niets meer aan.

Waarom dan niet getracht te bewerken dat de Javaan alleen duiten aanneemt, die door het gouvernement uitgegeven zijn. Dan wordt niemand benadeeld. *Die duiten kunnen vreedzaam aan de zijde van onze centen* en *verdere pasmunt circuleeren;* wie er niet van gediend belieft te zijn, hebbe desnoods het recht om centen te verlangen. Dat zal altijd de duiten eenigszins in discrediet b engen. Verbied, wat ik nonsens vind, dat men er belastingen mede betaalt. Alles goed en wel, toegegeven, het zal de duiten beperken tot de streken van Java, die nog niet rijp zijn voor ons beter gewone muntstelsel. Zoo kan men het kwaad, als het een kwaad is — wat niet het geval is, als alleen gouvernementsduiten circuleeren — meester worden. Elk ander middel zal falen, omdat met geweld en macht niets in dezen tot stand is te brengen, want de Javaan rekent met duiten, niet met centen.

Het is een dwaze koppigheid van onze regeering, van geen behoorlijke duiten in de wandeling te willen brengen, duiten die maar niet door Jan en alleman na te maken zijn. Die duiten, al waren zij de helft kleiner dan onze centen, zouden niets meer kosten dan de pasmunt, die men nu aanmaakt. Zij zouden met gejuich op Java ontvangen worden en als zij in afdoende hoeveelheid te krijgen waren, dan circuleerde er binnen drie maanden geen enkele oude duit meer. Het clandestien aanmaken en invoeren zou geen voordeel meer geven, omdat de Javaan niet anders zou begeeren dan echt gouvernements geld.

Wil men dien weg niet bewandelen, die niets schaadt aan de soliditeit van ons muntstelsel, dan zal men over tien en twintig jaar weer maatregelen moeten nemen om de duitenkwaal, die in 1899 zoo afdoende heette bestreden te zijn, meester te worden. Men behoeft geen profeet te zijn om dat met zekerheid te kunnen voorspellen. Bij de vroegere inwisselingen van de duiten was men even zeker van zijn zaak als nu, en wat heeft het geholpen? Niets, hoegenaamd niets. En nu die premie voor groote hoeveelheden duiten! De Chineezen zullen extra wierookstokjes voor hunne Tapekongs branden, omdat hij hun eerlijken handel zoo zeer zegent en hij hun een ongedachte bron van inkomsten zoo maar in den schoot werpt.

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* heeft hierop niet gerepliceerd. Zij kon het ook moeilijk doen, na haar koddig-pedante peroratie over dien ongeschoolden Javaan, die maar moet aannemen dat de knappe Nederlander het beter weet.

Maar er wordt tegenwoordig in toongevende Nederlandsche kringen zoo weinig waarde gehecht aan koloniale kennis door ervaring verkregen, dat zonder twijfel de denkbeelden van den heer Bosch niet anders zullen beschouwd worden dan als een oud-gast stokpaardje, waarnaar een Nederlandsch Kamerlid niet te luisteren heeft.

De opleiding der administratieve ambtenaren in Indië werd door de pers op verschillende wijze besproken, naar aanleiding van de mededeeling van den minister van Koloniën, dat vermoedelijk in 1901 van Regeeringswege voor den administratieven dienst in Ned.-Indië geen jongelieden uit Nederland zullen worden uitgezonden. Niet zoo zeer om de zaak zelve.

De *Avondpost* (4 Juni) zegt zeer snedig, dat, al moge men hier te lande in den regel vrij onverschillig zijn voor de belangen van Ned.-Indië, wanneer particuliere belangen worden bedreigd, wordt men spoedig warm.

Nog kortelings werd voorgesteld en door de wetgevende macht goedgekeurd eene bestuursorganisatie van Java, waarbij de belangen der inlandsche ambtenaren worden achtergesteld bij — om niet te zeggen opgeofferd aan — die der Europeesche ambtenaren. Het kan daarom niet bevreemden, dat er velen zijn, die meenen recht te hebben het den minister van Koloniën euvel te duiden, dat hij een einde wil maken aan noodelooze uitzending van jongelieden, die plaatsing in 's lands dienst verlangen en zich daartoe voorbereiden, omdat men nog niet wil inzien, dat 's lands belang gaat boven particulier belang. Bij de behandeling der Indische begrooting voor 1896 werd er reeds op gewezen, dat de formatie van het kader der zoogenaamde ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur te hoog is opgevoerd. De Tweede Kamer had den toenmaligen minister van Koloniën, die stoutweg beweerde, dat er „kwalijk aan gedacht kon worden om de tegenwoordige ambtenaren ter beschikking al dadelijk als adspirant-controleur te doen optreden", eenvoudig kunnen verwijzen naar het *Indisch Staatsblad* van 1874 no. 76, waarbij bepaald is, „dat de *ambtenaren ter beschikking* bij het binnenlandsch bestuur in Ned.-Indië voortaan aan den *titel* voeren van *adspirant-controleur*".

's Ministers bewering was echter voldoende voor de Tweede Kamer om te berusten in eene langzamerhand ingeslopen belangrijke afwijking der organieke formatie van het kader der ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur, die slechts *controleurs* en *ambtenaren ter beschikking* kent, en de bevordering beoogde van de *ambtenaren ter beschikking tot controleur* na twee jaren dienst (*Ind. Stbl.* 1866 no. 61 en zelfs *binnen dien tijd* (*Ind. Stbl.* 1875 no. 57).

De minister van Koloniën, die den moed heeft om te breken met de sleur van uitzending van ambtenaren en staking wil totdat de behoeften van den dienst uitzending vorderen, mag daarover niet worden hard gevallen. Wellicht ware het politieker geweest den door 's lands belang gevorderden maatregel eerst in werking te doen treden na 1901 en daardoor de jongelieden, die in 1898 hunne studiën voor den Indischen dienst begonnen, in de gelegenheid te stellen nog naar eene plaatsing te dingen, maar eenig nadeel voor

den dienst is van den aangekondigden maatregel niet te voorzien en daarom is deze alleszins gerechtvaardigd.

De beweringen in het *Algemeen Handelsblad* van 27 Mei jl., dat het plan van den minister kan leiden tot desorganisatie van het onderwijs en gebrek aan geschikte ambtenaren, zijn slechts groote woorden. De daarbij gegeven raad om met jaarlijksche uitzending en indienststelling van minstens zes jongelieden voort te gaan houdt geen rekening met 's lands belang, dat elke noodelooze uitgaaf verbiedt.

Hoofdzaak is niet, dat de Indische administratie geregeld worde voorzien van Europeesche werkkrachten, maar dat aan Ned.-Indië de werkkrachten worden verzekerd van jonge mannen, die ter rechter tijd in belangrijke betrekkingen op hun plaats zullen zijn. In dit opzicht voldoet het tot nog toe gevolgd stelsel van opleiding en uitzending niet meer. Ten onrechte wordt dit geweten aan het gehalte der uitgezonden jongelieden. 't Is ongerijmd, te meenen, dat het peil van ontwikkeling dier jongelieden lager zou wezen dan dat der ambtenaren van vroeger tijd, wier geschiktheid wordt geroemd Men mag niet vergeten, dat de tegenwoordige toestand van Indië geheel anders is dan de voormalige, en dat de ambtenaren van vroeger op eigen verantwoordelijkheid konden en moesten handelen, waar de tegenwoordige zijn gebonden aan instructies, voorschriften en bepalingen, wier naleving beter verzekerd is door routine dan door initiatief. Van menschen, die hunne beste levensjaren moeten doorloopen in een tredmolen, kan niet worden verwacht, dat zij op gevordenden leeftijd uitnemende ruiters zullen zijn.

Het is niet billijk de ambtenaren hard te vallen, wanneer het blijkt, dat er iets hapert aan de bestuurs-machine, maar dringend noodig is het, daarvan de oorzaken op te sporen en maatregelen ter voorziening te nemen. In verband met het vraagstuk der uitzending van ambtenaren voor den administratieven dienst zij het geoorloofd te doen opmerken, dat in dien dienst tal van werkzaamheden worden verricht, welke geene speciale kundigheden vorderen, maar veilig kunnen worden toevertrouwd aan personen die de daarvoor vereischte geschiktheid verkrijgen door de practijk.

Het aantal betrekkingen, waarvoor speciale opleiding wenschelijk wordt geacht, is betrekkelijk gering. Wil men zeker zijn, daarvoor volkomen berekend personeel te zullen vinden, dan moet of de keuze kunnen worden gedaan uit een betrekkelijk groot aantal gegadigden, of de opklimming in den dienst zoo geregeld zijn, dat de werkkracht en werklust der speciaal voor die betrekkingen opgeleide ambtenaren niet worden verbruikt in betrekkingen, die even goed, zoo niet beter, kunnen worden verricht door ambtenaren zonder speciale opleiding. Het stelsel van keuze is moeilijk te vereenigen met het stellen van zware voorwaarden aan de indienststelling. De Regeering moge geacht worden bij het doen van benoemingen steeds volkomen vrij te zijn, eene verstandige Regeering houdt rekening met de billijkheid, en deze verbiedt, personen, die in dienst zijn genomen met het vooruitzicht om bij gebleken geschiktheid te kunnen opklimmen tot de hoogste rangen, achter te stellen bij anderen, die wellicht betere diensten zouden kunnen bewijzen, maar geen andere aanspraken kunnen doen gelden. Doet zij dit toch, dan onstaat er een malaise onder de ambtenaren, die voor den dienst zeer nadeelige gevolgen heeft.

Daarom behoort de formatie van het Europeesch ambtenaarspersoneel in

Ned.-Indië zóó te zijn, dat aan alle ambtenaren eene redelijke toekomst wordt verzekerd en aan hen, wier indienststelling afhankelijk is van het voldoen aan aan bijzondere voorwaarden, eene behoorlijke belooning wordt gewaarborgd. Dit was vroeger regel, maar is thans niet meer het geval. De voorwaarden van indienststelling zijn steeds zwaarder geworden, maar de kansen op behoorlijke belooning evenzeer verminderd. Wel ook is het aantal gegadigden voor plaatsing in 's lands dienst belangrijk toegenomen, maar niet minder het aantal ambtenaren, die in 's lands dienst niet hebben gevonden wat zij bij indienstreding recht hadden te verwachten.

De tijdelijke staking der uitzending van amtenaren geeft de gelegenheid om het vraagstuk der voorziening in de behoeften van den administratieven dienst in gezette overweging te nemen en van den minister van Koloniën mag worden verwacht, dat hij niets onbeproefd zal laten om eene goede oplossing te krijgen. De Minister, die den moed had om particuliere belangen achter te stellen bij 's lands belang, zal zich niet laten afschrikken door de waarschuwing, dat zijn maatregel wellicht zou kunnen leiden tot kwijning en verdwijning der Instelling tot opleiding van Indische ambtenaren te Delft en dientengevolge te eeniger tijd de Indische dienst niet meer over bekwame ambtenaren zou kunnen beschikken. De Minister zal wel overtuigd wezen, dat, zoolang er verschillende inrichtingen bestaan waar algemeene ontwikkeling kan worden verkregen en zoolang er aan de Leidsche hoogeschool gelegenheid bestaat voor de studie van Indische talen en instellingen, het Indische ambtenaarspersoneel steeds tijdig genoeg zal kunnen worden aangevuld met bekwame personen, wanneer slechts aan de indienstelling goede vooruitzichten zijn verbonden. Bovendien zie men niet voorbij, dat ook de practijk een uitnemende leerschool is.

Naar het der *Avondpost* voorkomt, is de tijd gekomen om te overwegen of niet, door eene behoorlijke splitsing der administratie in verschillende takken van dienst en belangrijke wijziging van den werkkring der controleurs bij het binnenlandsch bestuur op Java, voor het zoogenaamd binnenlandsch bestuur eene organisatie is te ontwerpen, welke voldoet aan de eischen van den dienst, goede vooruitzichten verzekert aan de voor den dienst speciaal opgeleide ambtenaren en de inlandsche ambtenaren en hoofden beter tot hun recht doet komen dan de tegenwoordige organisatie, welke niemand kan bevredigen. Het vraagstuk der uitzending van ambtenaren is een onderdeel van dat eener goede organisatie van het bestuur van Ned.-Indië. De minister van Koloniën, zoo eindigd de *Avondpost* wien het gelukt zoodanige organisatie te ontwerpen en in te voeren, zal een groote weldaad hebben bewezen aan Indië en aan Nederland.

* * *

Gingen wij streng chronologisch te werk, dan zouden wij eerst de aandacht hebben moeten vestigen op een brochure van de 8 in 1898 voor het eerst op de I. I. ingeschrevenen getiteld: „de houding van den minister van koloniën tegenover de studenten der Indische Instelling te Delft", verzoekende om in 1891 niet de uitzending van ambtenaren met getal te staken, met het oog op de toekomst der studeerenden aan de Indische Instelling. (Zie, in deze aflevering, het request van Indologen, blz. 842 *Varia.*)

* * *

De rechtvaardigheid en ook de wenschelijkheid hiervan werd verder betoogd in het *Algemeen Handelsblad* van 27 Mei, zooals reeds boven werd aangehaald.

* * *

Het *Vaderland* echter was geheel en al van de meening van de *Avondpost*, dus op handen van de ministerieele plannen, die wij nu kennen uit 's ministers antwoord aan den heer van de Velde [1]).

In een tweetal hoofdartikelen wordt een soortelijk betoog gehouden als de *Avondpost* deed na haar, doch dat beter in elkaar zit, waarom wij het hier meer uitvoerig behandelden. Beide artikelen geven blijk van nauwkeurige bestudeering van het *Gids*-artikel van Mr. Immink, in onze vorige revue (Juni-afl. blz. 695) gerefereerd. Intusschen viel ons op wat het *Vaderland* zegt over „vrije studie", omdat de bedoeling van het blad ons alles behalve helder is.

„In de toekomst is het wenschelijk, dat voor alle administratieve ambtenaren de opleiding geschiede hier te lande en dat hun inschrijving bij een en dezelfde inrichting verplicht worde gesteld, omdat daardoor zal worden voorkomen nuttelooze concurrentie, doch daarentegen van meet af aan een goede korpsgeest worden aangekweekt. Het doel moet echter blijven de opleiding van zelfstandige ambtenaren, niet van onderdanige dienaren. Daarom volkomen vrije studie evenals aan de universiteit, ontdaan van alle disciplinaire pressie of dwang."

Is de studie dan thans niet vrij? en zoo ja, waaraan geen twijfel kan bestaan, wat meent het *Vaderland* hiermee?

Het blad bepleit een rijksinstelling, „met jaarlijksche wisseling van rollen" bij het bestuur.

De in 1898 ingeschrevenen kunnen met overgangsbepalingen geholpen worden. Maar mag de minister niet doen. En ten slotte zegt het *Vaderland* weer iets, dat we — het ligt waarschijnlijk aan ons — al weer evenmin begrijpen:

„Waarom zou de minister, nu toch het aanbod van administratieve ambtenaren zoo groot blijft, in zake de uitzending verschil blijven maken tusschen rechtelijke en administratieve ambtenaren? Daarvoor is geen grond aan te voeren, tenzij men er op zou wijzen — wat volmaakt waar is — dat het groot-ambtenaarsexamen veel zwaarder is dan het aanvullend faculteitsexamen te Leiden. Doch de studiekosten te Delft zijn niet zwaarder, eerder minder dan te Leiden en het aan de rechterlijke ambtenaren onthouden bedrag *f* 600 grooter (zij ontvingen nl. *f* 1000 voor uitrusting, de administratieve ambtenaren *f* 400).

„Mocht door dezen maatregel het aanbod aanmerkelijk afnemen en de vraag naar ambtenaren stijgen, dan is het evenwicht spoedig te herstellen door meerdere voordeelen aan te bieden.

„Behartigt de minister op deze wijze het financieel belang van den staat, verdwijnt een aanstootgevende bevoorrechting van den eenen ambtenaar boven den ander, de maatregel kan ook nog gunstig werken op het gehalte der ambtenaren, daar de meer zelfstandige zich te eerder tot den staatsdienst aangetrokken zullen gevoelen".

Dit en het ministerieel antwoord doet ons bepaald bevreesd zijn dat de Minister ons zal overvallen met een Koninklijk Besluit, waarbij de hoogere

---

1) Zie onder *Varia* blz. 833 en v. v.

burgerscholen de dupe zullen worden; zeer ten nadeele van Indië. Want in Indië, 't is heusch geen nieuwtje dat wij mededeelen, zijn 3 Hoogere Burgerscholen en *niet één* gymnasium. Die hoogere ontwikkeling, die er in onzen oogen geen is, welke de a.s. Indoloog zal helpen aan een korteren studietijd in Indologische vakken, is dan in Indië absoluut niet meer te krijgen. Dit wordt dan ook, naar wij vermoeden, feitelijk door sommige lieden zeer gewenscht. Men sluit dan het grootste gedeelte der Indo-Europeanen uit, die thans een groot contingent tot de voor O.-I. ambtenaar opgeleiden vormen. En dat is — al verbergt men het onder allerlei wetenschappelijken omhaal — wel degelijk een hartewensch van velen. Onder hen zijn natuurlijk ook medestanders van de afschaffing van de afdeeling B. te Batavia. Hoe minder gelegenheid in Indië zelf, des te meer volbloed Europeanen in 's-lands dienst; niet alleen volbloed Europeanen, maar ook totoks. En dat is het ideaal voor velen.

Niet echter het onze!

* * *

De *Bantamlijn* geeft aan het *Handelsblad* (13 Juni) aanleiding tot groote ergernis over de manier van zaken te behandelen in Indië en het blad kan geen vertrouwen stellen in het beleid der Indische departementchefs, wanneer Regeering en volksvertegenwoordiging onkundig worden gehouden van hetgeen zij tijdig behoorden te weten.

Hoe men zweeg toen spreken plicht was — zooals bij de Solo-vallei — blijkt voor het *Handelsblad* nergens sterker dan uit het feit, dat op de Indische begrooting voor 1899 slechts *f* 328 000 geraamd werd voor het afwerken van den spoorweg. Omstreeks medio 1898 was er dus bij de samenstellers der begrooting nog *niets* van bekend dat deze som op verre na niet voldoende wezen zou!

Nu zeide de *Locomotief* van 12 April „dat men de hoeveelheden kubieke meters grondverzet, het aantal kubieke meters metselwerk en vooral het dagloon der werklieden veel te laag geraamd had, zóó, dat men bijna zou moeten gelooven, dat onder vorige departementschefs de kosten expresselijk zeer laag werden getaxeerd om de volksvertegenwoordiging niet te doen schrikken en daardoor de aanneming van het wetsontwerp gemakkelijker te maken."

Dit valt niet erg in den smaak van het *Handelsblad*, dat hieromtrent het volgende opmerkt:

„Men behoeft echter niet zoo ver te gaan om zich te ergeren. Vooral voor de Bantam-lijn zou trouwens dergelijk middel om het doel te bereiken, geheel onnoodig zijn geweest; ieder was van hare noodzakelijkheid, ter bevordering van welvaart en ook tot verzekering der rust in Bantam, overtuigd en ook wanneer de financieele uitkomsten zich minder goed hadden laten aanzien, zou de lijn tot stand gekomen zijn, — onze volksvertegenwoordiging zou de verantwoordelijkheid van het tegendeel niet hebben willen dragen."

Wij hebben in de vorige aflevering blz. 690) onze meening over den tegenvaller gezegd. Zooals men ziet, is men al druk bezig de schuld geheel op Indië te werpen. Dat de aandrang om laag te begrooten uitging van Nederland, daarover wordt gezwegen.

C'est ainsi qu'on écrit l'histoire.

Correspondentie-Artikel.

HET OPSTEL „VALSCHE RIJKSDAALDERS IN NEDERLANDSCH-INDIË" IN DE APRIL-AFLEVERING.

In onze April-aflevering, blz. 393, plaatsten wij onder bovenstaanden titel, een o. i. belangrijk opstel, dat, naar het ons blijkt, de aandacht trok.

De bijvoeging dat de schrijver is „ambtenaar Javasche Bank" heeft bij sommigen de onjuiste meening ingang doen vinden, dat dit artikel een officieel karakter zou hebben.

Voor hen diene de uitdrukkelijke mededeeling dat de geachte schrijver, de heer J. W. Rooseboom te Batavia, zuiver persoonlijke inzichten heeft uitgesproken, immers volstrekt niet in zijn qualiteit van geëmployeerde der Javasche Bank, en dat het zijn bedoeling niet geweest is dat die qualiteit door ons vermeld werd.

Wij meenen in den geest van den bescheiden auteur te handelen met dit hier te releveeren.

Redactie Indische Gids.

Voorloopige resultaten der Siboga-expeditie.

Aan het Bestuur van de Maatschappij ter Bevordering van het Natuurkundig Onderzoek der Nederlandsche Koloniën is uit Bima, onder dagteekening van den 10den April 1899, door Prof. Max Weber, den leider der Siboga-expeditie, een zeer belangrijk bericht gezonden o.a. over de voorloopige resultaten der diepzee-expeditie, die 10 Maart van Soerabaja vertrok. Hieraan ontleenen wij het volgende:

1°. De loodingen en temperatuursbepalingen, begonnen bezuiden Madoera en straat Bali, werden systematisch voortgezet in het bekken tusschen de Kangeang-eilanden en Bali en Lombok, welk bekken ik kortheidshalve „Bali-zee" noemen zal, daar op de kaarten een naam gemist wordt[1]).

Dit bekken staat door straat Lombok in verbinding met den Indischen Oceaan. Het was een open vraag, of die verbinding van zoodanige diepte is, dat ook kouder oceanisch water van ten minste 7° Cels. door kon stroomen. De op de zeekaarten opgegeven loodingen, gedaan in straat Lombok, maakten dit niet onwaarschijnlijk.

Uit ons onderzoek is evenwel gebleken, dat dit het geval niet is. Het noordelijk gedeelte van straat Lombok, tot dicht bij het eiland Penida, in die straat gelegen, blijkt door zijn betrekkelijk groote diepten eene voortzetting der diepten van de Bali-zee te zijn, als het ware een zuidelijke *cul de sac* daarvan.

De zuidelijke ingang van straat Lombok vertoont echter een duidelijken drempel, met eene grootste door ons geloodde diepte van slechts 312 M. Deze drempel loopt van den zuid-westhoek van Lombok naar het eiland Penida en van daar over de eilanden Tjeningan en Lembongan naar Bali. Eene serie van 13 loodingen heeft dit duidelijk in het licht gesteld.

Opmerkelijk is, dat bezuiden de Kangeang-eilanden de rug, waarop deze eilandengroep benevens Madoera ligt, steil afvalt tot eene diepte van ongeveer 1000 M., dat vervolgens de bodem van het bekken geleidelijk daalt tot ongeveer 1300 M. en tot in de zuidelijke helft van straat Lombok, dicht bij de noordzijde van het eiland Penida, de diepte van 1000 M. blijft bewaren. Van hier rijst de drempel steil omhoog, die Lombok met Penida en dit eiland met Bali verbindt. De eilanden Penida, Tjeningan en Lembongan liggen als het ware op dezen drempel of vormen deszelfs meest prominente deelen.

Deze drempel belet het indringen van oceanisch water, kouder dan 12°,2. Het koudere water, dat in de Bali-zee aangetroffen wordt, kan niet door straat Lombok uit den Indischen Oceaan komen, daar het den drempel niet passeeren kan; het ligt aan weerszijde van den drempel op ongeveer gelijke hoogte, zooals bleek uit eene looding bezuiden den drempel.

[1]) Wij verwijzen hier naar de kaart, waarop de trek der diepzee-expeditie is aangegeven, die verscheen in de Juli-aflevering [1898, II, blz. 773] bij ons artikel „de expeditie tot zoölogisch, botanisch en oceanographisch onderzoek der zeeën in den Indischen Archipel.

De gegevens zijn er, om later eene schematische voorstelling van den drempel te geven. Daaruit zal blijken, dat de grootste diepte (312 M.) beoosten het eiland Penida aangetroffen wordt. Aan de westzijde van dit eiland bleek het eiland Lembongan slechts door een doorwaadbare diepte gescheiden te zijn van Tjeningan. De straat tusschen Tjeningan en Penida schijnt echter belangrijk dieper te zijn. Zij zou gevoegelijk Tydemanstraat genoemd mogen worden naar onzen commandant, die niettegenstaande de hevige stroomrafelingen eene looding waagde aan den ingang, die 192 M. opleverde. Gaarne hadden wij aan deze onderzoekingen meerdere uitbreiding ten zuiden van den drempel gegeven en dreggingen daaraan vastgeknoopt, maar de hevige stroom en stroomrafelingen in straat Lombok maakten deze onderzoekingen bezwaarlijk en gevaarlijk voor het instrumentarium. Zoo verloren wij bij eene looding een Leblanclood, een kantelthermometer van Kundsen en een waterschepper van Sigsbee. De bescheiden uitrusting dezer expeditie gaf mij niet den moed, mij andermaal aan een dergelijk verlies bloot te stellen.

Verder is opmerkelijk het bekende verschijnsel van het zeer snelle dalen der temperatuur van de oppervlakte naar de diepere waterlagen, een punt, dat ik zoo aanstonds nog nader wensch te bespreken.

2°. De meergenoemde drempel, die door straat Lombok slechts het meer oppervlakkige water uit den Indischen Oceaan in de Bali-zee laat passeeren, is, ook in verband met een geheel andere reeks van vragen, niet zonder beteekenis.

De veelgenoemde lijn van Wallace liep, en loopt thans nog volgens menig hand- en leerboek der zoölogie en aardrijkskunde, tusschen Bali en Lombok en vervolgens tusschen Borneo en Celebes. Wat ten Oosten van die lijn ligt zou een bij Australië behoorend gedeelte van den Indischen Archipel vormen, terwijl het bewesten van die lijn gelegen gedeelte van den Archipel gekenmerkt ware door de Indo-Maleische fauna.

Door uitgebreid materiaal, dat ik vroeger op Celebes, Saleyer en Flores verzamelde, kon ik met meer zekerheid dan anderen aantoonen, dat deze stelling niet opgaat voor Celebes. Genoemd eiland, op zich zelf niet uniform wat de fauna zijner verschillende onderdeelen aangaat, heeft faunistisch een overwegend Indisch karakter. De Australische vormen treden daartegenover op den achtergrond. Latere onderzoekers, zooals Kükenthal en Semon, hebben mijne opvatting gedeeld, terwijl Boulenger b.v. door eigen onderzoek tot een soortgelijk resultaat gekomen is.

Voorts heb ik vroeger de stelling uitgesproken, dat de keten der Kleine Soenda-Eilanden een verarmde Indische fauna ten toon zou spreiden.

De opvatting van Wallace, dat een enorm verschil tusschen Lombok aan de eene en Bali en Java aan de andere zijde bestaan zou, wat de fauna aangaat, vloeide voort uit eene zeer eenzijdige beoordeeling der fauna van Lombok, die uitsluitend de vogels in aanmerking nam.

In den loop der jaren werd de stelling van Wallace steeds in scherperen vorm gehandhaafd en eene gesupponeerde diepe waterscheiding, gevormd door straat Lombok, te hulp geroepen om de scheiding tusschen Bali en Lombok, tusschen het Indo-Maleische en Australische gebied nog aannemelijker te maken.

Boven kon ik reeds aantoonen, dat de diepe waterscheiding der auteurs tusschen Bali en Lombok niet bestaat.

Voorts had ik gelegenheid in de baai van Laboean Tring aan de westzijde en in de Pidjod-baai aan de oostzijde van Lombok, de rivierfauna te onderzoeken. Al moest dit onderzoek vluchtig blijven en al had ik ook nog geen gelegenheid het verzamelde nader te onderzoeken, dit staat vast, dat ik een Barbus bemachtigde, de eerste Cyprinide, die beoosten Java en Borneo gevonden werd. Want de opgave van een Cyprinide, die Ida Pfeiffer meende van Ambon meêgebracht te hebben en de mededeeling van Kükenthal over het voorkomen van Cypriniden op Ternate berusten op vergissing. Wegens het uitgesproken Indische karakter der familie der Cypriniden pleit de vondst van Barbus op Lombok ten sterkste voor mijne stelling dat de Kleine Soendaeilanden een overgangs-gebied vormen met eene verarmde Indische fauna. De geologische geschiedenis en de waarschijnlijk geringe ouderdom dier eilanden verklaart de armoede der landfauna.

3°. Nadat aangetoond is, dat het koude water van de Bali-zee niet door straat Lombok instroomt, moest naar een andere communicatie van dit bekken met den Indischen Oceaan gezocht worden. Door straat Alas kan zij niet plaats hebben, wegens te geringe diepte van die straat. Zij moet dus meer oostwaarts plaats hebben De verdere onderzoeking op de vaart door straat Alas naar de Paternoster- en Postillon-eilanden bevestigde dit.

Zonder al te voorbarig te zijn, kon de opvatting worden uitgesproken, dat de Bali-zee, ook wat haar grootste diepte aangaat, in onmiddellijken samenhang is met de z. g. Flores-zee en door deze haar oceanisch water ontvangt door een van het oosten komende stroom van koud bovenwater. Verder onderzoek moet uitmaken, of dit uit de Banda-zee tusschen Flores-hoofd (Noordkust Flores) en Bonerato instroomt en welke rol daarbij de Ombay-Passage speelt.

Die oostelijke bodemstroom is ook navigatorisch bij het looden en korren waargenomen door commandant Tydeman.

Hiermede strookt, dat een oppervlakkige warme stroom in inverse richting naar het Westen loopt. Zoodoende ware een regelmatige circulatie in de Flores- en Bali-zee aanwezig.

Voor de juistheid dezer opvatting pleit verder eene reeks van waarnemingen, wier uitgangspunt eene waarneming op zoölogisch gebied was. Het feit namelijk, dat tegen de helling van de Kangeang-groep en eveneens tegen de helling van het sub-marine plateau, waarop de Paternoster-eilanden liggen, diepzeedieren in betrekkelijk geringe diepte optraden.

Het onderzoek naar de temperatuur der verschillende waterlagen gaf de verklaring voor dit verschijnsel en leverde tevens eene bevestiging der boven omtrent de strooming uitgesproken suppositie. Het bleek toch, dat het koude water als het ware opgestuwd wordt tegen de genoemde hellingen en daar dus op geringere diepte aangetroffen wordt dan in het meer centrale gedeelte der Bali- en Flores-zee. Niet onwaarschijnlijk is het, dat het koude bovenwater of beter gezegd: de koudere lagen, die het koudste bodemwater overdekken, een concaaf oppervlak hebben. Bij de verdere onderzoekingen zal op dit punt speciaal acht gegeven worden.

De reeks van vragen, die voortvloeien uit de verkregen resultaten, zullen enkele wijzigingen brengen in het verdere program der expeditie. Evenals straat Alas, verliest ook straat Sapeh aan beteekenis. Van beteekenis wordt daarentegen de zee tusschen de Noordkust van Flores en het zuidelijkste gedeelte der Saleyergroep, voorts de zee tusschen Soemba en Savoe.

4°. Onze gewoonte is 's nachts ten anker te gaan, zoo vaak zulks uitvoerbaar is. Hierdoor hebben commandant, officieren en bemanning meer rust, zoodat overdag een grooter personeel voor de verschillende werkzaamheden disponibel is en tevens minder kolen verbruikt worden. Hierdoor doet zich van zelf de gelegenheid tot strandonderzoek voor. Met het oog hierop worden dan ook, zooveel mogelijk, de ankerplaatsen gekozen. Op deze wijze konden vrij volledig de strandriffen bij Laboean-Tring in de Pidjod-baai en bij Laboean Pandan op Lombok faunistisch onderzocht worden. Eveneens de uitgebreide strandriffen van Sailoes Ketjil en Kawasang in de Paternoster-eilanden en van Sarasa, een der Postillon-eilanden. De Paternoster-, evenals de Postillon-eilanden liggen blijkbaar elk op een plateau, door ongeveer 60 M. diep water overdekt. Deze plateau's zijn van elkaar gescheiden door dieper water, waarin wij tot 571 M. loodden. Aan den anderen kant is de groep der Paternoster-eilanden van de Kangeang-eilanden gescheiden door diepten tot 560 M. (volgens de kaarten). Desniettemin liggen blijkbaar al deze eilanden op een rug, die tegenover de diepten der Bali- en Flores-zee eene eenheid vormt. Deze rug, die met Madoera beginnende over de Kangeang-, Paternoster- en Postillon-eilanden loopt, zet zich boogvormig voort over „de Bril" naar het zuidwestelijke schier-eiland van Celebes.

De eilanden der Paternoster- en Postillon-groep zijn klein, dichtbegroeid en slechts gedeeltelijk door enkele visschers bewoond. Zij worden door riffen, gedeeltelijk van enorme uitgestrektheid, omgeven.

Opmerkelijk is op de meeste plaatsen de breedte, maar tevens de geringe diepte van het strandkanaal, dat, zooals gewoonlijk, naar het strand toe het fijnste koraalzand vertoont, maar ook naar zee toe meestal geen bijzonder grof materiaal op den bodem draagt. Nagenoeg regel is, dat het diepere gedeelte van het strandkanaal begroeid is met een breedbladerige phanerogame. Opmerkelijk is verder de meestal enorme breedte van het levende koraal, dat over groote uitgestrektheid nagenoeg horizontaal of slechts met geringe helling zich uitbreidt. Een verschil van eene loef- en lijkant kon ik niet waarnemen, dit zal ook wel ter nauwernood bestaan tengevolge van het afwisselen der moessons. Slechts bij Sarasa waren aanduidingen van de vorming van een zoogenaamd platform (Diana), als eerste begin van een serie van koraaleilandjes, aan de zuidwestzijde, die hier blijkbaar de loefzijde was.

Het komt mij voor, dat de sterke getijstroom, die wat den vloed aangaat ongeveer Zuidoost en wat de eb aangaat in tegengestelde richting vloeit, niet zonder invloed is op den vorm en de richting der eilanden. Maar daarvoor is een langdurige studie en nauwkeurige opneming noodig.

Reeds bij mijn vroeger betoog is gebleken, dat de afstorting der plateau's, waarop uit Paternoster-Postillon eilanden liggen, zeer steil is naar het bekken der Flores-zee.

Cochinchineesche typen.

(Naar het Fransch van André Crémary.)

Het Annamitiesch gezin.

Het zou eene dwaling zijn te meenen, dat wij bij onze komst in Cochinchina een woest volk aantroffen, zonder maatschappelijke instellingen; wij hebben er integendeel een volmaakte administratieve wetgeving gevonden, waarin wij zoo wijs zijn geweest weinig of geen verandering te brengen. Wij hebben ons er toe bepaald de zwakken tegen de sterken te beschermen, d. w. z. de Annamitiesche landbouwers tegen de Mandarijnen, en aan de stammen onder ons beheer het denkbeeld van rechtvaardigheid en gelijkheid voor de wet in te prenten. Na eene vestiging van omtrent 30 jaren namen de inlandsche landbouw en handel meer en meer toe, is het lot der Annamiten aanmerkelijk verbeterd en geeft het overwonnen volk geen blijken van ontevredenheid jegens zijne overheerschers.

Aan de plaatselijke gebruiken hebben wij niet getornd, het strafrecht heeft enkele wijzigingen ondergaan, maar het Annamitiesch burgerlijk recht is onveranderd gebleven, evenals de maatschappelijke gewoonten.

De inrichting van het gezin is eigenaardig. Als algemeene trekken noemen wij de groote macht van den vader en den echtgenoot; de blinde gehoorzaamheid der kinderen aan hunne ouders en der vrouw aan haren man; de grenzelooze eerbied van de kinderen tegenover hun vader en moeder; de voortdurende herinnering aan hunne voorouders, tot zelfs in ver ve wijderde tijdperken; de ondergeschikte rol der vrouw in het publieke leven en in niet-huiselijke zaken; de openlijk toegestane veelwijverij; de gelijkheid voor de wet en in den dagelijkschen omgang van alle kinderen, zelfs natuurlijke en in overspel verwekte.

De vader had niet bepaald het recht over leven en dood zijner kinderen, maar als de dood het gevolg was van een hevige kastijding, dan werd de vader onschuldig genoemd, als de reden van zijn toorn een billijke was; slagen aan zijn vrouw toegebracht hadden alleen bestraffing van den echtgenoot tengevolge, als die gepaard gingen met het verlies van een der ledematen. Deze gebruiken zijn gewijzigd en de rechtbanken veroordeelen hem, als de slagen een ernstig karakter dragen.

Het ontzag der kinderen voor hun ouders openbaart zich op honderd verschillende wijzen, vooral door hen buitengewoon eerbiedig toe te spreken. Een kind spreekt of duidt zijn vader aan met de woorden *„ong gia"* en zijn moeder met *„ba ga"*; de woorden *iong* en *ba*, die wij verkeerd vertaald hebben door „mijnheer" en „mevrouw", beteekenen een hoogen bestuursrang en houden het begrip van aanzien en meerderheid in. Deze meerderheid schijnen de kinderen te willen erkennen door hun vader en moeder „oude heer" en „oude vrouw" te noemen.

Dikwerf knielen de kinderen voor hunne ouders, met de knieën en het hoofd ter aarde gebogen, hetzij om aan hen vergiffenis te vragen of hun een verzoek te doen, dan wel eenvoudig om hunne gehechtheid en kinderlijk vertrouwen te toonen; men heet dit in de landstaal „een *lay* maken".

Hoe vaak ziet men niet door kinderen ten gunste hunner ouders smeekbeden richten tot de vertegenwoordigers van het Fransche gezag; en als de ouders een vonnis moeten ondergaan, vragen de kinderen in hun plaats gevangen te worden gezet.

Die eerbied wordt niet alleen betoond door kinderen van jeugdigen leeftijd; zelfs oudere kinderen bewijzen hun vader en moeder gelijke onderdanigheid. Ook heeft het den schijn, dat zij nooit meerderjarig verklaard worden en voortdurend afhankelijk blijven. Zoo kunnen zij tijdens het leven van hun vader en moeder niets bezitten, tenzij deze hun hebben toegestaan een eigen huishouding te voeren. Het is een gemeenschappelijk leven, eene groepeering van het gezin rondom zijn hoofd, in een woord een echt patriarchale toestand.

Dit alles nu is heel mooi in theorie, maar van een economisch standpunt is het betreurenswaardig; het individueele initiatief wordt er door onderdrukt en wordt een groote hinderpaal tot uitbreiding van handel en nijverheid; ook zijn onze rechtbanken, al willen zij de plaatselijke gewoonten eerbiedigen vaak gedwongen op deze regels inbreuk te maken. De vader heeft als onbeperkte meester van zijne goederen, en zelfs van die welke zijne kinderen door hun arbeid zouden hebben kunnen verkrijgen, evenzoo volkomen vrijheid daarover bij testament te beschikken; hij kan zijne kinderen onterven, zonder dat deze hierop het geringste verhaal hebben. De wil van den vader wordt geëerbiedigd ten opzichte van alle beschikkingen bij overlijden genomen.

Bij den dood hunner ouders nemen de kinderen voor drie jaren den rouw aan; zij versieren het hoofd met groote witte tulbanden en kleeden zich geheel in het wit. Gedurende dat tijdvak mag in de huishoudelijke regeling geen verandering worden gebracht; alles moet geschieden, als of het hoofd des gezins nog in leven was; de kinderen kunnen geen deel van de nalatenschap vorderen; de goederen worden beheerd door de weduwe of bij overlijden der moeder door het oudste kind. Na afloop van den rouwtijd mogen de goederen der ouders worden verdeeld, waarbij, zoo er geen testament bestaat, in den geest des overledenen wordt gehandeld Ten einde de herinnering aan dezen levendig te houden wordt ter zijner eere een terrein afgezonderd, waarvan de inkomsten de kosten der te zijner eer plaats hebbende plechtigheden moeten dekken. De graven worden zorgvuldig onderhouden en als de overledene grondeigenaar is, wordt hij zelden op de algemeene begraafplaats maar altijd in zijn eigen grond bij gezet.

Is de eerbied der kinderen voor hunne ouders grenzeloos, ook de liefde van deze voor hun kroost is zeer groot. Vooral op jeugdigen leeftijd zijn de kinderen een voorwerp van bijzondere zorg voor de moeder; is haar kind mooi, dan verkeert zij steeds in angst dat die schoonheid den nijd der goden opwekt en deze het haar daarom ontnemen. Ook moet men altijd vermijden tegenover een moeder haar kind te prijzen; het zou haar ongerust maken en zij zou tempelwaarts gaan om een talisman te halen, ten einde het kind te behoeden voor den toorn der goden en der dolende geesten. Spreek in het bijzijn der moeder een kind nooit met *tot lam* (zeer lief) aan, maar zeg als

het een mooi kind is steeds *zau lam* (zeer leelijk)! Daar het heet dat de goden en dolende geesten niets om dieren geven, zoo geeft de vreesachtige moeder haar kind, als het nog jong is, een dierennaam; men vindt dan ook vele kinderen met de namen van gans, eend, panther, hond, slang, pad, enz.; zelfs gebeurt het dat de moeder haar pasgeborene den naam geeft van een geslachtsorgaan.

Het gezag van den echtgenoot is zoo groot, dat deze zijn vrouw als het eerste kind van het gezin beschouwt; alle kinderen krijgen bij hun geboorte een nommer, maar het eerste kind ontvangt het nommer 2, omdat de moeder nommer een is. Als men een Annamiet wil aanduiden, geschiedt dit bij zijn voornaam, voorafgegaan door zijn nommer. Zoo wordt b.v. iemand, die Nhieu heet, betiteld als *hai Nhieu* (Nhieu nommer twee) of *ba Nhieu* (Nhieu nommer drie), naar gelang hij het eerste of tweede kind is; in het eerste geval is hij nommer twee, omdat zijn moeder nommer een is; in het tweede geval is hij nommer drie, omdat zijn moeder nommer een is en hij een broeder of zuster heeft die nommer twee is. Als een Annamiet een ander toespreekt, dien hij reeds kent, dan noemt hij hem enkel bij zijn nommer: *hai oi* (gij, tweede), *sau oi* (gij, zesde)! In de omstreken van Saigon te Cholen leeft een ambtenaar met den rang van phu, voor wien de inboorlingen veel ontzag hebben en die door de Franschen zeer bemind wordt, welken de Annamieten aanduiden met den naam van *phu tu*, d.i. *vierde phu*, het derde kind van het gezin.

Zoowel als vader en echtgenoot heeft de vader een overwegende stem; hij heeft de vrouw stelselmatig buiten het publieke leven en de zaken gehouden en in het beheer des lands heeft zij hoegenaamd geen aandeel; zelfs staat zij buiten de huiselijke plechtigheden en mist het recht zich met de vereering der voorvaderen bezig te houden; het is altijd de oudste in jaren van den oudsten tak van het gezin, die den grond hiervoor aangewezen bezit, er de inkomsten van beheert en de uitgaven voor de jaarlijksche feesten regelt; bij ontstentenis van mannelijke personen in den oudsten tak treedt de oudste van een jongeren tak als zoodanig op. Bij een officieele ontvangst verschijnt de vrouw nooit en moet zij enkele plechtigheden bijwonen, dan mengen zij zich nimmer met de mannen, maar vieren het feest in een afzonderlijken hoek van het huis. Tijdens het Annamietisch bestuur mochten zij geen land in eigendom bezitten en werd bij verdeeling van erfenissen haar aandeel in geld of juweelen uitgekeerd; wij hebben deze harde gewoonte verzacht en dit wel toegestaan. Om aan te toonen hoe gering de persoonlijkheid der vrouw wordt beschouwd, denke men slechts aan de vonnissen van de hooge rechtbank te Saigon, die bij echtscheiding de vrouw niet als rechthebbende op een gelijk aandeel erkende; alle goederen, zelfs die welke aan de vrouw vóór haar huwelijk toebehoorden, of die zij door handenarbeid of erfenis gedurende haar huwelijk mocht verkrijgen, werden als persoonlijk en uitsluitend eigendom van den echtgenoot beschouwd.

Als vischetende lieden zijn de Annamieten noodwendig tot voortteling geschikt; ook volgen de kinderen elkaar snel op; de vrouw moet dus het grootste deel van haar tijd wijden aan moederlijke zorgen; het onderhoud van het huis en de bereiding der spijzen nemen het overige van den dag in beslag; hoe zou zij zich met zaken buiten af kunnen bezig houden? Toch is haar bedrijvigheid zoo groot, dat zij winst weet te halen uit de spaarpenningen, die zij overhoudt

van het haar toegekende huishoudgeld; zij leent gaarne voor korten tijd; de piaster (2 fr. 30 — 2 fr. 50), die zij leent aan de kleinhandelaren, brengt haar per drie stuivers voordeel aan; zij leent aan landbouwers op hun oogst de som van 10 of 15 piasters, na 9 maanden of 1 jaar terug te betalen in 100 maten padie, ter waarde van 30 — 70 piasters. Als het moeder zijn haar niet te veel heeft vermoeid en haar wat ledigentijd laat, drijft zij kleinhandel. De vrouw zou haar man spoedig verrijken, zoo deze geen speler was en niet al zijn geld verloor bij een soort spel *„baquan"*, in Cochinchina ingevoerd door de Chineezen, die deze hartstocht der Annamieten dikwerf op een onwaardige wijze exploiteeren. Laat ons echter als een verblijdend verschijnsel opteekenen, dat sedert de vestiging der Franschen vele Annamieten lust hebben gekregen in den arbeid en neiging tot spaarzaamheid aan den dag leggen; er bestaan in dit land kolossale fortuinen en veel lieden, die in goeden doen zijn.

De Annamietische vrouw is zeer goed en inschikkelijk jegens haar echtgenoot; in de zesde of zevende maand harer zwangerschap houdt zij rekening met de behoeften van haar man en gaat zelve bijzitten voor hem zoeken, die korter of langer tijd in de echtelijke woning vertoeven; sommigen blijven er zelfs altijd en worden geduld als vrouwen van den tweeden of derden rang. Deze huwelijken worden in de registers even goed ingeschreven als die van den eersten rang; de veelwijverij wordt aldus officieel door het Fransche gouvernement erkend, dat, zooals wij reeds zeiden, nagenoeg de geheele Annamietische burgerlijke rechtspleging onveranderd heeft gelaten.

De Annamiet vergenoegt zich evenwel vaak niet met twee of drie wettige vrouwen, maar onderhoudt buitenshuis nog bijzitten, wier verhouding niet geregeld wordt; de hieruit gesproten kinderen hebben bij de verdeeling van het vaderlijk erfdeel dezelfde rechten als de wettige kinderen. Zeker een ver strekkende opvatting van de erfopvolging! Een dergelijk stelsel, hoe wenschelijk en patriarchaal ook, is niet zonder gevaar voor het wettige gezin, dat optornt tegen denkbeeldige erfgenamen, die hun afstamming bewijzen door een genealogisch certificaat, dat de plaatselijke ambtenaren niet aarzelen voor enkele piasters authentiek te verklaren. Neemt men hierbij in aanmerking dat, met uitzondering van bepaalde gevallen, geen verjaring bestaat, dan begrijpt men licht het bedrag, dat deze welwillende bescherming der Annamietische wet kan na zich sleepen. Men ziet nu nog Annamieten met een authentieke geslachtslijst den tegenwoordigen bezitters landerijen betwisten, die hun overgrootvader in de vorige eeuw zou bezeten hebben!

Uit den afhankelijken staat bij het leven van haar echtgenoot krijgt de Annamietische vrouw grooter vrijheid na zijn dood, als zij het met hare kinderen kan vinden. Zij heeft het vruchtgebruik van alle door haar man nagelaten goederen en het staat aan haar de verdeeling te vertragen, zelfs als de kinderen meerderjarig zijn geworden; zij kan die echter niet vervreemden of verhypothikeeren, tenzij om de schulden van den overledene te betalen of de meerderjarigen tot de vervreemding hunne toestemming geven. Bij den dood der weduwe, die het vruchtgebruik had, worden de goederen onder al de kinderen verdeeld; had de vader echter meer vrouwen, dan gaat het vruchtgebruik over op de vrouw van den tweeden rang en, in geval van overlijden, op die van den derden rang, enz. De vrouw verliest het vruchtgebruik als zij hertrouwt of zich in het oog vallend slecht gedraagt. Ik heb

weduwen hooren verklaren, dat zij niet zonder echtgenoot konden leven, en die zelve de verdeeling der goederen van den overleden echtgenoot uitlokten om een ander huwelijk aan te gaan.

Als in geval van overlijden der weduwe van den eersten rang de vrouwen van lageren rang geroepen worden het vruchtgebruik te genieten, het beheer te voeren en de voogdijschap over de kinderen uit te oefenen, dan zijn zij daartegenover verplicht die kinderen behoorlijk te voeden en te verzorgen. Ten einde het beheer te kunnen nagaan heeft het Annamietisch gebruik haar den oudsten en naasten mannelijken verwant ter zijde gesteld; deze geeft haar raad, beschermt haar, steunt haar, maar laat niet na zoo noodig tegen haar te ageeren. In naam der kinderen vraagt hij bij de rechtbank vernietiging van alle handelingen, die de belangen van het gezin kunnen benadeelen en verzoekt zelfs haar terugstelling bij wangedrag of een tweede huwelijk.

Somwijlen doen zich zeer eigenaardige gevallen voor. Ik heb een weduwe van den derden rang gezien, op een leeftijd van twintig jaren voogdijschap uitoefenende over kinderen van den eersten en tweeden rang, die meer dan veertig jaren oud waren; dit schijnt zonderling, maar is toch de toepassing van het stelsel, waarover wij gesproken hebben en dat de basis van de samenstelling van het gezin vormt: de eerbied door kinderen verschuldigd aan hunne ouders en derzelver nagedachtenis. In weerwil van hun ouderen leeftijd mogen deze kinderen hunne jeudige voedster geen proces aandoen, want dan zouden zij te kort schieten in hunne kinderlijke plichten jegens hun overleden vader; zij moeten zich tot dat einde wenden tot het hoofd der familie, den *truongtoe*, zooals de inboorlingen hem noemen, die de zaak zal onderzoeken en, zoo hij dat noodig oordeelt, haar voor hen bij de rechtbank zal voorbrengen. Daar het mogelijk is, dat zoodanige oude bloedverwant niet bestaat of afwezig is, zoo is door de rechtbank toegestaan dat de kinderen zich wenden tot den voorzitter van dit college, die, in de plaats tredende van den truongtoe, de klacht der kinderen onderzoekt en verder handelt.

Kunnen de kinderen dus onder sommige omstandigheden tegen hun moeder optreden, tegen hun vader kunnen zij nooit, om welke reden ook, een klacht indienen; het Annamietisch gewoonterecht verbiedt dit ten strengste en stelt het zelfs strafbaar.

Is eenmaal het huwelijk voltrokken, dan oefent de man zijn onbeperkt gezag uit; maar tot welke laagheden neemt hij vóór dien tijd niet zijn toevlucht en welke hulpmiddelen bezigt hij niet om de hand te erlangen van haar, wier maatschappelijke staat binnen kort zoo aanzienlijk wordt verlaagd!

Eerst geeft hij van zijne plannen kennis aan zijn ouders, die ingeval van toestemming daarvan mededeeling doen aan een derden persoon, *mai nhon* geheeten, dien wij bemiddelaar noemen; het is deze persoon, die de besprekingen zal voeren en de voorstellen aan de familie van den bruidegom overbrengen. Laat ons in het voorbijgaan aanteekenen, dat, welke hun leeftijd ook zij, de kinderen nooit zonder verkregen vergunning hunner ouders kunnen huwen; zoogenaamde acten van eerbied zijn niet bekend en zouden door de Annamieten als hoogst onbehoorlijk van den kant der kinderen beschouwd worden. Vergeten wij ook niet, dat de bemiddelaar een bijna onmisbaar persoon is bij een huwelijksaanvraag; men kan zelfs aannemen dat zonder hem geen huwelijk tot stand komt en dat zijn plaats in den optocht, op den

dag der huwelijksvoltrekking, door het gebruik en de traditie is aangewezen.

De bemiddelaar geeft kennis van het resultaat zijner bemoeiingen; hij zal zeggen of de jongeling aan de ouders van het meisje bevalt en vooral of de voorgestelde geschenken in hun smaak vallen. De Annamieten, die de belangrijke rol welke wij de vrouw in onze maatschappij laten vervullen bespottelijk vinden, zijn niet minder verbaasd dat de Franschen zich door hunne vrouwen laten koopen!

De geschenken bestaan uit juweelen, gouden kralen, die de vrouwen aaneenrijgen en om voorarm of hals winden, gouden halskettingen, haarspelden en gouden oorknoppen; daar diamanten schaarsch zijn, steekt men in de knoppen geslepen glas, dat erg schittert; voorts worden aangeboden: altaarstukken, koperen wierookvaten, versierde beteldoozen, stukken zijde en chineesch lijnwaad; zelfs levende varkens dienen als huwelijksgeschenk

Evenals geen huwelijk denkbaar is zonder de diensten in te roepen van een bemiddelaar, evenmin heeft dit plaats zonder aanbieding van geschenken; het gebruik vordert zulks en het meisje, dat van haar verloofde niets ontvangen had, zou door hare vriendinnen worden uitgelachen; men zou er grappen over verkoopen en er in haar bijzijn op zinspelen, waarover zij zich zou schamen (*mat co*). Heeft zij daartegen mooie geschenken gekregen, zoo zal dit hare ijdelheid streelen en moet iedereen het hooren. De geschenken zijn het eigendom van haar en van hare ouders; bij een ongelukkig huwelijk of vraag om echtscheiding zal de echtgenoote niet verzuimen de teruggaaf te vorderen.

Dikwijls stellen de ouders van het meisje hooge eischen; zij willen soms, dat de jongeling gedurende eenigen tijd hun velden komt bewerken of bij hen inwonen. Wordt hij dan als degelijk en ijverig beschouwd, zoo zal hij kunnen trouwen. Ik heb een jongeling gedurende twee jaren bij zijn aanstaanden schoonvader zien werken, in den hoop dat deze het huwelijk zou toestaan.

Meerdere feesten worden ter eere der toekomstige echtgenooten gegeven; het overreiken der geschenken geschiedt op een plechtige wijze met veel omslag. De bruidegom geeft kennis van zijn huwelijk aan zijne oudere verwanten en aan de personen, die een hoog ambt in zijn district of dorp bekleeden; hij brengt hun een bezoek en biedt hun geschenken aan van sirih, pinang, kalk en choumchoum (een soort arak); ook verzuimt hij niet voor hen een *lay* te maken.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

VAATWERK IN NOORD-INDIË EN KASHMIR.

In het verslag over 1898 van de Nederlandsche maatschappij ter bevordering van Nijverheid betreffende „Museum en School van Kunstnijverheid te Haarlem" vinden wij een mededeeling over een tentoonstelling daar gehouden van vaatwerk uit Engelsch-Indië en Centraal Azië, waaraan het volgende ontleend is:

1° Vaatwerk uit Noord-Indië en Kashmir.

Het vaatwerk in gemengd en geel koper heeft sedert onheugelijke tijden voor de Indische samenleving groote beteekenis gehad. In de huishouding zoowel als bij den eeredienst, speelt het metalen vaatwerk eene groote rol en de Hindoe begrippen van reinheid en onreinheid bij het gebruiken ervan, zijn ook op de Mohamedanen in Indië overgegaan.

Bij de Hindoe's wordt bij het koken en bij de maaltijden vaatwerk van gemengd koper gebruikt, bij de Mohamedanen geel koper. De Hindoe houdt zijn huishondelijke benoodigdheden van gekleurd koper blank door aanhoudend schuren met zand en water, terwijl de geel-koperen potten en kannen van tijd tot tijd opnieuw vertind moeten worden. De bewerker van het vermengde of gekleurde koper is dientengevolge doorgaans een Hindoe, de gewone koperslager een Mohamedaan; natuurlijk geldt hierbij geen volstrekte regel. In elke stad van eenig belang is de metaalindustrie ontwikkeld. De kaste der „thatera" of gieters komt veelal overeen met die der „shatera" of graveurs en ciseleurs. De metalen voorwerpen worden eerst gegoten; de woorden „phul" en „kánsi", zijn de benamingen voor de meest gewilde vermenging van wit koper, dat vier deelen koper tegen een deel tin moet bevatten; „pital," of gewoon vermengd koper wordt uit drie deelen koper en een deel zink samengesteld; de verhoudingen dezer alliages zijn echter zeer verscheiden en veelal willekeurig.

Wanneer het gieten van een stuk volbracht is, dan wordt het door den „chatera (graveur) gedecoreerd. Het décor van het oppervlak der metalen voorwerpen van Noord-Indië bestaat schier uitsluitend uit gegraveerde, niet uit gedreven versiering, zooals in Katch, Madras, Tanjore, enz.

Het kan gezegd worden, dat het graveeren de wijze van versieren der Mohamedanen is, het drijven die der Hindoe's. De ornamenteering zelf is bijna geheel van Perzischen oorprong, hetgeen trouwens bij voortbrengselen uit alle takken der Kashmirsche industrie het geval is. Nog heden dienen voorwerpen van Perzisch maaksel aan de Srinagarsche nijverheid tot model. De meest gebruikelijke vormen zijn, de waterkan met hengsel en tuit „aftába"; de „mokhabba's", ronde schotels hoofdzakelijk bij de Mohamedanen in gebruik; „thál of thâli," „rikábi," ronde presenteerschotels

„abkhora", een vaasvormige kleinere waterkan; „chahdani" of theepotten uitsluitend door Mohamedanen gebruikt; surahi" waterkan; „kaul", drinkschalen enz., „kuka's".

2e. Vaatwerk uit Centraal-Azië.

De metaalindustrie van Centraal-Azië is een van oudsher ontwikkelde tak der nijverheid in die streken en heeft van de metaalindustrieën van Perzië, Indië en China de verst uiteenloopende invloeden ondergaan.

Voornamelijk werd daarbij van het koper gebruik gemaakt; òf van zuiver koper dat gehamerd, gedreven en geciseliseerd wordt; óf van eene vermenging daarvan met zink en tin (benevens sporen van goud, zilver, lood en kwikzilver) een alliage door de Engelschen „brass" genoemd, dat echter van het Duitsche „messing", ver afwijkt.

In Turkestan gebruikt men geel koper, in Kashgarije geel en rood, het laatste vertind. De metalen werkstukken worden in vormen gegoten, geciseleerd en met ornamenten versierd. De ooren worden aangeklonken.

Jaartal en naam van den vervaardiger, of ook van den bezitter, worden er dikwijls in gegraveerd.

Op deze wijze worden in het bizonder „aftàba's, waterkannen, hoofdzakelijk voor godsdienstige wasschingen bestemd, bekkens, kandelaars, „kungan's (trekpotten,) koffiekannen enz. vervaardigd. De ornamenteering berust doorgaans op Perzische motieven en patronen, de vormen hebben echter over het geheel genomen veel oorspronkelijks; sommigen echter een Mongoolsch type. Zulke voorwerpen vindt men in Samarkand, Chodschend, Chiwa, en andere plaatsen; ook Kashgarije met Yarkand, Kashgar en Chotan leveren veel metalen werken en voeren ze uit naar Klein-Thibet, Kasmir en tot naar Noord Indië. In Yarkand doet zich de Kashmirsche invloed duidelijk gelden, zooals omgekeerd ook de eigenaardige ornamenteering der Yarkandsche producten in Kashmir wordt nagebootst en aldaar door Engelschen „yarkandpattern" wordt genoemd.

Het Bidri-vaatwerk ontleent zijnen naam aan de stad Bidar, 75 mijlen ten Noord-Westen van Hyderabad in de staten van Nizam gelegen, alwaar deze industrie volgens overlevering, in de vierde eeuw vóór Christus, door den Koning Bidar zou zijn gegrondvest. Sedert den Mohamedaanschen tijd verkreeg deze industrie echter eerst hare hooge vlucht.

De Mohamedanen, die dezen tak van nijverheid zeer begunstigden en zich beijverden hem door modellen uit de hoofdzetels der Mohamedaansche beschaving te veredelen, verschaften nieuwe motieven voor vormen en versieringen. Sedert den val van het Mohamedaansche Rijk nam de Bidri-Industrie steeds af, en ingrijpende ondersteuning zoude haar moeten verstrekt worden om haar voor algeheel verval te behoeden.

Tegenwoordig zijn de hoofdzetels der Bidri-Industrie de vier steden Bidar, Lucknow in Oudh, Purniah en Murshidabad in Bengalen. De wijze van vervaardigen der Bidri-producten is in hoofdzaak overal dezelfde. Er zijn drie hoofdpériodes in de bewerking te onderscheiden: het gieten, het graveeren en het incrusteeren. Het gieten geschiedt in vormen van leem met versche koemest vermengd. Het metaal is een alliage van koper en zink, de verhoudingen zijn afwisselend en afhankelijk van de verschillende plaatsen alwaar het vervaardigd wordt. In Bidar neemt men 1 deel koper op 16

deelen zink; in de Murshidadabasche compositie wordt ook tin, in Lucknow, behalve koper en zink ook gepulveriseerd staal gevonden.

Hier mogen eenige analyse's van Bidrivoorwerpen volgen.

a.		b.	
lood	1.298	lood	0.956
koper	3.510	tin	0.346
ijzer	0.049	ijzer	0.084
zilver	— —	koper	— —
zink	95.143	zink	98.614
	100.000		100.000

Het gegoten en afgedraaide stuk wordt den teekenaar in handen gegeven, die hetzelve met de omtrekken der ornamenten bedekt. Tot dit doel geeft de teekenaar eerst aan het stuk door sulfaat eene blauwe kleur, waarop hij nu met een fijn puntig stalen stift de teekening inkrast. In dezen toestand komt het stuk in handen van den ciseleur, die er de teekening diep insnijdt en uithakt. De ruwgeworden oppervlakte wordt dan met een stompen bijtel gladgestreken alsvorens het inlegwerk begint.

Voor het inleggen dient alleen goud en zilver, in Bindar ook dikwijls koper. De zorgvuldig uitgesneden reepjes bladgoud en bladzilver worden dan in de uitgediepte deelen gebracht en daarin vastgehamerd. Het inlegwerk is meer of minder duurzaam in verhouding van de diepte van het graveerwerk. De waarde van het werk hangt hiervan, alsook van de quantiteit verbruikt edel metaal, af. Voor de gewone bidri-producten dient zeer dun geplet edel metaal, terwijl bij de betere stukken goud- en zilverdraad verwerkt wordt. Ten slotte volgt het afschaven en polijsten der oppervlakte met vijlen en schaven, waarop het laatste bewerkingsproces, het zwarten der oppervlakte, ondernomen wordt. Deze arbeid wordt het aanbrengen van een smeersel, in Bidar uit salmiak en salpeter bestaande, en in Purniah salmiak, nitraat, raapolie, houtskool en water samengesteld, verricht. Het te kleuren voorwerp wordt eerst aan een matige hitte blootgesteld en dan, dik met de bovenbeschreven zelfstandigheid bestreken, vervolgens verscheidene uren te drogen gezet. Is het smeersel gedroogd, dan wordt het stuk gereinigd en is voor den handel gereed. Het voorwerp bezit thans eene onvergankelijke matte, zwarte kleur op welken grond het gouden en zilveren inlegwerk des te schitterender afsteekt.

De ornamenten, waarin veel bloemen voorkomen, zijn zeer verschillend. In Puniah is de Chineesche stijlrichting merkbaar, die langs Sikkim en Bhotan mag zijn overgebracht.

Voor Lucknow-producten is het visch-motief characteristiek, aangezien het eenmaal het embleem der oude Koningen van Ouhd is geweest.

In Purniah worden twee soorten van Bidri-producten vervaardigd: de beste soort wordt „gharki" genoemd, hierbij zijn de ornamenten diep uitgehakt en zorgvuldig ingelegd, de andere karnâ-bidri, met vlakker en minder nauwkeurig inlegwerk.

Een gewijzigde Bidri-waar, „zarbuland" genoemd, die in Lucknow wordt vervaardigd, bestaat in relief werk inplaats van inlegwerk, waarmede verscheidene soorten geel en gekleurd-koperen producten, speciaal die van Tanjore in Zuid-Indië worden geïmiteerd.

De meest alledaagsche vormen der bidri-producten zijn „huka's," „surâhi's"

of waterkannen, „pikdán's," „pandan's," (dozen voor betel), „abkhora's, (eene andere soort van waterkannen) bloemvazen, platte en diepe schotels enz.: Veel daaronder voor het uitsluitend gebruik der Europeanen of voor de Europeesche markt bestemd.

Intusschen kunnen wij waarnemen dat op het gebied van de bewerking der onedele metalen over het algemeen zeer veel werk wordt verricht; doch ofschoon tal van voorwerpen, zoowel weelde-artikelen als artikelen voor huishoudelijk gebruik eene menigte van nijvere en geoefende handen zouden kunnen bezighouden, vindt dit kunstambacht in ons land nog weinig toepassing. In de westelijke landen van Europa, Engeland, Duitschland, België Frankrijk, Denemarken en Noorwegen is men echter van lieverleden begonnen dezen tak van nijverheid krachtig te ontwikkelen.

Zig-Zag,

DOOR

Een ambtenaar van Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen.

Van geachte zijde ontvingen wij een paar invallende gedachten die wij hieronder laten volgen.

I.

INLANDSCHE BEGRIPPEN EN NEDERLANDSCHE RECHTERS.

Het is van algemeene bekendheid, dat het begrip van wat slecht is niet bij alle volken hetzelfde is.

Een staaltje hiervan levert het onderstaande.

Een Boeginees werd beschuldigd van moord, gevolgd door diefstal met braak.

Hij zou 's avonds bij zijn vriend Abbas gegeten hebben, daar zijn blijven logeeren, midden in den nacht zijn opgestaan, en daarna eerst zijn vriend — tevens gastheer — en vervolgens diens vrouw en twee kinderen vermoord hebben, om ten slotte diefstal te plegen.

Bij het begin van het onderzoek ontkende hij alles; iets wat hij toen gerust kon doen, daar hij wist dat zijn slachtoffers dood waren, en hij niet kon gissen dat later het bewijs van zijn schuld toch kon geleverd worden.

Door het getuigenverhoor werd het hem echter onmogelijk gemaakt te blijven ontkennen, dat hij den bewusten avond bij zijn vriend had gegeten, en daar was blijven slapen.

Dit inziende, verzon hij het volgende verhaal.

Den dag vóór het misdrijf plaats greep, had hij een kennis ontmoet, die hem trachtte over te halen bij Abbas te stelen, daar deze als een bemiddeld man bekend stond.

Hij weigerde daaraan behulpzaam te zijn. Die kennis werd daarop boos, werd driftig, en dreigde hem te vermoorden, als hij Abbas niet wilde bestelen.

Zijn leven bedreigd ziende, gaf hij uit vrees gedeeltelijk toe.

Zelf wilde hij met de uitvoering niets te maken hebben, omdat Abbas zoo'n getrouwe, intieme vriend van hem was, maar hij beloofde dien avond bij Abbas te gaan slapen, en op een afgesproken teeken 's nacht de huisdeur te zullen openen om dien kennis binnen te laten.

Dit was dan ook gebeurd, vertelde de beklaagde.

's Nachts was er tegen het huis geklopt; hij had de deur geopend; die kennis was binnen gekomen, en onmiddellijk daarna had hij zelf het huis verlaten, zoodat hij geheel onkundig was van hetgeen er daarna in dat huis was voorgevallen.

Onze Boeginees was de heilige overtuiging toegedaan, dat hij door zoo'n handelwijze niets misdaan kon hebben, want anders had hij dat verhaal — aan zijn eigen fantasie ontleend — niet opgedischt.

Het misdadige van zoo'n optreden, zag hij derhalve niet in.

Wat een verschil met onze begrippen dienaangaande.

Zelfs al was het door dien Boeginees gefantaseerde waar geweest, dan zouden wij hem toch nog als zeer misdadig beschouwen, misdadiger wellicht dan de Inlander, die zelf het slachters-werk verrichtte: zijn *manus ministra*.

Van onze begrippen over medeplichtigheid over het zedelijk daderschap heeft een inlander dikwijls eene geheel andere opvatting dan wij; soms een geheel tegenovergestelde.

Wanneer we zoo iets weten, zal het ons ook niet verwonderen, dat een Inlander van onze rechtspraak meermalen niets begrijpt, en bij menig vonnis aan de rechtvaardigheid van den rechter — of aan diens verstand — gaat twijfelen.

De Inlandsche rechter, beter uitgedrukt: hij die over den Inlander recht spreekt, dient bij het opleggen der straf wèl degelijk rekening te houden met die eigenaardige opvattingen van den Inlander.

In Europa doet men dat immers ook wel tegenover anarchisten, nihilisten, en anderen, die er ook eigenaardige ideeën op na houden, en ideeën die veel gevaarlijker voor de maatschappij zijn. dan die van een onbeschaafden Inlander.

Zoo ziet men hoe noodig het is, dat een rechter bekend

is met de zeden en gewoonten van het volk, waarover hij recht moet spreken.

En aangezien de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur uit den aard der zaak beter van die zeden en gewoonten op de hoogte zijn dan de rechterlijke ambtenaren; zoo is het m. i. verkeerd eerstgenoemden geheel buiten de rechtspraak over den Inander te houden.

Laat de besturend ambtenaar in alle geval als adviseerend lid de over Inlanders rechtsprekende juristen ter zijde staan!

II.

DE ISLAM, EEN GEVAAR?

Het komt mij voor, dat velen zich een overdreven voorstelling maken van het gevaar, dat de Islam voor de Nederlandsch-Indische Regeering oplevert.

Volgens de door mij opgedane ervaring is dat gevaar zoo groot niet.

Werkelijk waar! het Mohammedanisme is niet diep ingeworteld bij de volken van den Indischen Archipel. Het zit slechts als een dun vernisje over hen heen, en daaronder treft men nog hun oude *adat* aan, die meestal hoog in eere wordt gehouden.

Nemen wij bij voorbeeld de gebruiken bij het huwelijk in acht genomen. Daarbij neemt de Islam slechts een zeer bescheiden plaats in.

En het valt toch niet te ontkennen, dat het huwelijk een zeer voorname plaats inneemt, een belangrijke factor is in het leven, het doen en laten van den Inlander. Van het huwelijk wordt heel veel werk gemaakt; veel geld wordt er aan ten koste gelegd. En hoe wordt hierbij de Islam opgevolgd? Zeker, een van de eerste zaken bij het aangaan van een huwelijk is, dat de panghoeloe of imam (of welke ook de titel zij van dien functionaris) het huwelijk sluit volgens de Mohammedaansche voorschriften. Maar dit is louter eene formaliteit, die in besloten kring plaats heeft, en die zonder plechtigheden verloopt.

Nu zou men verwachten, dat de jonggehuwden daarna samen als man en vrouw mochten leven, want ze zijn immers wettig gehuwd. Volstrekt niet. Dagen, ja soms weken daarna, mogen ze eerst dat genoegen smaken, wanneer de eigenlijke *adat*-plechtigheden — daartoe vereischt — afgeloopen zijn.

Ook bij echtscheiding op verzoek der vrouw worden de godsdienstvoorschriften dikwijls zeer liberaal, alles behalve overeenkomstig de voorschriften van den Islam, opgevat; meer in overeenkomstig met de *adat*.

Bij vele Indische volken is dit zoo. En wanneer bij het huwelijk de godsdienst al zoo weinig gewicht in de schaal legt, hoeveel te meer dan niet bij zaken van minder belang.

Ik herhaal het, de Islam is niet meer dan een dun vernis, dat de oude zeden en gewoonten omhult, zonder die in hunne functiën te storen.

Wèl kan in tijden van onrust en beroering de Islam gevaarlijk worden, omdat de oorlog tegen de *Kafirs* zoo gemakkelijk door opruiers en oproermakers als wapenkreet kan aangeheven worden, maar in gewone omstandigheden is de Islam niet-gevaarlijk. En dan geloof ik ook, dat die godsdienst nooit de ware oorzaak van verzet of oproer zal zijn, maar wel *wanbestuur*.

Is er door wanbestuur eenmaal gisting onder de bevolking ontstaan, dan kan de zooeven genoemde wapenkreet de aanleiding zijn, die de opgezamelde brandstof doet ontvlammen.

Maar dan is het niet de Islam geweest, op zich zelf beschouwd, die gevaarlijk was.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Mei—15 Juni 1899.

De aandeelen van de meeste Cultuurondernemingen, speciaal die bij de suikermarkt belang hebben, zoomede de meeste Spoor- en Tramwegmaatschappijen gingen in koers vooruit, daarentegen waren die der Tabaksondernemingen, met uitzondering van de Herrings, Padang en Serdang Tabak Maatschappijen zeer flauw met belangrijke verliezen wegens den minder gunstigen afloop der gehouden Sumatra Tabak inschrijvingen.

Hooger noteerden:		pCt.
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	7
„	Javasche Bank	4
„	Koloniale Bank	4 7/8
„	Javasche Cult. Mij.	10 1/2
„	Kalibagor Suikerfabriek	14
„	Cult. Mij. Maron.	7
Pref. Aand.	Ned, As. Tab. Mij. v. h. Herrings	13
Aand.	Padang Tab. Mij	23
„ A.	Serdang Tabak Mij.	5
„ B.	„ „ „	4 7/8
„	Kon. Paketvaart Mij.	2 1/2
Pref. Aand.	Dordt. Petr. Industrie Mij.	2 1/2
Aand.	Kon. Ned. Mij. v. Petroleumbronnen	7 1/2
„	Ned. Ind. Expl, Mij.	5
„	Deli Spoorweg Mij.	6
„	Babat Djomb Stoomtram Mij	4 1/4
„	Bat. Electr. Tram Mij.	11 1/2
„	Malang Stoomtram Mij	10
„	Ned. Ind. Tramweg Mij.	5
„	Oost-Java Stoomtram Mij.	5
„	Probolingo „ „	3
Nieuwe Aand.	Semarang—Joana Tramweg Mij.	6

Lager werden genoteerd:		pCt.
Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	5 1/2
Cert. v. Aand.	Luquid. Barge en Moormann.	6 1/8
Aand.	Java Bosch Exploitatie Mij.	3
„	Amsterdam Deli Compagnie	30
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	22
Cert. v. Aand.	Tabab Mij. Arendsburg	10

		pCt.
Aand.	Besoeki Tabak Mij.	7
„	Deli Batavia Mij.	35
„	Deli Cultuur Mij.	9¼
„	Deli Maatschappij.	37
„	Deli Tabak Maatschappij.	7¼
Pref. Aand.	Idem	19
Aand.	Tabak Mij. Franco Deli.	8
„	A. Langkat Cult. Mij.	23½
„	B. Idem	4½
„	Langkat Tabaksbouw Mij.	8¾
„	A. Langkat Tabak Mij.	16
„	B. Idem.	11
„	Medan Tabak Mij.	23
„	Tabak Mij. Namoe Djawi	12½
„	Rotterdam Deli Mij.	8
„	Tabak Mij. Sakoeda.	3½
„	Senembah Maatschappij	47
„	Rotterd. Lloyd	3½
„	Stoomvaart Mij. Nederland.	2
„	Java Petroleum Mij.	19½
„	Sumatra Palembang Petr. Mij.	5½
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	12
„	N.-Celebes Mijnbouw Mij.	7
„	Singkep Tin Mij.	9
„	Mijnbouw Mij. Soemalata.	3½
„	Kedirie Stoomtram Mij.	3
„	Madoera „ „	3¼
„	Passoeroean „ „	2
„	Semar. Cheribon Stoomtr. Mij.	5

DIVIDENDEN.

Tabak Maatschappij Namoe Djawi (prefer. Aandeelen)	6	%
Serdang Tabak Maatschappij (Aandeel A)	15	„
Idem („ B)	4	„
New London Borneo Tobacco Company (over 1898)	2½	„
idem (interim over 1899)	5	„
Ned. Ind. Spoorweg Maatschappij (slot)	8	„
„ „ Brandwaarborgmaatschappij	7	„
Cultuur Maatschappij Langsee	13	„
Kon. Ned. Mij. v. Petroleumbronnen in Ned. Indië	6	„
Madoera Stoomtram Maatschappij	4	„
Deli Cultuur Maatschappij.	7	„
Cultuur Mij. Pondok Gedeh	6	„
Passoeroean Stoomtram Mij.	4	„

Dordtsche Petroleum Industrie Mij. (pref. Aandeelen)	7 %
Idem (gewone „)	3½ „
Langkat Tabak Maatschappij Aand. A en B	6 „
Sumatra Cultuur Maatschappij	6 „
Deli Courant Aand A.	6 „
Suikerfabriek Sindanglaoet.	7 „
Ramoenia Cultuur Maatschappij	15½ „
Suikerfabriek Badas (pref. Aandeelen).	6 „
Borneo Sumatra Maatschappij (Aandeelen)	f 57.40
Idem (Opr. bewijzen).	„ 3.12
Rijstlanden Michiels — Arnold (slot)	3½ %
Handelsvereeniging Amsterdam	8 „
Javasche Cultuur Mij.	5 „
Cultuur Mij. Soember Sarie	f 30.—
„ „ Tjikapoendoeng	10⁸/₁₀ %
„ „ Watoetoelis Poppoh	7 „
„ „ Petjangaan	15 „
Ned. Handel Maatschappij	7½ „
Kon. Paketvaart Mij.	9¾ „
Kartasoera Cultuur Mij.	7½ „
Cultuur Mij. Rendeng	5
Int. Crediet en Handelsvereeniging.	3²/₁₀ „
Mij. tot Expl. van het land Kedong Allang.	2
Semerang—Joana Stoomtram Mij.	f 105.—
Semarang—Cheribon „ „	„ 30.—
Cost—Java „ „	„ 35.—
Serajoedal „ „	„ 35.—
Suikerfabriek Waroe.	„ 50.—
Ned. Stoomvaart Mij. Oceaan,	„ 16.50
Kina-Maatschappij Soekawana (pref. Aandeelen).	8⅕ %
Ned. Ind. Landbouw Maatschappij	2⅕ „
Winkel Maatschappij Eigen Hulp.	6¼ „
Liquidatie Barge en Moormann	3
Ned. Ind. Handelsbank	4²/₃ „
Tabakmaatschij Sakoeda (pref. Aand.)	f 67.—
„ „ (gew. „)	„ 7.—
Ned. Ind. Exploratie Mij.	6 %

Volgens het Weekblad voor Incourante fondsen zijn verhandeld:

Aand.	Landbouw Mij. „Melattie"	80 %
„	Ned. Ind. Escompto Mij.	104 „
„	Tabak Mij. „Sakoeda", serie B.	170—180 „
„	O. I. Zee- en Brand-Ass. Mij.	101 „
„	Billiton Mij., 1e rubriek.	f 1410.— f 1450.—
„	Idem 2e „	„ 1140.—
„	Koetei Exploratie Mij.	44 %
„	Cultuur Mij. „Pondok Gedeh"	101 „
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	100—101 „

Aand.	Mijnbouw Mij. Totok	95 %
„	Babat Djombang Stoomtram Mij	90 „
„	Handelsvereeniging „Java"	90 „
„	Ned. Ind. Crediet en Bankvereeniging	100 „
Opr. Bew.	Kon. Paketvaart Mij	f 445.— f 650.—
„	Singkep Tin Mij	f 85.—
Pref. Aand.	Suikerfabriek Poerwokerto	82 %

Volgens het Weekblad van de Commissiebank:

Opr. Bew.	Kon. Paketvaart. Mij	f 420.—650
„	Sumatra Cult. Mij	„ 135.—
Rest. Bew.	Bataviasche Ooster Spoor	5 %
Aand.	Sumatra Cultuur Mij	160—238 „
„	Billiton Mij. 1e rubriek	f 1400 — f 1410.—
„	Idem 2e „	„ 1117.— „ 1125.—
„	O. I. Zee- en Brand Assur. Mij	101 %

Volgens de Rotterdamsche Beurscourant:

Aand.	Cult. Mij. Sentanen Lor	125 %
„	Suikerfabriek Kalibagor	37½—49 „
Cert. v. Aand.	Deli Cultuur Mij	144—157 „
„	Medan Tabak Mij	245—272 „
„	Rotterdam Deli Mij	225—264 „
„	Singkep Tin Mij	145—147 „
„	Cult. Mij. Maron	55 „
„	Landbouw Mij. Ngoepit	225 „
„	West Java Kina Cult. Mij	33 „
„	Cultuur Mij. Pondok Gedeh	101 „
„	„ „ Kaliwoengoe Plantaran	65½ „
„	„ „ Wonokoyo	78
5 % Obl.	„ „ Watoetoelis Poppoh	100½ „

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni 1	TE AMSTERDAM. Juni 15	TE BATAVIA. 15 Mei
Borneo Sumatra Mij.....Aand.	106 1/8	100	* ex. div.
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	64	62 1/2	
id. ...Pref. Aand.	144 1/4	144	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	122	125	110*
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	75 1/2	75 1/2	
Javasche Bank..... „	172	173	175
Koloniale Bank..... „	43 1/2	49 7/8	
id. .....Pref. Aand.	65 1/2	64 1/2	
Liquid. Barge & Moormann.Cert. v.Aand.	64 1/2	63 7/8	
Ned. Handel-Mij..... „	158	151 3/4	155
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	—	100	(ex. div.) 103 1/2
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	88 7/8	87 7/8	85*
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	107	107	
Badas, Suikerfabriek.... ...Aand.	—	—	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	98	100	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	90	91 15/16	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	41 1/2	49	
Kaliwoengie Plantaran..... „	65 1/2	66	
Maron, Cult.-Mij..... .... „	60	62	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	125	125	
Sindang, Suikerfabr..... „	150	150	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij.... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	615	625	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	147 1/2	148	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	655	650	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	63 1/2	63 1/2	
Besoeki Tabak-Mij. ..... „	100	96	
Deli-Batavia-Mij..... „	410	385	
Deli-Cultuur-Mij..... „	141 1/2	140 1/4	
Deli-Maatschappij..... „	442	438	
Deli-Tabak-Mij..... „	61	59	
„ .....Pref. Aand.	106	102	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	70	68	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	140 7/8	142 1/2	* ex. div.
„ „ ..... „ B.	85	83	* ex. div.
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Aand.	79	79 1/2	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... „	92 7/8	94 1/8	
„ Tab.-Mij..... „ A.	125 1/2	125	
„ „ ..... „ B.	112	109	
Medan-Tab.-Mij..... „	247	242	
Tab.-Mij. Namoe Djawi..... „	116	113 1/2	
N. As T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	126	143	
Padang Tabak-Mij.....Aand.	147 1/2	158	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juni 1	TE AMSTERDAM. Juni 15	TE BATAVIA. 15 Mei
Rotterdam-Deli-Mij.....Aand.	221 1/2	235	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	120	116 1/2	
Senembah-Mij..... „	443	445	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	228	235	
„ „ „ ..... „ B.	104	106 7/8	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	75	75	
Kon. Paketvaart-Mij..... „	189 1/4	189	185*
Rott. Lloyd..... „	141	140 1/2	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	188	187 1/2	
Dordt. Petr. Industrie Mij...Pref. Aand.	119	122 1/2	
Java Petroleum Mij.....Aand.	156	151	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	195	210 1/2	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	135 3/4	135 1/4	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	89 1/2	86 1/4	
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	115	120	
id. Mijnbouw-Mij..... „	71 1/2	71	85
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	95	98	
Oost Borneo Mij..... „	—	—	
id. .....Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	143	136	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	207	205	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	—	155	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	195	199	ex. div.
Ned.-Ind Spoorweg-Mij..... „	235 1/4	231 1/2	
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	90	88	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	100	101 1/2	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	118	118	
Madoera „ „ ..... „	105	105 3/4	
Malang „ „ ..... „	108 1/2	114 1/2	
Modjokerto „ „ ..... „	101	100	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	145	145	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	—	110	
Passoeroean „ ..... „	105	103	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	101	104	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	188	188	187 1/2
id. (nieuwe aand.).... „	178	180	174*
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	143 1/4	140	135
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	—	140	142 1/2*
Ned.-Ind Hypotheekbank... „	—	—	105
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	100
id. Effectenbank..... „	—	—	105*
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	120
Winkel-Mij. Eigen hulp..... „	—	—	95
Maatsch. Onderlinge hulp... „	—	—	82 1/2
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij. „	—	—	105*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij.... „	—	—	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij..... „	—	—	105*
Nederl. Lloyd..... „	—	—	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij... „	—	—	185*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 15 Mei
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij.	Aand.	155*
Koloniale id.	"	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij.	"	140*
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	"	177½
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	"	150
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	"	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind.	"	182½
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	"	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	"	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	"	107½
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij.	"	140*
2de id.	"	
Brand-Ass.-Mij. Padang	"	50*
id. de Merapi	"	95*
id. de Oosthoek	"	
id. de Westhoek	"	
id. Noordhoek	"	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	"	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	"	132½*
id. Ardjoeno	"	132½*
id. Sumatra	"	
Batavia'sch Prauwenveer	"	126
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv.	"	150*
Tagalsch Prauwenveer	"	180
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	"	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	"	
Prauwenv. te Soerabaya	"	90*
Oost-Java Prauw-Mij	"	95*
Soer. Prauw-Mij.	"	
Nieuw Soerab. Pr.-veer.	"	175*
Nieuw Pad. Prauwenveer	"	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer.	"	
Bagelen-Thee & Kina-Mij	"	60
Suikerf.-Mij. Tjoekir	"	
Cultuur-Mij. Pagottan	"	
„ Tjiogreg	"	
Kina-Mij. Kertamana	"	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	"	202½*
id. Goalpara	"	175*
Kartasoera Cult. Mij.	"	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	"	80*
„ Artana	"	
Assam Thee Ondern. Gedeh.	"	120*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	"	225*
Assam Thee Ondern. Malabar	"	110
Cultuur Mij. Ramawatie	"	
Assam Thee Ond. Wansoeka	"	100*
„ „ „ Singaparna	"	100*
„ „ „ Pasir Salam	"	
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij.	"	100*
Ned.-Ind. Telefoon-Mij.	"	155
Intercomm. Telefoon-Mij	"	100
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	"	100*
Preanger Telefoon-Mij	"	105*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 15 Mei
Algem. Telefhoon Mij.	Aand.		100*
Mijnbouw Mij. „Martapoera".	„		
Mijnbouw Mij. „Belang"	„		85*
Algemeene Exploratie-Mij.	„		
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„		107½
Mijnbouw Mij. „Totok"	„		100
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„		100
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„		
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		250
Exploratie-Mij. Balangan	„		
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„		
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		135
Exploratie-Mij. Kolchis	„		
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„		65
„ „ Batjan	„		15*
Mijnbouw Mij. Monano	„		90*
„ „ Soepajang	„		50*
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	
„ „ „	„	B.	
Mijnbouw Mij. Atjeh	„		
Goud Exploration Mij. Bone	„		
Exploratie Mij. Doda	„		
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„		100
„ „ Sonder	„		50*
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„		40
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„		
„ „ Pagoejaman	„		80
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„		
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Tomini	„		30*
„ „ Bwool Lonoe	„		
Goud Exploratie Mij. Redjang Lebong Zuid.	„		
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„		150*
„ „ Pariet	„		
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„		
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		90*
Koffie. Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„		
Java Veem	„		125*
Ned. Ind. Sport Mij.	„		100*
Bandongsche Quinine Fabriek	„		85

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Koffiepellerij Toempang.

(*Javasche Crt. No. 36, van 5 Mei 1899.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De overname van de heeren G C. Verstege en R. H M. Verspeyck,

en exploitatie van de huur- en andere rechten van de koffiepellerij Toempang, distr Toempang onder Malang, en de licentie tot opkoop van natte beskoffie voor de dessa's gelegen distr. Pakis, afd. Malang, res. Pasoeroean.

Kapitaal. *f* 100.000, in 100 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Voor 98 aandeelen bovengenoemde rechten.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren G. C. Verstege en R. H M. Verspeyck.

Winstverdeeling. Eerst hoogstens 10 % voor afschrijvingen, uitbreiding en reparaties, daarna 5 % dividend. Van het overige komt 10 % aan een reservefonds, 10 % aan iederen directeur, hoogstens 10 % aan het personeel, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 100.000 bedraagt, zijn geen verdere reserves verplichtend, doch zal telken jare over event. verdere reserves worden beslist. Indien het maximum bereikt is, wordt, wanneer verder geen 10 % gereserveerd wordt voor het reservefonds, van het niet gereserveerde gedeelte 10 % aan elken directeur, het overige aan aandeelhouders uitgekeerd.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BERGZICHT.

(Javasche Crt. No. 37, van 9 Mei 1899.)

Zetel. Batavia

Doel. De exploitatie van het particuliere land Bergzicht of Pekoeloman.

Kapitaal. *f* 56.000, in 28 aandeelen à *f* 2000.—

Inbreng. Door de Chineesche vrouw Oei An Nio, voor 24 aandeelen: het land Bergzicht, gelegen afd. Tangerang, res. Batavia.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Kam Koen Haij.

Winstverdeeling. Na event. afzondering van bedragen voor reservefonds, vernieuwingsfonds en tantièmes, komt de winst aan aandeelhouders.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „REGOJO".

(Staats-Crt. No. 116, van 19 Mei 1899.)

Zetel. Amsterdam.

Doel De exploitatie van gronden in Nederl. Indië, met uitzondering van de residentiën Soerakarta en Djokjokarta, het verkoopen der producten daarvan en die welke van anderen opgekocht.

Kapitaal. *f* 600 000, in 3 seriën elk van 400 aandeelen à *f* 500.—.

Inbreng. De heer P. J. van Houten houdt zich, voor zich en den heer J. G. Boon, het recht voor om op nader te bepalen voorwaarden in te brengen erfpachts- of andere rechten op gronden in Nederl. Indië.

Bestuur. 1 of meer directeuren: de firma Broms & Co.; 3 à 5 commissarissen: de heeren H. L A. van den Wall Bake, H. A. van Beuningen, P. J. van Houten en C. J. Kneppelhout van Sterkenburg.

Winstverdeeling. Minstens 20 % aan het reservefonds, daarna 5 % dividend. Van het dan overblijvende komt 10 % aan commissarissen, 10 % aan de directie, het overige aan aandeelhouders, ten ware een gedeelte tot een maximum van 10 % der overwinst mocht worden gereserveerd ter belooning van personen in Nederl. Indië.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot $^1/_3$ van het geplaatst maatschappelijk kapitaal.

Bataviasche Arakstokerij K. W. T.

(Javasche Crt. No. 41, van 23 Mei 1899.)

Zetel. Batavia.

Doel. Het stoken en bereiden van arak ten verkoop in Nederl. Indië, in Europa, dan wel elders, ook de verkoop van arak in commissie, voort het koopen of huren van arakstokerijen of wel pakhuizen en andere opslaglokalen en het aangaan van maatschappen of overeenkomsten ten behoeve of ter exploitatie van het bedrijf in het algemeen.

Kapitaal. *f* 100.000, in 100 aandeelen à *f* 1000,—

Bestuur. 2 directeuren: de chinees Tjee Pang Kie, tevens administrateur der arakstokerij, en de chineesche vrouw Gouw Eng Nie.

Winstverdeeling. Na event. afzondering van bijdragen voor reserve- en vernieuwingfondsen en van tantièmes, komt de winst aan aandeelhouders.

Tabakmaatschappij „Kwala Pessilam"

(Staats Crt, No. 129. van 5 Juni 1899.)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het telen en kweeken van tabak of andere producten, en de verkoop of consignatie daarvan. De vennootschap kan ook commissie- en eigen handel drijven in diverse producten die in consignatie nemen en daarop voorschotten verstrekken.

Kapitaal. *f* 800.000, in 800 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de firma Martin & Sandel en door den heer C. M. G. Martin op nader vast te stellen voorwaarden: de concessie voor terreinen in Langkat, groot resp. 300 hectaren, 1135 hectaren, uitmakende de tabaksonderneming Kwala-Pessilam met gebouwen cum annexis De 1898er tabaksoogst en de reeds gedane uitgaven voor den 1899er zijn niet onder den inbreng begrepen.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. C. Heesterman; 3 à 5 commissarissen: de heeren P. A. Dijxhoorn, J. M Pijnacker Hordijk, P. Sandel en C. Teves.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds. Het dan resteerende wordt verdeeld als volgt: 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot 50 % van het kapitaal, tenzij de algemeene vergadering van Aandeelhouders tot een hooger bedrag beslist.

Mijnbouwmaatchappij „Boekit Pondok".

(Staats Crt. No. 131, van 7 Juni 1899.)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het onderzoeken en exploiteeren van mijnbouwvergunningen en concessieterreinen in Oost-Indië.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 1000 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng Door den heer E. M. Ostwalt (firma Matthes en Ostwalt) voor 500 aandeelen: de rechten, verleend bij besluit van den resident der Zuider- en Oosterafdeeling van Borneo, dd. 21 October 1895, nº. 212.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. A. Matthes: 3 à 5 commissarissen: de heeren Mr. H. L. M. Luden, C. van Gilse van der Pals Hzn., E. M. Ostwalt en Mr. J. B. F. van Hasselt.

Winstverdeeling. 70 % aan aandeelhouders, 10 % aan reserve, 10 % aan commissarissen. 10 % aan den directeur.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 500.000. Zoodra dit maximum bereikt is, zal over de verdeeling der daardoor vrijkomende 10 % der winst nader worden beslist.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE DER SUIKERFABRIEK „KLALING".

(Staats-Crt. No. 132, van 8 Juni 1899.)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van de suikerfabriek Klaling.

Kapitaal. *f* 560.000, in 560 aandeelen à *f* 1000.—.

Inbreng. Voor de 560 aandeelen: de suikerfabriek Klaling, dessa Klaling, distr. Tenggeles, afd Pati, res. Japara, met de daarbij behoorende gebouwen, en het daartoe voor 1/3 behoorend perceel, gelegen ter hoofdplaats Djoewana, afd. Djoewana, res. Japara, bebouwd met een suikerpakhuis, benevens alle daarbij behoorende huurrechten enz.

Bestuur. 1 directeur: de heer T. van den Ben; 3 commissarissen: de heeren G. T. W. Borel, R. Mac Neill en Th. J. van Haren Noman.

Winstverdeeling. Na aflossing van een gedeelte eener event. aan te gane obligatieleening: 6 % dividend. Van het overige komt 50 % aan het reservefonds, 44 % aan aandeelhouders, 3 % aan den directeur, 3 % aan commissarissen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 200.000 bedraagt, komen de genoemde 50 % aan aandeelhouders, tenzij de algemeene vergadering besluit het reservefonds tot een hooger bedrag te brengen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M., tegen 102 K.M in 1898.

Opbrengst	April 1899.	*f*	138.000	tegen	*f*	110.582	in	1898
„	per dagkilometer	„	45.09	„	„	36.27	„	„
„	sedert 1 Jan. 1899.	„	530,000	„	„	461.468	„	„
„	Mei 1899	„	122,000	„	„	99.789	„	„
„	per dagkilometer	„	38,52	„	„	31.50	„	„
„	sedert 1 Jan. 1899.	„	652,000	„	„	561.257	„	„

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM.

Ontvangsten 10 April tot 8 Mei '99 Harmonie-Dierentuin (eerste vier week der exploitatie) *f* 6325; per dagkilometer *f* 43 40. Vervoerd 155,000 personen.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over Maart 1899.

Reizigers, aantal (100.300)	f	44.600.—
Goederen, tonnen (29.400)	„	134.000.—
Diverse ontvangsten	„	9.200.—
Totaal	f	187.800.—
Per dag-kilometer	„	30.54
Vorig jaar	„	188.400.—
	„	30.63

		1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	f	741,559.19	„	693,637.53
„ per dag-kilometer	„	30.14	„	28.20

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (84.300)	f	29.800.—
Goederen, tonnen (9.400)	„	37.100.—
Diverse ontvangsten	„	2.500.—
Totaal	f	69.400.—
Per dag-kilometer	„	41.30
Vorig jaar	„	65.800.—
	„	39.17

		1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	f	263.065.91	f	259.291.63
„ per dag-kilometer	„	39.15	„	38 59

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (25.000)	f	2.800.—
Goederen, tonnen (1 600)	„	2.300.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	f	5.300.—
Per dag-kilometer	„	7.36
Vorig jaar	„	4.800.—
	„	6.67

		1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	f	20.001.71	f	16.636.44
„ per dag-kilometer	„	6.95	„	5.78

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (44.800)	f	8.300.—
Goederen, tonnen (2.700)	„	5.200.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal	f	13.800.—
Per dag-kilometer	„	9.79
Opbrengst van af 1 Jan	f	50.823.77
„ per dag-kilometer	„	9.01

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Mei 1899 *f* 26.800 tegen *f* 25.889 in 1898; sedert 1 Juli 1898 *f* 305.700 tegen *f* 290.791 in 't vorig jaar.

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1899	*f* 2.1500	*f* 8.30	84
„ 1898	„ 14.100	„ 6.70	68
Verschil meer	„ 7.400	„ 1.60	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan. tot 31 Mei 1899	„ 73.500	„ 5.80	84
„ 1°. „ „ 31 „ 1898	„ 46.200	„ 5.40	57
Verschil meer	„ 27.300	„ 0 40	
Verschil minder	„ —	„ --	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1899	*f* 57.600	*f* 6.90	270
„ 1898	„ 24.000	„ 5.—	154
Verschil meer	„ 33.600	„ 1.90	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan. tot 31 Mei 1899	„ 224.300	„ 5.60	263
„ 1°. „ „ 31 „ 1898	„ 69.800	„ 3.40	137
Verschil meer	„ 154 500	„ 2.20	
Verschil minder	„ —	„ —	

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1899	*f* 74.100	*f* 9.50	251
„ 1898	„ 73.200	„ 9.80	242
Verschil meer	„ 900	„ —	
Verschil minder	„ —	„ 0.30	
Van 1°. Jan. tot 31 Mei 1899	„ 299.100	„ 7.90	251
„ 1°. „ „ 31 „ 1898	„ 283.300	„ 7.80	242
Verschil meer	„ 15.800	„ 0.10	
Verschil minder	„ —	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1899	*f* 17.000	*f* 14.—	39
„ 1898	„ 15.500	„ 12.80	
Verschil meer	„ 1.500	„ 1.20	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan. tot 31 Mei 1899	„ 86.100	„ 14.60	39
„ 1°. „ „ 31 „ 1898	„ 74.000	„ 14.40	34
Verschil meer	„ 12.100	„ 0.20	
Verschil minder	„ —	„ —	

Lijn Modjokerto—Ngoro

Mei 1899	f 7.200	f 5.70	41
„ 1898	„ 6.500	„ 5.10	
Verschil meer	„ 700	„ 0.60	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan. tot 31 Mei 1899	„ 32.300	„ 5.20	41
„ 1°. „ „ 31 „ 1898	„ 24.300	„ 3.90	
Verschil meer	„ 800	„ 1.30	
Verschil minder	„ —	„ —	

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Mei 1899 *f* 3000 + *f* 508. Sedert 1 Jan. *f* 12,685 + *f* 3,694.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrenhst Mei 1899 *f* 3,900 — *f* 1,472. Sedert 1 Jan. *f* 18,904 — *f* 1,502.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Mei 1899 *f* 5,800 + *f* 1,557. Sedert 1 Jan. *f* 26,913 + *f* 4,295.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie ± 100 K. M. tegen ± 78 in 1898. Ontvangsten Mei 1899 *f* 14.000 tegen *f* 8993. Sedert 1 Jan. *f* 57,300 tegen *f* 36,756.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 37 K. M. tegen ± 25 in 1899. Ontvangsten Mei 1899 *f* 16,000 tegen *f* 2500. Sedert 1 Jan. *f* 39,575 tegen *f* 8916.

BATAVIA ELECTRISCHE STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

(Baanvak Harmonie-Dierentuin, 4.2 K.M.) Van 10—30 April werden vervoerd 119,423 reizigers met een ontvangst van *f* 5:026.57½ of per dagkilometer *f* 46.03. In Mei werden vervoerd 159,000 reizigers met een ontvangst van *f* 6.200 of per dagkilometer *f* 38.46.

Voorloopige beschouwingen over het rapport van de Staatscommissie voor de opleiding der administratieve ambtenaren in Indië.

> Overigens ben ik voor mijzelf nog niet tot een definitief besluit ten deze gekomen, daarvoor is het rapport van de commissie nog te kort in mijn bezit. *Ik wensch af te wachten* de critiek van het publiek en het advies van de Indische regeering, omtrent hetgeen daar moet geschieden.
>
> Rede van Minister CREMER, in de zitting der Tweede Kamer van 8 Juni 1899, in antwoord op de interpellatie Van de Velde betreffende de opleiding van O. I. ambtenaren.

De Minister van Koloniën deed aan de redactie van de *Indische Gids* toekomen een exemplaar van het rapport van de commissie, door Zijne Excellentie benoemd, „om hem voor te lichten omtrent een herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar van den administratieve dienst in Nederlandsch Indië", uitgegeven vanwege het Departement van Koloniën, Juni 1899.

Wij stellen deze toezending op hoogen prijs.

De Minister van Koloniën wenscht, alvorens een besluit te nemen, „af te wachten critiek van het publiek"; ook de commissie wenscht „bespreking van hare voorstellen in zoo ruim mogelijken kring"

De *Indische Gids* wil hiertoe gaarne het hare doen.

In de eerste plaats is noodig dat men van de quaestie kennis neme. Daarom geeft deze aflevering een volledigen afdruk van het rapport der commissie.

Wij stellen onze kolommen gaarne open voor zaakkundige bespreking.

Dat vooral de ambtenaren van Binnenlandsch Bestuur hun oordeel niet voor zich houden!

Intusschen mogen wij niet verhelen, dat de voorloopige indruk beslist ongunstig is.

Wij kunnen de bezwaren tegen het ontwerp-besluit der commissie aldus formuleeren.

1°. De keuze van candidaat-ambtenaren uit universiteitsdoctoren, artsen, ingenieurs, officieren, landbouwkundigen, ambtenaren voor Chineesche zaken, vice-consuls en diverse surnumerairs bij registratie en belastingen is slechts schijnbaar ruim, omdat in 't algemeen slechts zij die tot de minderwaardigen in elke categorie behooren, zullen ambieeren nog eens weer te gaan studeeren om later te worden benoemd tot ambtenaar ter beschikking, later aspirant-controleur. Iemand die tot gevestigden stand gekomen is of zijn studies *goed* voltooid heeft, gaat niet over stag. De zeer bijzondere uitzonderingen (b. v. resident F. S. A. de Clercq, die officier van gezondheid, en gouverneur Laging Tobias, die officier was), zullen wel altijd zeer bijzondere, schoone uitzonderingen blijven.

2°. Onjuist is het dat de *algemeene ontwikkeling* bij deze verschillende categoriën hooger is dan de hoogere burgerschool alleen geven kan, tenzij men bewere, wat een verouderd denkbeeld schijnt, dat de gymnasiale opleiding meer ontwikkelt dan die op de hoogere burgerschool. In *dat* geval, maar dat geven wij allerminst toe, is voorzeker de student aan de universiteit, strevende naar candidaats en doctoraal, ontwikkelder dan de rest. Maar ook zijn studie voor dat candidaats en dat doctoraal is, al moge men het ontkennen, vakstudie, zoo goed als die voor arts, ingenieur enz. *Algemeene ontwikkeling* brengt ze hem evenmin als de studie voor de overige categorieën. Van daar dan ook dat voor geen enkele vakstudie in Nederland wordt geëischt dat men eerst een vakstudie in een totaal andere richting voltooie. Evenmin als iemand het ooit in zijn hoofd heeft gekregen om van een candidaat-ingenieur te eischen dat hij eerst officier, of van een candidaat-officier dat hij eerst ingenieur worde, zoo is het zeker een geheel nieuw, doch onlogisch denkbeeld aan een candidaat-ambtenaar een dergelijken eisch te stellen.

3°. In 't algemeen genomen is, als karakter en physiek gelijk staat, een man die, door eindexamen van H. B. S. of gymnasium, blijken genoeg gegeven heeft van algemeene ontwikkeling, na 3 jaren degelijke, uitsluitend Indologische vakstudie naar onze meening bruikbaarder, dan een man, die, na dezelfde algemeene ontwikkeling te hebben bereikt, ettelijke jaren heeft besteed aan vakstudie voor doctor, ingenieur, officier, landbouwkundige, en nu na 9 à 10 maanden Indologische studie wordt uitgezonden.

Er is hier een zeer sprekend antecedent: de rechtelijke ambtenaren

met verlicht examen, die in 1874 of 1875 werden uitgezonden: presentkaasjes der algemeene ontwikkeling, waarvan Indië (op een paar goede uitzonderingen na) reeds een kwart eeuw weinig plezier beleefde.

Taalstudie van Maleisch (voor velen daarenboven Javaansch!) gedurende een 9tal maanden geeft een gebrekkige voorbereiding.

Ook hier kan de ervaring zeer gemakkelijk uitspraak doen. Zelfs de grootste dweepers met de scheiding van justitie en administratie geven toe dat de groote schaduwzijde daarvan is: de gebrekkige kennis van taal, land en volk, die de tegenwoordige rechtelijke ambtenaren bezitten, in schrille tegenstelling met de tegenwoordige administratieve ambtenaren. De nieuwe regeling geeft ons een stelletje van deze laatsten, waarbij de Indologische kennis van de eersten nog zeer gunstig zal afsteken.

Kennis der wetboeken absoluut af te keuren, omdat de ambtenaren geen juristen zijn, is de methode van met het badwater ook het kind weg te gooien.

4°. Behalve de groote verlaging van het peil der Indische ambtenaren moet men niet gering denken over de verlaging van het peil van de studie van elk onderdeel der Indologische wetenschappen. Er zijn thans 4 onderwijskrachten te Leiden, 8 te Delft, 4 te Batavia. Men heft plotseling de 12 laatsten op, en behoudt slechts de 4 eersten.

Daardoor deelt men de vooruitzichten van jongelieden die zich zullen wijden aan de zuivere Indologische wetenschap, met het oog op een betrekking als docent in die wetenschap, in de verhouding van 16 tot 4; of tot op $^1/_4$. Wie zal er zich nog willen bekwamen voor een doctoraat in de Indische talen met die treurige vooruitzichten? Daling van het wetenschappelijk peil in Nederland op Indologisch gebied is dus een onmiddellijk, onafwijsbaar gevolg.

De Islam mag geen juridisch, zelfs geen afzonderlijk vak zijn, doch dient slechts een onderdeel te zijn van de ethnographie. Prof. de Groot — zegt de commissie — zal de Islam er wel bij geven; Prof. v. d. Lith, die hoogleeraar is in de staatsinstellingen, zal ook wel geschiedenis er bij geven of anders ook Prof. de Groot of een lector. Specialiteiten als v. d. Berg in den Islam, en Heeres in geschiedenis worden doodeenvoudig onteigend.

5°. Dit brengt ons op de moreele misdaad, die begaan wordt — behalve tegenover de Indologische wetenschappen — tegenover:

a. het onderwijzend personeel der inrichtingen te Delft (en te Batavia) die ons een kwart eeuw onze ambtenaren gaven, en die nu door die commissie totaal genegeerd worden.

b. de Delftsche inrichting zelf, die den Staat, zoo goed als voor niets, aan zijn ambtenaren hielp. De Staat heeft daar een curatorium; keurde nog onlangs goed de benoeming van een nieuwen hoogleeraar, den heer van Hasselt, die daarvoor een lucratieve particuliere betrekking liet varen. De Staat beschouwde steeds den hoogleeraar-directeur als de deskundige bij uitnemendheid van het onderwijs voor Indische ambtenaren. Nu het in de kraam te pas komt wordt die Indische instelling eenvoudig genegeerd.

Trouwens ze was niet eenmaal vertegenwoordigd in de commissie!

c. de gemeente Delft, die, onder den blijkbaren bijval der regeering, 25 jaar lang den staat gegeven heeft *wat hij wilde* hebben in zake de opleiding van ambtenaren.

Juridisch moge de staat in zijn recht zijn, door de gemeente met de Indische te laten zitten; moreel is dit niet te verdedigen.

Want met het Koninklijk Besluit, door de commissie ontworpen, is het doodvonnis der Indische geteekend: niet echter dat der onkosten voor de gemeente, die — 't is waar onverplicht en dat wordt haar nu als zonde toegerekend — alles deed om die opleiding te maken zóó goed als de staat maar wilde hebben. Want de gemeente Delft blijft daar eenvoudig zitten met de „Indische" zelf gedurende de eerste jaren; ze kan die niet opheffen, omdat ze de studenten die er nu zijn niet kan wegjagen en hun gelegenheid moet geven de weinige jaren dat er nog Staatsexamens worden gehouden mee te doen. Dan is zij de professoren nog niet kwijt, aan wie zij wachtgeld moet geven. Verder blijft ze zitten met haar prachtige Indologische bibliotheek, haar fraaie ethnologische verzameling.

Maar dat alles is niets voor de doctrinairen der commissie! Aan Delft, dat in de *vrije* concurrentie de Leidsche Staatsinstelling totaal overbodig maakte, en deed opheffen, wordt thans die overwinnig betaald gezet door elke onderwijs inrichting onnoodig te verklaren.

6°. Men heeft het Engelsche stelsel willen toepassen, doch het absoluut verkeerd begrepen. En dit brengt ons tot het grootste bezwaar tegen het ontwerp der commissie: de bij uitstek: *a.* antidemocratische, *b.* chauvinistische, *c.* nepotistische geest die uit alles spreekt.

Candidaat-notarissen zijn niet gecatalogiseerd, (ze zijn toch licht zóó ontwikkeld als de belasting-surnumerairs en vice-consuls!) omdat men dan de Indische candidaat-notarissen niet kan uitsluiten, en men wil geen Indische jongens als ambtenaar.

De aanstaande commissie is samengesteld uit een oud gouverneur-generaal of lid van den raad van Indië als president en een ambtenaar van koloniën als secretaris. Daar de overige leden, professoren der juridische of literarische faculteiten aan de 4 universiteiten en de P. S. professor, niet in den Haag wonen, en de eerstgenoemden wel, is het duidelijk, dat president en secretaris, het dagelijksch bestuur zullen zijn, waarmee de aspirant-candidaten hebben te maken. Welnu, wij aarzelen niet te zeggen dat de discretionnaire macht aan die commissie opgedragen strijdt tegen het Nederlandsche volkskarakter, zonder voorbeeld is in onze geschiedenis. Het is de commissie niet alleen die de voordracht maakt dier candidaat-ambtenaren, maar ook zij examineert. En daarbij: zij is zoo goed als permanent.

Die commissie is ons het meest antipathisch van de geheele regeling. Dat er ook nog ambtenaren B. B. bestaan, die iets weten van de eischen te stellen aan het corps, waartoe zij eenmaal de eer hadden te behooren, schijnen de ontwerpers niet te voelen.

7°. Resumeerende: Keuze uit maatschappelijk mislukte individus, in plaats van uit jongens wier ideaal is O. I. ambtenaar te worden; achterdeurtje voor onbruikbare juristen van goede familie, slechte ingenieurs, bedenkelijke officieren, met hier en daar een verloopen medicus en eenige surnumerairs, respectievelijk vice-consuls.

Daling van het peil der ambtenaren. Daling van het peil der Indologische wetenschappen. Ten slotte: evenals bij de benoeming van de Meester en Rooseboom en bij den drang tot fusie der officierscorpsen, spreekt uit dit onderwerp de o. i. verderfelijke mode van geringschatting van vakkennis, ophemeling van zoogenaamde „algemeene ontwikkeling", hier groot woord voor gebrek aan degelijke Indologische studie: in een woord de triomf van het dillettantisme.

Geen Tweede Kamer zal wel ooit een meerderheid geven aan een wet, belichamende de denkbeelden van dit ontwerp.

Van daar het gevaar van een regeling buiten de Kamer om, bij Koninklijk Besluit.

Maar, wanneer *dat* geschiedt, kan de Kamer de gelden toch weigeren, die toch op de een of andere wijze op de begrooting

of op een ontwerp-wijziging der begrooting worden gebracht. Dit is wel een diep ingrijpend middel. Maar, als het zoover komen moet.....

Ten slotte: de „algemeen gewenschte" opheffing van de afdeeling B van het gymnasium Willem III. Ze is een laatste stap in de richting die werd ingegaan toen de militaire inrichtingen, om officier der artillerie, infanterie en administratie in Indië te worden, werden vernietigd. De ware reden daarvan is feitelijk de toeleg om Indo's zooveel mogelijk uit te sluiten uit ons officierscorps en B. B., al wordt dit gemaskeerd onder allerlei redeneeringen over den breeden blik dien men in Europa opdoet.

Daargelaten of dit doel er mede bereikt wordt, is die maatregel in de hoogste mate on-politiek tegenover onze Indische Nederlanders, en wettigt bij hen een geest van ontevredenheid en wrok over Nederlandsch bestuur, dat dan allicht bij Spanje vergeleken wordt.

Al ware die opheffing dus ook wenschelijk, een wijs bestuurder, die prijs stelt op de tevredenheid der bewoners van de kolonie met de moederlandsche regeering, zal ze achterwege laten.

Tenzij men een *werkelijk* aequivalent er voor kon geven, wat wij betwijfelen. Een landbouw- of technische school er voor in de plaats, is eenvoudig geen aequivalent. Evenmin als de enkele plaats die voor in Indië opgeleiden, op den Kampenschen hoofdcursus, te Alkmaar en te Breda wordt opengesteld voor Indië een vergoeding is voor de opheffing der militaire school.

In plaats van de gemeente Delft zedelijk te dwingen, ten gevolge van het door den staat uitgelokte verloop, de Indische op te heffen, terwijl de Staat er niets voor in de plaats geeft, had men het vergelijkend examen kunnen overbrengen òf naar het begin òf naar het 1ste gedeelte en al of niet een Staatsopleiding kunnen voorstellen, met minstens driejarigen cursus, zonder *vergelijkend* examen aan het eind, maar met zekere plaatsing na voldoening aan het eindexamen. Niet-aanneming dus in het wilde weg, zonder op het getal te letten.

Er zijn 600 lieden in Indië van wie het ambtenaarsexamen geëischt wordt: stel dat zij 20 à 25 jaar blijven, dan komt men op een noodige normale aanvulling van 25 à 30. Zeg 30 in de hoogste klasse, 35 in de middelste en 40 in de laagste klasse, dan komt men bij een 3jarigen cursus op 105 studenten. De staat kan er nu een paar jaar lang slechts weinig, misschien in 't geheel geen gebruiken. Maar is dat nu een reden om de Delftsche

inrichting op zoo'n wijze te doen verdwijnen en er voorloopig niets voor in de plaats te geven?

Over een paar jaar zijn er toch weer 25 à 30 's jaars noodig, en die zullen dan van Indische vakken niets afweten!

Laat allereerst dan toch eens de vraag beantwoord worden: waaruit blijkt dat het gehalte der tegenwoordige administratieve ambtenaren zoo slecht is, en waarin schieten zij te kort? Zou het niet kunnen zijn, dat *niet* het gehalte slecht is, maar dat men tegenwoordig van deze menschen het onmogelijke verlangt, terwijl men hen jaren en jaren in ondergeschikte betrekkingen houdt, of, erger nog, door onnut rondloopen als ambtenaar ter beschikking in den aanvang van hun loopbaan demoraliseert?

Moet, ten einde daaraan te gemoet te komen, nu de Indologische kennis in den ban gedaan worden? De tweejarige studie werd driejarig; nu is plots één jaar lang genoeg! Welk een logica!

Doch aan U ambtenaren B. B. is het, om thans eens een woordje mee te spreken, nu men bezig is te handelen over U, bij U en zonder U.

R. A. v. S

Moeten zooveel mogelijk alle Djatibosschen blijven bestaan?

DOOR

G. S. DE GRAAF,

Oud-Houtvester.

Het Koloniaal Verslag over 1897 stelt het djatibosch areaal voor Java en Madoera op 655,100 hectaren.

Deze kolossale uitgestrektheid, bijna een vijfde der oppervlakte van geheel Nederland, is, men kan zeggen zoo goed als geheel, door de keuze der natuur de groeiplaats van djatibosch; want ook het cultuurbosch, hetwelk er deel van uitmaakt, — bedoeld verslag vermeldt 64,159 hectaren cultuurbosch en natuurlijke verjonging — komt bijna uitsluitend voor op de terreinen der leeggekapte, vroegere djatibosch-perceelen. In verhouding tot de geheele uitgestrektheid van bedoeld boschgebied, is de gezamenlijke oppervlakte der djatiplantsoenen, tot nog toe aangelegd op terreinen waar te voren geen djati groeide, onbeduidend; zoodat bijna alle tegenwoordige djatibosschen groeien daar, waar de natuur de plaats heeft aangewezen.

Ik wil trachten aan te toonen dat het zoowel uit een oeconomisch als uit een fiscaal oogpunt, zoowel ter bevordering der algemeene welvaart als in het belang van 's lands kas, niet wenschelijk te achten is dat al die grond op den duur voor djatibosch bestemd zal blijven.

Naar mijn oordeel behoort er voor dat reusachtige boschgebied onderscheid gemaakt te worden tusschen directen en indirecten boschgrond. Directe boschgrond is de voor blijvenden landbouw ongeschikte bodem, die op geene andere wijze dan door houtexploitatie op den duur inkomsten kan opleveren. Indirecte boschgrond is de bodem, waarop nu bosch groeit, maar die voor den landbouw bij uitnemendheid geschikt is.

Werd er in verloop van tijden reeds heel wat djatibosch opgeruimd om plaats te maken voor den landbouw, ook tot het nu nog bestaande gebied dier bosschen behoort nog heel wat grond, die tot bevloeibare of van den regen afhankelijke sawah te maken is of die vruchtbare tegallan kan worden, zelfs in sommige streken grond die voor de koffiecultuur geschikt is.

Wel is waar is het verreweg grootste gedeelte van het djatibosch-areaal directe boschgrond, want de meeste djatibosschen groeien op steenachtigen bodem; maar het vorenbedoelde kleinere gedeelte hetwelk uit te irrigeeren terrein en, ook zonder dat kunstmatige bevloeiing gemakkelijk uitvoerbaar te achten is, uit voor den landbouw zeer bruikbaren grond bestaat, vertegenwoordigt toch zeker, rekening houdend met de zoo groote uitgestrektheid van het geheel, eene gezamenlijke oppervlakte van zoodanigen omvang, dat het de moeite loont op de daaraan te geven bestemming de aandacht te vestigen.

Die indirecte boschgrond behoort mijns inziens geleidelijk, naar mate daaraan behoefte bestaat, ter beschikking te komen van den landbouw; want overal ter wereld levert op vruchtbaren grond het landbouwbedrijf, zoowel voor den Staat als voor de ingezetenen, veel grootere directe en indirecte voordeelen op dan het boschbedrijf. Zelfs al groeit op zulken grond de djati zoo mooi mogelijk, al kan het vervoer van het hout niet gemakkelijker en de prijs daarvan niet hooger zijn, dan nog verdienen cultuurgewassen de voorkeur. Verondersteld wordt, dat de benoodigde werkkrachten plaatselijk aanwezig of gemakkelijk van elders aan te voeren zijn.

Wanneer het om geldelijk voordeel te doen is, laat men geen bosch groeien op vruchtbaren grond, maar benut dien voor den landbouw; dit is eene zoo algemeen erkende waarheid dat hare staving met cijfers, vergelijkende de opbrengst van hout met die van cultuurgewassen, hier onnoodig voorkomt.

Is bij een naar behooren ingesteld onderzoek gebleken dat de inlandsche bevolking behoefte heeft aan uitbreiding van grond voor haren landbouw, en dat daarin op geene andere wijze is te voorzien dan door afstand van aanwezigen vruchtbaren grond waarop djatibosch staat, dan moet die grond haar worden toegewezen. Zoo ook, wanneer djati groeit op terrein, geschikt voor de cultuur op groote schaal van gewassen die producten voor de wereldmarkt opleveren, voor cultures, b.v. die van suikerriet,

waaraan tropische landen grootendeels hun rijkdom danken, ook dan moet het mogelijk zijn dat de grond tot dat doel ter beschikking kome van de particuliere landbouwnijverheid. In een land van landbouw gelijk Java is, zal de Regeering zeker verstandig handelen door zoowel de groote cultures als den eigen lanbouw der inheemsche bevolking zooveel mogelijk te bevorderen; den laatste ook met het oog op de sterk toenemende bevolking, waardoor de beschikking over meer grond voor haar een steeds dringender eisch zal worden.

Het is niet te vreezen dat er in de toekomst geen djatihout van zware afmeting te bekomen zal zijn, wanneer de voor den landbouw gewilde, dus de meest vruchtbare gronden gaandeweg aan het djatibosch-areaal onttrokken worden. Het onderscheid tusschen den directen en den indirecten boschgrond is voor een zoo uitgestrekt boschgebied „en gros" op te vatten. Geheele streken van het lage, steenachtige gebergte, waar het verreweg grootste gedeelte der bestaande djatibosschen groeiplaats heeft, zullen blijken bijna uitsluitend directe boschgrond te zijn. Daarin zal plaatselijk nog heel wat vruchtbare grond voorkomen, waarop de djati de grootste afmetingen bereiken kan. Groeit er op de ruggen en op de bovenste helft der hellingen kort hout, in de overal voorkomende ravijnen en terreinkommen en aan den onderkant der hellingen groeit lang hout; en de djati kan op overigens voor haar gunstige groeiplaats, zelfs al is de grond maar weinig diep, zich tot aanzienlijke afmetingen ontwikkelen. Ook groote vlakke terreinen met steenachtigen bodem, waarop mooi djatibosch aanwezig is, zullen tot den directen boschgrond behooren. In streken waar water voor irrigatie ten eenenmale ontbreekt en waar de bevolking schaarsch is, zal eveneens bijna al het terrein daartoe te rekenen zijn. Bovendien de beste qualiteiten van het djatihout vindt men het meest juist op steenachtigen, voor den landbouw waardeloozen bodem, de minder goede daarentegen veel op vruchtbaren grond.

Er behoeft ook geene vrees te bestaan dat het djatibosch-areaal door de bedoelde onttrekking van grond te veel zal inkrimpen, want daaraan is terrein toe te voegen, waarop nu geen djatihout groeit.

In vele berglanden bestaat de als roofbouw bekende landbouw, waarbij men steeds veranderend van plaats voor tijdelijke veldcultuur bosch omkapt en het hout verbrandt; en wanneer na

eenige jaren de grond geheel is uitgeput, dien aan zijn lot overlaat. Ook bij de Javaansche bevolking was van geslacht op geslacht en is ook nu nog die wijze van landbouw gebruikelijk, die niet geheel te keeren is zonder de bevolking in haar bestaan te zeer te treffen, zonder voor haar gevaar te doen ontstaan van gebrek aan levensmiddelen.

Dit heeft veroorzaakt dat nu op het lagere gebergte groote uitgestrektheden voorkomen van nietswaardig, secundair wildhout bosch, lantana- en graswildernis. Daarvan is de bodem grootendeels directe boschgrond en de gezamenlijke oppervlakte dier terreinen is zeker wel over de honderd duizend hectaren te schatten. Een groot gedeelte daarvan is gaandeweg bij het djatibosch-areaal in te lijven.

Te dien einde worde bij het opnieuw in gebruik nemen dier terreinen daarop tegelijk met de veldvruchten djati geplant. Deze boomsoort wil op een groot gedeelte van dat voormalige wildhoutgebied welig groeien en hare cultuur vereischt daar maar zeer geringe uitgaven.

Dit is o. a. gebleken bij de op die wijze tot stand gebrachte mooie djatiplantsoenen in het district Djamboe der residentie Banjoemas. De inlandsche planters vonden daar in de opbrengst van het veldgewas, met name in een mooi padiproduct twee jaren achtereen, voor hun werk voldoende belooning, want de moeite aan de gelijktijdige beplanting met djati verbonden bleek zeer gering te zijn. Daartoe werden op den vooraf schoongemaakten grond op een afstand van 8 voet in het vierkant stokjes uitgezet, en bij elk dier stokjes, tegelijk met het in den grond brengen van het padizaad, een vijftal djatipitten uitgepoot. Vervolgens werd, dadelijk na den oogst der padi, met de van die pitten gekiemde plantjes op gemakkelijke wijze een in geregeld verband volgeplant djatiplantsoen verkregen; waartusschen een tweede padigewas bleek goed te kunnen slagen door de onderste bladeren van de reeds spoedig hoog opgeschoten djatiplanten te snoeien, de alleronderste werden geheel, van de hoogere werd alleen de voorste helft van het blad weggenomen. Voor het planten der djati ontving de bevolking *f* 10 per bouw, welk bedrag haar in termijnen werd uitbetaald; den laatsten termijn ontving ze niet vóórdat de djati mooi bleek geslaagd te zijn, hetgeen reeds bij het einde van het tweede jaar het geval was.

Op die wijze zal ook elders de van oudsher gebruikelijke cultuur

op gogohvelden kunnen blijven voortbestaan, want dan zullen als nadeelig gevolg daarvan niet meer, wat nu het geval is, uitgestrekte wildernissen van gras, struikgewas en waardeloos geboomte ontstaan daar waar voorheen wildhoutbosch aanwezig was, maar zal er voor het laatste waardvol cultuurbosch van djatihout in de plaats komen. In vele streken zijn op die wijze groote oppervlakten van het lagere gebergte gaandeweg bij het areaal der djatibosschen in te lijven, natuurlijk zonder daarvoor ook grond te bestemmen die voor den landbouw der bevolking, ook met het oog op de toekomst, beschikbaar moet blijven.

Door afschrijving te gelegener tijd van djatibosch op indirecten boschgrond zal 's lands kas zeer zeker geene schade lijden, want hetgeen deze jaarlijks terugkeerend ontvangen zal aan landrente bij afstand van den grond aan de bevolking, en aan canon bij uitgifte van den grond in erfpacht aan particuliere ondernemers, dat bedrag zal grooter zijn dan hetgeen het boschbedrijf op dien grond haar kan opleveren. Geldt het mooi bosch in vollen bijgroei en veelbelovend voor de toekomst, dan kan het wenschelijk blijken dat aan te houden tot het den kapbaren leeftijd bereikt zal hebben; maar in geen geval moet dan na de velling van het bosch op zulken grond, wanneer die voor den landbouw begeerd wordt, opnieuw hout komen te groeien.

Verdient het dus m. i. aanbeveling, dat er bij de regeling van het beheer en de exploitatie der djatibosschen naar behooren rekening worde gehouden met de belangen van den landbouw, niet alleen daarom is bedoeld onderscheid tusschen directen en indirecten boschgrond voor die bosschen gewenscht. Ook om de navolgende reden is dat m. i. wenschelijk.

Een goed boschbeheer tracht den Staat en het algemeen het grootst mogelijke, directe en indirecte voordeel van de bosschen duurzaam te verzekeren. Het beoogt, gegrond op de kennis van de uitgestrektheid, de ligging, de gesteldheid, den leeftijd, de houtmassa en den bijgroei der bosschen, de exploitatie en de cultuur voor een lang tijdsverloop op zoodanige wijze te regelen en over het geheele boschgebied te verdeelen, dat de duurzaamheid van het boschbedrijf zooveel doenlijk verzekerd zal zijn; m. a. w. het stelt het grootst mogelijke houtquantum en van de grootst mogelijke waarde vast, hetwelk bij eene op duurzaamheid ingerichte exploitatie voortdurend jaarlijks aan de bosschen te ontnemen is.

Daarvoor is noodig een veel tijd vereischende en veel geld

kostende arbeid, de zoogenaamde boschinrichting. Hare blijvende waarde berust in de eerste plaats op de zekerheid, dat het oppervlak waarvoor hare berekeningen gelden, menschelijkerwijze gesproken, voor altijd voor den groei van hout bestemd zal blijven. Zij is m. i. daarom alleen voor den directen boschgrond tot stand te brengen, de indirecte boschgrond moet daarvan al dadelijk zijn uitgesloten.

Ook om die reden behoort m. i. bij de regeling van het boschbeheer het eerste werk te zijn, dat worde nagegaan of de bodem tot den directen dan wel tot den indirecten boschgrond te rekenen is. Voor de beoordeeling of kunstmatige bevloeiing gemakkelijk uitvoerbaar te achten is, kan de hulp van een irrigatie-ingenieur noodig zijn. In den regel zal het bij een door den inspecteur van het boschwezen, in overleg met de besturende ambtenaren en met de plaatselijke bevolking ingesteld onderzoek, al dadelijk zijn uit te maken, waar de eene en waar de andere categorie bestaat; want, gelijk reeds werd gezegd, het te maken onderscheid is in ruimen zin op te vatten, kleine gedeelten blijven daarbij buiten aanmerking.

Groot is op Java de uitgestrektheid gedevasteerd bosch, zoowel van djati- als van wildhout. Het behoort tot de werkzaamheden van het boschwezen dien nu renteloozen bodem gaandeweg productief te maken door daar voor goed bosch te zorgen, maar houtexploitatie op den duur ook op den indirecten boschgrond behoort m. i. niet tot die werkzaamheden.

Dat voor eene inrichting der bosschen voor exploitatie op den duur alleen de directe boschgrond in aanmerking behoort te komen, blijkt het best uit den daaraan verbonden arbeid en wat daarmede wordt beoogd.

De boschinrichting bestaat in hoofdzaak in het navolgende:

De indeeling allereerst van het uitgestrekte boschgebied in bedrijfscomplexen, die elk een op zichzelf staand geheel zullen vormen, hetwelk afzonderlijk beheerd en waarvan de exploitatie afzonderlijk geregeld zal worden.

Daartoe is voor elk bedrijfscomplex noodig:

De afbakening en vastlegging der grenzen, de nauwkeurige opmeting en in kaart brenging en de constateering van het areaal.

De op den houtbijgroei gegronde indeeling in bedrijfsklassen, elke klasse omvattende het oppervlak waarvoor eene gelijke hoedanigheid van groeiplaats gebleken is, waarvoor dus een zelfde

kapbare leeftijd van het bosch zal gelden, die tevens is de omloopstijd der klasse. Bijvoorbeeld drieërlei hoedanigheid van groeiplaats, goed, middelmatig en slecht, en in overeenstemming daarmede drie bedrijfsklassen, resp. met omloopstijden van 80, 100 en 120 jaar.

De nadere indeeling van elke bedrijfsklasse in evenveel klassegedeelten als er perioden zijn in den voor haar vastgestelden omloopstijd, b. v. bij een omloopstijd van 100 jaar, verdeeld in 20-jarige kapperioden in 5 gedeelten. Elk klassegedeelte, bestaande dus uit het bosch, hetwelk in de betreffende periode ter velling zal komen; m. a. w. de verdeeling der exploitatie over de verschillende kapperioden.

Het traceeren der grenzen van de bedrijfsklassen en klassegedeelten (periodieke kapperceelen), het in kaart brengen en het op het terrein duurzaam zichtbaar aanduiden dier grenzen en het berekenen der vlakte-inhouden.

Het samenstellen voor elke bedrijfsklasse van eene tabel, aantoonende den houttoewas per hectare van 20 tot 20 jaar voor bosch, hetwelk zich vanaf zijn ontstaan tot zijnen kapbaren leeftijd normaal ontwikkeld heeft, met vermelding van alle factoren die voor de kennis van den bijgroei noodig zijn (de opbrengst-tabellen bij normalen boschtoestand).

De algemeene geographische beschrijving van het bedrijfscomplex en de beschrijving der landstreek, waarin het gelegen is, met het oog op het vervoer en den afzet van hout.

De beschrijving voor elke bedrijfsklasse der natuurlijke oorzaken welke op den houtgroei van invloed zijn, als: de gesteldheid van het terrein, de geognostische oorsprong van den bodem, de geaardheid en samenstelling van den onder- en bovengrond, enz.

De beschrijving afzonderlijk voor elk klassegedeelte der gesteldheid van het bosch, waaraan verbonden de taxatie van den aanwezigen houtvoorraad, het onderzoek naar den leeftijd, den bijgroei enz.

Het vergelijken der voor den normaaltoestand verkregen gegevens (de vorenvermelde opbrengsttabellen) met die, welke den werkelijken toestand leeren kennen (de vorenvermelde boschbeschrijvingen); ten einde voor het geheele bedrijfscomplex en voor het geheele tijdsverloop, waarbinnen alle daartoe behoorende bosschen minstens eenmaal ter velling en verjonging zullen komen, een algemeen plan van exploitatie te ontwerpen; hetwelk beoogt,

naar deze of gene der methoden die de boschwetenschap daarvoor leert, den nu in hooge mate abnormalen boschtoestand geleidelijk in een meer normalen te doen overgaan.

Het ontwerpen van een in bijzonderheden uitgewerkt bedrijfsplan voor de eerstkomende tien jaren.

Het traceeren met aanduiding op de kaart en op het terrein der houtafvoerwegen, en de aanleg dier wegen, voor zoover die al dadelijk of in de naaste toekomst noodig zullen zijn.

Het einddoel hetwelk de regeling der opbrengst op den duur te eeniger tijd, zij het ook in eene verre toekomst, tracht te bereiken of althans nabij te komen, is die ideale toestand van het boschbedrijf, waarbij er in elke bedrijfsklasse zullen bestaan evenveel jaarlijksche kapperceelen en perceelsgewijze evenveel boschleeftijden als de voor haar vastgestelde omloopstijd (de normale leeftijd waarop het bosch kapbaar is) jaren telt; elk perceel van een gelijk houtproductie-vermogen, en op elk perceel een normale houtaanwas en een normale houtvoorraad. Door dan jaarlijks het perceel met het oudste bosch leeg te kappen en daar voor nieuw bosch te zorgen, zal de hoogst mogelijke (normale) opbrengst voortdurend verzekerd zijn.

Een dergelijk intensief boschbeheer is zeker heel fraai voor landen, waar de op een hoog standpunt staande oeconomische ontwikkeling reeds vóórlang het boschgebied heeft teruggedrongen tot den directen boschgrond; zoodat daar wijziging van beteekenis van dat gebied niet meer te verwachten valt. Voor Java, waar de oeconomische ontwikkeling vooral op het gebied der landbouwindustrie hare grenzen nog lang niet bereikt heeft, is m. i. een op zoodanigen voet ingericht boschbeheer alleen dan het daaraan verbonden werk en de kosten waard, heeft alleen dan blijvende waarde, wanneer daarvan al dadelijk de indirecte boschgrond uitgesloten zij; want dan zal er bij voorbaat rekening gehouden worden met den in de toekomst toch onafwijsbaren eisch, dat vruchtbare boschgrond, ook al is het djatibosch, ter bevordering der welvaart dienstbaar te maken is aan den landbouw.

Het nieuwe boschreglement, vastgesteld bij de ordonnantie van 9 Februari 1897 (*Staatsblad* n° 61) schrijft ten aanzien der boschinrichting en der wijziging van het boschareaal — voor zooveel betreft de onderwerpelijke aangelegenheid — het navolgende voor:

Art. 5. (1) De boschinrichting heeft ten doel om orde en vastheid te brengen in het boschbeheer en dit zoodanig te regelen, dat uit de bosschen bij voortduring de meest mogelijke directe en indirecte voordeelen worden verkregen.

(2) Daartoe worden bedrijfsplannen samengesteld.

(3) Voor inrichting komen in aanmerking alle djatibosschen, zoomede, bij gebleken behoefte, de door den Gouverneur-Generaal aan te wijzen wildhoutbosschen.

(4) In afwachting van de voltooiing der definitieve inrichting der djatibosschen wordt, met behulp der voorhanden gegevens, eene voorloopige inrichting van die bosschen tot stand gebracht ten behoeve van de samenstelling van voorloopige bedrijfsplannen.

(5) De bij het tweede en vierde lid bedoelde bedrijfsplannen worden onderworpen aan de goedkeuring van den Gouverneur-Generaal.

(6) De Directeur van binnenlandsch bestuur verricht het noodige voor de uitvoering der goedgekeurde bedrijfsplannen en is bevoegd over de daartoe vereischte fondsen te beschikken, mits binnen de grenzen van de daarvoor bij de begrooting toegestane bedragen.

(7) Afwijkingen van de voorschriften der goedgekeurde bedrijfsplannen zijn niet geoorloofd dan krachtens machtiging van den Gouverneur-Generaal.

Art. 7. De definitief ingerichte bosschen worden, wanneer de Gouverneur-Generaal het tijdstip daarvoor gekomen acht, bij ordonnantie van de boschdistricten afgescheiden en samengevoegd tot houtvesterijen, elk omvattende minstens twee duizend vijfhonderd en hoogstens tienduizend hectaren bosch en afzonderlijk beheerd door een ambtenaar van het boschwezen.

Art. 8. (1) Voor zoover de voorloopig ingerichte djatibosschen nog niet zijn afgebakend, dienen de bestaande kaarten van die bosschen ter constateering van het boschareaal.

(2) Wijziging van het areaal geschiedt alleen:

krachtens eene grensregeling in het belang van het boschbeheer;

ten algemeenen nutte;

in het dringend belang der inlandsche bevolking; dan wel

ter verkrijging van bouwterrein voor nijverheidsondernemingen, indien daarin niet op andere wijze kan worden voorzien.

(3) De Gouverneur-Generaal regelt de wijze, waarop de grensregelingen worden tot stand gebracht.

Art. 12. De leeggekapte gedeelten der voorloopig ingerichte bosschen worden onverwijld — de daartoe behoorende kale terreinen voor zoover dit uitvoerbaar is — met houtgewas beplant.

Art. 13. (1) Ter constateering van het areaal der definitief ingerichte djatibosschen dienen de tot de bedrijfsplannen behoorende kaarten en andere grensgegevens.

(2) Areaalwijzigingen kunnen alleen plaats hebben bij gelegenheid van eene herziening der bedrijfsplannen, zoomede tusschentijds, krachtens machtiging van den Gouverneur-Generaal, indien zulks om bepaalde redenen wenschelijk, in het algemeen belang noodig, of ter voorkoming van grove benadeeling van bijzondere belangen onvermijdelijk is.

Art. 16. Het bepaalde bij art. 12 geldt mede voor de definitief ingerichte djatibosschen.

Bij het ontwerpen dezer voorschriften is blijkbaar van het beginsel uitgegaan, dat zooveel mogelijk alle djatibosschen moeten blijven bestaan. Volgens mijne opvatting zou alleen het bosch op den directen boschgrond voor exploitatie op den duur moeten worden ingericht, en dat op den indirecten boschgrond daarvoor al aanstonds buiten aanmerking moeten blijven, met de bedoeling dien grond te gelegener tijd ter beschikking te stellen van den landbouw.

Tot slot het volgende, aan de praktijk ontleende voorbeeld. In het district Selowesi der afdeeling Pati, residentie Japara, bestaat een groot samenhangend djatibosch, naar ik meen over de 4000 bouws groot, waarvan de bodem grootendeels vlak en geschikt is voor den landbouw. In die streek liggen de suikerondernemingen Langsee en Trangkil. Aanplantingen van suikerriet voor die fabrieken kwamen voor grenzend aan bedoeld boschcomplex. Daarvan werd indertijd eene strook ter grootte van 275 bouws afgesneden en als boschperceel Regaloh—Goewa op de bekende wijze ter exploitatie afgestaan. Het irrigatiewater voor een in de directe nabijheid gelegen riettuin van Langsee liep door de kapperceelen, op wier grond suikerriet even mooi groeien kon als op den grond van dien tuin. Zoowel het bestuur als de betrokken houtvester waren van oordeel dat na de exploitatie van genoemd boschperceel daar geen hout meer moest komen te groeien, maar het Gouvernement dien grond dan bij inschrijving in erfpacht verkrijgbaar moest stellen, en wel omdat daarvoor de betaling van een hoogen canon te verwachten was, met het oog op de voor het verkrijgen van grond concurreerende naburige suikerondernemingen. Het daartoe strekkend voorstel stuitte echter af op een ander inzicht bij den toenmaligen inspecteur van het boschwezen. Op de leeggekapte perceelen van Regaloh-Goewa kwam opnieuw djati te groeien en werd, naar ik vermeen, daar later zelfs grond van de bevolking tegen schadeloosstelling bij het djatibosch ingelijfd.

Het zuidelijk gedeelte der residentie Japara bestaat uit laag gebergte, hetwelk zich voortzet in de aangrenzende gewesten Samarang en Rembang. De djatibosschen groeien daar op steenachtigen, voor den landbouw te eenenmalen ongeschikten bodem. Wel groeit de djati daar langzaam, maar het hout is in den regel van uitstekende qualiteit Een groot deel dier bosschen verkeert in meer of minder gedevasteerden toestand, veroorzaakt door het ordelooze kappen en vernielen in vroegeren tijd.

Dáár zij van toepassing hetgeen bij het eerste lid van art. 5 der aangehaalde bepalingen is voorgeschreven, maar m. i. niet voor het grootste gedeelte van eerstgenoemd boschcomplex, waar het djatibosch behoort tot den indirecten boschgrond.

Art. 23 van het boschreglement luidt:

(1) De niet in stand te houden wildhoutbosschen kunnen op den voet der ter zake bestaande bepalingen in eigendom, recht van opstal, of erfpacht worden uitgegeven alsook aan inlanders ter ontginning worden afgestaan.

(2) Aan de uitgifte in eigendom, recht van opstal of erfpacht kan als voorwaarde worden verbonden de voorafgaande betaling aan den Lande, van eene retributie voor het op den grond voorkomende houtgewas, tot een in elk bijzonder geval door den Gouverneur-Generaal te bepalen bedrag.

Eene dergelijke bepaling zou naar mijn inzicht ook voor het djatibosch op den indirecten boschgrond wenschelijk zijn.

Indische militaire belangen.

III.

De voornaamste argumenten der voorstanders eener samensmelting van de officierskaders in Indië en Nederland.

Er zijn niet veel militaire onderwerpen, die zooveel pennen in beweging hebben gebracht als het denkbeeld om de officierskaders in Nederland en in Indië tot één korps te doen samensmelten. Met groote hevigheid is de strijd tusschen de voor- en tegenstanders van dat denkbeeld gevoerd en daarbij gebruik gemaakt van allerhande wapentuig, oud zoowel als modern. Dat ook wij aan dien strijd hebben deelgenomen — zie ons artikel in de vorige aflevering — het geschiedde, dewijl wij in het arsenaal der tegenstanders wapens vonden, nog ongebruikt hoewel van onmiskenbare waarde en ook omdat vele der argumenten van de voorstanders in ons oog geenszins onbesproken mochten blijven.

Het standpunt, hetwelk bij het schrijven van bedoeld artikel werd ingenomen — de lezer heeft dat kunnen opmerken — is zooveel mogelijk zelfstandig geweest; de veelzijdigheid van het onderwerp gaf daartoe aanleiding. Slechts in één opzicht is van dien weg afgeweken; het was, waar de finantieele gevolgen van het vraagstuk ter sprake kwamen.

Thans eene verdere beschouwing — namelijk voor zooveel nog noodig — van de voornaamste argumenten der voorstanders; zulks is een eisch der volledigheid. Het geluk heeft ons te dien opzichte in zoover gediend, dat de laatste der woordvoerders onder de voorstanders van het denkbeeld ook tevens tot de beste mag worden gerekend en hij, de heer L. W. J. K. Thomson, al de argumenten, voor hen van beteekenis, bijeen heeft verzameld [1]) — te weten in zijne lezing in de „Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap" op 10 Maart 1899, getiteld: „Welke voordeelen zijn

[1]) Daartoe behooren ook de gezichtspunten, door den toenmaligen majoor bij den Generalen Staf van het Nederlandsch-Indische Leger F. J. Haver Droeze geopend in eene rede in dezelfde „Vereeniging" op 29 April 1892, tot onderwerp hebbende: „Is het wenschelijk en mogelijk om eene Vereeniging tot stand te brengen tusschen de officierskorpsen van het Nederlandsche en het Nederlandsch-Indische Leger?"

verbonden aan eene vereeniging van de officierskorpsen van het Nederlandsche en het Nederlandsch-Indische Leger?" Wij kunnen ons daarom in hoofdzaak tot die lezing bepalen.

De heer Thomson is in het publiek opgetreden om een betoog te doen hooren als tegenhanger op de rede van den kapitein J. P. Michielsen, die in eene vergadering der reeds genoemde vereeniging op 16 December 1898 de bezwaren aangaf, welke naar *zijne opvatting* aan eene vereeniging van de officierskorpsen in den weg staan.

Die bezwaren zijn:

1. Het is niet mogelijk om officieren te kweeken, die in alle opzichten berekend zijn voor de zoo uiteenloopende functiën in beide legers.
2. Vooral zou de bruikbaarheid voor den Indischen dienst lijden, waarbij niet uit het oog mag worden verloren, dat de officier verreweg het grootste gedeelte van zijn' diensttijd in Nederland zou doorbrengen.
3. De hoogere rangen zouden in het Indische Leger door officieren van ouderen leeftijd worden vervuld; het is twijfelachtig of de gunstige invloed eener meermalen herhaalde klimaatswisseling in alle opzichten een aequivalent vormt voor den hoogeren leeftijd.
4. Een veel talrijker categorie van officieren zou onderworpen worden aan de noodzakelijkheid eener tijdelijke, soms meermalen herhaalde scheiding van het gezin, door velen als de vloek van Indië beschouwd.
5. De uitgaven voor 's lands schatkist zouden vermoedelijk eene vrij belangrijke uitzetting ondergaan.
6. Het zou zeer moeielijk zijn om te komen tot eene voor de betrokken personen billijke en rechtvaardige regeling der promotie, die tevens voldoende rekening houdt met 's lands belang.
7. Het aantal adspiranten, dingende naar den officiersrang, zou waarschijnlijk verminderen.
8. De samensmelting zou over 't algemeen niet in het belang van de betrokken personen zijn.

De voordeelen, door den heer Thomson aangegeven, zijn de volgende:

1. In de fusie der officierskaders ligt een machtig middel om

een nauwen band tusschen Nederland en zijne Koloniën te vormen, om de Koloniën in het Moederland meer bekendheid te geven. Die band, welke thans uiterst slap is, is noodzakelijk, *èn* uit sociaal-economisch *èn* uit militair oogpunt.

2. De samensmelting der officierskaders zal een krachtig middel wezen, om de behartiging der Indische legerbelangen in de toekomst te waarborgen.

3. Het afwisselend verblijf in Moederland en Koloniën zal een verfrisschenden invloed uitoefenen op den geest van den officier.

4. De karaktereigenschappen van den fusie-officier worden in veel hooger mate ontwikkeld dan bij een voortdurend verblijf òf in Nederland, òf in de Koloniën het geval kan zijn.

5. Voor een belangrijk commando en voor de leiding eener expeditie zal, aangezien de hoogere officier in het fusie-korps in bekwaamheid niet zal behoeven onder te doen voor dien in het Indische leger thans, de keuze in het fusie-korps veel grooter zijn dan nu.

6. Het wetenschappelijk peil van den fusie-officier zal hooger kunnen zijn dan van den tegenwoordigen Indischen officier èn door betere gelegenheid (in Nederland) én door meer tijd tot studie. De fusie-officier zal zelfs den tegenwoordigen Hollandschen officier overtreffen in werkkracht, studiezin en ontwikkeling, omdat de afwisseling van werkkring zijnen geest verfrischt en zijn lust in studie niet langer gebroken wordt door den demoraliseerenden invloed van trage promotie en eentoonigen dienst.

7. De samensmelting zal een einde maken aan de slechte maatschappelijke toestanden bij het Nederlandsche officierskorps.

8. Zij zal de detacheeringen van het Nederlandsche bij het Indische leger doen ophouden en daarmede de nadeelen verbannen, die daaraan verbonden zijn, terwijl in geval van nood de aanvulling der aanvoerders in beide Legers zoo goed mogelijk verzekerd en eene volkomen valide reserve te allen tijde beschikbaar zal zijn en bovendien met de minste persoonlijke krachten volstaan kan worden.

9. Uit een hygiënsch oogpunt beschouwd zal de toestand van het fusie-korps beter zijn dan die van het Indische officierskorps, hetgeen ook geldt voor de echtgenooten der officieren, terwijl verder de personen, die ongeschikt worden voor den dienst in de Koloniën, niet voor het leger verloren gaan, hetgeen bij den tegenwoordigen toestand wel het geval is.

10. De samensmelting zal nog in verschillende andere opzichten gunstig werken, te weten:

a. in het Nederlandsche leger zullen geen officieren meer voorkomen, die voor hunnen eventuëelen werkkring in oorlogstijd bepaald ongeschikt zijn;

b. er zullen geen Indische officieren meer in de volle kracht van hun leven den dienst verlaten, ten einde voor de opvoeding hunner kinderen of om andere redenen zich in Europa te komen vestigen;

c. door zijne grootere sterkte zal het fusie-korps de voordeelen kunnen verkrijgen van de promotie bij keuze, namelijk jonge hoofdofficieren en de stimulans tot werken, tot het meer verrichten dan het strikt gevorderde (1e luitenant Jhr. Ram op blz. 222 e. v. van het verslag der bijeenkomst in de „Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap" van 16 December 1898 — voordracht Michielsen —, naar welke bladzijden door den heer Thomson verwezen is);

d. aan het gebrek aan waardeering, dat het Nederlandsche leger en daarmede de officiersstand bij de natie ondervindt, zal een einde komen (de heer Ram);

e. de slechte promotie bij het Hollandsche leger zal ophouden (de heer Ram);

f. de afwisselende werkkring zal bij dat leger de eentoonigheid van eene jaarlijks zich herhalende bezigheid verbreken en den lust in den dienst levendig houden (de heer Ram);

g. de krijgservaring, die door velen wordt opgedaan, zal het leger op tweeërlei wijzen ten goede komen; door toenemende geschiktheid der aanvoerders en door de bezielende kracht, die uitgaat van mannen, wier karakter zich gevormd heeft in den strijd (de heer Ram);

h. het verblijf in de Koloniën werkt verheffend op het nationaal bewustzijn, want de studie van onze Koloniën leert ons hoeveel er nog is overgebleven van onze vroegere grootheid en hoeveel kracht er nog van ons uitgaat (de heer Ram);

i. het doorloopen van de oefenschool van het Indische leger zou het officierskorps doen winnen aan prestige op den Nederlandschen dienstplichtige, die daardoor beter zou worden (de heer Ram).

11. De oorlogservaring van het officierskorps geeft een waarborg, dat de lessen der krijgsgeschiedenis niet door grauw-theoretische

bespiegelingen met voeten zullen worden getreden als er betrekkelijke vragen aan de orde zijn, waarvan de beantwoording over het wel en wee van den Nederlandschen Staat moet beslissen, vragen, waarvan de oplossing aan het Nederlandsche officierskorps is opgedragen.

Onderwerpen wij de door den heer Thomson genoemde voordeelen aan een nader onderzoek:

ad 1. Aan het *eerste* voordeel werd door den redenaar verreweg het grootste gewicht toegekend. De erkenning daarvan liep als een roode draad door zijne gansche rede en ook door zijne repliek in het debat heen. Door niet aan dit voordeel de wenschelijkheid van fusie getoetst te hebben, heeft de heer Michielsen — *naar des redenaars meening* — zijne beschouwing niet op een genoegzaam breeden grondslag gebouwd, heeft hij namelijk verzuimd in acht te nemen het voornaamste: *het belang van den Nederlandschen Staat.*

Tot toelichting van het *eerste* voordeel zegt de heer Thomson, dat onze bezittingen onbekend zijn in het Moederland; dat de Indische zaak geene Nederlandsche is; dat, terwijl Nederland slechts aan zijne Koloniën staatkundige beteekenis ontleent, terwijl Neêrland's aanzien naar buiten bijna geheel afhangt van de wijze, waarop die bezittingen tot ontwikkeling worden gebracht, alles, wat wij om ons heen waarnemen — ook in het hart der beide legers —, lijnrecht indruischt tegen een rationeel begrip van de integriteit en de onafscheidbaarheid van de belangen hier en ginds; dat die toestand, uit een sociaal-economisch oogpunt beschouwd, bedroevend is, waarbij in aanmerking moet worden genomen de onweerstaanbare drang van alle groote mogendheden om haar gebied en invloed in andere werelddeelen te vergrooten; dat, naast de middelen ter directe verdediging èn van Nederland, èn van Java, de nauwste band tusschen Moederland en Koloniën noodzakelijk is, willen wij ons niet alleen tegen eene gewelddadige invasie kunnen beveiligen, maar ook tegen eene vredelievende, d. w. z. tegen het gevaar dat vreemd kapitaal in alle takken van handel en nijverheid zal binnendringen, de groothandel in handen zal komen van vreemdelingen en vreemde energie en ondernemingsgeest de velden zullen bearbeiden, welke door Nederland's zonen braak worden gelaten; de rechtstitel op het bezit van Koloniën berust niet meer alleen op het bezet houden van gewesten; er wordt bij geëischt het ontwikkelen van de hulpbronnen

dier landen ten bate der geheele menschheid, en kennis onzer bezittingen, die tot waardeering leiden moet, zijn daarvoor onverbiddelijke eischen.

„En is" — roept de redenaar met een beroep op eene rede van den Prins van Wales in vervoering vragend uit — „de fusie der officierskorpsen niet een machtig middel" om dat alles te verbeteren, te verkrijgen? „Zij toch roept eenen voortdurenden wisselstroom van gezinnen uit de beste lagen der maatschappij in het leven, een stroom van mannen, die zich *Nederlander* blijven gevoelen en niet als *vreemdeling* wederkeeren, waardoor de klove nog dieper wordt; die telkens wêer innig deel gaan uitmaken van de Hollandsche gemeenschap en die door relatiën en door hunnen invloed op komende geslachten de vooroordeelen zullen doen verdwijnen, die tengevolge eener verderfelijke onbekendheid — hier te lande tegen de Koloniën, doch ook ginds tegen het Moederland — nog helaas in zoo groote mate bestaan. . . .

„Vooroordeelen!". . . . . .
. . . . . — zoo luidt het pathetisch — „Zij *zullen* ophouden; want voor hem, die de eer had om in het Indische Leger te dienen, die kennis maakte met dat Rijk, hetwelk vijftigmaal zoo groot is als Nederland en zeven maal meer inwoners herbergt, ontstaat dat heerlijk bewustzijn, dat Nederland groot is door zijn koloniaal bezit. Zijne energie, zijne vaderlandsliefde stijgen en edele karaktereigenschappen worden in hem wakker, — karaktereigenschappen, die niet wêer voor een deel verstikken zullen door een *altijddurend* verblijf in eene materialistische omgeving — . . . . . Hij zal alle lagen van het volk, die door den persoonlijken dienstplicht in de kazerne gevoerd worden, doordringen van het besef, dat Nederland nog recht van bestaan heeft, en daarmede den mond snoeren van hen, die in 's lands vergaderzaal de vraag durven te stellen of het vaderland zich nog zal moeten verdedigen. Met alle kracht, die in hem is, zal hij het spooksel van moedeloosheid en moreele verslapping bestrijden, dat niet slechts daar" (dat is in 's lands vergaderzaal), „maar ook reeds in het Leger rondwaart.

„Gij, Indische officieren . . . . . .
. . . . . gevoelt gij niet, dat juist *uwe* intieme aanraking met het Hollandsche volk, dat *uw* invloed als opvoeder van den troep, dat *uw* optreden in alle kringen, waarin gij toeven zult, in staat zal zijn om de Natie weder te doen herleven, haar weder

in het geheugen terug te roepen het Nederland der 17e eeuw, van de Witt en Willem III, van Tromp en de Ruyter?

„Niet voor het *Hollandsche leger* is de fusie-officier noodig, hij is onmisbaar voor *de Nederlandsche zaak!*"

„Doch ik begrijp, dat gij meer *nuchtere* [1]) beschouwingen ververlangt.". . . . . .

En op eene andere plaats eene uiting in het Indisch militair tijdschrift N°. 1 van 1899 aanhalende, luidende: „De fusie zal het streven naar zelfstandigheid voor Indië een zwaren slag toebrengen. . . . . Le fusionisme, voilà l'ennemi" (waarmede slechts *zelfstandigheid* op *militair gebied* werd bedoeld [2]), meent de redenaar daaraan de vraag te mogen vastknoopen of men uit het feit, dat eene dergelijke zienswijze zonder protest in een gezaghebbend militair periodiek geschrift staat nêergeschreven, besluiten mag, dat zij door meer officieren van het Indische Leger wordt gedeeld. En hoewel hem dat toeschijnt van niet (waarom maakt hij dan melding van dat, naar hij gelooft, op zich zelf staande feit?) luiden toch zijne kwaadaardige vragen: 1e wat te zeggen van een officierskorps (het geheele korps), dat een voordeel ziet in *het verbreken van de banden met het Moederland*? 2e zijn zij (die officieren) nog langer naar hart en ziel en vóór alles Nederlanders? en 3e ziet, wanneer van die zijde aan de banden geknaagd wordt, die de Koloniën vereenigen met het Moederland, is het dan niet hoog tijd, dat het Moederland die banden hechter maakt en nauwer aanhaalt?

---

1) De cursiveering is ditmaal van ons.

2) Deze parenthèse schreven wij neer nog vóór wij ons van de bedoeling van den schrijver overtuigd hadden, zóó zeker waren wij van zijne onschuld aan de hem door den heer Thomson ten laste gelegde rebellische neigingen. Nu wij zijn uitmuntend stukje gelezen hebben, kunnen wij mededeelen, dat de schrijver volkomen duidelijk slechts op meerdere *militaire* zelfstandigheid heeft aangedrongen tot heil van de Koloniën, tot heil van den Nederlandschen Staat. Toch doet de heer Thomson het voorkomen, alsof de schrijver eene *totale* losmaking der Koloniën van het Moederland op het oog had. Hoe zulk eene handelwijze te verklaren?!

Wat die militaire zelfstandigheid betreft, zij is voor Indië eene levensbehoefte; dat moet aan ieder duidelijk zijn, die bezield is van goeden wil. Waar van die zelfstandigheid geroofd wordt, geschiedt zulks ten behoeve van het Nederlandsche leger, hetwelk — zoo hopen en gelooven wij als Nederlander — slechts een *noodzakelijk* kwaad is met preventieve werking.

En weder elders noemt de redenaar de fusie der officierskorpsen eene belangrijke schrede om ertoe te komen, dat Nederland en Indië niet langer als twee vreemden elkander den rug toewenden, dat zij één zijn van belangen, dat de zaak daar ginds ook onze zaak is — eene schrede, waartoe de Regeering kan dwingen, en die voeren zal tot het behoud onzer Koloniën, tot het behoud van Nêerland's staatkundige beteekenis.

Wij kunnen dat alles slechts betitelen als phraseologie, als gezwollen, niet nuchtere (zooals de redenaar het zelf heeft gelieven aan te duiden) phraseologie, waarmede hij het zoo ernstig niet meent. En wij achten dat gelukkig voor den 30-jarigen officier, waar hij — hoort! Gij schimmen van zooveel afgestorvenen, indien U dat mogelijk is, en Gij, die nog onder de levenden verkeert; hoort! allen, die eerst een groot deel van Uw wel besteed leven aan gindsche zijde van den noordelijken keerkring en daarna in Nederland zelf, hetzij in 's lands vergaderzalen, aan de regeeringstafel of elders U voor het Vaderland verdienstelijk hebt gemaakt, ja voor een deel daarmede een Uzelven nog lang overlevenden roem hebt verworven (wij durven geene namen noemen, want waar zou het einde zijn) — waar hij, de jeugdige, zich vermeet van U te getuigen, dat Gij gedurende Uw langdurig verblijf in de Koloniën U Uw Nederlanderschap in overdrachtelijken zin hebt afgeschud, dat Gij als *vreemdeling* in Uw Vaderland zijt wedergekeerd en daardoor de klove tusschen Moederland en Koloniën dieper hebt gemaakt, dat Gij in gebreke zijt gebleven door Uwen invloed te trachten de vooroordeelen te doen verdwijnen (wat mogelijk is te achten), die, tengevolge eener verderfelijke onbekendheid, hier te lande tegen de Koloniën bestaan, dat Gij daarentegen bij Uzelven vooroordeelen hebt aangekweekt tegen Uwen geboortegrond, en vervolgens, dat de edele karaktereigenschappen, eerst Uw deel geworden onder het voor U nieuwe besef van Nêerland's grootheid in Indië, later ten deele weder verstikt zijn door Uw voortdurend verblijf in eene, immers door U zelf materialistisch gemaakte omgeving — waar verder de phraseoloog in zijnen geest de Nederlandsche persoonlijk dienstplichtigen den mond ziet snoeren van zekere leden der Volksvertegenwoordiging en hij het spooksel van *moedeloosheid* en *moreele verslapping* in dat hoogste college zegt te zien rondwaren — waar hij de Indische officieren oproept om de *Natie weder te*

doen herleven en al meer dergelijke monstruositeiten op elkander stapelt.

En hoe wil de heer Thomson den zorgvollen door hem beschreven toestand in een' als 't ware idealen hervormen? Door de fusie der officierskorpsen. De fusie-officier zal (zeker evenals de nu en dan in Indië verwijlende Marine-officier) de schitterende plaatsvervanger zijn van de *ontaarde* mannen, op welke wij hierboven het oog hadden. De fusie-officier zal *sociaal-ecomomisch*. . . . . doch vervallen wij niet weder in herhaling; de lezer herleze eenvoudig het vorenstaande, om goed doordrongen te zijn van al het schoons, dat de fusie aan Indië, neen! aan Nederland brengen zal.

Laat ons trachten na te gaan onder welke cijfers de invloed is te brengen, dien de fusie op de kennismaking van het *Nederlandsche volk* met Indië zou teweegbrengen, ten einde tevens een goed begrip te verkrijgen van het *verschil* in kracht van den menschelijken wisselstroom tusschen Nederland en Indië, welke door fusie in het leven zou worden geroepen, en dien, welke aan het huidige régime zijne capaciteit ontleent.

Het Indische officierskorps ontvangt thans eene jaarlijksche aanvulling van ± 100 nieuwe leden, waarvan er meer dan 80 het beste deel van hun leven aan de Koloniën wijden en de overige voor eenige jaren gedetacheerd worden.

De verliezen in het fusie-korps zouden — aangenomen, dat de gemiddelde officiersdienst van ± 20 (in Indië) tot slechts ± 24 jaren stijgen zoude, wat zeker niet overdreven is te achten — geneutraliseerd worden door een' voortdurenden toevoer per jaar van ± 150 nieuwe officieren.

Gemiddeld niet meer dan ± 50 officieren 's jaars zouden derhalve bij samensmelting Indië meer bezoeken dan onder den bestaanden toestand het geval is, maar van de laatstbedoelde gaan, zooals wij zagen, 80 daarheen om er hun ganschen diensttijd door te brengen, om er liefde te kweeken voor het nieuwe land van inwoning; bij fusie trekken allen eenige malen Koloniewaarts, om, evenals de Marine-officieren, voor de groote meerderheid te reikhalzen naar het uur van terugkeer naar het Vaderland. Wij zien in onzen geest dat kleine in *militaire rok* gestoken verschil — aangenomen nog, dat het in het voordeel van fusie uitvalt — zich belichamen tot een' ellendigen don Quixote, optrekkende om den het Moederland *vijftig maal* in uitgestrektheid overtreffenden

Nederlandsch-Indischen Archipel **sociaal-economisch** voor Nederland te veroveren en zoodoende (wij citeeren weder) tegen eene vredelievende invasie te beveiligen, d.w.z. het Hollandsche kapitaal te verlokken, met wering van het vreemde, zich te nestelen in *alle takken van handel en nijverheid*, de *groothandel* in handen te spelen van Nederlanders en ten slotte Nederland's zonen over te halen zijne velden te bearbeiden in zoo grooten getale, dat daarop geen plaats meer is voor vreemde energie en ondernemingsgeest, zullende door dat alles voor ons gewonnen worden de tweede rechtstitel op het bezit van Koloniën, die ons tot heden ontbreekt, de titel, welke berust op het zelf ontwikkelen harer hulpbronnen ten bate der *geheele* menschheid.

De heer Thomson lijkt ons te handelen als een hollend paard, dat al zijne reuzenkracht aanwendt, om den wagen voort te rollen, waarmede het door een kluwen garen verbonden is, neen erger — terwijl dit althans den afstand tusschen vracht en bestemmingsplaats niet grooter doet worden, de uitwerking van de kolossale inspanning des redenaars zou alleen negatief kunnen zijn. Hij meent Indië door zijn kluwentje, het fusie-verschil, nader tot Nederland, Nederland dichter bij Indië te brengen, hij zou slechts de klove wijder maken, den band, waardoor Nederland aan Indië verbonden is, verslappen, maar wat erger is, hij zou Indië meer en meer van Nederland vervreemden. Wij allen, die het beste deel van ons leven in de Koloniën hebben doorgebracht, wij gevoelen diep, wij weten, dat Indië hoe langer zoo meer van zijn Nederlandsch cachet verliezen zal naarmate er meer Nederlanders aan onttrokken worden, die daaraan het voornaamste tijdperk huns levens geheel willen wijden, om daarvoor in de plaats te krijgen, wel een eenigszins grooter aantal, dat zoo nu en dan een' korte wijle daar vertoeft (de heer Hingman zou blijkens de op de rede van den heer Thomson gevolgde discussie aan het fusie-denkbeeld eene veel wijdere strekking wenschen gegeven te zien), doch dat — toegerust met weinig oppervlakkige kennis van en veel antipathie tegen de Indische samenleving (wij hebben het over het *gros* der bezoekers) — met verlangen het oogenblik van scheiden te gemoet ziet. Duidelijker dan ooit springt het nadeel ons in het oog — en wij danken den heer Thomson voor den helderen blik, dien hij ons daarop gegeven heeft — het nadeel, waaraan wij uitdrukking gaven in ons 12e bezwaar tegen samensmelting (het teloorgaan van de betrekking tusschen leger en

maatschappij) en dat wij — wij erkennen het gaarne — toen maar zeer onvolkomen inzagen.

De liefde voor Indië groeit bij den „oud-gast" aan, naarmate hij daar langer vertoeft. Dat kan der verhouding tusschen Nederland en Indië slechts ten goede komen. Want het is niet waar, het is een afschuwelijk verzinsel, eene beleedigende beschuldiging, dat hij als vreemdeling in zijn Vaderland wederkeert, dat de banden, die hem aan zijn geboortegrond gehecht houden, geslaakt zijn. De toestanden zijn hem in het begin maar wat vreemd en daaraan geeft hij wel eens op minder waardeerenden toon lucht, doch al spoedig wordt dat anders en gevoelt hij, dat de schuld minder aan de Hollandsche maatschappij dan aan zijne veranderde zienswijze ligt, die weldra verbetert. Hij heeft naast zijne gehechtheid aan het Vaderland slechts genegenheid verkregen voor het schoone land, waaraan hij zooveel te danken heeft; *dàt* ook kan het Vaderland in zijn koloniaal bezit alleen tot nut zijn, want *hij* alleen kan ten volle beoordeelen, wat voor Indië, d.w.z. voor den Nederlandschen Staat goed is, en hij vraagt daar wel eens naar, bijv. naar inkrimping van de zucht om gaandeweg alle zelfstandigheid op velerlei gebied te ontnemen aan de Koloniën, die — haar grooten afstand tot het Moederland in aanmerking genomen — niet in alle opzichten van het „Plein" uit te besturen zijn; hij waarschuwt somtijds tegen overdreven Hollandsch Chauvinisme, waarover, niet ten onrechte, in Indië dikwijls geklaagd wordt. Dat billijk vragen, dat waarschuwen in het belang van Nederland zelf, mag den deskundige niet als eene zonde worden aangerekend door de onwetenden in het Moederland, die Indië slechts kennen bij naam of daaromtrent.

Wee over Nederland, als onder de weinige achterblijvers van Hollandsche origine, die hun graf onder den palmboom wenschen te vinden, de onverschilligheid bij het vertrek der mailbooten grooter gaat worden — als aan de inschepingsplaatsen slechts vreemdelingen te vinden zullen zijn om afscheid te nemen van *hun* landgenoten, die na eene *langdurige* afwezigheid naar *hun* Vaderland wederkeeren. Wee ook, wanneer als een gevolg van fusie-maatregelen, in Indië de belangstelling in de Inlandsche bevolking minder zal worden, als hare nooden en deugden niet meer gekend, niet meer geteld zullen zijn. Niemand is er voorzeker, die de combinatie dezer kwade gevolgen voor het *Nederlandsche* overwicht in onze Koloniën licht zal schatten. De tijd is voorbij,

waarin Nederland zijne Overzeesche bezittingen kan beschouwen enkel als een veld van exploitatie, dat men zoo nu en dan bezoekt om het zoo spoedig mogelijk weder den rug toe te keeren; men heeft er zich te vestigen, eraan te offeren, óók van zijne gezondheid, wil men den *schijn* van recht voor *zich* behouden op de vruchten, die er te plukken zijn.

Het maakt voorwaar een comisch effect, na een koloniaal bezit en een daar door den landzaat bewezen onverdroten trouw van eeuwen, plotseling te hooren vragen — en dit wel in eene hoog ernstige met toejuichingen besloten vergadering eener op wetenschappelijk onderzoek gegronde „vereeniging" door een nauwelijks de jongelingsjaren ontwassen man, in het gezicht van zoo vele betrokkenen — of de officieren (!) ginds nog langer naar hart en ziel en vóór alles Nederlanders zijn, of het niet hoog tijd is, dat het Moederland de banden, welke het aan de Koloniën verbonden houdt, *hechter maakt* en nauwer aanhaalt, wanneer van *die zijde* daaraan *geknaagd* wordt. En het blijft niet bij vragen. In de volle overtuiging der gegrondheid van dien eisch, roept de jeugdige redenaar uit: „dit is haar (?) plicht, dit zij ook onze leus". . . Ziet,wij hebben, zooals wij reeds schreven, den phraseoloog niet „au sérieux" genomen — hij meent het niet zoo kwaad — maar wij achten het toch geraden hem tot voorzichtigheid te manen bij de keuze zijner middelen om te geraken tot een (slecht) doel.

ad 2. Gaan wij eerst weder na, hoe de heer Thomson zich de samensmelting der officierskaders voorstelt als toekomstige behartigster der Indische legerbelangen.

Na erop gewezen te hebben, dat voor den Minister van Koloniën en den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië kennis van legerzaken al een zeer ondergeschikte eisch is, zoo die al gesteld wordt, en dat niettemin de Commandant van een leger van 30.000 man staat onder de Algemeene Secretarie, het Kabinet van den Gouverneur-Generaal en het Ministerie van Koloniën, striemt de redenaar met benijdenswaardige vrijmoedigheid zijn geesel over den toestand, die hij als het gevolg dier scheeve verhouding brandmerkt. Hij wijst erop, dat, volgens het Indisch militair tijdschrift, een Commies der Algemeene Secretarie *zelfstandig* gewerkt heeft aan het Indische stelsel van verdediging tegen een' buitenlandschen vijand; dat een referendaris (gewezen cavalerie-officier) aan datzelfde lichaam op het punt is geweest het Indische ruiterwapen te vermoorden; dat de Gouverneur-Generaal een

legervoorstel tot aankoop van een schietterrein voor de Artillerie terugwees onder het voorwendsel, dat dat wapen in het Atjehsche oorlogsveld een schietterrein bij uitnemendheid bezat; dat eenmaal bij het Ministerie van Koloniën eene organisatie voor den Indischen Generalen Staf is bewerkt en daarbij de Commandant van het Leger met de ondergeschikte betrekking van Chef van dien Staf werd belast; dat de legerformatie van 1882 bij dat Ministerie door een Majoor der militaire Administratie is samengesteld; dat zoo gewichtige havens als Soerabaja en Priok, de operatiebases onzer vloot, nog steeds onbevestigd zijn; dat het de Landmacht nagenoeg geheel ontbreekt aan technische strijdmiddelen voor den afweer van een aanval vau buiten en zij het eenige geregelde leger is, dat geen spoor van transportwezen bezit; dat er geen *organisatie* doch slechts eene *formatie* bestaat; dat het incompleet aan kader en officieren steeds meer en meer bedenkelijke verhoudingen aanneemt; dat — en hiermede krijgt de medewerking van „Oorlog" in het Moederland eene beurt — in de nijpende dagen van 1873 de hulpkreten van den Leger-Commandant om officieren van gezondheid en der artillerie zoo goed als onbeantwoord bleven, wat de laatstbedoelde betreft, omdat zij uithoofde van de zomer-oefeningen in het Kamp van Zeist niet beschikbaar waren; dat (wijl anders op geen hulp te rekenen valt, ja, slechts tegenwerking kan worden verwacht) de fusie-officier gedurende zijn verblijf in Nederland de aanvulling van het Koloniale Leger met Nederlanders krachtig bevorderen zal; dat in het algemeen de militaire belangen van het Indische Leger onvoldoende behartigd worden.

Ziedaar een waar amalgama van klachten en confidentiën. Het Indische Leger zegene de aanleiding — namelijk als die geen kwade gevolgen heeft — tot eene zoo onbewimpelde tentoonstelling van de gebreken, welke aan dat Leger kleven, en die de redenaar met nog vele had kunnen vermeerderen. Zijne fusie is, helaas, weder de Haarlemmer olie, waarmede hij den *patient* radikaal te genezen hoopt:

Klagende over het feit, dat hij, die voor de legerbelangen opkomt, de Commandant van het Leger, niet meer is dan een *ondergeschikt* persoon, wien bij verschil van inzicht met een der niet-deskundige hoogere autoriteiten — zoo even aangeduid — gemakkelijk het zwijgen wordt opgelegd — dat, blijkens de geschiedenis, van deze machthebbenden zelf geen impulsie tot dringend noodige legerhervormingen te verwachten is, wijst de

redenaar erop, hoe geheel anders de toestand worden zoude, indien te Buitenzorg eene militaire autoriteit aanwezig ware, die door zijne kennis en bekwaamheid de belangen van het leger zou kunnen behartigen, en spreekt hij uit, dat de fusie der officierskorpsen in die leemte zoude voorzien. Die belangen, *zoo betoogt hij*, zouden alsdan gediend worden door iemand in Nederland, die niet slechts over *geld*, maar ook over *instellingen* beschikken kan, iemand, die zaakkennis bezit en voor het leger *verantwoordelijk* wordt gesteld (de Minister van Oorlog bedoelt hij). Hij betreurt het verder, dat in het samenstel der Regeering de krachtige en kundige leidende hand wordt gemist, die de Ministers van Oorlog en Koloniën, waar het identische quaestiën betreft, in hetzelfde spoor houdt, en besluit in dit verband als volgt: „het brengen van het Indisch Leger *onder* [1]) het Ministerie van Oorlog zal tengevolge hebben, dat het gezonde beginsel ook in Nederlandsch-Indië gehuldigd wordt, nl. dat in tijden van oorlog en opstand de Leger-Commandant het opperbevel uitoefent over de strijdmacht en *onbeperkt* [1]) met het militaire gezag wordt bekleed, iets wat m. i. voor onze Koloniën dringend noodig is".

Maar is dat fusie? — hooren wij van alle kanten vragen — is dat niet geheel iets anders?: het Indische leger onttrekken aan het Ministerie van Koloniën en brengen onder dat van Oorlog. Van waar moet het geld komen, waarover, volgens den redenaar, de Minister van *Oorlog* bij fusie beschikken zal ten behoeve van het *Koloniale* leger? Welke zijn de geldmiddelen, die eenen Nederlandschen Oorlogsminister ten dienste staan? Kunnen die uit de Koloniën afkomstig zijn? Wat meent de Grondwet daaromtrent (wij bedoelen omtrent de afkomst der financiën, die door den Minister van Oorlog kunnen worden aangewend)? Wat beteekent het eerste lid van het Grondswetsartikel 125: „Geen hoofdstuk der begrooting van uitgaven kan meer dan die voor één departement van algemeen bestuur behelzen"?

De heer Thomson wipt al zeer gemakkelijk over vervaarlijke rotsblokken in zijnen weg heên. In waarheid zal de Minister van Oorlog nimmer rechtstreekschen invloed op het Indische leger kunnen uitoefenen zonder eene voorafgaande zeer ingrijpende en hoogst moeielijk tot stand te brengen Grondwetsherziening.

[1]) De cursiveering is van ons.

Doch afgescheiden hiervan — kan men zich ooit een toestand denken, waarbij het leger in de Koloniën onttrokken zoude zijn aan het gezag van den Gouverneur-Generaal, den Plaatsvervanger der Koningin, waarbij hij de vrije beschikking zoude missen over het geweld-middel, dat hem juist ten dienste is gesteld? Waarlijk te naief om er langer bij stil te staan.

Zeker, de Indische militaire belangen kunnen veel beter gediend worden dan bij de bestaande verhoudingen dikwijls plaats heeft, maar fusie zonder meer zal daartoe weinig kunnen bijdragen. Een ander middel dient gezocht, om de verhouding van den Indischen legerbevelhebber tot het koloniaal bestuur even gelukkig te maken als de óók niet altijd rooskleurige tusschen oorlogsminister en Staten Generaal — dit laatste, om er den heer Thomson tevens op te wijzen, dat hij veel te absoluut is geweest in zijne voorstelling van den voorspoed, die, wel te verstaan naar *zijne* (onjuiste) meening, voor het Indische leger van fusie te hopen valt.

ad 3. Dit voordeel bestaat, voor zoover het in den engeren zin klimatologisch bedoeld aan lichaan en geest ten goede komt, doch niet als het verkregen moet worden van den dienst bij het leger in het Moederland. Daartegenover staat evenwel het bezwaar, door den heer E. B. Kielstra in het jongste Januari-nummer van dit tijdschrift aangevoerd, namelijk, dat de zeer beduidende klimaatswisselingen op meer gevorderden leeftijd (d. i. door de officieren van hoogeren rang) slechts met moeite worden ondergaan.

Het voordeel, zoo het er in totaal een is, mag in ieder geval slechts als eene bijkomende omstandigheid worden aangemerkt. Het Indische Leger heeft in de laatste jaren ruimschoots gelegenheid gehad — en wij stellen dit tegenover Thomson's gebrek aan waardeering, op blz. 438 aan den dag gelegd — tot het tentoonspreiden van eene buitengewone energie en frischheid, waarbij niet het minst is uitgeblonken door mannen, die reeds langen tijd achtereen in de Koloniën vertoefden. Het leger heeft daarmee overvloedig blijk gegeven, dat het aan opfrissching geen bepaalde behoefte heeft. Wij durven getuigen, dat zulke moeilijkheden, als die gedurende dien tijd in Indië te overwinnen waren, veel verfrisschender en meer opwekkend werken dan de sleurdienst in Nederland.

ad 4. Welke waarde voor den Indischen dienst aan dit voordeel moet worden toegekend, kan al aanstonds blijken uit eene rijpe overweging van hetgeen aan het slot der vorige alinea is geschreven. Verder meenen wij te kunnen volstaan met eene verwijzing naar de bezwaren, die wij onder de punten 7 en 8 tegen samensmelting aanvoerden (zie het vorig nummer van dit tijdschrift, en die zoowel voor den dienst in Nederland als voor dien in Indië geldig zijn.

Ook wat de overige door den heer Thomson aangegeven voordeelen betreft kunnen wij verwijzen naar de toelichting onzer bezwaren tegen fusie en ons verder betoog hier boven. Enkele gedeelten uit zijne rede verdienen evenwel nog bespreking.

Wij vestigen dan in de eerste plaats de aandacht op des redenaars inconsequentie, waar hij *nu eens* de gemakkelijkheid der bevelvoering in Indië poogt in het licht te stellen (door o.a. te wijzen op Hendrik Merkus de Kock en vooral op Raaff, wiens voorbeeld hem de onderstelling doet wagen, dat de Hollandsche officier zelfs zonder tot het fusie-korps te behooren voor de bevelhebberstaak geschikt zal zijn), *dan weder* hoog opgeeft omtrent den eisch — ook voor Indië — van veel studie, waartoe fusie alleen voldoende gelegenheid en lust kan geven. Hij vermeet zich daarbij in het aangezicht van mannen als Nieuwenhuijzen, Hooijer, van der Willigen, Michielsen e. a. m. de vraag te stellen, of in het Indische officierskorps de waarde van een hoog wetenschappelijk peil wel in voldoende mate gevoeld wordt.

Waar hij de waarde van degelijke wetenschappelijke kennis hoog aanslaat, heeft de redenaar het recht aan zijne zijde, *niet* in zoover hij met enkele voorbeelden uit den ouden tijd, soms van twijfelachtig allooi, de eischen der bevelvoering in Indië voor het tegenwoordige geringschat.

Wat aangaat de eventueele finantieele gevolgen zegt de heer Thomson, dat hij het van harte toejuicht, dat althans de maatregel tot geene noemenswaardige *vermeerdering* der Staatsuitgaven voeren zal. Dat is andere taal dan van den schrijver der bekende brochure „samensmelting der officierskaders, verbetering door bezuiniging", die de *bezuiniging* door fusie te verkrijgen op niet minder dan *eenige millioenen* stelt. En dan heeft de heer Thomson zeker geen rekening gehouden met de uitgaven, die het gevolg zouden zijn van het in punt XIII zijner „kantlijnen" (bijlage B)

bedoelde achterlaten van echtgenooten op grond van geneeskundig certificaat, waarvan ongetwijfeld een ruim gebruik zou worden gemaakt. — Wij zien nog steeds te vergeefs uit naar Thomson's bestrijding (ter zake van dat wantrouwen in de geldelijke gevolgen) door den schrijver dier brochure, die anders niet gewoon is, zoolang op zich te doen wachten.

Terwijl de heer Thomson er bijzonder den nadruk op legt, dat naar zijne meening de rechten der tegenwoordige Indische officieren, bij welke regeling ook, onaangetast moeten blijven, beveelt hij in het genoemde punt der „kantlijnen" eene regeling aan, waarbij de inkomsten der hoofd- en opper-officieren in Indië aanzienlijk zouden worden besnoeid ten bate van die der subalterne officieren in Nederland. Die regeling zou natuurlijk terstond in werking moeten treden, want zoodra de samensmelting door de Regeering gedecreteerd mocht zijn, zal de benoeming van fusie-officieren op de nieuwe inkomsten een aanvang moeten nemen en aangezien het niet aangaat om deze officieren op hooger traktement te stellen dan hunne *oudere ranggenooten*, die thans reeds bij het Leger in het Moederland dienen, zullen ook deze in de door de besnoeiing der inkomsten van de oudere Indische *kameraden* zonder schade voor de schatkist te verkrijgen traktementsverhooging moeten deelen.

Mogen wij de onderstelling wagen, dat hier het zwaartepunt van de quaestie is gelegen? Men zou ertoe komen, want in de rede zelf komt *deze* uiting voor:

„Ik zal geenszins beweren, dat het eene onbillijkheid zoude zijn, om den mannen, die in de kracht huns levens als gepensionneerd hoofdofficier met pensioenen van drie, vier mille den Staat ten laste komen, eene ruime vergoeding te geven voor gepresteerde diensten onder dikwijls moeielijke omstandigheden; zulks zij verre van mij.

„Doch wanneer ik daarnaast in actieven dienst kapiteins van 55 jaren en ouder onder zorgen gebukt een ellendig bestaan zie voortsleepen, daar schenkt mij zulks weer een argument om het stelsel aan te vallen, dat dergelijke uit een maatschappelijk oogpunt ten hemel schreiende toestanden doet geboren worden."

Hoe wij over de omstandigheden der Nederlandsche officieren denken, wij hebben dat gezegd in de toelichtingen op onze bezwaren tegen fusie en wij herhalen met volle overtuiging, dat hunne sociale positie alleszins verbetering behoeft, maar is het daarvoor

noodig te wijzen op den betrekkelijken welstand der gepensionneerde Indische hoofdofficieren, op eene manier, waaruit duidelijk misgunning spreekt? Is het zoo, alsook door het bewierooken van maatregelen (waarover straks nader), zeer tot schade van het Indische doch ten bate van het Nederlandsche Leger, dat gij uwe liefde voor het Indische Leger bewijst, die gij niet ophoudt met allen ophef te verkondigen? Spaar ons die liefde. Hadt haar getoond, toen ge geplaatst waart vóór de keuze uwer carrière, door u van stonde aan geheel aan dat Leger te geven. — Laat ons met rust zooals wij u doen — dit zij in 't algemeen gezegd. — Herhaaldelijk wijst gij op den band, die tusschen de beide legers bestaat. Die band bestaat *niet*. Ziedaar gelijkvloersche waarheid. En hebt gij het oog op, wat door u genoemd wordt, de hulp die het Nederlandsche Leger dikwijls aan het Indische verschaft in den vorm van detacheeringen en dergelijke, welnu, daarmede worden persoonlijke wenschen gediend, zoodat veeleer van hulp in omgekeerde richting sprake zou moeten zijn. Bovendien, hoevele maatregelen — wij herhalen —, door u als uitstekend uitgekreten (blz. 461 der lezing), zijn niet genomen schromelijk in het nadeel van de koloniale krijgsmacht (van de Indische *militaire* zelfstandigheid, van de Koloniën, summa summarum van den Nederlandschen Staat) ten behoeve van het Leger in het Moederland: Koloniale Reserve, opheffing schietschool, inkrimping militair onderwijs [1]) e.t.q.

De redenaar trekt in zijne hierboven *aangehaalde* uitingen eene parallel tusschen twee volmaakte ongelijksoortigheden. Hoe is het mogelijk den werkkring, de werkzaamheid, de levensomstandigheden van den Indischen officier te vergelijken met die allen van den Nederlandschen ranggenoot. Hoezeer verschillen niet reeds de beelden der toekomst, die beiden zich bij den aanvang hunner loopbaan voor den geest kunnen tooveren. De redenaar zelf heeft een kort oogenblik het onderscheid in ruime mate ondervonden: in zijne zeer te waardeeren en gewaardeerde

[1]) Deze inkrimping werkt o. a. zeer schadelijk op het gehalte van het kader beneden den officiersrang. Dit is in Nederland ten volle bekend. Men zou aldaar, bij de tegenwoordige methode aan de Koninklijke militaire Academie, met name de detacheering der cadetten bij de veldtroepen, zeer goed kunnen breken met de opleiding tot officier van onderofficieren, doch men laat dat na, omdat men er prijs stelt op een deugdelijk kadergehalte, dat terstond zou verminderen, indien de gelegenheid om in de gelederen officier te worden, werde opgeheven. Voor het Indische Leger schijnt het er minder op aan te komen.

werkzaamheid, maar ook in het ontijdig afbreken van zijn Indisch verblijf (detacheering) door lichamelijke ongeschiktheid.

Geen vergelijking alzoo, ook niet van finantiëelen aard.

De heer Thomson noopt ons door zijne aanvallen te dier zake, hieronder eenige beschouwingen te wijden aan de maatschappelijke positie van den Indischen officier:

Deze is van alle Indische gouvernements-dienaren, met welke hij op ééne lijn is te stellen, de minst bezoldigde, en door de vele overplaatsingen, die hij ondergaat (zeker niet minder dan gemiddeld 15 in 20 jaar tijds) is het leven voor hem duurder dan voor alle andere. De officieren werden dan ook niet mede betrokken in de inkomsten-vergelijking, welke door den heer C. J. Hasselman in zijn artikel „Lotsverbetering voor de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur in Nederlandsch-Indië" in het October-nummer van dit tijdschrift gemaakt werd tusschen deze ambtenaren en de overige landsdienaren. De Indische officier leeft over het algemeen in zorgelijke omstandigheden. Voor velen is het verblijf in Atjeh eene ware uitkomst geweest op finantiëel gebied, dat met de beste zuinigheid niet zuiver was te houden. Dit is althans eene der goede zijden geweest van den Atjehoorlog, zonder welken de onvoldoende bezoldiging in verschillende rangen duidelijk aan het licht zou zijn gekomen. Het buitengewoon groot aantal aanvragen om overplaatsing naar het oorlogsterrein moet voor een zeer belangrijk deel op rekening van geldelijken achteruitgang worden geschreven. De voorbeelden, dat officieren meer dan 20 jaren achtereen in Indië dienen, in de finantiëele onmogelijkheid, om op een bepaald ontoereikend[1]) verlofstraktement een verlof naar Europa te vragen, dat om gezondheidsredenen voor hen of hun gezin of voor de opvoeding van kinderen dringend noodig is, zijn lang niet zeldzaam. Aan

[1]) „Ontoereikend", omdat de betrokken personen onbekend zijn geworden met de levensbehoeften in het Moederland, zij zich slechts geleidelijk kunnen schikken naar de plotselinge verandering in levensomstandigheden, vele hunner echtgenooten, hoofden der huishouding, aan de Europeesche levenswijze geheel en al vreemd en de dadelijk noodige uitgaven voor inrichting en kleeding buitengewoon groot zijn en ten slotte ziekte alsook achterlijkheid der kinderen (op de Buiten-bezittingen licht ontstaan) veelal onvoorziene extra-onkosten veroorzaken. Vreemd is het, dat de verlofstraktementen niet stijgen in verhouding van den duur van achtereenvolgenden dienst. Immers zij, die den Staat den langsten tijd onafgebroken hebben gediend, hebben *a* de grootste verdienste, *b* door hun langduriger afwezigheid de meeste behoeften.

hunne levenswijze kan het niet geweten worden. Hoofdzakelijk is het te wijten aan de onophoudelijke overplaatsingen, die vele officieren bijna voortdurend in korting op traktement houden. Er zijn daardoor hoofdofficieren met een diensttijd van bijna 30 jaren, die, na aftrek van de kosten der opvoeding van in Europa achtergelaten kinderen, met hun overig gezin moeten leven van een overschot van ongeveer ƒ 300.— 's maands in eene vrije woning.

Met de wetenschappelijke opleiding van de kinderen der Indische officieren is het over het algemeen treurig gesteld. De meeste hunner zien van den beginne af hunne kinderen bestemd voor eene lagere trede op de maatschappelijke ladder, dan waarop zij zelven staan. Het onderwijs moet zich bepalen tot het lagere; het middelbare is niet bereikbaar, want slechts een betrekkelijk klein aantal officieren is in garnizoen in de plaatsen, waar dit onderwijs gegeven wordt, en dan nog maar voor korten tijd. Het verblijf van de kinderen in die plaatsen is voor de ouders, die daar zelf niet gevestigd zijn, nog kostbaarder dan een verblijf in Europa, maar de reiskosten van de afzonderlijk reizende kinderen hierheen komen ten laste der ouders.

Officieren kunnen zich de weelde, hunne kinderen buiten eigen woonplaats te vestigen, dan ook niet veroorloven. Ons is een geval bekend, dat het Legerbestuur gedwongen was, een officier over te plaatsen, omdat de Korporaal, oud-hulponderwijzer, die zijne circa 12- tot 15-jarige kinderen onderwijs gaf, de plaats verliet. Het is volstrekt geene zeldzaamheid, dat mindere militairen de eenige onderwijzers zijn van officierskinderen. Van een academische opleiding kan zoo goed als nimmer sprake zijn; in de lijsten der artsen, ingenieurs, bestuursambtenaren e. t. q. vindt men bij groote zeldzaamheid een officiersnaam. Alleen zij, die op lateren leeftijd huwen en spoedig daarna den dienst verlaten om naar het Vaderland terug te keeren, zijn bij machte hunne kinderen eene opleiding te doen geven voor betrekkingen overeenkomstig eigen positie. Nog niet lang geleden, het was kort vóór de jongste reorganisatie van de Militaire School te Meester Cornelis, dienden in de lagere graden bij de Korpsen in dat garnizoen een groot aantal officierszonen, onbekwaam om het toelatingsexamen voor die inrichting af te leggen, waarvoor eenig middelbaar onderwijs moest zijn genoten. De stelling dier jongelieden, zoo in de nabijheid van dat dorado, was wel eenigszins te vergelijken met

die van een straatjongen aan de buitenzijde van een banketwinkel.

De inkrimping van de Militaire School in stede van haar te reorganiseeren tot eene inrichting, die de vergelijking met hare Nederlandsche zusteren glansrijk zou kunnen doorstaan, is in de eerste plaats noodlottig geweest voor het Indische officierskorps. Het komt ons voor, dat die maatregel niet behoorlijk overwogen is. Zonder schroom kan worden aangenomen, dat de zoons van militairen voor het Leger gemiddeld de beste aanvulling zijn. De Regeering zou er reeds daarom alleen — het humaniteitsbeginsel ter zijde gesteld — op bedacht moeten zijn, de gelegenheid om in den officiersstand op te klimmen voor de zoons van officieren zoo gemakkelijk mogelijk te maken. Zij zou dat kunnen met behulp van door de ouders *zelf te bekostigen* pupillenscholen voor lager- en militair-onderwijs in de standplaatsen der Hoogere Burgerscholen, waarop de pupillen hunne wetenschappelijke studiën zouden kunnen voortzetten. Ook de aanvulling van het lagere kader zou daardoor beter verzekerd zijn. Niet onwaarschijnlijk zouden zulke niet op militaire leest geschoeide pupillenscholen ook druk worden bezocht door kinderen van andere Indische ingezetenen.

Onlangs kwam in de dagbladen de mededeeling voor, dat het voornemen bestond, om de traktementen der opper- en hoofdofficieren te besnoeien, ten einde de ontoereikende luitenantsinkomsten te kunnen verhoogen zonder schade voor 's-lands schatkist. Hoe onwaarschijnlijk het bericht omtrent dat voorgenomen „Stuivertje wisselen" ons ook toescheen, wij wenschen toch enkele opmerkingen daaraan vast te knoopen. Ongetwijfeld, de traktementen der oudere luitenants zijn te gering, evengoed als die der kapiteins, welke bij een diensttijd van 15 tot 25 jaren een bruto inkomen van *f* 350.— tot *f* 400.— 's-maands (wij behandelen de normale gevallen) benevens vrije woning genieten. Doch waarlijk, men kan ten bate daarvan de hoogere militaire bezoldigingen niet aantasten; dit kan uit het vorenstaande reeds blijken. Behalve vrije woning geniet de majoor, die in de ambtenaarswereld eene hoogere plaats inneemt dan de assistent-resident, bij eenen 25 tot 30 jarigen diensttijd een bruto-traktement van *f* 600.—, de luitenant-kolonel, natuurlijk met meer diensttijd, van *f* 700.— 's maands. Werden deze inkomsten met *f* 50.— of *f* 100.— 's maands verminderd, dan zou men hoofdofficieren verkrijgen (zie wat hieromtrent boven is aangeteekend), die met

een netto maandelijksch bedrag van ongeveer ƒ 250.— of ƒ 200.— het leven van zich en hun gedeeltelijk gezin zouden moeten pogen te verlengen. En ook zijn de inkomsten in de hoogere rangen niet vatbaar voor vermindering; in die rangen wordt over het algemeen niet veel langer dan een tweetal jaren gediend; de druk, die dientengevolge, namelijk door de aanzienlijke kosten van verhuizing of uitbreiding van de inrichting der huishouding op het traktement wordt gelegd, is veelal zoo zwaar, dat de betrokkene gedurende den ganschen tijd, in den nieuwen rang door te brengen, in werkelijkheid geen verhooging van inkomsten geniet. Eene besnoeiing van de hoogere militaire traktementen, die met den slakkengang uit de ontoereikende, onophoudelijk zwaar gedrukte lagere inkomsten zijn voortgekomen, zou inderdaad in hooge mate onrechtvaardig zijn.

De militaire pensioenen, te beginnen met dat van den majoor, zijn voor de Nederlanders goed, maar ook ten volle verdiend. Om dit laatste op de juiste waarde te kunnen schatten, behoeft men slechts na te gaan, hoe betrekkelijk gering het aantal is dergenen, die den rang van hoofdofficier en daarna nog dien van kolonel en hooger bereiken; wat er geworden is van de velen, die te voren uit de sterkte van het officierskorps zijn afgevoerd; in welke minder gunstige lichaamsgesteldheid, voornamelijk wat het zenuwgestel aangaat, vele „oud-gasten" na hun' terugkeer in het Vaderland nog geruimen tijd of voor immer zich bevinden [1]); hoe hier, waar zij uit den aard der zaak meer of minder vervreemd zijn, hun verder maatschappelijk leven na eene zoo langdurige afwezigheid is. Hoe vele Nederlanders, die, met een traan op het gebruinde gelaat over de verschansing geleund, staroogden naar de zich allengs meer verwijderende kusten van den schoonen smaragdengordel, zien niet met weemoed terug op het verdwenen schoonste tijdperk huns levens, wanneer zij, na hun terugkeer op den geboortegrond, plotseling inzien wat zij door hun' meestal gedwongen landverhuizing verloren hebben. Bij velen ontwaakt dan ook al heel spoedig het verlangen, om naar het land der vreemdelingschap weder te keeren. Te vergeefs, doch gelukkig, want zij, die aan dat verlangen kunnen

[1]) Het is bekend, dat de Europeaan zeer lang schijnbaar zonder nadeel voor zijne gezondheid in de tropische gewesten leven en arbeiden kan, doch daarna, in de koudere luchtstreek teruggekeerd, de kwade, somtijds noodlottige gevolgen van zijne tijdelijke landverhuizing ondervindt.

toegeven, zullen in hunne werkeloosheid weldra ontwaren, dat de bekoring van het zonneland verdwenen is, om ter zelfder tijd tot de wreede ontdekking te komen, dat hun op betrekkelijk lagen leeftijd behalve hun maatschappelijken werkkring nog iets anders is ontvallen: de illusie der herinneringen aan een schoon verleden. Inderdaad, het goede pensioen is voor die mannen eene welverdiende schadeloosstelling.

Voor de Indo-Europeanen, die, volkomen gerechtvaardigd, in het land hunner geboorte ook wenschen te sterven, is het pensioen over het algemeen zeer bekrompen; vele hunner worden daarom tegen hun wil gedreven naar het barre Noorden, waar zij gewoonlijk een ver van gelukkig leven leiden. De levenseischen van deze landsdienaren mogen, zou het eenmaal tot eene ook al in de lucht hangende herziening van de Indische pensioenen moeten komen, waarlijk niet uit het oog worden verloren.

Het komt ons voor, dat zoodanige herziening, mocht deze eene inkrimping ten doel hebben, niet in de eerste plaats op de militaire pensioenen mag worden toegepast. De kans toch op een *goed* pensioen is voor den officier geringer dan voor andere Indische ambtenaren, m. a. w., het totaal der *militaire* pensioenen is *naar verhouding* zeer in de minderheid. Dit is een factor, die niet mag worden voorbijgezien. Om met een enkel gegeven onze bedoeling duidelijk te maken, wijzen wij erop, dat het korps ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur ± 640 leden, waaronder 38 residenten of 1 op 17, telt — het leger ± 1650 officieren waarvan slechts 9 of 1 op 183 als kolonel, den rang, welke overeenkomt met dien van resident. De kans, om tot deze positie op te klimmen, is alzoo bijna 11 maal grooter dan die om den rang van kolonel te verwerven. Het pensioen, dat aan de kolonelsbetrekking verbonden is en na ongeveer 32 officiersdienstjaren verkregen wordt, is bovendien belangrijk geringer dan dat van den resident met 30 jaren dienst. En dat deze voor den officier nadeeliger toestand in het minst niet vergoed wordt door betere verhoudingen in de lagere rangen, kan uit de volgende cijfers blijken: tegen ± 130 assistent-residenten d. i. 2 op 9 ambtenaren (de residenten niet medegerekend) telt men slechts ± 125 luitenant-kolonels en majoors, of 2 op 26 officieren (de kolonels niet medegeteld); daarbij komt dat de pensioensbedragen voor de assistent-residenten bij de nieuwe inkomsten-regeling aanmerkelijk hooger zullen zijn, zelfs dan die voor de luitenant-

kolonels, zoodat eene vergelijking met die voor de majoors in het geheel niet in aanmerking komt. Het algemeen nadeelige verschil bij ongeveer gelijke diensttijden en zoo uiteenloopende bevorderingskansen komt op rekening, eensdeels van het groote levensgevaar en de hooge physieke eischen, waaraan de officier onderworpen is, anderdeels van de veel zwaardere bevorderingsvoorwaarden, die dezen boven den civielen ambtenaar gesteld worden, tengevolge waarvan zoo vele officieren zich met het kapiteinspensioen van *f* 2000 's jaars tevreden moeten stellen. Is voor enkele kolonels nog de generaalsrang bereikbaar, de resident kan opklimmen tot gewestelijk gouverneur en lid in den Raad van Indië.

In eene vermindering van de Indische militaire pensioenen ligt een niet te miskennen gevaar voor 's lands dienst opgesloten. De traktementen zijn niet zoo ruim, dat zij tot economiseeren in staat stellen; dit *behoeft* ook niet, maar het onvermijdelijk gevolg is, dat zij ook niet bij machte zijn om den officier zijn verblijf in het warme klimaat nog lang na volbrachten diensttijd te doen rekken; de opvoeding zijner kinderen roept hem bovendien in dit levenstijdperk gewoonlijk naar het vaderland terug. Het zijn de vooruitzichten op een goed pensioen, die de meesten nog aan het Leger gebonden houden. Eene aanranding van die vooruitzichten met name eene verkleining van de opeenvolgende pensioens*verschillen*, zal er noodwendig toe leiden, dat het aantal bekwame officieren, dat ontijdig aan het Leger ontvalt, zeer ten nadeele van 's lands dienst aanmerkelijk grooter wordt, waardoor ook nog de bate voor de schatkist, die van de inkrimping der pensioenen verwacht zoude worden, ten deele weder verloren zou moeten gaan.

Houden wij ons thans enkele oogenblikken bezig met het geschrift van den heer Jhr. Ram, hierboven reeds aangeduid:

Zoo vinden wij dan — als op vele plaatsen in andere geschriften, voor ons eene reden, om deze zaak andermaal te berde te brengen — geringschatting van de moeielijkheden van onzen strijd met den Inlander (Indische tactiek). De heer Ram vergelijkt onze Inlandsche oorlogen met den strijd, dien het Duitsche Leger in '70 te voeren had met eene vijandige *bevolking*. Alsof Nederland, kleine Staat, tegen zijne Aziatische onderdanen, bijna 10 maal meer in aantal dan hunne overheerschers, zou *kunnen* optreden — in den tegenwoordigen tijd der zachtere zeden zou *mogen* optreden, zooals de Duitschers dat tegen de „franc-tireurs" hebben gedaan.

Dat was vroeger, kort na het eerste Fransche Keizerrijk, toen de wolven nog niet met de schaapsvachten bekend waren, iets anders. Toen kon het terrorisme nog ongestoord, *onopgemerkt*, zijn werk verrichten; toen waren de uit de Napoleontische oorlogen naar Indië overgekomen generaals c. s. nog volkomen op hunne plaats; nu zouden zij dat beslist niet meer zijn. Trouwens zij zouden hunne groote slagzwaarden met verachting van zich werpen, werden zij gekluisterd aan de (schijnbaar) humanitaire beginselen van den nieuweren tijd. Het onvermengde ruwe geweld eischt aanmerkelijk minder bekwaamheid dan de krijg, welke het doel met een minimum van toetebrengen leed en schade wenscht te bereiken, maar deze behaalt daarentegen veel meer en duurzamer succes, aan beide zijden met belangrijk minder offers. Ligt hierin wellicht de oorzaak, dat men vroeger zooveel meer voor hunne taak berekende aanvoerders had dan in den lateren tijd? Mannen, die het hooge standpunt innemen, waarop eens een van Swieten stond, op den voet gevolgd door den tegenwoordigen Atjehschen Gouverneur, zijn zeldzaam; fusie-officieren kunnen zij in geenen deele zijn. Het beleid van zulke mannen zal meer en meer eene behoefte worden, want het gevaar voor vreemde inmenging in onze zaken wordt steeds grooter.

De Indische tactiek is geenszins licht te schatten. Ja, als men den blik niet weet uit te zetten buiten het nauwe veld van het gevecht in de engere beteekenis van het woord. De tactiek hiervan, zoo schreven wij reeds in het vorig nummer van dit tijdschrift, is eenvoudig genoeg, overal, in Europa, waar de voornaamste moeielijkheid in eene goede regeling van de beweging van groote troepenmassa's (op het gevechtsveld) is gelegen, in Indië, waar zij tegenover Inlandsche benden, voor Indische officieren wel te verstaan, nog minder om het lijf heeft. Doch is de zuivere gevechtstactiek in Nederland alles wat op tactisch terrein te aanschouwen valt, in Indië neemt zij slechts een klein deel (het gemakkelijkste) daarvan in beslag. De Indische tactiek vindt hare moeielijkste toepassing vóór en na het eigenlijke gevecht. In die phasen van de expeditie heeft zij eene speciaal Indische kleur, die de aanvoerder kan nabootsen niet van voorbeelden (of uit theorieën) in tactische werken maar slechts uit eene rijpe ondervinding, gesteund door eene zorgvuldige bestudeering van de beschrijvingen van vroegere expeditiën. Hare eigenlijke werkzaamheid wordt voorafgegaan o. m. door de zwarigheden eener

inscheping, het vervoer over zee dikwijls gedurende verscheidene reisdagen, de keuze van een landingspunt, gegrond op overwegingen van politieken, strategischen en tactischen aard, dus waarmede het gebied der tactiek reeds betreden wordt, vervolgens de ontscheping en eindelijk de inrichting van de landingsplaats, in den aanvang altijd de operatiebasis. De tactiek, de Indische, blijft — vermengd met een weinig strategie van twijfelachtig allooi — verder haren schepter zwaaien tot aan het einde van de expeditie. Ziehier eenige oorlogshandelingen en toestanden zonder samenhang aaneengeregen: Opmarsch, zoo noodig en mogelijk voorafgegaan en begeleid door verkenning, naar het oorspronkelijk doel van de expeditie, de ligging daarvan niet altijd juist bekend, kaarten niet voorhanden, de streek vreemd, dikwijls zonder wegen en verlaten door de bevolking, die in haar geheel als vijand optreedt en van het begin af uit alle richtingen de troepen verontrust; opvoer van levensmiddelen en verdere benoodigdheden, aanleg van wegen, opneming van terrein, alles onder de zooeven vermelde omstandigheden; gevechten en bestormingen van sterkten (met veelvuldige kritiek na afloop, uit onzuivere bron, door onbevoegden — o. a. door Mars in het *Handelsblad* van 2 November '98, zie ook *Indische Gids* van Januari '99 — over slechte voorbereiding door artillerie, welker stukken dikwijls als 't ware met de mondingen tegen de omwallingen staan, vóór zij het merkt, etc.); overhaaste aanleg van versterkingen in soms dicht begroeid terrein, opruiming van hindernissen, zoeken van verbinding, patrouilleering onder vijandelijk vuur en bedreiging met het blanke wapen uit alle windstreken. Dat alles en veel meer nog wisselt elkander voortdurend af in ongeregelde volgorde. Waarlijk, voor een luitenant is het niet moeielijk om door dien chaos onbezorgd heen te komen, maar voor den commandant, die de verantwoordelijkheid draagt, die, dikwijls ten eenenmale verstoken van gegevens, absolute volmacht heeft, omdat zijne machtgevers zelf in volslagen duisternis rondtastten, is de toestand gansch niet licht te schatten. Is het wonder, dat onder zulke omstandigheden wel eens fouten worden gemaakt, dat, wat volstrekt niet als eene fout mag worden aangerekend, toch als zoodanig gebrandmerkt wordt? Zal het fusie-korps in dat opzicht verbetering brengen, of omgekeerd?

De Indische tactiek heeft bovenal eene politieke zijde. Deze juist eischt van den bevelhebber zooveel beleid, zooveel doorzicht en kennis van Indische toestanden. Van de politiek toch hangt

in de Indische oorlogen zeer veel, bijna alles af. De tegenwoordige Gouverneur van Atjeh en Onderhoorigheden heeft zich haren meester betoond. Zou men meenen, dat aan deze persoonlijkheid hetzelfde succes ware toegevallen, indien hij deel hadde uitgemaakt van één korps officieren voor beide Legers? Waarlijk, de ware kennis, onmisbaar voor den Indischen militairen bevelhebber, gaat bij fusie verloren. De samensmelting, waarbij de officier ook langer in Nederland dan in Indië zal dienen (zie voordracht-Michielsen), kan ons geen mannen als van Heutsz, zoo doorkneed in de Indische oorlogstoestanden, opleveren. Zij zou onvermijdelijk ten gevolge hebben, dat veel meer in den blinde werd rondgetast, dat herhaaldelijk het hoofd werd gestooten, hetgeen tot de grootste moeielijkheden aanleiding zoude geven.

Eenige citaten en aanteekeningen, getrokken uit de „Verzameling van officieele rapporten betreffende den oorlog op Java in de jaren 1825—1830 door den Kolonel Nahuys, Ridder der beide Nederlandsche orden, oud-Resident en Kommissaris aan de Hoven van Soerakarta en Djocjokarta (1835)" vinden hier hare plaats:

„. . . . . de wijze van oorlogen op Java, zoo zeer van de Europeesche tactiek verschillende, ..."

„De verstandige en voorzichtig oordeelende militair zal inzien, hoe de ondervinding van honderd Europeesche veldtochten niet voldoende is, om over deze zaken" (oorlogszaken), „welke niet alleen uit een politiek oogpunt behooren beschouwd te worden, een juist oordeel te vellen, en dat tot het laatste eene zoodanige grondige kennis van land en van volk vereischt wordt, als moeielijk buiten Java, ja zelfs buiten het oorlogsterrein te verkrijgen is".

De schrijver zegt, dat inprenting onzer meerderheid in het gemoed van de Inlanders, waartoe in de eerste plaats die grondige kennis noodzakelijk is, het beste middel is om het land onderworpen te houden en dat het aan het verflauwen van de bewustheid dier meerderheid bij den Keizer van Soerakarta moet worden toegeschreven, dat ons verblijf op Java in 1825 op het spel heeft gestaan.

En thans het een en ander uit het werk van den Kolonel der Infanterie van het N.-I. Leger D. Brakel: „De oorlog in Nederlandsch-Indië (1895)":

Deze schrijver wijst er eveneens op, dat politiek beleid in den oorlog voor den militairen aanvoerder op den voorgrond moet staan, dat aanraking met de bevolking in de eerste plaats noodig

is. Het beoorlogen van onbeschaafde volken, zegt schrijver, is moeielijk onder bepaalde regels te brengen; bijna iedere expeditie biedt een anderen vorm van oorlogvoeren; uit elken oorlog is leering te trekken voor een lateren en de studie der krijgsgeschiedenis is alzoo voor den Indischen officier van het meeste belang. In Indië wordt strijd gevoerd in geheel onbekend terrein, strijd, die men zoeken moet bij ondragelijke hitte, langzaam voorwaarts rukkende door sombere wouden, ontoegankelijke wildernissen en moerassen, waarin elke misstap den dood ten gevolge kan hebben, zonder veiligheid in den rug, van alle zijden bestookt door dikwijls onzichtbare vijanden, wier Mahomedaansche haat onverzoenlijk is.

De Kolonel Brakel acht persoonlijke kennis van de geografische gesteldheid van het land en van het karakter van het volk, waarmede oorlog wordt gevoerd, voor den aanvoerder een groot voordeel. De Indische officier mag niet volstaan met de studie van de krijgsgeschiedenis in 't bijzonder, hij moet zich ook bezig houden met het bestudeeren van de zeden der Indische volkeren, van hunne instellingen, bewapening, wijze van oorlogvoeren en van terrein-versterken; en door de praktijk moet hij voor den oorlog steeds geschikter worden.

Eene aanhaling uit dit tijdschrift:

De hoofdredacteur R. A. van Sandick, in het jongste Maartnummer sprekende over Toekoe Oemar, zegt:

„Wij herdenken hem hier als een volmaakt geslaagd type van een Atjehsch hoofd, die, onophoudelijk gebruik makende van onze oliedomheid, een prachtige carrière gemaakt heeft, door met veel diplomatiek talent periodieke onderwerpingen en afvallen te vertoonen.

„Comediën, die wij telkens als ernst slikten, een treffend bewijs gevende van de inferioriteit van Westerlingen tegenover Oosterlingen, waar het geldt elkaar te bedriegen.

„*Mogen wij Oosterling genoeg geworden zijn*, om nooit meer aan een tweeden Toekoe Oemar gelegenheid te geven, op die wijze een mooie carrière te maken."

Vervolgens de heer Thomson zelf, waar deze in de boven besproken rede aantoont hoe slim, hoe moeielijk te bestrijden dus, onze Inlandsche vijanden zijn, door erop te wijzen, dat bij hen ten onzen aanzien geldt het „*brani tetapi bodoq*", thans reeds zonder fusie. Hoe „*bodoq*" zal bij dien vijand dan niet staan aangeschreven de fusie-officier?!

Om ten slotte de aandacht te vestigen op het feit, dat Lord Wolseley, door den heer Thomson in de eerste plaats genoemd ten bewijze, dat voor de troepenleiding in de Koloniën geen *bijzondere* geschiktheid wordt geëischt — dat juist *deze* veldoverste op de groote en eigenaardige moeielijkheden heeft gewezen der Indische oorlogen, o. a. in deze woorden: „*Savage warfare is an art in itself*". [1])

De heer Ram heeft zich een voorstander betoond van promotie bij keuze en ziet in fusie het middel om haar tot stelsel te verheffen. Wij daarentegen achten haar, tenzij bepaald gerechtvaardigd door het staatsbelang, bijv. te velde, een groot kwaad; zij roept een minder edelen wedstrijd in het leven, wekt zelfzucht en ontevredenheid, ondermijnt de discipline en korpsgeest en is *onnoodig*. Promotie bij keuze waarborgt jonge hoofdofficieren, zegt schrijver. Doch dan geeft zij tevens oude subalterne officieren en jeugd is meer te waardeeren in subalterne dan in hoofd-officieren. Slaan wij de ranglijst op van den Generalen staf in Nederland dan zien wij den ouderen officier geplaatst beneden den jongeren, beiden afkomstig van hetzelfde wapen en uit den aard der zaak van ongeveer gelijke bekwaamheid. Dit kan niet goed zijn. De promotie moet plaats hebben in geregelde volgorde bij volkomen geschiktheid. Wat wil men meer dan geschiktheid. Hij, die voorbij moet worden gegaan, omdat hij niet voldoet of niet in aanmerking wenscht te komen, dient uit het Leger verwijderd te worden. Dat is de eenige weg.

Overigens mogen wij verwijzen naar hetgeen omtrent de bevordering vroeger door ons geschreven is.

De heer Ram is voor het Leger, voor het officierskorps, blijkbaar zeer gesteld op de sympathie van het volk; hij meent, dat de officier daardoor het gewichtige van zijne roeping beseft, dat zijn zelfvertrouwen verlevendigd, zijne achting voor het beroep, dat hij zich koos, verhoogd wordt, dat die sympathie hem eene stage aansporing is om zich met hart en ziel aan zijnen dienst te wijden, dat fusie het door hem geconstateerd verlies aan vertrouwen in het Leger hier te lande zal herstellen bij dat deel van het volk, hetwelk thans het aan het Leger besteeden geld als weggeworpen

---

[1]) Rede van den heer W. C. Nieuwenhuijzen in de „Vereeniging ter beoefening van de Krijgswetenschap" op 28 April 1899.

beschouwt, want na de Lombok-dagen is het Indisch Leger door ons volk met geestdrift bewierookt geworden.

Schrijver's betoog mist de nuchterheid, waarmede het Nederlandsche volk zaken en gebeurtenissen bekijkt. Geestdrift *ligt* niet in den aard van ons volk. Het heeft voor het Indische Leger nooit veel sympathie aan den *dag* gelegd. Waar*om* ook? Dat Leger bestaat bijna uitsluitend uit mannen, op wie de strijd om het bestaan drukte als op het meerendeel van het menschdom en *die de energie bezaten*, om dien te strijden waar dat de moeite loont, in de Koloniën, hetgeen hen als eene deugd moet worden aangerekend. Die mannen trachten hun plicht te doen of worden daartoe gedwongen en slagen dikwijls, maar zij worden daarvoor schadeloos gesteld; meer behoeft niet. De geestdrift na de Lombokdagen, eene reactie van de verslagenheid, teweeggebracht door het zoogenaamde Lombok-verraad, was slechts de uiting van een bevredigd wraakgevoel, dat thans nog nawerkt. Zoodra dat geheel is uitgesleten, zal (met of zonder Koloniale Reserve — zie Thomson) de onverschilligheid (want meer of erger is het niet) ten opzichte ook van het Indische Leger terugkeeren. In zoover dit leger hooger in 's volks gunst staat aangeschreven dan dat hier te lande, ligt de oorzaak daarvan in het verschil van rekruteering; het eerste bestaat uit personen, die zich geheel vrijwillig hebben verbonden; er is geen aanleiding om dit niet met een goed oog aan te zien; het andere is samengesteld uit dienstplichtigen, die vooralsnog liever te huis blijven, dus weinig reden hebben om zich geestdriftig te betoonen. Het Leger in Nederland is het volk zelve en aangezien dit laatste niet lijdt aan het euvel der zelfbewondering, is er ook geen reden voor populariteit van het eerste. Wil men den afkeer van den militiedienst gaandeweg inkrimpen, men doe de jeugd de vrije wapenhandel beoefenen als voorbereiding tot dien dienst en zoeke o.a. door een *goed* onderwijs in onze geschiedenis bij haar vrijheidszin te ontwikkelen.

De heer Ram gelooft — ten onrechte, naar ons toeschijnt — dat de Nederlandsche officier gebukt gaat onder het gemis der volkssympathie; die officier is in de eerste plaats *Nederlander* en verlangt niet naar hetgeen niet in den *Nederlandschen* aard ligt; hij doe zijn plicht, dat zij en dat is hem genoeg. Waarom zouden de legerdiensten door het volk buitengewoon gewaardeerd moeten worden en waarom bijv. niet de dienst der posterijën. Wij hebben nog nooit een postbeambte zich hooren beklagen over

gebrek aan populariteit; hij ontvangt zijn traktement, telt het na en is het er, hij is tevreden. De schrijver vergist zich ook, waar hij zegt, dat door fusie de waardeering van het Leger, van het officierskorps, in Nederland zal toenemen; daartoe bestaat hoegenaamd geen aanleiding. Neen! voor de zooveelste maal, een Indisch officierskorps is ongeschikt voor de opleiding, de leiding van een zuiver militieleger zonder plaatsvervanging, misschien weldra met algemeene dienstplicht, en dat om vele redenen.

Door bijna alle fusionisten is gewezen op den tegenwoordigen ongunstigen toestand van het Indische officierskorps wat betreft verhouding tusschen sterkte en formatie; daarin zou door fusie op afdoende wijze verbetering worden gebracht. Wij begrijpen dit argument niet, te minder wijl de fusionisten beweren, dat bij fusie ± 200 officiersplaatsen kunnen worden ingetrokken. De Indische krijgsmacht heeft ten allen tijde een voltallig officierskorps noodig dat in buitengewone omstandigheden alléén op voldoende sterkte kan worden gehouden door eene ruime formatie en eene oordeelkundige aanvulling. Waar de schuld ligt, dat de aanvulling in de laatste jaren te wenschen heeft overgelaten, is ons niet bekend; er was steeds stof genoeg.

De fusionisten bedoelen waarschijnlijk, dat het vereenigde korps ten allen tijde groot genoeg zoude zijn, om in iedere behoefte in Indië, hoe groot ook in moeilijke tijden, steeds te kunnen voorzien. Doch zou dan in Nederland het incompleet maar voortdurend kunnen toenemen zonder schade voor 's lands dienst? Moet ook dáár geen voltallig officierskorps aanwezig zijn voor moeilijke tijden? Het komt ons voor, dat Indië in geval van oorlog, waarbij ook het Moederland in gevaar komt, van alle aanvulling verstoken zal blijven en fusie alsdan meer na- dan voordeel zou blijken te geven. Overigens zien wij niet in, welke verandering, wat de aanvulling van het Indische officierskorps betreft, door samensmelting ontstaan zoude. Met en zonder fusie ontvangt het Indische korps versterking van het Nederlandsche; in beide gevallen in werkelijkheid geen verschil, *namelijk als de grove onbillijkheid wordt weggenomen, die thans het Hollandsche officierskorps, wat aangaat de bevorderingskans, door de detacheeringen ondervindt.* Dat is niet moeilijk.

* * *

VARIA.

VALSCHE RIJKSDAALDERS IN INDIË EN HET ALGEMEEN HANDELSBLAD.

Het *Handelsblad* van 14 Juli heeft het weer eens over ons pessimisme, een verzuchting, die tegenwoordig nimmer ontbreekt, als ze ons de eer aandoet een onzer artikelen te bespreken.

Wij zullen echter haar voorbeeld niet volgen, waar ze, ons bestrijdende, gewoonlijk slechts een of anderen zin, soms slechts eenige woorden, uit zulk een artikel, uit hun verband gerukt, aan haar lezers opdischt en daaraan dan een bestrijding vastknoopt.

Wij laten het Handelsbladartikel in zijn geheel volgen.

„Het Aprilnummer van *De Indische Gids* bevatte over dit onderwerp een door den redacteur „belangrijk" genoemd artikel van den heer J. W. Rooseboom, ambtenaar bij de Javasche Bank.

„Hij komt als zoodanig niet voor in den Regeeringsalmanak van 1899, en zal dus wel behooren tot de mindere goden van genoemde instelling. In onze oogen komt het er echter slechts op aan wat geschreven wordt, en wij trachtten in ons No. van 5 Mei aan te toonen, dat de heer R. ten onrechte geen rekening had gehouden met tal van omstandigheden, die invloed oefenen op den geldsomloop. Met name wezen wij er op, dat in de laatste jaren het aantal rijksdaalders niet, maar het circuleerend bankpapier en de pasmunt wèl vermeerderd was.

„De redacteur van *De Indische Gids* (Juni-afl. bl. 717) vond onze bestrijding „erg zwak"; aan officieele mededeelingen „absoluut geen waarde" hechtende, rekende hij de waarschijnlijkheid groot, dat de conclusiën van den heer R. juist waren.

„Zooals men ziet, de redactie van *De Indische Gids* is gaarne pessimist: „als een ambtenaar van de Javasche Bank" beweert, maar niet bewijst, dat er minstens voor *f* 8 à *f* 9 millioen aan valsche rijksdaalders in omloop is, wordt aan tegen die bewering aangevoerde bedenkingen weinig aandacht geschonken.

„Maar nu vinden wij, in een „correspondentie-artikel" van de Juni aflevering, van de hand der redactie eene eigenaardige mededeeling: wanneer „sommigen"

wellicht mochten hebben gedacht dat het opstel van den heer Rooseboom „een officieel karakter" had, wordt hun nu „uitdrukkelijk" bericht, dat de geachte schrijver „zuiver persoonlijke inzichten heeft uitgesproken.....

„Dat heeft, dunkt ons, machtig veel van een officieus démenti!

„En te eer vinden wij reden voor deze opvatting, als wij in het *Soerabajasch Handelsblad* van 24 Mei aangetoond zien, dat de door den heer R. gegeven cijfers onvolledig zijn. „Wanneer de bankambtenaar meer aandacht had geschonken aan de jaarverslagen der bankdirectie — zoo schrijft de heer Ohl in dat blad — dan zou hij daarin gevonden hebben eene verklaring van de metaalbeweging, welke verklaring hem waarschijnlijk (?), had weerhouden zijn schrijven te publiceeren". Volgens de berekeningen van den heer Ohl zijn sedert 1888 voor ca. 17 millioen zilveren standpenningen in den Indischen geldsomloop opgenomen; en zoo schrijft hij, het is, bij de dagelijksche strenge contrôle ook eenvoudig onmogelijk dat gelijk de heer Rooseboom concludeerde, op de 6 à 9 rijksdaalders, of zelfs op de 12 rijksdaalders die in omloop zijn, een valsche zou wezen.

„Het zal ons nu eens verwonderen, wat *De Indische Gids* van deze wederlegging zeggen zal. Zal daarop ook het „absoluut geen waarde" der officieele berichten worden toegepast?"

* * *

Gaarne willen wij het *Handelsblad* van repliek dienen.

In de eerste plaats dan het feit dat wij het artikel van den heer Rooseboom „belangrijk" noemden. Dat houden wij nog vol: het grootste bewijs er voor is de aandacht, die de pers — waaronder het *Handelsblad* in de eerste plaats — er aan gewijd heeft.

Niet onaardig is de onderstelling dat de heer Rooseboom, daar hij immers niet in den Regeeringsalmanak staat, wel zal behooren tot de mindere goden van de Javasche bank, waarop dadelijk volgt dat het er slechts op aankomt wat geschreven wordt. Wij willen het *Handelsblad* wel inlichten dat de heer Rooseboom is waarnemend adjunct-boekhouder, ex-chef der afdeeling secretarie aan het hoofdbureau der Javasche bank, hetgeen al van zelf uitsluit dat hij eenige officieele of officieuze opinie zou hebben uitgesproken.

Van een officieus démenti is geen sprake. *Wij* hebben alleen een redactioneele fout hersteld door in ons correspondentieartikel te vermelden dat *tegen de bedoeling van den schrijver door ons* zijn ambtenaarsschap aan de Javasche Bank bij zijn artikel vermeld is. Met de Javasche Bank werd door ons hierover niet van gedachten gewisseld.

De heer Rooseboom spreekt in zijn artikel niet positief; hij weet evenmin als het *Handelsblad* hoeveel valsche rijksdaalders er in Indië in omloop zijn, maar hij gelooft aan een grootere mate van verspreiding van het valsche muntmateriaal dat zoo prachtig afgewerkt wordt gefabriceerd, dan vrij algemeen wordt aangenomen, en hij bouwt dat geloof op een redeneering, waarvan de onjuistheid door het *Handelsblad* niet is aangetoond, terwijl haar argumentatie door ons over 't algemeen, als alleen berustende op *niets zeggende* officieele verslagen, zeer zwak werd genoemd. Aan een weerlegging van den heer

Ohl, waar deze schrijft dat het eenvoudig onmogelijk is dat er op de 12 rijksdaalders een valsch is, wegens de strenge contrôle, kunnen wij niet denken, omdat dat een zuiver subjectieve meening is. Immers het hangt er maar van af hoe goed of die rijksdaalders nagemaakt zijn.

En dit laat inderdaad weinig te wenschen over.

Het zal aan het *Handelsblad*, dat altijd een verzameling koloniale verslagen en regeeringsalmanakken als uitsluitend betrouwbare bronnen bij de hand heeft, genoegen doen dat wij ook eens uit een officieel verslag willen putten, waarin het vorig jaar een grove fout was gemaakt, die dit jaar is verbeterd, dank zij een artikeltje daarover, waarvan wij den zakelijken inhoud dankten aan Mr. N. P. van den Berg. Wij bedoelen het verslag van het Muntcollege over 1898, aangeboden aan de Tweede Kamer door minister Pierson op 20 Juni 1899.

Wij lezen daarin het volgende:

Het aantal muntstukken, aan het college toegezonden als verdacht van valschheid, bedroeg over het afgeloopen jaar 6398.

Hiervan zijn uit Nederland toegezonden 5247. *Verreweg het meerendeel dezer stukken heeft echter niet in Nederland gecirculeerd, maar is door de directie der Nederlandsche Bank uit Indië ontvangen.*[1])

Van deze stukken zijn bevonden:

a. valsch: 4644 rijksdaalders, 463 guldens, 5 halve guldens, 39 25 centstukken, 12 10-centstukken, 1 tweefrankstuk; te zamen 5164 stukken.

b. geschonden: 11 rijksdaalders, 14 guldens, 8 25-centstukken, 6 10-centstukken; te zamen 39 stukken.

c. gebrekkig gefabriceerd: 2 rijksdaalders, 19 guldens; te zamen 21 stukken.

d. echt en gangbaar: 1 gouden 10-guldenstuk, 15 rijksdaalders, 3 guldens, 1 25-centstuk, 3 10-centstukken; te zamen 23 stukken.

Onder de valsch bevonden stukken waren 4586 rijksdaalders en 357 guldens op valsche stempels geslagen, welke stukken alle een hoog zilvergehalte hadden. Hiervan waren 4577 rijksdaalders en 352 guldens door de Nederlandsche Bank ingezonden.

In 1897 waren aan de Munt door de Nederlandsche Bank ter onderzoek aangeboden uit Indië ontvangen (zie *Indische Gids* 1898, I, blz. 1350) 4918 rijksdaalders en 222 guldens, waarvan slechts 39 rijksdaalders echt waren.

Men ziet dat het maken van *wichtige* rijksdaalders de hoofdbezigheid der valsche munters is. En nu is een bedrag van bijna *f* 13000 aan valsch geld, door de Nederlandsche Bank ingezonden, op zich zelf niet veel. Maar als men weet dat de Nederlandsche Bank de haar aangeboden partijtjes rijksdaalders en guldens slechts voorwaardelijk aanneemt, in dien zin dat zij een zeker bedrag niet verrekent, zoodat zij de door haar verdachte of liever de door het Muntcollege valsch verklaarde stukken verhaalt op de afzenders der partijtjes zilvergeld, dan moet toch de valsche muntindustrie niet zoo gering zijn als de afzenders die dit weten, nog *f* 13000 aan wichtige valsche stukken inzenden.

---

1) Deze mededeeling was het vorig jaar verzuimd. (*Indische Gids* 1898 II, blz. 1349 en 1350).

Dat het valsche muntersbedrijf tot een groote mate van volmaking is gebracht blijkt daaruit dat tegenover de 4943 valsche rijksdaalders en guldens met hoog zilver gehalte, geslagen op valsche stempels, slechts staan 3 rijksdaalders en 1 gulden langs galvanoplastischen weg vervaardigd. De laatste droeg het jaartal 1892; één rijksdaalder 1858, de beide anderen 1873. Onder de gegoten stukken bevonden zich 27 rijksdaalders en 3 guldens, welke zilverhoudend waren; de overige stukken bestonden uit alliages van onedel metaal, hoofdzakelijk tin en lood.

Van de uit Indië direct aan de Munt toegezonden stukken werden bevonden:

a. valsch: 384 rijksdaalders; 449 guldens; 154 halve guldens: $118^1/_4$ guldens Ned.-Indië, $32^1/_{10}$ guldens Ned.-Indië te zamen 1137 stuks.

Daartegenover stonden:

b. echt, doch ongeschikt voor de circulatie: 1 gouden 10-guldenstuk; 4 rijksdaalders; 4 guldens; 3 halve guldens; $1^1/_4$ gulden Ned.-Indië, te zamen 13 stuks, terwijl één toegezonden gulden echt èn geschikt voor de circulatie bevonden werd.

In het verslag der Javasche Bank 1898-'99 lezen wij (blz. 22) dat er aan haar kassen 1281 rijksdaalders en 411 guldens als valsch werden aangehouden en „op verzoek der aanbieders" (sic.) ongangbaar gemaakt.

Wij hopen van harte dat het *Handelsblad* gelijk heeft, met haar meening dat er niet veel valsch geld in Indië circuleert. Maar wij kunnen helaas vooralsnog haar hoop niet deelen. v. S.

NOG EENS NAAR AANLEIDING DER BENOEMING VAN DEN GOUVERNEUR-GENERAAL.

„Als wij (zegt het *Vaderland* van 16 Juli) — wel wat laat — nog een woordje wenschen te plaatsen over de benoeming van generaal Rooseboom tot gouverneur-generaal, is het naar aanleiding van de beoordeeling van dat feit door de *Indische Gids*, die natuurlijk niet vóór Juli in staat was er het hare over te zeggen.

„Niet dat de benoemde gouverneur-generaal zich behoeft te beklagen over hetgeen de heer Van Sandick van hem zegt. Integendeel, dat is zoo waardeerend mogelijk, culmineerende in deze woorden:

> Niet speciaal als militair, als staatsman, geschoold door zijn Kamerlidmaatschap in zeer belangrijke jaren, beschouwen wij den nieuwen titularis. Wij zijn de eersten om te erkennen zijn onbetwistbare bekwaamheid; daarenboven, wat ons meer dan alles waard is, houden wij hem voor een man van karakter.
>
> Als men dus eenmaal besloten heeft een leek op Indisch gebied te benoemen, komt ons de keuze voor te zijn een bijzonder gelukkige.

„Maar dan komt de „maar". Moet Indië, vraagt de heer van S., bestuurd worden door leeken? — en een dergelijk streven bespeurende, komt hij daar met kracht, haast zouden wij zeggen, met felheid tegen op. Het kan haast

niet te goeder trouw zijn, meent hij, wanneer in de onbekendheid met Indië door de Nederlandsche pers geen nadeel, ja zelfs een voordeel wordt gezocht. Het is volkomen waar, dat iemand, die niets weet van Indië, ook geheel vrij is van stokpaardjes, van sympathieën en antipathieën, die den gesmaden oud-gast kenmerken. Maar dat is dan toch waarlijk een zeer negatieve aanbeveling tegenover de rechtmatige aanspraken om der zake kundigen op de verantwoordelijkste en tevens hoogst bezoldigde betrekkingen in Indië.

„Het wil ons voorkomen — zegt het *Vaderland* — dat de heer v. S. min of meer tegen windmolens schermt. Hij ziet een toeleg, een systeem, om Indië door leeken te doen regeeren en Indische ervaring als voorbereiding tot een Indischen werkkring gering te schatten. Ware dit juist, een woord van waarschuwing zou ook naar onze meening op zijn plaats zijn. Maar wij gelooven, dat de heer v. S. zich vergist. Dat kort na elkander een vice-president en een gouverneur-generaal uit de leeken genomen zijn, is een in sommige opzichten, te betreuren toevalligheid, maar wijst nog niet op een systeem. En zoover ons bekend, heeft geen persorgaan het niet bekend zijn met Indië als een voordeel beschouwd, in dien zin, dat deze negatieve eigenschap ceteris paribus elken leek verkieselijk zou maken boven elken deskundige. Ook schijnt ons de voorstelling niet juist, dat men in regeeringskringen eenmaal zou besloten hebben den leek te benoemen en toen het geluk had, de hand te leggen op den heer Rooseboom. Integendeel over verschillende mogelijke candidaten nadenkende, vond men in den heer Rooseboom zooveel goede qualiteiten vereenigd, dat men daarna tot het besluit kwam: met dezen leek is het gerust te wagen.

„De philippica van den heer Van Sandick zou dan ook meer beteekenis hebben, als hij had kunnen aantoonen, dat er op dit oogenblik onder de deskundigen mannen zijn, die beter op den Buitenzorgschen troon op hun plaats zouden zijn dan de heer Rooseboom. 't Gaat natuurlijk niet bepaalde namen te noemen. Maar slechts deze vraag: Kan de heer v. S. met de hand op het hart verklaren, dat er onder de hooge Indische ambtenaren en oud-ambtenaren of ook onder de andere, met Indië volkomen bekende personen, mannen zijn, die hij in alle opzichten zoo geschikt acht voor de betrekking van gouverneur-generaal, dat de aan den heer Rooseboom geschonken voorkeur niet gerechtvaardigd schijnt?

* * *

Volgens het *Vaderland*, dat in deze officieël ingelicht kan zijn, vechten wij „tegen windmolens." Dat achter elkaar een vice-president en een gouverneur-generaal uit de leeken genomen zijn „is een in sommige opzichten te betreuren toevalligheid, maar wijst nog niet op een systeem."

Inderdaad een zeer opmerkenswaardige toevalligheid, die nog toevalliger wordt als men weet dat de heer Rooseboom niet de eerste leek is geweest aan wien men die hooge betrekking heeft aangeboden, maar dat er vóór hem aan anderen, *ook leeken*, gedacht is. Gedacht niet alleen. Over den Utrechtschen Burgemeester, den heer Reiger, gewezen Nederlandsch officier (nooit gedetacheerd geweest) en daarna beetwortelsuikerfabrikant, is niet slechts ge-

dacht, maar men heeft hem het gouverneur-generaalschap aangeboden. Zijn Edel Achtbare nam het aan, liet zich medisch keuren, met gunstigen uitslag. Daar wij voor ons, zooals uit ons hoofdartikel van Juli blijkt, *nu er toch een leek moest komen*, den heer Rooseboom verre prefereeren boven den heer Reiger, noemen wij het voor Indie gelukkig dat mevrouw Reiger niet geschikt werd geoordeeld voor een Indisch klimaat. Alleen daarop is Reiger's benoeming afgestuit. Zooals men ziet, er zat wel degelijk systeem in het zoeken naar een gouverneur-generaal: de regeering zocht slechts onder leeken.

En nu moeten wij werkelijk deze zeer sprekende feiten in verband brengen met de heerschende denkbeelden: over Nederlandsche officieren, die zonder voorbereiding als fusie-officier zoo uitnemend op hun plaats zouden zijn in Indië, en over de administratieve ambtenaren der toekomst, die aan 9 maanden Indologische studie (in plaats van de gebruiklijke 3 jaar) meer dan genoeg kennis zouden hebben.

Daarom spraken wij van *een systeem*.

En men heeft ons uitgebreid persoverzicht in de Revue der vorige aflevering maar in te zien om te ontdekken dat de benoeming in Nederland wel degelijk is toegejuicht op grond van het feit van het ontbreken van stokpaardjes bij den leek.

Wat de vraag van het *Vaderland* betreft, of wij „met de hand op het hart" zouden kunnen verklaren dat er onder met Indië bekende mannen zijn, die wij in alle opzichten zoo geschikt achten als de heer Rooseboom, zoo vinden wij die vraag wel wat naief. Niet aan ons, maar aan den minister had het *Vaderland* dit moeten vragen. En het is juist onze grief dat de minister zich die vraag blijkbaar niet ernstig gesteld heeft. Anders zou zijn antwoord daarop toch niet zijn uitgevallen in den zin, die blijkt uit het zoeken naar een gouverneur-generaal uitsluitend onder lieden die toeten noch blazen weten van de koloniën, noch getoond hebben er een bijzonder belang in te stellen.

Wij willen echter het zoo hoffelijk gestelde beroep van het *Vaderland* op ons wel in de door haar gewenschte houding van hand op hart beantwoorden — zonder namen te noemen — met een volmondig: ja. Zóóver kan het dan toch ook niet zijn gekomen, dat wij Spanje's voorbeeld *moeten* volgen, dat slechts Spaansche generaals uitzond met het bekende noodlottige gevolg.

v. S.

TIJDELIJKE DIENST IN NEDERLAND GEVOLGD DOOR VASTE AANSTELLING ALS AMBTENAAR IN INDIË EN OMGEKEERD.

De ingenieur tweede klasse bij den waterstaat en 's lands B. O. W. in Nederlandsch-Indië J. W. van Marle heeft een verzoekschrift gericht tot de Tweede Kamer, dat een quaestie behandelt, die inderdaad waard is overwogen te worden.

In hoofdzaak komt de inhoud op het volgende neer:

dat, naar aanleiding van een door hem in 1886 aan den gouverneur-generaal ingediend request hij bij Regeeringsbeschikking dd. 23 September van dat jaar, de mededeeling ontving dat zijn diensttijd in Nederland als buitengewoon opzichter aldaar, niet voor vaststelling van het hem eventueel toe te kennen Indisch pensioen in rekening zal worden gebracht;

dat nopens de vraag of de tijd door hem als opzichter der 3e klasse bij den aanleg van Staatsspoorwegen in Nederland, en als tijdelijk adjunct-ingenieur bij den aanleg van een kanaal ter verbinding van Amsterdam met de Merwede doorgebracht, wel bij de berekening van zijn pensioen in aanmerking zal kunnen worden genomen, inlichtingen van den minister van koloniën zijn verzocht;

dat daarop door hem werd ontvangen het Gouvernementsbesluit van 23 Dec. 1896, waarbij hem te kennen werd gegeven, dat blijkens van genoemde Minister bekomen inlichtingen, de laatstbedoelde diensttijd evenmin bij de vaststelling van het hem eventueel toe te kennen pensioen in rekening kan worden gebracht,

dat sedert het nemen dier beschikkingen echter de wet van 28 Juni 1898 tot nadere regeling nopens de vergelding van tijdelijke diensten met pensioen in Nederland is in werking getreden;

dat adressant daarom thans de vrijheid neemt op zijn indertijd afgewezen verzoek terug te komen;

dat ingevolge artikel 3 der nieuwe wet in Nederland tijdelijke dienst, mits direct gevolgd door vasten dienst, voor pensioen medetelt, behoudens het betalen van een inkoopsom, zoodat, ware adressant in Nederland van tijdelijken in vasten dienst overgegaan, zijn tijdelijke dienst wel degelijk voor de berekening van zijn pensioen zou gelden;

dat de Nederlandsche wet wel is waar thans niet op adressant van toepassing is, doch dat hetzelfde beginsel voor Indië gehuldigd wordt ingevolge het bepaalde bij § V sub. d, e en f van het Koninklijk besluit van 13 Mei 1892 No. 20, *Indisch Staatsblad* van dat jaar No. 175;

dat derhalve, waar in de pensioensbepalingen, zoowel voor Nederland als voor Indië, hetzelfde beginsel als een rechtvaardig en billijk principe is aangenomen, naar adressants bescheiden meening, dit principe ook moet gelden als de tijdelijke dienst in Nederland gevolgd is door een vaste aanstelling in Indië;

dat, mochten desniettemin de bestaande bepalingen zich tegen een dergelijke vermenging van diensttijd verzetten, adressant, onder aanbieding van afschriften der Ministerieele beschikkingen betreffende zijn aanstelling tot de in hoofde dezer vermelde betrekkingen, de vrijheid neemt uwe Kamer eerbiedig te verzoeken het wel daarheen te willen leiden dat gevallen als het onderwerpelijke ook onder bereik van bovenbedoeld beginsel worden gebracht, vleiende adressant zich dat uwe Kamer zal willen erkennen dat het niet met de rechtvaardigheid en billijkheid zou zijn overeen te brengen dat ambtenaren, die, als adressant, het land onafgebroken hebben gediend, gedeeltelijk in het Moederland, gedeeltelijk in de Koloniën van de toepassing van het èn voor Nederland èn voor Indië aangenomen beginsel worden uitgesloten.

* * *

Het spreekt van zelf dat volgens de bestaande bepalingen de heer van Marle geen het minste recht heeft op de door hem gevraagde vermenging van diensttijd, en hij zal dan ook wel zelf overtuigd zijn dat hij nu op zijn request zal krijgen. Maar dit kan toch de aanleiding zijn, dat men de zaak in 't algemeen eens onder de oogen ziet. Ook het omgekeerde: tijdelijke dienst in Indië gevolgd door vasten dienst in Nederland komt voor, en de billijkheid eischt dat wanneer in een geval als dat van den ingenieur van Marle, of als dat wat wij hier stelden, de tijdelijke dientstijd voor een pensioen in aanmerking komt als hij gevolgd is door een vaste aanstelling hetzij hier of in Indië, dit ook het geval zij als ze gevolgd is door een vaste aanstelling in Indië of hier.

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Juli 1899.

INHOUD.

De heer Ernest Lavisse in de *Revue de Paris* over „une méthode coloniale". — Een referaat van Prof. Mr. L. W. C. van den Berg over den rechtstoestand der inlandsche Christenen en de zending. — Dr. J. Groneman in het *Tijdschrift voor geschiedenis, land- en volkenkunde* over de hoogvlakte van het Jang-gebergte. — X in het *Indisch Militair Tijdschrijft* over de tractementen der officieren.

In de *Revue de Paris* van 15 Juni en van 1 Juli schrijft de heer Ernest Lavisse een van die prettige, luchtige artikelen, waarvan de Franschen nu eenmaal het geheim bezitten. Het is getiteld „Une méthode coloniale" en het behandelt de nieuwste proeve van koloniaal-politiek van Frankrijk: het bestuur van Madagaskar. Het is eigenlijk een doorloopende lofrede op Frankrijk's beheer op dat eiland. Wij veronderstellen dat de schrijver, al evenmin als de heer Chailley-Bert, het boek van de Saussure gelezen heeft, waarover wij een hoofdartikel schreven in de Mei-aflevering. In alle geval heeft hij geen de minste notie van de gevaren der Fransche assimilatie-politiek, waarmede de Franschen weer druk bezig zijn op Madagaskar. De artikelen van den heer Hora Adema in dit tijdschrift geven ons een geheel anderen blik op de toestanden aldaar.

De schrijver, als echte Franschman doordrongen van het genie zijner natie, zou een uitmuntend studievoorwerp zijn voor de Saussure. Naïef is bijvoorbeeld zijn verrukking over het feit dat al de inlandsche kindertjes op Madagaskar zijn moedertaal moeten leeren. Ziehier hoe hij aan die geestdrift voor „de assimilatie door de taal" uiting geeft:

„Dans nos écoles de Madagascar, nous enseignons surtout le Français qui peut rapidement supplanter la langue indigène. Les Hovas se laissent faire sans difficulté, très prompts à l'assimilation, trop prompts même".

Men had, nota bene, in 1897 op Madagaskar leerplicht ingevoerd, maar na twee jaar, in April 1899, heeft men toch die ultra-Europee-che maatregel maar weer ingetrokken. Maar is ze niet grappig, die illusie, dat het Fransch zoo gemakkelijk de taal der inlanders zal vervangen, en dat groote assimilatie-talent toegeschreven aan de inlanders, die, zooals bekend is, vrij wat Maleisch bloed in hun aderen hebben. Natuurlijk heeft men op zijn Fransch — en dat juicht de schrijver bijzonder toe — de oorspronkelijke hegemonie der Hova's over de rest der bevolking onmiddellijk afgeschaft: daarmee verdween ook het geheele inlandsche bestuur, dat door de Hova's als caste werd uitgeoefend en men verving alle inlandsche ambtenaren door Fransche, tot zelfs de dorpspolitie toe, die door Fransche soldaten werden vervangen. Maar hoe lofwaardig dit alles den schrijver ook voorkomt, dat is alles nog niets in

vergelijking met de zegeningen van het onderwijs in en door het Fransch, met Fransche leermiddelen en methodes.

Laten we hier voor de curiositeit woordelijk citeeren.

„Assurément il faut aimer cet effort pour civiliser par l'école, et l'encourager. Remercions les éditeurs qui, là bas, envoient nos livres, et l'Alliance française qui, en la seule année 1898, a expédié aux écoles de la colonie trente mille francs, et des livres et du matériel. L'Alliance française, comment donc n'est elle pas riche à millions de rente? Et tous ceux-là ne devraient ils pas l'enrichir, pour qui c'est un plaisir de penser que la langue maternelle, désapprise aujourd'hui en tant de pays d'Europe est enseignée à tous ces marmots à mine éveillée des écoles malgaches, dont elle fait comme des petits frères de nos écoliers de France? — De penser qu'à Madagascar, dans les cours de récréation des écoles, les petits Malgaches jouent aux mêmes jeux que nos garçons, pendant que les petites filles dansent et chantent les rondes charmantes de la vieille France, c'est pour moi un délicat plaisir."

Wij gelooven niet dat er in het geheele boek van de Saussure één zóó typisch voorbeeld is van overschatting, van dweeperij met de gewone assimilatiemaatregelen, waarmede Frankrijk nog altijd maar weer op nieuw voortgaat zijn eigen koloniaal graf te delven, bezwijkende onder de ridderlijke pogingen om nieuwe tropische Frankrijken, met gekleurde Franschen bevolkt, te scheppen.

* * *

Afzonderlijk zag het licht het referaat, gehouden op den zendingsdag der Nederlandsche Zendingsvereeniging door Prof. Mr. L. W. C. van den Berg „over den rechtstoestand der Indische Christenen in Indië en de bezwaren daaruit voor de Zending voortvloeiende".

De schrijver begint met een historische toelichting over de wording van art. 75 en 109 van het regeeringsreglement. Ook binnen de grenzen van het regeeringsreglement is betere regeling van den rechtstoestand van den inlandschen Christen mogelijk, maar toch dient art. 109 gewijzigd te worden. De schrijver stelt zich het te bereiken doel aldus voor:

Inlandsche Christenen staan met Europeanen gelijk. In het gebied der Inlandsche vazalstaatjes zijn zij, voor zooverre de Vorst niet zelf Christen is, onze rechtstreeksche onderdanen. De gelijkstelling met Europeanen laat onverkort de bevoegdheid tot uitoefening der Inlandsche zakelijke rechten op grond, onder verplichting tot nakoming der aan die rechten verbonden lasten. De Inlandsche Christenen kunnen ook tot Inlandsche ambten worden benoemd, volgens regels bij algemeene verordening te stellen. Evenzeer kunnen zij ingezeten zijn van een Inlandsch dorp; maar in dit laatste geval wordt te hunnen aanzien aan het Europeesch burgerlijk en handelsrecht gederogeerd door de speciale verordeningen, voor hen of voor hun dorp vastgesteld, en door hunne volksinstellingen en gebruiken. De gewone dagelijksche rechter der hier bedoelde Inlandsche Christenen is het zoogenaamde Residentiegerecht. Zij zijn onderworpen aan het gemeenteverband, de heerendiensten en de belastingen der gewone Inlanders, behoudens vrijstelling van heerendienst op Zondag en algemeene Christelijke feestdagen en vrijstelling van opbrengsten, welke een specifiek Mohammedaansch of heidensch karakter dragen, als die ten behoeve van Mohammedaansche of heidensche tempels

of godsdienstige feesten. Omgekeerd kunnen bedoelde Christenen ook geen recht op de vrijstelling van heerendienst doen gelden, waar dat recht aan onchristenen, b. v. op grond van hunne godsdienstige feesten, is verleend; evenmin behoeven hunne onchristen dorpsgenooten bij te dragen tot het onderhoud van Christenkerken, enz. Aan het gezag der gewone Inlandsche hoofden blijven de Christen dorpsgenooten onderworpen, voor zooverre die hoofden niet een ambt vervullen, dat een positief onchristen karakter draagt, b. v. Mohammedaansche geestelijken of heidensche priesters zijn. Is dit het geval, dan moeten hunne eigene Christen dorpshoofden of Christen dorpsbestuurders rechtstreeks onder het Europeesch bestuur worden gesteld. Inlanders, die Christen worden, en deelgenoot zijn in gemeentelijke of familiegoederen, kunnen tegen schadeloosstelling door hunne onchristen deelgenooten worden gedwongen tot uittreding, gelijk zij omgekeerd zoodanige uittreding kunnen vorderen. Wordt echter bij onderling goedvinden het deelgenootschap voortgezet, zoo zijn de Christen geworden deelhebbers gehouden tot nakoming van alle lasten, welke ook, aan het deelgenootschap verbonden. Dit alles zoude alleen kunnen gelden voor de Inlandsche Christenen, die tot eenig erkend en gevestigd kerkgenootschap behooren, en aldus een, voor contrôle vatbaar uiterlijk teeken van hun Christendom vertoonen. Daarnaast moet voor elk onchristen, of niet tot eenig erkend en gevestigd kerkgenootschap behoorend Christen-Inlander de bevoegdheid worden in het leven geroepen zich, onder de noodige waarborgen tegen overijling en tegen verkorting der rechten van derden, voorgoed aan het geheele Europeesche burgerlijk en handelsrecht te onderwerpen, welke onderwerping echter geene betrekking zoude hebben op het staats- en strafrecht, maar onverkort zoude laten de bevoegdheid tot uitoefening der Inlandsche zakelijke rechten op den grond, onder verplichting tot nakoming der aan die rechten verbonden lasten. Ten aanzien van het deelgenootschap in gemeentelijke of familiegoederen zoude de onderwerping dezelfde gevolgen hebben als de overgang tot het Christendom. Op deze wijze vermeen ik, dat aan alle redelijke eischen der zendingsvrienden voorloopig zoude zijn voldaan; terwijl de bevoegdheid tot vrijwillige algeheele onderwerping aan het Europeesche burgerlijk- en handelsrecht de brug kan worden tot eene latere toepasselijk verklaring van dat recht op alle Inlanders. Thans bestaat die bevoegdheid alleen ten aanzien van bijzondere rechtsbehandelingen op het vermogen betrekking hebbende (art. 11 en 13 der Alg. Bepp. v. Wetg.).

In het algemeen moet onze Indische politiek volgens Prof. v. d. Berg ten aanzien der inheemsche bevolking er zooveel mogelijk, doch geleidelijk, naar streven, dat laatstgenoemde zich met ons vereenzelvigt. Hiertoe is hare bekeering tot het Christendom de noodzakelijke voorwaarde; want men vergete niet, dat speciaal de Islam, d. w. z. de godsdienst van $^9/_{10}$ der bevolking, zich tegen eene vereenzelving van geloovigen met ongeloovigen principiëel verzet. Zeer zeker zullen het verschil in klimaat, in geesteseigenschappen en in behoeften nooit toelaten, dat de bewoners van een Javaansch dorp geheel leven onder dezelfde wetgeving als die van een Nederlandsch: maar tusschen dit, en het juridisch dualisme van thans, bestaat een middenweg. Dat juridische dualisme hangt bovendien samen met ons vroegere zoogenaamde „koloniaal monopolie-stelsel", en wordt, sedert bedoeld stelsel, terecht of te onrecht, onherroepelijk is verlaten, ook hoe langer hoe meer onhoudbaar. De richting

waarin zich dan ook de Indische wetgeving moet bewegen, is de trapsgewijze toepassing van het Europeesche recht op de inheemsche bevolking, en die richting kan eerst vruchtbaar zijn, indien de bekeering dier bevolking daarmede hand aan hand gaat. De gelijkstelling van alle bewoners van Nederlandsch Indië zoude natuurlijk geenszins vorderen, dat in alle gedeelten van ons gebied het bestuur en de administratie op dezelfde wijze werden ingericht, en dus ook niet beletten, dat er Inlandsche hoofden dorpsgemeenschappen, heerendiensten, enz. bleven bestaan.

Eigenaardig is het zeker dat de wettelijke organisatie van de Protestantsche kerk aan de door Prof. Van den Berg gewenschte assimilatie van Inlandsche Christenen aan Europeanen in den weg staat. Sedert 1870 heerscht daar een wettelijke splitsing tusschen Europeesche en Inlandsche Christenkerk en Christengemeente, welke laatsten met haar hulppredikers staan onder toezicht van de predikanten der eersten. En die hulppredikers zijn uitsluitend geordend met opzicht tot inlanders en dat nog wel niet door een kerk! De leden der Inlandsche gemeenten zijn ook na den doop officieel Christenen tweede klasse, alsof de ziel van den inlander ook na den doop nog altijd de bruine kleur behoudt. De gemeenten die bediend worden door zendelingen behooren wettelijk niet tot de Protestantsche kerk: in de Algemeene Verslagen dier kerk worden zij dan ook genegeerd.

Ook de zendelingen zijn slechts geordend voor inlanders.

Dien officieelen muur wil Prof. van den Berg in de eerste plaats opruimen; bij de Katholieken en Gereformeerden bestaat zij niet.

* * *

Dr. J. Groneman, die in de *Locomotief* van November en December 1898 zijn geestdrift uitte over het Jang-gebergte geeft thans in het *Tijdschrift voor geschiedenis, land- en volkenkunde* (afl. 4) een artikel, dat grootendeels aan dat blad ontleend is. De schrijver breekt een lans voor het bekende plan- van Gennep, dat door dezen in de *Indische Gids* 1896, I, bl. 611 uiteengezet is Over dat plan is, na een plaatselijk onderzoek, een wetenschappelijk verslag gemaakt waaraan Dr. Groneman heeft medegewerkt.

Als propaganda-artikel is dit opstel zeer goed geschreven: ongelukkiger wijze zijn de lichtbeelden, die het zouden moeten versieren, op die onvergeeflijk leelijke wijze gereproduceerd, die in Nederland nog zoo heel gebruikelijk is.

Dat er in Indië zelf plaats is voor een kuuroord in het hooggebergte, is, met Britsch-Indië als voorbeeld, wel te verdedigen. 't Is waar dat de verloftijd naar Europa voor menigeen slechts een teleurstelling is, maar of een verloftijd in den Jang bij sommigen erg in den smaak zal vallen, is te betwijfelen. Hoevelen zijn er echter niet ziek, die, om financieele reden of omdat hun zaak anders verloopt, niet naar Europa kunnen. Voor hen zou een sanatorium op den Jang veel waard zijn.

Overigens verwijzen wij hier naar het reeds aangehaalde origineele artikel van den heer van Gennep.

* * *

Met belangstelling namen wij kennis van een artikel van X. in het *Indisch Militair Tijdschrift*, (afl. V) getiteld „Tractementen der officieren van het

Indische leger". Naar aanleiding van de herziening van de militaire tarieven, betrekking hebbende op de inkomsten der officieren, die door de Indische regeering is voorgesteld, die door den Minister echter van de begrooting 1899 is afgevoerd, heeft deze laatste in het antwoord op het Voorloopig Verslag over de begrooting medegedeeld dat hij tot die afvoering was overgegaan omdat de overgangstoestand, waarbij aan eens verkregen rechten niet getornd mag worden, hoogere uitgaven zou vorderen. Is dit overgangstijdperk nabij, dan worden echter de voor enkele categorieën van officieren meer benoodigde gelden gevonden door verlaging van de inkomsten van anderen.

Dit wordt door X. een stap in de goede richting genoemd; en de billijkheid van een betere verdeeling moge een troost zijn voor hen die een deel hunner bezoldiging zullen moeten offeren aan minder bedeelde kameraden. Maar verbetering is bovendien noodig buiten de grenzen der tegenwoordige begrooting. X. neemt de graphische tabellen ter hand, voorkomende in het artikel van den heer J. C. Hasselman in de *Indische Gids* van 1888 blz. II, 1182, 1184 en 1186 en plaatst de officieren naast de categorieën van civiele ambtenaren die daar vergeleken worden. Er blijkt zonneklaar uit dat de jeugdige 2de luitenant onder al de Indische ambtenaren een der financieel het meest bevoorrechte genoemd mag worden. Vooral omdat hij zoo weinig presteert, zegt X, want feitelijk is hij recruut. Hij blijft niet te lang in dien rang. Kortom de eerste 8 à 10 jaar heeft onze officier geen klagen.

Maar nu komen ook voor hem de zorgen.

Uit een statistiek eenige jaren geleden opgemaakt door Dr. van Geer blijkt, dat op den leeftijd van 28 jaar 49 % der Indische officieren gehuwd is, van die gehuwden hebben 44 % geen kinderen, de 56 % die ze wel hebben, hebben gemiddeld 1,5 kind per gezin, de leeftijd van het jongste kind is 1,5 jaar.

Op 33 jarigen leeftijd is 67 % gehuwd, 70 % der huwelijken is dan gezegend met kinderen tot een aantal van gemiddeld 2,2 per gezin, terwijl de leeftijd van het jongste kind 3 jaar is.

Men zegge nu niet:

„Waarom dan zoo vroeg getrouwd."

Dit heeft de Regeering zelf zoo gewild in een periode, die nu tot het verleden behoort en toen de geest onder het officierskorps zorg baarde.

Zij heeft dezen wil getoond door de maatregelen, die strekten om de onberaden huwelijken te beperken — het moet erkend in de practijk weinig doeltreffend gebleken — op te heffen. En X. gelooft dat uit het oogpunt van dienstbelang over het toenemen der huwelijken niet te klagen valt.

Integendeel, het is een algemeen erkend feit dat het zedelijk peil van het officierskorps thans veel hooger staat dan in den tijd van Toontje Poland en Vermeulen Krieger en door niemand zal de krachtige terugslag hiervan op de geheele Europeesche maatschappij in deze kolonie geloochend worden. Men behoeft geen overdreven zedelijkheidsbegrippen te huldigen om te erkennen dat de meerdere beschaving en de geregelder toestanden in de Europeesche kringen in Indië voor een overwegend deel te danken zijn aan den toegenomen invloed der beschaafde vrouw, en heeft dan ook thans misschien het aantal huwelijken grooter afmetingen aangenomen dan velen lief is. De Staat heeft met dit feit te rekenen en het te aanvaarden als een gevolg van de ernstige levensopvatting, die het tegenwoordige geslacht in vergelijking van

een vorig huldigt en die aan den anderen kant zulke veelzijdige voordeelen afwerpt.

Gemiddeld loopt een luitenant bij de infanterie 13 jaar alvorens tot kapitein te worden bevorderd. Rekent men, dat hij van die 13 jaar 3 jaar 2e luitenant is en 5 jaar later tot de oudste helft der 1e luitenants behoort, dan heeft hij na 8 dienstjaren de beschikking over een maandelijksch inkomen van *f* 225.

Voegt men hierbij een som van gemiddeld *f* 60.— 's maands voor het genot eener woning en *f* 20.— voor vrije geneeskundige behandeling en medicijnen. dan komt men tot een totaal van *f* 305.

Vergelijkt men dit inkomen met dat van de rechterlijke ambtenaren, die gemiddeld na 8 jaren dienst een maandelijksch inkomen genieten van *f* 600, met dat van ingenieurs met een tractement van *f* 500, ja zelfs met dat van de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur, van wie de Minister van Koloniën in de zitting der 2e Kamer van de Staten-Generaal op den 24en November jl. zeide, dat alle sprekers, welke over hunne eventueele lotsverbetering het woord hadden gevoerd, het erover eens waren dat deze noodzakelijk was, terwijl die „slecht bezoldigde" ambtenaren een tractement genieten van *f* 350 's maands dus *f* 45 meer dan de officieren met een zelfden diensttijd, — dan is alle commentaar overbodig.

X. rekent nu uit dat een officier, die 25 jaar dient, thans *f* 570 meer tractement krijgt in totaal dan een ambtenaar B. B. Maar de officier dient meestal slechts 20 jaar, en dan heeft hij *f* 3090 minder genoten dan de ambtenaar B. B. Want door den officier is totaal aan tractement ontvangen *f*49.440 en door den ambtenaar *f* 50.850.

Wij vinden het verschil niet opvallend! Daarenboven moet men wèl in het oog houden dat de officiers opleiding voor Indië een der goedkoopste is, die er bestaat. Dit is nu wel geen reden om den officier niet behoorlijk te bezoldigen, maar de schrijver had dit bij zijn vergelijking met andere ambtenaren wel eens mogen releveeren. Dat de pensioenen van officieren hooger zouden zijn dan van ambtenaren is in 't algemeen niet waar. Elk gepensioneerd officier is na 20 jaar dienst kapitein, en krijgt over dien rang een pensioen van *f* 2000. 't Is beroerd weinig voor een huishouden met kinderen, wij geven het gaarne toe, maar de ambtenaren B. B., als ze er na 20 jaren uit gaan, hebben heel wat minder pensioen.

Na de lotsverbetering der ambtenaren B. B. komen echter de officieren, zooals uit de graphische voorstelling blijkt, een heel eind ten achter bij de ambtenaren B. B.

De aandacht dient hierbij gevestigd te worden op de grootere sterftekans van den officier blijkende uit Prof. van Geer's statistieken.

X. wijst terecht op het feit dat op den duur „de aanvoering niet goed blijven kan als de aanvoerders door zorgen gedrukt en onder financieele lasten gebogen gaan".

Kan men nu werkelijk de begrooting niet uitzetten, dan is een betere verdeeling der tractememten toch al vast mogelijk, door de fourage-indemniteit, die te zamen niet minder dan *f* 274,240 per jaar bedraagt, niet te geven aan officieren die geen dienstpaard houden, en, daar alleen cavalerie-officieren twee dienstpaarden houden, dus ook alleen aan hen fouragegeld voor 2 dienstpaarden

te geven. Deze post loopt daardoor terug tot *f* 137,880 en men houdt over *f* 136,360, waarmede men de oudste helft der 1ste luitenants en der kapiteins zou kunnen geven *f* 25 per maand opslag van tractement; hiervan zondere men uit de medische officieren.

Dit laatste denkbeeld is zeer zeker de overweging waard. Van een tractementsverhooging, al is ze noodig, boven de tegenwoordige begrooting zal toch wel vooreerst niet komen, daar de bodem van de schatkist te zeer zichtbaar is. Is dus een betere verdeeling mogelijk, men drale niet ze in te voeren.

De dagbladpers is haar Indischen komkommertijd ingetreden. Wij vonden geen reden ons in deze rubriek met haar bezig te houden in dezen verslagtijd.

KOLONIALE LITERATUUR.

RICH. WALLASCHEK OVER DE MUZIEK VAN DEN INDISCHEN ARCHIPEL.

Rich. Wallaschek, Primitive music, an inquiry into the origin and development of music, songs, instruments, dances and pantomimes of savage races, London, 1893.

Tijdens de bewerking van het artikel „muziek en muziek-instrumenten" voor de Encyclopaedie van Nederl. Indië, maakte ik kennis met het boek van Wallaschek waarvan de titel hierboven is afgedrukt.

In de voorrede zegt de schrijver, dat het is geweest zijn „aim to deal with the music of savage races only". Niettemin vond ik er iets in over de Javaansche muziek en verder zoekende vond ik nog veel meer dat de moeite waard is om medegedeeld te worden. Want, ik hoor dat Wallaschek een autoriteit is op dit gebied en tot de schrijvers behoort die geraadpleegd dienen te worden door hen die het onderwerp bestudeeren.

Ziehier een kleine verzameling citaten.

Blz. 24. „In Java the development of music has attained a very high standard, but European influence is so unmistakable that the subject can hardly be considered to come under our notice. This music which is not unlike old Scottish melodies, lacks the leading note". In dit gedeelte vinden wij twee noten, de eerste achter „standard", waarbij wordt verwezen naar Veth, de tweede achter „leading note" verwijzende naar Crawfurd, Raffles en Land. Vanwaar Wallaschek de wetenschap heeft dat Javaansche muziek zoo onmiskenbaar Europeeschen invloed toont, heb ik niet kunnen ontdekken. Zeker niet van Veth of van Land. Veth zegt zelfs (Java I oud, 451) „En wat de Javaansche muziek aangaat, deze heeft blijkbaar een hoogen graad van ontwikkeling bereikt, al heeft zij daarbij een geheel eigen weg ingeslagen en een richting gevolgd zoo verschillend van de onze, dat het voor den Europeaan hoogst moeielijk is haar te begrijpen, althans haar te genieten en op den rechten prijs te schatten". Crawfurd verklaart (I 332/3) dat de Javanen hun muziek hebben gebracht „to a state of improvement, not only beyond their own progress in other arts, but much beyond, I think, that of all other people in so rude a state of society". Geen woord van Europeeschen invloed. Raffles schrijft (I 471): „The airs, however simple and monotonous they appear of themselves, when played on the gambang kayu or accompanied by other instruments never tire on the ear, and it is not unusual for the gamelan to play for many days and nights in succession". Wat maakt Wallaschek

hiervan? „The melodies, although simple and monotonous are never wearying if played by the „gambang Káyn"; this is a peculiar arrangement of instruments in an orchestra. Another is called „Gamelan"; its concerts sometimes etc." Hier wordt dus het houtklavier of xylophoon, de gambang kajoe waarvan Raffles spreekt, een gambang Káyn, een bijzonder samenstel van speeltuigen in een orkest. En dan is er nog een ander dat gamelan heet.

Bldz. 25. „Music-writing they naturally have not, but latterly they have been taught it by Europeans with a view to their being able to note down and preserve their original music." In 1893 kon Wallaschek niet weten dat de Javanen wèl een notenschrift kennen, boven de woorden geschreven toonteekens, de vocalen in hun sandangan-vorm; afgescheiden daarvan is de uitdrukking „naturally" zeer onwetenschappelijk. Het tweede gedeelte van den zin is maar half waar en weinig geschikt om oningewijden te doen begrijpen wat door Groneman en Land zeer duidelijk is uiteengezet.

Bldz. 26. „Of the music in Celebes we know little. Ida Pfeiffer heard it but once and that when the Queen had some teeth filled — a grand event there." Hierop volgen nog eenige bijzonderheden betreffende het gezang aan het hof van de Koningin van Celebes en dan zeilt Wallaschek naar het eiland Saleyer. Het reisverhaal waarin Ida Pfeiffer dit belangrijke nieuws vertelt is van 1855. Na dit jaar is er, volgens onzen schrijver, niets over de muziek op Celebes gepubliceerd dat in aanmerking komt naast Ida Pfeiffer geciteerd te worden. Hij geeft aan 't eind van zijn boek 25 bladzijden, klein gedrukt, met titels, „authoroties quoted", Hollandsche, Fransche, Duitsche, Engelsche, Italiaansche, veel ouds en onbruikbaars, maar ook veel goeds; met een vierde, zorgvuldig uitgezocht gedeelte van deze litteratuur, zou een deugdelijk boek te schrijven zijn over dit onderwerp, maar niet door dezen auteur wien de gave der kritiek ganschelijk ontbreekt. Onbevoegd om het kaf van het koren te scheiden, citeert hij alles, mir nichts, dir nichts, en dikwijls foutief, omdat hij er niets van begrijpt; zonder oordeel, zooals een kind kralen rijgt, rijgt hij zooals ze hem voor de hand komen citaten bijeen tot een „fairly serviceable treatise on the subject."

Bldz. 26. „On the Island Salayer (South of Celebes) the natives have such highly ornamented bronze kettle-drums that one cannot but suppose they are in reality much more artistic than is generally believed." Deze vondst acht de schr. zoo belangrijk dat hij haar nogmaals vermeldt op

Bldz. 116. „The natives of the Island of Saleyer (have) kettle-drums of bronze with beautiful ornaments."

Blijkbaar wordt hier bedoeld de bronzen keteltrom, die omstreeks 1861 of '62 op Saleyer uit een heuvel is gegraven, thans door den regent van Bonto Bangoen als eigendom der bevolking wordt bewaard, een antieke trom, zooals er nog een negental op verschillende eilanden van den Archipel is gevonden. De herkomst van deze trom is onbekend; zij kan uit Achter-Indië of uit Kwangtoeng afkomstig zijn. (Meyer, Alterth. a. d. O. I. Arch., IV, 1884, bldz. 15—16, pl. 16; De Groot. De antieke keteltrommen i. d. O. I. Arch. en op het vastel. v. Z. O. Azië, in Verh. K. Ak. v. Wet. Lett. 4e Rs. II, 1898, bldz. 330). Den kunstzin der bewoners van Saleyer met de fraaie bewerking dezer trom in verband te brengen, getuigt — parlementair uitgedrukt — van eene ietwat oppervlakkige beschouwing van de zaak.

Blz. 86. „Mr. Crawfurd mentions an instrument made of different tubes (like the pipes of an organ) which is not blown but shaken about in a frame." Indien Wallaschek letterlijk overgeschreven had wat Crawfurd (I, 333/4) over de angk'oeng schrijft, dan zou iedereen het instrument begrepen hebben. Wie begrijpt er nu iets van?

Bldz. 105. „The Malay gong, which is also common among the Dyaks in Borneo, produces by no means so clear a note as that of the Chinese; its tone is muffled and the instrument is used at night for signalling." Het zou interessant zijn te vernemen waar de Maleiers wonen die 's nachts signalen geven op gongs en waartoe die nachtelijke signalen dienen. „Krusenstern however mentions some Malay gongs made op copper, which produced a charming tone." Krusenstern deed zijne reis om de wereld in 1803—1806 en heeft toen eenige koperen, Maleische gongs gehoord die een aangenaam geluid voortbrachten. En dat vindt Wallaschek belangrijk genoeg om, bijna honderd jaar later, te doen drukken in een boek, in een wetenschappelijk boek over „primitive music".

Blz. 128. „The Malays have a sort of two-stringed violin, but as no discription of it is given, and no bow mentioned, I am unable to determine if it has anything more in common with the violin proper than its name." In 1893 bestond er dus nog geen beschrijving van de Maleische viool; en niemand, geen conservator van eenig museum, heeft hem inlichtingen kunnen geven. Zoo bleef tot heden onuitgemaakt of die viool met de „violin proper" (welke is dat?) iets meer gemeen heeft dan haar naam.

Blz 128. „In Banjowangi (East Java) a bowed instrument is known. It is a flat two-stringed violoncello, the neck of which is about one and a half feet long; is body consists of a very thin cocoa-nut of a special nature, which is both extremely rare and costly, and only found on the Islands of Baly and Madura. Malay princes pay fabulous prices for it. Its strings are horsehair and the bow is made of a crooked rotang. The instrument stands at right angles to the ground like our double bass, which is also very similar in tone. From time to time the musicians cease playing in order to sing, which they do in a miserable manner, almost continually in the same tone." Blijkens een noot is deze geleerdheid ontleend aan C. F. Tombe, Voyage aux Indes orientales, 2 vols, Paris 1811. Een instrument van een klapperdop gemaakt, dat geluid geeft als een contrabas is op zichzelf reeds een merkwaardigheid. En de Maleische prinsen in Banjoewangi, fabuleuze prijzen betalende voor een zeldzame kokosnoot, die alleen op Bali en Madoera wordt gevonden — gelijkt dat niet meer op de stramien van een operette dan op een mededeeling in een ernstig bedoeld boek?

Bldz. 128. „Bastian mentions a monochord — as he calls it — in the Moluccan islands. Its body was one half of a cocoa-nut shell, its neck of bambu, its food of carved wood — so it is rather a sort of bass or violincello. It is played with a bow of wood and a horsehair stretched on it". En dan volgt de gewichtige toevoeging van Wallaschek zelf: „Possibly it is related to the East Javese instrument already described (nota bene, *described*) but it is difficult to say which is the original". Later krijgen wij nog meer peren uit des schrijvers eigen tuin te proeven. Een wanhopig banale opmerking als deze, kan men achter de beschrijving van iedere twee voorwerpen plaatsen, die ongeveer op elkander gelijken.

Bldz. 134/5. „European influence is already noticeable in the Malay orchestras in Sumatra. They have drums, flutes and European fiddles". Dit bericht is volgens een noot ontleend aan Bock, The Head-Hunters of Borneo, een boek dat men niet in de eerste plaats raadpleegt. begeerig naar bijzonderheden omtrent Sumatraansche muziek. „St. John describes a Malay band which played waltzes, but nothing else, by ear". Het is Horace St. John, die in 1853 een boek schreef „The Indian Archipelago" en het Maleische orkest uitsluitend walsen hoorde spelen. „Javese orchestras are renowned, although they are to-day under European influence, yet from time immemorial the natives have been accustomed to play in an orchestra. The instruments are so expensive that a collection of some twenty of them costs 600 to 1000 dollars". Deze cijfers zijn van Bickmore; het is niet bijzonder volledig noch altijd juist wat Bickmore vertelt, maar hij is, vergeleken bij vele andere „authorities quoted", nog zoo verwerpelijk niet. In den daaraan voorafgaanden zin, wordt omtrent Javaansche muziek, die zich zoo volkomen vrij heeft gehouden van vreemde inmenging, nogmaals de reeds vroeger geciteerde grove onjuistheid verkondigd.

Bladz. 135. „At Lamajang there was and orchestra which consisted of one two-stringed fiddle and several instruments of percussion made of wood and brass. The former were wooden pans hung by strings to a wooden box." Jukes heeft in 1847 zijn reisverhaal uitgegeven van een survey met de *Fly*; Lamajang waar hij een halve eeuw geleden deze merkwaardige ontdekking deed is waarschijnlijk Loemadjang in Probolinggo.

Blz. 136. „The majority of instruments in Sumatra has been copied from the Chinese and other civilised nations of the East." Deze uitspraak is van Marsden van 't jaar 1811. Voor Wallaschek is dit "le dernier cri" met betrekking tot Sumatraansche muziek-instrumenten. Heel juist geciteerd wordt hier niet; er staat bij Marsden: "They are fond of music and have many instruments in use among them, but few, upon inquiry, appear to be original, being mostly borrowed from the Chinese and other more eastern people, particularly the kalingtang, gong and sulin."

Blz. 192. „When the natives of Batavia perform their "missari" dance they arrange themselves in two rows, move their bodies from right to left while swinging their arms in circles in opposite directions. Then they sing a slow plaintive song accompanied by a number of gongs of various sizes." Het is Bickmore die hier wordt geciteerd, maar wie aan dezen schrijver den onzin over „de inboorlingen van Batavia" wijt, doet hem onrecht. Bickmore (ik volg de Hollandsche vertaling van De Hollander, geen andere bij de hand hebbende) beschrijft in het zesde hoofdstuk van deel I, getiteld „de Oeliassers en Ceram", een bezoek aan Noesa laut en het menari van een twintigtal jonge meisjes (197/8). Volgens de voorrede bij Wallaschek zijn de namen van de „savage tribes" gespeld overeenkomstig het nieuwe systeem in 1891 door de London Geographical Society ingevoerd. Misschien ligt de fout der verwarring van de inboorlingen van Noesa laut en die van Batavia dus dáár.

Bldz. 224/5. „The most complete description of the Javese national drama is given by Mr. Raffles, who reports of two different kinds of it, the „topeng" (characters represented by men) and the „wayang" (represented by shadows). In general the performers have only to suit the action to the words which

are spoken by the dalang, the manager of the entertainment. The gamelan accompanies the piece and varies in expression according to the nature of the action or the kind of emotion to be excited. The whole of the performance has more the character of a ballet then of a regular dramatic exhibition". Bij dit gedeelte wordt in een noot naar Raffles verwezen; ten onrechte, want Raffles — nu daargelaten of hij in 1893 gezegd kan worden, „the most complete description of the Javese national drama" te geven — heeft deze dwaasheden nooit geschreven. Hij vertelt een en ander over de topeng (I, 335/6) het maskerspel en zegt ten slotte — wat trouwens geheel voor zijne rekening blijft — dat de geheele vertooning nog 't meest op een ballet gelijkt. Daarna behandelt hij de wajang, het schimmenspel. Wallaschek heeft daarop niet gelet en alles dooreen verward; te vreemder is dit, daar tegenover bladzijde 336 bij Raffles op één plaat afgebeeld zijn bovenaan de maskers van de topeng, onderaan de poppen van de wajang. Het is blijkbaar geen oogenblik bij hem opgekomen, dat de vertooning van de schimmen dezer poppen toch moeilijk op een ballet kan gelijken.

Bldz. 225. „In Sumatra the custom prevails during their dances that a young lady (gadis) sometimes rises and, with her back to the audience, begins a tender song which is soon answered by one of the bujangs in company. Professed story-tellers are sometimes raised on a little stage and attract the attention of the audience by buffoonary or mimicry and keep the company in laughter all night long. The young men frequent these assemblies in order to look out for wives and Mr. Marsden remarks: „The lasses set themselves off to the best advantage." Geheel juist is ook dit niet. Met zoo weinig woorden zeggen hoe men „op Sumatra" zingt is onmogelijk. Maar te waardeeren is het, dat er althans een paar woorden, zooals gadis en boedjangs zonder fout uit Marsden zijn overgeschreven. Het zinnetje dat Wallaschek op dit extract laat volgen en dat hijzelf moet verzonnen hebben, doet de deur dicht: „From this we may see how near the Javans come to European civilisation".

Ik heb mij tot den O. I. Archipel bepaald; gaarne wil ik aannemen dat hetgeen Wallaschek mededeelt over de „primitive music" van andere landen iets beter is. Anders toch is moeilijk te begrijpen waarom een boek van ruim 300 bladzijden, zonder afbeeldingen, meer dan acht gulden kost. Voorzichtigheid wordt den gebruikers aanbevolen; waar bij den schrijver alle kritiek ontbreekt, moet de lezer zich duchtig kritisch wapenen.

JOH. F. SNELLEMAN.

EEN BUNDEL VERHALEN VAN AUGUSTA DE WIT.

Verborgen Bronnen; door Augusta de Wit.

Mejuffrouw Augusta de Wit heeft bij P. N. van Kampen & Zoon een bundel verhalen het licht doen zien, verhalen waarvan althans een paar reeds in tijdschriften plaatsing vonden. Misschien was dit met alle het geval — wat doet het er toe? Die ze reeds vroeger lazen in de *Gids* of elders, zullen ze gaarne in dezen vorm nog eens ter hand nemen en weder lezen.

Het zijn zes korte verhalen: *Nellis*, *Vrijage*, *De Meester-Glaswerker*, *De Vader*, *Vijandschap*, *De hoogste Wet*, te zamen gebracht en te zamen genoemd: *Verborgen Bronnen*, een titel, tevens een motto, waaruit de aanleiding tot het schrijven spreekt en de beteekenis, zonder dat de schrijfster zich er wellicht zelf van bewust was. Uit bronnen, verborgen voor minder fijngevoeligen, uit de diepte van het leven, door de massa niet bevroed, heeft zij geput en rijkdom te voorschijn gebracht.

Zij slaat gade en vindt haar stof naar de aanwijzing van den dichter voor dichters, bij monde van den lustigen persoon: *Greift nur hinein ins volle Menschenleben;* en wat zij pakt, haar stijl, geëigend aan het onderwerp, maakt het interessant. Die de *Facts and Fancies about Java* wist te schrijven, slotsom van nauwkeurige waarneming in zuiveren vorm, komt thans met een tweetal schetsen, welke ik in de Indische letteren met niets weet te vergelijken; zij liggen er tusschen als blanke wazigheid van aanlichtenden morgen in de majesteit der bergreeks die oceaan ketent aan oceaan, van nacht omhuld het schoone Indië, een voortzetting en een begin tevens.

Alleen op die twee schetsen, het Indische gedeelte van den bundel, wensch ik hier de aandacht te vestigen.

Vijandschap vertelt van Mian en Djalil in het visschersdorp; van Mian, brutaal en driftig, en van Djalil, geprezen om zijn geleerdheid, want hij bezat een tooverspreuk. Beiden waren visschers en zij haatten elkander; hun waar aan den man brengend in de stad, vochten zij om de gunst der koopers. Zij huwden. Pak-Djalil die invloed wenschte voor zijn zoon, verkreeg voor hem de dochter van het dorpshoofd, een klein, dik vrouwmensch. „De ouders van Mian gaven hem een meisje uit de stad, van wier vaardigheid in het batikken zij vermeerdering van welvaart wachtten voor het gezin." Die welvaart kwam voor Mian, maar Djalil kreeg in zijn armoede een zoon. Over Mian de schande der kinderloosheid — toch wilde hij niet scheiden van de mooie Dalima. En schaamte en afgunst en wrok verscherpten zijn verlangen naar een eigen kind tot de geheimzinnige, lieflijke, onwederstaanbare drang van het leven dat zich voortzetten wil, een verterende hartstocht werd en een honger die zijn ziel deed krimpen. „Er was niets wat hij niet had willen geven voor een zoon."

De schildering van het lijden en de afgunst des kinderloozen inlanders tegenover de vadervreugde van zijn tegenstander in het leven, is treffend. Scherpte van zien beschikt over een kunstvaardigheid zoo groot dat zij den hoogsten eenvoud van juiste uitdrukking bereikt in een vastheid van teekening welke ook bewondering afdwingt door de kennis van het volksleven waarvan zij getuigt:

„Hij verpandde zijn nieuwe kleeren en verkocht zelfs de gelukaanbrengende tortelduif, die onder zijn afdak kirde, om het geld drie dagreizen ver te brengen aan Nènè Ajamoe, de in tooverkunde volleerde oude, in ruil voor een tooverdrank en een amulet, uit den kop der moerasslang gewonnen."

Hij besloot ook een bedevaart te ondernemen naar het graf van den Soenan van Giri, den Verbreider des Islams. Den geloovigen geschieden wonderen aldaar.

Hij bleef een maand weg. Terugkeerend, vindt hij Dalima niet: zij was met Djalil weggeloopen. En Djalil komt om alles wat zijn vrouw bezit, weg te halen. Mian werpt zich op den vijand, maar het is hem zelfs niet vergund

dezen om hals te brengen, want Djalil valt in zijn eigen mes. En nu „de worsteling van het sterke jonge lijf om zijn leven."

„De oude vrouw, over haar zoon heengebogen, fluisterde hem strenge woorden in het oor, der aarzelende ziel verbiedend het lichaam te verlaten."

„Djalil mocht niet vreezen. Hij zou zijn vijand nóg verslaan."

Maar hij sterft, Mian hem bespiedend en nader kruipend.

„Tot op het laatste toe was Djalil de overwinnaar gebleven.

„Die gedachte was bitterder dan de dood."

En Mian, als de visschersvloot terugkeert uit de zee, blijft achter met zijn boot, dwalend rond de plek waar hij Djalil laatst in vol leven ontmoette, hem wachtend in nieuwe gedaante na den dood.

Het zielewerken van den inlander, zoo verschillend van het onze, zijn beweegredenen, verborgen bronnen, vinden in mejuffrouw de Wit een zeldzame helderheid van begrip, teruggekaatst door woorden, gelijk van hoogheid aan de opvatting. Geen verwrongen redekunstige figuren om een gekunsteld effect te bejagen. De schrijfster geeft wat zij gevoelt en het is goed. Het is beter dan wat ons tegenwoordig vaak als het beste wordt voortgezet, waarin men naar gedachten zoekt en slechts zorgelijk doorploeterde phrasen vindt.

Even natuurlijk vloeit hetgeen ons ter overweging wordt aangeboden in *De hoogste Wet*.

„Het was in het Tjeremai-gebergte, aan den zoom van het heilige woud Sangean. De zon ging onder."

De reiziger kwam van het station Rantja Ekkek, vroeg in den ochtend verlaten, en het frissche van dien ochtend waait als de bergwind door de beschrijving heen.

„Toen, opeens, verkoelde al dat purper tot een tintelklaar geel En het was dag."

Zoo verschijnt bij ons het gezegende licht — zoo.

Het was de tijd van den oogst; de vrouwen en meisjes gingen naar het veld om te snijden:

„Zij speelden in den zonneschijn, zij plukten vreugde....."

Het werd warm, „de geweldige, onontkoombare macht der natuur" hield de aarde omprangd.

In het gewijde bosch hing de loome damphitte roerloos. Over den toekang koeda was een sombere glorie gekomen. „Hij ging te midden (van het wilde woud) als des konings zoon door des konings hof. De huurling, die mijn paarden roskamde, was een prins geworden, ..."

De inlanders spraken onder elkander. Een naam klonk op: Aïssa.

„Het was de naam van een vrouw, een jonge schoone vrouw, die haar minnaar gedood had, terwijl hij sliep in haar schoot. De lieden van Sengon wezen den vreemdeling haar van onkruid overwoekerd graf: „Zij die al haar schaamte verloren had, die haar Heer met een kris doorstak, Hadi Koesomo, de Bloem des Volks, een man uit prinselijk geslacht. Zij had hem gekust en omarmd en vermoord."

„Waarom? Mannen en vrouwen van haar landaard begrepen het zeker wel, terwijl zij haar veroordeelden: veroordeelden niet omdat zij een mensch had gedood, maar omdat zij zich vergrepen had aan een prinsenzoon."

Het is met opzet dat ik zooveel aanhaal; het is teneinde de schrijfster

zelf te laten bewijzen hoe stijl hier samengaat met begrip omdat het begrip bestaat en daarbij de kunst om het begrip mede te deelen.

Kromo sprak van een huis aan het meer. Daar woonde Karto en de vrouw van Karto, eenmaal de schoone Aïssa, de moeder van Sidin. In dat moeder zijn, de hoogste wet, ligt het waarom van den moord op Hadi Koesono gepleegd..... op den prinsenzoon die het kind van den geringen man offerde aan zijn lusten en niet wilde dat het kind van den geringen man betreurd zou worden.

Men verneme die aandoenlijke geschiedenis en men begrijpe de moeder van Sidin, de vrouw van Karto, wanneer zij dezen vergelijkt bij de peloq-paal die in het padi-veld geplant wordt en blijft staan, bij het blok waarin zij rijst stampt.

„Wat had Karto te doen op het graf van haar zoon te Sengon?"

Wel mogen die verhalen, om deze twee alleen, *Verborgen Bronnen* heeten.

Inderdaad, bij het lezen leek het „als een afvloeien van alle verten en nevelige hoogten der herinnering, onophoudelijke verwonderingen die uitstroomden en tot stilte kwamen in het besef der grondelooze Oostersche mysterie."

Van mejuffrouw Augusta de Wit is nog veel te verwachten voor de Indische literatuur bij gestadige voeling, indien het weder daartoe komen mag, met de menschen wier goed ons goed, wier kwaad ons kwaad niet is.

Uit de verborgen bronnen welke zij zocht en vond, blijve het opborrelen, helder en frisch, klaar en verkwikkend!

CYRANO.

Expeditie tegen de Malaria.

Onder bovenstaanden titel kwam in het *Algemeen Handelsblad* van 28 Juni het volgende bericht voor:

„De nieuwe school voor tropische ziekten te Liverpool heeft een expeditie op touw gezet naar de Westkust van Afrika ter bestudeering van de malaria. Zij zal onder leiding staan van majoor Ross en deze hoopt daardoor de gelegenheid te vinden om bewijzen te leveren voor de juistheid van zijn theorie betreffende den samenhang van malaria en muskietenbeten. Hij wil trachten na te gaan door welke soort muskieten de besmetting wordt overgebracht en dan door maatregelen ten opzichten van de poelen of moerassen waarin deze zich ontwikkelen, de ziekte tot verdwijnen zien te brengen."

Eenige aanvulling van dit bericht naar gegevens, hoofdzakelijk ontleend aan de *Times* en de *Graphic*, zal den lezers van de *Indische Gids* wellicht niet onwelkom zijn.

Dr. S. W. van Haeften, officier van gezondheid der eerste klasse bij het Indische leger, heeft in zijn lezenswaard artikel, *Bestrijding van Malaria in het Leger in Oost-Indië*, Juni-aflevering van dit tijdschrift, reeds gesproken van den strijd tegen de muskieten ter voorkoming van malaria, en middelen aangegeven om dezen last, den mensch voornamelijk tusschen de tropen op de schouders gelegd, meer dragelijk te maken zoo al niet geheel af te wentelen, door onze kennis betreffende de oorzaken der ziekte te vermeerderen, naar den regel, bondig vastgesteld In het ciceroniaansche: *Sed valitudo sustentatur notitia sui corporis; et observatione quae res aut prodesse soleant, aut obesse.*

Het vraagstuk heeft voor koloniale mogendheden zijn zeer practische zijde en toen de Engelsche secretaris van staat Chamberlain onlangs weder de aandacht vestigde op de omstandigheid dat de grootste vijand van den blanke in tropische gewesten, ziekte is en nog eens ziekte, toen ging deze staatsman uit van het beginsel: gezondheid beduidt niet alleen een zegenrijke, tenminste gelukkige loopbaan voor den gezonde, maar ook belangrijke besparing voor de schatkist welke, waar zij civiele en militaire dienaren onderhoudt, in allerlei vormen de geldelijke gevolgen van ziekte heeft te dragen. Geldelijke gevolgen niet alleen, want ziekte, zonder nog altijd dadelijk te dooden, verzwakt, verlamt de geestkracht, de werkkracht van vele der bekwaamste ambtenaren en officieren. Men heeft daarbij te bedenken hoe dit nadeel, door ernstige studie van de meest heerschende tropische kwalen, tot een minimum kan worden teruggebracht. Sedert bewezen is, volgens Dr. Patrick Manson, dat die tropische kwalen in 99 van de 100 gevallen hun oorzaak vinden in een of ander levend organisme, komt de moeilijkheid van acclimatisatie tusschen de

keerkringen haar oplossing meer en meer nabij. Die oplossing ligt in het vinden van middelen ter bestrijding dier levende organismen. Hiertoe heeft men na te gaan onder welke voorwaarden zij bestaan en zich voortplanten.

Dr. Manson had reeds langen tijd de Engelsche geneeskundige faculteit gewezen op het belang, zoowel uit een wetenschappelijk als uit een staathuishoudkundig oogpunt beschouwd, gelegen in een ernstige studie der tropische ziekten. In het vereenigde koninkrijk werd die studie vrijwel verwaarloosd. Jonge geneesheeren vertrokken elk jaar in grooten getale naar de koloniën, zonder meer dan een oppervlakkige kennis der ziektegevallen welke in hun aanstaande practijk het meest zouden voorkomen. Ieder voor zich had uit de practijk zelf een meer grondige kennis te verwerven — vaak ten koste der patienten. Dr. Manson's stem bleef echter gelijk die des roependen in de woestijn, tot hij van minister Chamberlain zijn benoeming thuis kreeg als geneeskundig raadsman van het departement van koloniën. Daar liet minister Chamberlain het niet bij, hij wekte de geneeskundige faculteit uit haar apathie, zond een circulaire aan de hoogleeraren, belast met het onderwijs in de geneeskunde, om hen uit te noodigen de tropische ziekten in het leerplan op te nemen. En teneinde de practijk aan de theorie te huwen, vestigde hij een kliniek in het zeemanshospitaal der Victoria- en Albertdokken te Londen, waar de studenten gelegenheid zouden vinden gevallen van tropische ziekten in hun verloop gade te slaan, waar candidaten voor den geneeskundigen dienst in de koloniën en officieren van gezondheid met verlof, onderricht zouden ontvangen in de behandeling van tropische ziekten naar het nieuwste wetenschappelijke licht, waar een inrichting voor de noodige onderzoekingen op bacteriologisch gebied hun ten dienste zou staan. Dit alles moest natuurlijk geld kosten; de regeering ging echter voor met een zware subsidie en men verwacht in October gereed te zijn voor de opening.

Ondertusschen heeft men elders hetzelfde denkbeeld reeds tot uitvoering gebracht. Den 22^{en} April werd te Liverpool een dergelijke school geopend, waartoe de Heer A. L. Jones, gesteund door den handel der stad, het initiatief nam Lord Lister hield de openingsrede en kon verklaren dat het laboratorium, de geheele inrichting aan de hoogste eischen voldeed, terwijl de leiding van het onderricht en het onderzoek, in handen van mannen als de hoogleeraren Boyce en Sherrington, veel belooft voor het toenemen onzer kennis, rakende de tropische ziekten, waaronder malaria, zoogenaamd, zekerlijk een eerste plaats inneemt.

Buiten Engeland is malaria reeds het onderwerp van gezette studie geweest voor zulke geleerden als Laveran, Koch, Bignami, Grazzi, Marchiafava, Osler. Wij hopen dat Liverpool en Londen ons weder verder vooruit zullen brengen. Daarenboven staat een school voor de bepaalde studie van tropische ziekten opgericht te worden te Hamburg, terwijl Frankrijk niet wil achterblijven en plannen schijnen te bestaan, met het oog op de jongste uitbreiding van het gebied der Vereenigde Staten van Noord-Amerika, om ook te Baltimore een dergelijke inrichting in het leven te roepen.

Dr. van Haeften, in het artikel bovengenoemd, constateert met trots dat de maatregelen, in onze koloniën getroffen tot onderzoek der middelen ter bestrijding van malaria, het buitenland tot voorbeeld kunnen strekken. Waar dit van zoo bevoegde zijde verzekerd wordt, past het niet te twijfelen.

Maar toch verdient opmerking dat alle koloniale mogendheden van beteekenis ons vóór zijn in de stichting van leerstoelen en scholen tot uitsluitend onderwijs in de leer der tropische ziekten, gesteund door deskundig onderzoek in laboratoria, uitsluitend aan dat doel gewijd, handelend naar een spreuk in de taal van het land, pas als koloniale mogendheid afgetreden: *a dios vezando y con el mazo dando.*

En, om ten slotte nog eens terug te komen op het bericht dat deze mededeelingen in de pen gaf: Majoor Ross daarin bedoeld, van den Britsch Indischen geneeskundigen dienst, is een der leeraren aan de school te Liverpool. Hij gaat zijn theorie der overbrenging van den malaria-parasiet door dat onaangename insect, de muskiet, toetsen aan nieuwe ervaring ter Westkust van Afrika. Hij is dan meteen in staat nieuwe gegevens te verzamelen ter verdediging van de stelling waaraan ook Dr. van Haeften herinnert, dat negers nagenoeg onvatbaar schijnen te zijn voor malaria. Weet men op grond van zorgvuldige waarnemingen waarom dit zoo is, dan zou daaruit zeker eveneens nieuwe leering te putten zijn om ons te helpen in onzen strijd tegen de gevreesde ziekte.

Amsterdam. J. F. S.

Rapport van de Commissie door den Minister van Koloniën benoemd om hem voor te lichten omtrent eene herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot Ambtenaar van den Administratieven Dienst in Nederlandsch-Indië.

Aan
Zijne Excellentie den Minister van Koloni n.

De bij Uwe resolutie van 28 December 1898, Litt. D. No. 19, benoemde Commissie, waaraan werd opgedragen Uwe Excellentie voor te lichten omtrent eene herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar voor den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië, heeft de eer, als het van haar verlangde advies het volgende te doen strekken.

De bedoelde bepalingen zijn in de eerste plaats die, welke zijn vervat in het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1883 No. 25 (Nederlandsch Staatsblad No. 133, Indisch Staatsblad No. 249) en de later daarin gebrachte wijzigingen, en in de tweede plaats artikel 92 der wet van 28 April 1876 tot regeling van het hooger onderwijs (Nederlandsch Staatsblad 1876, No. 102). Wel is waar bedoelt dat artikel niet de benoembaarheid te regelen, maar heeft het de strekking de bevoegdheden te regelen van hen, die den graad van doctor in de rechtswetenschap hebben, doch feitelijk heeft het ten gevolge dat deze personen, behoudens een aanvullingsexamen, benoembaar zijn tot ambtenaar ook bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië.

De tot den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië behoorende betrekkingen zijn van zeer verschillenden aard en verdeeld over een aantal landstreken, die, wat taal en zeden betreft, uiteenloopen. Daarbij zijn aan vele tot dien dienst behoorende betrekkingen veelsoortige werkzaamheden verbonden. Het gevolg daarvan is, dat het onmogelijk is de opleiding van hen, die voor dien dienst bestemd zijn, zoodanig in te richten, dat zij eene ook maar eenigszins volledige theoretische aansluiting geeft aan wat de practijk vorderen zal.

In de eerste plaats eischt de administratieve dienst in Nederlandsch-Indië ambtenaren van eene groote verscheidenheid van kennis onderling; in de tweede plaats personen van eene zoodanige mate van ontwikkeling, dat zij hen in staat stelt tot eigen studie en vorming voor datgene wat de practijk

van elk van hen zal eischen; in de derde plaats zijn voor zeer vele betrekkingen noodig mannen van karakter, initiatief en hooge ontwikkeling.

De doctoren in de rechtswetenschap, die een examen hebben afgelegd in enkele Indologische vakken en daardoor, zooals boven is opgemerkt, krachtens artikel 92 der wet op het hooger onderwijs, tot ambtenaar bij den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië benoembaar zijn, behooren in het algemeen zeker tot de ontwikkelde personen, die goede elementen voor den Indischen burgerlijken dienst kunnen opleveren. Het voor hen bij het genoemde wetsartikel voorgeschreven aanvullings-examen komt vrij voldoende geregeld voor. Evenwel zou daarin eenige verbetering kunnen worden aangebracht, door dat examen in overeenstemming te brengen met hetgeen zal worden voorgesteld als eisch voor een speciaal examen voor den Indischen dienst.

Maar langs den weg van artikel 92 der wet tot regeling van het hooger onderwijs worden zoo goed als geen administratieve Indische ambtenaren verkregen.

De bezwaren, die in den laatsten tijd tegen de opleiding der Indische ambtenaren zijn geopperd, betreffen dan ook de benoembaarheid zooals die geregeld is bij het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1883 en de daarin gebrachte wijzigingen.

Ook aan de Commissie komt die regeling zeer gebrekkig voor.

Zij geeft niet de minste waarborgen, noch van verscheidenheid van kennis onderling, noch van eene hooge mate van ontwikkeling, noch van karakter.

Haar eerste gebrek is, dat zij alle gewicht legt op de Indische studie. Zij verliest uit het oog, dat het, zooals boven is gezegd, eene onmogelijkheid is om de aanstaande Indische ambtenaren toe te rusten met eene mate van Indologische kennis, die ook maar eenigszins voldoende is voor de praktijk die hen wacht.

Door naar dat onbereikbare doel te streven, houdt zij geen rekening met de eischen van verscheidenheid van opleiding, algemeene ontwikkeling en karakter.

De driejarige studie, die thans regel is geworden, geeft een détailkennis, die voor de practijk onvoldoende is en in de practijk met heel wat minder moeite en meer zekerheid kan worden aangeleerd. Doordat zij te veel in détails afdaalt, ontaardt zij in geheugenwerk, en het examen-programma, althans de wijze waarop het wordt toegepast, werkt dat in de hand.

Voor het openen van ruime gezichtspunten, die de stof beheerschen en tot nader zelfstandig onderzoek voorbereiden en opwekken, is daarbij geen plaats. Het geheugenwerk in de studie doodt bij velen de liefde voor het onderwerp en vermindert dus het latere streven naar verdere ontwikkeling door eigen onderzoek.

Het kan zeker geen verwondering baren dat eene dergelijke driejarige studie jonge mannen afschrikt, die zich de algemeene ontwikkeling, waarop allereerst prijs moet worden gesteld, hebben verworven. Bijna alle candidaten komen dan ook van de hoogere burgerschool; noch van hooge ontwikkeling, noch van verscheidenheid van opleiding onderling is iets te bespeuren. En dat eene dergelijke driejarige studie, die zoodanig is ingericht dat het eenige wat zij bereiken kan is de aflevering van jongelieden met overladen hersens, bezwaarlijk vormend kan werken op het karakter van hen die haar aanvangen, zal wel geen nader betoog behoeven.

Een groot gedeelte van den tijd, die thans wordt besteed met het aanleeren van détails, hetwelk geen ander nut heeft dan dat het de kans geeft om bij het examen een hooger cijfer te behalen dan een ander, zou zeker vrij wat beter besteed zijn wanneer het gediend had om zich wat levenswijsheid en levenservaring eigen te maken.

De Indologische studie moet naar het oordeel der Commissie beperkt worden tot een minimum, voldoende om er in de practijk op te kunnen voortbouwen. Zij moet het karakter dragen van eene algemeene oriënteering, voldoende om zich in te werken in datgene, wat ieder zich in de praktijk door studie en waarneming nader zal moeten eigen maken.

Zal dat kunnen geschieden, dan moeten tot die studie echter ook slechts worden toegelaten personen wier voorafgegane opleiding een breedere en hoogere is dan de hoogere burgerschool zonder meer geeft.

De verkeerde richting, die de studie naar het oordeel der Commissie al meer en meer is uitgegaan, is voor een groot deel zeker te wijten aan de groote concurrentie tusschen hen, die zich voor den Indischen dienst wenschen te bekwamen. Het vergelijkend examen heeft de studie meer en meer opgedreven; door de noodzakelijkheid om de kennis der candidaten tegenover elkaar te wegen is het de vraag geworden, wie meer detailkennis heeft, iets van zeer ondergeschikt belang voor den Indischen dienst, die behoefte heeft aan geheel andere mannen, mannen van ruimen blik en ontwikkeling, eigenschappen die niet alleen op schoolbanken worden verkregen.

Hiermede verband houdende tastbare en algemeen erkende bezwaren van de tegenwoordige regeling zijn:

1°. dat de wèlvolbrachte studie voor Indisch ambtenaar geen waarborg geeft voor het verkrijgen der daarmede beoogde plaatsing in 's-Lands dienst, terwijl die studie uit hoofde van haar zeer speciaal karakter geen andere carrière opent en dus minstens drie jaren heeft doen verloren gaan op een leeftijd die dienen moet tot voorbereiding voor het verkrijgen van eene maatschappelijke positie;

2°. dat de Regeering, waarschijnlijk ten deele om het aantal der teleurgestelden en maatschappelijk min of meer verongelukten zoo gering mogelijk te doen zijn, en ten deele met het doel om de levensvatbaarheid der inrichtingen van onderwijs, die speciaal voor de Indische studie dienen, te behouden, veelal meer ambtenaren heeft aangenomen dan de behoefte dan den dienst eischte, waardoor onder de jongere ambtenaren in Indië die lang moeten wachten vóór zij een benoeming tot adspirant-controleur krijgen, een geest van moedeloosheid en onvoldaanheid is gebracht, die slecht werkt op de geschiktheid voor den dienst, wanneer eindelijk de tijd van eene aanstelling tot de genoemde betrekking is aangebroken.

Ook in dit opzicht is dringend herziening van het bestaande noodig.

Om tot een gezonden toestand te komen, meent de Commissie dat de aanneming der ambtenaren voor den Indischen dienst behoort te worden verplaatst van het einde van de studie naar den aanvang, zoodat allen, die die studie hebben voltooid, zeker zijn van plaatsing. Het vergelijkend examen met zijn nasleep van ongewenschte gevolgen vervalt daarmede. Eveneens

de reden om meer ambtenaren aan te nemen dan de behoefte van 's Lands dienst eischt.

Eene speciale inrichting van onderwijs, die hare kosten moet kunnen goedmaken, zal bij dergelijk stelsel niet kunnen bestaan, maar uit de hierboven ontwikkelde overwegingen vloeit dan ook voort, dat daaraan geen behoefte bestaat.

Wat nu naar de meening van de Commissie voor de bestaande regeling in de plaats moet komen, heeft zij belichaamd in het bij dit rapport gevoegd ontwerp van een Koninklijk besluit [1]).

De betrekkingen, waarvoor de benoembaarheid in artikel 1 wordt geregeld, zijn dezelfde als die, welke genoemd worden in de artikelen 7 en 8 van het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1883 (Nederlandsch Staatsblad No. 133, Indisch Staatsblad No. 249), het laatste zooals het luidt ingevolge het Koninklijk besluit van 15 December 1897 (Nederlandsch Staatsblad No. 261, Indisch Staatsblad 1898 No. 69).

Volgens de thans bestaande regeling zijn tot de betrekkingen van referendaris en van secretaris bij de departementen van algemeen burgerlijk bestuur, bij de algemeene secretarie en bij den Raad van Nederlandsch Indië, daaronder begrepen de betrekkingen van algemeen secretaris en van gouvernementssecretaris, benoembaar doctoren in de rechtswetenschap en doctoren in de staatswetenschap, ook wanneer zij geen examen speciaal voor den Indischen dienst hebben afgelegd, met dien verstande, dat aan hen, die dergelijk examen wel hebben afgelegd, de voorkeur wordt gegeven.

De Commissie ziet geen reden om deze benoembaarheid zonder eenig speciaal Indisch examen te handhaven, wanneer dat examen zoo eenvoudig en weinig omvangrijk wordt geregeld, als in hare bedoeling ligt. Zulks zou niet wenschelijk zijn in verband met wat zij verder zal voorstellen, waarbij speciaal wordt gewezen op de voorstellen betreffende de aanneming van candidaat-ambtenaren voor den Indischen dienst. En daarenboven verdient het geen aanbeveling, bij den bureaudienst ambtenaren als de bedoelde te hebben, die niet benoembaar zijn tot betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur.

Artikel 1 geeft wijders eene opsomming van de graden, examina en betrekkingen, die naar het oordeel der commissie voldoenden waarborg geven van een mate van algemeene ontwikkeling als van den Indischen administratieven ambtenaar verlangd moet worden. Er is gezorgd voor voldoende verscheidenheid om de regeering in de gelegenheid te stellen voor verschillende betrekkingen personen te benoemen, wier opleiding min of meer verband houdt met de hun op te dragen werkzaamheden.

De opmerking zal wellicht gemaakt worden, dat, waar een candidaats-examen aan een Universiteit genoemd wordt, het noemen van een doctoralen graad achterwege zou kunnen blijven, en evenzoo artsen niet genoemd behoeven te worden naast hen, die geslaagd zijn in het tweede natuurkundig examen, of ingenieurs naast hen, die het diploma van een examen B aan de Polytechnische school bezitten.

---

1) Hierachter (pag. 990) afgedrukt als Bijlage A.

De reden waarom de commissie in overweging geeft dat wèl te doen, is om duidelijk te doen uitkomen dat op den hoogeren graad prijs wordt gesteld. Zelfs heeft de commissie het denkbeeld overwogen, bepaaldelijk den doctoralen graad als eisch te stellen, maar zij is daartoe niet overgegaan, uit vrees dat zich dan geen voldoend aantal candidaten zou aanmelden. Naar hare meening zullen echter zij, die aan de lagere eischen in dezelfde categorie voldoen, in den regel niet in aanmerking moeten komen zoolang er personen beschikbaar zijn die aan de hoogere eischen voldoen. Hoe dat zal moeten geschieden, zal in den loop van dit rapport worden aangegeven.

Onder de officieren zijn begrepen adelborsten 1ste klasse en adjunct-administrateurs van de Zeemacht, omdat deze in rang gelijk staan met een 2de luitenant van de Landmacht.

De commissie meent dat het niet noodig is in eene uitvoerige bespreking te treden van de waarborgen van algemeene ontwikkeling, die al de door haar opgegeven categorieën van personen geven. Welke opleiding die personen achter zich hebben, mag zij als bekend onderstellen. Alleen legt zij bij dit rapport over een reglement op het examen voor de betrekking van viceconsul, met een verslag waarbij dat reglement aan den Minister van Buitenlandsche Zaken ter goedkeuring voorgedragen en toegelicht is, zoomede eene opgaaf der examens bij 's Rijks belastingen.

Andere categorieën dan de opgegevene meent de commissie niet in aanmerking te kunnen brengen. Wel heeft zij hare aandacht geschonken aan sommige akten M. O. en is het niet te ontkennen dat het bezit daarvan eene zekere mate van algemeene ontwikkeling doet onderstellen, maar in het algemeen zijn de examens voor het M. O. eenzijdig van aard en hebben zij voornamelijk ten doel het onderzoek naar de geschiktheid der candidaten om het vak te doceeren.

Ook in de opneming der candidaat-notarissen heeft de Commissie bezwaar gezien. In de eerste plaats omdat in het door hen afgelegde examen geen waarborg van voldoende algemeene ontwikkeling wordt gevonden, maar wijders ook omdat de Indische candidaat-notarissen niet zouden kunnen worden uitgesloten, wat ten gevolge zou hebben dat in Indië de studie voor het notariaat regel zou worden voor hen, die naar aanneming voor den administratieven dienst zouden willen dingen, en een groote toevloed van ambtenaren uit die categorie van personen zeker niet gewenscht zou zijn.

Geen van de examens en betrekkingen, die door de commissie worden voorgesteld als kenmerken van voldoende algemeene ontwikkeling, met uitzondering van de ambtenaren voor Chineesche zaken, kunnen in Indië worden afgelegd en verkregen. En wat de ambtenaren voor Chineesche zaken betreft, wier opleiding is geregeld bij het Koninklijk besluit van 26 April 1895 No. 16 (Indisch Staatsblad No. 135), is het slechts in theorie juist dat opleiding in Nederland niet noodig is. Opleiding in Indië vóór het verblijf in China zal zelden of nooit voorkomen, en daarenboven is deze opleiding niet vrij, maar staat zij slechts open voor hen, die daarvoor door de Regeering zijn aangewezen.

De commissie acht het inderdaad wenschelijk, dat de mogelijkheid is uitgesloten, dat bij den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië ambtenaren worden aangesteld, die hunne opleiding niet voor een belangrijk deel in Europa

hebben genoten. Dàár alleen is de ruime blik te verkrijgen, die een eerste vereischte moet zijn in hen die geroepen worden om als Europeesche ambtenaren Nederlandsch-Indië te helpen besturen.

Evenwel ziet de commissie niet voorbij het bedenkelijke, dat er uit een politiek oogpunt in gelegen is om aan de ingezetenen van Nederlandsch-Indië de thans bestaande gelegenheid te ontnemen om hunne zonen daar te lande te doen voorbereiden voor de carrière bij den administratieven dienst. Zij is van oordeel, dat het uit een oogpunt van billijkheid en wijs beleid dringend noodig zal zijn, daarvoor aan de Indische maatschappij een zoo voldoend mogelijk aequivalent te geven. Van een advies omtrent hetgeen dit aequivalent zou kunnen en moeten zijn, meent de commissie zich te moeten onthouden, daar dit buiten de haar gegeven opdracht ligt.

Het laatste lid van artikel 1 is overgenomen uit het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1883, waar het als het laatste lid van artikel 8 voorkomt.

Waarover de speciaal Indische studie en het daarop af te leggen examen zullen moeten loopen, bepaalt artikel 2. Wanneer deze studie, zooals in de bedoeling ligt, niet afdaalt in détails die voor de practijk weinig of geen waarde hebben, dan wel in de practijk het best worden geleerd, zal daarvoor de tijd van een jaar voldoende zijn. En wanneer daarvoor geen langer tijd vereischt wordt, mag verwacht worden, dat een voldoend aantal personen van de categorieën, die in art. 1 zijn opgenoemd, bereid zullen bevonden worden de studie ter hand te nemen. Ook voor de taalstudie wordt bij de aangegeven regeling één jaar voldoende geacht, en bij eene mate van ontwikkeling, als aan die studie zal voorafgaan, is het zelfs zeer wel mogelijk in den tijd van één jaar twee talen te leeren in voldoende mate voor verdere zelfstandige vorming in de practijk. Het bewijs daarvan is herhaaldelijk geleverd bij het examen bedoeld in artikel 92 der wet tot regeling van het hooger onderwijs.

Het eerste vak van het examen-programma behelst de hoofdtrekken der land- en volkenkunde van den Indischen archipel, daaronder begrepen de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken.

Nader zou dit kunnen worden omschreven als: de natuurkundige en staatkundige aardrijkskunde, de verschillende beschavingstoestanden der voornaamste volken van den archipel, met de belangrijkste kenmerken daarvan

In het tegenwoordig examen-programma zijn de land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië en de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië twee afzonderlijke vakken.

Het eerstgenoemde vak omvat:

voor het eerste gedeelte van het examen: kennis van de ligging, de natuurlijke gesteldheid en het klimaat der voornaamste eilanden en eilanden-groepen van den Indischen archipel, van de ligging der voornaamste bergen en wateren en van de hoofdtrekken der administratieve indeeling;

voor het 2de gedeelte van het examen: kennis van de belangrijkste voortbrengselen van Nederlandsch-Indië; kennis in hoofdtrekken van de zeden, den maatschappelijkken en oeconomischen toestand en den graad van beschaving der voornaamste volken van Nederlandsch-Indië; eenige kennis van den godsdienst en de instellingen der niet-geïslamiseerde volken van Nederlandsch-Indië.

Het in de tweede plaats genoemde vak omvat:

voor het 1ste gedeelte van het examen: een kort overzicht van het ontstaan en de uitbreiding van den Islam, vooral met betrekking tot Nederlandsch-Indië; kennis van de voornaamste secten van den Islam; kort begrip van de geloofsleer der tegenwoordige orthodoxe Mohammedanen; kort begrip van het karakter en de ontwikkelingsgeschiedenis van het Mohammedaansche recht; kort begrip van de godsdienstige en andere wetten der Mohammedanen in Nederlandsch-Indië;

voor het 2de gedeelte van het examen: kennis van de voornaamste instellingen der belijders van den Islam in Nederlandsch-Indië, in verband gebracht met het Mohammedaansche recht.

In dit programma is een veel te groote plaats ingeruimd aan den Islam. Artikel 75 van het Regeerings-Reglement doet de rechtspraak over inlanders berusten op hunne godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken. Daarin is zeker hoofdzakelijk, zoo niet geheel, de reden van bestaan van het examenvak godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken van Nederlandsch-Indië te vinden, ofschoon het, ook afgescheiden van de rechtspraak, van belang is dat de besturende ambtenaar geen vreemdeling zij op het terrein van de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken, die de maatschappij, waarin hij werkzaam is, beheerschen. Die kennis is voor hem evenwel uit den aard der zaak een onderdeel van de land- en volkenkunde, die hij zich behoort te hebben eigen gemaakt. Meer kennis van den Islam, dan voor zoover die in de inlandsche maatschappij is doorgedrongen of daarop invloed heeft geoefend, behoort niet geëischt te worden, en daarmede vervalt alle noodzakelijkheid van een examen loopende over eene geschiedenis van den Islam buiten Nederlandsch-Indië (het Chalifaat), over eigenlijk Mohammedaansch recht, over Mohammedaansche geloofsleer en godsdienstplichten, die in de Indische maatschappij in Nederlandsch-Indië niet zijn opgenomen, en wat dies meer zij.

In geen geval mag dit vak een juridisch vak zijn, dat loopt over het recht en de rechtsbegrippen van den Islam als zoodanig; het moet in werkelijkheid zijn een onderdeel van de land- en volkenkunde.

Uit de land- en volkenkunde, zooals dat vak thans wordt opgevat, behoort daarentegen te verdwijnen de eisch van kennis van een aantal geographische namen van ondergeschikt belang en het afdalen in détails ook ten aanzien van onderwerpen, die practijk en aanschouwing onmiddellijk eigen zullen maken, zooals daar zijn: de bouw en de inrichting der woningen, het huisraad dat in gebruik is, enz.

Het tweede vak van het examen programma is de geschiedenis der voornaamste volken van den Indischen archipel en inzonderheid van de vestiging en ontwikkeling van het Nederlandsch gezag.

De commissie zou dit vak nader wenschen omschreven te zien als: een kort overzicht van de eigene geschiedenis vóór de komst der Nederlanders of vóór de aanraking met dezen. De beginselen waarnaar het Nederlandsch gezag getracht heeft zich te richten, en de wijze waarop die ten uitvoer zijn gelegd.

Het examen over de hoofdtrekken van de Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië zal moeten loopen over de inrichting van het bestuur van Nederlandsch-

Indië, in verband met den regeeringsvorm in Nederland en met den historische ontwikkeling der Nederlandsch-Indische instellingen, inzonderheid sedert den aanvang der 19de eeuw, zoomede de beginselen van het binnenlandsch bestuur, van de rechtspleging en van de overige hoofdtakken van beheer.

Zoowel in de nadere omschrijving van de geschiedenis als van de Staatsinstellingen zijn onder *beginselen* te verstaan grondslagen, leidende gedachten en hoofdlijnen.

Wat de talen betreft, stelt de Commissie voor, alleen kennis van het *Maleisch* verplichtend te stellen.

Het Maleisch is de taal, die in Nederlandsch-Indië het meest algemeen is.

Andere talen te doen aanleeren ook door hen, die wellicht nooit geplaatst zullen worden binnen haar taalgebied, wordt niet noodig geacht. Men mag verwachten dat ontwikkelde mannen in Indië zelf zich genoeg eigen kunnen en zullen maken van de taal van de landstreek waar zij geplaatst worden, wanneer zij ééne inlandsche taal hebben leeren bestudeeren. Toch spreekt het vanzelf, dat er andere talen zijn, in de eerste plaats het Javaansch, waarvan eenige kennis bij een deel van hen die voor den Indischen dienst bestemd worden, wenschelijk is. Daarom wordt voorgesteld, gelegenheid te geven om ook examen af te leggen in het Javaansch en in andere inheemsche talen, waarin onder voldoende waarborgen examen afgelegd kan worden.

Wat het Javaansch betreft, kan daartoe allereerst een prikkel gelegen zijn in de grootere kans voor hen, die daarin examen afgelegd hebben, om op Java te worden geplaatst, wat in het algemeen als een voordeel beschouwd wordt.

Wijders zou de Commissie de studie der onverplichte talen willen zien aangemoedigd door eene daarmede verband houdende verhooging van de gratificatie voor uitrusting, overeenkomstig artikel 18 van het ontwerp-besluit.

Alleen aan het Javaansch meent zij daarbij eene hoogere waarde te moeten toekennen dan aan de andere talen.

Die andere talen zullen naar hare meening beperkt moeten blijven tot Madoereesch, Soendaneesch, Bataksch, Makassaarsch en Boegineesch.

De eischen, voor de talen te stellen, zijn niet hoog aangegeven. Zooals die geformuleerd zijn, worden zij voldoende geacht om daarop in Indië te kunnen voortbouwen. Zal dit laatste echter met vrucht geschieden, dan behoort het in Indië te worden aangemoedigd, gemakkelijk gemaakt en zooveel mogelijk beloond.

Op welke wijze een en ander kan gedaan worden, ligt uit den aard der zaak buiten het oordeel onzer Commissie [1]).

In het examen-programma is niet opgenomen het tegenwoordig examenvak „kennis der Indische wetboeken".

Tegen dit examenvak zijn indertijd door Mr. J. de Louter bezwaren ontwikkeld in eene onder dagteekening van 1 October 1892 opgemaakte Nota, die in het archief van Uwer Excellenties Departement berust [2]). Met die

1) De heer Mullemeister is hieromtrent van een eenigszins ander gevoelen, zooals uit zijne hierachter (pag. 994) als Bijlage B afgedrukte nota blijkt.

2) Als Bijlage C hierachter (pag. 996) afgedrukt.

bezwaren stemt de Commissie, met uitzondering van den heer Mullemeister, in. De heer Mullemeister is niet overtuigd dat de wetskennis, die op deze wijze aan de aanstaande Indische ambtenaren wordt bijgebracht, geen nut zou hebben. De overige leden der Commissie zijn daarentegen van oordeel, dat hetgeen de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur moeten leeren op het gebied van rechtskennis, eene plaats vindt bij het onderwijs in de staatsinstellingen, en dat de oppervlakkige kennis van wetten, zonder grondslag van degelijke rechtsbegrippen, die hun wordt bijgebracht door het thans gegeven onderwijs in de Indische wetboeken, niet alleen geen nut heeft, maar zelfs gevaarlijk is, omdat zij allereerst door de ambtenaren zelven kennis doet onderstellen, waar die inderdaad niet aanwezig is.

De Commissie is thans genaderd tot de vraag, waar gelegenheid zal worden gegeven om zich de voor het examen vereischte kundigheden eigen te maken.

Eenstemmig is het gevoelen, dat ieder vrij moet zijn zich de noodige kennis te verwerven waar en zooals hij dat wenscht, dat in geen geval wenschelijk is eene speciale Rijksinrichting van onderwijs, en dat een verblijf aan eene Universiteit gedurende dezen studietijd het meest verkieslijk is.

De onderwijskrachten aan de Leidsche Universiteit zijn daartoe voldoende, desnoods met eene kleine aanvulling.

De Hoogleeraar Dr. J. J. M. de Groot bekleedt daar een leerstoel in de geschiedenis, letterkunde, oudheidkunde, instellingen, zeden en gewoonten der volken van den Indischen archipel en physische aardrijkskunde van den Indischen archipel. Hij is de man aan wien het onderwijs in de land- en volkenkunde zou zijn toevertrouwd, met inbegrip van de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken. In verband met hetgeen daaromtrent boven is gezegd, behoort het onderwijs in deze beide onderdeelen in dezelfde hand te zijn.

Prof. Mr. P. A. van der Lith is de aangewezen docent voor Staatsinstellingen, en wellicht zou ook het onderwijs in de geschiedenis aan hem kunnen worden opgedragen. Mocht dit laatste bezwaar ontmoeten, dan zou voor het onderwijs in de geschiedenis, tenzij ook dit kan worden opgedragen aan Prof. de Groot, een lector kunnen worden aangesteld, die betaald zou kunnen worden uit het Xe Hoofdstuk der Staatsbegrooting.

Van de talen worden Maleisch en Soendaneesch te Leiden vertegenwoordigd door lectoren, Javaansch en Madoereesch door een hoogleeraar.

Op dezelfde wijze als is aangegeven voor geschiedenis, zou desverlangd kunnen worden voorzien in het onderwijs in Bataksch, Makassaarsch en Boegineesch.

Eenstemmig is de Commissie van gevoelen, dat, zooals boven reeds werd aangegeven, de aanneming van den Indischen dienst behoort vooraf te gaan aan de Indische studie. Daardoor zal ook het gevaar worden ontgaan, dat aan deze studie of het examen te veel gewicht zal worden gehecht in verhouding tot de voorafgegane opleiding.

In overeenstemming daarmede bepaald artikel 3 van het ontworpen besluit, dat de Minister van Kolonien naar gelang van de behoefte van den dienst, candidaat Indische ambtenaren aanneemt, die voldoen aan de eischen in Artikel 1 gesteld voor toelating tot het in artikel 2 bedoelde examen en

bestemd zijn om, ter benoeming tot ambtenaar bij den burgerlijken dienst, naar Nederlandsch-Indie te worden uitgezonden.

Een hoogst belangrijke vraag is, hoe de keus van de candidaat-ambtenaren zal geschieden. Die keus is geen eenvoudige zaak, in de eerste plaats omdat zij moet geschieden uit personen die zeer uiteenloopen wat betreft de studie die zij achter zich hebben, en dus moeilijk te vergelijken zijn, in de tweede plaats omdat gelet zal moeten worden niet alleen op kennis en intellectueele ontwikkeling, maar ook op karakter-eigenschappen.

Het komt daarom noodig voor, dat er eene permanente Commissie is, die den Minister van Koloniën, door wien de keus zal moeten geschieden, ter zijde staat, die de keus voorbereidt en daartoe aan den Minister voorstellen doet (artikel 4).

De leden dier Commissie zullen zijn te benoemen bij Koninklijk besluit. De moeilijke taak, waarvoor zij zullen staan, de vele particuliere belangen die in hunne handen zullen liggen en die zoo licht aanleiding kunnen geven tot verdenking van partijdigheid, maken het noodzakelijk, dat het prestige van de Commissie zoo hoog mogelijk gesteld en gehouden wordt.

Daarmede moet ook rekening worden gehouden bij de aanwijzing van hare leden.

Het voorzitterschap zou moeten worden opgedragen aan een onafhankelijk man met een eervol verleden, b.v. een oud-lid van den Raad van Nederlandsch-Indië of wel een oud-Gouverneur-Generaal.

Vijf leden zouden wijders gekozen kunnen worden uit de hoogleeraren, vier b.v. van juridische of litterarische faculteiten van de Universiteiten en één van de Polytechnische school, waardoor de Commissie vertegenwoordigd zal zijn in de voornaamste centra van opleiding en gemakkelijk inlichting kan krijgen omtrent de sollicitanten. Als zevende lid, tevens secretaris, zou een ambtenaar van het Ministerie van Koloniën kunnen worden aangewezen, waardoor de Commissie ondershands voeling houdt met den Minister en waardoor het schrijfwerk gemakkelijk aan het Ministerie zou kunnen geschieden, zoodat daarvoor geen afzonderlijk personeel noodig is. Ten einde de gelegenheid te behouden om de Commissie eventueel te kunnen versterken met eenig bijzonder gewenscht element, is het raadzaam, voor het ledental geen vast cijfer, maar een minimum te bepalen (artikel 5).

De vraag is overwogen of periodieke aftreding van de leden der bewuste Commissie wenschelijk is. Zij is ontkennend beantwoord, zoowel wegens de moeilijkheid om geschikte personen te vinden, als omdat een voortdurende verwisseling van personen in het belang van de zaak zelve niet raadzaam voorkomt. [1])

De artikelen 6, 7, 8, 9 en 10 van het ontwerp-besluit bevatten de bepalingen die betrekking hebben op de voorbereiding van de aanneming der candidaat-ambtenaren.

Omtrent die artikelen wordt het volgende aangeteekend:

---

[1]) (*Noot in het Rapport.*) De Heer MULLEMEISTER, beamende dat *voortdurende* verwisseling ongewenscht zou zijn, acht het wel wenschelijk dat de Commissie van tijd tot tijd met een nieuw lid kan worden aangevuld zonder dat verdienstelijke leden der Commissie zich door hunne vervanging gegriefd kunnen gevoelen. Hij zou daarom bepaald willen zien, dat de leden voor vijf jaar benoemd worden, en teikens weder benoembaar zijn nadat zij gedurende ten minste één jaar geen lid van de Commissie zijn geweest.

Ad artikel 6. De ramingen van het benoodigde personeel zullen in Indie het best aan het einde des jaars opgemaakt kunnen worden. Tegen April is er dus voor den Minister ruimschoots tijd geweest om ze te overwegen en vast te stellen. Later mag het niet worden, met oog op den in artikel 7 7 genoemden termijn van 15 Mei.

Ad artikel 7. Onder de door de sollicitanten over te leggen stukken is niet opgenomen een bewijs dat zij voldoen aan andere eischen van benoembaarheid, dan die welke thans te regelen zijn, met name aan die welke zijn opgenoemd in art. 1 van het Koninklijk besluit van 10 September 1864 No. 47 (*Nederlandsch Staatsblad* No. 93, *Indisch Staatsblad* No. 194). Ook in de tegenwoordige regeling (*Nederlandsch Staatsblad* 1883 No. 133, *Indisch Staatsblad* 1883 No. 249) is dat niet geschied.

Het kan voorkomen dat een sollicitant kort na zijne aanmelding een vereischt examen of een hooger (b v. een candidaat een doctoraal examen) aflegt, en er bestaat geen aanleiding om daarmede geen rekening te houden. Dit kan echter niet later geschieden dan half Juli, want dan moet de Commissie tot hare voordracht aan den Minister overgaan, opdat deze zoo tijdig kunne beslissen, dat de gekozen candidaten zich behoorlijk kunnen gereedmaken voor hunne Indische studien, waarmede zij in September zullen moeten aanvangen.

Ad artikel 8. Terwijl mondelinge aanmelding bij de Commissie niet wordt voorgesteld, als geheel overbodig voor hen die toch niet in aanmerking komen, behoort de Commissie, bij voorkeur in haar geheel, met de overigen kennis te maken. Het kan echter voorkomen, dat in bijzondere gevallen volstaan kan worden met de verschijning van den sollicitant voor een deel der Commissie of voor een harer leden. Wat de aan de sollicitanten te vragen inlichtingen betreft, zal het vermoedelijk wenschelijk blijken aan allen een gedrukten staat ter invulling voor te leggen, die, waar noodig, door speciale informatien aangevuld wordt.

Overigens ligt het in de bedoeling, dat de Commissie voorlichting zal zoeken overal waar zij meent die te kunne verkrijgen.

Ad artikel 9. In dit artikel is slechts opgenomen wat het publiek ten aanzien van de wijze waarop de Commissie haar oordeel vestigt, behoort te weten.

Andere bepalingen daaromtrent kunnen gegeven worden in eene instructie voor de Commissie.

Daarin zal ook eene plaats moeten vinden eene bepaling als op blz. 980 van dit rapport bedoeld, dat in dezelfde categorie van algemeene voorbereiding aan hoogere examens de voorkeur wordt gegeven boven lagere, tenzij andere omstandigheden zich daartegen verzetten.

Al verder kan in de instructie o. a. worden opgenomen, dat wanneer in eenige gevraagde categorie van algemeene voorbereiding het aantal geschikte sollicitanten ontbreekt, het uit andere categorieën kan worden aangevuld. [1])

Ad artikel 10. De bedoeling van dit artikel is, dat de Commissie aan den Minister zal indienen eene gemotiveerde beoordeeling van *alle* sollicitanten en eene ranglijst van allen, die haars inziens voor aanneming geschikt zijn.

---

1) Vgl. Bijlage B, pag. 995.

Bij physieke afkeuring van een of meer sollicitanten, die voor aanneming in aanmerking komen, kan dan de ranglijst worden gevolgd.

Zooals boven reeds gezegd werd, zal de tijd van een jaar voldoende zijn voor de voorbereiding tot het door de candidaat-ambtenaren af te leggen examen.

Dit wordt gesactioneerd in artikel 11.

Het examen zal meer het karakter moeten hebben van een onderzoek naar de vraag of de candidaat-ambtenaren het jaar hunner voorbereiding goed hebben besteed en aan de van hen gekoesterde verwachting voldoen, dan van een diepgaand onderzoek naar de mate van kennis der examinandi.

Daarom komt het wenschelijk voor, met het afnemen van dat examen te belasten de Commissie die den Minister heeft ter zijde gestaan bij het aannemen der candidaten. Wanneer zij wordt samengesteld zooals boven is aangegeven, dan mag zij ook voor die taak geschikt geacht worden.

Evenwel kan het zijn dat voor het examen in enkele vakken aanvulling der Commissie noodig is met een examinator, die in het te examineeren vak onderwijs geeft en geen zitting in de Commissie heeft.

Een en ander wordt vastgesteld in artikel 12.

De Commissie, die den Minister zal ter zijde staan bij de keus der candidaat-ambtenaren, zal gedurende den tijd hunner voorbereiding voor den Indischen dienst hare aandacht aan hen moeten blijven schenken. Zij zal hen met raad en voorlichting moeten bijstaan, en wanneer nader mocht blijken dat zij ten gevolge van eene of andere, aan de Commissie vóór de aanneming onbekend gebleven of later opgekomen omstandigheid, ongeschikt voor den Indischen dienst zijn, zal zij het initiatief tot hun ontslag moeten nemen (artikel 13).

Nadat het examen is afgelegd, rapporteert de Commissie omtrent studie en examen aan den Minister (artikel 14). Het rapport wordt uitgebracht niet door de examen-commissie, maar alleen door de permamente Commissie. Zij alleen is bevoegd te achten om te oordeelen over de geschiktheid der candidaat-ambtenaren, voor zooveel daarvan gebleken is in het jaar dat aan het examen is voorafgegaan. En wat het examen betreft, is zij natuurlijk volkomen in staat een rapport uit te brengen zonder dat daarvan in den vorm wordt deelgenomen door de haar toegevoegde personen.

Wat het examen en het bepalen van den uitslag daarvan voor iederen candidaat op zichzelf betreft, hebben de toegevoegde leden dezelfde bevoegdheden als de leden der permanente Commissie.

Voor zooveel noodig zou een en ander zijn op te nemen in de door den Minister van Koloniën vast te stellen instructie.

De laatste alinea van artikel 14 heeft alleen het oog op verschoonbare belemmering in de studie, b.v. ziekte die de geschiktheid voor den Indischen dienst niet vermindert.

De artikelen 15, 16, 17, 18 en 19 hebben betrekking op de uitzending. Zij komen in hoofdzaak overeen met hetgeen in alle organieke bepalingen omtrent uitzending van ambtenaren voor den Indischen dienst is bepaald.

Ingevolge artikel 16 zullen, indien daaraan behoefte bestaat, d.w.z. wanneer geen voldoend aantal candidaat-ambtenaren beschikbaar is, ook zij, die hunne benoembaarheid ontleenen aan artikel 92 der wet tot regeling van het hooger onderwijs, kunnen worden uitgezonden.

Die personen kunnen thans slechts voor rechterlijke betrekkingen uitgezonden worden (Koninklijk besluit van 23 December 1892 No. 28, *Nederlandsch Staatsblad* No. 286, *Indisch Staatsblad* 1893 No. 72).

De gratificatie voor uitrusting, die thans voor de administratieve ambtenaren *f* 400.— bedraagt, wordt vastgesteld op *f* 1000.—. Dit komt billijk voor, ook met het oog op andere ambtenaren. Rechterlijke ambtenaren ontvangen *f* 1000.—, ingenieurs van den waterstaat *f* 1500.—, mijningenieurs eveneens *f* 1500.—, houtvesters en leeraren M. O. *f* 1000.—.

Wat de verhooging der gratificatie betreft voor hen die in een of meer andere talen dan het Maleisch examen hebben afgelegd, zij verwezen naar bladz. 983 van dit rapport.

Ten aanzien van de artikelen 21 en 22 strekke het volgende tot toelichting.

Door de voorgestelde regeling zal uit den aard der zaak het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, als benoembaar makende tot administratief ambtenaar, moeten vervallen. Dat examen maakt volgens de regeling van 1883 ook benoembaar, maar het is niet noodig het voor die categorie van ambtenaren in stand te houden. Deze toch legt dat examen feitelijk niet meer af, maar verwerft zich de benoembaarheid door het examen bedoeld in het 2de lid van artikel 92 der wet op het hooger onderwijs, en alleen zij die aan dat examen hebben voldaan, kunnen dan ook voor rechtelijke betrekkingen worden uitgezonden.

Het groot-ambtenaarsexamen moet dus geheel vervallen.

Evenwel zal het in 1900 nog moeten worden afgenomen, omdat bekend is gemaakt (*Staatscourant* van 2/4 April j.l.) dat in dat jaar gerekend kan worden op de uitzending van 10 personen, die in het examen geslaagd zijn.

Wijders wordt het billijk geacht aan hen, die thans reeds hunne studie hebben aangevangen en die studie dus na drie jaren, d. w. z. in 1901, kunnen hebben voltooid, de gelegenheid te laten om benoembaarheid tot Indisch ambtenaar te verwerven, hoewel volgens de bovengenoemde bekendmaking in de *Staatscourant* van 2/4 April in 1901 geen uitzending voor den administratieven dienst zal plaats hebben (artikel 22).

Daarmede schijnt aan de eischen van een billijken overgang voldaan.

Wanneer in 1902 uitzending noodig is, dan kunnen daarvoor in 1901 candidaat-ambtenaren op den voet van de nieuwe regeling worden aangenomen.

Artikel 23 van het ontwerp-besluit komt overeen met artikel 19 van de regeling van 1883, en artikel 24 met artikel 18 dier regeling.

Ten slotte meent de Commissie te moeten mededeelen waarom zij Uwe Excellentie in overweging geeft de door haar ontworpen bepalingen vast te stellen bij Koninklijke besluit en niet bij de wet.

In den laatsten tijd hebben zich stemmen doen hooren, die op regeling bij de wet aandrongen. Wat daarvoor is aangevoerd komt hoofdzakelijk hierop neer, dat de zaak van te groot algemeen belang is, dat het alleen bij wettelijke regeling mogelijk is dat het onderwerp, alvorens het tot eene beslissing komt

van alle kanten goed wordt toegelicht, en dat zoodanige veelzijdige toelichting niet kan worden gemist, omdat de ondervinding heeft geleerd, dat eene regeling bij Koninklijk besluit aan voortdurende wijzigingen onderhevig is.

Geen van deze argumenten komt aan de Commissie afdoende voor, en daar ingevolge artikel 61 der Grondwet regeling bij de wet van koloniale onderwerpen uitzondering moet zijn, alleen voorkomende bij gebleken behoefte, zou zij regeling bij de wet, ook met het oog op dat Grondwetsartikel, niet kunnen aanbevelen.

Zaken van zeker niet minder belang dan de benoembaarheid tot Indisch burgerlijk ambtenaar, zijn daarenboven bij Koninklijk besluit geregeld.

Dat alleen bij wettelijke regeling veelzijdige toelichting mogelijk is, komt wijders niet juist voor. Niets zou Uwe Excellentie behoeven te beletten het advies onzer Commissie te publiceeren en alzoo de bespreking van hare voorstellen in zoo ruim mogelijken kring uit te lokken.

Het argument dat in de laatste plaats voor regeling bij de wet is genoemd, is de meerdere stabiliteit van dergelijke regeling.

Stabiliteit is zeker gewenscht wanneer het vaststaat dat men het onverbeterlijke heeft gevonden.

De Commissie is er voor zich niet slechts zeker van, dat wat zij voorstelt veel beter is dan wat thans bestaat, maar zij durft zich ook vleien dat de regeling, die door haar is ontworpen, in de praktijk zal voldoen, voor zooveel dat van eenige regeling van dit zeer moeilijke onderwerp te verwachten is.

Evenwel, het eindoordeel hierover moet aan de ondervinding worden overgelaten.

Overmoedig zou het zeker zijn, te beweren dat, nadat men jarenlang vruchteloos getracht heeft eene voldoende regeling te verkrijgen, thans iets geleverd is dat in alle onderdeelen onverbeterlijk zal blijken te zijn; wat hetzelfde zou blijven, ook wanneer het grootst denkbare aantal personen aan het totstandkomen van de regeling medewerkte. Wellicht ware het zelfs te vreezen dat dan de veelheid van uiteenloopende denkbeelden zou leiden tot stukwerk, dat, omdat het zou trachten aan onvereenigbare wenschen te voldoen, per se zou teleurstellen. De door de Commissie voorgestelde regeling zal voorloopig uit den aard der zaak, hoe groot de verwachting die men van haar koestert ook is, een proefneming zijn

Regeling bij de wet zou ook iets zeer ongewoons wezen. Niet alléén ten opzichte van Indië, maar ook van Nederland. Als er voor Nederland sprake kan zijn van een regel, dan is die ook dáár, dat regeling plaats vindt bij of krachtens Koninklijk besluit. Wat Indië betreft, zijn voor de verschillende categorieën van ambtenaren de voorwaarden van benoembaarheid, als waarvan sprake is, geregeld bij Koninklijk besluit als een uitvloeisel van artikel 7 van van het Koninklijk besluit van 10 September 1864 No. 47 (*Nederlandsch Staatsblad* No 93, *Indisch Staatsblad* No. 194). Alleen voor de administratieve ambtenaren daarop eene uitzondering te maken, zou weinig rationeel zijn.

Slechts schijnbaar zou men zich ter wederlegging hiervan kunnen beroepen op het antecedent van artikel 92 der wet tot regeling van het hooger onderwijs (*Staatsblad* 1876 No. 102). Die wet regelt in de artikelen 91 en volgende de bevoegdheden, die aan de academische graden verbonden zijn. Inderdaad gaat zij ook in artikel 92 niet verder. Dat dat artikel niet bedoelt *benoembaarheid*

te regelen, maar waar het van *benoembaarheid* spreekt, *bevoegdheid* bedoelt, blijkt, behalve uit het verband waarin het eene plaats heeft, duidelijk daaruit, dat de benoembaarheid feitelijk steeds elders is kunnen worden geregeld, en daar zelfs gegeven is aan hen, die haar volgens het artikel niet hebben.

De benoembaarheid tot rechterlijk ambtenaar in Nederlandsch-Indië is geregeld bij het bij Koninklijk besluit vastgestelde Reglement op de rechterlijke organisatie en het beleid der Justitie in Nederlandsch-Indië en wordt daar voor sommige betrekkingen, b. v. bij landraden. gegeven aan hen, die geen doctor in de rechtswetenschap zijn.

Voor de burgerlijke ambtenaren is de benoembaarheid zoowel bij de vorige regelingen als bij die, welke is vervat in het Koninklijk besluit van 29 Augustus 1883 en de later daarin gebrachte wijzigingen, mede hoofdzakelijk gegeven aan hen die geen doctor in de rechtswetenschap zijn.

Artikel 92 der wet op het hooger onderwijs doet niet anders dan de bevoegdheden regelen der doctoren in de rechtswetenschap, voor zooveel betrekkingen bij de rechterlijke macht en den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië betreft, maar onthoudt zich van het regelen der benoembaarheid tot die betrekkingen, wat dan ook een onderwerp is dat niet in de wet op het hooger onderwijs tehuis behoort.

's Gravenhage, den 27 Mei 1899.

GROENEVELDT,
H. KERN.
J. DE LOUTER.
J. MULLEMEISTER.
A. A. DE VRIES.

Bijlage A.

ONTWERP-BESLUIT.

WIJ WILHELMINA ENZ.,

Op de voordracht van Onzen Minister van Koloniën dd.

Den Raad van State gehoord (advies van

Gezien het nader rapport van Onzen voornoemden Minister, dd.

Overwegende dat het noodig is de benoembaarheid tot betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur en bij de gouvernements-bureaux in Nederlandsch-Indië opnieuw te regelen;

Gelet op artikel 7 van het Koninklijk besluit van 10 September 1864 (*Ned. Stbl.* No. 93 en *Ind. Stbl.* No. 194);

Hebben goedgevonden en verstaan:

vast te stellen de volgende

Bijzondere Voorwaarden

voor benoembaarheid tot betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur en bij de gouvernements-bureaux in Nederlandsch-Indië:

Artikel 1. Tot de betrekkingen van adspirant-controleur en controleur bij het binnenlandsch bestuur, assistent-resident, gewestelijk secretaris, resident en gouverneur, alsmede tot de betrekkingen van referendaris — met uitzondering van die bij de comptabiliteit — en secretaris bij de Departementen van algemeen burgerlijk bestuur, bij de algemeene secretarie en bij den Raad van Nederlandsch-Indië, daaronder begrepen de betrekkingen van algemeen secretaris van en gouvernements-secretaris, zijn — behoudens het bepaalde in artikel 92 der wet van 28 April 1876 tot regeling van het hooger onderwijs (*Stbl.* 1876 No. 102) — alleen benoembaar zij, die hebben voldaan aan een speciaal daarvoor afgenomen examen, waartoe alleen worden toegelaten:

zij, die aan eene Nederlandsche Universiteit een doctoralen graad hebben verworven, dan wel met goed gevolg aldaar een candidaats-examen hebben afgelegd;

artsen en zij, die geslaagd zijn in het tweede natuurkundig examen;

zij die diploma van ingenieur dan wel technoloog van de Polytechnische School te Delft bezitten, en zij die een der aldaar afgenomen wordende examens B met goed gevolg hebben afgelegd;

officieren van de Land- en Zeemacht, daaronder begrepen adelborsten 1e klasse en adjunct-administrateurs;

zij, die een diploma bezitten van de afdeeling Hoogere Land- en Boschbouwschool der Rijkslandbouwschool te Wageningen;

ambtenaren voor Chineesche zaken in Nederlandsch-Indië;

zij, die met voldoenden uitslag hebben afgelegd het examen voor vice-consul;

surnumerairs der registratie;

surnumerairs der directe belastingen, invoerrechten en accijnzen;

surnumerairs der directe belastingen en van het kadaster.

Aan hen, die de in dit artikel geregelde benoembaarheid bezitten, wordt ook de voorrang toegekend, wanneer zij voor benoemingen tot andere betrekkingen bij de gouvernements-bureaux, dan in den aanhef van dit artikel zijn genoemd in aanmerking komen tegelijk met personen, die overigens gelijke aanspraak hebben, maar de benoembaarheid volgens dit artikel missen.

Art. 2. Het in artikel 1 bedoelde speciale examen voor den Indischen dienst loopt over:

de hooftrekken der land- en volkenkunde van den Indischen archipel, daaronder begrepen de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken;

de geschiedenis der voornaamste volken van den Indischen archipel en inzonderheid van de vestiging en ontwikkeling van het Nederlandsch gezag;

de hoofdtrekken van de Staatsinstellingen van Nederlandsch-Indië.

de Maleische taal, waaruit met voldoende vaardigheid een eenvoudig prozastuk zal moeten worden vertaald in het Nederlandsch, terwijl rekenschap zal moeten worden gegeven van de gebruikelijke taalvormen.

Aan hen die zulks verlangen, zal gelegenheid worden gegeven om bovendien, op denzelfden voet als in de Maleische taal, examen af te leggen in de Javaansche taal, dan wel in eene andere in Nederlandsch-Indië inheemsche taal, waarin onder voldoende waarborgen examen kan worden afgenomen, aan te wijzen door Onzen Minister van Koloniën.

Art. 3. Naar gelang van de behoefte van den dienst, neemt de Minister van Koloniën personen aan, die voldoen aan de eischen, in artikel 1 gesteld voor toelating tot het in artikel 2 bedoelde examen, en bestemd zijn om ter beschikking van den Gouverneur-Generaal te worden gesteld, ten einde te worden benoemd tot ambtenaar bij den burgerlijken dienst in Nederland-Indië.

De aangenomenen dragen den titel van *candidaat Indisch ambtenaar*.

Art. 4. De aanwijzing der candidaat Indische ambtenaren wordt voorbereid door eene Commissie.

Art. 5. De Commissie bestaat uit ten minste zeven leden, die door Ons worden benoemd en ontslagen. Twee hunner worden door Ons als Voorzitter en als Secretaris aangewezen.

Art. 6. Uiterlijk in het begin van de maand April van elk jaar doet de Minister van Koloniën aan de Commissie eene opgave toekomen van het aantal ambtenaren voor den burgerlijken dienst in Nederlandsch-Indië, dat in het volgende jaar kan worden uitgezonden, en vermeldt daarbij, zoo hij daartoe aanleiding vindt, hoeveel candidaten uit elke categorie van algemeene voorbereiding zoo mogelijk worden verlangd.

De Commissie doet daarop eene oproeping van sollicitanten, waarbij het aantal candidaten, dat zal worden aangenomen, wordt bekend gesteld.

Art. 7. De sollicitanten melden zich vóór 15 Mei schriftelijk bij de Commissie aan, onder overlegging van de diplomata, getuigschriften en andere bewijsstukken omtrent de studiën, die zij gemaakt hebben, alsmede van een door den burgemeester hunner woonplaats afgegeven verklaring, dat zij zijn van goed maatschappelijk gedrag, en van een bewijs dat zij tot geen militairen dienst verplicht zijn, of wel een bewijs, aantoonende welke verplichtingen ten aanzien van den miltairen dienst zij nog te vervullen hebben.

Indien er voor hen uitzicht bestaat na hunne aanmelding nog diplomata, getuigschriften of andere bewijsstukken betreffende hunne studiën te verkrijgen, maken zij daarvan melding in hunne aangifte en wordt hun toegestaan die bewijzen nader over te leggen, mits niet later dan 15 Juli.

Art. 8. De Commissie stelt met alle middelen die haar ten dienste staan een omstandig onderzoek in naar de moreele en intellectueele waarde der sollicitanten.

Daartoe is zij ook bevoegd, de sollicitanten voor zich of voor een of meer harer leden te roepen en van hen mondeling of schriftelijk al zoodanige inlichtingen te vragen, als zij te hunner beoordeeling meent noodig te hebben.

Art. 9. Bij de beoordeeling der sollicitanten let de Commissie op alle omstandigheden, die van invloed kunnen zijn op hunne geschiktheid voor den Indischen dienst.

Regelen voor de beoordeeling der sollicitanten geeft de Minister van Koloniën voor zooveel noodig bij eene door hem voor de Commissie vast te stellen instructie.

Art. 10. De Commissie dient aan den Minister van Koloniën eene gemotiveerde beoordeeling der sollicitanten in, met eene ranglijst van hen, die zij voor aanneming geschikt acht.

De Minister wijst daarop de candidaat Indische ambtenaren aan.

Niemand wordt als zoodanig aangewezen, die daarvoor niet physiek geschikt is bevonden door de daarvoor bestemde Commissie.

Art. 11. De candidaat Indische ambtenaren leggen in het jaar, volgende op dat hunner aanneming, het examen af, bedoeld in art 2.

Het examen wordt in de maand Juli afgenomen.

Art. 12. Het examen wordt afgenomen door de in artikel 4 bedoelde Commissie, die als examen-commissie telken jare door den Minister van Kolonien kan worden aangevuld, zoodanig als hem dat raadzaam zal voorkomen.

Het Voorzitterschap en het Secretariaat van de examen-commissie worden waargenomen door den Voorzitter en den Secretaris van de in artikel 4 bedoelde Commissie.

Al wat op het examen betrekking heeft en alsnog regeling vereischt, wordt geregeld door den Minister van Koloniën.

Art. 13. De candidaat Indische ambtenaren staan onder het toezicht van de in artikel 4 bedoelde Commissie, die bevoegd is hen voor zich of voor een of meer harer leden te roepen, mondeling of schriftelijk van hen inlichtingen te vragen, hen te raden, te vermanen of zoodanige opmerkingen te maken als zij noodig acht.

Na ingewonnen advies of op voordracht van de Commissie is de Minister van Kolonien te allen tijde bevoegd hen te ontslaan op grond van volgens zijn oordeel gebleken ongeschiktheid voor den Indischen dienst.

Zij zijn verplicht zich, wanneer de Commissie dit van hen verlangt, aan een geneeskundig onderzoek door de daarvoor bestemde Commissie te onderwerpen.

Art. 14. Nadat de candidaat Indische ambtenaren het in artikel 2 bedoelde examen hebben afgelegd, brengt de Commissie rapport uit aan den Minister van Kolonien over de studiën der candidaten en den uitslag daarvan, en stelt tevens zoodanige wijzigingen in de voorloopige ranglijst voor, als haar met het oog op examen en studiën wenschelijk en billijk voorkomen.

Voor wie het examen niet binnen den gestelden tijd met gunstigen uitslag heeft afgelegd, vervalt daarvoor de aanwijzing als candidaat Indisch ambtenaar. Hij kan slechts wegens bijzondere omstandigheden, ter beoordeeling van den Minister van Koloniën, voor eene verlenging zijner aanwijzing in aanmerking komen.

Art. 15. De candidaat Indische ambtenaren, die in het examen zijn geslaagd, worden op het in het eerste lid van artikel 14 bedoelde rapport, door den Minister van Kolonien ter beschikking van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indie gesteld.

Art. 16. Bij gebreke van een voldoend aantal candidaat Indische ambtenaren kunnen ook anderen, die hunne benoembaarheid ontleenen aan artikel 92 der wet tot regeling van het hooger onderwijs, door den Minister van Koloniën ter beschikking van den Gouverneur-Generaal worden gesteld.

Art. 17. Geene uitzending heeft plaats dan nadat (voor zooveel de candidaat Indische ambtenaren betreft, opnieuw) gebleken is van physieke geschiktheid.

Art. 18. Aan de uitzending is, behalve overtocht voor Gouvernementsrekening op den voet der daaromtrent geldende bepalingen, verbonden:

1°. een voorloopig traktement van *f* 150 (honderd vijftig gulden) 's maands, ingaande met den dag van aankomst te Batavia;

2°. eene gratificatie voor uitrusting ten bedrage van *f* 1000 (duizend gulden), die verhoogd wordt voor hen, die een voldoend examen hebben afgelegd in de Javaansche taal, met *f* 1000 (duizend gulden), en in eene andere in het laatste lid van artikel 2 bedoelde taal met *f* 750 (zevenhonderd vijftig gulden).

Art. 19. Zij, die ter beschikking van den Gouverneur-Generaal worden gesteld, verbinden zich tot terruggave van alle gelden welke aan hen en te hunnen behoeve zijn voldaan ter zake van overtocht en van gratificatie voor uitrusting, indien zij binnen den tijd van vijf jaren na hunne aankomst in Nederlandsch-Indië, anders dan ten gevolge van wèlbewezen ziels- of lichaamsgebreken, buiten eigen toedoen ontstaan, — ter beoordeeling van de Regeering, — uit 's lands dienst worden ontslagen, of indien zij niet binnen den hun aangewezen tijd naar Nederlandsch-Indië vertrekken, dan wel de reis derwaarts moedwillig afbreken.

Art. 20. Artikel 1 van dit besluit ontneemt de benoembaarheid tot de daarin genoemde betrekkingen niet aan hen, die benoembaarheid bij het inwerkingtreden van dit besluit bezitten.

Art. 21. Aanneming van candidaat Indische ambtenaren volgens de bepalingen van dit besluit heeft niet plaats vóór 1901.

Art. 22. Het tweede gedeelte van het groot-ambtenaarsexamen voor den Indischen dienst, zooals het is geregeld bij het Koninklijk besluit van 20 Juli 1893 (*Staatsblad* no. 117) en de later daarin gebrachte wijzigingen, wordt voor het laatste afgenomen in 1901 en het eerste gedeelte wordt niet afgenomen na 1899.

Zij, aan wie het diploma van het tweede gedeelte van het examen zal worden uitgereikt, zullen benoembaar zijn tot de in artikel 1 genoemde betrekkingen.

Op hen zijn van toepassing de vóór het inwerkingtreden van dit besluit geldende bepalingen omtrent uitzending.

Art. 23. Wij behouden Ons voor om, wanneer in bijzondere gevallen het belang van 's lands dienst mocht vorderen dat tot de betrekkingen, genoemd in artikel 1, personen benoemd worden die de bij dit besluit geregelde benoembaarheid missen, aan hen dispensatie van het vereischte tot de benoembaarheid te verleenen.

Art. 24. Wij behouden Ons voor de artikelen 18 en 19 van dit besluit bij gewoon besluit te wijzigen, wanneer wijziging noodig mocht worden.

Onze Minister van Koloniën is belast met de uitvoering van dit besluit, dat in het *Staatsblad* en in de *Staatscourant* zal worden geplaatst en waarvan afschrift zal worden gezonden aan al Onze Ministers, aan den Raad van State en aan de Algemeene Rekenkamer.

, den

De Minister van Koloniën,

Bijlage B.

NOTA.

In het rapport der commissie wordt op pagina 981 gezegd dat een éénjarige taalstudie voor de aanstaande Indische ambtenaren voldoende moet worden geacht, terwijl op pagina 983 wordt erkend dat de eischen voor de talen niet hoog zijn gesteld en dat de verdere beoefening dier talen in Indië zelf moet worden aangemoedigd, gemakkelijk gemaakt en beloond.

In dien algemeenen zin kan ik dat oordeel niet onderschrijven. Het is naar

mijne meening noodzakelijk, dat speciaal aan de ambtenaren van binnenlandsch bestuur hoogere eischen gesteld worden, wat taalstudie betreft. Een éénjarige studie van de Javaansche taal is voor de meeste jongelieden niet voldoende om daar in Indië op voort te bouwen, en enkele bijzonder begaafden zullen in een voortgezette studie, wanneer zij eenmaal in functie zijn, wellicht slagen, maar dan ook ten koste van hunne vele administratieve werkzaamheden.

Toch komt het mij voor, dat een langere studietijd in Nederland niet die vruchten zal opleveren, die in denzelfden tijd bij een beoefening der taal onder behoorlijke leiding, zoo theoretisch als practisch, in Indië kunnen verkregen worden.

Ik zou daarom wenschen dat zij, die in Ned.-Indië voor het binnenlandsch bestuur op Java bestemd worden, onder genot van het traktement, thans aan de ambtenaren ter beschikking toegekend, ter beschikking werden gesteld van den Resident van Kadoe, om aldaar onder leiding der onderwijzers aan de school tot opleiding van zonen van Inlandsche hoofden hunne taalstudie nog een jaar voort te zetten.

Met het voorbeeld der vroegere studie aan de landbouwschool te Buitenzorg voor oogen, zou moeten gewaakt worden dat die taalstudie de gewenschte resultaten had. Dit zou mogelijk worden eensdeels door het toezicht door den Resident van Kadoe uit te oefenen, anderdeels door na afloop van dit jaar de volgorde, waarin de ambtenaren zullen geplaatst en in de ranglijst opgenomen worden, te regelen naar de resultaten van die éénjarige studie.

Hetzelfde kan ten opzichte van de ambtenaren van binnenlandsch bestuur voor de buitenbezittingen geschieden te Fort-de-Kock of op een der andere plaatsen waar kweekscholen voor Inlandsche onderwijzers bestaan.

De dagelijksche omgang met de meest beschaafde leden der Inlandsche aristocratie, in zekeren zin als hun gelijken, zal hun die taalstudie niet alleen gemakkelijker maken, maar zij zullen daardoor een kennis van de zeden en gewoonten, de wijze van denken en handelen van den Inlander verkrijgen, die zij zich later zeer moeilijk in die mate eigen kunnen maken, wanneer zij eenmaal als adspirant-kontroleur of kontroleur een maatschappelijk standpunt innemen, waarbij de afstand tusschen hen en de Inlandsche hoofden zoo groot is geworden, dat vertrouwelijke omgang moeilijk meer denkbaar is.

Op pagina 985 van het rapport wordt gewezen op de moeilijkheid van de keuze der candidaat-ambtenaren, omdat gelet zal moeten worden niet alleen op kennis en intellectueele ontwikkeling, maar ook op karaktereigenschappen.

Naar mijne bescheidene meening moet ook, vooral voor de ambtenaren van binnenlandsch bestuur, gelet worden op beschaving, en dus op de omgeving, waarin zij opgevoed zijn.

Er moet vooral gewaakt worden dat de ambtenaren van binnenlandsch bestuur niet alleen in kennis de meerderen zijn, maar ook dat zij in beschaving met de zoo fijn gevoelende Inlandsche ambtenaren althans gelijk staan.

In de instructie, waarvan op pagina 986 in het rapport wordt gesproken, zouden ter zake door den Minister van Kolonien de noodige voorschriften aan de Commissie kunnen gegeven worden.

Het lid der Commissie,
J. MULLEMEISTER.

Bijlage C.

NOTA door den Heer de Louter als lid der Commissie voor het groot-ambtenaarsexamen in 1892 gevoegd bij een rapport dier Commissie, houdende voorstellen tot wijziging van het examen-programma.

De ondergeteekende maakt gaarne gebruik van de gelegenheid, hem door de Commissie verleend, om zijne van die der meerderheid afwijkende meening bij afzonderlijke nota aan Uwe Exellentie kenbaar te maken. Hij doet dit, omdat naar zijne overtuiging sommige voorstellen der Commissie eene verderfelijke strekking hebben en een noodlottigen invloed zullen uitoefenen op de opleiding van Indische ambtenaren en de vervulling van den Indischen staatsdienst.

Naar zijne meening, meermalen ontwikkeld, moet de opleiding van Indische ambtenaren berusten op de breede gemeenschappelijke basis eener algemeene ontwikkeling, aangevuld door die onontbeerlijke bizondere kundigheden, welke voor den Indischen staatsdienst vereischt worden. Hiertoe behooren kennis van land en volk, van de koloniale geschiedenis, van taal en godsdienst, zeden en gebruiken der bevolking en eindelijk van de staatsinstellingen van den Nederlandschen Souverein.

Niemand ontkent de noodzakelijkheid dezer bizondere kennis voor elken ambtenaar in de Kolonie. Hiermede in overeenstemming is het thans vigeerend examenprogram, hetzij meer of minder nauwkeurig omschreven. De Commissie acht eene uitbreiding van dit programma wenschelijk ten opzichte der inheemsche talen, waarmede de ondergeteekende zich, ofschoon schoorvoetend, vereenigt. Bovendien echter verlangt de Commissie onder de examenvakken op te nemen de kennis van het materieel en formeel privaat- en strafrecht voor Europeanen, van het strafrecht ook voor Inlanders. Wel spreekt zij slechts van kennis van den hoofdinhoud of van eenig begrip van de belangrijkste instellingen, doch vergelijkt men deze omschrijving met die der staatinstellingen, dan vindt men ook daar slechts gewag gemaakt van de voornaamste bepalingen, terwijl ieder weet, voor welken omvang deze milde maar rekbare terminologie vatbaar is. De Commissie grondt haar voorstel inzonderheid op de vermeende en meermalen uitgesproken behoefte aan rechtskennis bij de ambtenaren van het binnenlandsch bestuur. Zelfstandig moeten bestuurshoofden de wet kunnen raadplegen en zich niet laten intimideeren door advocaten. De ondergeteekende ontkent niet, dat administratieve ambtenaren meermalen de behoefte aan rechtskennis hebben gevoeld en uitgesproken. Alleen acht hij het zonderling, dat juist thans met zooveel nadruk op die behoefte wordt gewezen, nu door de op Java tot stand gekomen scheiding tusschen rechterlijke en administratieve macht de eigenlijke rechterlijke functiën der administratieve ambtenaren belangrijk zijn verminderd en alleen die op sommige buitenbezittingen eenige vermeerdering hebben ondergaan. Maar overigens beweert hij hetzelfde van talrijke administratieve ambtenaren hier te lande; hoofden en leden van gemeente-, provinciale en zelfs departementale besturen verkeeren telkens in hetzelfde geval en gevoelen het gemis eener juridische vorming, die hun meermalen te stade zou komen. Waar de Regeering deze voor hare ambtenaren onmisbaar acht, wordt een doctorale graad in

rechts- of staatswetenschap gevorderd, de eenige deugdelijke en denkbare waarborg tegen het gevreesde gebrek. Is men inderdaad van oordeel, dat rechtskennis een onmisbaar vereischte is voor den werkkring van den ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur, dan schome men niet, voor hem eene opleiding aan de Universiteit en den graad van doctor in de rechtswetenschap te eischen. Wil men dit niet, dan zoeke men niet door *onvoldoende* en *onuitvoerbare* middelen hetzelfde doel te bereiken.

De ondergeteekende aarzelt niet, het middel door de Commissie voorgesteld, ten eenenmale *onvoldoende* te noemen. Theoretische rechtskennis is slechts mogelijk door de studie van het Romeinsche recht, gevolgd door die van de verschillenne onderdeelen van het nieuwe recht, ieder op zich zelf en in onderling verband, gedurende een cursus van ten minste drie jaren. Ook zulk een kennis, aan de Universteit verworven, bepaalt zich tot hoofdbeginselen en algemeene trekken. Meent men met nog minder te kunnen volstaan, dan vervalt men in een hopeloos dilettantisme. De omschrijving der commissie toont duidelijk hare verlegenheid om hieraan te ontkomen. Na een voorbereidende cursus van een enkel jaar meent zij een examen te kunnen vorderen in den *hoofdinhoud* van vier wetboeken: Burgerlijk Wetboek, Wetboek van Strafrecht voor Europeanen, idem voor Inlanders, Inlandsch Reglement; voorts *eenig begrip van de belangrijkste instellingen* uit drie andere wetboeken: van Koophandel, van Burgerlijke Rechtsvordering, van Strafvordering! Meent zij inderdaad, dat zoodanige rechtskennis nauwkeurig bepaald, of, indien letterlijk opgevat, *voldoende* is, om den ambtenaar „vertrouwd te maken met de wetten en de reglementen", hem in staat te stellen te beoordeelen, „waar en in welke gevallen de verschillende wetten en reglementen moeten worden toegepast," kortom hem voor verlegenheid en intimidatie door advocaten te vrijwaren?

Doch het middel is ook *onuitvoerbaar*, althans op den duur. Het examen staat in onmiddellijk verband met het onderwijs aan de Indische instelling te Delft, dat zich natuurlijk geheel en al voegt naar het examen, waarop het is ingericht. Elke inkrimping of uitbreiding van het examenprogram heeft dus terstond ten gevolge inkrimping of uitbreiding van het Indisch onderwijs te Delft. De voorgestelde uitbreiding nu gaat de krachten van leeraren en leerlingen verre te boven. Immers wie is in staat privaat- en strafrecht, materieel en formeel, in een éénjarigen cursus met vrucht te doceeren aan jongelieden, die nooit iets van recht geleerd hebben? Een der tegenwoordige hoogleeraren moge door veelzijdige kennis en rijpe ervaring daartoe geschiktheid en opgewektheid bezitten, op den duur is dit ondenkbaar. Eerlang zullen meerdere docenten gevorderd worden, het onderling verband tot bezwaren aanleiding geven en misschien langzamerhand eene rechtsgeleerde faculteit te Delft opgroeien zonder den noodwendigen bodem eener klassieke propaedeusis. Hoe zullen in de tweede plaats bedoelde jongelieden, voor verreweg het meerendeel leerlingen der hoogere burgerscholen, deze rijke stof in zich opnemen en bij een examen reproduceeren? Zij, die ervaring opdeden aan eene Universiteit, hebben grond tot hoofdschuddend twijfelen. Hoeveel tijd eindelijk zal, aangenomen de mogelijkheid, deze studie kosten? Reeds is gezegd, dat candidaten in de rechtswetenschap daarvoor ten minste twee volle jaren behoeven. De vroegere tweejarige cursus, pas in een driejarigen veranderd, zal weldra

tot een vier- of vijfjarigen worden uitgebreid. Om den grooten omvang, dien het examenprogram inzonderheid door de opneming van dit vak verkrijgt, stelt de commissie voor, het examen in twee deelen te splitsen: het eerste zou in den regel na een éénjarigen, het tweede na een tweejarigen cursus worden atgelegd. De commissie verdeelt de vakken tusschen de beide deelen vrij willekeurig en gaf daardoor aanleiding tot groot verschil van meening over het relatief belang van ieder vak. De rechtskennis wordt in het eerste deel geplaatst, de staatsinstellingen in het tweede, zoodat de student eerst het verschil tusschen den rechtstoestanden van Europeanen en dien van Inlanders zal leeren kennen en eerst in een volgend jaar zal kennismaken met de hooftrekken van bestuur en justitie en met de verdeeling zelve in Europeanen en Inlanders. Daargelaten deze zonderlinge volgorde, leidt de splitsing zelve ongetwijfeld tot verzwaring van eischen, verlenging van studie en kunstmatige belemmering van den studiegang. Meer en meer zal de gemeente-instelling te Delft eene kweekschool worden met een afgebakend en onbuigzaam leerprogram; en, doordien hare leeraren ook examinatoren zijn en als zoodanig te recht grooten invloed uitoefenen in de jaarlijksche examen-commissiën, allicht bij machte wezen, de opleiding voor den Indischen staatsdienst naar eigen inzicht te beheerschen. Men kan toegeven, dat bij elk examen zekere speelruimte moet worden overgelaten aan het gezond verstand der examinatoren, en desniettemin van oordeel zijn, dat voor een staatsexamen, waartoe slechts een enkel pad buiten rechtstreeksch bereik van den Staat leidt, een nauwkeurige en duidelijke omschrijving der vereischten volstrekt onmisbaar is.

Doordrongen van de wenschelijkheid, om eenige rechtskennis bij toekomstige Indische ambtenaren aan te kweeken, heeft de hoogleeraar te Delft, belast met het onderwijs in de godsdienstige wetten, volksinstellingen en gebruiken, sedert een paar jaren een afzonderlijk college voor dit doel bestemd. Aanvankelijk vond dit veel bijval, doch later verflauwde de belangstelling. Hieruit blijkt m. i. vooreerst, dat het besef der noodzakelijkheid van rechtskennis althans niet tot de Indische ambtenaren in spe is doorgedrongen; bovenal echter, dat het ook den bekwaamsten en ijverigsten docent niet gelukt, voor dergelijke stof onder aldus gevormde jongelieden liefde te wekken of een vruchtbaren bodem te vinden; en dit ondanks de uitbreiding van den cursus van twee tot drie jaren zonder verzwaring van de eischen voor het examen. Nu deze zeldzame gelegenheid aangeboden doch versmaad wordt, wil men het: „dwingt hen om in te gaan" toepassen, door de kennis van de Nederlandsch-Indische wetboeken onder de verplichte vakken voor het groot-ambtenaarsexamen op te nemen. De ondergeteekende neemt de vrijheid om bovenstaande redenen hiertegen ernstig te waarschuwen. Naar zijne overtuiging zal door deze verandering een gewichtige stap worden gedaan in een verkeerde richting, een stap, die op teleurstelling van alle belanghebbenden: docenten en kweekelingen, inzonderheid echter van den Staat en zijne koloniën, moet uitloopen, en derhalve niet krachtig genoeg kan worden ontraden.

Utrecht, 1 October 1892. J. DE LOUTER.

Friedrich Gerstäcker op Java,

DOOR

S. KALFF.

Bijkans een halve eeuw geleden werd Java bezocht door een Duitscher, boven het gros zijner landgenooten uitblinkende door geestesontwikkeling, door de vruchtbaarheid van zijn schrijverstalent en door zijn vooruitspringende plaats in de republiek der letteren.

Tijdens Friedrich Gerstäcker ten jare 1851 te Batavia aan wal stapte was hij reeds een bereisd man, en die een avontuurlijk leven achter den rug had. Reeds als kind had hij zijn vader, een tenorzanger, op diens kunstreizen vergezeld, was daarna gelijk Fritz Reuter *Strom* geweest op een landbouw-etablissement en eindelijk geëmigreerd naar Amerika.

Daar had hij door verschillende staten rondgezworven; een dier vele fortuinzoekers gelijk ze uit den maalstroom van het koortsige Amerikaansche leven te voorschijn komen en weder daarin verdwijnen. Jaren lang leidde hij het leven van een jager in de oorspronkelijke wouden van het Westen; het leven waarvan Fenimore Cooper verhaalt in zijne *Woudloopers*, waarvan hijzelf op later leeftijd de ontberingen en ook de bekoringen zou beschrijven in tal van romans. 't Was de tijd waarin hij met enkele gezellen, halve *desperados* en even afkeerig als hij van de banden der samenleving, door bosch en veld zwierf, van 't eene jagersbivak naar 't andere, met den koorzang uit *Die Räuber* als 't ware op de lippen:

> Ein freies Leben führen wir,
> Ein Leben voller Wonne;
> Der Wald ist unser Nachtquartier, (u. s. w.)

Na vijf jaren zwalkens, alsof plotseling de zucht naar een geregeld leven hem bevangen had, verpopte de woudlooper zich in. . . . . logementhouder. Hij nam het bestuur op zich van een

hotel in Louisiana, maar 't bruide hem niet. Reeds een paar jaar later dreef heimwee hem naar 't vaderland.

De ader der romantiek was intusschen bij hem aan 't vloeien geraakt, en 't bleek een overvloedige ader. De eene Amerikaansche roman voor, de andere na, zag van zijne hand het licht. Zij waren oorspronkelijk in de vinding, zij waren uitnemend in den verhaaltrant en boeiend door frischheid: zijne landgenooten ontvingen ze met graagte. Maar voor een huiszittend proza-fabrikant deugde hij toch niet; de donquichotterie zat hem nog in 't bloed. De oude reislust dreef hem in 1849 om, met ondersteuning van het rijksministerie, een nieuwe voyagie te ondernemen, die hem over Brazilië en Chili naar Californië bracht, verder naar de Sandwich-eilanden en Australië, waarna hij over Java naar Duitschland terugkeerde.

Later ondernam hij nog twee groote reizen; die van 1862 als metgezel van hertog Ernst van Gotha naar Egypte en Abyssinië, vijf jaren later naar Mexico en Zuid-Amerika, en de tusschentijd werd steeds dienstbaar gemaakt aan de duitsche romantiek. Schrijvende en reizende bracht hij zijn leven door. Toen hij in 1872 te Brunswijk kwam te overlijden nam hij den roem met zich — of neen, die overleefde hem — een der vruchtbaarste romanschrijvers van Duitschland te zijn geweest.

Onder zijne vele geschriften was *Unter den Aequator* datgene, waarvan het tooneel zich op Java beweegt. Maar behalve dezen roman in drie deelen waren er nog eenige Javasche schetsen uit zijne pen gevloeid en in de *Allgemeine Zeitung* geplaatst, schetsen die sedert ook in het Hollandsch vertaald werden.[1]) En al was het onderwerp geenszins nieuw — immers, zooveel ontwikkelde Duitschers hadden uit eene ervaring, langduriger dan de zijne, over de Nederlandsche koloniën geschreven — de letterkundige reputatie des schrijvers gaf aan die artikelen goed geleide en het waarmerk der kwaliteit.

De indrukken des reizigers bij zijne komst te Batavia waren de gewone indrukken van den „baar", en zóó beschreef hij ze aan de lezers in Duitschland. Toch kwam daarbij de *çi-devant* woudlooper nog even om den hoek kijken. De gevoelens van den man, die zoolang in Amerikaansche wildernissen de geriefelijkheden der beschaving had ontbeerd, die zich thans plotseling in een

---

[1]) *Bijdr. T. L. V. von N. I. III*, 1855.

focus van gemaklievende zeden en overdadige tafelgeneuchten zag verplaatst, uitte zich bij de beschrijving eener Indische rijsttafel in regels als deze:

„Ware het een kamp in het woud geweest, met een eenvoudige wollen deken tot beschutting tegen regen en koude, en een stuk koud vleesch tot avondmaal en ontbijt, ik zou er eer weder aan gewend zijn; maar in de ontelbare zoete en zure, heete en koude spijzen, in de gecompliceerde bediening met God weet hoeveel paar messen en vorken, met glazen en servetten, in de onophoudelijke verwisseling van borden door onverschillige Maleiers kon ik mij moeilijk vinden. Men zal begrijpen dat mij het *ensemble* in de eerste dagen niet zoo comfortabel toescheen als het eigenlijk in werkelijkheid was."

Aan boord had de bezoeker naarstig Maleisch gestudeerd; hij geloofde de theorie er van reeds tamelijk onder de knie te hebben. Alleen, de praktijk viel tegen. Spoedig bemerkte hij ook dat er in het Bataviaasch Maleisch, gelijk hij 't aan de logementstafel hoorde spreken, vele Spaansche, Portugeesche en Hollandsche woorden waren geslopen; en onder de laatsten dacht hem de uitdrukking *senapang* voor: geweer de opmerkelijkste. Zoo'n *senapang*, schrijft hij, is werkelijk om iemand omver te doen vallen. Wellicht dacht hij daarbij aan het Duitsche *Schnapphahn*, of aan de figuurlijke beteekenis welke het stamwoord oudtijds ook in Nederland had, nl. die van „gauwdief".

En hoe weerzinwekkend dat eeuwigdurend geroep om *api!* terwijl men toch de sigaar des buurmans slechts voor 't vragen had, of het licht op armslengte van den vrager stond. Lag hier altemet een modern Sybaris aan de oevers van de Tji Liwong en schuwden deze gemaklievende, in den zwijmel van den schommelstoel verzonken Hollanders de inspanning zelfs der natuurlijkste bewegingen?

Een paar bladzijden der *Javaansche Schetsen* zijn aan de vruchten des lands gewijd. Het meest trof hem de overvloed der ananassen, die hij bij stapels op de markt vond opgetast en bijna „te geef" waren. Of wat beteekende een prijs van eenige duiten tegenover dien in Europa, waar voor een West-Indische ananas nog grif een halve thaler werd betaald! Het cijfer van den Indischen marktprijs zou den reiziger misschien nog meer getroffen hebben, had hij geweten voor welke sommen de eerste Surinaamsche ananassen, in Leidsche warmoezerijen gekweekt, op de tafels der aanzienlijken

gebracht werden. Hoe burgemeesters van Amsterdam, toen drie dezer vruchten in den stedelijken *hortus* tot rijpheid waren gekomen, den Franschen gezant D'Avaux er één voorzetten en de beide anderen den *Roi Soleil* ten geschenke zonden. Hoe Agneta Blok de Staten van Utrecht onthaalde op de ananassen, als eene zeldzaamheid op hare hofstede *Vijverhof* gekweekt; „waaraan", schrijft Collot d'Escury, „wij veelligt de medaille te danken hebben, welke ter harer eere bij die gelegenheid zou geslagen zijn, en waarop wij tevens niet slechts de tulp, maar ook een veel zeldzamer plant, den *cactus melocactus* namelijk, kunnen ontdekken."

En hier, op een Bataviasche *pasar* lag die koning der tropische vruchten ordeloos te hoop als knollen op een Hollandsche groentemarkt; hier werd het ooft voor vorsten geprijsd met enkele duiten, vermaald tusschen de tanden van den dorper!

Na de ananas was den vreemden bezoeker de braziliaansche botervrucht het liefst. Al noemde men die op Java „boewa advocaat", de identiteit met het Zuid-Amerikaansche gewas stond vast. Ook die van den „custard-apple" der Engelschen met de „boewa nonna". De nangka daarentegen had hij elders niet aangetroffen, ze moest aan het land eigen zijn; en deed eene voorzichtige natuur haar niet aan den stam zelf uitschieten, geen twijg zou haar kunnen dragen. Slechts de dwaze zou wenschen dat zulk een groote vrucht ook aan een grooten boom groeide. (*Tel fruit, tel arbre.*) Immers, de verhouding zou dan dezelfde zijn als waarvan sprake in de fabel van *Le gland et la citrouille.* Zoo een indische „villageois Garo" van meening mocht zijn dat de nangkas behoorden te groeien ter hoogte van kokos- of pinangnooten en hij had zich, gelijk gene onder den eikenboom, aan den voet van zulk een stam ter ruste gelegd, 't had kunnen gebeuren dat een der vallende vruchten zijn neus beschadigd, en hemzelven had doen uitroepen:

> Oh! oh! je saigne! et que serait-ce donc,
> S' il fût tombé de l'arbre une masse plus lourde,
> Et que ce gland eût été gourde?
> Dieux ne l'a pas voulu: sans doute il eut raison.

Maar vreemd scheen het hem dat de broodvrucht, welke op de Zuidzee-eilanden een zoo voornaam ingredient der volksvoeding uitmaakte, op Java onbekend was, ofschoon de boom er wel in het wild groeide,

Een bezoek aan het binnenland zou den vreemden reiziger ten jare 1851 niet zoo licht vallen als heden ten dage. Zijn landgenoot, de te Batavia gevestigde koopman Pandel had 't hem wel voorzegd; de assistent-resident voor de politie weigerde hem, en dat op hoogen toon, zelfs een pas naar Buitenzorg, werwaarts anders alle vreemdelingen zich vrijelijk konden verplaatsen. De zaak kwam eerst in orde door de bemoeïingen van een zijner Duitsche kennissen, die zich persoonlijk voor hem borg moest stellen. Daarbij was het traject kostbaar genoeg; het kostte per reiswagen ongeveer *f* 60, maar er vertrok driemaal 's weeks een postwagen van Batavia naar Buitenzorg en hier bedroeg de prijs van het personenvervoer slechts *f* 10.50.

Voordat hij Batavia verliet trachtte Gerstäcker nog eenige indrukken mee te nemen uit het bijzondere en het openbare leven der hoofdstad.

Oud-Batavia, het Jacatra *olim* der geschiedenis, lag daar reeds als de voormalige en ontluisterde koningin van het Oosten, ten halve eene doodenstad. De glorie van Amanus- en Tijgersgracht was lang voorbij; de dichter zou de plaats niet meer herkennen, voor welke hij eenmaal zijne hooggestemde lofliederen had aangeheven en gezongen van:

> O Schoon Batavia, dat mij houdt opgetogen,
> Daar gij uw Raadhuis met zijn trotsgewelfde boogen
> In 't vergezicht vertoont! hoe heerlijk is uw stand!
> Uw ruime Grachten, frisch bewaterd, schoon beplant —
> De Tijgersgracht, waarop Batavia mag roemen,
> En zich om dit sieraad de pronk van 't Oosten noemen,
> Werd van ons eerst beschouwd, daar zij, zoo rijk bevrucht,
> Een reeks paleizen trots doet stijgen in de lucht,
> En prijkt ten einde toe, met schoone Bouwjuweelen,
> Wier witte muren en doorwrochte kapiteelen,
> Verrijkt en opgesierd met lijstwerk en festoen,
> Beschaduwd door een dreef van eeuwig lentegroen,
> Den geest des vreemdelings verbazen door dien luister. [1])

Deze vreemdeling echter gevoelde zich meer aangetrokken door het karakteristieke oostersche volksleven dan door de herinneringen van het verleden. Liever dan in het uitgestrekte villa-kwartier, werwaarts de glorie der stad zich althans ten deele had verplaatst, dwaalde hij rond in de maleische en chineesche wijken, speurend naar het eigendommelijke in de zeden der bevolking.

---

[1]) I. de Marre. Batavia.

Vandaar dat hij eerlang in het neringrijke Chineesche Kamp, en voor een chineesch theater terecht kwam.

Zulk eene barbaarsche tooneelspeelkunst had hij, die toch zooveel volken en landen reeds had gadegeslagen, nog niet aanschouwd. En vooral, nog niet gehoord. Moesten hier booze geesten uitgedreven worden met het geraas van ketels en trommen, of beoogde dit kletterend paradestuk een algemeen alarm van het chineesche kwartier? Doch, zoo rumoerig als deze vertooning en zoo heidensch deze muziek ook was, het tafreel was schilderachtig genoeg. „O!" ontboezemt zich de waarnemer, „wat had ik er niet voor gegeven in dit oogenblik in staat te zijn geweest alles wat mij omgaf, met bamboes-hutten en olievlammen, met tooneelspelers en muzikanten, met alle toeschouwers van boven en beneden — mijzelven uitgenomen — op sterk water te zetten en het zoo, onverteerd, onveranderd, met heel zijne wonderlijke verlichting er bij, voor mijne Duitsche landgenooten opeens weder uit te pakken."

't Was niet dan het lokaas voor den speelduivel, deze gansche geraas makende omslag. Indien er slechts genoeg volks werd bijeengetrommeld om de „toptafel", in de onmiddelijke nabijheid staande, onder de aandacht te brengen en de luiden naar 't verkeerbord te lokken, dan vond de pachter er gewis zijne rekening bij. Die pachter betaalde aan de regeering eene hooge pachtsom en met woeker moest hij die penningen den kleinen man weder uit den zak kloppen; zulk een emplooi was John Chinaman wel toevertrouwd. Maar welk een landsbestuur, dat aldus de volksondeugden aanmoedigde instede van ze te bestrijden! Vervulde Nederland op *die* wijze zijne zending in het Oosten? *L'argent n'a point d'odeur* — maar als het tegendeel eens waar was, dan moest *dit* geld toch wel kwalijk rieken.

„Gaarne," zoo ontboezemt zich de schrijver, „had ik mij scherp tegen de Hollandsche regeering uitgelaten, dat zij door een zoo hatelijk middel de arme, reeds buitendien zoo verdrukte inboorlingen nog meer geld afperste — maar ik durfde het niet."

Neen, hij durfde niet; want waren niet in zijn eigen vaderland, de „Hauptstadt der Intelligenz" vooraan, de loterij en gewettigde hazardspelen nog steeds in zwang? Duldde de vaderlijke pruisische regeering niet mede speelbanken en staatsloterijen ten einde hare kassen te stijven? Inderdaad, de vergelijking ontnam hem het recht, waar hij in het oog eener christelijke natie den

balk zag, in dat van een heidensch volk den splinter aan te wijzen.

In Californië meende hij reeds de kennis gemaakt te hebben van alle mogelijke hazardspelen; hier vond hij nieuwe. En hoe verwonderlijk handig wisten de Chineezen het geld te tellen, geheel op het gevoel af. Het had eene duitsche appelvrouw in de ziel goed moeten doen zóó de koperen munten te zien vliegen. Dat er veel kwaads uit het dobbelspel voortkwam zouden de autoriteiten wel weten, en er evenmin ooren naar hebben als in Europa, waar reeds in oude tijden de vrome prediker van den kansel zijn stem er tegen verhief, maar als 't ware den doove een sprookje verhaalde. Hoe had niet de auteur der *Somme le Roy* [1]) de gemeente gewaarschuwd voor de gevolgen van het spel, schrijvende:

„Want alle taerninc-spel [2]) is in den rechte verboden om sonderlinghe vele groter sonden die daer af comen. Die eerste is groote ghiericheit, want die teghen den anderen speelt, die woude dat hi hem al af winnen mocht dat hi had. Ja al hielde hi roc noch hemde, hi souts lachen. Dat ander is: die meeste woeker die men doet, die doet men op ten dobbelspele. Dat derde is in scelden, in vloeken, in lyeghen, in quaetspreken, in sweren ende versweren, ende dat quaetste is in lelike blasphemien op Gode ende op sine heilighen."

Voor een land als Indië had men deze gevolgen veilig mogen uitbreiden, en er van zeggen dat ook diefstal daaronder behoorde, sedert zooveel verliezers aan 't verkeerbord zich op eens anders goed zochten te verhalen.

Nog eene andere bijzonderheid in dit Chineesche Kamp trof den bezoeker; nl. de aarden potten op de daken welke, met de opening naar voren gekeerd, de aanwezigheid aanduidden van een of meerdere huwbare dochters des huizes.

Eilacy, hoevele dezer vrijsters-embleemen zagen er reeds oud en verweerd uit, begroeid met mos, ja sommigen waar gansche struiken uitpuilden. Hoeveel jaren moesten zij er reeds gelegen hebben — hoeveel bedaagde maagden moesten er ginder niet wonen!

Welnu, dit meende hij voor eene proeve van mongoolsche eerlijkheid te mogen houden. De chineesche *pater familias* achtte het blijkbaar beneden zich zijne Lea's voor Rachel's uit te geven.

---

[1]) „Des Coninc̃s Somme" door Laurent, biechtvader van Filips van Frankrijk.

[2]) Spel met teerlingen.

Eilieve, indien eens hetzelfde gebruik in Europa in zwang ware, zou men dáár even nauwgezet wezen? Als zijne meening geeft de schrijver:

„Ik ben vast overtuigd dat men in Duitschland steeds middelen en wegen zou weten te vinden om de oude potten op bedekte wijze met nieuwere te verwisselen, en te zorgen dat er geen cactus of huislook in groeide."

Een dergelijk gebruik zou in Noorwegen bestaan, maar, minder naief dan bij de Chineezen van Batavia, *binnen* de huizen. Er zouden daar koperen ketels hangen, niet aan den ijzeren haak boven 't vuur (want dit mocht den huwelijkscandidaat eens het spreekwoord bijbrengen dat: „trouwen is een heet hangijzer") maar hoog aan de zoldering. Zooveel ketels, zooveel dochters. Terwijl de practische zin der Nooren er tegelijk voor zorgde om, te samen met de huwbare dochter, ook de huwelijksgift te afficheeren.

„Wellicht echter is dit slechts een sprookje", voegt de verhaler er bij.

Hij bekwam hier ook een kijkje op een Chineesche bruiloft, en gaarne had hij bij deze gelegenheid de voeten der bruid eens gezien, om zich te vergewisssen of die inderdaad zoo kunstmatig mismaakt waren als door zooveel reizigers verzekerd was geworden. Het gelukte hem echter niet die Chineesche voeten op den keper te bezien. Zelfs niet op een afstand, want ze bleven halstarrig wegschuilen onder den zoom van het opgepronkte staatsiekleed. En aan de voeten van de haar vergezellende bruidsmeisjes was niets bijzonders, niets specifiek-Chineesch op te merken. Gewone Rhijnlandsche maat! Het minst bevielen hem nog de voeten van den bruidegom, want, dicht voorbij den vreemdeling gaande, trad hij hem onzacht op de teenen.

Er zou te Batavia nog wel iets meer te zien zijn geweest, maar de dag om naar Buitenzorg te vertrekken was aangebroken eer hij er om dacht De postkoets, met vier kleine paarden bespannen, zou ten zes ure in den ochtend afrijden. De reiziger had niet anders bij zich dan een valies en een geweer, welk laatste hij niet dan met de grootste moeite had kunnen meenemen. Zweren moest hij dat hij geene *demagogische Umtriebe* in den zin had, dat hij zulk een gevaarlijk vuurwapen niet aan den bewoner van het binnenland in handen zou spelen. Het mocht daar ginds eens den amokspuwer of den muiter dienen, of het instrument worden ten bate van een toekomstigen *prang sabil*.

Zijn pas was alleen voor Buitenzorg, en voor slechts vijf dagen geldig; terwijl toch op het politiebureau te Batavia zijn Koninklijk-Saksisch paspoort lag gedeponeerd, waarbij de overheid van Leipzig alle burgerlijke en militaire autoriteiten in den vreemde uitnoodigde om houder ongehinderd zijne reis te laten vervolgen, desgevergd hem hulp en handreiking te verleenen. Doch deze op de algemeene welwillendheid getrokken wissel werd in dit land niet gehonoreerd; de blijken daarvan had hij reeds ampel bekomen.

De Indische postwagen, waarmede hij de reis thans aanvaardde, muntte geenszins uit door geriefelijke inrichting. Het voertuig was aan alle zijden open, de portieren enkel voorzien van lederen kappen tot beschutting tegen zon en regen, het inwendige van zitplaatsen voor zes personen. Achterop stonden een paar half naakte loopers en voorop zat de koetsier — ja, waarvoor zat die er eigenlijk! Alleen omdat het nu eenmaal zoo de gewoonte is een inlander op den bok te zetten, oordeelden de reisgezellen. In de eene hand hield hij zijn zweep, de andere was geheel gevuld met de touwen der teugels; sturen, mennen, kon hij er niet mee. Op dezelfde wijze had hij even goed een span van acht als van vier paarden voor zich uit kunnen drijven. Deze laatsten schenen wel te weten waar en hoe ze loopen moesten, en voor het aandrijven zorgden de loopers met hun voortdurend *hrrr! hrrr!*

Onder geschreeuw en zweepgeknal ging 't den grooten weg op. Weldra was het vierspan in vollen galop, rammelend en rinkinkend snelde de wagen vooruit, de beide inlandsche palfreniers holden als bruine duivels neven de paarden en van den koetsier mocht veilig met de Bijbelsche woorden gezegd worden:

„Het drijven is als het drijven van Jehu, den zoon van Nimsi, want hij drijft onzinniglijk."

Dit kon de reiziger zich maar niet voorstellen, dat hij den ganschen afstand tot Buitenzorg op die wijze, ongehinderd en bijkans zonder ophouden zou afleggen. Want nog levendig was bij hem de herinnering aan de Royal Mail Coach waarmee hij in Australië gereisd had, pijnlijker nagedachtenis. Bij iedere kromming van den weg, bij iedere woning kwam bij hem de vrees op dat een nieuw getal reizigers met australisch *sans-gêne* het rijtuig zou bestormen, degenen die het verlieten het uitstappen bijna belettende, en ijlings den wagen tot in de onderste en bovenste hoeken vullende. Dacht hij terug aan die ongure typen, die onverkwikkelijke tooneelen, ja, dan kwam deze Javasche postkar

hem voor als „een van zefirs gedragen, uit ochtendkoelte en rozengeur geweven hemelwagen."

De weg was ingedeeld bij palen, uit den tijd van het Britsche interregnum herkomstig. Het kwam hem echter voor dat ze geenszins den afstand van een Engelsche mijl nauwkeurig aangaven; eerder een korteren.

Zijne gissing was juist. De Engelschen hadden de palen op Java inderdaad op den afstand van een Engelsche zeemijl van 60 op één graad, overeenkomende met 20 minuten gaans, willen zetten. Die afstandsbepaling had een goeden grondslag, nl. de omtrek der aarde, doch door verkeerde meting als anderszins kwamen zij op een afstand van slechts 1481.77 Ned. el, of ongeveer 16 minuten gaans te staan. Andere opgaven spreken van 1506.94 Ned. el. (1 Eng. landmijl = 1609.3 Ned. el) of 400 rijnlandsche roeden; cijfers die mede worden aangenomen door Veth, welke er bij opgeeft dat de paal „door de Nederlanders" werd ingevoerd. [1])

Behalve hier en daar een blinde, geen bedelaars langs den weg. Alleen bij de posten stonden Javaansche kinderen en grabbelden in het stof naar de hun toegeworpen duiten. Maar afgezien van die onzindelijke natuurkindertjes, van dien rammelenden postwagen en de krijschende loopers daarneven, hoe aantrekkelijk werd de omgeving, hoe oogbekorend het landschap. Vooral voor den toerist, die nog maar kort geleden de waterlooze beemden van Australië had doorkruist. Hier groende en bloeide de gansche natuur, hier scheen in waarheid de hoorn des overvloeds te zijn uitgestort. Voorwaar, God had dit volk wel hartelijk moeten liefhebben om hun zulk een schoon land tot woonplaats te schenken.

Voor zichzelven had schrijver geene aangename ervaringen van de Hollandsche ambtenarij; in zake den geest van het bestuur rekende hij het haar evenwel als verdienste aan, dat zij op de inlandsche bevolking geen gewetensdwang uitoefende. Ieder mocht hier op zijne façon zalig worden. En ook dit prees hij dat de inlander hier niet met zweepslagen en scheldwoorden tot den arbeid werd gedreven, gelijk hij dat gezien had in het vrije Noord-Amerika, „waarvan God spoedig den vloek der slavernij wegneme."

Intusschen, in het jaar 1851 was ook in de Nederlandsche

[1]) *Java I*, p. 493.

Koloniën de slavernij nog niet afgeschaft. En had Gerstäcker een dieperen blik in de inlandsche huishouding kunnen slaan, had hij zijn oordeel kunnen vormen naar andere tafreelen en figuren dan die van de inlanders, welke hij aan den weg naar Buitenzorg tragelijk hunne mandjes met zand en grint zag voortzeulen, zijn uitspraak had wellicht ietwat gestrenger geklonken. Of ook, wanneer hij de geschiedenis gekend had van die verkapte slavernij, welke officieel *Heerendienst* heette; wanneer hij den grond gekend had dier gedweeheid, waarmede de inboorlingen zijn wagen voortduwden telkens wanneer de paarden daarvóór zich weigerachtig toonden.

Het was hem evenwel niet gegeven te lezen wat zooveel Indische schrijvers over dat onderwerp hadden in 't midden gebracht. Eckart b. v., met de regels:

„Achter die gedweeheid schuilt eene geheele geschiedenis, die de reiziger niet vermoedt. Een heele historie van tallooze oproepingen, dagreizen ver, soms bij vergissing, soms omdat de lagere ambtenaren zich ergens over te wreken hadden, van tallooze knevelarijen die ongestraft bleven, van onzekerheid omtrent de onschendbaarheid harer rechten en onbekendheid met bestuursinzichten, waar de toepassing van voorschriften trouwens volkomen afhangt van het *bon plaisir* der machthebbenden, die nooit gecontroleerd worden op 't stuk van bescherming der bevolking tegen willekeur, etc.

„En van de betaling van de gepreste helpers is meestal geen kwestie. Wel heeft het gouvernement bepaald dat op steilten, waar heerendienstplichtigen hulp moeten bieden, ƒ0,05 per man en per paal betaald moeten worden, maar ik ken menigen steilen weg die zonder hulp der bevolking niet door een rijtuig kan bereden worden, waar nooit op die heerendienstplichtigen gerekend is en men dus maar de hand legt op voorbijgangers of bewoners van de naaste hutten, natuurlijk zonder aan vergoeding te denken." [1])

Doch dit waren *les dessous des cartes*, voor een oppervlakkig reiziger uit den vreemde niet zoo dadelijk waarneembaar. Daarvoor behoorde men eerst „een pikol rijst gegeten te hebben."

Te Buitenzorg aangekomen bracht Gerstäcker aanstonds een bezoek aan hertog Bernard van Saksen Weimar, door wiens bemiddeling hij een paspoort voor de binnenlanden hoopte machtig te worden.

---

[1]) Eckart. Indische brieven aan een staatsraad. p. 14

Tijdens de reiziger hem hier ontmoette was deze zoon van groothertog Karel Augustus bereids een zestiger. En dat hij hem in een lijdenden toestand aantrof, zóó dat de patient weldra zijn ontslag zou vragen en repatrieeren, was ja aan het klimaat der tropen, maar wellicht evenzeer aan de gevolgen zijner vele militaire campagnes in Europa toe te schrijven. Reeds als veertienjarige knaap had hij den vuurdoop ontvangen in den slag bij Jena. Hij was opgegroeid onder krijgsrumoer: een van die adelijke *condottieri*, welke door en voor den oorlog leefden. Sedert 1815, toen het groote napoleontische drama was afgeloopen, stond hij in Nederlandschen dienst; hij streed als kolonel van het regiment Oranje-Nassau bij Waterloo, en later als luitenant generaal in den Tiendaagschen Veldtocht. Ofschoon van een beslist soldatesk naturel en in 't harnas grootgeworden mocht hij geenszins een dier ruwe krijgslieden geacht worden, welke Constantijn Huygens in zijne *Zedeprinten* omschreef als:

> Een roover met verlof, een ongelaeckt ontschaecker.
> Een vreeslick Ambachtsman, een Wees en Weduwmaeker,

Integendeel, hij was een in goede school gevormd opperofficier, lid van onderscheidene geleerde genootschappen, die in 1824 eene wetenschappelijke reis naar Engeland en Amerika gemaakt, en daarvan eene beschrijving het licht had doen zien; later, het zwaard nogmaals met de pen verwisselende, een *Précis de la campagne de Java* had geschreven. In 1848 tot commandant van het leger in Indië benoemd, kwam hij daar het volgende jaar aan, juist toen de derde Balische expeditie het pleit tusschen de Compagnie en de eilandvorstjes had beslecht. „Le prince" — aldus Gerlach in zijne *Fastes Militaires* — „arrivant trop tard pour partager les périls et la gloire de nos soldats, vint les féliciter de leur victoire."

Lang zou hij zijn commando echter niet voeren. De boom had te lang in den kouden grond gestaan om in den Indischen te kunnen aarden, en liet op dien leeftijd zich kwalijk verplaatsen. Slechts derdehalf jaar bleef hij legercommandant en keerde in 1852 naar zijn aangenomen vaderland terug, dat hem een jaar later op pensioen stelde.

Dit was de man tot wien Friedrich Gerstäcker zich wendde om hem het verder reizen mogelijk te maken, en 't bleek dat hij aan de rechte deur had geklopt. De ontvangst was minzaam; het was eene ontmoeting tusschen twee duitsche landslieden eerder dan

tusschen een hertog-legercommandant en een simpel toerist. De een was uit Weimar, de ander uit Hamburg; toch behoorden beiden tot hetzelfde groote vaderland, 't welk zijne zonen telde „so weit die deutsche Zunge klingt." De doornige kwestie van het paspoort kwam door den invloed des hertogs ook spoedig in orde. Deze stond er op den schrijver van zooveel treffelijkë werken nog verder van dienst te wezen, ook met zijn persoonlijk geleide; het lag in de rede dat hunne schreden zich het eerst richtten naar 's Lands plantentuin.

Van zelf dat de vermaarde *hortus* terstond de aandacht, of wat hetzelfde was, de bewondering des bezoekers tot zich trok. Ware hij plantkundige geweest, de lezers der *Allgemeine Zeitung* zouden gewis meerdere bijzonderheden over dit onderwerp vernomen hebben dan van een romanschrijver verwacht kon worden. Zelf betuigt deze: ware hier een duitsche professor in de botanie verdwaald geweest, hij had zich gewis aan een der kleine, idyllische vijvers, te midden van zooveel bloemenpracht en zooveel wonderen der plantenwereld een hutje laten bouwen; hij zou niet dan met den sterken arm van die plek te verjagen zijn geweest.

Destijds bezat de tuin ook nog een menagerie, dicht bij het paleis gelegen. De reiziger zag daar een grooten zwarten panter, eerst kortelings in één hok gehuisvest met een andere van de gewone soort, die zich beiden zeer goed schenen te verdragen. Zwart en geel in de dierenwereld bejegenden elkander beter dan, in de menschenwereld, blank en bruin. Een blauwe brulaap vervulde de lucht met zijn trillend stemgeluid en de boa constrictor werd door den bezoeker gezien een pijnlijk gezicht trekkende over de broodmagere hoenders, haar tot ontbijt gegeven. Voorts zag hij er nog een kasuaris van het eiland Bali met blauwe oorlappen, een wild varken uit het oostelijk gedeelte van den Archipel met door den neus gegroeide slagtanden, een paar sierlijke kantjils en nog tal van andere dieren en vogels, op den grond van Insulinde inheemsch.

Vooral de apenkooi lokte hem aan. Waarlijk, men zou zich tot een dokter lachen om zooveel dwaze sprongen en cabriolen, zooveel *practical jokes* als hier door de lustige gemeente vertoond werden. Gerstäcker was goedlachs, bedeeld met een sprankje van die Duitsche gemoedelijkheid en blijgeestigheid welke den volwassene, vóór de traliën eener apenkooi, voor een oogenblik weder tot kind kan maken. Gewis bezag hij het geslacht *simia*

met gansch andere oogen dan de Hollandsche dichter doen zou, toen hij met hetzelfde schouwspel voor oogen de straffe regelen neerschreef:

Maar grijnzend roskamt de aap omhoog
De afschuwelijke jongen,
En tuimelt met de hel in 't oog
In schaamtelooze sprongen.
Wien walgt dat schriklijk spotbeeld niet,
Die hoonlach tusschen 't Scheppingslied? [1])

Met zijn pas in den zak vertrok de reiziger te paard van Buitenzorg, den weg op naar den Megamendong. Voor zijn eigen rijdier moest hij tien duiten per paal betalen, voor dat van zijn inlandschen jongen de helft. De jongen zelf kostte niets; hij behoorde bij het paard en was niet eens vijf duiten waard.

Eerst kwam men aan de rijstvelden, wier gewas het volksvoedsel bij uitnemendheid uitmaakte; 't zelfde wat de broodvrucht voor den Zuidzee-eilander, de tarro-wortel voor den bewoner der Sandwich-eilanden, de aardappel voor den Ier was. Verderop bereikte men eene uitgestrekte cochenille-aanplanting van graaf Van den Bosch, eene sinds kort ingevoerde cultuur waarmede de geest van Jan Kompagnie het batig slot hoopte te stijven, maar die na ettelijke jaren kwijnens zou worden ingetrokken; eene bijdrage niet tot de schatkist, maar tot de lange lijst der gouvernementeele geldverspillingen. Weldra, op de eerste hellingen van het gebergte, omringde hem de pracht van het tropisch woud en de tropische bergstreek; het landschap tot aan Tjiandjoer kwam hem onvergelijkelijk schoon voor.

Maar welk een pijnlijke indruk maakte op dezen „baar" de slaafsche houding van den inboorling tegenover den Europeër. „Het zijn", schrijft hij, „knechten en heeren die elkander ontmoeten, en tusschen hen heerscht vrees en ootmoed aan den eenen, trots en verachting aan den anderen kant. Over het algemeen gevoelen de inboorlingen eene geheel eigenaardige schuwheid of vrees voor den blanke, welke het hun zelfs na langdurig verkeer moeite kost te overwinnen. Bij de mannen gaat het nog, zij blijven ten minste staan; de vrouwen daarentegen trekken zich bij de nadering van een Europeër meest in hare hutten terug, en de kinderen loopen dikwijls onder een akelig geschreeuw, met den schrik op het lijf, hard weg. Hoe menigmaal heb ik ze op

[1]) Ten Kate.

handen en voeten in de digte struiken zien kruipen alsof het leven er van afhing, om toch maar geen blanke tegen te komen van wien zij toch zeker nog nimmer iets te lijden hadden gehad. Die vrees moet hun door de ouders zijn ingeplant."

Van Tjiandjoer, destijds de standplaats van den resident der Preanger Regentschappen, vertrok de reiziger naar Bandong. Hij was een jager in zijn hart; het bericht dat zich op het plateau van Bandong nog rhinocerossen ophielden, ook tijgers, herten, wilde varkens en kidangs, was voldoende om hem in die streek voor een poos domicilie te doen kiezen. Daarvoor had hij dan ook zijn geweer meegenomen, het wapen waarmee men hem te Batavia niet recht vertrouwd had. Kon hij van het Indische jachtveld eenige indrukken met zich nemen, de romanschrijver zou later des te beter de bouwstoffen kunnen verwerken, die hij als jager verzameld had.

Te Tjiandjoer was hij getuige geweest van eene ronggeng-partij welke hem tot gedwongen toeschouwer had, want het feest werd terstond neven zijn nachtkwartier gehouden en bij het vereenigd krijschen der inlandsche muziekinstrumenten en der danseressen was er aan slapen geen denken. Hij zag het aan hoe sommige mannen uit den kring der toeschouwers naar voren traden en met de ronggeng zekere dansfiguren uitvoerden, welke hem hoogst merkwaardig voorkwamen. Zijne lezers in 't vaderland zouden er zich eenigermate een denkbeeld van kunnen vormen wanneer zij zich de bewegingen voorstelden van een mensch die des nachts in eene stikdonkere kamer komt, daarin naar iets zoekt, hoogst bezorgd is het minste gedruisch te maken, en tegelijk de vaste overtuiging heeft dat ergens in het vertrek een klem is geplaatst waarin hij met iedere schrede vast kan raken, hetgeen hem natuurlijk de hevigste onrust baart en tot de uiterste omzichtigheid noopt.

„Zóó liep de man, zóó trad hij op, zóó sloop hij op de teenen tusschen de danseressen rond, en scheen voor de aanraking van eenig kleed of van de bamboestutten der hut een doodelijken angst te hebben."

Lang kon dit schouwspel hem evenwel niet boeien, en evenmin het gebarenspel der danseressen. Niet ieder europeaan beschouwde de kunst der indische Terpsychore uit hetzelfde oogpunt als b v. de reiziger Bousquet, wiens meening door een schrijver over Indië in dezer voege werd aangehaald:

„De Javaansche dansen zijn in den grond slechts voorstellingen of nabootsingen van de bewegingen der Hindoe-hemelingen. Het onder het dansen onbewegelijke, slechts door een zachten glimlach versierde gelaat der danseressen herinnert aan de gelaatsuitdrukking der Boeddha- en andere Hindoebeelden met hun nirwana-glimlach. De bewegingen der Javaansche dansers en danseressen passen daarbij en zijn statig en plechtig, toch hoogst bevallig, al plegen Europeanen die niet veel van de danskunst gezien hebben, ze lichaamsverdraaiingen te noemen. Beschaafde reizigers als b.v. Bousquet, zijn opgetogen over de Javaansche danskunst, al ademt die een anderen geest dan de Europeesche balletdansen."

Gerstäcker evenwel was nog niet tot dat inzicht gekomen, en verre van „opgetogen." De angklong liet hem op zijn legerstede niet met rust; 't was als werd hem het hoofd door midden gezaagd. Ten einde raad ontvluchtte hij zijn nachtlogies en legde zich in zijn deken gewikkeld onder een alleenstaanden kokosboom neer. Daar daalde eindelijk de slaap op zijne oogleden; alleen bevond hij den volgenden ochtend dat hij en zijn deken druipnat van den regen waren. Waarlijk, men moest zwerveling in de amerikaansche *backwoods* geweest zijn om te meenen dat men in Indië, gelijk ginds onder de pijnboomen, ongestraft onder de palmen kon rusten.

Te Bandong maakte hij in het logement de kennis van eene zwaarlijvige waardin, eene indische hotelmoeder, en liet zich vertellen dat zij een onbepaald aantal mannen had gehad. Hij hoorde zelfs het ontzettende cijfer van *zeven* noemen.

Dit was geenszins eene overdrijving. De Bandongsche mannenvreetster die hij hier ontmoette was de bekende moeder Hauer; eene vrouw waarvan ook prof. Veth in het derde deel van zijn *Java* gewaagt met de regels:

„Wie zich de vele, natuurlijk wel wat sterk gekleurde verhalen der reizigers van het leven en de eigenaardigheden van moeder Hauer herinnert, kan zich het logement te Bandong bijna niet zonder haar denken, en ziet haar in de verbeelding nog altijd daar den schepter zwaaien. In hare jeugd moet zij als marketentster den slag van Waterloo hebben bijgewoond, en in meer dan tachtigjarigen leeftijd stierf zij te Bandong als weduwe van haar zevenden echtgenoot. Hare lengte wordt op zes voet geschat, en zij was in later jaren gezet naar evenredigheid. Zij was gewoon lang en veel op de courant te turen; ondeugende reizigers

maakten echter wel eens de opmerking, dat zij die omgekeerd voor zich hield. In vroegere jaren was zij zeer behulpzaam en voorkomend en bewees aan vele jonge ambtenaren goede diensten, maar eene allengs zeer toegenomen doofheid verbitterde in de laatste jaren haar humeur in die mate, dat zij geheel onhandelbaar werd. Het geluid dat zij liet hooren had veel van het gebrom van een tijger; wie haar niet beviel wist zij, zoo zij hem al niet uit haar hotel zette, het leven zoo ondragelijk te maken dat hij het wel ontwijken moest, ofschoon Bandong hem geen andere toevlucht bood. Hare geheime geschiedenis zou vermoedelijk meer merkwaardig dan stichtelijk wezen, en het is wellicht maar goed dat zij nooit geschreven zal worden."

Moeder Hauer had weinig profijts van haren Duitschen gast, want deze werd haar fluks ontnomen door den assistent-resident van Bandong, voor wien hij een introductiebrief uit Batavia had meegebracht. Deze ambtenaar bracht hem in kennis met een paar notabelen der plaats, en, wat voor den reiziger meer waarde had, met den regent; een dier inlandsche hoofden, welke zoo lang bekend hadden gestaan voor hunne aanzienlijke middelen en den staat dien zij voerden.

Het duurde dan ook niet lang of Gerstäcker vond bij gelegenheid eener danspartij de kans om de huishouding van een vermogend inlandsch ambtenaar van nabij te bekijken, maar de zuiver Europeesche inrichting van den dalem kon hem niet behagen. Hier was niets karakteristiek-Javaansch, hier was geen *couleur locale*. Evenwel, het eigendommelijke kwam spoedig te voorschijn bij den bedojodans. De beschrijving daarvan heeft voor den Indischen lezer der *Javaansche Schetsen* niets nieuws. Maar Gerstäcker schreef voor een Duitsch publiek, en trachtte dit te doen deelen in zijne opgetogenheid. „Wunderschön" noemde hij de danseressen van den regent, bij welke hij niet wist wat het meest te bewonderen: de lenigheid der bewegingen, de fantastische sieraden, de rijke oostersche dracht, het eigenaardige gebarenspel of — ja, dat was het schoonst: het meisje zelf. Zijne gewaarwordingen gaven zich lucht in regels als deze:

„Mij werd bij den wonderlijken dans der schoone kinderen en onder het voor de zenuwen zoo schokkend klokkenspel van den *gamelan* zoo vreemd te moede, dat het mij vaak voorkwam alsof ik droomde. Zacht gleden zij elkander voorbij, zonder ook maar den zoom van elkanders kleederen aan te raken; op en neder

zweefden de teedere, liefelijke gestalten en de kleine gezichtjes keken daarbij zoo ernstig en weemoedig, en schudden zoo stil en verwijtend het hoofd dat de gouden naalden er van bewogen en met fijn geklink met de punten tegen elkander stieten."

Doch de Fransche waarnemer in onze dagen zou, minstens zoo goed als deze Duitsche, zijn kritischen blik toonen op deze figuren, waar hij van hunne „inwendige buigzaamheid" sprak, waardoor het scheen alsof onafgebrokene en nauw merkbare golvingen hunne ledematen doorliepen, evenals bij een slang. Ook de strakke, volkomen gladde huid en het onhoorbaar voorbijschuiven, zelfs de schittering van zooveel kleuren op hun gewaad gaf hun iets slangachtigs. Zoo men die huid eens met den vinger aanraakte, zou men niet ontwaren dat ze koud en elastisch was gelijk de python van *Salammbo* [1])? Verschijningen als deze moesten wel aan Baudelaire's dichtregelen indachtig maken:

Tes yeux, où rien ne se révèle
De doux ni d'amer,
Sont deux byoux froids, où se mêle
L'or avec le fer.
A te voir marcher en cadence,
Belle d'abandon,
On dirait un serpent qui danse
Au bout d'un bâton

Behalve de weelde van den voornaamsten regentsdalem der Preanger bekwam de reiziger ook iets van de europeesche cultures te zien.

De administrateur van het theeland „Tjioem Boeloeit," Brumstede, had hem tot een bezoek ten zijnent uitgenoodigd, en niets was een weetlustig toerist meer welkom. De *Schetsen* beschrijven voor den Duitschen lezer nauwkeurig het product en de wijze van bereiding: plukken, droogen, roosten, sorteeren, enz. Het geziene zou hem allicht de stof aan de hand doen voor een hoofstuk van *Unter den Aequator*. De opeenvolgende *procédés* der bereiding, ook de verpakking had hij nu goed gezien; slechts dit kwam hem bij het laatste eenigszins zonderling voor dat het papier, tot beplakking der theekisten dienende, niet op Java zelf vervaardigd werd, maar uit China ontboden moest worden. Kon het zijn dat een zoo vruchtbaar land onder zijne vele voortbrengselen geen grondstoffen opleverde voor eene inheemsche papierfabrikatie? Waren

[1]) Gustave Flaubert. *Salâmmbo.*

er geen lompen, dan toch allicht plantaardige vezelstoffen, gelijk ze elders de industrie dienden.

Had schrijver kennis kunnen nemen van het „Dagh-Register gehouden in 't Casteel Batavia," hij zou ervaren hebben dat men in een land, waar zooveel papier werd verbruikt, reeds vroeg er op bedacht was om uit eigen middelen in de behoefte te voorzien. Er was dan ook een papiermolen te Batavia opgericht, maar altijd stuitte men op onvoldoenden aanvoer van grondstof. Hier was geen buit te vinden voor den haak der voddenrapers, hier bevonden zich niet gelijk in de groote steden van Europa die bergen vodden en todden, waarvan de dichtbevolkte kwartieren, de tot den zolder bewoonde „huurkazernen" dagelijks een wagenvracht uitkeerden. Op de vertoogen van bewindhebbers der O. I. Comp. om op Java zelf het materiaal voor de papierfabrikatie bijeen te zamelen schreef de indische regeering ten jare 1663 naar 't vaderland:

„Daer is weynig kans om op de kust oud lynwaet ten behoeve van de papiermolen tot Batavia te krijgen. De luyden daer te lande gaen seer armelyck gekleed en draegen haere kleeren soo lang alsse aen malkander willen hangen, tot de gemeene vrouwen incluys, ende die van wat meer vermogen syn, laaten haere slaeven en slavinnen haere afgeleyde doeken tot den uyttersten toe afslyten."

Eene latere aanteekening in het *Dagh-Register* luidde in denzelfden geest:

„Tot Bantam syn geen vodden by de straet te vinden om te dienen tot de papiermolen; de Javanen dragen het lynwaet soo lang tot datter een draet aen is, en als 't niet meer en deucht soo en smyten sy 't niet weg, maer gebruyken 't tot pit in de lamp."

Trouwens, behalve de vodden ontbraken ook de voddenrapers. Uit den aard der zaak had men mogen aannemen, dat hiervoor wel chineesche singkehs te vinden zouden zijn; lieden die zich immers met zooveel kleine neringen en industriën ophielden. De zaak was evenwel deze, dat chinees noch inlander er zich toe leende. „Men heeft," schreef de regeering van Joan Maatsuycker, „niet een mensch, hoe arm dat hy ook zy, konnen bewegen tot het oprapen van oud lynwaet langs de straet, ten behoeve van 't papiermaecken tot Batavia."

Eindelijk gaf men de zaak op; wie zou ook meel zonder koren kunnen maken? En, naar Valentijn bericht, werd van den papiermolen een kruidmolen gemaakt.

De regent van Bandong had gehoord dat de vreemde gast, die

ten zijnent zich verbaasd had over de verbijsterende *gamelang*-muziek, die zijne kostbare krissen had bewonderd en vooral zijne mooie *serimpies*, een geweldig jager was; iemand die in de prairiën van Arkansas den bison had achtervolgd, en in de bosschen van Mexico den jaguar. Zoo een zou 't wel lijken, kon hij bij zijne jachttrofeën den hoorn van een rhinoceros of het gewei van een preanger hert voegen. Niet dat er juist een van die grootscheeps opgezette drijfjachten ophanden was, waarvoor Bandong in vroeger dagen zoo vermaard was en waarbij een prachtlievende inlandsche adel met zijne beste paarden, zijne zwierigste harnachementen, zijne fraaiste wapens en kostumen kwam pronken. De reiziger zou op eigen avontuur gaan, maar de adipatî zou hem een inlandschen drijver meegeven, die de schuilhoeken van het wild kende.

Gerstäcker was jager *of the right breed*. Ja, schrijft hij naief, indien ik zelf niet tot het gilde behoorde, ik zou het mijzelven niet kunnen verklaren hoe verstandige menschen er behagen in kunnen scheppen het gemakkelijke en aangename leven, het drooge, warme hoekje van den haard te verlaten en moedwillig, geheele dagen lang, met een zwaar schietgeweer op den schouder, in koude en regen rond te loopen, enkel om een erbarmelijken haas of patrijs dood te schieten.

Doch het jachtvermaak was van ouds de *sport* van koningen en edelen geweest, het prikkelde verborgen instinkten in de menschelijke natuur, het gaf opwinding en tegelijk lichaamsoefening, het staalde de spieren en beproefde tevens den moed des mans, die tegenover gevaarlijker prooi dan hazen en patrijzen kwam te staan.

Op negen palen afstands van Bandong lag het aangewezen jachtterrein. Op den weg daarheen had de reiziger met verbazing bemerkt, dat langzamerhand een dozijn inlanders zich bij zijn gids hadden aangesloten en op een afstand hem volgden. Sommigen waren gelijk hijzelf te paard, anderen droegen geweren en krissen bij zich, enkelen schenen als dragers van inlandsche valiezen dienst te doen. Behoorden die allen bij hem?

Hij had gerekend buiten den invloed van een *printah regent*; hij bevroedde weinig dat die woorden voldoende waren geweest om een aantal volgelingen op de been te brengen, wier tegenwoordigheid hij niet gevraagd had en hem evenmin gewenscht voorkwam.

Ten vorigen jare had de gouverneur generaal (Rochussen) op

ditzelfde terrein gejaagd; of liever, hij was toeschouwer geweest bij een drijfjacht, waarbij 8 à 900 stuks wild geveld waren. Het was eene nabootsing van eene westersche parforce-jacht, een zeer gewijzigde vorm van hetgeen men in Europa bij zulk een gelegenheid zag aan hoofsch gekleede ruiters en amazones, gegalonneerde jagers, hooge volbloedpaarden, goedgedresseerde jachthonden en al den omslag welke ginds aan het bedrijf verbonden werd. Slechts op den golvenden bodem van een uitgestrekt engelsch landgoed, of in de schaduwen van het Germaansche hoogwoud leerde men die eigenaardige bekoring kennen, welke eenmaal de dichter van de *Freischütz* vertolkte met de regelen:

Was gleicht wohl auf Erden dem Jägervergnügen,
Wem sprudelt der Becher des Lebens so reich?
Beim Klange der Hörner im Grünen zu liegen,
Den Hirsch zu verfolgen durch Dickicht und Teich,
Ist fürstliche Freude, ist männlich Verlangen,
Erstärket die Glieder und würzet das Mahl,
Wenn Wälder und Felsen uns hallend umfangen,
Tönt freier und freud'ger der volle Pokal.
Joho! Trallala!

Hier echter, in het tropische land, was de jacht een meer nuchter tijdverdrijf. Bij de jachten op grof wild in de Preanger plachten de europeanen zich te posteeren in *goeboeks*, waar zij, voor regen en zon beschut, een vrij uitzicht hadden op het voorliggend terrein; bereden inlandsche drijvers joegen het wild op en hunne op deze jacht afgerichte paarden hitsten als honden de opgejaagde herten aan, naar welke zij zelfs beten zoodra hun dicht genoeg op zijde gekomen. De jager velde het wild dan neer met een lange kris, of doorsneed de spieren der achterpooten, terwijl de schutters in de wachthuisjes mikten op al hetgeen hun richting uitkwam. Waarbij het wel gebeurde dat, instede van het hert, de drijver werd aangeschoten. Want ook op deze preanger jachtpartijen was, onder de europeesche genoodigden, de *Salon-Tiroler* wel eens vertegenwoordigd; ook daar, gelijk in Europa, bleef kracht behouden het oude spreekwoord: „'T en syn niet allen jaghers, die (den) horen blasen."

Een moerassig en dichtbewassen gedeelte van het terrein verborg hier het wild. Spoedig zag Gerstäcker één, twee, drie hertengeweien uit de hooge glagah-halmen opduiken, en verderop meende hij er nog meer te zien. Een gansche kudde scheen hier verstrooid in de ruigte te liggen. Bukkend en sluipend, den gids een teeken

gevend zich stil te houden, naderde hij zijn doel. Plotseling hoorde hij achter zich een luidruchtig geplas in het water eener zooeven doorwade beek, en meende niet anders of een aantal herten baande zich een weg door den vloed. Maar neen, 't waren de inboorlingen, die hem onbemerkt op den voet waren gevolgd en 't blijkbaar hun plicht rekenden den gast van den regent onder geenerlei omstandigheden te verlaten. Van zelf dat dit ontijdig gerucht het wild opschrikte. Nog even kon hij 't zien opspringen en ijlings door de struweelen wegvluchten — de buit was ontglipt.

Voor een hartstochtelijk jager was dit eene deerlijke teleurstelling, zich de jacht bedorven te zien door javaansche botterikken. Het was om struiken uit den grond te vloeken. En werkelijk, in de drift van 't oogenblik deed hij er een poging toe. Verbluft zagen de inlanders den toornigen *blanda* aan. Daar stonden zij en keken als een pad op een kluit, totdat Gerstäcker hen beduidde op deze plek hem te blijven wachten; terwijl hij tot meerdere zekerheid den gids, dien hij Loebang hoorde noemen, gelastte het toezicht te houden.

Zoo hoopte hij van de gansche bende af te komen. Zijn buks nagezien hebbende ging hij alleen verder Het terrein was drassig, golvende grasgronden afgewisseld door poelen en struiken. Spoedig zag hij in de verte weer herten, zelfs bij tien- en twintigtallen. Overal stond water, maar dit kon hem, die reeds doornat was, niet meer deren en de wind was gunstig om het wild te bekruipen. Reeds had hij zijn buks aangelegd op een forschen bok — daar zag hij dien eensklaps tot zijne niet geringe verbazing wegspringen, en achter hem de geheele kudde. Omziende bemerkte hij de oorzaak. Daar stond weder zijn al te getrouwe gids, en op ongeveer honderd schreden afstands kwamen twaalf inlanders in onschuldigen ganzenmarsch door het gras heenwoelen. Er was geen ontkomen aan; en wat moest er van zulk een jacht worden, met eene bende vogelverschrikkers achter zich?

Dit bleef den reiziger met zijne onvolledige kennis van het inlandsche karakter een raadsel: wat toch de drijfveer van deze lieden mocht wezen. Was het nieuwsgierigheid? Was het een soort van jagersverlangen mee van de partij te wezen, of trachtte men hier een nieuweling zijn eerste koopje te geven?

Eene krachtige vermaning lag hem wederom op de lippen, maar juist geraakte een afgedwaald hert binnen het bereik van zijn geweer. Het jagersinstinkt kwam onmiddellijk boven, de

geplaagde *sportsman* legde aan, drukte af en had de voldoening het wild te zien vallen. Zijne vervolgers — zoo mocht hij hen wel noemen — hieven een vervaarlijk vreugdegeschreeuw aan. Als slecht gedresseerde jachthonden snelden zij naar de plek waar het hert lag te stuiptrekken en maakten het verder af.

Thans had Gerstäcker iets om de luidjes bezig en op de plaats te houden. Hij had hen reeds betoogd dat met hun voortdurend gezelschap aan geen jachtbuit te denken was, en daarop niet anders dan een botten glimlach als antwoord ontvangen. Deze menschen lieten zich wel stom, maar niet om praten. Nu echter kon hij hen belasten, het hert te ontweiden en huiswaarts te brengen. Zoo zag hij zich dan ook ten leste verlost van het troepje; slechts Loebang bleef hem op de hielen zitten. Waarschijnlijk volvoerde de sukkel slechts den hem meegegeven last, doch dit wilde den Duitscher niet *einleuchten*.

Tegen zonsondergang kreeg hij nog een tweede hert onder schot; het dier, ofschoon zwaar gewond, wist echter te ontkomen. De inlanders, welke hij er den volgenden ochtend op uitzond, keerden met ledige handen terug; zij hadden niets gevonden dan bloedsporen. Maar het toeval wilde dat de reiziger een paar dagen later voorbij een huis kwam, waar eene verdachte hoeveelheid *dengdeng* in de zon lag, en daarbij, de physionomie van den bewoner kwam hem bekend voor. Gewis, dat was *zijn* hert; maar de identiteit liet zich kwalijk meer vaststellen.

In zijn nachtkwartier, een inlandsche hut, wachtte hem dien avond eene verrassing. Hij vond er een overvloedigen maaltijd opgedischt, waarbij zelfs *la dive bouteille* niet ontbrak. Een achterbout van het dien morgen geschoten hert kwam het aantal schotels vermeerderen, en vruchten, gelijk ze op deze hoogte niet meer groeiden, maakten de pronk uit van den disch. Thans begreep hij ook waarvoor, bij het vertrek uit Bandong, dragers van korven en valiezen hem gevolgd waren en wat de inhoud van deze laatsten geweest was. De adipati had zijn gast niet vergeten.

Den volgenden ochtend toog Gerstäcker er nogmaals op uit, niet om herten, maar rhinocerossen te zoeken, welke zich luidens de berichten al mede in de hooger gelegen bergstreek ophielden.

En wederom sloop eene bedekking van ongeveer vijftien man achter hem aan; de jager werd op zijn beurt gejaagd. Hun aantal vermeerderde steeds, want geen der verspreide hutten, bij eene

kleine aanplanting alleenstaand, bleef onbezocht en uit ieder huis sleepte de onvermoeide Loebang een der mannelijke bewoners met zich. *Printah regent!* . . . . en ieder inlander volgde. De vertoogen des reizigers tegen zulk een aangroeiend escorte werden slechts beantwoord met „smeellachen [1]) en hoofdschudden, alsof de dienaar des adipati's zeggen wilde: vriendjelief, daar versta je nu niets van!

Eindelijk bereikte men over een steeds stijgenden bodem een uitgestrekten koffietuin.

Men moet, zoo waarschuwt de verhaler zijne lezers, hier echter niet denken aan een Duitschen koffietuin, met een buffet en rijen tafeltjes, met eene verlichting *a giorno* en boven den ingang in gulden letters het woord TUIN-LUST. Neen, instede van lampions hingen hier koffiebessen aan de boomen, in plaats van boterhampapieren vond men er de sporen van wilde varkens.

Verder en steeds bergopwaarts liep het pad, langs steilten en diepe kloven, tot men de bewoonde aarde achter zich had en de lucht begon te betrekken. Gelukkig vond men een schuilplaats toen de regen nederstortte, en dat met een geweld alsof iemand van boven bij vergissing een wolk had omvergestooten. Den tocht voortzettende bereikte men uitgestrekte graswildernissen, die de hellingen der bergen met een uniform groen plantenkleed overdekten. In de verte schenen deze bergruggen slechts met eene lage zode bekleed, maar elke voetstap dien men hier zette bewees wel de forschheid dezer grove grasstengels en hoeveel moeite het kostte er zich door heen te werken. Niets levends vertoonde zich meer aan het oog, niets dan de jagers zelve en de paarden die achter hen geleid werden. Op deze eenzame bergvlakten en tusschen de hooggewassen gramineën moesten de dikhuiden zich ophouden, maar nergens zag men een loggen romp opduiken en snuivend door de struweelen rennen. Hier en daar vond men een „leger", een plaats waar de plantengroei geknakt en vertreden was, alsof daar een zwaar lichaam gerust had; ook de *faeces* bewezen de tegenwoordigheid van een groot plantenetend dier. Rhinocerospaden werden mede aangetroffen, nl. holle wegen in de berghelling uitgeschuurd, waar de Javaansche jager zijn sikkelvormig mes in de ruigte placht te bevestigen en aldus zijn prooi meester te worden. Want de neushoorn, die zich bij het op- en afstijgen der steilten zoo moet rekken dat de buik bijna

[1]) Smalend lachen.

over den grond sleept, rijt dien aan den sikkel open en wordt dan lichtelijk afgemaakt. De schuwheid van het dier maakte hier de jacht onfortuinlijk; misschien ook de zeldzaamheid. Immers waren de dagen lang voorbij waarin een der Bataviaasche grachten beteekenisvol „Renostersgracht" kon worden gedoopt, en in het *Dagh-Register* van 't Kasteel aanteekeningen als deze voorkwamen:

„29 Sept. 1661. Des morgens wordt een levendige renocers wyfken binnengebragt van eenige Javanen, die het in de riviere van Craoan (Krawang?) in de modder gevangen hadden."

Gerstäcker echter ving bij deze gelegenheid niets. Er liet zich geen rhinoceros zien, noch eenig ander grof wild; moede en teleurgesteld keerde hij huiswaarts.

Zooveel had hij er echter van, dat hij een diepen blik had mogen slaan in de verborgenheden der tropische bergnatuur. Neen, de tocht behoefde hem niet te berouwen. Welk een krachtig natuurleven op dit gezegend eiland, welk een volheid van vormen, welk een bloeiend plantenkleed had moeder Gaea zich hier om de schouderen geslagen en hoeveel warme kleuren tooverde het licht op de flanken der bergreuzen, of beneden in 't dal. Had deze Duitsche prozaschrijver tevens de lier des dichters gevoerd, hij zou deze bergstreken der Preanger eenzelfden lof gegeven hebben als de Nederlandsche zanger, die ze slechts voor het oog des geestes zag opdoemen en niettemin wist te verhalen:

Breede rhinocerospaden openden nu zich als lanen,
Slingerend tusschen een woud van tot boomen gewassene varens,
Die heur veeltongig gebladert, als reuzengepluimte zich welvend,
Soms hier en daar moesten neigen voor somber cypres-achtig loover.
Braamstruiken, balsaminen, paardestaart, hertshooi en weegbree
Weefden hier stengels en blaadren en bloemen dooreen, soms in 't weemlend
Lommer van dwergeiken, breed hunne groenende vleugelen strekkend,
Of zij den bloeienden kleenen een ouderlijk dak wilden spreiden.
Groen rees de berghelling op, duizenden, duizenden voeten,
Dan verhief zich daar boven de zwartgrauwe kruin, aan wier krater
Rustloos dikke witte wolken ontstoomden, die sissend
Opgingen, eindelijk verdampend in 't hel-blauwe welfsel van 't luchtruim. [1])

Gewis, hier stond de reiziger voor eene aangrijpende openbaring der tropische natuur; en toch, zoo belijdt hij zijnen landgenooten, voor hem zou 't niet de uitverkoren plek op aarde wezen. De ontboezeming moet hem van 't hart:

„De mensch wil nu eenmaal verandering, hij hunkert van het

[1]) Hofdijk. In 't harte van Java.

een naar het ander. Hoe heerlijk deze Indische natuur ook zij, ik zou er niet altoos in willen leven, maar aan de aangename afwisseling ten onzent van zomer en winter, van lente en herfst, aan het ontluikend groen en het gezang van den leeuwerik boven al de schatten van dit klimaat de voorkeur geven".

Met dien indruk scheidde Friedrich Gerstäcker van Java.

Hij had op zijne verre reizen reeds menig tafreel van natuurschoon gezien, en menig indrukwekkend alpenpanorama; hij had rondgedwaald tusschen californische woudreuzen en de rotsgevaarten van Chili, hij had de lange golven der Stille Zuidzee zien spatten om de kusten der Sandwich-eilanden en de eucalyptusbosschen van Australië opdoemen boven de grazige steppen waar de *squatters* hunne schapen weidden, talrijk als de kudden van den aartsvader in de velden van Mesopotamië. Maar wat hem het diepst in de ziel bleef geprent, dat was de physionomie van het germaansche landschap, werwaarts hij thans ging terugkeeren. Dat waren Duitschlands stroomen en velden, Duitschlands met wingerd bekranste heuvelen, Duitschlands fluisterende hoogwouden en veerijke weiden en herbergzame dalen, waar de krinkelende rookwolkjes aan de woningen der menschen ontstegen, waar het bloed der druiven de bekers vulde en vaderlandsche gemoedelijkheid in de harten woonde, waar het klingelen der klokjes den terugkeer der kudde aankondigde en der kinderen lach den terugkeer der vroolijkheid.

Deutschland, Deutschland ueber Alles,
Ueber Alles in der Welt!

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Juni—17 Juli 1899.

Slechts enkele Koloniale fondsen konden een beteren prijs in vergelijking met de slotkoersen van de vorige maand bedingen. De tabaksaandeelen vooral zetten hunne dalende beweging voort.

Hooger noteerden:		pCt.
Aand.	Javasche Cult. Mij.	2
„	Ned. Ind. Expl. Mij	5
„	„ „ Mijnbouw Mij.	3
„	N.-Celebes „ „	$5^3/_4$
„	Singkep Tin Mij.	$3^1/_{16}$
„	Mijnbouw Mij. Soemalata.	2
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	5
„	Malang Stoomtram Mij	$2^1/_2$
„	Serajoedal „ „	$2^1/_2$
Lager werden genoteerd:		pCt.
Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	$2^5/_8$
„	Handelsvereeniging Amsterdam	6
„	Koloniale Bank	$4^1/_2$
Obl.	Ned. Ind. Landbouw Mij.	2
Aand.	Kaliwoengoe Plantaran	$1^1/_2$
„	Cult. Mij. Maron.	2
„	Suikerfabr. Sindanglaoet	$2^1/_4$
„	Amsterdam Deli Compagnie	30
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	$27^1/_2$
Cert. v. Aand.	Tabab Mij. Arendsburg	33
Aand.	Balangan Tab. Cult. Mij.	$3^5/_8$
„	Besoeki Tabak Mij.	4
„	Deli Batavia Mij.	70
„	Deli Cultuur Mij.	$19^1/_4$
„	Deli Maatschappij.	$15^1/_2$
„	Deli Tabak Maatschappij.	2
Pref. Aand	Idem	7
Aand.	Tabak Mij. Franco Deli.	$5^1/_2$
„	A. Langkat Cult. Mij.	$8^1/_2$
„	B. Idem	$8^7/_8$
„	A. Langkat Tabak Mij.	$8^3/_4$
„	B. Idem.	9

		pCt.
Aand.	Tabak Mij. Namoe Djawi	14½
„	Ned, As. Tab. Mij. v. h. Herrings	10
„	Padang Tab. Mij	8
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	5
„	Probolingo „ „	4

DIVIDENDEN.

Crediet- en Handelsver. „Banda"	4½ %
Suikerfabriek Pangka	6 „
Mij. voor Uitvoer- en Commissiehandel	5 „
Cultuur Mij. der Vorstenlanden, Aandeelen	2½ „
Idem prefer. „	7½ „
Ned. Ind. Export Mij.	3 „
Javasche Bank	7⁷/₁₀ „
Cultuur Mij. Goalpara	12¼ „
Ned. Ind. Escompto Mij.	5 „
Indische Handelscompagnie	f 40.—
Cultuur Mij. Artana	6 %
Handelsvereeniging Java	7½ „
Kediri Stoomtrammaatschappij	2½ „
Malang „	2½ „
Mij. tot Expl. der Suikerondern. Karang Soewoeng	f 70.—
Cult. Mij. Kayoe Enak	5 %
Solosche Tramwegmaatschappij	5 „
Houtaankap- en Cult. Mij. Madjenang	10 „
Billiton Mij. 1e rubriek, coupon No. 30	f 49.60
Idem 1e „ „ „ 76	„ 75.—
Idem 2e „ „ „ 67	„ 75.—
Suikerondern. Sentanen Lor Aand.	„ 80.—
Idem Oprichtersbew.	f 106,93½

De volgende Incourante fondsen zijn verhandeld:

Aand.	Cultuur Mij. „Pondok Gedeh"	94—100 %
„	Tabak Mij. „Sakoeda", serie B. (incl div.)	160 „
„	Tabak Mij. „Sakoeda", serie B. (ex. div.)	150—154 „
„	Sumatra Cult. Mij.	200—221 „
„	Koetei Exploratie Mij.	44½ „
„	Redjang Lebong Mijnbouw Mij.	136—150 „
„	Javasche Zee- en Brandassurantie Mij.	90 „
Winstaand.	Kon. Paketvaart Mij.	f 606.— f 693½ „
Oprichtersbew.	Singkep Tin Mij.	f 90.— f 100— „
Aand	Billiton Mij., 1e rubriek	f 1417.— f 1455.—
„	Ned. Ind. Gas Mij.	142—143 %

Aand.	2e Sem. Zee- en Brand Aass. Mij.	97½	%
Cert. v. Aand.	Deli Cultuur Mij.	125—145	„
„	Medan Tabak Mij.	241—245	„
„	Rotterdam Deli Mij.	230—240	„
Aand.	Cult. Mij. Soember Mangis Kidoel.	85	„
„	O. I. Zee- en Brand-Ass. Mij.	92½	„
„	Singkep Tin Mij.	138	„
„	Cultuur Mij. Kayoe Enak.	77½	„
„	Landbouw Mij. Ngoepit.	350	„
„	Bataviasche Zee- en Brand Ass. Mij.	91	„
Oprichtersbew.	Ned. Ind. Landbouw Mij.	ƒ 12.—ƒ 14.—	
Aand.	Mijnbouw Mij Totok.	125	%
„	Suikeroudern. Sentanen Lor	101	„
„	Celebes Mijnbouw Mij. Balotji	40	„
„	Handelsvereeniging „Java".	92½	„
„	Cult. Mij. Wonokoyo.	79	„
„	„ „ Watoetoelis Poppoh	100½	„
„	West Java Kina Cult. Mij.	33	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli 1	TE AMSTERDAM. Juli 17	TE BATAVIA. 12 Juni
Borneo Sumatra Mij.....Aand.	100½	100½	
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	59	57⅜	ex. div.
id. ...Pref. Aand.	144	138	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	118	111	110*
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	72½	73	ex. div. — 77
Javasche Bank..... „	172	172	174
Koloniale Bank..... „	44¾	45⅜	
id. .....Pref. Aand.	60	64¼	
Liquid. Barge & Moormann.Cert.v.Aand.	61¾	64	
Ned. Handel-Mij..... „	151¾	151¼	160
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	100	100	103½ (incl. div.)
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	87¾	81½	88
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	106½	105	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	—	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	100½	100	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	87	89	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	44	49	
Kaliwoengie Plantaran..... „	66	64½	
Maron, Cult.-Mij..... .... „	62	60	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	96	
Ned Ind. Houtaankap Mij..Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	350	350	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	—	—	
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	147¾	147¾	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij.... „	—	—	
Amsterdam-Deli Comp..... „	575	595	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	132	120½	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	600	617	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	59⅞	59⅞	
Besoeki Tabak-Mij..... „	91	92	
Deli-Batavia-Mij..... „	340	315	
Deli-Cultuur-Mij..... „	121¾	121	
Deli-Maatschappij..... „	420	422½	
Deli-Tabak-Mij..... „	48	57	
„ .....Pref. Aand.	93½	95	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	64	62½	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	132¼	134	
„ „ ..... „ B.	80	74⅛	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Aand.	79½	79½	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... „	94⅛	94⅛	
„ Tab.-Mij..... „ A.	105	116¼	
„ „ „ ..... „ B.	95	100	
Medan-Tab.-Mij..... „	242	240	
Tab.-Mij. Namoe Djawi..... „	101	99	
N. As T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	131½	133	
Padang Tabak-Mij.....Aand.	151¾	150	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Juli 1	TE AMSTERDAM. Juli 17	TE BATAVIA. 12 Juni
Rotterdam-Deli-Mij.....Aand.	224½	229	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	101½	101½	
Senembah-Mij..... „	414	413½	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	237½	215	
„ „ „ ..... „ B.	103¾	100	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	—	
Kon. Paketvaart-Mij..... „	172	174	183 ex. div.
Rott. Lloyd..... „	140	137½	
Stoomv. Mij. Nederland..... „	185	176½	
Dordt. Petr. Industrie Mij ...Pref. Aand.	110½	112¼	
Java Petroleum Mij.....Aand.	143¼	140	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	193½	179	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	133	133	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	83¾	82	
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	125	125	
id. Mijnbouw-Mij..... „	69	74	70
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	95	103¾	
Oost Borneo Mij..... „	17	17	
id. .....Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	136⅛	139 1/16	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	200	207	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	155	150	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	199	198¾	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij.... .. „	229	228½	216 ex. div.
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	89	89	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	101½	101	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	118	118	
Madoera „ „ ..... „	105	103	
Malang „ „ ..... „	117	117	
Modjokerto „ „ ..... „	97⅞	95	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	144	144	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	105	105	
Passoeroean „ ..... „	105	102	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	100	100	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	188	176	180 ex. div.
id. (nieuwe aand.).... „	—	—	180
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	140½	136	145
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	145	142½	142½*
Ned.-Ind Hypotheekbank... „	—	—	105*
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	100*
id. Effectenbank..... „	—	—	105
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	130 incl. div.
Winkel-Mij. Eigen hulp..... „	—	—	100
Maatsch. Onderlinge hulp... „	—	—	82½
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij. „	—	—	105*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij... . „	—	—	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij..... „	—	—	105*
Nederl. Lloyd..... „	—	—	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij... „	—	—	185*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 12 Juni
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	155*
Koloniale id.	„	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	140*
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	177½*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150*
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	182½
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	140*
2de id.	„	100
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	50*
id. de Merapi	„	95
id. de Oosthoek	„	
id. de Westhoek	„	
id. Noordhoek	„	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	132½*
id. Ardjoeno	„	140*
id. Sumatra	„	
Batavia'sch Prauwenveer	„	127½*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv.	„	147½*
Tagalsch Prauwenveer	„	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	„	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	„	
Prauwenv. te Soerabaya	„	100*
Oost-Java Prauw-Mij	„	95*
Soer. Prauw-Mij.	„	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	175*
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	„	
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	60*
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	
Cultuur-Mij. Pagottan	„	
„ Tjiogreg	„	
Kina-Mij. Kertamana	„	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	„	202½
id. Goalpara	„	175*
Kartasoera Cult. Mij	„	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	„	80
„ Artana	„	
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	120
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	195
Assam Thee Ondern. Malabar	„	120
Cultuur Mij. Ramawatie	„	
Assam Thee Ond. Wansoeka	„	100*
„ „ „ Singaparna	„	107½
„ „ „ Pasir Salam	„	100
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	„	100*
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	160
Intercomm. Telefoon-Mij	„	100
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100*
Preanger Telefoon-Mij	„	105*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 12 Juni
Algem. Telephoon Mij.	Aand.		100
Mijnbouw Mij. „Martapoera".	„		
Mijnbouw Mij. „Belang"	„		105
Algemeene Exploratie-Mij.	„		
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„		30
Mijnbouw Mij. „Totok"	„		120
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„		150
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„		25
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		210
Exploratie-Mij. Balangan	„		
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„		
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		120
Exploratie-Mij. Kolchis	„		
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„		95
„ „ Batjan	„		15*
Mijnbouw Mij. Monano	„		175
„ „ Soepajang	„		25
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	
„ „ „	„	B.	
Mijnbouw Mij. Atjeh	„		
Goud Exploration Mij. Bone	„		
Exploratie Mij. Doda	„		
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„		100
„ „ Sonder	„		50
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„		40*
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„		
„ „ Pagoejaman	„		90
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„		
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Tomini	„		30*
„ „ Bwool Lonoe	„		
Goud Exploratie Mij. Redjang Lebong Zuid	„		
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„		300
„ „ Pariet	„		200
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„		
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		90*
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„		
Java Veem	„		125*
Ned. Ind. Sport Mij.	„		100*
Bandongsche Quinine Fabriek	„		85*

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Sumatra-Koffie Syndikaat.

(*Javasche Crt. No. 43, van 30 Mei 1899.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het realiseeren van de hierna te noemen erfpachtsrechten en de

oprichting van en het deelnemen in vennootschappen tot verdere exploitatie daarvan.

Kapitaal. *f* 24,000.—, in seriën A en B elk van 20 aandeelen à *f* 600.—.

Inbreng. Door den heer V. W. van Gogh voor de 20 aandeelen A: de erfpachtsrechten op eene uitgestrektheid woeste gronden, gelegen in de afd. Lais, res. Benkoelen, groot ± 7000 bouws.

Bestuur. 1 directeur: de Koloniale Bank; 3 commissarissen: de heeren V. W. van Gogh, J. P. J. van Maanen en E. Waterman.

Winstverdeeling. Eerst minstens *f* 6000.— voor een reservefonds. Van het overige komt 10 % aan den directeur en 5 % aan commissarissen te zamen. Daarna komt aan aandeelhouders B als teruggave van kapitaal het nominaal bedrag hunner aandeelen. Wanneer aandeelhouders B 100 % hunner aandeelen, resp. hunner stortingen hebben ontvangen, wordt het overblijvende gelijkelijk als dividend verdeeld tusschen aandeelhouders A en B, ieder voor de helft.

Mijn Exploratie Maatschappij Priaman.
(Javasche Crt. No. 44, van 2 Juni 1899.)

Zetel. Batavia.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen res. Padangsche Benedenlanden, afd. Priaman, en het realiseeren van de rechten en verplichtingen, uit die vergunning voortspruitende middels inbreng daarvan in- of verkoop daarvan aan een maat- of vennootschap.

Kapitaal. *f* 400,000.—, in 4000 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng. Voor 2000 aandeelen door de heeren W. F. Köhler c.s.: de vergunning voor bovengenoemd terrein.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren J. A. H. Joosten en F. L. Isasca; 2 commissarissen: de heeren A. H. Hoekwater en H. van Taalingen.

Winstverdeeling 10 % aan de directeuren, 5 % aan de commissarissen, 85 % aan de aandeelhouders.

Handel Maatschappij The Ing Tjiang, (merk „Kong Sing").
(Javasche Crt. No. 49, van 20 Juni 1899.)

Zetel. Semarang. Zij kan elders agentschappen of branches oprichten.

Doel. 1°. de overname en voorzetting der handelszaken, tot nu toe gedreven door den chinees The Ing Tjiang onder de merken „Kong Sing", „Kong Sing Tjan" en „Bian Sing", zoowel te Semarang als elders, en het drijven van import-, export- en commissiehandel en het waarnemen van agenturen; 2°. de overname en exploitatie van onroerende goederen.

Kapitaal. *f* 1,300,000, in 260 aandeelen à *f* 5000.—.

Inbreng. Door den chinees The Ing Tjiang voor 245 aandeelen: de bovengenoemde handelszaken en 41 perceelen, erven en pakhuizen.

Bestuur. 1 à 3 directeuren: de chinees The Ing Tjiang; 3 procuratiehouders: de chineezen: The Pik Hong, The Oen Hiang en The Pik Pin. Indien de algemeene vergadering zulks noodig oordeelt is zij bevoegd 1 of meer commissarissen aan te stellen.

Winstverdeeling. 20% aan het reservefonds, 18% aan de directie. De algemeene vergadering kan aan een of meer procuratiehouders en aan de commissarissen procenten van de winst toekennen. Het percentage voor de procuratiehouders kan nooit meer bedragen dan 6% voor één, en 10% voor alle te samen. Het overige komt aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 300,000 bedraagt, zal het niet worden vergroot, tenzij de algemeene vergadering hieromtrent anders beslist.

LANDBOUWMAATSCHAPPIJ „MENU".
(*Staats-Crt. No. 151, van 30 Juni 1899*).

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De exploitatie van onroerende goederen op het eiland Java, doch niet in de Vorstenlanden, de inkoop van producten van de inlandsche bevolking, en het verkoopen der van die eigendommen te verkrijgen en der in te koopen producten.

Kapitaal. *f* 5000.—, in 10 aandeelen à *f* 500.—

Bestuur. 1 directeur; de heer jhr. H. G. Verspijck; minstens 3 commissarissen: de heeren W. M. E. baron Taets van Amerongen, J. C. Verspijck Mijnssen en E. van den Broek d'Obrenan.

Winstverdeeling. Voor zoover deze niet als bedrijfskapitaal dient te worden aangehouden, komt 5 % aan een reservefonds, daarna 5 % dividend. Van het overige komt 15 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, en event. 5 % aan gedelegeerde(n) in Nederl. Indië; het overige komt aan aandeelhouders.

DELI PLANTAGE MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 159, van 10 Juli 1899.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploiteeren van gronden op Sumatra, door het planten van tabak, en verkoop daarvan.

Kapitaal. *f* 1,500,000, in 1500 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer H. A. Matthes voor 1400 aandeelen, de onderneming Ramboetan, gelegen in het landschap Padang en Bedagei, groot ± 7738 bouws, met inbegrip van den tabaksoogst 1898, en den inventaris.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. M. Ostwalt: 5 à 7 commissarissen: de heeren T. T. Gleichman, W. Jiskoot, C. Teves, W. C. de Vlaming en J. P. van Gilse van der Pals.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 10 % aan het reservefonds, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 100 % van het maatschappelijk kapitaal bedraagt, wordt de bovengenoemde 10 % van de overwinst als volgt verdeeld: 5 % aan aandeelhouders, 2½ % aan den directeur, 2½ % aan de commissarissen.

PADANG CULTUUR MAATSCHAPPIJ.

(*Staats. Crt. No. 162, van 13 Juli 1899*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra, door het planten en bereiden van landbouwproducten, in hoofdzaak tabak.

Kapitaal. *f* 1.200.000, in 2 seriën A en B van 600 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer H. A. Matthes voor de 600 aandeelen serie B: 1°. de rechten van de te Jersy City gevestigde naamlooze vennootschap „American Deli Company", op de haar verleende landconcessie Si Malas en Badjalinggi, te samen bekend onder den naam van „Bah Soemboe", gelegen in de res. Oostkust van Sumatra, afd, Padang en Bedagei, groot nominaal 2000 bouws; 2°. de tabaksoogst 1898; 3°. de gelden tot 1 Juni 1899 reeds ten koste gelegd, of ten koste te leggen, aan den thans in bewerking zijnden oogst 1899; 4°. de geheele losse en vaste inventaris; 5°. de aanwezige gelden bestemd tot garantie tegenover de Nederl. Ind. autoriteiten.

Bestuur. 2 directeuren: de heeren E. M. Ostwalt en J. P. van Gilse van der Pals; 5 à 7 commissarissen: de heeren O. C. A. Rohte, B. Neuberger, F. J. M. Tilman, W. C. de Vlaming en T. T. Gleichman.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend op de pref. aandeelen A, van het overblijvende komt 10 % aan de directie, 10 % aan commissarissen, 10 % voor een reservefonds, 70 % als dividend over alle aandeelen.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 300.000 bedraagt, kan de algemeene vergadering besluiten geen verdere reserves te maken.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Mei 1899 *f* 26.600 tegen *f* 25.515 in 1898; sedert 1 Juli 1898 *f* 332.300 tegen *f* 316.306 in 't vorig jaar.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juni 1899 *f* 4300 (telegr.) — *f* 945. Sedert 1 Jan. *f* 26.204 + 554.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juni 1899 *f* 4200 (telegr.) + *f* 1701. Sedert 1 Jan. *f* 16,957 + *f* 5467.

PROBOLINGGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juni 1899 *f* 6100 (telegr.) + *f* 1570. Sedert 1 Jan. *f* 32,685 + *f* 5537.

MALANG TRAM-MAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 37 K. M. tegen ± 25 in 1899. Ontvangsten Juni 1899 *f* 15,000 tegen *f* 3200. Sedert 1 Jan. *f* 54,575 tegen *f* 12,116.

BATAVIA ELECTRISCHE STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

(Baanvak Harmonie-Dierentuin. Ontvangsten Juni 1899 *f* 5400. Per dagkilometer *f* 34.62.

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Mei 1899	*f*	17.200	*f*	14.70	39
„ 1898	„	15.200	„	13.—	
Verschil meer	„	2.000	„	1.70	
Verschil minder	„	—	„	—	
1899 tot 30 Juni 1899	„	103.300	„	14.60	39
„ 1°. „ „ 31 „ 1898	„	89.200	„	14.10	35
Verschil meer	„	14.100	„	0.50	
Verschil minder	„	—	„	—	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Juni 1899	*f*	11.700	*f*	9.50	41
„ 1898	„	15.200	„	9.10	
Verschil meer	„	500	„	0.40	
Verschil minder	„	—	„	—	
1899 tot 30 Juni 1899	„	44.000	„	5.90	41
1898 „ 30 „ 1898	„	35.500	„	4.80	
Verschil meer	„	8.500	„	1.10	
Verschil minder	„	—	„	—	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1899	*f*	35.000	*f*	13.90	84
„ 1898	„	33.100	„	13.10	84
Verschil meer	„	1.900	„	80	
Verschil minder	„	—	„	—	
1899 tot 30 Jnni 1899	„	108.500	„	7.10	84
1898 „ „ „ 1898	„	79.400	„	7.10	61
Verschil meer	„	29.100	„	—	
Verschil minder	„	—	„	—	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1899	*f*	81.200	*f*	10.—	270
„ 1898	„	42.000	„	8.40	167
Verschil meer	„	39.200	„	1.60	
Verschil minder	„	—	„	—	
1899 tot 30 Juni 1899	„	305.400	„	6.40	264
1898 „ „ „ 1898	„	111.800	„	4.30	142
Verschil meer	„	193.600	„	2.10	
Verschil minder	„	—	„	—	

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag:	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juni 1899		f 110.800	f 14.70	251
„ 1898		„ 105.500	„ 14.50	242
Verschil	meer	„ 5.300	„ 0.20	
	minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan. tot 30 Juni 1899		„ 409.900	„ 9.—	251
„ 1°. „ „ 31 „ 1898		„ 388.800	„ 8.90	242
Verschil	meer	„ 21.100	„ 0.10	
	minder	„ —	„ —	

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Juni 1899	f 109.000	tegen	f 86.213	in	1898
„ per dagkilometer	„ 35.62	„	„ 28.10	„	„
„ sedert 1 Jan. 1899	„ 761,000	„	„ 647.470	„	„

Het uitdunnen en uitkappen (plenteren) van de Djatibosschen op Java.

DOOR

W. H. VAN DER HAAS.

Als wij de natuur als onze leidsvrouw
volgen, zullen wij nimmer dwalen.

I.

In de *Locomotief* van 8 Mei 1899, no. 105, behandelt de hoofdredacteur Mr. P. Brooshooft, in een hoofdartikel, getiteld „Onze djatiboomen en de dubbeltjes", in verband met onze tegenwoordige dubbeltjes-politiek, nog eens de reeds in de *Locomotief* van 28 December 1898 door hem besproken Circulaire van den Hoofd-Inspecteur, Chef van den dienst van het Boschwezen, d.d. 17 November 1898. [1]) Schrijver komt daarin tot de volgende conclusie:

De natuurlijke weg (voor de behandeling onzer djatibosschen) schijnt te zijn, de verjonging der djatibosschen zooveel mogelijk over te laten aan hen zelve, liefst dus door de vakken *niet geheel kaal te kappen* maar ze slechts *uit te kappen* (plenter-systeem) waarop de afvallende pitten van zelve weer boomen voortbrengen. Door het kappen van minderwaardig hout kome men in den beginne de natuur wat te hulp.

De latere geregelde uitdunningen besteede men uit, hetzij (waar de exploitatie loonend is) aan den meestbiedende voor het hout, hetzij aan den minstbiedende voor den uitdunningsarbeid, waarbij dan aan de bevolking het minwaardige hout kan worden afgestaan. Slechts waar geen contractanten voor uitdunning zijn te vinden krijgen, doe men het in eigen beheer. Aan het gebrek aan personeel en daardoor het gevaar om de ontwikkeling van krachtige boomen te verhinderen door *niet tijdige, geregelde* en *afdoende* uitdunning wordt dan tegemoet gekomen.

---

[1]) Wij hebben — ten gerieve onzer lezers — deze circulaire als Bijlage A achter dit opstel afgedrukt. v. S.

In hetzelfde blad (van 8 Mei) komt een tweede artikel voor, getiteld „de heer Bruinsma over onze Djatibosschen", luidende:

In verband met mijn hoofdartikel van heden ontleen ik uit een artikel van den tegenwoordigen hoofdinspecteur Bruinsma in de jongste aflevering van het tijdschrijft van Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië over het Boschwezen op Java in vergelijking met dat in Saksen en Pruisen, de volgende uitlating over het onvoldoende rendement onzer djatibosschen:

„Dat onze djatibosschen in weerwil van den snellen groei van den djatiboom, van den betrekkelijk gemakkelijken aanbouw, van de weinige gevaren waaraan hij blootstaat en van de hooge prijzen van het djatihout in vergelijking met de opbrengsten der bosschen in Pruissen en Saksen zoo weinig opleveren heeft verschillende oorzaken. Tot nu toe werd en zelfs nu nog in een *veel te kleine uitgestrektheid bosch in exploitatie gebracht.* Dit wordt intusschen van jaar tot jaar beter en men mag hopen dat over enkele jaren een juiste verhouding tusschen het gezamenlijke boschareaal en de jaarlijksche exploitatievlakte zal bestaan.

Een tweede oorzaak der betrekkelijk geringe opbrengsten spruit voort uit de slechts *middelmatige gesteldheid van het grootste gedeelte* der djatibosschen en de aanwezigheid van een groote uitgestrektheid die met geheel of gedeeltelijk gedevasteerd bosch is begroeid.

Voorts zouden ongetwijfeld meer opbrengsten worden verkregen, wanneer men er in slaagde om van het vele hout dat nu *tot spaanders wordt verkapt of als onverkoopbaar blijft liggen* voordeel te trekken. Dat het mogelijk zou zijn om in afzienbaar tijd door de invoering op groote schaal van het zoogenaamde *uitkap* (plenter) systeem inplaats van het thans gebruikelijke *kaalkapstelsel* in de slechts voorloopig ingerichte djatibosschen aanmerkelijke vermeerdering van inkomsten te verkrijgen schijnt mij twijfelachtig; al valt niet te ontkennen dat er natuurbosschen zijn waar een uitkap of dunning niet alleen de ontwikkeling zou bevorderen maar ook ongetwijfeld niet te versmaden inkomsten zou opleveren.

Dat dit eveneens en in steeds sterker mate met de kunstmatige plantsoenen het geval zal zijn, zij hier slechts terloops aangestipt. Onbetwistbaar is het echter dat het tegenwoordig stelsel van exploitatie in de voorloopig ingerichte djatibosschen *[waaraan natuurlijk moet worden vastgehouden]* nl. de aanbesteding van de exploitatie van groote, de kapvlakte van vele jaren omvattende perceelen onvermijdelijk het nadeel heeft dat *met de kapbare* ook verschillende *niet kapbare* stukken bosch worden geëxploiteerd. Even zeker is het dat bedoeld stelsel betrekkelijk duur werkt omdat het dubbel duur werkt, omdat het dubbel personeel vordert, het ambtelijke voor het beheer en de politie en dat van den aannemer voor de exploitatie; omdat het van den houthandelaar de beschikking over een betrekkelijk groot kapitaal eischt en omdat men lang vooraf moet anticipeeren op toekomstige houtprijzen en oeconomische toestanden.

Mijn gevoelen is dan ook altijd dat het Indische boschwezen *alleen dan* op den duur al de goede verwachtingen kan verwezenlijken die men er van koestert, *wanneer* overeenkomstig de geldende bepalingen de djatibosschen geleidelijk en met de noodige behoedzaamheid, doch tevens consequent en

zonder weifelen definitief worden ingericht, om daarna te worden geëxploiteerd op de wijze zooals in elk bijzonder geval door den eigenaar, den Staat, het doelmatigst zal worden geacht."

De schrijver van bovenaangehaald hoofdartikel besluit de door hem aangehaalde woorden van den heer Bruinsma met te zeggen:

Tot zoover de heer Bruinsma; zijne conclusie schijnt mij nog al goedkoop.

Zeker, die conclusie *is* goedkoop, maar *goedkoop alleen voor den heer* Bruinsma.

Maar die conclusie uit den mond van een Hoofd-Inspecteur, Chef van den dienst van het Boschwezen, die de door den schrijver van het hoofdartikel aangehaalde circulaire, d.d. 17 November 1898, kent, is voor den Staat *niet* goedkoop, *maar duurkoop en slecht.*

De circulaire, d.d. 17 November 1898, die door den vorigen Hoofd-Inspecteur van het Boschwezen is gericht aan de Boschbeheerders op Java, zegt meer dan boekdeelen.

Die circulaire is niet anders dan een angstkreet van den leeuw, die zich gevangen voelt in een warnet van struiken en twijgen, is niet anders dan de noodkreet van den boschgeest, die met verzaking van de natuurkrachten zich voelt stikken in de door hem zelf geplante bosschen.

Heeft de heer Bruinsma dat niet gevoeld?

Of hebben zijne bovenaangehaalde woorden slechts de strekking het gehuil van dien leeuw, de noodkreet van dien boschgeest te smoren?

Ik heb het reeds vroeger gezegd en herhaal het met nadruk: *„er dreigt voor de toekomst onzer Djatibosschen gevaar, ernstig gevaar"*, en ik acht het een misdaad, als zij die het gevaar *moeten kennen*, den kop in het gras steken, het gevaar niet moedig in de oogen kijken en niet alles doen wat tot wering daarvan kan leiden.

Er is naar mijne innige overtuiging in het boschbeheer van de laatste 30 jaren een fout begaan, die heeft geleid tot den toestand, zooals die nu is, waarvan de circulaire van den Hoofd-Inspecteur, d.d. 17 November 1898, een uitvloeisel is.

Men heeft de grootste fout begaan die een boschbouwer kan begaan; men heeft de natuur het werk uit de hand willen nemen.

Men heeft het *doel* van den boschbouw, d. i. *de natuur na te volgen en haar werk te vergemakkelijken, gemist en voorbij gestreeft.*

Het nieuwste boschreglement (*Staatsblad* 1877, no. 61), heeft met die fout geen rekening gehouden.

Integendeel, in stede van door vernieuwing ook verbetering aan te brengen, heeft men den toestand bestendigd en tracht nu met veel woorden het dreigend gevaar te bemantelen, zonder te bedenken dat wij, tegenwoordige boschbeheerders, ons daardoor den vloek van hen die na ons komen op den hals halen.

In stede van, zooals in de vroegere boschreglementen (Staatsbladen 1865 no. 96, 1874 no. 110, en no. 1874 no. 214) aan de natuur in het boschbedrijf het haar van God toekomend aandeel te laten, wordt zij bij het nieuwe, thans vigeerend boschreglement aan den muur gezet als een oud besje, dat haar tijd heeft uitgediend en nu eens mag toekijken hoe de geleerde hylonomen de bosschen voorloopig en definitief inrichten, daarin sleuven, paden en wegen aanleggen om ze te verdeelen in vakken en subvakken, ze *leeg*kappen, en daarna de *leeggekapte-djatibosch-gedeelten* onverwijld op nieuw *met djati beplanten.*

Dan zal er leven en beweging komen in die zoo kunstig aangelegde bosschen; langs de paden en wegen zullen wandelaars jodelen en nijveren zich verdringen, en in de koele schaduw der djatiplantsoenen, zullen vroolijke groepen zich verzamelen en wanneer dan de verrukking over het schoone bosch zich uit in de woorden

„Wer hat dich, du schöner Wald, aufgebaut, so hoch da droben"

dan zal de hylonoom, die dat alles heeft gewrocht, met bescheiden trots te voorschijn treden en daarop ten antwoord geven:

„Das war ich, meine Herrschaften.

Die goeie Natuur lacht wat met die mooidoenerij.

Zij wacht geduldig haar tijd af, wel wetende dat er een tijd zal komen dat de geleerde hylonomen met hangende pootjes weer tot haar zullen terugkeeren, haar hulp zullen moeten inroepen en zullen moeten erkennen het zonder haar toch niet te kunnen stellen.

Werd dan in de vroegere boschreglementen met haar geen rekening gehouden?

Wel zeker; — maar men heeft eenvoudig de daarin vervatte voorschriften niet nageleefd.

Men leze maar eens aandachtig de Staatsbladen 1865 no. 96, 1874 no. 110 en 1874 no. 214 na.

Artikel 14 van Staatsblad 1865 no. 96 en artikel 6 van *Staatsblad* 1874 no. 110 luiden:

„de djatihoutbosschen zullen zooveel mogelijk worden onder-

houden *door natuurlijke voortplanting*; voor kunstmatige bijplant van djati is de toestemming noodig van den Gouverneur-Generaal.

In de „handleiding voor het aanplanten en voortkweeken van djatiboomen in de bosschen van den Lande op Java en Madura", voorkomende in *Staatsblad* 1874 no. 214 staat te lezen.

„Art. 1. Als algemeene regel geldt dat bij bestaande djatibosschen, welke nog eenigzins gesloten zijn, dat wil zeggen die den grond zoodanig overschaduwen dat deze door het opschieten van onkruid niet al te zeer verwillend is, *boven kunstmatige aanplanting de voorkeur moet worden gegeven aan eene natuurlijke voortplanting door middel van de afvallende djatipitten* in verband met eene perceelsgewijze velling van het hout.

De natuurlijke voortplanting van djati-hout *kan zelfs ook plaats hebben in zoodanige bosschen*, waar de grond reeds eenigzins verwilderd is, ingeval daarmede gepaard gaat een gedeeltelijke bewerking van den bodem door het omhakken der met onkruid dicht begroeide plekken.

Art. 2. In weinig zaadrijke jaren, dat is, *als de boomen niet genoegzaam djati-pitten opleveren* strooit men van elders aangevoerde pitten op de kapperceelen uit.

Art. 4. Bij het kappen der perceelen moet gezorgd worden dat *oude* stronken zooveel mogelijk worden uitgebrand ten einde het uitschieten van wortelspruiten te beletten.

Jonge boompjes (van ± 10 Ned. duimen middellijn) die bij het vellen en vervoeren beschadigd zijn geworden *behoeven niet te worden uitgeroeid.*

Met den grond gelijk afgekapt wordende, zullen zij wederom tot deugdzame boomen opgroeien, terwijl bij latere uitdunningen de minder voordeelig opgeschotene boomen en de nog aanwezige wortelspruiten kunnen worden *uitgekapt.*

Art. 5. *Jonge djatiboomen* hebben om weelderig op te schieten al spoedig behoefte *aan de koestering van de zon.* Het is mitsdien noodzakelijk ze zoo spoedig mogelijk *aan de schaduw der oude boomen te onttrekken* m. a. w. — men late de gave jonge djatiboomen staan en kappe de kapbare oude — *dat is dus uitkappen* — (plenteren).

In *die* voorschriften nu ligt het geheele geheim voor eene natuurlijke behandelingswijze onzer Djatibosschen.

Dat is de frissche, natuurkrachtige geest, die spreekt uit het vroeger boschreglement.

De niet-naleving van die voorschriften heeft den Lande nu reeds *tonnen gouds* gekost en zal bij voortduring den staat nog *millioenen guldens kosten.*

Vergelijk nu met die voorschriften eens de artikelen 12 en 16 van het thans vigeerend boschreglement, (*Staatsblad* 1897, no. 61).

Artikel 12 luidt:

De *leeggekapte* gedeelten der *voorloopig* ingerichte bosschen worden onverwijld — de daartoe behoorende kale terreinen voor zoover dit uitvoerbaar is — met houtgewas *beplant.*

Artikel 16 zegt:

Het bepaalde bij artikel 12 geldt mede voor de *definitief* ingerichte bosschen.

Ter aanvulling van de voorgaande artikelen zegt artikel 28 van het nieuwe reglement voor den dienst van het Boschwezen, (Bijblad 5164):

„In den regel *wordt alleen djati aangeplant*; cultuur van andere houtsoorten vindt slechts plaats op voor djati ongeschikte gronden en daar, waar om andere bijzondere redenen *van de aanplant van djati* moet worden afgezien.

Dat zijn nu de voorschriften van het nieuwe boschregelement dat het boschbedrijf nu eens netjes op pooten zou zetten.

Daarvoor heeft men de vroeger geldende bepalingen tot den prullemand gedoemd.

Moet men zich nu, met de tienduizenden bouws prachtige jonge djatibosschen voor oogen die de natuur kosteloos heeft tot stand gebracht, niet afvragen of de samensteller van het nieuwe boschregelement *blind* is geweest toen bij de djatibosschen bezocht?

Of heeft hij gemeend de djatibosschen *leeg te moeten kappen*, rijp en groen met elkaar, alleen om die leeggekapte boschgedeelten op nieuw met djati te kunnen beplanten, à raison van *f* 40.— per bouw met geen ander doel dan op de vraag „Wer hat dich", enz. te kunnen antwoorden „Jawohl meine Herrschaften, das war ich".

Moeten daarvoor alleen, zooals de heer Bruinsma (lees bovenaangehaald opstel uit het Tijdschrift van Landbouw en Nijverheid) zelf zegt:

> „*met de kapbare* ook verschillende *niet kapbare stukken bosch worden geëxploiteerd*"?

Noemt de heer Bruinsma *dàt boschexploitatie.* Ik noem het *vandalisme*, (bosch) *devastatie!*

Moet aan dat stelsel, zooals de heer Bruinsma wil, *natuurlijk worden vastgehouden?*

Of moet met dat stelsel van *boschdevastatie en geldverspilling*, dat tot niets anders dan tot *déception* kan leiden zoo spoedig mogelijk worden gebroken, eens en voor goed daarvan worden afgezien en teruggekeerd tot de natuurlijke behandelingswijze zooals die vroeger was voorgeschreven.

II

De bovenaangehaalde artikelen van het vroeger *Staatsblad* 1874 No. 214 zeggen echter nog meer.

Zij toonen aan het innig verband dat bestaat tusschen het *uitdunnen* en het *uitkappen* (plenteren) der djatibosschen.

Ook uit de in den aanhef aangehaalde woorden van den heer Bruinsma, blijkt dat.

In welke opzichten de meeningen der boschtechnici ook mogen verschillen, allen zonder onderscheid zijn het daarover eens, dat zonder uitdunning, dat is zonder de *latere zorg* die aan de jonge bosschen voor hun krachtig gedijen moet worden besteed, het boschbedrijf een ten eenenmale ondenkbare zaak is.

Daar is het punt waar de wegen van de voorstanders van *natuur* en *kunst* bij het boschbedrijf elkaar kruisen; maar reeds in de wijze *hoe* moet worden uitgedund loopen beider wegen wijd uiteen.

Om dat aan te toonen heb ik slechts te wijzen op de meervermelde circulaire van den Hoofd-Inspecteur, Chef van den dienst van het Boschwezen d.d. 17 November 1898; — en zij het mij tevens vergund om, tot recht begrip van hetgeen ik wil aantoonen, hier nogmaals aan te halen eenige regelen uit eene door den heer M. P. de Coulon, Inspecteur van het Boschwezen te Neufchâtel gehouden voordracht, welke reeds in extenso door mij werd aangehaald in een vorig opstel van mijn hand voorkomende in de December aflevering van het Tijdschrift van Binnenl.-Bestuur van 1998, handelende over „de toepassing van het uitkap (plenter) systeem bij de behandeling onzer djatibosschen".

De heer M. P. de Coulon dan zegt daarin het volgende:

> Men onderscheidt tegenwoordig in den boschbouw twee uiteenloopende hoofdstroomingen. Zij die met de eene medegaan trachten de bosschen te beheeren en te behandelen volgens een min of meer scherp omschreven van te voren beraamd plan en stellen zich tot taak niet alleen de natuur te leiden, maar zouden deze zelfs willen dwingen den door hun stelsel voorgeschreven weg te volgen.
>
> De volgelingen der andere richting laten zich daarentegen door de natuur leiden; het werk van deze te ondersteunen en te bespoedigen is hun meestal genoeg.
>
> Allen beoogen intusschen hetzelfde, het verkrijgen van de

grootst mogelijke opbrengst, of, wat op hetzelfde neerkomt, van den grootst mogelijken bijgroei.

Hoe verschillend, beter gezegd hoe *uiteenloopend*, de door beide scholen gevolgde wegen zijn, blijkt *in elk stadium* en *bij elken maatregel.*

Een bosch volgens het eerste stelsel behandeld, zal er steeds eenigzins *gekunsteld* uitzien; de verschillende ouderdomsklassen zijn min of meer in complexen vereenigd.

Volgens het ander systeem behandeld zal het zoolang mogelijk een natuurbosch gelijken, en de ouderdoms-klassen zullen in elkaar overgaan.

In het eerste geval is de exploitatie gecentraliseerd; eerst na lange tusschenpoozen keert men in dezelfde vakken terug.

Bij het andere stelsel nadert men het *plenter-* of *uitkapsysteem;* in korte tusschenpoozen keert men op dezelfde plaats terug. Het treffenste is wellicht het onderscheid bij de verpleging, *bij het uitdunnen der bosschen.*

Immers, ofschoon naar hetzelfde doel strevende, volgt toch het eene stelsel daarbij de omgekeerde methode van het andere.

Het eene stelsel past een van de talrijke Duitsche methoden van dunnen toe. Het andere volgt de Fransche methode, waarvan men een duidelijke beschrijving vindt in de „traité de sylviculture", van den heer Boppe, Directeur van de hoogere Boschbouwschool te Nancy.

De Duitsche methode tracht den aanwas van het geheel te bevorderen door een kleiner of grooter aantal reeds eenigzins verdrukte stammen weg te nemen; de strijd om het bestaan wordt derhalve gaande gehouden tusschen het grootst mogelijke aantal individuën; opgeruimd worden alleen de stammen die reeds zijn bezweken of die weldra zullen ondergaan.

De Fransche methode vat de zaak juist van den tegenovergestelden kant als de Duitschers aan.

Zij opereert in de heerschende klassen en verre van den strijd tusschen de heerschende klassen in de hand te werken weet zij die te voorkomen *ten bate van het hout der toekomst.*

De eerste methode heet men het *laag-dunnen* de andere wordt *hoog-dunnen* genoemd.

In een brief aan den heer De Coulon gaf de heer Boppe als zijne meening omtrent de te wachten resultaten van de toepassing van beide methode het volgende te kennen:

Door het *laagdunnen*, zegt hij, verkrijgt men *verderflijke opeenhoopingen van dunne stammen* met zoo weinig weêrstand-vermogen en levensvatbaarheid dat 100 jaar de uiterste termijn van exploitatie is.

Wilt gij in uw bosch *groote boomen* voortbrengen welke dien leeftijd kunnen overschrijden, dan moet men hoogdunnen.

Door het *laag-dunnen* kan men *groote hoeveelheden papierhout, sparren en daklatten* verkrijgen, maar alleen door het *hoog-dunnen* krijgt men *balken* en *planken.*

„Door het *laag-dunnen* wordt ook bij het geboomte dezelfde heerschappij van de middelmatigheid gekweekt welke aan eene maatschappij, al te tuk op gelijkheid, zoo dierbaar is, *doch die niet past voor een woud*, dat, om aan vijandige invloeden te kunnen wêerstaan, *geen kunstmatige gelijkmaking verdraagt.*

Door het geboomte alleen *laag te dunnen*, wordt een leger zonder officieren, een kudde zonder herder, *een bosch zonder boomen gevormd.*

Wilt gij *boomen* voortbrengen kom dan *de schifting door de natuur te hulp door hoog te dunnen.*

Wat de overheerschte individuen betreft, welke de kronen der heerschende klassen niet meer hinderen, deze worden zorgvuldig *gespaard* wijl zij de voorspoedige ontwikkeling van den opstand ten zeerste bevorderen, doordien zij den bodem dekken, hem frisch, sponsachtig en poreus, kortom in een voor de vegetatie zoo gunstig mogelijken toestand houden.

Dat lage geboomte oefent buitendien een uiterst gunstigen invloed uit op de hoedanigheid van het hooge hout daar het eene opsnoeieng overbodig maakt.

De *kronen* van deze kostbare exemplaren, daar waar dezen ruimte ontbreekt *in toenemende mate vrij te maken, is uitdunnen.*

Ieder, die de djatibosschen op Java kent, heeft opgemerkt hoe onverbeterlijk de natuur kosteloos kan zorgen voor de instandhouding van de leeggekapte djatiboschgedeelten. Ieder, die de duizenden

bouws prachtige, jonge, *door de natuur* gevormde djatibosschen heeft gezien, zal moeten toegeven dat zelfs in die bosschen, waar de krachtigste, de door de natuur meest bevoorrechte exemplaren, gemakkelijk de zwakkere individuen heeft ten onder doen gaan, waar dus *kunstmatige gelijkheid niet bestaat*, doch waar men tot nog toe de natuur bij de schifting *niet door uitdunnen is te hulp gekomen*, het bosch over het geheel bestaat uit boomen met *in verhouding tot de lengte zeer dunne stammen*. Hij zal moeten erkennen, dat, *zonder tijdige* en *rationeele* toepassing van die kunstbewerking (uitdunning), van die bosschen *in de toekomst niets is te verwachten*.

Hij zal ook niet aarzelen omtrent *de wijze waarop* die kunstbewerking zal moeten worden toegepast om daarin groote boomen voort te brengen; hij zal rekening houden met het feit, dat met den leeftijd de behoefte toeneemt van den boom om zijn takken in alle richtingen uit te breiden en hij zal daarom die stammen van *minder waarde* verwijderen die de meest begeerlijke exemplaren *zijdelings* benauwen en zich dan niet bekommeren om de achterlijke of reeds overheerschte stammen *Hij zal hoog-dunnen*; hij zal niet dunnen zooals is voorgeschreven bij de bovenaangehaalde circulaire van den Hoofd-Inspecteur.

In nog meerdere mate zal dat het geval zijn bij de kunstmatig aangelegde plansoenen waar, met groote zorg en met opoffering van groote kosten, kunstmatig een zoo groot mogelijk aantal exemplaren van een zelfde soort tot gelijke groeikracht, tot gelijke ontwikkeling is gebracht.

Daar moet vroegtijdig aan die eenvormigheid een einde worden gemaakt, en de exemplaren, die men voor de toekomst wenscht te behouden, worden bevrijd van de voor hun groei hinderlijke, *hen zijdelings benauwende* boomen.

De tropische natuur, de groote levenskracht van den djati, laten hier op Java geen twijfel over omtrent de wijze van uitdunnen; men *moet* hier hoog-dunnen wil men van de jonge bosschen in de toekomst iets verwachten.

Maar *hoe* dat te doen met het thans beschikbaar boschpersoneel?

Volgens het Koloniaal Verslag van 1898 bedroeg de uitgestrektheid door cultuur of door natuurlijke verjonging verkregen jonge djatibosschen 67720 Hectaren.

De gemiddelde jaarlijksche bijplant van djati op de *leeggekapte* djatiboschgedeelten bedraagt ± 3500 Hectaren.

De uitgestrektheid van de door cultuur of door natuurlijke

verjonging verkregen jonge djatibosschen bedraagt dus nu reeds ruim 71000 Hectaren.

Van de ca. 658000 hectaren, die volgens de laatste metingen het djatibosch-areaal op Java uitmaken, zal, naar mijne schatting, minstens een achtste deel bestaan uit door de natuur gevormde bosschen, die niet zijn begrepen in de boven vermelde 71000 Hectaren door cultuur of door natuurlijke verjonging verkregen jonge djatibosschen.

De vermelding toch, in het Koloniaal Verslag van 1898, dat de uitgestrektheid van de door cultuur of door natuurlijke verjonging verkregen bosschen eene uitgestrektheid beslaat van 67720 hectaren, kan, in verband met het feit dat eerst in het Koloniaal Verslag van 1896 wordt gerept ook van door *zoogenaamde natuurlijke verjonging* verkregen jonge djatibosschen, geen andere beteekenis hebben, dan de mededeeling, dat à raison van een zeker aantal — bijv. *f* 40 — guldens per bouw, dat is dus voor den civielen prijs van 67720 × *f* 40 = *f* 2.708.800 (twee millioen zevenhouderd duizend en zooveel guldens) jonge djatibosschen zijn verkregen, in plaats van de leeggekapte oude bosschen.

Die bosschen zijn tot nog toe niet uitgedund en moeten die dus, zullen die ooit de cultuurkosten die daaraan zijn besteed met de rente goed maken, *binnen den korst mogelijken tijd*, worden uitgedund.

Tegelijkertijd moeten dan ook worden uitgedund de *overige* voor uitdunning in aanmerking komende jonge bosschen.

De *bestaande achterstand* van de in de naaste toekomst, *binnen den kortst mogelijken tijd* uit te voeren uitdunningen bedraagt dus nu reeds:

	71.000	Hectaren, door cultuur of door zoogenaamde natuurlijke verjonging verkregen bosschen.
	80.000	Hectaren, door de natuur gevormde bosschen.
te zamen alzoo	151.000	Hectaren, of ruim twee houderd duizend bouws.

Zal nu de uitdunning dier bosschen op tijd, volgens de technische eischen, geschieden, zóó dat zij tijdig ook voor de 2de, 3de en 4de maal weder kunnen worden uitgedund, dan is het *noodzakelijk*, dat de uitdunning dier bosschen binnen de nu volgende 10 jaren zij afgeloopen, dat dus van *nu* aan jaarlijks minstens 20000 bouws van die bosschen worden uitgedund.

Dat nu is niet te doen.

Zelfs al beperkte men zich uitsluitend tot de uitdunning alleen van de 71.000 hectaren (100.000 bouws) door cultuur verkregen bosschen, dan nog kan, met het nu beschikbaar personeel, aan de uitvoering van dat werk niet worden gedacht.

Gaat men daarbij na dat jaarlijks ruim 3500 hectaren (= 5000 bouws) nieuw aangelegde jonge djatibosschen de reeds bestaande uitgestrektheid komen vermeerderen, m.a.w. in tien jaren tijd de bestaande achterstand met ruim 50000 bouws zal zijn vermeerderd, de *eenmaal* uitgedunde bosschen dan weldra in aanmerking komen om voor de *tweede maal* te worden uitgedund, en zonder tijdige en rationeele toepassing van dien bedrijfsmaatregel van de jonge bosschen binnen den daarvoor gestelden bedrijfsturnus (d. i. 100 jaar) niets te recht komt, dan zal men zich eenigzins een denkbeeld kunnen vormen van het gevaar dat onze djatibosschen in de toekomst bedreigt.

De millioenen guldens, die voor de kunstmatige herbewouding van de leeggekapte djatisch gedeelten zijn noodig geweest, zullen dan nutteloos in den grond zijn gestoken.

Daar had men dan iets beters voor kunnen doen.

De Hoofd-Inspecteur Chef van den dienst van het Boschwezen heeft dan ook dat gevaar ingezien en zegt in zijne meergenoemde circulaire, ddo. 17 November 1898, het volgende:

> „Het welslagen der djaticultures en hunne rentabiliteit zullen voor een groot deel afhangen van het *tijdig uitdunnen*, en de hier en daar voorkomende ziekteverschijnselen, die zich dikwijls in goed geslaagde en dicht gesloten plantsoenen vertoonen, wijzen op de noodzakelijkheid om de jonge boomen de *noodige ruimte* te geven naar ik hoop ten overvloede er op te wijzen, dat het uitdunnen der djatiplantsoenen niet mag beschouwd worden als een werk dat men ter hand neemt, wanneer men eens niets anders te doen heeft en dus nog wel tot gelegener tijd kan wachten."

Ik meen dat commentaar overbodig is.

De achterstand van gedurende meer dan een kwart eeuw verzuimde uitdunningeu in den kortst mogelijken tijd bij te werken is geen kinderspel.

In een woord, er is voor onze djatibosschen periculum in mora.

Dat gevaar bestond reeds lang vóór de vaststelling van het thans vigeerend boschreglement.

Tot wering van het dreigend gevaar is daarbij echter niets gedaan van wat met den steun, dien de natuur ons boschbouwers op Java zoo mildelijk biedt, had gedaan kunnen en moeten worden.

Ware met de ter onze beschikking staande natuurkrachten rekening gehouden, dan zouden daarbij maatregelen zijn vastgesteld die de behoorlijke naleving van de voorschriften vervat in het vorig boschreglement en in de „handleiding voor het aanplanten en voortkweeken van Djatiboomen" (*Stbld.* 1874 No. 214) zouden hebben verzekerd.

Dan zou men ook hebben gebroken met het voor een rationeel zoo rentabel mogelijk en tevens voorzichtig boschbedrijf op Java zoo heilloos kaalkap-systeem.

Dan zou men niet zijn voortgegaan met het geheel leegkappen van de jaarlijksche kapvlakten, doch men zou de jonge, gave, *nog niet kapbare* djatiboomen hebben gespaard, en de verjonging, de instandhouding van de reeds behandelde door middel van die boomen verder hebben overgelaten aan de natuur.

Practisch heeft ondergeteekende aangetoond dat zulks mogelijk is zonder bijzondere moeite, zonder bijzondere kosten.

Wanneer dan door rationeele toepassing van die, door de natuur als het ware aangewezen, weinig omslachtige, niet kostbare behandelingswijze door het voor de toekomst behouden van de jonge door de natuur gevormde 25 tot 30 jarige boomen, de omloopstijd (turnus) van 100 jaar tot 75 of minder aantal jaren is verkort, dan kan ook, *zonder vrees voor ontijdige uitputting van den houtvoorraad in 's-Lands bosschen,* zonder de kans dat *het Cultuur-kapitaal nutteloos is in den grond gestoken,* van de totale uitgestrektheid der nog aanwezige oudere bosschen d. i. dus ca. 500000 (vijf honderd duizend) hectaren jaarlijks een vijf en zeventigste deel, d. i. dus ca. 6666 hectaren of ruim 9500 bouws in behandeling kunnen worden genomen.

Wanneer men dan bedenkt, dat bij doorvoering van het thans gebruikelijk Kaalkap-systeem eenmaal zullen moeten worden leeggekapt $\frac{658000}{100} = 6580$ hectaren of ruim 9400 bouws per jaar, dat die leeggekapte vlakte overeenkomstig de voorschriften van het nieuwste boschreglement onverwijld op nieuw *met Djati moeten worden beplant,* de kosten daarvoor, afgezien van de bovenbedoelde risico, zullen bedragen ca. *f* 40 per bouw, de cultuurkosten

dan zullen stijgen tot 9400 × *f* 40 = *f* 376,000 per jaar, die kunnen worden uitgespaard door rationeele toepassing van het door mij voorgestelde uitkap-systeem, dan meen ik bescheiden, dat, met het oog op de toekomst en de rentabiliteit onzer Djatibosschen de vraag is gewettigd:

„is het nieuwe boschreglement (*Staatsblad* 1897, no. 61) voor de behandeling van de Djatibosschen op Java van eenige waarde"?

en daarop niet kan uitblijven het antwoord

Neen.

Met ieder jaar dat men talmt de door natuur aangewezen weg te volgen voor de behandeling onzer bosschen, zullen meer tonnen gouds verloren gaan, zal de toestand meer onhoudbaar, zal het gevaar voor de toekomst onzer bosschen grooter worden.

Ik reken er echter niet op dat mijne idëen daaromtrent spoedig ingang zullen vinden, maar troost mij intusschen met de gedachte: „die Zeit nur macht die feine Gährung kräftig.

MAGELANG, Juni 1899.

Bijlage A.

CIRCULAIRE VAN DEN HOOFDINSPECTEUR, CHEF VAN DEN DIENST VAN HET BOSCHWEZEN, dd. 17 NOVEMBER 1898) AAN DE HOUTVESTERS.

Het is gebleken, dat in eenige boschdistricten verrassende resultaten zijn verkregen met den publieken verkoop van het dunsel der verschillende plantsoenen. Naar mijn meening kunnen dergelijk gunstige resultaten ook wel in andere boschdistricten worden verkregen, indien de betrokken boschbeheerders slechts den noodigen ijver en overleg aan den dag leggen, en de zaak door hen niet „en bagatelle" wordt behandeld

De cultuurkosten, die aan de verschillende plantsoenen zijn besteed, vertegenwoordigen met rente op rente, tot aan het tijdstip der weder-verjonging een groot bedrag en moet het streven van ieder houtvester dus zijn. om door een rationeele behandeling der plantsoenen daarvan zich de meest mogelijke opbrengsten te verzekeren en iedere gelegenheid aangrijpen om een gedeelte van het cultuurkapitaal terug te krijgen.

Ik moet dan ook met den meesten drang op de spoedige indiening der voorloopige bedrijfsplannen aandringen, opdat ieder voor uitdunning in aanmerking komend bosch of plantsoen die kunstbewerking op tijd en geleidelijk kunne ondergaan.

Het welslagen der djaticulturen en hun rentabiliteit zullen voor een groot deel afhangen van het tijdig uitdunnen en de hier en daar voorkomende ziekteverschijnselen, die zich dikwijls in goed geslaagde en dicht gesloten plantsoenen vertoonen, wijzen op de noodzakelijkheid om de jonge boomen de noodige ruimte te verschaffen en daarom wensch ik, naar ik hoop, ten overvloede er op te wijzen, dat het uitdunnen der djatiplantsoenen niet mag beschouwd worden als een werk dat men alleen dan ter hand neemt, wanneer men eens niets anders te doen heeft en dus nog wel tot gelegener tijd kan wachten.

Ik dring er dus op aan, dat in ieder boschdistrict of houtvesterij in den kortst mogelijken tijd de achterstand dier noodzakelijke uitdunningen worde bijgewerkt en dit werk daarna geregeld volgens de technische eischen worde bijgehouden.

Om echter zeker te zijn, dat het werk op systematische en rationeele wijze wordt verricht, acht ik het noodig, dat voor elk boschcomplex (respectievelijk voor ieder district, waar verspreid liggende plantsoenen voorkomen) een uitdunningskaart vervaardigd wordt op een schaal van 1 op 10,000.

Op deze kaart worden de grenzen der complexen met zwart en de grenzen der jaarlijksche cultures met rood aangegeven en de jaren van aanleg ingeschreven, terwijl voorloopig niets gekleurd wordt. Op de kaart zelf wordt een overzicht geplaatst, waarin elke cultuur, jaar voor jaar, wordt vermeld, met derzelver uitgestrektheid overeenstemmende met de opgaven der cultuuroverzichten.

Zoodra nu een gedeelte is uitgedund, wordt het op de kaart met de gebruikelijke djatikleur gekleurd, dit geschiedt ook met de gedeelten van plantsoenen die in de loopende periode 1890 t/m 1899 reeds zijn uitgedund met vermelding

van het betreffende jaar, waarin die uitdunning heeft plaats gehad. Bij volgende uitdunning kunnen horizontale en verticale harceeringen aanduiden, dat de kunstbewerking voor de 2e, 3e of 4e maal is toegepast.

Dit laatste acht ik noodig, omdat het meermalen is voorgekomen, dat de beheerders geen voldoende inlichtingen konden geven, omtrent reeds plaats gehad hebbende uitdunningen.

De aanteekeningen betreffende de jaarlijksche opbrengst, zoowel in houtmassasortiments-gewijze, als specie enz. worden vermeld in het bij sub 10e circulaire van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur van heden no. 936/B voorgeschreven register.

Wat de wijze van uitdunning betreft, wensch ik dat aan de voorgeschreven oude methode de hand wordt gehouden en uitsluitend de geheel onderdrukte boomen worden weggenomen.

Ik wensch dit laatste nog eens uitdrukkelijk in herinnering te brengen.

De inspecteur bij het Boschwezen, belast met de contrôle op het beheer, heeft in opdracht om omtrent de afwijking van ontvangen bevelen steeds te rapporteeren in het bijzonder omtrent willekeurige afwijkingen van de voorgeschreven uitdunningsmethode.

Aangezien door ondoelmatige uitdunning alles kon bedorven worden, is het urgent, dat willekeurige afwijkingen van ontvangen bevelen vooral ten opzichte der uitdunningen met de meeste gestrengheid worden gestraft en heb ik bovengenoemden inspecteur opgedragen om bij voorkomende gelegenheid het voorstel te doen, de schuldigen in hun betrekking te schorsen.

Ik dring er dus op aan, dat bij de uitdunning van bosschen en plantsoenen vooraf de totaal onderdrukte boomen worden weggekapt, om een behoorlijk overzicht te krijgen.

Omtrent de boomen, die daarvoor in aanmerking komen, is geen twijfel mogelijk en kan dan ook de aanwijzing daarvan, na vooraf geïnstrueerd te zijn, door het niet-technische boschpersoneel geschieden om dat het een voorbereiding van de daarna volgende eigelijke uitdunning is, die de persoonlijke bemoeienis van den houtvester eischt.

Ten slotte wensch ik er nog de aandacht op te vestigen, dat bij meervermelde uitdunningen de noodige orde en regel volgens een bepaald plan moet betracht worden en niet willekeurig van de eene plaats op de andere wordt overgesprongen, doch steeds is een bepaald gedeelte, hetzij natuurlijk dan wel kunstmatig begrensd. Geen nieuw blok wordt geëntameerd, alvorens het ter hand genomene is afgewerkt. In uitgestrekte samenhangende plantsoenen, waar nog geen indeeling heeft plaats gehad, verdient het aanbeveling om tevens de indeeling te ontwerpen en de noodige sleuven open te kappen.

De Hoofdinspecteur chef van den
dienst v/h Boschwezen.
(*w. g.*) BUURMAN VAN VREEDEN.

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand.

Que ne ferait pas la Hollande pour conserver Java!

A. THIERS. [1]

I.

Hoofdbeginselen.

In elk Nederlandsch hart leeft de overtuiging, dat ons rijk en ons volk slechts tijdelijk ten onder gebracht kunnen worden. Daaraan zal ieder Nederlander denken, wanneer die ramp ons land nogmaals mocht treffen. Het hoofd van den Staat zal geen verdrag onderteekenen, waarbij zijne rechten aan den vorst eener andere mogendheid worden afgestaan. De grondwettige eed van het hoofd van den Nederlandschen staat: „de onafhankelijkheid des Rijks met al mijn vermogen te verdedigen en te bewaren" is onvoorwaardelijk. Geen Vorst uit het huis van Oranje-Nassau zal dien eed breken! Mocht, onverhoopt, eene Koningin of een Koning der Nederlanden tot zoodanigen afstand gedwongen worden, deze ware onwettig zonder toestemming der Staten-Generaal. Wij, Nederlanders, zouden derhalve, bezwijkende, een veroverd land bewonen en een overheerscht volk worden, maar niet krachtens verdrag ons recht op zelfstandigheid verliezen. Het eenige, ongeschreven, doch wederzijds goed begrepen verdrag met den overwinnaar kan zijn, dat wij alles zullen doen om bij de eerste gelegenheid ons overweldigd recht op zelfstandigheid te herwinnen! [2]

Met de hierboven verkondigde onwrikbare stelling hing een hoofdbeginsel samen voor de verdediging van Ned.-Indië tegen een buitenlandschen vijand. De meening, nu en dan in en buiten de Staten-Generaal verkondigd, dat het behoud onzer koloniën achter de Utrechtsche linie beslist wordt, [3] moest van de zijde der Regeering ten ernstigste worden verworpen. Geheel overeenkomstig dit beginsel, schreef de Minister van Koloniën E. de Waal in 1870, bij het uitbreken van den Fransch-Duitschen oorlog, aan den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië: Is de vijand meester van het moederland, hij is het nog niet van de kolonie. De landvoogd aldaar, het bezwijken van het moederland vernemende, moet dit beschouwen als tijdelijk door den vijand veroverd, tijdelijk onderdrukt. Hij moet de bezittingen in naam des Konings,

1) Histoire du Consulat et de l'Empire, tome I.

2) E. de Waal, Onze Indische Financiën. I.

3) Zie o. m. de Roo van Alderwerelt in „Onze Zeemacht" (1866), „Het Indisch budget van oorlog" (*De Gids*, 1868) en in de Tweede Kamer der Staten-Generaal (Bijblad 12 November 1869)

die zijn recht niet heeft afgestaan, voor het moederland behouden totdat dit zich weder oprichte. Artikel 43 van het Reglement op het beleid der regeering van Ned.-Indië geeft hem de noodige volmacht. De Koning zal beslissen of het oirbaar zij, het opperbestuur van Indië tot de hereeniging met het moederland ter plaatse te gaan aanvaarden. [1] De Minister, die deze woorden schreef, had, ondanks het feit, dat sedert 1816 slechts één Prins der Nederlanden Indië had bezocht, met ieder rechtgeaard Nederlander de overtuiging, dat geen Vorst uit het stamhuis van Oranje-Nassau het beneden zich zou achten om, ten einde aan het sedert 1830 bestaande beginsel: *Java tot het uiterste te verdedigen*, de hoogste impulsie en de hoogste wijding te geven, hetzelfde te doen, wat de regeerende telg uit het stamhuis van Braganza in 1807 deed, toen Napoleon I Portugal overweldigde en de Koning van dit land de wijk nam naar Brazilië en hier de teugels van het bewind bleef voeren. [2]

Indië moest dus niet achter de Nieuwe Hollandsche waterlinie worden verdedigd. De sleutels van Indië zouden, al ware Java bij een oorlog van Nederland met eene Europeesche mogendheid een operatietooneel van den tweeden rang, niet in de vesting Holland, te Amsterdam, maar op Java worden bewaard. Dat Ned.-Indië gedurende eene tijdelijke machteloosheid van het moederland zich *finantieel* en *administratief* staande kan houden als Nederlandsche bezitting, hebben de jaren 1795—1807 onder hoogst ongunstige omstandigheden bewezen. Wordt het moederland nogmaals tot machteloosheid gedoemd, de omstandigheden in Indië zullen zeker niet zoo ongunstig zijn als toen. Het toenmalige Java verschilt veel met het hedendaagsche. Het gehalte van het leger, maar vooral van het officierskorps is beter. Onze oorlogsmarine heeft thans iets meer te beteekenen, ofschoon de bewering van den oud-Minister de Waal, dat de in Indië organiek aanwezige vloot iets „degelijks" zou kunnen uitrichten zoowel voor het tijdstip dier bewering als later zeer betwistbaar is. [3] Even betwistbaar is de bewering van dien staatsman, dat de inlandsche bevolking ons bij een oorlog met een buitenlandschen vijand trouw zal blijven. Dit moet zelfs ten ernstigste worden betwijfeld. Zij nam in 1811 voorwaar geene onberispelijke houding tegenover het in 't nauw gebracht Nederlandsch gezag aan. [4] Gesteld al eens, dat onze weinig beredeneerde fiscale politiek tegenover den inlander hem nog niet verbitterd heeft, dan zou het immers geheel met zijn karakter strooken, tijdens zoodanigen oorlog tegenover ons bestuur eene dubbelzinnige, minstens eene zeer lijdelijke houding aan te nemen, van het Oostersch beginsel uitgaande: „toont ons, dat *gij* de sterkste zijt en wij zullen ons wederom voor *u* buigen."

---

1) E. de Waal, Onze Indische Financiën, I.

2) W. C. Nieuwenhuyzen, Het stelsel der militaire instellingen voor het Indische leger, *Indische Gids* 1883. De bedoeling van den Minister de Waal is dus eene geheel andere dan de interpretatie daarvan in kapitein J. L. Koster's voordracht in de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap, 1894—1895: „Nederland's militaire positie in Zuid-Azië, ook beschouwd in het licht der moderne kolonisatie." Koster's betoog, dat Indië geen Brazilië is, had m. i. in portefeuille kunnen blijven.

3) Zie o. m. Binkes, De Kon. Ned. Marine. Eene studie over de verdediging van Nederland te water en de inrichting der vloot (1883).

4) Mr. P. Mijer, Jean Chrétien Baud.

II.

Algemeene beschouwingen.

Mogen ook al de toestanden in Ned.-Indië gunstiger zijn dan in het begin dezer eeuw om er ons bij een oorlog met een buitenlandschen vijand staande te kunnen houden, ook voor den vijand uit Europa is het zooveel gemakkelijker dan toen geworden, overzeesche expeditiën van eenigen omvang op grooten afstand van het moederland te ondernemen. De expeditiën der Franschen naar China (onder den Generaal Cousin de Montauban, later Palikao genoemd) in vereeniging met de Engelschen, in 1860, Cochin China, 1858—1862; van 1862—1867 naar Mexico en in 1895 naar Madagaskar strekken daarvoor ten bewijze. [1])

De oplossing van het vraagstuk der Indische landsverdediging blijft daarom eene zeer moeilijke.

Bundels, wagenvrachten papier zijn over de quaestie der Indische defensie geschreven. Bijna ieder Commandant van het Indische leger of ieder Commandant der Zeemacht in Ned.-Indië bracht het zijne er toe bij om, ieder van zijn standpunt en volgens zijne meening, een plan daarvoor te ontwerpen; maar de in al die plannen verkondigde ideëen liepen nog al uit een. Ook de Gouverneurs-Generaal en de Ministers van Koloniën hadden te dien aanzien hunne eigene denkbeelden. Tot dusver is op het gebied der Indische defensie niet meer dan stukwerk geleverd. Tot dusver kan men nog niet ontwaren, dat die plannen, hetzij door de Indische regeering of door het Nederlandsch Opperbestuur, tot één geheel verwerkt zijn, waaruit duidelijk bleek, *wat* het staatsbestuur eigenlijk wilde.

Tot voor weinige jaren had het departement van Oorlog in Indië, evenals het departement der Marine aldaar, zijne eigene en eigenaardige denkbeelden en plannen omtrent die defensie; maar van *een*, door den Gouverneur-Generaal voorgesteld en door den Koning goedgekeurd plan, waarbij de rol, die leger en marine, elk afzonderlijk en samen, te vervullen hebben, omschreven werd; van een bindend voorschrift ten aanzien van de samenwerking der strijdkrachten te land met de vloot bij de landsverdediging was sedert 1816 en tot weinige jaren geleden geene sprake. Las men de verschillende memoriën van verdediging, door achtereenvolgende legercommandanten ingediend, dan trok het de aandacht, dat de taak, die de Vloot bij de defensie had te vervullen, slechts in algemeene termen of in 't geheel niet besproken werd, wellicht alleen hieraan toe te schrijven, dat van de zijde van alle legercommandanten het beginsel gehuldigd werd, dat het zwaartepunt der verdediging bij het Leger moet worden gezocht. Raadpleegde men daarentegen de door de Indische vlootvoogden over die defensie ingediende beschouwingen dan stond men in de eerste plaats verbaasd over het voorname standpunt, dat zij de Marine bij die verdediging lieten innemen tegenover de nuchtere waarheid, dat de in den Indischen archipel aanwezige oorlogsschepen zoo weinig tegenover den buitenlandschen vijand konden uitrichten; terwijl zij in de tweede plaats defensiestelsels ontwierpen zonder behoorlijk op de hoogte te zijn van de

1. De expeditiën der Engelschen naar Abyssinië in 1867 en Egypte in 1883 laat buiten beschouwing.

hoofdbeginselen, die de stelsels van verdediging van 1836 en 1853 beheerschten, en in de derde plaats vaak geene rekening hielden met de sterkte van het Indische leger en de finantieele krachten van den Staat.

Ieder weet, dat een land als Nederlandsch-Indië, een insulair rijk, waar de vijand met schepen moet komen om de landingstroepen over te voeren en aan wal te zetten, in de eerste plaats eene Marine behoeft om dat land te verdedigen [1]) en dat de Vloot moet trachten, niet alleen de landing des vijands te bemoeilijken, maar die te beletten, ja haar geheel te doen mislukken door den vijand een gevoelig verlies toe te brengen en hem op die wijze van zijne onderneming te doen afzien. Dit is een ideaal en van een idealistisch standpunt beschouwd, komt aan onze zeemacht die voorname rol bij de Indische landsverdediging rechtmatig toe. Die rol wordt haar door niemand betwist. Eene andere quaestie is het: *kan* onze in den Indischen archipel gestationeerde zeemacht die rol spelen; is zij in staat, tegen de aanrandingen zelfs van eene machtige maritieme mogendheid op te treden en op het beslissende oogenblik zoo krachtig mogelijk te voorschijn te komen? Zoo niet dan moet het Leger bij de verdediging van Indië tegen een buitenlandschen vijand de hoofdrol spelen en hebben alle beschouwingen van Ministers, Gouverneurs-Generaal, kamerleden, redenaars en schrijvers, die om het thema draaien, dat de Zeemacht bij die verdediging de hoofdrol moet spelen, slechts eene theoretische waarde.

Het aantal personen, die, in weerwil van den bekenden toestand onzer vloot zoowel in Europa als in de koloniën, beweren, dat onze buitenlandsche bezittingen hoofdzakelijk door de Marine moeten worden verdedigd, is in de laatste jaren toegenomen. [2]) Willen zij als deskundigen worden beschouwd dan mogen zij in die hoedanigheid de leeken niet op het dwaalspoor brengen noch de verdenking op zich laden, dat het hun in hunne deskundige voorlichting aan ervaring ontbreekt.

Zoolang de Marine in den Indischen archipel blijft, wat zij tot dusver is, zal het Leger bij de defensie tegen een buitenlandschen vijand de hoofdrol moeten spelen.

Onze staatsgeschiedenis moge ons o. m. hebben geleerd, dat wij sinds het einde van de vorige eeuw in Indië bezig zijn aan het ontwerpen van defensiestelsels; dat het eerste beredeneerde stelsel of dat van van den Bosch van 1832 dateert, en de Minister van Koloniën in 1869 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal het uitzicht opende, dat het stelsel van verdediging *spoedig* zou worden geregeld, maar de Heer de Waal in 1877 mededeelde, dat er in werkelijkheid nog *niets* was geregeld; [3]) dat de Minister van Goltstein in 1880 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal *niet* kon beloven, dat eene regeling spoedig tot stand zou komen, en de Minister Keuchenius in 1888 Gouverneur-Generaal en Commandant van het leger in Indië met het bericht verraste, dat de defensie tegen een buitenlandschen vijand sedert 1882 door *geen* stelsel werd beheerscht,

1) Schröder, Verdediging van Java, Batavia, Ogilvie en Co., 1871. Overigens een niets beduidend boekje.

2) Zie o. m. Koster, Nederland's militaire positie in Zuid-Azië, ook beschouwd in het licht der moderne kolonisatie. (Verslagen 1894—1895 van de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap).

3) E. de Waal, Onze Indische Financiën, II, pag. 216.

de hoofdbeginselen, waarop die defensie gebaseerd was, waren in 1889 nog niet ingetrokken, namelijk dat:

1°. de verdediging ook rekening moest houden met een plan tot *verovering* van Java door eene vijandelijke troepenmacht van hoogstens 25000 man;

2°. Java, volgens artikel 32 der instructie van den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, *tot het uiterste* verdedigd werd;

3°. zoodanige verdediging niet alleen ter zee en aan de kust, maar ook *in het binnenland* behoorde te geschieden; en

4°. het lot van Indië niet per se in Nederland behoefde te worden beslist.

Die hoofdbeginselen waren ook voor de Koninklijke Nederlandsche Marine in Indië bindend; maar sommige vlootvoogden der laatste jaren deden, om welke redenen dan ook, alsof die hoofdbeginselen nooit bestaan of uitgediend hadden en droegen defensiestelsels voor, gebaseerd op de volgende beginselen:

1°. Het lot van Indië wordt binnen de vesting Holland beslist.

2°. Java zal op grond daarvan niet veroverd, het behoeft slechts tegen een *coup-de-main* verdedigd te worden.

Mocht men er daarom deskundigen eene grief van maken toen deze beweerden, dat de Marine hare taak bij de Indische landsverdediging met het oog op de door den Koning vastgestelde hoofdbeginselen boven hare krachten achtte, zoodat het leeuwendeel der verdediging op de schouders van het Leger moest komen?

Dat *Java* tot het uiterste moest worden verdedigd, bleek o. a.

1°. uit de geheime Koninklijke besluiten van 1836 en 1853, waarbij de defensie en de legerorganisatie van Ned.-Oost-Indië heetten te zijn geregeld;

2°. zooals reeds hierboven is gezegd, uit de instructie van den Gouverneur-Generaal, die in 1855 werd vastgesteld;

3°. uit een rapport aan den Koning van Maart 1876 van den Minister van Koloniën, handelende over de reorganisatie van den Generalen Staf bij het Indische leger.

De traditie bij het Ministerie van Koloniën was, dat *elke* wijziging en uitbreiding der formatie van het Indische leger, evenals het grondbesluit der legerformatie van 1853, op de mogelijkheid moest steunen eener aanranding van de zijde eener Europeesche mogendheid, die, al mocht zij niet het karakter eener nabijzijnde gebeurtenis bezitten, nooit als onmogelijk behoorde te worden geacht. Met de handhaving van dit beginsel, beweerde de Minister van Goltstein, werden de kosten van het Indische leger „niet noemenswaard" verhoogd, maar steeg de slagvaardigheid van het leger, zoodat het *nut* dier kosten in het algemeen werd verhoogd.

In elke memorie van verdediging behoort steeds te worden aangenomen, dat de taak van het Leger in het bijzonder begint wanneer de Marine er niet in geslaagd is, de nadering van de vijandelijke transportvloot en het escorte-eskader te beletten en, ondanks de vereenigde pogingen van zee- en landmacht, 's vijands landing is gelukt.

Bij de samenstelling eener memorie van verdediging mag men het geval niet negeeren, dat de Marine machteloos is, den vijand na de eerste ontmoetingen afbreuk te doen, zoodat de verdediging verder hoofdzakelijk door het Leger moet worden gevoerd.

Zoolang het auxiliair eskader in Indië nog uit 2 ramschepen, die telkens moesten repareeren, en 2 kruisers bestond, begreep ieder vlootvoogd, dat met deze macht en zelfs met *een* torpedoboot, die er later bijkwam, niet veel uitgericht kon worden tegenover een vijand, die het er op gezet heeft, Java te *veroveren*. De Ma ine moest toch iets doen. Men hoorde daarom de theorie verkondigen, dat van eene verdediging van Java *à outrance* geene sprake behoeft te zijn, want dat de vijand niet zal komen met het plan om Java te veroveren; men moest zich in Indië alleen wapenen tegen een *coup-de-main*.

De eerste vlootvoogd in Indië, die deze theorie zeer onhandig verkondigde, was de Vice-Admiraal Geerling. Deze beweerde, dat de vijand zich slechts zoude bepalen tot *een coup-de-main op Java* en dat — ik haal zijne woorden gecursiveerd aan — *een aanval op onze Indische bezittingen nimmer anders dan uit een coup-de-main zou bestaan*, zoodat *onze verdediging van Indië alleen ingericht behoefde te zijn tegen een coup-de-main*.

Wat verstaat men door een *coup-de-main*? Eene overrompeling, een onverhoedsche verrassende aanval, die door eene betrekkelijk kleine macht in een korten tijd, in het geheim, onverwacht, kan worden uitgevoerd, waarbij alleen zeer stout en snel handelen tegen een betrekkelijk zwakken of gedemoraliseerden en onvoorbereiden tegenstander eenige kans van slagen kan geven. Voorbeelden van een coup-de-main uit onze Indische geschiedenis zijn:

1°. De landing bij Ajer Manis en de brandschatting van Padang door den Franschen kaperkapitein Lemesme, die zich van 7 tot 9 December 1793 met zijn schip „La ville de Bordeaux" aldaar vertoonde. [1])

2°. De blokkade van Batavia en de beschieting van de eilanden Onrust en Kuiper door een Britsch eskader onder bevel van den commodore Ball in 1800.

3°. De verovering van Ternate door een Britsch smaldeel in 1801.

4°. De aanval van een Britsch eskader van 7 schepen onder het bevel van den commodore Pellew [2]) op Hollandsche oorlogs- en koopvaardijschepen bij Onrust en ter reede van Batavia en de vernieling der maritieme etablissementen op Onrust en Kuiper den 27en November 1806, bij welke gelegenheid 26 Hollandsche schepen door 18 Britsche gewapende sloepen verbrand werden. [3])

5°. De landing bij Soerabaja en de verovering van Grissee (Gresik) door eene landingsdivisie van een Britsch eskader onder het bevel van Pellew in 1807.

6°. De verovering van Ambon in Februari 1810 door een Britsch smaldeel van 3 schepen onder het bevel van den commodore Tucker.

7°. De verovering van Makasser in 1810 door 1 Britsch oorlogsschip onder het bevel van Tucker.

8°. De verovering van Ternate in 1810 door Tucker met 1 Britsch oorlogsschip, waarvan 174 man landden, die de circa 500 man sterke Hollandsche bezetting tot de capitulatie dwongen. [4])

---

1) H. J. J. L. de Stuers, De vestiging en uitbreiding der Nederlanders ter westkust van Sumatra, I, pag. 15 en 16.

2) Den lateren Lord Exmouth, o. m. bekend door het bombardement van Algiers door een Britsch-Nederlandsch eskader in 1816.

3) Herinneringen uit het openbare en bijzondere leven van den Generaal-Majoor Mr. H. G. Baron van Nahuijs van Burgst.

4) Bernhard Duc de Saxe-Weimar, Précis de la campagne de Java en 1811.

9°. De bemachtiging van Poeloe Merak in Straat Soenda op 5 Juni 1811 door gewapende sloepen van het Britsche oorlogsschip „Minden." [1])

Eene onderneming, ten doel hebbende Java te bemachtigen, kan niet door *een* of *meer* coups-de-main worden uitgevoerd, want voor die bemachtiging is de vijand verplicht, de krijgsmacht van den verdediger op te zoeken en te verslaan, hetgeen veel tijd en vele middelen vordert. Pogingen om zich b. v. van Batavia — Tandjong Priok, Semarang, Soerabaja of Tjilatjap meester te maken, wanneer daar door ons 1500 à 2000 man kunnen worden geconcentreerd, eischen reeds eene grootere machtsontwikkeling dan doorgaans aan een *coup-de-main* wordt besteed. Het is dus zeer oneigenaardig, te spreken van een *coup-de-main tegen Java.*

Wordt *de verdediging van Java*, zooals sedert tien jaren het geval schijnt te zijn, slechts ingericht voor een tegenweer van vijandelijke ondernemingen op kleine schaal op bovengenoemde plaatsen dan behoeven onze over die plaatsen versnipperde troepen, volgens de theorie der Marine, daar slechts zóó lang stand te houden totdat de Gouverneur-Generaal het bevel uit de vesting Holland heeft ontvangen, Nederlandsch-Indië aan den vijand over te geven.

Jomini leerde, dat de moeilijkheden en de gevaren van den oorlog toenemen met den afstand, waarop men dien van zijn eigen land voert, zoodat alleen die overzeesche expeditiën van eenigen omvang (zooals in elk geval eene poging tot verovering van Java) kans van slagen hebben, die goed overlegd en voorbereid, degelijk en ruim uitgerust en goed aangevoerd worden. Geldt het een prijs zóó rijk als Java, welks bezit den overwinnaar binnen enkele jaren de gemaakte oorlogskosten kan vergoeden dan zal het den aanvaller zeker wel waard zijn, voor de verovering van Java op ruime middelen te rekenen en daaraan zeer zeker niet het karakter van eene kleine onderneming of een *coup-de-main* worden gegeven. De *verovering* van Java in 1811, die op al de *coups-de-main* tusschen 1800 en 1810 volgde, is voor deze bewering een goed voorbeeld.

Wij moeten dus de marinetheorie — *théorie d'une nation éteinte* — vaarwel zeggen. Wij hebben ons op Java tegen méér dan een coup-de-main te verdedigen, al blijft eene kleinere onderneming des vijands dan eene verovering van dat eiland haar recht van bestaan behouden.

III.

Strategische beschouwingen.

Voor de verdediging van Ned.-Indië tegen een buitenlandschen vijand kan de Marine niet te sterk zijn. [3]) Men kan zich toch de volgende gevallen voorstellen:

1°. De vijand tracht onze oorlogs- en onze koopvaardijvloot schade toe te brengen.

---

1) W. Thorn. Memoir of the conquest of Java with the operations of the British forces in the Oriental Archipelago, etc.

2) Tableau analytique des principales combinaisons de la guerre.

3) Jhr. de Vaynes van Brakell, De verdediging van Ned.-Indië, gevolgd door eene proeve van een stelsel van verdediging voor onze bezittingen in den Indischen archipel.

2°. De vijandelijke vloot bombardeert eenige kustplaatsen.
3°. De vijand belemmert het vervoer van troepen en materieel langs de kust.
4°. De vijand maakt zich meester van een of meer kleine eilanden.
5°. De vijand landt op een der vier groote eilanden.
Wij hebben dus van den buitenlandschen vijand te verwachten:
a. Partieele ondernemingen.
b. Eene poging tot verovering van Ned.-Indië door het zenden van een landingsleger, gesteund door eene vloot.

Wie kan de buitenlandsche vijand zijn? Elke groote mogendheid, die over voldoende steenkolenstations beschikt, maar het waarschijnlijkste die mogendheid, welke in de nabijheid onzer koloniën bezittingen heeft. In de eerste plaats Engeland, daarna Frankrijk en Duitschland. Ook Amerika en Japan kunnen onze vijanden worden. In laatst bedoelde gevallen zal het lot van Java zeker niet achter de Nieuwe Hollandsche waterlinie worden beslist.

Daar onze Marine in Indië niet in staat is, de zeemacht eener groote mogendheid af te slaan, en deze in den Indischen archipel meester ter zee zal zijn, moet de hoofdrol der verdediging aan het Leger worden toegewezen [1]). Het leger is echter véél te zwak om *al* onze bezittingen tegen vijandelijke aanrandingen te beschermen. Men moet zich daarom slechts bepalen tot de verdediging tot het uiterste met alle beschikbare middelen van den hoofdzetel van ons gezag in Indië, *Java*, omdat met het verlies van dit eiland meer dan waarschijnlijk ook de overige eilanden in den Indischen archipel in 's vijands handen zullen vallen, terwijl omgekeerd het verlies van sommige, ja zelfs van alle buitenbezittingen bezwaarlijk tengevolge kan hebben, dat ons gezag op Java nooit of niet meer gehandhaafd zou kunnen worden. Men vergete niet, dat de vijand, evenals de verdediger, er van overtuigd is, dat hij — zulke punten uitgezonderd, die in hooge mate dienstbaar kunnen zijn of worden gemaakt om vóór of gedurende zijne operatiën op Java zijne taak gemakkelijker te maken — door de bemachtiging van eenige buitenbezittingen ons niet zeer gevoelig treffen kan, terwijl daarentegen de bezetting der buitenbezittingen door hem zijne krachten versnippert, zoodat de verovering van Java voor hem moeilijker wordt. Is het hem ernst, aan onze heerschappij in Indië een einde te maken dan zal hij trachten, eerst bezit te nemen van Java en zijne krachten niet verspillen aan de verovering der buitenbezittingen, indien deze niet zonder beduidende afzondering van strijdkrachten te bezetten zijn.

De buitenbezittingen zijn voor den aanvaller als voor den verdediger operatietooneelen van den tweeden rang. Haar lot wordt op Java beslist.

Men moet daarom de buitenbezittingen bij vijandelijken aanval niet zonder slag of stoot aan den vijand overgeven, maar met de aldaar aanwezige middelen den aanvaller zoolang mogelijk afbreuk doen, zonder ooit op versterking of aanvulling der strijdkrachten van Java te rekenen. Men moet dat zóólang doen totdat aan de regelen der krijgsmanseer is voldaan. Onze militaire bevelhebbers in de buitenbezittingen zullen in een oorlog met een buitenlandschen vijand eene zeer moeilijke en ondankbare taak te vervullen hebben. Met de aldaar aanwezige gebrekkige middelen van tegenweer is het

1) De Roo van Alderwerelt, Onze Zeemacht.

te hopen, dat zij méér zullen doen dan door onze bevelhebbers is gedaan bij de capitulatiën van Kaapstad in 1795, Colombo in 1795 en Ambon, Makasser en Ternate in 1810, om het slechts bij deze voorbeelden te laten. Als beginsel moet gelden, dat de troepen in de buitenbezittingen, die slechts eenigszins voor de verdediging van Java kunnen worden gemist, bij het uitbreken van den oorlog derwaarts moeten worden gezonden; maar hiermede mag men niet te ver gaan. Het bestuur in de buitenbezittingen heeft bij het uitbreken van een oorlog met een buitenlandschen vijand de aldaar wonende Europeanen te beschermen tegen wanordelijkheden van de zijde der inlandsche bevolking; die Europeanen mogen niet aan hun lot worden overgelaten totdat de Europeesche vijand hun die bescherming kan verleenen. [1]

Vóór het uitbreken van den oorlog moet het auxiliair eskader zich in de wateren van Java vereenigen. Hare geringe sterkte gedoogt niet, een gedeelte daarvan in de buitenbezittingen te stationeeren.

Bestond er voor den vijand slechts gelegenheid om op enkele punten van het eiland Java zijne troepen te doen landen dan ware het ongetwijfeld doelmatig, die punten geducht te versterken en met eene flinke troepenmacht te bezetten, zoodanig, dat elke aanval of landing met behulp van de Marine zou kunnen worden afgeslagen. Daar echter het aantal landingsplaatsen legio en ons leger zeer zwak is, zoodat het eene onmogelijkheid zal zijn, met onze even zwakke zeemacht eene landing te beletten, valt aan zoodanig stelsel van verdediging niet te denken.

Uitgaande van het beginsel, dat ons leger op Java in sterkte geëvenredigd moet zijn aan de grootste macht, die verondersteld wordt, dat door den buitenlandschen vijand voor de *verovering* van dit eiland zal worden overgevoerd — er is hierboven gezegd 25000 man — zal bovenbedoeld leger, aangenomen dat het 30000 man sterk zal zijn, wel verre van langs eenige kustplaatsen versnipperd te worden, zooveel mogelijk in eene centrale positie moeten worden geconcentreerd, waaruit men dan den vijand kan tegemoet trekken of waar men hem kan afwachten al naar gelang van de omstandigheden. Wáár moet zoodanige positie worden gevonden? Afgaande op de uitdrukking *centrale positie*, zou men zeggen: in het midden van het eiland; doch zij behoeft niet letterlijk te worden opgevat. De uitdrukking wil zeggen, dat men geene positie neemt, zooals in 1811, *op korten afstand van de kust*, zoodat het behoud onzer bezittingen kan afhangen van den uitslag van één enkel treffen met den vijand, doch wel dat men stelling kiest ergens in het binnenland, zoodanig dat de verplaatsing van troepen, materieel, enz. langs spoor- en andere wegen of communicatiemiddelen niet onmogelijk kan worden gemaakt door een waakzamen vijand, die meester van de zee en het grootste gedeelte der kust is.

De hoofdmacht van ons leger moet dus in het binnenland van Java worden geconcentreerd, van waar onze troepen naar verschillende punten kunnen opmarcheeren ten einde den vijand op te zoeken. De concentratie moet geschied zijn vóór dat de gelande vijand de hoofdmacht van ons leger slag levert, opdat hij steeds zooveel mogelijk met overmacht, althans met de grootst mogelijke macht kan worden bestreden.

---

1) De nieuwe formatie van het Indische leger, *Indische Gids* 1882.

Java moet derhalve in het binnenland worden verdedigd. Dit beginsel werd reeds op het einde der vorige eeuw door de Indische regeering gehuldigd, toen de stad Batavia nog eene vesting was en in het binnenland, met uitzondering van eenige weinig beduidende forten, geen enkel versterkt punt werd gevonden, dat onzen troepen dienstig kon zijn bij oorlog met een buitenlandschen vijand. Ofschoon onze invloed in het binnenland van Java toen, in vergelijking met hetgeen die tegenwoordig is, onbeduidend kon worden genoemd, bepaalde de toenmalige Indische regeering niettemin, dat, bijaldien de zekerheid werd verkregen van een aanval eener Europeesche mogendheid, allen, die geacht werden, deel uit te maken van de Hooge Regeering, Batavia moesten verlaten om zich bij de hoofdmacht van ons leger te voegen, dat naar het binnenland zou terugtrekken. Ook Raffles huldigde dit beginsel.

Door eene goede stelling in het binnenland kan de verdediger den vijand een slag weigeren, indien hij zich niet sterk genoeg gevoelt, en zal de vijand zich in alle opzichten hebben verzwakt vóór dat hij den verdediger heeft kunnen bereiken. Eene goede stelling in het binnenland dwingt den vijand — wil hij daar den verdediger opzoeken — zich meer en meer van zijne operatiebasis te verwijderen. Zijne communicatie met de vloot kan moeilijker worden en het gevaar om van zijne basis te worden afgesneden neemt toe. Zijne transportmiddelen worden schaarscher en zijne troepen meer en meer door het klimaat geteisterd. Eindelijk zal de nood hem dwingen tot het doen van stoute handelingen, die, wanneer zij niet door het succes worden bekroond, onberaden stappen worden genoemd en hem in het verderf kunnen storten, dus tot den aftocht dwingen. Niettegenstaande de hoofdmacht van ons leger zich in 1811 te Meester Cornelis vrij wel tot eene passieve verdediging had bepaald, zou de vijand, met het oog op de vele reeds door hem geleden verliezen, bereids tot den terugtocht hebben besloten, waartoe hij echter met zijne door ziekten geteisterde troepen nog niet wilde overgaan, alvorens een aanval op onze versterkte positie te Meester Cornelis te hebben gewaagd, ten einde zijne wapeneer te redden; een aanval, waarvan hij, volgens zijne eigene verklaring, weinig hoop op succes had, toen hem onze slecht bewaakte stelling door overrompeling in handen viel.

Mocht de vijand niet genegen zijn, den verdediger op te zoeken en tot een beslissenden slag te dwingen, hetgeen anders zijn belang medebrengt om dit zoo spoedig mogelijk te doen, dan wacht de verdediger het gunstige oogenblik af om den vijand op te zoeken en hem, zoo mogelijk, naar zee terug te drijven. De verdediger behoeft, zoo doende, dus niet onmiddellijk alles op 't spel te zetten, zooals in 1811 plaats vond, met de mogelijke kans om alles daarbij te verliezen. Daendels was door de omstandigheden gedwongen, de hoofdmacht van ons leger te Meester Cornelis te concentreeren; anders zou hij het nooit dáár hebben gedaan.

In het gezonde bergland van Java samengetrokken, ver verwijderd van de moerassige stranden en niet gedrukt door het afmattende klimaat der kuststreken, zal de hoofdmacht van ons leger met nieuwe kracht bezield worden en strijdlustiger zijn, terwijl de veerkracht van den oprukkenden vijand door de moeilijkheden van allerlei aard, die hij bij zijn opmarsch ondervindt, kleiner zal worden. [1]

1) J. van Swieten, De verdediging van Java, *Tijdschrift voor Ned.-Indië*. 1869.

Eene goede stelling in het binnenland verschaft ons het voordeel om, zoolang als wij dat willen, den beslissenden slag te ontgaan, dus den oorlog te rekken.

Geheel anders zal alles zijn wanneer de hoofdmacht van ons leger bij de kust is geconcentreerd, waar zij in de eerste plaats den invloed zal ondervinden van het minder gezonde klimaat en de grootere hitte; waar zij tegenover zich zal hebben den nog weinig van de vermoeienissen, ontberingen en klimaatsinvloeden geleden hebbenden vijand. Al kan ons leger, na de eerste ontmoeting met den vijand geslagen wordende, nog naar het binnenland terugtrekken, zijn moreel zal er gevoelig door geknakt zijn. Ieder soldaat gevoelt, dat dit oprukken naar het binnenland een *terugtocht* is. Dat begrijpt ook de *inlandsche bevolking*, die zich wel aan de zijde van den sterkste zal scharen, en van wie nog zooveel gevergd moet worden, vooral op het gebied der voor den retireerenden verdediger zoo onontbeerlijke *transportmiddelen*. Physiek en moreel verzwakt, ook in de oogen der inlandsche bevolking, op de hielen gevolgd door een strijdlustiger vijand, zal er véél moeten gebeuren, voordat de verdediger in dezelfde condities kan verkeeren, als wanneer hij, nog onverzwakt, vóór de landing des vijands, zich in het binnenland bevond. [1])

De door den Commissaris-Generaal van den Bosch in het eerste na 1816 voor Java ontworpen beredeneerde stelsel van verdediging geformuleerde stelling, dat dit eiland *in het binnenland* moet worden verdedigd is door het Indisch legerbestuur tot 1889 als de basis van het stelsel van verdediging tegen den buitenlandschen vijand beschouwd.

De voorgaande beschouwingen samenvattende, komt men voor de defensie van onze bezittingen in den Indischen archipel tegen den buitenlandschen vijand tot de volgende hoofdbeginselen:

1°. De toestand en de sterkte der marine in Indië noodzaken het leger bij die verdediging de hoofdrol te spelen.

2°. De sterkte van het leger gedoogt slechts *Java* krachtig te verdedigen; een eisch, die te meer klemt, omdat het verlies van dit eiland, hoofdzetel van ons bestuur, dat van de overige bezittingen na zich sleept.

3°. Nederlandsch-Indië moet dus op Java worden verdedigd.

4°. Bij die verdediging behoort de grootst mogelijke concentratie van ons leger plaats te hebben, omdat dit zoo klein en Java zoo groot is.

5°. De hoofdmacht van ons leger behoort eene centrale positie in het binnenland in te nemen.

6°. Java moet in het binnenland worden verdedigd.

7°. Deze verdediging moet ons toelaten, den vijand een beslissenden slag te weigeren.

8°. Zij moet ons tevens de gelegenheid verschaffen, den oorlog te kunnen rekken.

De vaststelling van een goed plan van verdediging heeft tot dusver schipbreuk geleden door twee moeilijk op te lossen hoofdquaestiën:

a. de verplaatsing van den bestuurszetel,

b. de keuze der oorlogshaven.

---

1) De Commandant van het Leger, *Indisch Militair Tijdschrift*, 1881.

De Indische regeering en het Opperbestuur hebben zich echter beslist verklaard tegen de verplaatsing van den zetel van bestuur van Batavia—Buitenzorg naar het binnenland. Van militaire zijde is daarop — en te recht — altijd aangedrongen. Ook tusschen de departementen van Oorlog en Marine in Indië was in zake de defensiequaestie zelden eenstemmigheid te constateeren. Het bestaan van eene oorlogshaven te Soerabaja, zóó ver verwijderd van de stelling der hoofdmacht van het leger in het binnenland van Java, en het behoud van Batavia als zetel van bestuur leggen het reeds zoo zwakke leger de verplichting op, een niet onaanzienlijk gedeelte daarvan te bestemmen voor bezetting van beide stellingen in tijd van oorlog. Die versnippering van macht en die verdeeling onzer reeds zoo geringe strijdkrachten zijn het middel om ons overal zwak te maken en tevens eene krachtige geconcentreerde verdediging van Java in het binnenland tot de vrome wenschen te doen behooren.

Sedert 1886 zocht men de oplossing van het netelige Indische defensievraagstuk — met behoud van de vaderlandsche traditie eener krachtige en tot het uiterste gevoerde verdediging van Java — in eene verdediging tegen een coup-de-main van Batavia—Tandjong Priok, Semarang, Soerabaja en Tjilatjap.

In de volgende bladzijden zal getracht worden, het verderfelijke van zoodanige oplossing aan te toonen. Daaruit zal o.m. blijken, wat sedert 1830 aan het vraagstuk der Indische landsverdediging is gedaan.[1])

IV.

De verplaatsing van den zetel van bestuur.

Zooals reeds gezegd is, dateert het denkbeeld van de verplaatsing van den bestuurszetel van het einde der vorige eeuw.

Ook Daendels begreep, dat bij een aanval op Java van een buitenlandschen vijand de zetel van bestuur niet te Batavia kon blijven. Volgens zijne inzichten moest die dan naar Buitenzorg worden verplaatst.

Raffles was eveneens voor de verplaatsing van den bestuurszetel, in tijd van oorlog, naar het binnenland.

In eene in 1822 door den Luitenant-Kolonel der Genie Cochius ingediende memorie van verdediging tegen een buitenlandschen vijand werd de wenschelijkheid betoogd om in geval van oorlog den zetel van bestuur naar Buitenzorg over te brengen [2]). In zijne datzelfde jaar ingediende memorie van verdediging schreef de Kolonel der Genie Schultze, dat bij het uitbreken van den oorlog de Hooge Regeering de wijk naar de binnenlanden moest nemen.

Tot dusver was er dus slechts sprake van eene verplaatsing van den bestuurszetel in tijd van oorlog, d. i. eene *tijdelijke* verplaatsing.

Toen echter de Commissaris-Generaal van den Bosch het beginsel ver-

1) Zie wat tusschen 1816 en 1830 in Indië werd gedaan aan de verdediging tegen een buitenlandschen vijand, P. J. F. Louw, De Javaoorlog van 1825—1830, I, pag. 222 en 223, en E. B. Kielstra, De grondslagen der verdediging van Java, *Indisch Militair Tijdschrift* 1880. De geschiedenis der verschillende commissiën en plannen van verdediging tusschen 1790 en 1811 moet nog geschreven worden.

2) E. B. Kielstra, De grondslagen der verdediging van Java, ibid.

kondigde, dat Java *in het binnenland* moest worden verdedigd, bracht de toepassing van dat beginsel mede, dat de zetel der Indische regeering naar het binnenland werd verplaatst om te voorkomen, dat bij het bezetten van Batavia door den vijand de alsdan van daar verdreven of gevluchte regeering in hare werking mocht verlammen. De ondervinding van 1811 had dit al te duidelijk geleerd. De verplaatsing van den bestuurszetel naar het binnenland was een der grondslagen van het stelsel van verdediging van dezen Gouverneur-Generaal. Hij was vóór die verplaatsing niet slechts voor militaire, maar ook voor algemeene en politieke redenen, afgescheiden van den toestand van oorlog. Hij schreef in 1832, dat Batavia, vroeger eene voorname handelsplaats en het centrum der factorijen van de Oost-Indische Compagnie, die men, behalve in den tegenwoordigen Indischen archipel, ook in Bengalen, China en Japan vond, tegenwoordig, nu het geen centrum meer, maar in een uithoek gelegen is, ook niet langer aan die bestemming beantwoordt. Daarbij komt, zeide die opperlandvoogd, dat de drukkende warmte er nadeelig terugwerkt op de energie der ambtenaren en dus op den gang van het algemeen bestuur, zooals hij bij ondervinding wist, die nog onder den Gouverneur-Generaal Wiese had gediend; terwijl uit een speciaal krijgskundig oogpunt de verdediging van Batavia niet genoeg kan bijdragen tot die van geheel Java en de val dezer stad daarentegen dien van het gansche eiland na zich zoude slepen. Volgens van den Bosch kan de defensie eener kolonie eerst dan met vrucht plaats hebben, wanneer zij *van het binnenland* uitgaat. Dáár moet, volgens hem, het vereenigingspunt van het leger zijn; dáár moet ook de zetel der Regeering worden gevonden. Waar moest echter de nieuwe hoofdstad van Nederlandsch-Indië worden gebouwd? In de keuze daarvan is van den Bosch nog al eens van denkbeeld veranderd. In Januari 1832 schreef hij aan den Legercommandant, Generaal-Majoor Jhr. H. J. J. L. de Stuers, dat voor den bestuurszetel zijne keuze was gevallen op Ampel of Serang, eene plaats, tusschen Semarang en Salatiga gelegen[1]). Onbegrijpelijk mag het zeker worden genoemd, dat, terwijl van den Bosch voor de *permanente* verplaatsing van den bestuurszetel ijverde, hij tegelijkertijd aan het Indisch legerbestuur de opdracht gaf, een ontwerp te maken van eene versterking van Nieuw Batavia of Weltevreden.

De Kolonel der Genie Jhr. van der Wijck, die de opdracht voor het stelsel van van den Bosch moest uitwerken, kwam daarmede in 1834 gereed. In zijne memorie stelde hij meer de militaire zijde van het vraagstuk op den voorgrond en ging hij van de stelling uit, dat het voor eene goede verdediging van Java noodzakelijk is, het leger in het midden van het eiland op te stellen, terwijl het, volgens zijn oordeel, niet mogelijk is, Batavia, d. i. Weltevreden krachtig genoeg te versterken of te verdedigen, zoodat de invloed van deze plaats moest worden verminderd door den zetel van bestuur te verplaatsen. Gebeurde dit dan zou Weltevreden—Batavia worden teruggebracht tot de eenige beteekenis, die het eigenlijk hebben moest, die van handelsplaats. De Gouverneur-Generaal van den Bosch — oud genieofficier — verlangde echter, dat deze handelsplaats versterkt werd, en de Kolonel van der Wijck was de toenmalige chef van het wapen der Genie. Het was dus te begrijpen, dat de laatste zich niet *geheel* los kon maken van de versterking dier handelsplaats.

1) Rombouts, De verdediging van Java, *Indisch Militair Tijdschrift*, 1874.

Volgens van der Wijck moest Batavia slechts eene strandverdediging en eene kleine citadel hebben, terwijl de bestuurszetel eene vesting moest zijn, die het laatste reduit der verdediging behoorde uit te maken, zoo ver van de noordkust van Java verwijderd om tegen de eerste aanvallen des vijands beveiligd te zijn en hem de mogelijkheid te benemen, de werking der regeering te verlammen. Evenals van den Bosch, was van der Wijck voor de *permanente* verplaatsing van den bestuurszetel, omdat daaraan te veel belangen zijn verbonden om dien in een oogenblik te kunnen verplaatsen. Wil die zetel aan het doel er van beantwoorden — de *krachtige werking der regeering naar alle zijden* — dan moest men zijne keuze vestigen op eene reeds bestaande plaats, waaruit die werking door den tijd een geregelden gang heeft genomen. Zoodanige plaats kan in Indië niet in tijd van oorlog worden geïmproviseerd en moet dus reeds in vredestijd bestaan, te meer omdat van de werking van de regeering in een overheerscht land als Java, die bij de landing des vijands de wijk naar het binnenland zou moeten nemen en derhalve onmiddellijk als het ware ambulant wordt, weinig kracht is te verwachten. Volgens van der Wijck zou het doel in geen opzicht bereikt zijn, indien men het centraal bestuur in vredestijd te Weltevreden wilde laten om het eerst bij oorlog met een buitenlandschen vijand naar het binnenland te doen verhuizen.

Toen de Commissaris-Generaal van den Bosch door eene persoonlijke verkenning van het terrein tusschen Semarang en Salatiga had ingezien, dat een veiliger punt voor zetel van bestuur moest worden genomen dan Ampel of Serang, viel zijne keuze op een vlak terrein in de residentie Kadoe, 12 of 13 uur van het strand, op de helling van den Merbaboe, nabij Kajoe Poering gelegen. [1]) Een speciaal onderzoek op het terrein leerde echter, dat de versterking en de bezetting van dit punt boven onze finantieele krachten zouden gaan; terwijl die positie uit Pekalongan over Weleri door den vijand kon worden bereikt zonder dat hem dit vooraf door eenige strandverdediging was te beletten.

De Commissaris-Generaal van den Bosch had intusschen Indië verlaten en was in 1834 tot Minister van Koloniën benoemd. Het onderzoek naar de plaats voor een nieuwen bestuurszetel werd nu door den Koning opgedragen aan den oud-Minister van Oorlog, Luitenant-Generaal de Eerens, die tot Luitenant-Gouverneur Generaal was benoemd en wien het door van der Wijck uitgewerkte plan van verdediging van van den Bosch ter beoordeeling was gegeven.

De Kolonel van der Wijck had volgens sommigen den zetel van bestuur willen plaatsen nabij de desa Kedjiwang, [2]) gelegen bezuiden den Merapi en benoorden den weg, die Soerakarta met Djokdjakarta verbindt, 3 uren van deze en 10 uren van gene plaats; maar volgens anderen zou hij voor den bestuurszetel zijne keuze hebben gevestigd op Prambanan [3]), gelegen op het plateau van den Merapi en 1400 voet boven de zee, op de scheiding der residentiën

1) Luitenant-Generaal Verhorst (als kapitein-adjudant met den Luitenant-Generaal de Eerens naar Indië vertrokken) bij de discussiën over de voordracht op 2 Februari 1866 in de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap van den Luitenant-Kolonel der Infanterie Weitzel over de verdediging van Java.

2) de Vaynes van Brakell, De verdediging van Ned.-Indië, enz.

3) Rombouts, De verdediging van Java.

Soerakarta, Djokdjakarta en Kadoe. Hierdoor meende van der Wijck aan een der staatkundige redenen, die de verplaatsing van den bestuurszetel beheerschten, naar de inzichten van van den Bosch te hebben voldaan. De vestiging der nieuwe hoofdplaats van Ned.-Indië in het hart van Midden-Java zou ons politiek overwicht in de Vorstenlanden schenken, waardoor de voortdurende rust in de binnenlanden verzekerd was. Men vergete bij het lezen dezer beschouwing niet, dat de vijfjarige oorlog op Java pas geëindigd was.

De Commissaris-Generaal van den Bosch was evenwel aanvankelijk tegen eene plaatsing van den bestuurszetel in de Vorstenlanden met het oog op den grooten afstand van het noorderstrand, doch met van der Wijck was hij van oordeel, dat die zetel achter de lijn der centrale verdediging in Midden-Java behoorde te worden geplaatst. Met het oog op die verdediging moest eene centrale militaire positie nabij Ambarawa worden gemaakt. Van deze stelling, ook wel genaamd de *positie bij de Toentang*, waren de voordeelen in den oorlog van 1811 gebleken. [1])

Nadat de Generaal de Eerens zich met de denkbeelden van van den Bosch en van der Wijck vertrouwd had gemaakt, doorliep hij in Mei en Juni 1835 met den Kolonel van der Wijck het geheele vermoedelijk oorlogsterrein van Java, ten einde de strategische inzichten van laatstgenoemde in verband met dat terrein te beoordeelen. [2]) Behalve hoofdzakelijk tegen de voorgestelde verdedigingsplannen voor West-Java en de stelling van Batavia, [3]) moest de Eerens ook zijne stem doen hooren tegen de verplaatsing van den bestuurszetel naar Kajoe Poering, die hij onuitvoerbaar achtte. [4])

Het advies van de Eerens deed van den Bosch afzien van zijne keuze van Kajoe Poering als bestuurszetel en, met van der Wijck, de zijne op Kedjiwang vestigen. De voordeelen van deze plaats werden door van der Wijck breed uitgemeten. Haar werd eene hooge krijgskundige waarde toegekend. Zij bezat de volgende voordeelen: veilige ligging, gemakkelijke communicatie met Soerabaja langs twee rivieren, zedelijken invloed op de Vorstenlanden, die, vooral in critieke momenten, zijne krachtige werking zal vertoonen, en de onmogelijkheid (voor den vijand) om den eerst na moeilijke — lange en vermoeiende — marschen te bereiken zetel van bestuur te berennen zonder eerst eene belangrijke macht af te zonderen voor het observeeren of de vermeestering der stelling van Ambarawa (Willem I) om zijne achterwaartsche communicatiën niet door afsnijding in gevaar te brengen. De door van der Wijck geprojecteerde versterkte nieuwe hoofdplaats zou tevens het laatste bolwerk zijn voor de evenzeens door van den Bosch ontworpen *verdediging tegen den inlandschen vijand* [5]).

In zijne beoordeeling van het door van der Wijck uitgewerkte stelsel van verdediging noemde de in 1835 als Legercommandant afgetreden Generaal-Majoor Jhr. H. J. J. L. de Stuers de verplaatsing van den bestuurszetel een gelukkig denkbeeld. [6])

1) Rombouts, ibid.
2) Verslag van de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap 2 Februari 1866.
3) Rombouts, ibid.
4) Verslag 2 Februari 1866 der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap.
5) J. van Swieten, De verdediging van Java.
6) E. B. Kielstra, De grondslagen der verdediging van Java.

Zijn opvolger, de Generaal-Majoor Cochius onderscheef dat oordeel. [1])

De Luitenant-Gouverneur Generaal de Eerens, die eveneens voor de verplaatsing van den bestuurszetel was, zeide o. m. dat hierbij het belang van Batavia voor dat van het geheel moest wijken.

De Gouverneur-Generaal J. C. Baud, die den Minister van Koloniën van den Bosch de stukken betreffende de defensie ter beslissing aanbood, zweeg, met zijne persoonlijke ervaring van hetgeen in 1811 met den naar het binnenland gevluchten Gouverneur-Generaal Janssens, in wiens onmiddellijke omgeving hij zich bevond, was voorgevallen, van de verplaatsing van den bestuurszetel. Was dit, omdat hij tegen de permanente verplaatsing was? [2])

De uit Indië betreffende het stelsel van verdediging ontvangen stukken werden door den Minister van Koloniën, Luitenant-Generaal van den Bosch om advies gezonden aan den Luitenant-Generaal Baron Merkus de Kock, voormalig Luitenant-Gouverneur Generaal, die Indië in 1830 had verlaten. Deze juichte de verplaatsing van den bestuurszetel naar het binnenland toe. Geen wonder, hij was tijdens de vlucht van den Gouverneur-Generaal Janssens in 1811 van Meester Cornelis naar het binnenland Chef van den Generalen Staf bij de legermacht op Java. Hij, die de traagheid der Nederlandsche autoriteiten in het nemen van een flink besluit te goed kende en wist, dat ook in belangrijke zaken van uitstel afstel komt, schreef, dat het doelmatig zou zijn, *onmiddellijk* tot de verplaatsing van den bestuurszetel te besluiten en dat, zoo ergens, hierbij een vaste wil en het nemen van een ferm besluit noodig waren. Hij had, zooals later zal blijken, goed gezien.

Toch werd, ondanks de eenstemmigheid van al de hier genoemde adviseurs — met uitzondering van één, die al te goed wist, welke treurige gevolgen in 1811 de verplaatsing van den bestuurszetel in tijd van oorlog had gehad [3]) — bij de bij Koninklijk besluit van 7 December 1836, Litt X[42] Geheim vastgestelde regeling der Indische landsverdediging de verplaatsing van den bestuurszetel naar het binnenland van Java, op voorstel van den Minister van Koloniën, Generaal van den Bosch, *in beraad* gehouden. Dit geschiedde niet zoozeer om het *beginsel* der verplaatsing als wel om de *keuze* der plaats. De Generaal van den Bosch wilde bij nader inzien ook Kedjiwang niet voor de nieuwe hoofdplaats hebben, terwijl de Koning Bandong [4]) als zoodanig had genoemd. Het gevolg daarvan was, dat in deze quaestie den Luitenant-Gouverneur Generaal de Eerens een nader onderzoek werd opgedragen.

Een in Mei 1839 uitgebracht rapport van den Indischen Legercommandant, Generaal-Majoor Cochius en een rapport van den Kolonel der Genie van der Wijck, beide aangeboden en ondersteund door de Eerens, bleven evenwel aan de plaatsing van den bestuurszetel in de Vorstenlanden vasthouden.

De Generaal van den Bosch was op het einde van 1839 als Minister van Koloniën afgetreden, maar na zijne aftreding als zoodanig werden hem de stukken betreffende het stelsel van verdediging niettemin om consideratiën en advies door den Minister toegezonden. In zijn advies van Januari 1841 schreef de

1) Kielstra, ibid.

2) Mr. P. Mijer, Jean Chrétien Baud.

3) Mijer, ibid.

4) Kielstra, ibid.

Generaal, dat de *definitieve* verplaatsing van den bestuurszetel thans, volgens zijne meening, aan geene verdere bedenkingen meer onderhevig behoefde te zijn. Werd de quaestie nu ingevolge dit advies afgedaan? Neen. De opvolger van den Minister van den Bosch en de Koning wenschten haar nog *in beraad* te houden. In 1843 schreef de Minister den Gouverneur-Generaal, dat de Koning daarop nog geene beslissing had genomen.

In 1844 kwam de quaestie in eene andere phase door de zending in commissie naar Indië van den Generaal-Majoor von Gagern. De verplaatsing van den bestuurszetel maakte een der punten van zijne opdracht uit, doch ook nu minder om het *beginsel* als wel om de *keuze* der nieuwe hoofdplaats. Het Opperbestuur wilde die thans — gelijk van den Bosch aanvankelijk — *dichter bij eene zeehaven* hebben, zoodat Prambanan om die reden minder verkieslijk werd geacht en de Minister van Koloniën er de aandacht op vestigde of eene plaats in de nabijheid van Tjilatjap, doch tevens in genoegzaam verband met Willem I niet de voorkeur zou verdienen.

Uit alles bleek, dat het Opperbestuur voor de permanente verplaatsing van den bestuurszetel terugdeinsde en de Indische militaire autoriteiten, die er vóór waren, niet onmiddellijk willende ontstemmen door op hunne met zorg bewerkte voorstellen met een non possumus te antwoorden, door het geven van allerlei opdrachten, met de quaestie in verband staande, aan de praat hield. Dit is de gewone tactiek van het Ministerie van Koloniën. Meer dan een Legercommandant is daarvan de dupe geweest.

Het Opperbestuur, dat welstaanshalve van de quaestie der permanente verplaatsing van den bestuurszetel af wilde zijn, had eindelijk in den Generaal von Gagern den gewenschten adviseur gevonden. In zijn in 1846 den Minister van Koloniën aangeboden rapport erkende hij, dat het een voordeel ware, indien de bestuurszetel in Midden-Java werd gevonden; doch eene verplaatsing derwaarts zou volgens hem groote finantieele bezwaren medebrengen nu er tot voorbereiding van dien gewichtigen maatregel nog niets was gedaan. Niet alleen uit een militair, maar ook uit een staatkundig oogpunt achtte hij die verplaatsing onuitvoerbaar, te rade gaande met de adviezen van alle residenten, die, met de Vorstenlanden bekend, door den Gouverneur-Generaal geraadpleegd waren en als hunne meening te kennen gaven, dat die verplaatsing nooit ten uitvoer kon worden gebracht zoolang de hoven van Soerakarta en Djokdjakarta bestonden. Prambanan achtte von Gagern om die reden voor zetel van bestuur niet alleen staatkundig gevaarlijk, maar ook strategisch zonder nut [1]). Het laatste werd door de critiek der latere jaren bevestigd. Die plaats is, in verband met de terugtochtslijn onzer troepen, als centraalpunt minder goed gelegen. Ten slotte prees Generaal von Gagern Poerworedjo aan als *tijdelijken* zetel van bestuur ingeval Batavia door een buitenlandschen vijand mocht worden aangevallen. De quaestie der permanente verplaatsing van den bestuurszetel naar Bandong, die finantieel niet hooger zou komen te staan dan die naar de Vorstenlanden en staatkundig zonder bezwaren zou zijn, werd buiten het debat gehouden!

De minister van Koloniën J. C. Baud bood den Koning in December 1847 het rapport van von Gagern aan, vereenigde zich met het advies van dezen opperofficier voor eene tijdelijke verplaatsing van den bestuurszetel naar

1) Rombouts, ibid.

Poerworedjo, maar deed bovendien, gegrond op de door hem bijgewoonde treurige gebeurtenissen op Java in 1811, de nadeelen uitkomen, aan eene *plotselinge* verplaatsing daarvan in oorlogstijd verbonden. Baud, die tot het raderwerk had behoord van een *ambulanten* zetel van bestuur, schreef aan den Koning, dat hij in dat jaar getuige was geweest van den verlamden gang van zaken, toen de Engelschen Batavia hadden bezet. De ambtenaren van het algemeen bestuur hadden zich bij de verschijning der Britsche vloot naar het binnenland begeven met medeneming van eenige hoog noodige archiefbescheiden; maar van de meeste archieven en van elkander verwijderd, ontbraken de middelen en het gevorderd overleg om zaken van eenigszins belangrijken aard geregeld te kunnen behandelen en daarop eene beslissing te nemen. Het centraal bestuur begon weldra te zieltogen en wat daarvan nog leefde openbaarde zich bijna uitsluitend door het uitvaardigen van bevelen van *militairen* aard. De gewestelijke autoriteiten, niet meer met het centraal bestuur in schiftelijk verkeer kunnende treden, waren zoodoende wel verplicht, volgens eigen inzicht te handelen. Baud heeft dien toestand kernachtig gekarakteriseerd. De ambulante zetel van het bestuur had in eens van eene stelselmatige en krachtig georganiseerde centralisatie een geïmproviseerd gewestelijk zelfbestuur gemaakt. De werking der regeering was vernietigd, de bestuursmachine stond stil. De gevolgen hiervan waren, dat reeds lang vóór de capitulatie van den Generaal Janssens op Midden-Java, bij ieder Nederlander het gevoel van de onmacht der vluchtende Regeering en van hare naderende ontbinding bestond. [1]) Krachtiger pleidooi voor de *permanente* verplaatsing van den bestuurszetel had de Minister Baud niet kunnen geven! Toch was hij, ondanks zijne rijke ervaring, voor de *tijdelijke* verplaatsing, die echter niet *plotseling*, maar *tijdig* behoorde te geschieden, zoodra eene vredebreuk zou zijn ontstaan, alsof eene regeering dat altijd in hare macht heeft. Dit denkbeeld had Baud den Generaal von Gagern vóór diens vertrek naar Indië medegedeeld en het schijnt, dat von Gagern het toen reeds in dit opzicht met Baud eens was, die zijn stelsel een mezzo termine noemde tusschen de beide uiterste stelsels: niet-verplaatsing en permanente verplaatsing. [2])

Toen de gebeurtenissen in Europa van 1848 den Gouverneur-Generaal Rochussen aanleiding gaven om, vermoedelijk op last van den Minister van Koloniën, den Commandant van het Indische leger er op te wijzen, dat die gebeurtenissen er wel eens toe konden leiden, dat Java door een buitenlandschen vijand werd aangevallen, verzocht hij tevens den legerbevelhebber, hem spoedig te willen mededeelen, hoe hij Java dacht te verdedigen. In zijn antwoord stelde de Legercommandant voorop, dat Java in het binnenland moest worden verdedigd, zoodat de zetel van bestuur gedurende den oorlog niet te Batavia zou kunnen blijven. De Gouverneur-Generaal Rochussen beweerde echter, dat zelfs de door Baud gewenschte tijdelijke verplaatsing van dien zetel eene fictie was en eene fictie zou blijven, omdat eene hoofdstad een „product" is „van tijd en omstandigheden", [3]) dat men niet naar willekeur

1) Mijer, Jean Chrétien Baud, en Kielstra, ibid.

2) Rombouts, ibid.

3) Zie „De bestuurszetel van Ned.-Indië in verband beschouwd met de verdediging van het land", *Indisch Militair Tijdschrift* 1895, en J. L. Koster, „Nederland's militaire positie in Zuid-Azië, ook beschouwd in het licht der moderne kolonisatie", Verslagen van de Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap, 1894—1895.

ergens anders kan overbrengen, maar dat men nemen moet, zooals het is, dus ook met de in sommige opzichten nadeelige zijden; m. a. w. eene hoofdplaats heeft hare reden van bestaan, die men met een besluit niet dwingt en waarnaar men verplicht is, zich te voegen. Batavia, het oude Batavia, met zijne historische herinneringen, met zijn prestige tegenover den Inlander, die sedert eeuwen van daar ons gezag zag uitgaan, was dan ook, volgens Rochussen, evenmin als eenige andere historische hoofdstad, voor verplaatsing vatbaar. Batavia is het palladium onzer macht. Die stad moest à outrance worden verdedigd. De val van Batavia zou dien van geheel Indië na zich slepen. Rochussen gelastte daarom, dat aan de verdediging van Batavia die van andere plaatsen desnoods zou moeten worden opgeofferd. Deze beslissing — zeide hij — moest van nu aan de basis vormen van alle verdere voorstellen en handelingen van het Indisch legerbestuur. Geheel overeenkomstig dit beginsel verplaatste hij de te Buitenzorg gevestigde Algemeene Secretarie en de Directie der Cultures naar Batavia. De overwegingen van dat beginsel vindt men in zijne dépêche aan den Minister van Koloniën van 30 Maart 1847 No. $\frac{1}{8}\frac{8}{8}$, waarin hij schreef, dat „de zetel van het algemeen bestuur in eene koloniale bezitting, steunende op de hulpmiddelen van het moederland . . . . . welke . . . . . over zee moeten worden aangevoerd, het eigenaardigst gevestigd is op de kust of in onmiddellijke gemeenschap met de zee." [1]) Wie had uit het brein van een gewezen Minister van Financiën zóóveel poëzie verwacht bij de definitie der beteekenis van Batavia als zetel van bestuur voor Ned.-Indië! De poëzie werd echter ditmaal door de logica in den steek gelaten. Batavia *moest*, coûte que coûte, ook in tijd van oorlog zetel van bestuur blijven. Die plaats moest, desnoods met opoffering van de defensie van andere plaatsen, *à outrance* worden verdedigd. Zou de Regeering dan ook gedurende den oorlog te Batavia blijven? Wel neen! De Regeering moest dan even ambulant worden als in 1811 en, volgens Rochussen, achtereenvolgens de wijk nemen naar Buitenzorg, Bandong en Midden-Java!

De Generaal-Majoor van der Wijck, de ontwerper van het stelsel van verdediging, door den Commissaris-Generaal van den Bosch in 1832 omschreven, achtte zich dan ook verplicht, in Februari 1849 zijne stem te verheffen tegen het zonderling beginsel van den Gouverneur-Generaal Rochussen. Wat moet er in het gemoed van dezen Generaal zijn omgegaan, toen hij lezen moest, hoe de Gouverneur-Generaal als 't ware met één pennestreek het werk had afgebroken, dat door van der Wijck sedert 1832 met zooveel zorg was opgebouwd! Hij schreef, dat de grondbeginselen van het stelsel van verdediging in 1836 door den Koning waren goedgekeurd en de geheele uitvoering daarvan was gebaseerd op de verdediging van Java in het binnenland, zoodat het niet aanging, nu de voltooiing van het geheele plan reeds zóó ver was gevorderd, in eens met die grondbeginselen te breken. [2]) Het kwam hem voor, dat ook de Gouverneur-Generaal verplicht was, zich naar die grondbeginselen te gedragen en den zetel van bestuur in oorlogstijd naar het binnenland te

1) E. B. Kielstra, Sumatra's Westkust van 1841—1849, Bijdragen van het Kon. Instituut van taal-, land- en volkenkunde van Ned.-Indië, 1891.

2) Kielstra, De grondslagen der verdediging van Java.

doen verplaatsen op de wijze, waarop dit door den Minister van Koloniën Baud was aangegeven, in stede van de Regeering in de nabijheid van het strand bij alle hulpbronnen des vijands te laten opsluiten om haar later de wijk naar het binnenland te laten nemen. In een en ander vond de Generaal van der Wijck aanleiding, den Gouverneur-Generaal Rochussen voor te stellen:

1°. den bestuurszetel in tijd van oorlog te verplaatsen naar het binnenland;

2°. de hoofdbureaux der verschillende takken van bestuur, die anders aan het strand gevestigd waren, in tijd van oorlog te verplaatsen naar de vesting Soerabaja.

Hoe is 't mogelijk, dat de Generaal van der Wijck dit heeft kunnen voorstellen? Hoe is eene goede regeering in tijd van oorlog mogelijk wanneer de Gouverneur-Generaal, de Raad van Indië en de Algemeene Secretarie op Midden-Java en de departementen van algemeen bestuur, op verren afstand van de Regeering verwijderd, te Soerabaja zijn gevestigd?!

De zienswijze van Rochussen onderging door het protest van van der Wijck geene verandering.[1]) In Maart 1849 schreef de Gouverneur-Generaal aan den Minister van Koloniën, dat hij zich tegen eene tijdelijke verplaatsing van den bestuurszetel bleef verklaren. In strijd met zijne vroeger, tegenover van der Wijck, verkondigde theorie, stelde hij den Minister voor — en in zoover was het protest van van der Wijck niet geheel zonder effect geweest — om alleen indien West-Java het tooneel van den oorlog mocht worden, de Regeering aanvankelijk naar Buitenzorg en daarna naar de Vorstenlanden de wijk te doen nemen. Naar de Vorstenlanden! Van den Bosch wilde dien zetel derwaarts overgebracht hebben o. m. *tot verhooging van ons politiek overwicht.* Gehoord eenige residenten, noemde Generaal von Gagern dat denkbeeld *staatsgefährlich.* Nu was er, enkele jaren later, een Gouverneur-Generaal, die, trots de adviezen van die residenten, de „politieke bezwaren", aan de tijdelijke verplaatsing van dien zetel naar Djokdjakarta of Soerakarta verbonden, niet deelde en den Generaal von Gagern, die daartegen zijne bezwaren aanvoerde, repliceerde, dat de tegenwoordigheid van den Gouverneur-Generaal in de Vorstenlanden het beste middel was om de hoven van Soerakarta en Djokdjakarta in bedwang te houden!

De toenmalige Commandant van het Indische leger, de Hertog van Saxen-Weimar, die het denkbeeld toegedaan was, West-Java te verdedigen door eene positie te Buitenzorg, was van oordeel, dat Batavia *niet* moest worden verdedigd [2]). In de door hem gewenschte versterkte stelling te Buitenzorg moesten alle middelen bijeengebracht worden, die voor het leger noodig waren. Later wenschte hij, dat ter laatstgenoemder plaatse reeds in vredestijd meer troepen (dan 1 compagnie Infanterie, het gewone garnizoen) werden gelegerd, die dan tevens het verblijf van den Gouverneur-Generaal zouden kunnen beveiligen tegen overrompeling in geval van binnenlandsche onlusten (die zich in dat gedeelte van West-Java nog niet hadden voorgedaan). De Hertog toonde in deze quaestie een diplomaat te zijn. Van eene tijdelijke of permanente verplaatsing van den bestuurszetel liet hij vooralsnog niets blijken; men verkeerde daarvoor noch te 's-Gravenhage noch te Buitenzorg in de door hem gewilde stemming; dàt wist hij. Hij sprak slechts van eene ver-

1) Kielstra, ibid.
2) Kielstra, ibid.

sterkte stelling in de residentie van den Gouverneur-Generaal tot behoud van West-Java, waardoor omvangrijke en kostbare werken ter versterking van Nieuw Batavia onnoodig werden. Het willen doen overbrengen van Batavia naar Buitenzorg van het arsenaal, het algemeen kleedingmagazijn, het rijksmagazijn van geneesmiddelen, het hoofdgeniemagazijn, het groot militair hospitaal, de archieven der hoofdbureaux, enz., heeft echter vrij wel het karakter eener *permanente* verplaatsing van den bestuurszetel. De Hertog heeft dit trouwens in 1851, toen hij weêr in Nederland was, erkend. Hij verheelde niet, dat die inrichtingen, die te Buitenzorg noodzakelijk zouden worden, indien Weltevreden niet werd versterkt, het denkbeeld van eene permanente verplaatsing van den zetel der Regeering naar Buitenzorg op den voorgrond brachten, doch hij had — zoo drukte hij zich uit — zijne beschouwingen op *strategische inzichten* gebaseerd, de beslissing ter zake van de permanente verplaatsing van den bestuurszetel aan het Opperbestuur overlatende. Die *strategische inzichten* hebben echter niet belet, dat de Hertog, in 1851 adviseerende over de verplaatsing van den bestuurszetel, zich schaarde aan de zijde van zijn oud-chef van den staf, Generaal von Gagern, en zich dus ook verklaarde voor eene *tijdelijke*, doch *tijdige* verplaatsing in tijd van oorlog van dien zetel naar Poerworedjo of Gedong Kebo! Dat het Opperbestuur alleen *dit* advies kon gebruiken, sprak van zelf. De bovenbedoelde *strategische inzichten* waren hiermede in strijd.

In 1852 kwam de „Raad van Verdediging" in Indië — een comité dat sedert werd opgeheven — [1]) na stemming in deze quaestie, die uitvoerig en opgewekt was behandeld, tot de conclusie, dat de zetel van bestuur niet permanent naar het binnenland behoefde te worden verplaatst, doch dat de omstandigheden konden vorderen, dat de Regeering Batavia moest verlaten, zoodat in tijd van vrede maatregelen behoorden te worden genomen om die verplaatsing in tijd van oorlog mogelijk te maken. De minderheid van den Raad — waartoe de Majoor der Artillerie (later Luitenant-Generaal, inspecteur van het wapen in Nederland) Steuerwald behoorde — bleef tot het einde een krachtig pleidooi leveren voor de permanente verplaatsing, daar deze volgens haar oordeel eene volstrekte voorwaarde was voor eene goede verdediging van Java.

Zooals bekend is, sneuvelde de Generaal von Gagern in 1849 in Duitschland en werden zijne in 1846 ingediende voorstellen na zijn dood nader uitgewerkt en toegelicht door zijn gewezen adjudant, den Kapitein (later Generaal-Majoor) der Artillerie Le Clercq. [2]) Het „rapport" van von Gagern en de „memorie" van Le Clercq werden met overige stukken betreffende de Indische landsverdediging door den Minister van Koloniën in handen gesteld van den afgetreden Commandant van het Indische leger, den Hertog van Saksen Weimar (zie boven). Na diens advies te hebben ingewonnen, [3]) bepaalde de Koning bij zijn besluit van 2 Augustus 1853, Litt. E[14] Geheim — waarbij de defensie en de legerorganisatie van Ned.-Indië, zooals die bij geheim besluit van 1836 (zie boven) waren vastgesteld, gewijzigd werden — omtrent de verplaatsing van den bestuurszetel, dat afgezien werd van de permanente en in plaats daarvan

1) Deze Raad heeft slechts van 1851 tot 1854 bestaan. Zie Kielstra, ibid.

2) Kielstra, De grondslagen der verdediging van Jāva.

3) Kielstra, ibid.

het beginsel der tijdelijke verplaatsing werd aangenomen. Het werd aan den Gouverneur-Generaal overgelaten, in tijd van oorlog den zetel der Regeering naar het binnenland te verplaatsen. Wanneer en hoe dat moest gebeuren, stond ter beoordeeling van den Gouverneur-Generaal, die deswege met den Commandant van het leger te rade behoorde te gaan en zooveel mogelijk in overeenstemming met deze militaire autoriteit den tijdelijken zetel van bestuur moest kiezen. Het Opperbestuur teekende evenwel in dat besluit aan, dat voor tijdelijken bestuurszetel in aanmerking kwamen Poerworedjo of Soerakarta en Djokdjakarta. Het militair kampement te Poerworedjo, in het Indische leger onder den naam van Gedong Kebo bekend, zou van lieverlede in steen worden gebouwd, zoodat de kazernes, officierswoningen en andere gebouwen, in geval van tijdelijke verplaatsing van den zetel der Regeering, tot verblijf van het algemeen bestuur konden dienen.[1]) Te Djokdjakarta noch te Soerakarta werd echter iets voor die tijdelijke verplaatsing gedaan, ja zefs voorbereid.

Was het vraagstuk der verplaatsing van den bestuurszetel thans opgelost? Neen. Het Opperbestuur, dat zijn wil had weten door te drijven, kon zijne overwinning niet bevestigen, omdat de quaestie der versterking van Batavia bij het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853 onopgelost was gebleven. Die quaestie was, zooals gebleken is, een erfstuk van van den Bosch. Zij moest in verband met de afgedane quaestie der verplaatsing van den bestuurszetel worden gebracht. Uit dat verband putte de oppositie hare gegevens om laatstbedoelde quaestie nog niet als afgedaan te beschouwen. Die oppositie werd allengs sterker. Kon het anders? Ook de zestigjarige strijd over de permanente verplaatsing van den bestuurszetel leert, dat een goed denkbeeld nooit vernietigd kan worden, doch steeds in aantrekkelijkheid wint.[2]). Toen van den Bosch in 1832 zijne denkbeelden over de verdediging van Java bekend maakte, kon hij de *permanente* verplaatsing van den bestuurszetel niet losmaken van eene omvattende verdediging van Batavia. Men weet, dat van der Wijck het in zijne memorie van 1834, in dit opzicht, niet met hem eens was. In zijne beoordeeling van die verdienstelijke en door de Eerens herhaaldelijk geprezen memorie hield van den Bosch aan die bevestiging van Batavia vast, waardoor hij, in verband met het verschil over het beginsel der verplaatsing van den bestuurszetel, onbewust, het onuitgevoerd blijven dier verplaatsing in de hand heeft gewerkt. Dit dualisme van van den Bosch heeft op de kern der Indische defensiequaestie noodlottig gewerkt.[3]) Het heeft het aanzijn geschonken aan wanhopige stelsels van verdediging.[4])

In 1855 werd de tegenwoordige instructie voor den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië vastgesteld. Volgens die instructie houdt de opperlandvoogd zijn gewoon verblijf te Buitenzorg en mag tot de verplaatsing van den bestuurszetel in geval van oorlog met een buitenlandschen of binnenlandschen vijand niet dan in de uiterste noodzakelijkheid en in overeenstemming met den Raad

---

1) Kielstra, ibid.

2) Zie o. m. Coblijn, De verdediging van Java, 1890.

3) Rombouts, De verdediging van Java.

4) Zie o. m. Beeger, „Nog eens de verdediging van Java", Verslag van 19 December 1889 der Vereeniging ter beoefening van de krijgswetenschap, en Koster in het verslag van 25 Januari 1895.

van Indië, na ingewonnen adviezen van de bevelhebbers der land- en zeemacht, worden overgegaan. Ook deze instructie was niet bij machte, den strijd over de permanente verplaatsing van den bestuurszetel te doen beëindigen.

Het onderzoek naar de wijze, waarop Batavia zou kunnen worden versterkt, was thans aan de orde. Dit gaf den toenmaligen Directeur (Chef van het wapen der Genie in het Indische leger aanleiding, te zeggen, dat, hetzij Batavia of Buitenzorg versterkt moest worden, de kosten nagenoeg even groot zouden zijn, doch eene *permanente* verplaatsing van den bestuurszetel naar Midden-Java nog altijd goedkooper zoude zijn, zoodat zij als radicaal middel de voorkeur moest verdienen.

De toenmalige Commandant van het Indische leger, Luitenant-Generaal Jhr. F. V. A. de Stuers stelde bij de aanbieding zijner voorstellen betreffende de versterking van Batavia, in voldoening aan de „Voordracht van beslissingen" van 1853, op den voorgrond, dat de bestuurszetel *tijdelijk*, doch *tijdig* naar het binnenland van Java moest worden verplaatst.

De Hertog van Saxen-Weimar, die de voorstellen van Generaal de Stuers in 1856 van den Minister van Koloniën ontving om daarop te dienen van consideratiën en advies, hield vast aan zijne vroeger reeds medegedeelde *strategische inzichten*, doch gaf thans, mirabile dictu, te kennen, het beginsel van de *permanente* verplaatsing des bestuurszetels te omhelzen. Batavia was naar zijne overtuiging *niet* te verdedigen. Deze stad moge nu eenmaal de hoofdplaats der Nederlandsche bezittingen in den Indischen archipel zijn en om redenen, die buiten aanraking met de eischen der strategie liggen, bij voortduring den zetel der Regeering blijven, de eene of andere catastrophe zal wel dwingen, dat die zetel op een doelmatiger punt van Java worde gevestigd.

Zoo was de strijd over de verplaatsing van den bestuurszetel op nieuw ontbrand. Het spreekt van zelf, dat de niet deskundige Minister van Koloniën als een uil in doodsnood op dat advies van den „Hertog" zat te turen. Toen werd het advies ingewonnen van den Minister van Oorlog, Luitenant-Generaal Baron Forstner van Dambenoy. Deze adviseerde in Juni 1856 aan den Koning om de verdediging van geheel Java op die van Batavia te concentreeren en met het oog daarop van deze stad eene vesting met 30 fronten en eenige gedetacheerde forten te maken, voor de verdediging waarvan het geheele mobiele leger moest dienen.[1]) Batavia als zetel van bestuur te verlaten om al de daar gevestigde gouvernements instellingen en inrichtingen naar Buitenzorg over te brengen — schreef de Minister in het Fransch aan den Koning — is een van die maatregelen, welke een geruimen tijd van uitvoering eischen, en dan nog zal zoodanige onderneming slechts een halve maatregel zijn. Immers, het gouvernement kan wel over zijne eigene voorraden, maar bezwaarlijk over die der ingezetenen te Batavia beschikken, en laatstbedoelde zouden voldoende zijn voor de hulpbronnen, waaraan de vijand behoefte heeft voor het onderhoud van zijn leger. Batavia hare beteekenis te ontnemen en Buitenzorg niet slechts in schijn, maar feitelijk hoofdstad van het eiland te maken, scheen den Minister eene onderneming te zijn, zoo veel omvattend, dat hij den daarvoor benoodigden tijd van uitvoering op eene eeuw schatte. Bovendien zou die uitvoering, volgens zijne voorstelling, niet tot stand kunnen komen

1 Kielstra, De grondslagen der verdediging van Java.

zonder dat veler belangen, die er door benadeeld werden, zich er tegen zouden verzetten en haar die massa lijdelijken tegenstand zouden tegenoverstellen, die overal zoo moeilijk, maar vooral in Indië zeer lastig te overwinnen is. Mocht echter — concludeerde de Minister — de verdediging van Batavia op de schaal, die hij had voorgesteld, ten eenenmale onmogelijk zijn als gevolg van de gesteldheid van het terrein, waarover hij niet kon oordeelen, dan zou geene andere oplossing kunnen worden gevonden dan dit stelsel van verdediging van West-Java los te laten en dat aan te nemen, hetwelk door den Hertog van Saxen-Weimar was voorgesteld, dat in elk geval verkieslijker moest zijn dan eene onvoldoende in staat van verdedigingstelling van Batavia.

De toenmalige Minister van Koloniën, Mr. P. Mijer, was dankbaar, maar niet voldaan na lezing van het advies van zijn ambtgenoot van Oorlog. De beschouwingen van Generaal Forstner over de verplaatsing van den bestuurszetel naar Buitenzorg las hij met instemming, maar de conclusie van den Minister van Oorlog kon hem niet bekoren. Batavia was volgens Mijer de spil van ons bestaan in Indië en kon door haar historisch verleden moeilijk anders dan ons palladium in Indië zijn, zoodat eene verplaatsing van den bestuurszetel zelfs op de inlandsche bevolking een ongunstigen indruk moest maken. De litterarisch fijn ontwikkelde Minister vergat evenwel, dat Batavia haar grooten invloed op ons bestaan in Indië aan niets anders heeft te danken dan aan de vestiging ter plaatse van het algemeen bestuur, zoodat men moeilijk kan beweren, dat de zetel van bestuur aldaar gevestigd moet blijven om den invloed, dien de plaats op het bestaan der Nederlandsche bezittingen in Oost-Indië uitoefent; want dien invloed zal elke elders gekozen bestuurszetel na eenigen tijd even krachtig bezitten. Immers, verplaatst men den zetel van bestuur naar elders dan wordt Batavia eene gewone handelsplaats, maar doet men dat niet, moet de hoofdmacht van het leger gedurende den oorlog te Batavia vereenigd blijven, dan zal na de bemachtiging dier plaats door den vijand ook onze heerschappij over Indië gevallen zijn. Eene nederlaag van den vijand, die hier dicht bij zijne operatiebasis is, berokkent hem minder nadeel dan wanneer hij in het binnenland, ver van zijne vloot en reeds vermoeid van den strijd, wordt geslagen. Batavia tot ons palladium te verheffen, door het tot het uiterste te verdedigen, dáár ook in oorlogstijd den zetel van bestuur te vestigen en er de hoofdmacht van ons leger te concentreeren, doet noodwendig den vijand tot zich trekken, indien hij sterk is, en is hij sterk dan geeft de opstelling van de hoofdmacht van ons leger niet ver van zijne basis hem de kans om de verovering van Java op de voor hem gemakkelijkste en voordeeligste wijze en binnen den kortst mogelijken tijd te volbrengen. De Minister Mijer, die een verdienstelijk werk over de Fransche heerschappij in Indië en de gebeurtenissen van 1811 [1]) heeft geschreven, wist toch, dat, niettegenstaande volgens het plan van defensie van den Gouverneur-Generaal Daendels aan geene verdediging van Java in het binnenland te denken viel, deze toch de hoofdstad Batavia heeft laten ontmantelen en de hoofdmacht van het leger eene versterkte positie te Meester Cornelis laten innemen uit vrees van anders genoodzaakt te zijn, zich in Batavia op te sluiten of wellicht veel troepen voor hare verdediging te moeten

1) Geschiedenis der Nederlandsch-Oost Indische bezittingen onder de Fransche heerschappij, Batavia 1839.

afzonderen, die dan voor eene offensieve optreding zijner kleine hoofdmacht verloren waren. Men kan dus voor de verdediging van Indië geen slechter maatregel nemen dan Batavia tot ons palladium te maken en aldaar onze hoofdmacht te legeren; want dan verdedigt men niets dan de plaats zelve en maakt men het zichzelven onmogelijk om — hetgeen wij door de verdediging in het binnenland in onze macht hebben — den oorlog te rekken, dus van goede oorlogskansen partij te trekken, hetgeen wel niemand zal willen ontkennen, dat voor den verdediger van onschatbare waarde is.

De Minister Mijer gelastte den Gouverneur-Generaal niettemin in 1857 een *nader onderzoek* omtrent de verdediging van Batavia. Bij het aanbieden der resultaten van dat onderzoek in 1859 meende de toenmalige Directeur der Genie in Indië in herinnering te moeten brengen, dat het eene dringende behoefte was, reeds in tijd van vrede al het vereischte te doen voor eene verplaatsing van den bestuurszetel naar het binnenland. Die Directeur der Genie ontraadde de versterking van Batavia.

De toenmalige Indische Legercommandant, Luitenant Generaal van Swieten, schreef bij de aanbieding aan den Gouverneur-Generaal van het rapport van den Directeur der Genie wel over de wenschelijkheid om Batavia niet te versterken, doch de verplaatsing van den bestuurszetel werd thans door hem niet opzettelijk ter sprake gebracht. Hij nam als voorstander der tijdelijke, mits tijdige verplaatsing eenvoudig aan, dat de werking der Indische regeering in tijd van oorlog van eene andere plaats dan Batavia zou uitgaan en ontkende, zijne beschouwingen daarop baseerende, het groote gewicht van het behoud van Batavia en de groote gevolgen van haren val. De schatkist en het leger, schreef hij in zijn advies van 1859, zijn twee materieele hefboomen, die, wanneer hunne werking niet verzwakt wordt, in de handen der Regeering elk denkbeeld van vermindering van gezag onmogelijk zullen maken. Er bestaat, volgens den Generaal van Swieten geen *prestige*, geene *onschendbaarheid* van Batavia volgens het volksbegrip bij den Inlander, zooals beweerd wordt. Ook de Inlander heeft meer aan wezenlijke dan aan ingebeelde macht, zoodat, indien de werking der Regeering dezelfde blijft, waar zij ook gevestigd zij, het verlies van Batavia in het oog der bevolking geene groote beteekenis kan hebben. De geschiedenis heeft menig voorbeeld gegeven van hoofdsteden, die genomen zijn zonder dat de landsverdediging verlamde, en dat zou — beweerde Generaal van Swieten — ook op Java het geval kunnen zijn indien het Opperbestuur en de Indische Regeering dat slechts ernstig wilden. De laatste beschouwingen, die de Generaal over de verdediging van Java aan den Gouverneur-Generaal indiende, waren van 1861.

Zijn opvolger, de Luitenant-Generaal Schimpf, bracht in zijne voorstellen omtrent het stelsel van verdediging de quaestie der verplaatsing van den bestuurszetel voor het eerst weder bepaaldelijk en uitvoerig ter sprake. Hij betoogde, terecht, dat eene *tijdelijke en tijdige* verplaatsing in oorlogstijd — zooals van Swieten en Baud wilden — eene hersenschim is en stelde voor het eerst weder het dilemma: *geleidelijke permanente verplaatsing in vredestijd*, zoo spoedig mogelijk, of het zich blootstellen aan al de nadeelige kansen, die in oorlogstijd uit den val van den bestuurszetel moeten voortvloeien. De Generaal drong dientengevolge aan op de permanente verplaatsing en wees op Bandong als de meest geschikte plaats voor den nieuwen zetel, waar dan

tevens eene militaire depôtplaats moest worden gevestigd ten behoeve van de verdediging van West-Java. Het schijnargument der politieke beteekenis van Batavia ontzenuwde hij door het stellen der vraag: indien het waar is, dat de staatkundige bedenkingen, die er tegen eene permanente verplaatsing zouden bestaan, de Regeering moesten doen afzien van de moeilijkheden, verbonden aan eene langzame en geleidelijke verplaatsing in vollen vrede, zouden dan diezelfde staatkundige bedenkingen, afgescheiden van andere omstandigheden, niet een veel grooter beletsel zijn voor de verplaatsing in oorlogstijd? Jammer, dat dit goede en ronde advies moest eindigen met het voorstel om, wanneer het Opperbestuur geene permanente verplaatsing wenschte, een, ook voor den Gouverneur-Generaal bindend, voorschrift behoorde te worden uitgevaardigd voor eene tijdige verplaatsing in oorlogstijd. Na den Gouverneur-Generaal voor bovenbedoeld dilemma te hebben gesteld, na betoogd te hebben, dat de tijdige verplaatsing in oorlogstijd, zooals Baud en van Swieten wilden, eene hersenschim was, bedierf de Generaal Schimpf zijn advies door iets voor te stellen, dat naar zijne innige overtuiging onuitvoerbaar moest worden geacht.

Intusschen was, gegrond op hetgeen in het Koninklijk besluit van Augustus 1853 bepaald was omtrent de tijdelijke verplaatsing van den bestuurszetel, te Gedong Kebo (Poerworedjo) een begin gemaakt met het bouwen van het steenen kampement, dat sedert, hoewel langzaam, werd voortgezet.

(*Wordt vervolgd*).

VARIA.

DE WEES- EN BOEDELKAMERS ALS LANDBOUWBANK MET GEHEIME BALANS.

De wees- en boedelkamers als instelling zijn in Indië niet populair. Haar samenstelling, haar wijze van werken moge in het Indië van voor 50 jaar op haar plaats zijn geweest. *In haar tegenwoordigen vorm* zijn ze een ergerlijk anachronisme. Erger dan dat: in sommige opzichten oefenen zij een bepaald verderfelijken invloed uit. De geheimzinnigheid, waarmede zij optreden, is trouwens in het geheel niet van onzen tijd.

Op één dier bedenkelijke zijden van dit instituut, dat een kalm en net rijks-baantje geeft aan menigeen, die anders allicht een maatschappelijk schipbreukeling zou zijn geworden, wordt de aandacht gevestigd in aflevering VI van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw in Nederlandsch-Indië*, in een artikeltje, dat wij hier onder de oogen onzer lezers brengen.

EEN DER GROOTSTE LANDBOUWBANKEN VAN NEDERLANDSCH-INDIË.

In de nieuwsbladen kan men dezer dagen lezen: „de rente, die over het jaar 1898 aan de geadministreerden der Wees- en Boedelkamers wordt te goed gedaan, is vastgesteld op vier ten honderd."

Nuchterder en korter mededeeling van de resultaten van een der belangrijkste instellingen van Nederlandsch-Indië kan men moeilijk geven.

Een inrichting, zich nu zelfs bewegende op landbouwgebied, en waar het wel en wee van duizende „geadministreerden" van afhangt, behoefde toch waarlijk niet zóó spaarzaam te zijn met hare mededeelingen. Feitelijk zijn de Wees- en Boedelkamers de grootste belanghebbenden bij Landbouw en Nijverheid, want de tonnen neen millioenen, die zij als hypotheken hebben vastliggen op tal van landbouw of nijverheidszaken wettigen deze uitspraak en het hoofd boven dit opstel.

Het zou niet onaardig zijn eens een lijst op te maken van de rentelooze sommen gelds, welke op die wijze belegd zijn en dan valt het rentecijfer van 4 ten honderd nog erg mede.

Maar nu de richting, die sommige Wees- en Boedelkamers inslaan, verband dient te houden met het welslagen der ondernemingen waarbij zij betrokken zijn, is ook de vraag gewettigd of de inrichting dier kamers wel naar den eisch des tijds is, want niet een lid heeft eenige kennis van de intransieke waarde der bij haar verpande ondernemingen.

Maar nu zij, zooals die van *Batavia*, een groot land in eigen beheer neemt en daarvoor eerst advies inwon bij iemand die het land nooit bezocht, daar

is ook de vraag gewettigd of naast de inrichting, het financieel beleid wel in goede handen is.

Afgescheiden van de wetenschap en kennis die President en leden ongetwijfeld door een ieder zal toegekend worden, moet hier met nadruk gewezen worden op het feit dat de Wees- en Boedelkamers thans op een terrein zijn gekomen, waar zij volslagen leeken zijn; want het kan nooit in de bedoeling gelegen hebben om ze tot administrateurs van ondernemingen te maken.

Ons dunkt waar door den drang der omstandigheden met steeds meerder klem om een zuivere Landbouwbank gevraagd wordt, waar de thans bestaande *bank*-instellingen bijna alle *landbouw*-maatschappijen zijn geworden, daar zal vooral van die zijde met leede oogen de nieuwe richting gevolgd worden thans door de Wees- en Boedelkamers ingeslagen; eene richting, die tot redding van een fictiepost van $^1/_2$ millioen van hoogerhand schijnt goedgekeurd te worden.

Maar alhoewel de geadministreerden onmondig zijn en men het publiek voor even onmondig houdt, kan het zijn nut hebben eens op zulke wonde plekken te.... wijzen.

Geene bank of instelling, die niet jaarlijks haar balansen openbaart, al ware het slechts om het vertrouwen in haar „faits et gestes" te rechtvaardigen en te versterken.

En hier eene instelling met millioenen werkende, die aan het groote publiek verkondigt het rentecijfer dat te goed wordt gedaan.

Kan het leuker en eenvoudiger? XXX.

* * *

De driedubbele X. die dit stuk onderteekent, legt hier den vinger op een der vele wonde plekken, zeker wel een van de grootste, die de Weeskamer tot een zieke maken.

Het verwondert ons, dat de redactie van het *Tijdschrift voor Nijverheid en Landbouw*, boven dit artikel plaatste „Ingezonden". Het was wel waard geweest in het redactioneel gedeelte een plaats te vinden. Want het wordt hoog tijd dat het volle licht schijne over een instelling, in wier handen schier ieder in Indië op zijn beurt valt, die ongevraagd, in zoo vele wettelijk omschreven gevallen, tot ons komt en ons dan niet meer loslaat.

De geadministreerden en hunne verwanten hebben een moreel onaantastbaar recht nieuwsgierig te zijn naar het beheer van alle gelden en goederen die de Weeskamer tot zich trekt. Meerdere publiciteit is inderdaad een dringende eisch des tijds. v. S.

EEN ONTWERP-WIJZIGING VAN HET REGLEMENT OP DE BURGERLIJKE RECHTSVORDERING NAAR AANLEIDING VAN DE WET-HARTOGH.

Wij ontvingen het volgende schrijven:

DEPARTEMENT
VAN
JUSTITIE.
No. 4964

BATAVIA, den 28 Juni 1899.

Bijlage: Een.

Daartoe door de Regeering gemachtigd, heb ik de eer Uwe Redactie hierbij aan te bieden een exemplaar van het ontwerp tot wijziging van het Reglement op de Burgerlijke Rechtsvordering met daarbij behoorende memorie van toelichting, met beleefd verzoek om de beschouwingen, waartoe de kennisneming dier bescheiden mocht leiden, in Uw tijdschrift te willen openbaar maken.

De Directeur van Justitie,
LAGERWEY.

* * *

De gedrukte lijvige bijlage bevat 1°. het ontwerp-koninklijk besluit, 2°. het ontwerp-gouvernements besluit, 3°. de memorie van toelichting, 4°. de toelichting der artikelen.

De noodzakelijkheid der herziening van het thans in Indië vigeerende reglement op de burgerlijke rechtsvordering wordt op de volgende wijze aangetoond.

De belangrijke wijziging welke het Nederlandsche wetboek van burgerlijke rechtsvordering in 1896 door de wet-Hartogh onderging, heeft de bij sommigen bestaande ontevredenheid aangaande de wijze van procedeeren niet kunnen wegnemen. Immers die wet bracht in het systeem der procedure geen verandering, terwijl het juist het systeem is, waarop de afkeuring gericht is. Over de vraag evenwel welk stelsel dan voor het bestaande in de plaats moet treden, loopen de gevoelens uiteen; er zijn er die veel zouden willen overnemen uit de Engelsche wijze van rechtspleging, weer anderen prijzen de Duitsche procedure aan. Vandaar dat men als vrij zeker mag aannemen dat de fundamenten, waarop de Nederlandsche procedure in burgerlijke zaken is opgetrokken, nog lang onaangetast zullen blijven; de verzekering werd zelfs geuit dat de kindskinderen verwisseling dier fundamenten nog niet zullen beleven. Trouwens het feit dat in 1896 op de bestaande grondslagen een omvangrijke partiëele wijziging van het wetboek van burgerlijke rechtsvordering werd aanvaard, sluit vrij wel in zich dat men den tijd voor een geheele hernieuwing van dat wetboek in lange nog niet gekomen acht.

Met dit alles heeft de Indische wetgever rekening te houden. Want het eerste lid van artikel 75 van het Regeeringsreglement is duidelijk en gebiedend.

Wanneer de wetgever voor Indië tegenover een in het moederland tot stand gekomen herziening op privaat- of strafrechtelijk gebied als dilatoire exceptie stelt de wenschelijkheid om eerst af te wachten of de herziening in de praktijk wel meevalt, omdat deze niet dan na hevige oppositie zou zijn gelukt, dan neemt hij een bedenkelijke houding aan. De duidelijke letter en de niet minder duidelijke bedoeling van het aangehaalde artikel 75 wijzen een dergelijke dilatoire exceptie af; het daarin vervatte voorschrift vordert voor den Europeaan in Indië op privaat- en strafrechtelijk gebied een wetgeving overeenstemmende met die van het moederland, zells al zou men goedvinden het werk van den Nederlandschen wetgever af te keuren. Alleen dan is ruimte voor niet volgen, voor afwijking opengelaten, wanneer specifiek Indische toestanden zulks noodzakelijk maken.

De vermelde dilatoire exceptie zal ook in den regel neerkomen op een uitstel ad calendas graecas met dit gevolg, dat de Nederlander die uit het moederland naar de kolonie komt, hier een verouderde bij die van het moederland achterstaande wetgeving terugvindt. En wat nog in het bizonder aangaat het doen van beroep op hevige oppositie welke zou zijn gevoerd, het strijdt tegen al onze rechtsopvattingen om de in het moederland overwonnen minderheid voor Indië te doen zegevieren.

In geen geval gaan beweringen, als hier vermeld, tegen de wet-Hartogh op. Met zeer vele der wijzigingen, die zij bracht, werden algemeen erkende gebreken opgeheven, door de praktijk aangetoonde leemten aangevuld. Waar zij de gewone behandeling uit het wetboek schrapte, bracht zij de wet in overeenstemming met de praktijk, die reeds sedert lang (ook in Indië) summiere behandeling als regel had aangenomen. Waar zij nieuwigheden invoerde, werden vele dezer vrij algemeen toegejuicht. Ik noem slechts de afschaffing van onnoodige beteekeningen en oproepingen, het toelaten van conservatoir beslag op onroerend goed, de bevoegdheid tot beslaglegging op onroerend goed twee dagen na gedaan bevel, de bevoegdheid aan den schuldeischer toegekend om onder zich zelf beslag te leggen, de conservatoire middelen aan de vrouw toegekend in geval van scheiding van goederen, echtscheiding en scheiding van tafel en bed, de nieuwe bepalingen omtrent de dagvaardingen, de purge van het verstek, de behandeling der zaken in hooger beroep enz.

Waar de omstandigheden in dit opzicht hier en in Nederland gelijk zijn, moet dit alles, zelfs afgescheiden van den eisch door artikel 75 Reg. Reglt. gesteld, ook tot herziening van het Indische reglement op de burgerlijke rechtsvordering nopen. Inderdaad de herziening van 1896 draagt een blijvend karakter, niet omdat zij er eenmaal is, maar omdat zij vele verbeteringen bracht. Dilatoire exceptiën tegen het aanvaarden van de wet-Hartogh voor Indië zijn te minder ontvankelijk, nu het hoofdbezwaar tijdens de behandeling der wet aangevoerd, vooral van den kant der praktijk komend en zoozeer door de oppositie ontwikkeld dat het de wet in gevaar bracht, — voor Indië van geen belang is. Dat hoofdbezwaar gold het tweede lid van het tegenwoordig artikel 141 Ned. wetb. v. burg. rechtsv., het voorschrift bevattende, dat de gedaagde alle exceptiën met zijn antwoord ten principale moet vereenigen. Welnu, wat dit artikel voorschrijft en in Nederland een storm van verontwaardiging verwekte, is in de Indische praktijk regel. In Indië pleegt

de verweerder zijne geheele verwering tegelijk voor te dragen. Het komt slechts als hooge uitzondering voor dat een gedaagde, met reserve van verwering ten principale, zich tot een exceptie bepaalt. De oppositie tegen de wet-Hartogh, die in de bestrijding van dit voorschrift haar hoogste en sterkste uiting vond, verliest dus voor Indië grootendeels haar kracht en beteekenis.

Van welken omvang de voorgestelde wijziging is, kan uit het volgende, getrokken uit de memorie van toelichting, blijken.

Eenmaal tot herziening van het Indisch reglement op de burgerlijke rechtsvordering overgaande, zou de te verrichten taak zeer stellig verkeerd opgevat worden, indien alleen bij de wet van 1896 werd stilgestaan. De belangrijke wetten van 23 April 1879 (Ned. Stbl. nº. 75) en 26 Juni 1876 (Ned. Stbl. nº. 124) betreffende de liquidatie der proceskosten en de wijze van procedeeren in cassatie bleven wel voor Indië totdusverre onopgemerkt, doch kunnen bij een voorgenomen herziening niet langer doodgezwegen worden.

Niet minder moeten ter sprake komen die specifiek Indische bepalingen, die met het oog op zuiver Indische toestanden in het leven zijn geroepen, alsmede de afwijkingen van het Nederlandsche voorbeeld, welke de Indische wetgever van 1848, die veel vereenvoudigde en verbeterde, zich veroorloofd heeft. Want ook dergelijke bepalingen zijn niet voor de eeuwigheid geschreven. Natuurlijk dat alleen tot wijziging mag overgegaan worden, wanneer de zekerheid bestaat dat de Indische wetgever mistastte of de praktijk dan wel veranderde toestanden de noodzakelijkheid van herziening aantoonen. Voor wijzigingen als hierbedoeld wordt verwezen naar de toelichting op de betrekkelijke artikelen. In het bizonder worden hier vermeld: de procuratio ad litem, de conclusiën van het openbaar ministerie in het cassatie-proces, het verstrekken van opdrachten aan administratieve ambtenaren, het hooger beroep van landraadsvonnissen, het stellen van een gemachtigde in kleine rolzaken.

Ten slotte is, wat aangaat de wijzigingen in de wet van 1896 vervat, het standpunt ingenomen, dat alleen dan van de wet afgeweken wordt waar Indische toestanden dit noodzakelijk maken, of wel bij de samenstelling der wet vergissingen zijn begaan die nog kunnen worden hersteld, dan wel bepalingen daarin zijn opgenomen die vrij zeker als mislukt kunnen worden beschouwd en waarvan de Indische wetgever alsnog kan terugkomen, gelijk een en ander uit de voorgestelde artikelen en hun toelichting zal blijken. Van de afwijkingen worden hier enkel afzonderlijk vermeld het getuigenverhoor, het verhoor op vraagpunten benevens het verbod om vóór het eindvonnis van interlocutoire en incidentele vonnissen in appèl te gaan.

Een enkele wijziging, zooals het toelaten van meerdere conclusiën ten principale behalve die van eisch en antwoord, welke voor Indië een bijzondere beteekenis heeft, verdient afzonderlijke bespreking.

De volgende onderwerpen worden in afzonderlijk paragrafen toegelicht: Liquidatie van proceskosten; De wijze van procedeeren in cassatie; Aanvulling van cassatie-middelen; De procuratio ad litem; Conclusiën van het openbaar ministerie in het cassatie-proces; Opdrachten aan administratieve ambtenaren; Hooger beroep van landraadsvonnissen; Het stellen van een gemachtigde in kleine zaken; Het getuigenverhoor; Het verhoor op vraagpunten; Verbod

van voorziening tegen interlocutoire en incidentele vonnissen vóór het eindvonnis; Meerdere conclusiën ten principale behalve die van eisch en antwoord.

* * *

Wij zijn de Indische Regeering dankbaar, dat zij den directeur van justitie machtigde dit ontwerp in wijderen kring bekend te maken vóór de vaststelling, een methode onder gouverneur-generaal van der Wijck herhaaldelijk gevolgd, en die scherp afsteekt bij de lichtschuwheid van vroegere regeeringen, die zoo menigmaal belanghebbenden verrasten met regelingen zonder dat zij van te voren eenig oordeel konden uitspreken over den inhoud.

Wij volstaan thans met deze voorloopige aankondiging; aan een onzer deskundige medewerkers zij de taak dieper op de quaestie in te gaan.

v. S.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Aug. 1899.

INHOUD.

Mr. C. Th. van Deventer in de *Gids* over Nederlands eereschuld aan Indië.
Het rapport der commissie voor de benoembaarheid tot administratief ambtenaar, besproken door: het *Algemeen Handelsblad*; het *Vaderland*; de heer Gallois en Mr H. Kuneman in het *Algemeen Handelsblad*. — Het *Algemeen Handelsblad* over Indische examenmanie. — Een veldtocht van het *Algemeen Handelsblad* tegen de lichtzinnige taal en de slechte manieren der Indische pers. — De bestrijding in het *Algemeen Handelsblad* van de beschouwing in de *Indische Gids* over de benoeming van den Gouverneur-Generaal.

„Een eereschuld" is de titel van een doorwrochte studie van Mr. C. Th. van Deventer, in de *Gids* van Augustus.

Haar in een paar bladzijden te resumeeren is echter niet doenlijk; zij is daarvoor te zaakrijk. Niet dus, om de lezing overbodig te maken, maar integendeel om tot de lezing op te wekken, volgt hier een referaat.

Dat de toestand van Indië minder gunstig is, dan in de optimistisch-gulle stemming der Kroningsliteratuur over Indië uit de pen vloeide van vaderlandslievende lofredenaars, bleek al dadelijk bij de behandeling der Indische begrooting van 1899, nog vóór de kritiek op de Indische hoofdstukken der gedenkboeken in de Indische pers en in de *Indische Gids* (Maart 1899, blz. 357) de aandacht vestigde op de niet gemotiveerde zelfbewondering en zelfgenoegzaamheid van dat gelegenheidsproza.

De studie van Mr. van Deventer constateert dan, aan de hand van die laatste begrooting, dat de toestand van Indië's financiën inderdaad treurig is. De schrijver wijdt aan die begrooting eenige retrospectieve beschouwingen, levert een belangrijke proeve tot beantwoording der vragen: 1°. aan welke oorzaken is de zorgwekkende toestand der Indische financiën toe te schrijven, 2°. welke zijn de middelen van herstel.

De feitelijke toestand van Indië's financiën, blijkende uit de begrooting van 1899, is deze: Geraamd tekort $11^1/_2$ millioen. Zekerheid dat het tekort, over het vorig dienstjaar, geraamd op 15 millioen, in werkelijkheid 23 millioen bedraagt. Nieuwe geldleening op komst, terwijl $^1/_2$ jaar geleden Indië met 55 millioen nienwe schuld belast werd. Steeds stijgende behoeften en bevolking. Daartegenover steeds daling van de hoofdmiddelen: koffie en opium. Stationair blijven van het allervoornaamste middel: landrente.

Versterking der middelen werd gezocht in $1^1/_2$ millioen meerder accijns op lucifers en petroleum, belasting voor 95 percent weer neerkomende op de zoo zwaar beproefde Javaansche huismoeders, en die geen zoô aan den dijk zet, evenmin als een toegezegde verhooging van invoerrechten. Trouwens reeds

in 1888 toonde de beroemde Memorie van Mr. P. Brooshooft aan dat de Javaan een vierde van zijn inkomen aan den grijpvogel fiscus offert en terecht zeide de heer Van Kol den 22sten November 1898 in de Tweede Kamer dat op hoogere inkomsten uit dwangcultuur of zwaardere geldelijke belasting van den inlander niet gerekend kan worden. Verzwaring van den belastingdruk van de weinige Europeanen of Oostersche vreemdelingen zal nooit meer dan een druppel in een emmer zijn. Blijft dus het redmiddel: bezuiniging. Met de uiterste inspanning slaagde men er bij de laatste begrooting in $4^1/_2$ ton te bezuinigen, waarvan $2^1/_2$ ton door het gewijzigde contract met de Paketvaart, en 2 ton op het binnenlandsch bestuur en de schepelingen der gouvernementsmarine. De beide laatste bezuinigingen komen geheel ten laste van het *inlandsch* personeel.

Bezuinigingen in de toekomst (Atjeh, verlaging van pensioenen en tractementen) zijn problematiek. Maar onafwijsbaar staat daar tegenover dat stijging van uitgaven dringend gevorderd wordt door noodzakelijke aanvulling of verbetering der bestuursinrichting.

Want weelderig is onze bestuurs-inrichting in 't geheel niet. De landsgebouwen zijn zoo eenvoudig (en leelijk) als maar mogelijk is. De geestelijke zoowel als de stoffelijke belangen van Indië's-bevolking wordt van overheidswege geheel onvoldoende bevorderd. Zonder de bekende hulp van Amsterdamsche menschenvrienden zou de uitbreiding der dokter-djawaschool niet hebben plaats gehad. Maar wat is die uitbreiding tot 250 leerlingen nu eigenlijk op een bevolking op Java van 25 millioen! Men vergelijke dat met het aantal studenten in Nederland aan 4 universiteiten op lands- en gemeentekosten opgeleid. Het inlandsch onderwijs is onvoldoende. De irrigatie wordt ten onrechte vastgekoppeld aan de onmiddellijke productiviteit van het werk door te verwachten stijging der landrente. Maar in Nederland vraagt men niet naar de directe productiviteit van dijken of afwateringen. Onvoldoende is – het is al minstens een kwart eeuw officieel geconstateerd — Soerabaja's watervoorziening. Geen drinkwater en geen haven heeft Indië's eerste handels- en zeestad. Semarang heeft geen voldoende laad- en losgelegenheid, noch behoorlijke straatverlichting. Het Protestantsche weeshuis, bevolkt met kinderen die zeer zeker ten laste der regeering zouden moeten komen, wordt zóó onvoldoende gesteund dat het zich met geldloterijen en fancy-fairs op de been moet houden. De ambachtsschool, ook al een particuliere stichting, krijgt onvoldoende subsidie.

Het muntwezen is in een deplorabelen toestand; de kadastrale opneming van Java gaat veel te langzaam. Geen telegraaf naar Borneo, Minahassa en Molukken. Daar tegenover staat dan het argument dat er immers zooveel geld besteed is aan productieve werken; schrale troost, als wij van J. M. Pijnacker Hordijk moeten hooren dat, als 't zóó voortgaat, Indië binnen 3 jaar meer schuld heeft dan de waarde van al die productieve werken bedraagt. Die fataliteit is alleen te bezweren door nog meer dan tot dusver het geval was Indië's dringende behoeften onvervuld te laten, waarmede Nederland echter dan zou bewijzen onmachtig te zijn haar taak in Indië te vervullen.

Ziedaar een overzicht dat eenigzins anders smaakt dan de walgelijk zoete koek der gedenkboeken! Hoeveel vaderlandslievender is Mr. van Deventer, die de naakte waarheid durft zeggen, al doet hem dit pijn, dan die schrijvers

er altijd op wijzen dat alles in Indië zoo ontzaglijk is vooruitgegaan en die Nederland zoo lief vinden voor Indië. Helaas! die opzettelijke weggoocheling der waarheid helpt op den duur toch niet. Niet altijd maar kan de geneesheer den achteruitgaande zieke paaien met het kletspraatje dat hij werkelijk toch vooruitgaat.

De koe bij de horens vattend, komt Mr. van Deventer, na het constateeren van Indie's bedenkelijke financieele positie, tot de hoofdoorzaak: de exploitatie ten bate van het moederland, tot een stelsel verheven. Een stelsel, waarmede Engeland reeds in de vorige eeuw voor goed brak en dat in deze eeuw slechts door één koloniale mogendheid buiten Nederland, door Spanje, werd toegepast. Zeker, er waren voor Nederland verzachtende omstandigheden. De financieele toestand van het moederland na Napoleon, de verplichtingen als nalatenschap der O. I. Compagnie, de zorg voor Indië zelf, aanvankelijk een lastpost. De op hoog gezag ingevoerde cultures, methodische organisatie van den arbeid der bevolking, bleek te kunnen leiden tot het gewenschte evenwicht tusschen inkomsten en uitgaven. En toen het Rijk in Europa, na den Belgischen toestand in moeilijkheden kwam, is het verschoonbaar — zij het niet geheel te rechtvaardigen — dat buitengewone heffingen aan de kolonie werden opgelegd. Zoo kweet Indië dan tot de laatste penning alle voorschotten van het moederland, alle Compagnie's schulden; en, toen dat bereikt was, bleef de millioenenstroom der batige saldo's vloeien ter verbetering van Nederlands financiën. Te vergoelijken ware dit, zoo daarbij: 1°. geen gelden voor Nederland waren besteed, zoolang niet in de behoefte der kolonie was voorzien; 2°. de heffingen ten bate van Nederland geëindigd waren met het ophouden der buitengewone omstandigheden in Nederland, die die heffingen verklaarbaar maakten. Noch het een, noch het ander geschiedde. Drijfveer van het Indische regeeringsbeleid werd de pijnlijke zorg voor een maximum-batig slot. Middel tot bewaring van het evenwicht der Nederlandsche financiën werd het batig slot zelve, ook toen Nederland zeer goed in staat was uit eigen kracht in alle uitgaven van den staat te voorzien.

De schrijver betoogt dat dit tijdstip, zij het niet mathematisch zuiver vast te stellen, in alle geval reeds op 1 Januari 1867 bereikt was.

Het komt ons voor dat die datum willekeurig gekozen is. Mr. v. Deventer zal ons dat zeker wel willen toegeven. Maar hij had een bijzondere reden om dien datum en geen vroegeren te kiezen: het is de datum van de inwerkingstelling der comptabiliteitswet, na heftigen strijd aangenomen door den invloed van den hoofdman van den meest vooruitstrevende der toenmalige liberalen: den minister Fransen van de Putte. Want, al moge niet uitdrukkelijk zijn afgezien van batige sloten, de liberale regeeringspartij stelde toen zeer zeker met die comptabiliteitswet het beginsel voorop: dat de kolonie behoort te worden *bestuurd*, niet *overheerscht*, veel minder geëxploiteerd. De schrijver verwijst, om te bewijzen dat inderdaad het batig slot toen reeds onherroepelijk veroordeeld werd door ernstige mannen, die het wel meenden met de kolonie, op 1°. een *Gids*-artikel van Prof. Dr. R. Fruin (1855), 2°. een brochure van Jhr. Mr. H. C. van der Wijck, oud-Raad van Indië (1861).

Maar het destijds toongevende *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* tapte, bij monde van Prof. Veth en van de redactie, uit een ander vaatje. Gemeenschap van kennis en belang was immers voor Indië en Nederland noodig: en hieruit

vloeide dan volgens een averechtsche logica voort dat Indië's voorspoed aan Nederland ten goede moest komen!

Koudbloedig moet men zijn om niet verontwaardigd te zijn bij het herdenken van Nederland's politiek in de nu volgende jaren.

De *sluitpost* — het batig saldo — ging, 1867—1869, onder den hamer door.

Het voorstel van Minister de Waal bij de begrooting van 1870 om ten minste *een gedeelte* van het excedent voor Indië te reserveeren voor groote werken — spoorwegen, kanalen, bevloeiingen, havens — vond geen genade.

Schandelijk noemen wij de handelwijze der volksvertegenwoordiging van 1871, toen minister Van Bosse niet gedaan kon krijgen om *buitengewone* Indische overschotten boven en behalve de reeds genoemde sluitposten, destijds reeds 24 millioen, te besteden aan spoorwegen op Java.

Geen Indische spoorwegen werden gevoteerd, maar wel werd dit overschot, dat later bleek 30 millioen te bedragen, toegevoegd aan de *Nederlandsche* middelen ter aflossing van *Nederlandsche* staatsschuld. Het cultuurstelsel werd gehandhaafd, *niet* ten bate van Indië, maar van Nederland.

En intusschen bleven tal van behoeften in Indië onvervuld. Behoeften, die ten slotte zoo dringend werden, zich in die mate accumuleerden, dat Nederland ten slotte niet *kon* nalaten de hand aan den ploeg te slaan. Want na de opening van het Suez-kanaal, na de telegraphische verbinding, wijzigden de omstandigheden zich in hooge mate. En toen bleek het eerst recht, hoezeer wij op elk gebied ten achter waren. Scheiding van administratieven en rechterlijke macht, aanleg van spoorwegen, haven voor Batavia, Europeesch onderwijs, uitbreiding van rechtstreeksch bestuur op de Buitenbezittingen — dat alles kon eenvoudig niet langer worden uitgesteld. Stegen daardoor de niet te vermijden uitgaven, de Atjeh-oorlog zorgde na 1873 wèl dat de batig-saldo-stroom trager en trager vloeide, stilstond, ten slotte van richting veranderde! Toen sloeg onzen rentmeesters de schrik om het hart. „Atjeh en de te weelderige bestuursinrichting" werd het gevleugelde woord met het panacee „bezuiniging". De pacificatie van Atjeh werd gefingeerd; de belastingen opgedreven — alles te vergeefs. In 1883 stond Indië voor 45 millioen in het krijt. Toen sprak men niet meer met Prof. Veth van „gemeenschap van kennis en belang", zooals in de gulden dagen van het batig slot. Neen, men leende 45 millioen *ten laste* van Indië (Wet van 16 Maart 1883). De Indische huishouding werd voor goed belast met 2 millioen voor die leening. De tekorten verdwijnen niet. In 1898 werd weer 55 millioen ten laste van Indië geleend. Einde 1899 zal Indië weer op nieuw 20 millioen debet staan bij Nederland. Weer leenen is dus nu de boodschap.

Ziehier nu Indië's feitelijke toestand: Tal van dringende behoeften onvervuld; schuldenlast van 100 millioen. Een budget dat rente noch aflossing kan dragen, omdat er op de gewone uitgaven al een tekort is van $4^1/_2$ millioen.

Dit ter overweging der nazaten van Pangloss: de gedenkboek-optimisten en journalisten, die zoo uitvaren tegen die Indische persmannen, die zij onverbeterlijke pessimisten noemen.

En dat alles staat nu eens in *de Gids*; niet in een van die nijdige Indische couranten of in ons tijdschrift. Zullen aan die Nederlandsche mooi-vinders nu eindelijk de oogen open gaan?

De *eereschuld* van Nederland is de verrekening der Indische millioenen. De heer Van Deventer is wel zoo vriendelijk een streep te halen door de subsidie, aan Nederland gegeven toen Nederland het zoo slecht had. Hij verzoekt alleen maar verrekening van den millioenenregen na 1867, toen Nederland zelf zijn eigen huishouding best kon betalen en toen de comptabiliteitswet werd ingevoerd.

Een derde hoofdstuk wordt gewijd aan de uitrekening hoe groot dit bedrag nu wel is. Dit bedraagt *in toto* volgens een zeer matige berekening op 1 Jan. 1899 als minimum 187 millioen. Die som is inderdaad meer dan matig, Nederland heeft toch bovendien in vroeger tijd nog 500 millioen genoten, waardoor de heer Van Deventer nu maar een streep haalt.

Nederland neme dus eerst de 100 millioen Indische schuld, en de 20 millioen vermoedelijke vlottende schuld over. Er is dan nog — voor het eerst zoo lang wij Indië hebben — een *batig saldo voor Indië* van 67 millioen. Totaal 187 millioen.

In het 4de hoofdstuk geeft de schrijver een overzicht van hetgeen tegen dezen restitutie-eisch in het midden is te brengen, in het midden is gebracht reeds in ons parlement; en hij komt tot het besluit dat niemand in staat is geweest, noch is, de billijkheid van den eisch te wederleggen. Blijft alleen maar het *non possumus* argument.

In het slot hoofdstuk wordt dit argument van alle kanten bekeken. De kwijting der eerschuld zou Nederland te staan komen op een jaarlijksche uitgave van $7^1/_2$ millioen. Dit is niet bezwarend voor Nederland. En het voordeel voor Indië? Door het verdwijnen van den post „uitgaven ter zake voor geldleenigen" verminderen Indië's gewone uitgaven met 4 millioen: het bedrag van het tekort op de gewone uitgaven. Dan blijft het saldo van 67 millioen, fonds voor groote werken en nuttige hervormigen. Geen periode van ongekenden voorspoed is daarmede voor Indië aangebroken. Maar *de eereschuld* is betaald. En een solide basis is gelegd voor het gebouw van evenwicht tusschen uitgaven en inkomsten. En de rechtmatige wrok van Indië, die zich tegenwoordig niet alleen uit in de Europeesche, maar ook — bedenkelijk genoeg — in de inlandsche pers, zal een belangrijken voedigsfactor missen.

Met leedwezen nemen wij thans afscheid van dit fraaie *Gids*-artikel. Wij voor ons gelooven echter niet, voor wij het zien, aan de verwezenlijking van Van Deventer's denkbeelden. Wij Nederlanders zijn geen uitzondering; zeer gemakkelijk zien wij den splinter in het oog van Engelschen, Russen en Franschen; maar onze zelfgenoegzaamheid, aangewakkerd door een ondeskundige, gelukkig gestemde pers belet ons het waarnemen van den balk in eigen oog. Wij voelen sterk de onrechtwaardigheid van Engelands en Rustands optreden in Transvaal en Finland; maar wie voelt het urgente van de betaling van Nederlands eereschuld aan Indië?

* * *

Van het rapport der commissie voor de herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar voor den administratieven dienst, in onze vorige aflevering op blz. 976 opgenomen en op blz. 901 voorloopig besproken, is met groote belangstelling kennis genomen door het *Algemeen Handelsblad*.

Met niet geringe verbazing hebben wij kennis genomen van den inhoud van het redactioneel hoofdartikel van 22 Juli, waarin dit blad aan die belangstelling uiting geeft

Eerst een buiging, juister gezegd een *sembah* voor de heeren der commissie in dezen vorm:

„Waar mannen als de hoogleeraren Kern en de Louter, als de gewezen leden van den Raad van Ned.-Indië Groeneveldt en Mullemeister aan het woord zijn, is altijd een belangstellend gehoor verzekerd."

„En in casu zeker terecht! Want wij vinden in hun rapport nieuwe frissche gedachten."

In het schema der commissie is veel — zegt het *Handelsblad* — wat ons toelacht. Bedenkingen toch heeft de redactie eigenlijk slechts tegen één onderdeel.

Het blad noemt het „inderdaad wel wat dwaas, dat men voor allerlei betrekkingen bij den burgerlijken dienst in Indië, hoe volkomen uiteenloopend de werkkring ook wezen moge, precies dezelfde eischen stelt, zoo ten opzichte van voorbereidende als van vakstudie. Er zijn, voor sommige functiën, andere en moeielijker wegen om het doel te bereiken; maar in het algemeen kan men zeggen dat zoowel de referendaris bij het departement van openbare werken als de controleur bij het binnenlandsch bestuur in Atjeh precies dezelfde examens heeft moeten doen als de resident op Java."

De tegenwoordige toestand noemt het blad niet te verdedigen.

Dezer dagen deden een 50-tal studenten der Delftsche instelling examen; 33 slaagden, maar van dezen konden slechts *tien* worden benoemd. Onder die tien waren er, die ook reeds in 1897 en 1898 een diploma hadden verworven.... die zich, om een hooger cijfer op het examen te behalen, moesten toeleggen op meer kennis van détails, welke kennis hun in de practijk toch weinig baten zal; de drie-en-twintig anderen, om van de niet-geslaagden niet te spreken, kunnen ondanks hunne goed geslaagde studiën voor het oogenblik slechts spreken van tijd en inspanning die allicht beter hadden kunnen besteed zijn.

Het vergelijkend examen, gelijkt het thans bestaat, *moet* leiden tot africhting. maar niet tot opwekking van studiezin. En ook, waar alles afhangt van de bij het examen toegekende cijfers, — de Regeering mist allen waarborg dat zij uit de 33 die voldoende bekwaam waren, juist de tien beste *ambtenaren* kiest.

Volle toejuiching verdient dus — volgens het *Handelsblad* — allereerst het denkbeeld der Commissie om dat *vergelijkend* examen te doen vervallen, en de Regeering in staat te stellen, een keuze uit de adspiranten te doen vóórdat dezen zich voor den Indischen dienst bekwamen. Voor die adspiranten stelt zij hoogere eischen: geheele of halfvoltooide studie aan eene universiteit of aan de polytechnische school, voltooide studie aan eene inrichting tot opleiding van officieren der Land- en Boschbouwschool; volbrachte studie als ambtenaar voor Chineesche zaken, als vice-consul, als surnumerair der registratie en der belastingen.

Groote verscheidenheid dus. Meer algemeene ontwikkeling, wordt gevorderd, maar in verschilende richtingen. Het is mogelijk, dat men de lijst nog wat kan uitbreiden, of omgekeerd daarin eenige inkrimping wenschelijk acht, niet daarover wil het *Handelsblad* twisten. Het *stelsel* der Commissie is voor het *Handelsblad* alleszins doeltreffend.

Ook — al stelt de redactie de mogelijkheid van het gevaar dat eenig nepotisme zoude *kunnen* worden gepleegd — haar voorstel om, op advies eener commissie, de candidaten te doen kiezen door de Regeering. Deze kan dan rekening houden met de verschillende eigenschappen der adspiranten, die niet uit examencijfers blijken.

Maar het *Handelsblad*, in zijn ijver om te prijzen, is koningsgezinder dan de koning zelf. De commissie wil ten minste nog een examentje in Indologische vakken, zij het dat het zoo goed als niets te beteekenen heeft.

Het *Handelsblad* klaagt dat de commissie zich nog niet genoeg van de bestaande regeling heeft losgemaakt, waar ze voor alle candidaten nog een examen en wel hetzelfde examen eischt; een examen, dat wel lichter is, maar overigens groote overeenkomst heeft (altijd volgens het *Handelsblad*) met het tegenwoordige:

Landsdienaren, reeds eenigen tijd in Indië werkzaam, zouden wèl benoembaar zijn tot „candidaat-Indisch ambtenaar", maar dan nog, vrij wel onnoodig gedurende een jaar de lessen te Leiden moeten bijwonen. Officieren, voor den Indischen dienst opgeleid, hebben bij hun officiersexamen ook reeds een examen afgelegd ongeveer als thans door de commissie wordt verlangd, en een tweede op zich-zelf niet veel beteekenend examen is volkomen nutteloos.

Het *Handelsblad* is allereerst van oordeel dat niet van *alle* personen die in den burgelijken dienst willen treden nog bedoeld examen zoude behoeven of behooren te worden gevorderd. En zij ontdekt hier een goede aanwijzing in het bestaande. Volgens de tegenwoordig geldende bepalingen zijn tot rechterlijk ambtenaar in Indië, zonder verder examen, benoembaar doctoren in de rechtswetenschap die gedurende minstens vier jaren de rechtsgeleerde praktijk in Nederlandsch-Indië hebben uitgeoefend. Heeft de ondervinding geleerd dat de krachtens deze bepaling benoemden minder voldeden dan zij die het speciaal examen hadden afgelegd? Welnu, men ga slechts in dezelfde richting verder, vooral wanneer men met de commissie van meening is dat een weinig beteekenend examentje voor iedereen voldoende is!

Het ligt haast in de gedachtengang der commissie zelve, om van Indische officieren, ambtenaren voor Chineesche zaken, Indische ingenieurs en geneesheeren enz. geen examen meer te vorderen ten bewijze dat zij eenige algemeene noties over Indië hebben; zij wil immers het ambtenaarskorps aanvullen uit lieden van voldoende algemeene ontwikkeling, „met eene groote verscheidenheid van kennis onderling?"

Men heeft in Indië aan het examenstelsel een hier te lande nooit gekende uitbreiding gegeven. *Hier* benoemt de Regeering, als zij dat noodig acht, iemand tot burgemeester, tot ambtenaar bij een departement enz. enz. zonder dat hij ooit een examen heeft afgelegd; waarom zou men in Indië dan altijd een examen moeten vorderen als er langs anderen weg genoeg vermoeden van geschiktheid — ook van eigenschappen die niet door een examen kunnen blijken — bestaat?

Een kantteekening is hier waarlijk niet overbodig.

Is het nog noodig deze redeneering te bestrijden? Is dan de eigenlijke Indologische studie plotseling voor het *Handelsblad* heelemaal niets meer? Zeker, het is noodzakelijk dat men een enkel officier, ambtenaar voor Chineesche zaken, ingenieur zelf, die getoond heeft op exceptioneele wijze zich te hebben toegelegd op de studie van talen of van land- en volkenkunde in Indië zelf

moet kunnen benoemen tot een verantwoordelijk positie bij het Binnenlandsch Bestuur. Een voorbeeld zal dit duidelijk maken. De staat is wel dom dat hij zichzelf door bepalingen, die hij zelf maakt, zóó de handen bindt, in die mate dat hij zichzelf buiten staat stelt om iemand als wijlen luitenant Vis, die het Atjehsch meester was als geen ander, tot controleur B. B. in Atjeh aan te stellen.

Een ander geval had plaats eenige jaren geleden toen er alle reden was om den Chineeschen tolk J. J. M. de Groot, de schrijver van het Kongsiwezen op Borneo", te benoemen tot assistent-resident op dat eiland, een werelddeel op zich zelf, hetgeen onmogelijk was, omdat hij geen radicaal van groot-ambtenaar had. Zoo is de ingenieur bij den waterstaat en 's lands B. O. W., J. C. Heyning iemand die den Javaan beter kent dan $^3/_4$ der ambtenaren B B. en het zou land en volk tot zegen geweest zijn als men hem b. v. als ingenieur tweede klasse benoemd had tot controleur 1ste klasse op Java. Maar dit zijn uiterst zeldzame uitzonderingen, die hier niets ter zake doen omdat de commissie wel heet benoemd te zijn voor de benoembaarheid, maar feitelijk, volgens den inhoud van haar rapport, over de *opleiding ten behoeve der aanvulling* heeft gerapporteerd. En nu is het denkbeeld van het *Handelsblad*, dat derhalve moet slaan op de aanvulling van het corps administratieve ambtenaren, dat nog gesouligneerd wordt door de vergelijking met Hollandsche burgermeesters en ambtenaren der ministerieele departementen. niet gelukkig.

Bij de benoeming van die twee categorieën viert het grofste nepotisme hoogtij, zooals bij geen ander vak. 't Zijn waarlijk nog *de eenige* baantjes die zonder examen in Nederland kunnen verkregen worden. Daarmee wordt nu vergeleken de aanvulling, van onderen af, van het corps B. B. in Indië en het *Handelsblad* zou daarvan een vuilnisbak willen maken van alle mogelijke andere „landsdienaren", die over stag willen.

Wie van ons, die *niet* op de Indische is geweest, heeft het in Indië niet herhaaldelijk *gevoeld* dat hem voor het juiste begrip van de toestanden en de zaken die buiten zijn vak lagen, ontbrak de grondslag die slechts door dergelijke studie van talen, land- en volkenkunde, geschiedenis, kennis der wetten en kennis van den Islam kan worden gelegd. Voor een aanstaand ambtenaar is die kennis even noodig als die van militaire vakken voor een officier, van waterbouwkunde voor een ingenieur, van physiologie en anatomie voor een geneesheer.

Al dat gepraat over algemeene ontwikkeling zijn maar gevleugelde woorden die liegen. Neen, degelijk onderlegd in de Indologische vakken moet de gewone ambtenaar in dienst komen. Eerst dan is de praktijk van den dienst voor hen vruchtdragend en ontwikkelend. Dat de Staat zichzelf niet de mogelijkheid absoluut ontneme iemand buiten het corps, *bij hooge uitzondering*, een verantwoordelijke positie in dat corps te geven, wie zou het niet toejuichen, al was het alleen maar om der billijkheidswille, als men ziet dat, geen enkele eisch van kennis van Koloniale Zaken, in welke zin dan ook, wordt noodig geoordeeld om geheel Indië te kunnen besturen of nummer twee te zijn in dat Keizerrijk. Maar de geregelde aanvulling moet geschieden met jonge lieden die daartoe afzonderlijk een degelijke vakstudie maakten, niet met zoogenaamd algemeen ontwikkelden, na een onbeduidend examen, maar evenmin met Indische ambtenaren bij waterstaat, Indische officieren en ambtenaren voor Chineesche Zaken, die zich in hun eigen vak niet thuis voelen.

Het *Handelsblad* heeft op Indisch gebied veel invloed in Nederland. Een zware verantwoordelijkheid rust daarom op dat blad, wanneer het, op één onderdeel na, niets dan lof heeft voor een ontwerp, dat zoo algemeen wordt afgekeurd, als het ontwerp der commissie!

Dat onderdeel betreft dan de minimaal-opleiding der commissie.

Het *Handelsblad* wenscht alléén een examen voor hen die niet langs anderen weg bewijzen van geschiktheid kunnen geven en speciaal voor den Indischen dienst worden opgeleid, dat zijn dus de lieden die niet reeds in Indië als officier, ingenieur enz. dienden. Voor de laatsten is, zooals wij gezien hebben, directe opname in het korps administratieve ambtenaren zonder eenige vakvoorbereid ng genoeg.

Voor die overigen dan wil het *Handelsblad* een tweejarige cursus in plaats van de eenjarige der commissie en stelt voor: verschillende examen-programma's vast te stellen voor de personen die voor zoo uiteenloopende betrekkingen worden bestemd.

De Staat zou b. v. kunnen bepalen dat wanneer in een jaar twaalf candidaat-ambtenaren moesten worden benoemd, daarvan zes in het Javaansch, twee in het Soendaneesch, twee in het Madureesch, een in het Battasch, een in het Makassaarsch of Boegineesch examen zullen moeten doen.

Wij zullen den lezer niet behoeven te zeggen hoe inconsequent het *Handelsblad* is! Eerst is algemeene ontwikkeling de hoofdzaak en de Indologische studie voor hen die in Indië dienden, geheel onnoodig. Nu splitst men echter de ambtenaren nog eens, niet alleen in Java en Buitenbezittingen, zooals thans, maar zelfs in ambtenaren voor elk der groote taalgebieden.

Want het *Handelsblad* schrijft: Naar onze meening ligt het voor de hand, er is nu reeds eene scheiding tusschen het korps ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur op Java en dat op de buitenbezittingen, en die scheiding zal wel gaandeweg verder worden voortgezet, — dat de Regeering hare aanstaande ambtenaren zóó laat opleiden dat zij het meest bruikbaar zijn voor den hun toegedachten werkkring.

Dit te rijmen met het eerste gedeelte van het opstel van het *Handelsblad* is ons niet mogelijk.

* * *

Het *Vaderland* wijdde (16—21 Juli) een serie van 3 hoofdartikelen aan dit onderwerp onder den titel „Van de branding in den maalstroom". Terecht werd gewezen op de practische uitkomst der interpellatie Van de Velde over de opleiding der ambtenaren dat de Tweede Kamer eerlang, dank zij de tegemoetkomende houding van den minister, de vraag zal hebben te beantwoorden of het wenschelijk is dat die opleiding geregeld wordt door de wet. [1]).

Daarna wordt een overzicht van het rapport gegeven. Ten slotte een zeer voorzichtige kritiek.

„De commissie van advies, heeft bij de keuze naar een ander stelsel van opleiding voor toekomstige ambtenaren van het keurkorps blijkbaar rekening gehouden met 's Ministers inzichten [2]) en met terzijdestelling van de zuiver

1) Zie afl. Juli 1899, blz. 844.

2) Zie de interpellatie Van de Velde blz. 823, Juli afl.

realistische of de meer humanistische richting de voorkeur geschonken aan een systeem, dat op het voetspoor van het Engelsche de toekomstige ambtenaren wil recruteeren uit een breeden kring van personen van zeer verschillende ontwikkeling. De verdienste van het Engelsche stelsel ligt nochtans niet alleen hierin, dat zoowel voor- als tegenstanders van de klassieke vorming in dat systeem hun gading vinden, maar ook in de omstandigheid — en zulks wordt zoowel door den heer Hasselman in zijn *Indische Gids* artikel van Maart jl. als door de adviseurs over het hoofd gezien — dat allen die in Engeland tot de Ind. vakstudie zijn toegelaten. tot op zekere hoogte in de klassieke richting zijn grootgebracht, doordat het onderwijs in de oude talen, althans in het Latijn, daar te lande ten grondslag ligt aan elke beschaafde opvoeding, met dit gevolg, dat zelfs zij, die in realistische richting worden opgeleid, niet zoo eenzijdig zijn ontwikkeld als van de opleiding aan onze H. B scholen wordt getuigd."

Dat is kras: de veelzijdige opleiding aan een Nederlandsche hoogere burgerschool te noemen minder eenzijdig dan de in Engeland gebruikte beschaafde opvoeding. Men kan de Engelsche jongensopleiding, met haar zeer beperkten omvang van studievakken, haar geheel ontbreken van elke moderne taal buiten de moedertaal, verkiezen, haar meer algemeen ontwikkelend te noemen *omdat* er een beetje Latijn aan de basis ligt, is op het eind dezer eeuw wel een heel sterk stukje.

De Genestet wist het, toen hij uitriep:

„O zoete bluf van het eerst Latijn."

Wij vermoeden dat een Engelschman zelf het meest verbaasd zou zijn over dat compliment van algemeene ontwikkeling dat een Nederlander hem brengt.

Maar die uiting, atavistisch gevolg waarschijnlijk van een vroeger gevolgde universitaire loopbaan in een periode, toen slechts binnen de geheiligde klassieke wanden de ware en eenige ontwikkeling heette te huizen, is zoozeer in strijd met de voor ieder onzer tijdgenooten waarneembare feiten, dat we er ons niet verder mee behoeven bezig te houden.

Op dien Engelschen basis — in *alle* geval eerst Latijn — steunen de voorstellen der commissie van advies niet, maar wat zij op den bodem niet heeft kunnen of willen vinden, werd — zegt het *Vaderland* — door haar wel in de hoogte gezocht.

Want zij overwoog om den doctoralen graad als eisch te stellen, doch kwam daarvan terug uit vrees voor gebrek aan candidaten. Een vrees, door het Haagsche orgaan niet overdreven genoemd als men ziet hoe weinig gebruik wordt gemaakt van de bevoegdheid in art. 92 der Wet op het Hooger Onderwijs om na het bekende aanvullingsexamen in administratieven, niet in rechterlijke dienst te treden.

„Integendeel, men kan gerust aannemen, dat de treurige vooruitzichten, de karige aanvangsbezoldiging en daardoor voor niet-gefortuneerden het alternatief van een gedwongen celibaat of weerzinwekkend concubinaat en nu wéer de kans op verlenging van den diensttijd voor het recht op pensioen met 5 jaren, hen, die er nog over aarzelen, van die carrière zullen doen afzien. Daarom heeft de commissie, ofschoon den voorrang toekennend aan den doctoralen graad, haar eisch verminderd en daarnaast een met goed gevolg

aan een Nederlandsche Universiteit afgelegd candidaats-examen gevorderd — en wijders de toelating tot de Indische ambtenaarscarrière opengesteld voor bezitters of bekleeders van verschillende diplomata en betrekkingen, *waaronder er zijn van zeer realistischen aard*".

Die realia schijnen wel het schrikbeeld van het *Vaderland*!

Wij meenen in tegendeel dat de a.s. ambtenaar, die geen geleerde moet zijn maar moet leven te midden van het volle leven der Inlandsche bevolking, vrij wat beter voorbereid is als hij een aan het moderne leven aangepaste opvoeding heeft gehad, dan na een nagenoeg uitsluitende bestudeering der gymnasiale parade vakken: Latijn en Grieksch, overblijfselen van den goeden ouden tijd, toen men nog in die taal schreef en ..... college gaf.

De uitsluiting van candidaat-notarissen, ook dan als zij een H. B. S. of gymnasium hebben afgeloopen of wel het staatsexamen hebben afgelegd, noemt het *Vaderland* zeer terecht tegenover de toelating van surnumerairs bij de registratie, de directe belastingen en van het kadaster niet gerechtvaardigd, evenmin die van de officieren-machinist, waar adjunct-administrateurs wel zijn toegelaten. Mag worden aangenomen dat surnumerairs bij de belastingen niet eenzijdig zijn ontwikkeld?

Wat de officieren betreft, zoo wordt opgemerkt dat de commissie geen onderscheid maakt tusschen hen die afkomstig zijn van de K. M. Academie te Breda of van den hoofdcursus te Kampen, hoewel de theoretische opleiding van eerstgenoemden veel hooger staat dan die van de laatsten; maar wat erger is, het schijnt aan de commissie te zijn ontsnapt, dat Indische officieren, van beide inrichtingen afkomstig, respectievelijk drie en twee jaren lang de Indische studievakken, in het ontwerp der commissie opgenomen, hebben beoefend, evenwel met dit onderscheid, dat zij gedurende dienzelfden tijd onderricht hebben genoten in het militair straf- en procesrecht en wel degelijk ook kennis hebben gemaakt met de hoofdbepalingen van de Indische wetboeken van strafrecht. Voor de laatste alinea van art 2 van het ontwerp zal nog een bepaling moeten worden opgenomen, die de benoembaarheid ook mogelijk maakt voor hen, die in het bezit zijn van twee diplomata, bijv. eindexamen Gymnasium A en B, eindexamen Gymnasium en dat van de H. B. S.; dat van de H. B. S. plus afgelegd staatsexamen, welke samengevoegde certificaten voldoenden waarborg opleveren voor een hoogen graad van algemeene ontwikkeling.

Ook wordt het raadzaam genoemd dan tevens te bepalen, dat „bekleeders van betrekkingen in art. 2 niet genoemd, voor benoembaarheid in aanmerking kunnen komen, wanneer de Minister de commissie gehoord, dit wenschelijk oordeelt". Het feit heeft zich b.v voorgedaan, dat een voormalig lid van Gedeputeerde Staten het groot-ambtenaars examen heeft afgelegd en wel met gunstig gevolg.

Het thans nog geldend faveur voor doctoren in de rechtwetenschap en doctoren in de staatswetenschappen, om zonder Indisch examen benoemd te worden tot bureau-ambtenaar in Ned.-Indië, (Referendaris, secretaris bij de departementen, alg. secretarie en raad van Indië enz.), behoort, naar het oordeel der commissie, te worden ingetrokken, een meening die naar het stelsel der commissie volkomen juist schijnt en te minder schaadt omdat in bijzondere gevallen, wanneer de belangen van 's lands dienst het vorderen,

het verleenen van dispensatie van de voorschriften van benoembaarheid, volgens het ontwerp der commissie, mogelijk blijft en het geluk allen niet benoembaren kan te beurt vallen om zonder radicaal een aanzienlijke betrekking te krijgen in Indië, misschien wel het vice-præsidium van den Raad.

Het 3de artikel (21 Juli) zet de puntjes op de i. Dit betoog zit zoo goed in elkaar dat wij het zouden bederven door het uit elkaar te rukken. Het verdient in zijn geheel hier te worden weergegeven.

„Wanneer de speciale Indische studie", zoo lezen we op blz. 9 der Toelichting, „nog afdaalt in détails die voor de praktijk weinig of geen waarde hebben dan wel in de praktijk het best worden geleerd zal daarvoor de tijd van een jaar voldoende zijn", — en dan mag worden verwacht, dat een voldoend aantal personen van de verschillende categorieën hiervoren genoemd bereid zullen worden bevonden de studie ter hand te nemen.

Waarop de commissie zich ook beroepen kan, zeker niet op gunstige ervaring die haar denkbeelden aanbevelen. Mr. Immink heeft dit in zijn opstel over de opleiding der Oost-Indische administratieve ambtenaren in *De Gids* van Mei dezes jaars uitvoerig aangetoond. Wat zoo'n korte, vluchtige studie voor vruchten oplevert is bovendien nog gebleken bij de uitzending in 1874 van een aantal meesters in de rechten na verlicht examen, doch met zeer hooge toelage. Waarom zouden thans de vruchten van zoo'n oppervlakkige, weinig omvattende studie beter zijn? De commissie blijft in gebreke dit te staven. Op het welslagen van het stelsel in Britsch-Indië kan daarvoor geen beroep worden gedaan. Dáár krijgt men het aantal bereidwilligen om de studie aan te pakken en dankt men de reussite van het stelsel alleen aan de betere positie, die aan de ambtenaren behoorende tot de zoogenaamde Covenanted Service (rechterlijke zoowel als bureau- en bestuursambtenaren) is toegekend. Zij beginnen hun loopbaan op een traktement van 4800 ropijen, hebben naar volgorde der ranglijst recht van keuze uit de voor elke categorie beschikbare vacaturen en recht op verlof naar Europa, na zeven (sommigen beweren na vijf) jaren dienst.

Om den studietijd tot één jaar, d.w.z. negen maanden (van September—Juni) te kunnen bekorten, heeft de commissie op alle studievakken duchtig geschrapt en zoo is zij ook hier van het eene uiterste in het andere gevallen. Les extrêmes se touchent.

Het Mohammedaansch recht als afzonderlijk vak vervalt, om ingedeeld te worden bij de Land- en Volkenkunde, welk vak aldus wordt omschreven: de hoofdtrekken der land- en volkenkunde van den Indischen archipel, daaronder begrepen de godsdienstige wetten, instellingen en gebruiken. Is op dit punt de adviseur der Regeering in Indië, Dr. Snouck Hurgronje, geraadpleegd? En waarom dan die Nota niet overgelegd? Zonder kennisneming van de betrekkelijke bescheiden is beoordeeling dezer nieuwigheid onmogelijk.

Al kan worden toegegeven dat vooral sedert de invoering van den 3-jarigen cursus dit vak bepaaldelijk is uitgebreid en al moet worden erkend, dat o. a. alles wat de geschiedenis van het Chalifaat en den Islam buiten Ned.-Indië betreft kan vervallen, daarom gaat het niet aan ook over de kennis van de Mohammedaansche geloofsleer, godsdienstplichten, enz. den staf te breken. Zoolang er in Ned.-Indië nog rechtgeloovige Vorstengeslachten en rechtzinnige Arabieren zijn, zoolang jaarlijks nog van 6 tot 9 duizend personen uit Ned.-Indië

naar Mekka ter bedevaart gaan en op Java en de Buiten-Bezittingen nog ruim 80.000 hadji's worden gevonden met hun fanatieke devoties en broederschappen, enz., heeft het geen grond om den Islam in Indië op één lijn te stellen met de instellingen en godsdiensten der niet geïslamiseerde volken van Ned.-Indië.

Is er een vak, dat er zich gemakkelijk toe leent, om door eigen studie met de vele beschikbare hulpmiddelen te worden aangeleerd en onderhouden en dat dus voor schrapping in de eerste plaats in aanmerking had kunnen en moeten komen, dan is het de geschiedenis van Nederlandsch-Indië, doch dit vak, hoewel bekort, wil de commissie behouden. Haar snoeimes heeft wederom niet de studie der Staats-instellingen gespaard. Het ontwerp Kon. besluit spreekt eenvoudig van: Hoofdtrekken der Staats-instellingen van Ned.-Indië. Beknopter kan het wel niet.

En welke beperkte zin daaraan moet worden gegeven omschrijft de Toelichting met de woorden: de Inrichting van het bestuur van Ned.-Indië in verband met den Regeeringsvorm in Nederland en met de historische ontwikkeling der Ned.-Indische instellingen, inzonderheid sedert den aanvang der 19e eeuw, zoomede de beginselen (d. w. z. grondslagen, leidende gedachten en hoofdlijnen) van het binnenlandsch bestuur, de rechtspleging en de overige takken van beheer.

Deze woordenrijke omschrijving is echter niet volledig, want volgens blz. 14 der Toelichting oordeelden vier leden der commissie, dat hetgeen de ambtenaren van het burgerlijk bestuur moeten leeren op het gebied der rechtskennis een plaats vindt bij het onderwijs in de Staats-instellingen. In afwijking van het gevoelen van den heer Mullemeister hebben de vier overige heeren de kennis der Indische wetboeken niet opgenomen als examen-vak, op grond dat prof. De Louter in 1892 bezwaar tegen de opname van dat leervak had ontwikkeld in een Nota, die aan het rapport der commissie is toegevoegd. Die Nota kan echter thans geen dienst meer doen. De toestand is geheel anders dan in 1892. Het schijnt den heeren te zijn ontgaan, dat er nu een honderdtal ambtenaren in Indië aanwezig zijn, die zich den hoofdinhoud dier wetboeken hebben eigen gemaakt. Het klinkt al zeer zonderling, om thans hoogere en meer algemeen ontwikkelde ambtenaren, bv. oorspronkelijke artsen ingenieurs, technologen voor den burgerlijken dienst in Indië te bestemmen, die in hun verdere carrière door 't gemis dier kennis hun minderheid tegenover hun oudere, doch als niet algemeen ontwikkeld gebrandmerkte collega's zullen gevoelen en betreuren. En op Java, èn op de Buiten-Bezittingen kunnen tal van administratieve ambtenaren geroepen worden om als rechters in politie-, straf- en burgerlijke zaken te fungeeren; zoolang zij in Indië met rechtspraak belast blijven is het de dure plicht der Regeering zorg te dragen, dat haar rechtsprekende ambtenaren zoo goed mogelijk met den inhoud dier wetboeken vertrouwd zijn, — en al zal die kennis onvolledig zijn en te wenschen overlaten, dan zeggen wij — liever eenige kennis dier wetboeken dan hoegenaamd geen onderricht, beter weinig dan niets.

Om de kans op totstandkoming der plannen van de commissie te vergrooten, mag de kennis der Indische wetboeken niet worden geschrapt; zij is onontbeerlijk voor den toekomstigen rechter en dient ter wille der eenheid onder de burgerlijke ambtenaren bij niemand geheel te ontbreken. De commissie bedenke toch, dat als benoembaren tot den Indischen dienst door haar worden

voorgesteld o. a. de surnumerairs bij de registratie, omdat dezen door hun rechtskennis geacht worden op een hoog peil van algemeene ontwikkeling te staan; en toch, die kennis werd niet aan de Universiteiten verworven en berust evenmin op een voorafgaande beoefening van het Romeinsche recht. De commissie trekke zelf de conclusie.

Onlangs heeft de Gouverneur-Generaal aangedrongen op meerdere kennis van de Maleische taal bij de voor den Ind. dienst opgeleide officieren en nu is het opmerkelijk dat de commissie, die in deze omtrent de opleiding der ambtenaren adviseert, voorstelt hun taalkennis te beperken, en wel in die mate, dat van vertaling in het Maleisch en het lezen van een Maleisch handschrift geen sprake meer is. De beoefening van en het examen in Javaansch, Madoereesch, Soendaneesch, Bataksch, Makassaarsch en Boegineesch is facultatief. Een welgeslaagd examen in het Javaansch opent uitzicht op plaatsing op Java en geeft recht op de reeds vroeger genoemde premie, welke voor andere talen iets kleiner is.

Waar zal gelegenheid gegeven worden om zich de noodige kundigheden eigen te maken?

„Eenstemmig" oordeelt de commissie, „dat ieder vrij moet zijn zich de noodige kennis te verwerven, waar en zooals hij dat wenscht; dat in geen geval het wenschelijk is een speciale Rijksinstelling van onderwijs en dat het verblijf aan een universiteit gedurende dezen studietijd het meest verkieselijk is." Van die vrije studie is mirabile visu in het ontwerp Kon. besluit tittel noch jota te vinden, zoodat dat concept even pasklaar is gemaakt voor een niet vrije studie. En waarom zwijgt het ontwerp van die vrije studie? Omdat de commissie, ofschoon geen „speciale" Rijks-inrichting wenschende, het verblijf aan een universiteit, d. w. z. aan de Leidsche universiteit, het meest verkieselijk oordeelt. Ja de commissie gaat zelfs zoover, dat zij, de onderwijskrachten aan die universiteit beoordeelende, welke behoudens eenige aanvullingen voldoende zouden blijken, de verschillende rollen onder hh. professoren en lectoren verdeelt. Maar van dit alles — le dessous des cartes — is wederom in het K. B. geen spoor te vinden.

Zullen de Staten-Generaal bereid worden gevonden gelden toe te staan voor zulk een proefneming en de Minister van Binnenlandsche Zaken oordeelen, dat een universiteit voor die proefneming de geschikte plaats is te achten, wanneer zijn ambtgenoot van Koloniën het in de macht heeft om de bestaande inrichting te Delft voor zijn plannen dienstbaar te maken? Misschien vleit de commissie zich hiermede, maar daarom ligt het nog geenszins op den weg van den Minister van Koloniën om den ouden strijd van voor dertig jaren tusschen Leiden en Delft om den voorrang opnieuw te doen ontbranden en de betreurenswaardige toestanden en misbruiken te doen herleven, waartoe men destijds ter wille der hegemonie niet schroomde toevlucht te nemen.

Alvorens de voorstellen der commissie van advies tot de zijne te maken, zal de Minister van Koloniën wel doen, in afwachting van het antwoord van den Gouverneur-Generaal, de archieven van zijn Departement te raadplegen, het hoor en wederhoor op ruime schaal toe te passen en hij zal bevinden, dat het niet aanbevelenswaardig is langs een omweg het vroeger afgekeurde te herstellen.

Dat de vrijheid slecht schijn zal zijn en de werkelijkheid dwang, springt

nog te meer in het oog, als men de Toelichting leest op artikel 5 van het Kon. besl. Het artikel bepaalt, dat de commissie, die de aanwijzing der candidaten voorbereidt, bestaan zal uit zeven leden; — de Toelichting geeft aan, dat 5 leden zouden kunnen gekozen worden uit de hoogleeraren, bijv. 4 van de juridische of litterarische faculteiten van de universiteiten (namen worden niet genoemd, maar op blz. 15 en 25 van het advies zijn ze wel te vinden), terwijl uit art. 12 volgt, dat het examen wordt afgenomen door de commissie, die als examencommissie door den Minister kan worden aangevuld. Derhalve, de beoordeeling der candidaten, het opmaken der ranglijst, het toezicht, ja het examen — alles in handen der commissie.

In Engeland echter is dit niet het geval. Zij, die doceeren en examineeren, zijn geen leden der commissie, maar hoofdzakelijk gewezen Ind. hoofdambtenaren, die niet geïnteresseerd zijn bij inrichtingen van onderwijs.

Ook op dit punt zijn heeren adviseurs zonder opheldering afgeweken van het Engelsche stelsel, waarvan de grondgedachte is gevolgd.

Verdere details van het onderwerp laat het *Vaderland* voorloopig onbesproken, totdat blijkt in hoeverre de Minister de voorstellen der commissie overneemt. Blijven ze op de hiervoren aangegeven hoofdpunten ongewijzigd, dan zal de Minister verstandig en voorzichtig handelen door die belangrijke voorstellen met de toelichting en de bijlagen onder hoffelijke dankbetuiging aan de commissie in de archieven van het Departement van Koloniën te deponeeren. Requiscant in pace!

* * *

Waar blijven de oud-Indische ambtenaren zelf, zoo vroegen we ons al menigmaal af?

Twee Indische oud-hoofdambtenaren zeiden hunne meening in het voor Indische onderwerpen altijd gastvrije *Handelsblad*.

De eerste is de heer Gallois, oud vice-president van den Raad van Nederlandsch-Indië, de tweede de heer Mr. Kuneman, oud-directeur van B. B.

Hier volge in de eerste plaats het betoog des heeren Gallois (*Handelsblad* No. 22 en 23 Juli).

In de eerste plaats de opmerking dat de slechte gevolgen van de verkeerde richting, die — zooals de commissie zegt en ook aantoont — de studie voor het Indisch ambtenaarschap is uitgegaan, de treurige resultaten van het sedert 1864 gevolgde stelsel van opleiding, zich niet hebben doen gevoelen bij den geheelen administratieven dienst, maar meer uitsluitend bij het binnenlandsch bestuur, wel een voornamen, zoo men wil den voornaamsten diensttak, maar toch niet zóó overwegend belangrijk dat het andere gedeelte daarmede over één kam geschoren zoude moeten worden. Bij dat andere gedeelte — de bureaux — hebben bedoelde gevolgen slechts weinig of niet zich doen gevoelen. Noch bij de algemeene secretarie, waarvan de heer Gallois met eenige persoonlijke ervaring kan spreken, noch bij de departementale bureaux is of wordt over een vermindering van het gehalte der ambtenaren geklaagd en moeite ondervonden om het personeel geregeld aan te vullen met bruikbare jongelieden.

Bij het huidige stelsel van opleiding — eerst na vijfjarigen cursus eener hoogere burgerschool, daarna drie (vroeger twee) jaren van africhting voor

het groot ambtenaarsexamen — kan men de meeste ambtenaren ter beschikking feitelijk slechts beschouwen als schooljongens, wier hersenen overladen zijn met tal van zaken, welke hun verder nooit te pas zullen komen, behept met een aanzienlijke dosis eigenwaan, maar zonder de minste menschenkennis of wereldwijsheid, dikwijls zelfs zonder vormen en niet in staat zich behoorlijk voor te doen of in een beschaafde maatschappij zich te bewegen. Heeft men te doen met kleurlingen, dan voegt zich daarbij een groote mate van achterdocht en terughoudendheid. Al deze eigenschappen behoeven den bureauambtenaar, voor zoover zij niet verloren gaan door den dagelijkschen omgang met collega's, door de Bataviasche of Buitenzorgsche samenleving en door de telkens terugkeerende ervaring dat aan hem zoowel als aan zijn wetenschap nog zeer veel ontbreekt niet te verhinderen voor zijn werk zeer bruikbaar te worden. Men kan zeer goed besluiten, verbalen of missives ontwerpen en nota's opmaken, en tevens in de samenleving een onmogelijk mensch wezen.

Geheel anders echter is het bij het binnenlandsch bestuur. De daarbij dienende ambtenaar, geplaatst in de binnenlanden, ver van een hoofdplaats, in den regel slechts zelden in aanraking komende met beschaafde Europeanen, heeft al spoedig effectief het bestuur te voeren (op de buitenbezittingen) en in elk geval een zekere mate van gezag uit te oefenen; hij moet de inlandsche hoofden leiden en voorgaan: de inlandsche bevolking ziet tegen hem op als den vertegenwoordiger van het machtige gouvernement. In zulk een omgeving ontbreekt den jeugdigen ambtenaar, onbeholpen van de schoolbanken gekomen, te eenenmale de opvoeding die hij nog zoo zeer noodig heeft De hoofden, fijne menschenkenners als zij veelal zijn, peilen hem in een oogenblik, ontzien zijne gebreken, exploiteeren te hunnen bate zijne eigenschappen.

Geen wonder dat onder zulke omstandigheden van karaktervorming geen sprake is, dat menige bestuursdaad verricht wordt waaraan bezadigdheid en menschkunde absoluut vreemd zijn en getuigende van algeheel gemis aan begrip van eigen waardigheid en van de waardigheid der Regeering. Vandaar ook dat de Regeering meer en meer moeite ondervindt personen aan te wijzen aan wie zij in moeielijke gewesten of afdeelingen de bestuurstaak met vertrouwen kan opdragen.

Hieruit concludeert de heer Gallois dat, zoo het noodzakelijk is voor de ambtenaren van B. B. een andere opleiding te kiezen, voor de bureau-ambtenaren die herziening niet noodig is. Nog sterker: voor de bureaux wil hij het ambtenaarsexamen in de toekomst in 't geheel niet meer eischen als eisch van benoembaarheid voor hoogere rangen, een eisch die tot de werkelijke geschiktheid daarvoor luttel weinig afdoet. Het zoogenaamde klein-ambtenaars examen met vrijstelling voor hen die een hooger examen aflegden is volgens hem voldoende voor de bureaux.

De uitspraak der commissie dat het geen aanbeveling verdient bij den bureaudienst ambtenaren als de bedoelde (doctoren in de rechtswetenschap en in de staatswetenschap, die geen examen speciaal voor den Indischen dienst hebben afgelegd) te hebben, die niet benoembaar zijn, tot betrekkingen bij het binnenlandsch bestuur" houdt geen rekening met de belangen van den bureaudienst, welke *niet* vorderen dat de bureau-ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur kunnen overgaan, wat trouwens bijna nimmer gebeurt. Wèl behoort daarentegen aan de bestuursambtenaren gelegenheid te worden gegeven om bij den

bureaudienst over te gaan, omdat het meermalen voorkomt, dat van een zoodanig ambtenaar wegens zijn ervaring en plaatselijke kennis der binnenlanden met vrucht partij kan worden getrokken bv. op de algemeene secretarie en het departement van binnenlandsch bestuur.

Ook valt er op te wijzen dat, bij het doen vervallen der eischen van benoembaarheid tot den bureau-dienst, voor inlandsche jongelieden de gelegenheid wordt opengesteld om tot dien dienst te worden toegelaten, iets, waaraan thans, weliswaar nog niet wordt gedacht, ook niet door hen zelven, maar dat toch in een min of meer verwijderde toekomst aan de orde kan komen. Werkelijke bezwaren tegen het plaatsen van inlandsche jongelieden op de gouvernements-bureaux kent de heer Gallois niet.

Overgaande tot de regeling der opleiding, zooals de commissie die heeft ingediend, merkt de heer Gallois zeer terecht op, dat zij voor den staat zeer goedkoop zal wezen. Waarschijnlijk goedkooper dan de tegenwoordige, daar de kosten van afdeeling B van hat Gymnasium Willem III te Batavia en het subsidie aan de gemeente Delft zouden komen te vervallen, altijd tenzij voor president en leden der commissie op een hoog defroiement moet worden gerekend, waarover de ontworpen regeling het stilzwijgen bewaart, doch dat wel noodig schijnt, in aanmerking genomen het onaangename van de taak en de zware verantwoordelijkheid welke op hen geladen wordt.

Overigens weet de heer Gallois ten gunste van het ontwerp weinig aan te voeren.

Hij heeft daartegen de volgende bezwaren:

Het welslagen der ontworpen regeling wordt in geenen deele door haar zelve verzekerd, doch zal uitsluitend afhankelijk zijn van de wijze, waarop de commissie tot het beoordeelen en voordragen der candidaten hare taak opvat. Het zal in werkelijkheid van haar afhangen of de aanvulling van den Indischen administratieven dienst al dan niet op behoorlijke wijze geschiedt, m. a. w. of daarvoor de ware personen gekozen worden. Gelaatskennis zal, naar het voorkomt, haar daarbij voornamelijk tot leidraad moeten strekken. Daar het geen zeldzaam verschijnsel is dat in commissiën de werkzaamheden in hoofdzaak verricht worden door één persoon (den voorzitter), schijnt bovendien het gevaar geenszins denkbeeldig dat in den loop der tijden de uitzending als Indisch ambtenaar zal komen af te hangen van het „bon plaisir" van dien éénen persoon.

Wie zullen bij de commissie zich aanmelden? Het antwoord op deze vraag kan niet anders luiden dan: personen, die oorspronkelijk voor een andere bestemming zich bekwaamd hebben, en daar men in den regel niet gaat studeeren in een vak met het te voren vaststaand plan om dat *niet* te beoefenen, zal het blijken dat voornamelijk zich zullen aanmelden zij, die hun oorspronkelijke bestemming niet kunnen volgen, zeker dus niet de besten en bekwaamsten, maar eer zoo men wil, zij, die eenigszins te beschouwen zijn als „failures". Ook schijnt het niet onmogelijk dat een groot contingent geleverd zal worden door de drie laatste categorieën, genoemd in artikel 1 van het concept koninklijk besluit, t. w. de surnemerairs bij registratie, directe belastingen, invoerrechten en accijnzen en kadaster, welke personen bij de geringe vooruitzichten, welke die diensttakken in Nederland opleveren, allicht de voorkeur zullen geven aan den Indischen administratieven dienst, indien

deze voor hen zoo gemakkelijk bereikbaar wordt gemaakt. Of men er nu op rekenen mag daarmede altijd ambtenaren te zullen bekomen van „breedere en hoogere opleiding", van „een hooge mate van ontwikkeling" en van „karakter" gelijk de commissie verwacht, schijnt intusschen betwijfeld te mogen worden.

Het examen-programma, omschreven in artikel 2 van het concept koninklijk besluit en nader toegelicht in het rapport der commissie, is inderdaad zeer elementair, vergeleken bij dat der beide gedeelten van het tegenwoordig groot ambtenaarsexamen. Dat de studie thans in sommige vakken — b. v. de land- en volkenkunde — te veel in details afdaalt, die voor de practijk weinig of geen waarde hebben, dat te veel werk gemaakt wordt van den Islam en wat daaraan annex is, kan de heer Gallois der commissie volkomen toegeven, maar zij gaat wederom veel te ver, waar zij het examenvak „kennis der Indische wetboeken" „geheel schrapt uit het programma en de taalstudie, voor zoover verplicht, wil beperken tot het Maleisch en deze niet verder wil doen gaan dan „het vertalen in het Nederlandsch van een eenvoudig proza-stuk en rekenschap geven van de gebruikelijke taalvormen". De heer Gallois is beslist van oordeel dat de commissie aan het scheppen van illusiën zich overgeeft, wanneer zij meent dat daarmede een voldoende grondslag is gelegd gelegd, voor toekomstige eigen taalstudiën der ambtenaren.

De Indische bestuursambtenaar komt door zijn werkkring in zoo nauwe aanrakingen met de Inlandsche bevolking, is geroepen op hare persoonlijke belangen en haar maatschappelijk leven zulk een hoogst belangrijken invloed te oefenen, dat het geen overdreven eisch kan heeten te vorderen dat hij eenige meer dan oppervlakkige kennis bezitte van de wetboeken, welke die belangen, dat maatschappelijk leven beheerschen, en dat hij in staat zij de bevolking te verstaan en tot haar zich verstaanbaar te maken.

Eveneens is het van groot belang dat de besturende ambtenaar eenige, voornamelijk practische kennis bezitte van den inlandschen landbouw zoomede van het landmeten en waterpassen. Hij heeft toch als het ware dagelijks bemoeiingen met den landbouw der bevolking en door vertrouwd te zijn met het landmeten en waterpassen zal hij haar menigmaal, b. v. bij het maken harer dammen en waterleidingen, van groot nut kunnen wezen.

Door het voorafgaande heeft de schrijver willen doen uitkomen hoe hoog en hoe belangrijk de werkkring van den ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur in Ned.-Indië door hem wordt geacht en waarom, naar zijn oordeel, de bestuurs-ambtenaar, op Java zoowel als op de buitenbezittingen, in hoogeren evengoed als in lageren rang, in de eerste plaats behoort te zijn een man van karakter, vormen en beschaving. De vertegenwoordiger van het Nederlandsche gezag moet tegenover de inlandsche bevolking dat gezag waardig kunnen handhaven, en daartoe zijn, nevens de vereischte vooral practische kundigheden, de evenvermelde eigenschappen onontbeerlijk.

Hiervan uitgaande, sluit de heer Gallois zich geheel aan bij de veroordeeling, over het tegenwoordig stelsel van opleiding uitgesproken en mitsdien ook bij het voorstel tot opheffing van de afdeeling B. (Indische taal-, land- en volken-kunde) van het gymnasium Willem III, te Batavia. Hoe goed het onderwijs bij die instelling moge zijn, de heer Gallois, die jaren de commissie tot het afnemen van het grootambtenaars-examen te Batavia presideerde, komt

tot het besluit eene opleiding uitsluitend in Indië en Indische omgeving is allerminst geschikt om ambtenaren te vormen, die aan den hooger gestelden eisch voldoet.

De overweging der vraag: welke wijze van opleiding de meeste kans aanbiedt om voor den Indischen dienst ambtenaren te verkrijgen van het gewenschte gehalte, leidt tot de conclusie dat het stelsel, hetwelk in 1864 verlaten werd, de opleiding aan de Koninklijke Academie te Delft, nog zoo kwaad niet was. Men had eene inrichting voor hooger onderwijs, waar de opleiding voor het Oostindisch ambtenaarschap met die voor civiel-ingenieur vereenigd was. De kring waarin de aanstaande Indische ambtenaren zich bewogen was daardoor ruimer dan thans, zij bevonden zich in een omgeving, die op hunne ontwikkeling als mensch slechts gunstig kon werken. Tusschen hen en de toekomstige ingenieurs ontstond door het gemeenschappelijk academieleven een band, welke menigmaal zijn invloed ten goede heeft geoefend op de dienstverhoudingen tusschen bestuurs- en waterstaatsambtenaren in Indië.

Tot dat stelsel — gewijzigd en verbeterd — zou schrijver willen terugkeeren.

Het zoude ongetwijfeld den Staat meer kosten dan dat der Commissie, maar dit mag geen reden zijn om er van af te zien. De wijze waarop onze bestuurszaak in Ned.-Indië wordt uitgeoefend, is gansch geen onverschillige zaak en de quaestie der kosten moet als van secundair belang worden beschouwd, waar het geldt de vorming van bekwame bestuursambtenaren te verzekeren.

Het stelsel dat de heer Gallois nu voorstaat komt hierop neer:

Evenals in de geneeskunde gelegenheid bestaat om den doctoralen graad te verkrijgen en het artsexamen af te leggen, wordt aan eene Hoogeschool — die te Leiden schijnt daarvoor het eerst in aanmerking te komen — een doctoraat ingesteld in Indologische vakken en tevens de gelegenheid opengesteld om zich te bekwamen voor het examen voor den Indischen administratieven dienst, met dien verstande dat het met voldoenden uitslag afleggen van dat examen recht geeft op uitzending als ambtenaar. Het Curatorium der Hoogeschool wordt, in verband met deze uitbreiding van haar onderwijsprogramma, aangevuld met eenige, c. q. tot een afzonderlijke subcommissie te vereenigen tot den Indischen burgerlijken dienst in betrekking staande of gestaan hebbende hoofdambtenaren.

Bedoeld examen wordt afgenomen in:

1°. de Maleische en de Javaansche taal, hare grammatica en het schrijven en spreken. Vooral om het leeren spreken te bevorderen, zal het aanbeveling verdienen daarvoor zoo mogelijk eenige inlandsche beschaafde jongelieden in dienst te stellen, waardoor den adspirant-ambtenaren meteen een voorproef zal worden gegeven van den lateren omgang met inlandsche hoofden.

Een grondige beoefening dezer beide talen, speciaal van hare grammatica, zal den Indischen ambtenaar in staat stellen door eigen studie andere inlandsche talen machtig te worden. Examens in andere talen worde dan ook niet afgenomen. Toch zou, wanneer daartoe onderwijskrachten beschikbaar mochten zijn, in de voornaamste dier andere talen college gegeven kunnen worden met de bedoeling dat een met voldoenden uitslag afgelegd examen naar dezelfde eischen als voor het Maleisch en Javaansch geldende, dus ook het

kunnen spreken, recht geeft om desverkiezende geplaatst te worden en te blijven in de streek, waar de taal gesproken wordt.

2°. de land- en volkenkunde met, als onderdeel daarvan, den Islam, een en ander zonder de onnoodige détails, waartoe thans wordt afgedaald.

3°. de geschiedenis van Ned.-Indië.

4°. de Staatsinstellingen van Ned.-Indië.

5°. de Indische wetboeken.

6°. het landmeten en waterpassen waarbij niet verder gegaan zal moeten worden dan noodig is.

7°. den Inlandschen landbouw, derhalve de teelt der voornaamste landbouwproducten, t. w.: rijst, koffie, maïs, tabak, e. d.

De cursus in deze vakken worden verdeeld over vier jaren, met een tusschen-examen na het tweede jaar, dat toegang geeft tot het laatste gedeelte van den cursus. Dit tusschen-examen zij ook in zoover vergelijkend dat, naarmate van de behoefte voor den Indische dienst aan, den best geslaagden met den titel van „candidaat Indisch ambtenaar" de toezegging worde verleend dat zij, mits over twee jaren met voldoende uitslag het eindexamen afleggende, tot ambtenaar ter beschikking zullen worden aangesteld onder genot der daaraan verbonden voordeelen, als gratificatie voor uitrusting, vrije passage en voorloopige bezoldiging bij aankomst te Batavia.

Het overbrengen der opleiding naar eene Hoogeschool brengt van zelf[1]) mede, dat de eisch voor de toelating tot den cursus of juister tot het hiervoren vermeld tusschen-examen wordt gesteld, het diploma van afgelegd eindexamen van een gymnasium.

De heer Gallois verkiest, met het oog op de latere studiën, dit ver boven het diploma van het eind-examen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus, waarvan de overlegging thans de normale voorwaarde van toelating tot het groot ambtenaars-examen is. De gymnasiale opleiding toch — zegt den heer Gallois, en wij zijn dit volmaakt met hem *oneens* — moet als een veel betere voorbereiding worden beschouwd dan die aan de hoogere burgerscholen met haar uitgebreid programma in de wiskundige en tal van andere vakken, die voor den toekomstigen Indischen ambtenaar waardeloos zijn.

Het doctoraat in de Indologische vakken meent de heer Gallois onbesproken te kunnen laten. Hij merkt alleen op dat de vakken: „landmeten en waterpassen" en „Inlandsche landbouw" van het programma voor het hooger programma voor het doctoraat niet behoeven voor te komen en dat ook het kunnen spreken van de Maleische en de Javaansche taal niet behoeft gevorderd te worden. In een en ander zou dan door de doctoren in Indologische vakken een aanvullings-examen moeten worden afgelegd om de benoembaarheid tot Indisch ambtenaar te verkrijgen. Voor de doctoren, die reeds in Ned.-Indië aanwezig mochten zijn, zou de gelegenheid kunnen worden gegeven het aanvullings-examen aldaar af te leggen.

Een regeling in den aangegeven zin zou een wijziging der wet op het hooger onderwijs noodig zou maken en daarvoor dus de medewerking der wetgevende macht zou moeten worden ingeroepen, wat in het oog van velen die regeling van het onderwijs bij de wet verlangen, zeker geen bezwaar ware.

---

[1]) Dit „van zelf" is zeer zeker onjuist. Op elke „Hoogeschool" is b. v. het grootste deel r medische studenten van de H. B. S. en niet van het gymnasium afkomstig. Red.

Ten slotte worden èn als compensatie voor de opheffing van afdeeling B van het Gymnasium Willem III te Batavia, èn als gevolg van den voorgestelden eisch voor de toelating tot het eerste examen voor den Indischen dienst in Ned.-Indië eene rijksinrichting voor gymnasiaal onderwijs in het leven geroepen.

* * *

De oud-directeur van Binnenlandsch Bestuur Mr. H. Kuneman (*Handelsblad* van 27 Juli) noemt het standpunt des heeren Gallois juist, waar hij scheiding wil maken tusschen de opleidingseischen voor *bureau dienst* en *binnenlandsch bestuur*, en hij gaat geheel mee met het de geringe exameneischen (alleen kleinambtenaarsexamen of hooger examen dat daarvan vrijstelling geeft) voor den bureaudienst. Voor den ambtenaar B.B. daarentegen zijn de karaktereigenschappen door den heer Gallois opgesomd, die de bureau-ambtenaar des noods kan missen, wel degelijk noodzakelijk. Zonder die karaktereigenschappen, hoe geleerd hij overigens zijn moge, is de ambtenaar B. B. ongeschikt voor de bestuurstaak. De grootste en gewettigde grief tegen de vigeerende bepalingen op de benoembaarheid is het ontbreken daarin van laatstgenoemden eisch, waardoor de weg tot het binnenlandsch bestuur thans aan een ieder openstaat die aan de examen-eischen heeft voldaan, zonder dat gevraagd wordt of hij voor dien tak van dienst wel de noodige geschiktheid bezit

De strijd over de vraag of voor het zoogenaamd groot-ambtenaarsexamen al dan niet andere bepalingen dienen te worden in het leven geroepen, laat daarom Mr. Kuneman vrij wel koud.

Zelfs komt het hem voor, dat die bepalingen, uitgezonderd wellicht het vergelijkende van het examen en eenige hieronder nader op te geven wijzigingen in het studie-program, zonder bezwaar onveranderd kunnen blijven, indien slechts wordt gezorgd, dat van de na het examen ter beschikking gestelden slechts zij tot het binnenlandsch bestuur worden toegelaten, die, na een behoorlijken proeftijd onder één of meer daarvoor speciaal aan te wijzen bestuurshoofden te hebben doorstaan, het bewijs hebben geleverd dat zij, ook wat hunne karaktereigenschappen betreft, bij dien tak van dienst niet misplaatst zullen zijn. Wie op dat punt gewogen maar te licht bevonden is, dient dan zijn heil maar te zoeken bij den bureau-dienst.

Zeer belangrijk is de volgende opmerking van Mr. Kuneman.

„Zeide ik zooeven tegen het behoud van het groot-ambtenaarsexamen, zooals het thans wordt afgenomen, in hoofdzaak geen bezwaar te hebben, ik grond die meening op de ervaring door mij in de verschillende betrekkingen welke ik bij het binnenlandsch bestuur bekleedde opgedaan en de aangename herinnering die mij is bijgebleven aan de niet weinige voortreffelijke bestuursambtenaren, die ik het voorrecht gehad heb te leeren kennen en die allen, door het tegenwoordige opleidingsstelsel tot hunne bestemming gekomen, een sieraad uitmaken van het kader ambtenaren waartoe zij behooren.

„Alleen de vrees eenigen hunner te zullen vergeten, die over hunne nietvermelding zich ten onrechte gekrenkt zouden mogen gevoelen, weêrhoudt mij namen te noemen.

„Vorenstaande getuigenis zij echter voldoende om aan te toonen dat, naar mijne opvatting, het tegenwoordige opleidingsstelsel het verkrijgen van

geschikte bestuursambtenaren niet in den weg staat, maar dat het alleen noodig is bij de toelating tot het binnenlandsch bestuur met omzichtigheid te werk te gaan en daarbij niemand op te nemen, die niet vooraf het bewijs geleverd heeft dat hij, behalve de noodige bekwaamheid ook de geschiktheid bezit om de veelomvattende taak van bestuursambtenaar naar behooren te kunnen vervullen".

Breken wij nu het betoog van den heer Kuneman één oogenblik af.

Wij haalden de laatste zinnen letterlijk aan, omdat zij een riem onder het hart kunnen steken van de tegenwoordige ambtenaren B. B., die behalve met afschuwelijke slechte promotie en lage bezoldiging nog opgescheept zitten met de schandelijke oordeelvellingen, die men tegenwoordig in patria niet schroomt te uiten over hun gehalte, hun kennis, hun bekwaamheid, hun karakter, hun integriteit. En dat in algemeene termen, waarop zij zich niet kunnen verdedigen, omdat geen enkel feit genoemd wordt.

Mogen zij hieruit zien dat er ten minste ook nog Ned.-Indische hoofdambtenaren zijn die tegen den stroom durven oproeien, niet met de bovendrijvende partij medeschreeuwen: Kruisigt hen.

Moge hen dit sterken in hun vooral tegenwoordig zoo moeilijke taak!

Keeren wij thans terug tot Mr. Kuneman.

Wel is het tegenwoordige studie-programma voor verbetering vatbaar.

Integendeel, Mr. Kuneman is het met den heer Gallois volkomen eens, dat het onderwijs in sommige vakken, zooals: de land- en volkenkunde en de godsdienstige wetten en gebruiken, met vermijding van alle onnoodige détails, tot bescheidener proportiën behoort te worden teruggebracht; dat slechts in de Maleische en Javaansche taal examen worde afgenomen; dat het studieplan in meer practische richting worde uitgebreid tot de beginselen van het landmeten en waterpassen, den huizen- en bruggenbouw, en den tropischen landbouw; dat alles echter kan bij een cursus van 3 jaar, zooals thans, tot geene overwegende bezwaren aanleiding geven.

Met instemming constateeren wij dat Mr. Kuneman met den heer Gallois van gevoelen verschilt in zooverre deze het diploma van het eindexamen der hoogere burgerscholen met vijfjarigen cursus van de lijst der diplomata die toelating geven tot het afleggen van het groot-ambtenaarsexamen wenscht te doen vervallen en als normale voorwaarden van toelating tot dit examen de overlegging van het diploma van afgelegd eind-examen van een gymnasium wenscht te zien gesteld.

Zijne uitspraak: „de gymnasiale opleiding toch moet als een veel betere voorbereiding worden beschouwd dan die aan de hoogere burgerscholen met haar uitgebreid programma in de wiskundige en tal van andere vakken, die voor den toekomstigen Indischen ambtenaar waardeloos zijn" acht Mr. Kuneman apodictisch en in velerlei opzicht voor tegenspraak vatbaar.

Het wil er bij Mr. Kuneman toch niet in dat voor den bij uitnemendheid practischen werkkring van den Indischen bestuursambtenaar de studie van Latijn en Grieksch en Antiquiteiten van meer nut zou zijn dan die van wis- en natuurkunde en van de moderne talen en hij kan het moeilijk als ernstig gemeend beschouwen, wanneer de heer Gallois de wiskundige en tal van andere vakken die als hoofdvakken op de hoogere burgerscholen onderwezen worden voor den toekomstigen Indischen ambtenaren waardeloos verklaart,

terwijl de heer Gallois een oogenblik vroeger terugkeer aanbeveelt tot de wijze van opleiding bij de vroegere Academie te Delft gevolgd, waarvan het programma, zooals het opgenomen is in *Indisch Staatsblad* 1843, No. 15, toch veel meer overeenkomst heeft met dat der hoogere burgerscholen dan met dat der gymnasia.

Ten slotte het door de Commissie gedane voorstel tot opheffing van de afdeeling B (Indische taal-, land- en volkenkunde) van het gymnasium Willem III te Batavia.

Mr. Kuneman meent dat het een politieke fout zou zijn anders dan in de hoogste noodzakelijkheid tot de opheffing dier afdeeling te besluiten; niet omdat hij die afdeeling onmisbaar acht, maar omdat een groot deel der Indo-Europeesche bevolking het behoud daarvan op hoogen prijs stelt en het als een reactionnairen maatregel en een terugkeer tot het vroegere radicaal-stelsel zou beschouwen, indien de gelegenheid tot het afleggen van het groot-ambtenaars-examen voortaan weder alleen in Nederland werd opengesteld. De Regeering behoort daarom in deze met meer dan gewone omzichtigheid te werk te gaan en in geen geval tot de opheffing dier afdeeling over te gaan, zonder tegelijkertijd eene behoorlijke compensatie daartegenover te stellen.

* * *

Het *Handelsblad* dikt haar artikel van 22 Juli, door ons in den aanvang besproken, nog eens aan in haar nummer van 11 Augustus, ditmaal onder den sensationeelen titel „Indische examenmanie".

De Nederlandsche „examenonzin" wordt verlucht met het niet direct nieuwe voorbeeld van den Haagschen jongeheer, zeer gunstig bekend leerling van de H. B. S. met 3-jarigen cursus, die droop voor zijn toelatingsexamen voor de 4de klasse van de H. B. S. met 5-jarigen cursus en in dezelfde maand No. 2 haalde voor de cadettenschool te Alkmaar. Dus: „laat ons zooveel mogelijk trachten de examenwoede te beperken. Niet alle examens kunnen gemist worden, natuurlijk niet", zegt het *Handelsblad*, „maar naar men 't kan stellen zonder den altijd toch maar gebrekkigen maatstaf late men 't niet na!"

Na deze algemeene inleiding, waartegen niemand natuurlijk eenig bezwaar kon hebben komt de aap uit de mouw. De aanloop dient slechts om aan te toonen, niet, zooals men uit dien Haagschen jongen misschien zou vermoeden, dat betere aansluiting noodig is tusschen driejarige en vijfjarige scholen in de ooievarenstad, maar om weer een aanval te doen op Indië „waar de examenmanie nog veel sterker is dan in ons Vaderland, en om nu niet alleen het groot- maar ook het klein-ambtenaarsexamen af te schaffen!" Dit is nu weer echt! Want in Nederland komen steeds nieuwe examens; als de Staat ze niet invoert, dan doen de particulieren het, zooals de examens voor electrisch monteur onlangs zijn ingevoerd door de Vakvereeniging Electrotechniek van het Koninklijk Instituut van Ingenieurs, zooals die voor bouwkundig opzichter zijn ingevoerd door de Maatschappij tot Bevordering der Bouwkunde, zooals de Toonkunstenaarsvereeniging musikale examens en de Vereeniging Mercurius handelskennis-examens afneemt en er zelfs particuliere examens zijn voor gemeente-ambtenaren.

Men moge dit nu goed- of afkeuren: het feit is er eenmaal, dat het aantal examens in Nederland steeds toeneemt. Nu is het wel vreemd daartegenover te komen eischen speciaal voor Indië de examens voor groot- en klein-ambtenaar te laten vervallen. Want in verband met den steeds luider klinkenden eisch, onder een zekere kliek in Nederland, om algemeene ontwikkelde, vooral niet ge-examineerde ambtenaren met den bekenden Nederlandschen breeden blik, die niet in Indië zijn opgevoed speciaal aan Indië te schenken, is dit al weer een nieuwe maatregel om Indische jongens achter te stellen.

Het *Handelsblad* komt nu al weer aan met het verhaal dat het niet-eischen van een examen in Nederland ook geschiedt.

Vroeger, in den goeden ouden tijd, werd volgens dit blad de jonge kapitein Steinmetz plotseling resident van Sumatra's Westkust, en de koopman te Batavia Bosscher werd later resident en directeur. Toen kon de Regeering nog naar alle zijden zoeken naar den geschiksten man.

En in ons land geschiedt dat nog. Bij de benoeming tot burgemeester b.v. van een onzer groote steden vraagt de Regeering niet naar examen-diploma's, maar naar geschikheid.

Hopen wij dat die hervorming — dat de ambtenaren B. B. gekozen worden als de Nederlandsche burgemeesters — aan Indië bespaard zal worden Maar men ziet het nu: er zit bepaald systeem in de benoeming van de Meester en Rooseboom. Men wil die hervorming ook naar beneden toepassen. Weg met het groot-ambtenaarsexamen, maar dat niet alleen: ook weg met het klein-amtenaarsexamen.

Ten slotte nog deze aanhaling uit het *Handelsblad* artikel:

„Wij hooren de tegenwerping al! In de oogen van sommigen is het in Indië zoo'n „knoeiwinkel", dat het nepotisme hoogtij, zou vieren: niet de geschikten, maar de vrienden der hooge regeeringspersonen, zouden met de goed betaalde betrekkingen gaan strijken. „Wat ons betreft — wij gelooven niet aan de groote verdorvenheid der Indische autoriteiten; het zal daar al juist als *hier*."

Zeer juist! Juist als *hier* en nog erger, omdat er dan met de *uitzending* nog bovendien geknoeid zal worden. Juist als *hier*! Daarom breidt men *hier* de examens steeds uit, omdat dit ongelukkige middel het eenige is dat nepotisme nog weren kan.

* * *

Door het *Handelsblad* wordt tegenwoordig een geregelde aanvallende veldtocht gevoerd tegen de Indische pers.

Hier volgen slechts eenige aanvals-data.

„Lichtzinnige taal van de Indische pers" is het hoofd van een Van Dag tot Dag van 8 Augustus. Het *Handelsblad* kondigt daarin aan: „wij zullen niet ophouden met de slechte manieren van de Indische pers aan de kaak te stellen". Ditmaal krijgt het *Soerabajasch Handelsblad* een beurt, naar aanleiding eener beschuldiging van dat blad (24 Juni) tegen den gouverneur-generaal van der Wijck in verband staande met de pensioneering van resident van Ravenswaay in Madioen. En de heer Bartelds heeft zoo waar in den laatsten tijd velerlei grieven gehad tegen Zijne Excellentie, die in de benoemingen van de laatste jaren niet altijd den schijn van nepotisme heeft

weten te vermijden. Het *Handelsblad* zegt nu: „Tegen den hooggeëerbiedigden staatsman die H. M. in Indië vertegenwoordigt, brengt men dus niet zoo even zonder zweem van bewijs een dergelijke beschuldiging uit". Dan heeft het Soerabajasche blad geschreven dat het Solosche hof nog steeds een stille vijandschap tegenover ons koestert en koesteren moet. En het *Handelsblad* neemt natuurlijk de Koloniale Verslagen te baat om aan te toonen dat dit onwaar is.

In het *Handelsblad* van 4 Augustus is de *Java-Bode* aan de beurt. Naar aanleiding van door het *Handelsblad* „zeer interessant, afgescheiden van den onaangenamen vorm", genoemde mededeelingen van het Indische blad over Atjeh, die wij hier even laten volgen, al was het maar om te weten hoe volgens het oordeel van de toongevende Nederlandsche pers een Indisch dagblad *in den vorm* zondigt.

„De pacificatie van Atjeh is in aantocht! Binnen weinig tijds kan Z. E. de gouverneur-generaal Jhr. Van der Wijck het bevredigde wingewest nederleggen aan de voeten van Neêrlands Koningin. Maar eerst is daarvoor nog een kleinigheid noodig. Door het systeem van moorden, plunderen en branden zijn de drie sagi's van Groot-Atjeh voor een goed deel ontvolkt en liggen tal van bouwgronden braak. Om die weêr vruchtbaar te maken, heeft de gouverneur van Atjeh voorgesteld Singkehs te importeeren, dien lieden ieder een stuk grond ter bebouwing en een voorschot in geld te geven. Zoodra die gronden na een paar jaren behoorlijk rentegevend zullen zijn, zouden die Chineesche boeren dan belasting moeten opbrengen aan de Atjehsche adathoofden, en nog wat later eerst het voorschot restitueeren aan het gouvernement en vervolgens ook belasting betalen aan dat gouvernement."

Na een bestrijding van de strekking van dat artikel eindigt het *Handelsblad* aldus:

„Wij kunnen dus moeilijk aannemen dat de bovenaangehaalde voorstelling van den toestand juist is. Als men steeds in hetzelfde blad zelke nurksche, afbrekende uitvallen leest, dan kan men ten slotte niet nalaten er de schouders bij op te halen en te zeggen: Och het is weer de *Java-Bode!*"

In het *Handelsblad*-nummer van 12 Aug. wordt er op gewezen hoe het zaad der ontevredenheid door de Indische pers gezaaid welig opkomt blijkens de grieven der Europeanen in Indië die ongemotiveerd zijn! Die slechte Indo's en Europeanen in Indië, die, opgezweept door de Indische pers, zich maar niet willen verheugen in de afschaffing der Militaire School, ja die zelfs zullen afkeuren de door het *Handelsblad* als in de lucht zittende aangekondigde afschaffing der Indische afdeeling bij het gymnasium Willem III.

In het nummer van 5 Augustus, is het de *Locomotief* die het verkorven heeft door in haar nummer van 22 Juni zeer weinig waardeerend te spreken over Minister Cremer's woorden over de postspaarbank, namelijk de „historisch geworden" woorden in de zitting van 23 November 1899. Dat geeft het *Handelsblad* aanleiding tot deze tirade:

„Er wordt verhaald dat Richelieu er zich op beroemd had, iedereen die vijf woorden geschreven had tot zware straffen te kunnen doen veroordeelen. Een zijner gasten schreef toen: „twee en een zijn drie", en vroeg hem hoe hij voor deze woorden zoude kunnen vervolgd worden? „Gij zijt des doods schuldig," antwoordde de Minister, „want gij belastert de heilige drieëenheid..."

„Iets dergelijks ervaren wij herhaaldelijk uit Indië. Daar waart een geest van kwaadspreken, van niet-willen-begrijpen rond, waartegen toch nog eens ernstig moet worden gewaarschuwd. Men ziet dat in de dagbladen waar men — gelijk wij onlangs aantoonden — b.v. den oud-minister Mackay voorstelt als een voorstander van het batig slot; waar men durft verklaren, dat alle partijen in Nederland dat óók zijn, waar in één woord het stelsel van verdachtmaken hoogtij viert. En wij zien de uitwerking van dat stelsel maar al te dikwijls in particuliere correspondentiën die ons toegezonden worden. Dezer dagen nog luidde het in een brief uit de Oost dd. 23 Juni: „Ik kan u verzekeren dat de verbittering der Indo's tegen ons bestuur met den dag toeneemt." Het is spelen met vuur, onnadenkend maar olie te blijven gieten in den lamp der verbittering; men gevoelt niet, hoeveel kwaad men Indië berokkent met zijn onware voorstellingen."

En de scheve voorstelling die in de *Locomotief* zou gegeven zijn van Minister Cremer's woorden, geeft aanleiding tot de volgende ontboezeming:

„Wij vragen nu in gemoede aan den ons onbekenden schrijver: is het eerlijk, op deze wijze de woorden terug te geven van den Minister van Koloniën? Kan het eenig nut hebben, aldus wantrouwen jegens hunne regeerders te zaaien in de harten der minder ontwikkelden, die de juistheid uwer „historisch geworden tirade" op goed geloof aannemen en van een Staatsman, zooals gij hem hun voorstelt, niets goeds voor Indië verwachten?

„Ons komt het voor, dat deze vragen ontkennend moeten beantwoord worden en dat zij, die op deze wijze verwijdering kweeken tusschen moederland en kolonie, eene *zeer groote* verantwoordelijkheid op zich laden."

Het *Handelsblad* heeft niet geheel ongelijk; maar zij handelt juist zóó, dat zij die verwijdering nog grooter maakt. Het vergrooten en overdrijven moge de Indische pers niet altijd vreemd zijn, verkleinen en wegredeneeren der grieven is de moederlandsche taktiek, en die is nog veel afkeurenswaardiger dan de eerste.

* * *

De beschouwing van *De Indische Gids* over de benoeming van den Gouverneur-Generaal (Juli-aflevering blz. 773), geeft het *Handelsblad* een artikel in de pen, dat we niet onbesproken kunnen laten, daar het goed recht van onze kritiek er in wordt aangevallen. Het is getiteld „Deskundigen en Leeken". Wederom is het geen aangename taak er op te moeten wijzen dat — volgens de gewoonte die in den laatsten tijd bij het *Handelsblad* insluipt — weer eenige zeer enkele woorden uit onze beschouwingen van hunne plaats worden gehaald en tusschen parentheses worden opgedischt als zijnde de quintessens van ons betoog. Protesteeren hiertegen helpt niet.

Wederom volgen wij dit ons nu bijna dagelijks gegeven voorbeeld niet. Wij laten het betoog van het *Handelsblad* volgen.

„De bespiegelingen van *De Indische Gids* nopen ons, op de quaestie wat uitvoeriger terug te komen.

„Vooreerst willen wij, in het algemeen, opmerken dat nooit, in Indië of in Nederland, een Gouverneur-Generaal zal kunnen worden gevonden, die zooveel „detailkennis" in alle richtingen bezit, dat hij niets aan zijn ambtenaren zou behoeven over te laten.

„De tegenwoordige landvoogd b. v. heeft zijn reputatie als goed bestuurder verworven door zijn flink optreden en doortasten in de zaken van Lombok en Atjeh, — en van de toestanden dáár was hij toch niet door zijne vroegere functiën nauwkeurig op de hoogte. Zouden de zaken beter gegaan zijn als men in 1893 òf den resident van Bali en Lombok òf den toenmaligen gouverneur van Atjeh op den Buitenzorgschen troon had geplaatst?

„De kennis van één persoon, ook van een Indisch ambtenaar, is altijd eenzijdig. Iemand die altijd op Java gediend heeft, weet bitter weinig van de Buitenbezittingen; den tegenwoordigen gouverneur-generaal doet men geen onrecht als men zegt dat hij geen specialiteit is in rechtswezen, financiën, militaire en marine zaken, openbare werken . . . kan hij daarom geen goed opperlandvoogd zijn? „Specialiteit" zijn in ééne richting helpt bitter weinig wanneer de omstandigheden medebrengen dat het zwaartepunt der bestuursdaden in eene andere richting valt!

„Wij zien er dus inderdaad weinig voordeel in, dat een gouverneur-generaal vroeger resident te A, koopman of planter te B, of rechterlijk ambtenaar te C is geweest. Van de honderd quaestiën, die hij te beslissen zal krijgen en waarvan voor de toekomst veel afhangt, zal er misschien één zijn, waarvan hij door zijne vroegere betrekking geheel op de hoogte is, — bij de andere negen en negentig zullen zijn werkkracht, zijn geestkracht, zijn algemeene ontwikkeling, zijn karakter den doorslag moeten geven. Wij wraken dus de tegenstelling van „leek" en „deskundige", — ook de knapste „oudgast" is „leek" op verreweg het grootste deel van het Indisch bestuursgebied, en ook de man, die te voren nooit Indië had aanschouwd, kan *in de zaken waar het op aan komt*, een „deskundige" blijken!

„Wij beriepen ons op de geschiedenis, en inderdaad geeft deze ons treffende bewijzen voor de laatste stelling.

„Wij denken allereerst aan Elout, den commissaris-generaal van Augustus 1816 tot Jan. 1819. Dat hij nooit te voren in Indië was geweest, een „leek" dus in de schatting van *De Indische Gids*, belette niet dat hij op voortreffelijke wijze de grondslagen legde voor ons koloniaal beheer, en later optrad als de deskundige minister van koloniën.

„Wij denken verder aan Du Bois, den commissaris-generaal van 1826 tot 1830; ook deze kwam als „leek", maar had in menig opzicht een beteren kijk op de dingen dan de „deskundige" adviseurs die, na Elout's vertrek, te veel invloed hadden gekregen bij den maar zwakken Van der Capellen.

„Aan Rochussen, die den eersten stap deed om het in den grond bedorven muntwezen te verbeteren... die de eerste bres schoot in het cultuurstelsel... die zich meer dan zijne voorgangers liet gelegen liggen aan de Buitenbezittingen.

„Aan Duymaer van Twist, die, zooals wij onlangs in herinnering brachten, tot blijvend voordeel der bevolking op Java de passar- en warongpachten afschafte.

„Aan Sloet van de Beele, die ondanks den tegenstand van alle „oudgasten" Java zijn eerste spoorweg schonk, de Molukken van het monopolie bevrijdde.

„Wij gaan niet verder, want het is onze bedoeling niet, eene critiek te leveren van het bestuur der „Indische" en „niet-Indische" landvoogden. Wij willen toegeven, dat bij allen zonder onderscheid wel fouten zijn aan te wijzen, ook bij de besten; dat ook onder hen, die eene Indische carrière achter den rug hadden, uitmuntende bestuurders zijn geweest.

„Maar bij ons staat deze overtuiging vast: alles te zamen genomen hebben de „leeken" — naar de terminologie van *De Indische Gids* — het niet afgelegd tegen de „deskundigen", en de vraag, of zij voldaan hebben, wordt niet beheerscht door die, welke functie zij vroeger bekleedden, maar wel door deze: hadden zij energie, karakter, helder oordeel?

„Neen, het is niet de speciale kennis van een enkel onderdeel van Indië of zijn bestuur die eenigen waarborg geeft dat niemand een goed *algemeen* bestuurder zal zijn.

„Toen Michiels in 1837 als gouverneur van Sumatra's Westkust optrad, had hij een uitsluitend militaire loopbaan achter den rug; de laatste drie jaren was hij inspecteur der schutterijen, djajangscears en pradjoerits geweest. Van den inwendigen toestand van Sumatra's Westkust wist hij vermoedelijk zeer weinig. Maar is er ooit een gouverneur geweest, die zooals hij als 't ware dadelijk alles overzag, alles beheerschte, met ware staatsmanswijsheid de pacificatie des lands voltooide?

„Hij was bij zijn komst ter Sumatra's Westkust, naar de schatting van *De Indische Gids* een leek, en men zou, naar de redeneering van deze, toch beter gedaan hebben indien men een ambtenaar of officier die jarenlang in het gewest had doorgebracht tot gouverneur benoemd had.... Toch niet, want „een vaste wil, een vaste hand, een gewettigd zelfvertrouwen" zouden weinigen gehad hebben als Michiels!

„Toen Steinmetz in 1848 als resident van Palembang optrad, wist hij zeker weinig van den verwarden binnenlandschen toestand in dat gewest; hij er nooit eerder geweest had er nooit eerder bemoeienis mede gehad. Maar wat aan zijne meer „deskundige" voorgangers, die er jarenlang vertoefd hadden verborgen was gebleven, werd hem als met den eersten oogopslag klaar en duidelijk....

„Wil dit alles zeggen dat volgens de lessen der geschiedenis een „leek" de voorkeur verdient boven een „deskundige"? Zeker niet, maar wèl dat algemeene eigenschappen van hoofd en karakter veel meer waarde hebben in een bestuurder dan eene toch altijd zeer beperkte detailkennis. En daarom is er geen reden om zich, gelijk *De Indische Gids* doet, te ergeren wanneer een, ook in hare schatting, uitmuntend man als generaal Rooseboom geroepen wordt tot een Buitenzorgschen troon."

Wij hebben hier niet veel op te antwoorden. Het artikel spreekt voor zich zelf; het breekt zich zelf af. Wij kunnen volstaan met te verwijzen naar ons hoofdartikel van Juli blz. 773, dat hier heet bestreden te worden. Of men in 1816 goed deed een commissaris-generaal uit te zenden en of deze in onze schatting een leek zou geweest zijn, ziedaar vragen waarin we ons niet zullen verdiepen. Ze doen niets ter zake. Ons artikel behandelde de benoeming van den gouverneur-generaal in 1899, niet drie en tachtig jaar vroeger. Wij meenden dat de benoeming van een zeer voortreffelijk Nederlander, die niet niet slechts nooit in Indië is geweest, waar ook nimmer in Indische zaken werkte, alleen dan plicht was, als er inderdaad geen met Indië's wel er wee vertrouwden waren. Als de conclusie van het *Handelsblad*, dat in Indie de leeken het niet hebben afgelegd tegen de deskundigen, in werkelijkheid gedeeld wordt door de koloniale toongevers in patria, dan kunnen we in het tijdvak dat voor ons ligt nog heel wat van die door die theorie ingegeven benoemingen

beleven op elk gebied. Wij voor ons vinden de twee laatste al meer dan genoeg. Maar uit het *Handelsblad* blijkt wel, dat die benoemingen niet toevallig waren. Neen er zit een systeem in; het systeem van geringschatting van kennis van de kolonie. En tegen die geringschatting moeten wij waarschuwen, te eerder nu afschaffing van echte indologische studie voor administratieve ambtenaren, een heerlijke toepassing der geschiedkundige beschouwingen van het *Handelsblad*, verdedigers schijnt te vinden.

Nog eenige van die averechtsche toepassingen van de lessen der historie en wij staan geheel gelijk met Spanje. Daarheen stuurt men Nederland.

Ten slotte kunnen wij toch niet nalaten eens even te wijzen op een groote fout in de logica dier *Handelsblad*-beschouwing.

Omdat iemand, die Indië op de een of andere wijze kent in een zeker onderdeel, hetzij door studie, hetzij door verblijf aldaar, hetzij door beiden, niet op de hoogte is van alle andere onderdeelen van zijn bestuurstaak, moet men daarom toejuichen als er menschen worden uitgezonden die geen enkel onderdeel van die taak door aanschouwing of studie kennen?

KOLONIALE LITERATUUR.

KLINKERT'S NIEUW MALEISCH WOORDENBOEK.

Supplement op het Nieuw Maleisch-Nederlandsch Woordenboek met arabisch karakter door H. C. Klinkert Sr. Leiden, E. J. Brill, 1898.

De strijd tusschen Leiden en Indië over de werkelijke waarde der edita van den lector in de Maleische taal H. C. Klinkert is reeds lang ten voordeele van het laatste beslist. Onze oudste akademiestad moge hem al met een stralenkrans van geleerdheid hebben gesierd, dit neemt niet weg dat zijn naam bij meer serieuse beoefenaars dier taal laag staat aangeschreven, hetgeen bij de verschijning eener nieuwe pennevrucht van zijne hand eer toe dan afneemt. Wij ouderen waren daaromtrent reeds voldoende voorgelicht door de beoordeelingen van H. Von Dewall in Dl. XIX en XX van het *Tijdschrift van het Bataviaasch Genootschap* en van A. F. Von Dewall in de eerste deelen van de *Indische Gids;* terwijl een jonger geslacht gelegenheid te over heeft zich hiervan te overtuigen door het opslaan van meerdere deelen van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* en de in 1894 bij Martinus Nijhoff uitgegeven *„Aanvulling der Maleische Woordenboeken"*. Waar met zooveel zaakkennis helder wordt uiteengezet, welke grove fouten en tallooze onnauwkeurigheden in de werken des heeren Klinkert te vinden zijn, daar kan het haast overbodig heeten dit nog eens nader aan te toonen, en voldoe ik slechts noode aan het dringend verzoek der Redactie om het in hoofde dezes genoemde werk hier te bespreken.

In een voorwoord teekent de Schr. aan, dat hij liever een vermeerderde uitgave van zijn woordenboek zou hebben geleverd, maar dat dit nog niet is uitverkocht en het wegens zijn hoogen leeftijd niet geraden scheen hierop met de publiceering zijner aanteekeningen te wachten. Veel van hetgeen in het Supplement voorkomt zegt hij ontleend te hebben aan sedert verschenen woordenboeken, nl het Minangkabausch Woordenboek van Van der Toorn, het Maleisch-Engelsch Woordenboek van Clifford en Swettenham en de Vocabulaire Français-Malais van Errington de la Croix; andere bouwstoffen verstrekten Deel XLIII der Bijdragen van het Koninklijk Instituut en door hem gelezen handschriften; en hij zendt zijn werk de wereld in met de hoop, dat het met vrucht zal worden geraadpleegd.

Daar ik me sedert lang onledig houd met de studie van inlandsche plantennamen, heb ik er geen bezwaar tegen in wijder kring bekend te maken wat voor dit onderdeel der Maleische taal mijne bevinding is ten opzichte van die vooronderstelde raadpleging en in hoeverre het naslaan van zijn Supplement tot dit doel van eenig nut kan zijn. Niet de minste roeping gevoelende voor het aanbrengen van doorloopend verbeteringsmateriaal, meen ik met enkele voorbeelden te kunnen volstaan.

In de eerste plaats mag het zeker al heel eigenaardig heeten, dat de Schr. voor de determineering der Maleische namen van inheemsche gewassen te rade ging bij *De la Croix*, in plaats van over te nemen hetgeen botanici van naam op dit gebied betrouwbaars hebben vermeld. Hoezeer hij zich vergiste door dezen als autoriteit te erkennen, blijkt voldoende uit de volgende staaltjes:

Akar koesoe = *Polypodium quercifolium (D. l. Cr.)*.

De laatste is een *woeker*-plant en wordt derhalve in het Maleisch nooit met *akar*, het woord voor *klim-* of *slinger*-planten, aangeduid. *Pol. querc.* heet bovendien *simbar* of *sělěmbar*.

Akar pěloeroen = *Aristolochia indica* (*D. l. Cr.*).

Dit is de Maleische naam van *Entada scandens*.

Bangka = *Hernandia sonora* (*D. l. Cr.*).

Zoo ik me niet vergis is deze boom wel op Java en de Molukken maar tot heden niet in de Maleische landen aangetroffen.

Bĕrĕbat = *Rhizophora cascalaris* (*D. l. Cr.*).

Als Maleische naam van *Rhizophora sp.* kent men alleen *pĕrĕpat*.

Biroeroeng = *Soort van Melastoma* (*D. l. Cr.*).

Melastoma sp. heeten in het Maleisch *sĕndoedoek*. *Biroeroeng*, bij anderen *biroerang*, is een zeer twijfelachtig woord, maar stellig geen Maleisch; Von Dewall geeft Crawfurd als zegsman op.

Boenga tjana = *Caesalpinia pulcherrima* (*D. l. Cr.*).

Deze plant wordt soms *boenga tjina* genoemd; *tjana* is een nergens te vinden woord.

Daoen bĕrgĕtah = *Symplocos* (*D. l. Cr.*). Meerdere *Symplocos sp.* hebben in het Maleisch bepaalde namen, maar *daoen bĕrgĕtah* is geheel onbekend. *Daoen gĕlinggi* = *Cassia alata* (*D. l. Cr.*). Dit moet liefst *gĕlènggang* zijn! *Daoen kĕntoet* = *Apocynum foetidum* (*D. l. Cr.*).

De goede systematische benaming is *Paederia foetida* en deze noemt de Maleier *daoen sĕkĕntoet*.

Daoen paja = *Hydrocotyle asiatica* (*D. l. Cr.*).

Die plant heet in het Maleisch *daoen pĕnggaga*, dat nog al iets met *paja* verschilt.

Djambi = *Areca catechu* (*D. l. Cr.*). Dit woord voor *pinang* wordt enkel gebruikt ter hoofdplaats Palembang, waar veel verbasterd Javaansche woorden in omloop zijn.

Kaboeng = *Borassus flabellifer* (*D. l. Cr.*).

Met *kaboeng*, ofschoon niet de eenige naam, bedoelt de Maleier geen anderen boom dan *Arenga saccharifera*.

Kaliki = *soort van plant, Carica papaya* (*D. l. Cr.*).

Iedereen noemt anders de *papaja* een *boom*; voorts is dit woord, beter *kalikih* geschreven, geen echt Maleisch maar zuiver Minangkabausch.

Pati rimba = *Intsia amboinensis (D. l. Cr.)*.

Daargelaten de zeer onzekere Maleische naam, komt die *Intsia (Afzalia)*-soort, voor zooveel bekend, niet in Maleische landen voor.

Ook met andere aanhalingen moet men voorzichtig zijn, b. v.:

Antjak, soort vijgeboom, die te Batavia *kajoe boedi* heet, V. D. W.

Nu heeft *Von Dewall* met dat woord *antjak* niets anders uit te staan, dan dat hij het, als van Rigg overgenomen, met een duidelijk herkenningsteeken in zijn woordenboek opneemt.

Manggar, de hoofdnerf van palmbladeren, V. D. Tn.

Deze echter transcribeert *mangga* en geeft wel die verklaring, maar vlak daaronder: *mangga karambië* of *mangga pinang*, een gedeelte aan den bloemstengel van den klapper of pinang, door uitkloppen tot een bezem gevormd. Hieruit is het stellig niet gewaagd de conclusie te trekken, dat de beteekenis in het Minangkabausch overeenkomt met de echt Maleische, welke bij Von Dewall gevonden wordt.

Waar hij geen bron aanhaalt, is de Schr. al evenmin te vertrouwen; men oordeele slechts:

Akar koetjingan = Cibotium glaucescens.

Deze *Cibotium* is geen klim- of slingerplant, maar een *varen*, in het Maleisch *pënawar djambi* geheeten.

Andawali = Cissus papillosa.

Dat dit een Maleische plantennaam zou zijn, vind ik nergens bevestigd. Ik trof enkel een Balineesch *antawali* aan voor *Anamirta* of *Tinospora sp.*

Api-Api = soort van Rhizophoor.

Omtrent dezen inlandschen naam is het laatste woord nog niet gesproken. Met groote waarschijnlijkheid wordt hij gegeven aan *Avicennia* of *Lumnitzera sp.*, maar geen dezer behoort tot de familie der Rhizophoren.

Bëmbam = Mangifera taipan.

Deze naam heeft de Schr. verward met het Soendasche *bëmbëm*. Het Maleische *bëmbam* (in het Minangkabausch *bambam*) is een rietsoort, *Clinogyne grandis*, die tot de *Marantaceae* behoort.

Bëramban = soort welriekende lelie.

Dit is geen Maleisch, maar eenvoudig het verkeerd gespelde Javaansche *brambang = Allium sp.*

Bëtik. Bëtik batang wordt onderscheiden in *b. bëloelang* en *b. boeboer.*

Deze onderscheiding ziet op het vruchtvleesch, dat van de eerste droog en van de tweede week is. De onderscheiding in *b. batang* en *b. rambai* ziet op de voortplantingsorganen; de eerste heeft alleen vrouwelijke, de laatste is de z. g. hermaphrodiet

Tjëban = ëroe.

Eroe is *Casuarina equisetifolia* en *tjëban* is *Podocarpus neglectus*; dus niet bepaald gelijk.

Tjingkat = jonge kokosnoot; ook *moembang.*

Moembang is goed, maar *tjingkat*, reeds door Von Dewall als bij Leydekker voorkomende vermeld, wellicht een foutieve spelling van het Javaansche *tjëngkir.*

Antai, soort van boom met 2 varieteiten: *a. boekit* en *a. paja.*

Dit moet *antoi* zijn.

Bonda = Artocarpus sp.

Deze verward met het Javaansche *bënda*. d. i. *Artocarpus Kunstleri*, die in het Maleisch *tërap* heet.

Tëmboel = Koeloer.

Dit is als *timboel* een Balineesch woord, dat uit deze taal in het Bataviaasch-Maleisch is overgebracht, maar door geen enkelen Maleier wordt verstaan.

Poetjoek nipah = aangepunt hout van de waterpalm.

Ver gezocht; het is eenvoudig *spruit* van den *nipah*-palm.

Als toppunt van nauwkeurigheid lette men vooral op *akar moesang,*

volgens den Schr. een *soort plant* met den wetenschappelijken naam van *Paradoxurus musanga*, dat de bekende *marter*-soort is, welke de Maleiers *moesang* noemen!

De lust deze lijst verder uit te breiden is gering. Dwaasheden te releveeren, als b.v. *Ternatai* voor ons *Ternate* of het Inlandsche *Taranaté*, is vrij wel boter aan de galg gesmeerd. Voor niet-deskundigen wijs ik alleen nog op de slordige correctie der Latijnsche namen Zoo dienen o. m. verbeterd te worden:

Blz.	8.	Memecylon oligoneuzeum .	door	M. oligoneurum.
„	9.	Mappa gervanica	„	M. javanica.
„	41.	Magnifera taipan	„	Mangifera t.
„	79.	Caesalpina	„	Caesalpinia.
„	96.	Annona squamosa	„	Anona sq.
„	116.	Wallastonia	„	Wollastonia.
„	158.	Apocynum faetidum. . . .	„	Ap. foetidum.
„	174.	Barkeria prionitis.	„	Barleria prion.
„	182.	Tabernae Montana	„	Tabernaemontana, enz.

Eene aanbeveling tot groote voorzichtigheid en voortdurende controle bij het gebruik van dit Supplement zou hier zonder twijfel op hare plaats zijn, ware het niet dat ik overtuigd ben monnikenwerk te verrichten, daar de viri clariss'mi et eruditissimi der Leidsche Universiteit van de boven aangehaalde uitvoeriger en degelijker kritieken blijkbaar nooit de minste notitie namen en daarin dus ook nu wel geen verandering zullen brengen.

F. S. A. DE CLERCQ.

AUGUSTA DE WIT'S FACTS AND FANCIES ABOUT JAVA.

Facts and Fancies about Java; bij Miss Augusta de Wit. — Singapore. „Straits Times Press." 1898.

Wij mogen Augusta de Wit rekenen tot onze medewerkers.

Na de bespreking van haar *Verborgen Bronnen* in ons Augustus-nummer, blz. 969, door Cyrano, pijnigt ons geweten ons dat wij in dit tijdschrift haar vroeger werk niet afzonderlijk aankondigden. Wij bedoelen niet haar fraai feuilleton in het overleden Weekblad *Insulinde* „Lord Roberts' boek Veertig jaar in Indië", maar haar ongeëvenaarden journalistieken arbeid, die het licht zag in de *Straits Times*, en die in een afzonderlijk bundeltje als „Facts and Fancies about Java" werd uitgegeven.

Op de eerste bladzijde treft ons een „publisher's note", ons verwittigende dat dit boek is overgedrukt uit de *Straits Times*, zonder dat de schrijfster eenige gelegenheid gehad heeft om de proeven nog eens na te zien.

Dit is een schitterend bewijs voor de journalistische begaafdheid van onze landgenoote. Want elk schetsje is zoo echt *af*. Hoe weinig vervolgartikelen kunnen het verdragen, als ze, zonder eenige wijziging uit het dagblad gelicht, in boekvorm verschijnen!

Augusta de Wit's schetsjes echter winnen nog door dat zoo uiterst gevaarlijke procédé. Slechts één herhaling van zich zelf, gewoonlijk onvermijdelijk in een serie dagbladopstellen, kunnen we aanwijzen, waar zij in verschillende hoofdstukken op nieuw mededeelt dat de Batavianen de binnenlanden „Java" noemen, alsof zij er zelf buiten stonden.

Ik geloof niet dat ik iets nieuws heb gelezen, iets wat ik niet wist, in het geheele boekje, en als ik er dan dadelijk op laat volgen dat ik het met onverdeelde, steeds klimmende belangstelling heb gelezen en herlezen, dan meen ik daarmee al te hebben aangetoond hoe ongemeen dit werk is. Rijsttafel- en Indische hotel-beschrijvingen, ik slikte ze bij dozijnen. Augusta de Wit plukt waarachtig geurige bloemen op dat platgetreden pad. En, is dat een Hollandsche, de maakster van „*Verborgen Bronnen*", die zulk onberispelijk Engelsch schrijft? Kantwerk, dat minstens Henri Borel noodig heeft om vertaald te worden in haar moedertaal.

Als ik mij dan toch waag op dien doornigen weg, dan is het met het wanhopige denkbeeld dat ik verre beneden het origineel blijf. Maar het is toch noodig om *iets* aan te halen, ten einde een denkbeeld te krijgen van haar kunst, op zoo'n geheel ander veld als dat van hare *Gids*-romantiek. Ik kies de epiloog, waarmee zij, hier en daar met een enkel trekje verwijzende naar haar vorige schetsjes, haar indrukken resumeerend, afscheid neemt van den lezer.

„Terwijl ik deze regelen schrijf, een laatste streek aanbrengende aan de lichte schetsjes, waarin ik mijn indrukken van dit land trachtte weer te geven, heb ik in mijn oor 't geluid van de schrille stoomfluit en het stampen en hijgen van machtige stoommachines, en ik zie het stralende uitspansel verzwart door bonken rook. De campagne is begonnen in Cheribon's vlakten. In eindelooze reeks rollen de rammelende, door buffels getrokken pedati's, krakende onder de last van sappig groen suikerriet, voort op den stoffigen weg, naar gindsche fabriek — een groot, vierkant, onoogelijk gebouw, waar omheen drukte en beweging is van donkere gestalten, als het zwermen van mieren om een mierenhoop.

De poort is wijd open; groote zwarte lichamen doemen op uit 't half donker daarbinnen en nu en dan ontduisteren de plotseling opschietende vlammen van den vuuroven den roetzwarten vleeschklomp van een stoker of den omtrek van een langzaam wentelend reuzenrad. De weëe geur van kokende stroop bezwangert de lucht.

Ik ging op een morgen naar de fabriek, om de vervorming gade te slaan van het mooie, ranke riet, dat nog maar weinige uren geleden zijn wuivende bladen wiegde in wind en zonneschijn, en nu werd tot een vormelooze pulp en een troebel, slijmig vocht.

De mandoer toonde mij de eerste suikerkrandjangs van dezen oogst. Ik bekeek ze met meer belangstelling, dan zij uit zich zelf verdienden. Wij waren bestemd om reisgenooten te zijn op de tocht westwaarts, en reeds reed de stoomboot, die ons daarheen zou voeren, op haar anker op de reede van Cheribon.

Laatste indrukken, zegt men, zijn de sterksten en zij fixeeren ten slotte de geestesbeelden. Wanneer dit zoo is, dan zal ik, na lange jaren, Java herdenken, niet als het sprookjesland dat het mij gisteren toescheen in de

boscheenzaamheid van den Tjiremai, maar als een bezig, fabrieksland, welvarend en prozaïsch. Ik zal herdenken een rijken grond, een ontzenuwend klimaat, afwisselende droogten en overstroomingen en koorts-ademende moessons; een levenswijze, gemakkelijk en zelfs weelderig, maar bovenmatig eentonig, die, geestelijk en lichamelijk, den mensch dringt tot de uiterste krachtsinspanning. Ik zal denken aan witte stofsteden bij gele modderrivieren, aan heuvels en valleien en moerassige laaglanden, bedekt met welig groeiende rijst, aan bewonderingwekkende bevloeiingswerken, aan een stelsel van staatsbestuur, schijnbaar wijs en rechtvaardig en leidende tot het welzijn van een voorspoedige inlandsche bevolking. En ik zal niet weten hoe ik al die naakte, vaststaande feiten betreffende Java zal kunnen rijmen met de luchtige sprookjes, de legenden en de droomen, die steeds, als met de pracht van wonderlichten, mijn gedachten over dit schoone eiland zullen beschijnen.

Het schijnt onmogelijk dat beiden waar zijn. En toch, ik weet dat de sprookjes in elk opzicht even reëel en levend zijn als de feiten; dat de poëzie en de romantiek even getrouwe voorstellingen geven van de dingen zooals zij zijn als de naakte feiten.

Zelfs nu, terwijl in de fabriek ginds vlammen sissen, machines hijgen en menschenwezens zweeten en zwoegen, om de dauwnatte sier der velden om te zetten in een verhandelbaar genotmiddel — viert een gehucht in de vlakte met mystieke ritus het Huwelijk van de Rijst. Een inlandsch hoofd, de geboorte van een zoon feestelijk vierende, noodigt in zijn woning den dalang, den rondtrekkenden dichter en speler, die op zijn miniatuurtooneel voorstelt den Raad der Goden en de avonturen, in oorlog en liefde, van onoverwinnelijke helden en van koninginnen liefelijker dan de dageraad.

En daarginder op den Tjiremai, welks groene kruin den horizon beheerscht, daar wordt, in het heilige woud van Sangean, Prinses Gouden Orchidee [1]) gediend met offer en gebed. Neergehurkt aan den oever van het meer, in welks diepten zij haar zilveren paleis heeft gegrondvest, bidt de jager tot haar en tot haren godvruchtigen broeder Raden Pangloera, of zij hem ook schenken wilden het geschenk van gezondheid en rijkdom en lang leven, beloofd aan den sterveling, die hen aanroept bij hun waren naam — den naam waaronder de geesten van het meer hen kennen.

En, wat meer zegt, op deze zelfde onderneming, tusschen de rook van fabrieksschoorsteenen, heeft de mythische verbeelding van het landvolk een dandjang, schutsengel van het veld, ten troon verheven in de takken van een ouden waringin-boom. Op hun weg naar de fabriek houden mannen en vrouwen stil in zijn schaduw, om in het loof papieren waaiertjes te hangen, of zij leggen op het nederige altaar melati-bloesems, gele boreh-zalf en versche eieren neer als hulde aan den veldgod.

Nu staat de waringin-boom in een suikerriettuin, waar zijn wijd spreidende wortels den grond uitzuigen en zijn breede schaduw de plantjes doodt in een steeds wijderen cirkel. Hij zou moeten worden omgehakt. Maar de landheer, op zijn hoede door wat kort geleden gebeurd was, laat dat wijselijk na. Hij wil dit liever verdragen, hoe onaangenaam het ook zij, dan zich en zijn land bloot te stellen aan de wraak, die de offeraars van den dandjang

1) Ratoe Simbar Kentjana.

zonder twijfel zouden nemen, als een heiligschennende hand werd uitgestoken naar zijn uitverkoren verblijf. En zoo staat en bloeit de Heilige Waringin, te midden van den rietaanplant, juist symbool van de romantiek, die in dit eiland alles doordringt, zelfs het schijnbaar meest prozaïsche.

En het is, geloof ik, dit voortdurend ingrijpen van poezie, legende, sprookjes in de werkelijkheid, dat de bijzondere, eenige bekoring van Java uitmaakt. Dit is het geheim van de onuitsprekelijke en onwederstaanbare betoovering, waarmede Java vasthoudt de mannen van het noorden, geboren en getoogen onder de strengere werkelijkheid van de Europeesche beschaving. Een betoovering, die zoo machtig wordt, dat ze opweegt tegen ellende, die anders ondragelijk zoude zijn, en dat ze de vreugde tempert van des bannelings terugkeer naar huis, een gevoel van spijt, van onverklaarbaar gemis achterlatende. En dit is de reden dat, voor mij als voor zoovelen, die Java aanschouwden niet alleen met het lichaamsoog, dit land altijd moet blijven een land van droomen en sprookjes, het Toovereiland, waar onschuldig bijgeloof en blijde gedachten, het voorrecht van kinderen en kindervolken, nog hun gelukkig tehuis hebben."

* * *

Java zien niet met het lichaamsoog alleen. Ziedaar het geheim in die reine, ragfijne kunst van Augusta de Wit. v. S.

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

TENTOONSTELLING VAN JAPANSCHE KUNST IN HET RIJKS ETHNOGRAPHISCH MUSEUM.

Wat er over Japan is in het Leidsche ethnographisch museum, is er niet van gisteren. Het is een samenvoeging van: 1° het Japansche goed dat aanwezig was in een groot curiositeiten-kabinet, aan Koning Willem I gelegateerd in 1815 door de weduwe J. T. Royer, geboren J. L. van Oldenbarneveldt genaamd Tullingh; 2° de Japansche verzameling van J. Cock Blomhoff, opperhoofd, der Japansche nederzetting te Nagasaki, door het Rijk aangekocht in 1826 voor *f* 30.000; 3° de verzameling van den boekhouder bij de Japansche nederzetting J. F. van Overmeer Fischer, aangekocht door den Koning in 1832 en door Hem aan het Rijk geschonken; 4° de hoofdzaak: de verzameling van Ph. F. von Siebold, in 1837 aangekocht.

Het is wel een bewijs, hoe schandelijk er met de ethnographie in Nederland geleefd is, dat een bloemlezing uit die verzamelingen voor het eerst na 60 tot 80 jaar het onderwerp is van een tijdelijke tentoonstelling. Wij zijn Dr. J. D. E. Schmeltz, den directeur, dankbaar voor zijn initiatief in dezen. Het onlangs aangekochte deftige huis van wijlen Prof. Scholten, op het Rapenburg no. 67 te Leiden, is zeer geschikt voor zulk een tijdelijke tentoonstelling. Wij veronderstellen dat de keuze zeer moeilijk is geweest uit al die heterogene Japansche zaken, en het is waarschijnlijk dat de gedane keuze geschied is met deskundige hand, daar de assistent van het museum te Dresden, de Japanner Sh. Hara, 5 maanden te Leiden heeft gearbeid en de tentoonstelling de vruchten van zijn werk genoemd wordt. En dan moet ons al dadelijk van het hart dat dit geen tentoonsteling van Japansche *kunst* is.

Het is jammer dat Dr. Schmeltz zijn belangwekkende verzameling als een kunsttentoonstelling aankondigt. Het ligt ook voor de hand; ethnographie heeft met kunst slechts een verwijderd verband. En het ethnographisch museum is geen kunsttempel. Wij zeggen hiermee geen kwaad van deze tentoonstelling, die mooie dingen bevat, liggende tusschen producten der kunstelooze handwerksnijverheid: kunsteloos als men door kunst het beste verstaat; belangwekkend altijd, als men ze beschouwt als uitingen van folklore, middelen tot kenschetsing van het oude Japan, het Japan dat door ons, Nederlanders ontdekt werd aan Europa, en dat wij zoo hopeloos verloren hebben. De reeds genoemde heer Sh. Hara, de Japansche kunstkenner uit Dresden, oordeelde — volgens Dr. Schmeltz — dat het ethnographisch museum te Leiden een leerschool had kunnen worden voor *de volkenkunde van Japan*, beter dan eenig andere in Europa, wanneer maar de schatten die de Japansche afdeeling bevat een twintig jaar geleden ter kennis der wetenschappelijke wereld waren gebracht.

Wij gelooven gaarne dat dit waar is. De heer Hara heeft echter wijselijk niet gesproken van een leerschool voor de *Japansche kunst,* die zeer zeker door dit museum niet kon gegeven worden. Want, hoewel er dingen zijn, die men tegenwoordig niet meer in Japan koopen kan, waarschijnlijk zelfs unica, zoo zijn deze verspreid te midden van gewoon maakgoed.

Van een kunsttentoonstelling is dus geen sprake; trouwens geheele afdeelingen — lakwerk en aardewerk — ontbreken zoo goed als geheel. Jammer is het dat Dr. Schmeltz het kunstuithangbord koos.

Maar juist al wat geen kunst maar gewoon handwerk is, het handwerk van den doorsnede-Japanner, vóór de kunstdemoralisatie door den Europeeschen invloed, dat alles juist is een goed middel om in te zien hoe beschaafd dat wonderlijke volk was, vóór het gelijkstelling vroeg met Europeanen in Indië, voor het een Japansche polytechnische school had te Tokio en voor het bacteriologen en wiskundigen had van Europeesche vermaardheid. En elk Indisch gast moet die tentoonstelling van Dr. Schmeltz gaan zien; hij zal er meer vrede door krijgen met Japans gelijkstelling in Indië. Vooral aan Dr. Kuyper en zijn strenge geestverwanten, die Japanners, zoo goed als Balineesche en Lomboksche Hindoes maar collectief als Heidenen verachten, zij een bezoek aan deze tentoonstelling aangeraden. Zij doet ons het oude Japan begrijpen en daardoor waardeeren.

v. S.

Losse schetsen uit Madagaskar.

IV.

Geschiedkundige bijzonderheden.

Waarschijnlijk is geen land ter wereld, en stellig geen eiland bewoond door zulk een verscheidenheid van rassen en rasvermengingen als Madagaskar, Op ethnographisch gebied valt er dan ook zooveel te pluizen, ligt de weg open voor zeeveel stoute hypothesen, dat een werkelijke man van het vak zou noodig zijn om al die combinatiën naar behooren te analyseeren. Zulk een reuzenarbeid zou boekdeelen vereischen, en daar het hier maar te doen is om eenige losse schetsen over Madagaskar te schrijven, zal ik mij hier bepalen tot het geven van eenige algemeenheden, die moeten dienen *maar ook die noodig zijn*, om den lezer dezer schetsen een juist inzicht te geven van de tegenwoordige toestanden te Madagaskar, en hun wordingsproces, waaronder in de eerste plaats de vestiging der suppremátie der Hova's op de andere stammen en de vorming der *Fahavalos*. Dit laatste doet nu wel niet *officieel* zoo ernstig mee, maar persoonlijk vind ik het vermelden daarvan van zulk een ingrijpend belang ten opzichte van het heden en de toekomst, dat ik telkens met nadruk zal wijzen op de oorzaken, die geleid hebben tot de formatie dier *Fahavalos*. En ik ben daarmee te meer verantwoord, omdat het vast staat dat als Madagaskar nog eens aan de Franschen zal worden ontrukt, het dit te danken zal hebben aan *hen* en aan de aangeboren neiging der Malgachen om bij het minste wat hen misloopt of gevaar dat hen dreigt, de brousse in te loopen en boschroover te worden.

Ik sprak zooeven van hypothesen die gemaakt zijn en gemaakt zouden kunnen worden. De stoutste van deze is zeker wel die van den heer Francois du Mesgnil, Ingénieur Colonial te St. Dénis op Réunion. Deze beweert in een werkje getiteld „Madagascar, Homère et la civilisation Mycénienne", dat de Odyssee niet heeft plaats gehad in de Middellandsche Zee, maar dat zij zich heeft uitgestrekt tot in den Indischen Oceaan, waar de held van het verhaal vertoefde op Java en ook op Madagaskar, op de bevolking van dat land zulk een invloed uitoefenend, dat nu nog op dat eiland sporen en overblijfselen van een Grieksche beschaving zijn te vinden. Ik zal hierover niet verder uitweiden, te meer daar de heer Prof. Dr. A. H. G. P. van den Es een bespreking van dit werkje in dit tijdschrift [1]) heeft gegeven, dat waardeerend luidde voor den heer Mesgnil; en misschien zou ik er met geen enkel woord over gesproken hebben als ik niet een dezer dagen een brief van genoemden heer, in wiens gezelschap ik de reis naar Madagaskar maakte, had ontvangen, die bewijst dat deze hypothese, hoe gewaagd en fantastisch ook voor den

1) *Indische Gids* 1898 II. blz. 1373 in de rubriek „Koloniale Literatuur".

oppervlakkigen beschouwer, meer en meer begint baan te breken onder de Madagaskar specialiteiten, die toch, naar me voorkomt, het allereerst bevoegd zijn er hun oordeel over kenbaar te maken.

De brief luidt gedeeltelijk als volgt:

St. Dénis (Réunion) 16 Mars '99

Cher monsieur,

Je m'empresse de vous faire part de la bonne nouvelle que le dernier courrier m'apportée. Je ne suis plus seul à annoncer que l'Odyssée s'est passée dans la Mer des Indes, et que le vieil Homère n'est nul autre, qu' Odysseus, qui a raconté dans ses Rhapsodies de l'Odyssée son voyage dans cette mer où nous avons navigué ensemble. Notre célèbre explorateur Pavie publie chez l'éditeur Leroux à Paris un important ouvrage en 5 gros volumes sur l'Indo-Chine. Il y a déjà deux volumes en vente, et je les fais demander par ce courrier. Or, voici ce que j'extrais pour vous d'un article de M. Le Myre de Vilers, le deputé de la Cochin-Chine, Président du Comité de Madagascar, qui m'a du reste écrit des choses très aimables, et encourageantes au sujet de mon livre.

„Le deuxième volume a trait à l'histoire; allant plus loin dans le domaine des hypothèses, l'auteur voit dans le Cambodge la terre d'or de la Bible, où Salomon envoyait ses vaisseaux et qu' Ulysse visita. Homère, dans ses Rhapsodies de l'Odyssée, n'aurait raconté qu'un voyage de découverte au delà de la mer Ronge, exécuté réellement par des navigateurs Grecs. Cette thèse, qui au premier abord semble des plus contestables, a été également soutenue avec talent par un ingénieur de la Réunion, M. du Mesgnil d'Engente."

Courage donc, cher Monsieur, dans l'oeuvre d'assistance que vous m'avez vouée. La vérité de ce que j'ai écrit ne tardera pas à apparaitrè à tous les yeux.

Je vous serais obligé si vous vouliez bien communiquer cette lettre à l'honorable et savant M. van den Es. . . .

En hiermee is deze hypothese in dit artikel afgedaan, hoe groot ook de verleiding voor me is om er meer van te vertellen. Het werk van den ontdekkingsreiziger en geleerde Pavie beschouw ik voor de stelling dat de Grieken op de inwoners van Madagaskar en hun zeden een grooten invloed hebben uitgeoefend, dat zij zelfs te beschouwen zijn als de stamvaders van een of meer der vele rassencombinaties, van zeer groote beteekenis. Die er meer van weten wil, schaffe zich het werk vau Pavie aan, of vrage mij het boekje van den heer du Mesgnil ter lezing. Ik stel het met genoegen tot ieders dispositie.

We keeren nu terug tot de eerste bewoners van Madagaskar, de *Vazimba*, die Madagaskar bewoonden voordat de verhuizing van de verschillende Maleische, half Mongoolsche, en Polynesische rassen, tot welke laatsten de Hova's behoorden, plaats had. Eerst door al deze volken en stammen verdreven van de kuststreken, later uit de Imerina, waarheen zij een toevlucht hadden gezocht, waren zij spoedig verplicht zich in alle verborgen hoeken van Madagaskar te verbergen, wilde zij niet volkomen uitgeroeid worden. Een der laatste toevluchtsoorden van de Vazimba schijnt te zijn geweest de streek in Imerina, waardoor de Andakana vloeit, en waar volgens de overlevering tegen de

hellingen van den Mangoro aan de laatst overblijvenden dezer voor historische stammen begraven liggen. Het is niet met zekerheid te bepalen of zij de werkelijke autochtonen van Madagaskar waren, dan wel of ook zij behooren tot de rassen die heden ten dage nog de eilanden van den Indischen Oceaan, Australië of Polynezie bewonen, en die, hoewel ook zwart van kleur, even weinig overeenkomst hebben met de echte negerrassen van Afrika als de Malgachsche stammen van het midden en de Oostkust van Madagaskar, die vrij zijn gebleven van inmenging van negerbloed. Daar Madagaskar in voorhistorische tijden echter verbonden was met deze landen, is de hypothese zeker niet gewaagd, dat de Vazimba, als zij al niet ver weg kwamen, zoo goed als de Hova's behoorden tot die stammen, en geen op zich zelf staand ras vormden.

Wat van hun uiterlijk volgens oude kronieken bekend is, en van hun overeenkomst met de tegenwoordige Polynesische en Australische volken, werkt deze onderstelling krachtdadig in de hand. Zij waren van zeer kleinen lichaamsbouw, met peervormig hoofd, diepzwarte kleur en kroesharen van denzelfden tint. Zij kenden niet het gebruik van ijzer noch de kunst om uit raffiabladeren kleeren te maken; deze bereiden ze dan ook uit den schors van een boom, de *hafitra*, waarvan de verschillende stukken werden saamgehouden door dunne twijgen van een andere boomsoort.

Hun uiterst eenvoudige wapening bestond uit een assegaai van hout, dien zij *katzimanta* noemden, en uit een soort van knots, genaamd *languilangui*. Een soort steenen, die zij bij zich droegen en die uit den hand geworpen werden, verving in geval van nood de *katzimanta*. Een zeker bewijs van hun degeneratie, reeds ingetreden toen zij met krachtiger stammen in aanraking kwamen, was het feit dat het aantal vrouwen dat der mannen sterk overtrof.

Geheel uitgeroeid zijn zij niet, maar zeer waarschijnlijk hebben zich de Hova's vermengd met de laatst overblijvenden, en spruit uit deze vereeniging voort de vereering, die onder Hova's nog altijd voor hen en hun graven in Imerina bestaat.

Tusschen het oogenblik dat de Vazimbas door de nieuw aankomende stammen van de kusten en later uit Imerina werden verdreven en de komst der Hova's, de laatsten der emigranten uit Polynezië ligt een duister verleden, waarin geen overlevering bij machte is geweest licht te doen schijnen. Hoe lang dat tijdperk heeft geduurd, hoe lang noodig is geweest voor het verdelgen der meeste Vazimba-stammen, daarvan is zelfs bij benadering niets vast te stellen. De geschiedenis herneemt eerst haar loop, als de laatste Polyneziërs op de kusten van Madagaskar landden en daar zoo slecht door de bewoners ontvangen werden, dat het leven hen daar spoedig onhoudbaar werd. Hoe lang zij daar echter, verscholen in de brousse, als wilde beesten verjaagd, een jammerlijk bestaan leidden, is ook niet bekend. Een oude Sakalaafsche overlevering, vermeldt dat de *Amboa-lambo* [1]) — vagabonden —, zooals de Hova's door hen genoemd worden, in een vaartuig aankwamen, dat op de kusten werd verbrijzeld. De schipbreukelingen, waaronder de giftkoorts spoedig groote verwoestingen aanrichtte, vestigden zich daar met der woon, zonder zich met de bewoners van het land te vermengen. Spoedig echter herstelden zij zich van de geleden verliezen,

1) woordelijk: zwijnhonden.

en vermenigvuldigden zich talrijk. Dit wekte de bezorgdheid op der oorspronkelijke stammen, die daarom besloten de *Amboa-lambo* uit te roeien. In den vernietigingsoorlog, die daarop volgde, delfden de Hova's het onderspit, en waren verplicht om een algeheele uitroeiing te voorkomen, het binnenland in te vluchten.

Er waren slechts een honderdtal overgebleven. Deze trokken op met hun vrouwen en kinderen om een minder ongastvrij en tevens gezonder oord op te zoeken. Op hun zwerftochten kwamen zij terecht op het hoogplateau van Imerina, dat koortsvrij is. Zij vestigden zich daar voor goed en vermenigvuldigden zich spoedig.

Een overlevering, verspreidt onder alle stammen van de Westkust van Madagaskar, vermeldt ongeveer hetzelfde, en nog daarbij dat een soort profeten de *Amboa-lambo* hielpen op hun zwerftochten en in hun latere gevechten tegen de bergstammen in Imerina, waarin zij overwinnaars bleven. Tevens vermeldt deze overlevering, die als vrij nauwkeurig is aan te nemen, dat zij op Madagaskar zijn geland na de *Silamos* (de Mohammedaansche Arabieren in de VIIe eeuw) en dat zij spoedig bevriend raakten met de *Karamij* (de Indiers) die dus toen reeds op Madagaskar schijnen te zijn geweest.

De oude kronieken der Hova's melden weinig over deze oude tijden. Wel is de herinnering dat zij overal vervolgd en verjaagd werden en een zwaren strijd moesten voeren voor hun jammerlijk bestaan, onder de tegenwoordige bewoners van mond tot mond gegaan, en weten zij er genoeg van te vertellen, maar hun geschiedschrijvers vonden het klaarblijkelijk minder raadzaam dit tijdperk van vernedering te boek te stellen, en hebben zich daarom maar liever beperkt tot het tijdperk van voorspoed en roem dat op het andere volgde.

Dat zij de *Vazimba* nog gekend hebben, blijkt uit het volgende gedeelte van een oude Hova-overlevering:

„De Vazimba waren vroeger de meesters van het land, dat wij nu bewonen. Hun onkunde en slechte bewapening was de oorzaak van hun nederlagen in de oorlogen, die zij tegen onze eerste koningen hadden te voeren. Maar er was nog een voornamer oorzaak. De *Sampy* der Vazimba waren machtig, maar de onzen veel machtiger, en vooral daardoor kwam het dat deze in de verschillende veldslagen het onderspit moesten delven."

Deze overlevering maakt ook melding van 7 Vazimba koningen en 13 Hova tot aan de troonsbeklimming van Andrianampornimerina, die in 1787 plaats had, en met wien de geschiedenis van het Hova-rijk een vasteren vorm aanneemt. Aan elk van die koningen een regeeringstijdperk van ongeveer 20 jaar gevend, klimt men op tot het jaar 1530, dat dan ongeveer de tijd zou zijn van de komst der Hova's in Imerina.

De twee eerste soevereinen, twee koninginnen Rafohy (de kleine) en Rangita regeerden slechts over een klein dorpje Merimanjaka en enkele omliggende gehuchten. Nederiger kon een begin toch wel niet zijn. Toch moest uit dien naam te voorschijn komen die van het groote Hovarijk Imerina (Merina Manjaka = het koninkrijk van Merina of Imerina).

De begrafenisplechtigheden van Rafohy hebben iets zeer geheimzinnigs gehad, en zijn de oorzaak geweest van een soort vereering, die zich in stand heeft gehouden tot aan de verovering van Madagaskar door de Franschen. Haar lijk werd gelegd in een pirogue, waar over heen als deksel kwam een

tweede pirogue, en dit toestel werd geworpen in een nabijzijnden vijver, waarvan terstond daarop het water heilig werd verklaard. Sedert dien tijd is het noodlot der Hovavorsten in dien vijver verborgen geweest, en deze deden, zoodra zij den troon bestegen hadden, dan ook alles om dit zoo gunstig mogelijk voor hen te doen zijn door het astrale leven van Rafohy, dat verondersteld werd nog in leven te zijn, te voeden met de essences van allerlei offeranden. Uit den vijver werd ook het water geput, waarin de Koningin of Koning zich baden moest bij gelegenheid van de *Fandroana*, ten einde daar door meerdere gunsten van het fatum uit te lokken.

Onder den zoon en opvolger van Rangita, Andriamanelo, had de eerste vergrooting van het minituurrijkje plaats door dat er aan toegevoegd werden de gronden en bezittingen van zijn vrouw, de stad Ambohitrabihij, terwijl Alasora nu de nieuwe residentie werd. Onder zijn regeering werden ook ingevoerd de bijlen en assagaaien met ijzeren punten, nadat hij zijn volk met de behandeling van het ijzer had bekend gemaakt; ook leerde hij hen pirogues maken door het uithollen van boomstammen. De besnijdenis, de *sikidy* waarover ik in mijn vorig artikel sprak en de verschijnselen van bijgeloof, die nu nog even sterk voorkomen op Madagaskar als toen, dateeren ook uit dat tijdperk.

Legde dus Andriamanelo de fondamenten tot latere grootheid, aan Ralambo, zijn zoon, was het voorbehouden het gebouw van zijn rijk tot op zekere hoogte op te trekken, en zijn volk een soort zedewet na te laten, die er een blijvende indruk op heeft nagelaten. Het begin was echter niet schitterend. Zoo voerde hij wel niet de veelwijverij, maar sanctionneerde deze toch door zijn voorbeeld.

De overlevering meldt hiervan het volgende:

een dienaar van Ralambo zag eens vijf jonge meisjes, die in een dal ten westen van Ambohitrabibij, kruiden verzamelden Een van hen was de prinses Rafohimarobavina, beroemd om haar schoonheid. Hij waarschuwde zijn meester, die den ander er terstond heen zond om haar te vragen of zij genegen was zijn tweede vrouw te worden.

„Wie is uw meester" vroeg de prinses, toen de dienaar haar de boodschap overbracht.

„Mijn meester is koning Ralambo".

„Als uw meester koning is, ben ik koningin" was het hooghartig antwoord, terwijl zij doorging met bloemen plukken.

Driemaal kwam de dienaar terug, en driemaal ontving hij hetzelfde antwoord.

„Keer voor de vierde maal terug, en voer haar weg, ' beval koning Ralambo.

De dienaar gehoorzaamde

„Wat is dat nu" riep de geschaakte uit, „ge laat me niet eens den tijd om aan mijn ouders verlof te vragen uw tweede vrouw te mogen worden. Laat mij naar hen toe gaan, en alles zal in den minne geschikt worden."

Aldus geschiedde, terwijl het ook tusschen Ralambo en zijn eerste vrouw tot een vergelijk kwam.

Van dien af verkreeg de polygamie burgerrecht onder de Hova's. en het voorbeeld van Ralambo had spoedig navolging, zoodat zijn opvolgers meestal een twaalftal vrouwen hadden, en velen van zijn onderdanen niet minder dan zeven.

Onder Ralambo werden ook de *Sampy* ingevoerd, en daardoor bracht hij wanorde in het toen heerschende monotheisme, zooals hij dit door de invoering der polygamie gebracht had in de zeden van zijn volk. Geloofde Ralambo zelf in de kracht van de *Sampy?* Hoogstwaarschijnlijk niet, maar zag er een middel in om zijn heerschappij op vaster grondslagen te vestigen, door haar te plaatsen onder de bescherming van goddelijke krachten, die zijn particulier eigendom en aan hem gehoorzaam waren. In de oorlogen die hij te voeren had eerst tegen de Vazimba, daarna tegen de Sakalaven, maakte hij er een handig gebruik van. Vooral *Kelimalaza*, waarvan ik in mijn vorig artikel sprak bewees gewichtige diensten, en hij behoefde slechts in de voorste gelederen te verschijnen of Vazimba en Sakalaven vloden ontzet naar alle kanten.

Hij begon ook tegenover andere stammen het voorbeeld te geven van de kunst, hoe deze tot onderwerping te brengen zonder vechten.

Zoo onderwierp hij de stammen aan de oevers van de Ikopa door het met de linkerhand aftrekken van een geweer, welk kunststuk nog nooit aldaar was vertoond; er dient wel bij gezegd dat de inborst van de aan de Ikopa wonende stammen een zeer zachtmoedige was, zooals die van de meeste Malgachen. Een der machtigste Vazimba koningen, die hem nog weerstond wist hij uit den weg te ruimen door hem uit te noodigen tot een tweegevecht; in plaats van het gevecht riddelijk op te nemen lokte hij de Vazimba in een hinderlaag en liet hem laaghartig vermoorden.

De stam der Antsihanaha maakte het het hem zoo lastig dat zij hem zelfs eens kwamen belegeren in zijn hoofdstad Ambohitrabibij. Ralambo wist echter ook raad met hen. Hij had de grachten laten vullen met slijk en een soort van zemels dàt eerst week werd als er zich velen op bevonden, en bij den eersten stormaanval kwamen er zooveel van de aanvallers om, dan de overblijvenden geen tweeden waagden.

Vooral twee dingen maakten zijn naam bemind bij zijn onderdanen: de organisatie van een adel, en de instelling van de *Fandroana*, het feest van het bad.

Volgens de overlevering werd de *Fandroana* op de volgende wijze ingesteld.

De Hova's kenden onder Ralambo nog niet de ossen, althans aten niet hun vleesch. Op een dag komt Ralambo, omringd door zijn hovelingen, een os tegen, die zoo vet was dat hij bijna niet loopen kon. Om te weten wat dat wezen kon, liet Ralambo het dier slachten, en braden. De opstijgende geur verlokte tot eten, en het vleesch werd daartoe zoo goed bevonden, dat Ralambo het proclameerde tot volksvoeding. Om zijn uitvinding den noodige praal bij te zetten, gaf hij een groot feestmaal, waarbij tal van ossen geslacht werden, en aan de gasten rond gedeeld. Niemand raakte echter aan de achterdeelen, en men glimlachte toen Ralambo naar de reden daarvan vroeg. „Welnu" riep hij daarop verontwaardigd uit „het deel dat gij veracht zal voortaan het koninklijke deel zijn. Ik beveel dat elk jaar, bij gelegenheid van mijn jaarlijksche reiniging, een zelfde aantal ossen worden geslacht en rondgedeeld onder de gasten, die door mij zullen uitgenoodigd worden; maar ik beveel er op straffe des doods bij dat niemand rake aan de achterdeelen, ook niet van de ossen, die in den loop van het jaar geslacht zullen worden.

Andrianjaha, zijn tweede zoon, volgde hem op, terwijl Andriantompoho

indrindra zijn oudste zoon heer van Ambohimalalaza. De kinderen van dezen vormden de eerste kaste, verwanten van Ralambo en hun nakomelingschap de tweede en derde, en de naverwanten van Andrianjaha de vierde. Later werden nog twee kasten ingesteld, en deze vormden met de reeds vier ingestelden in lateren tijd de Andriana's of adelijken. Allen die buiten hen tot het volk behoorden waren eigelijke Hova's, burgelijken.

Andrianjaka besteeg den troon in het begin der 17e eeuw. Hij was een vreedzaam vorst, en voegde niettemin aan het rijk zijner vaderen toe de de schoonste parel die het bezat, Tananarivo, de hoofdstad van Imerina.

Tot nu toe hadden de Hova vorsten steeds verwisseld van residentie. Achtereenvolgens waren Merimanjaka, Alasora, Ambohitrabihij de zetel geweest van hun zich steeds uitbreidende macht. Daarmee niet tevreden wendde Andrianjaka zijn oogen naar een belangrijke stad, toen bekend onder den naam van Anamalanga, en bewoond door Vazimbas.

Gebouwd op een alleen staanden berg, die alle hoogten in den omtrek beheerschte, aan den eenen kant begrensd door moerassen, die een bijna onbereikbaar schiereiland van maakten, aan den anderen kant bespoeld door de Ikopa, die er in een halven cirkelvorm om heen loopt, was Anamalanga wel geschikt door zijn zoo veilige ligging de hebzucht der Hova's op te wekken. Andriamanelo, de grootvader van Andrianjaka, had er zich reeds eenmaal meester van gemaakt, maar om welke reden is onbekend, daarna weer gelaten in handen der oorspronkelijke bezitters, de Vazimbas. Andrianjaka besloot het werk van zijn grootvader te hervatten en op blijvender grondslagen te vestigen, waartoe hij zich aan den voet van den berg legerde en er een geregeld beleg voor sloeg. Dit was niet noodig, want de Vazimbas gaven de stad over zonder weerstand te bieden.

Omtrent de afleiding der naam zegt een oude kroniek, dat Andrianjaka, na de stad te hebben in genomen, uitriep: „Ik wil hier stichten een kolonie van duizend krijgers." Op het hooren daarvan verlieten de Vazimbas, doodelijk beangst voor de heldhaftige Hova's met haven en goed in allerijl de stad en de duizend krijgers bleven alleen over. Van dat oogenblik af heette de stad Tanana-arivo = handen-krijgers-duizend. In dat geval moest Tanana den klemtoon hebben op de eerste lettergreep, en zijn Tánana. Veel eenvoudiger en waarschijnlijker vind ik de afleiding door aan te nemen dat het woord den klemtoon krijgt op den tweeden lettergreep en wordt Tanàna, in welk geval het beteekent dorp. Tananarivo zou volgens die afleiding beteekenen duizend dorpen.

De verovering van een der laatste toevluchtsoorden der Vazimbas was het eenige wapenfeit van Andrianjaka. Alleen aan werken van vreedzamen aard wijdde hij in zijn verdere levensjaren zijn krachten. Zoo voltooide hij de insluitingsdijken van den Ikopa, die reeds waren begonnen onder zijn voorgangers, en daar het bezit van vijftig geweren en drie vaatjes buskruit hem een onbetwistbaar overwicht bezorgden op de hem omringende stammen, kon hij dat ook ongestoord doen, zonder gevaar te loopen in zijn werk gestoord te worden. Hij stierf, bemind en als een heilige geeerbiedigd door heel zijn volk. De plechtigheden, die bij zijn begrafenis plaats hadden en de algemeen nationale rouw die werd aangenomen zijn in zwang gebleven bij de begrafenis van alle

vorsten die op hem volgden. Zijn graf is het eerste der zeven vorstelijke graven, die zich bevinden in de Rova, het plaatselijk kasteel te Tananarivo.

De twee opvolgers van Andrianjaka hielden zich eveneens onledig met het indijken van den Ikopa. Van hun regeering en van dien tijd is niets bekend gebleven, totdat Andriamasinavalona aan de regeering kwam in het midden der XVIIe eeuw.

Dit had op een wijze plaats, die te orgineel is om er niet iets van te vertellen. Razakatsitakatrandriana, de kleinzoon van Andrianjaka maakte zich terstond bij zijn troonsbeklimming zeer gehaat door zijn egoïsme en zijn wreedheid. Een groot deel der Andriana's kwam daartegen eindelijk in opstand en verjoeg hem van den troon ten behoeve van zijn broeder Andriamasinavalona.

Aan het hoofd der opstandelingen bevond zich de wijze Andriamampandry, die zich met de uitvoering der plannen belastte, nadat hij het volk op een geheime bijeenkomst had samengeroepen en zich overtuigd had van de overheerschende gevoelens tegenover den vorst.

Zooals ook nog heden ten dage ze dat zijn, waren ook destijds de Hova's doodelijk angstig voor vervloekingen en verwenschingen. De wijze, daarop rekenend, nam een vriend mee, die hij belastte tegen den wreeden vorst de afschuwelijkst denkbare verwenschingen uit te braken die hem maar in de gedachte kwamen en dan aan den haal te gaan wat hij kon. Alzoo deed de vriend van den wijze. De vorst verbleekte en sidderde van angst, toen hij al die verschrikkelijke vervloekingen hoorde. In stervensnood sprak hij den wijze er over aan, en deze vergrootte nog zijn angst: „Sire" zoo sprak hij „die verwenschingen beteekenen nog zoo veel niet, maar er is erger gebeurd; hij, die ze uitte, heeft onder het wegloopen zijn lamba tegen u uitgeschud. Laat mij het noodlot raadplegen om te weten welke vreeselijke gevaren u boven het hoofd hangen, en er achter te komen wat geschieden moet om ze zoo mogelijk van u af te wenden." Het noodlot werd geraadpleegd, en het gaf tot antwoord dat de vorst onmiddelijk zijn paleis moest verlaten, en zich terug trekken in een huis meer naar het noorden toe gelegen. Deze volgde den raad op. Op nieuw werd op verzoek van den koning door den wijze het lot geraadpleegd, en op nieuw luidde het antwoord dat de koning meer naar het noorden zou gaan trekken. Ook dit deed hij. Maar onderwijl kwam het vrijgeworden volk in opstand, en riep zijn broeder tot koning uit, die het koninklijk paleis betrok en daar gehuldigd werd. Toen eerst vielen Razakatsitakatrandriana de schillen van de oogen, maar te laat. Woedend ontvluchte hij naar de Sakalaven om te trachten die ten zijnen gunste in opstand te brengen. Dit gelukte hem echter niet, zoodat hij op het laatst genoodzaakt werd zich te onderwerpen aan zijn broeder, die hij vroeger onbillijk van zich had gestooten, en die zich spoedig had weten bemind te maken door zijn zachtheid van karakter.

De roep daarvan bij de omliggende stammen en de welvaart waarop Imerina zich onder zijn regeering mocht verheugen deed voor de uitbreiding van het rijk meer dan de bloedigste oorlogen. Oude legenden deelen mee dat eenige dorpshoofden ten oosten van Angavo zich daardoor lieten overhalen zijn vassallen te worden, zoodat Andriamasinavalona zich spoedig koning zag over een rijk, dat tweemaal zoo groot was als toen hij het kreeg.

Een vreeselijke hongersnood die zeven jaar duurde, toonde eerst eens goed

aan hoe zeer hij gezien was bij zijn buurstammen, want van alle zijden kwamen zij met levensmiddelen aandragen, en zijn volk deed dit met nog meer ijver aan het werk gaan van de indijking der Ikopa, ten einde zoo in het bezit te komen van meer rijstvelden, die er nog veel te weinig waren.

Maar was Andriamasinavalona ook een wijs vorst, als mensch was hij van een twijfelachtige moraliteit en van een weifelend karakter. Hij had 12 vrouwen tegelijk, en daarbij maar 8 kinderen, wat nu niet getuigt van een groot succes zijner polygamistische liefdes-aspiraties. Vier van hen, waaruit hij een nieuwe adelijke kaste samenstelde. bestemde hij om hem op te volgen, en gedurende zijn leven verdeelde hij zijn rijk reeds in vier deelen, die hij ieder aan elk zijner uitverkoren kinderen gaf. Dat was natuurlijk een groote fout, welke hij persoonlijk moest boeten met een gevangenisstraf van zeven jaar, terwijl tengevolge daarvan Imerina gedurende een volle eeuw werd overgeleverd aan de hefstigste twisten en burgeroorlogen. Te vergeefs had de wijze Andriamampandry, aan wien hij de troon te danken had, getracht hem van dat besluit af te brengen; hij was er niet toe te bewegen één troonsopvolger aan te stellen.

Dit ging alweer op de volgende typische wijze toe. Opgeroepen door zijn vorst naar de *Kabary*, groote volksbijeenkomst, waar deze het volk zijn noodlottig besluit wilde kenbaar maken, deed de wijze antwoorden dat hij geen lamba had. Zijn meester zond hem daarop de fraaiste, die in zijn bezit was, welke door den wijze teruggezonden werd, nadat hij hem in vier stukken had gescheurd en met vuil en slijk bemorst. „Ik begrijp zijn bedoeling" antwoordde Andriamasilavalona „maar hij moest weten dat wat in stukken is gescheurd aan elkaar kan worden gehecht en wat vuil is gewasschen. En zich tot zijn volk wendend. sprak hij het aldus aan: „Zie hier wat ik u te zeggen heb, bewoners van Imerina. Ik ga mijn rijk verdeelen in vier deelen, en elk van mijn vier uitverkoren zoons ontvangt een deel. Persoonlijk blijf ik resideeren te Tananarivo, dat de hoofdstad blijft van Imerina. Heb ik goed gesproken, o, mijn volk."

Zijn geheel verder leven bracht hij verder in de grootste moeielijkheden door, omdat hij steeds trachtte een goede harmonie tusschen de vier broeders in stand te houden, wat echter nooit gelukte Later ging hij zelfs over tot de vreemdste listen, om te weten te komen wie toch de eigenlijke troonsopvolger wezen moest, zonder echter ooit de vastheid van karakter te hebben en er een aan te wijzen.

Dit kostte hem zijn vrijheid, want met wederlist door een zijne zoons te Ambohidratino gelokt, werd hij door dezen gevangen genomen, en had na zeven jaar in de gevangenis te hebben door gebracht, zijn vrijheid slechts te danken aan eenige arme visschers uit Ankaratra, die hem op een sluwe wijze bevrijdden en triomfantelijk naar Tananarivo terug brachten. Toen was het dat een zijner getrouwen, een zekere Trimofoloalina, zijn leven aanbood omdat de geraadpleegde *Sampy* een menschen offer eischte, dat echter door den grijzen vorst niet aangenomen werd. Een haan werd in de plaats van Trimofoloalina geslacht, en hij benevens zijn afstammelingen verkregen toen het eeuwigdurend privilege, dat geen hunner, wat hij ook deed, mocht worden ter dood gebracht zoodat daarbij bloed vloeide. De oude kronieken halen dit feit, dat zich trouwens in deze eeuw onder Ranavalona I herhaalde, aan om

te bewijzen, dat het denkbeeld, menschen te offeren om het noodlot te verzoenen, wel bij de Hova's is op gekomen, zonder dat dit denkbeeld echter tot uitvoering kwam.

Na den dood van Andrimasinavalona verviel Imerina in een staat van volkomen anarchie, niet ongelijk aan die welke heerscht in den tegenwoordigen tijd onder de zwervende Sakalaven s ammen in het Zuiden en op de Westkust van Madagascar. Eenige der Hova vorsten ontzagen zich zelfs niet om deze stammen, die toen machtig en eensgezind waren, te hulp te roepen op gevaar af, dat deze zich van geheel Imerina zouden meester maken.

Af te dalen in de bizonderheden van dezen honderdjarigen burgeroorlog en van den jammer en ellende die daarvan in den vorm van telkens wederkeerende hongersnooden zou te ver voeren. De overlevering vermeldt dat de burgers van het eene rijk niet de grenzen van een der broederrijken konden overschrijden zonder vermoord te worden, en dat als in een der rijken hongersnood uitbrak de bevolking liever van gebrek om kwam, dan hulp te vragen bij een der naburen, die trouwens ook geweigerd zou zijn.

Een oude legende, niet ongelijk aan die van David en Goliath, dateert nog uit dien tijd.

De Sahalaven waren op nieuw uit hun bosschen te voorschijn gekomen, en hadden het beleg geslagen voor Ambohitraza. Dit was in het begin der XVIII eeuw. Het gelukte hen echter niet dit bij den eersten aanloop te nemen, en daarom sloegen zij voor de wallen der stad hun kampementen op, en hielden zich verder onledig om de Hova's verborgen achter hun wallen te beleedigen en tot een gevecht uit te dagen. Er was vooral een reus onder hen, die daarin uitmuntte en beweerde dat niemand tegen hem vechten durfde. Een dappere Hova, genaamd Ratzimo, de kwaadaardige, nam de uitdaging aan, hoewel hij niets had dan een assagaai en een oude schop, terwijl de Sakalaaf gewapend was met een geweer. De belegerde Hova's waren uitgelaten van vreugde over de dapperheid van Ratzimo, en de vrouwen deden hem uitgeleide onder het aanheffen van den krijgszang.

E! E! mahery ny any! [1]
E! E! sy ho leo sy olona anay!

Ratsimo stort zich op zijn tegenstander, en doodt hem bij den eersten slag, dien hij den Sakalaafschen reus met zijn schop toebrengt. Of het leger der Sakalaven daarna op de vlucht ging, vermelden de kronieken niet. Persoonlijk geloof ik niets van deze legende; een Hova, die den moed zou hebben een eerlijk open gevecht aan te gaan, is voor mij een besliste onbestaanbaarheid.

Wij verlaten nu het veld der overleveringen en legenden om dat der historie te betreden. Want van nu af aan is alles wat van het Hova rijk bekend is audentiek vastgesteld door zendelingen, waaronder Callet, die alles vernamen van ooggetuigen van gebeurtenissen, vrienden der vorsten waarvan de lotgevallen en hun doen wordt meegedeeld; of uit kronieken, door nog levenden opgemaakt en zooals deze zich in het paleis van Ranavalo bevonden te Tananarivo, toen dit door de Franschen werd ingenomen.

---

1) Wat is hij dapper onze krijger
Hij zal niet overwonnen worden.

Dit historisch tijdperk begint in 1787 met de troonsbestijging van Andrianampoinimerina, de kleinzoon van Andriambelosina, vorst van Ambohimanga, zelf kleinzoon van den boven besproken Andriamasinivalona. Hij was een vorst met veel organiseerend en administratief talent, die eerst voor goed de hémégonie der Hova's over de andere Malgachsche stammen vestigde.

Zeer eigenaardig hadden zich bij zijn geboorte in 1745 te Ambohimanga alle mogelijke gunstige voorteekens voorgedaan, zoo als dat ook bij Ralambo het geval was geweest. Zoo werd hij op den eersten dag van volle maan geboren, de beste dag voor de geboorte van een koningszoon. Zoo wordt van hem verteld dat zijn grootvader hem, toen hij nog kind was, met al zijn andere kinderen en kleinkinderen vroeg om te kiezen tusschen verschillende voorwerpen, die hij hen ten geschenke wilde geven. Andrianampoinimdina koos het leelijkste en schijnbaar onbeduidenst geschenk dat er bij was, een mandje gevuld met aarde, waarop zijn grootvader uitriep: „Die moet koning worden; na mijn dood, o mijn zoon, zal Imerina uw eigendom worden."

Dat geschiedde ook, en de jonge vorst aanvaardde de regeering met zooveel zelfvertrouwen, dat hij bij gelegenheid van de kroningsplechtigheden voor het verzamelde volk uitriep: „Ik wil dat het geheele land mij toebehoort; de zee moet naar alle zijden de grens zijn van mijn gebied."

Profetisch woord dat hij wel is waar niet geheel ten uitvoer bracht, maar waartoe hij toch zijn opvolger, den grooten Radama I, in de gelegenheid stelde.

De zeven eerste jaren van zijn regeering wijdde hij als een verstandig vorst geheel aan de vestiging van zijn heerschappij en aan de versterking van zijn rijk, waardoor hij zich voorbereidde op de groote dingen, die later moesten plaats hebben. Hij verbond zich nauw met de vorsten der drie broederstaten, inzonderheid die van Tananarivo en Ambohidratrimo. en bouwde een serie forten en versterkte plaatsen tegen de Sakalaven van de westkust en de Antsihanaka, die hem van uit het noorden bedreigden, terwijl hij een raad van twaalf grooten in het leven riep, gekozen uit de voornaamste hoofden, om hem in het bestuur te vervangen, wanneer een of andere oorlog zijn tegenwoordigheid buiten zijn rijk noodzakelijk maakte.

Toen hij met dat alles klaar was, begon hij zijn veroveringen. Hij vond daartoe een gereede aanleiding, toen hem een zoon werd geboren, de latere Radama I. Om deze heuchlijke gebeurtenis te vieren, zond hij 1000 ossen naar ieder van zijn bondgenooten, de vorsten van Ambohidratrimo en Tananarivo, die het geschenk weigerden, als reden aanvoerend dat deze ossen behekst waren, wat voor Andrianampoinimerina een gereede aanleiding was om hen den oorlog te verklaren.

In Ambohimanga aangevallen door zijn beide vijanden, laat hij eenige onverschrokken krijgers, stellig Sakalaafsche hulptroepen in de stad, weet zelf daaruit te ontkomen, en valt het van troepen ontbloote Tananarivo aan, dat hij inneemt. Daarna wendt hij zich tot Ambohidratrimo, dat zich eveneens aan den overwinnaar prijs geeft, waarna deze zich zonder veel moeite meester maakt van alle andere steden in Imerina

Hiermede was de eenheid van het oude Hova rijk hersteld. Maar Andrianampoinimerina was daarmee niet voldaan, en wist spoedig de Antsihanaka de Bezanozano en ook de Betsileos tot onderwerping te brengen.

Men moet niet denken dat dit ten onderbrengen met veldslagen en bloed-

vergieten gepaard ging; het had plaats op een sluw diplomatieke, daarbij hoogst eigenaardige manier, zooals alleen een Hova in staat is die ten uitvoer te brengen.

Zoo kwamen de Tanalas op de volgende wijze in onderwerping. De Hova vorst leefde reeds in onmin met Tohana, het hoofd der Tanalas, wonend te Ambohibeloma, en om dezen twist uit te maken daagde Tohana den toovenaar van Andrianampoinimerina uit tot een wedstrijd om uit te maken wie van hen de sterkste was en dus gelijk had. Gedurende een geheelen dag liet Tohana den bliksem nederkomen op de hut van zijn tegenstander, zonder dat het minste kwaad veroorzaakt werd. Reeds dat ontmoedigde Tohana, maar zijn schrik steeg tot ontzetting toen zijn eigen hut zich vulde met slangen, die hem aanvielen en dreigden te doen stikken. Half dood van angst bekende hij de meerderheid van den Hova-toovenaar, en onderwierp zich aan Andrianampoinimerina, die uit dankbaarheid tegenover zijn bondgenooten, de slangen, aan den bewaarder van zijn *Sampy* beval elken maandag de achterdeelen van geslachte ossen te verzamelen, en dezen koninklijken maaltijd de slangen doen te nuttigen. Daar het eten dezer achterdeelen aan ieder zijner onderdanen verboden was, gold dit te zijn een werkelijk vorstelijke onderscheiding.

De onderwerping der Betsileos, een machtige stam, had op soortgelijke wijze plaats. Deze bewoonden de landen ten zuiden van de Ankaratra bergen en waren verdeeld in verscheidene kleine stammen, Andrianamanalinarivo was hun voornaamste hoofd, en tot hem wendden zich de zes afgevaardigden van Tananarivo, door Andrianampoinimerina gezonden om over de kwestie van oorlog of vrede te onderhandelen.

Verlof vragend, toen zij op den drempel van zijn paleis stonden, om bij den Betsileo vorst te worden toegelaten, ontvingen zij geen antwoord, maar zij hoorden van uit het paleis, zonder dat iemand zichtbaar was, met een vervaarlijke stem roepen. „Zijn het menschen die daar staan of andere wezens. Als het menschen zijn, zullen wij op hen toekomen en hen dooden."

Natuurlijk was het eerste dat de Hova's, bij het hooren van die verschrikkelijke bedreiging deden aan den haal te gaan wat zij konden; echter een weinig bekomen van hun angst, en er zich over schamend, gingen zij schoorvoetend terug naar het paleis.

Nog eens uitte de stem dezelfde bedreiging, maar de Hova's al hun moed samenrapend, antwoordden: „Wij zijn menschen, maar gij zult ons niet dooden." Daarop werden zij bij den vorst toegelaten. „Wilt gij," zoo spraken zij dezen toe, „u doen erkennen als te zijn het kind van Andrinampoinimerina?"

„Hoe zal ik dat," antwoordde de Betzileovorst, „dewijl ik zijn broeder ben. Is niet ieder meester in zijn eigen huis?"

Hij nam toen een stok, en met zijn armen de maat nemend, zond hij hem met de afgezanten naar den Hovavorst, zeggend: „Daar hebt gij de lengte van mijn armen; als die van Andrianampoinimerina van dezelfde lengte zijn, verklaar ik mij te zullen beschouwen als zijn kind."

Maar de lengte der armen van den Hovavorst was minder groot dan die van den ander. Dat sloeg hem echter niet uit het veld. Hij plaatste den stok, die iets kleiner was dan hij zelf naast hem, en zei tot zijn afgezanten:

„Ga tot Andriamanalinarivo, en zeg hem dat de grootheid van den man niet

bestaat in de lengte van zijn armen. Ik ben grooter dan zijn stok. Dat zegt iets anders. Ga daarom tot hem, en zeg hem dat hij verklare mijn kind te zijn."

Tevens voegde hij daarbij rijke geschenken. Maar de Betsileo wilde zich voor zoo weinig niet verkoopen. Hij vroeg een bedenktijd van twee maanden om na te denken, welken tijd hij gebruikte om zich in staat van verdediging te stellen en verbonden aan te gaan met de omringende Sakalavenstammen.

Andriampoinimerina liet dien tijd echter ook niet ongebruikt voorbijgaan, en gebruikte hem als een echte Hova, door verraad te strooien in de omgeving van den Betsileovorst. Door rijke geschenken wist hij den oudsten zoon van dezen over te halen zijn vader te verraden, en deze was daardoor zoo zeer van schrik verlamd dat hij zich onderwierp. De wijze waarop Andrianampoinimerina hem kennis gaf van dat feit bracht er ook het zijnen toe bij den ander tot dat besluit te brengen. Hij zond hem een prachtige lamba, maar met een groot gat er in: de symbolische beteekenis van het verderf van zijn naaste omgeving. Van dat oogenblik af werden de Betsileos als slaven beschouwd, en lieten zij zich de niet harde behandeling als zoodanig welgevallen, tot dat in 1896 Generaal Gallieni aan de slavernij een eind maakte. Dat was een groote aanwinst voor het Hovarijk, dat toen reeds viermaal zoo groot was als het rijk van Andriamasinavalona.

Nu waren de Sakalaven aan de beurt, maar die te onderwerpen was zelfs voor Andrianampoinimerina geen peulschilletje. Van in het front aanvallen was dan ook geen sprake, maar hij had weldra het Hova-systeem van intrige smeden en tweedracht zaaien in werking gesteld dat hem ook bij Tanalas, Betzileos en andere stammen zijn doel had doen bereiken. Hij wendde zich eerst tot Ranitrado, die het Menabe'sche regeerde in naam van zijn ouden vader Mikiala, en stelde hem een soort bondgenootschap voor dat vrijwel overeenkwam met erkenning zijner suzereiniteit. Ranitrado vroeg eenige weken bedenktijd en trok zich terug in zijn ondoordringbare bosschen, waar hij wel wist dat niemand hem volgen zou. Toen zetten de afgezanten van Andrianampoinimerina echter hun knoeisysteem voort met eenige Sakalavenhoofden, die zij hadden weten te bewegen ter wille van geschenken achter te blijven en met hen op te trekken naar Tananarivo. Daar wist de vorst hen door middel van nieuwe geschenken den eed van trouw aan hem af te persen, die hij wel wist dat later geen gewicht in de schaal zoude werpen maar die voor hem een gereede aanleiding zou kunnen worden om zich te mengen in de zaken van het Menabe'sche door zich bij die hoofden te beroepen op dien eed.

Zoo echt Hova-achtig valsch en vleierig stelde hij zich aan tegenover Ramitraho, dat hij zijn zoon Ramavolahij naar hem toezond om hem een tegenbezoek te brengen op het bezoek, dat deze gecenseerd was bij hem te hebben gemaakt, hoewel hij geen stap buiten zijn bosschen had gedaan. Verder brandde echter de dappere zijn vingers niet, want hij deed wijsselijk nooit een poging om door geweld van wapenen de Sakalaven van het Menabe'sche ten onder te brengen. Zij zijn onafhankelijk gebleven, en ook den Franschen zoomin als de Hova's is het gelukt hen tot vassallen te maken.

Na deze mislukking wendde hij zich tot Ravahimy, koningin van het Boina'sche, bloedverwante van den koning van Menaba. Hij haalde haar door sluwe listen over met haar dochters en twee kleinkinderen naar Tananarive

te komen, en hem de[1]) *Hasina* te offeren. Bij haar terugkeer overlaadde hij haar met geschenken. Hij zond haar onder meer 400 ossen, 500 maten rijst en 15000 zilveren piasters, en toen zij stierf werden ter eere van haar begrafenis 400 ossen met 1200 man gezonden. De ossen namen de Sakalaven gretig aan, maar de 1200 man bereikten hun doel niet; de Sakalaven van het Boina'sche kwamen nooit in onderwerping zoo min als hun broederstammen in het Menabe'sche.

Stootte hij dan ook op gevoelige wijze zijn hoofd tegen de Sakalaven, doordat deze, beter zijn listen doorgrondden dan de andere Malgach'sche stammen om Imerina, en deze weerstonden zoo goed als wapengeweld, overal elders slaagde hij naar wensch en wist zonder veldslagen van belang te leveren zijn rijk 10 voudig te vergrooten.

Ook in werken van vrede muntte hij in hooge mate uit, vooral op het gebied van wetgeving en administratie. Wel waren de wetten die hij maakte en in werking stelde nog zeer rudimentair altans voor onze wijze van zien, maar men zou in die tijden onder die omstandigheden moeten geleefd hebben om zich daar een juist denkbeeld van te kunnen vormen. Zoo werden de vrouw en kinderen tot eeuwigdurende slavernij van geslacht op geslacht veroordeeld, wanneer hun man overging in de rijen der Fahavalos, boschroovers, die zich toen al onder zijn streng bestuur begonnen te vormen; wie goud zocht werd ter dood gebracht en wel in stukken gezaagd; en wie een soldaat, opgeroepen om zijn land te verdedigen, bestal, maakte zich schuldig aan hoogverraad en werd eveneens op minder aangename wijze ter dood gebracht. Oogenschijnlijk lijken deze wetten zeer wreed, maar er was nu eenmaal geen ander middel om met een lafhartig volk zooveel uit een loopende stammen er onder te houden, Zij bereikte dan ook volkomen zijn doel, en de rust werd onder zijn regeering in zijn groot rijk geen enkele maal verstoord.

De inrichting van het bestuur over zijn staten was even voorzichtig als wijs. Zij liet aan de Tompomenakely — kleine heeren, eigelijk dorpshoofden — zoowel als aan de onderworpen vorsten alle mogelijke vrijheid van handelen en een werkelijk gezag; maar het oppergezag bleef toch altijd onwrikbaar in zijn handen en het miste nooit of hij werd gehoorzaamd, en zijn uitspraak werd gevolgd, wanneer hij zijn beslissende stem moest doen hooren in een onderlinge twist of bespreking.

„Rijst en ik zijn een" had hij de gewoonte van te zeggen, en zoo legde hij, de waarde van rijst als volksvoeding erkennend, overal rijstvelden aan waar hij maar kon.

Behalve dat hij de indijking van den Ikopa voltooide, legde hij een weg aan van Tananarivo naar Ambohimanga, voor zoover me bekend is toen misschien de eenige weg op Madagaskar, terwijl hij een kanaal liet graven om die steden ook te water met elkaar te verbinden.

Wat nu den Franschen door de Malgachen hoogst kwalijk wordt genomen en dat hen van de markten doet wegblijven — het bepalen van een officiëelen prijs van levensmiddelen — werd ook door hen gedaan, en iedereen onderwierp zich zonder morren aan deze draconische wet. Daar alleen in stukjes gesneden piasters als munt in loop waren voerde hij een officiëelen balans

1) een stuk geld, symbool van onderwerping

in waarmee deze stukjes gewogen werden, welk gewicht dan diende als waarde erkenning; zoo ook stelde hij een standaard in tot het meten van stoffen en de *vary* of maat van hout om rijst te meten.

Viel dus Andrianampoinimerina als vorst alle mogelijke geluk en voorspoed ten deel, als vader valt dat niet van hem te zeggen. Daar hij maar één troonsopvolger wilde moest hij natuurlijk onder zijn zoons een keuze doen. Deze viel op Radama, de jongste van de vijf, maar de wijste en de dapperste. De anderen besloten echter zich op hen en hun vader te wreken. Een van hen drong zelfs tot hem door gewapend met een dolk die hij verborgen had onder zijn lamba; maar de vorst, verwittigd van het verradelijke plan, deed hem grijpen en ter dood brengen.

De oudste legde het voorzichtiger aan en zond een slaaf op zijn vader af, maar deze, in tegenwoordigheid van zijn koninklijk slachtoffer gekomen, zonk den moed in de schoenen, en bekende op zijn knieën vallend dat zijn zoon Ramavolahy hem gezonden had om den moord te plegen. Het volk op het hooren van het wanbedrijf te zaam geloopen, eischte de uitlevering van den schuldigen koningszoon en bracht hem met kort recht ter dood Al zijn medeschuldigen werden eveneens ter dood gebracht, of onderworpen aan den *tanghen*.

Deze smartelijke gebeurtenissen vergalden de laatsten levensjaren van den grijzen vorst in hooge mate. Een plotselinge dood vreezend door sluipmoord of vergift, benoemde hij zijn zoon Radama tot zijn troonsopvolger, en na hem zijn jonge vrouw Maro, die zich later onder den naam van Ranavalo I door hare onmenschelijke wreedheden berucht zou maken. Daarop doende wat volgens de overlevering alle Hova vorsten deden voor hem, ging hij naar Nisifito, op 12 mijlen afstand van Tananarivo, om zijn gelaat te beschouwen in het watervlak van den heiligen vijver, en zoo te weten tekomen of zijn dood nabij was. Toen hij zijn uiterlijk zag, was hij er van ontzet en twijfelde niet meer aan den uitspraak van den vijver. Deze luidde dan ook dat hij niet lang leven zou, en toen dan ook de heilige fontein van Vodivato hem hetzelfde had meegedeeld, maakte hij zich gereed om te sterven.

Twee maanden daarna werd hij ernstig ziek, en daar men altijd dacht aan vergiftiging. werd de *tanghen* op verscheiden personen toegepast. De oude koning zelf echter voelde maar al te goed dat hij sterven ging, en verzamelde voor het laatst nog eens zijn vrienden en verwanten, wie hij op het gemoed drukte te gehoorzamen wien hij de teugels van het bewind in handen had gegeven, zijn zoon Radama. Deze volgde hem dan ook in het bewind op nadat hij gestorven was, wat plaats had in 1810 en in den ouderdom van 65 jaar, na een hoogst voorspoedigen regeeringstrijd van 23 jaar.

Radama I, die van 1810—1828 regeerde had dus eigenlijk niets anders te doen dan stand te doen houden wat zijn vader had gewrocht. Hij deed dit ook met veel geluk en moed, somtijds ook met wreedheid; want alles wat hem in den weg kwam, zelfs naaste leden zijner familie, ruimde hij op.

Onder hem kwam er een eind aan het *bouffe*-achtige wat de zoogenaamde veroveringsoorlogen der Hova's kenmerkte, want hij vormde werkelijke soldaten, en leverde werkelijke gevechten. Het eerst tegen de Bezanozano van Ambohimanga, die tegen hem in verzet waren gekomen; hij versloeg hen,

nam hun hoofdstad in, en joeg de bewoners de bosschen in. Dit laatste was een fout, want zij kwamen nooit terug, en werden met hun afstammelingen *Fahavolos*.

Daarna kwamen de Betsileos aan de beurt, die ook tegen hem in opstand waren gekomen. Hij versloeg ze in verschillende gevechten, en sloot ze op in het dorp Ifandana, in de nabijheid van hun hoofdstad Fianarantsoa, waar de Betsileos waren heengevlucht omdat Ifandano, boven op een rots gelegen, voor onneembaar gold. Radama deed dan ook geen pogingen om de sterkte met geweld in te nemen, daar die toch niet zouden hebben gebaat, maar besloot de Betsileos door uithongeren tot de overgave te dwingen. Langen tijd hielden de belegerden dat uit, maar toen de voorraad levensmiddelen uitgeput raakte, bleef hen niet anders over dan de dood door de zwaarden van Radama's krijgers, daar geen genade was te verwachten, of die door eigen handen. Zij kozen de laatsten. En toen zag men een vreemd schouwspel, zoo verhaalt de zendeling de la Vaissière, die er getuige van was. Zij vereenigden zich allen op het rotsplateau, waarop gedeeltelijk Ifandana is gebouwd, blinddoekten zich en begonnen te midden van gezang een wilden rondedans, die er mee eindigde dat allen in den afgrond stortten Zoo stierven er duizenden. Een driehonderdtal vrouwen en kinderen wie het aan moed ontbrak, werden door de Hova's gevangen genomen en tot slaven gemaakt.

Het was na de onderwerping der Betsileo dat Radama zich in verbinding stelde met Sir Robert Farguhar, de Engelsche gouverneur van Mauritius, en dat hij op diens aanstoken en ten spijt van de rechten die de Franschen pretendeerden er op te hebben, zich meester maakte van Tamatave, Fort Dauphin, en van de Oost- en Noordkusten van Madagascar, waardoor de profetie van Andrianampoinimeria, dat het Hovarijk nog eenmaal zou omspoeld worden door de wateren van den Oceaan, werd vervuld.

Na dien tijd heeft het Hovarijk weinig veranderingen meer ondergaan. Wel trachtte Ranavalo I de Tanala's, die onafhankelijk waren gebleven en grootendeels behoorden tot de *Fahavalos*, tot onderwerping te brengen, maar deze poging mislukte volkomen, De laatste koningin Ranavolo III veroverde nog de rijke handelsstad Tulear op de Westkust van Madagaskar met behulp van de Betsileos, maar overigens had er geen wapenfeit van belang plaats. Bovendien dringen twee tegen elkaar in werkende krachten, Frankrijk en en Engeland, langzamerhand zoo naar voren, dat al het andere bij dat werken om gezag en invloed op den achtergrond wijkt, en na Radama I van een eigenlijke Hova-geschiedenis geen sprake meer wezen kan.

's Gravenhage, J. HORA ADEMA.

Eene heilige,

naar het Engelsch-Indisch

VAN

FLORA ANNIE STEEL.

Dit is een verhaal van een achterbuurt — een dier stille, beschutte hoekjes, waar de dorre gele bladen heenwaaien en blijven liggen, terwijl het leven daarbuiten zijn rumoerigen gang gaat. Waarom het gebouw dat er in stond, zich eene technische school van Kunstnaaldwerk noemde, heeft met het verhaal niets te maken. Om kort te gaan, het was een soort van liefdadigheidsgesticht, waar twaalf oude Mahomedaansche dames een armoedig, maandelijksch inkomentje van enkele ropijen verdienden en jaar op jaar, heel tevreden gouddraad zaten te stikken op fijne tulle. Wat er met het werk gedaan werd, als het af was, heeft ook met het verhaal niets te maken. Misschien werd het verkocht om de fondsen te vermeerderen, van een liefdadigheidsinstelling, die ruim haar deel had in het verzachten van droefheid, daar ze twaalf paar kleine, zachte, voorname handen vrijhield van 't hanteeren van den korenmolen — die laatste toevlucht der armen in Indië nu nog, evenals vroeger, toen de Groote Mogol het importeeren van Westersche machineriën weigerde, op grond dat God's beste gave aan de armen de molensteen om hun hals was.

't Was op dit vreemdsoortige kleine pleintje, zoo fatsoenlijk verscholen in het hartje van de wijk der goudwerkers, vol losbandigen en spelers, dat Glory-of-Woman eene schuilplaats vond, na vele jaren van geduldige, vreedzame ontbering; want Fakr-un-nissa (zoo luidde haar naam in het zacht en hoffelijk idioom van de ruwste der steden) was een *Syyedani* — met andere

woorden, zij hoorde tot de armsten en hooghartigsten, te arm om een bruidschat aan te brengen aan een echtgenoot van haar eigen rang, te edelmoedig om er een te nemen, bij gebreke daaraan, te trotsch om af te dalen tot een levensgezel die beneden haar stond — of liever te zachtzinnig, te conservatief. Er zijn honderden van zulke vrouwen in Delhi en Fakr-un-nissa was nog gelukkiger geweest dan de meeste, daar zij, geleerd zijnde in den Koran, lichaam en ziel bijeen had gehouden door te reciteeren bij de vasten en *zenanas* en harde arbeid haar dus gespaard was gebleven. Misschien kwam het daardoor, dat zij er zooveel jonger uitzag dan zij was: over de vijftig; in alle geval was er nog bijna geen rimpel op haar klein, ovaal gezicht en toonde haar hooge, tengere gestalte geen teekenen van ouderdom.

Zij was de jongste der scholieren en elken avond als het gouddraad en de wazige tulle weggesloten waren in een zonderling, gebeeldhouwd koffertje, was zij de laatste die haar kleine voeten liet glijden in een van die twaalf paren schoentjes met omgekrulde punten, die den geheelen dag gerangschikt hadden gestaan tegen het muurtje, dat bij de deur als scherm diende, en ook de laatste om gebruik te maken van de bouwvallige *dhoolie* waarmee het gesticht, op bescheiden wijze, de schoonen naar huis liet brengen. Er was ook gezorgd voor eene chaperone, in den vorm van een groote, lompe meid, ongeveer twintig jaar oud, die den ganschen dag op de trappen zat te babbelen met de voorbijgangers, te gichelen om hun grappen en *pân* te kauwen. 't Was nog al een zonderlinge schikking, daar Khadidja Khânum, de oudste der scholieren, over de tachtig was; maar ouderdom had niets te maken met het feit, dat zij een *Syyedani* was en Juntu maar een kind uit het volk.

Er was echter nog een ander paar schoenen, dat apart van de anderen, in een hoek was gezet, want het was een erkend gebruik geworden in die achterbuurt, dat er altijd wel een dertien de paar voeten zijn zou, gereed om de leege plaats in te nemen, veroorzaakt door den dood, die even zeker komt voor rustigen als voor onrustigen. En zoo, toen vijf jaar geleden, Fakr-un-nissa gestapt was in het laatste paar schoenen, de erfenis van een verlaten vrouw, die ten grave gedaald was, haar dochtertje eenzaam achterlatend, hadden de oude dames het lot geworpen om eene passende aspirante te kiezen. Niet dat zij wezenlijk het

recht hadden om iemand te benoemen, maar omdat de ondervinding haar geleerd had, dat het best was zich ermee te bemoeien. Ditmaal viel de keus, natuurlijk genoeg, op de dochter der doode scholier. Nauwelijks volwassen, was zij hopeloos alleen in de wereld; want nadat haar moeder haar eigen familie van zich vervreemd had, door te trouwen met een Mahomedaanschen *Râjpoot*, had zij onaangenaamheden gehad met de bloedverwanten van haar man; echter niet vóór de kleine Yâsmin getrouwd was en volgens *Ranghar's* gebruik, levenslang weduwe was geworden door den dood van haar kind — bruidegom. Want ras is sterker dan godsdienst en de oude Râjpoot denkbeelden hebben alle bekeering overleefd. Dus wachtte Yâsmin op haar beurt, tot er een paar schoenen ledig kwam; of liever Noorbânu wachtte, daar de oude dames niets te maken wilden hebben met den bloemrijken, half-heidenschen naam en zich beijverden om haar te hervormen in een „Vrouwe-van-Licht". Dat gelukte maar half, want het wilde Râjpoot bloed van het meisje werd soms oproerig, maar gewoonlijk bracht Fakr-un-nissa's zachte stem met haar beschaafde uitdrukkingen en zorgvuldige uitspraak haar weer tot gehoorzaamheid. „Kom, je moet naar me luisteren, hartje" placht Glory-of-Woman, glimlachend te zeggen. „Heb ik niet de plaats van je moeder ingenomen? Nu ben je nog jong Yâsmina, dat ben ik ook eens geweest, maar eens zal je toch worden wat ik nu ben." En Yâsmina placht dan een gezicht te trekken. „Wel, dat is tenminste beter dan zoo te worden als Khâdjiya Khânum of Maimama Begum, met haar kleine oogjes."

Zoo gingen de jaren voorbij zonder dat ze een leege plaats brachten op de rol van voornaam klinkende namen, of in de rij schoentjes, of in den halven cirkel van oude vrouwen, die in de koude maanden den zonneschijn opzochten op het plein en in de warme maanden de schaduw. Want zij voelden het nijpen der seizoenen in haar oude gewrichten. Anders waren winter en zomer gelijk voor haar, evenals de groene en de dorre blaren. Maar Yâsmin voelde het voorjaar in haar bloed en 't begon haar te vervelen om naar ieder's pijpen te dansen.

„Zij is een Ranghar! Begraaf den staart van een hond twaalf jaar lang en hij zal altijd krom blijven," zei Maimama Begum. Zij was boordevol met spreekwoordelijke wijsheid en had eenigszins haar eigen clique in dien halven cirkel van wazige tulle, glinsterend gouddraad en verwelkte handen. Mumtâza Mahul's hoofd en die

van een half dozijn anderen knikten goedkeurend bij haar woorden. 't Was gemakkelijker een naam te veranderen dan een natuur en hadden zij allemaal gehoord, dat iemand Noor-Banu had zien spreken met eene vrouw, waarmee ze niet had behooren te spreken?

Het mager gelaat van Glory-of-Woman toonde dat ze driftig werd. 't Is eene nicht Mai Kadjiya. Het meisje heeft het mij verteld en ik heb navraag gedaan. Een nicht van haar vader, getrouwd — ja! wezenlijk getrouwd met een krijgsman, die hier of daar den Sirkar dient. Zulke menschen vergeten oude gewoonten, maar zij bedoelen niets kwaads. We moeten hen niet beoordeelen naar ons zelven."

„*Wah* Fakr-un-nissa! Je zoudt op 't laatst nog zeggen dat de Duivel zelf niets kwaads bedoelde. Je hart loopt weg met je geloof. Ik sta verbaasd over je, gij die meer vast en bidt dan noodig is."

De bittere toon in Khadjiyah's oude stem vond zijn oorzaak in het feit, dat het bijna aan het eind was van de tien eerste vastendagen van het Mohurrum feest en zij wilde niet, dat, niettegenstaande haar ouderdom, iemand haar zou overtreffen in het houden daarvan. En Fakr-un-nissa's ijver had den prijs van zelfvoldaanheid bovenmate verhoogd.

„Meer dan noodig is!" herhaalde Maîmama Begum even bits. „Is dat niet wat te veel gezegd, Mai Khadjiyah?" Waarlijk, de deugd van sommige menschen ligt, even als de tong, tusschen twee en dertig tanden. Ze moet zorgvuldig bewaard worden." De gestalten in witte gewaden gichelden. Ze waren in werkelijkheid niet boosaardig gezind tegenover Glory-of-Woman; 't was alleen dat haar uitmuntend voorbeeld al hun oude lichamen wat jaloersch had gemaakt. „En wat het meisje aangaat," ging de scherpe stem voort „ze is net een kat op een muur. God alleen weet naar welken kant ze er af zal springen."

Fakr-un-nissa's oogen glinsterden en haar vingers raakten verward in het gouddraad.

„Dan moeten wij er zeker voor zorgen, dat de rechte kant aangenamer voor haar is dan de verkeerde, niet altijd knorren omdat zij jong is. Ja, zoo is 't; want zie eens, het schijnt mij toe dat het onze schuld is — dat wij haar in den weg zitten. Vijf lange jaren heeft zij nu al gewacht."

Khadjiyah's handen lieten haar werk vallen en bewogen zich

heen en weer met vreeselijk gekraak van alle gewrichten. „*Tobâh, Tobâh.* (Schaam u, schaam u) Fakr-un-nissa. Sterf gij dan maar als ge wilt, om plaats te maken voor die heks. Wat mij aan gaat, ik wacht op den wil des Heeren."

Een goedkeurend gemompel doorliep wederom den halvencirkel.

„Neen! neen! zoo bedoelde ik het niet", protesteerde Fakr-un-nissa haastig. „Zie de dood komt tot allen en stoort zich aan geen ouderdom. Ik meende alleen dit — 't is moeilijk om het onder woorden te brengen — dat de ouden plaats moeten maken voor de jongen of het wachten dragelijk moeten maken."

„*Tchu!* Als het hart een kikvorsch begeert, wat geeft het dan om een elf?" bleef de schatbewaarster van anderer wijsheid volhouden. „Wilt ge dan te kennen geven dat te dezer plaatse, het meisje niet altijd de deugd voor oogen is gehouden — en ook gepredikt? Het schijnt mij toe dat de maat bijna overloopt. Niet waar zusters?"

Wederom doorliep het gegichel den cirkel en Glory-of-Woman zat nog meer rechtop.

„Herinnert ge u, bij uw andere spreekwoorden niet dit. „Het was onrechtmatig het hoen te eten dat tusschen de twee priesters, geslacht was voor het middagmaal." Toen verdween de drift van haar gelaat en op zachter toon ging zij voort. „Ik vind geen kwaad in het meisje en wat heeft zij vandaag meer misdreven dan anders?"

„Niet meer, zeker," zoo mengde zich Mumtâza Mahul er in, „daar ze elken dag te laat op haar werk komt; dat is niets nieuws, niet waar zusters?"

„Maar zij maakt haar taak toch even vlug af als een onzer — als ik, ten minste," hield Yâsmina's verdedigster vol, die daar zij zelve laat in haar leven met het gouddraad begonnen was, er licht knoopen in maakte.

„*Wâh-illah!* „Wat een beweging over een eigenzinnig meisje;" kwam eene nieuwe stem tusschenbeide. Ze is niet erger dan anderen en heeft niet meer behoefte aan gestrengheid. Ze is brutaal geworden sedert wij haar geld hebben gegeven in plaats van eten. Ik zeg breng alles weer terug op den ouden voet, toen zij niets in eigendom had."

Khadjiyah Khanum's gesluierd hoofd knikte wijselijk. „Gij hebt den spijker op den kop getroffen, Hameda Banoe. Ik begrijp ten minste niet waarom het meisje ooit zooveel vrijheid werd

toegestaan. Misschien omdat het past bij Fakr-un-nissa's onvoegzaam vooruitloopen van de Voorzienigheid. Ik ben vóór de oude gewoonten."

„En ik — en ik — en ik" — vielen een koor van besliste stemmen haar bij.

Glory-of-Woman's vingers bewogen zich haastiger. „Wilt gij het meisje dan geheel van ons vervreemden? Ik weet het, ik voel het. Ja, ik. Fakr-un-nissa, zangeres van den Korân tot mijne stem mij begaf, herinner ze mij — die dagen als een ander lied beter scheen en men het wel moest zingen! Denk eens na zusters, herinner het u! De oogen van het lichaam zijn twee, die der ziel één in getal." Het werk was gevallen uit de handen die zij smeekend had uitgestrekt. „We hoeven nog maar een paar jaar geduld te oefenen. Dan zal zij, daar er geen kwaad in haar steekt, wel bedaren zooals — zooals ik — gedaan heb. 't Is niets dan de jeugd in haar aderen en God weet dat die gauw voorbij gaat bij een vrouw, maar toch de glorie blijft." Haar stem die iets van haar vroegere kracht herwonnen, al haar oude bedrevenheid herkregen had, onder den prikkel van herinnering en hoop beide, vervulde het geheele pleintje — en werkte niets uit.

Een half uur later, verstomd zooals dat met overgevoelige naturen gebeurt, door het woeden van den hartstocht om haar heen, sloeg zij, vol doffe werkeloosheid, gade welke wraak Yâsmin eindelijk begon te nemen op dat keurig nette rijtje schoentjes met omgekrulde punten achter den beschermenden muur. Naar rechts en links, naar dezen en gindschen hoek, vlogen zij voor de brutale jonge voeten, terwijl de brutale jonge stem, spottend riep: „Daar! ik wil niet langer wachten op die oudewijven schoenen. Ik wil eigen nieuwe hebben. Khujju en Mujju en jullie allemaal, je kunt ze zelf weer uitzoeken, of naar je graf gaan op één been tegelijk, zooals je wilt. Mij kan 't niet schelen, ik wacht niet langer."

Eén paar vloog Maimâma Begum vlak in 't gezicht en toen kwam er een pauze voor het laatste paar, een vreemd geluid tusschen een lach en een snik in, terwijl de tullen sluier plotseling over den schouder werd geworpen en zij half uitdagend, de oude, witte gestalten toeknikte. „Deze zullen blijven staan, omdat zij mijn moeder toehoorden en omdat —:"

Het volgende oogenblik was zij weg, terwijl de twaalf oude

vrouwen ademloos in den zonneschijn bleven zitten, tot zwijgen gebracht door haar jeugd, haar onredelijkheid, haar vurig temperament. Zelfs Fakr-un-nissa had geen woord in te brengen ter verdediging. Maar een poos later, toen Junta, vol lachjes en wenkjes, de trappen afkwam om deel te nemen aan het gekakel, dat om haar heen ontstond, toen de verstommende uitwerking van den schok, verdween, begon Glory-of-Woman die oude pijn aan haar hart weer te voelen. „Omdat zij mijn moeder toehoorden, en omdat —" zij kon dit op tweeërlei wijs aanvullen: „Omdat zij nu van u hooren en gij liefderijker geweest zijt dan de anderen."

„Omdat ze, volgens recht, aan mij moesten toehooren." Beide antwoorden waren verontrustend. Zij leunde achterover tegen den muur en drukte haar magere handen tegen de magere borst, die zoo weinig afwist van echt vrouwelijk leven, behalve dat verlangen naar een ander lied.

„Naar de bazaar zegt ge?" zei Khadjiyah's stem vol toorn en zelfvoldoening. „Naar den bazaar en dat nog wel in Mohurrum tijd! Dat beteekent het ergste en we zijn haar nog juist bijtijds kwijt geraakt, den Hemel zij dank!"

„Haar nicht woont dicht bij den *Chowk*" bracht Fakr-un-nissa zachtjes in 't midden. „Misschien gaat ze daar wel heen."

Juntu lachte. „Die nicht is ook al een slechte, geen haar beter."

Waarop Maimama Begum wijsgeerig opmerkte, dat het alles op hetzelfde neerkwam of het mes op den meloen viel of de meloen op het mes; de meloen beschadigde er altijd van. Yâsmin's reputatie was hopeloos bedorven door dat gaan naar den bazaar.

„Voor een Syyedani misschien," antwoordde Juntu eenigszins bits. „Ik zeg maar, er steekt geen kwaad in het meisje, al is ze jonger dan andere menschen, die altijd *dhoolis* noodig hebben bij hun deugd." Ze kon die oude niet uitstaan met haar spreekwoorden, die, jaar in jaar uit, haar nooit eens een *cowrie* gaf of zelfs maar een bedankje. En toen, daar het Mohurrumtijd was, waarop in alle vrome huizen, de Vergadering van Louw moest worden gehouden, werd het werk opgevouwen en in den koffer met snijwerk gelegd, de ontheiligde schoenen weer in paren bijeengezet en een voor een, de oude dames in den met gordijnen voorzienen *dhooli* gemoffeld en naar hun huis gebracht, terwijl de knappe Juntu er naast liep te babbelen en te lachen.

„Ga je dit jaar de *Mursiah* [1]) reciteeren in het huis van den Nawâb, Fakr-un-nissa?" vroeg Humeda-bânu, terwijl ze zich zorgvuldig in een dikken, witten sluier wikkelde.

Glory-of-Woman schudde het hoofd „Ze hebben een nieuwe. Verleden jaar met Mohurrum, ben ik schor geworden. Misschien kwam het van de koorts; ik had ze dagen achtereen gehad."

„De koorts", herhaalde de andere „zeg liever het vasten. Je gezicht heeft nu ook iets doodelijks en wat mij aangaat, God weet of ik hongerig ben of dat ik me ziek voel. Je moet bedenken, dat je oud wordt."

„Ja dat bedenk ik wel," zei Fakr-un-nissa, half tot zich zelf.

En dat deed ze ook. Terwijl zij op haar beurt, zat te wachten op den met gordijnen voorzienen *dhooli*, had zij een gevoel van koude en hulpeloosheid. Yâsmin, die zij zoo had liefgehad, had alle banden van traditie verbroken en was naar den bazaar gegaan. Het denkbeeld alleen joeg haar schrik aan. Het brein achter dat hooge, smalle voorhoofd van Fakr-un-nissa, kon den toestand nauwelijks bevatten. Vijftig jaren lang had het vrome afzondering beschouwd als het middelpunt van allen plicht en Yâsmin's keuze scheen bijna ongeloofelijk. Want er stak geen kwaad in het meisje; zij was altijd toegankelijk geweest voor een vriendelijk woord. Als zij, Fakr-un-nissa, haar maar eens alleen had kunnen spreken! Die gedachte maakte haar rusteloos en deed haar naar de deur gaan om, dicht gesluierd, om het schut heen te kijken en te zien hoe de *dhooli*, met Humeda-bânu er in, verdween. Ze had toch haar best gedaan en het meisje heimelijk gegeven wat zij kon van haar sober inkomentje en dit jaar zou zij geen honorarium voor het reciteeren krijgen om er bij te voegen. Misschien hadden de anderen gelijk en had hare edelmoedigheid de onafhankelijkheid van het meisje verergerd. Khadjiyah en Maimâna zouden dat zeker zeggen, als zij het wisten. Was het dan haar schuld? — van haar die het meisje liefhad, in haar moeder's plaats was getreden. Die mogelijkheid alleen deed het geweten beven, bij haar, wier vrouwelijkheid alleen op deze manier kans had gezien om vrucht te dragen. Het is overal hetzelfde, in Oost en West. Glory-of-Woman, zooals zij daar, lang en mager stond te leunen tegen dien doffen, steenen muur, was even verheven als de grootste heilige in den almanak, waarom niet? Had zij

[1]) Lijkzang ter eere der martelaren Hassan en Hussain.

niet, bijna vijftig jaren doorgebracht met de levens der heiligen van buiten te leeren en zangen te zingen over de deugd der martelaren? Dat kwam haar alles vaag te binnen, terwijl zij daar stond. De sombere kleederen der rouwdragenden, de glinsterende *Imâm-barâh* [1]), door eerbiedige handen met zooveel zorg versierd, en dan haar eigen stem, rijzend boven het koor, dat kermend en snikkend antwoordde. Toen bezat zij macht, nu was zij hulpeloos; hulpeloos en oud, maar blijkbaar niet oud genoeg om te sterven, ofschoon het wèlbeschouwd, niet *haar* beurt was maar die van Kadjijah Kanum. Maar toch de schoenen der moeder waren haar ten deel gevallen en zij was stil blijven zitten, terwijl misschien een woord van haar dien vreeselijken tocht naar den bazaar had kunnen voorkomen. Toen bedacht zij, dat de heiligen nooit hulpeloos waren — zelfs de gezegende Fatima zelve niet. Glory-of-Woman had lange dagen en nachten in gebed en vasten doorgebracht: zij voelde zich ellendig ziek, naar lichaam en geest, juist in de stemming om haar voeten te steken in het paar schoentjes, dat door Yâsmin's brutaliteit gespaard was en, bijna even brutaal, onverwijld den drempel te overschrijden. Het volgende oogenblik had zij haar schuilplaats weer opgezocht, ademloos en bevend. Maar kon het toch niet de stemme Gods zijn? En niemand zou het te weten komen, zij zou terug zijn, eer Juntu er weer was en al was dat niet het geval, de deern had een goed hart. In alle geval, een harer weinige ropijen zou haar zeker het stilzwijgen wel opleggen.

In Oost en West is er niets onmogelijk voor zulk eene godsdienstige vervoering als nu bij Fakr-un-nissa het trage bloed in hare aderen scheen te veranderen in stroomen vuurs, die elke gedachte verschroeiden en vernielden behalve die ééne — dat zij de plaats der moeder innam en toch geen woord gesproken had. Zij wikkelde den dichten sluier als een lijkwa om zich heen en stapte vastberaden de steeg in. Op dat oogenblik bezat zij in der daad de glorie eener vrouw: het moederschap, al begreep zij het zelve niet, al had haar magere borst, zwoegend door haar versnelde ademhaling, nooit de aanraking van kinderlipjes gevoeld. 't Was een lange, lage kamer, die door bogen, toegang gaf tot een houten balkon, waarin zij wankelend binnentrad, half flauw van puur lichamelijke uitputting, nadat zij, onderweg, de Hemel

[1]) Een model van het heiligdom der martelaren.

weet welke onbeduidende moeilijkheden had ondervonden, die echter door hare algeheele onwetendheid, bijna vreeselijk werden. Toch was zij niet bang; toen zij door de overvolle straten ging, was het eerder verbazing geweest wat zij voelde. Dit was toch een tijd van rouw en vasten en niemand scheen er om te geven. Had de wereld dan geen tijd om de deugd der overledenen te betreuren? Had zij alle geloof vergeten? En hier waren ook geen rouwdragenden vereenigd, hoewel zij in de gezichten van sommige der werkelooze mannen, de trekken herkende van haar eigen geslacht, het geslacht van den Profeet zelf. Hadden ook zij alles vergeten? Een oogenblik deinsde zij terug tot — naast eene opzichtige vrouw, wier beroep zoo duidelijk op haar gezicht geschreven stond, dat zelfs eene die vijftig jaren lang, in vrome afzondering geleefd had het bij instinkt, raden kon — zij een slank figuurtje neergehurkt zag, half wrevelig, half uitdagend. Het gelaat was nog gesluierd, maar zij kende het.

„Yâsmin!" riep zij ademloos „Kom terug! Kom bij ons terug!"

Het meisje sprong op met een woesten kreet; in een oogenblik stond zij naast de hooge witte gestalte, snel had zij de armen opgeheven, waarmee ze haar trachtte te beschermen en buiten de deur te dringen. „Ga heen zeg ik u, ga heen." Wat doet ge hier? Ge hadt hier niet moeten komen! Ga heen! Zie ik zal met u meegaan, als ge niet zonder mij gaan wilt."

„Niet zoo gauw, mijn duifje", gichelde de opzichtige vrouw, terwijl zij de half verbaasde blikken der mannen met wenkjes en knikjes beantwoordde. „Je bent nu in mijn hoede, sedert je de heiligen verlaten hebt. Wie is die vrouw? Laat ze zeggen welke rechten ze op je heeft."

Snel bedekte Yâsmin's hand Fakr-un-nissa's mond.

„Geen woord, *Amma*, [1]) geen woord. Zie, ik ga al mee, gauw, laten we gaan."

De verbazing was bedaard en een mannenstem deed zich hooren, met een lach. „Wat! je maar zoo heen laten gaan met eene onbekende? Neen, schoone Chambele, dat zou dwaasheid zijn. Ze is uw nichtje, het recht van bloedverwantschap geldt."

„Het recht der meerderheid ook." mengde zich een ander er in. „Laat de gesluierde zich ontsluieren, daar zij toch hier is gekomen."

---

[1]) Lievelingsnaam voor moeder.

Neen, broeders," viel een derde haastig in de rede, „misschien is zij een der heilige vrouwen, en —."

Een lach bracht hem tot zwijgen. „Zooveel te beter. Wat doet eene heilige hier?"

Iemand had den uitgang gebaricadeerd met uitgestrekten arm en een half dozijn anderen leunden, met spottende gezichten tegen den muur, steeds roepend: „Den sluier af, den sluier af," Maar Yâsmin's armen hielden haar vast omkneld. „Ik *wil* gaan," bijgde zij. „Ik wil met haar mee gaan. Zij — zij is mijn moeder." Hoog en schril klonk Chambele's gegichel „*Wah!* Dat is een een verzinsel. Hoor eens vrienden, haar moeder is al vijf jaar dood. Nu is 't genoeg, dwaas kind! Je hebt nu gekozen; er is nu geen plaats meer voor je, ginds bij de heiligen."

„Ze heeft haar moeders plaats", riep Fakr-un-nissa, zich losmakend uit Yâsmin's greep, met een nieuwe kracht, geboren uit de woorden van het meisje. „Hoor, zij spreekt waarheid, mijn zuster! Ik draag haar moeder's schoenen. Laat haar gaan in vrede, en zij zal ze zeker krijgen."

Iets in den beschaafden klank harer stem wekte eene herinnering in de mannen en een hunner, ouder dan de anderen, zei, met een donker gelaat. „Ja, 't is genoeg Chambele, laat de vrouw gaan en het kind ook, als zij het verlangt. Zij zal later wel terugkomen als zij van dit soort is; en zoo niet, dan zijn er wel anderen."

„Maar niet zonder losgeld," viel hier een ander in de rede, met een slecht gezicht en slechte oogen, die onder den sluier, genoeg van Yâsmin's figuurtje had gezien om hare tegenwoordigheid buitengewoon piquant te vinden.

„Ja, een losgeld, een losgeld om hier ons plezier te komen bederven. Laat de heilige den prijs betalen voor de zondares. Den sluier af, den sluier af!" riepen een half dozijn spottende stemmen.

De zonneschijn daarbuiten stroomde door de bogen naar binnen in breede strepen op den vloer, maar Fakr-un-nissa's hooge, in plooien gehulde gestalte stond in de schaduw bij de deur. Een kwartel sloeg luidkeels in eene overdekte kooi aan de overzijde, de kreten uit den rumoerigen bazaar stegen op naar het balkon, in harmonie met Chambélé's nog luidruchtiger lach. Toen deed Fakr-un-nissa eensklaps een stap voorwaarts in het zonlicht en de zware witte sluier viel in golvende lijnen,

als een wolk aan hare voeten. Voor 't eerst in haar leven stond Glory-of-Woman onbeschermd voor den blik van mannen. En die blik zag iets wat nog wel waard was gezien te worden, trots hare meer dan vijftig jaren; eene vrouw, schoon nog in haren ouderdom, nog even vol gratie als vroeger, in de wijde, witte gewaden der gracelyke Delhi kleeding, maar eene vrouw die geen oogenblik dacht aan hare vrouwelijkheid, zelfs niet aan het moederlijke in haar, toen zij met een snel gebaar de armen uitbreidde en de eerste regelen aanhief van de *Mursiah*, dien lijkzang op de deugd der martelaren, die even nauw verwant is met het beste in eens Muzelman's leven, als het welbekende morgengebed met eens Christen's teedere herinneringen aan zijn ouderlijk huis — een lied gewijd aan dien dag en dat uur — een lied, vergeten door die moderne wereld. Fakr un-nissa dacht aan niets anders. Telkens en telkens weer hadden lustelooze, onverschillige harten zich ontvankelijk getoond voor het vuur van haar voordracht; vrouwenharten wel te verstaan en daar deed zich de spottende lach eener vrouw hooren! Maar hij werd overstemd door den snellen vloek van een man, die stilte gebood voor alles behalve die welgeoefende stem.

Zoo zwollen de klanken, steeds krachtiger en duidelijker in het zonlicht en deden de voorbijgangers stilstaan om er naar te luisteren.

„Een samenkomst in Chambelé's huis!" riep iemand smadelijk. Dat zou eerst een losprijs zijn voor een zondares."

Maar Glory-of-Woman hoorde niets dan de zuchten van instemming, zag niets dan hoe, het oud gebruik volgende, een of twee der oudere mannen zich, naar de wijze der geloovigen, op de borst sloegen.

Het laatste *amen* had geklonken en nog was zij blind en doof voor alles. Toen deed zich een lach hooren. „Was ze half zoo oud als ze is, dan zou ik de heilige kiezen boven de zondares," zei de man met het booze gelaat.

Een seconde lang, stond Glory-of-Woman als versteend. Toen hief zij, met een kreet, de armen hemelwaarts en zeeg ineen op de witte golven van haar afgevallen sluier.

„God treffe uw ziel met eeuwige verdoemenis!" riep een mannenstem.

Maar Glory-of-Woman zou geen mannenstem meer hooren. Zij had hare belofte gehouden en het laatste paar schoentjes met omgekrulde punten achter het schut, was zonder eigenares. Te

zijner tijd trok Noor-Bânu ze aan, want de elf oude dames en Juntu sloten, ter wille van Fakr-un-nissa, vrede met haar.

„Zie, de wegen des Heeren zijn niet onze wegen", zei Khâdidja Khânum vromelijk over haar hoornen bril: „En zij was altijd haastig. Wat mij aangaat, ik wacht op den wil des Heeren."

Maimâma Begum fluisterde zachtjes: „Haarolie is verspild op een kaal hoofd. Haar tijd was nabij, haast of geen haast. Wie gekomen is, moet weer heengaan."

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 17 Juli—15 Augustus 1899.

Voor de Tabaksaandeelen valt eene bijna algeene verbetering te constateeren, waarvan vooral de aandeelen Deli Batavia Maatschappij profiteeren. Ook de Suikercultuur-aandeelen konden beteren prijzen bedingen. De omzet was echter zeer onbelangrijk.

		pCt.
Hooger werden genoteerd:		
Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	1 5/8
Pref. Aand.	Idem	3
Aand.	Javasche Bank	27/10
„	Ned. Ind. Handelsbank	2 1/2
„	Javasche Cult. Mij.	2 1/2
„	Suikerfabriek Kalibagor	8
„	Kaliwoengoe Plantaran	13 1/2
„	Suikerfabriek Sindanglaoet	12 1/4
„	Amsterdam Deli Compagnie	23 1/2
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	17 1/2
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	13
Aand.	Deli Batavia Mij.	44 3/4
„	Deli Maatschappij	23 1/2
Pref. Aand.	Deli Tabak Mij.	2
Aand.	B. Langkat Cult. Mij.	27/8
„	Tabak Mij. Namoe Djawi	6
„	Ned. Asahan Tabak Mij. v. h. Herrings	2
„	Padang Tabak Mij.	16 3/4
„	Rotterdam Deli Mij.	3
„	Senembah Maatschappij	7 1/2
Pref. Aand.	Dordrechtsche Petroleum Industrie Mij.	2 1/4
Aand.	Kon. Ned. Mij. van Petroleumbronnen	2
„	Petroleum Mij. Moeara Enim	4 1/4
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	14
„	Oost Borneo Maatschappij	3
„	Singkep Tin Mij.	11
Lager werden genoteerd:		
Cert. v. Aand.	Liquidatie Barge en Moormann	2
Aand.	Java Bosch Exploitatie Mij.	2 1/2
„	Balangan Tabak Cult. Mij	37/8
„	Deli Tabak Mij.	2
„	Langkat Tabakbouw Mij.	11 1/8
„	A. Serdang Tabak Mij.	6 1/2

		pCt.
Aand.	B. Serdang Tabak Mij.	5
„	Kon. Paketvaart Mij.	2
„	Sumatra Palembang Petroleum Mij.	2⅝
„	Mijnbouw Mij. Soemalata.	2
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij.	10½
„	Babat Djombang Stoomtram Mij.	2
„	Batavia Electrische Tram Mij.	2
„	Malang Stoomtram Mij	1½
„	Oost-Java Stoomtram Mij.	4
„	Probolingo Stoomtram Mij.	2¾
„	Semarang-Joana Tramweg Mij.	3

DIVIDENDEN.

Winkel-Maatschappij „Eigen Hulp".	6¼	%
Cultuurmaatschappij Randoe-Goenting.	12¾	„
„ Seboroh.	5	„
Liquidatie James Barge en E. Moormann & Co.	3	„
Cultuur Mij. Tjihoeni	4	„
Mij. tot expl. van het land Pebajoran.	6,45	„

De volgende Incourante fondsen zijn verhandeld:

Aand.	Droogdok-Mij. Tandjong Priok.	150	%
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	95	„
„	B. Tabak Maatsch. Sakoeda.	150	„
„	Celebes Mijnbouw Mij. Balotji.	40—45	„
Obl.	Idem	150	„
Aand.	Redjang Lebong	205—300	„
„	O. I. Zee- en Brand-Ass. Mij.	90	„
„	Cultuur Mij. Maron	60	„
„	Medan Tabak Mij.	241—245	„
„	Billiton Mij., 1e rubriek	f 1450.— f 1760.—	
„	Ned. Ind. Gas Mij.	145—150	%
„	Cultuur Mij. Watoetoelis Poppoh	90—95	„
„	Mijnbouw Mij. Totok	163—170	„
Obl.	Suikerondern. Sentanen Lor.	101½	„
Oprichtersbew.	Ned. Ind. Landbouw Mij.	f 12.—	
„	Droogdok Mij. Tandjong Priok.	„ 415.—	
„	Singkep Tin Mij	f 90.— f 120—	„
Cert. v. Aand.	Deli Cultuur Mij.	126—130	„
„	Rotterdam Deli Mij.	230—235	„
Winstaand.	Suikerfabr. Kalibagor.	f 150.—	
2e Hyp Obl.	Idem	90	„
Aand.	Noord Celebes Mijnbouw Mij.	107¼	„
Obl.	Redjang Lebong	280—285	„
Aand.	Suikerfabr. Kalibagor	56	„
„	Singkep Tin Mij.	150—152	„

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Aug. 1	TE AMSTERDAM. Aug. 15	TE BATAVIA. 26 Juni
Borneo Sumatra Mij.....Aand.	100½	100½	
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	58	59	
id. ...Pref. Aand.	138	141	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	110½	110½	115
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	73	73	75
Javasche Bank..... „	172	167	175
Koloniale Bank..... „	45¾	45⅜	
id. .....Pref. Aand.	64¼	64¼	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	60¼	59	
Ned. Handel-Mij..... „	150¾	151⅜	160 (incl. div.)
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	100	100	100
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	84	84	88
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	105	104	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	—	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	98	97½	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	91¾	91½	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	58	57	
Kaliwoengie Plantaran..... „	66½	78	
Maron, Cult.-Mij..... „	60	60	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	96	96	
Ned. Ind. Houtaankap Mij..Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentan.-Lor..... „	—	122	ex. div.
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	150	160	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij.... „	23	26	
Amsterdam-Deli Comp..... „	595	618½	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	129	138	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	631	630	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	56	56	
Besoeki Tabak-Mij..... „	92	92	
Deli-Batavia-Mij..... „	336	359¾	
Deli-Cultuur-Mij..... „	122½	121	
Deli-Maatschappij..... „	431	446	
Deli Plantage Mij..... „	91	91	
Deli-Tabak-Mij..... „	52¼	55	
„ .....Pref. Aand.	95	97	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	62½	61¾	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	135	135	
„ „ ..... „ B.	77	77	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Aand.	—	—	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... „	—	83	
„ Tabak-Mij..... „ A.	116	115	
„ „ „ ..... „ B.	100	100	
Medan-Tab.-Mij..... „	240	240	
Tab.-Mij. Namoe Djawi..... „	103	105	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings. Pref. Aand.	131	135	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE AMSTERDAM. Aug. 1	TE AMSTERDAM. Aug. 15	TE BATAVIA. 26 Juni
Padang Tabak-Mij	Aand.	157	166 3/4	
Rotterdam-Deli-Mij.....	„	228	232	
Tabak Mij. Sakoeda	„	101 1/2	101 1/2	
Senembah-Mij.....	„	418	421	
Serdang Tab. Mij.....	„ A.	209 1/2	208 1/2	
„ „ „	„ B.	94	95	
Ned.-Ind. Electr.-Mij.....	„	65	65	
Kon. Paketvaart-Mij.....	„	172	172	183
Rott. Lloyd	„	133 1/2	137	
Stoomv. Mij. Nederland.....	„	171	177	
Dordt. Petr. Industrie Mij ...	Pref. Aand.	113	114 1/2	
Java Petroleum Mij.....	Aand.	143	139	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië	„	183 3/4	181	
Petroleum Mij. Moeara Enim	„	135 1/4	137 1/4	
Sumatra Palembang Petr. Mij.	„	81 1/2	79 3/8	
Petrol. Expl. Mij. Tegal.....	„	—	—	
Ned. Ind. Expl. Mij.....	„	—	—	
id. Mijnbouw-Mij.....	„	91 1/2	88	70
N. Celebes Mijnb. Mij.....	„	107	104 1/4	
Oost Borneo Mij.....	„	17	20	
id.	Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.....	Aand.	152	150	
Mijnbouw Mij. Soemalata....	„	209	205	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok....	„	150	150	
Deli-Spoorweg-Mij.....	„	199	199	
Ned.-Ind Spoorweg-Mij.....	„	224	218	216*
Babat Djomb. St. tr. Mij....	„	87	87	
Bat. Electr. Tram-Mij.....	„	99 7/8	99	
Kedirie Stoomtram-Mij.....	„	115 1/2	115 1/2	ex. div.
Madoera „ „	„	103	102	
Malang „ „	„	114 1/4	113	ex. div.
Modjokerto „ „	„	94	94	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij.....	„	—	—	143*
Oost-Java-Stoomtram.....	„	103	101	
Passoeroean „	„	102	102	
Probolingo Stoomtr.-Mij.....	„	—	97 1/4	
Semar.-Joana Tramw.-Mij....	„	174 1/2	173	182 1/2 incl. div.
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij..	„	136	136	143
Serajoedal St.-Tr.-Mij.....	„	142 1/2	142 1/2	142 1/2*
Ned.-Ind. Hypotheekbank ...	„	—	—	105
id. Cred.- & Bank-Ver.	„	—	—	100*
id. Effectenbank.....	„	—	—	105*
Padangsche Handel Mij.....	„	—	—	130
Winkel-Mij. Eigen hulp	„	—	—	97 1/2
Maatsch. Onderlinge hulp ...	„	—	—	82 1/2
Scheepsleverantie Mij.....	„ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij.	„	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij .	„	—	—	105*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij.....	„	—	—	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij.....	„	—	—	105*
Nederl. Lloyd	„	—	—	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij...	„	—	—	185*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 26 Juni
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	155*
Koloniale id.	"	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	"	140*
Brand-Verz.-Mij.Mercurius	"	177½*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	"	150*
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	"	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	"	177½
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	"	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	"	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	"	105*
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	"	140*
2de id.	"	100*
Brand-Ass.-Mij. Padang	"	50*
id. de Merapi	"	95*
id. de Oosthoek	"	
id. de Westhoek	"	
id. Noordhoek	"	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	"	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	"	132½
id. Ardjoeno	"	140*
id. Sumatra	"	
Batavia'sch Prauwenveer	"	127½*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv	"	147½
Tagalsch Prauwenveer	"	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	"	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	"	
Prauwenv. te Soerabaya	"	100*
Oost-Java Prauw-Mij	"	95*
Soer. Prauw-Mij.	"	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	"	175*
Nieuw Pad. Prauwenveer	"	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	"	
Bagelen-Thee & Kina-Mij	"	60
Suikerf.-Mij. Tjoekir	"	
Cultuur-Mij. Pagottan	"	
" Tjiogreg	"	
Kina-Mij. Kertamana	"	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	"	202½*
id. Goalpara	"	175*
Kartasoera Cult. Mij	"	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	"	80*
" Artana	"	
Assam Thee Ondern. Gedeh	"	120*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	"	195*
Assam Thee Ondern. Malabar	"	120
Cultuur Mij. Ramawatie	"	172
Assam Thee Ond. Wansoeka	"	100*
" " " Singaparna	"	107½*
" " " Pasir Salam	"	100*
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	"	100*
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	"	155
Intercomm. Telefoon-Mij	"	97½
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	"	100
Preanger Telefoon-Mij	"	105*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 26 Juni
Algem. Telephoon Mij.	Aand.		100
Mijnbouw Mij. „Martapoera".	„		
Mijnbouw Mij. „Belang"	„		105
Algemeene Exploratie-Mij.	„		
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„		30
Mijnbouw Mij. „Totok"	„		115
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„		150
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„		20
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		210
Exploratie-Mij. Balangan	„		30
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„		55
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		150
Exploratie-Mij. Kolchis	„		
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„		95*
„ „ Batjan	„		15*
Mijnbouw Mij. Monano	„		235
„ „ Soepajang	„		25
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	
„ „ „	„	B.	
Mijnbouw Mij. Atjeh	„		
Goud Exploration Mij. Bone	„		
Exploratie Mij. Doda	„		
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„		97½
„ „ Sonder	„		40
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„		40*
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„		
„ „ Pagoejaman	„		100
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„		
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Tomini	„		30*
„ „ Bwool Lonoe	„		
Goud Exploratie Mij. Redjang Lebong Zuid.	„		
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„		175
„ „ Pariet	„		200*
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„		
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		80
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„		
Java Veem	„		125*
Ned. Ind. Sport Mij.	„		100
Bandongsche Quinine Fabriek	„		82½

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

VEREENIGD BEZIT VAN JAVA THEE AANDEELEN.

(*Javasche Crt. No. 50, van 23 Juni 1899*).

Zetel. Batavia.

Doel. Het uitgeven van certificaten aan toonder in serles, elke groot

f 300,000, tegelijk met het daartegen koopen van effecten of obligaties in thee-ondernemingen, wier gronden gelegen zijn in West-Java.

Kapitaal. *f* 9000, in 3 aandeelen á *f* 3000.—

Bestuur. 1 directeur: de firma Palm & Van Amstel; 2 commissarissen: de heeren D. Hannema en M. Voûte.

MENADOSCHE HULPBANK.

(*Javasche Crt. No. 52, van 30 Juni 1899.*)

Zetel. Menado.

Doel. Het in leen verstrekken tegen een billijken interest van gelden aan personen, speciaal aan Inlanders in de Minahassa, die tijdelijk in geldnood verkeeren, dan wel voor eenig nuttig doeleinde gelden behoeven tegen persoonlijke of zakelijke zekerheid, welke zekerheid echter niet in pandrecht op roerend goed zal kunnen bestaan.

Kapitaal. *f* 10.000. in 4 seriën van 100 aandeelen à *f* 25.—.

Bestuur. 3 Bestuursleden en 2 commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 4 % dividend, het overige komt aan een reservefonds.

Reservefonds. Zoodra dit evenveel bedraagt als het kapitaal, zal worden bepaald op welke wijze dan de winst zal worden verdeeld.

NEDERLANDSCH-INDISCHE GLASFABRIEK.

(*Javasche Crt. No. 54, van 7 Juli 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. Het oprichten van een fabriek tot het fabriceeren, gieten en blazen van alle soorten glaswerk, en de verkoop daarvan in het groot en in het klein.

Kapitaal. *f* 100,000, in 200 aandeelen à *f* 500.—

Bestuur. 1 directeur: de heer A. L. R. Ohl; 2 commissarissen: de heeren H. A. Roos van Raadshoven en A. C. J. Jansen.

Winstverdeeling. 15 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 65 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 25,000.— bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

ALGEMEENE ONTGINNING- EN HANDELMAATSCHAPPIJ INSULINDE.

(*Javasche Crt. No. 54, van 7 Juli 1899*).

Zetel Batavia.

Doel. Het overnemen van het Batavia-Mijnbouw-Syndicaat van de vergunningen tot het doen van mijnbouwkundige opsporingen in terreinen in Nederl.-Indië, aan hetzelve verleend of nog te verleenen en het exploiteeren van deze en andere vergunningen, concessies en rechten, enz.

Kapitaal. *f* 14,000, in 28 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door genoemd syndicaat voor 20 aandeelen; hare baten en lasten.

Bestuur. 1 directeur: de firma Geo Wehry & Cie.: 2 à 5commissarissen: de heeren A. D. J. Penn, G. F. Bodde, E. Günther, L. F. M. Schulze en G. H. Mohr.

Winstverdeeling. Eerst een bedrag van *f* 13,568.58 aan nader aan te wijzen personen voor ter zake van de oprichting dezer vennootschap bewezen en nog te bewijzen diensten. Het overige komt, na eventueele aftrek van percenten voor de geëmployeerden aan aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ MOEDAL KIRINGAN.

(*Javasche Crt. No. 55, van 11 Juli 1899*).

Zetel. Bojolali (Soerakarta).

Doel. De exploitatie van de ondernemingen Moedal-Bimo en Poetjang Kiringan, produceerende Java- en Liberia-koffie, peper, kapok, rijst en diverse andere gewassen, en van eventueel later te verkrijgen gronden.

Kapitaal. *f* 200,000, in 200 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer J. J. Gerards voor 199 aandeelen; bovengenoemde ondernemingen met het product.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. J. Gerards. Er kunnen door de aandeelhouders hoogstens 3 commissarissen worden benoemd.

Winstverdeeling. Eerst 20 % voor een reservefonds, daarna 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen (als die er zijn), het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Een hooger bedrag dan *f* 50,000 is niet verplichtend.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ „TLOGO".

(*Staats-Crt. No. 171, van 24 Juli 1899.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De verdere exploitatie van de landbouwonderneming „Tlogo" cum annexis, gelegen res. Samarang, afd. en distr. Salatiga, onderdistrict Toentang en de exploitatie van eventueel later in Nederl.-Indië te verkrijgen gronden.

Kapitaal. *f* 150.000, in 150 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer H. G. Larch voor 146 aandeelen; de landbouwonderneming Tlogo met alles wat daartoe behoort behalve het kassaldo ad *f* 3141,26 en de losse inventarisgoederen.

Bestuur. 1 directeur: de heer H. G. Larch; 1 of meer commissarissen: de heer J. J. van Driel.

Winstverdeeling. Eerst 10 % voor het reservefonds, daarna 6 % dividend; van het overblijvende komt 40 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, tot een maximum van *f* 2000.— per jaar, 2½ % aan elk der commissarissen tot een maximum van *f* 1000.— per jaar, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 bedraagt, zal over een eventueel verder noodige reserve nader worden beslist.

TABAKMAATSCHAPPIJ „SOELINGAN".

(*Staats-Crt. No. 175, van 28 Juli 1899.*)

Zetel. Rotterdam.

Doel. De exploitatie van de onderneming Soelingan, benevens het drijven van landbouw op te verkrijgen gronden in de res. Zuider- en Oosterafdeeling

van Borneo, de verkoop van het product, alsmede het opkoopen en weder verkoopen van door anderen geteelde producten en van de daaruit bereide fabrikaten.

Kapitaal. *f* 1.500.000, in 15 seriën van 200 aandeelen à *f* 500.—. Er worden nog uitgegeven 150 oprichtersbewijzen en wel voor elke 20 aandeelan een bewijs.

Bestuur. Eene directie: de firma A. Knottenbelt & Co.; 3 commissarissen: de heeren A. F. R. E. baron van Haersolte van den Doorn, N. J. A. C. van Rossem en Mr. J. van Praag.

Winstverdeeling. Eerst 10 % voor een reservefonds, daarna 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan de directie, 10 % aan commissarissen, 70 % aan aandeelhouders, 10 % aan de houders van oprichtersbewijzen.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot 100 % van het uitgegeven maatschappelijk kapitaal.

EXPEDITIE-MAATSCHAPPIJ VOORHEEN W. J. VAN HOOGENHUIJZE.

(Staats-Crt. No. 181, van 4 Augustus 1899.)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De voorzetting van het expeditiebedrijf, laatstelijk uitgeoefend door den heer W. J. van Hoogenhuyze te Samarang, en mitsdien het in- en uitklaren van producten en andere goederen; het incasseeren en overmaken van gelden voor derden; het verkoopen van producten en andere goederen voor rekening van derden; de boekhouding van de agentuur van landelijke ondernemingen, van reederijen, van prauwenveeren, van zeil- en stoomvaart-maatschappijen en van assurantiemaatschappijen, het bezorgen van assurantiën; het drijven van cargadoorszaken; het handeldrijven in landbouwbenoodigdheden; het administreeren van huizen, en al hetgeen met bovenstaande in onmiddellijk verband staat.

Kapitaal. *f* 100,000, in 100 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer W. J. van Hoogenhuyze voor 85 aandeelen, zijne expeditiezaak cum annexis.

Bestuur. 1 directeur: de firma H. G. Th. Crone; 3 commissarissen: de heeren L. E Bosch, W. J. van Hoogenhuyze en Mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 25 % aan den agent in Indië, van het dan overblijvende komt 20 % aan een reservefonds. Van het restant komt 10 % aan den directeur, 15 % aan de commissarissen, 75 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 30,000.

PETROLEUMMAATSCHAPPIJ „ENIM WEST.

(Staats-Crt. No. 183, van 7 Augustus 1899.)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het opsporen en exploiteeren van petroleumbronnen in Nederl.-Indië, het deelnemen in dergelijke ondernemingen, de handel in petroleum en delfstoffen, alsmede de commissiehandel.

Kapitaal. ƒ 3.600.000, in aandeelen à ƒ 12.—

Bestuur. 1 directeur: de heer E. Deen. Hoogstens 7 commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overblijvende komt 10 % aan het reservefonds, 65 % aan aandeelhouders, 10 % aan den directeur, 15 % aan commissarissen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over Juni 1899.

Reizigers, aantal (107.400)	ƒ	49.100.—
Goederen, tonnen (45.800)	„	205.100.—
Diverse ontvangsten	„	16.900.—
Totaal	ƒ	271.100.—
Per dag-kilometer	„	44.08
Vorig jaar	„	261.800.—
	„	42.57

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	ƒ 1,229,354.66⁵	„	1,158.837.74
„ per dag-kilometer	„ 33.13	„	31.23

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (94.600)	ƒ	33.600.—
Goederen, tonnen (11.400)	„	41.600.—
Diverse ontvangsten	„	2.800.—
Totaal	ƒ	78.000.—
Per dag-kilometer	„	46.43
Vorig jaar	„	77.000.—
	„	45.83

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	ƒ 418,306.20	ƒ	413,622.66
„ per dag-kilometer	„ 41.27	„	40.80

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (25.800)	ƒ	3.000.—
Goederen, tonnen (8.200)	„	12.000.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	ƒ	15.200.—
Per dag-kilometer	„	21.11
Vorig jaar	„	14.300.—
	„	19.86

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	ƒ 42,314.64	ƒ	37,072.73
„ per dag-kilometer	„ 9.74	„	8.53

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (38.700)	*f*	7.400.—
Goederen, tonnen (2.600)	„	6.400.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal	*f*	14.100.—
Per dag-kilometer	„	10.—
Vorig jaar	„	—
	„	—

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan	*f* 78,797.85	*f*	—
„ per dag-kilometer	„ 9.26	„	—

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Juli 1899 *f* 28,400 tegen *f* 27,000 in 1898.

BATAVIA ELECTRISCHE STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Harmonie-Dierentuin Juli 1899 *f* 4600. Per dagkm. *f* 29.68.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over de maand Juli 1899 *f* 8100 (telegrafisch); idem 1898 *f* 6237.50; vermeerdering *f* 1862.50. Opbrengst 1 Jan. t/m. ult°. Juli 1899 *f* 40,785.84; idem 1898 *f* 33,386.19; vermeerdering *f* 7399.65.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over de maand Juli 1899 *f* 5600 (telegrafisch); idem 1898 *f* 3133.35; vermeerdering *f* 2466.65. Opbrengst 1 Jan. t/m. ult°. Juli 1899 *f* 22,557.97; idem 1898 *f* 14,623.65; vermeerdering *f* 7934.32.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Opbrengst over de maand Juli 1899 *f* 6500 (telegrafisch); idem 1898 *f* 6411.24; vermeerdering *f* 88.76. Opbrengst 1 Jan. t/m. ult°. Juli 1899 *f* 29,675.39; idem 1898 *f* 32,063.60; vermindering *f* 2388.21.

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1899	*f*	19.800	*f* 16.40	39
„ 1898	„	16.200	„ 13.40	
Verschil meer	„	3.600	„ 3.—	
Van 1°. Jan.:				
1899 tot 31 Juli 1899	„	123.200	„ 14.90	39
1898 „ 31 „ 1898	„	105.400	„ 14.—	35
Verschil meer	„	17.800	„ 0.90	
Verschil minder	„	—	„ —	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Juli 1899	f 17.600	f 13.90	}	41
„ 1898	„ 16.300	„ 12.80	}	
Verschil meer	„ 1.300	„ 1.10		
Van 1°. Jan.:				
1899 tot 31 Juli 1899	„ 61.600	„ 7.10	}	41
1898 „ 31 „ 1898	„ 51.800	„ 6.—	}	
Verschil meer	„ 9.800	„ 1.10		
Verschil minder	„ —	„ —		

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1899	f 42.100	f 16.20	} 84
„ 1898	„ 34.200	„ 13.10	} 84
Verschil meer	„ 7.900	„ 3.10	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Juli 1899	„ 150.600	„ 8.50	} 84
1898 „ 31 „ 1898	„ 113.500	„ 8.30	} 65
Verschil meer	„ 37.100	„ 0.20	
Verschil minder	„ —	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1899	f 96.500	f 11.50	} 270
„ 1898	„ 48.500	„ 8.30	} 189
Verschil meer	„ 48.000	„ 3.20	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Juli 1899	„ 401.900	„ 7.20	} 265
1898 „ 31 „ 1898	„ 160.400	„ 5.10	} 149
Verschil meer	„ 241.500	„ 2.10	
Verschil minder	„ —	„ —	

SEMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Juli 1899	f 121.500	f 15.60	} 251
„ 1898	„ 111.100	„ 14.80	} 242
Verschil meer	„ 10.400	„ 0.80	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Juli 1899	„ 531.400	„ 10.—	} 251
1898 „ 31 „ 1898	„ 499.800	„ 9.70	} 242
Verschil meer	„ 31.600	„ 0.30	
Verschil minder	„ —	„ —	

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juli 1899 (aantal reizigers 73,000) *f* 34,500; idem 1898 (aantal reizigers 60,000) *f* 22.500. Sedert 1 Januari 1899 *f* 117,300, tegen *f* 73,800 in 1898.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Juli 1899 (aantal reizigers 33,500) *f* 12,500; idem 1898 (aantal reizigers 20,000) *f* 4000. Sedert 1 Januari 1899 *f* 67,075, tegen *f* 16,116 in 1898.
In exploitatie p. m. 37 K.M., tegen p. m. 25 in Juli 1898.

MODJOKERTO STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Juli 1899 *f* 9390 of *f* 6.06 per dagkilom. Sedert 1 Jan. 1899 *f* 47207 of *f* 4.45 per dagkilom.

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M., tegen 102 K.M. in 1898.

Opbrengst Juli 1899	*f*	98.000	tegen	*f*	87.260	in	1898
„ per dagkilometer	„	30.99	„	„	27.59	„	„
„ sedert 1 Jan. 1899.	„	859,000	„	„	734.730	„	„

Beschouwing over het rapport van de Staatscommissie betreffende de opleiding der administratieve ambtenaren in Indië.[1]

DOOR

P. J. KOOREMAN.

Blijkens haar rapport acht de commissie, aangewezen om den Minister van Koloniën voor te lichten omtrent een herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaren voor den Administratieven dienst in Nederlandsch-Indië, het billijk aan hen, die thans hun studie aangevangen, dus na drie jaren, d.w.z. in 1901, kunnen voltooid hebben, de gelegenheid te laten om benoembaarheid te verwerven, hoewel in dat jaar, volgens bekendmaking in de *Staatscourant* van 2/4 April jl., geen uitzending van personeel voor den administratieven dienst zal plaats hebben.

Verder stelt zij voor om, wanneer in 1902 uitzending noodig mocht zijn, in 1901 met het aannemen van candidaat-ambtenaren op den voet der voorgestelde nieuwe regeling te beginnen.

Wordt overeenkomstig haar voorstel besloten, dan zullen dus in 1900 voor het laatst jongelieden, die met goeden uitslag het zoogenaamde grootambtenaarsexamen hebben afgelegd, ter beschikking van den Gouverneur-Generaal worden gesteld. Wel is waar wordt in art. 20 der voorgestelde regeling de benoembaarheid gewaarborgd aan hen, die haar bij het inwerkingtreden bezitten, doch dit zal hun weinig baten, want kans om benoemd te worden, en dat is toch het doel van hun studie geweest, hebben zij niet, daar zich zeker een groot aantal candidaat-ambtenaren zullen

[1] Daar er in de commissie niet één lid was, die kan gerekend worden practisch bekend te zijn met den werkkring van den ambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen, meende de Redactie, nu zij voor deze aflevering, wegens plaatsruimte, hoe ongaarne ook, een keuze moest doen uit de talrijke haar toegezonden artikelen over dit onderwerp, in de eerste plaats het woord te moeten geven aan een bekend hoofdambtenaar van het Binnenlandsch Bestuur *buiten Java*. REDACTIE.

aanmelden, en zij volgens artikel 1 der ontwerp-regeling niet behooren tot de ontwikkelde personen, die goede elementen voor den Indischen dienst opleveren.

Strenger vonnis over de tegenwoordige opleiding der Indische Ambtenaren, dus ook over het corps ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur sedert 1864, is niet denkbaar.

Dat corps moet al bizonder slecht werk hebben geleverd, in de streken, waar het werkzaam geweest is, allertreurigste toestanden hebben veroorzaakt, zal de Commissie in staat zijn dit te motiveeren.

Hard is ook haar oordeel over de Indische Regeering, die tot dusver het bestaan van zoo treurige toestanden heeft verborgen gehouden, en laten voortbestaan, zonder een enkele poging om daarin verbetering te brengen, zonder zelfs dat corps op zijn tekortkomsten gewezen en tot betere plichtsvervulling aangespoord en in staat gesteld te hebben.

Bespot wordt ook de publieke meening, aan wie in een zoo ernstige kwestie gevraagd wordt van haar gevoelen te doen blijken, zonder haar te wijzen op hetgeen in het bestaande verkeerd is gebleken, wat aangevuld moet worden, welke landsbelangen zijn geschaad of benadeeld geworden, zoodat zij den aard en den omvang niet kan gissen van het kwaad door het corps ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur als gevolg van hun gebrekkige opleiding gesticht.

Over de wijze, waarop Java is bestuurd geworden, kunnen wij niet oordeelen, en wat de Buitenbezittingen aangaat, waar tot dusver de leiding hoofdzakelijk aan het beleid en de inzichten van het gewestelijke bestuur is overgelaten, laten wij dit met gerustheid over aan hen, die het voorheen en het heden daar kennen. De commissie mist evenwel het recht hiertoe, omdat geen harer leden de Buitenbezittingen kent, de ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur daar aan het werk heeft gezien, weet hoe daar gewerkt moet worden, dus aanwijzen kan, wat verkeerd gedaan is en beter had kunnen wezen, indien zij een andere opleiding hadden genoten.

Slechts één lid der commissie is in de gelegenheid geweest de gebreken op te merken in de opleiding der jongelieden, die bij het corps Javaansche ambtenaren van Binnenlandsch Bestuur zijn geplaatst geworden, en nu zou het van groot gewicht zijn te weten, op welke wijze dat lid getracht heeft bij hen aan te vullen, wat

hun door gebrekkige opleiding onthouden, te verbeteren, wat hun verkeerd geleerd is, en hoe hij hen die noch voor vermeerdering noch voor verbetering van kennis vatbaar waren, heeft gesignaleerd voor bevordering. Zijn hard oordeel over het corps, waartoe hij zelf behoord, en waarvan hij zooveel leden voor het practische bestuur heeft moeten opleiden, kan slechts gegrond zijn op waar nemingen vermeld in door hem aan de Regeering ingediende rapporten.

Men verdenke ons evenwel niet van overschatting van het gehalte der ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen, en meene niet, dat naar ons gevoelen hun tegenwoordige opleiding volmaakt is. Het tegendeel is waar; deze is zeer zeker voor verbetering vatbaar, doch hun opleiding na indiensttreding meer dan die in Delft.

Trouwens, tegen welke opleiding verheffen zich tegenwoordig geen stemmen, en in elke ernstige poging tot verbetering ligt immers een erkenning van het gewicht der taak, waarvoor opgeleid wordt. Daarom zal ook het streven der Regeering om door verbeterde opleiding de dienstvaardigheid van de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur te verhoogen, door het geheele corps worden gewaardeerd.

De door de commissie in overweging gegeven regeling zal dit evenwel niet vermogen, en stellig tot vermindering van hun bruikbaarheid leiden, omdat zij beoogt den Indischen ambtenaar te onthouden, wat hij het meest noodig heeft, namelijk: een degelijke Indologische opleiding.

Van haar geringschatting der Indologische studiën levert art. 1 der ontwerp-regeling het beste bewijs, daar personen, die aan een hoogere burgerschool of een gymnasium hun aanvankelijke opleiding hebben genoten en zich daarna aan velerlei vakstudie hebben gewijd *wèl*, alleen zij die ook een hoogere burgerschool opleiding hebben gehad, en daarna het vak Indologie hebben bestudeerd *niet* als candidaat-ambtenaar mogen aangenomen worden. Zij stelt dus het vak Indologie lager dan tal van andere vakken en acht kennis van Indische taal-, land- en volkenkunde, zoo al niet overbodig dan toch minder noodig voor den candidaat-ambtenaar dan b.v. theologie of marine-administratie.

Schoon uit alle rangen en standen uitmuntende bestuursambtenaren zijn voortgekomen, dus ook uit een proponent en adjunct-administrateur bij de marine een goed ambtenaar bij het Binnen-

landsch Bestuur op de Buitenbezittingen groeien kan, zal men moeten toegeven, dat dit uitsluiten van hen die aan het groot-ambtenaarsexamen hebben voldaan, een dwaasheid is. Deze achterstelling van kennis van Indië bij kennis van andere vakken, waaronder er zijn die de bestuursambtenaar nimmer in toepassing mag of kan brengen, verklaart mede waarom de commissie de Indologische studie tot een minimum wenscht te beperken en een studie-tijd van negen maanden voldoende oordeelt.

Des niettegenstaande eischt zij, dat in die negen maanden aan den candidaat-ambtenaar genoeg Indologie zal worden geleerd, om daarop in de praktijk te kunnen voortbouwen, en zich te kunnen inwerken in datgene, wat ieder zich door studie en waarneming zal moeten eigenmaken. Die studie, zegt zij verder, moet het karakter dragen van een algemeene oriënteering, waaronder natuurlijk verstaan moet worden, dat de candidaat-ambtenaar zich thuis moet gevoelen, zijn eigen weg zal kunnen vinden in de vele landstreken, te zamen uitmakende de Buitenbezittingen en in taal en zeden zoo sterk uiteenloopende.

Datzelfde beoogt ook de tegenwoordige opleiding te Delft, die drie jaar en langer duurt, omdat voor een algemeene oriënteering juist kennis van details wordt vereischt, ôn onze kennis van de Buitenbezittingen zich in hoofdzaak niet verder uitstrekt dan tot de details. Daarom zouden wij wel eens willen weten, welke methode de commissie heeft ontdekt, waardoor haar candidaat-ambtenaren in negen maanden beter voor de praktijk worden voorbereid dan thans in Delft geschiedt.

Wellicht heeft de commissie zulke hooge verwachtingen van de door haar gevorderde hoogere en breedere aanvankelijke opleiding, dat zij haar candidaat-ambtenaren, schoon slechts een minimale kennis van Indologie hebbende, beter dan de tegenwoordige in staat acht zich in de praktijk de voor hun taak noodige Indologische kennis eigen te maken.

Doch dan weet zij blijkbaar niet door ondervinding, hoe moeielijk het is zijn kennis van Indologie, in de praktijk, dat is door navraag bij inlanders en waarneming, te vermeerderen, en hoe voorzichtig men zijn moet, wil men niet, met of zonder opzet, op een dwaalspoor worden gebracht. En wie van inlanders hun taal wil leeren, gaat het nog erger dan den Franschman, die onze taal leeren wil van een Nederlandschen boer. Wel is waar hebben enkelen, waaronder zeer weinig ontwikkelden, door studie in de

alleen een voor hun taak voldoende kennis van inlandsche talen, zeden en gewoonten weten te verwerven, doch dat waren bizonder begaafden en aangelegden, dus uitzonderingen, die niet als maatstaf mogen genomen worden, bij de vaststelling der wijze van opleiding van een geheel corps ambtenaren.

Groot geduld, veel tijd en veel lust in studie zijn vereischten voor vermeerdering van Indologische kennis in de praktijk. Dat heeft iedereen ondervonden, die zich daarmede heeft beziggehouden, en voor zoo groot geduld ontbreekt in den regel de tijd in Indië, waar ook de lust in studie, het streven om eigen kennis en daardoor ook van anderen te vermeerderen, bizonder klein is.

Het ligt niet op onzen weg hiervan de oorzaken op te sporen, en wij wenschen alleen in het licht te stellen, hoe weinig de commissie in haar voorstel rekening gehouden heeft met ervaring.

Voor zoover ons bekend heeft van de meesters in de rechten en van de theologen, die bij het Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen hebben gediend, slechts één het tot Resident kunnen brengen, en het is immers van algemeene bekendheid, dat de rechterlijke ambtenaren in Indië, op enkele gunstige uitzonderingen na, weinig aan Indologische studiën doen.

In den regel spreken zij alleen laag Maleisch, een taal gecreëerd tot gemak van Europeanen en Vreemde Oosterlingen, en zoo eenvoudig, dat Europeesche soldaten en matrozen haar in eenige maanden en zonder de hulp van anderen kunnen aanleeren.

Zij wordt echter alleen verstaan en gesproken door Inlanders, die gewoon zijn met Europeanen en vreemde Oosterlingen om te gaan.

In de Kampong komt men met dat Maleisch niet ver, en wordt men zelfs niet begrepen, indien om eten of drinken wordt gevraagd.

Op landraadzittingen in de Maleische streken moet dan ook het Maleisch van beklaagden, partijen en getuigen voor den rechtsgeleerden Voorzitter in laag Maleisch worden overgezet door den griffier, den Djaksa (den inlandschen ambtenaar van het openbaar ministerie), of een ander aangewezen om als tolk te fungeeren. En daar de woordenschat van het laag Maleisch klein is, dus dikwijls omschrijvingen worden vereischt voor het juist stellen van een vraag, of het goed begrijpen van een antwoord, heeft iedereen het recht van zulke rechtspraak het zijne te denken.

Geen wonder dan ook, dat de wijze, waarop het onderzoek ter terechtzitting wordt gehouden, dikwijls de lachlust opwekt van

particulieren, die voor hun bedrijf of beroep beter Maleisch hebben moeten leeren.

Dit zij voldoende, wat hun aanleeren van inlandsche talen in de praktijk betreft, en wat de volkenkunde aangaat, zullen wij volstaan met de opmerking, dat de rechtelijke ambtenaren onze kennis daarvan tot dusver slechts in zeer geringe mate hebben vermeerderd, ofschoon voor hun taak een helder inzicht in inlandsche toestanden volstrekt noodig is, en hun dagelijksch werk de beste gelegenheid biedt om het karakter, de samenleving en de rechtsbegrippen van den inlander te leeren kennen.

Met het veelzeggende voorbeeld voor oogen van een geheel corps rechtelijke ambtenaren, dat, hoewel plicht, ambt en liefde voor hun vak dit eischen, zich zoo weinig op Indologische studiën in de praktijk heeft toegelegd, meent de commissie toch op de eerste plaats onder de goede elementen voor opleiding tot den Indischen administratieven dienst te moeten rangschikken candidaat-ambtenaren met den titel van dokter in de rechtswetenschap.

Deze ervaring met de rechterlijke ambtenaren stellende tegenover het ook door de Indische Regeering erkende feit, dat de bestuursambtenaren op de Buitenbezittingen bewezen hebben voor hun taak berekend te zijn, en rekening houdende met den geringen studielust in Indië en met de moeielijkheid om in de praktijk voldoende Indologische kennis op te doen, komt men tot het besluit, dat de opleiding voor den Indischen dienst grondige vakstudie moet blijven, hoe hoog de eischen voor de toelating daartoe ook gesteld worden.

Het ligt trouwens voor de hand, dat personen, die de Indologie als hun speciaal vak hebben gekozen, daarin drie jaren en langer zijn opgeleid, degelijker tot verdere studie en waarneming zijn voorbereid en zich daartoe meer aangetrokken zullen gevoelen, dan de candidaatambtenaren van de commissie, met minimale Indologische kennis, die aanvankelijk een ander vak hebben gekozen, dat hebben beoefend, daarin hun weg hebben leeren vinden, dus zich veel liever zullen blijven bewegen op bekend terrein, dan zich wagen op het onbekende, de Indologie, het vak, dat zij voor hun dienstwerk grondig kennen moeten.

Dit vak is echter zoo uitgebreid, dat daarvan onmogelijk in drie jaren een aan alle eischen der praktijk voldoend overzicht kan gegeven worden. Om dus te voorkomen dat van alles wat doch te weinig wordt gegeven, de studie in geheugenwerk

ontaardt en een verward beeld wordt verkregen van het geheel, waardoor een wankele grondslag wordt gelegd voor verdere studie in de praktijk, moet de opleiding daarin op verstandige wijze worden beperkt.

Hoe dat kan geschieden, leert al weer de ervaring, dat een ambtenaar, die zich geheel op de hoogte gesteld heeft van de taal, de zeden en gewoonten van een enkel Indisch volk, zich spoedig geheel thuis gevoelt bij een ander, hoezeer ook in taal, zeden en gewoonten daarvan verschillende.

Dit laat zich hierdoor verklaren, dat in elke samenleving, hoe primitief ook, oorzakelijk verband bestaat tusschen de daarvoor geldende regelen, en bij de vele Indische rassen naast groote verschillen ook vele overeenkomsten, zoowel in taal als in zeden, gebruiken en gewoonten, zijn waar te nemen.

Een ambtenaar die eenmaal werkzaam geweest is op hem geheel bekend terrein, zal het hinderen na verplaatsing voor zijn dienstwerk de bijstand van anderen te behoeven.

Het is voor hem een behoefte van zijn nieuw ressort even goed op de hoogte te zijn als van het oude. Dit wordt hem vergemakkelijkt, doordat hij weet, hoever zijn kennis gaan moet om een ras geheel te kunnen overzien, de overeenkomsten en verschillen in taal, zeden en gebruiken hem spoedig in het oog zullen vallen, en hij uit enkele hem bekend geworden overeenkomsten en geschillen ook andere kan afleiden.

Daarom onderwijze men aan de voor de Buitenbezittingen bestemde ambtenaren *uitsluitend Maleisch*, doch grondig en practisch, vooral woord- en zinconstructie, conversatie en correspondentie; zoomede de grondbeginselen en resultaten van de vergelijkende studie der Indische talen voor zoover deze zijn te benutten voor het aanleeren in de praktijk van andere inlandsche talen. Met de lessen in conversatie en correspondentie is het wenschelijk een ontwikkeld Maleisch inlandsch onderwijzer te belasten.

Laag Maleisch behoeft niemand geleerd te worden, evenmin het onthouden van veel Maleische woorden, omdat daarvoor praktijk alleen voldoende is.

Aan de voor Java bestemde ambtenaren geve men een zoo volledig mogelijk overzicht van de zeden, gewoonten en gebruiken der Javanen; aan de voor de Buitenbezittingen bestemde hetzelfde van twee der voornaamste rassen, die daar wonen, en onderling

in zeden en gewoonten aanmerkelijk verschillen, vooral in bestuursinrichting, die bij het eene democratisch en bij het andere aristocratisch moet zijn. Indien dan verder in den vorm van herhalingsonderwijs wordt gewezen op principieele voor het bestuur wetenswaardige overeenkomsten en verschillen met andere rassen en weggelaten al wat zich eigent voor aanleeren door aanschouwen, als kleeding, woningen, wapens, plechtigheden, enz., dan wordt de aanstaande ambtenaar in de taal, land- en volkkunde inderdaad degelijk voorbereid tot voortbouwen op het geleerde, in bekend, en tot aanleeren naar het geleerde, in onbekend terrein, zoodat de Regeering voor zijn definitieve benoeming of bevordering kan dus moet eischen, dat hij de taal spreekt van de streek, waarin hij werkzaam is gesteld. Is hij daarin niet genoeg ervaren dan zal hij de bevolking toch niet leeren begrijpen, als was hij nog zoo algemeen ontwikkeld, en al was hem, waar en door wie ook, nog zooveel land- en volkenkunde geleerd.

Naar het oordeel der commissie heeft de candidaatambtenaar niet meer kennis van den Islam noodig, dan voor zoover die in de inlandsche maatschappij is doorgedrongen, of daarop invloed heeft gehad.

Hieruit volgt, dat zij in het geheel geen rekening wenscht te houden met de ervaring in de laatste jaren opgedaan, dat in geheel ons Indië een krachtige Mohamedaansche propaganda bestaat, wier streven het is de maatschappij voor zoover zij nog inlandsch is gebleven naar de grondslagen en den geest van den Islam te hervormen.

Meermalen heeft die propaganda de Indische Regeering groote zorg gebaard, zoodat van haar bevelen zijn uitgegaan, strekkende, om de inwerking van de Mohamedaansche beweging op de Inlandsche maatschappij zoo mogelijk tegen te gaan, in elk geval te temperen. Die opdracht eischt van de bestuursambtenaren niet alleen kennis van al wat reeds Mohamedaansch is in de inlandsche maatschappij, maar ook bekendheid met de kenmerken der propaganda dus met den Islam, ter voorkoming van onopgemerkte vervanging van inlandsche instellingen door Mohamedaansche en van verwaarloozing van inlandsche gebruiken in het belang van den Islam, zooals eenige malen is voorgekomen.

Onbekendheid van de commissie met het woelen en werken van de Mohamedaansche propaganda en met het gewicht door de Regeering aan haar bestrijding en tempering gehecht kan niet

verondersteld worden, dus is het onverklaarbaar, waarom zij blijkens haar opleidingsprogram de kennis van den Islam zoo aanmerkelijk wenscht beperkt te zien, en waarom zij den bestuursambtenaar juist het eenige middel wil ontnemen volstrekt noodig voor de volbrenging van een der voornaamste onderdeelen van zijn taak.

In een zaakrijk artikel van mr. A. J. Immink opgenomen in de *Gids* van Mei jl. wordt aangegeven, hoe te gemoet gekomen kan worden aan gegronde grieven tegen de wijze waarop thans de examens voor Indisch ambtenaar worden afgenomen, en hoe zijn opleiding kan worden verbeterd.

De op ervaring en praktijk gegronde denkbeelden van dien gewezen Indischen rechterlijken Hoofdambtenaar kunnen wij geheel onderschrijven, met dit voorbehoud echter, dat wij niet beoordeelen kunnen, of voor Indologische studiën de opleiding aan een gymnasium zich meer eigent dan die aan een hoogere burgerschool. Aan elke opleiding, die een betere voorbereiding ware dan de hoogere burgerschool geven kan voor het aanleeren van inlandsche talen en het bestudeeren en begrijpen van inlandsche toestanden geven wij de voorkeur.

In het bizonder stemmen wij in met wat in dat artikel gezegd wordt van de juridische opleiding der ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur.

In tegenstelling met het op ervaring gegronde gevoelen van dien rechtsgeleerde, die kennis van de Indische wetboeken onontbeerlijk noemt, en juridische opleiding voor hen noodig oordeelt, beweert de Commissie, waarin geen enkel tot oordeelen bevoegd lid zitting heeft, dat het thans te Delft gegeven onderwijs in de Indische wetboeken nutteloos, zelfs gevaarlijk is.

Blijkbaar kent zij alweer den omvang niet van de werkzaamheden der ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen, welke rechtkennis vereischen. Behalve dat zij die dikwijls behoeven voor het uitbrengen van adviezen en voor hun reeds door mr. Immink omschreven taak, is het onderzoek van rechtzaken, het beoordeelen van wat recht en wat onrecht is, zonder dat een rechterlijke beslissing wordt of kan worden ingeroepen, hun dagelijksch werk.

Daar zij in den regel geheel alleen staan, en hun ressort gewoonlijk geïsoleerd ligt, zoodat zij niet als in Nederland het optreden van de daartoe bevoegde autoriteiten, of het advies

van meer deskundigen kunnen vragen en afwachten, vervangen zij in bijna alle gevallen alle rechters, rechtbanken, rechterlijke autoriteiten en raadslieden, tot wie men zich elders wenden kan of moet. Zij moeten weten, welk standpunt zij in geschillen hebben in te nemen, rekenschap kunnen geven van hun handelingen in geschillen, waarin het Gouvernement betrokken is, of kan worden, en in een aantal gevallen waarin om politieke redenen geen beroep op den gewonen rechter mogelijk is, hetzij beslissen, hetzij bemiddelen, hetzij de Regeering voorlichten, opdat zij op goede gronden beslissen kan.

De in hun ressort wonende Europeesche particulieren brengen al hun geschillen, al hun reclames bij hen voor, en roepen gewoonlijk hun beslissing of bemiddeling in, omdat het rechtzoeken bij den bevoegden rechter dikwijls niet mogelijk is, soms aan partijen groote verliezen, en altijd veel tijdverlies en groote kosten berokkent. In de residentie Oostkust van Sumatra, waar zooveel Europeanen wonen en het Nederlandsch kapitaal zoo groote belangen heeft, dus botsingen dikwijls voorkomen, worden dan ook hoogst zelden civiele geschillen bij den Raad van Justitie aanhangig gemaakt.

Indien de Ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen konden weigeren zich in te laten met rechtszaken, waarmede zij rechtens geen bemoeienis hebben, dan zou het Gouvernement verplicht zijn de rechterlijke macht dadelijk aanzienlijk uit te breiden ter voorkoming van groote schade, belachelijke vertooningen en dwaze verhoudingen, die ons prestige tegenover de inlandsche bestuurders ten zeerste zouden benadeelen. Daartoe zou het ook gedwongen worden in streken, waar thans de middelen tot rechtverkrijging voldoende aanwezig zijn, zoodra in de rechtvaardigheidszin en de rechtskennis dier ambtenaren geen vertrouwen meer wordt gesteld, dus door hun raadgevend en bemiddelend optreden geen kwestiën meer kunnen worden voorkomen.

Al deze bemoeienissen eischen evenzeer rechtskennis als de vele en gewichtige rechterlijke verplichtingen hun van rechtswege opgelegd, zoodat zij zich die door eigen studie, op- of aanmerkingen dan wel voorlichting van meer bevoegden, hebben moeten verwerven, en naar het oordeel van bevoegde beoordeelaars zijn velen daarin voldoende geslaagd, sommigen zelfs zoo goed, dat dit door het Hooggerechtshof van Nederlandsch Indië en Raden van Justitie is erkend geworden.

Indien dus de commissie meent toch gegronde redenen te hebben om zoozeer beducht te zijn voor dilettantisme op rechtsgeleerd gebied, indien de rechtswetenschap inderdaad een zoo verschrikkelijke is, dat iemand, die naar algemeene ontwikkeling streeft, wijs handelt, door zich met haar in het geheel niet in te laten, schoon de wet eischt, dat iedereen met al haar voorschriften bekend is, dan had zij, omdat de toestanden op de Buitenbezittingen dringend de aanwezigheid eischen van bestuursambtenaren met rechtskennis, de Regeering moeten voorstellen voor de toelating als candidaat-ambtenaar uitsluitend het doctoraat in de rechtswetenschap te eischen.

Voor dat voorstel zou trouwens veel te zeggen zijn, indien tevens voor rechterlijke en candidaat ambtenaren dezelfde, niet minimale maar degelijke Indologische opleiding werd gevorderd, want dan zouden zij, rekening houdende met aanleg en geschiktheid, afwisselend met rechterlijke en bestuursambten belast kunnen worden; dan zou zoowel het bestuur als de rechtspraak over den inlander aanmerkelijk verbeterd, en de zoo dringende noodige samenwerking van rechterlijke macht en administratief gezag verkregen worden, die, om den innigen samenhang van bestuur en rechtspraak, alleen leiden kan tot een goede regeling en afbakening van beide.

Een regeling in dezen geest zou evenwel de bestuurskosten aanzienlijk doen stijgen, en in Indië moet immers bezuinigd worden, dus kan men volgens de commissie op de Buitenbezittingen best volstaan met dillettanten op Indologisch gebied zonder rechtskennis.

Wij zullen het, wat de door de commissie voorgestelde opleiding van candidaat-ambtenaren aangaat, hierbij laten, en alleen nog opmerken dat haar voorstel geheel den indruk maakt, alsof zij de meening is toegedaan, dat Indië het best zonder kennis van Indië zal worden bestuurd, en het dus noodzakelijk is, hoe eer hoe beter te breken met het stelsel van bestuur over de inlandsche bevolking door haar eigen Hoofden en zooveel mogelijk volgens haar eigen zeden, gebruiken en gewoonten.

Is onze opvatting juist, dan moeten wij er op wijzen, dat evenals de vruchtbaarheid van haar bodem, in den regel ook Indie's draagkracht wordt overschat, dus op belangrijke stijging van haar inkomsten niet mag worden gerekend, en dat er reeds schatten mede gemoeid zouden zijn, indien al wat daar nu reeds op westersche leest is geschoeid, ook met westersche stiptheid wordt toegepast.

Verbeteringen van meer ingrijpenden aard zijn dringend noodig in de verdere opleiding der jonge ambtenaren, nadat zij ter beschikking van den Gouverneur-Generaal zijn gesteld.

Tegenwoordig laat men hen soms te Batavia geruimen tijd met nietsdoen doorbrengen, waardoor zij al dadelijk een verkeerden indruk krijgen van den Indischen dienst.

Met eenigen goeden wil kan er altijd nuttig en leerzaam werk voor hen gevonden worden door hen ter beschikking te stellen, hetzij van den Resident van Batavia, die hen bij de politie of belastingen kan werkzaam stellen, hetzij van een ambtenaar der Burgerlijke openbare werken belast met wegaanleg en bouw van bruggen van eenvoudige constructie, hetzij door tijdelijke plaatsing op een der departementen van algemeen bestuur.

Na hun ter beschikking stellen van een hoofd van gewestelijk bestuur, die bevoegd is hen aan een der hem ondergeschikte bestuursambtenaren toe te voegen, wordt hen tegenwoordig dikwijls geen vast werk gegeven, en moeten zij, naar het heet maar zelf hun werk zoeken. Soms doen zij niets dan rondloopen en anderen van hun werk afhouden, of verrichten zij werkzaamheden, die hun eigenlijk niet mogen worden opgedragen.

Een gevolg hiervan is, dat de te Batavia verkregen verkeerde indruk wordt versterkt, zij in hun jeugdige illusiën niet worden bemoedigd, hun handen verkeerd staan, zoodra hun werk wordt opgedragen, waarvoor zij verantwoordelijk zijn, en het hun hoe langer hoe meer moeite gaat kosten om zich met ernst aan hun werk te zetten.

Indien zich in dien zoogenaamden leertijd bij hen geen bepaalde ondeugden openbaren, en zij persoonlijk minstens niet tegenvallen, kunnen zij toch van benoeming tot controleur verzekerd zijn, zijn, zoodra zij aan de beurt komen. Zelden wordt een adspirant-controleur voor bevordering ongeschikt verklaard, en komt het een enkele maal voor, dan heeft dit gewoonlijk eenvoudig zijn overplaatsing naar een ander gewest tengevolge, en wordt hij na eenigen tijd, tot verbazing van allen die hem gekend hebben, toch bevorderd. Er zijn gevallen van jonge ambtenaren, die zoo dikwijls van het eene gewest naar het andere werden overgeplaatst, dat geen hunner chefs een beslist oordeel over hen kon vellen, en zij bevorderd moesten worden, omdat niemand hen ongeschikt kon verklaren.

Heeft een jong ambtenaar relatiën met invloedrijke personen,

en dient hij ergens niet naar zijn genoegen, of bevalt hem zijn eenzame standplaats niet, dan kost het hem slechts eenige brieven om overplaatsing te verkrijgen naar een ander gewest, waar hij minder aan den tand wordt gevoeld, of meer van het leven kan genieten. Vaak komen zij met introductiebrieven van hooggeplaatsten, waarin tegelijk om een goede soms aangegeven standplaats wordt verzocht, en dat dergelijke verzoeken wel eens het gewenschte effect hebben, ligt voor de hand, daar de chefs de macht der protectie reeds vanaf den aanvang hunner loopbaan hebben leeren kennen, ondervonden hebben, hoeveel met den mantel der liefde wordt bedekt, indien men geprotegeerd wordt, hoe weinig voldoende is om een carrière te breken, indien men niet in dat voorrecht deelt, en zij zelven soms voor bevordering of behoud van betrekking den bijstand van invloedrijke personen behoeven.

Dit bederven van jonge ambtenaren, waardoor in het corps elementen worden opgenomen, die alle geschiktheid voor hun dienstwerk missen, moet geheel ophouden; en dat kan, indien de Indische Regeering dat ernstig wil, door plaatsing en bevordering uitsluitend te doen afhangen van deugdelijk bewezen geschiktheid en bekwaamheid. Hierdoor komen Chefs en ondergeschikten beiden zelfstandiger tegenover elkaar te staan, en worden zij zekerder van hun toekomst indien zij de aan hun ambt verbonden plichten met nauwgezetheid vervullen.

Er moet gebroken worden met de gewoonte om de ambtenaren, die eenmaal bij het practische bestuur zijn geplaatst, zoolang zij niet met den strafrechter zijn in aanraking gekomen, of geen verzet uitgelokt, dan wel het Gouvernement groot nadeel berokkend hebben, daarbij te laten, al zijn zij daarvoor ook nog zoo ongeschikt, hetzij door gebrek aan aanleg, hetzij door lichaamszwakte of ziekte, hetzij door ondeugden of slechte gewoonten.

De jonge ambtenaren moeten aanvankelijk op proef dienen, en hun proeftijd moet lang genoeg duren om over hun al of niet geschiktheid te kunnen oordeelen. Daarom en omdat nauwkeurige kennis van een ras, de zekerste voorbereiding is om ook spoedig met andere rassen vertrouwd te raken, is het noodig hen zoo lang mogelijk, liefst tot dat zij voor benoeming tot controleur in aanmerking komen, in hetzelfde gewest te laten dienen, bij voorkeur onder de bevelen van een controleur belast met het bestuur over een belangrijke afdeeling of onderafdeeling. Van de Chefs

moet een verstandige leiding en opleiding hunner ondergeschikten worden geëischt, en in het bizonder dient er tegen gewaakt te worden, dat dezen zich door langdurig verblijf op een afgelegen plaats niet van het sociale leven vervreemden.

Gedurende hun proeftijd moeten de jonge ambtenaren gooefend worden in de gewone administratieve werkzaamheden, welke later van hen gevorderd zullen worden.

Op de buitenbezittingen zijn die werkzaamheden gewoonlijk van eenvoudigen aard, zoodat zij met eenigen practischen aanleg en lust in werken spoedig daarmede voldoende vertrouwd raken. Het voorbeeld van hun chefs moet hun leeren hoe met inlanders en hoofden behoort te worden omgegaan, waarna zij zooveel mogelijk met hoofden en bevolking in aanraking kunnen worden gebracht, opdat zij zich kunnen wennen aan omgang met hen, en het verstaan en spreken van hun taal.

Naar gelang zij toonen van dezen oefeningstijd een nuttig gebruik te hebben gemaakt, kunnen hun geleidelijk zelfstandiger werkzaamheden worden toevertrouwd, doch aanvankelijk alleen de zoodanige, die gecontroleerd kunnen worden, want de jonge ambtenaren moeten weten en dagelijks ondervinden, dat zij gecontroleerd worden en dat van den uitslag der proef hun plaatsing bij het Binnenlandsch Bestuur afhangt.

Op deze wijze alleen kunnen zij degelijk voorbereid worden tot de eigenaardige taak, die hen later wacht.

Men heeft namelijk op de Buitenbezittingen in den regel te doen met bevolkingen, die niet zoo gedwee zijn en niet zoo gemakkelijk te leiden als de Javanen, en die ook niet zooveel ontzag hebben voor hun hoofden.

Het bevelen is daar als overal gemakkelijk, doch het is lastig ze te doen uitvoeren, omdat hoofden en bevolkingen liefst hun eigen gang gaan, gaarne doen, wat zij van oudsher gewoon zijn te doen, en afkeerig zijn van al wat hun nieuw is of schijnt, en van al wat hun geen dadelijk voordeel of gemak aanbrengt. Daar nu bijna al wat van hen volgens de bestaande voorschriften gevorderd moet worden, nieuw voor hen is, en hun geen dadelijk voordeel of gemak aanbrengt, is het de taak der ambtenaren, hoofden en bevolkingen te laten doen, wat zij liever zouden nalaten, en waaraan zij zich zooveel mogelijk trachten te onttrekken.

Met dwang, en, waar het noodig is, machtsvertoon zou hun tegenwerking of leidelijk verzet gemakkelijk zijn te overwinnen, doch

dit strookt niet met de inzichten der Regeering, die een oordeelkundige toepassing van haar voorschriften eischt, liefst zoo min mogelijk maatregelen van dwang ziet aanwenden, en daartoe zelf alleen in uiterste gevallen overgaat.

Onder oordeelkundige toepassing heeft men alzoo te verstaan, toepassing zoo veel dit mogelijk is, liefst een stipte, zonder openlijke onwil of verzet uit te lokken. Het is dus de taak der bestuursambtenaren, hetgeen Hoofden en bevolking eigenlijk niet willen, aan te passen aan hetgeen zij wel willen, en daartoe zijn alleen zij in staat, die hun taal goed spreken, en hun zeden, gewoonten en gebruiken kennen en begrijpen, omdat dan in bijna alle voorkomende gevallen de plek te vinden is, waar aangepast kan worden.

Indien verder nog in aanmerking wordt genomen, dat in onder ons rechtstreeksch bestuur staande streken nog veel niet geregeld is, en in onder ons indirect bestuur staande Landschappen veel niet geregeld kan worden, daar in voorkomende gevallen zelfs niet altijd op dezelfde wijze kan worden gehandeld, dan kan van de taak der ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur op de Buitenbezittingen met het volste recht gezegd worden, dat zij een zeer eigenaardige is, waarvoor niet iedereen geschiktheid kan bezitten.

Er zijn dan ook ambtenaren die alles, en er zijn er ook die zoo goed als niets van Hoofden en bevolking gedaan kunnen krijgen.

Dat hangt geheel af van aanleg, slag om met Hoofden en bevolking om te gaan, en van de gave om zich in alles te kunnen schikken en zich verplaatsen in de omgeving, waar men zijn beste levensjaren moet doorbrengen.

Uit het gepresteerde werk alleen kan blijken of men den voor die eigenaardige taak vereischten aanleg bezit, en daarom moeten de jonge ambtenaren van af hun indienstreding dadelijk aan het werk gezet en aan het werk gehouden worden. Blijkt uit hun wijze van werken en de daarmede verkregen resultaten, dat zij dien aanleg niet of door gebrek aan ernst en toewijding nog niet in voldoende mate bezitten, dan moeten zij, hetzij voor het bestuursambt ongeschikt verklaard, en bij een andere tak van dienst geplaatst, hetzij aan een voortgezette proef onderworpen worden.

Tegenwoordig is men echter vrij algemeen de meening toegedaan, dat iemand, die voor het practische bestuur is afgekeurd, nergens

voor deugt, terwijl het toch voor de hand legt, dat uit een ongeschikt bestuursambtenaar even goed een degelijk bureauambtenaar kan groeien, als een degelijk bestuursambtenaar uit een ongeschikt bureauambtenaar. Leidde deze dwaling tot het besluit om zoo iemand voor alle diensten af te keuren, dan zou althans het gehalte van het corps daaronder niet lijden, dit niet van tijd tot tijd in opspraak worden gebracht, en alleen onredelijk tegenover den afgekeurde gehandeld worden, die dan bovendien nog jong genoeg zou zijn om te trachten op andere wijze door de wereld te komen. Thans heeft echter een afkeuring voor het practische bestuur tot eenig gevolg herhaalde overplaatsing, totdat eindelijk zwakheid onkunde of misplaatst medelijden leidt tot geschiktverklaring voor definitieve plaatsing, en is dat eenmaal geschied, dan wordt het steeds moeilijker zelfs de allerslechtste elementen uit het corps verwijderd te krijgen. Soms laat een finaal afgekeurde zich bewegen zelf om plaatsing bij een departement van algemeen bestuur te verzoeken. Heeft hij geen relatiën met hooggeplaatsten dan zal hij de grootste tegenwerking ondervinden, want, zoo meent men, een ambtenaar die zich zelf ongeschikt oordeelt voor het practische bestuur, deugt stellig ook niet voor de dienst op een departement.

Het is zelfs gebeurd, dat om die tegenwerking te overwinnen eervol ontslag uit de betrekking werd gevraagd en verkregen, en het na veel moeite, lang wachten en tal van actes de présence eindelijk gelukte plaatsing op een departement te bemachtigen. Dat duurde echter niet lang, want herplaatsing en bevordering volgde, ook ontslag hetzij wegens handelingen, die zeer tot nadeel van de dienst volkomen ongeschiktheid bewezen, hetzij wegens ondeugden, die handhaving onmogelijk maakten. En dan nog bestaat er kans om voor de bestuursdienst behouden te blijven, namelijk door een verlof naar Nederland.

Hierdoor wordt verklaard, hoe het aan enkelen, die van af den aanvang hunner dienst, zooal niet ongeschikt dan toch nimmer onvoorwaardelijk geschikt werden verklaard, toch is kunnen gelukken zonder protectie assistent-Resident en met machtige voorspraak zelfs tot Resident en hooger op te klimmen.

Dat is evenwel de schuld der Regeering zelve, en kan volstrekt niet aan de Delftsche opleiding worden geweten.

Ook laat het zich verklaren, dat werkelijk goede bestuursambtenaren de trage promotie en hun slechte vooruitzichten toeschrijven aan het plaatsen en bevorderen bij hun corps van rijp en

groen, en hierdoor een geest van ontevredenheid is ontstaan, die schadelijk op de dienst terugwerkt.

De Regeering heeft echter die ontevredenheid aan een verkeerde oorzaak toegeschreven en daardoor geneesmiddelen aanbevolen, die de kwaal wel kunnen verzachten, doch niet genezen.

Zij heeft kunstmiddeltjes aangewend om de promotie te bevorderen, doch uit het oog verloren, dat door onbillijk of onrechtmatig handelen tegenover ouderen, het vertrouwen van de jongeren in eigen toekomst onmogelijk kan vermeerderen, en dat door verbetering van de financiëele vooruitzichten der ambtenaren alleen, hoezeer ook geboden door veranderde levensomstandigheden, het ambt aantrekkelijker, en niet voorkomen, veeleer in de hand gewerkt wordt, het opnemen van slechte elementen in het corps, terwijl het eenige afdoende en ook aangewezen geneesmiddel is, bestrijding van elke bevoorrechting, plaatsing en bevordering van ambtenaren, uitsluitend naar werken. Bewijzen de met hun werken verkregen resultaten niet met zekerheid, dat zij voor plaatsing of bevordering geschikt zijn, dan moeten zij zonder verdere consideratie òf uit de dienst verwijderd, òf bij andere takken van dienst worden geplaatst, waarvan er in Indië zoovele zijn, die een behoorlijke toekomst verzekeren, en een verjongingskuur behoeven door opname van meer ontwikkelde en beschaafder ambtenaren dan het gros, dat daarbij tegenwoordig dient.

Over het denkbeeld om de aanwijzing der Indische candidaat-ambtenaren door een commissie te doen geschieden, kunnen wij zwijgen, na hetgeen hiervoren over protectie in Indië is gezegd, ofschoon dit volstrekt geen aanspraak maakt op volledigheid.

's Gravenhage.

De afschaffing der Indische opleiding voor ambtenaar, die in de lucht zit.

De afschaffing der Indische opleiding voor administratief ambtenaar en de daarmee gepaard gaande afschaffing van de afneming der groot-ambtenaars-examens in Indië wordt door de commissie voor de benoembaarheid als van zelf sprekend beschouwd.

Want zij zegt o. a. (blz. 980 Augustus-aflevering. *Indische Gids*)

Geen van de examens en betrekkingen die door de commissie worden ingesteld als kenmerken van voldoende algemeene ontwikkeling, kunnen in Indië worden afgelegd en verkregen. . . . .

De commissie acht het inderdaad wenschelijk dat de mogelijkheid is uitgesloten dat bij den administratieven dienst in Ned.-Indië ambtenaren worden aangesteld die hunne opleiding niet voor een belangrijk deel in Europa hebben genoten.

Wij wezen er reeds op (blz. 1109 September-afl.) dat het *Algemeen Handelsblad* van de afschaffing der Indische opleiding zegt **dat zij in de lucht zit.**

De Minister van Koloniën, zich zeer voorzichtig uitlatende bij de behandeling der interpellatie Van de Velde, zeide: (Juli-afl. blz. 836)

Het rapport der commissie strekt tot opheffing der afdeeling B van het gymnasium Willem III te Batavia, en wanneer ik tot de slotsom mocht komen dat 's lands belang daardoor gediend zou zijn, zal ik niet nalaten daartoe de noodige stappen te doen.

Mocht het gebeuren dat ik tot voorstellen dienaangaande kom, dan wil ik reeds dadelijk verklaren, dat ik het niet in het belang van Indië zou achten de opheffing te doen plaats hebben zonder dat er iets voor in de plaats kwam. Te gelijk met het benoemen der commissie van advies heb ik, in Januari jl, de vraag in Indië aanhangig gemaakt, welke inrichting van onderwijs eventueel in de plaats van de afdeeling B van het gymnasium Willem III zou kunnen komen. Ik heb voorloopig gedacht aan een technicum of een inrichting van landbouw- of ander vakonderwijs: anderen hadden zooals mij gebleken is, meer het oog op een gymnasium. Hoe dit zij, de zaak is in Indië in studie. Het komt mij voor dat de bezwaren tegen de opheffing door er iets anders voor te geven, niet onoverkomelijk zijn. Men zal door de opheffing aan de Indische jongelieden

de kans ontnemen op opleiding in Indië tot plaatsing als ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur of bij de bureaux. Dat zal 5 of 10 jongelieden per jaar treffen, maar veel meer dan 5 of 10 per jaar zullen dan in de gelegenheid kunnen worden gesteld om in Indië te worden voorbereid voor een nuttigen werkkring, nuttig voor zich zelf en voor de ontwikkeling der kolonie. Ik wijs op de groote behoefte aan geschikt personeel o. a. van den landbouw, de nijverheid, den mijnbouw. Wanneer dat gebeurt geloof ik dat de balans ten voordeele van Indië zal overslaan.

Die opheffing wordt verder gesteund niet slechts door den heer Gallois, (Sept.-afl. blz. 1105), die als compensatie een gymnasium in Indië wenscht, maar ook door vele ambtenaren van B. B., onder anderen door Van Heutsz en Hasselman.

We kunnen dus als vaststaand beschouwen dat er een zeer sterke strooming is op het einde van het jaar 1899 om de gelegenheid af te snijden in Indië Indisch administratief ambtenaar te worden.

Slechts één stem verdedigde het behoud van die opleiding, het was die van Mr. H. Kuneman, die (Sept.-afl. blz. 1107) **de opheffing een politieke fout** zou achten,

omdat een groot deel der Indo Europeesche bevolking het behoud daarvan op hoogen prijs stelt en het als een reactionnairen maatregel en een terugkeer tot het vroegere radicaalstelsel zou beschouwen, indien de gelegenheid tot het afleggen van het groot-ambtenaarsexamen voortaan weder alleen in Nederland werd opengesteld. De Regeering behoort daarom in deze met meer dan gewone omzichtigheid te werk te gaan en in geen geval tot de opheffing dier afdeeling over te gaan, zonder tegelijkertijd eene behoorlijke compensatie daartegenover te stellen.

Wij leggen wel een cirkelgang af op koloniaal gebied! De mogelijkheid der opleiding in Indië werd èn in 1848 èn in 1864 beschouwd als een der gewichtigste punten van vooruitstrevende liberale koloniale politiek. De conservatieven van die dagen kwamen met dezelfde argumenten aan als de voorstanders van de afschaffing thans weer te berde brengen in 1899. Maar al is Dr. W. R. baron VAN HOËVELL de groote voorvechter van die opleiding in 1848, ter ziele, frisch, krachtig en strijdvaardig is nog de geest van den man van 1864, den toenmaligen minister van koloniën J. D. FRANSEN VAN DE PUTTE, die destijds, toen de Tweede Kamer een waar strijdperk was van koloniale politiek, op zoo welsprekende wijze de noodzakelijkheid van de mogelijkheid om in Indië examen af te leggen, verdedigde. En in 1848, zoo goed als in 1864, won die vooruitstrevende liberale richting het pleit.

Meermalen is het gezien hoe de vooruitstrevenden van 1848 en 1864 waren de conservatieven van heden; maar het is een eenig verschijnsel waar te nemen hoe, op koloniaal gebied, datgene wat na zwaren strijd bereikt is door de mannen van 1848 en 1864, een menschenleeftijd later wordt bestreden met dezelfde versleten argumenten als die der conservatieven van vroeger; hoe thans geëischt wordt terugkeer tot een toestand, die reeds in 1848 tot oproer in Indië dreigde te leiden. Een maatregel, die, als hij in 1848 en 1864 zóó bedenkelijk scheen, dat men er niet toe durfde overgaan, zeker honderdmaal bedenkelijker en onstaatkundiger is in 1899, nu niet slechts de Europeesche en de daarmee gelijkgestelde bevolking, maar ook een deel der inlandsche hoofden en hunne nakomelingen zooveel beter ontwikkeld zijn dan vroeger.

Er behoort moed toe thans weer een maatregel te nemen die Indië's zelfstandigheid aantast, op een tijdstip nu het — door de veranderde toestanden in Oost-Azië — meer dan ooit noodig is in Indië zelf zelfstandigheid te kweeken. Nu minder dan ooit is het geraden Indië stelselmatig hoe langer hoe meer afhankelijk te maken van het moederland. Een compensatie voor de afschaffing dier Indische opleiding te geven, is door den minister goed bedoeld, maar ze is, kan niet anders zijn dan ten eenenmale onvoldoende. De technische school van minister Cremer in Indië, wier nut niemand betwist, kweekplaats van opzichters, boormeesters, enz., zal een soort Indisch Mittweida worden, hetgeen zelfs Nederland mist. Voorzeker een inrichting, gewichtig voor Indië's welvaart, maar die slechts opleidt tot betrekkingen van minder gehalte: een polytechnische school ligt, kan nimmer liggen in de bedoeling. Dit is geen compensatie voor het wegnemen der mogelijkheid om Indisch ambtenaar te worden in Indië.

Men zou dit aldus kunnen uitdrukken: de kweekschool voor, maatschappelijk gesproken, menschen eerste klasse, kan nimmer gecompenseerd worden door een, zij het voortreffelijke, kweekschool voor menschen tweede klasse.

Daar echter het gevaar zeer zeker in de lucht zit, en nieuwe argumenten, na de voortreffelijke van Van Hoëvell en Fransen van de Putte in 1848 en 1864, niet noodig zijn tegen tegenstanders, die strijden met de argumenten der conservatieven uit die lang verloren tijden, is er maar één kans om de lucht te zuiveren van datgene wat haar verontreinigt: het weer opzoeken der argumenten der vroegere koloniale liberalen.

Wij moeten daarin de noodige beknoptheid in acht nemen.

Wie heeft niet wel eens gehoord van de zoogenaamde *tamme oproerlingen* in 1848?

Het hoofddoel van de bijeenkomst die eenige ingezetenen van Batavia wilden houden, en het hoofdonderwerp dat op de vergadering van den 22sten Mei 1848 behandeld is, was een eerbiedig verzoek aan den Koning, om jongelieden, die in Indië zijn opgevoed, niet van het radikaal van Indisch ambtenaar uit te sluiten. Er zijn nog altijd menschen, die deze barbaarsche instelling verdedigen en het voor nuttig en noodzakelijk houden, dat de ingezetenen van Nederlandsch-Indië hunne kinderen naar het vaderland zenden, om daar te worden opgevoed.

Aldus is de aanhef van een der pakkende artikelen in het *Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië* (1849 I, blz 290), uitgegeven door Dr. W. R. van Hoëvell, getiteld „De demonstratie der ingezetenen van Batavia op den 22sten Mei 1848".

De schrijver zegt verder nog het volgende:

Verscheiden maatregelen werden zelfs genomen, die het goede dat nog aanwezig was en aan een vroeger tijdvak zijn bestaan te danken had, den bodem insloegen, of op het onderwijs in zijn ganschen omvang den nadeeligsten invloed uitoefenden. Denk slechts, om niet meer te noemen, aan de intrekking van het instituut te Soerakarta, van de militaire school te Samarang en het instituut voor zeevaartkunde te Soerabaja, alsof de gebreken van deze instellingen niet konden worden weggenomen, en aan de bepalingen omtrent het radikaal, waardoor aan het onderwijs in Indië een grens werd gesteld, die, gelijk de hoofdcommissie van onderwijs zich reeds 1840 uitdrukt, de pogingen, om dat onderwijs de hoogst mogelijke bloei te doen bereiken, tegenwerkte en onmogelijk maakte. Jaren lang leden de ingezetenen zwijgend en geduldig onder dien droevigen toestand, en groot is het kwaad geweest, dat daarom voor de verstandelijke en zedelijke ontwikkeling het gevolg moest worden.

Slaan we thans de *Parlementaire Redevoeringen* op van J. D. Fransen van de Putte, deel II.

We zijn in de Tweede Kamer op den 10den Mei 1864.

Aan de orde is het wetsontwerp tot regeling van het onderwijs van Rijkswege in Indische taal-, land- en volkenkunde.

Vele leden verklaren zich tegen het wets-voorstel, omdat het onvolledig is en slechts eene onuitgewerkte gedachte bevat. De dringende behoefte aan een goede opleiding van Indische ambtenaren wordt erkend, waarbij men zich ook op het voorbeeld van Engeland beroept, maar men keurt het niet goed (o. a. de heer Wintgens), dat men een inrichting tot opleiding van Indische

ambtenaren vestige aan eene universiteit. — Het wets-ontwerp wordt verdedigd door den heer van Limburg Brouwer, die verklaart dat deze wet een nieuwe, een Indische wetenschap zal stichten. Verder wijst deze spreker op de eenzijdigheid, die bij het tegenwoordig onderwijs in Indische land- en volkenkunde bestaat, daar de zeden, instellingen en gebruiken der Javanen bijna uitsluitend worden verklaard uit het mohammedanisme, terwijl het hindoeïsme buiten rekening wordt gelaten. — De heeren van Kerkwijk en Storm van 's Gravesande verklaren voorstanders te zijn van het beginsel van opleiding van Indische ambtenaren in Nederland. Men verlangt in Indië „vertegenwoordigers der Europeesche beschaving". De heer van Kerkwijk vraagt inlichtingen omtrent de kwestie van het radicaal, terwijl de heer Mijer wenscht te vernemen welk verband er zal bestaan tusschen de op te richten Rijks-instelling en het gymnasium Willem III te Batavia, vooral ten aanzien van de opleiding van aanstaande Indische ambtenaren.

Ondanks het groote verschil van meening, dat zich in de discusie naar aanleiding van dit wets-ontwerp openbaarde, bleek er niettemin overeenstemming te bestaan omtrent twee hoofdpunten:

1°. dat het staatsbelang eischt, dat men in Nederlandsch-Indië, *en niet alleen op Java*, bekwame ambtenaren bezitte; en

2°. dat eene Europeesche opleiding, zoo al geen vereischte, waarop geene uitzondering mogelijk kan worden geacht, toch in den regel eene hoogst wenschelijke zaak is.

Daarop zegt de heer Fransen van de Putte, minister van koloniën het volgende:

De Regeering beaamt die twee stellingen. Het is uit de voordracht van mijn ambtgenoot van Binnenlandsche Zaken gebleken en ik hoop dit nader aan te toonen, dat het minstens lichtvaardig was bij analogie het verwijt tot deze Regeering te richten, dat zij eigenbelang zou voorstaan tegenover het algemeen belang.

Ik heb gezegd, dat het ook, met enkele uitzonderingen, der Regeering wenschelijk voorkomt, dat de Nederlandsch-Indische ambtenaar het voorrecht van een Europeesche opvoeding geniete. Maar ik druk op de woorden: enkele uitzonderingen, vooral naar aanleiding van hetgeen de geachte afgevaardigden uit Zierikzee en Steenwijk hebben gezegd. Ik geloof dat de Kamer zal toestemmen, dat, ofschoon het waar is dat de tropische zon niet zeer bevorderlijk is tot ontwikkeling van wetenschappelijken zin, men daar toch niet altijd zoo „*onversch*" wordt. Ik geloof dat de herinnering aan mannen

als de heeren Baud, van Hoëvell en anderen, de overtuiging zal verschaffen, dat men, ook na een langdurig verblijf in Indië, hier te lande vrij „*versch van hoofd*" kon terugkeeren.

Maar ook in een ander opzicht, wanneer de eerste opleiding zelfs slechts op de destijds nog gebrekkige lagere scholen hier te lande was verkregen, heeft men meermalen een ontwikkeling in Indië gezien, die onze verwondering wekt. Behoef ik te herinneren mannen als den te vroeg ontslapen van Lynden, als Janssen, den vroegeren Goeverneur van Celebes, als van Rees, het tegenwoordig lid in den Raad van Indië, als de Waal en zoovele anderen, die in brochures, door den geachten spreker uit Delft dikwijls aangehaald, en op andere wijze, zoo velerlei inlichtingen aan de Kamer hebben gegeven, en die, na slechts lager onderwijs hier te lande te hebben ontvangen, zich in Indië geheel hebben gevormd, hunne geheele opvoeding in Indië hebben genoten?

Maar bovendien zijn er bewijzen ten gunste van de uitzondering, die het quand même volgen van den regel voor de Regeering onmogelijk en onstaatkundig zouden maken.

En nu wijs ik nog op de generaals de Brauw en Meys en den kolonel van der Hart, die hunne opleiding in Indië hebben genoten aan de voormalige militaire school te Semarang.

Ik erken echter volkomen dat, zelfs nadat die stelling is vooropgezet, de oplossing van dit vraagstuk tot een van de moeilijkste punten van het staatsbeleid van den Minister van Koloniën behoort. Al mijne voorgangers hebben dit begrepen, want de buitengemeen groote massa retroactra over dit aangelegen onderwerp sedert 1825, maar vooral sedert 1838, bij het Departement aanwezig, levert daarvan het bewijs.

Reeds dagteekent die zorg der Regeering van de weder-in-bezitneming van onze koloniën.

De Souvereine Vorst nam reeds den 13den November 1814 een besluit, waarbij de voorwaarden op onbekrompen wijze werden vastgesteld voor de uitzending van Indische ambtenaren. Toen werden die ambtenaren verdeeld in vijf klassen. Maar die klassen waren minder geregeld met het oog op de bekwaamheden, dan wel op de eigenaardigheden van den goeden ouden tijd, zoodat bijv. tot de eerste klasse behoorden zoodanige personen, die door geboorte of rang daarop aanspraak schenen te hebben. De voorwaarden van uitzending waren zóó ruim gesteld dat, niettegenstaande de groote vermindering der waarde van het geld tusschen het jaar 1816 en nu, wij die voorwaarden op dit oogenblik nog ruim zouden vinden.

En wat was daarvan het gevolg? Dat, vooral kort na de overneming der kolonie in 1816, dikwijls gehuwde en veelal bejaarde menschen, die nooit over Indië hadden gedacht, naar Indië werden gezonden, zoodat de heeren Baud en Elout getuigden, dat men toen meer het helpen van verarmde familiën dan wel het staatsbelang scheen te hebben beoogd.

De Indische Regeering ging intusschen voort uit de ambtenaren van het Engelsche tusschenbestuur, uit militairen, uit zeevarenden en gelukzoekers — zooals het betrekkelijk stuk ze noemt — ambtenaren aan te stellen. En dat patronage van hier en van daarginds had eindelijk, in 1825, ten gevolge, dat door de Indische Regeering aan het opperbestuur werd opgemerkt, dat die uitzending van onnoodige en onbruikbare ambtenaren eene van de redenen was van den

slechten toestand van 's lands finantiën. Daarop richtte Koning Willem I in eene kabinetsmissive aan den toenmalige Minister de vraag: of het bewijs niet geleverd was, dat men zeer wel kon volstaan met hun, die naar Indië wenschten te vertrekken, niet meer die groote voordeelen te geven, maar alleen eene toezegging van in Indië te zullen geplaatst worden. De toenmalige Minister Elout vereenigde zich met 's Konings zienswijze, maar gaf toch in overweging, of dat niet te veel den invloed van het opperbestuur op de benoeming van ambtenaren zou losmaken, en eindigde zijn betoog met de verklaring, dat hij het onmisbaar achtte de macht der Indische Regeering te beperken om personen, niet door den Koning als ambtenaren uitgezonden, in burgerlijke posten boven den rang van eersten commies te plaatsen.

Dit was de aanleiding tot het besluit van 1825, en *ziehier de geboorte van het radicaal.*

Ik heb gemeend dit op nieuw in herinnering te moeten brengen, omdat veelal het radicaal verward wordt met de instelling van de Delftsche Akademie.

Intusschen werd aan die aanschrijving van 1825 geen genoegzaam gevolg gegeven, zoodat het noodig was in 1834 (*Indisch Staatsblad* n°. 12 het besluit te nemen, dat bij de vervulling van ambten het radicaal — en van toen af vindt men het woord radicaal steeds gebezigd — gevorderd wordt en het bezit daarvan door den titularis moet worden bewezen.

Inmiddels had de Indische Regeering de behoefte gevoeld dat ambtenaren zich bekwaamden in de inlandsche talen.

Bij besluit der Indische Regeering van 1819 werd daarom voorgeschreven, dat de ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur binnen één jaar blijken moeten geven zich te hebben bekwaamd in de kennis der taal van het district waarin zij geplaatst waren.

Dit besluit bleef helaas zoo goed als buiten werking.

Daarop volgde in 1832 de oprichting te Soerakarta van het Indisch Instituut ter opleiding van ambtenaren. Die inrichting heeft bestaan van 1832 tot 1841, en het oordeel van staatsmannen van dien tijd over die inrichting is: dat zij te nederig was en te weinig hulpmiddelen bezat; dat de grondstof, die zij ter bearbeiding kreeg, veelal ongeschikt was voor verdere ontwikkeling. Die ongeschiktheid voor verdere ontwikkeling werd vooral toegeschreven aan het gebrek aan die algemeene opleiding, die, zooals de Minister van Binnenlandsche Zaken het gister uitdrukte, de grond is die nu verkregen zal worden door het middelbaar onderwijs.

Daarop volgde in 1839 het voorstel van den Goeverneur-Generaal de Eerens om de kweekschool te Soerakarta op te heffen en daarvoor in de plaats te stellen eene uitbreiding vau het bureau voor het binnenlandsche bestuur op de algemeene secretarie en de oprichting van gymnasium te Batavia.

Dit voorstel bleef in overweging totdat in 1841 van den Goeverneur-Generaal Merkus de klacht uitging, dat, bij de belangrijke uitbreiding der werkzaamheden, vooral door de invoering van het stelsel van kultures, een overgroot gebrek bestond aan geschikte ambtenaren bij het binnenlandsch bestuur. Deze klacht leidde tot de opheffing van het instituut te Soerakarta en tot het besluit dat de speciale opleiding niet *in* Indië maar *in* Nederland, niet *na* de benoeming maar *voor* de aanstelling zou plaats hebben.

Het besluit van 1842 tot oprichting van de Delftsche Akademie noem ik met het toen bestaande radicaal-stelsel eene groote verbetering. Van toen af werden ten minste eenige waarborgen van bekwaamheid voor het benoemen van ambtenaren hier te lande voor den Indischen dienst vereischt. Daardoor hield op het patronage van hier en zou dit, volgens de bedoeling, ook ginds hebben opgehouden. Het was niet voldoende om te zijn de neef van de kamenier der echtgenoote van den secretaris-generaal of de zoon van den kamerbewaarder aan het Ministerie van Koloniën, om bovendien geplaats te worden op de bij het Ministerie van Koloniën aanwezige sollicitantenlijst.

Intusschen had de Akademie te Delft met groote moeilijkheden te kampen.

Voornamelijk het volslagen gebrek aan middelbaar onderwijs, dat toen nog onbekend was, maar ook de koppeling der opleiding van Indische ambtenaren aan eene inrichting, waar zij niet te huis behoorde.

De algemeene opleiding ontbrak, en daarin werd niet genoegzaam voorzien.

De opleiding van Indische ambtenaren werd dienstbaar gemaakt aan eene instelling van onderwijs in Nederland, in stede dat de inrichting van onderwijs in Nederland dienstbaar werd gemaakt aan de opleiding van Indische ambtenaren.

De toenmalige finantieele toestand van het moederland gaf daartoe allezins aanleiding, doch dit neemt niet weg dat het voor de toenmalige Ministers eene moeilijke taak was. Dit is wel eens te duidelijk gebleken. Het uitsluitend karakter der Delftsche Akademie was niet vol te houden en het is dan ook gebleken eene groote fout te zijn geweest.

Bovendien was er nog eene belangrijke bijzonderheid, namelijk de zeer groote voorliefde van den heer Baud niet alleen voor de kennis van Indië in het algemeen, alsmede voor de Indische taal-, land- en volkenkunde, maar speciaal voor de studie der Javaansche taal. Nu wilde het toeval, — wat op ieder ander oogenblik een groot geluk had kunnen zijn, — dat de heer Baud op zijn weg ontmoette den heer Taco Roorda. Bij het gebrek aan eene algemeene opleiding, die nu zal gegeven worden aan onze hoogere burgerscholen en die toen samengepakt was bij dat Indisch onderwijs te Delft, predomineerde door de voorliefde van den heer Baud en de eminente kundigheden van den heer Roorda, de studie der Javaansche taal en de speciale kennis te zeer over de algemeene ontwikkeling.

Reeds bij de oprichting der Delftsche Akademie en bij de uitvaardiging van het besluit van 1842 werd de heer Baud herhaaldelijk daarop gewezen. Zelfs in den boezem der Hooge Regeering kwam men sterk op tegen de bepaling van uitsluiting in dat besluit vervat. Ook werd de heer Baud door een der Indische hoofdambtenaren, destijds hier te lande, den heer Pretorius, directeur der kultures, en dus allezins bevoegd in die materie te oordeelen, bij eene merkwaardige nota ernstig gewaarschuwd. Het was als voorzag de heer Pretorius wat later gebeuren zou. Hij waarschuwde, voor dat alles beheerschen der Javaansche taal, en betoogde toen reeds dat, alhoewel verscheidene ambtenaren het Javaansch verstonden, zij, in hunne aanraking met de hoofden vooral, steeds Maleisch spraken.

De heer Baud is in zijne gehechtheid aan de Javaansche taal, gelijk in vele andere opzichten, zich zelven gelijk gebleven. Men vindt nota's en stukken van zijne hand tot in 1858. Doch op dat punt stond hij alleen; geen der Goeverneurs-Generaal, noch der adviseurs was het daaromtrent met hem eens.

Niettegenstaande bij het besluit van 1842 de deur nog eens ruim werd opengezet voor het patronaat en bepaald werd dat die jongelieden, waarvoor de Goeverneur-Generaal vóór 1844 — men deed dat in 1842 — het radicaal zou aangevraagd hebben, het allen zouden verkrijgen; en in de tweede plaats dat de zonen van Indische ambtenaren die in 1844 hun 18de jaar hadden bereikt en vóór Januari 1845 zich zouden aanmelden, ook allen het radicaal zouden verkrijgen, — niettegenstaande dit alles heeft men het besluit van 1842 niet kunnen handhaven.

Alle hulpmiddelen zijn beproefd.

In 1846 heeft men te Delft eene soort van kosthuis opgericht, voor de huisvesting van twaalf jongelieden uit Indië, met bepaling, dat het Ministerie van Koloniën *f* 250 zou betalen voor iedere jongeling die aan dat twaalftal, hetwelk door het Ministerie was gegarandeerd, ontbrak. Dit had treurige gevolgen, want in 1849 of 1850 zou volgens die bepaling het Ministerie van Koloniën elf maal *f* 250 hebben kunnen betalen. Men is toen ook op die bepaling teruggekomen. Maar geen hulpmiddel heeft men onbeproefd gelaten om het besluit van 1842 te handhaven. Ik zou een lijst zoolang, ja als deze zaal, kunnen voorleggen om te doen zien hoe men van 1847 af, telken jare, tegen eigen wensch in, heeft moeten afwijken van den regel om het radicaal alleen te schenken aan degenen, die hun examen te Delft behoorlijk hadden afgelegd.

De Minister Mijer heeft ook pogingen gedaan om daarin te voorzien. Bij het totaal gebrek aan middelbaar onderwijs destijds en het gemis aan het samenvatten eener algemeene opleiding met de speciale opleiding te Delft, als ook bij het domineeren bij die instelling van de studie der Javaansche taal, was het wel te begrijpen, dat die staatsman er aan dacht door een gestrenger toelatingsexamen aan de behoeften van die meer algemeene kundigheden te gemoet te komen. Zijn plan heeft echter niet tot uitvoering kunnen gebracht worden. Deze Regeering is gelukkiger. De wet op het middelbaar onderwijs is tot stand gebracht. De algemeene opleiding kan derhalve gescheiden óf aan eene hoogeschool, waar men den graad van doctor in de letteren of in de rechten kan verkrijgen, óf aan hoogere burgerscholen met vijfjarige cursus.

De plicht der Regeering is eene Rijksinstelling in het leven te roepen, waar de gelegenheid bestaat, in de eerste plaats voor Indische ambtenaren om hunne speciale opleiding te ontvangen, maar ook ten dienste dergenen, die zich voor Indië bestemmen ook buiten het ambtenaarsvak, alsook voor hen, die aan de Leidsche akademie studeeren zonder het voornemen te hebben zich voor Indië te bestemmen, maar die wellicht later op de banken dezer zaal, bij de discussie over de Indische begrooting — waarvoor men zoo bevreesd is de noodige kennis te missen — de te Leiden opgedane kennis zullen kunnen benuttigen; en eindelijk om leeraars te vormen andere inrichtingen van onderwijs, omdat de Regeering wenscht dat de Indische taal-, land en volkenkunde ook worde onderwezen aan inrichtingen van provinciën, gemeenten, of zelfs van bijzondere personen. Want er zal niet meer gevraagd worden: *waar* en *hoe* hebt gij uwe kundigheden opgedaan, maar: *zijt gij bekwaam?*

En dit strekke tevens ten antwoord aan den geachten afgevaardigde uit Zierikzee en anderen, die gedurig gesproken hebben van eene „kweekschool

van Indische ambtenaren"; die gevraagd hebben: „hoeveel jaren zal de cursus duren?"; die gewaagd hebben van „admissie-examens". Dat alles is in het stelsel der Regeering ten eenenmale onnoodig.

Maar dan het *radicaal?* „Het radicaal zal afgeschaft worden."

Ja, wanneer gij althans onder radicaal dit verstaat, dat het uitsluitend zal verkregen worden aan eene bepaalde instelling van onderwijs, of wanneer gij er mede bedoelt, dat het opperbestuur uitsluitend tot zekere ambten in Indië benoemen zal.

Ik ga zelfs verder en zeg, met het Regeerings-Reglement in de hand, dat het radicaal reeds afgeschaft is, want met het radicaal wordt eigenlijk bedoeld: benoeming door het opperbestuur, in tegenstelling van benoeming door den Goeverneur-Generaal, en in art. 49 van het Regeerings-Reglement is bepaald, dat de ambtenaren *door den Gouverneur-Generaal zullen worden benoemd*, met de bekende uitzonderingen: van den Goeverneur-Generaal, de leden van den Raad van Indië, den president van het Hooggerechtshof enz.

Maar verstaat men onder radicaal, dat de Regeering deugdelijke waarborgen zal vragen, hetzij voor de uitzending van 's Koningswege van mannen naar Indië, om daar als ambtenaren benoembaar te zijn, hetzij om in Indië door den Goeverneur-Generaal benoemd te kunnen worden, dan zeg ik: de Regeering zal die waarborgen vragen, en die zullen zijn: dat bij een *openbaar* examen door de adspiranten blijken worden gegeven, dat zij de kundigheden hebben verkregen, die opgedaan kunnen worden èn bij de algemeene opleiding op de hoogere burgerschool of universiteit, èn bij de speciale opleiding aan de instelling voor onderwijs in de Indische taal-, land- en volkenkunde. Er zal echter, ik herhaal het, bij dat *openbaar* examen niet gevraagd worden, *waar* en *hoe* die kundigheden verkregen zijn, ofschoon het de plicht der Regeering is om zoodanige instellingen in het leven te roepen, waar die kundigheden verkregen kunnen worden.

Die waarborgen nu zullen niet alleen en uitsluitend van ambtenaren op Java gevorderd worden, maar ook van hen, die ambtenaren op de *Buitenbezittingen* wenschen te worden; want, zooals ik meermalen gezegd heb, in den tegenwoordigen tijd hangt soms van de kunde en het beleid van de ambtenaren op de Buitenbezittingen meer af dan van die op Java. Daarom was de aanhaling van den geachten afgevaardigde uit Delft niet zeer gelukkig, want de door hem bedoelde ambtenaren op Borneo bezaten niet het radicaal, of wel *het radicaal par patronage*, hetgeen deze Regeering niet meer wil.

Eene andere aanhaling van dien geachten spreker, toen hij den ambtenaar Pruys van der Hoeven noemde, was beter. Die ambtenaar had Delft niet bezocht; maar aan mannen, die evenals hij, òf hier, òf in Indië zoodanige blijken hebben gegeven van kunde en beleid, zal de Regeering zich altijd gelukkig rekenen het radicaal te kunnen geven.

Het examen zal in Nederland en in Indië afgenomen worden *in het openbaar*, en in Indië zal het geschieden volgens *hetzelfde* programma als hier. Wanneer het nu waar is, dat men in Indië door die tropische lucht geene wetenschappelijke kennis kan onderhouden, dan zal het resultaat wezen, dat in Indië niemand een voldoend examen aflegt en dus zal van zelf, zonder echter de onaangename zijde van uitsluiting te hebben, hetzelfde doel bereikt worden als door het besluit van 1842.

Dit is niet enkel eene argumentatie. Op dit oogenblik zijn de examens voor ingenieurs van den waterstaat en voor werktuigkundige ingenieurs hier en in Indië dezelfde. Er bestaat in Indië een zoodanig gebrek aan ingenieurs, dat elk, die een diploma van Delft bezit, onmiddellijk benoemd wordt; en de Regeering heeft hier te lande nog onlangs eene oproeping tot examen buiten Delft gedaan. Niettegenstaande de directeur van openbare werken voorgesteld heeft Duitschers toe te laten, is er niemand geweest die examen in Indië kon afleggen.

Eveneens is het gegaan met de ingenieurs-mecaniciens.

Verleden jaar zijn twee jongelieden, die hier nog nagestudeerd hebben, omdat men niet beter kon krijgen, doorgelaten, en in Indië heeft zich niemand opgedaan. Maar indien ingenieurs van stoomschepen, van spoorwegen, van fabrieken en industrieele ondernemingen in Indië aan het openbaar examen volgens *het hier gebruikelijke programma* voldeden, is het dan in het belang van den Staat om absoluut te willen, dat met groote kosten toch van hier worden uitgezonden personen, als zij even bekwaam en geschikt in Indië te vinden zijn? Mij dunkt als dezelfde eischen gesteld worden, als men niet vraagt *hoe* en *waar* hebt gij uwe kundigheden opgedaan, moet men niet aan die uitzending van hier blijven vasthouden.

Waarin zal het examen bestaan voor hen die voor den Indischen dienst in het algemeen bestemd zijn? Voor een groot gedeelte — de Minister van Binnenlandsche Zaken heeft het reeds gisteren gezegd — uit het programma van de hoogere burgerschool. Die breede grondslag van algemeene opleiding zal in de eerste plaats gevorderd worden, en in de tweede plaats land- en volkenkunde, kennis van de instellingen van Nederlandsch Indië, algemeene begrippen van onze staatkundige en oeconomische verhouding tot Nederlandsch Indië, en kennis van ééne of meer inlandsche talen, naar de keuze van den adspirant. Ik geloof dat men met die algemeene kundigheden en toegerust met die algemeene denkbeelden van ons zijn in Indië, verder zal komen dan met die afgetrokken grammatica. Ik wil gaarne aannemen, dat van tijd tot tijd aan die instelling geleerden en indologen zullen gevormd worden die nuttig zullen zijn, maar bij het groot aantal jongelieden dat de dienst vereischt, geloof ik dat zij hunne verdere taalkennis gemakkelijk in Indië kunnen opdoen. Ik heb daar een sprekend bewijs van gezien. Onder de dialecten van den Indischen archipel schijnt het Madoereesch voor eene Friesche of Zeeuwsche tong het moeilijkst aan te leeren, zoodat ik, toen ik in 1849 in den Oosthoek van Java kwam, slechts één Europeaan kende, die het Madoereesch vlot kon spreken; toen zich daar in 1853 en 1854 een tal van jongelieden in het midden der bevolking gevestigd had, duurde het geen jaar, of zij spraken allen het Madoereesch.

Wat nu betreft die uitsluitende studie van het Javaansch voor rechtsgeleerden, ik heb uit de lijst der rechtsgeleerde ambten, waarvoor het Javaansch wordt vereischt, gezien dat dit met geen zestiende daarvan het geval is, want het is alleen in een gedeelte van Midden-Java dat het Javaansch gesproken wordt. Het is bovendien merkwaardig, dat, terwijl ik zelden gezien heb dat een Europeesch ambtenaar het Madoereesch of Soendaneesch spreekt ik nimmer een Europeaan heb aangetroffen die, na 4 of 5 jaren in Midden-Java te hebben doorgebracht, niet Javaansch sprak, al was het dan ook geen

hoog of geletterd Javaansch, maar toch een Javaansch waardoor hij zich bij den Javaan kon doen verstaan of met de inlandsche hoofden briefwisseling voeren.

De geachte spreker uit Delft is niet gelukkig geweest in zijne aanhalingen. Hij heeft als voorbeeld bijgebracht de instelling voor de Armeniërs te Parijs. Maar dat is eene instelling voor Aziaten die te Parijs worden opgeleid. Dit is echter hier niet het geval, want wij willen niet vestigen eene instelling voor Javanen hier te lande, maar voor Europeanen die zich voor Indisch ambtenaar bekwamen willen.

De geachte spreker uit Zwolle heeft gevraagd naar de verhouding van dit wets-ontwerp tot het gymnasium Willem III. De vorige Regeering heeft met de oprichting van het gymnasium veel en zelfs meer dan de Staat verplicht was voor Indië, althans voor Batavia, gedaan. De Staat is verplicht voor het *onderwijs* in Indië te zorgen, maar behoeft daaraan geen *opvoeding* te verbinden.

Maar die inrichting bestaat aldus op dit oogenblik; de Regeering wenscht daarin niet tusschen beiden te komen en zal afwachten welke vruchten die instelling kan opleveren. Verband met deze wet bestaat niet. Zooals het zich nu laat aanzien, geloof ik niet dat het gymnasium Willem III in de eerste jaren discipelen zal opleveren, die er in de verste verte aan zullen kunnen denken het examen voor Indisch ambtenaar te doen. Zal dit wel het geval zijn, ik zal mij gelukkig achten.

En nu geloof ik niet dat de Regeering hare gedachten verborgen heeft achter groote woorden, zooals „broeikassen van ambtenaren", „africhting" enz., maar dat zij integendeel duidelijk haar gevoelen heeft geopenbaard, dat zij waarborgen en deugdelijke waarborgen van bekwaamheid verlangt van den ambtenaar in Nederlandsch Indië, omdat zij wars is van patronage en gunstbetoon.

De heeren Storm van 's Gravesande en Mijer voornamelijk herhalen hunne bezwaren en blijven het wets-voorstel onvolledig achten.

Daarop zegt de minister Fransen van de Putte:

Ik heb verzuimd den spreker uit Zierikzee te antwoorden op de vraag: of de Regeering voornemens is overgangsbepalingen te maken voor jongelieden, die zich thans aan de akademie te Delft bevinden.

Mijn antwoord luidt bevestigend. De Regeering zal daarin mild zijn voor de jongelieden die reeds in het tweede of derde studiejaar zijn, en evenzeer voor die jongelieden van het eerste studiejaar, die in de aanstaande maand Juni de blijken zullen geven, dat zij dit eerste studiejaar goed hebben benuttigd. Er bestaat echter voor de Regeering geenerlei reden om op degenen, die deze gelegenheid verzuimd hebben, toe te passen de overgangsbepalingen, die zij bij verordening wegens de benoembaarheid meent te moeten maken.

Het spreekt van zelf, dat men van de jongelieden, die alsdan in de termen vallen van het voorrecht der overgangsbepalingen te genieten, niet zal vorderen wat het programma der hoogere burgerschool, welke zij niet hebben kunnen bezoeken, in zijn geheel voorschrijft. In Indië zullen geene overgangs

bepalingen behoeven gemaakt te worden. Daar zullen voortaan geene jongelieden tot den dienst bij het binnenlandsch bestuur worden toegelaten, dan nadat zij behoorlijk hebben afgelegd *hetzelfde* examen volgens hetzelfde programma, dat in de verordening zal worden opgenomen.

Ik had mij gevleid, na al hetgeen ik van de denkbeelden van den geachten afgevaardigde uit Zwolle over het Indisch onderwijs en het radikaal-stelsel gezien heb, dat die geachte spreker zich bij deze wet zou hebben aangesloten. Zoo er toch één punt is, waaraan die geachte spreker in het bijzonder veel hechtte, het is dat der examens zoo hier als in Indië, en het eenige punt van verschil tusschen zijn zienswijze en die der tegenwoordige Regeering is, dat hij bij de toenmalige inrichting van het onderwijs te Delft betere resultaten heeft trachten te verkrijgen door het voorschrijven van een meer eischend adminissie-examen, iets dat deze Regeering na het tot stand komen der wet op het middelbaar onderwijs, niet meer noodig acht. Het heeft mij leed gedaan, dat, nadat ik die bijzondere voorliefde van den heer Baud voor het Javaansch juist *bevestigd* heb gezien door de kennisneming van stukken welke mij door den geachten spreker uit Zwolle waren verstrekt, mij door dien geachten spreker is toegevoegd, dat ik de goede resultaten van de Delftsche Akademie, en ook de verdiensten van den heer Baud miskende. Geen enkel woord is door mij ten nadeele van de Delftsche school of van den heer Baud gezegd. Ja ik meen te mogen beweren, dat nooit iemand in deze Kamer met meer onpartijdigheid en meer juistheid verdedigd heeft wat van het besluit van 1842 voor verdediging vatbaar was, dan ik de eer had dit heden te doen.

De heer Baud heeft later, zelfs nog in 1858, volgehouden dat het besluit van 1842 geen *recht* op benoeming geeft, maar dat men door het bezit van het radicaal enkel benoembaar is. Intusschen is door het publiek bijkans altoos het tegendeel daaruit begrepen. Maar voor de Regeering bestaat nu ook in dubbele mate de reden waarom zij de voorkeur geeft om het eindexamen af te scheiden van de instelling te Leiden, daar toch uit een aldaar verkregen diploma, gelijk ook ten onrechte uit de examina te Delft werd afgeleid, geen *recht* op benoeming moet kunnen worden geput. Het staatsbelang brengt mede dat de Regeering beschikken kan over bekwame ambtenaren, maar ook dat zij zich geen grooter aantal ambtenaren behoeft te laten opdringen dan voor de behoefte van den dienst noodig is. Nu ligt het in de plannen der Regeering om, zonder te groote eischen te stellen aan die speciale opleiding, het examen vergelijkend te maken en bij voorkeur die jongelieden in den Indischen dienst op te nemen, die het beste examen hebben afgelegd.

De Regeering heeft daarmede nog een ander doel. De examina aan de akademiën worden, gelijk bij de discussiën in 1855 en later door de heeren Rochussen, Baud en Mijer werd opgemerkt, niet zelden veroordeeld en, misschien ten onrechte, juist omdat de docenten daarop te grooten invloed kunnen uitoefenen. Ook dien schijn zou ik gaarne wenschen te vermijden.

Ik geloof dat de geachte spreker uit Steenwijk mij niet juist heeft begrepen. Zoo er iemand is die de wenschelijkheid eener Europeesche opvoeding beaamt, dan ben ik het, en hoe ik ook het afzijn van mijne kinderen zou betreuren, ik zou, ware mijn verblijf in Indië verlengd, er nooit aan gedacht hebben

ze daar te lande te doen opvoeden Het is een strijd niet van heden, maar reeds lang door mij gevoerd.

In den aanvang mijner rede heb ik, naar ik meen, vrij duidelijk gezegd; geeft die overtuiging echter het recht tot uitsluiting, tot dat ostracisme? En zelfs, indien het Goevernement dat recht had, is het dan goed, is het staatkundig het te doen gelden? De Minister van Binnenlandsche Zaken heeft met cijfers aangetoond, dat, ondanks den krachtigen wil en het stellig uitgedrukt verlangen van het besluit van 1842, nog meer ambtenaren in Indië, zonder examen te Delft, het radicaal verkregen hebben, dan na een behoorlijk afgelegd examen aldaar. Is het dan niet beter het verkrijgen van het radicaal, — om het zoo te blijven noemen, — in Indië aan vaste regels te binden en een openbaar examen te doen plaats hebben, volgens hetzelfde programma, dat hier te lande gevergd wordt, dan het geheel over te laten aan de voordracht der Indische Regeering, zooals tot nu toe geschiedde?

Ik meen bij enkelen de vrees te hebben bespeurd, als zou het examen in Indië niet onpartijdig worden afgenomen. Maar het examen zal in het *openbaar* plaats hebben en volgens *hetzelfde* programma als hier te lande. Toen vroeger de Delftsche Akademie zelfs niet genoeg produceerde voor het kader der controleurs op Java, moest de Regeering, onder het bestuur van den Goeverneur-Generaal Duymaer van Twist, er toe overgaan om, ten einde speciaal in die behoefde te voorzien, aan eenige jongelieden het radikaal te verleenen. Daarvoor is een examen op Java afgenomen. Nu heeft de wijze waarop dat examen werd afgenomen geenerlei stof tot aanmerking gegeven, maar wel de omstandigheid, dat voor dat examen geene hoogere eischen gesteld waren dan die waarop de admissie aan de Akademie te Delft plaats heeft.

En nu, dunkt mij, zal voor de onpartijdigheid en gestrengheid der in Indië voortaan af te nemen examens voldoende waarborgen bestaan. Behalve dat zij *in het openbaar* en volgens *hetzelfde* programma als hier zullen plaats hebben, zullen daarop, zoo aan de eischen van onpartijdigheid en gestrengheid mocht worden te kort gedaan, de aanmerkingen niet achterwege blijven van hen die hunne opleiding hier te lande ontvingen en zich aan een behoorlijk examen hebben moeten onderwerpen. Die klachten worden bekend of publiek. En nu behoort het tot de plichten der verantwoordelijke Regeering te zorgen, en zij zal daarvoor waken, dat in Indië aan de eischen van het programma stipt worde voldaan. Daarenboven, telkens wanneer er aanmerkingen gemaakt worden, zal zij, als met de uitvoering der wet belast, verantwoording schuldig zijn aan de Vertegenwoordiging hier. Ik geloof dan ook de geachte afgevaardigde uit Steenwijk door te veel te verlangen, nog minder zou verkrijgen dan de Regeering na 1838 beoogde. Toen werd zoo weinig gevolg gegeven aan den uitdrukkelijken last van den Koning om zooveel mogelijk ambtenaren van hier naar Indië te zenden, dat toen op advies van den heer Baud door den Minister van den Bosch een Koninklijke last werd geprovoceerd, waarbij bevolen werd dat men jaarlijks een vijfde van de behoefte aan personeel in Indië zou moeten vervullen door uitzendingen van hier, zoodat hij, bijaldien de aanvragen van den Goeverneur Generaal beneden het $^1/_5$ bleven van het getal waarvoor het radikaal werd verzocht, het ontbrekende door rechtstreeksche benoemingen zou worden aangevuld.

Zou uit een staatkundig, en ook nit een menschkundig oogpunt, de geachte afgevaardigde uit Steenwijk op den duur bereiken wat hij met mij wenschelijk acht (om namelijk steeds „*versche Nederlandsche hoofden*" in Indië te krijgen), door die strenge uitsluiting als men volgens dien geachten afgevaardigde zou moeten verordenen? Ik geloof het niet. Want hoewel — ik herhaal het — het mij ook voorkomt voor de ouders om hunne kinderen naar Europa te zenden, zoo houd ik het toch voor noodig en nuttig. Maar ik geloof dat het voor vele waardige elementen voor den staatsdienst een zeer groote hinderpaal zou zijn om eene verbindtenis voor den Indischen dienst aan te doen gaan, wanneer het *verplichtend* wierd hunne kinderen, die reeds met voordeel hunne eerste opleiding hier te lande hebben ontvangen, achter te laten of, na verdere speciale opleidlng in Indië, later nog herwaarts te moeten zenden, zonder hetwelk zij anders van 's lands betrekkingen aldaar zouden zijn uitgesloten.

Wij hebben bij deze argumentatie niets te voegen. Ze is nog even frisch, de gewijzigde toestanden in aanmerking genomen, als voor vijf en dertig jaar; en de heer Fransen van de Putte kan, als hij wil, bijna zonder omwerking deze rede nog eens houden, straks, als de zaak in de Eerste Kamer ter sprake komt.

Één gewichtig punt is nog dit: bij de klachten over gehalte vergeet men dat al is men *benoembaar* tot controleur, assistent-resident, resident, de staat *niet de verplichting* op zich genomen heeft hen wier karakter of bekwaamheden of ijver niet voldoende zijn tot dat ambt te bevorderen. Het is wel langzamerhand zoo de gewoonte geworden, dat ieder zich verbeeldt recht te hebben promotie te maken. Maar het moest alleen dan geschieden als de ambtenaar voldoet. Was dit behoorlijk volgehouden, dan zouden er in 't geheel geen klachten over gebrek aan gehalte zijn. Dit zweefde den heer Fransen van de Putte in 1864 zeker reeds voor den geest tot hij zeide: (zitting van 20 Dec. 1864).

In de tweede plaats maakte de heer van Goltstein de verordening betreffende de benoemhaarheid van Indische ambtenaren tot eene grief.

Heeft de Regeering ooit erkend dat te dien opzichte, voor het oogenblik althans, behoefte aan wettelijke regeling bestond? Heeft zij niet openlijk, bij de beraadslaging over het wetsontwerp tot regeling van het onderwijs van Rijkswege in Indische taal-, land- en volkenkunde, gezegd, dat dit bij Koninklijk besluit, bij maatregel van inwendig bestuur zou worden tot stand gebracht? En is de Minister ontrouw geworden aan hetgeen hij toen in deze Kamer vóór het aannemen van het wetsontwerp heeft verklaard?

En nu de grief tegen de verordening zelve.

De spreker houde in het oog, dat het hier betreft het stellen van regels voor *benoembaarheid*, niet eene verplichting tot *benoeming*. De grieven tegen het radicaal-stelsel waren gegrond; de gedwongen opleiding in Nederland was de hoofdgrief. Nu zegt men: „examens in Nederlandsch Indië zijn onmo-

gelijk." Maar ik doe een beroep op de afgevaardigde van Amsterdam, uit Zwolle, en meer anderen, in Indië bekend, en ik vraag, of dit is vol te houden met het oog op het examen, in Indië sedert jaren door officieren ven gezondheid afgelegd, aan examen dat ik wel eens heb hooren noemen *te wetenschappelijk*.

De geachte spreker heeft het woord *uitsluiting* genoemd.

Wanneer heeft ooit *uitsluiting* bestaan? Welke verordening heeft die uitsluiting uitgevaardigd? Zou men van deze Regeering verwachten dat zij die uitsluiting zou uitspreken? Dat kan den geachten spreker geen ernst wezen.

De regeling bij *Kon. besluit* was, zooals we hierboven zagen, aangevochten. Maar nu kunnen we hier niet nalaten een zeer gewichtig punt te berde te brengen. Zooals men weet is Raden Mas Ismangoen Dano Winoto, nadat hij het groot-ambtenaarsexamen had afgelegd in Nederland, in Indië alles behalve voortgeholpen; men wist met hem geen raad, *omdat hij Javaan was*. Eenige jaren geleden is, zoo wij meenen, zelfs de mogelijkheid uitgesloten dat Javanen tot het groot-ambtenaarsexamen werden toegelaten.

Tegenover het chauvinisme van 1899, dat ook de Indo's, ja zelfs de in Indië opgeleide Europeanen uitsluit, is het wel noodig vierkant tegenover te stellen wat de heer Fransen van de Putte zeide op den 20 Dec. 1864 in de zitting der Tweede Kamer:

Men heeft mij verweten, dat ik de benoeming van ambtenaren bij Koninklijk besluit geregeld had. De geachte afgevaardigde uit Amsterdam heeft op zijne uitmuntende wijze aangetoond, dat de aard der zaak soms medebrengt, dat men bij besluit, niet bij de wet regele. Men kan niet *alles* regelen bij de wet. Ik heb er nooit aan gedacht om het anders dan bij besluit te doen en dat ronduit in de Kamers verklaard.

En nu de regeling zelve. De inboorlingen zijn altijd benoembaar geweest tot ambtenaar, zelfs van de toelating tot het onderwijs te Delft waren ze niet uitgesloten. Wat sterker is, in 1860 is, op voordracht van den toenmaligen Minister van Koloniën, den heer Rochussen, aan twee Indische Christeninboorlingen het radicaal toegekend van ambtenaar 3de klasse. Dat waren inlandsche Christenen, maar sedert 1848, sedert het aan de Europeanen geoorloofd is met eene inlandsche mohammedaansche vrouw te huwen, moet van dat onderscheid van godsdienst geen sprake meer zijn, moet men niet meer vragen welken godsdienst iemand belijdt om den Staat te kunnen dienen.

Vroeger zijn aanzienlijke Javaansche jongelieden herwaarts gekomen om hunne studiën te volbrengen. Steeds, zooals met den ouden heer Elout, op kosten van die heeren. Maar dit jaar heeft zich een nieuw verschijnsel voorgedaan. De kleinzoon van den rijksbestierder van Djokdjo is met den resident van Solo hier gekomen, en heeft mij gevraagd, of hij in 's lands dienst zou kunnen geplaatst worden, indien hij zijne studiën als ingenieur volbracht had. Ik heb er nooit aan gedacht daartegen bezwaar te maken. Zoo zijn er in Indië inlanders als ambtenaren geplaatst bij de koffiepakhuizen,

enz., en nog onlangs gaf de Gouverneur-Generaal den wensch te kennen jonge inlanders op te leiden tot telegrafist. Eene verordening die voor alle ambtenaren is gemaakt, kan inlanders niet uitsluiten. Wat meer is, in het aangeboden Regeerings-Reglement voor West-Indië kwam eene bepaling voor, dat verschil van kleur geen verschil in benoembaarheid kon geven, en de Kamer, wel verre van dat beginsel te verwerpen, heeft gezegd: „dit hoofddenkbeeld spreekt zoo van zelf, dat gij het niet eens in het wets-ontwerp behoeft op te nemen." En na die gedachtenwisseling heb ik ook geen bezwaar meer gemaakt het er uit te lichten.

In Britsch Indië zijn van de 34,329 geëmploijeerden bij de spoorwegen, machinisten en ingenieurs, 32,148 inlanders en slechts 2000 Europeanen. En de super-intendant, de heer Stoke, verklaart, dat, nadat een voldoende staf uit Europa is opgezonden voor de eerste behoefte, men met inlanders in alles, ook in het mechanische gedeelte, heeft kunnen voorzien.

„Ja," zegt de spreker uit Amersfoort, „een inlander, die nooit van Nederland heeft gehoord, zal men maken tot resident!" Een inlander, die nooit van Nederland heeft gehoord! En hij moet een examen doen in vakken, voor wier uitgebreidheid in kennis en wetenschap men terugdeinst, in Hollandsch, Fransch, Engelsch, in geschiedenis van Nederland en van de koloniën. Zoo iemand noem ik geen inlander; ik zeg niet dat zoo iemand niets van Nederland weet. En wanneer nu een inlander die vereischte kennis opdoet, zou het dan staatkundig zijn, te zeggen: „omdat gij op Java geboren zijt, kunnen wij u niet gebruiken."

„Maar dat examen kan in Indië niet afgenomen worden. Gij hebt daar geen personen, die dat doen kunnen."

Hoe? Ik doe een beroep op allen, die in Indië bekend zijn. Kunnen mannen als Cohen Stuart, Palmer van den Broek, Koorders, van der Chijs en anderen dat examen niet afnemen? Kunnen de ingenieurs het niet doen in de wiskunstige vakken? Worden er geen examens afgenomen, die toonbeelden zijn van wetenschappelijken aard, voor de officieren van den geneeskundigen dienst?

„Ja maar," zegt hij, „de *Nederlandsch-gezindheid!*"

Ik zie geen kans daarvoor een examen te doen afnemen.

„Daarvoor moet gij de opvoeding in Nederland verplichtend maken?"

Ik wenschte woorden te kunnen vinden om het onstaatkundige daarvan te kunnen aantoonen.

Begeeft u, Mijne Heeren, een oogenblik met mij naar de audiëntie van den Goeverneur-Generaal van Nederlandsch Indië. Nadat een tal van hooge landsdienaren voor dien landvoogd verschenen is, komt een commies van een der residentiekantoren in de Vorstenlanden; het is een jongmensch van eene tengere gestalte maar met een vurig, intelligent oog. „Mijn vader," spreekt hij, „sneuvelde te Pamangkat; mijne moeder was eene wees van Solo; haar vader stierf vroegtijdig aan de vermoeinissen van den Javaschen oorlog. Wij bleven met ons drieën en onze moeder van een klein pensioen leven. Mijne twee broeders zijn in 's lands militairen dienst getreden en hebben de epaulet verworven. Een stierf er ten gevolge van den oorlog op Boni; de andere strijdt nog in de Zuid- en Ooster-afdeeling van Borneo. Maar mijn gestel laat mij niet toe insgelijks in militairen dienst te treden, en bovendien, ik

kan mijne moeder niet verlaten; ik kan geen soldaat worden. Maar de Nederlandsche onderwijzer van Solo vond mij altijd zoo oplettend, dat hij zich mijner aantrok Ik heb van hem steeds bijzondere lessen gehad, en toen die afgeloopen waren, en ik op het residentiekantoor klerk was, kwam er een ambtenaar ter beschikking uit Delft, en omdat ik hem in zijne dagelijksche bezigheden wat hielp, gaf hij mij zijne boeken en onderwees mij wat hij te Delft geleerd had. Nu kom ik vragen: kunt gij mij dat examen niet laten doen, dat te Delft verlangd wordt, ten einde in den staatsdienst te kunnen opklimmen? Wanneer mijn vader, mijn grootvader en mijn broeder hun bloed hebben mogen plengen tot handhaving van het Nederlandsche staatsgezag, zult gij mij dan niet vergunnen op te klimmen in den staatsdienst, omdat mijne gezondheid en mijne middelen mij niet toelaten naar Nederland te gaan?" En wanneer dan de landvoogd schouderophalend moet zeggen: „het radicaal stelsel! het Koninklijk besluit!" zou dàt dan het middel zijn, om de Nederlandschgezindheid in onze koloniën op te wekken? Neen, en *deze* Regeering zal zulke wetten nimmer uitschrijven.

Wij zouden deze gulden woorden onder de oogen willen brengen van allen die thans de uitsluiting willen provoceeren. 't Is wel erg dat het bepaald noodig is, na 35 jaar dit hier nog eens af te drukken!

Maar *het is noodig*, en we eindigen dus nog niet. Nog volge wat de heer FRANSEN VAN DE PUTTE zeide in de Eerste Kamer op 11 Jan. 1865:

Het besluit van 10 September 1864.

De geachte afgevaardigde uit Amsterdam, de heer Hartsen, heeft gezegd: de Minister is pathetiek, hij gebruikt den stijl van Beecher Stowe. Ik heb gemeend in de andere Kamer geen namen van plaatsen te moeten noemen, om geene gelegenheid te geven namen van personen te kunnen gissen. Maar nu men het verhaal pathetiek genoemd heeft, nu zal ik *geschiedenis* mededeelen.

Een Gouverneur-Generaal [1]) schreef indertijd aan den Minister van Koloniën: trek het uitsluitingsbesluit in, of ik kom terug; trek dat besluit in, of uw Delft zal voor Indië worden wat het collegium philisophicum voor België is geweest. Die landvoogd voegde er bij: dezer dagen is eene moeder krankzinnig geworden door het vertrek van haren zoon; een ambtenaar heeft zijn meubilair moeten verkoopen om de passage van zijn kind te kunnen betalen. De tegenwoordige afgevaardigde uit Zwolle, vroeger Minister van Koloniën de heer Mijer, bevestigde dat door te zeggen: ja ik heb het gevoeld, want deze week heb ik mijn kind van de borst der moeder gescheurd. Dit zijn *feiten* en geene pathetieke voorstellingen.

Inboorlingen zijn benoembaar en dat vindt men verschrikkelijk.

Vóór de wet van 1850 werd ingevoerd, waren, volgens art. 5 van het Nederlandsch Wetboek, al de inboorlingen Nederlanders en zijn nimmer uitgesloten geweest. De wet van 1850 laat naturalisatie toe. En de Kamer zal naturalisatie niet weigeren. De Kamer heeft toch verscheidene keeren Aziaten genaturaliseerd. Ik heb daarvan eene lijst doen opmaken; ja, zelfs

1) Dit is de heer Rochussen geweest. v. S.

zijn er van die gevaarlijke Arabieren genaturaliseerd. Zou de Kamer dus naturalisatie weigeren aan een inboorling van onze bezittingen? Met welk recht?

En wanneer nu eens in de verre toekomst een inboorling van onze bezittingen zoo beschaafd en zoo geleerd wordt, dat hij kent: Nederduitsch, Fransch, Engelsch, Hoogduitsch, rekenkunde, de stelkunde tot en met de vergelijkingen van den tweeden graad, de lagere meetkunde tot en met de lichaamsmeting en de rechtlijnige driehoeksmeting, de beginselen der delfstof-, aard-, plant- en dierkunde, de beginselen der natuurkunde, der scheikunde en der cosmografie, het hand- en rechtlijnig teekenen, de aardrijkskunde en geschiedenis, de staathuishoudkunde en de statistiek, de geschiedenis, land- en volkenkunde van Nederlandsch-Indië, en nog veel meer, maar vooral, wanneer hij volgens het programma, vertrouwd moet zijn met de gronden van de gemeente-, provinciale en *staatsinrichtingen* in Nederland, — zou dan die inboorling ook niet het verstand hebben eene naturalisatie te vragen? En gij, Mijne Heeren, zoudt hem die niet kunnen weigeren.

Maar zou het bovendien staatkundig zijn zulke talenten, als ze onder de Javanen opstaan, van u af te stooten in plaats van hen aan u te verbinden? Is eene verordening, als waarvan thans hier sprake is, eenmaal gemaakt, dan schijnt dat al zeer gemakkelijk, doch als men de termen van art. 1 moet vinden, is dat zoo licht niet. De Regeering toch was krachtens het Regeerings-Reglement geroepen eene verordening samen te stellen voor de benoeming van *alle* ambtenaren, en zulks was vroeger nooit geschied. Nu zijn er Javanen en andere inlanders in verschillende betrekkingen geplaatst en kunnen dus in art. 1 niet uitgesloten worden; en moest men ze nu volgens art. 4 weder uitsluiten? Ik zie daarvan noch het noodzakelijke, noch het staatkundige in.

Men maakt zich een geheel verkeerd denkbeeld van dat *overheerschte ras*, wanneer men over die overheersching op zulk een toon spreekt. Die woorden op zichzelven klinken niet aangenaam, doch men miskent daardoor tevens de verhouding van ons zijn op Java. Men leze slechts over de titels en rangen van regenten het *Staatsblad van Nederlandsch Indië*. Daarin vindt men o. a.: „Bij publieke feesten en maaltijden zullen de regenten, volgens hunnen rang, zitting nemen in de nabijheid van den resident en van de hooge ambtenaren, die daarbij tegenwoordig zijn."

Dit is ook zoo in de praktijk, en de vrouw van den adsistent-resident komt in den regel eerst na de Radhen Ayoe in aanmerking. De resident brengt de Radhen Ayoe aan tafel. Ik heb meer dan eens gezien — en ik keur het niet af — dat wanneer een Europeaan, iemand die zeer goed op deze banken of aan deze tafel zou passen, met eene vrouw uit de aanzienlijkste geslachten van Nederland gehuwd, bij een resident binnentrad, deze op zijn stoel bleef zitten tot men bij hem kwam en hij zijnen bezoekers zeer vertrouwelijk de hand drukte. Daar klapt echter de zweep en komt het rijtuig van den regent met de Radhen Ayoe; de resident springt op en brengt de Radhen Ayoe bij zijne vrouw. Is dat nu dat overheerschte ras, zooals het hier wordt geschetst?

De heer Fransen van de Putte, toonde in 1899, bij de behandeling van het reorganisatie-ontwerp van het Binnenlandsch Bestuur in

de Eerste Kamer, dat het klimmen der jaren niets heeft weggenomen van zijn liefde tot Indië, van zijn strijdkracht en strijdvaardigheid voor de beginselen, door hem als bewindsman zoo wakker verdedigd. Moge deze onze reminiscentie uit zijn strijd, een verleden dat 35 jaar achter hem ligt, doch dat, zooals in Ibsen's Spoken, weer werkelijkheid dreigt te worden, hem aantoonen dat Indië niet vergeten kan wat hij deed voor de handhaving en de bevordering van dat hooge goed: de *intellectueele zelfstandigheid van Indië*. Wij zijn er zeker van, dat een beroep op hem ook thans niet te vergeefs zal zijn. Daarvoor is datzelfde verleden borg.

Hij trede thans te voorschijn, nu verschillende krachten aangrijpen op den omtrek van het rad der koloniale politiek, die het pogen te doen stilstaan, als het kan te doen achteruit draaien in reactionairen zin.

v. S.

Bezuinigen.

De afschrijving van landrente wegens misgewas.

Jaren.	Bruto aanslag der landrente. a)	Afschrijving wegens misgewas.	Jaren.	Bruto aanslag der landrente. b)	Afschrijving wegens misgewas.	Afschrijving wegens verduistering der belastinggelden.
1878	f 18.083.000	f 652.000	1888	f 19.891.000	f 482.000	f 12.177
1879	„ 18.804.000	„ 453.900	1889	„ 15.713.000	„ 611.600	„ 5.917
1880	„ 19.150.000	„ 369.300	1890	„ 16.482.000	„ 1.322.900	„ 2.870
1881	„ 19.348.000	„ 369.000	1891	„ 16.465.000	„ 1.275.000	„ 4.427
1882	„ 19.428.000	„ 411.300	1892	„ 16.465.000	„ 525.400	„ 8.299
1883	„ 19.672.000	„ 1.112.200	1893	„ 16.465.000	„ 772.400	„ 1.481
1884	„ 19.800.000	„ 268.200	1894	„ 17.413.000	„ 240.400	„ 3.875
1885	„ 19.873.000	„ 469.700	1895	„ 17.560.000	„ 338.100	„ 10.030
1886	„ 19.734.000	„ 497.400	1896	„ 17.730.000	„ 696.100	„ 12.118
1887	„ 19.249.000	„ 245.700	1897	„ 17.749.000	„ 901.300	„ 1.983
Totaal der tien jaren	f 193.141.000	f 4.848.700		f 171.933.000	f 7.165.200	f 63.177
of gemiddeld per jaar.	f 19.314.000	f 484.000		f 17.193.000	f 716.500	f 6.317

a.) In deze opgave is de landrente van *Madoera niet* begrepen.

b.) „ „ „ „ „ „ „ „ *wèl* „

Het bovenstaande staatje wijst aan hoeveel de afschrijving der landrente van geheel *Java* heeft bedragen in de laatste twintig jaren. De gegevens zijn ontleend aan de koloniale verslagen. Ter vergelijking der cijfers van de beide tien jarige tijdperken dienen de totalen der laatste tien jaren 1888—1897 te worden verminderd met de landrente en afschrijvingen van *Madoera* in dat decennium, respectievelijk bedragende: de landrente ..... f 7.869.000.—
de afschrijving wegens misgewas ..... f 329.000.—

Waardoor de bedoelde totalen worden teruggebracht tot f 164.064.000 (landrente) en f 6.836.000 (afschrijving) of per jaar tot f 16.406.000 en f 683.600.— Bij eene vermindering van den landrente aanslag met ruim f 2.900.000 is dus de afschrijving wegens misgewas in het tweede decennium toegenomen met bijna f 200.000 per jaar.

Onder misgewas is hier verstaan de mislukking van den padi-aanplant wegens ziekten, overstrooming en gebrek aan water; die drie factoren zijn in de koloniale verslagen niet gescheiden; maar wij vermeenen dat mag worden aangenomen dat over geheel *Java* de laatste twee factoren (hoewel toch nog zeer belangrijk) als directe oorzaak slechts het kleinste deel der afschrijvingen ten gevolge hadden. Indien men van de bovenstaande totaalcijfers der eerste tien jaren dan ook ± *f* 800.000.— en van die van het tweede decennium (*Madoera* buiten beschouwing latende *f* 1.000.000.— aftrekt voor de afschrijving wegens watergebrek en overstrooming (naar onze meening een voldoende taxatie) komt men voor *Java* in de tweede opvolgende tienjarige tijdperken tot eene totale afschrijving van respectievelijk 4 en ± 5.8 millioen wegens misgewas veroorzaakt door ziekten of een abonnementsschadepost van 4 en ruim 5 ton per jaar. Met Madoera mede stijgt het jaarlijksch verlies over het laatste deceunium tot ruim 6 ton.

De ziekten zijn onder verschillende namen bekend. Omo soendep, mentek, beloek en bambangan zijn wel de meest algemeene. Hun aard en wezen zijn tot heden ook bij de bevolking nog onbekend gebleven. Waar nieuwe regelingen zijn getroffen ten aanzien van de bevloeiing of sawahbewerking enz. wijt de inlander het ontstaan dier ziekten gaarne aan het hun afkeer inboezemende „nieuwe." Zoo zal menig landbouwer uit deze afdeeling (*Demak*), gevraagd naar de oorzaak van het door ziekte ontstane misgewas, deze gaarne wijten aan de in- en doorvoering van het irrigatiestelsel aldaar en vooral aan de daaraan sedert een paar jaren vastgehechte waterverdeeling in een gedeelte dier afdeeling. Brengt men hem dan onder het oog dat elders in die afdeeling, waar geen geregelde bevloeiing of wel geregelde bevloeiing maar geen waterverdeeling is, de ziekten in even hevige of nog heviger mate woeden en dat ook andere streken van *Java* zonder irrigatiestelsel en waterverdeeling daardoor worden getroffen, dan is het antwoord een met een diepen zucht uitgestooten berustend „inggih!" dat boekdeelen zegt.

Men kan gerust aannemen dat bijna alle ziekten die tot misgewas aanleiding geven overal voorkomen waar de padiaanplant op grooten schaal wordt gedreven, zoowel op van levend water voorziene sawahs als op rijstvelden die van regen afhankelijk zijn, zoowel op velden die vroeg als die laat beplant waren. Van één veld, op hetzelfde oogenblik bewerkt, bevloeid en beplant, wordt

vaak de éene helft *wèl*, de andere helft *niet* aangetast en ziet men dus naast een geheel of gedeeltelijk mislukten een zeer goed geslaagden aanplant staan.

Middelen tegen de verschillende ziekten worden, voor zoover bekend, tot heden niet met vrucht door de bevolking toegepast.

De vraag rijst thans: wat is door de Regeering tot nu toe daadwerkelijk verricht voor de kennis en vermindering dier ziekten?

Dat periodiek terugkeerende schadeposten aan haar niet ontgaan, blijkt uit de aandacht die zij in elk koloniaal verslag wijdt aan de sommen, die door verduistering van met de inning belaste desa- en andere inlandsche hoofden voor 's Lands schatkist zijn te loorgegaan. In uitvoerige toelichtingen worden die bedragen, welke blijkens bovenstaande staatje gemiddeld ongeveer *zes duizend* gulden per jaar beloopen, besproken en de maatregelen aangegeven die zijn genomen om tot vermindering en zoo mogelijk geheele verdwijning van dien post te geraken.

Ten aanzien van het jaarlijksch nadeel der wegens misgewas af te schrijven *zeven honderd duizend* gulden (waarvan ± *zes honderd duizend* door ons op rekening gesteld van de ziekten) vindt men evenwel in die verslagen geen toelichting. Ook aanwijzingen van hetgeen is verricht tot beperking daarvan ontbreken. Evenmin vindt men elders eene opgave van sommen voor een doorloopend onderzoek en bestrijding van de oorzaken dier schade.

Toch schijnt de Regeering nu en dan stappen in de goede richting gedaan te hebben. Zoo werd in 1859 op haar last door zekeren Professor *de Vriese* een onderzoek naar de padiziekten ingesteld in de maand September, toen evenwel de padi reeds van het veld was. Kort daarop — in 1895 — is door *Dr. J. M. Janse* eene brochure over de „omo mentek" uitgegeven, terwijl bij circulaire van 15 September 1894 No. 5073 door den Directeur van Binnenlandsch Bestuur aan de Residenten van *Java* en *Madoera* een rondschrijven is gericht, inhoudende het verzoek om bij het voorkomen van ziekten in het padigewas zieke planten, rupsen enz. op spiritus naar de directie van 's lands plantentuin te *Buitenzorg* op te zenden.

Dit alles zal evenwel naar onze bescheiden meening moeilijk kunnen worden aangemerkt als eene ernstige en krachtige poging en een afdoende maatregel om de zes ton verlies voor 's Lands schatkist, waarop de Regeering thans jaarlijks kan rekenen, te

doen verminderen en tot een minimum terug te brengen. Toch dunkt ons de omvang van dat verlies daarvoor voldoende.

En behalve door het Land wordt de schade, en zulks in veel hooger mate, ook door de bevolking gevoeld.

Aannemende dat de landrente over *Java* en *Madoera* in doorslag op 10 % van de opbrengst der velden in te stellen dan vertegenwoordigt eene afschrijving van *zes honderd duizend* gulden 10 % van eene opbrengst van *zes millioen*, waarvan alzoo *5.4* millioen zuiver door de inlandsche bevolking zou kunnen zijn genoten.

Ongeveer vijf en een half millioen gulden moet derhalve jaarlijks door de bevolking van Java en Madoera prijsgegeven worden wegens onbekende ziekten in haar hoofdvoedingsmiddel.

Dit bedrag zou nog stijgen indien men wist hoeveel misgewas door de desahoofden van welvarende gemeenten jaarlijks wordt verzwegen om van den last der commissie, die dat misgewas „deugdelijk" constateeren moet, af te zijn.

Het valt derhalve niet te ontkennen dat het op den weg der Regeering ligt om in Haar eigen belang en in dat van de inlandsche bevolking te streven naar de kennis en vermindering dier ziekten.

Naar onze bescheiden meening kan een rationeele weg daarheen zijn, de volgende:

Een behoorlijk theoretisch en practisch ontwikkeld zoöloog-botanicus worde aangesteld en geplaatst midden in een uitgestrekt door ziekten jaarlijksch bezocht sawahgebied, *niet* op de hoofdplaats van een gewest of afdeeling, maar „par manière de dire" *midden in* eene door sawahs omringde desa. Kennis van de gronden der Javaansche taal, achten wij voor een degelijk, ruim onderzoek een vereischte (het brandpunt der ziektenschade ligt toch in *Midden- en Oost-Java*). Men legge hem eene behoorlijke bezoldiging en eene vaste som voor reiskosten toe, zoodat de onderzoeker niet worde afgeleid door zorgen voor zijn materieelen welstand. Voor direct noodige onderzoekingen stelle men een laboratorium te zijner beschikking. Zoo late men dien persoon daar gedurende twee, drie, tien jaren; net zoo lang totdat hij de oorzaken der ziekten en de middelen ter bestrijding gevonden heeft. Men vervalle daarbij niet in de zoo vaak begane fout van direct in drie à vier maanden resultaten te willen zien en stelle zich niet tevreden met naar een of ander zwaar door ziekten bezocht oord voor een paar weken een deskundige (?) te zenden. Hiervan zijn geen weloverdachte en belegen adviezen te verwachten,

het is onmogelijk dat men aard en wezen der ziekten en al wat daarop van invloed is in zoo korten tijd grondig kan waarnemen, en met andere gegevens kan vergelijken. Evenmin achte men de opzending van planten, halmen, rupsen, enz. naar *Buitenzorg* voldoende, want dikwijls blijft dit materiaal dagen lang onderweg voor het den controleur bereikt en verandert daardoor van samenstelling, zoodat geen juiste objecten voor waarneming worden verkregen en het materiaal onmogelijk eene behoorlijke basis leveren kan voor de kennis der ziekten en hare bestrijding.

Zooals dan ook door wetenschappelijke mannen, als *Koch*, *Yersin*, *Haffkins* en anderen is verricht bij hunne onderzoekingen, moeten de ziekten *op het terrein zelf*, in hunne geboorte en in hun samenhang met plaatselijke toestanden worden bestudeerd.

Vooropgesteld moet worden dat de keuze voor een waarnemer als bovenbedoeld zich vestigt op eeu serieus persoon, die zijn arbeid niet uitsluitend om de daaraan verbonden bezoldiging verricht, op iemand wien het ernst is met zijn werk en die er hart voor heeft. Op het vinden van oorzaak én middelen ter bestrijding der meest voorkomende ziekten worde een flinke premie gesteld; al behoeft dit niet het eenig doel te zijn bij een serieus werkman, de hoop op belooning en waardeering, in welken vorm ook, is en blijft steeds overal een stimulans voor inspanning en toewijding.

De kosten aan dezen maatregen voorbonden zouden geschat kunnen worden op *f* 2000.– per maand of *f* 24,000.— per jaar, als:

Tractement per maand	*f* 1000.—
Reiskosten „ „	„ 200.—
Ondergeschikt personeel, laboratorium, woninghuur en diverse onkosten per maaud	„ 800.—
Of totaal per maand	*f* 2000.—

De vraag rijst thans, waar zou het centrum van observatie moeten worden gekozen? Daarbij zal de noodzakelijkheid dienen te worden vooropgesteld dat dit gelegen moet zijn in een uitgestrekt sawahgebied, waar jaarlijks veel ziekten worden geconstateerd, gemakkelijk bereisbaar, in de nabijheid van streken niet of in geringer mate door ziekten bezocht en van gronden die op verschillende wijze in cultuur worden gebracht (b. v, ook door de particuliere industrie). Dan mogen daarbij de waarnemingen op een of ander veld niet worden onderbroken door hinderpalen als: te weinig, geen of te veel bevloeiing; het moet niet kunnen

voorkomen dat aanplantingen, in observatie genomen, door desa-kwesties of vexaties van desabestuur plotseling zonder water komen te staan. Men moet dus een streek kiezen waar de bevloeiing rationeel en geleidelijk plaats heeft, waar men, zoo dit den waarnemer wenschelijk voorkomt, over een zeker gebied (als proef) den toevoer van water kan wijzigen, zonder dat daarvan aangelegen sawahs slechte gevolgen ondervinden.

Als een zoodanig centrum zou men mogen aanwijzen de afdeeling *Demak*, speciaal het gebied waar de reeds hiervoren genoemde waterverdeeling (het z. g. galonganstelsel) sedert een paar jaren is ingevoerd en heilzaam werkt, door welke verdeeling de bevloeiing in dat gebied tot een zeer hoog peil van regelmaat is opgevoerd. Om die zeer gemakkelijk te bereizen afdeeling heen, liggen streken waar de ziekten in denzelfden omvang, niet of in geringer mate voorkomen, waar verschillende cultuurwijzen worden toegepast en waar ook de invloed der particuliere industie (suikerteelt) op den padiaanplant kan worden in studie genomen. Dat de genoemde afdeeling en de daaromheen gelegen regentschappen, zoowel in de residentie *Semarang* als in de gewesten *Japara* en *Kedoe* een rijk veld van vergelijkende observatie voor de kennis van het misgewas door ziekten aanbiedt, bewijst het volgende overzicht dat de hulp van welwillende collega's en van vele afdeelingschefs schrijver dezes in staat heeft gesteld bijeen te brengen (voor welke hulp hun hierbij dank wordt gebracht).

Residentie.	Afdeeling.	Mislukt en afgeschreven wegens misgewas, veroorzaakt door ziekten.									
		Aantal bouws, mislukt.					Afgeschreven landrente.				
		1894	1895	1896	1897	1898	1894	1895	1896	1897	1898
Semarang.	Semarang	f 79	f 5.003	f 1.660	f 4.342	f 8.347	f 291	f 15.074	f 5.219	f 16.627	f 30.490
	Kendal	„ 187	„ 447	„ 167	„ 1.475	„ 1.815	„ 769	„ 2.423	„ 753	„ 7.492	„ 13.799
	Salatiga	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Ambarawa	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
	Grobogan	„ 437	„ 2.926	„ 3.556	—	„ 7.032	„ 893	„ 5.670	„ 6.640	—	„ 13.844
	Demak	„ 133	„ 4.500	„ 9.600	„ 8.853	„ 15.518	„ 583	„ 15.873	„ 33.956	„ 34.468	„ 54.075
Japara.	Koedoes	—	„ 475	„ 893	„ 454	„ 1.196	—	„ 1.686	„ 3.106	„ 1.556	„ 4.596
	Japara	—	„ 60	„ 74	„ 3.100	„ 1.375	—	„ 180	„ 448	„ 12.926	„ 4.253
	Pati	„ 1.484	„ 2.817	„ 4.944	„ 16.143	„ 2.346	„ 3.463	„ 8.807	„ 15.674	„ 47.711	„ 6.972
	Djoewana	„ 507	„ 706	„ 3.103	„ 7.706	„ 4.397	„ 1.065	„ 2,199	„ 5.713	„ 17.645	„ 14.961
Kedoe.	Magelang	„ 710	„ 737	„ 324	„ 1.279	„ 800	„ 4.162	„ 3.862	„ 1.634	„ 6.297	„ 4.683
	Temanggoeng	„ 206	„ 56	„ 194	„ 121	—	„ 1.171	„ 237	„ 639	„ 566	—

Voor den onderzoeker worden dus in zijne onmiddellijke omgeving zeer verschillende toestanden ter observeering aangetroffen, die hem gegevens kunnen verschaffen voor eene vergelijkende studie.

Wettigt de jaarlijksche landrente afschrijving van zes honderd duizend gulden den maatregel om, met de hoop en kans op eene belangrijke vermindering van dit bedrag, jaarlijks *f* 24.000.— uit te geven voor de kennis van de oorzaak dier afschrijving?

Wettigt de jaarlijksche schadepost van vijf en een half millioen voor de inlandsche bevolking eene zoodanige jaarlijksche uitgaaf van *f* 24.000.— met de hoop en kans dat deze schadepost in den loop van een volgend decennium niet, zooals tot nu toe, zal worden „verhoogd", maar tot een minimum zal worden teruggebracht?

Het antwoord op deze beide vragen moet dunkt ons ten volle *bevestigend* luiden.

Of de hiervoren aangegeven wijze van bestudeering der ziekten de juiste is, laten wij gaarne aan het oordeel van meer bevoegden over. Hoofdzaak is dat door de Regeering worde erkend dat die bestudeering volgens eene rationeele methode een onafwijsbare eisch is, en dat eene betrekkelijk geringe jaarlijksche uitgaaf van *f* 24.000.— bij zoo groote jaarlijksche schade en in vergelijking met de groote baten, die aan land en volk ontgaan, volkomen gewettigd en verantwoord is.

Te dezen aanzien moge een leering getrokken worden uit de resultaten die eene som van *f* 3000.—, toegestaan voor de verdelging van ratten en muizen in de afdeeling *Demak*, heeft uitgewerkt. Van af September 1898 tot en met ultimo Juni 1899 werden meer dan 470.000 muizen gedood. De afschrijving van landrente wegens vernietiging van het gewas door muizenplaag bedroeg in 1898 bij ± 2000 mislukte bouws ± *f* 8000.— en zal in 1899 bedragen ..... nihil. Men stelle zich voor wat er van het rijstgewas in dit jaar zou zijn terechtgekomen, indien die 470.000 muizen niet gedood waren en vermenigvuldige in gedachten de afschrijving met 9 om een denkbeeld te krijgen van de schade die de bevolking in 1898 geleden heeft van de verwoestingen van dit ongedierte. Men verlieze daarbij niet uit het oog de schade en verzwakking die bij verwaarloozing van deze plaag door het graven der holen in de dijken der rivieren en kanalen aan de *Demaksche* irrigatiewerken in dit jaar zouden zijn veroorzaakt, van welke verzwakking bedenkelijke onderbreking der geregelde

bevloeiing, doorbraken en overstroomingen een noodzakelijk gevolg zouden zijn geweest. Is het uitblijven dier verwoestingen in 1899 met *f* 3000.— voor land en volk te duur gekocht?

Naast en behalve de door deskundigen te maken studiën van het wezen der ziekten blijven er nog tal van onderdeelen bij den padiaanplant over, die bij betere contrôle een sterker gewas van grooter weerstandsvermogen zullen leveren en zoodoende eene beperking van het misgewas ten gevolge zouden kunnen hebben.

Wie gezien heeft hoe de inlander vaak oude van Chineezen opgekochte padi, die langen tijd in een muf pakhuis heeft opgestapeld gelegen, voor zijn bibit gebruikt, wie getuige is geweest hoe bij het overplanten der bibit op het veld de zaailingen worden mishandeld, gesmeten, aan de felle zon worden blootgesteld, hoe de bibit dikwijls reeds is verzuurd vóór het tot planten komt, — wie heeft waargenomen hoe eilandjes van bibit de rivieren en kanalen afdrijven, over stroomversnellingen en stuwdammen worden gesleurd, terwijl op die eilandjes soms nog de eigenaars der bibit zich laten afdrijven en op het veld wedstrijden worden georganiseerd, wie de bossen zaailingen het verst werpen kan, — wie van dat alles ooggetuige is geweest zal moeten erkennen dat speciaal voor den ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur nog veel te controleeren overblijft. Het geldt ook wederom in deze materie: den inlander tegen zijne eigene onverschilligheid te beschermen. Contrôle nu op de behandeling der bibit bij de overplanting kan met de bestaande sterkte van het Inlandsche en Europeesche personeel niet overal en op elk punt worden toegepast. Het zou dus aangewezen zijn van Regeeringswege aan te moedigen eene cultuurwijze, die zoodanige minutieuse contrôle op elk punt onnoodig maakt, die sterker bibit en derhalve sterker planten met grooter weerstandsvermogen verzekert en eene werkwijze in zich sluit, waarbij balddadigheden en bibitmishandeling en verwaarloozing tot een minimum worden beperkt. De onderstelling is, dunkt ons, niet te gewaagd dat deze dan ook eene zoo omvangrijke verspreiding en een zoo schadelijken invloed der ziekten zou helpen tegengaan, want ook onder de planten zullen wel bij epidemieën de slecht doorvoede, zwakke en teere exemplaren het eerst door de ziekte worden aangetast en zal bij deze die ziekte wel het ongunstigst verloop hebben.

In den laatsten tijd hebben in deze richting de resultaten der „sawoer-methode" de aandacht getrokken. Deze methode wordt

sedert eenige jaren met veel succes in het district *Tjendono* der afdeeling *Koedoes* (residentie *Japara*) toegepast. Zij bestaat in het direct uitstrooien van de korrels op het veld, zonder aanleg van aparte kweekbedden en dus ook zonder overplanten. Het veld zelf is als 't ware één groot kweekbed en wordt ook in het begin als zoodanig behandeld en verzorgd. De voordeelen van deze plantwijze zijn: minder kosten, spoediger rijping en oogst, en, volgens de pertinente verklaring der landbouwers die deze methode in toepassing hebben gebracht, hooger productie. Wel moet na het uitspruiten van het gezaaide hier en daar (vooral bij het uitstrooien door onervaren handen) worden uitgedund of ingeboet, maar het te veel op de eene plaats behoeft geen palen ver te worden getransporteerd, maar wordt in de onmiddellijke nabijheid op het veld zelf weer overgeplant, daar waar het gezaaide te ijl is uitgesproten. Volgens de mededeeling van den controleur Homans te *Koedoes* is de bevolking van de zooevengenoemde districten zeer met deze methode ingenomen en breidt zich dan ook in den laatsten tijd de uitgestrektheid waarover zij wordt toegepast sterk uit. Genoemde controleur constateerde wijders dat wel is waar ook de op deze wijze tot stand gebrachte aanplant onderhevig is aan ziekten, maar dat deze op verre na niet dien omvang en hevige uitwerking hebben, die zij in de op de gewone wijze, d. i. door overplanting, aangelegde velden bereiken. En dit is o. i. ook verklaarbaar als men bedenkt dat de ontwikkeling en de groei der plant bij het „njawoer" zonder schokken, smijten, in de zon verdrogen en verzuren plaats hebben en alzoo sneller en beter moeten geschieden dan bij aanplantingen uit mishandelde bibit.

Zou met dergelijke resultaten voor oogen eene aanmoediging van eene zoodanige methode onder geschikte leiding niet door de Regeering zijn te verdedigen ? Zou eene tijdelijke beschikbaarstelling van fondsen (gering in den aanvang, grooter bij welslagen) voor het inhuren en bewerken van proefvelden, waarop de sawoer-plantwijze in toepassing kan worden gebracht, niet als een bewijs mogen worden aangemerkt dat de Regeering gaarne in de goede richting arbeidt om te geraken tot bezuiniging door wegwerking van jaarlijks terugkeerende schadeposten?

In het bovenstaande hebben wij slechts de aandacht van het algemeen willen vestigen op een voortwoekerend kwaad en getracht om een richting en middelen aan te geven, die o. i. zouden

kunnen leiden tot genezing. In korte woorden samenbrengende wat wij naar onze overtuiging heilzaam achten wenschen wij dit te formuleeren als volgt:

I Aanstelling gedurende een reeks van jaren van een deskundige (zoöloog-botanicus) om in een centrum van door ziekten geïnfecteerde gronden met ernst waarnemingen te doen omtrent den aard en de bestrijding der voornaamste ziekten in het rijstgewas.

II. Tezelfdertijd aanmoediging van plantwijzen, die, bij minder of even zwaren arbeid van den landbouwer, krachtiger gewas verzekeren.

Wij maken ons geen illusies dat dit opstel tot spoedige verbetering zal aanleiding geven; wij zijn overtuigd dat nog veel en beter over dit onderwerp zal moeten geschreven worden, voordat te dien aanzien eene duurzame wijziging in de bestuursrichting zal zijn te bespeuren; maar indien wij er in geslaagd mochten zijn om de aandacht van anderen en hoogeren op deze aangelegenheid te vestigen, hen tot eene bestudeering van dit onderwerp op te wekken en, kan het zijn, tot medewerking en ingrijpen in de richting naar verbetering te brengen, dan zullen wij ons daarmede rijkelijk bevredigd achten.

Godong, (Demak) Juli 1899. J. E. MEYBOOM.

Beschouwingen over de paragraaf „Boschwezen" in het Koloniaal Verslag van 1898.

Volgens het *Koloniaal Verslag* van 1898 bldz. 157 (Hoofdstuk O afd. Boschwezen) was de oppervlakte van de aanwezige jonge bosschen door *cultuur of door natuurlijke verjonging* ontstaan na exploitatie van het oorspronkelijk bosch, op ultimo 1897 gestegen tot 67.720 hectaren.

Aangezien thans jaarlijks c. a. 3500 hectaren djatibosch worden *leeggekapt*, zal die uitgestrektheid op ultimo 1899 bedragen 67720 + 7000 = 74720 of rond 75000 hectaren = 105000 bouws.

Een hoeveelste deel van die jonge bosschen ontstaan zijn *langs natuurlijken weg* en hoe gering, volgens officieele mededeeling, de voordeelen zijn geweest die men bij toepassing van die zoogenaamde natuurlijke verjongingsmethode heeft verkregen, moge blijken uit het daaromtrent voorkomende op bldz. 158 van hetzelfde koloniaal verslag, waarin wordt gezegd:

„de tot dusver *opgedane ondervinding* met de zooeven bedoelde methode van natuurlijke verjonging heeft intusschen geleerd dat deze alleen dáár bevredigende uitkomsten geeft waar men te doen heeft met *vruchtbare, weinig hellende terreinen.*

Op minder goede gronden, *waar de natuur te hulp moet worden gekomen door het uitstrooien of uitpoten van djatipitten in vooraf schoongemaakte rijen of plantgaten*, loopen de cultuurkosten *meestal even hoog* als bij de zoogenaamde contracts-cultures, zoodat in dergelijke gevallen *aan laatstgenoemde cultuurmethode* — met het oog op de grootere kansen van slagen — *de voorkeur moet worden gegeven.*

In *die* zienswijze, in het heil dat men heeft verwacht van het uitstrooien en uitpoten van djatipitten op de leeggekapte djatiboschgedeelten, en de weinig bevredigende resultaten die men heeft verkregen door *op die wijze* de natuur te hulp te komen bij de vorming van nieuwe djatibosschen in de plaats van de gevelde oude, ligt de verklaring waarom men, niet dan in uiterste nood, — n. l. slechts

„in enkele dun bevolkte en dietengevolge ruim van bouwgronden voorziene streken, *waar men de bevolking niet genegen vond om overeenkomsten te sluiten voor de djaticultuur*" (blz. 158 koloniaal verslag 1898)

heeft getracht door het uitstrooien of uitpoten van djatipitten in vooraf schoongemaakte rijen of plantgaten, de natuur te hulp te komen bij de verjonging der leeggekapte djatibosch-gedeelten, en waarom:

„voor verreweg het grootste deel van de nieuwe aanplantingen zijn aangelegd in contract met de bevolking" (blz. 158 koloniaal verslag 1898),

waarom dus

„gedurende het kalender jaar 1897 de kosten voor de herbewouding van de leeggekapte djatiboschgedeelten en eenige daarbinnen gelegen open plekken hebben bedragen *f* 153.482 (blz. 158 kol. verslag 1898).

Daarin ligt ook de verklaring waarom bij de artikelen 12 en 16 van het nieuwe boschreglement is bepaald dat:

„de *leeggekapte* gedeelten der voorloopig en definitief ingerichte bosschen onverwijld, — de daartoe behoorende kale terreinen voor zoover dit uitvoerbaar is *met* (djati) *houtgewas zullen worden beplant*

en dat voorschrift bij alinea 2 van artikel 28 van het reglement voor den dienst van het Boschwezen (bijblad 5164) wordt aangevuld met de bepaling:

„In den regel wordt alleen djati *aangeplant; cultuur* van andere houtsoorten vindt slechts plaats op *voor djati ongeschikte gronden* en daar waar om andere redenen van den aanplant van djati moet worden aangezien".

Dit, in verband met het voorkomende op blz. 158 van bovenaangehaald kol. verslag luidende dat:

„de nieuwe aanplantingen voor verreweg het grootste deel weder werden aangelegd in contract met de bevolking"

en dat:

op minder goede gronden *de opgedane ondervinding* heeft geleerd dat bij toepassing van de zoogenaamde natuurlijke verjongings-methode, n.l. door het uitstrooien en uitpoten van djatipitten in vooraf schoongemaakte rijen of plantgaten niet alleen *weinig bevredigende resultaten* heeft opgeleverd, doch de *cultuur-kosten* meestal even hoog loopen als bij de zoogenaamde *contractscultures* en daarom in dergelijke gevallen aan *laatstgenoemde cultuurmethode* — met het oog op de grootere kansen van slagen, *de voorkeur* moet worden gegeven"

toont voldoende aan wat de bedoeling is van het bepaalde bij de artikelen 12 en 16 van het nieuwe boschreglement (Staatsblad 1897, No. 61).

De bedoeling is deze, dat met het oog op de *grootere kansen* van slagen in *voor verreweg de meeste gevallen* de voorkeur moet worden gegeven aan de zoogenaamde *contracts-cultuur-methode*, aan *kunstmatige herbewouding dus met djati van de leeggekapte djatiboschgedeelten.*

Staat dit vast, en bedenken we daarbij dat de toepassing van die werkwijze in het jaar 1897 den Lande heeft gekost *f* 153.482, welk cultuur-kapitaal met rente op rente aan het eind van den bedrijfsturuus vele millioenen vertegenwoordigt, dan moet ook de absolute zekerheid bestaan dat als de tijd is gekomen dat die *zoo* aangelegde bosschen moeten worden geoogst de opbrengst daarvan ruimschoots de kosten voor aanleg zal dekken.

Bestaat die zekerheid niet, dan is het boschbedrijf eene twijfelachtige geldbelegging, dan eischt het belang van den Staat dat *niet* jaarlijks tonnen gouds in den grond worden gestoken voor de vorming van bosschen waarvan niet met absolute zekerheid kan worden gezegd dat zij het cultuur-kapitaal met de rente ruimschoots zullen vergoeden, dat dan worde uitgemaakt of inderdaad

> „de kosten voor verjonging van de leeggekapte djatiboschgedeelten *langs natuurlijken weg* even hoog loopen als bij toepassing van de zoogenaamde *contracts-cultuur-methode* (kunstmatige aanplanting)

zooals op blz. 158 van koloniaal verslag van 1898 wordt beweerd.

In de eerste plaats dus dient de vraag gesteld:

> „bestaat de absolute zekerheid dat de nu kunstmatig à raison van c.a. *f* 40.— per bouw aangelegde djatiaanplantingen binnen den gestelden bedrijfsturnis (d.i. 100 jaar) zullen worden tot bosschen bestaande uit *djatiboomen* door hun vorm, hun wêerstandsvermogen, de kwaliteit van het hout en door groeikracht model — exemplaren in staat om het voor alle technische doeleinden bruikbaar en kostbaar *timmerhout* op te leveren."

Die zekerheid bestaat niet, *wanneer niet die jonge bosschen op tijd, geleidelijk en overeenkomstig de door de natuur gestelde eischen worden uitgedund.*

Wordt aan dien eisch niet voldaan, dan zal door de voortdurende strijd tusschen de gelijkontwikkelde, gelijkkrachtige, gelijksoortige exemplaren alleen de lengte — groei van den opstand worden bevorderd, doch zal de diktegroei daarmede niet gelijken tred houden; men zal dan in verhouding tot de lengte zeer dunne stammen kweeken met spichtige misvormde kronen, waarvan voor de toekomst weinig meer is te verwachten dan

brandhout, — en de verkoop van *dat hout* zal de daaraan bestede cultuurkosten niet goedmaken.

Dat wordt ook op blz. 159 van bovenaangehaald koloniaal verslag erkend waarin wordt gezegd, dat de sedert 1895 begonnen waarnemingen in een aantal proefperken reeds op ultimo 1897 hebben uitgewezen

„dat betrekkelijk reeds spoedig *althans op vruchtbaren grond*, aan de boomen *meer ruimte* moet worden verschaft"

al wordt ook met deze uitspraak lijnrecht in strijd, onmiddelijk daarop gezegd:

„dat ook in verjongingen van 60-jarigen leeftijd die zijn opgegroeid *onder gunstige omstandigheden* een zeer hoog gemiddeld bijgroeicijfer gepaard aan een bijzonder fraaien stamvorm werd aangetroffen."

Immers, zoo oppervlakkig geoordeeld zou men zeggen, dat, wanneer door de gedane waarnemingen is uitgemaakt, dat

„op vruchtbaren grond betrekkelijk reeds spoedig, aan de boomen meer ruimte moet worden gegeven"

van een 60-jarigen aanplant, die is opgegroeid onder *gunstige omstandigheden*, dus op *vruchtbaren grond*, bij een *eenigzins dichten stand*, niet veel moois *kan* zijn terecht gekomen, om de eenvoudige reden dat dat bosch nimmer is uitgedund.

Heeft dit laatste wèl plaats gehad, is die aanplanting op tijd en geleidelijk wèl uitgedund geweest, dan is dat voorbeeld slecht gekozen. Is daarentegen dat bosch nimmer uitgedund geweest en toch zoo bijzonder fraai dan zou daaruit blijken dat het niet noodzakelijk is aan de boomen reeds vroegtijdig de ruimte te geven om zich krachtig te kunnen ontwikkelen, dan zou daarmede zijn aangetoond dat *uitdunning van de bosschen eigenlijk onnoodig is.*

Aangezien die bewering in alle gevallen waarin jonge bosschen zijn opgegroeid onder zoogenaamd gunstige omstandigheden, (op vruchtbaren grond, en bij een eenigzins dichten stand) door de praktijk wordt te niet gedaan, zullen we met betrekking tot de *uitdunning*, m. a. w. tot *de latere zorg* die aan de jonge bosschen voor hun krachtig gedijen dient te worden besteed ons liever houden aan de naar mijne bescheiden meening eenige juiste opvatting die is:

„dat zonder tijdige en rationeele uitdunning, zoowel van de kunstmatig aangelegde als van de door de natuur gevormde

bosschen, in de toekomst niets goeds *kan* te recht komen, dat zonder rationeele toepassing van die kunstbewerking de tonnen gouds die voor kunstmatige aanleg van djatibosch in den grond gestoken worden zullen verloren gaan, m. a. w.

„dat het welslagen en de rentabiliteit zoowel van de kunstmatig aangelegde als van de door de natuur gevormde bosschen voor een groot deel afhankelijk zijn *van het tijdig en geleidelijk overeenkomstig de technische eischen uitdunnen dier bosschen.*"

De jonge djatibosschen *moeten dus worden uitgedund.* Dat is urgent. Aan de uitdunning van de door cultuur of langs natuurlijken weg verkregen jonge djatibosschen ter uitgestrektheid van c. a. 105.000 bouws is echter tot nog toe zoo goed als niets gedaan.

Die achterstand moet *in den kortste mogelijken tijd* worden bijgewerkt, niet alleen omdat de gedane waarnemingen in de daartoe aangelegde proefperken (blz. 159 koloniaal verslag 1898) hebben aangetoond (en dat zelfs reeds *binnen den tijd van twee jaar*) dat, althans *op vruchtbaren grond betrekkelijk reeds spoedig* aan de boomen meer ruimte moet gegeven worden, maar ook omdat (nu reeds) telken jare c. a. 5000 bouws nieuw aangelegde djaticultures de bestaande komen vermeerderen en eindelijk omdat de reeds eenmaal uitgedunde bosschen later nog eens voor de 2de, 3de en 4de maal moeten worden uitgedund.

Nemen we nu aan dat met aanwending van alle beschikbare krachten jaarlijks ± 10000 bouws worden uitgedund (ik betwijfel zeer of dat wel kan) dan kan de *bestaande* achterstand in c.a. 10 jaar zijn bijgewerkt.

Intusschen echter zijn dan weer 10 × 5000 bouws = 50000 bouws nieuwe djatibosschen aangelegd waarvan de oudste aanplantingen dan 10 jaar oud zullen zijn, die, — *altijd wanneer niet minder dan 10000 bouws per jaar worden uitgedund*, — in 5 jaren tijds zouden kunnen worden uitgedund. In die vijf jaar zijn dan nogmaals 5 × 5000 bouws = 25000 bouws nieuwe djatibosschen aangelegd waarvan de oudste aanplantingen 5 jaar oud zijn, zoodat met de uitdunning van die bosschen nog een paar jaar zoude kunnen worden gewacht, hoewel naar mijne bescheiden meening het beter ware reeds in het vijfde levensjaar met de uitdunning van de kunstmatig, *in dichten stand* aangelegde cultures te beginnen.

Daarmede is echter de achterstand der noodzakelijke uitdunningen nog lang niet bijgewerkt.

Immers de het eerst uitgedunde jonge bosschen ter uitgestrektheid van 105.000 bouws zijn dan 10 + 5 = 15 jaren ouder geworden en moeten dus voor de 2de maal worden uitgedund. Zijn die voor de 2de maal uitgedund dan komen de later aangelegde nieuw bijgekomen jonge bosschen aan de beurt, enzoovoort.

Na 15 jaren van onafgebroken met alle krachtsinspanning voortgezette uitdunning van niet minder dan 10000 bouws bosch per jaar is dan de achterstand gestegen tot 105000 + 50000 + 25000 = 180000 bouws. Binnen den tijd van 15 jaren is de *nu bestaande achterstand* dan bijna verdubbeld.

Dat zal cumulatief zoo voortgaan!

Zelfs al worden jaarlijks van de door cultuur — na exploitatie van het oorspronkelijk bosch — verkregen jonge bosschen 10000 bouws uitgedund zal de *bestaande* achterstand dus steeds grooter worden!

Toch mag niet geaarzeld worden met dat werk een begin te maken, — en al het mogelijke te doen om te trachten in den kortst mogelijken tijd die achterstaud bij te werken.

Wat zullen de kosten zijn aan dien arbeid verbonden?

Het spreekt van zelf dat wanneer met de uitdunning der daarvoor in aanmerking komende bosschen een ernstig begin wordt gemaakt de oudste aanplantingen het eerst voor uitdunning in aanmerking komen — en zoo vervolgens.

Volgens de omtrent uitdunning der bosschen bestaande voorschriften moet nu het bij de uitdunning verkregen dunsel worden verwerkt tot brandhout en dolken en dat worden verzameld op daarvoor aangewezen plaatsen *in* of *buiten* de bosschen en daarna op publieke veiling aan den meestbiedende of onderhands aan de inlandsche bevolking tegen geringe retributie worden verkocht.

Het kappen en opstapelen van een stapelmeter brandhout (mits het opstapelen plaats heeft *in* het bosch op de plaats zelve waar het hout is geveld) kost c. a. 25 cts. per S M³.

Het kappen en verzamelen *in* het bosch van de voor kleintimmerhout geschikte rechte stukken (dolken) kost gemiddeld 5 cts. per stuk.

De aanwijzing en het vellen van de te verwijderen boomen geschiedt onder toezicht van het boschpersoneel in vrijen arbeid. Dat werk alleen kost minstens *f* 7.50 per bouw.

Gesteld nu dat men bij de uitdunning van een 30 tot 35-jarig

bosch verkrijgt 50 stapelmeter brandhout en 100 stuks dolken dan zullen de kosten voor uitdunning van één bouw jong djatibosch bedragen:

50 × f 0.25 = f 12.50 kap en stapelloon brandhout
100 × „ 0.05 = „ 5.— „ „ „ dolken
„ 7.50 voor aanwijzing en veiling der te verwijderen boomen.

Totaal . . . f 25.— per bouw.

De kosten voor uitdunning van 10000 bouws zullen dan bedragen f 250000 (twee honderd en vijftig duizend gulden) per jaar.

Daarbij komen dan nog de kosten voor opmeting van de uitgedunde boschgedeelten voor openkappen van sleuven, aanleg van wegen, eventueel transport van het verkregen dunsel naar plaatsen *buiten* het bosch, administratie-kosten, toezichtloon, bewaking, enz. enz. Globaal berekend zullen de kosten daarvoor nog wel f 50000 (vijftig duizend gulden) per jaar bedragen.

Van de uitdunning van 10000 bouws bosch zal men dan hebben verkregen

50 × 10000 = 500.000 S M³ brandhout
100 × 100000 = 1.000.000 dolken.

Vijf honderd duizend stapelmeter brandhout dus en een millioen stuks minderwaardige dolken per jaar!

Die houtmassa ligt dan verzameld en opgestapeld in de jonge pas uitgedunde bosschen of daarbuiten.

Het vervoer van dat hout naar plaatsen *buiten* de bosschen zal in de meeste gevallen te kostbaar zijn.

Blijft dat hout onverkocht liggen *in het bosch* dan zal niet alleen met ieder jaar de gebruikswaarde en daarmede ook de prijs van dat jonge nat gekapte djatihout achteruitgaan, doch bestaat bovendien groote kans dat wanneer in den Oostmousson boschbrand ontstaat ook dat hout in brand geraakt, en dan niet alleen dat hout verloren gaat maar ook een deel van het uitgedunde jonge bosch door het vuur wordt verwoest.

Bedenkt men nu dat de grootste opbrengst aan brandhout die is verkregen van de exploitatie van 's Lands bosschen heeft bedragen in 1897 niet meer dan 357.314 stapelmeter en dat in vele boschstreken de exploitatie van brandhout niet eens loonend is, zoodat bij de voorgeschreven leegkap der in exploitatie zijnde boschgedeelten, al het jonge niet voor timmerhout geschikte hout *waaronder vele honderdduizende gave rechte jonge stammen*, een-

voudig wordt verbrand of op andere wijze opgeruimd, dan is het zeer de vraag of niet verreweg het grootste deel van het dunsel onverkocht in de bosschen zal blijven liggen, daarmede de aan het verzamelen en opstapelen daarvan besteede kosten verloren zullen gaan en dat hout, met het oog op de mogelijkheid van brand gevaar zal opleveren voor de jonge bosschen waarin dat verzameld ligt.

Zoowel met het oog op de kosten benoodigd voor de uitdunning der djatibosschen als om de technische moeielijkheden aan dat werk verbonden, zullen bij doorvoering van dat *voor de toekomst der bosschen noodzakelijke werk* de resultaten in de eerste tientallen jaren *niet verblijdend* zijn.

Er zal niet alleen van de krachten van het personeel maar ook van de schatkist veel gevergd worden.

Laat men om dat te vermijden de uitdunning van de djatibosschen achterwege, dan komt er van die bosschen binnen den gestelden bedrijfs-turnus niets te recht en een groot deel van de millioenen die men in den grond heeft gestoken voor de kunstmatige vorming van die bosschen gaat dan verloren.

Zoo is de toestand van ons Indisch Boschwezen nu!

Die toestand is het gevolg van de doorvoering sedert meer dan en kwart eeuw van het zoogenaamd *leegkap — systeem* gepaard aan *kunstmatige* herbewouding van de leeggekapte djatiboschgedeelten met verzuiming van de zoo hoog noodzakelijke *latere zorg*, de uitdunning dier jonge bosschen.

Had men bij de behandeling der djatibosschen de voorschriften nageleefd vervat in de vroegere *Staatsbladen* 1865 No. 96 en 1874 No. 214, had men, zooals daarbij was voorgeschreven, *de voorkeur gegeven aan natuurlijke verjonging* der djatibosschen in verband met eene perceels gewijze velling van het hout, had men met zorg *de jonge gave nog niet kapbare boomen voor de toekomst gespaard*, ze onttrokken aan de schaduw der oude kapbare boomen, ze daardoor *blootgesteld aan de koestering van den zon*, dan zouden die zich hebben ontwikkeld tot krachtige boomen van nu reeds 50 tot 60 jarigen leeftijd staande te midden van een door de natuur gevormden jongeren opstand.

Dan zouden de millioenen guldens die nu reeds zijn besteed geworden aan kunstmatige vorming van jonge djatibosschen, waar de natuur, — *overal waar eenmaal goed djatibosch heeft gestaan*, — dat werk *beter dan de kunst* en zoo goed als *kosteloos*

kan doen, hebben kunnen besteden aan de *tijdige uitdunning* der door de natuur gevormde bosschen.

Dan zouden ook de jonge plantsoenen, die kunstmatig zijn aangelegd moeten worden op de open plekken binnen de bosschen *en daar waar niet oorspronkelijk goed djatibosch heeft gestaan*, daar dus, waar de natuur door de kunst meer ingrijpend dan door het uitstrooien of uitpoten van djatipitten moest geholpen worden, op tijd en geleidelijk zijn uitgedund geworden.

Dan zoude de tegenwoordige boschtoestand een gansch andere geweest zijn.

Met ieder jaar dat men op den sedert jaren ingeslagen, en bij *Staatsblad* 1897 No. 61 voor de toekomst bestendigden weg voortgaat, zullen op dezelfde wijze steeds meer tonnen gouds verloren gaan, zal de toestand meer onhoudbaar worden, zal het gevaar dat in de toekomst onze djatibosschen bedreigt grooter worden.

Niet dan met veel zorg en met opoffering van groote kosten zal men dan een *dèbàcle* van ons Boschwezen kunnen voorkomen.

Er is naar mijne innige overtuiging slechts één middel tot redding mogelijk, en dat is, zonder aarzelen terug te keeren tot de natuurlijke behandelingswijze der bosschen zooals die bij de vroegere *Staatsbladen* 1865 No. 96 en 1874 No. 214 was voorgeschreven.

Kort samengevat bestaat die behandelingswijze hierin:

1e de djatibosschen *niet leeg te kappen*, maar daaruit alleen te oogsten de werkelijk kapbare en de holle en defecte, kromme en scheefstaande stammen, en alle *gave*, *rechte*, *jonge*, *nog niet kapbare djatiboomen* van bijvoorbeeld 40 tot 50 centimeter diameter en daarbeneden voor de toekomst te sparen, ze dus te onttrekken aan de schaduw der kapbare oude en defecte stammen, ze bloot te stellen aan de koestering van den zon om ze daarna te doen opschieten tot pracht-exemplaren, zooals er in onze djatibosschen zoovele worden aangetroffen.

Met de behandeling van het 2de jaarperceel Kepel Seroet (afd. Djember, res. Besoeki) heeft ondergeteekende aangetoond dat dat practisch uitvoerbaar is, zonder bijzondere moeite en zonder bijzondere kosten.

2e de instandhouding der djatibosschen, — *overal waar eenmaal goed djatibosch heeft gestaan*, — zooveel mogelijk over te laten *aan de natuur* en waar noodig *kunstmatig* djati aan te planten

alleen op de open plekken binnen de bosschen en daar, waar niet oorspronkelijk goed djatibosch heeft gestaan.

Met de herbewouding langs natuurlijken weg met djati van het leeggekapte 1ste jaarperceel Kepel-Seroet, — en elders, — heeft ondergeteekende aangetoond dat zulks, zonder bijzondere moeite en zoo goed als kosteloos mogelijk is, zelfs *op hellend, zeer steenachtig terrein.*

Tienduizenden bouws prachtige kosteloos door de natuur gevormde jonge djatibosschen toonen aan dat zulks op groote schaal mogelijk is.

3e alle aandacht en zorgen te wijden aan de *uitdunning* der jonge bosschen, dat is aan *de latere zorg* voor de bosschen, zonder welke van die bosschen binnen den gestelden bedrijfsturnus niets te recht komt, en bij de doorvoering van dat werk voortdurend het oog gevestigd te houden op de *hoofdzaak*, dat is *de uitdunning van zooveel duizend hectaren djatibosch* die later zooveel millioenen guldens zullen vertegenwoordigen en niet op de *bijzaak*, dat zijn de dubbeltjes die men denkt te zullen krijgen van den verkoop van het dunsel, ten einde daarmede *een deel van het cultuurkapitaal* dat is besteed aan de kunstmatige vorming van die bosschen te dekken.

Tot dat doel is door ondergeteekende een meer afdoend middel aan de hand gedaan.

Men late slechts de vorming van nieuwe djatibosschen *zooveel mogelijk over aan de natuur* en spare daardoor de kosten voor kunstmatige herbewouding met djati van de *uitgekapte* djatibosch-gedeelten zoo goed als geheel.

Magelang.

W. H. VAN DER HAAS.

De Circulaire van Resident Kroesen en de Ambtenaren van het Binnenlandsch Bestuur in Nederlandsch-Indië.

DOOR

R. BOELE.

Een kranig stuk, een merkwaardig stuk, die circulaire van den Resident Kroesen [1]), gericht aan de onder dien hoofdambtenaar dienende ambtenaren!

Kranig, omdat mij geen tweede voorbeeld bekend is van een hoofd van Gewestelijk bestuur dat openlijk durft verklaren dat sommige ambtenaren onwelwillend optreden tegenover de particuliere industrie; merkwaardig, wijl daarmede geconstateerd wordt dat er zulke ambtenaren bestaan.

En de heer Kroesen is waarlijk niet de eerste de beste! Ware de circulaire uitgevaardigd geworden door eene minder goed bekende persoonlijkheid, dan zou allicht aan eene of andere excentriciteit kunnen gedacht worden. In het kielzog van iemand van de reputatie van den tegenwoordigen Resident Kroesen, durft echter een gewoon burgermensch (particulier sadja) ook nog eens een woordje meespreken.

„Ik acht het de roeping van het administratief gezag", zoo spreekt Resident Kroesen in zijne circulaire, om hen (dat zijn: de mannen van goeden wil, die hun geestkracht hun kennis, hun kapitaal beschikbaar stellen enz.) te helpen; „hen terecht te „wijzen [2]), hun taak die toch reeds zoo moeielijk is, te vergemak- „kelijken, de belemmeringen op te ruimen die het gevolg zijn van

---

[1]) Dit was ook onze meening. Daarom namen wij haar in haar geheel op in de Juli-aflevering blz. 845. v. S.

[2]) Dit woord „terechtwijzen" zal de Resident wel in een goedige en niet in een gestrenge beteekenis bedoeld hebben. B.

„bekrompen bepalingen [1]), van vooroordeelen, van sleur, van „valsche fiscale overwegingen; belemmeringen die jeugdige onder„nemingen verhinderen tot bloei te komen, ja ze dikwijls in „hun geboorte verstikken."

„Ik hoop", zoo luidt de circulaire iets verder, „dat de ambte„naren het zullen verstaan aan hen die herwaarts tijgen in de „hoop van door hun arbeid een goed bestaan te vinden, hun „belangstelling te toonen in het slagen hunner ondernemingen, „door hen al die hinderpalen te besparen die het gevolg zijn van „eene te strenge en kleingeestige voogdij over de geadministreerden; „in een zich ontwikkelend gewest behoort de regeling van arbeid „en handel vrij te zijn van alle onnoodig en tijdroovend formalisme, „maar moet zij integendeel zoo eenvoudig en toegevend mogelijk „wezen. Daarbij zulllen zij hun eigen gerief dikwijls hebben ten „achter te stellen bij dat van den ondernemer of wat hij zij.

„Nog andere middelen staan hun ten dienste. Telkens wanneer „de omstandigheden of het algemeen belang hun zulks niet „beletten, kunnen zij den ondernemer met hun invloed steunen „in zijne aanraking met hoofden en bevolking; zij kunnen hem „zooveel mogelijk in betrekking brengen met den inlandschen „arbeider en werkman; zij kunnen hem zijn nasporingen of vestiging „vergemakkelijken; zij kunnen hem voorlichten als hij dit wenscht; „om kort te gaan, zij kunnen ter zijner beschikking stellen alle „middelen binnen hun bereik".

Nu, ik moet zeggen, de slechte ambtenaren kunnen het hiermede voorloopig doen!

Want voor de goeden behoefde de Resident Kroesen zijne circulaire niet de wereld in te zenden. Dat zou „prêcher des convertis" zijn geweest.

Ergo, en daarop wilde ik natuurlijk terugkomen, er zijn ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur die tegenover de particuliere nijverheid hun plicht niet doen, en zelfs in die mate dat het een Hoofd van Gewestelijk Bestuur noodzakelijk voorkomt deswege eene circulaire uit te vaardigen. Een bewijs dat het kwaad niet beperkt is tot een enkel individu! Indien toch het voorkomen van minder goede ambtenaren een zeldzaam verschijnsel was, dan zou de Resident Kroesen ongetwijfeld liever hebben afgewacht of zijn Gewest wellicht van zoodanigen witten raaf was

[1]) Die schijnen er dus toch te wezen! B.

verschoond gebleven. De circulaire wijst derhalve op een bestaand euvel dat bestreden behoort te worden, en de particuliere nijverheid in het door dien hoofdambtenaar bestuurde gewest kan hem niet dankbaar genoeg zijn voor het gegeven blijk van goeden wil om de ondernemers tegen ambtenaarachtigheid te beschermen.

Ik zou niet durven beweren dat de heer Kroesen in het betoonen van dien goeden wil alléén staat, maar het kan tevens niet worden ontkend dat vele bestuurshoofden de meening zijn toegedaan dat tegenover elk particulier een ambtenaar steeds in het gelijk behoort te worden gesteld. Hoeveel onbillijkheden aan den eenen kant, en verbittering aan den anderen kant, uit zulken misplaatsten ziekelijken korpsgeest geboren worden, behoeft wel niet te worden betoogd.

Ik heb een hoofd van gewestelijk bestuur gekend, van wien men, zelfs bij de meest gegronde klachten over een ambtenaar, nimmer gelijk kon krijgen, d.w.z. hij erkende tegenover den klager de fout des ambtenaars niet. Maar wie kort daarop, als de ambtenaar ter verantwoording geroepen werd, toevallig in de nabijheid kwam van het gewestelijk bureau, kon, door een anderhalfsteens muur heen, hooren hoe de betrokken ambtenaar werd „afgebruld". (ik weet voor dit laatste geen beter woord te vinden). Steekt deze komedie, gespeeld onder het voorwendsel van „ambtelijk prestige" en, „esprit de corps" niet akelig af tegen de ronde wijze waarop de heer Kroesen bij voorbaat optreedt tegen ambtenaren die het den particulier mochten willen lastig maken?

En nu, om niet te worden misverstaan, dien ik de verklaring af te leggen dat ik, bij mijne jaren lange, veelvuldige aanraking met ambtenaren van binnenlandsch bestuur, slechts bij uitzondering gestuit ben op onwelwillendheid, en bij hooge uitzondering op zoodanige tegenwerking dat klachten aan hoogerhand moesten worden ingediend.

Of *ik* de bestaande verhoudingen tusschen ambtenaren en particulieren dan niet rooskleurig vind?

Volstrekt niet!

Want de uitzondering, de onwelwillende (om geen krasser woord te gebruiken) kan het U zóó onaangenaam maken en U het bestaan zóó bemoeijelijken, dat zulke verschijningen tot de onmogelijkheden dienden te behooren. En waar men dien eisch wellicht te hoog gesteld acht, moest ten minste de Regeering eenigszins streng optreden tegen dezulken die hun plichten tegen-

over de particuliere nijverheid onbetamelijk opvatten. De korpsgeest schijnt zich evenwel daartegen te verzetten, voornamelijk wanneer de Gouverneur-Generaal zelf uit het korps ambtenaren van binnenlandsch bestuur afkomstig is.

Dit nu beschouw ik als eene groote fout. Men verheft een korps *niet*, door de daarin voorkomende slechte elementen, à tort et à travers, de hand boven het hoofd te houden. Integendeel. Men vernedert het daardoor.

Met gulden letteren staan ze in mijn geheugen gegrifd, de namen van mij bekende bestuursambtenaren, wier eenig streven het blijkbaar was om, door hun beleidvol en fatsoenlijk optreden, de belangen van inlander, particulier en gouvernement tegelijk, naar recht en billijkheid, te behartigen. Doch ik kan niet ontkennen dat op de door hen in het leven geroepen aangename gewaarwordingen, een ernstige schaduw werd geworpen door de onaangenaamheden ondervonden van een enkele, die meende zijn kracht te moeten zoeken in een misselijk machtsvertoon of in het bouwen op de valsche stelling: „dat de particuliere onder„nemer toch maar rijk wordt, ten koste van den inlander".

Mij is slechts één Bestuurshoofd bekend, dat ambtenaren als de laatstbedoelden, krachtig en niet in het verborgene, op hun plaats wist te zetten. Merkwaardigerwijze is ook zijn naam: Kroesen.

Ik bedoel wijlen den heer R. C. Kroesen, vroeger gouverneur van Sumatra's Westkust, laatst vice-president van den Raad van Indië.

Helaas echter zijn de vele mutatiën en overplaatsingen welke zelfs den hoofdambtenaren niet bespaard blijven, oorzaak dat menig Gewest te kort van de goede leiding van zulke degelijke bestuurshoofden profiteert.

Als van zelf kwamen, onder het schrijven van vorenstaande regelen, mijne gedachten op het onlangs, zoo officiëel als particulier behandelde onderwerp: „de opleiding en benoembaarheid der ambtenaren voor den administratieven dienst in Nederl.-Indië". Tot mijn spijt heb ik opgemerkt dat velen, die zich in het debat gemengd hebben, nog steeds de bekwaamheidskwestie bovenaan stellen en slechts in de tweede plaats wenschen gelet te zien op de karaktereigenschappen van den ambtenaar of candidaat-ambtenaar.

Inzonderheid schijnt de Commissie benoemd om den minister

van koloniën ter zake voortelichten, blijkens het door haar uitgebrachte rapport, heil te willen zoeken in meerdere geleerdheid of ontwikkeling van de Indische bestuursambtenaren, en nog wel in geleerdheid welke zich slechts in een enkele richting heeft ontwikkeld.

Het klinkt, oppervlakkig beschouwd, wel erg mooi dat het korps ambtenaren van Binnenlandsch bestuur in de toekomst bestaan zal uit „vogelen van diverse pluimage"; dat men er onder zal aantreffen personen die een beetje benul hebben van juristerij; anderen die zich vroeger op boschcultuur hebben toegelegd of iets van ingenieurskunst afweken; weêr anderen die, ingeval van koorts, de juiste dosis kinine zullen weten toetepassen of het vèr gebracht hebben in het reglement op den inwendigen dienst der landmacht. — Maar de gewezen officier zal daardoor toch niets méér weten van bruggebouw of irrigatie, en de gewezen semi-arts zal daarom nog geen verstand hebben van boschbouw. — Tenzij de commissie zich den toestand in Indië zoo gedacht heeft dat de ambtenaren in elk gewest wekelijksch in conferentie zullen bijeenkomen om elkanders gebrek aan speciale vakkennis over en weer aantevullen.

Het is werkelijk te betreuren dat men, voor een zoo bij uitstek practischen werkkring als die van den Indischen bestuursambtenaar, verbetering van het gehalte der ambtenaren zoeken wil in meerdere schoolwetenschap, en dat men niet in de eerste plaats aandacht schenken wil aan het *karakter* der candidaten.

Het geldt hier toch het voeren van bestuur over tienduizenden menschen, welk bestuur zonder dagelijksche contrôle wordt uitgeoefend en over inlanders, die niet het besef, en zeker niet de neiging hebben om zich te verzetten tegen of te beklagen over aan hen gepleegde willekeur.

Beseft men dan niet hoe de mannen, die geroepen worden om over duizenden en duizenden natuurmenschen te regeeren, in de eerste plaats moeten zijn: mannen met een karakter van goud en bezield met een alles overheerschende zucht tot het doen van recht en gerechtigheid? Begrijpt men niet, dat elke karakterfout bij een of meer van deze ambtenaren, een bron van kwelling wordt voor een groot aantal medemenschen (Inlanders) die geregeerd en bestuurd worden in naam van Hare Majesteit onze Koningin?

Indien men het wil, beseft en begrijpt, dan is het zeker geoorloofd te vragen op welke wijze de hiervoren bedoelde staatscom-

missie denkt na te gaan of het karakter van de candidaat-ambtenaren een waarborg geeft voor een eerlijk, rechtvaardig bestuur over inlanders, en voor een fatsoenlijk, betamelijk optreden tegenover Europeesche ondernemers?

Is het niet duidelijk dat een zeer geleerd man, met de fraaiste academische titels, en met een schitterend Indisch examen achter den rug, maar die behebt is met een slecht, valsch karakter, een ramp wordt voor het land dat hij zal hebben te besturen? Terwijl de minder geleerde, begaafd met een nobel karakter, een zegen zou kunnen zijn voor datzelfde land!

In de tweede plaats behooren aan de physieke geschiktheid van den candidaat O.-I. ambtenaar de strengste eischen te worden gesteld. — Een bestuursambtenaar, al is hij nog zoo bekwaam en eerlijk, zal voor zijne afdeeling geen of weinig waarde hebben wanneer hij niet bestand is tegen de vermoeienissen en ontberingen welke veelal aan tournées, vooral op de buitenbezittingen, verbonden zijn.

Doch bovenal het karakter!

Wanneer aan dit punt eenmaal voldoende aandacht zal zijn gewijd, zullen circulaires als die van den Resident Kroesen voortaan overbodig werken, — en zal den ambtenaren het beschamende worden bespaard dat in de uitdeeling van dergelijke vermaningen gelegen is.

Bussum.

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand.

(*Vervolg*) [1].

De drukpers had zich sedert 1846 ook met het Indische defensie-vraagstuk ingelaten. Van de oudere en meest gezaghebbende schrijvers over de Indische landsverdediging behoort de Kolonel der Genie Jhr. de Vaynes van Brakell te worden genoemd. Hij diende in het Indische leger, bereikte bij de Genie den hoogsten rang, nam deel aan de uitwerking der plannen van van der Wijck en was een groot vereerder van den Commissaris-Generaal van den Bosch. Bij de beoordeeling van zijn in 1859 voltooid en in 1863 uitgegeven boek „De verdediging van Nederlandsch-Indië enz." moet men daarmede rekening houden. Hij achtte de verplaatsing van den bestuurszetel in tijd van oorlog „schier onuitvoerbaar," omdat men dan geen meester van de omstandigheden is. Op eene andere plaats beweerde hij: „Bij oorlog is de verplaatsing zeer moeilijk; wacht men te lang daarmede, dan gaat ze in vluchten over. Dit echter moet een aandrang zijn om die verplaatsing liever heden dan morgen te volbrengen, geenszins om er de armen bij te laten nederhangen. Om Batavia duchtig te versterken, zoodanig als noodig is om den vijand gerust te kunnen inwachten, moeten niet alleen groote kosten worden besteed, maar ook beduidende onteigeningen plaats hebben, tot groot ongerief van handel en nijverheid, terwijl de toestand van vesting, waartoe de plaats alsdan gebracht zal zijn, veel wegneemt van de aangenaamheden des levens, die het nu den leden van het algemeen bestuur [2] zoo moeilijk maken om zich met het denkbeeld te kunnen vereenigen, dat paradijs te moeten verlaten. Ziedaar de reden, waarom in Indië nimmer gevolg zal worden gegeven aan den goeden raad van van den Bosch..... Alleen de bepaalde, stellige, onverbiddelijke last des Konings, met toelating van beperkten termijn van uitvoering, zal het gewenschte gevolg kunnen hebben. Wat eene duchtige — den vijand lokkende — versterking van Batavia meer zal kosten dan het stellen der plaats in staat van tegenweer, volgens hare steeds blijvende belangrijkheid, zal voldoende zijn om de kosten te dekken, noodzakelijk verbonden aan de verplaatsing van het algemeen bestuur; en al ware dit zoo niet, hier is immers geene sprake van geldquaestie, maar van het duurzaam behoud onzer kostbare bezittingen en meer bijzonder van het nooit volprezen Java, dat jaarlijks meer voordeel aanbrengt dan eens

1) Zie *Indische Gids*, September-afl. blz. 1053—1080.
2) De leden van den Raad van Indië.

voor altijd verlangd wordt om het onneembaar te maken. Werwaarts het Hooge Bestuur over onzen Indischen Archipel verplaatst behoort te worden, ... dit zij alleen aangestipt, dat die plaats zoo veel mogelijk buiten het bereik des vijands behoort te blijven, vele hulpmiddelen behoort aan te bieden en vatbaar moet zijn voor groote ontwikkeling."

De Gouverneur-Generaal Baron Sloet van de Beele stelde in 1864 het advies van den Generaal Schimpf in handen van den Raad van Indië, toen bestaande uit Mr. A. Prins, Vice-President, Mr. A. Loudon, O. van Rees en Generaal-Majoor W. E. Kroesen, Leden. De Raad nam het door den Legercommandant gestelde dilemma aan, maar achtte niettemin de verplaatsing van den bestuurszetel aan zoodanige overgroote bezwaren en nadeelen onderhevig, dat ook dit collegie de voorkeur gaf aan het denkbeeld eener versterking van Batavia met tijdelijke verplaatsing van den bestuurszetel in tijd van oorlog. De Raad, die tegen meer en kostbare fortificatiën te Soerabaja, Tjilatjap en elders was, gebruikte toch als slotsom zijner overwegingen tegen eene permanente verplaatsing van den bestuurszetel de phrase, dat men dan maar liever eenige millioenen aan de versterking van Batavia ten koste moest leggen! Deze dwaze conclusie karakteriseerde het feit, dat de Raad door in plaats van, gelijk vroeger geschiedde, zich de bezwaren der tijdelijke verplaatsing te ontveinzen, thans de ondoenlijkheid der versterking van Batavia eenvoudig ignoreerde. Was de slotsom der overwegingen van den Raad derhalve in strijd met het algemeen beginsel, dat het Indisch stelsel van verdediging moest beheerschen, zij was het op den koop toe ook met zijne eigene beschouwingen omtrent andere onderdeelen der landsverdediging. De Raad begon te vertellen, dat hij tegen vermeerdering van kosten was voor het stelsel van defensie, vroeg hoe de mobiele legermacht verkregen moest worden voor de verdediging van West-Java, waarvoor de depôtplaats in de Preanger Regentschappen noodig was en of het niet beter ware, vóór al het andere, aan behoorlijke bewapening en uitrusting van wat nu eenmaal aanwezig was te denken. Hoe zijn deze beschouwingen te rijmen met de in hetzelfde advies door den Raad voorgestelde schepping eener nieuwe en noodzakelijk zeer groote vesting Batavia? De motieven, die de Raad voor het behoud en de versterking van Batavia als bestuurszetel aanvoerde, hebben niet meer waarde. In de eerste plaats wees het collegie op de moeilijkheden en kosten eener verplaatsing van den bestuurszetel. Die kosten en bezwaren zijn gewis niet te loochenen, maar tegenover de gebiedende noodzakelijkheid der permanente verplaatsing bewijzen zij niets. De geschiedkundige loop onzer inbezitneming van Java heeft Batavia tot hoofdplaats gemaakt. Zoowel het bestuur als het behoud van Java vordert thans eene andere hoofdplaats. Dit is te betreuren, zooals het te betreuren is, dat men een paar malen er toe over is moeten gaan, aan de Solorivier eene andere uitmonding te geven en de vaarwaters der oorlogshaven Soerabaja met groote moeite en opoffering herstellen moet; maar wat *bewijst* het? Vele der voor de verplaatsing van den bestuurszetel te maken kosten zullen ook zonder die verplaatsing noodig zijn, maar zeker nog ver achterstaan bij de nooit ten einde komende kosten van eene groote vesting. Een ander motief voor het behoud van Batavia als bestuurszetel was volgens den Raad de gunstige gemeenschap met Europa. Zeker is die gemeenschap gunstiger dan eene in het binnenland gelegen

hoofdplaats aanbiedt; doch in alle andere opzichten is een in het centrum geplaatste bestuurszetel te verkiezen, en zou men, zonder aan iets bestaande gebonden te zijn, zeker niet alleen om „de gunstige gemeenschap met Europa" Batavia of Anjer, Padang of Olehleh tot zetel van bestuur kiezen. Is de nieuwe hoofdplaats door telegraaf en spoorweg met Batavia, Semarang of Tjilatjap verbonden, dan heeft dit motief weinig waarde en tegenover de trouwens niet meer gebruikte route langs de Kaap de Goede Hoop niet het minste gewicht meer. De andere door den Raad aangevoerde motieven als het „minder aangename" verblijf in de nieuwe hoofdplaats, benadeeling van particuliere belangen, achteruitgang van Batavia, enz., hebben zeker tegenover eene zaak van zoo groot en algemeen belang weinig om het lijf. Het minder aangenaam verblijf in de nieuwe hoofdplaats moet méér als motief tegen de verplaatsing van den bestuurszetel zijn aangevoerd, want het werd door den Kolonel de Vaynes van Brakell in zijn boek over de verdediging van Ned.-Indië gehekeld. In een advies van den Raad van Indië was het zeker bespottelijk. Tegenover dat minder aangename staat al aanstonds een gezonder en physiek aangenamer verblijf op de nieuwe hoofdplaats. Ook het motief der benadeeling van particuliere belangen had veiliger achterwege kunnen blijven in het advies van den Raad. De Algemeene Secretarie meesmuilde toen zij die particuliere belangen door den Raad geprotegeerd zag, want vice-president en toenmalige leden hadden toevallig ieder hun „eigen huis" te Batavia. Ten slotte, om van het advies van den Raad afscheid te nemen, het motief van den achteruitgang van Batavia. Mag de overweging, dat men Batavia kunstmatig moet blijven releveeren, juist omdat het uit zichzelf niet zooveel gegevens van ontwikkeling en vooruitgang heeft, economisch, op zijn minst genomen, niet zeer betwistbaar heeten? Dit pleidooi van den Raad van Indië heeft dan ook als de verdediging eener hopelooze zaak geene waarde. Het is tot dusver een geheim of het militaire lid in den Raad zich met dat pleidooi heeft kunnen vereenigen dan wel een afzonderlijk advies heeft ingediend, houdende voorstel tot permanente verplaatsing van den bestuurszetel.

Sprak de Raad van Indië als zijne meening uit, dat er wel niet in ernst aan eene verplaatsing van den bestuurszetel kon worden gedacht, de Gouverneur-Generaal Sloet van de Beele schreef daarentegen in 1864 aan den Minister van Koloniën Fransen van de Putte, dat het onderwerp eene ernstige overweging verdiende. De Gouverneur-Generaal beaamde de noodzakelijkheid van dien ingrijpenden maatregel. Dat was de tweede Gouverneur-Generaal na van den Bosch, die dat deed. Hij had zelfs aanleiding gevonden, de verplaatsing van den bestuurszetel afzonderlijk, d. i. afgescheiden van de versterking van Batavia, meer met het oog op den toestand der landsgebouwen te Batavia, ter sprake te brengen. Die toestand eischte reeds in 1863 dringende voorziening, waarmede vele kosten gepaard zouden gaan en waarvoor dus wel als eerste voorwaarde de eisch mocht worden gesteld, dat de Indische regeering zeker wist of Batavia als bestuurszetel zou behouden blijven. De Gouverneur-Generaal vroeg daarom eene beslissing van den Minister van Koloniën en beweerde o. m. dat er voor eene tijdige verplaatsing van den zetel der Regeering geene gelegenheid zou zijn en de verovering van Batavia door den vijand met de in het gunstigste geval daaraan verbonden vlucht van den Gouverneur-Generaal anarchie zou veroorzaken en ons een slag toebrengen,

dien men bezwaarlijk ooit weêr te boven zou komen. Vóór alles moest dit gevaar worden voorkomen. De Gouverneur-Generaal Sloet vereenigde zich daarom met de bedenkingen van den Commandant van het Indische leger tegen eene tijdelijke verplaatsing van den bestuurszetel naar Poerworedjo. Ook tegen Poerworedjo als zoodanig had hij bedenkingen. Aan „eene plaats tusschen Tjilatjap en Ambarawa" voor permanenten bestuurszetel vermeende hij de voorkeur te moeten geven boven eene versterking van Batavia in die beteekenis, dat deze plaats bijna onneembaar ware, voor de bezetting waarvan hij het leger bovendien te zwak achtte. Zonder de bezwaren, aan eene permanente verplaatsing verbonden, te licht te willen achten, geloofde hij evenwel, dat die bezwaren grooter werden voorgesteld dan zij werkelijk waren. Bovendien behoefde niet alles wat in de omgeving der Regeering was te worden verplaatst; men denke o. m. aan het Hoog Gerechtshof. De waardevermindering der landsgebouwen te Batavia en Buitenzorg, tengevolge van zoodanige verplaatsing, werd eerder denkbeeldig dan werkelijk genoemd Mochten particuliere belangen en de welvaart van Batavia onder die verplaatsing lijden, het algemeen belang primeert, en bovendien verspreiden ambtenaren de ware welvaart niet. Er was eenmaal aangenomen, dat Java in Midden-Java moest worden verdedigd; dáár zou dus het hoofdtooneel van den oorlog zijn. Op grond daarvan moest ook dáár het hoofdkwartier van het leger worden gevonden. Ten einde aan de verdediging meer kracht te geven, was het derhalve wenschelijk, dat de zetel van bestuur derwaarts werd overgeplaatst. Ging men daartoe eerst in oorlogstijd over, dan zal dit den schijn hebben van eene vlucht, die in elk geval moest worden vermeden. Dit was een advies, waarop eene even goede beslissing had kunnen worden genomen.

De Minister Fransen van de Putte wilde de goede richting uit. De uit Indië gedane voorstellen om den Raad van Indië en de Algemeene Secretarie naar Buitenzorg te verplaatsen werden daarom door dien Minister voor geene afdoende beslissing vatbaar geacht zoolang de hoofdquaestie — de verplaatsing van den bestuurszetel — niet was uitgemaakt. Naar aanleiding van het voorstel van Sloet omtrent die verplaatsing liet die Minister de geheele quaestie der Indische landsverdediging bij zijn departement aan een minutieus onderzoek onderwerpen. Hij droeg dat werk in 1865 op aan den Majoor der Genie van het Indische leger A. W. Egter van Wissekerke. De Minister had, zooals later zal blijken, eene zeer goede keuze gedaan. Alleen was het jammer, dat het buiten het Ministerie van Koloniën ontijdig bekend werd, wat Majoor Egter daar deed, waardoor de oppositie in de gelegenheid werd gesteld om vóór dat bedoeld werk gereed was, den ontvankelijken en niet deskundigen Minister in zijne aanvankelijk omtrent bovengenoemde hoofdquaestie opgevatte opinie aan het wankelen te brengen.

Als tolk dier oppositie trad een eerzuchtig hoofdofficier van het leger in Nederland op, die als kapitein-adjudant met den Luitenant-Generaal Jhr. Ridder F. V. A. de Stuers naar Indië was gegaan, daar fortuinlijk gediend had, zich na zijne terugkomst in Nederland als een niet onverdienstelijk militair schrijver had leeren kennen en, zooals hij zich meer dan eens had uitgelaten, er vast op rekende, zijne militaire loopbaan in den generaalsrang in Indië te vervolgen; ik bedoel den Luitenant-Kolonel A. W. P. Weitzel, Directeur der Normaal Schietschool. Deze hield op 2 Februari 1866 in de „Vereeniging ter

beoefening van de krijgswetenschap" te 's-Gravenhage eene voordracht over de verdediging van Java, waarin hij o. a. beweerde, dat de op het gebied der Indische landsverdediging bestaande verscheidenheid van meeningen te wijten was aan de omstandigheid, dat het beleid der Indische militaire aangelegenheden „niet aan dezelfde handen is toevertrouwd, waarin de Nederlandsche rusten". In zake de verplaatsing van den bestuurszetel deed hij zich van den behoudenden kant kennen. Volgens hem mocht Batavia niet verlaten worden om het *prestige* van die plaats in geheel Nederlandsch-Indië, dat „aan geene andere verblijfplaats der Hooge Regeering . . . . . eigen zou wezen. Batavia is, in de verbeelding der bewoners van den Archipel, omstraald met eenen luister, die het verheft tot het palladium, waarmede, naar hunne begrippen, ons zijn in Indië staat of valt. Reeds sedert meer dan twee en een halve eeuw was Batavia het verblijf van den Grooten Heer, die uit naam der machtige Compagnie niet alleen gebiedt over leven en dood, maar, wat in hunne oogen nog meer is, ook Vorsten onttroont en in het stof werpt, of weder verheft en aan het hoofd der volken plaatst. Uit Batavia gewerd hun gedurende eene lange reeks van jaren oorlog of vrede, kommer en ellende of voorspoed. Uit Batavia werden vaak hunne inwendige aangelegenheden, de betrekkingen die zij onderhielden met hunne buren, of die zij mochten onderhouden met Europeesche natiën geregeld. Uit Batavia werden zij soms gedwongen, hunne zeden en gebruiken te veranderen, wanneer die in strijd waren met onze belangen of met de eischen der beschaving. Tegen bevelen uit Batavia hielp geen verzetten; Batavia moet steeds gehoorzaamd worden; Batavia is alvermogend. Met het verlies van Batavia verliest de Nederlandsche naam zijne majesteit, en zal voor den inlander het uur daar zijn, om zich te verstaan met onze vijanden". [1])

Ernst of kortswijl? De redenaar scheen op 't oogenblik, dat hij zijne oratorische talenten ten beste gaf, vergeten te zijn, dat de Gouverneur-Generaal toen reeds sedert 120 jaren niet meer te Batavia, maar te Buitenzorg, op 13 uren afstand van daar, zetelde, zoodat uit Buitenzorg en niet uit Batavia bevelen worden gegeven tot onttroning van vorsten en verklaring van oorlog en vrede. Was het den redenaar werkelijk ernst, toen hij beweerde, dat Batavia om zijn *prestige* zetel van bestuur moest blijven, waarom dan later in zijne redevoering gezegd, dat „de verbinding van Batavia met Buitenzorg door eenen spoorweg nog een ander gevolg zou kunnen hebben, namelijk dat de zetel der Hooge Regeering van Ned.-Indië van lieverlede naar laatstgenoemde plaats werd overgebracht"!? Zou men uit deze contradictio in terminis eene andere gevolgtrekking mogen maken, namelijk dat door die spoorwegverbinding het *prestige* van den zetel van bestuur ongeschonden blijft? Zou de inlander werkelijk beweren, dat de bevelen van den Gouverneur-Generaal minder worden gehoorzaamd wanneer zij van eene andere plaats dan Batavia komen? Zou hij niet meer letten op de billijkheid en doelmatigheid dier bevelen dan op de *plaats*, van waar zij komen? [2]) De val van *Batavia* is van ondergeschikt belang, maar die van den *zetel van bestuur* beslist over het lot van Indië! Daarom mag die zetel niet te Batavia

1) Verslagen der Vereeniging ter beoefening der krijgswetenschap, 1865—1866.

2) Kielstra, De grondslagen der verdediging van Java.

zijn. Brialmont schreef ruim dertig jaren geleden: „Le siège du gouvernement et de l'administration, le foyer des affaires et des influences politiques est toujours une position stratégique importante, et presque toujours un point stratégique décisif. Les invasions qui ont marquées les guerres de la république et de l'empire prouvent en effet que la chute des capitales a eu généralement pour résultat de paralyser toutes les ressources de la défense." [1] Geen der Indische militaire autoriteiten, die sedert Daendels aan de defensie van Ned.-Indië hebben medegewerkt, heeft ooit gesproken van het *prestige* van Batavia. Misschien kon geen hunner de politieke beteekenis dezer plaats zoo goed peilen als de redenaar van 2 Februari 1866. Intusschen heeft de ondervinding anders geleerd. Zij, die hebben getracht, de tradities en de gevestigde begrippen in de hoofdbeginselen van het door van den Bosch aangegeven stelsel van verdediging te ondermijnen, waren vreemdelingen in het Indische leger. [2]

De Majoor Egter van Wissekerke kwam in 1866 met zijn arbeid gereed. Hij maakte de „Gewijzigde Voordracht van beslissingen", waaruit bleek, dat op de „Voordracht van beslissingen" van 1853 nog weinig „beslist" was, en leverde een krachtig en welsprekend pleidooi voor de permanente verplaatsing van den bestuurszetel. Zijn helder betoog kwam op het volgende neêr. Die zetel moet aan 's vijands macht worden onttrokken. Aan dien eisch kan Batavia niet voldoen. Voor onze middelen is deze plaats onverdedigbaar. Eene verplaatsing van den bestuurszetel is eene hersenschim. Het bezwaar is niet in het min of meer tijdelijke, doch in de tijdigheid dier verplaatsing gelegen. Het oorspronkelijk denkbeeld van von Gagern om de verplaatsing te doen geschieden zoodra de vijand Batavia zou aantasten, werd door Baud bestreden, omdat zij op eene feitelijke vlucht zou gelijken, waardoor in alle takken van bestuur eene schromelijke desorganisatie moest ontstaan. Hij stelde daarom voor, de verplaatsing te doen beginnen wanneer eene vredebreuk was ontstaan. In de practijk zal echter dit plan niet veel betere resultaten opleveren, want die meer scherpe afscheiding tusschen vrede en oorlogstoestand, die in het woord *vredebreuk* ligt opgesloten, bestaat niet in de werkelijkheid. Men stelt zich de vredebreuk voor als slechts korten tijd te duren, zij kan echter zeer kort en ook zeer lang zijn. Wanneer zou men dan met die verplaatsing moeten beginnen? Te vroeg en misschien onnoodig zal een Gouverneur-Generaal er niet licht toe overgaan, en overweegt men welk eene opeenstapeling van zorgen bij het uitbreken van een oorlog op den Gouverneur-Generaal en den Commandant van het Leger rust, hoe zij al hun tijd en dien van hun personeel dubbel zullen noodig hebben dan is het wel buiten kijf, dat zij niet zullen beginnen, dien te wijden aan de uitvoering van een maatregel, die voor een tijd lang zoo al niet de hooge regeering zelve dan toch een groot gedeelte van de middelen van uitvoering — zoo personeele als materieele — die voor het bestuur worden gevorderd, neutraliseert. Die uitvoering zal dus altijd worden uitgesteld totdat zij door den drang der omstandigheden onvermijdelijk is geworden. Krijgt de verplaatsing dan al

---

1) Études sur la défense des États.

2) Zie o. m. J. van Swieten, De verdediging van Java.

niet onmiddellijk het karakter van eene vlucht, dat van eene geregelde overbrenging niet slechts van de autoriteiten, maar ook van hunne ondergeschikten en de archieven, zal zij zeker ook niet dragen, en de gevolgen daarvan op den gang van zaken kunnen niet uitblijven. Zooveel is zeker, dat, indien men de verplaatsing van den bestuurszetel in vollen vrede en met vrije beschikking over tijd en middelen aan zoodanige bezwaren onderhevig acht, dat men er, in spijt van de gevaren, aan het behoud er van verbonden, voor terugdeinst, er in oorlogstijd niet te rekenen valt op iets, dat werkelijk naar zulk eene verplaatsing gelijkt, zoodat men zich zal moeten vergenoegen met een halven en overhaast genomen maatregel, die op den gang van zaken nadeelig moet terugwerken en reeds door zijn partieel karakter, hoe gunstig de oorlog ook voor ons moge afloopen, nog jaren later zijne naweën zal doen gevoelen. Het *tijdig* en *tijdelijk* verplaatsen van den bestuurszetel, dat door Baud voorgesteld en in het Koninklijk besluit van Augustus 1853 bepaald werd, is dus niet veel meer dan een spelen met woorden, doch in waarheid het zich blootstellen aan al die nadeelen, welke in oorlogstijd uit den bestaanden toestand zullen voortvloeien, namelijk onzekerheid van handelen, verlies van tijd en middelen en gedeeltelijke desorganisatie.

Wat kan wel de reden zijn, dat, nadat de permanente verplaatsing van den bestuurszetel van regeeringswege als noodzakelijk erkend en positief uitgesproken was, zoodat er, naar 't scheen, niets anders overbleef dan de bepaling der nieuwe hoofdplaats, nimmer sprake is geweest van een schijn van uitvoering, ja zelfs van voorbereiding, doch dat men zich later onmiddellijk heeft nedergelegd bij eene transactie, die toch bij nadenken onhoudbaar moest blijken te zijn? Waarom moest ook in dit geval het moment van traagheid zoo groot zijn?

Voor zoover de bedenkingen tegen de permanente verplaatsing van zuiver *finantieelen* aard zijn, is de zaak vrij eenvoudig. Men kan dan toch eenigszins nagaan, hoeveel zij zou kosten en men kan zich afvragen of men voor die uitgave de middelen bezit en of men die in overeenstemming acht met het te verkrijgen nut. Er zijn echter ook bedenkingen van *staatkundigen* aard tegen de verplaatsing aangevoerd. Men denke aan het advies van den Gouverneur-Generaal Rochussen, die echter geene juiste voorstelling van de zaak gaf. Hetgeen men wil verplaatsen is niet de stad Batavia met hare historische herinneringen, het is dat zuiver administratieve samenstel van inrichtingen en personen, die het werktuig uitmaken, waarmede de Gouverneur-Generaal regeert en zonder hetwelk hij, zij het ook omringd door de hooge collegiën en hoofden van algemeen bestuur, niet kan regeeren. Ware het nu al bij het oude factorysysteem, ten tijde van de O.-I. Compagnie, zeer natuurlijk, dat het fort Batavia, zoo tegenover buitenlandsche vijanden als tegenover den ons omringenden, nog door eigen vorsten geregeerden inlander, onze vlaggestok, het palladium onzer macht moest zijn en dat dáár, binnen dat fort, dus alles vereenigd was, waardoor die macht werd uitgeoefend, tegenover den actueelen toestand en tegenover het geheele eiland Java en Ned.-Indië, bezeten en beheerd, gelijk het thans door ons wordt, heeft die bij een der uiteinden aan de kust geplaatste vlaggestok geene reden van bestaan meer, en tusschen den administratieven bestuurszetel van geheel Ned.-Indië en de plaats, waar onze voorvaderen het eerst vasten voet kregen, kan in den tegenwoordigen toestand geenerlei

noodzakelijk verband bestaan. Toen men het oude fort Batavia slechtte, sprak men de erkenning van den nieuwen toestand uit. Wel waren er toen ook oude inlanders, die deze slechting hoofdschuddend aanzagen en den val onzer heerschappij verkondigden; wel zullen er ook toen Europeanen zijn geweest, die zich op die inlanders en hunne vrees beriepen om tegen slooping en omverwerping te protesteeren; doch de slooping is geschied, de sombere voorspellingen zijn niet bewaarheid, en het fort Batavia met zijne historische herinneringen is zelf eene historische herinnering geworden! Kan het ernst zijn, te meenen, dat wanneer de bevelen van den Gouverneur-Generaal niet langer gedagteekend worden uit het historische Batavia, d. w. z. uit het 13 uren daarvan verwijderde en niet zeer historische Buitenzorg, zij een gedeelte van de kracht zouden verliezen, die zij niet aan Batavia, doch aan onze, civiele en militaire, over het geheele Nederlandsch gebied uitgebreide organisatie ontleenen, en dat, wanneer te eeniger tijd Batavia viel, de indruk der historische herinnering dáár sterker zou zijn dan die van de feitelijke en geregelde machtsuitoefening elders? Zooveel is intusschen zeker, dat, indien men aan Batavia zulk eene geheimzinnige kracht toekent, dat men den bestuurszetel daarvan niet scheiden en dat men het om die reden in oorlogstijd tot het uiterste verdedigen wil, men dan ook dáárom in oorlogstijd den bestuurszetel *niet* van de plaats moet scheiden, zoodat, als men die plaats als palladium onzer macht verdedigt, het niet aangaat, tegelijkertijd den Gouverneur-Generaal *buiten* dat palladium — beroofd niet slechts van dat moreele prestige, doch tevens van de zuiver materieele middelen van bestuur — van de eene plaats naar de andere te doen voorttrekken en eindelijk rust te doen vinden in de Vorstenlanden onder de bescherming van het actieve leger, waarvoor niet Batavia, doch de militaire stelling in het binnenland van Java als grondslag der verdediging optreed. Voor hen, die de meening zijn toegedaan, dat Batavia nog steeds als weleer den hoeksteen onzer macht uitmaakt, blijft dan ook niets anders over dan, evenals weleer, een fort Batavia te hebben, waarin die macht geconcentreerd is en van waaruit zij hare vrije werking uitoefent, dat is dus voor de tegenwoordige verhoudingen en omstandigheden eene vesting Batavia of liever eene militaire stelling Batavia, zóó groot en zóó sterk bezet, dat zij niet slechts de passieve veiligheid van het daarbinnen gevestigd algemeen bestuur, maar ook de actieve werking er van naar buiten verzekert. Zulk eene vesting of stelling zou echter zóó veel middelen, maar voornamelijk zóó veel troepen vereischen, dat er voor *onze* middelen niet aan te denken valt, althans zoo lang men blijft uitgaan van het goede denkbeeld eener verdediging van Java in het binnenland. Op die wijze zou naast het oorlogstooneel *in het binnenland*, beheerscht door onze militaire stelling aldaar, bij Batavia, *aan de kust* een tweede oorlogstooneel ontstaan, steunende op de hoofdplaats. Zulk een dualisme zou zelfs voor eene groote mogendheid, in staat op Java een groot leger te onderhouden, bedenkelijk moeten heeten; hoeveel te meer is de overweging daarvan voor ons en onze zwakke krijgsmacht eene ijdele bespiegeling!

De quaestie der verplaatsing van den bestuurszetel beheerscht de geheele Indische defensiequaestie. Wil men den bestuurszetel niet permanent verplaatsen, paait men zich niet met eene tijdige tijdelijke verplaatsing, die onuitvoerbaar zal zijn, dan moet men dien zetel verdedigen, doch dan heeft

men geene troepen meer voor de verdediging der stelling in het binnenland; het zwaartepunt der verdediging wordt verplaatst en het eenige goede stelsel van defensie moet worden losgelaten In dit stelsel past geene verdediging van Batavia, omdat onze personeele middelen daarvoor onvoldoende zijn. Moet men dus Batavia onverdedigd laten, met den bestuurszetel kan dit niet het geval zijn. Daarom moet die zetel verplaatst en, onder de bescherming van het oorlogstooneel, in het binnenland van Java gebracht worden. Van eene versterking van den nieuwen zetel van bestuur behoeft daarom nog geene sprake te zijn.

Niet lang na het schoone pleidooi van Egter van Wissekerke trad de heer Fransen van de Putte als Minister van Koloniën af en trad Mr. P. Mijer ten tweeden male als zoodanig op. Deze wenschte de quaestie der verplaatsing van den bestuurszetel „in beraad" te houden en hare afdoening afhankelijk te maken van nadere, uit Indië te ontvangen gegevens, m. a. w. op de lange baan te schuiven. Spoedig daarna als Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië opgetreden, was hij wel verplicht, de defensiequaestie onmiddelijk ter hand te nemen. De Luxemburgsche quaestie, die ons land bijna in oorlog met Pruisen had gewikkeld, gaf den Gouverneur-Generaal aanleiding, den Indischen Legercommandant, Luitenant-Generaal Andresen, uit te noodigen, zijne beschouwingen mede te deelen over de te nemen maatregelen bij eventueel dreigend oorlogsgevaar.

Aan die opdracht voldoende, erkende Generaal Andresen, dat de overbrenging van den bestuurszetel naar het binnenland veel zou kunnen bijdragen tot eene goede verdediging van Java, maar vooral tot eene geregelde en krachtige werking van het hoogste gezag in tijden van nijpend gevaar. Hij had echter, bovenbedoelde maatregelen opsommende, de quaestie der verplaatsing van den bestuurszetel niet opzettelijk ter sprake gebracht, omdat z. i. de uitvoering van het plan om dien zetel eerst bij het uitbreken van den oorlog te verplaatsen te veel tijd zou vorderen. Zoolang Batavia niet door sterke vestingwerken was omringd en leger en vloot nog in zoovele opzichten te wenschen overlieten, bleef bij de hoop, die Generaal Andresen door eene krachtige strandverdediging voor het behoud van Batavia voedde, de mogelijkheid bestaan, dat men den vijand deze stad zou moeten overgeven, en zoolang die mogelijkheid bestond, moest de Legercommandant er den Gouverneur-Generaal op wijzen, dat, vóórdat het gevaar te groot werd en vóórdat men aan tijdelijke maatregelen den schijn van eene vlucht kon geven, deze zoodanig moesten worden voorbereid, dat zij, zonder verwarring te veroorzaken, de verplaatsing van den bestuurszetel mogelijk maakten.

Gelukkig voor ons land, werd de Luxemburgsche quaestie zonder wapengeweld opgelost en toen er geen oorlogsgevaar meer dreigde, had het zeer ernstig betoog van Andresen geen vat meer op Mijer, die de quaestie der verplaatsing van den bestuurszetel onder de onafgedane opdrachten liet rusten. In 1869 verliet Andresen den staatsdienst en zeide de Minister van Koloniën de Waal in de Tweede Kamer der Staten-Generaal: „Naar mijn inzien moet een stelsel gekozen worden, waarbij Batavia de zetel van de Departementen van Algemeen Bestuur, enz. blijft, doch met zoodanige voorzorgen, dat de aanranding van Batavia door eene buitenlandsche macht niet aanstonds en zelfs niet in langen tijd den loop des bestuurs in de overige

gewesten behoeft te stremmen." [1]) In datzelfde jaar sprak de Roo van Alderwerelt in de Tweede Kamer der Staten-Generaal o. m.:

„Is Batavia, de zetel van het bestuur, de plaats, waar wel is waar de Gouverneur-Generaal zich niet ophoudt, maar waar toch de bureaux van het algemeen bestuur en de archieven zich bevinden en waar het geheele raderwerk van ons bestuur in Indië is geconcentreerd; is die plaats tegen eene vijandelijke onderneming beveiligd? Batavia ligt open en bloot, weerloos ten prooi aan elken vijand, is zelfs niet gevrijwaard tegen eene onderneming van een gedeelte van een der eskaders, die de groote mogendheden tegenwoordig steeds in de Chineesche en Japansche zeeën onderhouden."

„Ik zie niet voorbij, dat de Minister van Koloniën in zijne Memorie van Beantwoording het denkbeeld aangeeft om in geval van oorlog den zetel van bestuur te verplaatsen. Maar ik veroorloof mij aan den Minister van Koloniën de vraag te doen: is dergelijke tijdelijke verplaatsing raadzaam en uitvoerbaar"?

„Is het raadzaam, als de oorlog uitbreekt, wanneer uit den aard der zaak toch reeds eene zekere verwarring bestaat, die verwarring te vermeerderen door den zetel des bestuurs naar elders over te brengen? Is het raadzaam, op het oogenblik, dat wij aan de inlandsche bevolking blijken van zelfvertrouwen en kracht moeten geven, met het geheele bestuur als het ware op de vlucht te gaan? Men moge dat nu niet zoo noemen, het komt mij voor, dat de inlandsche bevolking daaraan geene andere beteekenis zal hechten."

„En is het uitvoerbaar? Ik behoef het waarlijk den Minister van Koloniën niet te zeggen — hij weet dat beter dan ik — dat in dit opzicht vooral de toestand tusschen Nederland en Indië ten eenenmale verschillend is. Wanneer wij hier te lande in een oorlog worden gewikkeld, moet ook de zetel des bestuurs van 's-Gravenhage naar Amsterdam verplaatst worden. Maar het zal niemand in de gedachte komen, met het oog op die omstandigheid, reeds nu, in gewone tijden, de departementen van algemeen bestuur en de beide Kamers der Staten-Generaal naar Amsterdam over te brengen. Daarmede kan gewacht worden tot dat de oorlog werkelijk daar is; men heeft dan nog alle gelegenheid om alle localen en al hetgeen verder noodig is, te Amsterdam in te richten."

„Wilden wij daarentegen in Indië den zetel van het bestuur tijdelijk verplaatsen, hetzij naar Buitenzorg, zooals de Hertog van Saxen-Weimar wilde, hetzij naar Bandong, zooals latere legercommandanten voorstelden, dan vindt men daar geene localen voor de bureaux en geene woningen voor de ambtenaren, in een woord niets van hetgeen noodig is om het bestuur te doen functioneeren. Wil men dus in tijd van oorlog den zetel van het bestuur verplaatsen, dan moet men alles daartoe nu reeds in gereedheid brengen. Maar als men daartoe overgaat, dan is het wel zoo eenvoudig, de verplaatsing ook reeds in vredestijd te doen." [2])

Daarop antwoordde de Minister van Koloniën:

---

1) Memorie van Beantwoording op het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over de begrooting van Ned.-Indië voor 1870, E. de Waal, Onze Indische Financiën, deel II, pag. 84, en E. de Waal, Aanteekeningen over koloniale onderwerpen, No. XII. (De nieuwe inrichting van het gewestelijk bestuur op Java) pag. 259 en 281.

2) Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1869—1870 (zitting 12 November 1869).

„Omtrent een voornaam en misschien het cardinale punt heb ik mij in de Memorie van Antwoord eenigszins uitgelaten: de verplaatsing van den hoofdzetel van het bestuur. De geachte afgevaardigde uit Leeuwarden heeft dit verstaan, als of de bedoeling zou zijn om gedurende den oorlog tijdelijk den zetel over te brengen, althans de bureaux, die den Gouverneur-Generaal dan zouden volgen. Mijn denkbeeld beoogt zoodanige verplaatsing niet. Het is — dunkt mij — mogelijk, in tijd van vrede het bestuur zoodanig te regelen, dat wanneer er oorlog komt (en een oorlog — dat is algemeen aangenomen — bedreigt op een gegeven oogenblik slechts één punt, zoodat men den tijd zal hebben op andere terug te trekken) niet alles werkloos wordt gemaakt. Met andere woorden: het bestuur zoo in te richten, dat de hoofdbestanddeelen, ofschoon in vredestijd onder eene centrale macht samenwerkend, bij het uitbreken van den oorlog desnoods op zich zelf kunnen leven of, gelijk zoo even gezegd werd, functioneeren. Daarop is ook wel eenigermate gelet bij het Regeeringsreglement, want het heeft eenige beteekenis, dat volgens art. 43 de Gouverneur-Generaal in tijden van oorlog wetten en bepalingen van dat reglement schorsen en autoriteiten tijdelijk opheffen kan". [1])

De heer E. de Waal, die toen zoo sprak, meende later — ik neem aan in gemoede — dat zoodanig plan, bij het behoud van Batavia als zetel der departementen van algemeen bestuur, het vertrek van den Gouverneur-Generaal naar de binnenlanden tijdens een aanval op de hoofdplaats geenszins aan die staatkundige bezwaren onderhevig zou maken, die voor hare organieke verlegging plegen aangevoerd te worden. „Naar dat plan" — schreef hij in 1877 — „moeten de burgerlijke gewestelijke besturen zoo ingericht worden, dat zij, wanneer de Gouverneur-Generaal Java in staat van oorlog verklaart, zonder schokken van 't departementaal bestuur te Batavia kunnen losgemaakt worden. Daartoe moeten zij reeds in vredestijd niet louter voor plaatselijke, maar in een vrij grooten kring van landschappen voor algemeene behoeften zorgen". [2]) Het is te betreuren, dat de heer de Waal dit plan nooit heeft uitgewerkt, toen hij nog aan het hoofd van het ministerie van Koloniën stond, of, wanneer hij dit werkelijk gedaan heeft, dat zijn plan nooit aan den Commandant van het Indische leger is medegedeeld. Immers, wanneer dit plan zóó geniaal is, als het zich in het debat in de Staten-Generaal en later in een der geschriften van den heer de Waal liet taxeeren, dat het als het *eureka* moet worden beschouwd van het zeer moeilijke vraagstuk der verplaatsing van den bestuurszetel in Ned.-Indië, dan zou de strijd over dat vraagstuk van militaire zijde reeds lang zijn opgegeven.

De Commandant van het Indische leger, Luitenant-Generaal Kroesen, diende in het begin van 1870 zijn stelsel van verdediging van Ned.-Indië tegen een buitenlandschen vijand aan den Gouverneur-Generaal Mijer in. In strijd wellicht met zijn in 1864 als Lid in den Raad van Indië gegeven advies, was die generaal in dat stelsel een beslist voorstander van de permanente verplaatsing van den bestuurszetel, omdat deze, bij de eenparige erkenning der militaire adviseurs van den lateren tijd, dat Batavia niet lang aan een buitenlandschen

---

[1]) Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1869—1870 (zitting 12 November 1869, pag. 186).

[2]) Onze Indische Financiën, II, pag. 84.

vijand kan betwist worden, die met het doel komt, Java te veroveren, onmiddellijk naar elders zou moeten worden verplaatst, hetgeen volgens den generaal volstrekt onuitvoerbaar is en in elk geval ons gezag, vooral in de oogen der inlandsche bevolking, ten zeerste moet schaden. Volgens zijn stelsel moest Poerworedjo of Gedong Kebo de bestuurszetel worden. De Commandant der Zeemacht in Indië, Schout-bij-Nacht Andreae, door den Gouverneur-Generaal opgedragen, op dat stelsel te dienen van consideratiën en advies, verklaarde o. m., dat de zetel van bestuur met den aankleve van dien naar het binnenland van Java moest worden overgebracht. De Gouverneur-Generaal Mijer bleef echter tegen dit denkbeeld gekant.

Nauwelijks had die Gouverneur-Generaal het ontwerp-stelsel van verdediging van den Commandant van het Indische leger aan den Minister van Koloniën gezonden, toen de Fransch-Duitsche oorlog uitbrak. Ruim een maand later werden Luitenant-Generaal Kroesen en Schout-bij-Nacht Andreae bij den Gouverneur-Generaal Mijer ontboden, die hun eene depêche van den Minister van Koloniën de Waal voorlas, waarin o. a. werd medegedeeld, dat het Opperbestuur het niet als onmogelijk beschouwde, dat ons land in dien oorlog zou worden betrokken, maar dat het ministerie vertrouwde, dat, zelfs wanneer ons land onverhoopt mocht worden veroverd dan wel op de eene of andere wijze in Europa tijdelijk uit de rij der zelfstandige staten mocht verdwijnen, men zich in Indië in elk geval zou weten staande te houden, zoowel om onze bezittingen aldaar voor de Kroon te behouden als om daardoor gewicht in de schaal te kunnen leggen bij vredesonderhandelingen en zoodoende misschien ook het zelfstandig voortbestaan en de onafhankelijkheid van ons Rijk te redden. Aan duidelijkheid liet deze instructie van den Minister de Waal niets te wenschen over. De Gouverneur-Generaal Mijer wist wat hij, in verband met art. 43 van het Reglement op het beleid der Regeering van Ned.-Indië en de artt. 1, eerste alinea, 28, 30, 31, 32 en 33 van de instructie voor den Gouverneur-Generaal, moest doen. Evenals vroeger bij dreigend oorlogsgevaar in Europa was gebeurd, moesten de bevelhebbers van leger en vloot in Indië den Gouverneur-Generaal opgeven, welke maatregelen, in geval van oorlog met een buitenlandschen vijand, in het belang van de verdediging moesten worden genomen.

De Generaal Kroesen voldeed zeer spoedig aan die opdracht en stelde o. m. voor, den bestuurszetel onverwijld naar Poerworedjo te verplaatsen, daarbij aangevende op welke wijze dat moest geschieden. Van eene verdediging tot het uiterste van Batavia was in het hierboven genoemd stelsel van dien Legercommandant geene sprake. Met deze voorstellen kon zich de Gouverneur-Generaal Mijer volstrekt niet vereenigen. Hij bleef bij zijne meening, dat Batavia zetel van bestuur moest blijven en wenschte nog overwogen te zien of de door den Legercommandant gedane voorstellen wel beantwoordden aan het hooge staatkundig belang der mogelijkheid, dat de hoofdplaats van Ned.-Indië onder alle omstandigheden voor het Nederlandsch gezag behouden bleef. Hij was toch ook nu nog van oordeel, dat het verlies van Batavia de grootste ramp zou zijn, die ons in Indië kon overkomen. Het behoud van Batavia, quand même, moest dus worden verzekerd door alle hulpmiddelen, waarover maar eenigszins kon worden beschikt zonder aan de kracht van het algemeene defensieplan te schaden. Tegen de verplaatsing van den bestuurszetel naar

Poerworedjo, *mits van zeer tijdelijken aard*, had de Gouverneur-Generaal geene bedenking, maar toch bleef ook dan, volgens zijne zienswijze, eene krachtige verdediging van Batavia noodzakelijk. Batavia moest steeds den permanenten zetel van het bestuur blijven, al mocht de Regeering genoodzaakt worden, zich zeer tijdelijk naar elders te verplaatsen. De ligging van die stad aan den ingang van Java, de aldaar gevestigde talrijke Europeesche bevolking, de rang dien de plaats bekleedt onder de handelssteden, hare bronnen van ontwikkeling, haar uiterlijk aanzien, haar geschiedkundig verleden, hare bestemming gedurende $2^1/_2$ eeuw als zetel van bestuur, maakten haar behoud tot een staatsbelang. Haar val zou bovendien in alle takken der maatschappij de meest ruïneuse gevolgen hebben. Ten slotte zou eene permanente verplaatsing, volgens dien Gouverneur-Generaal, onnoemelijke schatten verslinden en het twijfelachtig nut opleveren, dat de Regeering ergens in het binnenland in eene versterkte plaats opgesloten zou zitten, terwijl de vijand zich intusschen nagenoeg van geheel Java zou kunnen meester maken en in onze belemmerde gemeenschap met het buitenland de overgave der kolonie rustig zou kunnen verbeiden.

De Indische Legercommandant antwoordde, dat aan de door den Gouverneur-Generaal voor eene krachtige verdediging van Batavia gestelde eischen niet kon worden voldaan zonder het behoud van geheel Java ten zeerste in de waagschaal te stellen. Zelfs al waren de middelen voor zoodanige verdediging aanwezig dan nog zou het de vraag zijn of zij — waarbij alle kansen van succes op één en wel de slechtste kaart worden gezet — wel wenschelijk zoude zijn. De Regeering, te Batavia blijvende, zou onmiddellijk ingesloten zijn, de handel door beleg en bombardement vernietigd worden. Waar de vijand over eene groote vloot en eene vrije communicatie heeft te beschikken, daar moet eene zeeplaats, gelijk de ondervinding heeft geleerd, voor hem bukken. Batavia met de beschikbare, onvoldoende, middelen tot het uiterste te willen verdedigen, moet dus ten ernstigste worden ontraden. Dáár heeft men zich slechts te bepalen tot eene goede strandverdediging, die de plaats beschermt tegen een coup-de-main. Java moet in het binnenland worden verdedigd. Het zou daarom, volgens den Generaal Kroesen, onverantwoordelijk zijn, het beste deel der beschikbare troepen voor Batavia op te offeren. Verplaatsing van den bestuurszetel naar het binnenland blijft dus noodzakelijk. Het daartegen aangevoerde argument der insluiting te Poerworedjo zou veeleer van toepassing zijn indien de Regeering te Batavia bleef. De bestuurszetel moet moeilijk bereikbaar zijn voor den vijand. De tijdelijke verplaatsing kan te lang uitgesteld worden en dan is zij niet meer uitvoerbaar, en wordt zij toch uitgevoerd dan is eene schromelijke verwarring daarvan het gevolg. De permanente verplaatsing blijft dus de eenige rationeele. Daarmede verliest Batavia langzamerhand hare politieke beteekenis. Weigert het Opperbestuur tot de permanente over te gaan dan rest niets anders dan het palliatief der tijdelijke verplaatsing, die dan, met aanduiding van de localiteit, volgens den Legercommandant, in het Regeeringsreglement moet worden gedecreteerd met verantwoordelijkstelling van den Gouverneur-Generaal voor de tijdig daartoe te nemen voorbereidende maatregelen, waardoor zoowel de Europeesche als de inlandsche bevolking met het denkbeeld der tijdelijke verplaatsing vertrouwd zou geraken, zoodat het prestige der Regeering op die wijze er minder door zou

lijden. De Generaal Kroesen teekende echter daarbij aan, dat die voorbereidende maatregelen volgens zijne overtuiging *niet* tijdig te nemen waren.

Het oorlogsgevaar voor Nederland was wederom gelukkig geweken en de Gouverneur-Generaal Mijer antwoordde den Generaal Kroesen, dat de verdediging van Batavia thans voorloopig buiten sprake kon blijven en de quaestie der verplaatsing van den bestuurszetel tegelijk met het door den generaal ingediende stelsel van verdediging van Ned.-Indië zou worden behandeld. In 1870 schreef de Minister van Koloniën aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal: „Ten slotte eene mededeeling en eene opmerking betreffende de aangelegenheid, die beide departementen van het krijgswezen [1]) bezig houdt: het stelsel van verdediging der koloniën tegen Westersche vijanden. Aan het ontwerpen van de daartoe nog noodige beslissingen wordt volgens de laatste berichten ijverig gearbeid. De Vertegenwoordiging zal omtrent een hoofdpunt van dat vraagstuk uitspraak hebben te doen bij de behandeling der zoodra mogelijk in te dienen voordracht tot bepaling van de rechten op den in-, uit- en doorvoer in Nederlandsch-Indië na 1871: immers naar de overtuiging van den ondergeteekende kan eene vrijzinnige politiek jegens de koopvaart van alle volkeren op onze bezittingen zeer wezenlijk tot het verdedigen van die bezittingen tegen een buitenlandschen vijand medewerken." [2]) Ten onrechte is beweerd, dat de heer de Waal het vaderschap van dit „liberale" denkbeeld bezit. Het werd reeds — en voor zoover mij bekend voor het eerst — door de Roo van Alderwerelt in 1868 verkondigd; [3]) doch de conservatieve Minister de Waal heeft het steeds als zijn stokpaardje bereden en verdedigde in 1876 het hyperbolische van dat denkbeeld, bewerende: „Door het vrijzinnig besturen van Nederlandsch-Indië verwerven wij eene warme instemming van het buitenland met den voortduur onzer gindsche heerschappij, dus tevens onzer onafhankelijkheid in Europa." [4]) Populair was deze zienswijze niet; evenmin eene andere van den heer de Waal, namelijk dat Engeland, onze natuurlijke bondgenoot, „Nederlandsch-Indië niet begeert, vermits langdurige ervaring hem geleerd heeft onnoodige uitbreiding van overzeesch gebied te vermijden." [5]) Zou deze bewering juist zijn? In eene zijner politieke redevoeringen van 1896 zeide Lord Rosebery, dat het Britsche rijk in een tijdsverloop van *twaalf* jaren (1884—1896) een grondgebied van 22 maal de uitgebreidheid van Groot-Brittannië en Ierland of 2600000 vierkante mijlen aan het rijk heeft toegevoegd, hetzij door annexatie, door overheersching of door te proclameeren, dat landen binnen zijn spheer van invloed liggen. Hoe groot was die uitbreiding van 1876 — toen de heer de Waal die bewering uitte — tot 1884? Zou het niet zeer betwistbaar zijn, te beweren, dat de millioenen vierkante mijlen, waardoor het Britsche rijk sedert 1876 is uitgebreid, alle voor die uitbreiding noodig waren, terwijl sommige Britsche staatslieden die kolossale uitbreiding een groot

1) „Beide departementen van het krijgswezen". Welke? Oorlog en Marine? Oorlog en Koloniën? Marine en Koloniën? Heeft de Minister van Oorlog ook bemoeienis met de regeling van het stelsel van defensie voor Indië?

2) Memorie van Toelichting aan de Tweede Kamer bij de begrooting van Ned.-Indië voor 1871.

3) In zijn opstel „Het Indisch budget van oorlog", *De Gids* 1868.

4) Onze Indische Financiën, deel I, pag. 4.

5) Onze Indische Financiën, deel I, pag. 25.

gevaar voor het rijk achten om aan een grooten Europeeschen oorlog deel te nemen, omdat het zijne niet talrijke strijdkrachten te land voor de verdediging van zulk een omvangrijk gebied moet versnipperen. Even betwistbaar zou het zijn, te beweren, dat eene vrijzinnige handelspolitiek krachtig bijdraagt tot het behoud onzer buitenlandsche bezittingen, wanneer andere motieven dan de door den heer de Waal bedoelde in het spel zijn om naar een casus belli te zoeken. De Tweede Kamer der Staten-Generaal kon zich dan ook niet met de beschouwing van den heer de Waal vereenigen en antwoordde zeer gevoelig: „Vrij algemeen had men met verwondering van de laatste zinsnede der Memorie van Toelichting omtrent dit onderwerp der begrooting [1]) kennis genomen. Men begreep de bedoeling daarvan niet wel; men vroeg of de verwijzing der beslissing omtrent het verdedigingsstelsel van Java naar de beraadslaging van het Indisch tarief ernstig is gemeend. Sommigen wenschten voor zooveel noodig tegen de redeneering der Memorie van Toelichting protest aan te teekenen." [2]) De repliek van den Minister de Waal luidde: „Ten ernstigste blijft de ondergeteekende van meening, dat eene vrijzinnige handelspolitiek, toegepast op het te herzien tarief van rechten, door het vereenzelvigen der wenschen en belangen van de natiën, die in den handel met Nederlandsch-Indië betrokken zijn, met de rust en den voorspoed van die bezittingen, krachtdadig kan bijdragen tot de eerbiediging van ons gezag aldaar." [3]) De beschouwing van den heer de Waal heeft echter haar effect niet gemist. Van liberale zijde werd later verkondigd: „Wij behoeven echter over dit punt niet breeder uit te weiden, omdat wij de onderstelling van aanvallen van wege Europeesche mededingers voor eene ongerijmdheid houden. De *buitenlandsche* vijand moest al lang in Indo-Nederlandsche vertoogen uitgediend hebben. Hij behoort tot de *mythen* der koloniale politiek. Hij kan gerust als zoodanig in een onzer musea opgeborgen worden." [4])

De Minister de Waal werd door den heer van Bosse opgevolgd. Deze schreef in 1871 aan den Gouverneur-Generaal Mijer, dat hij het ontwerp-stelsel van verdediging van den Generaal Kroesen in beschouwing had genomen en daarop nader zou terugkomen, maar thans reeds, naar aanleiding daarvan, wenschte mede te deelen, dat de aan eene verplaatsing van den bestuurszetel verbonden bezwaren volgens zijne voorstelling zoo groot waren, dat hij dit denkbeeld niet kon beamen. Tegen deze zienswijze teekende de Generaal Kroesen een krachtig protest aan. Immers, door zoodanige beslissing — waarbij van de permanente verplaatsing van den bestuurszetel voor goed werd afgezien — had de Minister het defensiestelsel van dien Legercommandant, waarbij deze was uitgegaan van de stelling, dat de plaats van dien zetel van grooten, ja van geheel overwegenden invloed is op de landsverdediging, geheel uit zijn verband gerukt. Zonder die verplaatsing was dat verdedigingsstelsel toch geen stelsel meer; terwijl de Minister van Bosse in gebreke was gebleven, te zeggen, welk stelsel hij in de plaats van het door hem gemutileerde wenschte te hebben. Met deze beslissing des Ministers bleef de toestand zooals die was

---

1) Marine.

2) Voorloopig Verslag der begrooting van Ned.-Indië voor 1871.

3) Memorie van Beantwoording der begrooting van Ned.-Indië voor 1871.

4) *Tijdschrift voor Ned.-Indie*, 1879 No. 11.

en Batavia derhalve onverdedigbaar, doch tevens het natuurlijk, voor de hand liggende object des vijands, zoodat men — wat er ook in vredestijd moge worden beslist — in tijd van oorlog door overwegingen, krachtiger dan alle vroeger daartegen gemaakte bezwaren, wel gedwongen zal worden, de plaats als bestuurszetel op te geven, tenzij men geheel van plan veranderde en op logische wijze de *militaire* gevolgen huldigde, die een uitvloeisel moeten zijn van het, krachtens *politieke* overwegingen, vasthouden van Batavia als hoofdplaats van Ned.-Indië; maar dan zou men deze plaats, die in uitgestrektheid met de groote hoofdsteden van Europa kan wedijveren, geheel volgens de nieuwe fortificatorische eischen moeten bevestigen en dus van de verdediging van Java in het binnenland moeten afzien, omdat in het hiergestelde geval alle actieve strijdkrachten voor de verdediging van de vesting Batavia en de haar omringende forten noodig zouden zijn. Aangezien zulk een stelsel van verdediging wel niet in de bedoeling van den Minister zou liggen, daar het, afgescheiden van de vraag of *al* onze actieve strijdkrachten wel voldoende zouden zijn voor de verdediging van zulk eene vesting Batavia, bij veel hoogere kosten, veel minder kans van slagen zou opleveren dan het defensiestelsel van Generaal Kroesen met de daaraan verbonden verplaatsing van den bestuurszetel, kwam deze Legercommandant op zijne voorstellen terug en lokte hij nogmaals eene koninklijke beslissing uit op de permanente verplaatsing van den bestuurszetel. Mocht het Opperbestuur hiertoe niet willen overgaan dan gaf de generaal in overweging, Batavia slechts in vredestijd als bestuurszetel te bestemmen en dezen, zonder talmen, te verplaatsen wanneer Nederland in oorlog werd gewikkeld met eene mogendheid, die Java zou kunnen bedreigen, met bepaling, dat van de koninklijke beslissing ter zake afkondiging behoort te geschieden in het *Staatsblad* van Ned.-Indië en kennis moet worden gegeven aan het inlandsch bestuur. Door het slot van zijn advies bedierf Generaal Kroesen ten tweeden male zijn waarlijk krachtig en welsprekend pleidooi voor de permanente verplaatsing van den bestuurszetel. In zijn in 1870 aangeboden stelsel van verdediging zelf vooropstellende, dat de verplaatsing in tijd van oorlog volstrekt onuitvoerbaar zou zijn en later tot de conclusie komende, dat eene tijdige tijdelijke verplaatsing in tijd van oorlog eene bepaalde onmogelijkheid was, had deze Legercommandant niet tot tweemalen iets moeten voorstellen, dat volgens zijne diep gevoelde overtuiging onuitvoerbaar en bepaald onmogelijk was. De Generaal Kroesen won dan ook niets met dit laatste advies. De Minister van Bosse bleef de permanente verplaatsing van den bestuurszetel onuitvoerbaar achten en vond bovendien het denkbeeld zonderling, in vollen vrede te decreteeren, dat de hoofdplaats bij het uitbreken van een oorlog door de Regeering moest worden verlaten, omdat het eene paniek zou verwekken en gevaarlijke begrippen doen ontstaan. De conclusie van den Minister luidde ook nu, dat het denkbeeld om den zetel van bestuur van Batavia naar het binnenland te verplaatsen wegens de buitensporig hooge kosten, die het zoude vorderen, als onuitvoerbaar moest worden ter zijde gelegd. Aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal schreef die Minister hetzelfde jaar: „Eenstemmig waren de adviezen van de geraadpleegde militaire autoriteiten, dat een hoofdvereischte van eene voldoende verdediging van Java tegen aanvallen van buiten is de verplaatsing van den hoofdzetel des bestuurs naar de binnenlanden. Op dien grondslag werden alle plannen gebouwd. Naast

die eenstemmigheid staat de opmerkenswaardige bijzonderheid, dat schier geene enkele poging is gewaagd om eene berekening te maken van de kosten, aan die verplaatsing verbonden. Wel wordt eenigszins aangegeven, wat de kosten zouden zijn van de verplaatsing der militaire hoofdmacht naar de binnenlands gelegen localiteit, werwaarts de hoofdzetel van het bestuur overgebracht zou moeten worden. Maar te vergeefs zocht de ondergeteekende naar gissingen zelfs omtrent het bedrag, dat noodig kan zijn om het gouvernement, al de bureaux en instellingen, die thans te Batavia zijn gevestigd, naar die localiteit over te brengen, en naar gegevens tot oplossing der vraag, hoe voorzien zou worden in de behoefte aan woningen voor het zoo talrijke personeel, bij de hoofdbureaux werkzaam. Niemand schijnt zich aan die berekening te hebben durven wagen." [1] Op grond hiervan alsmede van den toenmaligen politieken toestand en van hetgeen gevorderd zou worden voor eene militaire expeditie, die veroveringen in het verre Oosten ten doel had, achtte deze Minister in bovenbedoeld stuk de verplaatsing van den bestuurszetel ten eenenmale verwerpelijk. [2] In de afdeelingen der Tweede Kamer verheugden zich de „meeste leden" hierover; slechts „enkelen" bleven de de verplaatsing zeer wenschelijk achten. [3]

Wat wilde men nu verder? Het advies van den Gouverneur-Generaal Mijer op de voorstellen van den Generaal Kroesen was: 1. behoud van Batavia als bestuurszetel; 2. samentrekking der hoofdmacht van ons leger in het centrum van Java; 3. voltooiing der positie van Tjilatjap; 4. krachtige strandverdediging bij Batavia en verdere aan de kust gelegen plaatsen!

Was het te verwonderen, dat de Generaal Kroesen bij zoodanige behandeling zijner voorstellen niet verkoos te zwijgen en voornamelijk vuur vatte op de beschouwingen van den Minister van Bosse? Daarbij kwam, dat van al de tusschen 1868 en 1899 aan het bewind geweest zijnde ministers van Koloniën niet één zoo impopulair bij het departement van Oorlog in Indië was als Mr. P. P. van Bosse. In den regel liet de toon *zijner* depêches te wenschen over, kon hij soms onheusche gevolgtrekkingen maken en griefde zoodoende meer dan eens het Indisch officierskorps. In April 1872 schreef de Legercommandant aan den Gouverneur-Generaal, dat er wel degelijk berekeningen van kosten voor de verplaatsing van den bestuurszetel gemaakt en aan de Indische regeering ingediend waren. Dit was o. a. het geval geweest toen de Hertog van Saxen-Weimar had voorgesteld, den zetel van bestuur naar Buitenzorg te verplaatsen. Globale begrootingen waren toen, in 1855, door den Legercommandant ingediend, waaruit bleek, dat die verplaatsing ruim *f* 3000000 zou kosten. De heer Mijer had deze quaestie in 1857 als Minister van Koloniën behandeld en toen gezegd, dat de ramingen zeer ruim waren genomen en dus geen juist overzicht gaven; doch men behoefde, volgens hem, bij dit punt niet verder stil te staan, omdat z. i. de finantieele zijde der quaestie niet op den voorgrond mocht staan bij het nemen eener zoo belangrijke beslissing als waarvan hier sprake is. Eene verplaatsing van den bestuurszetel naar Poerworedjo zou natuurlijk niet evenveel kosten, doch op den voorgrond

1) Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1872.

2) Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1872.

3) Voorloopig Verslag op de begrooting van Ned.-Indië voor 1872.

stellende, dat volgens het bij Koninklijk besluit van 1871 aangenomen beginsel om uit een hygienisch oogpunt de garnizoenen aan de kust zooveel mogelijk naar de binnenlanden te verplaatsen, reeds troepenlogies zou moeten worden gebouwd en de daaraan verbonden kosten dus niet ten laste van de verplaatsing van den bestuurszetel mochten komen, deelde de Legercommandant mede, dat het totaalcijfer der uitgaven nog geen *f* 5000000 zou bedragen. Wel is waar gaf dit cijfer een zéér groot verschil met dat van den toenmaligen Commandant der Zeemacht in Indië, Vice-Admiraal Uhlenbeck, die beweerd had, dat de verplaatsing van den bestuurszetel wel *f* 200000000 zou kosten, maar men wist te Buitenzorg, dat deze vlootvoogd erg kon overdrijven. [1])

De Minister van Koloniën Fransen van de Putte schreef in September 1872 aan den Gouverneur-Generaal Loudon, dat de ramingen nog al uiteenliepen, daarbij uit het oog verliezende, dat de raming van Admiraal Uhlenbeck geene *raming* was. Overigens was deze Minister zoo verstandig, er op te wijzen, dat, aangezien tot dusver bij elk stelsel van verdediging de verplaatsing van den bestuurszetel op den voorgrond was gesteld, een Minister van Koloniën bezwaarlijk, geheel tegen het advies van alle militaire autoriteiten in, van eene dergelijke verplaatsing zou mogen afzien, indien hij daarvoor geene degelijke gronden kon aanvoeren; want deze gronden waren niet alleen noodig om eigen verantwoordelijkheid te dekken, maar ook om den Koning en de Staten-Generaal afdoende te kunnen inlichten. Hij verlangde daarom eene nieuwe globale raming, gebaseerd op de bestaande toestanden, en deelde in hetzelfde jaar, bij de behandeling der begrooting van Ned.-Indië voor het dienstjaar 1873, aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal mede, dat zijne aandacht was gevallen op een stuk uit Indië, waarin met kracht werd opgekomen tegen het denkbeeld, dat die verplaatsing zulke groote finantieele offers na zich zou slepen, zoodat hij, naar aanleiding van dien twijfel, had gemeend, den Gouverneur-Generaal te moeten schrijven, dit punt nogmaals ernstig te overwegen. [2])

De opdracht van den Minister werd den Legercommandant overgebracht, die haar con amore aanvaardde, zooals na de teleurstellende beslissing van den Minister van Bosse te begrijpen is. In Januari 1873 diende de Generaal Kroesen eene nieuwe begrooting van kosten in, waarbij hij hoogstens tot het cijfer van *f* 4000000 of, wanneer nog *f* 1000000 voor aanleg en verbetering van gemeenschapsmiddelen werd besteed, tot dat van *f* 5000000 kwam. Deze raming noemde de generaal niet karig, omdat daarbij voor de materialen de Bataviasche prijzen — toen de hoogste in Indië — waren aangenomen. Een geestverwant van den generaal had de kosten der verplaatsing op niet meer dan *f* 2000000 geraamd. [3])

1) Als Commandant der Zeemacht stelde hij voor, ten behoeve van de verdediging van Indië tegen een buitenlandschen vijand eene vloot te scheppen van „meer dan 20 ramschepen met hunne bemanningen benevens een aantal staunches en kleinere vaartuigen". In de buitengewone vergadering van April 1873 van den Raad van Indië, waarin de Gouverneur-Generaal Loudon tot de staking der eerste Atjehsche expeditie besloot, beweerde de Admiraal Uhlenbeck, dat in den kwaden moesson de communicatie met den wal voor Groot-Atjeh gedurende „eenige weken" gestremd kon zijn.

2) Handelingen der Staten-Generaal 1872—1873, 2e Kamer, 26 October 1872, pag. 346.

3) De noodzakelijkheid der verplaatsing van den bestuurszetel, *Indisch Militair Tijdschrift*, 1872. Op dit stuk was de aandacht van den Minister Fransen van de Putte gevallen.

Met de raming van den Legercommandant kon zich de Raad van Indië niet vereenigen. Dit collegie achtte daarom eene nieuwe, ernstige raming noodig; want bij de kostenberekening was o. m. niet gelet op de enorme stijging der prijzen, die het gevolg zou zijn van het bouwen op eene zoo groote schaal en binnen een kort tijdsbestek; terwijl de opbrengst der te Batavia te verkoopen gouvernements eigendommen te hoog was begroot. Voorts was b. v. niet gerekend op het bouwen van officierswoningen, eene vergaderzaal der Indische regeering, logies voor het plaatselijk bestuur en localiteit voor de Justitie, kerken, scholen, enz. De raming van den Legercommandant rustte dus niet op goede gronden en zou in de werkelijkheid tot eene schromelijke misrekening leiden.

De opvolger van den Generaal Kroesen, Luitenant-Generaal Whitton, moest eene nieuwe begrooting van kosten indienen. Ondanks de beslommeringen van den sedert met Atjeh ontstanen oorlog, bleef de Minister Fransen van de Putte zijne belangstelling in het defensievraagstuk houden. Toen een jaar na dato aan zijne opdracht nog niet was voldaan, werd de Legercommandant, op last van dien Minister, aan de afdoening er van herinnerd.

In September 1874 diende de Generaal Whitton zijne raming in en kwam hij op een eindcijfer van *f* 8500000, daarbij opmerkende, dat de Legercommandanten nooit eene verplaatsing van den bestuurszetel als het ware in één slag op het oog hadden gehad en de Regeering en het Opperbestuur zich de gevolgen eener meer geleidelijke, rationeele uitvoering van het plan te moeilijk voorstelden, waardoor vele bezwaren van den Raad van Indië zouden vervallen. De uitvoering van dat plan moest, in doelmatig verband met den spoorwegaanleg, natuurlijk over een behoorlijken tijd worden verdeeld en dan zou men niet meer dan *f* 8500000 noodig hebben.

Over het nut der verplaatsing zelve was de kundige generaal het met zijne voorgangers eens, die er over uitgeweid hadden, en het stond bij hem vast, dat men eens tot de permanente verplaatsing *moest* overgaan, maar zich dan zou beklagen, daartoe niet eerder te hebben besloten.

Het werk van den Generaal Whitton viel niet in den smaak der Indische regeering. De Gouverneur-Generaal Loudon stelde den Minister van Koloniën, Baron van Goltstein voor, de verdere gedachtenwisseling over de verplaatsing van den bestuurszetel, met het oog op de zoo uiteenloopende ramingen, te staken en deze quaestie in elk geval geheel los te maken van het vraagstuk van spoorwegaanleg op Java.

Natuurlijk wilde de Minister van Goltstein van zoodanige afdoening eener belangrijke aangelegenheid niets hooren en schreef hij in Februari 1875 aan den Gouverneur-Generaal Loudon, dat, welke bezwaren ook mochten bestaan tegen de verplaatsing van den bestuurszetel, daarvan niet mocht worden afgezien. Eerst dan zou men dit mogen doen, wanneer niet meer te hechten ware aan de bij Koninklijk besluit van Augustus 1853 vastgestelde *tijdelijke* en aan hetgeen in 1866, bij de opmaking van het concept der „Gewijzigde Voordracht van beslissingen", omtrent eene *permanente* verplaatsing was aangevoerd. Volgens dezen bewindsman moest niet uit het oog worden verloren, dat die verplaatsing tot hoofddoel heeft het verzekeren eener krachtige verdediging van Java tegen den aanval van een Westerschen vijand en dat dit doel steeds zooveel mogelijk dient bevorderd te worden. Tot dusver sprak de

heer Van Goltstein verstandige taal, maar daarop raakte hij het goede spoor zijner redeneeringen kwijt, toen hij den Gouverneur Generaal mededeelde, dat bij hem de vraag was gerezen of de kracht der defensie wellicht niet reeds aanmerkelijk zou winnen door de verplaatsing van het departement van Oorlog van Batavia naar Midden-Java! Elk denkbeeld om Batavia tot het uiterste te verdedigen zou, naar zijne meening, daardoor direct vervallen, terwijl op de hoofdplaats van Ned.-Indië tal van gouvernementswoningen en andere gebouwen beschikbaar zouden komen ter voorziening in de meer en meer stijgende behoefte aan localiteit.

De Indische Legercommandanten van 1875 tot 1887 namen, naar aanleiding van deze zonderlinge vraag van den heer van Goltstein, geene notitie meer van de verplaatsing van den bestuurszetel. De Luitenants-Generaal de Neve, Boumeester en Pfeiffer doorgrondden de tactiek van het ministerie van Koloniën om door het stellen van allerlei vragen de oplossing van eene netelige quaestie te verdagen en lieten de ministerieele depêche van Februari 1875 over de *verplaatsing van het hoofdkwartier van het leger naar het binnenland* vreedzaam tusschen de „onbegrijpelijke stukken" rusten. Zij wilden hunne krachten en hun tijd niet verspillen aan eene door het Opperbestuur zelf onoplosbaar gemaakte oplossing van het vraagstuk der verplaatsing van den bestuurszetel, en zij hadden goed gezien! Het ministerie van Koloniën, anders steeds vaardig, de Indische regeering aan de afdoening van belangrijke opdrachten te herinneren, zag blijkbaar in het *niet* afdoen dezer hoogst belangrijke opdracht de beste afdoening; want nimmer werd het Indisch legerbestuur daaraan herinnerd; terwijl de Minister van Goltstein geen zes maanden later, in eene depêche van Juli 1875, aan den Gouverneur-Generaal schreef, dat hij geloofde, dat al die beschouwingen in de adviezen der Legercommandanten over de verdediging tegen een buitenlandschen vijand ter zijde konden worden gelaten! Dat het dezen Minister geen ernst was, het hangende vraagstuk te helpen oplossen, bleek nader. Het defensiebelang, beweerde hij in Juli 1875, bracht vooral mede, inlandsche opstanden te dempen! De Europeesche of buitenlandsche vijand had bij hem geen poids, en ten tweeden male als Minister van Koloniën opgetreden, zeide hij in 1880 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij de behandeling der begrooting van Ned-Indië voor 1881: „Maar in het algemeen mag ik, wat de verdediging van Java betreft, de Kamer niet de illusie geven, dat spoedig de strijd zal worden afgebroken en tot vaststelling van een stelsel zal worden overgegaan. Mij dunkt, dat wij in Indië alles zoodanig moeten organiseeren, dat wij aan een binnenlandschen vijand met succes het hoofd kunnen bieden, en dat wij zoodanig de mobiliteit van het leger moeten verzekeren, dat het onmiddellijk naar een of ander punt op de Buitenbezittingen kan worden gezonden. Van al die plannen van het overbrengen van den zetel van bestuur, het aanleggen van fortificatiën, ter verdediging tegen een mogelijken Europeeschen inval, verwacht ik geen wezenlijk heil. Mocht het zoo ver komen, dan zal de verdediging van Java toch voor het grootste deel afhangen van de medewerking der zeemacht." [1] Toch schreef dezelfde Minister in een rapport aan den Koning van Maart 1876, dat elke wijziging en uitbreiding der

1) Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1880–1881, pag. 428.

formatie van het Indische leger op de mogelijkheid moest steunen eener aanranding van de zijde eener Europeesche mogendheid, die, al mocht zij vooralsnog niet het karakter eener nabijzijnde gebeurtenis bezitten, nooit als onmogelijk behoorde te worden geacht. [1]) De hoofdzaak was bij den Minister van Goltstein de *inlandsche* vijand, en zijn opvolger, de heer Alting Mees, thans President der Nederlandsche Handelmaatschappij, scheen dezelfde opinie te hebben. In 1876 als Minister van Koloniën opgetreden, beweerde hij in hetzelfde jaar, dat „de strategische quaestie tegen een Europeeschen vijand van ondergeschikt belang was"! De opvolger van den Gouverneur-Generaal Loudon, de heer van Lansberge, verklaarde in 1877, dat een aanval van een Europeeschen vijand op Java zoo zeer de waarschijnlijkheid tegen zich had, dat het doen eener uitgave voor het defensievraagstuk als van twijfelachtig nut was te beschouwen! Wel beaamde hij, dat Indië en speciaal Java tegen een buitenlandschen vijand tot het uiterste moest worden verdedigd, doch uit de aanneming van dat beginsel behoefde z. i. niet onvoorwaardelijk te volgen, dat men ook de sterkte van het leger op het cijfer moest brengen, evenredig met dat beginsel. De uitgaven voor legeruitbreiding, gebaseerd op de verdediging van Indië tegen een Europeeschen vijand, waren dus volgens Mr. J. W. van Lansberge van twijfelachtig nut, zelfs wanneer zij noodig werden geacht om Java, ingevolge het bepaalde bij art. 32 der instructie voor den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië, tot het uiterste te verdedigen! Waar theorieën als de hier medegedeelde werden verkondigd, behoeft men er zich niet over te verbazen, dat Mr. P. P. van Bosse, ten tweeden male als Minister van Koloniën opgetreden, in 1878 beweerde, dat het programma van de oorlogsindeeling van het Indische leger moest gebaseerd zijn op de strijdkrachten, die men beschikbaar zou hebben. Overigens erkende deze bewindsman, dat de kracht der verdediging tegen een buitenlandschen vijand moest worden gezocht in de bergstreken van Java. Toch werkte ook hij de uitvoering van dit beginsel tegen door voorop te stellen, dat het denkbeeld om den bestuurszetel naar de bergstreken van Java te verplaatsen als onuitvoerbaar moest worden ter zijde gelegd! Niet minder merkwaardig was eene inconsequentie van den Gouverneur-Generaal van Lansberge. Tegenover zijne zooeven medegedeelde theorie, dat het Indische leger niet mocht worden uitgebreid ten behoeve van de verdediging van Indië tegen een buitenlandschen vijand, werden niettemin door hem tot September 1880 alle voorstellen van den Legercommandant tot vaststelling der normale formatie van de Infanterie afhankelijk gemaakt van de door den Legercommandant in te dienen plannen van defensie.

Met het ontwerpen van die plannen had de Legercommandant van 1875—1879, Luitenant-Generaal de Neve, in 1876 eene commissie van stafofficieren belast, waarin zitting hebben gehad de heeren Geij van Pittius, Pompe van Meerdervoort, Deijkerhoff en Swart. In 1883 kwam de commissie met hare taak gereed. Aanvankelijk had zij voorgesteld, den bestuurszetel te Magelang te plaatsen en in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand de hoofdmacht van het leger in de residentie Kadoe te concentreeren, op grond waarvan zij sterk ijverde voor den aanleg van een spoorweg Magelang—Poerworedjo en Magelang—Djokdjakarta. De residentie Kadoe zou voor Java het centrum van verdediging

1) Zie hoofdstuk II.

worden. Later gaf de commissie — toen bestaande uit de heeren Deijkerhoff en Swart — aan het plateau van Bandong de voorkeur voor de stelling der hoofdmacht van het leger. Met deze keuze hadden zich de Legercommandanten van 1883—1887 (Luitenant-Generaal Pfeiffer) en van 1887—1889 (Luitenant-Generaal Haga) vereenigd.

De Generaal Haga gaf aan de opdracht van den Minister van Koloniën van 1875, betreffende de verplaatsing van het departement van Oorlog naar het binnenland van Java, gevolg. Hij deed dat zonder aan de afdoening te zijn herinnerd, motu proprio, om den Minister van Koloniën voor de zooveelste maal uit te lokken tot het nemen van eene *beslissing* in het vraagstuk der defensie. Werd voor goed uitgemaakt, den bestuurszetel te Batavia te laten dan moest men dat ook durven zeggen en was eenmaal bepaald, dat Batavia bestuurszetel zou blijven dan moest men ook het departement van Oorlog, een der onmisbare deelen van het algemeen bestuur, laten waar het eenmaal was. Door alleen het departement van Oorlog — zooals de Minister van Goltstein wilde — naar het binnenland van Java te verplaatsen en zoodoende den afstand tusschen Indische regeering en legerbestuur zooveel grooter te maken, het departement van Oorlog meer te isoleeren van de Algemeene Secretarie en de overige departementen van algemeen bestuur, zou de samenwerking van de Indische regeering en het legerbestuur minder gemakkelijk worden, waardoor de belangen van den staatsdienst in het algemeen en die van de landsverdediging in het bijzonder werden geschaad.

In de eerste plaats vroeg de Generaal Haga, wat de Minister van Goltstein in 1875 eigenlijk wilde. Waarschijnlijk de tijdelijke verplaatsing van den bestuurszetel, zooals Baud wilde en geheel in overeenstemming met het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853 en de instructie van den Gouverneur-Generaal? In het rapport aan den Koning, waarbij deze instructie ter bekrachtiging werd aangeboden, wordt gezegd, dat art. 31 der instructie van 1855, in afwijking van art. 32 der instructie van 1836, de verplaatsing van den bestuurszetel in tijd van oorlog veeleer verbiedt dan het die bevordert of in de hand werkt, omdat, bij de uitbreiding, die 's lands bureaux en archieven gedurende de laatste jaren verkregen hebben, die verplaatsing in geval van oorlog of opstand als nagenoeg onmogelijk mag worden beschouwd. Ziedaar de bedoeling van het Opperbestuur, die, voor zoover mij bekend, nog dezelfde gebleven is! Men ziet hieruit, dat men in het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853 nog de tijdelijke verplaatsing van den bestuurszetel wilde, maar deze in 1855 reeds nagenoeg onmogelijk beschouwde, dus liever *niet* wilde. Volgens art. 31 der instructie van den Gouverneur-Generaal mag dan ook niet tot eene verplaatsing van den bestuurszetel en de gouvernementsarchieven in tijd van oorlog of opstand worden overgegaan dan alleen in de uiterste noodzakelijkheid en in overeenstemming met den Raad van Indië, na ingewonnen advies van de bevelhebbers der land- en zeemacht. De Minister van Goltstein wist dus, dat het Opperbestuur zelfs tegen de tijdelijke verplaatsing van den bestuurszetel was, zoodat, wanneer die zetel bij het uitbreken van den oorlog te Batavia bleef, deze plaats natuurlijk tot het uiterste zou moeten worden verdedigd. Hoe kon nu die minister in 1875 schrijven, dat elk denkbeeld van zoodanige verdediging zou vervallen, indien slechts het hoofdkwartier van het leger naar Midden-Java werd verplaatst!?

Moet dan de zetel van bestuur soms onverdedigd worden gelaten? Er is meer. Zou een Gouverneur-Generaal, de beteekenis beseffende van de art. 28, tweede alinea, 30 en 32 zijner instuctie, zich door de aanwezigheid van het hoofdkwartier van het leger in Midden-Java laten binden om den zetel van bestuur *niet* tot het uiterste te verdedigen, indien hij dit, evenals zijne voorgangers in 1831, 1848, 1854, 1867 en 1870 noodig acht?

De Generaal Haga stelde, nu het Opperbestuur niets van de permanente verplaatsing van den bestuurszetel wilde weten, als palliatief eene tijdelijke voor, maar op geheel andere wijze dan Baud wilde. De tijdelijke bestuurszetel moest reeds in tijd van vrede voorzien zijn van de vereischte gebouwen. De Gouverneur-Generaal moest verplicht worden, ook in tijd van vrede zich aldaar eenigen tijd op te houden, opdat ambtenaren en particulieren, bestuur en bevolking langzamerhand vereenzelvigd zouden worden met het begrip van een *tweeden* bestuurszetel, die in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand de residentie van den Gouverneur-Generaal en het verblijf van het algemeen bestuur zou zijn. Evenals zijn ambtsvoorganger, Luitenant-Generaal K. L. Pfeiffer, achtte Generaal Haga, de tegenwoordige omstandigheden en den toestand der strijdkrachten, waarover onzerzijds bij eene verdediging van Java kon worden beschikt, in aanmerking genomen, Bandong, als bestuurszetel beter dan Poerworedjo of Magelang en, met het oog op eene gemakkelijke verdediging der daarheën leidende toegangen, voldoende beveiligd tegen de aanvallen eener vijandelijke legermacht. Met het oog op het koele klimaat van Bandong wilde Generaal Haga, dat het centraal bestuur van Ned.-Indië zich jaarlijks voor een gedeelte, gedurende den oostmoesson of het warme seizoen, derwaarts begaf, evenals dit en zooals men weet met goed gevolg in Britsch-Indië gebeurt, waar de Onderkoning elk jaar, gedurende den warmsten tijd te Calcutta, met den Raad van Indië, den Opperbevelhebber van de landmacht, enz., enz., naar het in het gebergte gelegen *Simla* vertrekt om, zonder eenige stoornis in den geregelden gang van zaken, de teugels van het bewind te blijven voeren. Het denkbeeld van den Generaal Haga was in waarheid de mezzo termine tusschen de niet-verplaatsing en de permanente verplaatsing van den bestuurszetel, niet wat de Minister van Koloniën Baud daarvoor wilde laten doorgaan.

Het voorstel van den Generaal Haga om Bandong zetel van bestuur te maken in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand en overigens een gedeelte der Indische regeering er elk jaar gedurende den oostmoesson verblijf te doen houden hield verband met de door hem en zijn ambtsvoorganger gehuldigde denkbeelden en ingediende algemeene plannen om wanneer Java op het oogenblik, dat er voor de verdediging nog niets door het Opperbestuur was vastgesteld of geregeld, door een buitenlandschen vijand mocht worden aangerand, het geheele leger in West-Java te concentreeren, aldaar de verdediging te voeren en Midden- en Oost-Java, inclusief de Vorstenlanden, met uitzondering van Soerabaja, bij het begin van den oorlog geheel van troepen te ontblooten. Dit denkbeeld werd reeds gehuldigd door de Roo van Alderwerelt in de Tweede Kamer der Staten-Generaal bij de behandeling der begrooting van Ned.-Indië voor 1870. [1]) De voordeelen om Bandong tot tweeden zetel van bestuur te maken zijn:

1) Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1869—1870, pag. 187 en 188.

I. uit een *politiek* oogpunt,

a. dat het algemeen bestuur zich bij dreigend oorlogsgevaar tijdiger dan thans, nu *niets* in gereedheid is gebracht voor een tijdelijk verblijf der Indische regeering, zal kunnen verplaatsen;

b. dat die verplaatsing zoo weinig op eene vlucht zal gelijken als bestaanbaar is met de waarheid, dat zij eigenlijk toch eene vlucht is; [1])

c. dat de Indische regeering zoo geregeld blijft functioneeren als na het verwerpen van eene permanente verplaatsing van den bestuurszetel mogelijk is;

d. dat ons prestige bij de inlandsche bevolking door *deze* tijdelijke verplaatsing minder zal worden geschokt dan wanneer zij bij het dreigen of uitbreken van een oorlog *voor het eerst* moet geschieden;

II. uit een *militair* oogpunt,

a. dat de concentratie onzer troepen even vlug in West- als in Midden-Java kan geschieden;

b. dat Bandong door een op Java's noordkust gelanden vijand moeilijker te bereiken is dan Magelang of Poerworedjo;

c. dat de accessen tot Bandong uitstekend kunnen worden verdedigd;

d. dat de verplaatsing van den bestuurszetel in tijd van oorlog naar Bandong veel minder tijd zal kosten dan naar Poerworedjo of Magelang.

De quaestie der verdediging van Batavia zou hiermede opgelost zijn en men behoefde het hoofdkwartier van het leger niet naar Midden-Java te verplaatsen, ten einde Batavia niet tot het uiterste te verdedigen, zooals de Minister van Goltstein wilde.

De voorstellen van den Generaal Haga werden door den Gouverneur-Generaal van Rees in Februari 1888 in handen van den Raad van Indië gegeven, die adviseerde Bandong aan te wijzen als de plaats, werwaarts de bestuurszetel bij het uitbreken van een oorlog met een buitenlandschen vijand verlegd zou moeten worden. De Gouverneur-Generaal kon zich echter met dat advies niet vereenigen.

In Mei 1888 de voorstellen van den Legercommandant den Minister van Koloniën aanbiedende, schreef de heer Van Rees, dat het onderwerp in quaestie reeds eene lange geschiedenis had zonder dat al het daaraan ten koste gelegde hoofdbreken veel meer had opgeleverd dan de overtuiging, dat de oplossing van het defensievraagstuk nagenoeg hopeloos moet worden geacht, omdat elk plan om Java tegen een vijand te verdedigen, die zich de verovering van dit eiland ten doel stelde, onuitvoerbaar moest worden genoemd zonder een veel sterker leger dan wij konden samenstellen, en zonder geldelijke offers, die onze krachten te boven gingen. De quaestie, waar in tijd van oorlog met een buitenlandschen vijand de bestuurszetel behoorde te zijn gevestigd, noemde de heer van Rees het *hoofdobject der verdediging*; maar deze quaestie gaf reeds aanleiding tot, volgens zijne meening, onoplosbare zwarigheden. Was het z. i. voor de verdediging van Java noodig, den bestuurszetel te verleggen, eene tijdelijke verlegging achtte hij in de gegeven omstandigheden feitelijk onmogelijk, omdat geene enkele plaats, die voor bestuurszetel in aanmerking zou kunnen komen, gelegenheid aanbood om de ambtenaren met hunne gezinnen te huisvesten of de archieven en magazijnsvoorraden te

1) Tento, Java! Hoe het te verdedigen tegen een Europeeschen vijand? Arnhem J. Heuvelink, 1869.

bergen, die derwaarts zouden moeten worden overgebracht; doch al ware dit niet het geval, de overhaaste verplaatsing der Indische regeering bij het uitbreken van een oorlog met een buitenlandschen vijand zou allicht eene paniek doen ontstaan, die, vooral met het oog op de inlandsche bevolking, bedenkelijke gevolgen zou kunnen hebben. De eenige oplossing, die, volgens den Gouverneur-Generaal van Rees, met opzicht tot de defensie afdoende en uitvoerbaar was te achten, noemde hij de permanente overbrenging van den bestuurszetel naar het binnenland van Java, het bouwen van eene nieuwe residentie aldaar, dat echter schatten zou kosten en Batavia, sedert meer dan $2^1/_2$ eeuw de hoofdplaats van de Nederlandsche bezittingen in Indië, tot eene slechts uit het oogpunt van handel en scheepvaart belangrijke plaats zou doen vervallen. Voor zooveel het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853, Litt. E[14], Geheim het stelsel van verdediging van Ned.-Indië nog beheerschte, moest dat besluit, als schadelijk voor de defensiebelangen, worden ingetrokken, omdat het z. i. onuitvoerbaar was. Met de intrekking van dat besluit moest dan tegelijk de quaestie der verplaatsing van den bestuurszetel voor goed van de baan worden geschoven; want wanneer men overwoog, wat het beteekent om den hoofdzetel van het bestuur met alles wat er toe behoort plotseling naar eenig daarvoor bestemd punt in het binnenland, waar weinig of niets is en dus alles geschapen moet worden, over te brengen; wanneer men overwoog, dat handel, industrie, scheepvaart en tradities zich niet zóó lieten verplaatsen en dat, al ware de hoofdzetel van het bestuur naar elders overgebracht, Batavia om de daaraan verbonden groote belangen toch de eerste stad van Ned.-Indië zou blijven, dan moest men althans het in 1853 gedecreteerde beginsel der *tijdelijke* verlegging van den bestuurszetel ter zijde stellen, omdat zij onuitvoerbaar was. Op de voor den nieuwen zetel te kiezen plaats zou in voorbaat alles gebouwd en ingericht moeten worden om op een gegeven oogenblik den Gouverneur-Generaal, zijne bureaux, den Raad van Indië, de departementen van algemeen bestuur, 's Lands kas, de Hooge Gerechtshoven, de Algemeene Rekenkamer, de Weeskamer, de Javasche bank, enz. daarheen te kunnen overbrengen, terwijl de middelen van verkeer tevens zoodanig moesten worden uitgebreid, dat die overbrenging in korten tijd mogelijk werd.

De Generaal Haga had echter aangetoond op welke wijze het *onuitvoerbare* eener *tijdelijke* verplaatsing van den bestuurszetel *uitvoerbaar* zou kunnen worden gemaakt; hij had aangetoond, dat de daaraan verbonden *groote kosten* niet zoo *groot* zouden zijn, wanneer die over vele jaren werden verdeeld; maar hierover bewaarde de Gouverneur-Generaal van Rees het stilzwijgen in zijn advies. Het denkbeeld om van Bandong het Ned.-Indisch *Simla* te maken, liet de Gouverneur-Generaal in zijn advies onbesproken. Zoodoende kon hij zeggen, dat, zoolang er niets voorbereid en in tijd van oorlog zooveel voorbereid moest worden, eene verplaatsing van den bestuurszetel binnen enkele dagen, hoogstens enkele weken, met het oog op het denkbare geval, dat een vijand Java wil veroveren, en op het feit, dat de tegenwoordige oorlogen tusschen de Europeesche staten plotseling ontstaan en een kort verloop hebben, een onbereikbaar ideaal was, aan de vervulling waarvan door niemand met ernst kon worden gedacht. Zou — vroeg de heer van Rees — het heden niet al te veel aan eene zeer onzekere, weinig waarschijnlijke toekomst

worden opgeofferd? Zou die onzekere, weing waarschijnlijke toekomst hebben gedoeld op eene poging tot verovering van Java en eene verdediging onzerzijds tot het uiterste? De Gouverneur-Generaal van Rees geloofde niet aan eene verovering van Java als object van een eventueelen vijand en hij geloofde evenmin aan de mogelijkheid om met de personeele en finantieele middelen, waarover Nederland te beschikken heeft, Java in dat onverhoopt en ongedacht geval afdoende te verdedigen en te behouden. Ook hij beweerde, dat de sleutels van onze Indische bezittingen binnen de stelling van Amsterdam liggen. Afgescheiden hiervan kwam het hem voor, dat geene enkele Europeesche mogendheid voor de verdedigbaarheid harer bezittingen zulke hooge eischen stelde als voor Java, krachtens het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853 schenen te worden gesteld. Zelfs het door de Generaals Pfeiffer en Haga aangegeven defensieplan om, met Bandong als zetel van bestuur in tijd van oorlog, onze geheele troepenmacht, zooals de Roo van Alderwerelt het reeds in 1869 had gezegd, in West-Java te concentreeren, achtte de heer van Rees nog volgens te breede schaal opgevat. Men mag dus ten slotte vragen: wat wilde de heer van Rees dan wel? Hij wilde slechts de *hoofdtoegangen van Java* verdedigen tegen een aanval van een niet zeer sterken vijand, waardoor in dat geval overrompeling en ons échec tot de groote onwaarschijnlijkheden zouden behooren. De hoofdtoegangen heetten Batavia-Tandjong Priok, Semarang, Soerabaja en Tjilatjap.

Dat denkbeeld was den Gouverneur-Generaal van Rees in 1886 aangegeven door den Schout-bij-Nacht Binkes, toen Commandant der Zeemacht in Ned.-Indië. Op last van den Minister van Koloniën, den heer J. P. Sprenger van Eijk, moest de Commandant van het Indische leger daarop de gewenschte plannen ontwerpen; maar deze kon het onkrijgskundig beginsel niet huldigen om, ten gelieve van eene onjuiste bewering, dat geene enkele Europeesche mogendheid hare buitenlandsche bezittingen tegen een plan tot verovering in staat van verdediging stelt, ons reeds zoo zwak leger in plaats van op West-Java te concentreeren, over vier, ver van elkander gelegen punten te versnipperen, *zonder den zetel van bestuur behoorlijk te verdedigen*. In de door Sprenger van Eijk gewenschte oplossing van het Indisch defensievraagstuk was immers noch van eene permanente noch van eene tijdelijke verplaatsing van den bestuurszetel sprake. Batavia moest zetel van bestuur blijven; maar welke maatregelen moesten bij vijandelijken aanval op die stad worden getroffen, opdat de Indische regeering kon blijven functioneeren? Zou nu de Gouverneur-Generaal — vroeg de heer van Rees — op het bericht van het uitbreken van een oorlog in Europa, waarin ons vaderland betrokken werd, of op het gerucht, dat een vijandelijk eskader in aantocht was, met de hoofdraderen van het algemeen bestuur de wijk gaan nemen naar een ver afgelegen punt in het binnenland? Hij vreesde, dat de moreele indruk daarvan niet gunstig zou werken en dat bovendien in het geval, dat een vijandelijk eskader in aantocht was, de tijd en de middelen tot verplaatsing ten eenenmale zouden ontbreken. De Indische regeering zou dus te Batavia blijven?..... Neen. Men behoefde, schreef de Gouverneur-Generaal van Rees, daarom niet aan te nemen, dat de leden der Hooge Regeering, tot belemmering van de verdediging, in het te bombardeeren Batavia zouden worden opgesloten. Toegegeven. Men mag echter vragen: waar blijven dan de elementen van lagere orde,

die de regeeringsmachine in beweging moeten houden, zonder welke de Hooge Regeering eenvoudig niet werken kan?... Het is voor den Gouverneur-Generaal, zeide de heer van Rees, die in den regel te Buitenzorg gevestigd is, ten allen tijde gemakkelijk om, als de nood dringt, met een deel van de Algemeene Secretarie en misschien met den Raad van Indië plotseling b. v. naar Bandong te gaan, van waaruit de zaken, die in de veronderstelde buitengewone omstandigheden afdoening vorderen, even goed als te Buitenzorg of te Batavia kunnen worden behandeld. Ik mag evenwel vragen of deze verplaatsing eene verplaatsing der *Regeering* is en of het niet spoedig na deze beweging der Hooge Regeering zal blijken, dat, evenals in 1811, niet meer geregeerd en bestuurd kan worden?... Aan die verplaatsing een uitgebreider en algemeener karakter te geven, daaraan twijfelde de heer van Rees ten sterkste: Java moest slechts tegen coups-de-main worden verdedigd.

Merkwaardig was het antwoord van den Minister van Koloniën, Mr. L. W. C. Keuchenius op de voorstellen van den Generaal Haga en den Gouverneur-Generaal van Rees. Hij begon met de mededeeling, dat, nu de opdracht van zijn ambtsvoorganger Sprenger van Eijk tot uitwerking van een *plan van verdediging der hoofdtoegangen van Java tegen een coup-de-main* in studie was, het wenschelijk noch raadzaam kon zijn, zich bezig te houden met de bewerking van een *algemeen plan van verdediging tot het uiterste van Java*, dat zou moeten rusten op onderstellingen, die niet anders dan geheel onzeker konden zijn. De Minister Keuchenius zag echter voorbij, dat de voorstellen van den Generaal Haga geen *algemeen plan van verdediging tot het uiterste van Java*, maar de *tijdelijke verplaatsing van den zetel van bestuur* betroffen. Over de verplaatsing van den bestuurszetel werd door Keuchenius evenwel geen woord gerept. Hij beweerde slechts, dat veilig kon worden aangenomen, dat, met het oog op de groote veranderingen, die de middelen van verkeer en de middelen om oorlog te voeren sedert 1853 hadden ondergaan, het bij Koninklijk besluit van 2 Augustus van dat jaar, Litt. E[14] Geheim gedecreteerd beginsel, dat Java tot het uiterste moest worden verdedigd, als verouderd was te beschouwen! Op deze verrassing volgde een andere. De Minister Keuchenius beweerde ook, dat laatstgenoemd besluit bij het Koninklijk besluit van 28 Januari 1882 N°. 13 (*Indisch Staatsblad* N°. 113) was ingetrokken, zoodat, in afwachting van hetgeen zou worden bepaald ten aanzien van de *verdediging der hoofdtoegangen van Java tegen een coup-de-main*, de defensie van Java zich in de naaste toekomst behoorde te bepalen tot de beantwoording der vraag, hoe bij onverhoopt plotseling opkomend oorlogsgevaar van de voorhanden middelen het nuttigst gebruik zal zijn te maken.

Zelfs Ministers kunnen zich vergissen. Het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853, Litt. E[14] Geheim regelde, behalve de *verdediging van Ned.-Indië tegen een buitenlandschen vijand*, tevens de *organisatie van het Indische leger*. Het Koninklijk besluit van 28 Januari 1882 No. 13 schonk het Indische leger alleen eene nieuwe *formatie*. [1]) Mocht de Minister Keuchenius dus in 1888 wel beweren — toen er voor Indië nog geen ander *stelsel van verdediging* was aangenomen dan het bij Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853, Litt. E[14] Geheim geregelde — dat laatstgenoemd besluit ook ten aanzien

1) De nieuwe formatie van het Indische leger, *Indische Gids* 1882.

van de *defensie* was ingetrokken? Aangenomen evenwel, dat dit besluit sedert 1882 alle kracht verloren had, moest daaruit dan noodwendig volgen, dat ook het beginsel was opgeheven: Java tot het uiterste te verdedigen? Dit beginsel bleef immers bewaard in de eerste alinea van art. 32 der bij Koninklijk besluit van 5 Juni 1855 No. 15 vastgestelde „Instructie voor den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië," welk artikel tot 1888 en wellicht tot heden onveranderd is gebleven? Indien werkelijk in 1882 het in 1853 aangenomen stelsel van verdediging buiten werking was gesteld, welk stelsel heeft dan van 1882 tot 1888 bestaan, toen het latere stelsel: de hoofdtoegangen van Java tegen een coup-de-main te verdedigen[1]) nog in studie was? Was het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853 werkelijk reeds in 1882 ingetrokken, op welke beginselen hebben dan alle Ministers van Koloniën sedert laatstgenoemd jaar en de heer Keuchenius zelf het bestaan der verdedigingswerken te Willem I, Tjilatjap en elders laten baseeren en de daaraan telken jare ten koste gelegde sommen doen verantwoorden? Volgens welken grondslag moesten dan na 1882 de voorraden aanwezig worden gehouden voor armeering en approvisionnement dier verdedigingswerken en voor andere eischen der Artillerie en der Genie, kortom voor de uitrusting en voorziening in zoo vele andere behoeften van het leger?.....

De Minister Keuchenius dwaalde. Door geen zijner ambtsvoorgangers na 1882 is het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853, Litt. E[14] Geheim sedert 28 Januari van eerstgenoemd jaar als *geheel* buiten werking gesteld beschouwd. Alleen tusschen 1885 en 1888 zijn er tusschen den Minister van Koloniën en den Gouverneur-Generaal niet minder dan *acht* depêches gewisseld, waarin het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853, Litt. E[14] Geheim werd genoemd als nog van kracht te zijn voor de verdediging van Indië tegen een buitenlandschen vijand! De Generaal Haga toonde dit den Gouverneur-Generaal Mr. C. Pijnacker Hordijk in Januari 1889 aan.

Het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853, Litt. E[14] Geheim moest dus in 1888 als geheel vervallen worden beschouwd. Is daardoor tevens de Koninklijke eisch om Java tot het uiterste te verdedigen opgeheven? In geenen deele. Eerst na wijziging der eerste alinea van art. 32 zijner instructie kan de Gouverneur-Generaal van dien plicht worden ontslagen. Misschien heeft die wijziging sedert 1888 plaats gehad, omdat de Minister Keuchenius het beginsel om Java tot het uiterste te verdedigen ook *verouderd* noemde, en in de laatste vijf en twintig jaren door Ministers van Koloniën en Gouverneurs-Generaal stellingen worden verkondigd als deze: „Java is niet te verdedigen tegen een ernstigen aanval" en „De sleutel van Java ligt achter de Nieuwe Hollandsche waterlinie." In het stelsel van verdediging, dat zich niets meer ten doel stelt dan de bescherming der hoofdtoegangen van Java tegen een coup-de-main, is geene sprake meer van de verplaatsing van den zetel van bestuur. Bij een ernstigen aanval van een buitenlandschen vijand blijven onze troepen — indien zij dat kunnen — bij het hoofdobject des vijands zóó lang stand houden totdat uit Amsterdam het bevel tot overgave der koloniën is ontvangen.

Is hierdoor de quaestie der verplaatsing van den zetel van bestuur na een strijd van zestig jaren opgelost? Wie zal dat beweren! (*Wordt vervolgd*).

1) Zie hoofdstuk III.

VARIA.

ZELFSTANDIGHEID VAN INDIË OP HET GEBIED VAN MILITAIR ONDERWIJS.

In het *Indisch Militair Tijdschrift* No. 8 van dit jaar trof ons het volgende varium:

DE DIRECTEUR DER HOOGERE KRIJGSSCHOOL IN „KRIJGSWETENSCHAP."

In het debat, dat ontstond na de lezing van den kolonel Nieuwenhuyzen, werden door den directeur der Hoogere Krijgsschool, eene inrichting waar ook Indische officieren opgeleid worden tot stafofficier en hoogere troepenleider voor het Indische leger, de volgende woorden gesproken:

„Ik acht mij niet bevoegd over de behoeften van het N.-I. Leger te oordeelen....."

Commentaar lijkt mij overbodig.

„Een officier, die met belangstelling den strijd over de voor- en nadeelen der fusie volgt".

Tot zoover het *Indisch Militair Tijdschrift.*

* * *

Krachtiger argument voor de door dien directeur bestreden wenschelijkheid om in Indië zelf een Hoogere Krijgsschool op te richten, dan diens eigen ruiterlijke bekentenis, hierboven aangehaald, is wel niet aan te voeren. En aangezien die bekentenis zeker wel door alle directeuren van de militaire onderwijs-inrichtingen in Nederland, die door Indische leerlingen worden bezocht, onderschreven kan worden, zoo schijnt het verlangen van vele Indische officieren naar zelfstandigheid op onderwijs-gebied, gansch niet overdreven.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 Sept. 1899.

INHOUD.

De heer Jhr. Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, als koloniale kroniekschrijver in de *Economist*. — Een open brief aan de leden der Tweede en Eerste Kamer over de reorganisatie in het B. B. wat betreft de inlandsche ambtenaren, door Wong Tanie. — De heer Knobel) in de *Gids*, over onze positie in China en Japan, ook met het oog op Indië. — De heer G. M. Boissevain in de *Economist* over het rapport der Britsch-Indische munt-commissie. — De brochure van den heer M. J. Niessing over gewone dwaalbegrippen op muntgebied. — „De voorgestelde candidaat-ambtenaar" door den heer P. H. van der Kemp in de *Vragen des Tijds*. — De heer Pruys van der Hoven in hetzelfde tijdschrift met zijn „Stemmen uit het Oosten". — De heer J. C. Hasselman, als nieuwe redacteur van het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur*. — De heer Netscher in de *Hollandsche Revue* over den gouverneur-generaal. — Voorloopig aangekondigd de arbeid van den heer Homan van der Heide over volkswelvaart, irrigatie en staking der Solo-werken.

Beschamend voor elken jongere is de werkkracht van den tachtigjarigen koloniale-kroniek- en koloniale-literatuur-schrijver van de *Economist*, Mr. J. K. W. Quarles van Ufford, die ons in het September-nummer een stuk geeft, dat hier de eereplaats dient in te nemen. Men zegt wel eens dat niemand onmisbaar is; maar wij zouden waarlijk niet weten, wie in ons vaderland een zoo groote belezenheid en geheugen paart aan een oordeel, dat scherp hoofd- van bijzaken onderscheidt. Daarbij een hoffelijkheid in de polemiek, die op koloniaal gebied inderdaad zeldzaam is. Een hoffelijkheid, die echter wel eens kan leiden tot een minder juiste weergeving van de zoo duidelijk omschreven meening van den geachten schrijver. Nadat de *Indische Gids* bijvoorbeeld gekappitteld is over hare „voorloopige beschouwingen" in zake het bekende rapport der Indische ambtenaren-commissie en zelfs, „om der curiositeitswille", is afgedrukt de aanhef van het dezerzijds als zesde punt van aanmerkingen opgenoemde, meent de heer Quarles dat bij nader, kalmer overleg het oordeel, hier uitgesproken „over den arbeid van de bekwame, ondervindingrijke, bezadigde mannen" waaruit de commissie bestond, wel eenige herziening behoeft, waarvan echter nog weinig zou blijken in onze „Revue" van September (blz. 1089 en v.v.)

Wij kunnen deze bestrijding, waar het onze argumenten betreft, echter moeielijk serieus opnemen, waar de heer Quarles hierop dit laat volgen:

„Wij erkennen ronduit (misschien zijn wij op onzen ouden dag wat erg behoudsgezind geworden) dat eene zoo radicale wijziging der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot Indisch ambtenaar, als door de commissie wordt voorgesteld, ons aanvankelijk niet erg toelacht. De commissie (om slechts op een paar punten te wijzen) heeft ons nog niet geheel overtuigd dat de „algemeene ontwikkeling" waarop zij terecht prijs stelt, alleen in Nederland te verkrijgen zou zijn. Wij voorzien dat het staken der gelegenheid om in

Indië het ambtenaarsexamen af te leggen daar groote ontevredenheid zal wekken. Wij herinneren ons te goed hoe krachtige argumenten er destijds waren aangevoerd om bij het Kon. besluit van 23 Juni 1871 (*Stbl.* no. 72) te doen verordenen dat de aanstaande Indische ambtenaren blijken van bekwaamheid moesten geven in: 1°. de Maleische taal, 2°. de Javaansche of eenige andere in Ned.-Indië inheemsche taal, om er ons gemakkelijk bij neer te leggen dat voortaan alleen het examen in het Maleisch verplichtend zal zijn.

Wij hebben hier zeer duidelijk de meening van den veteraan op koloniaal gebied; een meening die trouwens niet anders te verwachten is bij een man van het verleden van Mr. J. K. W. Quarles van Ufford. Zeer terecht voorziet hij ontevredenheid in Indië, wanneer Indië geheel wordt uitgesloten. Daarvoor kent hij te goed het jaar 1848, en hij weet wat er gebeurd is in 1864. Nu laat echter de heer Quarles hierop dit volgen:

„Maar waar eene Commissie bestaande uit mannen zoo uitnemend bevoegd om ter zake een oordeel uit te spreken, eene zoo radicale wijziging van het bestaande noodig acht en daarvoor krachtige argumenten weet aan te voeren, aarzelen wij om eene van de hare verschillende meening voor te staan."

Wij meenen dat de heer Quarles zich zelf hier onderschat en de „uitnemende bevoegdheid" der commissie in dezelfde mate overschat. Het ongunstig oordeel, dat de heer Quarles feitelijk, vóór die aarzeling, al heeft uitgesproken als zijn eigen meening is hier een zaak van gewicht, die in deze „Revue" dient geconstateerd te worden.

Ook over de beschouwing in dit tijdschrift over de benoeming van Generaal Rooseboom tot Gouverneur-Generaal schrijft de heer Quarles o. a. deze kantteekening.

„Ook ons, evenals aan den heer van Sandick, zeiden heeren, die van 1884—1891 met den heer Rooseboom in de Tweede Kamer zaten, dat hij meermalen blijken gaf een inderdaad supérieur man te zijn. Van zoo iemand, met ruimen staatsmansblik begaafd, die toch ook gedurende zijn parlementaire loopbaan heel wat over Indische zaken moet hebben gehoord, mag worden verwacht dat hij de voor den Gouverneur-Generaal noodige kennis van zaken en personen in betrekkelijk korten tijd zal opdoen. Ten tweede zij hierop gewezen: In Engeland zegt men dat wel eens minder bekwame mannen tot ministers van Indië of van Koloniën werden benoemd, maar dat nimmer andere dan hoogst bekwame mannen tot onderkoningen van Britsch-Indië werden verkozen. En toch was, vergissen we ons niet, althans gedurende de laatste halve eeuw, Lord Lawrence, die als Gouverneur van de Punjaub een uitstekenden naam had gemaakt, de eenige Gouverneur-Generaal die vroeger in Britsch-Indië had gediend. Alle anderen verkeerden in gelijk geval als generaal Rooseboom. Zij waren gekozen niet omdat zij blijken hadden gegeven speciale Indische studies te hebben gemaakt, maar omdat zij bekend waren als bekwame mannen met ruimen staatsmansblik. Aangezien niemand die hoedanigheden aan den heer Rooseboom ontzegt, mag worden verwacht dat hij als Gouverneur-generaal niet minder zal uitmunten dan het geval was met zijn Engelsche collega's die in hetzelfde geval verkeerden.

„Dat wij dit voor Ned.-Indië van harte wenschen, spreekt wel van zelf."

Verder nog zij aangehaald een aansporing om de *Indische Gids* te lezen *in Nederland.*

„Dat Nederland nog eene mogendheid van eenige beteekenis is, heeft het voornamelijk aan zijn koloniaal bezit te danken. Alles wat op die bezittingen betrekking heeft, moest de belangstelling wekken van alle Nederlanders. Meerdere bekendheid met die koloniën zou meerdere belangstelling ten gevolge hebben. Die meerdere bekendheid kan worden verkregen door de lezing van een goed tijdschrift, dat alle koloniale vraagstukken geregeld bespreekt en er naar streeft een zoo volledig mogelijk overzicht te geven van alles wat daarover in en buiten de Kamers wordt geschreven en gezegd."

Ten slotte geven wij hier, om een denkbeeld te geven van deze inhoudrijken kroniek volledigheidshalve de korte inhoud van deze kroniek des heeren Quarles: Generaal Rooseboom Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië. — Herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar van den administratieven dienst in Ned.-Indië. — De Indische Mijnwet. — Herziening van het Reglement op de Particuliere Landerijen. — Opleiding van Doctors Djawa en inlandsche vroedvrouwen. — Het Ned. Zendelinggenootschap en zijne Mededeelingen. — Rechtstoestand der Inlandsche Christenen. — Van de Werk en anderen over het Grondbezit op Java. — De heer van der Kemp en zijne wedersprekers. — Geschiedenis der Indische Financiën. — Fusie van officierskorpsen. — De Indische Gids.

* * *

Wong Tanie, den Indischen lezer reeds bekend uit de *Locomotief*, schrijft een merkwaardigen brief aan de leden der Eerste en Tweede Kamer, die hij gevoegelijk had kunnen opdragen aan den heer J. D. Fransen van de Putte.

Immers zij geeft ons de meening van een inlandsch Nederlandsch ambtenaar over de reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur. Die inlander spreekt het luide uit, dat, bij de enquête Mullemeister wat de inlandsche hoofden betreft, „men kan zeggen dat dwang (*paksa*) gebruikt is."

a. Immers de heeren der commissie stelden de vraag aan personen of de last die te torschen is, zwaar dan wel licht is, terwijl die personen zelf dien last niet te dragen hebben.

b. Zij vroegen aan menschen, of iets lekker dan wel leelijk smaakt, terwijl die menschen zelven van het gerecht niet eten.

Verder werden de wedono's en assistent-wedono's wel geraadpleegd, terwijl de gevolgen der inkrimping van districten en onder-districten toch op hen neerkomen en zij geen antwoord konden geven op de vraag, die hun niet gedaan is, of de taak der toekomst niet hunne krachten zal te boven gaan. Aan de regenten zou slechts deze vraag zijn gesteld:

„Zullen de uitkomsten van deze voorstellen, zoo ze in werking worden gesteld, goed zijn?" De regenten, bevreesd anders te antwoorden, zeiden: „natuurlijk zullen die goed wezen."

Om reden:

I. Dat de heer Mullemeister de ontwerper is dier voorstellen.

II. Dat die „Kandjeng Toewan" Mullemeister zelf die voorstellen is komen bespreken (djalan berembocb).

III. Wie moet dan niet bang worden, wanneer Z.Ed. in zijne hooge positie zelf die commissie leidt?

Had men die voorstellen aan andere heeren ter fine van onderzoek en

bespreking gesteld, dan zouden de uitkomsten heel anders geweest zijn; dan had men de opponeerende stemmen kunnen vernemen.

IV. Om reden men in die beraadslagingen geen enkelen wedono gehoord heeft.

Toch immers zijn het juist de wedono's, die weten hoe het buiten toegaat, die de orde, rust en welvaart van het volk handhaven en bevorderen; juist die wedono's hebben immers de zwaarste taak.

V. Is het wel zeker, dat de kennis en het oordeel der wedono's, het geheele corps te zamen genomen, beneden die der regenten staan?

De berichtgever meent dat het nog niet zeker is.

De leden der Tweede en Eerste Kamer, aan wie deze brochure is opgedragen, zullen zeker veel belangstelling toonen in deze beschouwingen van een inlander, medegedeeld door Wong Tanie, die zijn goede connecties onder de inlandsche hoofden dienstbaar maakte aan de mededeeling van hun denkbeelden. Men kan er uit zien, dat de inlandsche hoofden zelf gaan denken; en wij dus wèl mogen oppassen geen regelingen te maken, die hun belangen schaden. Want ons gezag rust nu eenmaal op hun bestaan, en hun denkwijze is een zaak van veel belang.

* * *

„Ook met het oog op Indië" noemt de heer K(nobel) te Peking zijn opstel, dat slechts zes bladzijden vult, van de *Gids* van September. De schrijver klaagt er over dat Nederland geen begrip heeft — er althans geen blijken van geeft — dat de kustlanden van den Stillen Oceaan, met name de westelijke rijken van Zuid-Afrika, de republieken en Middel-Amerika, Oost-Siberië, Japan, China, de Philippijnen, Indo-China, Siam, Nederlandsch-Indië en Australië op economisch gebied een geheel nieuwe beteekenis hebben erlangd, na de Chineesch-Japansche (1897) en de Spaansch-Noord-Amerikaansche oorlogen (1898). Rusland heeft dit onmiddellijk begrepen; zijn regeering heeft staatkundige vruchten geplukt, zooals geen ander westersche mogendheid.

Maar ook de andere staten zijn wakker geworden. Niet alzoo Nederland, dat zich geen rekenschap geeft van hetgeen er gebeurd is, van hetgeen er zich in Oost-Azië ontwikkelt. Het is Nederland ontgaan dat Japan zich heeft ontwikkeld tot een groote mogendheid, dat een Tran-Siberische spoorweg weldra Europa in 10 dagen zal brengen te Vladiwostok en Taliënnan; wij houden ons of de lotgevallen van Korea ons niet aangaan. Siam laat ons koud. Het Midden-Amerika-Kanaal zal, ondanks alle zwarigheden, worden gegraven. Bereiden wij onze West en onze Oost voor op die gewichtige gebeurtenis? En dan: Nederland heeft sedert 1894 nagenoeg niets gedaan in China. Geen stoomvaartlijn onder onze vlag naar Java bleef in stand; goederen uit Nederland gaan onder vreemde vlag; de petroleum uit ons Indië laat, eenmaal buiten onzen Archipel gekomen, haar gouden bezinksel achter in buitenlandsche schatkameren; onze algemeene handel op China en Japan breidt zich weinig uit; geen vaderlandsche bankinstelling heeft een filiaal op Oost-Aziatische bodem; de tabaksbouw op Sumatra hangt af van het welgevallen van in China gevestigde vreemdelingen; onze suiker brengt in China welvaart aan anderen; de geestkracht onzer enkele landgenooten in China wordt gebreideld door het gevoel van gemis aan steun van vaderland en

van koloniën; de Nederlandsche speculatie is blind voor China en onze landgenooten zijn niet vertegenwoordigd in de groote administratiën van China. Maar, als wij het al vergeten, niet de vreemde natiën zullen vergeten dat er langs de wereldzee van den Stillen Oceaan geen kusten te vinden zijn gewichtiger uit een handelsoogpunt dan het Zuid-Westen van het bekken dat onze bezittingen vullen. Onze rol is daar tot nu toe lijdelijk geweest. Zullen wij toeschouwers kunnen blijven.

Maar wij verzaken het beginsel van de bevordering van ons zedelijk overwicht, terecht zoo hoog gehouden in Indië, wanneer wij Straat Malekka oversteken.

De heer K. is een verdediger van de stelling dat Nederland staat of valt, met het behoud van Indië.

Al wagen wij ons niet in den staatkundigen strijd, des te meer is het onze plicht er voor te zorgen, dat de handelsbetrekkingen van Indië en Nederland met China zich uitbreiden, dat wij, vooral tot steun onzer Indische economische belangen, in Oost-Azie, met eigen menschen eigen kantoren oprichten.

„In China moeten we werken, omdat Indië ons kleinood is."

* * *

In de *Economist* van Juli — Augustus geeft de heer G. M. Boissevain een overzicht van het rapport der *Indian currency*-commissie, die beslist tot de slotsom is gekomen dat de invoering van den gouden standaard voor Britsch-Indië wenschelijk is, met den Engelschen sovereign als wettig betaalmiddel, aangemunt ook in Indische munten en met behoud, daar naast, van den ropy ad 1 shilling 4 pence als wettig zilveren betaalmiddel voor elk bedrag.

* * *

De heer M. J. Wiessing te Batavia schreef een lijvige brochure, eerder een boek, dat tot titel heeft „Gewone dwaalbegrippen op muntgebied en hunne gevolgen op de volkswelvaart, uiteengezet ook voor niet-vakkundigen. Ter lezing en ter overweging aangeboden aan alle landgenooten zoo in Nederland als in Nederlandsch-Indië, in het bijzonder voor hen, die de belangen van nijverheid en landbouw voorstaan." De schrijver teekent hierin met de donkerste klenren den invloed der Muntsluiting voor zilver, tijdelijk in 1873, blijvend in 1877, voor alle particulieren; waardoor bij de depreciatie van het zilver onze zilveren munten werden een teekenmunt, kregen een schaarscheidswaarde, en hij valt ten dezen voornamelijk aan Mr. N. P. van den Berg en Mr. N. G. Pierson.

Een zaakrijke brochure van dien omvang is hier eenvoudig niet te resumeeren.

Ziehier echter een verzameling van de „dwaalbegrippen" die de heer Wiessing bestrijdt:

Dwaalbegrippen.

Inleiding; 1°. Het geld is wel betaalmiddel, maar geen eigenlijke koopwaar; 2°. Onze tegenwoordige muntregeling moge ook al niet zonder gebreken zijn, zij was toch het beste, wat wij in 1877, onder de gegeven omstandigheden konden doen. De toen genomen maatregelen zijn tot heden doeltreffend geweest, gelijk Mr. Pierson verzekert („Grondbeginselen", blz. 168): 3°. De Wetgevende Macht mag zich gerechtigd achten om naar welgevallen veranderingen te brengen in den muntstandaard en om de Rijksmunt voor één der

metalen, desnoods voor beide, voor particulieren te sluiten; 4°. De veel voorkomende overdreven waardetoekenning aan het geld is evenzeer een dwaalbegrip; 5°. Het geld is waardemeter; 6°. Het zilver is enorm in waarde achteruitgegaan, zóó, dat het te eenenmale ongeschikt geworden is om als munt gebruikt te worden. 7°. Valsch geld, een gevolg van de sluiting onzer Munt voor het zilver, komt bij de tegenwoordige waakzaamheid der Regeering maar weinig meer voor, is daarbij minder erg: men ontvangt het onwetend en geeft het onwetend weer uit; 8°. Aan den toestand van ons muntwezen is, in de gegeven omstandigheden, niets te veranderen; ons muntmoeras is niet te dempen. Daartoe ware eene internationale overeenkomst noodig; deze alleen zou eene blijvende vaste verhouding tusschen de goud- en de zilverwaarde en zóó tevens het Bimetallisme mogelijk maken. Bovendien zou de demping van het muntmoeras in ieder geval den staat rechtstreeks op enorme schatten komen te staan; 9°. Mocht het bovenstaande, ook bij nadere overweging, in hoofdzaak juist blijken, dan zal het Nederlandsche volk en zijn Vertegenwoordiging geen vrede nemen met de bestendiging van den tegenwoordigen toestand, dan zal men terugkeeren tot een eerlijk en doelmatig muntstelsel, dan zal naast het goud, ook voor onze zilveren standpenningen de Munt weer geopend worden.

Tegen deze „gewone dwaalbegrippen" is de brochure gericht.

* * *

„De voorgestelde candidaat Indisch-ambtenaar" wordt ons vertoond door den heer P. H. van der Kemp in de *Vragen des Tijds* van Augustus.

Een opmerkelijk feit is het protest van den schrijver tegen den algemeen in Nederland beweerden achteruitgang van het gehalte van het kader B. B., de commissie onderschat, deels ten gevolge van de samenstelling der commissie, het gehalte der tegenwoordige ambtenaren, langs den weg der H. B. S. tot dusver verkregen."

Heel veel goeds zegt de schrijver niet van de ontworpen regeling. Gegronde twijfel wordt uitgesproken of de éénjaarsche Indologische studie wel voldoende zal zijn; de commissie overschat zeer haar verwachtingen ten aanzien van de ontwikkelde, energieke, karaktervolle, menschkundige mannen, die door haar voorstellen verkregen zullen worden, en zeer juist is wat de heer v. d. Kemp mededeelt als les der ervaring. Er *is* een tijd geweest dat letterlijk alle voorwaarden waren vervuld om de hoop te koesteren dat de bloem der studeerende jongelingschap zich voor den Indischen dienst zou aanbieden, d. w. z. de eerste jaren na de invoering van het groot-ambtenaarsexamen. Geen of slechts zwakke concurrentie. Hoogere burgerschool-jongelui dongen niet in dezelfde mate mee als later, omdat de middelbaar-onderwijswet nog niet lang genoeg gewerkt had.

De Indologische studie heette 2 jaar, maar velen volbrachten haar in 1 jaar, den tijd dien de commissie thans voorstelt. Gunstige vooruitzichten in Indië. In 12, 15 jaren assistent-resident, na 20 jaren resident.

Doch toen boden zich geen doctoren, artsen, ingenieurs, officieren aan. Enkelen slechts van hen met een naderende koperen bruiloft aan de universiteit achter zich, officieren die er uit moesten, of polytechnische studenten, wien het te machtig werd — kortom juist zij, waarop de door het rapport voorgestelde

commissie allerminst hare keuze moet doen vallen: op het *bezinksel* der verscheidenheid.

En er bestaat geen grond dat dit *nu* anders zal worden, nu de toekomst bij B. B. zoo verregaand veel slechter is dan in 1867 of 1869.

Niet weinig verbaasd waren wij over den slotzin van dit opstel, waarin, na deze doodslaande kritiek, toch nog de voorstellen der commissie een verbetering genoemd worden en de „proefneming" met dit plan door de commissie aangeraden niet wordt afgekeurd.

* * *

De „Stemmen uit het Oosten", door den heer Pruijs van der Hoeven in de Juli-aflevering van de *Vragen des Tijds*, beginnen met een overzicht van de groote veranderingen in Afrika en het Oosten en de vraag, daaraan vastgeknoopt: wat zal er voor Insulinde van al dien strijd om bezit en macht in het Oosten te wachten zijn.

Indië is voor het gros der Nederlanders een „echt apenland," immers een kolonie die vroeger naarstig ingepalmde batige sloten leverde, die thans, geen voorschotten meer leverende, zichzelf moest bedruipen, die koffie en tabak opbrengt waarvoor hier markten en makelaars zijn en rietsuiker, waarvoor hier geen markt is, zoodat dit product dan ook weinig steun verdient, waar oproerige inlanders zijn die gekastijd moeten worden en tamme, die, lui zijnde, moeten leeren werken, naar draagkracht moeten sjouwen en geld opbrengen; waar ambtenaren zijn met hooge tractementen en pensioenen, die besnoeid behooren te worden, waar een zonderlinge van de hollandsche afwijkende maatschappij zich gevormd heeft en die overigens, met een fraaie natuur, een echt apenland is. Vaag is de belangstelling; geen rekenschap geeft men zich van het gewicht onzer taak in Indië; dat blijkt o. a. uit de wijze van behandeling der Indische begrooting, mat en onbeduidend in discussies, onvoldoende in opkomst.

Na tal van losse opmerkingen, die ons niet duidelijk maakten, waarheen de schrijver wil, krijgen wij een lang citaat uit een speech van den heer Pruis op de Ned. Indische kiesvereeniging van 12 November 1898, over decentralisatie. Maar ook dat is eigenlijk het doel van het artikel niet. Er moeten *mannen* zijn bij het B. B., mannen zooals Engeland heeft in zijn keurkorps Britsch-Indische ambtenaren. Daarvoor is in de eerste plaats noodig — behalve voldoend tractement en gunstige vooruitzichten — het vaststaan van een doel, een richting waarin men werkzaam is. Niemand kan echter zeggen welk doel, welke richting wij beoogen. Slechts een doel en richting zijn merkbaar: de fiscus en het krachtig maken van den sterken arm.

Maar de inlander wordt geplukt door belastingen, heerendiensten, dwangcultuur; men zendt Javaansche koelies overal heen buiten Indië en verzuimt de emigratie te leiden naar Indië zelf. Geen spoorweg-aanleg meer op Sumatra. Angstvallig wordt de rentabiliteit voor sawah aanleg van een irrigatiewerk getoetst, alsof niet stroomend water brood-noodig ware voor elke culture in dit tropische land met scherpe mousons.

Op Java kan men verder volstaan met 12 hoofden van provincies (samenvallende met de bekend 12 irrigatie-afdeelingen van den heer van Bosse).

Wat de aanstelling van ambtenaren B. B. betreft, volge, men het Engelsche *probation*-stelsel en men beknibbele niet op betaling en vooruitzichten.

Het moet ons van het hart, dat we zelden een meer onsamenhangend artikel gelezen hebben. De schrijver zegt dan ook terecht „ik geef geen schema aan, slechts een idee." Maar hier zijn tal van idieën, geen van allen uitgewerkt en als droog zand samen verbonden.

* * *

Het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* opent zijn 17de deel afl. 1 en 2, met een voorwoord van den nieuwen redacteur, den aan onzen lezers welbekenden heer J. C. Hasselman, referendaris van de algemeene secretarie. Zijn bekendheid met het eigenlijke binnenlandsch bestuur in vroegeren werkkring moge ten goede komen aan dit maandblad. Het aandeel dat de nieuwe redacteur gehad heeft in de totstandkoming der door de wet vastgestelde, doch thans uitgestelde reorganisatie van het B. B. verklaart dat het leeuwendeel der eerste aflevering onder zijn redactie is gewijd aan een overdruk uit de *Handelingen* van de officieele stukken over die reorganisatie. Wij moeten onze geachten collega toch waarschuwen voor dien weg. Het tijdschrift moet, zal het aan zijn doel beantwoorden, in de eerste plaats oorspronkelijke opstellen, grootere en kleinere mededeelingen bevattende van de ambtenaren B. B. over hetgeen zij opmerken en hetgeen zij op het hart hebben. Van de 190 bladzijden er 170 te besteden aan nadruk der *Handelingen* is een gevaarlijke stap voor een nieuwen redacteur.

* * *

De *Hollandsche Revue* van September geeft een pittige karakterschets van den heer Rooseboom, den nieuwbenoemden gouverneur-generaal. Persoonlijke ervaring uit den stenographentijd bij de Kamers geeft den heer Netscher hier gelegenheid een scherp beeld van den parlementairen heer Rooseboom te geven. Daar naast de romanschrijver en belletrist Rooseboom, die ons tot dusverre niet in die mate bekend was. Ten slotte een persoverzicht uit Indië over den nieuwen Gouverneur-Generaal met een nabetrachting van den redacteur. 't Geheel is — zooals we dat van Netchers karakterschetsen gewoon zijn — een uitmuntende journalistische arbeid, waarop we hier de aandacht bijzonder vestigen.

* * *

Het militante boek van den ingenieur Homan van der Heijden: de volkswelvaart van den Javaan in verband met irrigatie en de staking der Solowerken, verdient een afzonderlijke, deskundige bespreking. Hier zij alleen bij voorbaat opgemerkt dat het een hoogst belangrijke arbeid is.

KOLONIALE LITERATUUR.

Dr. F. DE HAAN, EEN NAVORSCHER DIE VEEL VAN ZICH DOET VERWACHTEN.

Achtereenvolgens verschenen in het *Tijdschrift voor Ind. Taal-, Land- en Volkenkunde* van de hand van Dr. F. de Haan „De Academie de Marine te Batavia, 1743—1755" [1]), „Naar Midden-Sumatra in 1684" [2]), „Iets aangaande den dood van François Tak te Kartasoera" [3]) en „Jacobijnen te Batavia" [4]), terwijl bovendien van dien schrijver in 1898 nog verscheen „Uit Oud Batavia. De Portugeesche Buitenkerk" [5]).

In de eerste studie worden geschetst de geschiedenis van het ontstaan dier Academie, de moeielijkheden om die stichting van den G. G. van Imhoff gedurende haar kortstondig bestaan in het leven te houden, en hare opheffing onder den G. G. Mossel.

Uit de samenstelling van het reglement voor de Academie, met de daarin gaandeweg aangebrachte wijzigingen kan men zich een denkbeeld vormen van de inrichting en de werking dier instelling, terwijl tal van bepalingen een niet onaardigen blik op het leven dier dagen geven. Er werd bijv. in den aanvang evenveel tijd besteed aan godsdienstleer als aan zeevaartkunde; later veranderde dit echter.

Uit de omstandigheid dat de Academie vooral door boeten, en door inhoudingen op inkomsten van compagnies-dienaren, in stand moest worden gehouden blijkt hoe eigenaardig de huishouding in den compagniestijd gevoerd werd; de wayang pacht zoowel als de lijkstatiën vormden bronnen van inkomsten; boeten gesteld op het niet aandoen van de Kaap Verdische eilanden door uit Holland varende schepen (voor het innemen van water), zoowel als boeten gesteld op het medenemen „van ontuchtige vrouwlieden" aan boord van in Indië varende schepen, waren welkome bijdragen.

De auteur weet telkens, soms door het eenvoudig vermelden eener resolutie ons een kijkje te doen slaan in de opvattingen, denkwijzen en gebruiken dier dagen; reeds in deze studie toont hij, op onderhoudende wijze, hoe het navorschen van resolutiën en plakaten, ook over den Indischen ouden tijd licht kan doen opgaan.

---

[1]) *Tijdschrift* van het Bat. Gen. v. K. en W. deel XXXVIII afl. 6; 71 pags.
[2]) Idem. Idem. deel XXXIX afl. 4; 40 id.
[3]) Idem. Idem deel XL. afl. 4; 3 id.
[4]) Idem. Idem. deel XLI afl. 2; met de aanteekeningen 90 pags.
[5]) Uitgegeven ten bate van een fonds tot het restaureeren dier kerk bij G. Kolff en Co. Batavia en Weltevreden; met de aanteekeningen en een aanhangsel 79 pags.

Dit stukje geschiedenis, uitsluitend geput uit authentieke bronnen, die door den schrijver met oordeel en te juister plaatse zijn vermeld, vormt een kostelijke bijdrage voor de kennis van het wezen der Compie. te Batavia in het midden der 18e eeuw.

Uit de tweede studie blijkt dat reeds in 1684 door een Europeaan eene reis van uit Siak naar Midden-Sumatra het centrum van het Rijk van Menangkabau werd gedaan. De tinrijkdom van Siak had reeds in 1674 de aandacht getrokken; de Gouverneur van Malakka C. van Quaalbergen had daarom een vast kantoor aan de Siak-rivier gesticht, en daardoor waren aanrakingen met den Sultan (Vorst) van Menangkabau ontstaan, die den posthouder Thomas Dias, een Portugees in dienst der O.-I. Compie. op het denkbeeld brachten, de reis naar Pagarroejoeng de verblijfplaats van dien Vorst te ondernemen.

Met behulp van het, in het Daghregister van 1684 in extenso opgenomen rapport van Thomas Dias, door Dr. de Haan in zijn studie overgenomen, en door raadpleging van de overzichtskaart voorkomende in het werk „Dwars door Sumatra" [1]) kan nu, de door den reiziger in 1684 gevolgde route nagenoeg met zekerheid worden vastgesteld. Alleen komt Dr. de Haan, door vergelijking ook met de topographische kaart, tot de conclusie, dat niet Pagarroejoeng zelf maar het tegenwoordige Boea bereikt werd, en dus niet de zetel van den voornaamste der drie Menangkabausche vorsten, die na de scheuring in het Rijk, daarin den scepter voerden, maar van Sultan Bongsoe, die zich evenals andere Vorsten uit het geslacht van Menangkabau Sultan van Pagarroejoeng noemde.

Voor hem, die het reisverhaal in het Daghregister met behulp van de genoemde kaarten, en aan de hand van de opmerkingen van Dr. de Haan volgt, is er geen twijfel mogelijk of Thomas Dias heeft werkelijk in 1684 de reis van Siak over het gebergte heen naar de Menangkabausche landen en terug naar zijn punt van uitgang volbracht; de merkwaardige overeenstemming tusschen de geographische namen voorkomende in het authentieke reisverhaal van 1684 en in de kaarten van den tegenwoordigen tijd wettigen die overtuiging volkomen. De gevolgtrekking door Dr. de Haan gemaakt, „niet Raffles, zooals deze zelf beweert, maar Thomas Dias is de eerste Europeaan, die in midden Sumatra doordrong" staat dunkt mij onomstootelijk vast.

Dat de auteur niet onbeslagen ten ijs komt, dat hij behalve de authentieke bronnen, ook veel, zoo niet alles wat op zijn onderwerp betrekking heeft of zou kunnen hebben, nasloeg, blijkt wel uit de omstandigheid, dat hij onderscheidene schrijvers, oudere en nieuwere raadpleegde, zooals H. van Basel (1761), P. A. Tiele (1879—'86), E. Netscher (1870), J A. van Rijn van Alkemade (1885), Everwijn (1867 en 1874), W. Marsden e. a., die allen in de achter hunne namen gestelde jaren, geschriften publiceerden, welke in min of meer verwijderd verband tot het reisverhaal stonden of konden staan.

Door een toevallige vondst van een inseraat behoorende bij de Secreete Resolutie van 29 December 1733 was Dr. de Haan in de gelegenheid,

---

1) Tocht van Padang naar Siak onder leiding van den Hoofdingenieur der Staats Spoorwegen J. W. IJzerman, beschreven door de leden der expeditie J. W. IJzerman, J. F. van Bemmelen, S. H. Koorders en L. A. Bakhuis.

de tot nu toe, op gezag van Valentijn gangbare meening dat François Tak, op last van den Soesoehoenan vermoord zou zijn, wegens het ontvreemden van een kostbaren edelsteen uit de Javaansche rijkskroon (door de Jonge reeds in twijfel getrokken [1]) te weerleggen; in de korte aanteekening „Iets aangaande den dood van François Tak te Kartasoera" wordt aangetoond, dat alleen door een onvoorzichtigheid van Tak geenszins door ontvreemding, de wrok van den Soesoehoenan was gaande gemaakt. De nagedachtenis van een verdienstelijk man wordt door het openbaar maken van deze vondst, van uit het stof der archieven, waarvoor Dr. de Haan dank moet worden geweten, voor goed gezuiverd.

Hoe gering de invloed van de leuze „Vrijheid, gelijkheid en broederschap" in het laatst der vorige eeuw in de Bataafsche Republiek gehuldigd, ook te Batavia geweest zij, geheel ongemerkt is zij toch niet aan de Bataviasche Regeering voorbijgegaan. De Decemberbeweging (1795) was spoedig gesmoord; door de cordaatheid van Nederburgh waren de gevaarlijkste raddraaiers onschadelijk gemaakt, maar tevens was door de afschaffing van het Reglement op pracht en praal en door het geven van een feest op 18 December te gemoet gekomen aan de ergernissen en de verlangens van hen, die onder den invloed van de Bataafsche Vrijheids- en gelijkheidsdenkbeelden waren gekomen. [2])

Toch zouden Commissarissen Generaal, Nederburgh vooral, nog last hebben van het drijven in Holland, van het Comité tot de zaken van den Oost-Indischen Handel en Bezittingen.

De uitzending naar Batavia, op aandrijven van dit Comité, van den vroeger verongelijkten en naar patria verbannen Wegener en van den als een ijverig patriot bekend staanden Nordmann (beide Duitschers van origine), de eerste als Raad Extraordinair van Indië en Gecommitteerde tot en over de Zaken van den Inlander, de tweede als Chef der Indische Militie (Leger Commandant), moest een tegenwicht vormen tegen mogelijke orangistische gevoelens of neiging tot zelfstandigheid door de Regeering in Indië gekoesterd.

De aanleiding tot het zenden van beide dwarskijkers, hunne verwelkoming, installatie en hun verder wedervaren te Batavia; de conflicten die al spoedig ontstonden en het daarop gevolgde overhaast vertrek van Wegener; het omzichtig optreden tegen Nordmann ten einde diens plannen te verijdelen, diens weldra daarop gevolgd vertrek naar patria; dit alles wordt in „Jacobijnen te Batavia" breedvoerig beschreven.

Door gebruikmaking van authentieke bronnen, ditmaal ook van particuliere brieven, gunt Dr. de Haan ons een blik te slaan op de woelingen, de persoonlijke veeten en de kuiperijen, die in het tijdperk tusschen September 1798 tot Mei 1799, veler gemoederen te Batavia in onrust brachten; wij leeren de voornaamste handelende personen niet altijd van de gunstigste zijden kennen. Over het algemeen wordt in „Jacobijnen te Batavia", nevens de historische feiten van meer algemeen belang, nog al ruime plaats ingeruimd voor de beoordeeling van personen, hunne drijfveeren, hunne minder groote hoedanigheden.

[1]) De Jonge, Opkomst enz. Deel VII, pag. LXXXII; noot 1.

[2]) Zie Mr. N. P. van den Berg. De Decemberbeweging van 1795 Gids 1890 1ste deel p. 369 e. v.

Ook uit deze studie blijkt weder opnieuw, hoe scherpzinnig de auteur de hem ten dienste staande bronnen verwerkt, en hoe hij slag heeft van aardig vertellen. Men is verbaasd over de veelzijdigheid van des schrijvers onderzoek- en nasporingvermogen.

De in 1897 geschreven, doch pas in 1898 verschenen studie „Uit Oud Batavia, De Portugeesche Buitenkerk" eindelijk, is een juweeltje.

Op zuiver authentieken grondslag — Resolutiën, Daghregister en Plakaatboek zijn de voornaamste bronnen — wordt ons een recht boeiende geschiedenis van de langzamerhand ontstaande behoefte aan een kerkje voor de Inlandsche gemeente te Batavia geschetst, van de bezwaren aan de stichting voorafgaande, van de stichting zelve, van de schenkingen die toen volgden, van den grooten toeloop in den aanvang, van de moeiten om steeds een geschikt prediker te vinden, van het verloop der gemeente eindelijk.

Van het kerkje zelf, zooals het nu nog bestaat, wordt een levendige beschrijving gegeven, waaraan enkele retrospectieve beschouwingen worden vastgeknoopt.

Uit alles blijkt, dat Dr. de Haan zich in het leven van de oude bewoners van Batavia geheel heeft ingedacht; ons wordt verklaard hoe de Portugeesche taal langen tijd de taal voor de „kleijne luiden" in Batavia was, hoeveel moeite de Regeering deed die taal te dooden, hoe ze telkens weer overheerschend werd, zoodat de Regeering zelfs hare vrees uitdrukte, dat het Portugeesch „eijndelijck d'overhant nemen ende onse vaderlantsche tale t'eenmael onderdrucken" zou; in 't huiselijk verkeer werd zelfs door Europeanen Portugeesch gesproken.

Uit de geheele studie, gestaafd door een schat van „Historische aanteekeningen" komt de buitengewone belezenheid van den schrijver en komen de vruchten van ontelbare nasporingen telkens voor den dag.

In dit kleine boekske, dat het ontstaan der verschillende kerken in Oud Batavia even aanstipt, en een meer uitvoerige geschiedenis van de Portugeesche Buitenkerk geeft, leeft men als 't ware het geheele tijdperk van Oud Batavia's opkomst, bloei en verval mede. Al lezende gevoelt men, dat de schrijver uit een overrijken schat van hem bekende bijzonderheden uit de Oud Bataviasche wereld, nu en dan een greep doet en altijd is zijn verhaal boeiend, terwijl men gevoelt, met dezen schrijver op een vasten historischen grondslag te staan.

Wij begroeten Dr. de Haan als een ernstig, bekwaam en sympathiek navorscher op Indisch historisch gebied en zien met groot verlangen zijne verdere opstellen te gemoet, waarvan hij ons enkelen in de hierboven geschetste studiën reeds aankondigde.

H. BOSBOOM.

De Heer *** als adviseur ter zake van het onderwijs in Inlandsche talen.

In het tweede gedeelte van het artikel des heeren *** „Indische militaire belangen. II. Geen samensmelting der officierskaders in Indië en Nederland", verschenen in de Juli-aflevering van dit tijdschrift, komt een beschouwing voor, welke door den ter zake onkundigen lezer grif als juist zal worden erkend, maar die toch in vele opzichten onjuist is.

Die onjuistheid aan te toonen is het doel van mijn schrijven.

Ik heb het oog op de laatste helft der 2e alinea van pag. 811, luidende:

„Met de kennis der Indische talen is het over het algemeen al zeer slecht gesteld; wij bedoelen dat in dit opzicht de onkunde het meest en het eerst gevoeld wordt. Het Javaansch wordt hoegenaamd niet beoefend, het behoort zelfs niet tot de verplichte vakken aan de Hoogere Krijgsschool en toch bestaat het grootste deel van het leger uit Javanen en is het algemeen bekend, dat aan het bezit van de kennis dier taal bij den officier groote waarde is te hechten, niet het minst voor zijn aanzien bij zijne ondergeschikten en voor de discipline. (Het is dan ook niet te verwonderen, dat men onlangs is begonnen gratificatiën toe te zeggen tot een bedrag van *f* 800.— aan hen, die de Javaansche taal met goed gevolg beoefend hebben). Daarentegen wordt aan de leerlingen onderwijs gegeven in het „Hoog-Maleisch", eene taal, die de officier nimmer in toepassing kan of behoeft te brengen. Werd den adspiranten aan onze onderwijsinrichtingen eene grondige kennis van bruikbaar Javaansch en Maleisch zonder overbodige taalgeleerdheid eigen gemaakt en het zooeven bedoelde geld besteed voor aanmoediging van jonge officieren tot het bestudeeren van andere Inlandsche talen, deed men verder het Europeesche kader onderwijs geven in het spreken en verstaan van Javaansch, ongetwijfeld zou een groote schrede in de goede richting zijn vooruitgegaan en daarmede zeker de afstand, waarop wij thans nog van het Javaansche element verwijderd zijn, belangrijk worden ingekrompen".

Terloops zij opgemerkt, dat Drie-ster deze beschouwingen vastknoopt aan een argument *tegen* de samensmelting der officierskaders. Het onlogische der redeneering is den schrijver ontgaan. Indien in den jare 1899 nog gezegd mag worden, dat het met de kennis van Indische talen bij de officieren van het Indische leger „al zeer slecht gesteld" is, dan kan de noodzakelijkheid van de kennis dier talen moeilijk te berde worden gebracht als bezwaar tegen de fusie.

Deze opmerking slechts en passant; het ligt niet in mijne bedoeling schrijvers argumenten tegen de samensmelting aan eene critiek te onderwerpen; ik wil alleen zijn adviezen omtrent het onderwijs in Indische talen bespreken.

„Een grondige kennis van bruikbaar Javaansch en Maleisch zonder overbodige taalgeleerdheid".

Het woord bruikbaar zegt volstrekt niet genoeg; *** had den moed moeten hebben zijne bedoeling vierkant neer te schrijven. Hij bedoelt met bruikbaar Maleisch, het slappe grogje van verschillende talen waarvan niet-Maleiërs zich bedienen, wanneer zij mislukte pogingen aanwenden om Maleisch te spreken.

Let vooral op „mislukte", want zoodra de poging slaagt komt er „Hoog Maleisch" voor den dag, en dat is uit den booze.

Ach, er zijn er zoovelen, die met Drie-ster wenschen, dat aan de Kon. Mil. Academie — A c a d e m i e — onderwijs worde gegeven in het Maleisch, zie je, zooals je dat nou altijd spreekt, je weet wel, zooals ze dat allemaal zeggen op Java, hè.

Komt, gij die laag genoeg staat om te wenschen dat het Ind. legerbestuur der wetenschap een kaakslag geve en gelaste dat onderwijs zal worden gegeven in uw geliefd kazerne-Maleisch; kom, gij Drie-ster, en zegt me hoe ge het aan zoudt leggen onderwijs te geven in een taal, die geen taal is, die geen woorden heeft noch regels kent, en in welke een gedachte goed noch verkeerd kan worden uitgedrukt. Wat zoudt ge denken, *kassi dan maar zonder*, of *kassi zonder sadja; dan maar kassi zonder*, of *dan kassi maar zonder sadja?*

Bruikbaar, vooral bruikbaar, en zonder die overbodige taalgeleerdheid! Als 't maar verstaan wordt, als de kerels maar begrijpen wat je te zeggen hebt, dat is de zaak. Wat doe je met al die geleerdheid van *koe* en *moe* en dan *kan* en *i*; nee-maar verbeel-je, dat je zou zeggen *naikkan sikoe bedilmoe*, in plaats van *kassi toch naik kooi poenja snappan poenja kolp!* En let maar op, wat de kerels zelf zeggen; daar heb je nou Said, die inlandsch sergeant, je kent 'm wel, en die vroeg ik naar Kasiman, die we pas als korporaal gekregen hebben, en toen zeit-i, *oh itoe Kasiman baik sekali, dia bisa bilang kopperdom zonder ketawa*. Zie je wel, niks van pe of an en al die verdere rommel; ik zeg altijd maar, als je je maar verstaanbaar kunt maken, dan weet je er glad genoeg van.

„Zeg ba, kassi mij ook maar zoo'n bieffi, want-ek-eb-en lapper as de pès." De man, die 't zei, kreeg zijn „bieffi".

Dergelijk gesnap heeft Drie-ster bedoeld met zijn b r u i k b a a r Maleisch; want hij stelt niet het gesproken woord der Maleiërs tegenover de literaire taal, maar „bruikbaar" tegenover „hoog".

Dat gescharrel met hoog en laag moest nu toch eindelijk eens uit zijn; althans zij die 't publiek willen voorlichten moesten er niet meer aan meedoen. Het is in de laatste jaren weer herhaaldelijk gezegd, dat er noch „hoog" noch „laag" Maleisch bestaat. Er is een Maleische taal, welke zich — als alle talen die geschreven worden — laat splitsen in een gesproken en een geschreven taal. Het onderscheid tusschen het Maleisch van het dagelijksch leven en dat der literatuur is groot en het mag een gelukkig verschijnsel genoemd worden, dat er in de laatste jaren meer en meer aandacht wordt geschonken aan de gesproken taal, en dat bij het onderwijs in het Maleisch niet meer uitgegaan wordt van het verkeerde beginsel, dat de literaire taal eigenlijk de eenige ware is. Maar er is een hemelsbreed verschil tusschen d e M a l e i s c h e s p r e e k t a a l en het plaatselijk overal verschillend gebrabbel, dat men wel voor Maleisch gelieft te houden en qualificeert met den naam laag-Maleisch, maar dat even goed laag-Nederlandsch of laag-iets-anders kon heeten.

Dit alles is den laatsten tijd meer dan eens gezegd en Drie-ster had het moeten weten. Hij kan zich niet verantwoorden met de bewering, dat hij dit of dat niet gelezen heeft; want wanneer hij zich geroepen voelt het publiek voor te lichten, dan is hij verplicht na te gaan, wat er omtrent zijn onderwerp reeds geschreven is. Hadde hij zulks gedaan, dan zou hij niet gekomen zijn tot de niet te verdedigen stelling, dat het „„Hoog-Maleisch", eene taal (is), die de officier nimmer in toepassing kan of behoeft te brengen". Dan toch zou hij geweten hebben, dat hetgeen hij „Hoog-Maleisch" noemt, niet anders is dan de taal — het zij gesproken of geschreven — van de echte-Maleiers, die in Nederlandsch-Indië den Riouw-Archipel, West-Borneo en Oost-Sumatra bewonen.

En de officier in een garnizoen binnen genoemde gewesten, hij moge Javaansche of andere ondergeschikten hebben, zal niet alleen in de gelegenheid, maar in de noodzakelijkheid zijn om de zuivere Maleische taal aan te wenden. Of heeft hij bij geval als lid eener commissie belast met een gerechtelijk onderzoek, nimmer een kind van het land als getuige te hooren; behoeft hij als genie-officier nimmer correspondentie te voeren met een Maleischen aannemer; heeft hij als administrateur van een hospitaal nooit te maken met een Maleischen leverancier; mag hij met *kwe* of *kooi* den Radja-moeda van Riouw beleedigen? Is het soms niet waar, wat Snouck Hurgronje zegt, dat in alle Maleische en vele niet-Maleische landen de officieele brieven in de Maleische taal worden gesteld? Heeft de officier nimmer officieele briefwisseling te voeren met een inlandsch hoofd; zijn het maar praatjes, dat een officier belast kan worden met het civiel bestuur? En is het waarheid of niet, dat hij die Maleisch kent, zich in een ommezien het kazerne-Maleisch eigen maakt; terwijl degene, die alleen bekend is met de brabbeltaal, zich veel tijd en moeite zal moeten getroosten om Maleisch te leeren?

„Overbodige geleerdheid".

Wat noemt ge geleerdheid, geachte heer ***; hetgeen gij niet weet, wat uw chef niet weet of hetgeen onbekend is aan den bijkok? Noemt ge geleerdheid alles wat zuiver wetenschappelijk is? Ge zijt de definitie schuldig en ik ben verlangend die van u te vernemen. Want naar mijn meening is geleerdheid een weinig zeggend woord van zeer betrekkelijke waarde. Mijn kind van 2½ jaar, dat tot 10 kan tellen, zal het wel geleerd vinden om te tellen tot 20, en een ander, die wat verder is, acht het niets geleerd om duidelijk uiteen te zetten, dat de verbale vormen *fa"ala*, *af'ala*, *tafa"ala*, *anfa'ala* uit het Arabisch gelijkwaardig zijn met de Hebreeuwsche vormen *pi"el*, *hiph'il*, *hithpa"el*, *niph'al*. Het verschil schijnt nog al groot, en toch... als alle geleerdheid die op aarde te vergaderen is gelijk 100 gesteld wordt, dan zal het verschil in geleerdheid van den meest wijzen en den domsten misschien nog niet één geheel bedragen.

En overbodig. Als ge met geleerdheid wetenschap bedoelt, dan is er immers geen overbodige geleerdheid; want alle wetenschap die opgenomen en verwerkt wordt, scherpt den geest, verruimt den blik, verhoogt het leven. Ge wilt toch niet pasklaar maken in een vormpje, zoo bijv. dat de nieuw benoemde luitenant in het Maleisch kan zeggen „de bovenste knoop is niet gepoetst", maar met den mond vol tanden staat, indien het noodlot had gewild, dat de onderste knoop heimelijk ontsnapt ware aan het oog van

de knoopenschaar? Zoudt ge meenen een docent te kunnen vinden, die den geheelen dag en iederen dag opnieuw zandtaartjes wil bakken?

Ik zal u een ware geschiedenis vertellen. Eenige jaren geleden werd bij het examen voor hoofdonderwijzer te Zwolle aan een candidaat gevraagd, welken weg een vrijvallend lichaam aflegt in n seconden, bij een versnelling g en een aanvangssnelheid o.

Dat weet ik niet.

Als het nu de eerste seconde eens a Meter aflegt, hoe groot is dan de afgelegde weg na 2 seconden?

Vier maal a M.

En in 3 seconden?

Negen maal a M.

En in 10 seconden?

Dat staat niet in Van de Stadt (zoo heette de schrijver van het boek, waaruit de candidaat zijn kennis had geput).

Stop nooit hersens in vormpjes; als ge met vormpjes spelen wilt gebruik dan vochtig zand; het gaat er prachtig mee en ge kunt er niets aan bederven.

„Een grondige kennis van bruikbaar Javaansch".

Ik had het alleen nog maar over Maleisch, niettegenstaande Drie-ster voor-opstelt, dat aan de leerlingen een grondige kennis van bruikbaar Javaansch moet worden bijgebracht; zeker toch Ngoko en Krâmâ, want het een zonder het ander is voor de practijk nutteloos.

Drie-ster kent Javaansch of hij kent het niet. In het eerste geval zal hij natuurlijk niets liever wenschen, dan zijn mede-menschen, hetzelfde geluk te doen smaken als hij door zijn kunde ondervindt. De vraag is dan, hoe hij aan zijn kennis is gekomen. Is hij op Java geboren en heeft hij in zijn jonge jaren door den omgang met Javanen hun taal al spelende geleerd? Maar dan kan hij zich geen denkbeeld vormen van de moeilijkheden, welke de studie dier taal oplevert voor iemand, die nooit in Indië is geweest.

Heeft hij zijn kennis op lateren leeftijd door studie verkregen? In dat geval zal hij toch zelf ondervonden hebben, dat er zeer veel tijd noodig is — veel en veel meer dan aan de K. M. A. of den Hoofdcursus beschikbaar gesteld kan worden — om een heel klein beetje van die moeilijkste der Indische talen te leeren; òf hij is een buitengewoon genie en kwam er zonder moeite, maar — hoewel loffelijk bescheiden — ware het dom van hem die genialiteit bij alle a. s. officieren te onderstellen.

En indien Drie-ster geen Javaansch kent.... nu laat hij dan trachten het te leeren.

Er werd in het begin van dit jaar ook in een of ander courant betoogd, dat aan de K. M. A. les moet worden gegeven in Javaansch. In de *I. G.* is dat artikel gerefereerd en de Redacteur heeft aangetoond, dat het verstandiger is aan dien drang geen gehoor te geven. Aan allen die hetzelfde onderwerp nog eens ter sprake willen brengen heb ik het volgende te zeggen. In vroeger jaren werd het Javaansch aan de K. M. A. gedoceerd; pluis dus vóór te schrijven het archief na, en onderzoek welke redenen aanleiding gaven om die taal niet meer te onderwijzen. Onderzoek ook hoeveel ambtenaren B. B., die in Delft hun opleiding genoten, zich er aan wagen met een hoofd Javaansch

te spreken; hoeveel uren die ambtenaren tijdens hun studiejaren aan het Javaansch konden wijden en hoeveel uren er aan de K. M. A. voor beschikbaar zouden zijn. En als ge dat alles opgespoord hebt.... doe 't maar niet, ge zult u veel tijd besparen; want indien ge het doet blijft uw artikel in de pen.

Ik betwijfel of Drie-ster ooit onderwijs heeft gegeven, in het bijzonder taalonderwijs. Volgens hem zou men het geld der uitgeloofde premiën voor een met goed succes afgelegd examen in Javaansch (en Maleisch), kunnen gebruiken ter aanmoediging van de studie in andere Inlandsche talen, indien slechts aan de K. M. A. en den Hoofdcursus bruikbaar Javaansch en Maleisch onderwezen werd. Met andere woorden, de jonge luitenants zouden dan bij aankomst in Indië van die beide talen reeds genoeg weten!

Als ge eens gelegenheid hebt, mijnheer ***, kom dan eens bij me in de les, en zie hoe vlug (?) een Hollander in patria Maleisch leert.

Met deze uitnoodiging zou ik kunnen eindigen, ware het niet, dat ik nog de aandacht wil vestigen op een zin uit ***'s artikel, op pag. 819.

„Zij (de Indo-Europeanen) kennen den inlander tot in zijn geheimste gemoedsaandoeningen en spreken zijne taal alsof die de hunne ware".

Welke inlander en welke taal is bedoeld? Ik denk onwillekeurig aan één huzaar met één goed hart.

Och, dat generaliseeren. De Indo op Java geboren en getogen kent geen Maleisch; de Indo van Padang kent geen Javaansch.

Als *de* Indo *de* taal van *den* inlander zoo goed kent, dan kent ongetwijfeld *de* inlander *de* taal van *den* inlander nog beter.

Welnu, er was eens een inlander, een zeer recpectabel man, en die was hulpprediker. Hij gaf godsdienstonderwijs en bij een zijner lessen vertelde hij aan de kinderen....

Lezer, het is in de verste verte mijn bedoeling niet om te profaneeren. De man wilde iets meedeelen over de onbevlekte ontvangenis; hij meende het goed en was zeer ernstig. Ook zijn auditorium was ernstig, te goeder trouw geloovende aan het wonder dat werd verhaald.

Nu dan, de leeraar, *de* inlander, sprak over de Maagd Maria en vertelde.... „dia bisa beranak zonder dapat laki."

Ja, ja, *de* inlander en *de* taal van *den* inlander.

Ik hoop dat de heer *** mij ten goede zal houden, dat ik tegen hem opgekomen ben. Gaarne wil ik verder met hem disputeeren ook al houdt hij zijn masker voor.

C. SPAT.

Verweer van ***.

Uit bovenstaand artikel van den heer C. Spat, leeraar in de Maleische taal aan de K. M. A., blijkt mij, dat de door den schrijver uit mijn artikel overgenomen alinea niet voor ieder genoegzaam duidelijk is geweest. Gretig maak ik gebruik van de mij geboden gelegenheid om door eenige toelichtingen mijne bedoeling meer begrijpelijk te maken en door een paar vingerwijzingen

den weg aan te duiden (ik had niet gedacht, dat dit noodig zoude zijn), die ter verbetering kan worden ingeslagen. Ik zal kort zijn.

In de door den heer Spat gewraakte alinea is door mij „Hoog-Maleisch"[1]) gesteld tegenover voor den officier *bruikbaar* „Maleisch" Met het eerste heb ik bedoeld de taal, die onder dien naam algemeen bekend staat bij de Indische ingezetenen, die alzoo mijne bedoeling volkomen zullen begrijpen, de taal, zooals die onderwezen wordt o. a. aan de K. M. A. en de Indische instelling te Delft en waarin b.v. de bestuursambtenaren en Inlandsche hoofden onderling correspondeeren. Onder het andere verstond ik het Maleisch, waarmede de *officier* elk gewild doel ten volle bereiken kan. Nergens heb ik den heer Spat aanleiding gegeven tot de meening, dat ik onder *„gesnap"* als: „Zeg ba, kassi mij ook maar zoo'n bieffi, want ek-eb- en lapper as de pès" het bruikbare Maleisch versta (zooals hij woordelijk te kennen geeft), waarmede de officier zich tevreden kan stellen. De heer Spat doet met deze meening, maar meer nog met de aan het slot van zijn artikel neergeschreven brutale stelling, dat *„de Indo, op Java geboren en getogen, geen Maleisch kent"* twijfel ontstaan aan zijne bekendheid [2]) met het feit, dat zich tusschen het bovenbedoelde gedoceerd wordende zoogenaamde „Hoog-Maleisch" en het door hem geciteerde „gesnap" nog een ander Maleisch bevindt, dat voor den officier alleszins *bruikbaar* is. Het is het Maleisch, dat gebruikt wordt bijv. te Batavia door de Europeanen, die daar *geboren* en *gebleven* zijn zonder ooit den voet in eene kazerne te hebben gezet, die zich dat hebben eigen gemaakt zonder ooit eenig schoolsch onderwijs in die taal te hebben genoten, namelijk zooals de Hollandsche jongen zijn Hollandsch leert spreken. Die Europeanen schrijven dat Maleisch niettemin uitmuntend, daarbij gebruik makende van het Latijnsche letterschrift met de daaraan verwante Hollandsche klanken, even goed als de beste taalgeleerden, wanneer deze zich van dat schrift bedienen. Nogmaals, het is het Maleisch, waarin zoo noodig gesproken en *geschreven* wordt over het algemeen *zonder eenige schoolsche voorbereiding* door de ontwikkelde Europeesche ingezetenen en vreemde Oosterlingen in Indië.

„De Indo, op Java geboren en getogen, kent geen Maleisch"?!

Wie zijn, van waar hebben hunne brieven zij, die zulk een toon durven aanslaan?! Heeft de heer Spat wel eens eene Maleische dialoog gevolgd tusschen zoo pas voor het eerst uit Indië gearriveerde cadetten met hun levendig, lachend, gebarenspel? Wij zien het als 't ware voor oogen, hoe zij elkander bijv. de typische tooneeltjes van een pasar malem beschrijven, zij, die in hunne nog prillere jeugd, als papa en mama hen niet bespieden konden, zich het liefst van de Maleische taal bedienden om elkander hunne guitenstreken kond te doen, ja, die daarin dachten. De heer Spat menge zich in zulk een door hem uitgelokt gesprek en erkenne zijne minderheid.

Zoudt gij niet tevreden zijn, waarde kameraad, indien gij de Indische

---

[1]) De heer Spat maakt trouwens zelf gebruik van de benaming „Hoog-Maleisch" (zie zijne uitdrukking: „Let vooral op „mislukte", want zoodra de poging slaagt komt er *„Hoog-Maleisch"* voor den dag, en dat is uit den booze".)

[2]) Zijne onbekendheid met dat feit blijkt ook nog daar, waar hij geen overgangsvorm erkent tusschen het door hem bedoelde „slappe grogje van verschillende talen, waarvan niet-Maleiers zich bedienen, wanneer zij mislukte pogingen aanwenden om Maleisch te spreken" en Hoog-Maleisch.

officieren allen met een zoodanig (ik erken het gaarne: zeker ver van onberispelijk) gehalte van Maleische kennis, niet meer en niet minder, naar de Koloniën zaagt heengaan — oneindig meer dan over de met wat literarisch vernis bedekte gebrekkige kennis op Maleisch taalgebied, waarmede zij nu daarheen vertrekken? Ik kan U de verzekering geven, dat zij niet zouden tekortschieten in de door U aangeduide buitengewone werkzaamheden of plichtplegingen.

„De Indo, op Java geboren en getogen, kent geen Maleisch"! — accoord, hij kent niet het Maleisch, waarin gij onderwijs geeft, het niet gebruikt wordende, het voor de samenleving onbruikbare. Hier nu wordt juist de fout geopenbaard, die de opleiding tot officier, wat die taal betreft, aankleeft. Voelt gij nu zelf niet op eens met mij het billijke, het logische in de vraag naar wat door U in die stelling als 't ware onbewust als het *bruikbare* Maleisch is erkend ter vervanging van het zoogenaamde „Hooge", bijna schreef ik het „Klassieke"?

Ik heb wel eens hooren klagen over het feit, dat een cadet, een zóó in het Maleisch doorkneede Indo-Europeaan, in die taal slecht voldeed. Het komt mij voor, dat men meer der juistheid nabij ware gekomen, indien men hem geheel van de lessen in dat vak hadde vrijgesteld.

Mijne definitie van wat door mij voor den officier als overbodige taalgeleerdheid [1]) is aan te merken, kan nu hoogst eenvoudig zijn:

zij is de geleerdheid, welke het door dien jongeling behaalde kunde-cijfer zou hebben doen stijgen tot 10,

die, welke de op Java geboren en getogen Indo mist,

ten derden male die, welke mij aan de Indische instelling te Delft is gedoceerd (de heer Spat kan nu beoordeelen onder welke categorie hij mij te rangschikken heeft), doch die ik nimmer heb noodig gehad.

En hoe nu te handelen, om het doel meer nabij te komen, dat door mij wordt beoogd? Bestaat er in de schatting van den heer Spat [2]) slechts één richting in het onderwijs in de Maleische taal voor aanstaande Indische officieren — die, welke door hem wordt gevolgd? Zoo niet, dan kan hij met *welwillendheid* (bijv. zonder zijne weinig wellevende vergelijking met een bijkok) en met *bescheidenheid*, het kenmerk van ware ontwikkeling, overwegen, wat door mij daaromtrent gemeend wordt en zijne bezwaren daartegen te berde brengen: Het aantal lesuren in Javaansch en Maleisch moet zoo groot mogelijk worden gesteld, het onderwijs gegeven worden (het is absoluut niet mijne bedoeling om gering te schatten of te beleedigen, ik tracht slechts de zaak te dienen) door in de spreektaal doorkneede ook overigens ontwikkelde personen (in de eerste plaats te zoeken onder de bovenbedoelde Indische Europeanen), die daarbij zoo min mogelijk gebruik maken van papier en inkt of in de taal geschreven of gedrukte geschriften. Het komt mij voor, dat eene nabootsing van de Berlitz-methode (zie *Indische Gids* 1898 Jan. blz. 106 en v. v.) alle aanbeveling verdient en dat vooral in den

1) Leest de ancedote, voorkomende op de blz. 446 en 447 in de Juli-aflevering dezes jaars van het „Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië" (artikel Dr. A. A. Fokker).

2) De heer Spat heeft zich zelf zijne inmenging in dit debat te wijten: ik heb hoegenaamd niet aan hem, mij ten eenenmale onbekend, noch aan zijn onderwijs gedacht, toen ik de door hem gewraakte alinea ternèerschreef.

aanvang druk moet worden gebruik gemaakt van krijt en schoolbord om, al doceerende, de gesproken woorden aanschouwelijk voor te stellen op de wijze, zooals ik dat wel door mijn Engelschen leeraar heb zien doen.

Ik geloof, dat op die wijze althans een veel betere grond wordt gelegd tot het verkrijgen van eene goede bekendheid met het door mij bedoelde bruikbare Javaansch en Maleisch dan door middel van de methode, die thans wordt gevolgd.

Alvorens te besluiten, wensch ik nog te wijzen op 'schrijvers onjuiste voorstelling, onmiddelijk na zijn citaat op blz. 1269, („lezen is niet gemakkelijk", was Multatuli's onophoudelijke klacht) van het verband tusschen het door mij te berde gebrachte bezwaar tegen fusie en mijne daaraan vastgeknoopte beschouwingen aangaande de kennis van Indië en Indische toestanden bij de jonge officieren. Ik noemde de noodzakelijke aanzienlijke uitbreiding van de leerstof voor *alle* adspiranten als een *niet onoverkomelijk* bezwaar tegen samensmelting en betoogde daarbij eenvoudig als „uitweiding", dat reeds zonder fusie verbetering noodig is in de opleiding van Indische adspiranten. Overigens is mij 'schrijvers opmerking niet recht duidelijk.

Ook waar hij mij gebrek aan moed toedicht in het neêrschrijven mijner bedoeling in de geciteerde alinea komt hij mij onbillijk voor. Ik dacht, dat ik voldoende duidelijk had geschreven; ik weet zeker, dat de welwillende Indische officier terstond begrepen heeft, wat door mij onder voor den officier bruikbaar Maleisch wordt verstaan.

***

WETENSCHAP EN INDUSTRIE.

EEN DIENSTREIS VAN POSSO NAAR TODJO VAN ADRIANI EN KRUYT.

In de *Mededeelingen van wege het Ned. Zendingsgenootschap*, 43ste deel, 1ste stuk komt een artikel voor van de heeren Dr. N. Adriani en Alb. C Kruyt, getiteld „Van Posso naar Todjo," met een schetskaartje van de kust van Celebes aan de Bocht van Tomini tusschen de rivieren Posso en Todjo. Het bevat verschillende ethnologische mededeelingen omtrent de Tolage, Torompoe, Toloina, Totoráoe, Tolalaejo, Todjoërs, enz.

Wij zien hieruit hoezeer de zending in Indië ten goede werkt voor de uitbreiding onzer kennis omtrent de inlandsche bevolking. De mededeelingen van de zendelingen vormen dan ook inderdaad een hoogst belangrijk materiaal voor de studie der Indische taal- land- en volkenkunde. Eigenaardige trekjes hebben we maar voor het uitzoeken.

Zoo de beschrijving van Todjo, waar veel gedobbeld wordt, vooral op feesten bij den radja, die daarvan veel voordeel heeft, daar elke speler al dadelijk van elken gewonnen rijksdaalder een kwartje offert, waarvan $^1/_3$ voor den radja en $^2/_3$ in de kas van den kashouder. Die kashouder leent ook geld uit voor 3 avonden; voor 4 rijksdaalders moet de schuldenaar er 5 terug betalen. Kan hij dit niet, dan klimt de schuld met een belangrijke progressie, zoodat de schuldenaar ten slotte met geen mogelijkheid kan betalen en pandeling wordt.

Ook bestaat de gewoonte, dat bij het dobbelen vele vrouwen, zoowel van het vorstelijke huis als slavinnen hunne sirihpinangdoos den spelers aanbieden. Soms zijn wel vijftig van die doozen aanwezig. Iedere speler is door den adat verplicht in een dezer doozen een gift te leggen. Is de doos van een slavin, zoo kan hij er met 25 cts. af. maar in de doos van een prinses dient hij een rijksdaalder neer te leggen. Ook worden door de vrouwelijke bewoners van het paleis voortdurend versnaperingen aan de spelers verkocht. De vrouwen zelf spelen ook, doch afzonderlijk in de particuliere vertrekken van den vorst, en dan steeds met kaarten.

De uitvoer van Todjo bestaat alleen in damar, die van de streek tusschen Malei en Todjo uit de bosschen wordt gehaald, en naar de hoofdplaats gebracht. De vorst zelf is handelaar, doch verkoopt zijn damar steeds aan een der te Todjo aanwezige Chineezen, sedert hij eens nadeel heeft geleden door zijn hars zelf te Gorontalo van de hand te willen zetten. De hoeveelheid die jaarlijks van Todjo wordt uitgevoerd is zeer verschillend, en hangt ook samen met het al of niet gelukken van den rijstoogst. Is deze mislukt, dan zoekt

men om strijd damar, ten einde zich levensmiddelen te kunnen koopen. In de laatste 8 jaren was de uitvoer als volgt:

in 1889	ongev.	3000	picols;	in 1893	ongev.	2000	picols;
„ 1890	„	3500	„	„ 1894	„	3000	„
„ 1891	„	3000	„	„ 1895	„	4000	„
„ 1892	„	2500	„	„ 1896	„	4500	„

dus gemiddeld per jaar 3188 picols.

De thans regeerende radja van Todjo heet Larioe. Hij is in Parigi en in Posso, niet in Todjo, bekend onder den naam van Djena, eene verbastering van het Boegineesche Djënnang „stedehouder, oprichter," daar zijne voorouders zich als stadhouders van den vorst van Bono beschouwden. Thans nu de betrekkingen met Bone verbroken zijn, laat hij zich niet meer zoo noemen, te meer daar de vorst van Parigi den titel Magau (van het Boegineesche *aru mangkau* „regeerend vorst") voert. De vorst van Todjo maakte den indruk een man te zijn van een zwak karakter, en die indruk werd versterkt door hetgeen hier en daar werd vernomen. Een man, altijd weifelend, iemand, dien men na lang praten tot iets kan overhalen, doch die even spoedig door een ander van zijn besluit wordt teruggebracht. Oorspronkelijk door de Toradja's zelven binnengehaald, wordt de vorst van Todjo door de Toampana, de Tolalaejo, de Totoráoe en een gedeelte der Tolage (met name de Tokadomboekoe) erkend als heer, maar die heer is voor hen iets aparts gebleven. De genoemde stammen staan onder hunne eigen kabosenja's, zonder dat de radja zich bemoeit met hunne aangelegenheden. Doch geeft hij een bevel, of, heeft hij zijnen wensch omtrent iets te kennen gegeven, zoo wordt deze ook opgevolgd. De Toradja's noemen zichzelf ook: de slaven van den radja van Todjo.

Behalve deze macht, die de radja in werkelijkheid uitoefent, maakt de geheele bestuursinrichting van het koninkrijk Todjo den indruk van een particuliere liefhebberij van den vorst te zijn, evenals dit het geval is met den godsdienst te Todjo.

Naast den radja staat een vrouw Paletei genaamd, een familielid, die haar gezag uitoefent in Kampong-Baroe, en over de Toradja's tusschen Posso en Todjo. Onder de Toradja's is zij bekend als Makole-wéa of Djooe Boki [1]). De verhouding tusschen deze vorstin en den radja schijnt niet van de beste te zijn. Zij ontmoeten elkaar ook hoogst zelden. De Todjoërs (en de Toradja's) vertellen dat Djooe Boki van zuiver vorstelijk bloed is en dat de moeder van den radja Larioe wel een vorstin, maar zijn vader een gewone Boeginees was. Djooe Boki is dus de eigenlijke vorstin van Todjo, maar men achtte het beter, dat een man radja was. De belasting, die de genoemde Toradja's tusschen Posso en Malei opbrengen, is ook haar deel.

Djooe Boki of de Makale-wéa heeft een zoon, die nu circa 25 jaar oud is, Parioesi genaamd. Toen deze zou huwen met eene dochter van den kalim

1) Deze titel is Ternataansch. Volgens mededeeling van den Heer F. S. A. de Clercq wordt daarmede de Sultane onderscheiden van de prinsessen, die alleen Boki heeten (Bijdragen tot de kennis van de Residentie Ternate blz. 264). Limbotto, dat vroeger onder Ternate stond, oefende suprematie over Parigi uit en deelde daar ook Ternataansche titels uit. Vandaar hebben zij zich verder door de Bocht verspreid. De onlangs gehuldigde vorstin van Parigi draagt ook den naam van Djooe Boki.

(een broer van den radja), deed de vorst alle Toradja-hoofden bijeen roepen, en vroeg hun af, of zij Parioesi na des vorsten dood als heer erkennen zouden. De Toradja-hoofden erkenden dit. Sedert is deze Parioesi de Aroe-malolo, de jonge vorst of kroonprins.

Omtrent de geboorte van Parioesi gaat het volgende verhaal: Toen Djooe Boki zwanger was van Parioesi, gebeurde het eens, dat een hevig onweder losbarstte. Gedurende dit onweder werd de schoot van Djooe Boki plat als van een niet zwangere vrouw; maar op hetzelfde oogenblik geraakte een Tolalaeje vrouw in een vergevorderden staat van zwangerschap en baarde Parioesi. Toen de Tolalaejo vrouw met dit kind, twee weken oud zijnde, bij Djooe Boki kwam, kroop het kind haastig naar de vorstin toe, en wilde niet van haar scheiden, waarna werd uitgemaakt, dat dit het in het onweder verdwenen kind van Djooe Boki was.

Op het oogenblik is er in het rijk van Todjo slechts één waardigheidsbekleeder, de *tau túa* „de oude." Deze is steeds een Toradja te Todja woonachtig; hij is de tusschenpersoon bij alle mogelijke geschillen en kwesties tusschen Toradja's en Toejoërs, welke laatste *paranaka* (*përanakan*) worden genoemd, als zijnde afstammelingen van Boegineezen en Toradja's. De tegenwoordige functionaris heet Tantjomba.

Als het stel volledig is, moeten er in Todjo zijn: een *poenggawa* of legeraanvoerder; deze functie is reeds gedurende een jaar of 8 niet waargenomen. De vorst heeft echter thans zekeren Papaikata voor die betrekking op het oog. Een *sjahbandar* of havenmeester is er sedert 2 jaar niet. Voor deze betrekking is zekere Papaitoempa aangewezen. Ten slotte moet er een *andegoeroe* (Toradjasche uitspraak van het Boegineesche *anregoeroe*) zijn, iemand, die in naam van den vorst een of andere boodschap naar een andere plaats overbrengt, of elders een zaak in naam van den radja uitmaakt. Deze betrekking is ook reeds een jaar of 10 vacant, maar nu zal zekere Papaimitjoe haar waarnemen. De genoemde lieden hebben echter hun ambt nog niet aanvaard: dit geschiedt eerst als de bevolking in het huis van den vorst te zamen is geroepen en haar officieel de benoeming is medegedeeld.

Deze waardigheidsbekleeders worden niet door den vorst bezoldigd, en zij trekken op geenerlei wijze eenig voordeel van hun ambt. Bovendien zijn deze betrekkingen niets dan wassen neuzen, en dienen alleen om den radja het air te geven van een Boegineesch vorst. Want oorlog voert Todjo zelf nooit, troepen Toradja's verdedigen zoo noodig de eer van hun heer. Ankeragegelden of eenige andere belasting van op de reede liggende schepen en prauwen worden niet geheven. En dat de vorst het best buiten een *andegoeroe* kan stellen, blijkt uit het feit, dat er gedurende 10 jaren geen is geweest.

Het paleis van den radja in Todjo is — zooals de heeren Adriani en Kruyt het beschrijven — al heel eenvoudig. Een paar houten banken en drie stoelen met een tafel, op eene vendutie te Gorontalo gekocht, waren het eenige ameublement. Eene gravure „Een zondagmorgen op Marken," en een paar onkenbaar geworden oliografiën hingen aan den wand. Door eene opening in de zoldering zagen zij de gewone offertafeltjes hangen, bij de Toradja's in gebruik. Voorts waren eenige lila's tegen de hoofdpilaren gebonden, en vele

zwaarden van inlandsch maaksel en geweren hingen aan en stonden tegen het beschot, dat de ontvangzaal scheidde van de binnenvertrekken.

Niet onaardig is ook het verhaal van het hoofd Makole Matossa over de oorzaak van den voortdurenden oorlog tusschen de stammen Tolalaejo en Toloina. Het hoofd, een Tolalaejo zeide daarvan het volgende:

„Wij waren in oorlog met de Toloina. Bij die gelegenheid kwamen zij ook tot ons en doodden een zwangere vrouw. Daarna sneden zij haar den buik open en haalden het kind (een jongen) er uit, waarna zij de genitaliën van moeder en kind tegen elkander legden. Sedert willen wij geen vrede met hen hebben."

Wij deden hier slechts een paar grepen, om te doen zien hoe veel belangrijks de heeren Adriani en Kruyt zooal op hun dienstreizen opmerken.

Schoonschip maken.

Opmerkingen over Indische Comptabiliteit.

De ondergeteekende heeft naar aanleiding van eene veeljarige ondervinding, zoo nu en dan eenige opmerkingen over den toestand van het financieel beheer in Nederlandsch-Indië aan het oordeel van belangstellenden onderworpen. n. l. in de Indische tolk van het *Nieuws van den Dag* dd. 14 Maart, 2 Mei, 6 Juni en 12 December 1893; in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* dd. 3 October 1894, 3 Januari, 28 Maart en 13 Juni 1895 en 26 November 1896; zoomede in het Weekblad *Insulinde* dd. 24 Augustus en 21 December 1897, 19 Juli en 25 October 1898.

De korte inhoud dier schrifturen komt op het volgende neder:

a. De Indische comptabiliteits-wet is sedert de daarin aangebrachte veranderingen er niet beter op geworden. Het moet b. v. nu reeds gebleken zijn dat enkele tot stand gekomen wijzigingen slecht werken, o. a. die van art. 12, voor zooveel betreft de aanwijzing van het dienstjaar waartoe behooren de sommen ter goeder rekening verstrekt.

b. De op initiatief van het toenmalig lid der 2e Kamer, Van Delden, tot stand gekomen aanvulling van art. 74 der compt.-wet waarbij thans is voorgeschreven de verplichting om over bepaalde tijdvakken in te dienen, een wetsontwerp tot regeling der bestemming van de voordeelige sloten en voorziening in de dekking van de nadeelige sloten der Indische rekeningen, verdient warme toejuiching, omdat daardoor aan de Staten-Generaal, bij het nu reeds aanhangige wetsontwerp, loopende over de eerste 25 jaren van af 1867, de gelegenheid is gegeven, het gansche financieel beheer van Nederlandsch-Indië in totaal-cijfers te beoordeelen, door het resultaat onder 31 December 1891 der algemeene boekhouding zooals dit uit het aanhangige wetsontwerp blijkt, met den feitelijken toestand op dat zelfde tijdstip van alle landskassen in Indië en 's Rijks schatkist te zamen, met elkander te vergelijken. Het kasresultaat moet in overeenstemming zijn met het cijferresultaat der algemeene boekhouding. Aan dien stelregel ontsnapt geen enkel financieel beheer, dus ook het Indische niet.

c. Blijkens de begrootingsrekeningen loopen nog altijd, en wel reeds sedert meer dan 25 jaren, als schuldig gebleven voort, eenige afgegeven ordonnanciën of mandaten van betaling te zamen ongeveer bedragende *f* 72.000.—. Het is haast niet aan te nemen dat die ordonnanciën, indien zij werkelijk bestaan, niet ter betaling zouden aangeboden zijn.

Op eene daarop betrekking hebbende vraag van de 2e Kamer der Staten-Generaal werd echter uit Indië geantwoord, dat het schuldig blijven van bedoelde posten moet worden toegeschreven aan de omstandigheid dat het gouvernement op de houders dier betalingstukken eene tegenvordering heeft die het bedrag hunner rekening vaak verre overtreft.

Hoeveel die tegenvorderingen onderwerpelijk bedragen, waar zij geboekt staan, wat tot invordering is verricht, wie de schuldenaren, wie de houders der mandaten en wie de ordonnateurs zijn, van dat alles blijkt niets. Een zichtbaar bewijs alzoo dat de Indische administratie in een toestand van verwarring verkeert.

Die verwarring is trouwens ook geconstateerd op bladzijde 362 der Handelingen dd. 11 Juli 1895, door den toenmaligen Minister van Financiën de heer Sprenger van Eijk, bij de behandeling in de Eerste Kamer der Staten-Generaal, van het wetsontwerp tot wijziging van de Indische Compt.-wet, zoomede door den heer Van Dorsser in zijne onlangs verschenen officieuse brochure.

Op de gevolgen van dit feit is door die heeren nimmer gewezen en men gaat dus maar voort over de onbetrouwbare saldo's te beschikken en daarop gebaseerde wetsontwerpen in te dienen alsof alles in de puntjes was.

d. Er hebben in het jaar 1896, mogelijk ook vóór maar zeker ook *na* dien tijd, blijkens de destijds aanhangige wetsontwerpen, ongewettigde geldverspillingen plaats gehad door meer geld uit s' Rijks schatkist te trekken dan voor den dienst in Indië noodig en geoorloofd was.

Daardoor is aan den lande enorme schade toegebracht omdat bedoeld geld moest geleend worden tegen eene rente van minstens 3% 's jaars en het verlies op wisseltrekking ook nog al beduidend is.

Op grond van art. 82 der Compt.-wet moet de aan den lande toegebrachte schade vergoed worden en daarop had derhalve de Indische rekenkamer moeten letten.

e. De rekening met derden is gedeeltelijk aan de boekhouding van den Directeur van Financiën onttrokken waardoor de gansche administrative regeling van 1874 bedorven is.

f. De bestaande verwarring kan slechts worden gestuit, door even als in 1867, de administratie met een schoon boekje aan te vangen.

Bovenstaand overzicht kwam noodig voor ter verduidelijking van hetgeen verder volgt en ook, om niet genoodzaakt te zijn al te breedvoerig te worden.

De door den heer Roessingh van Iterson ontworpen voorschriften zijn nimmer gepubliceerd en kunnen dus van deze zijde niet beoordeeld worden.

Het beoordeelen van een stel voorschriften, bij gedeelten, moet worden ontraden, omdat in zoodanig geval niet kan gezien worden of het eene rad goed in het andere grijpt.

Uit verschillende geschriften blijkt echter dat door den heer R. v. I. contrôle-middelen aan de hand zijn gedaan, die aan elk stel voorschriften waarin zij ontbreken, zonder eenig bezwaar dadelijk toegevoegd kunnen worden.

In de eerste plaats kan voor zoodanige toevoeging aan de sedert 1874 werkende bepalingen, in aanmerking komen, een officieel dagkasboek en een beter sijsteem voor het afgeven van quitantiën door de algemeene ontvangers.

Hiermede is de contrôle in het algemeen en die voor de ontvangsten in het bijzonder, dan nog wel niet geheel in orde, doch om verder te gaan, zouden de bestaande voorschriften gewijzigd of vervangen moeten worden.

Tegen aanvulling met nieuwe, op zich zelf staande contrôle-middelen, kan geen bezwaar bestaan doch, met wijzigen bederft men veelal het verband dat zeer nauw luistert en aan vervangen kan eerst gedacht worden als een ander stel deugdelijk bevonden voorschriften ter beschikking ligt.

De noodzakelijkheid van een officieel dagkasboek en de ondoelmatigheid als *zoodanig* van de bestaande registers van ontvang en uitgaaf in de „*Economist*" zeer duidelijk te hebben aangetoond, daarmede heeft de heer Van der Kemp stellig een zeer verdienstelijk werk verricht.

Dat de heer Van Dorsser de wederinvoering van een officieel dagkasboek hardnekkig blijft ontraden is onbegrijpelijk. Het groote nut van zoodanig kasboek schuilt in het volledig overzicht dat daardoor verkregen wordt van de geheele kasbeweging op één dag, waaruit noodwendig volgt dat eventueele fraude niet alleen veel gemakkelijker, ook door niet deskundigen, ontdekt en geconstateerd kan worden, maar ook veel zeldzamer zal voorkomen.

De vele kastekorten die ook vroeger voorkwamen toen het kasmemoriaal nog bestond, moeten in hoofdzaak toegeschreven worden aan het plaatselijk toezicht op de comptabelen dat destijds straffeloos kon verwaarloosd worden.

Thans echter moeten alle ambtenaren, die door nalatigheid aan den lande schade berokkenen, met de vergoeding dier schade belast worden en zullen dus uit eigen belang wel beter moeten toezien.

Zelfs al moest de invoering van een dagkasboek eenige uitbreiding van personeel tengevolge hebben en dat daartoe een poging zal worden gedaan nu de heer v. D. zoo iets gezegd heeft, is wel te verwachten, dan zou het toch wenschelijk zijn onverwijld tot invoering over te gaan.

Van de Regeering kan verwacht worden dat zij aan overdreven eischen tot vermeerdering van personeel niet zal toegeven.

De algemeene ontvangers in Indië zijn tevens belast met het betalen van allerlei ordonnanciën en mandaten waarop zeer dikwijls vele inhoudingen zijn bevolen niet het minst voor rekening van derden. Daarom gaat de vergelijking van hunne kasboekhouding met die op de kantoren der registratiën hier te lande in gebruik, niet geheel op.

Er is niets tegen dat ook op de kantoren der algemeene ontvangers in Indië, registers met een groot aantal kolommen worden aangehouden om het opmaken der gegevens voor de begrootingsrekeningen gemakkelijk te maken, maar, de basis van alles moet daar zijn, een officiëel dagkasboek, waaruit dan ook *die* registers op zeer kalme wijze, doch zonder dralen, ingevuld kunnen worden en waarmede die invulling dan altijd te contrôleeren is.

De heer van Dorsser kan zich al mede niet vereenigen met het afgeven van opdrachten tot invordering, zelfs niet indien het geldt aannemers die in hunne contractueele verplichtingen te kort schieten en toch, kunnen deze nuttige contrôle-middelen evenmin gemist worden, hetgeen duidelijk blijkt uit het Regeerings-antwoord betreffende de schuldig gebleven posten hierboven reeds vermeld. De opdrachten tot invordering zijn dan ook uitdrukkelijk voorgeschreven bij art. 3 van het besluit d. d. 10 December 1873 No. 6 en dat nog wel met de bijvoeging „onverminderd de aanteekening van de intehouden of te verrekenen bedragen op ordonnanciën of mandaten".

Wie uit dit voorschrift lezen kan dat de hierboven bedoelde opdrachten vervallen zijn verklaard, zegge het den heer van Dorsser na, maar verzuime niet vooraf te raadplegen, art. 2 van hetzelfde besluit waarbij is aangegeven welke vorderingen in het memoriaal van inkomsten geboekt moeten worden en welke inhoudingen daarin niet mogen worden ingenomen. Art. 3 houdt daarmede onmiddelijk verband en spreekt van „*vervangen*" der ordonnanciën

van storting door de opdracht tot invordering aan een algemeen ontvanger.

Het schijnt intusschen een feit te zijn dat in Indië het afgeven van opdrachten tot invordering eenvoudig achterwege gelaten is, en dat behoeft geen verwondering te baren. Er is daar ginds op administratief terrein al zoo dikwijls gezondigd.

In het voorloopig verslag op de begrooting voor het jaar 1899 is door de 2e Kamer der Staten-Generaal bij onderafdeeling 23 bladzijde 10 opgemerkt dat het bedrag ad *f* 68696, — wegens verlies in 1897 op wisselafgiften, zeer hoog werd geacht, en deze juiste opmerking had kunnen leiden tot het verkrijgen van eenig officieel licht in zake de plaats gehad hebbende geldverspillingen.

Door de Regeering werd daarop echter onder meer in hoofdzaak geantwoord: „Het te kort tusschen de ontvangsten en uitgaven in Nederlandsch-Indië in 1897 werd in Maart van dat jaar geraamd op *f* 4½ millioen."

Niet op zoodanige wijze echter mag worden geraamd het bedrag waarmede de kassen in Indië uit 's Rijks schatkist aangevuld kunnen worden.

Er bestaat geen wettig geregeld administratief kapitaal. Dit is door het lid der 2e kamer de heer Bastert zeer terecht opgemerkt.

De Regeering heeft evenwel, blijkens het aanhangige wetsontwerp betreffende de saldo's, aan kasgeld steeds beschikbaar gehouden en voor den vervolge gereserveerd een bedrag ad *f* 12½ millioen.

Een oogenblik aannemende dat zulks geoorloofd is, dan behoort het bedrag waarmede de kassen in Indië uit 's Rijks schatkist aangevuld moeten worden te berusten op de volgende wijze van raming.

De uitgaven in Indië worden op een gegeven tijdstip voor zeker jaar geraamd op.....	stel	*f* 100.—	millioen.
De ontvangsten idem idem	stel	„ 90.—	„
Nadeelig verschil.....		*f* 10.—	millioen.
Hier moet bij geteld worden het administratief-kapitaal zooals dat werkelijk is gereserveerd		„ 12.5	„
Maakt te zamen		*f* 22.5	millioen.
Van dit bedrag moet worden afgetrokken, de op datzelfde tijdstip in de Indische kassen werkelijk voorhanden geldvoorraad ten bedrage van.....	stel	„ 20.—	millioen.
Dan zouden de kassen in Indië in het betrokken jaar aangevuld moeten worden met.....		„ 2.5	„

Tot toelichting van deze wijze van raming, zal het wel geoorloofd zijn de aandacht er op te vestigen, dat bij de verdediging van de Indische begrooting voor het jaar 1898 en dus nog in het jaar 1897 (bladzijde 144 van het verslag) door den Minister van Koloniën gezegd is: „Gunstige factoren zijn er ook, tegenover de vlottende middelen die wij hier leenden, staat kasgeld op Java en Madura tot een bedrag van *f* 13 millioen (van de buitenbezittingen heb ik geene gegevens)".

De geldvoorraad in de kassen der buitenbezittingen voorhanden, wordt getaxeerd op p.m. *f* 6 millioen. Dit blijkt uit het afdeelingsverslag No. 4 op het wetsontwerp tot voorziening in het kastekort over 1897 (zitting 1896-1897-116).

Uit de officieele stukken blijkt alzoo dat op het laatst van het jaar 1897 in Nederlandsch-Indië voorhanden was p.m. *f* 19 millioen, dat is *f* 6½ millioen meer dan het gereserveerd administratief kapitaal.

Dat geld moet uit 's Rijks schatkist getrokken zijn en de daarover verschuldigde rente tegen 3 % en andere onkosten, bedraagt p.m. f 200,000 's jaars.

In 1896 was dit bedrag nog hooger en dat gaat zoo maar door van het eene jaar in het andere.

Het is zeer goed dat voortdurend op de kleintjes gelet worde, maar ook het groote verdient bijzondere aandacht.

Voor den tegenwoordigen tijd van spoorwegen, snelvarende stoomschepen, telegrafische verbindingen, verkoop van koffie ook in Indië, ontvangst van suikeraccijns aldaar en meer andere voordeelen in vergelijk van vroeger, toen bovendien het cultuurstelsel groote voorschotten eischte, terwijl de verkoop van producten uitsluitend in Nederland plaats vond, is n. h. v. een zoo groot administratief kapitaal gereserveerd, dat het waarlijk in ieder geval wel als maximum beschouwd mag worden, vooral nu geldleeningen met rentelast, aan de orde van den dag zijn.

Men ziet intusschen uit bovengenoemde cijfers dat, de voorhanden kasvoorraad, vooral bij het bestaan van een administratief kapitaal, voor de raming van het uit 's Rijks schatkist te trekken geld, een voorname factor is, waarmede in Indië blijkbaar geen rekening gehouden wordt.

Uit al het voorafgaande is n. h. v. af te leiden dat het beheer der lands geldmiddelen in Indië niet in orde is.

Met de rekening van derden, die mede over groote sommen loopt, is het al even treurig gesteld. Hoeveel geld van derden in de Indische landskassen voorhanden is, kan zelfs niet bij benadering opgegeven worden.

Dit blijkt voldoende uit het model van den staat, compt. No. 6 voorgeschreven bij art. 4 van het gouv. besluit dd 10 December 1873 No. 6.

Aan het slot van dien staat zijn aangegeven, eenige rubrieken voor de invulling van hetgeen onder verschillende hoofden der rekening met derden, ontvangen en uitgegeven is. Een goede maatregel waarmede verband houdt de onmisbare bepaling in art. 1 van het besluit 19 Januari 1875 No. 9 n. l. dat het departement van financiën aanhoudt „registers van de rekening met derden, aantoonende de ontvansten en uitgaven".

De eerste dier rubrieken voert tot opschrift: „Saldo inkas op den laatsten der vorige maand" en de de daarop betrekking hebbende noot, luidt als volgt: „Deze kolom wordt niet ingevuld in den maandstaat over Januari 1874 Het saldo der rekening met derden op 31 December 1873 is begrepen onder het bovenvermelde saldo van de jaarrekening van het vorige jaar."

Het saldo der rekening met derden was dus niet bekend en het spreekt van zelve dat de ontwerper der voorschriften, met bovenomschreven noot de bedoeling aangaf, om later, als het saldo onder U°. 1873 *wel* bekend zou zijn, dit op de staten Compt No. 6 van de 3 of 4 kassen waarin de grootste geldvoorraad voorhanden is, van het gewone saldo ponds-pondsgewijze af te zonderen en toe te voegen aan de rubriek „rekening met derden" waarbijhet behoort.

Aan dezen eisch welke door een zuiver administratief begrip werd geboden, is blijkbaar nimmer voldaan maar wel is het stel voorschriften geheel uit zijn verband gerukt, door de rekening met derden gedeeltelijk aan de boekhouding van den Directeur van financiën te onttrekken.

De beschikbare ruimte laat niet toe, op te sommen en breedvoerig toe te

lichten *alles* wat oorzaak is van de gebrekkige controle en de heerschende verwarring in het financieel beheer van Nederlandsch-Indië.

Het komt trouwens voldoende voor, hieronder nog aan te geven wat al zoo gedaan moet worden om ter zake *schoonschip te maken.*

In de eerste plaats is het noodig zoo spoedig mogelijk in te voeren een officieel dagkasboek, dat op de kantoren van de algemeene ontvangers in Indië, met den dag bijgehouden en afgesloten moet zijn met vermelding van het totaal, in letters.

De ontvangsten en uitgaven moeten natuurlijk, met zoo beknopt mogelijke omschrijving, achtereenvolgens en naarmate zij voorkomen, ingeschreven worden.

Dat basboek zal bestaan uit gefolieerde en geparapheerde *losse* vellen die na afloop van zeker tijdvak ingebonden en tot zoolang in een stevige portefeuille bewaard worden.

Hierdoor verkrijgt men de gelegenheid, om het kasboek en de registers van ontvang en uitgaaf als het ware bijna gelijktijdig bij te houden.

Een zoodanig kasboek zou moeten worden ingericht op de wijze door den heer R. v. I. op bladzijde 75 en 76 van zijn werk aangegeven, echter met dit verschil, dat het, met het oog op de groote kassen, gesplitst zou moeten worden in twee deelen, n. l. één voor de ontvangsten en één voor de uitgaven, om gelegenheid te geven dat twee personen te gelijk aan de inschrijving werken kunnen en om zooveel mogelijk open vakken te vermijden.

Het totaal der ontvangsten wordt alsdan dagelijks overgebracht in het kasboek der uitgaven ter bepaling van het saldo, dat mede in letters vermeld moet worden.

De algemeene regelen van boekhouding en administratie, hoe gewenscht ook voor kooplieden en bankiers, behoeven op de huishoudelijke staatsboekhouding niet al te zeer toepassing te vinden. Waar het *kan*, is het hoogst wenschelijk die algemeene regelen streng toe te passen; waar het *niet kan* of moeilijk wordt, behoeft men voor eene geringe afwijking niet terug te deinzen.

Tegenover het weinige schrijfwerk, dat de invoering van een officieel dagkasboek tengevolge hebben zal, kan al dadelijk, en dat is geen kleinigheid, achterwege gelaten worden de invulling van de kolom „in letters" voorkomende in de bestaande registers compt. no. 1, 2 en 3.

De daardoor vrijvallende ruimten kan dan practisch benut worden om de zooveel ergernis verwekkende smalle kolommen te verbreeden.

De invoering van een beter systeem voor het afgeven van quitantiën door de algemeene ontvangers in Indië, komt almede noodzakelijk voor.

De heer Roessingh van Iterson en de heer van Dorsser hebben achtereenvolgens ieder een systeem besproken. Het is moeilijk daarneven nog een ander te vinden. Men kieze dus het beste indien beide systeemen uitvoerbaar blijkente zijn.

Het voorschrift waarbij zoo uitdrukkelijk de opdrachten tot invordering zijn bevolen, doch dat ter kwader ure buiten werking gesteld of eenvoudig niet opgevolgd is, behoort onmiddellijk in eere hersteld te worden.

De bepaling dat het departement van Financiën aanhoudt „registers van de rekening met derden aantoonende de ontvangsten en uitgaven" welke eveneens in een onbewaakt oogenblik gewijzigd werd, moet ook terstond weder van kracht verklaard worden.

Het kan bovendien zijn nut hebben dat in Indië, eens worde nagegaan of, in onbewaakte oogenblikken, mogelijk nog meer bedorven is in de met het jaar 1874 in werking getreden voorschriften tot uitvoering van de comptabiliteitswet. De brochure van den heer v. D. geeft op dit punt geen groote geruststelling.

De voorschriften van 1874 kunnen desnoods vervangen worden, indien, zooals hierboven reeds is gezegd, een ander, beter bevonden compleet stel bepalingen daarvoor beschikbaar is, maar met wijzigen zij men zeer voorzichtig.

Alle bestaande financieele regelingen, waarvan zoogenaamde boekenposten, dat zijn posten zonder kasaanwijzing, het gevolg zijn, moeten intusschen dadelijk herzien worden. In de eerste plaats het reglement op de materiëele verstrekkingen door het eene departement aan het andere, de geldelijke regeling voor de tin-ontginning op het eiland Banka enz. alles in dier voege dat boekenposten in de rubrieken: „verevend, betaald en ontvangen" der begrootingsrekeningen, als in strijd met de compt. wet, niet mogen voorkomen.

Eventueele kastekorten, hoe groot ook, welke niet dadelijk worden aangezuiverd, moeten onmiddelijk op ordonnancien of mandaten van betaling, bij de betrokken kas in uitgaaf gesteld worden ten laste der begrooting van het jaar waarin het tekort ontdekt is, behoudens verhaal op dengene die met het tekort is of zal worden belast.

Wanneer bijzondere comptabelen, die tot overstorting verplicht zijn, de door hen geinde belastingen geheel of gedeeltelijk verduisteren en dus minder in 's landskas overbrengen dan van de belastingschuldigen is ontvangen, moeten de betrokken algemeene ontvangers toch het volle bedrag der geinde belasting in woorden boeken doch ontvangen terstond een ordonnancie of mandaat van betaling waarop zij het verschil ten laste der begrooting in uitgaaf stellen, behoudens verhaal als boven.

De daarvoor mogelijk benoodigde buitengewone credieten moeten altijd toegestaan worden, want het geld is eenmaal aan 's lands voorraad onttrokken en daarmede van zelve de begrooting gemoeid; weigeren zou derhalve niet baten.

Ten einde nu verder de bestaande verwarring te stuiten, is het noodig om even als in 1867 heeft plaats gevonden, de administatie, nogmaals met een schoon boekje te beginnen, door het openen eener nieuwe rekening op den voet van het bepaalde bij art. 98 der compt. wet.

Het bepaalde bij art. 98 der compt. wet had in 1867 niet alleen beteekenis., omdat daardoor kwam te vervallen, het zoogenaamd administratief-kapitaal maar had bovendien ook de veel ruimere strekking om, als het ware een streep door de oude boekhouding te halen en eene nieuwe rekening te beginnen, *niet* met het oude boeksaldo, maar, met het kassaldo *werkelijk* voorhanden in alle landskassen te zamen en daarna de oude administratie zoo goed mogelijk te liquideeren. Dit is ook thans weder dringend noodzakelijk en ieder koopman wiens administratie zoodanig in verwarring verkeert, zou hetzelfde moeten doen.

Daarvoor is echter noodig een nieuwe comptabiliteits-wet, nieuw, altnans voor zooveel betreft, hoofd en staart.

De aanhef zou moeten luiden:

„Alzoo Wij in overweging genomen hebben dat er noodzakelijkheid bestaat,

het beheer der geldmiddelen van Nederlandsch-Indië opnieuw te regelen en dit, enz.:"

Voorts zou het geraden zijn den oorspronkelijken tekst van sommige gewijzigde artikelen dier wet, geheel en van enkele andere, gedeeltelijk in eere te herstellen.

In de beide laatste artikelen 98 en 99 moeten echter noodwendig alle jaartallen met *vijf en dertig jaren* verhoogd worden om de nieuwe wet voor het eerst te kunnen toepassen op de begrooting voor het jaar 1902; maar, dan zou ook het tot stand komen dier nieuwe wet, uiterlijk in den loop van het jaar 1900 moeten plaats vinden omdat voor het openen eener nieuwe rekening, eenige voorbereidende maatregelen noodig zijn die nauwgezette overweging eischen. Op eene goede uitvoering in deze komt alles aan.

In de „Indische Tolk van *Het Nieuws v. d. Dag*" d. d. 14 Maart 1893, werd deze maatregel op een zeer gunstig tijdstip, reeds aanbevolen, in de overtuiging dat eerst *na* het openen eener nieuwe rekening, het administratieve scheepje *schoon* in zee zal kunnen steken en onder leiding van een paar bekwame gezagvoerders gesteund door eenige practisch ervaren stuurlieden, ook *schoon* zijne bestemming zal kunnen bereiken.

Ten slotte nog een eenvoudige opmerking.

Door de Regeering is ingediend en door de volksvertegenwoordiging aangenomen een wetsvoorstel, houdende maatregelen om aan den omloop van duiten op Java en Madura een einde te maken, waartoe ongeveer vijf millioen gulden aan wettige munt worden vereischt voor de inwisseling dier duiten.

Dat geld, bestaande in koperen en zilveren munt, is hier te lande reeds aangemaakt om te zijner tijd naar Indië verscheept te worden en zal dus wel spoedig op de begrooting worden gebracht, alvorens tot inwisseling te kunnen overgaan, want, „Uitgaven buiten de begrootingen hebben niet plaats," zoo luidt in hoofdzaak het uitdrukkelijk voorschrift in art. 27 der Indische comptabiliteits-wet

Geen cent mag derhalve buiten de begrootingsrekeningen om verhandeld worden en dat is maar goed ook.

In het Regeeringsantwoord bij brief van 12 December 1896 no. 5, ingezonden naar aanleiding van het verslag nopens het wetsontwerp tot voorziening in het kas-tekort voor den Indischen dienst over 1897, is door de toenmalige Ministers van Financiën en van Koloniën, de heeren Sprenger van Eijk en Bergsma o. a. gezegd: „Daarbij moet wel in het oog worden gehouden, dat van het in Indië aanwezige kassaldo een gedeelte bestaat in zilveren en koperen pasmunt, dat niet geheel voor betalingen kan worden aangewend".

De in Indië voorhanden koperen en zilveren pasmunt moet dus wel van groote beteekenis zijn om te verdienen dat daarop in genoemd antwoord en in het daarbij bedoelde zinverband, door de Regeering werd gewezen.

De vraag ligt alzoo voor de hand of, voor de inwisseling van duiten op Java en Madura niet in de eerste plaats gebezigd zoude kunnen worden, *de zilveren en koperen pasmunt bijna geheel doelloos in Nederlandsch-Indië, reeds voorhanden?*

H. A. MEPPELINK.

Eenige Maleische Etymologieën [1]).

V.

cucă. — De klankbouw wijst op on-Maleisch-Polynesischen oorsprong: twee c's zijn in een M. P. stam van een Maleisch woord niet mogelijk, tenzij de klinkers gelijk zijn (cucu) of de wortellettergreep gesloten zij (cicit, câcah). Zie „Malay Phonetics" bij c.

In 't Hindoestani vinden we *chuchâ* (smaad). 't Woord cuci, bijvorm van *suci* (Skr.), op die manier gewijzigd, omdat s en c in één stam voor een Maleischen mond zeer moeilijk is, geeft een tweede voorbeeld van on-Maleisch-Polynesische herkomst, waarin twee c's elkaar met ongelijke klinkers volgen.

kărăkun. — schrijver (naast 't meer gebruikelijke jûru-tulis), van Hindoestani *kârkun*.

kâlen̄. — „blikje". Zou volgens Van der Tunk Portugeesch wezen. 't Woord ziet er inderdaad vreemd uit, maar wij hebben 't in 't Portugeesch niet thuis kunnen brengen. Dat Swettenham het in zijn „Vocabulary" in 't geheel niet vermeldt (ook niet in 't Mal. Eng. deel) wijst erop, dat dit woord in de Straits niet voorkomt, of althans ongebruikelijk is. 't Schijnt dan ook Batavisch, wat trouwens v. d. Tuuk aanteekent (wb. i. v.) Buiten Batavia hebben de Hollanders het ingevoerd naast bălèk. Zou 't van Chineeschen oorsprong kunnen wezen, en dan Hok-Lo? Deze vraag schijnt nog niet beantwoord.

Prof. Schlegel neemt kàleng in deze beteekenis althans niet op in zijn lijst van uit 't Chineesch herkomstige woorden (zie *Tsoung Pao*, 1891). De beteekenis „blik" (fer blanc) schijnt oorspronkelijker dan die van „blikje" (met comestibles). Voor 't eerste zegt men in 't Portugeesch *lata* of *folha de Flandres*.

Daar 't maken van blik een eigenaardige kunstvaardigheid is, en Chineezen in metaalbewerking den inlanders van den Archipel veelal vooruit zijn, zou een Chineesche oorsprong van 't woord voor *blik* niets verrassends wezen.

tărpulun. — Komt voor in de *Kin Tâbuan* (de nu nòg niet complete uitgave in de Pewarta Boemi) in vers 442:

Tida' la' kâkaq kă Bañjar-kulon,
Kăpâda Tuwan kâsi' *tărpulun*.

D. i. Ik ga niet naar Bandjar Koelon, aan u ben ik *verkleefd* en toegedaan. Râdin-Mântri spreekt hier tot Kin Tâbuan.

---

1) Zie *Indische Gids*, 1898 II, bl. 873.

Niet te vinden in de gewone Maleische woordenboeken. Wel treft men pulun aan in 't Minangkabausch (v. d. Toorn i. v.). De Singapoersche bewerking van de R. T., waaraan de plaats ontleend is, bevat anders geen sporen van Minangkabauschen invloed, veeleer van Javaanschen invloed. Doch dit schijnt samen te hangen met de Javaansche herkomst van het Pandji-verhaal in kwestie.

Pulun schijnt een bijvorm van pulut, 't bekende woord voor kleefrijst („*kätan*"), evenals bulan van bulät. In 't Javaansch kennen wij dien bijvorm van *pulut* (vogellijm) niet.

täripañ, täropoñ, täräbañ, tärima. — Veelal worden deze woorden *tripang, tropong, terbang* en *trima* geschreven. Dat dit in de praktijk geen bezwaar oplevert en zelfs gemakkelijk is, we kunnen 't aannemen; maar dat door die schrijfwijze de etymologie nòg onduidelijker wordt dan ze toch reeds is, springt in 't oog. In deze etymologische studiën is dus de eerste spelling verre te verkiezen.

Want: dan blijkt dadelijk, dat we te doen hebben met secundaire stammen, niet met grondwoorden. In grondwoorden toch kunnen slechts deze consonanten na elkaar voorkomen:

ñk, ñg, ñc, ñj, nt, nd, mp, mb;

d. w. z. de eerste is *steeds* een neusklank.

Als we dit uitgemaakt hebben, rijst de vraag of de r in genoemde woorden tot den stam behoort of tot het voorvoegsel, d. w. z. eenvoudig als verbindingsklank. Bij 't laatste woord is dit niet lastig uit te maken: 't komt ons voor, dat we hier met een verouderd grondwoord rima te doen hebben, dat een bijvorm is van *lima* (vijf, Boeg, *hand*, en daarmee in verband „in handen nemen", ontvangen).

Bij täräbañ (vliegen) schijnen we evenzeer de r tot den stam te moeten brengen; want met een frequentatief hebben we blijkbaar niet te doen; täbañ beteekent heel iets anders. Een prefix tä(r) voor een eenlettergr. Stam komt niet voor, evenmin als een prefix kä(r). 't Maleische woord voor buffel dient dus kärbâhu te worden gespeld, als men de uitspraak en de afleiding wil afbeelden.

De spelling *kerbaw* in ons gesprekken-boek diende dus te wezen *kerbâu* (blz. 41).

Een oud grondwoord räbañ is verdedigbaar op grond van 't Bataksche 'ibañ, 't voorkomen van begin-r in Mal. grondwoorden, waar in verwante talen de spiritus lenis optreedt (rumah, *'ômah* Jav., râtus, *'âtus* Jav. enz.) en 't vrij zeldzame verschijnsel in 't Maleisch, dat een grondwoord met zulk een spiritus, gevolgd door ă, begint:

'älañ, 'äñgañ enz.

Verwant in 't Mal.: tibä, täbañ, timbä, timbañ, tumbañ, räbah.

Wijzen we er verder op, dat waar 't prefix tä door r klinker gevolgd wordt, deze r gewoonlijk verbindingsklank is, zooals in tärañkat, tärâpit, tärikät enz., dan is het waarschijnlijk dat ook in täropoñ de r verbindingsklank is. Er zou dan een oud grondwoord 'opoñ moeten bestaan hebben.

Dat we bij täropong niet met een vreemd woord te doen hebben, wordt duidelijk, als we in aanmerking nemen, dat het in verscheidene verwante talen voorkomt in verschillende beteekenis: Jav. weversspoel, pijp,

buis, Mak. Boeg. en Mal. verrekijker, maar Boeg. ook een bamboe-koker bij 't weven gebruikt (zie wb. v. Matthes i. v.), Soend. als in 't Jav. en ook pijp, buis. 't Moet dus een woord wezen op dergelijke wijze afgeleid als tămpŭrung (klapperdop) en tărâtay (waterlelie) var. een ongebruikelijk grondwoord. Bij 't eerste is echter dit grondwoord gemakkelijk terug te vinden, bij 't laatste even lastig als bij tăropoñ.

Ropoñ noch 'opoñ komt in de naast verwante talen voor. *'Ompon* in 't Jav. (tandeloos) schijnt oorspr. hol, ledig (van den mond) te beteekenen. Hiermee in verband wellicht de beteekenis *holle koker*; verwant 'âpuñ („épaves"), lămpuñ in 't Mal., beide iets lichts (drijvends) aanduidend. Wat *hol* is, is licht, in tegenoverstelling van 't massieve, gevulde, dat zwaar is. Vergelijk als tegenstelling bărat (zwaar) en sârat (overvol) met gelijken wortel.

We houden 'opoñ voor een ontwikkelingsvorm van 'ăpoñ en dit van ăpuñ en puñ; daar we aan mogen nemen, dat u in 't Mal. ouder is dan o, een vocaal, welke in die taal vrij zeldzaam is (schoon minder zeldzaam nog dan e).

Tăripañ ('t bekende weekdier) heeft, zoover wij weten, geen bijvormen met ander voorvoegsel, een verschijnsel, dat anders bij plant- en diernamen nogal voorkomt, zelfs in den boezem van 't Maleisch. Zoo b.v. măntimun naast 'ăntimun, siyâkap naast kâkap (grondw. dus 'âkap), tăñkâwañ naast săñkâwañ (vandaar de plaatsnaam op W. Borneo wellicht; deze steeds verkeerd *Singkawang* geschreven, met overeenkomstige fout als in Sintang voor Sentang (phonetisch săntañ)). Al de verschillende voor plant- en diernamen (in 't algemeen ook andere naamwoorden) optredende prefixen hebben daarin, zooals blijkt, één beteekenis, nl. die van een *artikel*, dus van een aanwijzend woordje, een demonstratiefpartikel. In al die gevallen verkeeren dus die monosylaben nog in den oertoestand; als ten minste waar is, wat wij in een onzer stellingen beweerden,

dat nl. alle open monosyllaben met de gesloten bijvormen oorspronkelijk aanwijzende voornaamwoorden waren. In vrijen staat hebben ze zich in een vaste reeks van beteekenissen ontwikkeld (zie o.a. ons art. „Meer licht in de Maleische Spraakleer", jaarg. 95 van dit tijdschr.), terwijl ze in geaffigeerden toestand haar oorspronkelijk karakter van demonstratieven behouden hebben.

Schijnbaar met zulke „formatieven" afgeleide woorden zijn: tărwelo naast kuwelo (Port. *coelho*), păpâyă (de bekende vrucht, welker naam Portugeesch of Spaansch is) naast kăpâyă (Maleische naam bâti'), evenzoo kătêlă (van Port. *Castella*), dat een verkorting is van 'ubi kăstêlă. Vergelijk Lampongsch (Helfrich's woordenlijst).

Naar analogie van andere derivata met tă veronderstellen we, dat het ongebr. grondw. van tăripañ 'ipañ geweest moet zijn; aangenomen, dat het woord Mal. Pol. is, wat wel waarschijnlijk is, aangezien 't een in de Maleische zeeën veel voorkomend weekdier is.

't Minder herkenbaar worden van voorvoegsels door de schrijfwijze komt in heel wat meer talen voor dan in 't Maleisch. Zoo bij ons *blijven* in pl. v. *belijven*, Duitsch *begleiten*, *gleich* en *glauben*, i. pl. v. *begeleiten*, *geleich* en *gelauben*.

AMSTERDAM, 13 Juli '99. DR. A. A. FOKKER.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Augustus—15 Sept. 1899.

Bovenstaand tijdsverloop kenmerkte zich noch door groote koersverschillen, noch door belangrijken omzet. De meeste tabaksaandeelen blijven flauw gestemd. Petroleum houdt zich iets beter.

Hooger werden genoteerd:

		pCt.
Aand.	Handelsvereeniging Amsterdam	$2^1/_2$
„	Javasche Bank	3
„	Koloniale Bank	$1^5/_8$
„	Javasche Cult. Mij.	$2^1/_2$
„	Kaliwoengoe Plantaran	$1^1/_2$
„	Amsterdam Deli Compagnie	$3^1/_2$
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	5
Aand.	Besoeki Tabak Mij.	$7^1/_2$
„ B.	Langkat Cult. Mij.	6
„ A.	„ Tabak Mij.	2
„	Medan Tabak Mij.	$1^7/_8$
Pref. Aand.	Ned. Asahan Tabak Mij. v. h. Herrings	11
Aand.	Padang Tabak Mij.	$3^1/_4$
„	Tabak Mij. Sakoeda.	$13^1/_2$
„ A.	Serdang Tabak Mij.	$11^1/_2$
Pref. Aand.	Dordrechtsche Petroleum Industrie Mij.	$2^7/_8$
Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim.	$13^1/_2$
„	Sumatra Palembang Petroleum Mij.	$10^3/_8$
„	Mijnbouw Mij. Soemalata.	30
„	Kedirie Stoomtram Mij.	$1^1/_2$
„	Malang Stoomtram Mij	7
„	Oost-Java Stoomtram Mij.	5
„	Semarang-Joana Tramweg Mij.	5
„	Samarang-Cheribon Stoomtramweg Mij.	$3^1/_2$
„	Serajoedal „ „	$3^1/_2$

Lager werden genoteerd:

Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden.	$1^5/_8$
„	Ned. Ind. Handelsbank.	2
„	West-Java Kina Cult. Mij.	6
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	$9^1/_2$
„	Balangan Tabak Cult. Mij.	3
„	Deli Batavia Mij.	$19^3/_4$

		pCt.
Aand.	Deli Cultuur Mij.	11½
„	Deli Maatschappij.	26
„	Deli Tabak Mij.	2½
Pref. Aand.	Idem	2
Aand.	A. Langkat Cultuur Mij.	4
„	Langkat Tabaksbouw Mij	2
„	Rotterdam Deli Mij.	4½
„	Senembah Maatschappij	17½
„	Ned. Ind. Electriciteits Mij	2
„	Kon. Paketvaart Mij.	2
„	Stoomvaart Mij. Nederland.	4
„	Kon. Ned. Mij. van Petroleumbronnen	2
„	Oost Borneo Maatschappij	5
„	Singkep Tin Mij.	5½
„	Babat Djombang Stoomtram Mij.	1½
„	Batavia Electrische Tram Mij.	2
„	Probolingo Stoomtram Mij.	1¾

DIVIDENDEN.

Ned. Ind. Gas. Mij.	15	%
Suikerfabriek Sindanglaoet.	*f* 40.—	
Cultuur Maatschappij Gending	8	„
Ned. Ind. Escompto Maatschappij.	5	„
Samarang-Joana Stoomtram Mij.	10½	„
Cultuurmaatschappij Tjepper.	6	„

De volgende Incourante fondsen zijn verhandeld:

Aand.	Cultuur Mij. Watoetoelis Poppoh.	95—97½	%
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	94	„
„	West-Java Kina Cultuur Mij.	20—26	„
„	Billiton Mij., 1e rubriek.	*f* 1680.— *f* 1800.—	
„	Idem 2e „	1300.—	
„	Mijnbouw Mij. Totok	170—195	„
„	Suikerfabriek Kalibagor.	57	„
„	Droogdok-Mij. Tandjong Priok.	150	%
„	Tabak Maatsch. Sakoeda serie B.	157½—180	„
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	87—92½	„
„	Redjang Lebong Mijnbouw Mij	269—295	„
„	Sumatra Cultuur Mij.	200	„
„	Cultuur Mij. Kaliwoengoe Plantaran	78—79	„
„	„ „ Sentanen-Lor.	122	„
„	Tabak Maatschappij Ramboeng	95¼	„
„	Ned. Ind. Crediet en Bankvereeniging	95—96	„

Aand.	Handelsvereeniging Gorontalo	16 %
„	Ned. Ind. Gas Mij.	142 „
„	Singkep Tin Maatschappij.	143 „
„	Petroleum Mij. Moeara Enim.	151 „
Cert. v. Aand.	Deli Cultuur Mij.	124—125 „
„	Rotterdam Deli Mij.	235 „
Pref. Aand.	Deli Tabak Mij	99¾ „
7½ % Oblig.	Mijnbouw Mij. Redjang Lebong	260 „
5 „ „	Crediet- en Handelsvereeniging Banda	95¼ „
Oprichtersbew.	Singkep Tin Mij.	f 110.—
„	Ned. Ind. Landbouw Mij.	f 10¼ à f 10¾
„	Java Petroleum Mij.	f 90.—
Winstaand.	Kon. Paketvaart Mij	f 600.—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Sept. 1	TE AMSTERDAM. Sept. 15	TE BATAVIA. 7 Aug.
Borneo Sumatra Mij.....Aand.	—	—	
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	58½	57¾	
id. ...Pref. Aand.	142	142	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	111½	113	115*
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	73	73	72½*
Javasche Bank..... „	170	170	170
Koloniale Bank..... „	47	47	50
id. .....Pref. Aand.	—	64	
Liquid. Barge & Moormann.Cert. v.Aand.	58½	59	
Ned. Handel-Mij..... „	151	151	160*
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	100	100	100
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	83	82	85
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	104	104	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	—	—	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	98	98	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	92	94	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	58	58	
Kaliwoengie Plantaran..... „	78	79½	
Maron, Cult.-Mij..... .... „	—	—	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned. Ind. Houtaankap Mij..Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor... „	122	122	
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	160	160	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult-Mij.... „	23	20	
Amsterdam-Deli Comp..... „	632	622	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	128	128½	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	629½	635	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	55	53	
Besoeki Tabak-Mij..... „	90¾	99½	
Deli-Batavia-Mij..... „	342	340	
Deli-Cultuur-Mij..... „	120	109½	
Deli-Maatschappij..... „	446	420	
Deli Plantage Mij..... „	91	91	
Deli-Tabak-Mij..... „	55	52½	
„ .....Pref. Aand.	100	95	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	61	62	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	143	131	
„ „ ..... „ B.	83	83	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Aand.	75	74¾	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... „	83	81	
„ Tabak-Mij..... „ A.	116	117	
„ „ „ ..... „ B.	99	99	
Medan-Tab.-Mij..... „	241⅞	241⅞	
Tab.-Mij. Namoe Djawi..... „	104⅞	104¼	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	140	146	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Sept. 1	TE AMSTERDAM. Sept. 15	TE BATAVIA. 7 Aug.
Padang Tabak-Mij .....Aand.	178	170	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	232½	227½	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	110	115	
Senembah-Mij..... „	422	403½	
Serdang Tab. Mij..... „ A.	226	220	
„ „ „ ..... „ B.	97	95	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	—	63	85*
Kon. Paketvaart-Mij..... „	171	170	180
Rott. Lloyd ..... „	136⅜	137½	
Stoomv. Mij. Nederland ..... „	175	173	
Dordt. Petr. Industrie Mij ...Pref. Aand.	118	117⅜	
Java Petroleum Mij.....Aand.	143	139⅞	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	162¼	179	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	149	150¾	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	75	89¾	
Petrol. Expl. Mij. Tegal..... „	—	—	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	—	—	
id. Mijnbouw-Mij..... „	89½	89	102½
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	104	105	
Oost Borneo Mij..... „	19	15	
id. .....Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	149	144½	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	215	235	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	150	150	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	199	199	
Ned.-Ind Spoorweg-Mij..... „	216	220½	216*
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	83	85½	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	99	97	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	—	117	
Madoera „ „ ..... „	102	102	
Malang „ „ ..... „	117¾	120	115
Modjokerto „ „ ..... „	94	94	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	—	145	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	100¾	106	
Passoeroean „ ..... „	102	102	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	97¼	95½	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	177¾	178	175—180*
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	136	139½	145
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	146	146	142½*
Ned.-Ind Hypotheekbank ... „	—	—	105
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95
id. Effectenbank..... „	—	—	100
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	127½
Winkel-Mij. Eigen hulp ..... „	—	—	97½
Maatsch. Onderlinge hulp ... „	—	—	82½
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij . „	—	—	105*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij... . „	—	—	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij..... „	—	—	105*
Nederl. Lloyd ..... „	—	—	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij... „	—	—	155*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 7 Aug.
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	155*
Koloniale id.	„	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	„	140*
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	„	177½*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	„	150*
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	„	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	„	177½*
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	„	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	„	105*
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	„	140*
2de id.	„	100*
Brand-Ass.-Mij. Padang	„	50*
id. de Merapi	„	95*
id. de Oosthoek	„	
id. de Westhoek	„	
id. Noordhoek	„	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	„	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	„	132½*
id. Ardjoeno	„	140*
id. Sumatra	„	
Batavia'sch Prauwenveer	„	127½*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv	„	147½*
Tagalsch Prauwenveer	„	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	„	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	„	
Prauwenv. te Soerabaya	„	100*
Oost-Java Prauw-Mij	„	102½
Soer. Prauw-Mij.	„	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	„	175*
Nieuw Pad. Prauwenveer	„	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	„	
Bagelen-Thee & Kina-Mij	„	60*
Suikerf.-Mij. Tjoekir	„	
Cultuur-Mij. Pagottan	„	
„ Tjiogreg	„	
Kina-Mij. Kertamana	„	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	„	205*
id. Goalpara	„	175*
Kartasoera Cult. Mij	„	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	„	80*
„ Artana	„	
Assam Thee Ondern. Gedeh	„	120*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	„	195*
Assam Thee Ondern. Malabar	„	120
Cultuur Mij. Ramawatie	„	172*
Assam Thee Ond. Wansoeka	„	100*
„ „ „ Singaparna	„	120
„ „ „ Pasir Salam	„	100*
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	„	100*
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	„	157½
Intercomm. Telefoon-Mij	„	94
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	„	100*
Preanger Telefoon-Mij	„	105*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 7 Aug.
Algem. Telephoon Mij.	Aand.		100*
Mijnbouw Mij. „Martapoera".	„		
Mijnbouw Mij. „Belang"	„		140
Algemeene Exploratie-Mij.	„		
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„		20*
Mijnbouw Mij. „Totok"	„		185
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„		250
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„		25
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		200
Exploratie-Mij. Balangan	„		27½
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„		55*
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		215
Exploratie-Mij. Kolchis	„		
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„		95*
„ „ Batjan	„		15*
Mijnbouw Mij. Monano	„		150
„ „ Soepajang	„		25
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	
„ „ „	„	B.	
Mijnbouw Mij. Atjeh	„		
Goud Exploration Mij. Bone	„		
Exploratie Mij. Doda	„		
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„		100
„ „ Sonder	„		55
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„		40*
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„		35
„ „ Pagoejaman	„		200
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„		
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Tomini	„		30*
„ „ Bwool Lonoe	„		
Goud Exploratie Mij. Redjang Lebong Zuid.	„		
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„		200
„ „ Pariet	„		200*
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„		
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		80
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„		
Java Veem	„		125*
Ned. Ind. Sport Mij.	„		97½
Bandongsche Quinine Fabriek	„		105

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Houtaankap Maatschappij Petjindilan.

(*Javasche Crt. No. 56, van 14 Juli 1899.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. De exploitatie van djatibosschen in Nederl. Indie, zoomede wildhoutbosschen, het uitdunnen van bosschen en het zuiveren van deze van doodstaand of omverliggend hout, het bewerken en verwerken van, en het drijven van handel in hout, het aangaan van contracten voor de levering van djati en ander hout, het vervoer van hout te land en te water, zoomede de behandeling van hout voor derden. Ook is de vennootschap bevoegd tot het drijven van commissiehandel in en het verleenen van voorschotten op hout, alsmede het overnemen van en overdoen aan anderen van contracten, hout of aankappen betreffende.

Kapitaal. *f* 200.000, in 400 aandeelen serie A à *f* 250.— en 800 aandeelen serie B en C (elk 400) à *f* 125.—, waarvan voorloopig alleen serie A wordt uitgegeven.

Inbreng. Door de heeren W. F. Köhler en J. E. Grieve voor 120 aandeelen A en (bij uitgifte) 40 aandeelen B en 40 aandeelen C: hunne rechten en verplichtingen betreffende de houtonderneming Temajang, res. Rembang; de huurrechten en de houtwerken en inventaris op de houtstapelplaats te Petjindilan en Pegirian; de loopende contracten enz.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. F. Köhler, 1 hoofdagent de heer J. E. Grieve, 3 commissarissen: de heeren Jhr. Mr. C H. J. van Haeften, H. C. Pennink Fzn. en F. C. J. Hughan.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 20 % aan directeur, hoofdagent en commissarissen te zamen, 20 % aan het reservefonds, het restant aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 100.000

Cultuur-Maatschappij Masoedjie.

(*Javasche Crt. No. 56, van 14 Juli 1899*).

Zetel. Batavia.

Doel. De ontginning en verdere exploitatie voor de cultuur van koffie van het erfpachtsperceel, gelegen in de Marga Masoedjie, afd. Ogan, Komering, Ilir en Blidah, res. Palembang en van later te verkrijgen perceelen; het verhuren of verkoopen van vorengenoemd perceel. Cultuur van andere gewassen is niet uitgesloten.

Kapitaal. *f* 25000, in 50 aandeelen à *f* 500.—, waarvan 20 worden uitgereikt aan den heer C. L. E. Hagnauer, voor zijne bemoeiingen in zake de oprichting dezer vennootschap.

Bestuur. 1 directeur: de heer P. A. Ellwanger; 2 commissarissen: de heeren D. H. Täuber en C. L. E. Hagnauer.

Winstverdeeling. Na uitkeering van tantièmes aan het Europeesch personeel,

eerst 6 % dividend. Van het overige komt 5 % aan den directeur, 5 % aan commissarissen, 40 % aan een reservefonds en 50 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 15000

CULTUUR MAATSCHAPPIJ DJOMBORAN GROEDO.
(*Javasche Crt. No. 57, van 18 Juli 1899*)

Zetel. Soerakarta.

Doel. Het drijven van landbouw in de residentie Soerakarta en het daartoe inhuren van gronden en overnemen van bestaande landbouwondernemingen in die residentie.

Kapitaal. *f* 150.000, in 150 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 1 directeur: de heer G. Senstius; 2 commissarissen: de heeren G. A. G. M. Carlier en H. Heymering Jr.

Winstverdeeling. Na eventueele bijdragen voor een reservefonds en voor tantièmes aan directeur, commissarissen, administrateurs en personeel, komt de winst aan aandeelhouders.

NEDERLANDSCH-INDISCHE DEPOSITO-BANK.
(*Javasche Crt. No. 58, van 21 Juli 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het in deposito ontvangen en beleggen van gelden en het uitoefenen van het bankiersbedrijf.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 2000 aandeelen à *f* 500.—. Nog worden uitgegeven 6 oprichtersbewijzen.

Bestuur. 1 of 2 directeuren: de firma Palm van Amstel; 3 commissarissen: de heeren W. 's Jacob, Mr. J. Gerritzen en A. C. van der Hout.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 5 % aan de houders van oprichtersbewijzen, 10 % aan de directeuren en commissarissen, 75 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit het bedrag van het geplaatste maatschappelijk kapitaal heeft bereikt, komen de daarvoor genoemde 10 % der winst voor de helft aan de houders van oprichtersbewijzen, voor de andere helft aan aandeelhouders.

NEDERLANDSCH-INDISCHI MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN GRONDBEZIT EN EIGENDOM.
(*Javasche Crt. No. 59, van 25 Juli 1899.*)

Zetel. Batavia, met bijkantoren op andere plaatsen in Nederl. Indië.

Doel. De exploitatie van eigendomsperceelen.

Kapitaal. *f* 200.000, in 200 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door den heer J. D. de Riemer voor 130 aandeelen: eenige hem behoorende perceelen.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. P. van Ekris; 1 commissaris: de heer A. Weiss.

Winstverdeeling. 10 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, 85 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit 10 % van het geplaatst kapitaal bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ TAPANOELI.
(*Javasche Crt. No. 59, van 25 Juli 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige onderzoekingen in terreinen in Nederl. Indië en het exploiteeren van contracten daaruit voortspruitende.

Kapitaal. *f* 18.000, in 144 aandeelen à *f* 125.—

Bestuur. 1 directeur: de heer J. A. H. Joosten; 3 commissarissen: de heer J. P. Boissevain, de firma's van Heusden & Mees en Palm & van Amstel.

Winstverdeeling. Deze kan uitgekeerd worden zoowel in geld als in aandeelen in andere maatschappijen. Van de winst wordt eerst afgetrokken: *a*) hetgeen noodig is om het door aandeelhouders bijeengebrachte kapitaal weder op het oorspronkelijke bedrag te brengen; *b*) hetgeen bestemd zal worden voor een reservefonds, welk bedrag echter niet meer mag zijn dan 10 % van hetgeen door het bedrijf verkregen is, na aftrek van het onder *a*) bedoeld bedrag. Alleen krachtens besluit met algemeene stemmen ter algemeene vergadering kan dit bedrag ook op hooger dan 10 % worden gesteld. De winst wordt verdeeld als volgt: 20 % voor den directeur en de commissarissen te samen, 80 % voor de aandeelhouders.

SEMARANGSCHE VEETEELTONDERNEMING EN MELKERIJ.
(*Javasche Crt. No. 60, van 28 Juli 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. Veefokkerij en de handel in melk, vee en aanverwante zaken, benevens het aankoopen en exploiteeren der daartoe benoodigde terreinen.

Kapitaal. *f* 25.000.— in 250 aandeelen à *f* 100.—

Bestunr. 1 directeur: de heer L. van de Wielle; 2 commissarissen: de heeren Mr. E. C. Godée en F. D. E. A. J. M. Rudolph.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 5000.— bedraagt zal over eventueel verdere reserves worden beslist. Komen de 10 % der overwinst beschikbaar, dan vervallen ze aan aandeelhouders.

CULTUUR-MAATSCHAPPIJ BOUMIE SENANG.
(*Javasche Crt. No. 61, van 1 Augustus 1899.*)

Zetel. Buitenzorg.

Doel. De verdere exploitatie van de hierna te vermelden onroerende goederen.

Kapitaal. *f* 75.000, in 150 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den heer M. F. der Kinderen voor 149 aandeelen: 1°. het perceel Boeniwangi, afd. Tjimahi, res. Preanger Regentschappen, 2°. het perceel Bloeboer Pabaton, afd. Buitenzorg, res. Batavia, 3°. de tegalgrond, afd. Buitenzorg, res. Batavia, grenzende aan het perceel sub 2 genoemd.

Bestuur. 1 directeur: de heer M. F. der Kinderen; 1 commissaris: de heer M. A. S. Molenaar.

Winstverdeeling. Na event. bijdrage voor een reservefonds, komt de winst aan aandeelhouders.

BOUW-MAATSCHAPPIJ TAN TIAM NIO.

(*Javasche Crt. No. 61, van 1 Augustus 1899.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van de hierna te vermelden en event. nader te verkrijgen perceelen, het oprichten van huizen en andere gebouwen en het verkoopen en ruilen van vastigheden.

Kapitaal. *f* 100.000, in 100 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de Chineesche vrouw Tan Tiam Nio, voor 98 aandeelen: het recht van opstal op een stuk grond, 3 erven en 2 perceelen, allen te Soerabaja, bezwaard met hypothecaire schulden ad *f* 39.000.—

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Han Khwat Tjhee; 1 plaatsvervangend directeur: de Chinees Han Khwat Tjaij.

Winstverdeeling. Eerst telken jare, zoo mogelijk minstens *f* 2000.— ter betaling der hypothecaire schuldvorderingen; van het overige 10 % voor een reservefonds, de rest aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 5000.—

KOFFIE CULTUUR MAATSCHAPPIJ POERWODADIE.

(*Javasche Crt. No. 63, van 8 Augustus 1899.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De verdere exploitatie van de koffieonderneming Poerwodadie, distr. Sengoroh, afd. Malang, res. Pasoeroean, en de exploitatie van event. nader te verkrijgen ondernemingen.

Kapitaal. *f* 400.000, in 800 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den heer J. E. H. von Wiederhold voor 798 aanneelen: de koffie-onderneming Poerwodadie cum annexis.

Bestuur. 1 directeur: de agent te Soerabaja van de Factorij der Ned. Handel Mij. te Batavia: 2 à 3 commissarissen: de heeren C. H. C. Bijvanck en J. L. Ludolph.

Winstverdeeling. Eerst 10 % aan het reservefonds, daarna 6 % dividend. Van het overige komt 2 % aan den directeur, 4 % aan commissarissen, 94 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 100.000.

PREANGER KALKBRANDERIJ.

(*Javasche Crt. No. 64. van 11 Augustus 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het aanmaken van kalk en het drijven van handel daarin, zoo voor eigen rekening als in commissie.

Kapitaal. *f* 26.800, in 168 aandeelen A en 100 aandeelen B, elk à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer R. A. Bekker voor 136 aandeelen A en de 100 aandeelen B: een perceel in de res. Preanger Regentschappen, afd. Bandoeng, distr. Tjilokotot, dessa Tagogapoe, met de gebouwen, ovens, materialen en gereedschappen, alsmede de voorradige gebrande kalk en kalksteen, en de aan het etablissement verbonden rechten.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. H. L. E. van Meeverden; 2 commissarissen: de heeren P. J. Hering en S. J. Meyer; 1 administrateur: de firma van Buuren & Co.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend aan de houders der aandeelen A; van het overige komt 55 % aan aandeelhouders A, 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den administrateur, 15 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen. Zoodra de aandeelhouders A aan dividenden 100 % zullen hebben ontvangen, zullen de aandeelen A en B verder gelijkelijk in de winst deelen.

Reservefonds. Zoodra dit 1/4 van het gestort kapitaal bedraagt, komt het genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

HANDEL MAATSCHAPPIJ SIN HONG HO.

(*Javasche Crt. No 64, van 11 Augustus 1899.*)

Zetel. Semarang. Zij kan te Amoy (in China) of elders agentschappen of branches hebben.

Doel. De voortzetting der handelszaken door den Chinees The Tjioe Swie te Semarang gedreven onder het merk Sin Hong Ho, omvattende zoowel import- als exporthandel, welke voor 98 aandeelen worden ingebracht.

Kapitaal. *f* 100.000, in 100 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Lie Ngo Tong; 1 à 3 commissarissen, de Chinees The Tjioe Swie.

Winstverdeeling. 10 % aan een reservefonds, 10 % aan den directeur, 15 % aan de commissarissen, het overige aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 25.000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

BATAVIASCHE VOLKS- EN STADSAPOTHEEK.

(*Javasche Crt. No. 65, van 15 Augustus 1899*).

Zetel. Batavia. Zij kan elders filialen oprichten.

Doel. De voortzetting der beide hierna te noemen apotheken en de uitoefening der artsenijbereidkunde in haar geheelen omvang, de handel in chemicaliën, drogerijen, verbandstoffen, instrumenten en aanverwante artikelen.

Kapitaal *f* 200.000, in 2000 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer P. Houtzager Jzn. voor 1000 aandeelen: de eigendommen en zaken, waaronder een perceel vast goed in de Buiten-Nieuwpoortstraat te Batavia, zooals die gedreven worden in de Stads-Apotheek; door de gezamenlijke aandeelhouders in de Naaml. Vennootschap „Bataviasche Volksapotheek" voor 1000 aandeelen: de zaken behoorende aan die Naamlooze Vennootschap.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. Wartena; 3 commissarissen: de heeren J. A. van Delden, Dr. W. Dominicus en C. A. Rüsch.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 5 % aan den onderdirecteur, 10 % aan het overig Europeesch personeel, 10 % aan de commissarissen, 25 % aan het reservefonds, 5 % aan het ondersteuningsfonds voor de Europeesche geemployeerden, 35 % aan aandeelhouders. Indien er geen onderdirecteur is aangesteld, dan komen de 5 % aan het Europeesch personeel.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 bedraagt, worden de daarvoor genoemde 25 % aldus verdeeld: 5 % aan den directeur, 5 % aan het overig Europeesch personeel, 15 % aan aandeelhouders.

LANDBOUWMAATSCHAPPIJ „GIRIAWAS."
(*Staats-Crt. No. 200, van 26 Augustus 1899*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het exploiteeren van gronden op Java, behalve in de Vorstenlanden, door het telen enz. van thee en andere gewassen en producten. Ook kan de vennootschap deelnemen in andere dergelijke naamlooze vennootschappen, doch alleen onder goedkeuring der Algem. Vergadering van Aandeelhouders.

Kapitaal. *f* 160.000, in 160 aandeelen à *f* 1000.–

Inbreng. Door den heer D. A. J. Kessler voor 30 aandeelen: het erfpachtsperceel Giriawas, gelegen distr. Batoewangie, afd. Soekapoera–Kollot, res. Preanger Regentschappen, en het erfpachtsperceel Sitoe Ajoe, gelegen als voren. De 30 met thee beplante en productief zijnde bouws van Sitoe Ajoe zullen afzonderlijk voor een nader te bepalen prijs worden overgenomen.

Bestuur. 1 directeur: de firma A. Hendrichs & Co.; 3 commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend; van het overige komt 10 % aan een reservefonds; van het daarna resteerende komt 10 % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 80 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 50.000.

SUMATRA–MIJN–SYNDICAAT.
(*Staats-Crt. No. 200, van 26 Augustus 1899*)

Zetel. Amsterdam.

Doel, Het verkrijgen en de exploitatie van vergunningen en concessiën voor exploitatie van bronnen en mijnen, zoowel in Nederl Indië als elders, het vormen van of deelnemen in dergelijke maatschappijen.

Kapitaal. *f* 100.000, in 2 seriën van 100 aandeelen à *f* 500.–. De vennootschap geeft nog uit 30 oprichtersbewijzen.

Inbreng. Door den heer E. M. Ostwalt, namens de heeron F. W. L. C. Kleye en G. Meissner voor 30 oprichtersbewijzen de reeds verkregen vergunningen voor 5 terreinen en nog 2 vergunningen welke zijn aangevraagd, doch nog niet verkregen.

Bestuur. Een raad van bestuur, bestaande uit 3 leden: de heeren G. Friedrich, G. Meissner en de firma Matthes & Ostwalt.

Winsterverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overblijvende komt 15 % aan den raad van bestuur, 85 % aan aandeelhouders. De houders der oprichtersbewijzen ontvangen, vóór eenige uitkeering van dividend, 25 % van hetgeen de gerealiseerde vergunningen en concessiën opbrengen.

ZUID–JAVA–CULTUURMAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 207, van 4 September 1899.*)

Zetel. Utrecht.

Doel. Het aankoopen of op andere wijze verkrijgen van reeds bestaande cultuur-ondernemingen, of het in cultuur brengen van zoogenaamde woeste gronden in Nederl. Indie, mits niet in de res. Soerakarta en Djokjakarta, alsmede de handel in de te verkrijgen producten.

Kapitaal. *f* 255.000, in 510 aandeelen à *f* 500.–

Inbreng. Door de heeren Maintz & Co., voor 460 aandeelen: 2 erfpachtsperceelen genaamd Kali Lominoe en Kali Gading en 2 erfpachtsperceelen, genaamd Bali Sari en Bali Ardjo.

Bestuur 1 of 2 directeuren: de heeren Jhr. J. J. van Asch van Wijck en Jhr. G. W. J. Hooft; 3 commissarissen: de heeren Mr. B. R. W. A. baron Sloet van Hagensdorp, C. J. Kneppelhout van Sterkenburg en J. D. van der Crab.

Winstverdeeling. 15 % aan het reservefonds; van hetgeen overblijft komt 6 % dividend aan aandeelhouders; van het daarna resteerende komt 15 % aan de directie, 15 % aan commissarissen, 70 % aan aandeelhouders. Het bestuur is bevoegd de winst van het eerste boekjaar te bestemmen voor bedrijfskapitaal of voor afschrijvingen op de onderneming.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 100.000.

EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ „KLEIN-AZIË.
(*Staats-Crt. No. 207, van 4 September 1899.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van vergunningen, mijnconcessien, gronden, en het deelnemen in andere dergelijke vennootschappen.

Kapitaal. *f* 2.000.000, in 2000 aandeelen à *f* 1000.—. Het Bestuur is bevoegd eene of meer geldleeningen aan te gaan tot een gezamenlijk maximum bedrag van *f* 200.000, en eene of meer dier leeningen af te lossen uit de eerste winsten der vennootschap.

Bestuur. 1 Raad van beheer, bestaande uit 3 à 5 leden.

Winstverdeeling. Na event. aflossing van geldleeningen, komt eerst 5 % aan het reservefonds, daarna 7 % dividend aan aandeelhouders. Van het overige komt 80 % aan aandeelhouders, 12½ % aan den voorzitter en 7½ % aan de overige leden te samen van den raad van beheer.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 250.000.

MAATSCHAPPIJ TOT VOORTZETTING VAN DE ZAKEN DER FIRMA RUHAAK & Co.
(*Staats-Crt. No. 209, van 6 September 1899.*)

Zetel. Haarlem. Deze kan ook naar Nederl. Indie worden overgebracht.

Doel. Het drijven van handel te Soerabaja en elders in scheepsmaterialen, victualiën, in stoom- en andere werktuigen, watersstaats- en mijnbouwbenoodigdheden, het doen van aannemingen daartoe strekkende.

Kapitaal. *f* 177.000, in 177 aandeelen à *f* 1000.— De directie is gemachtigd eene 6 % leening te sluiten, groot *f* 50.000.

Inbreng. Door den heer E. W. van Someren Gréve voor 174 aandeelen en *f* 1000.— in contanten: de door hem te Soerabaja gedreven handelszaak onder de firma Ruhaak & Co.; de rechten en verplichtingen, voortspruitende uit door deze met de Koninklijke Paketvaartmaatschappij en andere stoomvaartlijnen, landelijke ondernemingen, trammaatschappijen enz., gesloten contracten betreffende levering van materialen en victualien; de roerende inventaris en hare huurrechten op gebouwen en erven, thans bij de firma in gebruik.

Bestuur. 2 directeuren: te Nederland de heer E. W. van Someren Gréve, te Soerabaja de heer J. S. Bos Sulpke; 1 of 2 commissarissen: de heer J. G. Th. Broekmeijer.

Winstverdeeling. Eerst *f* 10.000 op het reservefonds. Van het overige komt hoogstens 5 % aan het personeel.

Reservefonds. Dit is bestemd: 1°. tot aflossing van obligatie-leeningen waarvan dan minstens *f* 10.000 per jaar zal moeten worden uitgeloot; 2°. zoo noodig voor werkkapitaal. Het wordt opgevoerd tot hoogstens *f* 50.000. Het bestuur is bevoegd om wanneer het daartoe aanleiding mocht vinden, meer dan *f* 10.000 op de reserve te brengen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over Juli 1899.

Reizigers, aantal (139.000)	*f*	56.800.—
Goederen, tonnen (69.800)	„	301.100.—
Diverse ontvangsten	„	14.700.—
Totaal	*f*	372.600.—
Per dag-kilometer	„	58.63
Vorig jaar	„	322.800.—
	„	50.79

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 1,603,035.62⁵	„	1,481,814.98
„ per dag-kilometer	„ 36.89	„	34.10

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (93.200)	*f*	30.700.—
Goederen, tonnen (10.600)	„	42.200.—
Diverse ontvangsten	„	2.700.—
Totaal	*f*	75.600.—
Per dag-kilometer	„	43.55
Vorig jaar	„	74.700.—
	„	43.03

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 493,706.25	*f*	488,318.58
„ per dag-kilometer	„ 41.59	„	41.13

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (33.900)	*f*	3.900.—
Goederen, tonnen (12.600)	„	19.200.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal	*f*	23.400.—
Per dag-kilometer	„	31.45
Vorig jaar	„	19.200.—
	„	25.80

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 65,731.59	*f*	56,275.66
„ per dag-kilometer	„ 12.92	„	11.06

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (52.500)	*f*	10.300.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	9.800.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal	*f*	20.500.—
Per dag-kilometer	„	14.01
Vorig jaar	„	13.900.—
	„	9.54

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan	*f*	99.325.42[5]	*f* —
„ per dag-kilometer	„	9.97	„ —

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug. 1899	*f*	117.300	*f*	14.60	259
„ 1898	„	112.700	„	15.—	242
Verschil meer	„	4.600	„	—	
Verschil minder	„	—	„	0.40	
Van 1°. Jan.:					
1899 tot 31 Aug. 1899	„	648.800	„	10.60	252
1898 „ 31 „ 1898	„	612.600	„	10.40	242
Verschil meer	„	36.200	„	0.20	
Verschil minder	„	—	„	—	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.		Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug. 1899	*f*	18.900	*f*	15.60	39
„ 1898	„	18.500	„	15.30	
Verschil meer	„	400	„	0.30	
Van 1°. Jan.:					
1899 tot 31 Aug. 1899	„	142.000	„	15.—	39
1898 „ 31 „ 1898	„	123.900	„	14.20	36
Verschil meer	„	18.100	„	0.80	
Verschil minder	„	—	„	—	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Aug. 1899	*f*	18.100	*f*	14.30	41
„ 1898	„	17.000	„	13.40	
Verschil meer	„	1.100	„	0.90	
Van 1°. Jan.:					
1899 tot 31 Aug. 1899	„	79.700	„	8.—	41
1898 „ 31 „ 1898	„	68.800	„	6.90	
Verschil meer	„	10.900	„	1.10	
Verschil minder	„	—	„	—	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug. 1899	*f* 43.500	*f* 16.70	84
„ 1898	„ 34.500	„ 13.20	84
Verschil { meer	„ 9.000	„ 3.50	
Verschil { minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Aug. 1899	„ 194.100	„ 9.50	84
1898 „ 31 „ 1898	„ 148.000	„ 9.10	67
Verschil { meer	„ 46.100	„ 0.40	
Verschil { minder	„ —	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Aug. 1899	*f* 100.200	*f* 12.—	270
„ 1898	„ 51.900	„ 8.90	189
Verschil { meer	„ 48.300	„ 3.10	
Verschil { minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Aug. 1899	„ 502.100	„ 7.80	266
1898 „ 31 „ 1898	„ 212.300	„ 5.70	149
Verschil { meer	„ 289 800	„ 2.10	
Verschil { minder	„ —	„ —	

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Het circa 10 K.M. lange lijnvak Djombang-Dollok (Brantasrivier) werd einde Juni voor goederenvervoer opengesteld en 16 Aug. jl. ook voor reizigersverkeer geopend. Ontvangsten goederenvervoer Juli 1899 *f* 1253 of *f* 4.04 per dagkm.; Aug. *f* 1464 of *f* 4.72 per dagkm. Ontvangsten reizigersvervoer Aug. *f* 322 of *f* 2.— per dagkm.

MODJOKERTO STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Aug. 1899 *f* 8239 of *f* 5.32 per dagkilom. Sedert 1 Jan. 1899 *f* 54.457 of *f* 4.48 per dagkilom.

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Aug. 1899 *f* 28,600, tegen *f* 30,942 in 1898. Sedert 1 Juli 1899 *f* 57,000, tegen *f* 58,100 vorig jaar.

BATAVIA ELECTRISCHE STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1899 *f* 4,200, per dagkm. *f* 27.10.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1899 *f*8100 + *f* 1325. Sedert 1 Jan. *f* 48,885 + *f* 8724.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1899 *f* 6500 + *f* 3281. Sedert 1 Jan. *f* 29,057 + *f* 11,215.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1899 *f* 5600 — *f* 272. Sedert 1 Jan. *f* 35.260 — *f* 2676.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augnstus 1899 *f* 37,500 tegen *f* 24,416. Sedert 1 Jan. *f* 155,000 tegen *f* 98,216.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten Augustus 1899 *f* 10.000 tegen *f* 4,000. Sedert 1 Jan. *f* 77,075 tegen *f* 20,106.

Gemeentebesturen in Indië.
Een rapport van 1878 dat nimmer het licht zag.

MET EEN VOORWOORD DOOR R. A. v. S.

Niet weinig verbaasd waren wij, toen de Indische pers ons het bericht bracht, dat door de Regeering in 1899 commissiën waren benoemd op de hoofdplaatsen van Java om te adviseeren over de heffingen die zouden kunnen strekken tot het scheppen van fondsen voor gemeentelijke instellingen. In afwachting van de eventuëele oprichting van die gemeentelijke besturen, zouden de aan de ingezetenen nieuw op te leggen lasten maar vast gestort worden in 's lands schatkist. Zeker een uitmuntend middel om de gemeente instellingen, vóór ze bestaan, in hooge mate inpopulair te maken!

Intusschen blijkt ten minste hieruit, dat men weder aan het overwegen is van een zaak, die, op nationale wijze, nu al veertig jaar lang aan de orde is, zonder ook maar één stap nader te zijn gekomen tot de oplossing.

Het is nu dan ook nog steeds actueel om iets uit de geschiedenis van de pogingen tot invoering van plaatselijke besturen mede te deelen.

Het was ons bekend, dat er een zeer merkwaardig rapport bestond, dat in 1878 aan den Gouverneur-Generaal is ingediend, door een commissie van advies te Batavia. Maar de inhoud van dat rapport was geheim gehouden.

Laten wij in dezen op de data letten. De Gouverneur-Generaal benoemt die commissie op den 20sten September 1878. Met grooten ijver en groote voortvarendheid heeft de Commissie gewerkt. Blijkbaar heeft ze zich illusiën gemaakt over den invloed van haar advies, dat reeds 31 December 1878 in handen van den Gouverneur-Generaal was, met de dringende aanbeveling aan de Regeering om het te publiceeren. De Regeering heeft zich wel gewacht, die aanbeveling op te volgen. Het rapport was daarvoor te kras! Nimmer is het in 't licht verschenen. We wisten dat het bestond, maar men was er ijselijk geheimzinnig mede.

Nu — na 20 jaar — nu de groote meerderheid der commissieleden niet meer tot de levenden behoort, zijn wij door bijzondere omstandigheden in staat gesteld, te doen wat de Regeering twintig jaar geleden naliet.

Veel is er in die twintig jaar in Indië veranderd, en men zou dus verwachten dat het rapport geheel verouderd was. De lezer zal, evenals wij, den indruk krijgen dat dit geenszins op alle punten het geval is. Een groote historische waarde heeft het zeker. Daarom geven wij het hier onverkort met de afzonderlijke nota's.

Wij vestigen in het bijzonder de aandacht op de door Mr. N. P. van den Berg onderteekende Bijlagen I en II, die, op zich zelf genomen, een beter lot verdiend hadden, dan onder het stof der archieven te worden bedolven.

Wij zijn innig verheugd, dat wij in staat waren, zij het dan na zóóveel jaren, deze interessante bijdrage tot het eindelooze vraagstuk der gemeentebesturen op te duikelen uit de befaamde Indische rijksdoofpot.

Het geheel is een bewijs, dat de leden dezer Commissie van advies niet schroomden voor hun meening uit te komen, ook waar die zoo onaangenaam voor de toenmalige regeering was, dat deze het rapport, tegen den uitgedrukten wensch der commissie, verdonkeremaand heeft. v. S.

EXTRACT uit het Register der Besluiten van den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië.

No. 4.

Buitenzorg, den 20 September 1878.

Gelet op de in de *Javasche Courant* van 21 Juni 1878, No. 49, opgenomen missive van den eersten gouvernements secretaris van den 20^{en} dier maand No. 1006, luidende als volgt:

No. 1006. Batavia, den 20 Junij 1878.

Aan den Resident van Batavia.

Sinds tal van jaren is aanhangig de quaestie in hoever het wenschelijk en mogelijk moet worden geacht, om door het in het leven roepen van plaatselijke of gemeente besturen, aan de

burgerij eene zekere mate van invloed te schenken op den gang van zaken in de voornaamste plaatsen in Nederlandsch-Indië.

Om tot eene oplossing van dit gewichtig vraagstuk te geraken, zou de Regeering alsnog gaarne de vraag beantwoord zien, of de particuliere ingezetenen ter hoofdplaatsen genegen zijn in hun eigen belang als plaatselijk bestuur op te treden en werkzaam te zijn.

Daaromtrent zou zekerheid te bekomen, zijn door de raadpleging van eenige notabele ingezetenen, om te beginnen van Batavia, die niet tot den eigenlijken ambtenaarstand behooren.

Men zou die ingezetenen de zaak als volgt kunnen voorstellen. Er worde te Batavia eene commissie door den Gouverneur-Generaal benoemd van bijvoorbeeld 12 of meer personen, ten einde de zaken der gemeente te beheeren onder het voorzitterschap van den resident.

Zij zou, behoudens goedkeuring van den Gouverneur Generaal, bevoegd moeten zijn tot het uitschrijven van plaatselijke belastingen, tot het maken van politieverordeningen, tot regeling der gemeente uitgaven, enz.

Daartoe zouden aan de gemeente eenige belastingen geheel of ten deele moeten worden afgestaan. Als zoodanig zouden in aanmerking komen bij voorbeeld de contributie voor de schutterij; een deel van de opbrengst der verponding; wellicht zouden de bij de wet van 12 dezer in beginsel vastgestelde personeele en patentbelastingen gedeeltelijk voor dat doel bestemd kunnen worden. Ten laste der gemeente zouden dan komen het onderhoud van bruggen, straten en wegen, alsmede van sommige gebouwen die haar van Rijkswege zouden zijn af te staan, en van de overige eigendommen der gemeente als kaden, marktplaatsen, kerkhoven enz., voorts de uitgaven betreffende politie, straatverlichting, oeleering; en wellicht ook lager onderwijs (bewaarscholen, enz.); eindelijk armenzorg, beheer der liefdadige instellingen enz., waartoe dan de van gouvernementswege verstrekte subsidiën onder het beheer der gemeente zouden komen.

Vooreerst zou die commissie alleen uit Europeanen of met hen gelijkgestelden moeten bestaan, tenzij men onder de Oosterlingen geschikte personen mocht kunnen aanwijzen.

Op bekomen last, heb ik de eer UEdG. te verzoeken eenige notabele ingezetenen van Batavia op voorschreven wijze in de gelegenheid te stellen om van hunne wenschen en denkbeelden

ten aanzien van deze aangelegenheid te doen blijken en daarvan, vergezeld van Uwe consideratiën en advies, te zijner tijd aan de Regeering mededeeling te doen.

De 1ste Gouvernements Secretaris,

(*w. g.*) DE BLAAUW.

Gelezen de missive van den resident van Batavia van 14 September 1878, lett. N. N.

Is goedgevonden en verstaan:

De Heeren: Mr. N. P. VAN DEN BERG, President der Javasche Bank; Mr. F. H. GERRITSEN, Advokaat en Prokureur bij het Hoog gerechtshof van Ned.-Indië; I. R. KLEIJN, Notaris te Batavia; C. P. LOHR, President van de Factorij der Ned. Handel Maatschappij; J. J. VAN SANTEN, Hoofdagent der Ned. Ind. Handelsbank; W. SUERMONDT WZN., Hoofdagent van de Internationale Crediet- en Handels vereeniging „Rotterdam"; S. VERBURGH, Hoofdingenieur der 1ste klasse bij den Waterstaat en 's lands burgerlijke openbare werken; in commissie te benoemen onder voorzitterschap van den Resident van Batavia met uitnoodiging om aan de Regeering advies uit te brengen over het denkbeeld in de voorschreven missive van den eersten gouvernements secretaris van 20 Junij 1878 No. 1006 bedoeld.

Afschrift dezes zal worden gezonden aan den Raad van Indië tot informatie en extract verleend aan den directeur van binnenlandsch bestuur, den resident van Batavia en de benoemden tot informatie en naricht.

Accordeert met voornoemd Register,

De Gouvernements Secretaris,

(*w. g.*) PANNEKOEK.

HET RAPPORT DER COMMISSIE VAN ADVIES.

Batavia, 31 December 1878.

Aan Zijne Excellentie
den Gouverneur-Generaal van Nederlandsch-Indië, enz. enz.

§ 1. Door Uwe Excellentie bij Haar besluit van 20 September j.l. N°. 4 geroepen om aan de Regeering advies uit te brengen over het denkbeeld om door de invoering van plaatselijke- of gemeentebesturen aan de burgerij eene zekere mate van invloed te schenken

op den gang van zaken in de voornaamste plaatsen in Nederlandsch-Indië, hebben de ondergeteekenden, in voldoening aan deze gewichtige opdracht, de eer Uwer Excellentie, als resultaat van hun onderzoek en hunne beraadslagingen, het volgende mede te deelen:

§ 2. Ofschoon bekend met de omstandigheid, dat de thans door de Regeering weder ter sprake gebrachte quaestie meermalen een onderwerp van ernstig beraad voor Haar heeft uitgemaakt, ontbrak den ondergeteekenden echter voor een goed deel de wetenschap van de ter zake bereids vroeger ingewonnen adviezen en rapporten, en ter juistere beoordeeling van het aan hunne overwegingen onderworpen denkbeeld kwam het hun dus wenschelijk voor om zich in de eerste plaats door kennisneming van de beschikbare rectro-acta voor te bereiden voor de hun toegedachte taak. Door de welwillendheid van den Voorzitter hunner Commissie hiertoe in staat gesteld, hebben de ondergeteekenden de volgende bescheiden kunnen raadplegen:

1°. de missive van den eersten Gouvernements-Secretaris aan den Resident van Batavia van 6 Juli 1857, N°. 1695;
2°. de missive van den Resident van Batavia, aan de Regeering van 14 Juni 1859 N°. 2201;
3°. de missive van den eersten Gouvernements-Secretaris aan den Resident van Batavia van 11 Juni 1861 N°. 1520;
4°. de missive van den Resident van Batavia aan de Regeering van 26 Maart 1862 N°. 1100, strekkende ten geleide en ter toelichting van een „Concept-Reglement voor den stedelijken of gemeenteraad";
5°. de missive van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur aan den Resident van Batavia, van 5 October 1870 N°. 6575;
6°. het antwoord van den Resident van 31 Augustus 1871 N°. 5304;
7°. het Gouvernementsbesluit van 1 April 1863 N°. 45, houdende benoeming van eene Commissie om het boven sub 4 vermelde Concept-Reglement voor den stedelijken of gemeenteraad te behandelen, en naar aanleiding daarvan een uitgewerkt plan voor de instelling en werking van gemeentebesturen op de hoofdplaatsen van Nederlandsch-Indië te ontwerpen en der Regeering aan te bieden;
8°. de missive der sub 7 bedoelde Commissie aan den Gouverneur-Generaal van 26 Februari 1856, strekkende ter aanbieding van:

A. Algemeene bepalingen betreffende gemeenten en gemeentebesturen;
B. Algemeen reglement op de gemeentebesturen; en
C. Nota van toelichting op de beide ontwerpen A en B;
welke bescheiden, en wel meer speciaal die sub 1 en 2 omschreven, nog worden aangevuld door de in het Tijdschrift voor Nederlandsch-Indië van 1862 deel I, bl. 342/359 afgedrukte adviezen van den toenmaligen Gouverneur van Sumatra's Westkust, den Generaal-Majoor J. van Swieten, en het afzonderlijk advies van een der leden van den Raad van Indië, een overzicht bevattende van de meeningen van al de autoriteiten, die in Juli 1857 tegelijk met den Resident van Batavia, over „de noodzakelijkheid en mogelijkheid tot duurzame daarstelling van gemeentelijke instellingen in Nederlandsch-Indië" geraadpleegd zijn.

§ 3. De kennisneming nu van een en ander heeft de ondergeteekenden geleerd, niet alleen dat de invoering van gemeentebesturen in Nederlandsch-Indië bereids een punt van zorgvolle overweging bij de Regeering uitmaakte toen er, voor zoover bekend is, voor het eerst in de pers de aandacht op werd gevestigd (*Tijdschrift voor N.-I.* 1858, I, bl. 49), — maar dat de Regeering met de door haar ter sprake gebrachte hervorming geenszins de tot standbrenging van iets nieuws of iets onbekends, doch veeleer een terugkeer tot eene vroeger bestaan hebbende orde van zaken op het oog heeft gehad. Immers in den brief van den eersten Gouv.-Secretaris aan den Resident van Batavia van 6 Juli 1857 N°. 1695 wordt o.a. gewaagd van „de *vernietiging* van alle gemeentelijke instellingen" onder de Europeesche gemeente ter hoofdplaats, terwijl in den brief van dienzelfden hoofdambtenaar van 11 Juni 1861 No. 1520 de Resident wordt uitgenoodigd om bij de bewerking van het van hem verlangde plan „voor de daarstelling en werking van gemeentelijke instellingen op de hoofdplaatsen van N. I." te rade te gaan met de „op zoodanige instellingen betrekkelijke titels der Bataviasche Statuten, speciaal die betreffende Schepenen en Heemraden".

Deze verwijzing naar het verledene achten de ondergeteekenden ook thans niet geheel te onpas. Raadpleegt men namelijk de geschiedenis van bedoelde stedelijke collegiën, zooals zij door een der leden der commissie in bijgaande Nota is uiteengezet, dan blijkt, dat het Indisch Bestuur ten tijde der Compagnie,

die zeker niet onverschillig was voor het prestige van het gezag van de vroegste tijden af een op zich zelf staand lichaam, belast met het beheer en het toezicht over de plaatselijke aangelegenheden in stand heeft gehouden, terwijl een der opperlandvoogden die er meer dan eenig ander op uit was om het hem toevertrouwde gezag per fas et nefas hoog te houden, aan dat lichaam een werkkring en eene bevoegdheid heeft toegekend, die zeer nabij komen aan de bedoelingen van Uwe Excellentie zooals die zijn nedergelegd in Haar boven aangehaald besluit van 20 September jl. No. 4.

Hoe groot nu ook het verschil moge wezen tusschen het verledene en het tegenwoordige, en hoeveel er ook moge te zeggen vallen voor de meening van een der leden onzer Commissie, dat het verschil in toestanden tusschen toen en nu eigenlijk veel te belangrijk is om ten deze eenige vergelijking welke ook te kunnen toelaten, het staat vast, dat de instelling van stedelijke of gemeentelijke collegiën in N. I. niet gezegd kon worden eene „revolutionaire nieuwigheid" te wezen, „in strijd met de voorvaderlijke wijsheid en voorzichtigheid", en onze commissie is dan ook eenparig van oordeel, dat er geen enkele grond bestaat om aan te nemen, dat dergelijke collegiën het centraal gezag ooit zullen kunnen ondermijnen of naar de kroon steken.

§ 4. Men opperde echter de vraag of de zaak niet dadelijk een geheel ander aanzien erlangt, wanneer aanleiding mocht gevonden worden om eene meer vrijgevige samenstelling dier collegiën te gedogen en de keuze der leden over te dragen aan de ingezetenen in den geest zooals dit in het boven sub 8 B omschreven ontwerp der commissie van 1863 is aangegeven, en of men zonder vrees kon zijn dat op dien voet onder de hier bestaande omstandigheden niet een voor het aanzien van het centraal gezag schadelijk imperium in imperio zou kunnen geschapen worden, doch tegenover deze opvatting meende men met volle recht te mogen wijzen op den staat van zaken die in dit opzicht in Britsch-Indië wordt aangetroffen.

Dáár, niet minder dan hier, is het eene levensquaestie dat het gezag der Regeering hoog gehouden en voor elken rechtstreekschen of zijdelingschen inbreuk gevrijwaard worde, maar dit neemt niet weg dat juist de Britsch-Indische Regeering er met voorliefde naar streeft niet alleen om het aantal zelfstandige gemeenten,

tot in de verste binnenlanden toe te vermenigvuldigen, maar ook om aan de gemeentebesturen op de groote hoofdplaatsen eene van het centraal gezag meer en meer onafhankelijk wordende samenstelling te waarborgen, gelijk zulks meer in bijzonderheden wordt aangetoond in de als bijlaag II hierbij gevoegde Nota van een der leden onzer Commissie.

Er blijkt uit, dat de hoofdplaatsen van Britsch-Indië tegenwoordig gemeentebesturen bezitten, wier leden voor de helft of twee derden door de hiertoe bevoegde ingezetenen der gemeente gekozen worden, en wel verre nu dat het centraal gezag zich door die instellingen bedreigd ziet, ontbreekt het niet aan officiëele verklaringen, die het bewijs leveren dat de Regeering met de werking er van hoogelijk is ingenomen.

Niets schijnt daarom minder als bewezen te kunnen worden aangenomen dan de stelling, dat gemeente besturen samengesteld op den voet zooals dit op de hoofdplaatsen van Britsch-Indië het geval is, in Nederlandsch-Indië tot ondermijning van het gezag zullen leiden, en de ondergeteekenden waren ten slotte dan ook eenparig van oordeel dat het voordragen van die stelling degelijker bewijs vereischt, voor men er eenige waarde aan hechten mag.

§ 5. Maar al blijft, gelijk te verwachten is, zoodanig bewijs achterwege dan brengt dit nog niet mede dat een bevestigend antwoord volgen moet op de vraag, of de invoering van gemeentelijke instellingen in Nederlandsch Indië noodig, of althans wenschlijk is te achten.

Aan de zekerheid dat dergelijke instellingen geen kwaad zullen brouwen, heeft men natuurlijk niet genoeg. Men moet kunnen aantoonen dat zij wezenlijk nut zullen stichten, en ter beoordeeling van dit punt is het onmisbaar, dat men het vooraf eens zij over de vraag, met welk doel men gemeente besturen in het leven wenscht te roepen?

Is het voornamelijk te doen, gelijk de Regeering in 1857 meer bepaald schijnt bedoeld te hebben, om de hier gevestigde Europeanen te nopen tot een verlengd verblijf in Indië, dan zal elke poging tot teleurstelling leiden kunnen. Reeds werd dit op de meest overtuigende wijze aangetoond door den Resident van Batavia Jhr. Mr. D. A. Junius van Hemert in zijne aan de Regeering gerichte missive van 14 Juni 1859, en voor zoover het dit deel

van zijn betoog betreft zou geen der ondergeteekenden aarzelen het zonder eenig voorbehoud te onderschrijven. Wel verre toch dat in de sedert weder verloopen twintig jaren gebleken zou zijn van meerdere lust van den kant der Europeesche ingezetenen om zich voor goed in Indië te vestigen, kan als zeker worden aangenomen dat de in dat tijdsverloop zoo veel gemakkelijker geworden reisgelegenheden tusschen Oost en West menigeen, die er vroeger niet aan gedacht zou hebben om Indië te verlaten, het besluit heeft doen nemen om in Nederland of elders in Europa verblijf te gaan houden.

Terugkeer naar Indië van hen, die genoegzame middelen bezitten om in gematigder luchtstreek op redelijken voet te leven, blijft thans niet minder eene uitzondering dan eene eeuw geleden, toen van Imhoff dien terugkeer aangemoedigd wenschte te zien door het toekennen van meerdere „distinctie" aan de burgerij van Batavia. Hij was van meening dat de oprichting van een veel zelfstandiger lichaam dan het toen bestaande collegië van Schepenen, de instelling namelijk van een „Vroedschap of Raad, niet gelijk Schepenen uit Burgers en Compagniesdienaren te zamen bestaande, maar uit Burgers alleen" tot het door hem zoo zeer gewenschte doel leiden zou, maar ofschoon de Heeren XVII het voorstel van Van Imhoff met betrekking tot „de distinctie van de burgers" niet „onaannemelijk" vonden, bleef het nemen van een proef met de verwezenlijking zijner denkbeelden echter achterwege, en de ondervinding van vroeger kan ten deze dus niet worden geraadpleegd. Men kan alleen te rade gaan met de thans bestaande toestanden, en de waarneming hiervan maakt het voor de ondergeteekenden althans tot eene besliste zaak, dat de ter algemeene vergadering van het Indische Genootschap te 's Gravenhage van 23 Januari 1877 geopperde vraag, of iemand, wanneer hij reeds met één voet op den valreep stond en hem eenig wethouderschap of iets dergelijks in Indië werd aangeboden, er toe besluiten zou om terug te keeren en zijn vertrek te verdagen, niet dan ontkennend kan worden beantwoord.

§ 6. Heeft onze commissie zich met betrekking tot het in de vorige paragraaf besproken onderwerp geheel kunnen vereenigen met het ter zake uitgebrachte advies van den Resident Junius van Hemert, na eenig debat heeft zij ook eenparig moeten instemmen met zijne conclusie, dat, al moge de invoering van

gemeentelijke instellingen geen invloed kunnen uitoefenen op het voortdurend verblijf van den Europeaan in deze gewesten, de zaak op zich zelf toch aanbeveling verdienen kan op grond van de omstandigheid, dat het centraal gezag aan de plaatselijke belangen van Batavia en andere hoofdplaatsen in Indië niet die aandacht wijden kan, welke zij verdienen.

De Resident Schaap heeft getracht deze stelling in zijn brief aan de Regeering van 26 Maart 1862 No. 1100 te ontzenuwen door te wijzen op de trouwe zorgen voor de belangen der plaats, die verschillende hoofden van gewestelijk bestuur aan den dag hebben gelegd; maar naar het oordeel van de ondergeteekenden doet het door genoemden Resident geleverde betoog de juistheid van de door hem bestreden stelling duidelijk aan het licht komen.

Het moge niet zijn tegen te spreken, dat meerdere residenten van Batavia in het belang der plaats gewoekerd hebben met de middelen, waarover zij konden beschikken, het staat met dat al vast, dat het grootendeels van hunne persoonlijkheid, van hunne meerdere of mindere belangstelling in de publieke zaak heeft moeten afhangen of de aangelegenheden der gemeente naar eisch en met den noodigen klem behartigd werden.

Dank zij de welwillende medewerking van het centraal gezag is op dit gebied in de laatste jaren ter hoofdplaats Batavia vooral ontzaglijk veel goeds tot stand gekomen, b. v. de zoo doelmatige watervoorziening der plaats, waardoor aan de inlandsche en daarmede gelijkgestelde bevolking vooral een onschatbare weldaad is bewezen, maar op hoeveel verbeteringen ook bovendien nog kan gewezen worden, het lijdt geen tegenspraak dat nog veel gebrekkigs bestaat, waarmede een goed samengesteld gemeente bestuur op den duur zeker geen vrede zou kunnen hebben.

De wijze b. v. waarop de plaats zich gaandeweg uitbreidt schijnt zonder eenigen regel of zonder behoorlijk overleg te geschieden, met volkomen miskenning van de voorschriften ter verbetering en verfraaiing van den aanleg der hoofdplaatsen op Java vervat in de circulaire van den Algemeenen Secretaris van 25 November 1838 No. 850 (Bijblad No. 525). In Nederland zal een wijs gemeente bestuur beginnen met volgens een goed beraamd plan straten aan te leggen, opdat aannemers uitgelokt worden aldaar te bouwen en bewoners om zich aldaar te vestigen; maar hier laat men de bewoners naar eigen „willekeur" huizen neerzetten en buurten aanleggen, en komt het maken van wegen of

straten voor rekening van het land gewoonlijk eerst later in aanmerking.

Zeer waarschijnlijk zou de buurt Parapattan-Menteng niet ontsierd en verontreinigd worden door de wagenverhuurderij die men er thans aantreft, en zou men daar ter plaatse het oog kunnen laten gaan over een goed aangelegd sierlijk pleintje, indien een vroeger Resident in zijne plannen om dat terrein open te houden door een gemeente bestuur ware gesteund geworden, — en vrij algemeen was men van meening dat de plannen tot reorganisatie der politie, tot het oprichten van slachthuizen, enz die nu laatstelijk van bestuurswege aan de Regeering zijn ingediend reeds hun beslag zouden gekregen hebben, indien een gemeente bestuur ze had kunnen ter hand nemen.

Ook aan de verfraaiing der plaats zou, meende men, een gemeente bestuur zich sedert lang meer hebben laten gelegen liggen, zoo door het aanleggen van betere wegen over het Koningsplein en het Waterlooplein, als door het stellen van strengere eischen bij den aanleg van trek- en stoomspoorwegen door de kom der gemeente, vooral met betrekking tot de voor dien dienst benoodigde gebouwen, die, voor zoover de thans bestaande stations en halten betreft, gezegd kunnen worden de hoofdplaats van N. I. in hooge mate te ontsieren.

Meerdere voorbeelden van dien aard werden aangeroerd om te doen uitkomen, dat wrijving van gedachten en verdeeling van bestuurszorg en van arbeid een beteren waarborg voor den goeden gang van zaken geven moet dan concentreering van al die zorg en arbeid in één persoon kan aanbieden. Men achtte het echter onnoodig om ten deze in te veel bijzonderheden te treden, doch meenden eenige leden deze gelegenheid te mogen aangrijpen om met nadruk verzet aan te teekenen tegen de bittere verwijten, die nu laatstelijk weder in het Voorloopig Verslag van de Tweede Kamer over de Indische begrooting voor 1879 der Indo-Europeesche maatschappij voor de voeten zijn geworpen wegens „de overdreven en onredelijke eischen", welke die maatschappij zich vermeten zou der Regeering te stellen, hoezeer geen enkel goed omschreven voorbeeld ter staving dezer grievende aantijging wordt bijgebracht. Wanneer die maatschappij met volle overtuiging meent te moeten wijzen b. v. op den onhoudbaren toestand van het stadsverband hier ter plaatse, dan geschiedt dit niet omdat zij zelve daar te gelegener tijd een behoorlijk onderkomen hoopt te vinden, maar

wijl zij het in het waarachtige belang van Nederland zelf betreuren, dat jaar in jaar uit een toestand wordt bestendigd, waardoor volgens de getuigenis van de meest bevoegde autoriteiten tal van inlanders ontijdig ten grave worden gesleept, en zoodoende een sterftecijfer bereikt wordt, dat overal elders waarschijnlijk ongelooflijk zou schijnen. Wanneer de Europeesche ingezetenen aandringen op eene betere regeling der politie, dan geschiedt dit niet in het belang van de welgestelden onder hen, want dezen plegen door het aanstellen van wakers op eigen kosten op voldoende wijze voor de veiligheid van hunne eigendommen en bezittingen te zorgen, maar dan geschiedt zulks in het belang van hunne minder bevoorrechte landgenooten en van de inlandsche gemeente, die in de eerste plaats al het bezwaar ondervinden van den thans bestaanden gebrekkigen toestand van het politiewezen. Zoo is het ook gelegen met al die overige „eischen" van den kant der Indo-Europeanen, waaraan men in Nederland aanstoot neemt, als ware men van meening dat het een van de eerste plichten van den Europeaan in Indië is om met volkomen onverschilligheid voor de belangen van zijne medeburgers (ook die medeburgers welke tot de inlandsche en daarmede gelijk gestelde bevolking behooren) lijdzaam aan te zien en te prijzen, al wat zijne bestuurders goed vinden te wijzen. Even onberaden als het zijn zou om in het beschaafde Europa het streven van den kant der ingezetenen naar betere vervoermiddelen, naar behoorlijke zorg voor de hygiène, naar voldoende politiezorg, enz. aan te merken, als de uiting van onredelijken drang en van zelfzuchtige oogmerken van den kant der hoogere standen in de maatschappij, even ondoordacht, ja kinderachtig mag het, naar het gevoelen van de leden die de hier wedergegeven beschouwing in het midden brachten, genoemd worden, om hen, die zich in Indië niet onverschillig toonen voor het lot hunner medeburgers te brandmerken als onvaderlandslievende mannen, die er slechts op uit zijn om door „overdreven en het peil der redelijkheid te boven gaande eischen" de taak der Regeering te bemoeilijken.

Zonder in alle opzichten met deze beschouwing te willen medegaan kwamen nagenoeg alle leden, na voortgezet debat over hetgeen nog zou behooren gedaan te worden zoo ter verfraaiing der plaats, als ter betere verzekering van de belangen van hare verschillende ingezetenen tot de slotsom dat al die belangen onmogelijk tot hun recht komen kunnen onder het thans be-

staande stelsel, dat elke uitgaaf ten behoeve der gemeente afhankelijk maakt van het goedvinden van den Resident, van een of meer departementschefs, van de leden van den Raad van Indië, van den Gouverneur Generaal, van den Minister van Koloniën, van de ambtenaren van zijn departement, en eindelijk van de leden der Staten Generaal.

Dit stelsel leidt er noodwendig toe, dat het centraal gezag zich moet bezighouden zelfs met allerlei nietigheden, die op plaats zelf behoorden te worden afgedaan, gelijk het geval worden moet bij het bestaan van zelfstandige gemeente besturen, en in beginsel mag het dan ook als vaststaande worden aangenomen, dat het een nuttige en uit dien hoofde ook eene wenschelijke zaak wezen moet om dergelijke besturen in het leven te roepen.

§ 7. Ofschoon volkomen instemmende met de voorafgaande beschouwingen, en levendig toejuichende elken stap, die rechtstreeks of zijdelings zou kunnen leiden tot meerdere decentralisatie in Indië, meende een der leden echter te moeten opmerken dat afdoende verbetering in dit opzicht zijns inziens alleen zou kunnen worden verkregen, door eene met ernst aangevatte decentralisatie van boven af, door overbrenging van het zwaartepunt van het centraal gezag naar de plaats waar het behoort te worden uitgeoefend, en in verband met deze opmerking wenschte hij aangeteekend te zien, dat eene zoodanige voor het waarachtig heil van Indië onmisbare en onafwijsbare hervorming geenszins ten gevolge behoeft te hebben de overbrenging van het bestuur over Indië in handen van particuliere fortuinzoekers, zooals men veelal de zaak in Nederland pleegt voor te stellen, ten einde haar des te gemakkelijker te kunnen bestrijden, want waar het, naar de meening van bedoeld lid in werkelijkheid slechts op behoeft aan te komen, is de aanvulling van den uit vijf Indische ambtenaren samen te stellen Raad van Indië met een viertal leden door den Koning te benoemen op voordracht b.v. van de Tweede Kamer, op dezelfde wijze waarop Art. 158 der Grondwet haar het recht waarborgt om ter vervulling van eene voorgevallen vacature in den Hoogen Raad der Nederlanden eene nominatie van vijf leden aan den Koning aan te bieden en waarvoor als van zelf in de eerste plaats in aanmerking zouden moeten komen mannen, die zich in Nederland op staatkundig of staathuishoudkundig gebied onderscheiden hebben. Door een

dergelijk met den Gouverneur-Generaal samenwerkend Collegie, dat het als een zijner voornaamste en duurste verplichtingen zou hebben te beschouwen om te waken tegen elke willekeurige beschikking over de middelen van Indië van den kant der uitvoerende of der wetgevende macht in Nederland, zou, naar het oordeel van de voorstanders van dit denkbeeld, spoediger tot een meer natuurlijken en gezonden staat van zaken in Indië geraakt worden, dan door de instelling van gemeentebesturen, waarvan het zelfs twijfelachtig mag geacht worden of zij zich op den duur wel zullen kunnen verdragen met het thans bestaande bestuur over Indië, zooals het zich in de laatste jaren onder de werking van de comptabiliteitswet heeft ontwikkeld. Conflicten van allerlei aard schijnen bij een dergelijken stand van zaken niet te zullen kunnen uitblijven, daar toch de verhouding van de Nederlandsche Staten Generaal tegenover de gemeenten in Nederland eene geheel andere is dan die, tot het aannemen waarvan zij als van zelf tegenover de gemeenten in Indië zullen genoopt worden.

Deze opmerkingen bleven niet zonder tegenspraak. Een der leden zelfs kwam er met nadruk tegen op. Hij meende het minder gepast, ja minder geoorloofd te moeten noemen om bij deze gelegenheid staatkundige vraagstukken, welke met de zaak der gemeentebesturen in geen rechtstreeks verband staan, althans daar buiten gelaten kunnen worden, ter sprake te brengen. Zijns inziens toch kon nooit worden beweerd, dat het aandeel hetwelk het Opperbestuur en de Nederlandsche volksvertegenwoordiging in de leiding der Indische zaken nemen, een bepaald volslagen beletsel behoeft te zijn tegen het ten uitvoer brengen der maatregelen welke hier voor Indië wenschelijk worden geacht. Hoe velen ook van meening mogen zijn, dat het tot stand komen van voor Indië nuttige zaken langs den thans gevolgden weg gevaar loopt wegens de tegenstrijdige belangen en inzichten van de onderscheidene machten die moeten gekend worden, volgens het bedoelde lid behoorde men zich stelselmatig van eenig oordeel hierover te onthouden bij de behandeling der quaestie, waar het thans op aankomt, en moest men den toestand, welke natuurlijk op alle Indische aangelegenheden, waarvan het werk der eerste gemeenteraden slechts een zeer gering deel zou uitmaken, van invloed moet wezen, nemen gelijk hij is, in het vertrouwen, dat het goede, hetwelk wordt voorgesteld, waardeering zal vinden.

De hier voorgedragen opvatting, dat beschouwingen van staatkundigen aard eigenlijk lagen buiten het terrein, waarop de commissie zich had te bewegen, kon bij de overige leden intusschen geen ingang vinden. Huns inziens was het vraagstuk door de Regeering aan de beoordeeling der commissie onderworpen een bij uitnemendheid staatkundig vraagstuk, een vraagstuk, dat de grondslagen raakte van het bestaande Koloniale regeeringsbeleid, en aan de ernstige, nauwgezette en vrijmoedige bespreking waarvan de commissie zich niet zou kunnen en mogen onttrekken, zonder te kort te doen aan het doel harer instelling.

Geheel in dien geest werd dan ook door eenige leden met volkomen instemming hunnerzijds de aandacht gevestigd op de bedenking in het midden gebracht door het Amsterdamsche *Handelsblad* van 30 October jl., dat de quaestie der gemeentebesturen in Indië beheerscht wordt „door de financieële quaestie, „en dat, zoolang de overschotten van Indische rekeningen bloot „staan aan benadering door Nederland, niet door overbrenging „van een deel der Indische begrooting bij gemeentebesturen, een „deur mag geopend worden voor verruiming van de Nederlandsch-„Indische begrooting." Huns inziens was het eene onmogelijkheid, dat de algemeene belangen van Indië ooit tot hun volle recht zouden kunnen komen, zoolang de Nederlandsche wetgever de macht had om de Indische begrooting zoodanig in te richten, dat zij in elk geval met een min of meer belangrijk overschot zou moeten sluiten; en al mocht nu op het oogenblik in Nederland eene wet tot regeling der financieële verhouding tusschen Indië en het moederland in behandeling zijn, wat men van de strekking dier regeling had vernomen wettigde, naar de opvatting van bedoelde leden, slechts al te zeer de vrees, dat in die verhouding slechts in schijn, geenszins in het wezen der zaak verandering zou worden gebracht. In hun oog zou die wet slechts op eene teleurstelling te meer voor Indië moeten uitloopen, indien zij het niet boven allen twijfel zeker stelde, dat (om de woorden over te nemen, die in § 3 van het Voorloopig Verslag der Tweede Kamer over de Indische begrooting voor 1879 te lezen staan) „als het moederland terug ontvangt wat het voor Indië recht-„streeks uitgeeft, het niets meer van de Kolonie te vorderen heeft, „maar zich vergenoegen moet met de zeer groote indirecte voor-„deelen, die uit het bezit van Indië voortvloeien." „Liever geen „regeling," meenden ook de bedoelde leden van onze commissie

te moeten opmerken, „dan eene zoodanige, die in den grond der „zaak alles bij het oude laat en de voordeelen eener geheele „afscheiding noodwendig moet doen verloren gaan."

Door de thans voorgestelde wet zal, volgens diezelfde leden in geen enkel opzicht eenigen inbreuk worden gemaakt op „de „onbegrensde macht der Staten Generaal," die gelijk Mr. J. P. van Bosse het in zijn opstel over Decentralisatie in Nederlandsch-Indië (*Gids*, 1875, IV. 417) geschetst heeft, „zulk een verderfe- „lijken invloed uitoefent op de behandeling van Indische bestuurs- „zaken," (bl. 435); en nu moge die schrijver in zijn aangehaald opstel verder hebben trachten te betoogen, dat aan „de feitelijke „centralisatie van het gezag op het Plein en Binnenhof", volgens hem „de groote, zoo niet „de eenige bron, waaruit alle moeilijk- „heden ontstaan" (bl. 436), ten deele althans een eind zal kunnen worden gemaakt door het instellen van gemeentebesturen, — de leden, door wie op dit verdienstelijk en op andere punten zoo klemmend betoog meer bijzonder de aandacht werd gevestigd, bleven voor zich zelven de meening toegedaan, dat, hoe nuttig en wenschelijk gemeente-instellingen in Indië in beginsel ook moesten geacht worden, ze in de praktijk weldra blijken zullen onvereenigbaar te zijn met de tegenwoordige inrichting van het centraal bestuur en de thans bestaande orde van zaken.

§ 8. Ofschoon deze opvatting door sommige leden werd bestreden, en de meening, dat de zaak ook onder de bestaande toestanden alleszins levensvatbaar zijn kon, meerdere voorstanders vond, werd de opmerking echter vrij algemeen beaamd, dat de medegedeelde beschouwingen in zekeren zin hare bekrachtiging vonden in het algemeene wantrouwen, waarmede het denkbeeld der Regeering om over te gaan tot het invoeren van gemeente-instellingen door de gemeente zelf was begroet geworden. Zelden toch heeft het woord van den dichter, dat men de Grieken vreezen moet, ook dan als zij met geschenken aankomen, meer eenparige instemming gevonden dan in het hier bedoelde geval. Nog geheel onder den indruk van de voorgenomen invoering van nieuwe rijksbelastingen, waarvan de groote meerderheid van Indië's ingezetenen noch de billijkheid noch de rechtvaardigheid konde toegeven, in volkomen overeenstemming met de meening door den heer Fransen van de Putte in de zitting der Tweede Kamer van 14 Mei jl. uitgesproken, ziet het groote publiek in

het thans op nieuw aanhangig maken van het vraagstuk der gemeentelijke instellingen in Nederlandsch-Indië, zooal niet den toeleg om langs dien weg de lasten der ingezetenen indirect te verzwaren, dan toch eene poging om de gemeente zelf te doen medewerken aan de heffing dier van buitenaf ingevoerde belastingen, — en van daar dat de gemeente zich thans vrij eenparig geuit heeft tegen de verwezenlijking van een denkbeeld, dat vroeger ongetwijfeld vele warme voorstanders zou gevonden hebben, al lag het toen even goed als nu voor de hand, dat gemeente besturen niet bestaanbaar zijn zonder het opleggen van gemeentelasten aan de ingezetenen. Maar de zoo menschkundige opmerking, bereids een paar honderd jaren geleden door de bestuurders van de Engelsche Oost-Indische Compagnie met betrekking tot de aan haar gezag onderworpen Europeesche ingezetenen in Indië gemaakt, „that they would more willingly and liberally disburse „five shillings towards the public good, being taxed by them„selves, than six pence imposed by our despotical power," is ook thans nog ten volle van toepassing, en uit dit oogpunt beschouwd kan, volgens de opmerking van enkele leden, veilig beweerd worden dat de wijze, waarop de Europeanen in Indië, krachtens de uit het moederland ontvangen bevelen, nu eerlang zullen belast worden, zonder dat op een hunner bezwaarschriften in het minst gelet is, nog jaren lang den noodlottigsten invloed op de toestanden en verhoudingen alhier zal uitoefenen.

Vond een der leden in laatstbedoelde opmerkingen aanleiding tot het uitspreken der meening, dat men de goede zijde van het gewraakte belastingsplan niet geheel behoorde te miskennen, in zooverre het er namelijk reeds toegeleid had om de overtuiging van de onhoudbaarheid van het tegenwoordig gevolgde Koloniale regeeringsbeleid, die tot dusver slechts bij eenige weinigen ingang had gevonden, het gemeen goed van velen in Indië te maken; hetzelfde lid, dat vroeger reeds tegen inmenging van staatkundige vraagstukken was opgekomen, meende zich ook met nadruk te moeten verzetten tegen de zijns inziens niet genoegzaam gemotiveerde afkeuring van de belastingsplannen, die de Regeering gemeend had aanhangig te moeten maken. In elk geval wenschte hij zich stelselmatig te onthouden van de openbaring van eenige opinie omtrent die belastingswetten, omdat de behandeling er van niet geacht kan worden te dezer plaatse aan de orde te zijn, en hij voor zich meende dan ook te moeten volstaan met de

opmerking, dat bij de heffing van belastingen door gemeenteraden voor behoeften, waarin niet verwacht kan worden, dat de landsregeering zal voorzien, bezwaren kunnen worden ondervonden van wege den last der rijksbelastingen, die den ingezetenen onverwacht is opgelegd, zonder in verband hiermede nog te willen geacht worden in die rijksbelastingen een beletsel te zien voor de instelling van zoodanige raden.

§ 9. De vraag werd vervolgens besproken op welken voet de hetzij nu of later in het leven te roepen gemeentebesturen zullen moeten worden samengesteld.

In de ter kennis van de Commissie gekomen stukken worden tweëerlei stelsels ontwikkeld, 1° het stelsel om aan den Resident der hoofdplaatsen toe te voegen eene adviseerende commissie van ingezetenen en 2° het stelsel van de commissie van 1863, in hoofdzaak hierop nederkomende, dat de Resident van Batavia alleen zal optreden als hoofd van gewestelijk bestuur en deze eenigermate de plaats zal innemen van Commissaris des Konings in de provinciën van Nederland, terwijl de stedelijke belangen zullen behartigd worden door een gemeenteraad en een college van burgermeester en wethouders, geheel in den geest van de Nederlandsche gemeentewet.

Noch het een, noch het andere stelsel schijnt der tegenwoordige commissie aanbevelenswaardig of toepasselijk: het laatste gaat te ver en het eerste niet ver genoeg.

Een louter adviseerend collegie, welks leden uitsluitend van regeeringswege benoemd worden, zal, uit den aard der zaak, den steun missen, die het bij de gemeente behoort te bezitten om eenigen wezenlijken invloed te kunnen uitoefenen. Het ontaardt noodwendig in eene côterie, die het wantrouwen en den tegenzin van een goed deel der burgerij zal opwekken, even als nu reeds de samenstelling van onze commissie door sommige organen der pers afgekeurd en gehekeld is, omdat men gelijk beweerd wordt den gemoedelijken en gezeten burgerman, die als *blijvend* lid der gemeente mag beschouwd worden er buiten gelaten, en de keuze alleen gevestigd heeft op enkele notabelen, die meer eigenaardig onder de *trekvogels* thuis behooren (*Soerabayasche Courant* van 28 September 1878 N°. 227).

Om diezelfde reden kunnen de ondergeteekenden zich dan ook niet vereenigen met het denkbeeld, nedergelegd in het besluit

van Uwe Excellentie van 20 September jl. N°. 4 om de zaken der gemeente te doen beheeren door eene uitsluitend van regeeringswege te benoemen commissie van 12 of meer personen, maar dit neemt niet weg, dat zij den tijd nog volstrekt niet gekomen achten om over te gaan tot de invoering van gemeentebesturen op den voet door de commissie van 1863, aangegeven. Afgescheiden van de bezwaren, die ontegenzeggelijk verbonden zijn aan de losmaking van den resident van alles wat zuiver plaatselijke belangen betreft, — ligt het voor de hand, dat het in eens een veel te grooten stap vooruit moet geacht worden om van den thans bestaanden toestand zonder eenigen overgang te komen tot een toestand zooals die in de op historische grondslagen rustende Nederlandsche gemeenten bestaat, namelijk tot eene vrije verkiezing van *alle* leden van het gemeentebestuur door de hiertoe bevoegde ingezetenen der gemeente.

Het inslaan van een middenweg beveelt zich daarom als van zelf aan, en eenparig waren de leden der commisiie van oordeel, dat men in dit opzicht niet zonder vrucht zou kunnen te rade gaan met de in Britsch Indië bestaande toestanden. De Regeering houde vooreerst althans aan zich de benoeming van de helft of van twee derden van het getal leden, waaruit de gemeenteraad zal zijn samengesteld, en zij late de keuze van het overige één derde of van de helft over aan de ingezetenen zelven, door hun onder zekere nader overeen te komen voorwaarden kiesbevoegdheid te verleenen. Het door de commissie van 1863 aanbevolen beginsel om het kiesrecht toe te kennen aan alle meerderjarige mannelijke ingezetenen, die op eene bezoldiging van *f* 150 's maands in de eene of, andere betrekking werkzaam zijn, vond bij onze tegenwoordige commissie weinig bijval. Nu de Nederlanders in Europa met betrekking tot het betalen van directe belastingen weldra niets meer zullen te benijden hebben aan de Europeanen in Indië, schijnt het stellen van een census ook voor Indië meer aanbevelenswaardig, doch in elk geval zouden de meeste leden het kiesrecht wenschen toegekend te zien b. v. aan allen die in het bezit zijn van een academischen graad, van eene acte van hoofdonderwijzer en van een aanstelling tot geestelijke bij de Protestantsche, Roomsch-Katholieke, Armenische en casu quo ook Israëlitische gemeente, hetzij door hen al dan niet aan de directe belastingen wordt bijgedragen.

Door enkele leden werd intusschen aanteekening verzocht

van hunne meening dat zij zich van het overbrengen herwaarts van rechtstreeksche verkiezingen in de praktijk weinig goeds beloofden. Zij wezen ter verduidelijking van hunne meening op de vele schaduwzijden van het verkiezingswerk in Nederland, op den ruwen toon waarmede bij dergelijke gelegenheden soms de meest achtenswaardige ingezetenen door het slijk gesleurd of verdacht gemaakt worden, op het van elke verkiezing onafscheidelijke werk der kiesvereenigingen, waartegen in Nederland zelf reeds zoo menige stem zich heeft doen hooren; — en met schrik zeiden zij dan ook het oogenblik te zien aanbreken, waarin de hartstochten der kiezers in Indië op gelijke wijs in beroering zouden worden gebracht.

Deze beschouwing bleef echter niet zonder tegenspraak. Men meende gunstiger verwachting te mogen koesteren van de houding van Indië's Europeesche ingezetenen wanneer zij eenmaal tot deelneming aan gemeentelijke verkiezingen mochten worden toegelaten; maar gaarne erkende men evenwel dat men dergelijke verkiezingen eerst in hare werking zou moeten kunnen gadeslaan, alvorens er een juist oordeel over te vellen, en daarom meende men dan ook het nemen van *een proef* op dit gebied ernstig aan de aandacht der Regeering te mogen aanbevelen, te meer daar een dergelijke proef niet dan bevorderlijk zijn kan aan de kennis van de sociale verhoudingen te dezer hoofdplaats en elders, welke kennis voor de Regeering zelf van het grootste belang is te achten.

§ 10. Vrij algemeen was men de zienswijze toegedaan dat eigenlijk elke stap op het gebied van gemeente instellingen het karakter van eene voorloopige *proef* zou moeten blijven behouden. Zelfs zij, die met de zaak het meest ingenomen bleken, konden niet ontkennen dat zich bij de uitvoering tal van bezwaren zullen voordoen. Vooral de personenquaestie komt hierbij meer bijzonder in aanmerking. Slechts gering toch mag het getal genoemd worden van die ingezetenen, die zich eene benoeming tot lid van een gemeenteraad zullen kunnen laten welgevallen. Verreweg de groote meerderheid van de ondergeteekenden zou voor de aanvaarding van een dergelijk mandaat moeten bedanken, niet uit gebrek aan belangstelling in de publieke zaak, maar wijl hunne beroepsbezigheden hun tegenover het publiek en tegenover hunne lastgevers plichten opleggen, waaraan zij zich niet naar willekeur kunnen onttrekken. De particulier in Indië, hij moge hoog of

laag geplaatst zijn, heeft het in den regel met zijne eigene zaken te druk om veel tijd voor andere zaken te kunnen afzonderen, en men moge uit deze stelling de gevolgtrekking willen afleiden, „dat de Nederlanders in Nederlandsch-Indië er exclusief hun werk van maken om fortuin te vergaren" (Handelingen van het Indisch Genootschap, 1877, bl. 37), billijker voorzeker ware het om te erkennen, dat men zich in Indië met alle krachten wijdt aan de taak die men krachtens zijn beroep te vervullen heeft, ook wanneer hierbij geen direct geldelijk voordeel in het spel is, gelijk dit ongetwijfeld kan gezegd worden van zoo velen aan wie uit den aard van hunne betrekking een vast salaris is gewaarborgd. Dit is dan ook de voorname, zoo niet eenige reden, dat het meestal groote moeite kost om geschikte leden te vinden voor de Kamers van Koophandel, de Commissiën van onderwijs, enz. enz., en het lijdt geen twijfel, dat dezelfde reden ook menigeen zal moeten terughouden van het aanvaarden van de zoo omvangrijke taak, die het lidmaatschap van een gemeenteraad als van zelf medebrengt. Voor velen zal het zelfs bij het bestaan van den besten wil toch onmogelijk zijn om zich aan die taak geregeld te wijden, met het oog op hunne herhaalde afwezigheid van de plaats, waartoe zij door beroepsbezigheden gedwongen worden; getuige het b. v. de omstandigheid, dat de werkzaamheden van onze commissie meer dan een maand lang hebben moeten stilstaan tengevolge van de afwezigheid van twee leden, die zich in het belang hunner zaken naar den Oosthoek hadden moeten begeven.

Op volkomen gelijke gronden zal ook menig ambtenaar moeten aarzelen om zich eene keuze tot lid van een dergelijken raad te laten welgevallen; maar onmogelijk is het niet dat de moeilijkheden, die de meerderheid onzer commissie in dit opzicht ducht, in de praktijk blijken zullen voor eene alleszins bevredigende oplossing vatbaar te zijn, en alleen door het nemen van eene degelijke *proef* zal hieromtrent zekerheid kunnen worden verkregen.

§ 11. Dit is insgelijks het geval met betrekking tot een ander zeer gewichtig onderdeel der quaestie, de vraag namelijk van de toekenning van een lidmaatschap van den gemeenteraad aan vreemde oosterlingen.

Er waren leden, die de meening voorstonden dat de in Indië gevestigde Chineezen en Arabieren staatsrechtelijk als *vreemdelingen* beschouwd werden, en het bedenkelijk moest geacht worden

om hen met betrekking tot de eventueel in het leven te roepen gemeentelijke instellingen gelijke staatkundige rechten als aan de Europeanen en daarmede gelijkgestelden toe te kennen. Maar zonder aan de waarde dezer beschouwing iets te willen te kort doen, kwam men na eenig debat toch vrij eenparig tot de slotsom, dat het niet aanging om de hier bedoelde categorie van medeburgers van alle deelgenootschap aan het gemeentelijk beheer uit te *sluiten*, wijl juist deze categorie bij den eventueelen omslag van gemeente lasten een niet onaanzienlijk deel er in zal te dragen hebben. Het in vergelijking met de hier ter plaatse woonachtige Oostersche Vreemdelingen zoo beperkt aantal Europeanen zal bij overigens volkomen gelijke verdeeling van lasten slechts een betrekkelijk *gering* bedrag van hetgeen tot onderhoud der gemeente vereischt wordt kunnen leveren, en het ware naar het oordeel van de ondergeteekenden dan ook een niet te rechtvaardigen maatregel om alles wat op het beheer der gemeente betrekking heeft uitsluitend aan het minst talrijke deel der gemeente op te dragen.

In beginsel is onze commissie mitsdien zeer stellig gezind voor de toelating van Oostersche Vreemdelingen als mede leden van den gemeenteraad. Voorshands zou zij aan zulk eenen raad wenschen te zien toegevoegd twee Chineezen en een Arabier, te benoemen door de Regeering; maar volgaarne erkent zij in dit opzicht de moeilijkheid van het doen eener goede keuze. Haar is op het oogenblik geen enkele Chinees of Arabier bekend, die de Nederlandsche taal genoeg machtig is om aan de beraadslagingen van een gemeenteraad eenig werkzaam aandeel te kunnnen nemen, en het is derhalve niet tegen te spreken dat het zitting nemen in den raad van mannen tot bedoelden landaard behoorende eene bloote tooneelvertooning worden moet. Maar men zal zich hieraan hebben te onderwerpen, wil men de zaak zelf geen schipbreuk zien lijden op het lijdelijk of daadwerkelijk verzet van eene zeer talrijke klasse van ingezetenen.

Door eenige leden werd de opmerking gemaakt dat dezelfde beschouwingen ook leiden moeten tot het inruimen van eene plaats in het gemeente bestuur aan een of meer vertegenwoordigers van de meest talrijke klasse van allen, de inlandsche ingezetenen der hoofdplaats, maar hoe men in dit opzicht tot eene billijke en rechtvaardige regeling zal kunnen geraken is eene vraag, waarop men het antwoord schuldig moest blijven, want waar,

vroeg men, zijn, buiten enkele hoofden misschien, inlanders van eenigszins voldoende ontwikkeling te vinden om hun het mandaat van lid van een gemeenteraad te kunnen opdragen?

In verband met het voorafgaande verklaarden andere leden evenwel, dat zij volstrekt de noodzakelijkheid niet inzagen, van het zitting nemen van een of meer inlanders in den eventueel op te richten gemeenteraad. Volgens hen toch, neemt de inlander op eenige schaarsche uitzonderingen na, in de Indische samenleving de plaats in van den minderen man, van den proletarier in de Europeesche maatschappij, en evengoed als dáár gemeente besturen bestaan zonder dat de mindere man er zelf zitting in heeft of er rechtstreeks in vertegenwoordigd is, konde, meende men, ook in Indië zonder eenig bezwaar tot de invoering van gemeente besturen worden overgegaan, al zou het inlandsche element er voorloopig geheel buiten moeten blijven. Dat zijne belangen daarom minder behartiging zouden vinden van den kant van hen, die geroepen mochten worden om ook voor die belangen te waken, is eene veronderstelling die, naar het voorkomt, alleen kan worden volgehouden door de adepten der sociaal democratie, of door die Indische specialiteiten in Nederland, die den Europeaan in Indië als den natuurlijken vijand van den inlander plegen af te schilderen.

§ 12. Eindelijk zal alleen door het nemen van een proef zekerheid kunnen erlangd worden omtrent de gewichtigste zijde van het vraagstuk, de financieele quaestie namelijk. Wat zal ter voorziening in de behoeften der gemeente noodig wezen, en welke middelen staan haar hiertoe ten dienste?

Het antwoord op deze vraag is niet gemakkelijk. Het is niet genoeg om na te cijferen, wat in de laatste jaren van regeeringswege ten behoeve van de zuiver plaatselijke belangen van Batavia is uitgegeven, maar het komt er ook op aan om na te gaan, wat uitgegeven zou zijn moeten worden, indien de belangen der gemeente niet bij andere algemeene staatsbelangen hadden moeten achterstaan, indien, met andere woorden, het centraal gezag zijn taak van beheerder der gemeente vervuld had, zooals men dit van een zelfstandig optredend, zorgvuldig gemeentebestuur zou mogen verwachten.

De stukken, welke de commissie heeft kunnen raadplegen, geven hieromtrent niet het minste licht. Wel heeft de resident

Schaap bij zijne boven sub 4 aangeduide missive van 26 Maart 1862 gevoegd eene „Nota van vermoedelijke ontvangsten en uitgaven, welke bij de oprichting van een stedelijk bestuur te Batavia ten bate of ten laste van hetzelve zouden kunnen worden gebracht", volgens welke nota de gemeente uitgaven eene som van *f* 268.540 in het jaar niet zouden behoeven te boven te gaan; maar deze becijfering, waarbij niet eens rekening is gehouden met de kosten van de gemeentelijke politie, heeft voor het tegenwoordig doel geen waarde hoegenaamd.

Onze commissie heeft het dan ook als een zeer gewichtig deel van de haar opgedragen taak beschouwd om tot een goed beredeneerde begrooting van uitgaven voor de gemeente Batavia te geraken, en bijgaande schets met daarbij behoorende nota van toelichting zal Uwe Excellentie het resultaat van haren arbeid doen kennen. Zooals uit die bescheiden blijkt, acht onze commissie eene uitgaaf van *f* 1.200.000 in het jaar noodig om in de behoeften van den dienst der gemeente naar eisch te kunnen voorzien.

Onder genoemd cijfer zijn echter niet begrepen de in het besluit van 20 September jl. No. 4 bedoelde uitgaven voor armenverzorging en voor weezenverpleging, omdat men nagenoeg algemeen het gevoelen was toegedaan, dat alleen een reeds gevestigd gemeentebestuur met de noodige kennis van zaken zal kunnen nagaan tot hoever de taak om zorg te dragen voor de armen onder de Europeanen, de vreemde Oosterlingen en de inlanders zich zal moeten uitstrekken. Onze commissie erkent gaarne dat haar de noodige gegevens ontbreken om een beslist oordeel uit te spreken over dit onderwerp, waaraan zich van zelf het vraagstuk vastknoopt, wat tot wering der toenemende bedelarij zoo van Europeanen als inlanders kan en moet gedaan worden; maar daarentegen aarzelt zij niet om met betrekking tot het beheer der liefdadige instellingen te dezer plaatse de meening van de overgroote meerderheid bekend te stellen, dat onder de bestaande omstandigheden er wel nimmer sprake van zal kunnen wezen om de zorg hiervoor ten laste van de gemeente van Batavia te doen komen. De bevolking der hier ter stede gevestigde weezengestichten is slechts voor een betrekkelijk zeer gering deel uit de gemeente zelf herkomstig. Het grootste contingent aan die bevolking wordt nog steeds geleverd door het Nederlandsch-Indische leger, en dat de kinderen van hen, die hun leven voor het heil van den Staat

veil hebben, na den dood hunner ouders behoorlijk verzorgd en voor verwildering behoed worden, is een belang waarvoor de algemeenheid, d. i. de Staat, in de eerste plaats te zorgen heeft. Dat de Staat in die taak te kort schiet, en de zorg voor de weezen zooveel mogelijk aan de particuliere liefdadigheid van de ingezetenen van Nederlandsch-Indië overlaat, kan geen beweegreden zijn om haar over te dragen aan de gemeenten, die toevalligerwijze het middenpunt zijn geworden waar die verlatenen plegen bijeen te komen.

Door één lid werd intusschen de opmerking gemaakt dat hij zich geen werkelijk nuttig en doelmatig gemeentebestuur kon voorstellen aan hetwelk het beheerend toezicht op armenverzorging en weezenverpleging niet ware toevertrouwd. Dat de bevolking van armen en weezengestichten grootendeels van elders afkomstig is, mocht zijns inziens niet als bezwaar gelden, want hieraan ware te gemoet te komen door eene verrekening met andere gemeenten of met den Staat, evenals dit ook noodwendig het geval moet worden met betrekking tot de in het stadsverband verpleegde lijders, waarmede de gemeente als zoodanig niets heeft te maken.

§ 13. Leverde het ontwerpen van eene gemeente-begrooting van uitgaven eigenaardige moeielijkheden op, nog veel meer deden die moeielijkheden zich gevoelen bij de raming der middelen waarover de gemeente zou moeten beschikken om in hare uitgaven te kunnen voorzien.

Al dadelijk bleek een groot verschil van gevoelen te bestaan over de wijze waarop de gemeente zou moeten gesteld worden in het bezit van de benoodigde middelen. De denkbeelden hieromtrent door de Regeering ontwikkeld in haren brief aan den Resident van Batavia van 20 Juni 1878 N°. 1000, in algemeenen zin hierop nederkomende, dat eenige rijksbelastingen door de Regeering aan de gemeente zullen worden afgestaan, vonden bij sommige leden in beginsel gereeden ingang; maar ook zij moesten ten slotte toegeven dat eene regeling op dien voet schier onoverkomelijke bezwaren dreigde op te leveren nu de Regeering op het punt staat om hare plannen met betrekking tot de invoering van eene personeele belasting voor alle Europeanen en vreemde Oosterlingen en van eene inkomsten-belasting voor de niet-ambtelijke Europeesche ingezetenen ten uitvoer te leggen. Het

is toch niet denkbaar dat eenig gemeentebestuur de hand zal willen leenen aan de heffing van eene inkomstenbeslasting, die alleen de particuliere ingezetenen treft, en alle ambtenaren, wier toekomst door pensioen, enz. in den regel heel wat beter verzekerd is dan die van verreweg de meeste particulieren, vrijlaat.

Maar ook geheel afgescheiden van deze omstandigheid beloofde men zich in de praktijk weinig goeds van de heffing van speciale gemeentelasten, zoolang elke gemeente als het ware zou blijven eene oase in de woestijn, volkomen geisoleerd van de omliggende streek. In Nederland grenst elke gemeente onmiddellijk aan eene andere gemeente, en het centraal gezag zorgt, dat met betrekking tot de in elke gemeente te heffen belastingen eene zekere mate van gelijkheid bewaard blijft. Maar hier zal de heffing van gemeentebelastingen dadelijk een zeker aantal ingezetenen nopen om naar Meester Cornelis of Buitenzorg te emigreeren, tenzij het er toe komen mocht om ook daar gemeentebesturen te vestigen die op het voetspoor van Batavia, aan hunne onderhoorigen gelijke lasten zullen opleggen.

Na alles wel te hebben gewikt en gewogen, en na er o.a. ook zeer bepaald op te hebben gewezen, dat de contributie voor de schutterij die de Regeering als belasting aan de gemeente zou willen afstaan, volstrekt geen inkomst van den Staat is, maar slechts eene verplichte bijdrage van de van dienst vrijgestelden ter stijving der afzonderlijke kas waaruit de kosten der schutterij gedekt worden, — kwam men dan ook eenparig tot de slotsom dat het denkbeeld van afstand aan de gemeente van eenige nader aan te wijzen belastingen, zooals dit o.a. ook is aangegeven in Art. 2 van de door de Commissie van 1863 ontworpen „algemeene bepalingen betreffende gemeente en gemeentebesturen", voor het oogenblik althans, en in elk geval zoolang de zaak het karakter van eene *proefneming* zal blijven behouden, niet voor toepassing vatbaar kan worden geacht. Op den voet, waarop het belastingswezen in Indië eerlang staat geregeld te worden, komt handhaving van het tot dusver gevolgde stelsel van monopoliseering van alle inkomsten ten behoeve van de algemeene schatkist den ondergeteekenden schier onvermijdelijk voor, en onder deze omstandigheden is huns inziens geene andere oplossing der quaestie mogelijk, dan door eene regeling, krachtens welke aan de gemeente van Staatswege een zoodanig jaarlijksch subsidie of toelaag zal worden gewaarborgd, als noodig zijn zal ter be-

strijding van de uitgaven der gemeente op den voet, zooals zij door een zelfstandig gemeente bestuur zou behooren beheerd te worden.

Er zal intusschen voor een gemeentebestuur nog veel te doen vallen, waaraan het centraalbestuur als beheerder der gemeente zich in geen geval zou kunnen laten gelegen liggen, en voor zoover ten behoeve hiervan gelden zullen noodig zijn, behoort het gemeentebestuur de bevoegdheid te bezitten, om door het uitschrijven van plaatselijke heffingen in de benoodigde uitgaven te voorzien; en vroeg of laat zal ook het geval zich stellig voordoen dat ter uitvoering van gemeentewerken van buitengewonen aard grootere sommen zullen moeten worden opgenomen dan door belastingen kunnen worden bijeen gegaard. In verband hiermede zal ook de bevoegdheid tot het aangaan van *geldleeningen* aan de gemeente niet kunnen worden onthouden, en wat dit punt betreft, kan onze commissie zich zeer goed vereenigen met de inzichten van de commissie van 1863.

Het staat evenwel bij haar vast, dat onder de gegeven omstandigheden het boven aangegeven subsidiestelsel voorhands de *eenige grondslag* zijn kan van elke hier in te voeren gemeenteformatie, en zij meent als zeker te kunnen stellen, dat het uiterst moeilijk zoo niet onmogelijk, wezen zal om geschikte personen te vinden, bereid om zich op eenigen anderen voet met de zaak in te laten.

§ 14. Voor het geval evenwel, dat deze opvatting blijken mocht onjuist te zijn en de Regeering van haar kant van het door onze commissie aangeprezen stelsel van subsidieëring der gemeenten niet mocht willen weten, blijft de vraag nog te behandelen, welke rijksbelastingen c.q. het gevoegelijkst aan de gemeente zullen kunnen worden afgestaan. De commissie van 1863 heeft hieromtrent hare inzichten ontvouwd in de door haar aan de Regeering ingediende ontwerpen, en in het algemeen kan onze commissie zich met de beschouwingen van hare voorgangster, behoudens de daarin door verloop van tijd van zelf aangebrachte wijzigingen, gereedelijk vereenigen. Ook de ondergeteekenden zijn van meening, dat wanneer eenmaal de mogelijke afstand in beginsel is uitgemaakt, het van betrekkelijk ondergeschikt belang is welke middelen bij voorkeur in aanmerking kunnen komen om te worden afgestaan. Zij zullen zich daarom met dit onderwerp

thans niet opzettelijk bezighouden; maar daarentegen wenschen zij zich een paar opmerkingen te veroorloven naar aanleiding van het door de commissie van 1863 met nadruk op den voorgrond geplaatst beginsel, dat de eventueel in te voeren plaatselijke belastingen den doorvoer, en den uitvoer naar en invoer uit andere gemeenten niet mogen belemmeren, en dat zij niet mogen ten onderwerp hebben eene belasting in arbeid.

Het zou toch kunnen zijn dat bij het stilzwijgen der commissie van 1863 over de bevoegdheid tot het uitschrijven van plaatselijke belastingen op voorwerpen van verbruik, aan het zooeven bedoelde uit de Nederlandsche gemeentewet overgenomen verbod tegen belemmeringen op den in-, uit- en doorvoer van goederen, ook de beteekenis gehecht werd van een absoluut verbod van de heffing van stedelijke accijnsen, eene belastingsvorm die immers altijd in meerdere of mindere mate strekt ter belemmering van het vrije verkeer, en met een dergelijk verbod nu zou onze commissie geenszins kunnen instemmen, want zij betwijfelt het of de toestanden, waarmede men alhier rekening zal hebben te houden, zoo aanmerkelijk afwijken van die, welke in Britsch-Indië worden aangetroffen, dat men met betrekking tot de regeling van het gemeentelijke financiewezen zich hier zal kunnen redden zonder zijne toevlucht te nemen tot heffingen, waarvan de handhaving ginds onvermijdelijk is gebleken. De boven reeds aangehaalde nota van een der leden onzer commissie over de gemeente instellingen in Britsch-Indië leert, dat, op eene enkele uitzondering na, de gemeentelijke inkomsten aldaar voor een zeer aanzienlijk deel voortvloeien uit plaatselijke accijnsen (octroi duties), en hoe dit stelsel in beginsel moge worden afgekeurd, men zal er hier op den duur ook onmogelijk buiten kunnen, want de grens binnen welke men zich alleen met directe belastingen helpen kan is in deze maatschappij niet minder beperkt dan in Britsch-Indië.

Een gemeente bestuur van Batavia zal, volgens sommiger meening, te gelegener tijd misschien er toe kunnen overgaan om de ontworpen rijksinkomsten-belasting voor niet ambtenaren toe te passen op de binnen den kom der gemeente gevestigde landsdienaren en officieren, waardoor der gemeente een baat van *f* 60.000 à *f* 70.000 in het jaar zal kunnen worden verzekerd, maar met betrekking tot de Europeesche ingezetenen in het algemeen zal een zoodanig bestuur met de heffing van directe

belastingen niet veel verder gaan kunnen. Volgens het onlangs verschenen Koloniaal Verslag van 1878 (Bijlaag A, No. III) telt de geheele residentie Batavia 2317 Europeanen en met dezen gelijkgestelden, die als hoofden van huisgezinnen of vrijgezellen eenig beroep of bedrijf uitoefenen. Onder dit getal telt men 1328 ambtenaren en gepensioneerde landsdienaren (gegageerde militairen medegerekend), waar natuurlijk niet veel meer van te halen zal zijn, zoodra zij van gemeentewegen ook over hun inkomen belasting zullen te betalen hebben. Bij gebrek van eene vertrouwbare bevolkings statistiek van de stad Batavia zijn ten deze slechts ruwe gissingen te maken; maar wanneer men in aanmerking neemt, dat b. v. onder de in de residentie Batavia gevestigde 579 handelaren en winkeliers niet minder dan 452 handelsgeëmployeerden begrepen zijn, — dat de 118 landbouwindustriëelen, waarvan de geraadpleegde gegevens gewagen, nagenoeg allen buiten de plaats zelf te huis behooren, — en dat onder de opgegeven 144 nijverheidsondernemers er misschien geen vijf gevonden worden, die met meer dan een twintigtal werklieden arbeiden, dan behoeft het verder geen betoog meer, dat het getal van Batavia's particuliere ingezetenen, al mogen er misschien twee of drie kapitalisten onder schuilen, veel te gering is om er voor de schatkist van stad of land verder veel van te kunnen verwachten. Ieder, die geen vreemdeling is in de Bataviasche samenleving, weet, hoe uiterst beperkt het getal is van hen, wier middelen het toelaten om op werkelijk ruimen en onbekrompen voet te leven, en hoe ook in dit opzicht niet alles goud is wat blinkt, maar de schijn dikwerf bedriegt, heeft de ervaring van den laatsten tijd, helaas, maar al te duidelijk bewezen.

Of de groote massa van Batavia's bevolking, de inlanders en de met dezen gelijkgestelde vreemde Oosterlingen, met goed gevolg zullen kunnen worden onderworpen aan meerdere directe belastingen, verder reikende dan de thans bestaande belasting op de neringen en bedrijven, en de eerlang op Chineezen en Arabieren toe te passen personeele belasting, is eene vraag waarop onze commissie niet gaarne een bevestigend antwoord geven zou, en het is op grond van al het voorafgaande, dat haars inziens aan de alhier in het leven te roepen gemeente besturen ook de bevoegdheid behoort te verblijven om des gevorderd over te gaan tot het heffen van plaatselijke belastingen van verbruik, al is zulks aan de gemeenten in Nederland sedert de afkondiging van de wet

van 7 Juli 1865 Stbl. No. 79 onvoorwaardelijk verboden; en op dezelfde gronden, de overtuiging namelijk dat niet altijd voor Indië past wat te midden van geheel andere toestanden elders proefhoudend werd bevonden, meent onze commissie ook te moeten opkomen tegen het door de commissie van 1863 verlangde verbod van heffingen in natura of belastingen in arbeid.

Zelfs in Nederland zijn dergelijke heffingen niet onbekend; in Frankrijk spelen zij bij het gemeentelijk belastingswezen nog een groote rol, en de omstandigheden kunnen ze hier niet minder aanbevelenswaardig maken dan daar. Het komt er slechts op aan om de zaak op eenen voor alle ingezetenen billijken voet te regelen, zooals zulks in Frankrijk krachtens de bestaande bepalingen met veel overleg geschiedt, met dat gunstig gevolg dat o. a. nog onlangs door Beaulieu in zijn *Traité de la science des finances* de verklaring is afgelegd, „que nous sommes redevable au système des prestations en nature de la plus grande partie de nos chemins et que sans lui notre réseau ne serait qu' embryonnaire". „De 1836 à 1861", voegt dezelfde schrijver er nog bij, „l'on a pu exécuter ainsi 66000 kilomètres de chemins vicinaux de grande communication, 38000 kilomètres de chemius vicinaux ordinaires; et l'on a bâti avec les mêmes ressources 140000 ponceaux et aquedues et plus de 6000 ponts." En de slotsom van zijn betoog, is mitsdien „que, malgré ses inconvénients, le système des prestations en nature doit être maintenu pour la confection des chemins vicinaux aussi longtemps du moins qu' il restera de grandes étendues de chemins à construire." (I, 684).

Er laten zich omstandigheden denken waaronder ditzelfde stelsel ook hier ten bate van de ingezetenen der gemeente met vrucht zal kunnen worden aangewend, en onze commissie kan het derhalve niet raadzaam achten om dit middel onvoorwaardelijk te verwerpen. Men zorge slechts om bij eventueele toepassing er van alle elementen der bevolking, zonder onderscheid, en naar denzelfden maatstaf, aan te slaan, met vrijheid om de te presteeren diensten af te koopen, zooals dit in Frankrijk plaats vindt en in Ceylon met betrekking tot de daar van staatswege gevorderde heerendiensten reeds sedert vele jaren regel is.

Onze commissie wil echter niet ontkennen dat tegen eene dergelijke regeling misschien bezwaren van algemeen staatkundigen aard zullen kunnen worden ingebracht, maar zij acht het niet van hare roeping om hierover thans in opzettelijke beschouwing te treden.

§ 15. De ondergeteekenden meenen hiermede naar hun beste weten te hebben voldaan aan de van Uwe Excellentie ontvangen opdracht om te doen blijken van hunne „*wenschen en denkbeelden*" ten aanzien van de invoering van gemeentebesturen in de voornaamste plaatsen in Nederlandsch-Indië, en meer bepaaldelijk te dezer hoofdplaats. Verder reikt hun mandaat niet, en van de indiening van een bepaald voorstel, van een uitgewerkt plan voor de instelling en werking van gemeentebesturen, zooals dit van de bij besluit van 1 April 1863 No. 45 ingestelde commissie verlangd werd, kan dus uit den aard der zaak geen sprake wezen; — maar bij wijze van resumtie van de voorafgaande beschouwingen wenscht onze commissie ten slotte toch aan te teekenen dat de meerderheid van de tegenwoordige commissie blijft vasthouden aan de *verwachting*, dat het vraagstuk, waarover de Regeering ook eenige niet tot den eigenlijken ambtenaarsstand behoorende ingezetenen heeft gelieven te raadplegen, allengskens eene bevredigende oplossing zal kunnen erlangen, wanneer daarbij kan worden uitgegaan van de volgende grondslagen:

dat de zaken der gemeente zullen beheerd worden door eene commissie van 12 personen onder het voorzitterschap van den Resident;

dat van die twaalf leden, acht leden zullen worden benoemd door de Regeering, en wel vijf uit de ambtelijke of niet ambtelijke, Europeesche ingezetenen, twee Chineezen en een Arabier;

dat de overige vier leden door de Europeesche ingezetenen der gemeente, aan wie op nader te regelen voet het kiesrecht zal worden toegekend, zullen worden verkozen, met dien verstande dat alleen Europeanen en daarmede gelijkgestelden, onverschillig of zij al dan niet tot den ambtelijken stand behooren, voor de kandidatuur in aanmerking kunnen komen;

dat het dagelijksch bestuur der gemeente zal blijven opgedragen aan den Resident, bijgestaan door een hoofdcommissaris van politie, een hoofdingenieur, een secretaris, een ontvanger of kashouder, en het verder benoodigde bureaupersoneel;

dat aan de gemeente van staatswege zal worden gewaarborgd een jaarlijksch subsidie voldoende om de uitgaven te dekken die de Regeering zich thans ten behoeve van de zuiver plaatselijke belangen getroost en zou moeten getroosten, bijaldien harerzijds met betrekking tot het door haar gevoerde gemeentebeheer geene rekening had behooren gehouden te worden met andere algemeene staatsbelangen; en eindelijk

dat ter bestrijding van hetgeen het gemeentebestuur bovendien aan de plaats zal willen ten koste leggen, de hiertoe noodige middelen zullen moeten worden gevonden door plaatselijke heffingen of door het aangaan van leeningen, een en ander onder voorbehoud van goedkeuring van regeeringswege, en met handhaving van het beginsel, dat de renten en aflossingen van de door de gemeente aangegane geldleeningen onder de gewone uitgaven van de jaarlijksche begrooting moeten worden opgenomen.

Onze commissie acht hare taak geëindigd, en hare beschouwingen over het behandelde vraagstuk hiermede aan het beter oordeel der Hooge Regeering onderwerpende, neemt zij ten slotte de vrijheid Uwe Excellentie eerbiedig voor te stellen om haar tegenwoordig rapport met de bijlagen en alle de in § 2 omschreven retroacta te doen drukken en algemeen verkrijgbaar te doen stellen, opdat de openbare meening zich eindelijk voor goed zal kunnen vestigen omtrent een vraagstuk, dat in de laatst verloopen twintig jaren nu bereids voor de vierde maal officiëel aanhangig is gemaakt.

De Commissie ingesteld bij Gouvernementsbesluit van 20 September 1878 No. 4.,

Mr. N. P. VAN DEN BERG.
Mr. F. H. GERRITSEN.
I. R. KLEIJN.
C. P. LOHR.
J. J. VAN SANTEN.
W. SUERMONDT Wzn.
S. VERBURGH.

BIJLAGE I.

Nota over de stedelijke Collegiën te Batavia onder het Bestuur van de Oost-Indische Compagnie.

Nog vóór het door Coen veroverde Jacatra den door Heeren Meesters in patria aangegeven naam van Batavia erlangd had, waren de Gouverneur Generaal en de hem toegevoegde raden van Indië bedacht geweest om het Nederlandsch gezag in de nieuwe vestiging naar vaste regels uit te oefenen en er eene welgeordende maatschappij in het leven te roepen. Met dit doel werd o. a. ter vergadering der Hooge Regeering van 24 Juni 1620 besloten tot de oprichting van een collegie van schepenen „als wethouders deser stede", en zulks met het oog op „den stand deser jegenwoordiger stadt Jacatra, de aenwas ende vermeerderinghe der burgeren in deselve", in verband waarmede het „van noode" geacht werd, „dat goede ordre soo in 't stuck van de justitie als policye gestelt worden, sooveel naer gelegenheijt des tijds geschieden can". De werkkring van dit, aanvankelijk uit vijf leden bestaand collegie, „namentlyck twee van 't fort in dienst van de Compagnie zijnde, en drie burgers deser stede", had dan ook voornamelijk ten doel om „alle justitie in civile en criminele saeken te administreeren ende exerceeren"; doch reeds zeer spoedig, en wel bij resolutie van 18 Augustus van hetzelfde jaar, werden schepenen ook geautoriseerd „haere keure te leggen op het suijveren ende reijnigen van de straten ende stegen", met opdracht om te waken, „dat alle ongeregelde mistimmeringe van huysen ende paggeren buijten de roey, tot venauwinge ofte deformatie van de straeten metten eersten gerecht, ende voor het toecomende geweyrt mogen worden, sooveel als sonder merckelijcke beswaerenisse van de burgerye geschieden kan."

Op den door Coen ingestelden voet bleef het college van schepenen eenigen tijd werkzaam, doch na zijn terugkeer naar patria bevond zijn opvolger de Carpentier, dat „vermidts de teerheijt ende jonckheijt, deser opgaende republijck van Batavia, tot nog toe op 't ampt van schepenen" enz. nog niet „alsulcken regel ende ordre" beraamd was, als hem „de dagelijcxe ervaringh ende succes van tijt" bewezen hadden „dienstich ende gants noodich te weesen", en in overleg met den Raad werd mitsdien bij resolutie van 16 Juni 1625 eene nieuwe „ordonnantie ende instructie voor 't collegie van schepenen" vastgesteld, welke ordonnantie tot grondslag strekt van hetgeen in de Bataviasche Statuten van 1642 over Schepenen voorkomt.

Volgens de nieuwe regeling zou het college voortaan bestaan uit zeven leden, „gecooren uijt de gequalificeerde, bequaemste ende eerlijcxte, soo vant Casteel, als ingesetenen deser stede", — en ten einde „alle maniere van scheijdinge tusschen 't casteel ende stadt wechgenomen werde, mitsgaders dat alles in eewicheijt ende onderlinge correspondentie gesamentlijck mach opwassen", werd voorts bepaald dat „drie der geseyder schepenen uijt de suppoosten van 't casteel ende vier uyt de burgerije der stadt" telken jare op den 30 Mei „sijnde den dagh dat Batavia verovert is", door de Hooge Overheid zouden gekozen worden uit eene door den baljuw en de aftredende schepenen in te dienen voordracht van veertien personen, „te weten acht

burgers ende ses Compie. dienaers". Voorts werd „neffens d'overste der Chinesen (bij resolutie van den Generaal Coen in dato 24 Junii A°. 1620 als schepen geadmitteerd) noch een persoon van de gequalificeerste uijt deselve natie" aan het college toegevoegd, „omme met haer beijden in saeken de Chinesen betreffende, als extraordinairis Raden in hetselve te verschijnen, besoigneeren ende stemme te hebben," — doch bij resolutie van 29 Mei 1665 vond de Hooge Regeering goed te bepalen, dat in 't vervolg geen Chineezen meer tot schepenen zouden worden verkozen, eene bepaling, waarop sedert niet meer werd teruggekomen. [1])

Voor het overige kwam in de samenstelling van het op boven aangegeven voet georganiseerde collegie geen andere wijziging, dan dat het getal leden in 1679 met twee werd vermeerderd, eene regeling die reeds in het volgende jaar werd te niet gedaan (resolutie van 29 Mei 1680), maar die later opnieuw werd ingevoerd, zooals o.a. uit de opgaven van Valentijn kan blijken.

Ook de werkkring van het collegie bleef steeds dezelfde, en wat Valentijn er van zegt, dat namelijk Schepenen „alle de gerichtszaken van de borgerij behandelen, en zij ook zorg dragen voor alles, wat de welstand van de stad en de borgerij betreft", kon nog woordelijk worden overgenomen door den schrijver van het in 1799 uitgegeven werk „Batavia, in deszelfs gelegenheid, opkomst, enz."

Bij de rechterlijke bevoegdheid van Schepenen behoeft hier ter plaatse niet te worden stilgestaan, doch met betrekking tot hunne administratieve bemoeiingen zij nog aangeteekend,

dat zij belast waren met toezicht over de uitmoddering der grachten, welk werk in den regel door hen werd uitbesteed (in Augustus 1759 b. v. voor 6 jaren tegen betaling van 16,800 rijksd. in het jaar);

dat hun het behoorlijk doen onderhouden van straten en wegen, van het stadhuis, van stadsbruggen en rollagen enz. was opgedragen;

dat zij hadden toe te zien, dat geen vleesch van oude afgeleefde beesten in de hal verkocht werd (resolutie van 25 November 1777);

dat zij waken moesten tegen de vermeerdering van „de kroegen en soopjeskitten", wier getal, zoo binnen als buiten de Stad omstreeks laatst genoemd jaar tot 102 gestegen was; en eindelijk

dat bij resolutie der Hooge Regeering van 17 Maart 1785 het collegie van Schepenen „tot tegengang der gepleegd wordende rooverijen op de afgelegenste plaatsen van de stad, als ook ter voorkoming van het ongelukkig verdrinken

---

1) Bij Valentijn, IV 391, vindt men een chronologische opgaaf van de namen der Heeren Schepenen „zooverre wij die hebben konnen bekomen", volgens welke eerst in 1641 twee Chineezen in het college zouden hebben zitting genomen. Van dat jaar af tot het jaar 1665 vindt men t. a. p. de namen vermeld van al de Chineezen, die achtereenvolgens als schepenen gefungeerd hebben.

Ook Valentijns mededeeling, IV 354, „dat de leden van Schepenen, die borgers zijn, jaarlijks 40 rijksdaalders mantelgeld trekken, en dan maandelijks nog wel 30 à 40 rijksdaalders aan buiten-voordeelen", is niet geheel in overeenstemming met de ter zake geraadpleegde officieele bescheiden. Immers volgens resolutie van 12 October 1631 werd aan burgeren, in het collegie zittende, toegelegd 200 rijksdaalders traktement boven de 50 rijksdaalders mantelgeld, en deze regeling schijnt onveranderd van toepassing te zijn gebleven tot in het jaar 1766, toen bij resolutie van 29 Augustus tot de afschaffing van de jaarlijksche wedde en mantelgelden voor schepenen besloten werd. „Hoedanige rijtuigen en kleeding' schepenen gebruiken mochten, was bij resolutie van 3 April 1755 vastgesteld.

nu en dan van Europeanen en inlanders", gequalificeerd werd om „de meest noodzakelijke plaatsen in de stad en zuider voorstad met lantaarnen te doen verlichten".

Al de hiertoe noodige uitgaven werden bestreden uit de onder beheer van schepenen staande stadskas, wier inkomsten hoofdzakelijk gevonden worden door afstand aan schepenen van het geheel of van een gedeelte van eenige door de Regeering vastgestelde heffingen. Zoo werd b. v. bij resolutie van 11 December 1752 bepaald, dat de gerechtigheid op de wajangs, rongings en hanenvechterijen zou worden verdeeld onder de academie der marine, het seminarium en het collegie van schepenen, terwijl in 1759 (resol. v. 23 Febr.) aan schepenen „tot support der stads lasten" nog werd „geaccordeerd" één vierde uit de impositie op paarden en rijtuigen". Eindelijk werden in 1773 de op dit stuk bestaande regelingen herzien, en werden schepenen bij resolutie van den 25 Mei van dat jaar gequalificeerd „om nu en in den vervolge" ten hunnen behoeve te doen heffen:

$^1/_2$ maand huishuur van de huizen en erven in de stad en zuider voorstad;

3 rijksdaalders van de wagenverhuurderijen voor iederen wagen;

15 rijksdaalders van de broodbakkerijen die 10.000 en minder, en 20 rijksdaalders van idem, die meer inkoops of in waarde bedragen;

40 rijksdaalders van ieder arakbranderij;

$^1/_2$ maand huishuur van de Chineesche kampong voor de boden.

Vijf jaren later, in 1778, werd bovendien nog aan stadskas toegewezen één vijfde van 's heeren geregtigheid op den verkoop van vaste goederen (resol. 31 Maart), en werd tevens bepaald (resol. van 7 April) dat de onkosten van uitmoddering der grachten voortaan zouden gedragen worden voor één derde door de Compagnie en voor twee derden door de Stadskas.

Ernstige conflicten tusschen schepenen en de Hooge Regeering schijnen niet dikwijls te zijn voorgekomen. Wel moest hun in 1722 eene bestraffing worden toegediend, wijl hun resolutieboek bevonden was zeven jaren ten achteren te zijn; maar voor het overige blijkt van geene andere moeilijkheden dan ter zake van quaestiën tusschen schepenen en den Raad van Justitie over het „poinct" van hunne respectieve jurisdictie, waarbij Schepenen werden gesteld. Zoo werd hun, krachtens resolutie van 10 Januari 1777 „serieuselijk" aanbevolen, „zich in hunne schrifturen aan den Raad van Justitie in discrete termen uit te drukken", en reeds een vijftigtal jaren vroeger, in 1728, waren eenige gerezen oneenigheden tusschen beide collegiën alleen door bemiddeling van de Regeering kunnen „geassopieerd" worden.

Ook met de Weeskamer lagen Schepenen nu en dan overhoop (vgl. resolutie van 15 Januari 1726); doch voor het overige schijnen zij der Hooge Regeering weinig moeilijkheden in den weg te hebben gelegd, waarschijnlijk wel omdat zij eigenlijk, volgens de opmerking van Dirk van Hogendorp (Berigt van den tegenwoordigen toestand der Bataafsche bezittingen in Oost-Indiën, p. 20) „volkoomen afhangelijk waren van de Regeering, en zij hun post alleen trachtten te verkrijgen om den rang, om een fluweelen rok te dragen, en in een geschilderden wagen te mogen rijden."

Reeds een halve eeuw vroeger was door den Gouverneur-Generaal van Imhoff zelf op de wenschelijkheid van eene gewijzigde samenstelling van het Collegie van Schepenen gewezen. Zijns inziens behoorde men „hetzelve alleen

het justitiëele te laten waarnemen, als konnende daaraan dubbeld haar werk vinden", terwijl het bestuur van de stad zou moeten worden opgedragen aan „een vroedschap of raad, niet gelijk schepenen uit burgers alleen"; doch ofschoon van Imhoff's denkbeelden in Nederland „niet onaannemelijk" werden geacht, werd aan de verwezenlijking er van nooit de hand gelegd, en zoo bleef het collegie van schepenen, zelfs nog na den ondergang der compagnie bestaan op ongeveer dezelfde grondslagen, die in 1620 door Com. gelegd waren.

Intusschen was reeds in de laatste helft der 17e eeuw, bij resolutie van 19 September 1664 besloten tot de oprichting van een nieuw college „namelijk een collegie van heemraden, naer de wijze in het vaderland gebruikelijk", aan „welkers trouwe vigilantie ende expeditie" werd opgedragen, in de eerste plaats de berichting van alle geschillen over de limietscheidinge, enz. van de in de ommelanden van Batavia gelegene landerijen zoo tusschen de ingelanden onderling, als tusschen hen en de Compagnie, en in de tweede plaats de zorg voor het onderhoud van wegen, bruggen, grachten, dijken, dammen en slooten, „die reeds zoo in 't geheel als ten deele zijn opgemaakt, en nog gemaakt staan te worden". Meer in het bijzonder nog werd aan Heemraden opgedragen om „goede agtinge te nemen op de gemeene afwateringen en rivieren, zoo van Jacatra (anders genaamd de groote Rivier), Crocot, Grogol, en alle andere publique stroomen, vaarten ende wateren, dat dezelve met geen rioelen, afleidingen, timmeragie, plantagien ofte andersints verhinderd, belet ofte verstopt worden, alsmede dat 's Heeren wegen en slooten met het inspringen van opstallen niet bekommert, nog te door buffels of ander viervoetig vee vertreden ende bedorven worden". In de rechterlijke attributen van Heemraden kwam in zooverre eene wijziging dat bij resolutie van 26 September 1684 de hun opgedragen cognitie over alle geschillen betreffende het bezit en den eigendom van landerijen in de Ommelanden weder werd ingetrokken en aan het college alleen de bevoegdheid verbleef om zoodanige geschillen in der minne bij te leggen; maar hun administratrieve werkkring bleef steeds onveranderd, en zoo vindt men o. a. in het straks aangehaalde werk over Batavia dat in 1799 het licht zag, aangeteekend, „dat de Heemraden het opzicht hebben over de wegen, rivieren, bruggen, beschoeijingen, enz; — dat de verhuurders van rijtuigen onder hun gezag staan, en door hen de penningen worden ontvangen, die deze lieden, gelijk ook de dienaren der Compagnie, en de Burgers van Batavia moeten geven voor de vrijheid om rijdtuigen te houden, welke penningen jaarlijks eene groote zomme beloopen, — en dat heeren Heemraden ook het gebied hebben over de zogenoemde Bandongans, die het water afschutten om over de rijstvelden te doen loopen".

Het lag in den aard der zaak dat om aan het doel zijner instelling, het onderhouden van wegen, bruggen, enz. te kunnen voldoen het college van Heemraden over de hiertoe noodige fondsen moest kunnen beschikken, en dienvolgens was dan ook in de instructie voor Heemraden van 23 Juli 1680 bepaald, „dat de penningen, die tot het onderhouden en maken van wegen, gragten en wat dies meer zij, wordende vereijst, zullen moeten worden gefourneert uit heffingen ende ommeslagen te doen over de landerijen, welke

heffinge ende ieders quota pro rato de situatie ende waardije, mitsgaders de inkomsten der landen zal worden begroot en de geadmodieert," — met opdracht aan het college om van den ontvang en de uitgaven dier penningen „eenmaal des jaars, ten overstaan van twee of meer daartoe door de Hooge Regeering te nomineeren Gecommitteerdens publique reekening bewijs en relique te doen".

Vijf jaren later, bij biljet van 13 September 1685, werden heeren Heemraden qualificeerd tot de heffing van 1/4 rijksd: ten 100 van de regte waerdije (te rekenen na den verkoopprijs in de jongste koopbrieven geexprimeert) der tuinen, boomgaarden, erven en landerijen buijten de muuren der Stadt tot op de vrijheijt van 2000 roeden rondom deselve gelegen," en zulks om „geemployeert te worden tot het onderhouden der gemeene bruggen en 't geene daeraen dependeert, 't herstellen van eenige inbreuk, en van wegen, dijken of dammen of andere extraordinaire voorvallen, mitsgaders tot resource der nodige ongelden van het collegie voornoemd, alles voor den tijd van de drie eerstkomende jaren."

Met behulp van deze inkomsten schijnen Heemraden de zaken jaren achtereen te kunnen hebben gaande houden, doch in 1735 zagen zij zich genoodzaakt om aan de Hooge Regeering „den slechten stand van 's collegies financiën" bloot te leggen, naar aanleiding waarvan bij resolutie van 28 October van genoemd jaar bepaald werd, „dat de revenuen van alle Compagnies landerijen zouden redundeeren ten voordeele van Heemraden kas", en in latere jaren (1772/1774) moest die kas herhaaldelijk geassisteerd worden met rentelooze voorschotten van de Regeering, speciaal ter zake van „het werk aan de Mokervaart", waartoe achteneenvolgens een gezamenlijk bedrag van 75000 rijksdaalders uit 's Compagnies kas verstrekt werd.

Voor het overige bleef het collegie van Heemraden dat oorspronkelijk was samengesteld uit een president, „die een Raad van Indië zijn moest", en vier leden t. w. een Comp. dienaar en drie burgers, doch sedert nog met vier leden en een secretaris werd aangevuld op den aangegeven voet tot aan de komst van Daendels in stand; doch het duurde niet lang of op een door hem aan de Hooge Regeering ingediend schriftelijk voorstel van den 2 Februari 1809 werd bij resolutie van den 7 daaraanvolgende besloten „om het tegenwoordig college van Heemraden der Bataviasche Ommelanden te ontbinden, — om de civile en criminele jurisdictie over de Ommelanden ter eerster instantie te laten verblijven aan den Drossaard, — doch daarentegen alle werkzaamheden het *materieële* der voornoemde Ommelanden betreffende, welke te voren van het Departement van Heemraden geweest waren, en met name het maken, repareren, onderhouden en vernieuwen van wegen, bruggen, dijken, dammen, waterleidingen en beschoeiingen, zoowel als alle overige werkzaamheden van dat college, het opzicht over de tolheffingen op de respective Bazaars daarmede onder begrepen, op te dragen en te demanderen aan het Collegie van Schepenen alhier, met bijvoeging daarenboven van al het geene tot het bestier en de directie der posten, posterijen en postwagens ter hoofdplaatse, en van daar tot Buitenzorg om de zuid, het Bantamsche om de west, en het Crawangsche om de oost betrekking heeft, alles volgens de nader deswegens te maken bepalingen".

In overeenstemming met dit besluit nu werd onder dagteekening van den

13 Maart 1809 in Rade van Indië gearresteerd en geapprobeerd eene geampliceerde instructie voor het Collegie van Schepenen van Batavia, welke in haar geheel is opgenomen in het tweede deel der Bijlagen van den door Daendels uitgegeven Staat der Nederl. Oost Indische bezittingen (Organique Stukken; Batavia N°. 8). Volgens deze instructie zou het College voortaan bestaan uit een president en acht leden, onder den titel van president en schepenen van Batavia, te kiezen voor de helft uit 's lands dienaren, en voor de wederhelft uit de burgerij, *wanneer daartoe voorwerpen aanhanden zijn*, met verdere bepaling dat de leden, zonder jaarlijksche afwisseling, hun ambt zouden blijven behouden, tenzij tot andere bedieningen werden geëmploijeerd. De jurisdictie van het college, voorzooverre zijn rechterlijke betrekking aangaat, bleef krachtens art. 10 der instructie bepaald binnen de limiten van de stad en voorsteden, doch deszelfs bewind over het materiëele strekte zich uit over de gansche Ommelanden, tot aan de Jacatrasche en Preanger Regentschappen, en wat Schepenen op dit gebied te verrichten hadden werd in de art. 12 t/m. 28 breedvoerig omschreven. Hun incumbeerde de zorg voor het aanleggen en onderhouden van wegen, bruggen, straten, enz.; het uitdiepen van rivieren, grachten, slooten en kreeken; het jaarlijks wegkappen, verbranden en zuiveren van de kreupelbosschen zoo aan de oost als westzijde der stad; het bestier en de directie der posten, posterijen en postwagens; het oppertoezicht over de tolheffingen der respective bazaars in de Ommelanden, enz. enz. Als belooning voor de hun toevertrouwde taak zou de president jaarlijks een tractement van 12000 rijksdaalders en de leden ieder 2000 rijksdaalders genieten „boven hetgeen sommigen derzelven uit andere ambten aan inkomsten hebben" (art. 29), en ter goedmaking nu „van alle de kosten op de administratie en de huishouding van het College vallende, de tractementen van alle derzelver ambtenaren van den eersten tot den laatsten, de stadsdocter, chirurgijn en onder-chirurgijn daaronder begrepen, item alle verdere Stadslasten", zouden de hiertoe noodige penningen volgens art. 33 moeten gevonden worden, in de eerste plaats: uit de gewone inkomsten van het Collegie van Schepenen, en voorts uit de revenuën, welke het voormalig Collegie van Heemraden plag te trekken uit:

1°. het 5 procent van de bazaars, ingevolge plaecaat van 4 Februari 1800;
2°. het $1^1/_2$ procent van den verkoop van vaste goederen;
3°. de belasting van het begieten der wegen, ingevolge besluit der Regeering van 13/9, 1803;
4°. het $1^1/_2$ procent van diverse tuinen, huizen en verdere erven binnen Batavia en buitenposten, conform de besluiten van 21/7, 1804 en en 27/3, 1805;
5°. de verpachting van de overvaart der Chineesche Campong naar de Ribalsgang;
6°. de Crawangsche visscherij;
7°. de overvaart aan de Vierkantsbrug;
8°. de weg van Ankée tot Pising;
9°. de tolbrug over de rivier Antjol;
10°. de vaart van Klenteng naar Bandoengan;
11°. de overtoom aan den Molenvlietschen dijk;
12°. het land Passir Poetie;

13°. de sluis Tangerang; en

14°. eindelijk het geheel gecolligeerd wordende van het oorgeld der paarden, wagenpacht, mitsgaders de jaarlijks voldaan wordende contributie van het land Oejong Minting.

Deze inkomsten, door Daendels in zijn schriftelijk rapport van 2 Februari 1809 begroot op 80.000 rijksdaalders in het jaar, zouden, gevoegd bij de 40.000 rijksd. waarop Schepenen uit anderen hoofde konden rekenen, volgens hem voldoende zijn om alle uitgaven goed te maken „welke hun volgens de nieuwe organisatie ten laste zullen komen"; — „en waardoor", dus vervolgt hij, „dan ook in de eerste plaats tegen den afstand van Rs. 15.000, welke het Gouvernement uit het oorgeld der paarden pleegt te trekken, het deficit zal zijn gevonden, ten bedrage volgens opgave van Rs. 30.000 's jaars, waaraan Schepenen kas laboreerde, en welke uit geene stedelijke belastingen hebbende konnen gevonden worden, anderszins toch ten bezware van het Gouvernement zouden zijn gekomen, terwijl volgens deze inrichting de gewone inkomsten van Heemraden boven de kosten hunner vorige administratie nog zullen dragen het surplus van alle de uitgaven, welke de beheering der posten, waarschijnlijk in de eerste jaren uit hare eigene revenuen nog niet zal kunnen vinden, en eindelijk het werk der wegen, dijken, dammen en waterleidingen in de ommelanden, instede van zoo als tegenwoordig schier geheel buiten beheering te zijn, aan een nauwkeurig toezicht en strikte comptabiliteit zal worden onderworpen."

Het streven van Daendels was dus om het stedelijk en ten deele ook het gewestelijk beheer van Batavia te doen voeren door een college, dat eigen inkomsten en dus ook een eigen budget hebben zou, geheel onafhankelijk van de Koloniale kassen; doch het overeenkomstig zijne plannen samengesteld college had een te kort leven om de werking er van naar eisch te kunnen beoordeelen. Het in 1811 opgetreden Engelsche bestuur maakte door de opheffing van het collegie van Schepenen een eind aan de scheiding der stadsinkomsten van die van het Gouvernement. Wel is waar werd aan de bij proclamatie van 21 Januari 1812 ingestelde bank van magistraten, wier rechterlijke attributen zich alleen bepaalden tot de behandeling van politiezaken, de inning der zoogenaamde stadslasten opgedragen, maar hunne opbrengst moest geregeld in 's lands kassen worden overgestort, zoodra de balans in handen van de magistraten de som van 1000 Sp. dollars beliep (Mr. H. D. Levyssohn Norman, de Britsche heerschappij over Java en onderhoorigheden, bl. 260), en toen eindelijk in 1816 het Nederlandsch gezag in Indië weder hersteld was, kwam het Commissarissen Generaal reeds spoedig geraden voor om aan het bestaan der bank van magistraten, die volgens Elout (Bijdragen tot de kennis van het Koloniaal beheer; den Haag, 1851, bl. 16) „niet anders was dan een bloot gemeentebestier en geen de minste bemoeienis had met de algemeene zaken" een eind te maken en in de plaats er van eenen Resident aan te stellen ten einde eene tusschen Batavia en de andere gewesten bestaande ongelijkheid, „voor welke noch reden noch nut was" te doen ophouden. De toenmalige president van de bank van magistraten P. F. Chassé trad in 1817 als de eerste resident van Batavia in functie.

Sedert kwam in den dus geregelden stand van zaken geene verandering meer. De ingezetenen van Batavia bleven voortaan uitgesloten van alle

deelneming aan het beheer der plaatselijke aangelegenheden, doch dat het Opperbestuur in Nederland, met het oog vooral op de geldelijke consequentiën der zaak, met deze regeling niet bijzonder was ingenomen, blijkt o.a. duidelijk uit de door Koning Willem I vastgestelde instructie voor van den Bosch, waarvan art. 2 o.a. als volgt luidt:

„De G. G. van den Bosch zal zijne aandacht vestigen op de plaatselijke besturen in N. I., en overwegen of sommige derzelve niet op eenen minder kostbaren voet kunnen worden ingerigt, door aan bijzondere personen het beheer der plaatselijke aangelegenheden op te dragen, en de plaatselijke lasten uitsluitend te vinden uit plaatselijke inkomsten, van de algemeene onderscheiden".

Wat er verder over dit onderwerp, zoowel in als buiten de officiëele wereld, is verhandeld geworden, kan men aangeteekend vinden in het verslag van de algemeene vergadering van het Indisch Genootschap van 23 Januari 1877, en behoeft dus hier niet op nieuw te worden uiteengezet. De mededeeling van bovenstaande historische herinneringen zal, naar het voorkomt, voldoende wezen om het duidelijk te maken hoe volkomen onhoudbaar de stelling is dezer dagen met voorliefde door sommige organen der pers verkondigd, dat het verleenen aan de burgerij van eene zekere mate van invloed op den gang van zaken in de voornaamste plaatsen van N. I. noodwendig tot ondermijning en verslapping van het centraal gezag leiden moet. Der O. I. Compagnie kan men bezwaarlijk ten laste leggen dat zij onverschillig was voor het prestige van haar gezag, en indien Indië één bestuurder geteld heeft die er op uit was om per fas et nefas het gezag hoog te houden dan is het voorzeker Daendels geweest. Toch was hij juist de man, die als het ware reeds bij voorbaat leven heeft willen geven aan de denkbeelden uiteengezet in de missive der Regeering, aangehaald in haar besluit van 20 September jl. N°. 4; maar de omstandigheden waren hem niet gunstig, en niemand zal dan ook in het spoedig schipbreuk lijden zijner plannen eene veroordeeling er van kunnen zoeken.

Of de omstandigheden, waarmede men thans rekening heeft te houden, het raadzaam en wenschelijk maken om de vroeger genomen proef, zij het dan ook op gewijzigden voet, te herhalen, is eene andere vraag, waarover in de later te houden vergaderingen der commissie opzettelijk zal moeten worden beraadslaagd.

Het Lid der Commissie, ingesteld bij Gouv. Besluit van 20 September, 1878 No. 4

N. P. VAN DEN BERG.

Batavia, 6 October 1878.

BIJLAGE II.

Nota over de gemeente besturen in Britsch-Indië.

Kan op grond van de sub I overgelegde nota als vaststaande worden aangenomen, dat de vrees voor gezags ondermijning tengevolge van de instelling van collegiën aan de behartiging van plaatselijke belangen gewijd volkomen hersenschimmig is, zoolang ten minste de Regeering zelf de benoeming van de leden van dergelijke collegiën geheel in hare handen houdt, — het ten deze door Britsch Indië gegeven voorbeeld leert, dat van eene meer vrijgevige samenstelling dier collegiën, door namelijk de verkiezing hunner leden geheel of gedeeltelijk aan de ingezetenen der gemeenten over te laten, evenmin eenig gevaar voor het centraal gezag te duchten is.

Het is in Britsch Indië niet minder dan in Nederlandsch Indië een levensquaestie, dat dat gezag hoog gehouden en voor elk rechtstreeksche of zijdelingsche inbreuk gevrijwaard worde; maar dit neemt niet weg, dat de Regeering aldaar reeds sedert lang met groote voorliefde streeft naar uitbreiding van zelfstandige gemeente besturen (municipalities), niet alleen in de grootere steden, maar ook in de kleine plaatsen in het binnenland.

Reeds is het aantal dier municipalities, blijkens de opgaven in de officiëele jaarverslagen (Statements exhibiting the moral and material progress and condition of India) tot boven de 1300 gestegen, maar wat hare samenstelling, hare bevoegdheid, haren werkkring, enz. betreft zijn zij zeer verschillend van aard, zooals in bijzonderheden kan worden nagegaan in het werk van de heeren A. W. P. Verkerk Pistorius en Mr. P. A. van der Lith, *De grondslagen van het Britsch Indisch beheer,* bl. 321/333.

In de binnenlanden dagteekent de instelling van gemeente besturen eerst van het jaar 1842, doch op de drie hoofdplaatsen Calcutta, Bombay en Madras bestonden zij van oudsher onder het bestuur van de Compagnie.

Reeds in het laatst der zeventiende eeuw deed de Court of Directors te Londen aan de autoriteiten te Madras eene aanschrijving afgaan om daar ter plaatse een stedelijken raad op te richten samengesteld uit inlanders en Engelsche vrijlieden, want, zeide men, het is te verwachten, dat die lieden met meer ingenomenheid vijf schellingen ten behoeve van hunne woonplaats zullen opbrengen, wanneer zij zich zelven belasten, dan wanneer zij van onzentwege met zes stuivers belast worden [1]).

1) „If you could contrive a form of a corporation to be established, of the Natives mixed with some English freemen, for aught we know some public use might be made thereof; and we might give the members some privileges and pre-eminen-cies by charter under our seal, that might please them (as all men are naturally with a little power); and we might make a public advantage of them, without abating essentially any part of our dominion when we please to exert it. And it is not unlikely that the heads of the several castes, being made Aldermen and some others Burgesses, with power to choose out of themselves yearly their Mayor, and to tax all the inhabitants for a Town Hall, or any public buildings for themselves to make use of, — your people would more willingly and liberally disburse five shillings towards the public good, being taxed by themeselves, than six pence imposed by our despotical power (notwithstanding they shall submit to when we see cause), were Government to manage such a society, as to make them proud of their honour and preferment, and yet only ministerial, and subservient to the ends of the Government, which under us is yourselves." J. Talboys Wheeler, *Early records of British India;* Calcutta, 1878; p. 92.

Of de zaak reeds dadelijk op ontvangst van deze aanschrijving haar beslag kreeg is uit de hier beschikbare bronnen niet kunnen worden nagegaan. Ook omtrent de eerste oprichting en de verdere geschiedenis van de gemeente besturen van Calcutta en Bombay zijn hier geene gegevens voorhanden, doch ten opzichte van den tegenwoordigen toestand kan, ten vervolge op de berichten voorkomende in het boven aangehaalde werk van de heeren Verkerk Pistorius en van der Lith, het volgende worden aangeteekend:

Te Calcutta bestond tot medio 1876 een stedelijk collegie („municipal corporation") samengesteld uit de 129 vrederechters der plaats („justices of the peace"), die hun mandaat als zoodanig, even als al de „justices" in Engeland, ontleenen aan hunne benoeming door de Kroon [1]); doch gaandeweg was dit collegie bij de gemeente zeer in discrediet geraakt. „The scandals" zegt o.a. the *Friend of India* in zijn nommer van 5 Januari 1877, „had become unendurable, and the independent Justices had ceased to attend the meetings, where they were continually overborne, if not sometimes insulted by the all-powerful Chairman and his obsequious following". Ook de Regeering zag eindelijk in, dat de toestand onhoudbaar was geworden, en erkennende, „that the corporation did not sufficiciently represent various classes in the community who, by their growing wealth, their improved education, and other claims, were entitled to a definite place in the management of the city", kondigde zij eene nieuwe verordening af, krachtens welke de stedelijke raad met ingang van 1 September 1876 zou zijn samengesteld uit 72 leden (commissioners) voor twee derden te kiezen door de hiertoe bevoegde ingezetenen en voor één derde te benoemen door het Gouvernement.

De uitslag van de eerste verkiezing was, dat nagenoeg uitsluitend Bengaleezen verkozen werden, op een paar uitzonderingen na onbekende grootheden, waarvan dadelijk in een der plaatselijke bladen bericht werd, „that they have still to win for themselves a name and position in the conduct of public affairs".

Dat de Regeering nu hare keuze voor de overige leden van den Raad op Europeesche ingezetenen vestigde, is niet meer dan natuurlijk, en zoo bezit Calcutta dus een stedelijken Raad, waarin het Europeesche element verreweg in de minderheid is, een staat van zaken, die van den aanvang af tot veel misnoegen aanleiding gaf, want men achtte het ondragelijk, „that a city which owes its very existence and its continued prosperity to European enterprise and trade, should be governed, as to its municipal affairs entirely either by native ideas or by arbitrary officialism" (*Friend of India* 15 February 1878, p. 154).

---

1) „Justices of the peace are persons appointed to keep the peace within certain limits, with authority to act judicially in criminal causes, and in some of a civil nature arising within those limits, and also to do certain other things ministerially, that is, as servants of the crown performing official acts in respect of which they are intrusted with no judicial discretion. The authority of justices of the peace is derived from the king's prerogative of making courts for the administration of the law, or created by different statutes; their duties are expressed in the royal commission which appoints them to the office or are prescribed by those statutes".

„The institution of justices of the peace has been adopted in most of the British colonies, and has with some modifications been retained in the United States of America." *Cyclopaedia of political knowledge*; Londen 1853, i. v.

Om aan deze bezwaren te gemoet te komen, zijn verschillende voorstellen onder de aandacht der Regeering gebracht; men heeft haar namelijk in overweging gegeven om de bestaande verordening in dien zin te wijzigen, dat voortaan door de Kamer van Koophandel en door de Vereeniging van handelaren (Trades association) een zeker aantal leden van den stedelijken raad mogen benoemd worden als vertegenwoordigers van de Europeesche handelsbelangen; maar tot dusver werd aan die voorstellen geen gevolg gegeven. Volgens the Bengal Directory for 1877 hadden behalve de voorzitter niet meer dan 23 Europeanen in den Raad zitting, waarvan 8 ambtenaren, 4 geneesheeren (2 militaire en 2 civiele), 2 rechtsgeleerden, 1 geestelijke en 8 kooplieden.

De voorzitter van den Raad is tevens hoofd van het aan den Raad ondergeschikte dagelijksch bestuur (the corperation for the town of Calcutta), waarvan bijgaande staat de samenstelling en de tractementen van de daarbij bescheiden ambtenaren kennen doet.

De tegenwoordige inrichting van het gemeentebestuur van Bombay dagteekent van Februari 1873. De stedelijke raad bestaat uit 64 leden, voor de helft verkozen door de ingezetenen die minstens 30 roepijen in het jaar aan directe belastingen betalen, en wier aantal nu laatstelijk 6550 bedroeg (t.w. 530 Europeanen, 164 Portugeezen, 62 Israëlieten en Armeniërs, 2665 Hindoes, 1646 Parsees en 1493 Mahomedanen), terwijl van de overige 32 leden 16 gekozen worden door het Gewestelijk Gouvernement van Bombay en 16 door de corporatie der onderrechters (justices of the peace), „a body whom nobody ever seems to hear anything about, except upon the rare occasions when a new corporation has to bee chosen or a vacancy supplied" (*Times of India*, 4 November 1878). Het dagelijksch bestuur, onder den naam van Town council, bestaat uit twaalf leden, waarvan acht door de gemeente gekozen en vier door het Gouvernement benoemd worden. Na de eerste verkiezing waren, met inbegrip van de van Gouvern. wege benoemde leden, in den raad gezeten 22 Engelschen, 19 Hindoes, 17 Parsees, 5 Mahomedanen en 1 Portugees. Bij de in November jl. plaats gehad hebbende nieuwe verkiezing van 32 leden door de belastingbetalende ingezetenen verkregen slechts 3 Europeanen de meerderheid, doch onder de 16 leden, wier keuze aan de vrederechters staat, kwamen 8 Europeanen voor.

Te Madras werd het gemeentebestuur tot het jaar 1874 toe uitsluitend door het Gouvernement benoemd, maar in den loop van dat jaar werd op verzoek van dat bestuur bepaald, dat bij het ontstaan van vacatures wegens periodieke aftreding, ontslag, of overlijden van de oude leden de gemeente nieuwe leden zou kunnen kiezen, tot dat de Raad voor de helft uit al de gekozenen zou zijn samengesteld.

Zoo bezitten de drie hoofdplaatsen van Britsch Indië dus tegenwoordig gemeentebesturen, op de samenstelling waarvan de ingezetenen een meer of minder belangrijken invloed kunnen uitoefenen. Dat die besturen geheel zonder gebreken zouden zijn, wordt door niemand beweerd; maar het Gouvernement zelf heeft de verklaring afgelegd „that the exercise of municipal functions is undoubtedly raising the character of the upper and middle classes of the people". (Statement, etc. 1874/75), en meer speciaal met betrekking tot Bombay verklaarde het Gouvernement geen berouw te gevoelen over de

in 1873 ingevoerde orde van zaken, „when they compare the present state of the city with what it once was." (Statement, etc. 1875/76).

Het oordeel, dat over de „municipalities" in het binnenland wordt uitgesproken, is zeer uiteenloopend en soms verre van gunstig. Zij hebben stof geleverd tot menige geestige parodie, en in het werk van Prichard, *The Administration of India from 1859 to 1868*, deel II. bl. 181/184, wordt er op onbarmhartige wijze den draak mede gestoken. Volgens hem toch zijn de gemeentebesturen, die thans allerwege in Indië worden aangetroffen, eene zuivere fictie, behalve op de hoofdplaatsen en in die gemeenten, waar het ambtelijke element zwak, en het onafhankelijke Europeesche element abnormaal sterk vertegenwoordigd is. Hij beschouwt het geheele stelsel als voorbarig, en noemt het een ruwe en ontijdige poging om Westersche denkbeelden en gewoonten, eigen aan een vrij en ontwikkeld volk, op te dringen aan eene bevolking, arm zoowel aan tijdelijke middelen als aan „public spirit". „Half a century hence", vervolgt hij, „if English capitalists were encouraged to invest and settle in the country, and teach the people to think and act for themselves, municipal institutions might not be out of place. At present they are a fiction and a sham, and fictions and shams never yet answered any useful purpose".

Wat hiervan intusschen zijn moge, uit den ijver der Regeering om het stelsel van gemeentelijke besturen over geheel Indië uit te breiden, mag worden opgemaakt, dat de goede zijde van dat stelsel bij haar zwaarder weegt dan zijne slechte zijde, en dat dan ook de opmerking, onlangs met betrekking tot de binnenlandsche gemeentebesturen door the *Friend of India* in het midden gebracht (18 January 1878 p. 51), niet onjuist is, „that clean streets, respectable public offices, orderly lines of shops, roomy and convenient markets, decent systems of drainage — all these things are the history of the last decade in every Indian municipality".

Omtrent den financiëelen toestand van een paar van de voornaamste gemeente in Britsch-Indië, zullen de volgende gegevens, die grootendeels ontleend zijn aan de verslagen van de bekende commissie van enquête over het Indische financiewezen, eenig licht kunnen geven.

Calcutta, met eene bevolking van 447000 zielen, waarvan 299000 mannen en 148000 vrouwen, heeft in de volgende uitgaven te voorzien:

kosten van het plaatselijk bestuur	Rs.	278.000
aanleg en onderhoud van wegen	„	250.000
verlichting	„	230.000
waterwerken	„	243.000
policie	„	256.000
onderhoud van gebouwen, en andere diverse uitgaven	„	660.000
rente en amortisatie van stedelijke schuld	„	732.000
te zamen dus	Rs.	2.649.000

onder welk bedrag niet voorkomen uitgaven voor onderwijs of armen verzorging, waarvoor het centraal bestuur tot dusver bleef zorgen.

De stedelijke schuld bedraagt p. m. 14 millioen roepijen, waarvan $5^1/_2$ millioen geleend van het publiek tegen 6%, welke schuldbewijzen ter beurze genoteerd staan van 111 tot 115% en de rest van het Gouvernement tegen 4 en 5%.

Tegenover de bovenvermelde uitgaven van Rs. 2.649.000 bedragen de ontvangsten ruim Rs. 2.700.000, waarvan omstreeks Rs. $2^1/_2$ millioen verkregen wordt door belastingen, en de rest gedeeltelijk betaald wordt door het Gouvernement voor zijn aandeel in de kosten van de policie.

Over de Gouvernements gebouwen wordt aan de stad belasting betaald op gelijken voet als voor de particuliere woningen regel is.

De plaatselijke belastingen bestaan hoofdzakelijk in verschillende heffingen naar den grondslag van de huurwaarde der bebouwde eigendommen, die bij elkaar $17^1/_2$ à 18 percent van de jaarlijksche huurwaarde der huizen beloopen;

een patentrecht op beroepen en bedrijven, waarvan de opbrengst ongeveer gelijk staat aan een huistaks van $2^1/_2$ percent; en

een patentrecht op rijtuigen, karren, enz., als boven met huistaks van $1^1/_2$ percent gelijk staande.

Bij elkaar hebben Calcutta's inwoners dus aan gemeentelasten te betalen ca. 22% over de jaarl. huurwaarde der huizen, een bedrag dat voor iemand die een huis bewoont van 250 roepijen in de maand dus op een jaarl. belasting van p. m. 650 roepijen neerkomt.

Indirecte stedelijke belastingen worden te Calcutta niet geheven.

Wel daarentegen te Bombay (bevolking 644.000 zielen, waarvan 400.000 mannen en 244.000 vrouwen), waar de uitgaven voor het dienstjaar 1879, volgens de onlangs ingediende gemeente begrooting, nagenoeg Rs. 3 millioen bedragen, ongerekend de kosten van onderwijs en armverzorging, waarin van Gouvernementswege voorzien wordt.

Onder het bedrag van Rs. 3 millioen is begrepen een post van Rs. 716.000 voor interest en amortisatie van de stedelijke schuld, die bij het begin van dit jaar Rs. $8^1/_4$ millioen bedroeg, waarvan ruim $6^1/_2$ millioen door het Gouvernement was voorgeschoten; doch nu laatstelijk is de schuld nog vermeerderd door een nieuwe 5 percents leening van Rs. 2.700.000, welke in haar geheel tegen $98^1/_4$ percent voor rekening van de Bank van Bengalen genomen werd.

Voor het overige kunnen de uitgaven in ronde sommen onder de volgende hoofdrubrieken worden samengevat:

algemeene onkosten van het plaatselijk bestuur en innings-kosten der plaatselijke belastingen	Rs.	250 000
policie en brandweer	„	350.000
geneeskundige policie, toezicht op markten, slachthuizen, begraafplaatsen, en reiniging per plaats, enz.	„	900.000
openbare werken, verlichting, waterwerken, onderhoud van gebouwen, enz.	„	800.000
diversen	„	84.000
Te zamen	Rs.	2.384.000
Interest en amortisatie als boven	„	716.000
Totaal	Rs.	3.100.000

Tegenover de uitgaven worden de inkomsten geraamd op Rs. 3.140.000.

Omstreeks 15 % van de plaatselijke uitgaven van Bombay worden door het Gouvernement vergoed.

De onder den naam van „consolidated rate" bestaande directe belasting van 9 % wordt geheven over de getaxeerde huurwaarde der gebouwde eigen-

dommen; maar voor het overige vloeien de inkomsten der plaats voornamelijk voort uit indirecte belastingen, waarvan de „town-duties" de meest productieve rubriek uitmaken. Deze „town duties" (elders octroi-duties genaamd) zijn de volgende: van granen, zaden en peulvruchten 4 annas ($^1/_4$ roepij) per condy van 740 ℔; van metalen, met uitzondering van goud, zilver, ijzer en staal, 1 percent a. v.; wijnen en spiritualiën 4 annas per gallon; bier $^1/_2$ anna per gallon; suiker, ruwe en geraffineerd; $1^1/_2$ percent a. v.; ghee („clarified butter") 10 annas per maund van 28 ℔, en timmer- en brandhout, $2^1/_2$ percent a. v.) Bombay act III of 1872).

Afgescheiden hiervan worden geheven; licentie recht op den verkoop van tabak, en idem op den verkoop van sterke dranken, welke heffingen gezamenlijk p. m. Rs. 300.000 opbrengen, terwijl de „wheel-tax", eene directe belasting op rij- en voertuigen der stedelijke kas een baat van ruim Rs. 200.000 verzekert.

Bepaalt Bombay zich blijkens bovenstaande opgaaf tot de heffing van stedelijke rechten van slechts een zevental artikelen, niet alzoo is het op andere plaatsen in het presidentschap Bombay hiermede gesteld, want uit de geraadpleegde gegevens blijkt o. a. dat in Shikarpoor 32 verschillende artikelen aan rechten onderhevig zijn, in Sukkur 49, terwijl in Kurrachee niet minder dan 158 artikelen stedelijke rechten te betalen hebben.

Het ontbreekt natuurlijk niet aan bestrijders van deze soort van heffingen, maar men heeft tot dusver nog geen kans gezien om ze door andere belastingen te vervangen, evenmin als zulks tot dusver in Frankrijk mogelijk bleek, waar het octroi recht niet minder dan 215 millioen francs 's jaars in de gezamenlijke gemeente kassen doet vloeien.

Wat George Campbell 25 jaren geleden in zijn *India as it may be* schreef, „that we shall never have in Indian towns the most ordinary comforts and conveniences of civilisation if we only trust to direct taxation", is ook op het huidige oogenblik nog ten volle van kracht, en dit maakt het duidelijk hoe Sir Chs. Trevelijm, de gewezen Gouverneur van Madras en later hoofd van het Departement van Financiën in Britsch Indië voor de enquête commissie over het Indisch financiewezen de volgende verklaring kon afleggen:

„Although I consider town duties a very objectionable tax, I would not order their abolition. I consider that municipal government is so unmensely important to India, that I would have it even at the expence of an octroi. If it was a choice between an octroi and no municipal government, certainly I would choose an octroi."

In den strijd om het behoud en de verdere uitbreiding van het stelsel van indirecte belastingen stond de indertijd te Calcutta verschijnende *Indian Economist, a monthly journal doevted to economic and statistical enquiries concerning India*, vooraan. Heftig trok het blad b.v. te velde tegen de plannen van den toenmaligen Gouverneur van Bombay, Sir Bartle Frere, die de town-duties door een verhoogde huis tax wilde vervangen zien; het zag in dien toeleg „a course of stupendous folly", omdat onder de 58892 huizen, die te Bombay aanwezig heetten te zijn, 42917 hutten begrepen waren, die uit den aard der zaak buiten elken belastingsaanslag blijven moesten, en de geheele druk der belastingen dus terug zou vallen op hoogstens een 15000 tal ingezetenen, in lijnrechten strijd met de les der wetenschap „that a system

of direct taxation, based upon the exemption of large classes, is confiscation and nothing else". Elders van de reeds bestaande huistaks sprekende veroorloofde de *Indian Economist* zich de opmerking, „that a more monstrous system was never heard of", en men de instandhouding van eene dergelijke „absurditeit" alleen te danken had aan de manie van eenige invloedrijke doordrijvers, volgens wier opvatting „every thing English is the perfection of wisdom, and every thing Indian should be recast upon the English model" (*Indian Economist* van 21 Augustus 1871).

Naar het schijnt zijn de vertoogen van bedoeld blad niet zonder invloed gebleven op de besluiten van het gemeentebestuur te Bombay, want terwijl de huistaks te dier plaatse vroeger nagenoeg Rs. 1.800.000 opbracht (Report of the select committee on Indian finance, 1873, p. 177) wordt uit dien hoofde tegenwoordig niet meer dan Rs. 973.000 geïnd, en hoe men te Calcutta over de quaestie denkt kan blijken uit de volgende aanhaling uit the *Friend of India* van 22 November 1878 p. 1026: „Let the theoretical objections to indirect taxes be what they may, they are practically by far the best source of a people's revenue. With our insular prejudices „we refuse to learn anything from other people. Were we to tax Calcutta for municipal purposes *intelligently* instead of by the direct rate system only, we might raise double the revenue we now do, with one half the friction and sense of grievance which the direct rates occasion".

Het kan hier de plaats niet zijn om over de meerdere of mindere deugdelijkheid van het stedelijke belastingstelsel in Britsch-Indië in opzettelijke beschouwingen te treden, maar de vraag zij toch geopperd of zelfs de heffing van een *algemeene* huistaks (op den voet van die welke sedert 1847 te Makasser geheven wordt) zoowel wat opbrengst als wat perceptiekosten betreft niet veel productiever zou gebleken zijn voor den Nederlandsch-Indischen fiscus, en bij de gemeente niet veel minder aanstoot zou gewekt hebben, dan van het zoo ingewikkeld samenstel der ontworpen personeele belasting en zoogenaamde patentbelasting of particuliere inkomstenbelasting kan verwacht worden?

Te ontkennen valt het niet, dat over den druk der gemeentelijke lasten te Calcutta vroeger meermalen ernstige klachten vernomen werden, maar zij zijn veel verminderd sedert de Regeering de algemeen gehate inkomstenbelasting, die zooveel verbittering opwekte, heeft afgeschaft.

Ter juistere waardeering van den druk der plaatselijke belastingen in Britsch-Indië zij hier ten slotte nog aangeteekend, dat de ingezetenen geheel vrij zijn van elke directe rijksbelasting, met uitzondering alleen van de in het begin van dit jaar ingevoerde „license-tax", zijnde een matig patentrecht, waarin allen, die eenig beroep en bedrijf uitoefenen, worden aangeslagen naar gelang van de klasse, waarin hun bedrijf wordt gerangschikt, blijvende echter alle landbouwbedrijf van deze belasting uitgesloten. Indirect dragen de stedelingen aan de inkomsten van het rijk alleen bij door hun aandeel in de accijns op het gedistilleerd (excise on spirits and drugs; raming voor het dienstjaar 1877/78 Rs. 25.020.000), de inkomende rechten (opbrengst in het dienstjaar 1876/77 Rs. 16.202.760), en het zegelrecht (opbrengst in het dienstjaar 1876/77 Rs. 28 030.680 waarvan Rs. 19.848.000, wegens „sale of Court Fee Stamps, en Rs. 8.109.300 wegens „sale of Commercial and other stamps").

De in het binnenland gevestigde Europeesche landbouw industrieelen hebben met de betaling van gemeentelijke belastingen, wanneer zij ten minste niet op de hoofdplaats van een district wonen, natuurlijk niets te maken. Aan directe rijksbelastingen zijn zij evenmin onderworpen, terwijl van uitgaande rechten alleen sprake is voor de indigoplanters. De overigen, die zich in de hoogere streken met de teelt van koffie en thee bezig houden, staan met de schatkist in geen andere betrekking dan dat zij voor den in gebruik genomen grond een jaarlijksche pacht, van $39^1/_3$ tot $78^2/_3$ cent per bouw varieerende, hebben te betalen, voor zoover zij dien grond indertijd niet in vollen eigendom van den lande verkregen hebben, tegen betaling in eens van *f* 5 of *f* 10 per bouw, onder verbindtenis van den kant van den Staat, om van de op dien voet verkochte gronden later nooit eenige grondbelasting te heffen.

Zelfs van de onlangs ingevoerde „license-tax" of werkelijke patentbelasting zijn de landbouw-industrieelen in Britsch-Indië vrijgelaten, omdat de Regeering aldaar hun bedrijf beschouwt als een van de voornaamste en deugdzaamste factoren van de algemeene volkswelvaart, en de ervaring haar bereids geleerd heeft, dat de wijze waarop die nijverheid zich in de laatste jaren heeft ontwikkeld indirect meer bijdraagt tot stijving van 's lands kas, dan het geval zou kunnen wezen indien zij door drukkende directe belastingen in hare ontwikkeling ware belemmerd geworden.

Met het oog hierop kan het moeilijk bevreemding wekken, dat de landbouw-industrieelen in Nederlandsch-Indië, voor wie het eene wezenlijke levensquaestie heeten mag om de mededinging met andere landen te kunnen volhouden, met groote bezorgdheid kennis namen van de plannen om hun bereids met zooveel lasten bezwaard bedrijf te bezwaren, zonder dat er zelfs aan gedacht schijnt te worden om hen te ontheffen van den druk der in Nederland reeds voor lang afgeschafte uitgaande rechten van de voortbrengselen des lands.

Het Lid der Commissie,
ingesteld bij Gouvernements besluit van 20 September 1878 No.
N. P. VAN DEN BERG.

BIJLAGE III.

Schets eener begrooting van uitgaven van de gemeente Batavia.

Hoofdstuk I.

Gemeentewerken, verlichting, brandweer (volgens bijgevoegde [1]) specificatie A).

A.	Gewoon onderhoud:				
	a. Bruggen en waterstaatswegen . .	*f*	175.850		
	b. Wegen	„	135.000		
	c. Gebouwen	„	38.500		
				f 349.359	
B.	Nieuwe werken, vernieuwingen en verbeteringen:				
	a. Bruggen, wegen, enz.	*f*	120.000		
	b. Gebouwen.	„	32.000		
				f 152.000	
C.	Personeel.			„ 82.500	
D.	Gasverlichting			„ 70.974	
E.	Brandweer			„ 13.000	
					f 667.824

Hoofdstuk II.

Gemeente-policie
(volgens bijgevoegde [1]) specificatie B).

A.	Jaarwedde van den Hoofdcommissaris van policie, van den ambtenaar te zijner bureele, en verder ondergeschikt personeel	*f*	33.432
B.	Schouten en policieagenten	„	61.800
C.	Districts-Kommandanten en het hun toegevoegd personeel.	„	26.412
D.	Inlandsche wijkmeesters.	„	17.400
E.	Chineesche wijkmeesters	„	4.320
F.	Korps policiesoldaten	„	44.448
G.	Waterschout en het hem toegevoegd personeel.	„	6.540
H.	Huishuurindemniteit voor de scholen .	„	5.648
		f	200.000

Hoofdstuk III.

Geneeskundige policie.

A.	Stadsverband:				
	a. Tractementen van het personeel. .	*f*	3.600		
	b. Onderhoud, verpleging, kleeding, enz. van lijders.	„	60.000		
	c. Geneesmiddelen, ijs, enz	„	30.000		
				f 93.600	„ 867.824
	Transporteere. . .			*f* 93.600	*f* 867.824

1) Hier niet opgenomen. v. S.

	Per Transport . .		f 93.600	f 867.824
B.	Tractementen van stadsgeneesheeren en stadsvroedvrouwen		„ 21.600	
C.	Inde nniteit voor schrijfloonen voor idem.		„ 1.200	
D.	Toezicht op de prostitutie.		„ 6.000	
				f 122.400

Hoofdstuk IV.

Onderwijs.

A.	Tractementen van Europeesche onderwijzers en onderwijzeressen		f 87.500	
B.	Tractementen van inlandsche onderwijzers		„ 7.500	
C.	Boeken en schoolbehoeften		„ 2.500	
D.	Aanmaak en onderhoud van meubelen.		„ 1.900	
E.	Indemniteit voor klerkengeld en schrijfbehoeften van den secretaris der plaatselijke schoolcommissie		„ 600	
				f 100.000

Hoofdstuk V.

Armwezen				memorie

Hoofdstuk VI.

Huishoudelijk bestuur.

A.	Toelage van den Resident, hoofd van gemeentelijk bestuur, als voorzitter van den gemeenteraad en van het dagelijksche bestuur der gemeente		f 3.000	
B.	Presentiegeld der leden van den Raad .		„ 2.400	
C.	Bureau van den Secretaris, tevens ambtenaar van den burgelijken stand: volgens bijgevoegde [1]) specificatie C..		„ 55.320	
D.	Bureau van den Ontvanger:			
	a. één ontvanger op een minimum tractement van f 600 's maands, met drie tweejaarlijksche verhoogingen van f 50 's maands dus maximum f 750 's maands	f 9.000		
	b. ondergeschikt personeel door den ontvanger aan te stellen en te ontslaan	„ 7.000		
			f 16.000	
E.	Kosten van de bureaux, schrijf- en bureaubehoeften, druk- en bindwerk, briefporten en kleine uitgaven.		„ 3.600	
F.	Jaarwedde van den rooimeester		„ 4.200	
				f 84.520
	Transporteere.			f 1.174.744

1) Hier niet opgenomen v. S

Per Transport . . . . . f 1.174.744

Hoofdstuk VII.

Diversen.

A.	Renten van gemeenteschuld.	memorie.	
B.	Schuldaflossing		
C.	Gratificatiën		
D.	Pensioenen, verloves, en wachtgelden, voorloopig	f 10.000	
E.	Openbare feesten en vermakelijkheden .	„ 6.000	
F.	Brandverzekering van gemeentegebouwen, rechtskundige adviezen, enz, . .	memorie.	
			„ 16.000

Hoofdstuk VIII.

Onvoorziene uitgaven		„ 9.256
	Totaal	f 1.200.000

BIJLAGE IV.

Nota van toelichting behoorende bij de schets eener begrooting van uitgaven van de gemeente Batavia.

Hoofdstuk I.

Gemeente werken, enz.

De onder dit hoofd is uitgaaf gebrachte posten worden breedvoerig toegelicht in de hierbij gevoegde [1]) afzonderlijke nota; doch met beschikking tot de onder-afdeeling C., personeel, zij hier nog aangeteekend, dat de vraag, of de betrekking van betaalmeester voor de gemeentelijke openbare werken niet met die van gemeente ontvanger te vereenigen zou zijn, naar het oordeel der commissie, ontkennend moet worden beantwoord.

Wel zouden alle vorderingen voortspruitende uit contracten van openbare aanbestedingen direct uit de gemeentekas betaald kunnen worden; evenals zulks thans ook direct uit 's Lands Algemeene kas geschiedt. De wekelijksche verrekening echter, met de opzichters-executanten, van de uitgaven voor de werken, die in eigen beheer uitgevoerd worden, zou bezwaarlijk ten kantore van den gemeente-ontvanger kunnen plaats hebben.

De executanten werken op voorschotten, die bij werklijsten worden verantwoord. Deze stukken moeten voor de betaling geverifieerd en tevens met de rekeningcourant die van elk werk door den boekhouder aangehouden dienst te worden, worden vergeleken. Deze werkzaamheden zouden niet wel door den Gemeente ontvanger verricht kunnen worden, tenzij hem speciaal voor dit werk een assistent werd toegevoegd, die of contra-boek zou moeten houden, of inlichting zou moeten vragen voor den boekhouder der openbare werken, die nauwerlijk ten kantore van den Hoofdingenieur zitting dienst te houden. De beste regeling schijnt daarom wel, dat deze boekhouder tevens als onder-

1) Hier niet opgenomen. v. S.

kashouder en betaalmeester optreedt, die de voorschotten uit de gemeente kas ontvangt en aan de executanten der werken uitkeert, onder nadere verrekening; eene functie die thans minder eigenaardig aan den eerstaanwezend ingenieur der openbare werken opgedragen is.

Hoofdstuk II.

Gemeente policie.

Het policiewezen op den thans bestaande voet vordert eene jaarlijksche uitgaaf van *f* 111.712 en dus slechts ruim de helft van hetgeen noodig geoordeeld wordt voor eene goede regeling van dezen tak van dienst, wanneer namelijk alle daarbij bescheiden ambtenaren in het bezit zullen zijn gekomen van hunne maximum bezoldiging. De voorgestelde regeling wordt dringend noodig geacht tot erlanging van een werkelijk afdoenden policiedienst.

Hoofdstuk III.

Geneeskundige policie.

Tot grondslag der raming van rubriek A en B, kosten van het stadsverband en tractementen van stadsgeneesheeren en stadsvroedvrouwen, hebben gestrekt de werkelijk gedane uitgaven in het jaar 1877. Het is er echter verre van dat *die* uitgaven in haar geheel ten laste der gemeente zouden kunnen gebracht worden. Het stadsverband is doorloopend voor omstreeks twee derden bevolkt met dwangarbeiders, waarmede de gemeente als zoodanig natuurlijk niets heeft te maken, evenmin als de gemeente geacht kan worden gehouden te zijn tot betaling van de diensten der stadsgeneesheeren, voorzoover die diensten worden ingeroepen ter kostelooze behandeling van die ambtenaren van den staat, die hierop krachtens de bestaande bepalingen recht hebben.

Lettende intusschen op de gebrekkige en door alle deskundigen hoogelijk afgekeurde inrichting van het stadsverband en de wijze van verpleging, die dringend hervorming behoeft, heeft men gemeend de in uitgaaf geraamde bedragen te mogen aannemen als hetgeen vermoedelijk noodig zijn zal ter verzekering van eene behoorlijk verpleging van de eigenlijke gemeentenaren van Batavia. Van eene raming van hetgeen noodig kan zijn bij verwezenlijking der bij de Regeering aanhangige plannen tot oprichting van een groot burgerlijk hospitaal ten zuiden van Batavia heeft de commissie gemeend zich te moeten onthouden.

Hoofdstuk IV.

Onderwijs.

De raming is gegrond op de thans bestaande formatie van 5 lagere gemengde scholen en 2 lagere meisjesscholen, en op de waarschijnlijkheid dat eerlang nog een derde lagere gemengde school noodig zal zijn, ter voorkoming van overbevolking op de bestaande scholen.

Voor oprichting of subsidieering van bewaarscholen is voorloopig niets uitgetrokken met het oog op de ter zake bereids getroffen maatregelen, de oprichting van een speciaal fonds ter voorziening in de behoefte aan bewaarscholen voor min vermogenden tot doel hebbende.

De zorg voor het middelbaar onderwijs schijnt voor 's hands althans, uitsluitend aan de bemoeienis van den Staat te moeten worden overgelaten.

Hoofdstuk VI.

Huishoudelijk bestuur.

De zaak van den resident als voorzitter van den gemeenteraad en hoofd van het dagelijksche bestuur der gemeente, zal aanmerkelijk in omvang toenemen, en de billijkheid brengt mede dat de titularis hiervoor behoorlijk geïndemmiseerd worde.

Met de bemoeiïngen van den resident, als hoofd van gewestelijk bestuur, heeft de gemeente natuurlijk niets te maken, en de kosten van het in elk geval onmisbare gewestelijke bureau, dat geheel en al afgescheiden behoort te blijven van de gemeentelijke bureaux, komen natuurlijk ten laste van den Staat.

Het wordt wenschelijk geacht om aan den dienst der gemeente een rooimeester op een vast traktement te verbinden, en de rooigelden, na afhouding van een zeker percentage ten behoeve van den rooimeester, in de gemeentekas te doen vloeien, of in 's lands kas, zoolang het door de Commissie voorgestane subsidiestelsel van kracht blijft.

Hoofdstuk VII.

Diversen.

De vraag op welke voet aan de gemeenteambtenaren verlof, wachtgeld en pensioen zal kunnen worden toegekend, vereischt een opzettelijk en uitgebreid onderzoek, tot het instellen waarvan voor de Commissie met het oog op de meer algemeene strekking van haar mandaat geene aanleiding bestaan kon.

Met opzicht tot het toekennen van pensioen aan hunne na te laten betrekkingen werd het denkbeeld geopperd om hen als deelgenooten toe te laten in het Weduwen- en Weezenfonds voor burgerlijke ambtenaren in N.-I., op gelijken voet als de ambtenaren in dienst van den Staat.

Het verband tusschen Heeren- en Cultuurdiensten en de Indische Tekorten.

Als men persoonlijk kennis heeft gemaakt met den natuurlijken rijkdom van ons prachtig eiland Java, en met den arbeidzamen en intelligenten geest van hare dicht opeengehoopte bevolking van ruim 25 millioen zielen, dan vraagt men zich af, hoe het toch komt, dat, niettegenstaande er aan vele billijke behoeften van Land en Volk niet voldaan wordt, de Staatsbegrooting van ons Oost-Indië, waarvan Java het voornaamste eiland is, telken jare sloot met een tekort van ongeveer tien millioen, welke tekorten gedekt moeten worden door leeningen, onder waarborg van Nederland.

Dat dit stelsel van meer uitgeven dan ontvangen, en van stoppen van gaten door leeningen, een op den duur ruïneerend stelsel is, behoeft geen betoog. Er moet dus gehandeld worden, om, 't zij de ontvangsten te vermeerderen, 't zij de uitgaven te verminderen.

Er wordt dan ook al in beide richtingen gewerkt. Zoo zijn o. a. de accijnsen op lucifers en petroleum verhoogd, en tracht men de militaire uitgaven te verminderen. Of beide maatregelen geene nadeelige gevolgen zullen hebben, zal later pas kunnen blijken. Ook is beproefd, om bezuinigingen in te voeren bij het binnenlandsch Bestuur, ten koste van het Javaansche ambtenaarselement, doch deze hervorming heeft zooveel tegenstand, en haut lieu, ontmoet, dat ze alsnog niet is ingevoerd.

De Indische Bestuurs-ambtenaars schijnen bijna allen de meening toegedaan, dat opvoering van lasten onmogelijk is, en bezuiniging ook al niet doenlijk is.

Toch moet er wat gebeuren; — in de impasse, waarin wij geraakt zijn door den Atjeh-oorlog, en door de daling der suiker- en koffieprijzen kunnen wij niet blijven. Onze minister van koloniën is er de man niet naar, om in aequivoque toestanden te blijven berusten. Hij is begonnen, om al vast een Neder-

landschen rekenmeester als Vice-President van den Raad van Indië, naar Indië te zenden; en daarna een Generaal van het Nederlandsche Leger als Gouverneur-Generaal.

Beide mannen hebben eene groote réputatie van bekwaamheid, doch Indië kennen zij alleen uit boeken. Het is een niet te ontkennen nadeel, dat Land en Volk van Indië voor hen geheel nieuw zijn, doch daar staat ook het ontzagelijk voordeel tegenover dat zij nieuwe mannen voor Indië zijn, vrij van alle Indische sleur en vooroordeelen. Want het Indische beweren, dat Indië niet anders kan bestuurd worden, dan zooals het tot heden bestuurd is, is eenvoudig een uitvloeisel van sleur en vooroordeel.

Het kenmerk van ons Indisch Bestuur is tot heden geweest, om het volk er onder te houden door onwetendheid en gedwongen arbeid. En nu oogsten wij de vruchten van die bekrompen Regeerings-principes. Een onwetend volk kan weinig voortbrengen, en dus ook weinig opbrengen aan de schatkist, te minder, als de arbeidskrachten van dat volk worden verspild door een stelsel van gedwongen arbeid zonder loon. Hoe herhaaldelijk is reeds door économisten beweerd, dat één man, in vrijen arbeid, meer presteert, dan twee man, die men zonder loon tot arbeid dwingt!

Hoeveel kostelijken arbeid gaat er dus op Java te loor onder ons hedendaagsch stelsel van Bestuur. De waarde daarvan beloopt millioenen en millioenen. Dit is het groote lek, dat het Indische schip van Staat zal doen zinken, zoo er geene radicale verandering komt. Met lapmiddelen is dit lek niet te stoppen. Het kenmerk van ons Indisch Bestuur moet worden: Vrijheid van arbeid voor alle onderdanen, dus ook voor de inheemsche Bevolking. Belasting in geld, meer indirect dan direct. Onderwijs voor den kleinen man, in zijne eigene taal, vooral op landbouwkundig en industrieel gebied. Het Hollandsch wordt de Bestuurs-taal, voor de Javaansche Ambtenaren. Dit is een program. Het is uit te voeren, mits geleidelijk, met tact, en met goeden wil. Laten wij dit program eens wat uitwerken.

Belasting in geld meer indirect dan direct. In- en uitvoerrechten en accijnsen zijn voor Java passende belastingen; een fout echter, die aan de uitvoerrechten kleeft, is, dat ze geheven worden naar het gewicht, in plaats van naar de waarde. De draagkracht van exporteurs wordt gesteund door de waarde hunner goederen op de buitenlandsche markt. Is die waarde gering, dan mag ook het uitvoerrecht niet meer dan gering zijn.

Verpachtingen zijn indirecte belastingen. Van deze worden de opium-pacht en de pandhuispacht sterk veroordeeld. Men is op weg om de opium-pacht in régie om te zetten, wat een groote vooruitgang mag genoemd worden. Met de pandhuizen weet men eigenlijk niet, wat aan te vangen; dat is ook eene moeielijke kwestie.

Landrente, bedrijfsbelasting, en hoofdgeld in vervanging van heerendienst, zijn, naar ik meen, de eenige directe belastingen, die van het Javaansche Volk geheven worden. Moeielijkheden, in normale omstandigheden, worden met de inning dier belastingen niet ondervonden.

Ze zijn voor uitzetting vatbaar. Worden de Heerendiensten afgeschaft, en de waterwerken uitgebreid, dan kan de Landrente belangrijk meer opbrengen. Heeft de Javaan de vrije beschikking over al zijn tijd gekregen, en kan hij irrigatie-water bekomen, dan zal de rijst-cultuur, de volks-cultuur bij uitnemendheid, een belangrijke uitbreiding en verbetering ondergaan. Java zal dan belangrijke hoeveelheden rijst kunnen uitvoeren; — niet alleen de Europeesche planters maar ook de Javaansche planters moeten aan den algemeenen uitvoer deelnemen. — Dan zijn we pas op een normaal Javaansch standpunt.

Bij opheffing der heerendiensten kan de aanslag in de bedrijfsbelasting worden verdubbeld; en het hoofdgeld, nu één gulden bedragende, vervierdubbeld. Het hoofdgeld, in compensatie der afgeschafte heerendiensten, kan worden gesteld van *f* 3.—tot *f* 6.—per jaar, al naar evenredigheid van de welvaart van het district waarin de heerendienstplichtige is gevestigd. Er zullen nog wel districten zijn, waar, van wege de schaarschte van geld, afkoop onmogelijk is, doch dan zondere men die districten van den algemeenen regel af. Het zal niet lang duren, of die menschen, lettende op de welvaart hunner buren, zullen zelve om afkoop verzoeken, en het noodige geld daarvoor weten te vinden.

Het is van het hoogste belang om de directe belastingen in maandelijksche paijementen te innen. Eene kleine som daarvoor kan ieder inlander verdienen, door te werken bij Europeesche planters; door verkoop van vruchten uit zijn hof; door inlandsche huisvlijt. Maar veel geld te gelijk aan het einde van het jaar heeft hij zelden of ooit.

Bij de opheffing der heerendiensten houde men in het oog, dat deze in drie soorten zijn te verdeelen. De eerste soort, aan open-

bare werken en wegen, worde finaal afgekocht. De tweede soort, ten behoeve van Dessa of Gemeente, blijve voorloopig in stand, streng gelimiteerd en gecontrôleerd door het Europeesche Bestuur.

Het is voorloopig ondoenlijk, om in iedere Dessa een finantieel gemeentelijk beheer in te voeren.

De derde soort is de Gouvernement's koffie-cultuur. Die dwang-cultuur worde opgeheven, het monopolie van levering afgeschaft, en daarvoor in de plaats gesteld landrente voor de koffie-tuinen, en uitvoerrecht. De Javaansche koffie-cultuur behoeft daarom niet te verloopen. De dessa-hoofden kunnen hunne onderhoorigen aanmanen om koffie te planten, even als zij hen aanmanen, om klapper- en vruchtboomen, en bamboe te planten. Het onderscheid zal dan zijn, dat zij koffie zullen planten, bevrijd van het gehate toezicht en de gehate dwangbevelen der Europeesche ambtenaren; en dat zij hunne koffie aan den meest biedende kunnen verkoopen. Zij zullen daarmede dan meer geld in handen krijgen, en daarvan hunne belastingen kunnen kwijten.

Ten einde den Javaan in de gelegenheid te brengen, om zijn landbouw te volmaken, en zich meer op industrie toe te leggen, zijn scholen noodig. Voor de oprichting dezer scholen, en het kweeken van onderwijzers, zijn tijd en geld noodig. Tijd is er altijd, voor dengene, die werkelijk wil; het geld moet gevonden worden, uit de ruimere baten, die zullen voortvloeien uit den verbeterden economischen toestand van het volk. Dat die toestand verbeteren zal bij afschaffing van heeren- en cultuur-diensten, daarvan ben ik innig overtuigd. Dit zegt echter niets; de mannen, die het lot van Java in handen hebben, moeten hiervan overtuigd worden.

De heerendienstplichtige mannen op Java op vier millioen stellende, en hunne verplichtte diensten, buiten de dessa-diensten, op één dag per week of 50 dagen per jaar, dan zijn dat 200 millioen dagtaken. De gepresteerde arbeid zoude kunnen verricht zijn, door vrije arbeiders, in 100 millioen dagtaken, dus 100 millioen dagtaken nationaal verlies. Dit, berekend tegen een loon van slechts 30 centen, bedraagt 30 millioen guldens.

Bij de Gouvernements koffie-cultuur zijn ingedeeld 320 000 huisgezinnen. Man, vrouw en oudste zoon of dochter werken daaraan mede, wat ongeveer één millioen individuen uitmaakt. Deze produceeren met hun allen dit jaar 200.000 picols koffie van 177.000 bouws koffieaanplant, of slechts iets meer dan één picol

per bouw, waarvoor zij van het Gouvernement /15.— ontvangen.

Wat een pover resultaat! Wat een verlies van vruchtbaren grond en van arbeid! Vergelijk daarbij nu eens Brazilië! Men zegt, dat daar niet meer dan één millioen arbeiders de geheele koffie-industrie drijven, en zij produceeren tien millioen picols koffie! Zoo zijn de resultaten van gedwongen arbeid vergeleken met vrijen arbeid. Java kan een macht van koffie produceeren, zoo die cultuur voor den Javaan geheel vrij is, en hij vrije beschikking zal hebben over zijn tijd, zijn arbeid, en zijn produkt.

De vrije koffie-cultuur der Europeanen op Java is, wel is waar, verre van schitterend, maar men moet niet uit het oog verliezen, dat zij met de bladziekte heeft te kampen, en gedrukt wordt door overproductie van Brazilië.

Twee sprekende feiten pleiten vóór vrijen arbeid, en tegen dwang.

De *gedwongen* suiker-cultuur produceerde in haar tijd, een maximum van één en een half millioen picols suiker; de *vrije* suiker-cultuur produceert nu tien millioen picols. De *gedwongen* koffie-cultuur is tot heden bestendigd, doch gedaald van één millioen op twee honderd duizend picols.

Niettegenstaande deze duidelijke vingerwijzing blijft het Indisch Bestuur vasthouden aan het stelsel van gedwongen arbeid. Het zegt maar altijd: „de inlander kan gemakkelijker arbeid presteeren, „dan geld aan de Staatskas opbrengen". Men zoude zich bij die redeneering kunnen neerleggen, zoo gemakzucht een land konde doen bloeien; maar dat is niet zoo, het gaat er, integendeel, door ten onder.

Het is mogelijk, dat de Indische tegenstand voortvloeit uit de wel eenigzins gewettigde vrees van Europeesche en Inlandsche Ambtenaren, dat, bij afschaffing of afkoop der heerendiensten, het geld in 's lands kas zal vloeien, en zij maar moeten zien, hoe ze dan hun gewest in goede orde zullen houden. Natuurlijk, dat zij geld zullen aanvragen voor het noodige onderhoud, maar hoe schaarsch zal hen dat misschien worden toebedeeld; nu grijpen zij maar, à pleines mains, in den arbeidschat van den kleinen man. De kleine man, om wiens belang het ook gaat, wordt niet gehoord; hij heeft geene opinie, of durft die niet rondborstig te uiten, uit vrees voor zijne hoofden. Zoo hij tegen afkoop gekant is, dan is het, omdat hij de zaak niet vertrouwt; en het Bestuur verdenkt, dat het hem al weer meer belasting oplegt, zonder geheele vrijstelling van diensten. Nu betaalt hij

al hoofdgeld in vergoeding voor opheffing van geringe diensten, maar de werkelijke heerendiensten, de werkelijk zware diensten, de diensten voor openbare werken, worden nog altijd opgelegd. En 't zijn deze diensten, en die voor de koffie-cultuur, die hem 't meeste binden en drukken.

Ten einde te voorkomen, dat de gelden, opgebracht tot afkoop der heerendiensten, aan hunne ware bestemming worden onttrokken zoo zoude het instellen van gewestelijke kassen eene nuttige zaak zijn, waarin dan die gelden moeten worden gestort; terwijl uit die kassen het onderhoud der openbare werken zal kunnen gekweten worden. Hoogstwaarschijnlijk zal er dan, bij zuinig beheer, geld overschieten, dat zoude kunnen aangewend worden in 't meeste belang van den Javaan, b.v. tot bevordering van landbouw en veeteelt; tot het stichten van scholen; voor straatverlichting en drinkwaterleidingen, enz.

Maar het zoude strijdig zijn met de begrippen van degelijk finantieel beheer, zoo een Resident maar eigenmachtig over dat geld mocht beschikken, even als hij nu over den arbeid van de bevolking beschikt. Een adviseerende raad van notabelen van verschillenden landaard zoude hem ter zijde moeten staan, welke raad de jaarlijksche begrooting van ontvangsten en uitgaven ontwerpt, en aan de Hooge Regeering ter goedkeuring aanbiedt.

Dit zoude de kiem kunnen zijn van gewestelijke decentralisatie, die zich zoude kunnen ontwikkelen tot den omvang van het geheele huishoudelijke bestuur van iedere residentie, met het doel, om de begrooting van Nederlandsch-Indië te ontlasten.

Op die begrooting vindt men posten van uitgaven, die zeer geschikt op de gewestelijke begrootingen kunnen worden overgebracht, als:

Bewaken van 's lands pakhuizen	*f*	27 000
Vervoeren en bewaken van gevangenen	„	88.000
Onderhoud der wegen	„	522.749
Onderhoud bruggen en duikers	„	335.939
Bewaken van waterwerken en dijken	„	166.304
Bezetten van wachthuizen.	„	38.544
Wegen te Probolingo en Passoeroean	„	7.649
Voorzien in andere behoeften van 's lands dienst .	„	310.415
Invordering hoofdgeld van heerendienstplichtigen. .	„	256.680
Transportere. . .	*f*	1.753.280

Per transport . . .	ƒ	1.753.280
Uitgaven excedent hoofdgeld	„	400.000
Publieke feesten	„	15.775
Politie vaartuigen	„	4.908
Gewapende politie	„	93.012
Uitroeiing schadelijk gedierte	„	3.000
Straatverlichting	„	157.932
Toezicht op waterleidingen	„	190.183
Landbouwgereedschappen en zaden	„	38.000
Aanmoediging veeteelt	„	33.000
Collecteurs van belastingen	„	229.332
Woningen voor burgerlijk personeel	„	307.400
Bureelen en algemeene pakhuizen	„	308.100
Gevangenissen	„	94.300
Kazernen gewapende politie	„	36.600
Brandspuit en wachthuizen	„	21.300
Bazar-loodsen	„	22.300
Bruggen en wegen	„	1.365.000
Brandspuitwezen	„	17.112
Binnenlandsche paardenposterij	„	90.000
Binnenlandsche herbergen	„	24.960
Salaris architecten, opzichters en mantries	„	491.400
Totaal . . .	ƒ	5.696.894

Het spreekt, dat op de begrooting der middelen dan komt te vervallen:

Hoofdgeld van heerendienstplichtigen . . . . . ƒ 3.146.000

want dit hoofdgeld neemt, bij volledige vrijstelling van heerendiensten, belangrijk toe, en wordt geheel in de gewestelijke kassen gestort.

Er zal dan een belangrijk excedent in die kassen zijn, omdat het hoofdgeld van heerendienstplichtigen minstens verdriedubbeld, waaruit nog betaald zoude kunnen worden: het geheele inlandsche Bestuur, uitgezonderd Vorsten en Regenten, tot een begrootingsbedrag van ƒ 3.969.650.

De ware zuinigheid bij het bouwen op Java van wegen, bruggen, dijken, sluizen, pakhuizen en ambtenaarswoningen, zal eerst dan tot haar recht komen, als deze werken in vrijen arbeid worden uitgevoerd, en tot het departement van het gewestelijk bestuur worden gebracht.

Het doel van gewestelijk huishoudelijk zelfbestuur moet zijn: Vrijmaking van den inlandschen arbeid, en verlichting van de uitgaven op de Begrooting van Nederlandsch-Indië.

Wat zoude de afkoop der heeren- en cultuur-diensten door de bevolking met gejuich worden begroet, en door de ambtenaren met sympathie worden uitgevoerd; 't zoude dan niet meer zijn, ge *moet* werken, zonder loon, of 't den man gelegen komt of niet; maar 't zoude dan zijn: wilt ge werken voor loon? En dit wil de Javaan altijd, zelfs des nachts bij maneschijn. De bewijzen zijn hiervoor te over.

In de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 30 Augustus, 2e blad, kan men lezen, dat haar correspondent te Tientsin, o. m. schrijft: „dat onze Indische ambtenaren moeten inzien, en er prijs „op stellen, om met tal van antediluviaansche begrippen te breken, „die thans nog altijd de vrije en krachtige ontwikkeling van „Insulinde in de weg staan." Diezelfde correspondent wijst er op, dat Indië, op handelsgebied in vele opzichten ten achteren is bij Japan; en hij zegt, dat de Regeering eene frontverandering moet uitvoeren, en het particulier initiatief aanmoedigen.

Dit is vooral noodig voor het voornaamste bevolkings-élement van Java, voor den Javaan. Doch tot heden schijnt de Regeering dat initiatif te vreezen. Java wordt bestuurd als een weeshuis; over al het doen en laten van den Javaan wordt angstvallig gewaakt. Die drukkende voogdijschap van jaren en eeuwen heeft bij den Javaan zulk eene apathie in het leven geroepen, dat hij zelfs van Bestuurswege moet aangespoord worden, om zijne rijstvelden naar den eisch te bewerken. Men verwarre geen oorzaak met gevolg. De Javaan heeft geene aansporing noodig, omdat hij indolent is; maar hij is indolent, omdat hij van den morgen tot den avond wordt aangespoord, en lang niet altijd in zijn belang. Laat hem vrij, in zijn doen en laten. Betaalt hij zijne belasting niet, leg hem dwangarbeid op; werkt hij niet, laat hem hongeren.

In eene vergadering van het Indisch Genootschap, den 6en Februari 1894, zeide de heer A. J. Spaan, in leven Resident van Bantam, het volgende:

„Ik heb in 1882, toen de eerste gedeeltelijke afschaffing van „heerendiensten plaats had, in Bantam, een arm gewest, de „ondervinding opgedaan, dat verscheidene personen te kennen „gaven, dat zij gaarne zes gulden hoofdgeld zouden willen betalen, „indien alle heerendiensten werden afgeschaft. Ik zou er nimmer

„tegen opzien, (tegen die afschaffing) omdat ik vertrouw, dat „indien men er geleidelijk mede voortgaat, het blijken zal, dat de „bevolking er uit zich zelve om zal vragen, als zij de resultaten ziet."

Het is achtien jaren geleden, dat het principe van opheffing der heerendiensten op bescheiden schaal is in praktijk gebracht.

Hoe ver zijn wij er nu mede? Wij zijn nog slechts aan het begin. Och, het is zoo zoet, om voort te dommelen in den ouden sleur, vooral in een warm land. — Maar dat indommelen kost geld. De nadeelige saldo's geven daarvan het bewijs.

's Gravenhage. P. C. HUIJSER.

VARIA.

DE CIRCULAIRE KROESEN EN HET BEWIJS IN POLITIEROL-ZAKEN.

Een geacht Indisch oud-hoofdambtenaar bij het Binnenlandsch Bestuur buiten Java schrijft ons het volgende, dat wij onder de aandacht onzer lezers meenen te moeten brengen.

Naar aanleiding van de onlangs in de *Indische Gids* gepubliceerde Circulaire van den Resident der Zuider en Oosterafdeeling van Borneo, Kroesen, ben ik zoo vrij het volgende onder uw aandacht te brengen.

Ofschoon de heer Kroesen, die door zijn kunde, tact en energieke toewijding als controleur op Sumatra's oostkust zooveel heeft bijgedragen tot de ontwikkeling en den bloei van dit gewest, ook in zijn hierboven aangehaalde circulaire blijk geeft van een ruime opvatting der plichten van onze bestuursambtenaren op de Buitenbezittingen, verkeert hij echter m. i. in dwaling waar hij zegt dat bij het berechten van *overtredingen* op de zoogenaamde politierol de rechter aan geen wettig bewijs zoude gebonden zijn, maar slechts rekening zou behoeven te houden met zijn innerlijke overtuiging omtrent de schuld van een beklaagde.

Dit laatste moge juist zijn voor Java en Madoera alwaar de rechtspraak ter politierol nog steeds wordt beheerscht door artikel 110 van het Reglement van de Rechtelijke organisatie in verband met *Staatsblad* 1870 No. 252, voor de Buitenbezittingen daarentegen gelden, krachtens de aldaar vigeerende Reglementen tot regeling van het rechtswezen, voor *alle* strafvonnissen, de regelen omtrent het *wettig* bewijs in strafzaken, waarvan het hoofdbeginsel is neêrgelegd in het in al die reglementen voorkomend — eensluitend artikel:

„Niemand kan wegens misdrijf of *overtreding* tot straf veroordeeld worden „tenzij de rechter door *wettige* bewijsmiddelen de overtuiging hebbe bekomen „dat eene *strafbare* daad werkelijk heeft plaats gehad en dat de beklaagde „daaraan schuldig is. Op *bloote vermoedens* of *onvolkomen* bewijs mag niemand „veroordeeld worden".

Zooals men ziet is dit voorschrift zoo imperatief mogelijk. Wat *wettige* bewijsmiddelen zijn, wordt vervolgens nauwkeurig omschreven in de overige artikelen van den ter zake handelenden titel, waarvan het slotartikel luidt:

„De beoordeeling der kracht van bewijs, welke aanwijzingen in elk bijzonder „geval hebben, wordt aan het doorzicht des rechters overgelaten; zijn geweten „wordt op het ernstigste belast met de inachtneming der alleruiterste zorgvuldig„heid en nauwkeurigheid in dat onderzoek".

HET VERZOEKSCHRIFT VAN DE INDISCHE BOND OVER DE AMBTENAARSOPLEIDING IN INDIË.

Door de *Indische Bond* is te Batavia een openbare vergadering gehouden, die het besluit nam om tot H. M. de Koningin een verzoekschrift te richten, de strekking hebbende om te vragen handhaving van de gelegenheid in Nederlandsch-Indië tot opleiding van Europeesche jongelieden voor administratief ambtenaar. Alle ingezetenen van Ned.-Ind. die met dit verzoek medegaan, werden uit genoodigd daarvan door hun handteekening te doen blijken.

Dat verzoekschrift is dus wel opgesteld door de *Indische Bond*, maar het gaat uit van de onderteekenaars, die zich alleen noemen „ingezetenen van Nederlandsch-Indië." Wij geven er hieronder een plaats aan.

Geven met den diepsten eerbied te kennen, ondergeteekenden, Uwer Majesteit's zeer getrouwe onderdanen, ingezetenen van Nederlandsch-Indië:

dat door hen met diep leedwezen kennis is genomen van de voorstellen der commissie, in de maand December 1898 door Zijne Excellentie den Heer Minister van Koloniën benoemd om hem voor te lichten omtrent een herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar van den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië, dewijl de commissie, naar het bescheiden oordeel van ondergeteekenden, bij het doen harer voorstellen de belangen van de Europeesche ingezetenen van Nederlandsch-Indië uit het oog heeft verloren;

dat door de vereeniging *De Indische Bond* welke zich de behartiging dier belangen ten doel heeft gesteld, ter bespreking van het door bedoelde commissie uitgebracht rapport, een openbare vergadering is uitgeschreven;

dat op die vergadering het volgende werd overwogen:

dat de voorstellen der evenbedoelde commissie ten aanzien van in Indië opgevoede jongelieden wier ouders de middelen niet bezitten om hen naar Europa te zenden, een zoo goed als algeheele uitsluiting van een aanstelling bij den administratieven dienst in Indië beoogen;

dat dit zou neerkomen op het ontnemen aan het grootste gedeelte der ingezetenen van Nederlandsch-Indië van de gelegenheid, om deel te nemen aan het inwendig bestuur over het het door hen bewoonde land, het land waar het meerendeel hunner geboren en getogen is;

dat wel is waar door Zijne Excellentie den Heer Minister van Koloniën voor de opheffing der in Indië bestaande inrichting tot opleiding van administratieve ambtenaren een aequivalent in uitzicht is gesteld, waarbij die staatsman voorloopig heeft gedacht aan een technicum of een inrichting voor landbouw- of ander vakonderwijs, doch dat het de iunige wensch is van een zeer groot gedeelte der ingezetenen van Nederlandsch-Indië, dat hier te lande de gelegenheid blijft bestaan, om de in Indië opgevoede Nederlanders een aandeel te verzekeren in het inwendig beheer der Oost-Indische bezittingen van het moederland;

dat het ontnemen aan de Europeesche ingezetenen van Nederlandsch-Indië van de thans in Indië bestaande gelegenheid om hun zonen voor administratief ambtenaar te doen opleiden, naar de bescheiden meening van ondergeteekenden niet gemotiveerd zou zijn, met het oog op hetgeen in de praktijk ten aanzien van de geschiktheid voor hun betrekking van in Indië opgevoede en opgeleide bestuurs- en andere ambtenaren is gebleken;

dat naar de volle overtuiging van ondergeteekenden, zoo het noodig is gebleken in de opleiding der voor den Indischen administratieven dienst bestemde ambtenaren verbetering te brengen, zulks zonder bezwaar kan geschieden met behoud van de gelegenheid hier te lande tot vorming van zoodanige ambtenaren;

op grond van al welke overwegingen door de bovenbedoelde vergadering het besluit is genomen, tot Uwe Majesteit een request te richten, houdende verzoek om handhaving van de gelegenheid in Nederlandsch-Indië tot opleiding van Europeesche jongelieden voor ambtenaren van het administratief beheer en alle ingezetenen van Nederlandsch-Indië die met dit verzoek instemmen, uit de noodigen, daarvan door hun handteekening te doen blijken;

dat ondergeteekenden geheel met de conclusiën van bedoelde vergadering medegaan;

redenen waarom zij zich zeer eerbiedig tot Uwe Majesteit wenden met de dringende bede om, welke veranderingen er ook in de opleiding der voor den administratieven dienst in Indië bestemde ambienaren zullen worden gebracht, in geen geval over te gaan tot het ontnemen aan Hare Europeesche onderdanen in Nederlandsch-Indië van de gelegenheid, om hun zonen hier te lande voor dien dienst te doen opleiden.

Hetwelk doende enz.

Zal men in Nederland luisteren naar de stem van de *Indische Bond*?

DE INDISCHE PARAGRAPHEN DER TROONREDE.

Den 16den September 1899 werd in een vereenigde vergadering van de beide Kamers de zitting der Staten-Generaal gesloten. Bij die gelegenheid plaatste de heer Goeman Borgesius zich voor den troon en hield een aanspraak, waarin de volgende zinnetjes voorkwamen, op de koloniën betrekking hebbende, resumeerende de resultaten van het afgeloopen legislatieve jaar.

„Tot aanleg van eenige spoorwegen in Nederlandsch-Indië werd besloten.

„Eene Indische mijnwet kwam tot stand.

„Maatregelen werden genomen in het belang van het muntwezen, zoowel in Nederlandsch-Indië als op Curaçao.

„Door wijziging van het Reglement op het beleid der regeering van Nederlandsch-Indië, werden Japanners met Europeanen gelijkgesteld".

Van de in dit zittingsjaar door de Staten-Generaal aangenomen reorganisatie B. B. is geen spoor te ontdekken. Ze is plotseling verdwenen!

* * *

Den 19den September 1899 had de plechtige opening van de gewone zitting den Staten-Generaal plaats, in een vereenigde vergadering, waarbij H. M. de Koningin geplaatst is op den troon en H. M. de Koningin-Moeder zit naast de troon. Uit de troonrede, die H. M. de Koningin uitsprak met dezelfde klankvolle, heldere stem, die zoo'n machtigen, diepen indruk maakte in de Nieuwe Kerk bij hare inhuldiging, signaleeren wij deze paragraphen:

„De gunstige verwachtingen met betrekking tot den toestand in Atjeh, ten vorigen jare door Mij uitgesproken, zijn verwezenlijkt. In Groot-Atjeh is de rust bijna ongestoord gebleven, en in de kustlanden breidt onze invloed zich voortdurend uit. Hoewel ons gezag zich op eenige plaatsen nog met de wapens moest doen gelden, konden de aanwezige troepen tot de vorige sterkte worden teruggebracht.

„Voor de jongste krijgsverrichtingen breng Ik warme hulde aan het Nederlandsch-Indische Leger, alsook aan de Vloot en hare landingsdivisie.

„Nieuwe wetsontwerpen zullen U in den loop van dit zittingjaar worden aangeboden.

„Wat de Oost-Indische koloniën betreft, zal Uwe medewerking worden gevraagd ten behoeve der verkeersmiddelen in Atjeh en der bevloeiingswerken op het eiland Java."

Geen enkele hervorming of organisatie wordt aangekondigd. Onze verwachtingen kunnen dus niet hoog zijn. Misschien valt het ons nog mee.

Maar de Indische begrooting van 1900 is in dat opzicht niet veelbelovend.

In de afdeelingen der Tweede Kamer werd zij in één dag afgehandeld. En dan klaagt men nog over het langzame werken der Tweede Kamer!

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 October 1899.

INHOUD.

De brochure van den heer H. E. B. Schmalhausen over actueele onderwerpen: Europeesch en inlandsch bestuur, en de personeele belasting. — Indisch concubinaat en prostitutie, besproken door den schrijver van „Politieke vragen". — Een Engelsche vertaling van de Indische mijnwet, door W. R. Bisschop en F. Merricks. — Beri-beri-literatuur van W. J. van Gorkum en Dr. Kohlbrügge. — Het ontslag van den heer Kleian als ambtenaar door „Son Excellence le résident" van Timor, den heer F. Fokkens, afgekeurd door het *Algemeen Handelsblad*. — De Indische troonrede-paragraphen, besproken door het *Vaderland*; de *Nieuwe Rotterdamsche Courant*; de *Utrechtsche Courant*. — Een Van Dag tot Dag in het *Handelsblad* over de laatstgenoemde uiting. — Het *Vaderland* over een tolverbond met Duitschland met het oog op Indië. — Mr. A. J. Cohen Stuart in de *Amsterdamsche Courant* over een paar monstra in onze Indische-Nederlandsche handelsstatistiek. — De heer J. F. Niemeyer in het weekblad de *Amsterdammer*: Hoe moet Indië geregeerd worden? — Het *Vaderland* over de Rijksfinanciën in verband met Indië. — De Indische begrooting en het *Gids*-artikel van Mr. C. Th. van Deventer: „Een Eereschuld"; polemiek van het *Vaderland*, de *Utrechtsche Courant* en het *Handelsblad*. — De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* en de *Nieuwe Arnhemsche Courant* over de Indische begrooting.

De heer H. E. B. Schmalhausen, assistent-resident van Poerbolinggo gaf eene brochure in het licht getiteld: „Twee onderwerpen van actueel belang op koloniaal gebied. I. Europeesch- en inlandsch bestuur. II. Een uitstapje op belastinggebied.

In het eerste gedeelte vergelijkt de schrijver de bezoldigingen en positie van het B. B. op Java met die van ambtenaren bij andere takken van dienst en toont aan met een overstelpende hoeveelheid cijfers dat zij belangrijk achterstaan bij die van den onderwijzer, leeraar, houtvester, ambtenaar van Chineesche zaken, ingenieur, rechterlijk ambtenaar, beoefenaar der Indische talen. De ambtenaar B.B. krijgt gedurende zijn geheelen diensttijd minder tractement; en dit is voor hem een tweesnijdend zwaard, want ten gevolge van dien krijgt hij ook minder verlofstractement en minder pensioen. Vroeger was zijn bezoldiging dezelfde, de promotie echter veel vlugger. Toen werd hij dadelijk aspirant-contrôleur, na 2 jaar controleur 2de klasse, na 12 jaar assistent-resident. Thans is hij na 12 jaar nog controleur 2de klasse. Bovendien had hij vroeger als assistent-resident veelal notaris-emolumenten, hetgeen thans uitzondering is.

De vraag, wat de omstandigheden van den ambtenaar B. B. gemaakt hebben, verdient vervolgens al onze aandacht. Het antwoord is, dat het tegenwoordige stelsel ja-en-amen-broers kweekt, en de menschen met karakter niet vooruit laat komen. De opleiding voor ambtenaar moge gebreken hebben, maar er is toch zeker onder de 300 ambtenaren in hun geheel genomen, een kern van persoonlijkheden die flink, intelligent en ambitieus zijn. Maar het stelsel brengt niet hen, maar wel de zoogenaamde handige ambtenaren, vooruit.

De voorgestelde reorganisatie met betrekking tot de Europeesche bestuursambtenaren zal in de praktijk de promotie niet verbeteren; het percentage van residenten zal verminderen, en de ambtenaren vreezen dat verscheidene plaatsen in hoogere rangen nog meer dan vroeger zullen zijn weggelegd voor bureau-ambtenaren. Voor de referendarissen, waarmede men op de bureaux geen weg wist, stond tot nu toe alleen de inspectie van financiën open. Bij de nieuwe organisatie zullen 10 gewestelijke secretaris-baantjes worden geschapen met den rang van assistent-resident, die voor zoo'n referendaris als geknipt schijnen.

Het hoofdbeginsel dezer reorganisatie was dat zij geen geld mocht kosten. De wanverhouding in bezoldiging is echter zonder geld niet weg te nemen. Nu zijn er twee zaken mogelijk. Of de bij de reorganisatie voorgestelde tractementen zijn voldoende, en dan gebiedt een billijke staatkunde, zoowel als de treurige staat van 's lands schatkist, dat de tractementen van alle andere ambtenaren van den stand der bestuursambtenaren tot dien voet worden teruggebracht. Of de voorgestelde tractementen zijn te laag. Is men dan niet genegen ze te verhoogen, dan moet men zich ook niet verbazen als de uitkomsten van ons bestuur niet schitterend zijn. Alle waar is naar zijn geld. Een enkele goed bezoldigde hoogste rang, voor zeer enkelen weggelegd, vergoedt zelfs voor die uitverkorenen niet het ontberen en het sukkelen in de lage rangen. Bovendien heeft het karakter dan reeds voor goed een deuk gekregen.

Erger is echter het altijd tobben, zorgen, draaien, plooien, dat het deel is van de groote meerderheid der ambtenaren; verderfelijk is het voor het individu zoowel als voor den staat. Maar men eischt van de ambtenaren B. B. dat zij anders zijn, een idealer levensopvatting hebben dan gouverneurs-generaal die de aanvaarding hunner betrekking afhankelijk stelden van speciale voorwaarden, bedongen voor hun en hun gezin, dan advocaten-generaal, ja leden van het Hoog-Gerechtshof, die met succes verzoeken om tot griffier gedegradeerd te worden, omdat ze daar zooveel inkomsten krijgen. Dat vindt iedereen dood natuurlijk, maar als een ambtenaar B. B. klaagt, zegt men hem dat hij zoo'n schoone werkkring heeft. En dat laatste ontkent bovendien de schrijver, zooals de zaken thans loopen, is die werkkring neerdrukkend in de hoogste mate.

De nieuwe organisatie heeft echter bij de inlandsche aristocratie veel kwaad bloed gezet; natuurlijk want de betere bezoldiging van sommige Europeesche bestuursambtenaren zal geschieden ten koste der inlandsche. De inlandsche hoofden zijn echter in ons bestuurstelsel de wettige vertegenwoordigers van de inheemsche bevolking, als zoodanig van groot gewicht. Hun wrevel op te wekken is dus slechte politiek. Met onwillige ambtenaren is het slecht regeeren. En nu is hun positie verbazend achteruitgegaan. Het cultuurstelsel gaf hun eerstens hooge cultuurprocenten, tweedens ambtsvelden. Op een en ander werd weinig contrôle uitgeoefend. Een en ander was voor hen veel voordeeliger dan de compensatie door hoogere bezoldiging na de afschaffing dier ambtsvelden. Ook hun promotie was vroeger beter. Thans loopt b. v. in Banjoemas een inlandsch ambtenaar veertien jaar als magang, dus onbezoldigd, voor hij iets (ƒ 20 per maand, verdient.) Dan waren vroeger hun behoeften minder.

Dat magangschap is een allerverderfelijkste instelling. En die onbezoldigde, ten koste hunner bloedverwanten terende, uitgebreide klasse magangs zijn

voor de staatsmachine langzamerhand onontbeerlijk geworden. Zou Java — zoo vraagt de heer Schmalhausen — in dit opzicht geen unicum zijn? Zouden er meer landen zijn onder geregeld bestuur, waar de staatsmachine voor een groot deel op onbetaalde diensten drijft?

En ook later is het tractement van den inlandschen ambtenaar B. B. nog jaren lang minder dan dat van een docter-djawa. Hij zit dan ook gemeenlijk diep in de schuld. De nieuwe reorganisatie besnoeit die klasse met *f* 200.000 per jaar! In 1877 kreeg zij bovendien nog *f* 800 000 's jaars aan cultuurprocenten. Nu niets meer. Maar er is thans een pensioenreglement voor inlandsche ambtenaren en vroeger niet? In 1883 werd zonder dat reglement *f* 600.000 voor pensioenen en onderstanden aan inlandsche ambtenaren betaald; in 1899 *f* 588.000. Door het pensioenreglement zijn ze dus in totaal ook al niet vooruitgegaan.

De heer Schmalhausen stelt nu eene nieuwe organisatie voor van het Europeesch zoowel als van het inlandsch bestuur. Incidenteel komt ook hij tot de slotsom van Wong Tanie (zie de Revue in de vorige aflevering blz. 1259) dat er door den heer Mullemeester pressie is uitgeoefend bij zijn verzamelen van beoordeelingen van zijn nieuwe reorganisatieplannen. Een regent vertelde aan den schrijver het volgende: „De regeeringscommissaris begon met te zeggen dat ieder regent, die tegen zijn voorstel was, blijken gaf van onbekwaamheid of te oud was voor zijn betrekking. Toen mij nu de vraag gedaan werd, of ik er mij mede kon vereenigen dat de betrekkingen van Patih en Wedono-Kota in den vervolge in één hand zouden zijn, heb ik maar ja gezegd, want ik kon mij zelf toch geen brevet van ongeschiktheid geven; maar als u het mij oprecht vraagt, dan ben ik er erg tegen".

Wel mag het *Handelsblad* tot vervelens toe beweren, dat de Indische pers zoo onbillijk en vaderlandslievend is, als zij scherp is, daar wij immers zoo ontzaglijk zijn vooruitgegaan. 't Is maar jammer dat de inlander zelf ten slotte de dupe zal worden van die mooi-praterij. En dan is de inlandsche aristocratie allerminst dupe van die beweerde vooruitgang in Indië. „Waarlijk, zegt zoo terecht waarschuwend de heer Schmalhausen, wij behoeven ons geen illusies te maken, dat de inlandsche aristocratie onze politiek niet zou doorzien. Wij mogen dit alles nog zoo mooi aankleeden en nog zoo smakelijk voorzetten, *des Pudels Kern* blijft haar niet verborgen en wij moeten niet denken dat het meten met twee maten, daar, waar het Europeanen en inlanders betreft, haar geen doorn in het oog is.

Eene hervorming, die hem zoo gevoelig in de beurs treft, zullen zij — zouden wij er bij willen voegen — dan ook wel nooit als eene verbetering kunnen beschouwen.

Het denkbeeld van den heer Schmalhausen, om de positie der Europeesche ambtenaren te verbeteren niet door te knagen aan de schamele rijstkorrels der inlandsche ambtenaren, maar door verlaging der te hooge Europeesche pensioenen en bijinkomsten, is ten minste politieker, en moreeler tevens. En de heer Schmalhausen wijst op de noodzakelijkheid om te zorgen dat èn Europeesche èn inlandsche ambtenaren B.B. in de gelegenheid worden gesteld om hunne carrière zonder schuld te beginnen, niet per se onder financiëele zorgen gebuk te gaan, en een vlugger promotie te kunnen maken. Dan, maar dan ook alleen kan met het verderfelijke kasianstelsel worden gebroken.

In het Hollandsch leeren een middel te zoeken om overheerschten nader tot overheerschers te brengen, is onlogisch. De inlandsche hoofden zijn allereerst meer gebaat met voldoend aanvangstractament en vlugger promotie dan met Hollandsch. Ze zijn niet ziende blind noch hoorende doof. Zij weten hoe hun volk steeds zwaarder belast wordt, hoe alle uitgaven stijgen en mogen stijgen, maar die voor hun corps moeten verminderen, terwijl zij juist de menschen zijn die moeten zorgen voor de belastingen, waaruit toch alles bekostigd moet worden. Nooit worden er aanmerkingen gemaakt als de uitgaven van Europeesch onderwijs, 's lands plantentuin, eeredienst enz. stijgen; waarom — zoo vragen zij zich zeer terecht af — moeten zij daaronder lijden en worden zij bezoldigd zoo dat men hen *dringt* om schulden te maken.

Wij eindigen hiermee ons overzicht van het eerste deel van Schmalhausen's arbeid, die een bewijs is hoe bitter de beste Europeesche ambtenaren B. B. gestemd moeten worden onder de vigeur van het tegenwoordige stelsel. Waarlijk niet minder bitter dan de inlandsche ambtenaren, wier stemming bij ons zoo suggestief schetst.

Zijn uitstapje op belastinggebied betreft de personeele belasting op Java. Ook dat hoofdstuk is goed geschreven. Maar we willen liever tot lezing opwekken. Eindigen wij met een gevleugeld woord, dat door een toongevend deel der Nederlandsche pers tegenover Indië maar al te veel uit het oog wordt verloren. „Bovenal — zegt de heer Schmalhausen — laten wij niet schromen, de waarheid flink onder de oogen zien."

Die waarheid is slechts zelden opwekkend maar dat is nu eenmaal aan de waarheid eigen. Struisvogelpolitiek is vroolijker.

* * *

„Politieke vragen" noemt de anonieme schrijver een verzameling artikelen, overgedrukt uit het weekblad *De Controleur*, en afzonderlijk verschenen. De bedoeling is onder anderen den lezer de innerlijke verdorvenheid der staatkundige toestanden ook in Nederland goed te laten inzien en hem te waarschuwen voor heilloos chauvinisme, doctrinaire wetenschap, en partijbelang, zooals dat zich vertoont in een hoogst oneerlijke dagbladpers.

In eene loffelijke verontwaardiging ontstekende, waar het schandelijke praktijken op staatkundig gebied in andere landen aanschouwt, is het grootste deel der natie onmachtig om te begrijpen dat het bederf in Nederland en in Indië weinig minder erg is dan bijvoorbeeld in Frankrijk. Het motto van het bundeltje „j'accuse" is door deze memorie van toelichting voldoende verklaard. Terwijl de schrijver, die zich met een afgezaagde Latijnsche aanhaling onderteekent met „Justum et tenacem propositi virum", zich blijkbaar niet tot dat bedorven deel der natie rekent. De schrijver is scherp, dikwijls zeer onrechtvaardig, maar hij heeft een helder verstand en slaat soms de spijker op den kop. Opmerkingen over Indië vindt men incidenteel door het bundeltje verspreid. Zeer eigenaardig is hierbij de beschouwing van dezen rechtvaardige over de Indische prostitutie-quaestie, waarover wij in den zomer van 1848 zooveel gehoord hebben op het congres voor vrouwenarbeid te 's Gravenhage. Als een staaltje welk een ongezouten en ongegeneerd man deze *Contrôleur*-schrijver is, geven wij hieronder, zonder commentaar, zijn philippica tegen de dames en heeren te 's Gravenhage, die Indië zoo vreeselijk onzedelijk vinden in vergelijking van Nederland.

Wanneer over Indië's onzedelijkheid zulke kampioenen aan het woord zijn, dan heeft men in de eerste plaats altijd wel in het oog te houden dat daarmede nooit iets anders bedoeld wordt dan de sexueele omgang van mannen, tot de klasse der Europeanen behoorende, met vrouwen uit de inlandsche of met deze gelijkgestelde bevolking. Wat inlandsche of chineesche mannen en vrouwen onder elkander doen, daarmede bemoeien zij zich niet, evenmin met de bedoelde vrouwen zelve; omdat al die personen immers Mohammedanen of heidenen zijn, voor wie natuurlijk de beginselen der christelijke moraal niet gelden.

Daarnevens treedt nu te dezen echter in Indië nog een factor op, die in Nederland ontbreekt. In de laatste jaren zijn er namelijk verscheidene dames in hare geschriften tegen het volgens haar zedeloos leven der Europeesche mannen in Indië gaan uitvaren, vooral van diegenen, welke in het zoogenaamd Indisch concubinaat leven, en over het schandelijk van een maatschappij, waarin dit wordt getolereerd. Alles wat nu die dames zoo uitgalmen is kennelijk van denzelfden aard als die hysterisch-schetterende en dikwijls lasterlijke onwaarheid, welke ook in het bekende werk „Hilda van Suijlenburg" zoo sterk op den voorgrond treedt, en in dit laatste uit ziekelijk gemoedsbederf, hier echter meer uit allesbehalve hoog staande, belangzuchtige, naar een monopolie strevende beweegredenen voorkomt. Hoofzakelijk namelijk uit het verlangen om de mannen, die zich eene huishouding moeten inrichten, te dwingen daarin niet hun verstand of hunne neiging te volgen, maar een vrouw uit hunne eigene maatschappelijke klasse, d. i. die waartoe die dames behooren, te huwen. Waarbij overigens ook de aan alle vrouwen zoo sterk eigene naijver tegenover andere, waar de man in het spel is, een groote rol speelt; hier nog, wat de in Europa geboren vrouw betreft, sterk vergroot, door het bewustzijn dat haar veelal door het klimaat verlept lichaam in allen deele bij dat der gezonde en fraai ontwikkelde inlandsche vrouw achterstaat. Alsmede hare overmatige, ook door de vrouwelijke ijdelheid opgeschroefde trots tegenover de inlandsche vrouw, die deze eenvoudig als een minder wezen doet beschouwen, en het feit, dat zulk eene als hare mededingster naar mannengunst durft optreden, als een rechtstreeksche zware beleediging doet opvatten — dezelfde reden, die vroeger zoo dikwijls slavinnen, die, ware 't ook tegen haren wil, de blikken van mannen tot zich trokken, door hare Europeesche meesteressen gruwzaam heeft doen martelen. Evenals zulks met de kwezelarij het geval is, varen nu ook deze vrouwelijke kampioenen onder de vlag der moraliteit; en ook vele papa's, die overigens zelven dikwijls geenszins eenen merkbaren afkeer van de inlandsche vrouw toonden, vinden dit nu zeer moreel, omdat zij tegen over vrouwlief liever den braven Hendrik uithangen en het bovendien de kansen grooter maakt om hunne dochters aan jonge ambtenaren of officieren kwijt te raken. Voorwaar, geen hooger beginsel ligt er in al dit streven; datgene zelfs, wat dan toch nog in Nederland in dezen strijd, zij het ook tengevolge eener onjuiste opvatting, als een edel element optreedt, het streven namelijk om arme, te goeder trouw als diep gevallen, zondige wezens beschouwde vrouwen tot een beter en hooger leven op te voeren, valt in Indië geheel weg. Wat kunnen, hetzij dien godsdienstigen, hetzij dien feministischen kampioenen, zulke inlandsche concubines of prostituées schelen? Wat bemoeien zij zich met deze? Platweg, om de mannen

s het den laatsten te doen; hun confessioneel standpunt over de gansche Europeesche maatschappij te doen heerschen, dàt alleen is het, wat door de eersten wordt beoogd.

Trouwens, zulk eene bemoeienis zou ook moeilijk gaan. Daar toch bij inlandsche vrouwen en in hare gansche omgeving niet de begrippen der zoogenaamde christelijke moraal heerschen, zien zij ook in die verhouding hoegenaamd niets verkeerds, evenmin als het ook, ten minste op Java, eenige Indische vrouw uit de lagere volksklassen, waartoe de hier bedoelde bijna uitsluitend behooren, tot schande strekt buiten huwelijk moeder te worden. In zulk eene aanraking met Europeanen, zien zij zelfs een zekere eer, in elk geval een zeer geoorloofd voordeel. Volstrekt geene maatschappelijke oneer, minachting of schade treft daaruit de inlandsche prostituée; het verschaft haar daarentegen meest een ruimer bestaan dan zij anders zou kunnen bereiken, en zal haar, indien zij soms later een huwelijk met eenen rasgenoot van haren stand wil sluiten, die veel meer vergemakkelijken dan beletten. Al datgene derhalve, wat de sociale jammer der prostitutie voor de vrouw in Europa kan wezen, bestaat in Indië niet. Men ziet dus ook hieruit ten duidelijkste op welke valsche basis de beweging daartegen voor Indië eigenlijk berust.

In de hoogste mate onrechtvaardig is het echter het zoogenaamd Indisch concubinaat met prostitutie gelijk te stellen. Zeer zeker vindt men in de groote steden een tal van inlandsche vrouwen, die min of meer door Europeanen onderhouden worden en met den naam njahi of inlandsche juffrouw worden aangeduid en deze zijn inderdaad prostituées. Maar al dragen zij nu denzelfden inlandschen naam, met de eigenlijke concubine, veelal ook huishoudster of menagère genoemd, mogen zij niet worden verward. Deze woont en leeft met den man aan wien zij zich aansluit en bestiert zijn huishouden, dikwijls is zij hem trouw en tot groote hulp en steun; merkwaardige voorbeelden van groote trouw en zelfopoffering van zulke vrouwen zijn bekend, welke voor die der beste Europeesche vrouwen niet onderdoen. Natuurlijk komt ook het tegendeel voor, maar waarlijk ook in wettige huwelijken is dit niet minder het geval; het gehalte en karakter der vrouw en niet minder van den man, alsmede zijn gedrag tegenover haar, spelen daarin eene groote rol. Hoe meer hij haar tot zich opheft, hoe meer zij zich aan hem zal hechten, hoe meer hij haar als eene mindere behandelt, des te minder zal hij op hare trouw kunnen rekenen. Worden er uit dit samenleven kinderen geboren en dit is zeer gewoon — onwaar is het dat gewoonlijk de conditie zou worden gemaakt dat de vrouw kinderloos zal blijven op poene van weggezonden te zullen worden en eventueel ook zoo wordt gehandeld — dan worden die in verreweg de meeste gevallen door den vader erkend en als de zijne opgevoed; niet zelden huwt hij dan ook nog later de moeder zijner kinderen naar de wet en wettigt daarmede deze. Meermalen ook gaan later beiden met onderling goedvinden van elkander, maar wordt dan toch ook voor de vrouw gezorgd; dikwijls sluit dan elk van hen nog weder een huwelijk in zijne eigene klasse. In één woord, zulk eene vereeniging is inderdaad een werkelijk huwelijk met vast, vele jaren lang voortdurend samenleven, veelal met wederzijdsche aanhankelijkheid en zekere gemeenschap van belangen; niet zelden veel meer moreel dan menigen echt, wettig aangegaan. Maar, een huwelijk niet naar de zeden en wetten der

maatschapppelijke klasse tot welke de man behoort, doch zooveel doenlijk — en dus meerendeels behoudens de vormen, hoewel deze enkele malen werkelijk worden opgevolgd — naar de gebruiken van de klasse der vrouw gesloten, en dat dan ook niet het christelijke, maar het inlandsche karakter draagt, hetwelk een gemakkelijke ontbinding mogelijk maakt. Terwijl het overigens de vrouw in hare eigene omgeving een zeer voldoend maatschappelijk aanzien waarborgt, doet het haar daarom dan ook niet openlijk als echtgenoote optreden naar de wetten en zeden der klasse van den man, tot welke zij niet behoort, en waarin zij door zulk een huwelijk niet overgaat. Maar volkomen onwaar is het om over dezen in de oogen van elke inlandsche vrouw van geringen stand en van hare maatschappelijke omgeving zeer benijdenswaardigen toestand als een exploitatie van haar als slavin door den overheerscher, als „bloot middel voor de bevrediging zijner lagere lusten", te spreken, en de uit die vereenigingen voortgekomen kinderen, „de onvermijdelijke gevolgen van ons vagabondeeren op erotisch en sexueel gebied" te noemen. Lasterlijke bombast mag zulk eene taal heeten. Niet minder ergelijk is het, wanneer die valsche moraliteitskampioenen zich gaan veroorloven van zulke vrouwen, waaronder zeer brave en zorgzame huisvrouwen voorkomen, aan wie een tal van wettige Europeesche met gerustheid een voorbeeld zouden kunnen nemen, over wie dan ook menig Indisch schrijver met hooge waardeering heeft geoordeeld, met verachting en zelfs met beleedigende woorden te spreken, haar en de met haar in onwettigen echt levende Europeanen voor zedelooze lieden te gaan uitmaken; vooral waar dit niet alleen als de van ouds bekende vinnige taal van vrouwennaijver voorkomt maar daaraan ook mannen deelnemen, die de lafheid hebben, gelijk dit nu ten opzichte van het feminisme al veel voorkomt, zulke dames naar den mond te praten — als zij met zulke hennetjes de voorste getrouwd zijn durven zij dikwijls niet anders — of wanneer dit voortspruit uit kwezelarij.

Onwaar is het dan ook dat de kinderen uit zulk een ontwettigen echt geboren veelal door hunne Europeesche vaders zouden worden verstooten en dat hiervan de Indische sociale kwaal der verwaarloosde afstammelingen van Europeanen, Indo's of Sinjo's geheeten, het gevolg zou wezen. Inderdaad men vindt soms van die ellendigen even als in Nederland, maar veel zeldzamer; en veel strenger dan daar wordt in Indië hun gedrag in hunne omgeving, ook door de mannen, afgekeurd. En zij zijn dan ook uitzonderingen; in den regel worden die kinderen erkend en als Europeanen opgevoed. Het overgroote aantal kleurlingen in allerlei ambten en posities in Indië, de hoogste niet uitgezonderd, die immers allen uit zulke vereenigingen afstammen, levert hiervan het onweerlegbaar bewijs. Natuurlijk echter is dit niet het geval met de kinderen der wezenlijke prostituées of van zulke concubines, die op ontrouw betrapt zijn; om de volkomen geoorloofde reden dat dan het vaderschap niet vaststaat. Maar alleen onkunde kan meenen dat uit deze de klasse der Indo's voorkomt; behalve in de enkele gevallen dat de moeder zelve al tot die klasse behoort worden die kinderen, daar zij den staat hunner moeders volgen, eenvoudig inlanders, gelijk dan ook in vele gevallen zeker wel een inlander hun werkelijke vader is. Hebben zij soms inderdaad een Europeaan tot vader en is dit in hun uiterlijk duidelijk zichbaar, dan verkrijgen zij, als inlander opgevoed en beschouwd, veelal een vrij goede positie; de valsche

verhouding in welke de eigenlijke Indo's, voor zoover zij ten minste arm zijn en van verwaarloosde opvoeding, verkeeren, omdat zij nu eenmaal naar de wet toch tot de categorie der Europeanen worden gerekend, bestaat toch juist voor hen niet. Het ontstaan der bedoelde sociale klasse van verwaarloosde afstammelingen van Europeanen, is niet te wijten aan de schuld hunner Europeesche vaders of voorvaders, maar zooals de meeste maatschappelijke ellende, aan armoede. Zij zijn erkende kinderen van arme of jong gestorven, soms ook uit noodzakelijkheid naar het vaderland teruggekeerde Europeanen, veelal van mindere militairen of gewezen militairen, voor een groot deel ook wederom kinderen van Indo's zelven, van dezulken namelijk, die of mede arm waren of slechts geringe, schraal bezoldigde baantjes of betrekkingen vervullen, zoodat zij hunnen kinderen niets konden nalaten; nu eens mede in concubinaat met vrouwen van dezelfde klasse of met zuiver inlandsche verwekt, maar dikwijls ook uit een wettig huwelijk met de eerste gesproten. En wil men nu de hand uitsteken om deze afstammelingen van Europeanen uit den verwaarloosden toestand, waarin zij verkeeren, op te heffen, dan is dit zeker een edel streven, maar onedel is het desniettemin hiertoe op te wekken door leugen en laster, door dien toestand en zijne oorzaken valsch voor te stellen, al kan het ook niemand verwonderen een strijdenden sociaal-democraat dien weg te zien opgaan, want ook ten opzichte der arbeiders en van het proletariaat in Europa is het toch juist ditzelfde, wat die richting zoo dikwijls ontsiert, en bij een groot deel der werkelijk hervorming en verbetering wenschende besten der natie tegen haar antipathie inboezemt.

Het is een natuurlijk, steeds in de geschiedenis wederkeerend feit, dat kolonisten in den vreemde zich met de dochteren des lands vermengen. Zoo hebben ook de Europeanen in Indië steeds gedaan en zoo doen zij nog. Voor menigeen heeft toch het samenleven met een inlandsche vrouw veel voor boven een huwelijk met eene Europeesche. In de eerste plaats voor planters en ambtenaren in de binnenlanden, omdat deze de eenige practische wijze is om met de inlandsche bevolking vertrouwbare aanraking te verkrijgen, en hij nagenoeg uitsluitend langs dezen weg met hare taal en zeden, vooral ook met hare niet uit boeken te leeren denkwijze, werkelijk bekend kan worden. Door de vrouw, met wien hij vertrouwelijk samenleeft, leert hij ook dat „das ewig Weibliche" niet aan kleur of ras is verbonden; dat zij, niettegenstaande alle verschillen in zeden en opvatting, toch in den grond denkt en gevoelt als hare Europeesche zuster; in haar leert hij zoo volledig begrijpen, wat de zotte trots van den blanke hem anders niet lichtelijk doet erkennen en vooral voor een ambtenaar van het hoogste gewicht is: dat de inlander mensch is als de Europeaan, dat hij ook weet te gevoelen, te waardeeren en te minachten. Allen, die niet louter phrasen op dit gebied ten beste geven, maar werkelijk hart voor den inlander hebben, die rechtvaardigheid tegen over hem wil betracht zien — veelal in dien omgang heeft zich dat zedelijk beginsel bij hen ontwikkelt; de dominee noch de pastoor of de ambtenaar van den burgerlijken stand zouden dat hebben kunnen bewerken; toch is deze wel de edelste bloem, die in het hart van den Europeaan gedurende zijn verblijf in de tropen kan ontkiemen. Zoo geeft hem deze omgang èn intellectueel èn moreel de ware geschiktheid voor zijnen werkkring, doet hem

dien ook liefkrijgen. Ambtenaren, met bestuur of rechtspraak over den inlander belast, zullen dan ook, zonder ten minste het eerste tiental jaren deze school te hebben bezocht, niet lichtelijk die werkelijke kennis van land en volk verkrijgen, welke voor de richtige uitoefening van hun ambt volstrekt wordt vereischt.

Verder is de Europeesche vrouw veeleischend en aanmatigend; zij neemt een groot deel van den tijd van haren echtgenoot in beslag, dien hij voor zijn ambt hoog noodig heeft, en belemmert hem dikwijls òf door hare jaloerschheid òf door hare vrees om alleen te huis te blijven, in zijne bewegingen. De vele huwelijken van jonge officieren in de laatste jaren hebben zeker ook meer de onkosten van den Atjeh-oorlog dan hunne bruikbaarheid te velde doen vermeerderen. Daarbij is zij, vooral als zij uit de hoogere kringen der Indische maatschappij afstamt of eene zuiver Europeesche dame is, zoolang haar man nog geene hooge inkomsten heeft bereikt, in den regel te kostbaar. Er is op het Haagsche congres ook al doorgeslagen over den heilzamen invloed van de Europeesche vrouw in Indië; beter is het echter dien maar niet te overdrijven; bestaat hij zeker eenigermate, er valt ook heel wat op af te dingen. Aan haar en hare parvenu-neigingen is toch zonder twijfel die sterke toename der Europeesche luxe, vooral in de groote steden, te wijten, waardoor alleen de hoogste ambtelijke tractementen nog maar voldoende zijn gebleven, en alzoo tot allerlei verkeerde praktijken wordt aangezet; door hare ijdelheid is die zotte verwaandheid op de blanke kleur sterk toegenomen vroeger in Indië, ten minste in de beschaafde klassen, weinig bekend. Hare ongeschiktheid om zich in een andere maatschappij te voegen, heeft veel oneenigheid en strijd in het leven geroepen, daaronder ook die aanvallen op het concubinaat, waaromtrent de in Indië geboren dames, de noodzakelijkheid en het natuurlijke er van begrijpende, steeds verdraagzaam waren; heeft veel ook van het goede, eenvoudige, aan het klimaat beantwoordende van het oud-Indische leven doen verdwijnen. Veel geur, veel nuffigheid, veel aanstellerij en vooral veel duren en zeer hinderlijken modedwang heeft de Europeesche vrouw in Indië in het leven geroepen.

De „train de maison", de wijze van leven, welke zulk eene vrouw medebrengt, is, tenzij geheel in het binnenland, voor den beginnenden ambtenaar of officier veel te kostbaar; het brengt hem in schulden en zorgen, die dikwijls op zijn geheel volgend leven blijven drukken. Gelukkig als dan zijne vrouw nog gezond blijft en geen ruïneus verblijf in Europa noodig heeft, en als zij hem niet steeds met klachten over hunnen toestand en hare ontberingen het leven vergalt, want die ziekelijke toestand tast ook het humeur aan, en zoo wordt menige vrouw voor een weinig gefortuneerd en met drukke werkzaamheden bezwaard man geen steun in het leven, maar een zware last.

Behalve in eenige groote steden, waar bruikbare pensiongelegenheden bestaan, is nu op den duur een eigen huishouden in Indië een noodzakelijkheid ook is dit de eenige wijze om aan de groote gevaren voor de gezondheid, met welke de prostitutie daar dreigt, te ontkomen. In aanmerking genomen dus al hetgeen tegen een wettig huwelijk valt aan te voeren, is het voor menigeen zeer aanbevelenswaardig, tenminste de eerste tien jaren van zijnen loopbaan aldaar in dat samenleven met een inlandsche vrouw door te brengen, gelijk dit dan ook door den natuurlijken gang der zaken zeer gewoon is geworden.

Maar de wetgever had dien natuurlijken toestand, uit de bestaande maatschappelijke en ethnologische gegevens voortvloeiende, behooren te regelen door daaraan een wettig karakter te geven. Zeker, de Europeaan kan ook met een inlandsche vrouw. naar de Europeesche wet een wettig huwelijk aangaan, en op lateren leeftijd, om de kinderen te wettigen of hunne moeder pensioen te bezorgen, gebeurt dit dan ook wel. Doch zelfs dan en zeker vroeger brengt dit veelal weinig goeds mede, maar doet een gelukkig samenleven in een ongelukkig huwelijk veranderen. Omdat daardoor de vrouw uit haar natuurlijk midden gerukt wordt en kunstmatig in een Europeesche positie overgebracht, die zij niet behoorlijk kan innemen en in welke de Europeesche maatschappij haar toch feitelijk niet erkent; terwijl den man nu allerlei gedragingen van zijne vrouw en gemis aan égards jegens haar gaan hinderen. die zoo lang zij zijn huishoudster was, geene beteekenis hadden.

Waarom dan niet een anderen toestand van echtelijke samenleving tusschen Europeanen en niet-Europeanen bij de wet erkend, op het feitelijk bestaande gegrond en daarmede ook de gemakkelijke wijze van ontbinding gemeen hebbende, maar verder de echtelijke verplichtingen, de wettigheid der kinderen en een recht op onderhoud voor de na overlijden achtergelatene of met wederzijdsch goedvinden gescheiden vrouw medebrengende? Ook de Romeinen kenden immers meerdere soorten van huwelijk naar de verschillen tusschen de maatschappelijke standen bestaande, en in Europa bestaat nog voor vorsten en hoogadelijken het zoogenaamd morganatisch huwelijk. Waar nu de maatschappelijke en ethnologische verschillen zoo groot zijn als in Ned.-Indië en zelfs bij de wet gesactioneerd, daar behoort ook de instelling van het burgelijk huwelijk daarmede rekening te houden. Dat de wetgever hiertoe wete over te gaan en zoo den natuurlijk bestaanden toeetand regele.

De beweging tegen de prostitutie in Ned.-Indië is onzin; die tegen het concubinaat lasterlijk. Kwezelarij en een zeer weinig waardige vrouwelijke naijver zijn het, die hier optreden; sociaal-democratische schreeuwerigheid komt zich nog hierbij voegen. Maar ook de waarheid heeft nog hare kampioenen.

Evenzeer als de prostitutie in Nederland een quaestie is van armoede, en niet of slechts in geheel ondergeschikten zin van zedelijkheid, zoo is ook die van dat Indisch proletariaat er louter een van armoede. Met het concubinaat heeft zij niets te maken. Want al nemen voorzeker alle Indo's oorspronkelijk daaruit hunnen oorsprong, onwederlegbaar is dat kinderen daaruit gesproten daarom nog geenzins noodzakelijk tot het proletariaat vervallen; dit heeft dan alleen plaats indien armoede en daaraan verbonden slechte opvoeding, of wel slecht gedrag daarbij komen optreden, hetzij bij hen zelven, hetzij bij hunne afstammelingen, al zijn die NB. zelven dikwijls weder uit een wettig huwelijk geboren. Men heeft dus evenmin recht dat proletariaat aan het concubinaat te wijten als de prositutie in Nederland aan aan het wettig huwelijk omdat de meeste prostituées daar in wettigen echt geboren zijn. Die samenkoppeling is een onzuiver middel, ten einde, door het schilderen der ongelukkige toestanden van dat proletariaat, sympathie en medewerking tot het bestrijden daarvan te verkrijgen en, op die wijze gesteund, dan het concubinaat aan te kunnen vallen, waar het om de reeds boven aan-

gegevene redenen eigelijk op gemunt is. Even zooals het in Nederland een streven ten behoeve der openbare zedelijkheid wil heeten, wat eigenlijk slechts de heerschappij van bepaalde godsdienstige opvattingen beoogt.

In een opstel in het Duitsche tijdschrift, *Globus*, op 29 April 1899 verschenen, getiteld: „Die Indianer Kannadas in Ubergange zu sesshaften Staatsburgren", deelt R. Bach mede, hoe vele Indiaansche vrouwen en meisjes in Kanada, in de buurt der steden woonachtig, zich daar aan prostitutie overgeven en dien ten gevolge aan kinderen van gemengd bloed (Halbblut) het leven schenken, die dan geheel als Indianen leven en op het lage beschavingsstandpunt van deze staan. Hij laat hierop volgen:

„Halbblut und Halbblut ist aber in Kanada ein grosser Unterschied; die welche aus Verbindungen der oben angedeuteten Art entsprossen sind, werden stets Indianer bleiben und als solche leben und handeln; aber es giebt auch eine Art Halbblute, die in Benehmen wie Erziehung unendlich höher steht, als ihre anderen Stammesgenossen. Diese „veredelte" Art entspringt dem hohen Norden. Die Verwalter der vielen Stationen der weltbekannten Hudson-Bay-Company fühlten sich vor vielen Jahren, als kaum je ein Missionar, geschweige denn ein welbliches weises Wesen nach jenen öden Gegenden kam, vereinsamt. Man nahm sich die am besten aussehende Rothaut als Squaw ins Haus und führte nun eine wilde Ehe. Aber die meisten Männer besassen Ehrefühl genug, die Weiber und namentlich die Kinder als legitim anzuerkennen, und letzten erhielten dann später eine gute Erziehung in wohl civilisierten Gegenden; diese Kinder nun und jetzt allerdings schon wieder deren Kinder und Kindeskindergelten als „Halbblut"; es sind aber meistens volständige Ladies und Gentlemen, deren Abkunft man oft nur sehr schwer bemerken kann. Ich kenne die Frau eines Bürgermeisters, ein solches Halbblut, die, eine Dame der Gesellschaft durch und durch, uns Besucher in liebenswürdigster Weise empfing, und sich im Gespräch in allen Fächern, wie Litteratur Musik etc., als vollkommen sattelfest erwies; die Frau des reichsten Montrealers, der selbst jetzt eine hohe politische Stelling in London einnimt, gehört zu dieser Klasse von Halbblut und wir könnten noch eine Menge andere nennen, deren Namen heute hochgeachtet sind. . . .

Dus in de hoofdzaak hetzelfde als in Ned.-Indië; wel een bewijs dat die zoogenaamde tropische sensualiteit hier niets mede te maken heeft en dat zulk een wilde echt op zich zelf de kinderen niet ongelukkig maakt. Omdat die toch inderdaad een echt, een huwelijk is, hoewel niet in den wettigen vorm. Soms, maar bij uitzondering, worden zelfs de godsdienstige of volks-huwelijksgebruiken der vrouw wel opgevolgd en is het dus voor de vrouw zelfs een geheel wettig huwelijk — voor den man geldt dit echter niet; onwettig huwelijk is dus wèl de meest juiste benaming.

* * *

Door de heeren W. R. Bisschop, L. L. D., of Leiden University and of Lincoln's Inn, advocate of the court of appeal at Amsterdam, resident in London en Frank Merricks, A. R. S. M., associate member of the institution of civil engineers, member of the institute of mining and metallurgy, is een Engelsche vertaling uitgegeven van de Indische Mijnwet van 1899. Een voorbericht geeft ons een zeer beknopt, helder overzicht van eenige beginselen

die bij die mijnwet hebben voorgezeten. Op den voorgrond wordt gesteld dat zij gemodelleerd is op de Pruissische mijnwet van 1865, en dat haar hoofdbeginsel is dat, zonder te beslissen wie eigenlijk de eigenaar is der delfstoffen van den ondergrond, als regel wordt aangenomen, dat de eerste ontdekker vrij is de mijnen te ontginnen zonder, op welke wijze dan ook, onderworpen te zijn aan de controle van den bovengrondschen eigenaar.

De wetsbepaling, dat slechts Nederlanders, of personen of vennootschappen wettig gedomicilieerd in Nederland of Indië, vergunningen en concessie kunnen krijgen, heeft — zeggen de schrijvers — uitsluitend ten doel de administratie te vergemakkelijken en daadwerkelijke controle te houden op de mijnmaatschappijen. Nimmer was er of is er eenigerlei begeerte om vreemd kapitaal uit te sluiten; het eenige oogmerk was om zekerheid te verkrijgen, dat de personen, verantwoordelijk voor de mijnoperatiën, onderdanen van het Bestuur zijn.

* * *

Wij hebben ons ettelijke maanden gespeend van beri-beri-literatuur.

Een overdruk van den heer W. J. van Gorkum van zijn artikel „Critiek en belijdenis, antwoord aan prof. Dr. C. Eijkman", uit het Geneeskundig Tijdschrift voor Nederlandsch Indië, deel XXXIX afl. 3., bracht ons weer te midden van den onverkwikkelijken wetenschappelijken strijd. Had Dr. Eijkman beweerd dat er onder alles, wat al zoo omtrent den invloed der voeding beweerd is, geen enkele waarneming zoo sprekend is alls die van Vorderman betreffende den aard der rijstvoeding in de gevangenissen, de heer van Gorkum houdt daartegenover vol dat de bewijskracht van dat rapport minimaal of nihil is. In de eerste plaats hebben de opgemerkte feiten geen waarde, omdat de gevangenen veel voedsel krijgen, niet door de leveranciers of aannemers verstrekt uit warongs, van familieleden enz.; zoodat er niet de minste waarborg is dat de zilvervlies voeding inderdaad genuttigd is. Maar — en dat doet de deur dicht — de beri-beri is met een verrassende snelheid verdwenen; en zij sloeg reeds dien weg in, vóór de zilvervliesjes tot de gevangenen kwamen. Men zou echter die zilvervliesjes toch nog kunnen aanhalen, ware het niet dat ze even hard verdween in denzelfden tijd bij de militairen — land en zeemacht — waarmee geen zilvervleisproeven werden genomen.

* * *

De heer Kohlbrügge schreef dan ook in de *Therapentische Monatshefte*, Jan. 1899, en de heer van Gorkum neemt het over met de daarbij behoorende graphische vaststellingen, dat wij gelukkig van het trekken van valsche conclusiën verschoond zijn gebleven, omdat de afname van de ziekte alle ontworpen of gehoopte maatregelen vooraf is gegaan.

Zijn we dus wetenschappelijk in een moeras geraakt, waaruit we voorloopig wel niet zullen kunnen ontsnappen, voor Indië verheugen wij ons van harte, dat de beri-beri, capricieus als ze is, de geleerden heeft laten praten en vrijwel haar biezen heeft gepakt. Moge ze niet zoo wispelturig zijn om spoedig met verdubbelde kracht terug te keeren.

* * *

Met sympathie maken wij melding van het opstel „Misbruik van Macht" in het *Algemeen Handelsblad* van 22 September. Dat misbruik betreft een ambtelijke handeling van den heer F. Fokkens, thans resident van Tegal, destijds waarnemend resident van Timor, die er een rechtspleging op eigen hand op na houdt. Hij ontsloeg namelijk den hulppostcommies en tijdelijk agent van de wees- en boedelkamer te Koepang den heer E. F. Kleian eervol uit beide betrekkingen, op grond van het plaatsen van opstellen in dagbladen, die aan het gezag van het Ned. Indisch gouvernement in het gewest Timor schade toebrengen en de justitie tegenwerken, zoodat hij het vertrouwen van den waarnemenden resident had verloren. Die geïncrimineerde artikeltjes van den „Koepanger in folio" verschenen in het *Bataviasch Nieuwsblad*. Ze zijn inderdaad al heel onschadelijk. Het *Handelsblad* haalt alleen de laatste correspondentie van Kleian aan in het Indische blad van 27 Mei 1899, die betrekking heeft op een grapje van Kleian, die een overgeplaatst vertrekkend posthouder in de societeit „Volharding" had geïntroduceerd met de beroepsaanduiding „banneling". Maar we gelooven niet dat dit de toorn van het waarnemend hoofd van gewestelijk bestuur zóó heeft opgewekt als de vermetelheid van Kleian om buiten Timor, in het Bataviasche orgaan, mede te deelen dat de heer Fokkens uitnoodigingen voor een feest had rondgezonden in de Fransche taal, waarin Z. H. E. G. niet zeer gelukkig is geweest met de vertaling van eenige Nederlandsche woorden. Zoo noemde hij daarin zijn tuin „le parc" en gaf zich zelf den titel van „Son Excellence le résident". Die Excellentie is heerlijk, en wij blijven den heer Kleian dankbaar dat hij ons dit staaltje van hoogmoedswaanzin heeft onthuld. 't Ware inderdaad jammer, als dit staaltje van ambtelijke zelfvergoding tot de invité's van 's resident feest was beperkt gebleven, en bepaald vermakelijk is te lezen hoe de steeds bij de pinken zijnde hoofdredacteur van de *Locomotief* Mr. P. Brooshooft met deze zelf gebakken Excellentie een loopje neemt, Java gelukwenschende met deze voornamen resident.

Maar de zaak is ernstig genoeg, vooral voor den armen Kleian.

Zeer terecht zegt het *Handelsblad* overtuigd te zijn, „dat de heer Kleian, wanneer hij meer traktement ontving en dus niet door het hoofd van gewestelijk bestuur, maar door de Indische regeering benoemd was, — dat de heer Kleian dan *niet* uit zijne functiën ontslagen zou zijn; en daarmede is de tegen hem genomen maatregel veroordeeld.

„Wanneer de heer Kleian commies was geweest op het residentiekantoor, en van die stelling misbruik gemaakt had door geheimen te verklappen, dan zou er nog reden geweest zijn voor zijn ontslag; dan zou hij het vertrouwen van den resident hebben verbeurd. Maar nu? Wat hij schreef, kon hij schrijven als inwoner van Koepang; was hij geen ambtenaar geweest, dan had hij juist hetzelfde kunnen schrijven als thans, en dan had de resident er niets tegen kunnen doen. Het zou toch te dwaas geweest zijn, den heer Kleian te vervolgen wegens drukpers-delict!

„Het blad houdt niet van drukpersvervolgingen, vindt het drukpersreglement met Thorbecke een „gewrocht der duisternis". Maar honderdmaal liever dat drukpersreglement toegepast, dan vervolging en straf op eigen hand door een resident. In het eerste geval bewandelt men ten minste den koninklijken weg; in het laatste staat iedereen, en vooral ieder ambtenaar — hij zij dan

slechts hulppostcommies en tijdelijk weeskamer-agent — aan volslagen willekeur bloot.

Als de resident Fokkens van meening was, dat door de (niet onderteekende) brieven uit Koepang schade werd toegebracht aan het gezag van het Ned.-Ind. gouvernement, dan had het hem vrij gestaan, het initiatief te nemen tot een vervolging van den verantwoordelijken redacteur van het *Bataviaasch Nieuwsblad*, of van den schrijver, zoodra deze door den redacteur was aangewezen.

Maar ergelijk vindt het blad dat er, aan het einde der 19de eeuw, in Indië nog bestuurshoofden zijn die aldus durven optreden tegen kleine ambtenaren. En het dringt er met den meesten ernst op aan, dat de Indische regeering duidelijk toone dat zij met dergelijk optreden *niet* instemt; dat de tijden van willekeur en gezagsaanmatiging lang voorbij zijn.

* * *

De magere Indische-troonrede-paragraphen, die in ons „Varium" een plaats vinden, geven dit jaar niet veel aanleiding om een persoverzicht te geven. De meeste bladen roeren die Indische paragraphen niet aan.

Het *Vaderland* vindt dat het, in zake Atjeh, wel wat heel euphemistisch gezegd wordt, dat ons gezag zich slechts op eenige plaatsen met de wapens moest doen gelden: er is zoo nu en dan nog al eens flink gevochten. Maar, als betuigd wordt, dat de gunstige verwachtingen, ten vorigen jare uitgesproken, zijn verwezenlijkt, dan vleit het blad zich met de hoop, dat het in 't nieuwe parlementaire jaar beter zal worden.

* * *

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zegt dat het de aandacht trekt, dat de minister van koloniën ook thans van geen hervormingsplannen doet blijken en dat voor zijn departement alleen gesproken wordt van het voornemen in Atjeh verkeersmiddelen en op Java bevloeiingswerken aan te leggen.

Dat de toon bij het vermelden van den toestand in Atjeh opgewekt zou zijn, was te verwachten, na de gunstige ervaringen, sedert het uitspreken der vorige Troonrede opgedaan. De hulde aan leger en vloot, waarmede deze paragraaf besluit, noemt het blad welverdiend.

* * *

De *Utrechtsche Courant* verdedigt juist het omgekeerde. Zij is juist geërgerd door de door het vorige blad welverdiend genoemde hulde aan het Indische leger voor de jongste krijgsverrichtingen.

Die krijgsverrichtingen zijn toch een wel is waar noodzakelijke, maar toch treurige zaak. Het is geen strijd tusschen gelijke partijen, maar de onderwerping van volkeren van lagere cultuur dan de onze. Geheel anders dan wanneer wij met lauweren bedekt uit een Europeeschen oorlog terugkwamen.

* * *

Hiertegen treedt, zooals wel te verwachten was, de zwaar geharnaste Van-dag-tot-dag-man in het *Algemeen Handelsblad* in het krijt, die een door veel valsch pathos ontsierde ontboezeming houdt over onze roemrijke Indische armee, die wij hieronder weergeven.

Het eerste argument in het Utrechtsche blad munt niet bijzonder uit door treffende kracht, daar een oorlog door ons in Europa gevoerd eveneens een noodzakelijke maar toch treurige zaak zou zijn.

En het tweede doet dit evenmin.

Want alleen als „die volken van lagere cultuur" in een geregelden veldslag tegenover ons stonden, zou de kans tusschen de twee oorlogvoerende partijen niet gelijk staan. Maar de oorlog, zooals wij dien in Atjeh o. a voeren moeten, eischt grooten moed, zeldzame volharding en veel beleid van onze troepen De ontberingen die er geleden worden zijn eer zwaarder dan minder dan die in een Europeeschen oorlog; de gewonde, die in 's vijands handen valt, heeft te doen met wreede barbaren; het klimaat is er gevaarlijk; de sympathie van ons volk, waarvoor onze mannen strijden, steunt hun slechts zeer uit de verte in plaats van onmiddelijk en nabij, gelijk in een Europeeschen oorlog; ver van huis heeft men zijn leed te dragen, en moedige mannen, brave kerels zijn het, die al hun leed manmoedig en opgewekt lijden, die nooit verzagen, steeds volharden voor Koningin en vaderland.

En dat de oorlog lang geduurd heeft is toch waarachtig de schuld niet onzer officieren en soldaten, die als mannen hun plicht en meer dan hun plicht deden!

Neen, die geen hulde verdienen, zijn de *politici*, die steeds van tactiek veranderden, afbrekende wat hun voorgangers gedaan hebben, zijn de tegenstanders van generaal Van der Heyden en de gezaghebbenden in Holland zonder militair beleid, die ons leger opsloten.

Maar onze roemrijke Indische armee!

Zij verdient eer, hulde, dankbaarheid!

Daar ginds rijst een benting.

Ze wordt verdedigd door dweepzieke moedige Atjehers, die achter palissades zijn opgesteld.

Met het zwaard en de bajonet moet de benting bestormd worden, staal tegen staal.... man tegen man....

Het is een gevecht van helden! dit geschiedt in oorlogstijd!

En wat had telkens plaats toen het zoogenaamd vrede was?

Als met den klewang in handen plotseling een aantal kerels, die als vrouwen verkleed het kampement naderden, zich op een vier of vijf onzer soldaten werpen, dan helpt hun hoogere cultuur dezen niet, maar wel de ouderwetsche kalme heldenmoed en doodsverachting van heldhaftige militairen!

Het Handelsblad is trotsch, terecht trotsch op ons Indisch armee en hoopt dat de schrijver in het *Utrechtsch Dagblad* nooit in een onbewaakt oogenblik een blik zal slaan in een der werken van Hooyer, van Cool, van Kielstra, van Van Rees, of in een der verhalen van Schoemaker, waarin hij tot nu toe blijkbaar geen oog heeft gehad.

Maar als hij *nu* in die boeken ging bladeren, wat zou hij dan een booze droomen krijgen. Ze zouden op hem afkomen met gebalde vuist, al die moedige, nobele helden uit onze Indische krijgsgeschiedenis — Vermeulen, Krieger, Poland, sergeant Veltman, huzaar Dooremans, en wie niet al meer — om van de nog levenden in 't geheel niet te spreken — en hem dreigend toeroepen:

„Wat wij u ter schrapping aanbevelen, dat is uw studeerkamer-wijsheid over onze daden die gij niet kent, uw kriebelige penkrassen op onze Hollandsche zwaarden!"

Een enkele nuchtere opmerking na dit zwaardgezwaai zij ons hier vergund. Wij hebben zeer veel sympathie met het Indische leger, al leidt die ons niet tot dergelijke rhetorische opwinding. Dat leger doet zijn plicht en zijn werk. Maar we weten dat er ook in dat leger velen zijn, en niet de minsten, die het afkeuren dat van al de ambtenaren alleen de militairen elk jaar een trouwens traditioneel geworden loftuiting krijgen. Van de ambtenaren bij het Binnenlandsch bestuur wordt tegenwoordig evenveel, zoo niet meer zelfverloochening gevraagd. De minister zegt, zonder één grond aan te halen, doodeenvoudig in de Kamer, dat er over hun gehalte wordt geklaagd. En toch boetten er onder hen, niet zoo heel weinig, hun dienstijver en plichtsbetrachting met hun leven. Maar zij worden elk jaar in de troonrede vergeten.

* * *

De voor- en nadeelen van een tolverbond tusschen Nederland en Duitschland hebben, in den komkommertijd, vóór het uitbreken van den Engelsch-Zuid-Afrikaanschen oorlog, onze Nederlandsche bladen aan heel wat copie geholpen. Niet het minst door de bekende, goedkoope methode om aan tal van lieden hunne meening hierover te vragen en die dan in de courant af te drukken.

Een eigenaardige redactioneele opmerking trof ons in het *Vaderland* van 8 October, die tot hoofd heeft „Onder eigen firma".

Wat zal een tolverbond geven voor onze koloniën! Het is helaas waar, wij schijnen niet bij machte, misschien vooral omdat er bij onze nationale opleiding te weinig mee gerekend wordt dat wij een koloniale Mogendheid zijn en in den bloei onzer koloniën onze toekomst ligt, 't uitgestrekte rijk van Insulinde te ontwikkelen gelijk het behoort. Maar buitenlandsch kapitaal wordt niet door ons uitgesloten en ondernemende energieke Duitschers zijn ons altijd welkom. Gaan wij nu echter zoo ver, dat wij aan Duitschland bijzondere voorrechten toekennen boven andere natiën, en de Duitschers als het ware lokken naar koloniën, die rijker exploitatieveld voor hun overbruizende levenskracht aanbieden, dan de meeste overzeesche streken, waar zij tot nog toe den voet hebben gezet, wij zouden zeker ons Insulinde bloeiender en krachtiger kunnen maken, maar ten koste van het nationale element, dat spoedig verdrongen en overvleugeld zou worden.

Voorwaar, 't is wel een tijd voor de kleinen om uit te zien naar machtige suzereinen, die zich als „paramount power" zouden willen doen gelden!

Het *Vaderland* acht het gelukkig, driewerf gelukkig, dat de letter van 't Frankforter tractaat een onoverkomelijken dam opwerpt tegen de verwezenlijking van zoo gevaarlijke droomen.

* * *

Mr. A. J Cohen Stuart, thans secretaris der Amsterdamsche Kamer van Koophandel, in een vroegere levensperiode ingenieur der B. O. W. in Indië, geeft te gelijk met zijn meening over het tolverbond in de *Amsterdamsche Courant* eenige opmerkingen over de verouderende wijze, waarop Nederlandsche handelsstatistieken worden samengesteld.

Onze officiëele statistiek, hoewel in behoorlijk Hollandsch en typographisch duidelijk verschijnende, is voor den oningewijde inderdaad onbegrijpelijker dan Grieksch, waarbij een ongeletterde althans de cijfers lezen kan. (En bijna

even onbegrijpelijk als Javaansch, dat men in onze *Staatscourant* soms het onderste boven drukt; zie de handelsmerken in het nummer van 1 September.) Er is reeds zooveel op haar gescholden, men is bezig hare verbetering voor te bereiden en het zou zijn: den dooden ezel een schop geven, indien men haar thans te veel ging smalen. Slechts één curiosum zij vermeld: In het „Voorbericht" van de Statistiek van den In-. Uit- en Doorvoer over 1898 vindt men op pag. VI—VII een opgaaf van den „invoer tot verbruik" van de voornaamste artikelen, uitgedrukt naar de waarde in guldens. Die opgaaf doorziende, stuit men op — als verreweg het belangrijkste artikel! — „kina", tot eene waarde van *f* 211.287.040. Nu moet men weten dat met „kina" hier wordt bedoeld „kinabast"; dat de totale invoer daarvan in Nederland in het jaar 1898 heeft bedragen ongeveer $6^1/_2$ millioen kilogrammen, en dat de waarde daarvan blijkens de veilingen heeft bedragen, in een zeer globaal cijfer, ongeveer *f* 3.000.000, dat is dus in werkelijkheid het één zeventigste gedeelte van het officiëele opgegeven cijfer. De verklaring vindt met in het officiëele waardecijfer, dat gesteld is op *f* 40 per kilogram, let wel voor bast, die bij gemiddeld gehalte van $5^2/_{10}$ percent zwavelzure kina en bij een prijs per unit van $4-6^1/_2$ cent, als in 1898 werd gemaakt, zoowat 40 à 70 centen waard is. Wat zouden onze Javaansche kinaplanters er voor geven, als hun product, tot verbruik in Nederland ingevoerd, eens werkelijk het in de statistiek vermelde cijfer van ruim tweehonderd millioen gulden kon opbrengen! Misschien zouden zij wel het verlies willen vergoeden, dat de Deli-planters zouden lijden indien zij het met het officiëele cijfer van *f* 50 per 100 kilogram moesten stellen.

Tot dusver de heer Cohen Stuart.

Dit is zeker wel een van de meest kolossale bokken, die ooit in officiëele stukken zijn geschoten. En te denken dat uit zulke officiëele verslagen geregeld conclusies worden getrokken!

* * *

In het Weekblad de *Amsterdammer* (24 September) schrijft de heer J. F. Niermeyer, die, na zijn reis over Java, ten behoeve van de tweede druk van Veth's Java, menige opmerking over ons bestuur aldaar ten beste geeft, een artikel „Hoe Indië geregeerd wordt."

Daarin wordt meegedeeld dat er een handelsstatitiek voor Java in de maak is. Onder de idiote vragen die met oog hierop gesteld worden, natuurlijk aan de ambtenaren Binnenlandsch Bestuur, die zeker nog niet genoeg staatjes invullen, waren er over *het aantal* passers en warongs, alsof een groote niet meer beteekent dan tien kleintjes. Aan het eind moest een rubriek worden ingevuld: is de toestand van den binnenhandel in uwe afdeeling *a.* goed; *b,* redelijk; *c.* slecht? Indien *a* of *c,* gelieve dan daarvan de redenen op te geven. Bij *b* behoefden geen motieven opgezegd te worden. 't Was merkwaardig in zooveel afdeelingen als de handelstoestand „redelijk" was.

Verder wijst de schrijver er op dat op de nieuwe begrooting van de posten voor de reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur benoodigd, geen spoor te vinden is. De ambtenaars kunnen wachten, als de dupes van de flaters der regeerders. De toestand van bestuursimpotentie wordt niet verholpen, maar bestendigd. Latere ambtenaren zullen wat meer geld krijgen, misschien.

Zoo'n begrooting is toch een gemakkelijke inrichting.

Wat is de geschiedenis van die reorganisatie?

Er zijn op heel Java geen tien controleurs die hun werk behoorlijk afkunnen. Nu hindert dat niet voor een groot deel van dat schrijfwerk. Het is zoo heel erg niet dat elk jaarverslag grootendeels een getrouwe copie is van het vorige. Al was 't beter als het anders was; want die jaarverslagen geven bijvoorbeeld den inlandschen loonstandaard op en als ze dat juist deden en het Koloniaal Verslag verdonkeremaande die gegevens niet, dan had het in Nederland niet onbekend kunnen blijven, hoe de loonen der inlandsche werklui gedaald zijn; in het boek van den ingenieur Homan van der Heide wordt die loonsvermindering van 1885—1893 geschat op 30 percent. Maar erger is het dat veel controleurs bovendien zóóveel drukte hebben met de regeling der erfpachtsaanvragen van koffie- en kinaplanters, dat ze geen tijd hebben voor hun voornaamste taak: de contrôle op de inlandsche maatschappij.

Nu zou men die ambtenaren eindelijk wat beter gaan betalen; omdat zij zooveel minder geld verdienen dan ingenieurs, rechters, leeraren enz. Maar eerst moest toen de heer Mullemeister heel Java afreizen om te gaan zien — of er wel zooveel ambtenaren noodig waren! En of er niet heel veel inlandsche ambtenaren ook gemist konden worden. Jawel, dat kon heel goed, was de slotsom van dien Raad van Indië. En bijna alle ambtenaren, Hollandsche en inlandsche, vonden dat ook. Er was een merkwaardige eenstemmigheid daaromtrent.

Zoo was dan de minister Cremer in staat aan de Kamers een groote vermindering van het aantal ambtenaren op Java voor te stellen; en uit het geld dat zoo los kwam, zou men ze dan een beetje beter betalen. Nog altijd erg onvoldoende, dat vond iedereen, ook de minister; maar meer kon niet lijden. En dit noemde men „de reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur op Java en Madoera".

Evenwel, men scheen aan Koloniën te vreezen, dat de Kamers niet eenstemmig ingenomen zouden zijn met het voorstel. Want het werd niet als afzonderlijk wetsontwerp voorgehangen, maar bij de begrooting ingedeeld. Wie het dus verwerpen wou, moest de heele begrooting verwerpen. Een *truc* was dat, waar het kamerlid Cremer vroeger wel eens tegen had geprutteld.

De oppositie was niet malsch, tenminste in de Eerste Kamer, waar de nestor, Fransen van de Putte, zich weerde met jeugdig vuur, zelfs met jeugdige eenzijdigdheid. Iedereen zag, dat hij in de hoofdzaak gelijk moest hebben; dat de regeling averechts was, en bekrompen en gevaarlijk. Maar de minister verdedigde haar met hand en tand. En met een gerust geweten; immers alle adviezen waren gunstig! Ook dat van den gouverneur-generaal? vroeg men. — Wel zeker, die wou juist zoo graag voor hij aftrad zijn ambtenaren nog aan dat beetje geld helpen, waar ze zooveel jaren naar gehunkerd hebben.

Zoo ging de begrooting er door. En maanden lang hoorde men niets van de zaak. Iedereen hield haar hier voor beklonken; helaas, maar natuurlijk. De atlassenmakers stonden al klaar om vijf residenties minder op Java te kleuren; dat spaart kosten aan kleursteenen. Maar de tijd voor de volgende begrooting naderde en nu werd het noodig het Nederlandsch publiek wat voor te bereiden. Eerste krantenbericht: naar wij vernemen is het twijfelachtig of de reorganisatie van, enz. wel dit jaar reeds zal worden ingevoerd;

enz. — Tweede: men verzekert, dat de kansen op spoedige invoering der reorganisatie minder gunstig worden. — Derde: naar de *Java-Bode* wordt medegedeeld heeft de gouverneur-generaal de hoofden van gewestelijk bestuur op Java en Madoera (de residenten) verzocht, hem onomwonden hunne meening mede te deelen over de mogelijke gevolgen der voorgenomen reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur.

Is het dan tòch waar, vraagt de heer Niermeijer, dat het rapport van den heer Mullemeister de opinie der ambtenaren over de mogelijke beperking van hun aantal wat àl te gunstig voorstelt? Is het dan tòch waar dàt de minister het prae-advies van den gouverneur-generaal voor gunstiger hield dan het was?

Is het dan tòch waar, wat de minister zoo krachtig ontkende: dat hier de zuinigheid bezig was de wijsheid te bedriegen? Dat men het bestuur van Java ging desorganiseeren om de paar ton te vinden die den ambtenaren toekomt?

* * *

Het Vaderland (22 September) wijst in een leading over de Rijksfinanciën op de post op de Nederlandsche middelen: *f* 3.848.000. „Aandeel van de geldmiddelen van Ned.-Indië in de uitgaven voor rente, kosten en aflossing van rentegevende schuld". Deze *f* 3,848.000, ten laste van het met tekorten worstelende Indië geboekt, is een louter fictieve post, die wel jaarlijks te onzen bate in rekening kan worden gebracht, en waaruit dus ook wel, zoolang er kasgeld genoeg is, Nederlandsche betalingen kunnen worden gedaan, maar die voor Indië het oogenblik verhaast, dat weder geleend moet worden, met geen ander gevolg, dan dat die bijdrage, weer hooger wordt opgevoerd.

Afgezien van het recht van Nederland op deze bijdrage, maakt deze post in elk geval, dat men de Nederlandsche financiën niet met juistheid kan waardeeren, zonder ook op de Indische het oog te slaan. Waar nu de toestand der Indische financiën nog niet gezond is, is het de ware schaduwzijde der Nederlandsche begrootingen, dat men, met 't oog op de verblijdende stijging der middelen, vrijmoedigheid ziet de gewone uitgaven maar gestadig uit te breiden. Ditmaal is de stijging der uitgaven *f* 2,270,000

De toestand der rijksfinanciën moge niet onrustbarend zijn, als men het verband tusschen Nederlandsche en Indische financiën niet uit het oog verliest en niet al te lichtvaardiglijk elke buitengewone uitgave als productief aanmerkt, blijft toch gepaste zuinigheid plicht.

* * *

Het *Vaderland* van 24 September, over „Indische begrootingspolitiek" schrijvende, constateert dat de begrooting van 1900 er financiëel hoopvoller uit ziet.

Werd verleden jaar het tekort over 1898 geraamd op 23 millioen, er is thans reden het niet hooger dan 17 millioen te stellen, en het tekort over het loopend jaar kan van ruim *f* 11 millioen tot 5 millioen worden teruggebracht. Over 1900 wordt geen hooger tekort dan even 3 millioen geraamd. De verbetering in de uitkomsten der laatste jaren gelijk in de vooruitzichten van het aanstaande jaar, is weer bijna uitsluitend te danken aan de hooge tinprijzen. Daardoor werd in 1898 ruim 1 millioen meer verkregen dan ver-

wacht was, zal het loopend jaar $7^1/_2$ millioen meer geven en wordt over 1900 de raming der ontvangsten met *f* 8.660.000 boven het loopend jaar verhoogd.

De „andere inkomsten" — belastingen — stegen van $192^1/_2$ millioen der raming 1898 tot 110 millioen, raming 1900, maar men vergete niet dat dit geschiedt door de belastingschroef in den vorm van in- en uitvoerrechten en accijnsen sterk aan te zetten. 't Blijft tobben om hier en daar nog een kleinigheid uit te knijpen en intusschen worden noodige hervormingen jaar op jaar uitgesteld.

Het blad behandelt dan het Gidsartikel van Mr. C. Th. van Deventer, (zie Revue in de September-aflevering) welks strekking neerkomt op een belasting van Nederland van 7 millioen per jaar, om de eereschuld aan Indië af te doen. Die 7 millioen zal, volgens het Haagsche blad, Indië niet voldoende helpen. Bovendien erkent het *Vaderland* niet de verplichting tot restitutie, en verwerpt bovendien het dogma van financiëele scheiding van Nederland en Indië, met behulp eener redeneering, die ons niet heel helder is. Het scheidings dogma zou niets anders zijn dan „de leer van belasting-opdrijving en bestendiging van Indische tekorten". En het niet-restitueeren van het genotene — gestolene hadden wij bijna geschreven — verdedigt het blad met de bekende redeneering van den heer van Houten, die door den heer van Deventer onzes inziens wel degelijk is gerefuteerd.

* * *

Die administratieve meevaller op papier in de begrooting van 1900, die niet veel beteekent, omdat verschillende uitgaven op afzonderlijke wetten zullen vallen, en elke hervorming op deze begrooting is weggelaten, maar daarom toch niet onbepaald kan worden uitgesteld, wordt door het *Algemeen Handelsblad* in totaal gesteld op $21^1/_2$ millioen. En daaruit wordt de zonderlinge conclusie getrokken dat dit de gansche berekening van den heer van Deventer ten aanzien van den toestand der Indische geldmiddelen omver werpt. Dat kan hij niet helpen, zegt het *Handelsblad*, dat wel zoo vriendelijk is hem daar ook allerminst een verwijt van te maken: bij de vorige begrooting immers liet het zich gansch anders aanzien, hetgeen ook niet verwonderlijk is bij zulke sterk wisselende geldmiddelen als die van Indië. Maar — zegt het *Handelsblad* — wij meenen de aandacht op dit zeer groote verschil te moeten vestigen, omdat de berekening van den heer van Deventer het uitgangspunt is geweest van zijn artikel, dat reeds door de *Indische Gids* met een Indiaansch triomfgeschreeuw en een woest tomahawk-gezwaai tegen de „vaderlandslievende lofredenaars" is ontvangen.

't Valt ons na dezen nijdigen uitval van het Amsterdamsche orgaan nog mee dat het blad concludeert dat Mr. van Deventers stelling omtrent Neêrlands „eereschuld" tegenover Indië door deze misrekening onaangetast blijft, doch dat men over den financiëelen toestand nu anders moet oordeelen.

* * *

De *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 24 September daarentegen gaat, evenmin als het *Vaderland*, in, zooals het *Handelsblad* deed, op de totalen der begrootingscijfers. Ze geeft zeer juist aan dat deze begrooting evenals

vele van hare voorgangsters en andere, die haar volgen zullen, het karakter heeft van iets, dat onvolledig en voorloopig is. Er worden uitgaven op gemist, die men voorzien kan dat gedurende het begrootingsjaar niet uit zullen blijven; er komen andere op voor, die niet veel meer vertegenwoordigen dan gissingen. Dat er geen gewichtige maatregelen of reorganisatiën in worden voorgesteld, is naar haar meening niet af te keuren. Worden deze in de begrooting opgenomen, dan wordt in de Tweede Kamer de beraadslaging belemmerd door den grooten omvang der algemeene stof, en aan de Eerste Kamer eene op zich zelf staande beslissing onmogelijk gemaakt. De ervaring leert, dat, zelfs tot bevordering van voortvarendheid, zulke voorstellen liever afzonderlijk ingediend moeten worden.

Wat er thans voorvalt met de verleden jaar bij begrootingspost goedgevonden reorganisatie van het binnenlandsch bestuur, levert de proef op deze beschouwing. De bedenkingen, vooral in de Eerste Kamer van gezaghebbende zijde geopperd, hebben den minister zedelijk verplicht een nieuwe raadpleging der belanghebbenden te gelasten, waarvan de uitkomst nog niet bekend is. Desniettemin heeft de minister, teneinde zich de gelegenheid niet af te snijden om de reorganisatie in den loop van het begrootingsjaar te doen ingaan, den daarop betrekking hebbenden post onder de uitgaven opgenomen. Het spreekt van zelf, dat dit cijfer nu slechts de beteekenis heeft van een veronderstelling. Toch duldt het verhoogen van de traktementen der Europeesche ambtenaren van gewestelijk bestuur en het verbeteren hunner vooruitzichten, in het belang van den staat, geen twijfel of uitstel. Een korps besturende ambtenaren, onder wie, door gemis van tastbare waardeering, moedeloosheid den boventoon krijgt, is in elk land een euvel, in een kolonie een gevaar.

Hebben wij hier een voorbeeld van een onderafdeeling der begrooting, van welke niemand voorzien kan, of er al dan niet gelden op verantwoord zullen worden, van die betreffende de bevloeiingswerken op Java kan men met zekerheid zeggen, dat zij niet beantwoordt aan de erkende behoefte. Er wordt uitgetrokken negen ton, waarvoor niet slechts de Tjihea-, Sindopradjo-, Pamali- en nog eenige werken voortgezet, maar andere aangevangen en nog weer andere ontworpen zullen worden. Er zal dus althans niet stilgezeten worden, en onder het weinige, dat de Troonrede bevat omtrent voornemens tot koloniale wetgeving, wordt ook het gewichtige oeconomische belang, dat de bevloeiingswerken vertegenwoordigen, genoemd. Maar van het voornaamste, de hervatting der Solo-werken, heeft noch de koninklijke mond, noch de pen van den steller der Memorie van Toelichting, anders dan door een bloote herinnering, gewaagd. Daarvan maakt het Rotterdamsche blad den minister geen verwijt. Niets zou het vermoeden wettigen, dat hij niet haakt naar het oogenblik, waarop hij het initiatief zal kunnen nemen om het werk weder te doen aanvangen. Alles dringt daartoe, het oeconomisch belang van land en gewest en welbegrepen zuinigheid, omdat al wat aan onderhoud van het stilliggend materiaal en werk besteed wordt, al wat deze inmiddels achteruitgaan, weggeworpen geld vertegenwoordigt. Dit staat echter vast, dat wanneer over de begrootingsjaren 1895—'98 aan bevloeiingen resp. 3, 4.1, 3.5, 4 6 millioen besteed is en daarvoor nu slechts 9 ton wordt uitgetrokken, dit alweder niets is dan een voorloopig cijfer, dat eenige malen verveel-

voudigd behoort te worden vóórdat men zich over gunstige eindcijfers verblijden kan.

Met deze volkomen juiste opmerking vervalt het leeuwendeel van de *Handelsblad*beschouwing, die zich er over verkneukelt dat deze begrooting (die zooals haar Rotterdamsche zuster zegt slechts een voorloopig stuk is) Van Deventer's financieele beschouwing zou omverwerpen.

* * *

De Indische begrooting voor 1900 geeft aan de *Nieuwe Arnhemsche Courant* (18 Sept.) de volgende redevoering in de pen die de heer Cremer, als lid der Tweede Kamer, zou kunnen gehouden hebben staande tegenover eene begrooting als nu door hem als minister is ingediend.

De geachte afgevaardigde zou dan aldus hebben gesproken:

De meest pessimistisch gestemde zou zulk een terugkeer tot de verouderde conservatieve politiek als deze begrooting van 1900 aanwijst onmogelijk hebben geacht. Het is eenvoudig een terugkeer tot de staatkunde der batige saldo's. De begrooting sluit wel met een tekort van ruim 3 millioen, maar de tinopbrengst behoefde slechts berekend te zijn naar de prijzen der laatste veilingen om een sluitende begrooting, desnoods met een batig saldo, voor te leggen.

Van belangrijke uitgaven in het algemeen belang, van ingrijpende hervormingen geen spoor. De aanleg van een waterleiding voor Soerabaja pas voor later aangekondigd. Dat de minister aarzelt, na het échec der reorganisatievoorstellen van het binnenlandsch bestuur, ingrijpende voorstellen te doen, is begrijpelijk, maar mag deze teleurstelling reden zijn om maar te berusten in het bestaande? Op meer decentralisatie en invoering van gewestelijk en plaatselijk zelfbestuur is sinds een lange reeks van jaren aangedrongen. Dat van dezen minister geen voorstellen te verwachten zijn tot uitbreiding en verbetering van het onderwijs, ligt voor de hand. Reeds tien jaren geleden heb ik als eersten en eenigen eisch voor de koffiecultuur gesteld: afschaffing van de gedwongen cultuur. Maar wij zullen nu waarschijnlijk weer een huismiddeltje mogen verwachten op de wijze van den bijslag.

De regeering zwijgt over maatregelen, noodig gebleken tot reorganisatie van het beheer van B. O. W. Versch in het geheugen ligt de geschiedenis der Solo-werken. De Bantamlijn blijkt bijna $3^1/_2$ millioen meer te zullen kosten, nog zonder den aanleg van den zijtak, vroeger in het plan begrepen. De minister bepaalt er zich slechts toe een onderzoek toe te zeggen. Maar wij kunnen en mogen geen genoegen nemen met een bestendiging van dezen toestand.

Groote maatregelen, wij weten het, zijn van dezen minister niet te wachten: Geen uitbreiding van het spoorwegnet op Sumatra, geen reorganisatie van ons verouderd bestuurswezen, niets van de ruime, breede opvatting, welke van een Nederlandschen minister, geroepen ons groot koloniaal rijk te besturen, mocht worden verwacht.

Wil de minister verwijzen naar hetgeen in Atjeh is verricht, dat is niet de verdienste van zijn beleid. Men heeft hem alleen dank te weten, dat hij zich van ingrijpen heeft onthouden.

Men heeft ten vorigen jare gewaagd van een nieuw tijdperk voor Nederland en zijne koloniën. Indien terugkeer tot een vroeger standpunt, waarop het belang der kolonie moest wijken voor dat van het moederland, een standpunt, dat wij *überstanden* meenden, moet geacht worden te zijn een nieuw tijdperk, dan dient erkend, dat de minister met deze begrooting, de eerste van een nieuwe eeuw, die aera waardiglijk heeft ingewijd.

* * *

Met deze gefingeerde rede, den afgevaardigde Cremer in den mond gelegd tegenover den minister Cremer, willen wij eindigen.

KOLONIALE LITERATUUR.

HET BOEK VAN DEN INGENIEUR HOMAN VAN DER HEIDE.

Beschouwingen aangaande de Volkswelvaart en het Irrigatiewezen op Java in verband met de Solovallei-werken door J. Homan van der Heide, Ingenieur. 1899 Batavia—'s Gravenhage G. Kolff & Co. — W. P. van Stockum & Zoon.

Bij het bekijken eener fotografie van een aquaduct in een der bevloeiingsleidingen op Java deed mij onlangs iemand de vraag, waarom men dat water uit die ijzeren goot niet liever in het ravijn daar beneden liet wegloopen, dit was toch eigenlijk verreweg het gemakkelijkst. Al worden dergelijke vragen nu ook niet elken dag gedaan, het is zeker, dat het ontwikkelde publiek in Nederland geen of uiterst weinig begrip heeft van irrigatiezaken en, misschien als gevolg hiervan, slechts in enkele omstandigheden eenige belangstelling daarin toont, voornamelijk, wanneer het er aanleiding in kan vinden tot allerlei ondeskundige critiek.

De ingenieur Homan van der Heide heeft ondanks zijn drukken werkkring te Buitenzorg en zijn bekenden ijver in 's lands dienst den lust, de kracht en den moed gehad in een lijvige en goed doorwrochte brochure „eene schets te geven van de strekking en de urgentie der verbetering van het irrigatiewezen en verder vluchtig na te gaan in hoeverre de tot dusverre ter zake gevolgde politiek, speciaal wat aangaat de Solovallei-werken, in overeenstemming is met de urgentie en het belang der zaak." Hij richt zich tot het ontwikkelde publiek, waarbij ook hij gebrek aan een juiste voorstelling van bevloeiingszaken heeft opgemerkt.

Homan is economist. Hij was dit, toen hij ongeveer 1888 in Delft studeerde en is het blijkbaar gebleven. En geen dilettant, die werken van groote schrijvers doorbladert om er hier en daar een zin uit op te teekenen, welke te gelegener tijd als aanhaling kan dienst doen, doch een man van ernstige studie, van nauwgezette overweging. Ware dit niet zoo, het zou hem onmogelijk geweest zijn, zoodanig thuis te raken in de economische verhoudingen op Java, als blijkens zijn boek het geval is.

De volkswelvaart op Java gaat op onrustbarende wijze achteruit, voorziening is dringend noodig. Ziehier de stelling, waaraan de eerste hoofdstukken der brochure zijn gewijd en waarvoor verschillende bewijzen worden geleverd. Deze bewijzen zijn in het algemeen geen vage beschouwingen, maar scherpe redeneeringen, gegrond op een ontzaggelijke massa cijfers, aan verschillende bronnen ontleend. Het is dezelfde Homan van '88 uit Delft, die aan het woord is, doorkneed in zijn onderwerp, juist en scherp in zijn uiteenzetting, maar onverschillig voor de vraag of zijn gehoor hem wel geheel en al volgt;

hij heeft ze noodig, die groote massa getallen, weglating of meerdere afronding zou de kracht van zijn betoog verminderen en dus moet de lezer ze slikken en van concessies aan diens weinige bevatteljkheid of gemakzucht is geen sprake. Integendeel, allerlei tegenwerpingen, die misschien zouden kunnen gemaakt worden, worden door den schrijver bij voorbaat weerlegd en de onschuldige, die aan geen oppositie gedacht zou hebben, moet de weerlegging verorberen. Of nu velen uit het ontwikkelde publiek Homan's bewijsvoering geheel in zich zullen opnemen, lijkt twijfelachtig, wanneer men bedenkt, hoe verbazend weinig dit publiek verteert van de groote hoeveelheid wetenschap, waarmede het zich bezig houdt.

Zien wij thans sterk verkort, hoe ongeveer de schrijver zijn stelling bewijst, waarbij wij sommige getallen nog wat afronden.

In de 12 jaren van 1885 tot 96 nam de inlandsche bevolking van de gouvernementslanden op Java met 22 % toe, de rijstoogst nam niet toe, de totale oogst van door de inlandsche bevolking geteelde eenjarige gewassen nam toe met 4 %. Voor geheel Java zijn deze cijfers eenigszins anders, doch dit is niet van noemenswaardigen invloed. De oogst nam dus minder snel toe dan de bevolking, wat op zich zelf neerkomt op achteruitgang in welvaart. Nu waren in 1895 van de 5 millioen mannen, die een beroep of bedrijf uitoefenden, 4 millioen landbouwers, waaruit blijkt, dat $^4/_5$ van de inlandsche bevolking in landbouw haar hoofdmiddel van bestaan vindt. Dit $^4/_5$ deel werd direct door genoemden achteruitgang in welvaart getroffen. Het overige $^1/_5$ deel werd indirect getroffen, voor zoover het niet bij cultures voor de Europeesche markt werkzaam was, welke echter over het besproken 12-jarige tijdvak de induviduëele welvaart der inlanders niet hebben verhoogd.

Daar ook de veestapel niet evenredig met de bevolking toenam en de inlandsche nijverheid kennelijk achteruitging, kan dus gezegd worden, dat tusschen 1885 en 96 nagenoeg alle hoofdmiddelen van bestaan voor de inlanders op Java minder sterk vooruitgingen dan hun aantal, dat dus de inviduëele welvaart algemeen achteruitging.

Bevestiging van dit feit wordt gevonden in enkele cijfers betreffende de voornaamste artikelen van invoer voor de inlandsche bevolking. Zij hebben betrekking op geheel Nederlandsch Indië en geven, op Java toegepast, den toestand eerder te gunstig dan omgekeerd. In het tijdvak 1885—96 nam de invoer van katoen toe met 14 % der waarde over 12 jaar, van garens met 10 %, nam die van kramerijen af met 62 %. Gingen katoen en garen dus minder snel dan de bevolking, het laatste artikel ging zelfs in zeer sterke mate terug. Hier tegenover stond een groote vermeerdering van den invoer van rijst en visch en vermindering van den uitvoer van rijst, omstandigheden, die er op wijzen, dat een gedeelte van den uiterst geringen comfort der inlandsche bevolking tot het verkrijgen van noodzakelijke levensbehoeften werd opgeofferd.

Ondanks de groote vermeerdering van het saldo invoer van rijst, nam de per jaar beschikbare hoeveelheid van dit voedingsmiddel in het tijdvak 1885—96 slechts met 7 % toe, dus veel minder dan de toename der bevolking, zoodat het rijstverbruik per hoofd achteruit moest gaan. Dit is dan ook reeds klein, zeer klein zelfs. Volgens den stand der bevolking op ult°. 96 gaf de gemiddelde rijstoogst per hoofd per jaar 1,52 pikol gepeld en het saldo invoer

0,05 pikol, samen 1,57 pikol, waarvan voor zaaipadi 0,07 pikol, blijft 1,50 pikol (per dag 0.25 KG.). Voeg hierbij per hoofd en per jaar 0,5 pikol djagong en de eindhoeveelheid blijft zeer gering.

Geheel anders ging het op Java tusschen 1865 en 85. Toen nam de bevolking der gouvernementslanden toe met 53 % en de jaarlijksche rijstproductie met 66 %, dus sterker. De invoer van katoen vermeerderde met 91 %, van garens met 217 % en van kramerijen met 855 %.

Naast den duidelijken achteruitgang in het tijdvak 1885—96 staat het feit, dat groote uitbreiding van den bebouwden grond op Java niet te verwachten is. Dit is o.a. afteleiden uit de grootere toename in de laatste jaren van den 2en aanplant dan van den veel voordeeliger en gunstiger eersten aanplant. Uitbreiding van den 2en aanplant kan bij de bestaande toestanden niet veel meer helpen, is van rijst wegens watergebrek veelal onmogelijk en kan, ook van andere gewassen, als een soort van roofbouw zelfs voor de productie gevaarlijk zijn. Nu reeds komt 2e aanplant voor op 43 % der velden, waarop 1e aanplant plaats heeft. Eindelijk is ook op noemenswaardige uitbreiding der bevloeiingen door de bevolking zelf, met het oog op de haar ten dienste staande middelen, niet te rekenen. De conclusie ligt voor de hand n.l. „dat men op Java staat voor het alternatief om óf krachtdadige maatregelen te nemen tot verhooging der productiviteit van den bodem, óf in den voortdurenden, verderen achteruitgang van de welvaart der bevolking, met algemeen en hongersnood in 't verschiet, te berusten."

Door verschillende omstandigheden zijn de buitenlandsche verplichtingen van Java bijzonder groot. Van de staatsuitgaven gaat een belangrijk deel aan traktementen, pensioenen enz. naar Europa, zonder dat er iets van aan Java ten goede komt, en ook door particulieren wordt veel in Indië verdiend geld in Europa verteerd. Slechts door een groot saldo uitvoer kan deze ongunstige verhouding tot het buitenland worden goedgemaakt. Nu bedroeg voor Nederlandsch Indië in de eerste helft van het tijdvak 1885—'96 het saldo uitvoer gemiddeld 57 millioen gulden 's jaars en in de tweede helft 43 millioen. De jaarlijksche verplichting aan het buitenland, die stijgende is, wordt thans op 44 millioen berekend, zoodat het afnemende saldo uitvoer reeds nauwelijks voldoende of te klein is. Daar de Buitenbezittingen eer vóór dan achteruit gaan, is deze toestand voor Java het meest dreigend.

Beschouwt men de rekening der inlandsche volkshuishouding op Java, dan komt men voor de voornaamste noodzakelijke artikelen, uit het buitenland betrokken, tot een kleine 60 millioen. Van den totalen uitvoer op Java kan zulk een bedrag niet aan de inlandsche bevolking ten goede komen, zoodat ook hieruit volgt, dat deze in haar geheel jaarlijks achteruit moet gaan.

De achteruitgang in welvaart der inlandsche bevolking, in verband met haar toenemend aantal, moet ten gevolge krijgen, dat de noodige rijst en visch niet meer van buiten kunnen worden gekocht. En dan is Leiden in last en dreigt binnenlandsche woeling of buitenlandsche interventie de kolonie te doen verloren gaan. Voorziening is dus dringend noodig.

Ziedaar de degelijke bewijsvoering van den schrijver verkort weergegeven. Het betoog zit goed in elkaar en het verdient aanbeveling voor ieder, die wat voelt voor onze Indische bezittingen of die zich aangetrokken voelt tot een mooi stuk werk op het gebied der economie, het in zijn geheel met

aandacht te lezen. Is misschien hier of daar nog een tegenwerping te maken, waar verscheidene wegen, door den schrijver bewandeld, steeds tot dezelfde conclusie voeren, is dit niet van doorslaand gewicht.

Logisch volgt nu de vraag, op welke wijze voorziening mogelijk en wenschelijk is en de schrijver zou zichzelf niet zijn, als hij deze vraag thans niet beantwoordde. Fabrieksnijverheid en visscherij zouden zeker voor uitbreiding vatbaar zijn, doch vooral moet de bodem meer productief worden gemaakt. De cultuur van producten voor de Europeesche markt zal zich bezwaarlijk op groote schaal kunnen uitbreiden en komt bovendien slechts gedeeltelijk ten goede aan de inlandsche bevolking en nog slechts aan een klein gedeelte van deze. Voor de hand ligt dus vermeerdering van de rijstproductie.

De totale rijstoogst der gouvernementslanden wordt op 133 millioen gulden gesteld, de totale oogst van den overigen aanplant voor eigen rekening der bevolking op ongeveer $^1/_4$ van dit bedrag, zoodat rijst $^4/_5$ van den landbouw voor eigen rekening vertegenwoordigt. Daar $^4/_5$ van de bevolking landbouwend is, bestaat dus $^4/_5 \times {}^4/_5$ of $^2/_3$ der bevolking direct van rijstbouw.

Daar groote uitbreiding van tweeden aanplant van rijst in de bestaande omstandigheden is uitgesloten, moet de grootere rijstproductie dus in den eersten aanplant worden gevonden, wat zonder uitbreiding der bebouwde oppervlakte, waarop slechts in geringe mate te rekenen valt, door bevloeiing of verbetering hiervan kan worden bereikt. Het is thans de landbouwingenieur, die aan het woord komt en ook als zoodanig toont Homan zich ten volle berekend voor de taak, welke hij zich heeft opgelegd. In 1896 omvatte de 1e aanplant van padi in de gouvernementslanden op Java 2,7 millioen bouws, waarvan 1,6 millioen bevloeide en 0,9 millioen van regen afhankelijke sawahs. De rest geeft evenals de 2e aanplant kleine getallen. Over het tijdvak 1885—'96 was de opbrengst per bouw geslaagden 1en aanplant gemiddeld 30 pikol padi op bevloeide en 19 pikol op van regen afhankelijke sawahs. Nu wijzen verschillende ervaringen er op, dat bij gunstige condities van bevloeiing en afwatering de opbrengst van 1 bouw bevloeide sawah tot 38 pikol gemiddeld kan worden gebracht. Verbetering van de bevloeiing, daar waar ze reeds plaats heeft, het aanbrengen van bevloeiing, daar waar ze nog niet is en overigens verbetering van afwatering kunnen dus een enórme verhooging van de rijstproductie te weeg brengen. Bovendien moet door zulke werken het niet slagen van den aanplant, dat thans nog betrekkelijk vaak voorkomt, veel zeldzamer worden gemaakt en de kwaliteit van het product beter worden.

Alleen door op de boven vermelde 1,6 millioen bouws bevloeide en 0,9 millioen bouws van regen afhankelijke sawah de productie op 38 pikol te brengen, zou $1{,}6 \times 8 + 0{,}9 \times 19$ of 30 millioen pikol padi worden gewonnen en dit „zou voor een reeks van jaren voldoende zijn om de individueele welvaart bij toenemende bevolking op het tegenwoordig standpunt te handhaven."

Langdurige en veelvuldige pogingen zijn door het bestuur gedaan om de inlandsche bevolking tot een betere cultuurwijze te brengen dan zij bij den rijstbouw toepast. Deze pogingen hebben echter nog geen noemenswaardig resultaat opgeleverd en Homan schrijft dit althans gedeeltelijk hieraan toe, dat van verbeterde cultuurwijze eerst goed sprake kan zijn, als bevloeiing en afwatering in behoorlijken toestand verkeeren. Bij een inlandsch irrigatiewerk

doen zich herhaaldelijk allerlei onregelmatigheden voor als gevolg van de gebrekkige inrichting, het gebrekkig beheer en de veelvuldige beschadiging. Nu eens geen of te weinig water, dan weer veel te veel, is een toestand, die het gewas allicht ernstig benadeelt en het feit, dat de landbouwer juist in zijn drukken tijd telkens tot reparatie van zijn werk kan worden weg geroepen, kan ook niet anders als schadelijk werken. Opheffing van deze bezwaren is dus een eerste eisch voor verbeterde cultuurwijze. Verbetering en uitbreiding van bevloeiingen inclusief afwatering eenmaal als noodzakelijk erkend zijnde, lijdt het geen twijfel of het Indisch gouvernement moet zich hiermede belasten. De Javaan heeft op dit gebied gedaan, wat hij met het huidig standpunt van de inlandsche maatschappij bij mogelijkheid doen kon. Werkelijk is ook het gouvernement de goede richting ingegaan en werd, nadat reeds enkele werken geheel of gedeeltelijk waren voltooid en veel voorbereidende werkzaamheden hadden plaats gehad, in 1890 een algemeen irrigatieplan aanvaard, dat de verbetering beoogde van de bevloeiing en afwatering van 0.6 millioen bouws sawah, welk getal later tot 1 millioen toenam. Echter is slechts uiterst langzaam en aarzelend op dezen weg voortgeschreden, zoodat inclusief een paar oudere werken voor 96000 bouws thans van genoemd millioen nog slechts voor $^1/_4$ deel de werken gereed zijn. Wil men de vergrooting der rijstproductie gelijken tred doen houden met de toename der bevolking, dan moet veel vlugger worden voortgegaan.

De schrijver bespreekt verder de werken, die bij verbetering van bestaande bevloeiingen en het aanleggen van nieuwe noodig zijn, somt verschillende voordeelen op van de permanente werken, zooals het gouvernement deze maakt, boven de primitieve van de inlandsch bevolking, bepleit een ruime capaciteit van deze permanente werken, berekent, dat voor een groote uitbreiding der bevloeiingen water genoeg op Java te krijgen is en komt langzamerhand tot de belangrijke vraag, welke finantieele offers noodig zullen zijn.

Uit eenige in den laatsten tijd voltooide en onder handen genomen werken wordt afgeleid, dat in het algemeen gemiddeld *f* 100 per bevloeide bouw voldoende zal zijn om de gewenschte permanente werken voor verbetering van bestaande bevloeiingen en uitbreiding tot de van regen afhankelijke sawahs tot stand te brengen. Rekening houdende met wat gedaan is, zouden in de gouvernementslanden op Java nog 2.4 millioen bouws van de 2.7 millioen, die met rijst als eersten aanplant bebouwd worden, in aanmerking komen en zou dit dus 240 millioen gulden kunnen vereischen. Dit bedrag, verdeeld over 20 jaren, zou 12 millioen 's jaars maken en de rijstproductie zou ongeveer gelijken tred met de bevolking van Java kunnen houden.

Op den duur zou voor vernieuwing, onderhoud en beheer $1^1/_2$ % van het aanlegkapitaal moeten gerekend worden, makende met 3 % rente samen $4^1/_2$ %. De nog noodige 240 millioen, vermeerderd met de reeds bestede 40 millioen, zouden dus een jaarlijksche blijvende uitgave van $2{,}8 \times 4^1/_2$ of 12,6 millioen veroorzaken, wanneer het gansche bedrag door leening werd verkregen.

Den invloed nagaande, welke de achteruitgang in welvaart van de inlandsche bevolking tusschen 1885 en 96 heeft gehad op de opbrengst der door haar betaalde belastingen, vindt de schrijver voor Java en Madoera een vermindering van 2.1 millioen gulden voor de landrente en van 1,6 millioen voor eenige andere belastingen te zamen, en dit ondanks de toename der bevolking, terwijl

zout, pandhuispacht en hoofdgeld samen met 2 millioen vermeerderden. Totaal dus 1,7 millioen vermindering in jaarlijksche opbrengst, zoodat de economische achteruitgang der inlandsche bevolking onmiddelijk haar invloed op de staatsfinantiën deed gevoelen. Overigens komt door deze cijfers aan den dag, dat een vermindering van de opbrengst der landrente met een niet veel geringer vermindering van enkele andere belastingen gepaard ging.

De vermeerdering der rijstproductie in de gouvernementslanden, die als gevolg van verbetering van alle bestaande bevloeiingen en uitbreiding over alle van regen afhankelijke sawahs te wachten is, wordt, rekenend met vermindering van misgewas en van onbeplant blijven, door den schrijver op 35 millioen pikol padi berekend. Dit maakt een waarde van 70 millioen gulden, waarvan volgens den bestaanden maatstaf ongeveer 7 millioen als landrente aan den Staat komt. Gaat nu, evenals tusschen 1885 en 96 met vermindering van landrente een vermindering van enkele andere belastingen gepaard ging, thans met de vermeerdering ook een bijna even groote vermeerdering gepaard, dan zijn de 12.6 millioen voor den staat gevonden.

Homan rekent hier, naar het mij voorkomt, niet geheel juist. Bij de terugvloeiing in de Staatskas van de blijvende uitgave van 12.6 millioen rekent hij op toenemende welvaart, terwijl volgens zijn stelsel, uitsluitend als gevolg van irrigatie, de welvaart in verband met de toename der bevolking in hoofdzaak stationnair zou blijven. Ook zijn de 35 millioen pikol padi als verhooging der productie door de gebezigde getallen een paar millioen te ruim gesteld. Aan den anderen kant echter zijn verschillende gunstige factoren, zooals de schrijver ook zelf zegt, buiten rekening gelaten en kan dus wel op dekking der Staatsuitgaven worden gerekend. En mocht al deze dekking niet volkomen zijn, de schrijver wijst er herhaaldelijk op, dat men hier te doen heeft met uitgaven tot het verkrijgen van producten, in elk geval dus van meer belang dan het vervoeren van producten en in casu bovendien noodzakelijk tot voorkoming van ellende en tot behoud van de Staatsinkomsten.

Ten einde het bedrag van de nog noodige 240 millioen minder afschrikwekkend te maken, wijst de schrijver er op, dat in Nederland, ongerekend wat door provinciën, gemeenten en waterschappen is gedaan, door het rijk sedert 1860 voor verbetering van rivieren en aanleg en verbetering van kanalen 220 millioen werden besteed, terwijl „de beide laatstgenoemde soorten van werken, ofschoon eenigszins overeenkomende met de Indische irrigatiewerken, daarmede in zooverre verschillen, dat er geen directe verhooging der productie en geen noemenswaardige directe baten voor de schatkist uit voortvloeiën." En hoewel hier de voordeelen van onzen transitohandel wel met wat weinig respect worden behandeld, zoo moet toch worden erkend, dat het angstvallig zoeken naar directe baten voor de schatkist bij de belangen van onze groote koopsteden minder voorkomt dan bij die der Javaansche bevolking.

Thans volgen een paar hoofdstukken, vol van heerlijke ironie, waarin ons Koloniaal bestuur van de laatste dertig jaren de les wordt gelezen over de laksheid, waarmede in irrigatiezaken werd opgetreden en over de voorloopig nuttelooze grootdoenerij met het maken van op den achtergrond rakende plannen. Ook de nieuwe rem in irrigatiezaken: verschil van opinie bij de deskundigen wordt besproken.

En bij dit laatste punt wil ik den schrijver en in het algemeen den ingenieurs van den Indischen waterstaat de vraag stellen, of de schuld niet is te zoeken in den boezem van ons corps. Waar groote dingen door samenwerking van verschillende menschen moeten worden tot stand gebracht, zal dit wel nooit geschieden zonder dat hier en daar iets van eigen meening moet worden opgeofferd. En zoolang elke deskundige slechts zijn eigen denkbeelden als uitsluitend goed op den voorgrond blijft stellen, is van dergelijke opoffering geen sprake. Ongetwijfeld zijn er gevallen, waarin zulke opoffering ongeoorloofd is, doch laat dan de hoogere in rang zijn gezag in de weegschaal leggen en tegelijkertijd de volle verantwoordelijkheid op zich nemen en zeggen of liever schrijven: Zóó moet het en niet anders. Gaan de zaken op deze wijze en wordt er dan zoo min mogelijk getornd aan eenmaal genomen beslissingen, treedt daarbij wederzijdsche waardeering in de plaats van eeuwigdurende critiek, dan kan er iets worden uitgevoerd in plaats van enkel voorbereid, dan kunnen allerlei remmende adviseurs gemist worden en kan zich een gezonde toestand ontwikkelen. Men noemt dit in de platte maatschappij knoopen doorhakken en zijn vuil linnen in huis wasschen.

De eisch, dat irrigatiewerken een directe rente van 6 % van het aanlegkapitaal aan den Staat beloven, wordt in verband met de wijze, waarop men deze rente zoekt te verkrijgen, aan scherpe critiek onderworpen. Want, aldus ongeveer de schrijver, deze 6 % plus voordeel voor den landbouwer worden door alle irrigatiewerken op Java ruim opgeleverd, maar de Staat durft of wil in veel gevallen zijn 6 % niet toucheeren. Geef honderd gulden uit per bouw tot verbetering van bevloeiing en gij wint ruim 8 pikol padi of 17 gulden 's jaars. En nog gunstiger wordt de uitkomst bij geheel nieuwe bevloeiingen. De Staat stelt zich echter voor, dat van de vermeerdering der bruto-opbrengst slechts $^1/_{10}$ als landrente in 's lands kas zal vloeien en zoo dit 6 % van het aanlegkapitaal zal bedragen, moet de toename der opbrengst 60 % hiervan zijn. Ongetwijfeld is dit een zeer hooge eisch, die soms nog verzwaard wordt door de hoogst primitieve wijze, waarop deze toename te voren wordt geschat. Wel treurig moet het dikwijls met den toestand der bevolking gesteld zijn, daar de Staat geen betere rekening voor zich zelf durft te maken.

De schrijver bespreekt even, wat in andere landen o. a. in Nederland tot landverbetering is gedaan, vergelijkt de productiviteit van den bodem op Java met die in het moederland, wijst op de groote belangen van het Nederlandsche volk bij de Koloniën en weerlegt de vrees, dat eventueele daling der rijstprijzen door grootere productie op Java deze grootere productie voor de inlandsche bevolking ongewenscht zou maken.

Houden wij thans met den schrijver een korte recapitulatie, dan komen wij met hem tot de conclusie, dat de achteruitgang in den economischen toestand der inlandsche bevolking op Java duidelijk is aangetoond, niet op één doch op verschillende wijzen,

dat deze achteruitgang klaarblijkelijk een gevolg is van geringere toename in productie dan in bevolking,

dat de Europeesche landbouwindustrie en andere ondernemingen vooralsnog geen uitkomst geven,

dat op geen noemenswaardige uitbreiding der door de bevolking ontgonnen gronden te rekenen is,

dat in de bestaande omstandigheden alleen van pogingen tot verbetering der inlandsche cultuurwijze volgens ervaring geen genezing verwacht kan worden,

dat derhalve verhooging der productie van den inlandschen landbouw op andere wijze als redmiddel is aangewezen,

en dat de toepassing van dit redmiddel dringend noodzakelijk is, ten einde de schadelijke gevolgen en gevaren, die aan den achteruitgang der bevolking verbonden zijn, te voorkomen.

Wat hier noodzakelijk wordt genoemd is ook mogelijk: verbetering van irrigatiewezen en hiermede gepaard meer intensieve cultuur kunnen voor langen tijd helpen. En als de Staat hiertoe slechts geschikte maatregelen wil aanwenden, is zeer goed mogelijk de kosten van onderhoud en beheer alsmede rente van het aanlegkapitaal door directe en indirecte baten goed te maken.

„Het leidende principe", zegt Homan, „eener rationeele binnenlandsche koloniale politiek op Java zal in de gegeven omstandigheden dientengevolge niet anders kunnen zijn, dan om voor alles, en overal waar zulks mogelijk is, eene algeheele en afdoende verbetering en zoo groot mogelijke uitbreiding van het irrigatiewezen tot stand te brengen."

Zeer terecht wordt er nog de aandacht op gevestigd, dat de groote sommen, als arbeidsloonen bij de uitvoering van irrigatiewerken besteed, dadelijk aan de bevolking van Java ten goede komen en helpen den achteruitgang te bestrijden. Homan is een vijand van verplichte diensten, anders zou hij wellicht hebben opgemerkt, dat door een rationeel gebruik hiervan op de werkloonen en dus op het aanlegkapitaal nog al wat zou kunnen worden bespaard. Ik verschil in dit opzicht met hem van meening. Zoolang voor den Javaan tijd nog lang niet altijd geld is, is voor verplichte diensten nog veel te zeggen, mits goed toegepast en vooral voor werken ten bate van de bevolking zelf. De vexatie, waartoe de toepassing dikwijls heeft aanleiding gegeven, behoeft geen reden tot afschaffing te zijn. Laat gestreefd worden naar een zoo hoog mogelijk ontwikkeld moreel en intellectueel gehalte der bestuursambtenaren en van vexatie zal veel minder sprake zijn. Zonder een hooge mate van gezag in handen van enkele personen te leggen en daarmede voor zeer veel willekeur de deur te openen, zal Indië wel nooit te regeeren zijn en het correctief moet vooral in het uitmuntende gehalte van de ambtenaren worden gevonden. En dat in dit opzicht nog zeer veel gedaan moet en kan worden, zal wel niemand betwijfelen, die Indië kent.

Nu komt het mij voor, dat, waar met kracht wordt gestreden voor het aanleggen van irrigatiewerken, alle reden bestaat om tevens te zoeken naar middelen tot vermindering van de finantiëele lasten, hieraan verbonden. Hoe grooter toch deze lasten zijn, des te minder kans op succes in den strijd. Kan nu een goede toepassing van heeren- en dèsadiensten, zoo niet overal dan toch hier en daar, de kosten verkleinen, ik zou ze gaarne hiertoe zien aangewend. En op gelijken grond kan ik niet meegaan met Homan's denkbeelden omtrent de exploitatie der irrigatiewerken. Moet dit een gansch afzonderlijke diensttak worden met een geheel corps afzonderlijke ambtenaren, dan worden onderhoud en beheer mijns inziens veel duurder dan noodig is.

Het binnenlandsch bestuur werkt goedkoop. Als het een weg in onderhoud

heeft en in dien weg een gat wordt geslagen, de reparatie kost niets. Is daarentegen dezelfde weg in onderhoud bij B. O. W., dan kost elke kleinigheid geld. En voor een dergelijk goedkoop werken is volstrekt geen kwelling der bevolking noodig. Alles hangt ook hier weer af van de persoonlijkheid, die het bestuur vertegenwoordigt. Wanneer nu slechts de aanstaande controleurs, allen of gedeeltelijk, hetzij bij hun studie of na aankomst te Batavia een korten, uiterst populairen cursus volgden in irrigatiezaken, zou het groote voordeelen hebben de exploitatie aan het binnenlandsch bestuur in handen te geven, desnoods onder toezicht van enkele specialiteiten als inspecteurs. Voor onderhoudswerkjes kon dan zeer dikwijls naar omstandigheden van heeren- of dèsadiensten worden gebruik gemaakt op voor de bevolking minst bezwarende wijze. Ik ga verder: reeds bij den aanleg kon voor de kleinere takken, waarin zich ten slotte de bevloeiingsleidingen verdeelen, en voor de afvoersloten de uitvoering in veel gevallen aan het binnenlandsch bestuur met gebruikmaking der verplichte diensten worden overgelaten, des noods met technische adviezen van den waterstaat.

Ik meen tegen allerlei machtsmisbruik een beter middel te hebben aangegeven dan verdeeling van macht over verschillende diensttakken, waarmede onnoodige kosten en wat misschien nog erger is, botsingen gepaard gaan. En wie nu misschien een corps van irrigatieambtenaren, zooals Homan dat wenscht, toch eigenlijk een erg goed ding vindt, en dweept met vrijën, goed betaalden arbeid voor de inlandsche bevolking, hij bedenke, dat slechts dan kans bestaat op een krachtig aanpakken van het bevloeiingsvraagstuk, als de finantiëele lasten voor den staat tot een minimum worden teruggebracht.

Van deze uitweiding terugkeerend zien wij den schrijver de juiste stelling verdedigen, dat het geld voor irrigatiewerken door leening moet worden verkregen. Tegenover den angst in het moederland om voor Indië te leenen wijst hij op de groote belangen, die Nederland bij het behoud en een goed economisch beheer van zijn Koloniën heeft. Vervolgens vermeldt en bestrijdt hij de vrees, die somtijds werd te kennen gegeven, dat door verbetering van irrigatiewezen en daarmee gepaard gaande meer intensieve cultuur de uitputting van den bodem zou worden bespoedigd en komt dan tot de uiteenzetting van zijn boven reeds aangestipte denkbeelden omtrent de exploitatie van irrigatiewerken.

Naast gebrekkige bevloeiing is sleur de grootste vijand van verbetering der rijstcultuur op Java. Wordt nu de bevloeiing verbeterd, dan is opheffing uit deze sleur hoogst noodig. De leiding, die de inlandsche landbouwer hiertoe behoeft, kan slechts door een zaakkundige met goed gevolg worden uitgeoefend. Voor een doelmatige waterverdeeling is eveneens deskundig beheer een eerste vereischte. Landbouwkundige en waterbouwkundige techniek gaan hier samen en hierdoor wordt een corps cultuuringenieurs noodig, gesteund door een staf van lagere ambtenaren. De dienst van den waterstaat en van het binnenlandsch bestuur worden verlicht, zoodat bij deze takken inkrimping van personeel mogelijk is. Zie hier Homan's gedachtengang, waarop ik geen andere aanmerking heb als deze, dat een te mooie en daardoor te dure oplossing van het exploitatievraagstuk wordt gegeven, dat ik op minder bezwarende wijze een bevredigende oplossing mogelijk acht in de boven door mij aangegeven richting. Gaarne daarentegen sluit ik mij bij den schrijver aan, waar

hij de oprichting van proefstations voor padicultuur wenscht ,ook al zou ik met een enkel station voorloopig tevreden willen zijn. Ook geloof ik met hem, dat behalve de toename der productie als direct gevolg van verbeterd irrigatiewezen nog een noemenswaardige toename als indirect gevolg bij verbeterde cultuur mag worden verwacht.

Nog eens treedt Homan op het gebied der cijfers en rekent in een ommezien uit, dat, als de door hem ontwikkelde plannen tot uitvoering komen, in ongeveer 25 jaar de totale waardevermeerdering van den jaarlijkschen oogst in de gouvernementslanden op Java een bedrag van 230 millioen gulden zal kunnen beloopen. Groote bezwaren zijn tegen de hiertoe gebezigde cijfers mijns inziens niet aan te voeren en toch doet de schrijver hier even denken aan iemand, die een rijksdaalder uit zijn neus goochelt. Aan de hoofdzaak doet echter de meerdere of mindere juistheid van het getal 230 weinig af: enorme toename van de productie moet langs den door Homan getraceerden weg te bereiken zijn, voor de welvaart der bevolking en voor den toestand der staatsfinantiën kan zij afdoende uitkomst geven.

Ik ben met mijn bespreking aan het einde gekomen van de eerste der twee afdeelingen, waarin de schrijver zijn voortreffelijk boek heeft verdeeld, namelijk van die afdeeling, die in het algemeen aan volkswelvaart en irrigatiewezen op Java is gewijd. In enkele hoofdstukken, voornamelijk in het begin van het boek, lijkt het groot aantal cijfers voor den ontwikkelden, doch niet zaakkundigen lezer wel wat zwaar te verteren en zou verhuizing van een gedeelte dezer cijfers naar een aanhangsel wel wenschelijk zijn geweest. Wie ze echter doorworstelt, ziet zijn moeite dubbel en dwars beloond. Overigens geldt deze opmerking, zooals gezegd, slechts voor weinige hoofdstukken. Een enkele maal komt de gedachte op, dat de schrijver te weinig waardeert, wat de inlandsche bevolking door de cultures voor de Europeesche markt geniet, doch als men oplettend leest, blijkt duidelijk, dat dit slechts schijn is, veroorzaakt doordat de schrijver terecht doet uitkomen, dat in deze cultures niet het afdoende redmiddel voor de Javaansche maatschappij moet worden gezocht.

In enkele opzichten heb ik van meeningsverschil met den schrijver doen blijken, in de hoofdstrekking van zijn geschrift schaar ik mij gaarne aan zijn zijde. Aan het irrigatiewezen op Java moet en kan onverwijld veel, zeer veel worden gedaan. Traagheid is echter een eigenschap van de stof en zóó vlug, als Homan wenscht, zal ons wagentje wel niet gaan rollen. Intusschen worde dankbaar elke beweging in de goede richting erkend en hulde gebracht aan onze geëerbiedigde Koningin wegens de schoone belofte voor het irrigatiewezen op Java, in de troonrede gedaan.

In het tweede gedeelte van zijn boek behandelt de heer Homan van der Heide de Solovalleiwerken. In de eerste plaats wordt een en ander medegedeeld over de Solovallei, over de rivier, aan welke zij haar naam dankt en over de plannen tot irrigatie.

De vallei is een vlakte, begrensd aan den oostkant door straat Madoera, aan noord- en zuidkant door heuvelruggen, die zich westwaarts naar elkander toebuigen. Deze vlakte, inclusief een terrein buiten de eigenlijke Solovallei,

beslaat een groot deel der residenties Soerabaja en Rembang. Zij wordt bewoond door een millioen inwoners, die nagenoeg uitsluitend in den inlandschen landbouw hun bestaan moeten vinden, in hoofdzaak weer in rijstcultuur. Van de totale oppervlakte der bouwvelden (ruim 223.000 bouws) wordt $^1/_{22}$ tot de bevloeide sawahs gerekend, $^2/_{22}$ tot de moerassawahs en het overblijvende $^{19}/_{22}$ deel bijna geheel tot de van regen afhankelijke sawahs. Ik merk hierbij op, dat voor de eerste beide categoriën de watertoevoer grootendeels door middel van vergaarkommen (wadoeks) plaats heeft, welke een noemenswaardige oppervlakte aan de bebouwing onttrekken en voor een belangrijk deel van het bovenvermelde $^{19}/_{22}$ deel moeten worden afgetrokken. De schrijver spreekt alleen bij de eerste categorie van vergaarkommen, en neemt dus in dit opzicht den toestand te gunstig.

De afwatering in de Solovallei laat zeer veel te wenschen over; ongeveer 40000 bouws bestaan uit lage, sterk aan overstrooming blootgestelde en grootendeels meestal onder water staande terreinen, waaronder de Bengawandjero streek. In deze terreinen worden zoo goed en zoo kwaad als het gaat de vermelde moerassawahs geexploiteerd.

De regenval is in de Solovlakte, voor Java gerekend, zeer gering, n.l. 1668 m.M. per jaar met 106 regendagen tegen 2541 m.M. voor geheel Java met 153 dagen. Hieruit valt af te leiden, dat de rijstcultuur op van regen afhankelijke sawahs in de besproken streek meer bezwaar dan op andere plaatsen van Java moet opleveren.

In den natten moesson is de geregelde afvoer der rivier ongeveer 200 M^3 per seconde, dus voldoende om de 223.000 bouws te bevloeien, in den drogen tijd is slechts $^1/_{10}$ dezer hoeveelheid geregeld beschikbaar, dat voor een gedeelte der bouwvelden of voor minder water eischende gewassen kan worden gebruikt. De middelen, die de inlandsche bevolking ten dienste staan voor het maken van bevloeiingswerken, zijn hier ten eenenmale onvoldoende, wat duidelijk zal zijn, als men alleen slechts bedenkt, dat bij bandjir de afvoer der rivier tot bijna 3000 M^3 kan stijgen. Hiertegenover staat, dat de uitgestrekte Solovlakte bijna geheel van bevloeiing is verstoken en hieraan door den geringen regenval nog meer behoefte heeft dan andere streken. Reeds van af 1852 is dan ook deze zaak bij het gouvernement in overweging en in 1893 kwam een wet tot stand, waarbij tot irrigatie der Solovallei werd besloten. Deze wet was gebaseerd op een project voor 223,000 bouws en op een kostenraming van 19 millioen. (Later werd uitbreiding tot 232,000 bouws in uitzicht gesteld). De ontworpen werken hadden behalve irrigatie en verbetering van afwatering tevens ten doel het Westgat in straat Madoera van het slib der Solorivier te ontlasten, terwijl ook nog verbetering voor de scheepvaart tusschen het bovengedeelte dezer rivier en Soerabaja werd beoogd.

De 12 M. hooge stuw in de rivier, noodig om het bevloeiingswater hoog genoeg op het terrein te brengen, de inlaatsluis voor het hoofdbevloeiingskanaal, dit kanaal zelf met zijn belangrijkste vertakkingen, de kruisingen met andere waterloopen en verkeerswegen, de werken tot waterverdeeling en last not least de verlegging van den mond der Solorivier kregen volgens het ontwerp afmetingen van voor Java meer dan gewone grootte.

Zonder nu den schrijver te volgen in een vrij ingewikkelde berekening omtrent de rijstopbrengst in verband met de sterkte der bevolking in de Solovallei,

kunnen wij wel tot de conclusie komen, dat de economische toestand der bevolking hier ongunstiger zijn moet dan gemiddeld over de gouvernementslanden op Java. Het aantal inwoners per geoccupeerde vlakteeenheid is voor beide ongeveer gelijk. Geringe regenval, slechte afwatering en bijna volslagen gebrek aan bevloeiing maken, dat de landbouw in de Solovallei in slechtere conditie is, terwijl Europeesche landbouw-industrie er geheel ontbreekt. De weinige uitbreiding der bebouwde oppervlakte in de laatste jaren wijst ook hier op weinig gelegenheid daartoe en van uitbreiding van 2^en^ aanplant, die reeds op ongeveer $^1/_3$ der bouwvelden plaats heeft, is vooral in verband met den geringen regenval in den Oost- en met de overstroomingen in den Westmoesson weinig te verwachten.

Neemt men bij hetgeen reeds werd gezegd in aanmerking, dat de rijstoogst in de Solovallei bovendien uiterst wisselvallig is, dan zal men met den resident Kroesen (1891) duidelijk vinden, „dat den landbouwer slechts een schamel bestaan ten deel valt, wanneer hem al geen gebrek dreigt, en de Regeering zich belangrijke uitgaven moet getroosten om hem voor hongerdood te vrijwaren."

De aard van den bodem op zich zelf geeft allen grond voor de verwachting, dat, als de Solovlakte in geregelden en gunstigen toestand van bevloeiing en afwatering wordt gebracht, zij een zeer productieve streek zal worden. Terwijl thans over de geheele uitgestrektheid van 223,000 bouws, als men mislukkingen en onbeplant blijven mederekent, nog geen 16 pikol padi per bouw wordt verkregen, zal op dezen vruchtbaren bodem volgens de uitkomsten in de Brantasvlakte dan zeker een opbrengst van 38 pikol kunnen worden bereikt, dus ruim 22 meer. Deze 22 pikol vertegenwoordigen minstens *f* 44 waarde. Neemt het gouvernement hiervan *f* 10 als verhooging van landrente (bij goed bevloeide velden der Brantasvlakte wordt ook wel meer dan 10 % van de bruto opbrengst geheven) en rekent men voor vermeerdering der opbrengst van enkele andere belastingen *f* 3,50, dan trekt de schatkist een bate van *f* 13,50 per bouw 's jaars. Tevreden zijnde met $4^1/_2$ %, wat, zooals vroeger werd gezegd, als voldoende kan worden beschouwd, kan zij dus desnoods *f* 300 per bouw aan aanlegkapitaal uitgeven of voor 223,000 bouws ongeveer 70 millioen gulden.

Is voor geheel Java aangetoond, dat uitbreiding en verbetering van irrigatie dringend noodig is tot verhooging van de rijstproductie en dat uitbreiding een veel krachtiger uitwerking heeft dan verbetering, dan ligt voor de hand, dat de Solovalleiwerken, die over een kolossale oppervlakte uitbreiding beoogen, van het grootste gewicht en van de grootste urgentie zijn. Bovendien is voor de Solovallei zelf betoogd, dat de economische toestand der bevolking, ten getale van ongeveer 1 millioen, er nog ongunstiger is dan gemiddeld over de gouvernementslanden van Java, terwijl op flinke uitbreiding van bouwvelden of tweeden aanplant in de bestaande omstandigheden niet te rekenen valt. „Zoo ergens, dan is het derhalve zeker voor de Solovallei, dat de plaatselijke omstandigheden eene spoedige en afdoende verbetering van den toestand noodzakelijk maken."

En ook voor geheel Java, het werd reeds gezegd, is het spoedig tot stand komen der Solovalleiwerken van het grootste belang. Als per bouw 22 pikol padi meer wordt verkregen dan thans, geeft dit voor de geheele Solovlakte

223000 × 22 pikol of 5 millioen pikol, voldoende om het saldo invoer van rijst voor geheel Java in 1897 te dekken.

Nog allerlei bijkomende voordeelen, die voor de Solovallei aan het tot stand komen der geprojecteerde werken verbonden zijn, worden door den schrijver opgenoemd en onder meer de aandacht gevestigd op de opneming der streek in het groot verkeer door den spoorweg Goendik-Soerabaja, waardoor bij grootere productie een uitstekende gelegenheid tot verzending wordt geboden. Ook wordt terecht gezegd, dat het voor de bevolking in sommige ver van de rivier gelegen streken van groot belang is, dat aan het dikwijls voorkomende gebrek aan drink- en badwater voor mensch en vee een einde komt.

Ik sta thans voor die hoofdstukken uit het boek, die handelen over hetgeen met de Solovalleiwerken is geschied. En het moet mij van het hart, dat ik betreur, dat de schrijver niet uitsluitend kracht zoekt in het goede zijner zaak en het juiste zijner argumenten, doch tevens in een onnoodig en zelfs vermoeiend repeteeren van aanvallen tegen het Nederlandsch Koloniaal beleid. Ik heb bij een vorig hoofdstuk gesproken van heerlijke ironie, men moet echter van zulk een schotel niet te veel krijgen. De schrijver zal mij wel niet verdenken van groote sympathie voor het liberalistisch bewind, dat wij in de laatste halve eeuw bijna onafgebroken hebben genoten en evenmin van al te groote, echt Indische onderdanigheid, integendeel ik vind tegen dit bewind heel wat te zeggen, ik waardeer in hooge mate den moed, waarmede Homan dit doet, maar ik geloof, dat bij eenige bekorting in dit opzicht zijn overigens uitmuntend boek zou hebben gewonnen.

„Voordat de Solowerken voltooid zijn," aldus de schrijver, „en ten volle hunne vruchten afwerpen, hetgeen op zijn minst nog 8 à 10 jaren zal duren, zal de economische toestand der bevolking van Java reeds weder eene belangrijke schrede achteruitgegaan zijn en elk middel dient derhalve ten krachtigste te worden te baat genomen om de productiviteit met den meest mogelijken spoed te verhoogen, ten einde niet met steeds toenemende snelheid tot de honger-crisis op Java en het einde van Nederland's koloniale macht te worden gevoerd.

„In de gegeven omstandigheden kan men daarom zeker zeggen, dat het staken van eene werk van zulk een beteekenis en zoo algemeene, als plaatselijke noodzakelijkheid als de bevloeiing der Solovallei, alleen dan gemotiveerd zou zijn, wanneer voortzetting van het werk onmogelijk was geweest.

„De staking is echter gelast en gecontinueerd tegen de adviezen van bevoegde technische en andere zijde in, zooals is gebleken uit de kamerdebatten, en was dus zeker in geen geval noodzakelijk.

„De staking der Solovalleiwerken kan derhalve niet anders dan eene zeer onberaden daad genoemd worden, waarbij geen rekening is gehouden met den economischen toestand en de belangen der bevolking op Java."

Tegen deze beoordeeling van het staken der werken, zij het dan ook slechts tijdelijk, is niet veel anders in te brengen als dit, dat in de adviezen van bevoegde technische zijde door meeningsverschil en gebrek aan diplomatieke kunst voldoende elementen te vinden waren om met den finantiëelen tegenvaller zelfs een krachtig man als minister Cremer van zijn stuk te brengen. Want dat de eigenlijke reden der staking in een bezuiniging van 3 millioen voor 1899 zou moeten worden gezocht, daarvan geloof ik nu eenvoudig niets. Wij hebben in de laatste jaren

in zake Atjeh zooveel flinkheid door het gouvernement aan den dag zien leggen, dat van een dergelijken flauwen beweegreden wel geen sprake kan zijn. Ik bewonder de oprechtheid, waarmede Homan zijn overtuiging uitspreekt, ik weet, dat velen dit doen met mij, ik raad toch den schrijver aan, als hij weer eens zoo'n overtuiging te vermelden heeft, dit te doen aan de bittertafel in de societeit, waar zij ongetwijfeld in hooge mate de gezelligheid zal bevorderen.

Omtrent de onvolledigheid der voorbereiding van de Solovalleiwerken, waarover men zich zoo druk heeft gemaakt, zegt de schrijver terecht, dat, als men voor deze werken een voorbereiding had gewenscht even volledig als bij andere irrigatiewerken gebruikelijk is, deze op zich zelf reeds een zeer groote som gelds zou hebben vereischt en jaren lange vertraging zou hebben veroorzaakt, dat men dus verstandig heeft gedaan door van een zoodanig volledige voorbereiding af te zien en dat men in 1893 in Nederland wel met blindheid zou moeten zijn geslagen geweest om dit niet te hebben opgemerkt.

Met het aangenomen voorontwerp als grondslag werden voor verscheidene deelen van het werk definitieve projecten gemaakt en vastgesteld en intusschen op verschillende plaatsen met de uitvoering begonnen. En terecht noemt de schrijver den eenigen rationeelen eisch, waardoor de stand van dit projectwerk moest worden beheerscht, dat de uitvoering op geenerlei wijze vertraging mocht ondervinden. Aan dezen eisch is ruimschoots voldaan en dat nu een jaar geleden, toen de kosten bleken te zullen tegenvallen, het projectwerk nog niet zoover was gevorderd, dat men er voldoende gegevens voor een nieuwe, nauwkeurige kostenberekening in kon vinden, kan geenszins als een verwijt worden aangevoerd en bewijst hoogstens, dat het meer nieuwsgierig dan praktisch was, op eens zulke nauwkeurigheid te verlangen.

Sprekend over de finantiëele kwestie wijst schrijver op verschillende omstandigheden, die de raming te laag deden zijn en merkt o. a. op, dat als in 1892 reeds meer irrigatiewerken voltooid geweest waren en men hierdoor met de werkelijke kosten meer bekend geweest was, de raming hooger zou zijn uitgevallen. Een tegenvaller van 19 millioen op een raming van 19 millioen is natuurlijk niet gering, doch waar men desnoods, zooals gezegd werd, 70 millioen zou kunnen besteden, kan een bedrag van 38 millioen geen bezwaar tegen verdere uitvoering zijn. Overigens zijn zulke finantiëele tegenvallers wel in Indië, doch niet in Europa en evenmin bij den waterstaat in patria zeldzaam en waar de oorzaak ligt in een onvolledige voorbereiding, waarmede de principaal van den ingenieur om tijd en geld te winnen zich heeft vereenigd, daar kan den ingenieur geen verwijt worden gemaakt. Het zou bovendien onmenschkundig zijn en alles behalve in het belang van 's lands finantiën de ontwerpers van openbare werken door dergelijke verwijten tot hoogere ramingen te drijven.

In zijn voorkeur voor uitvoering in eigen beheer boven aanneming ga ik met den schrijver niet mede: integendeel zou ik het zeer gewenscht achten, indien ook voor de groote werken in Indië aanneming door flinke, solide firma's regel kon worden. De verdeeling van arbeid, waardoor routine op handels- en arbeidsmarkt zich, gesteund door personeel belang, zelfstandig kan ontwikkelen, acht ik van overwegend belang. Het spreekt echter van zelf, dat de door mij gewenschte toestand, waarbij letterlijk alles afhangt van de wijze, waarop staatsambtenaren en aannemers, elk hun eigen taak behoorlijk

vervullend, tot een geschikte samenwerking weten te komen, niet op den wensch van een of ander kamerlid bij regeeringsbesluit is in te voeren.

Over het verschil van meening aangaande de technische zijde der werken, waaraan de schrijver thans zijn aandacht wijdt, heb ik reeds een en ander gezegd. Zulk verschil zal, naar het mij voorkomt, wel bij alle groote werken vóór hun voltooiing bestaan, doch wordt gelukkig niet altijd en op dezelfde noodlottige wijze op den voorgrond geschoven, als hier is geschied. Er is getornd aan het eenmaal vastgestelde en door verschillende bekwame mannen goedgekeurde ontwerp van de stuw. Er is getwijfeld aan de uitwerking der rivierverlegging voor het westgat, zooals men nog zou kunnen twijfelen, als de gansche Solorivier naar China werd overgebracht. Er is afgedongen op de capaciteit van het hoofdkanaal, alsof niet juist in een natuurlijk altijd mogelijke vermindering een groot gevaar schuilde voor de rentabiliteit van het werk. En er is vergeten, dat het tot stand komen van het geheel hoofdzaak is en de vorm der details, waarbij natuurlijk nooit alle risico kan zijn uitgesloten, hieraan ondergeschikt. Ook de schrijver wijst op deze zaken en schijnt in zijn appreciatie niet ver van mij af te staan. Toch meen ik, sterker dan hij, te moeten doen uitkomen, in welke lastige positie de minister van Koloniën door al dit meeningsverschil werd gebracht, vooral omdat hem geen ander houvast werd geboden als het meer rondborstige dan diplomatieke voorstel van den directeur der B. O. W. om voorloopig een paar millioen 's jaars beschikbaar te stellen. Ongetwijfeld was aanneming van dit voorstel, door den minister abonnement genoemd, goed geweest, maar het miste de gala-kleeding, die voor introductie bij de kamers noodig is.

Wat de wijze betreft, waarop de uitvoering der Solovalleiwerken werd geleid, ook zonder dat een door verschillende autoriteiten goedgekeurd werkplan bestond, de schrijver vindt reden te over tot prijzen en acht het ontbreken van zulk een werkplan volstrekt niet ongewenscht. Nadat hij alzoo de verschillende motieven, voor staking of schorsing aangevoerd, heeft besproken, zegt hij geen ernstig motief te hebben gevonden, zoodat slechts zucht tot bezuiniging voor hem als verklaring overblijft. De indruk van deze al te boude bewering wordt gelukkig spoedig weggenomen door een ridderlijke verdediging van den ingenieur Pierson, aan wiens bekwaamheid en energie ik ook gaarne mijn hulde breng.

Terwijl de schrijver de overtuiging uitspreekt, dat in de gegeven omstandigheden van blijvende staking der Solovalleiwerken geen sprake kan zijn, een meening, die wel door niemand zal worden weersproken, wijst hij op het groote geldelijk nadeel voor den Staat, aan een schorsing, zelfs maar voor een enkel jaar, verbonden en op de derving van hoogere productie gedurende een gelijk tijdsverloop door de betrokken bevolking. „Het behoeft geen betoog, dat het onverantwoordelijk is", laat hij dan volgen, „een staat en een volk aan dergelijke verliezen bloot te stellen uit nieuwsgierigheid om zoo precies mogelijk te weten, hoeveel de verdere voltooiing van de werken nog zal kosten (die wegens hunne dringende urgentie toch uitgevoerd moeten worden, en waarvan de kosten ook volgens de verhoogde raming nog niet onevenredig hoog worden) of om vooraf eenig verschil van inzicht onder de technici te laten uitmaken, waar volgens het eigen oordeel dezer technici volstrekt niet op gewacht behoefde te worden."

Na een protest tegen „het denkbeeld om de ontwerpen voor een irrigatiewerk als de Solovalleiwerken, dat den veeljarigen arbeid van een groot aantal zaakkundige ingenieurs zou vorderen, zoo maar eens in enkele maanden op pooten te willen laten zetten door een paar Nederlandsche ingenieurs, die, hoe bekwaam overigens ook, nooit gelegenheid of aanleiding gehad hebben zich speciaal op irrigatieaangelegenheden toe te leggen" wordt de benoemde commissie voorgehouden, dat zij „bij een breede opvatting van hare taak Nederland en Indië de grootste diensten bewijzen" kan. Behalve de noodzakelijkheid van spoedig en krachtig hervatten der Solovalleiwerken bevele zij een energieke irrigatie-politiek aan en voorkome zij bij genoemde werken een te kleine capaciteit en inkrimping van het bevloeiingsterrein.

De heer Homan van der Heide schijnt van een goed dessert te houden, althans nu hij bijna aan het einde van zijn boek is gekomen, trekt hij nog een parallel tusschen ons koloniaal beheer en dat van Britsch-Indië, hoogst interessant maar met wat te veel getallen voor iemand, die een uitgebreid menu heeft afgewerkt. En daar na een paar degelijke vleeschschotels dessert mij koud laat, wil ik de Britsch Indische charivari ook thans laten passeeren.

Het beschikbare rijstquantum per hoofd, dat op Java reeds zeer gering is en door weinig anders wordt aangevuld, is dalende; worden geen krachtiger maatregelen genomen, dan zal deze daling een onrustbarende afmeting aannemen en staat binnen niet langen tijd algemeene hongersnood voor de deur. En te voren reeds zal afname van de opbrengst der geregelde middelen tot een berooiden toestand van 's lands finantiën leiden. Verhooging der productie is dus in de hoogste mate urgent met achterstelling van andere aangelegenheden, met nieuwe lasten en bezuiniging waar mogelijk en eindelijk leening. Het verlies van zijn koloniën kostte Spanje *f* 1000 millioen aan buitengewone uitgaven, laat Nederland dan in 20 jaren een paar honderd millioen besteden om zijn koloniën te behouden en voor achteruitgang te behoeden, te meer daar van dit bedrag een behoorlijke rente genoten zal kunnen worden.

Toename der rijksproductie om hongersnood te voorkomen en daarmede binnenlandsche woeling en buitenlandsche interventie, irrigatie als eerste voorwaarde om tot deze toename te komen en daaraan gepaard verbetering van cultuur, ziedaar voor Java in het algemeen en voor de Solovallei in het bijzonder, wat als een zaak van belang en plicht aan ons gouvernement wordt voorgehouden, opdat dit met Hollandsch crediet helpe voorkomen, dat „de achteruitgang van de welvaart op Java tot hongeroproeren en vreemde inmenging heeft geleid en Nederland geen ministers van Koloniën meer noodig zal hebben."

In *De Locomotief* van 21 April 1899 schrijft de heer R. A. van Sandick over de mogelijkheid van hongersnood op Java o. a.:

„De vermeerdering der bevolking, die dit eiland thans reeds maakt tot een der dichtst bevolkte op onze planeet, ondanks de kolossale braakliggende en braakblijvende boschterreinen, onherbergzame hooge bergen, rotsgronden en moerassen, gaat gestadig voort. Industrie op eenigszins groote schaal bestaat niet en de huisindustrie is eveneens gedood door de aangevoerde fabrieksproducten. Het

is dus een landbouwstaat bij uitnemendheid. Zeker de cultures voor de Europeesche markt spelen thans een groote rol in de volkswelvaart. Maar is er in den tegenwoordigen tijd iets meer précair dan de cultuur van koloniale producten?

„Neen, op de Europeesche cultures mag men inderdaad niet vertrouwen als op een vaststaande basis. Blijft nog de rijst, Java's plechtanker.

„Geen spoorwegen kunnen het onvermijdelijke lot van Java keeren: dat het op den duur een periodiek hongersnoodland zal worden, wanneer niet de rijstvelden ophouden afhankelijk te zijn van den regen."

De voorspelling, die hier wordt gedaan en die wij in het boek van Homan van der Heide terugvinden, laat niet na indruk te maken. Getuige een verwijzing naar dit boek in het *Tijdschrift voor het Binnenlandsch Bestuur* van dit jaar (pagina 273). Getuige het slot van een korte bespreking, door het *Algemeen Handelsblad* (9 September 1899) aan hetzelfde boek gewijd. Getuige ook de eindindruk, die het boek achterlaat bij den schrijver van een mooi hoofdartikel in de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* (17 en 19 September 1899): „er moet, op straffe van eene snel naderende groote ramp, op Java meer rijst geteeld worden."

Het Handelsblad onderschrijft, dat op irrigatiegebied veel moet worden ingehaald, doch hecht weinig gewicht aan Homan's economische beschouwingen. De Statistieken omtrent padi bij de Koloniale verslagen zijn toch lang niet altijd nauwkeurig. Homan echter, die zelf (bladz. 214) zulk een opmerking maakt, acht ze met hun benaderende waarde voor vergelijkende studie zeker bruikbaar. En waarlijk, waartoe moeten de statistieken der regeering dan toch dienen, als men er niet eens naar kijken mag? Trouwens, de *Nieuwe Rotterdamsche* waardeert juist, dat de feiten en cijfers dezer statistieken tot gevolgtrekkingen werden herleid.

Nog een paar andere grepen doet het Amsterdamsche blad. Het gispt Homan's behandeling der andere eenjarige gewassen als rijst, alsof deze behandeling niet ware toegelicht en alsof bovendien de invloed dezer gewassen op den totalen oogst niet gering ware. Het doet, alsof het percentage bij den aanslag in de landrente niet naar de draagkracht der bevolking, doch naar de meerdere of mindere welwillendheid van het bestuur werd vastgesteld. Het gelooft, dat in 1885 niet $1^1/_3$ maar 4 gulden per pikol suiker aan de inlandsche bevolking ten goede kwam en merkt niet op, dat Homan het het surplus berekent, boven wat anders door rijstbouw zou zijn genoten. Het ziet over het hoofd, dat invoer van artikelen voor den kleinen inlandschen comfort, ook in geldswaarde aangegeven, samenhangt met de individueele koopkracht, het pingelt over tiende deelen van percenten, en eindelijk het vergeet, en dit is de hoofdzaak, van hoeveel gewicht het is, dat een gansch complex van bewijzen steeds tot dezelfde conclusie voert. „Er is in de vergelijking aldus hiertegenover de *N.R.C.* „der statistieke uitkomsten van de jaren vóór en na 1886, een standvastig verschil ten nadeele der latere jarenreeks, waarvan het plotseling optreden niet overal zóó voldoende, als ons lief zou zijn, opgehelderd wordt." Op het standvastige verschil wordt hier dus de aandacht gevestigd. Intusschen, het *Handelsblad* eindigt zoo kwaad niet. Al ziet het niet in, dat achteruitgang bewezen is, „niemand zal beweren", zegt het, „dat de vooruitgang van de volkswelvaart op Java tot dusver groot is geweest.

En wij allen moeten toch wenschen, dat dit over een volgende reeks van jaren wel gezegd zou kunnen worden!"

Tegenover de erkentenis van het *Handelsblad*, dat voor irrigatie tot dusver te weinig is gedaan, staat een vrij zwakke verdediging van het gouvernement door de *N. R. C.*, die o. a. het „niet onverklaarbaar" vindt, dat de regeering vóór 1886, toen nog geen rijstnood dreigde, „aan de middelen van vervoer, aan de Europeesche landbouwindustrie en aan de gouvernementscultures meer aandacht schonk dan aan het verbeteren der rijstcultuur." Het hemd is nader dan de rok. En hetgeen na 1886 gedaan werd, acht het blad niet weinig, een meening, die ik zou kunnen deelen, als niet zoo plotseling stagnatie ware ingetreden, welke toch eigenlijk, ook van regeeringsstandpunt had kunnen worden vermeden. Maar waarom zou ik napleiten? Het Rotterdamsche blad, twijfelend aan de rentabiliteit, zooals Homan deze becijfert, bevreesd op grond van ervaring, dat de praktijk deze becijfering zal tegenspreken, schrijft. „Indien de door de heeren Van den Berg en Van der Heide, uit de vergelijkende statistiek der bevolkings- en oogstcijfers, in verband met de andere teekenen van achteruitgang in welvaart, afgeleide gevolgtrekkingen niet voor wederlegging vatbaar zijn — en wij zien niet in, hoe deze mogelijk zou zijn — dan staat de regeering voor de noodzakelijkheid om eene volksramp af te weren, welke met wiskunstige zekerheid naderbij komt. Angstvallig cijferen ware daarbij niet op zijne plaats. Evenals in den oorlog kan, onder zulke omstandigheden, stoutmoedigheid plicht zijn en moet niet teruggedeinsd worden voor daden, die den toets niet kunnen doorstaan van eene voorzichtigheid, welke, volgens de oud-Hollandsche spreekwijs, de „porseleinkast" bewaart. Maar het is goed, te weten, met welke moeilijkheden men te doen zal krijgen. Het lijdelijk of werkelijk verzet van ambtenaren en bevolking tegen eene verhooging der landrente, welke de eenen benadeelt in hun populariteit en de andere in hare beurs, zal overwonnen moeten worden."

Op een vergissing moet ik de *N. R. Ct.* nog attent maken, waar zij den rijstoogst tusschen 1885 en '96 met 3,7 % laat toenemen. Dit cijfer wordt door Homan van der Heide voor den totalen oogst van éénjarige gewassen gevonden.

Slecht te spreken is de *N. R. Ct.* over enkele zaken, door Homan van der Heide naar aanleiding van het tot stand komen der wet op de Solowerken en van de staking dezer werken gezegd. Over het bezuinigingsmotief is het blad niet ten onrechte boos. En verder, nu ja, Homan heeft het kunnen voorzien, hij steekt de handen uit naar de groote liberale partij, en ne touchez pas à la reine! Maar wat hierbij het sterkst frappeert is de toon van het blad, zooveel bezadiger en waardiger dan een klein jaar geleden. En met terzijdestelling van alle boosheid zegt het ten slotte: „Het oeconomische gevaar, waar Java door bedreigd wordt, is nog nooit in zulk een fel licht voor onze oogen gesteld als in zijn boek. Moeilijkheden en teleurstellingen, als in elken strijd tegen natuurkrachten ondervonden worden, mogen ons niet terughouden van den plicht om dat gevaar te bezweren."

In een tweede artikel van het *Handelsblad* (ook 9 September) wordt Homan eveneens aangevallen over hetgeen hij zegt van de motieven, die bij den aanvang en bij de staking der Solowerken in het spel zouden geweest zijn. Zijn werk wordt hier, geheel ten onrechte, vergeleken met het intrappen eener open deur en zijn renteberekening wordt optimistisch genoemd, waarbij

niet schijnt te zijn opgemerkt, dat hij ook indirecte baten in rekening heeft gebracht. Ook thans komt echter het blad tot een gunstige conclusie en zegt. „Wanneer de Solovalleiwerken, zooals wij meenen, volstrekt noodig zijn om van eene armoedige bevolking van een millioen menschen eene welvarende bevolking te maken, dan zal het daaraan ten koste gelegde geld goed besteed zijn; niet alleen door de stijging der landrente, maar door die van alle belastingen zullen de uitgegeven gelden gecompenseerd worden, en ..... eene welvarende bevolking is ook tevreden.

„Dat is ten slotte het staatkundig motief, dat tot krachtige bevordering van het irrigatiewezen op Java dringt."

Homan van der Heide, Uw boek heeft gepakt.

Gij hebt dank verdiend.

Dank van het Indische Waterstaatscorps, waarvan Gij de eer hebt hooggehouden.

Dank van het Nederlandsche volk, waarvan Gij de oogen hebt geopend.

Dank van vijf en twintig millioen Javanen, die Gij, naar ik hoop, voor ellende en honger hebt behoed volgens menschelijke berekening.

Want, dat na het verschijnen van Uw boek niet de hand aan den ploeg zou worden geslagen om ellende en honger te voorkomen, dat verhoede het wijs en edelmoedig bestuur van Haar, die bij de gratie Gods Koningin is van Nederland en Indië.

J. F. QUANT.

Een Caricatuur.

Wat de Commissie zegt over de tegenwoordige opvatting van het Onderwijs in Land- en Volkenkunde en in Geschiedenis voor aanst. Ambtenaren.

Het rapport der commissie in zake opleiding, enz. van O. I. Ambtenaren is reeds zoozeer van alle kanten besproken, dat ik er liefst over gezwegen had; doch in den tekst van dat rapport, zooals die in extenso in dit tijdschrift [1]) is verschenen, komen een paar zinsneden voor, die mij zoozeer van nabij betreffen, dat ik niet zwijgen mag; daarover dus, maar daarover alleen, vraag ik een oogenblik het woord.

Vooreerst de zinsnede over de land- en volkenkunde van Ned.-Indië, welke vakken door mij worden onderwezen aan de zoogenaamde Afdeeling B van het Gymnasium Willem III alhier.

„Uit de land- en volkenkunde, zooals dat vak thans wordt opgevat, behoort „te verdwijnen de eisch van kennis van een aantal geographische namen van „ondergeschikt belang en het afdalen in details, ook ten aanzien van onder„werpen, die praktijk en aanschouwing onmiddellijk eigen zullen maken, zooals „daar zijn de bouw en de inrichting der woningen, het huisraad dat in „gebruik is, enz."

Die eisch zal iedereen billijk voorkomen; want geesteloos en dor is het werktuigelijk van buiten leeren van de namen van onbeduidende riviertjes, die in den drogen tijd ternauwernood worden opgemerkt; van baaien, waar geen schip kan binnenloopen; van kapen, wellicht alleen voor den zeevaarder van eenig belang; van onbevaarbare zeestraten; een kwelling voor het verstand, een lastpost voor het geheugen. Met de volkenkunde is het eveneens gesteld. Wie zou er met aandacht kunnen luisteren naar de bloote opsomming en beschrijving van de meest verscheidene artikelen van huisraad en van kleeding, van de onderdeelen eener woning, naar het dorre relaas van het huiselijk en maatschappelijk leven der verschillende bevolkingen van Insulinde, een voor een behandeld, op de wijze van het handboek van De Hollander; bijzonderheden, die men in ieder verzamelwerk vinden kan als men ze noodig heeft. Wat nut kan de mededeeling dezer feiten hebben, zonder inzicht in derzelver onderling verband?

Maar, waar worden dan toch wel die vakken op zulk een zonderlinge wijze gedoceerd? Ik kan zonder nadere bevestiging niet gelooven, dat het te Delft het geval zou zijn. Maar waar dan? Hoe komt de commissie er aan? Zij zegt, dat die vakken „thans zoo worden opgevat"; maar door wien in 's hemelsnaam? Door hen, die in Nederland jaarlijks geroepen worden het Groot Ambtenaarsexamen af te nemen? Ik kan het haast niet gelooven; maar dan ware het meer dan tijd, daarvoor andere personen aan te wijzen, met een breedere opvatting van hunne taak. Hier te Batavia wordt een

1) *Indische Gids*, Augustus-aflevering, blz. 976.

gansch ander criterium bij de beoordeeling der candidaten aangelegd, en dat op grond van hetzelfde officieel programma! Die dwaze opvatting van land- en volkenkunde, zoo die al ergens wordt in praktijk gebracht, mag dus niet gelden als een argument tegen de bestaande regeling. Ik ben echter geneigd te gelooven, dat de commissie in haar rapport geen beeld der werkelijkheid gegeven maar dat zij een caricatuur geleverd heeft, ontleend aan herinneringen uit een lang vervlogen tijd, toen het bij de hier bedoelde vakken nog aan alle methode van behandeling ontbrak.

Ik kan der commissie de verzekering geven, dat het, althans hier te Batavia, geenszins aan rationeele behandeling der gedoceerde vakken mangelt. Ik voor mij — laat ieder voor zichzelven spreken — heb mij van het opsommen van beuzelachtige détails altijd weten vrij te houden. Bij de aardrijkskunde van Ned.-Indië tracht ik een duidelijke voorstelling te geven van de meteorologische verschijnselen, die aan de tropen eigen zijn; in algemeene trekken behandel ik de geographische verspreiding van dieren en van planten; aan de hand der nieuwste bronnen geef ik een verklaring, en — ook alweer in algemeene trekken — een beschrijving van het vulcanisme. In stede van een opsomming van onbeduidende riviertjes, geef ik eerst een beeld van het bergstelsel, wijs de waterscheiding aan en behandel in verband daarmede den loop der voornaamste rivieren, die ieder beschaafd inwoner van Ned. Indië behoort te kennen; terwijl ik bij mijn beschrijving van het land vooral beoog in groote lijnen, een voorstelling te geven van den geographischen bouw der voornaamste gewesten, hunne natuurlijke grenzen, hunne toegangen, enz.; omdat dit een en ander strekt ter verklaring van menig verschijnsel op historisch en op ethnographisch gebied. Wat de volkenkunde betreft, wel verre van mij te verliezen in details, beijver ik mij integendeel, de geweldige menigte dier verschijnselen op stoffelijk en geestelijk gebied in rubrieken in te deelen, waardoor het overzicht gemakkelijker wordt, en de ambtenaar in zijne verdere carrière het meest in de gelegenheid zal zijn, eenig nieuw waargenomen feit op de juiste wijze te beoordeelen en met het reeds bekende in verband te brengen; alzoo geen onsamenhangende menigte détails, maar zooveel mogelijk een systematisch geheel. Zoo geef ik bijvoorbeeld geen gedetailleerde opsomming kleedingstukken, maar verdeel ik de volken van Insulinde ten aanzien van de kleeding en den opschik in drie klassen, die vrij wel met drie verschillende cultuurtoestanden overeenkomen. Ook tracht ik voor mijne toehoorders te verklaren de verschijnselen in het geestenleven van het individu en de verhoudingen in de groep, van de kleinste af — het huisgezin, tot de grootste toe — den staat; want eenige psychologische en sociologische begrippen acht ik onmisbaar bij den ambtenaar bij het binnenlandsch bestuur, ten einde eenigszins te kunnen komen in den gedachtengang der ingezetenen van zijn gewest en althans iets te begrijpen van hunne, op het eerste gezicht vaak zonderlinge instellingen en gewoonten.

Hier heeft men alzoo die „grondslagen", die „leidende gedachten", die „hoofdlijnen", die de commissie eenige zinsneden verder wenscht voor hare candidaten met den „ruimen blik". Maar die leidende gedachten moeten steunen op feiten, en die feiten moeten worden meegedeeld, waardoor het al zeer moeilijk wordt, om zonder ongewenschte opdrijving der collega uren

den cursus in te krimpen. Dit brengt mij van zelf tot de tweede zinsnede van het rapport, betreffende de geschiedenis der O. I. bezittingen, welk vak ik eveneens geroepen ben te onderwijzen.

Hierbij gaat de commissie wel niet met zooveel woorden afbrekend te werk; maar zij wijst een nieuwe richting aan, en veroordeelt daarmede stilzwijgend de tot nu toe gevolgde onderwijsmethode als eene, die afdaalt tot in de kleinste bijzonderheden, op de wijze van dien Leidschen hoogleeraar, die ons indertijd op zijn college zelfs de kleur wist mee te deelen van het kussen, waarop de Nederlandsche gecommitteerde bij ik weet niet welke vredesconferentie was gezeten. Welnu, die onderwetsche onderwijsmethode bestaat, voor zooveel Batavia althans betreft, louter in de verbeelding der commissie.

Zij wijst dus voor het onderwijs in de geschiedenis van Ned. Indië een nieuwe richting aan, en hierbij is het dat de commissie den wensch uitspreekt, dat het onderwijs beperkt worde tot „de grondslagen, leidende gedachten en hoofdlijnen". Maar ik vraag, hoe is het mogelijk het daarbij te laten? Moet de candidaat dan zonder eenige critiek aannemen de „hoofdlijnen", die de hoogleeraar in de geschiedenis vermeent te kunnen aanwijzen? Is dat niet een geesteloos jurare in verba magistri? De candidaat zal zich in plaats van koloniale geschiedenis een stel van buiten geleerde phrases eigen maken, die hij niet in staat zal wezen bij voorkomende gelegenheden nader toe te lichten. Louter hoofdlijnen! Zoo b. v. zal de candidaat vernemen, dat Bewindhebbers der Compagnie, naijverig op hun monopolie, buiten- en binnenlandsche concurrentie steeds hebben geweerd; maar daarbij zal het dan toch noodig wezen de wederwaardigheden van Lemaire en van Roggeveen te verhalen, mee te deelen de inzichten op dit stuk van Coen en van van Imhoff. Zoo zal de hoogleeraar, in weerwil, dat hem bij Koninklijk Besluit alleen hoofdlijnen zijn voorgeschreven, toch genoodzaakt wezen, heel wat feiten te verhalen, en zoo kan ik niet inzien, dat dit toekomstig onderricht in uitgebreidheid en in wezen aanmerkelijk verschillen zal van hetgeen thans hier te Batavia wordt gedoceerd. Alleen de allerjongste koloniale geschiedenis behandel ik uitvoerig, omdat dit de eenige weg is om te komen tot de kennis van den hedendaagschen politieken toestand in de verschillende gewesten.

Nog eens, hier te Batavia wordt niet in overtollige détails getreden; het onderwijs in de opgenoemde vakken aan de zoogenaamde Afdeeling B bepaalt zich van zelf tot hoofdbeginselen en algemeene trekken; en dat kan niet anders, wegens het zeer beperkt aantal der docenten. Ook behoeft de Staatsinstelling te Batavia zich niet in dezelfde mate te voegen naar de eischen van het Groot ambtenaarsexamen als dat met de Gemeente instelling te Delft het geval is.

Ik meen thans voldoende te hebben in het licht gesteld, dat de commissie in haar rapport ten onrechte heeft gegeneraliseerd met haar beweren, dat de land- en volkenkunde thans worden opgevat op de wijze, die zij ons heeft afgeschilderd, met trekken, die onweerstaanbaar aan een caricatuur doen denken.

Weltevreden. Mr. L. SERRURIER.

De toekomst der djatibosschen in gevaar?

Well roared, lion!
Shakespeare. (A Midsummer-Night's Dream.)

In de *Indische Gids* (Sept. en Oct. nummer j.l., blz. 1037 en 1212) slaakt de heer W. H. van der Haas hartverscheurende angstkreten over de toekomst der djatibosschen op Java en geeft hij tevens den weg aan, om het dreigend onheil te bezweren.

Ik moet den schrijver mijne hulde brengen voor de onderhoudende, smakelijke wijze, waarop hij zijn onderwerp behandelde en waardoor hij vermoedelijk menig leek in zijne netten zal hebben gevangen.

Den schrijver en diens verhouding tot zijne chefs in Indië kennende, (Flectere si nequeo Superos, Acheronta movebo!) zal de lezer geneigd zijn te lachen over de grappige manier, waarop de heer v. d. H. getracht heeft hun werk af te breken.

Stonden er niet zulke ernstige belangen op het spel, ik zoude lust gevoelen mede te lachen, waar ik nu een ernstig protest moet aanteekenen.

Na eene lange worsteling is het eindelijk gelukt het beheer van 's lands bosschen op Java op een goed spoor te brengen, zeer ten voordeele van de schatkist, de bevolking en de industrie.

De heer Bruinsma toonde dit met tal van gegevens aan in de *Indische Gids* Maart 1894 e. v. en ook ik vestigde, daarop meermalen de aandacht. (J. M. 1894, Alg. Verg. Ind. Genootschap 5 en 12 Nov. 1896.)

Het vertrouwen in de nieuwe richting te ondermijnen, schaadt natuurlijk in hooge mate het boschwezen in Indië.

In de volgende regelen wil ik daarom trachten zoo beknopt mogelijk aan te toonen, dat de vrees van den heer v. d. Haas geheel ongegrond is.

Toen op Java nog geen deskundig personeel was aan gesteld, kapte men het hout weg van waar het het gemakkelijktst te vervoeren was.

Om de toekomst bekommerde zich daarbij absoluut niemand maar men liet het aan de door den Schrijver zoo hoog geprezen natuur over, om te zorgen, dat de open plekken in de bosschen door jong hout werden aangevuld.

De djatiboom bezit een sterk uitstoelingsvermogen, zoodat de stronken van de gekapte boomen krachtig uitloopen.

De waterloten, die beschikking hebben over het uitgebreide wortelsysteem van den ouden stronk, ontwikkelen zich veel vlugger dan de naburige plantjes, die uit zaad zijn ontstaan.

Bij de groote behoefte aan licht, die de djatiboom heeft, is het zeer verklaarbaar, dat in den strijd tusschen waterloten en zaadplanten, de laatste het onderspit delven.

De telgen, die nu vrij kunnen opgroeien, schieten hunne takken naar alle zijden uit.

Daardoor kunnen later uit die boomen alleen korte balken gekapt worden en verkrijgt men om die reden uit de natuurbosschen slechts weinig procenten balkenhout.

Dit is eene algemeen bekende klacht, die zich ook afspiegelt in het Ind. Gouvernements-houttarief (*Stbld.* 1881 N°. 88).

Djati balken van 20 bij 20 cM., lang 4 Meter kent men daarin eene verhoudingswaarde toe van *f* 22.— de M^3, tegen *f* 43.— de M^3, zoo zij bij dezelfde dikte en breedte eene lengte van 12 Meter bezitten, dus dat is bijna tweemaal zooveel voor eene gelijke hoeveelheid.

Nu zal de heer v. d. H. eventueel aanraden, om de boomen op te snoeien, om op die wijze ook in de plenterbosschen, (dat zijn bosschen, waarin de exploitatie zoodanig geregeld is, dat niet het eene boomvak na het andere wordt *leeg* gekapt, maar uit elk boomvak *slechts* de rijpe boomen voor verwijdering in aanmerking komen) lang hout te produceeren.

Maar eilieve! wie zal bij de grootte der Ind. houtvesterijen, die meer dan 10 maal de gemiddelde oppervlakte van een Saksische houtvesterij beslaan, er aan gelooven, dat zulks doenlijk is?

Men produceert dus in het plenterbosch hout van korte dimensiën.

Daarbij komt een ander nadeel. De stronk van den gevelden djatiboom watert in. Er ontwikkelen zich schimmels, die vroeg of laat de jonge loten, door den stronk gevoed, mede aantasten.

Van daar dan ook, dat in de oude natuurbosschen op Java zooveel stammen worden aangetroffen, die over eene aanzienlijke lengte blijken rot te zijn.

In Europa zal men er niet aan denken in opgaande bosschen den eik uit stokuitslag te kweeken. Die wijze van verjonging past men slechts toe bij het hakhout, waarbij men beoogt, schors en *brandhout* aan de markt te brengen.

Bij de leegkapmethode concentreert zich de velling op eene betrekkelijk kleine vlakte en kan het niet talrijke op Java aanwezige boschpersoneel beter contrôle uitoefenen dan bij de plentermethode.

Bij deze laatste exploitatiewijze is het niet meer de vraag, welk boomvak wegens zijn te geringen aanwas of wegens den slechten gezondheidstoestand van de boomen gesloopt moet worden, doch moet zulks over de totale boschoppervlakte stam voor stam worden nagegaan.

De baten van het Indische Boschwezen zullen in de eerste tientallen van jaren vermoedelijk niet voldoende zijn om een behoorlijk plentersysteem toe te kunnen passen.

Voorafgaande redenen, die ook voor Europa gelden, hebben er toe geleid, om, waar een geregeld boschbeheer werd ingevoerd, er van af te zien, de natuur slaafs te volgen; maar men schenkt er de voorkeur aan haar te hulp te komen, zoodat duurzaam de grootst mogelijke voordeelen van de bosschen getrokken worden.

In Duitschland exploiteert men tegenwoordig meer dan 90 procent van alle bosschen volgens het leegkapsysteem.

In Frankrijk, waar men in het begin van deze eeuw, wat boschbouw betreft, zeer was ten achter gebleven, is die verhouding anders, maar gaat men er in den laatsten tijd, door ervaring wijs geworden, voortdurend meer toe over het voorbeeld van Duitschland te volgen.

Bij het leegkapsysteem worden de bosschen in vakken verdeeld en vak voor vak alle boomen geveld, en wel op het tijdstip, waarop de aanwas sterk daalt.

De stronken worden daarna doodgebrand, zoodat ze niet meer kunnen uitslaan, de grond daarna bewerkt en een nieuw plantsoen door bezaaiing of beplanting verkregen.

De jonge boompjes, die in een geprepareerd terrein wortelen, schieten slank opwaarts, verstikken door hunne kronensluiting het onkruid, zoo dat wieden en verdere grondbewerking ontbeerd kunnen worden.

Na verloop van eenige jaren zal het raadzaam zijn, dat de houtvester weer de natuur te hulp komt. Hij zal de boomen liever niet te veel laten vechten om den voorrang, daar de sterkere,

niet zonder nadeel voor hun eigen aanwas, overwinnen. Hij verwijdert te dien einde de zwakke individuen, terwijl deze nog verbruikswaarde bezitten.

Laat hij zulks na, dan meent de heer v. d. H., dat het plantsoen te gronde gaat.

Waar hij de natuur zooveel hooger stelt, dan de kennis zijner collega's, is deze meening wel wat vreemd.

In dit geval zal de natuur zich ook wel weten te helpen, maar de houtvester komt tusschen beiden, omdat hij dan meer hout kan produceeren en in gunstige omstandigheden grooter voordeel van zijne aanplantingen kan trekken.

Waar de bosschen door goede verkeersmiddelen zijn doorsneden en waar eene welvarende bevolking behoefte heeft aan klein hout, werpen de eerste uitdunningen soms niet te versmaden netto opbrengsten af.

Zijn de toestanden niet zoo gunstig, dan moet men zich veelal tevreden stellen, dat er liefhebbers zijn om tegen afstand van het zwakke uitdunningsmateriaal het uitdunnen gratis te verrichten.

In zeer afgelegen streken, zal men geld moeten toegeven.

De heer v. d. H. beweert nu, dat zulks steeds over heel Java het geval zal wezen en rekent op grond daarvan, dat het uitdunnen der djatibosschen per jaar *f* 250,000.— zou kosten en dus ondoenlijk is!

Toen ik in 1881 het beheer over het boschdistrict West-Preanger-Krawang-Cheribon aanvaardde, bleek het, dat de talrijke, verspreide aanplantingen nooit waren uitgedund. Ik heb toen de zaak krachtig ter hand genomen, zooals blijkt uit de Kol. Verslagen van die jaren.

Door speciale inlanders voor dat werk te dresseeren (dit kan in een paar uur geschieden), door hen alle te verwijderen boomen te laten klemmen, registreeren en met stalen stempels te laten merken, gelukte het den achterstand van tientallen van jaren in de Preanger in twee jaren bij te werken, onder volkomen afdoende contrôle.

Met juistheid herinner ik mij niet, of het tijdelijk personeel, dat geen tractement genoot, $^1/_2$ of 1 cent per boom ontving.

Ik schat het aantal verwijderde boomen per H.A. op 50, dus kostte het merken enz. *f* 0.25 of *f* 0.50 per H.A.

Waar de aanplantingen dicht bij de Kota's lagen, werd het

hout in eigen beheer gekapt en werden zeer loonende netto-opbrengsten verkregen.

Het meeste uitdunningsmateriaal werd tegen afstand ervan gratis geveld en nergens behoefde te worden bijgepast.

Tegenover de onnatuurlijk hooge *f* 25.— per H.A. die de heer v. d. Haas becijfert, staan dus mijne *f* 0.25 of *f* 0.50 en heeft hij ergo geen recht te rekenen, dat over heel Java zijne cijfers gelden.

In Saksen laat men tegenwoordig het uitdunnen in de eerste jeugd zoo lang aan de natuur over, totdat de kosten er van door de opbrengsten voldoende gedekt worden.

Experementia docet!

In het begin van deze eeuw had men in Saksen veel plenterbosschen te exploiteeren en ging men toen er toe over de door den heer v. d. H. zoo sterk veroordeelde leegkap-methode toe te passen, die ook daar eveneens in strijd is met de natuur en dus mede de nadeelen moest opleveren, die de Schrijver er van ducht voor Java.

Welnu zie hier de gevolgen in cijfers gebracht, die ik ontleende aan het Tharander Jahrbuch 1897. 17 Band.

Meer dan 95 procent van de Saksische bosschen worden thans volgens het leegkap systeem geëxploiteerd: 1817/26 jaarlijks gekapt 411.000 M³.; 1884/93 jaarlijks gekapt 815.000 M³.

Onder deze cijfers is niet begrepen het hout dunner dan 7 cM.

Verhouding tusschen de totale dikhout massa (d. i. hout van meer dan 7 cM. zwaarte) en de daar uit verkregen hoeveelheid timmer- en werkhout: in 1817/26 gemiddeld als 100: 17; in 1884/93 gemiddeld als 100: 79.

Gemiddelde opbrengst in timmer- en werkhout per jaar en per H. A. in 1817/26 gemiddeld 0,49 M³.; in 1884/93 gemiddeld 3,86 M³. d. i. 7 maal zooveel.

Komen op Java de leegkapsysteem-aanplantingen in aanmerking voor exploitatie, dan mag op grond van de voorafgaande cijfers aangenomen worden, dat de opbrengst mede eenige malen hooger zal zijn dan die, welke thans door de natuurbosschen wordt geleverd, en vooral ook dat dan de verhouding tusschen timmer- en brandhout gunstiger zal zijn.

De meerdere opbrengst der bosschen in Saksen is niet toe te schrijven aan het liquideeren van den houtvoorraad in de bosschen; want deze was: in 1844/53 gemiddeld 152 M³. per H. A. en in

1884/93 gemiddeld 187 M^3. per H. A. Helaas kon niet opgegeven worden, hoeveel hout er gemiddeld stond in de jaren voor 1844, want dan zouden deze cijfers nog meer spreken.

De netto opbrengst steeg van 9,84 Mark in 1817/26 tot 45,43 Mark per H. A. in 1884/93 en dat, terwijl veel meer geld besteed werd voor aanplantingen, aanleggen van wegen enz.

Voor boschverbeteringen bedroegen de uitgaven per jaar en per H. A. in doorsnede: gedurende 1817/26 1,10 Mark; gedurende 1884/93 4.20 Mark.

Waarlijk de heer v. d. H. had beter gehandeld de ervaring in andere landen opgedaan, te raadplegen, dan er toe over te gaan, op grond van onjuiste theoretische beschouwingen, de alarmklok noodeloos te luiden.

De cijfers uit Saksen bewijzen, dat de leegkapmethode niet den finantiëelen en materieelen ondergang der bosschen na zich sleept, maar in tegendeel in hooge mate bijdraagt tot een krachtger bloei van de boschcultuur.

Het is niet mogelijk even afdoende cijfers voor Java te geven, daar het zelfde systeem aldaar nog niet lang genoeg is toegepast.

De talrijke opnamen van jonge djatiplantsoenen door den heer Bruinsma w. d. Hoofd-Inspecteur v. h. Boschwezen in Ned.-Indië verricht (Cf. Afl. I en II T. v. N. en L. v. Ned.-Indië LVIII) waarbij het bleek, dat 50—70 jarige plantsoenen, wat groei en houtmassa aangaat niet behoeven onder te doen voor even oude plantsoenen in Saksen, wettigen de meening *dat de djatibosschen op Java eene schoone toekomst te gemoet gaan.*

We nemen dan ook aan, dat de beschouwingen van den heer v. d. H. hun ontstaan te danken hebben aan een Midsummer-Night's dream, verstoord door het visioen van den leeuwentemmer.

Wageningen. A. H. BERKHOUT.

De benoembaarheid tot ambtenaar voor den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië.

Den heer R. A. van Sandick,
Hoofdredacteur van *De Indische Gids.*

Naar aanleiding van het aandeel dat ik heb gehad in het ontwerpen en vaststellen van de eerste algemeene verordening, ter voldoening aan artikel 49 van het Oost-Indisch Regeerings Reglement, — het Koninklijk Besluit van 18 Sept. 1864, *Indisch Staatsblad* No. 183, — waaraan door U herinnerd is in het Octobernummer van *De Indische Gids*, vraagt U mijn oordeel over het van wege het Departement van Koloniën uitgegeven Rapport over eene herziening der bepalingen betreffende de benoembaarheid tot ambtenaar voor den administratieven dienst in Nederlandsch-Indië.

Ofschoon het aan beschouwingen en beoordeelingen van dat Rapport reeds nu niet ontbreekt, wil ik toch gaarne aan uw verzoek voldoen, omdat de Minister van Koloniën, alvorens een definitief besluit te nemen, het oordeel van „belangstellenden" wenscht te vernemen.

Bij voorkeur geef ik ook reeds nu mijn advies aan den Minister van Koloniën ter overweging, niet zoozeer omdat de Minister zich bij de interpellatie Van de Velde op mijn oordeel beroepen heeft, maar omdat, wanneer ik later daartoe in de 1ste Kamer der Staten-Generaal mocht geroepen worden, wij daar wellicht zouden staan voor een fait accompli, waarop niet of bezwaarlijk teruggekomen zou kunnen worden.

Ik kan mij bekorten, omdat mijn bedoeling is te schrijven voor „*belanghebbenden, deskundigen en belangstellenden*", van wien ik verwachten kan dat zij kennis genomen hebben van het Rapport, van de interpellatie Van de Velde, en van de verschillende schriften van den laatsten tijd over dat onderwerp, die in de jongste nummers van *De Indische Gids* in haar geheel of in extract zijn opgenomen.

In hoofdzaak en in beginsel sta ik na rijpe overweging nog op het standpunt van 1864, waarmêe ik intusschen niet gezegd zou willen hebben, dat geen rekening zou moeten gehouden worden met de veranderde omstandigheden en met de ervaring sedert dat tijdstip opgedaan.

Blijkbaar toch was de Regeering in 1864 onder den indruk, dat de vraag naar ambtenaren die bewijzen van bekwaamheid hadden afgelegd, het aanbod overtrof en wel in die mate, dat men telkens zijn toevlucht moest nemen tot uitzonderingsmaatregelen om in de behoeften van den dienst te voorzien.

Thans is een der hoofdbezwaren waarover men klaagt en waartegen men voorziening inroept, dat het aanbod in klimmende mate de behoefte overtreft, ten gevolge waarvan veel teleurstelling werd en wordt ondervonden.

Van het middelbaar onderwijs, in 1864 in wording, hebben wij nu eene ondervinding van 30 jaren; van de nieuwe wet op het hooger onderwijs van ruim 20 jaren. Talrijk zijn de wijzigingen die gebracht zijn in de verordeningen, en andere maatregelen die hun invloed doen gelden op de benoembaarheid der Indische ambtenaren. Met die gewijzigde toestanden en de opgedane ondervinding moet rekening gehouden worden.

Het komt mij voor dat bij de boven aangehaalde interpellatie en bij sommige beschouwingen in de pers het belang van Delft, van de daar bescheiden hoogleeraren, van de tegenwoordige en toekomstige candidaat-ambtenaren, te veel op den voorgrond is getreden.

Zeker heeft de Regeering bij de reorganisatie die zij op het oog heeft, ook op die belangen te letten, maar daaraan kan gelijk in 1864, 1883 en 1893 door overgangsbepalingen of door andere maatregelen tegemoet gekomen worden. Dat behoeft van eene reorganisatie, indien die overigens aanbeveling verdient, niet terug te houden. Hoofdzaak moet blijven dat de nieuwe organisatie de meeste waarborgen oplevert voor het verkrijgen van bekwame en geschikte ambtenaren.

Dat doel zal echter naar mijne overtuiging op de wijze door de commissie voorgesteld, geenszins worden bereikt.

De commissie stelt voorop dat meer algemeene ontwikkeling, minder kennis van Indische taal-, land- en volkenkunde moet gevorderd worden.

Het standpunt van de Regeering in 1864 verschilde daarvan alleen in zooverre, dat zij de indologische studie niet, zooals de commissie, tot een *minimum* wilde terugbrengen.

Zij verklaarde in de Memorie van Toelichting tot regeling van het onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde onder anderen:

„De algemeene kennis en beschaving van hen, die eene Indische „loopbaan ingaan, moet de vrucht zijn van Middelbaar of Hooger „onderwijs aan instellingen voor allen dienstbaar, op gelijken „voet genoten met hen, die zich voor Nederlandsche of Westersche „Maatschappij bekwamen. Aan den breeden grondslag dier alge„meene kundigheden moet zich dan de kennis sluiten van den „toestand der Indische maatschappij, van landen en volken, talen „en wetten".

En verder:

„Niet minder dan de opleiding aan eene hoogere burgerschool, „geeft ook die aan een gymnasium en de universiteit tot zekere „hoogte ontvangen, waarborgen voor kennis en beschaving. Zij „behoort met het volledig middelbaar onderwijs op één lijn „gesteld te worden." Men herkent hier de pen van Thorbecke, die deze denkbeelden in de Memorie van Antwoord en bij het mondeling debat nog nader toelichtte en uitwerkte.

Heeft het middelbaar onderwijs zoo weinig aan de verwachtingen van Thorbecke en zijne medestanders tot ontwikkeling van algemeene kennis en beschaving beantwoord, dat daaraan is toe te schrijven dat de ambtenaren — gelijk de Regeering te kennen geeft, — niet aan de gestelde eischen voldoen?

In 1864 verwachtte men te veel van het middelbaar onderwijs, van de beoefening der exacte wetenschappen, tot dat tijdstip in ons land zeer verwaarloosd. Met zekere geringschatting werd toen de klassieke opleiding bejegend. De réactie is nu weer ingetreden, maar pleegt men nu geen overdrijving aan den anderen kant?

Het is te betreuren dat sedert 1864 zoo weinigen, die het gymnasium met goed gevolg hadden bezocht, zich aan de Indische studiën hebben gewijd, en het examen voor ambtenaar voor den Indischen dienst hebben afgelegd.

Voor de bureaux verdienen zij die eene klassieke opleiding genoten hebben in den regel de voorkeur, maar voor het Binnenlandsch Bestuur vooral op de buitenbezittingen is de opleiding aan eene hoogere burgerschool te verkiezen. De verschillende

takken van wetenschap waarin aan de hoogere burgerschool onderwijs gegeven wordt, vinden daar meer en dagelijks toepassing, en vormen een betere basis, om naar gelang van de behoefte, op voort te bouwen.

In ieder geval, het program van de verschillende takken van wetenschap en kennis die aan de hoogere burgerscholen onderwezen worden en de tot nog toe van die inrichtingen verkregen resultaten wettigen in geenen deele de uitsluiting in artikel I van het ontwerp-besluit van hen, die met voldoenden uitslag het eindexamen eener hoogere burgerschool met 5-jarigen cursus hebben afgelegd.

De Commissie verklaart zich tegen vakstudie. Het zoo noodige onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde wordt, als schier overbodig, zelfs tot een minimum teruggebracht. Algemeene ontwikkeling treedt geheel op den voorgrond, en volgens artikel I van het ontwerp-besluit worden tot candidaat-ambtenaren benoêmd zij, die voldaan hebben aan daar opgenoemde examens, die geheel *vak*examens zijn. Geven die dan het bewijs van algemeene ontwikkeling? — indologische studiën niet?

Sinds 1814 hebben alle Ministers van Koloniën er naar gestreefd, om over bekwame en geschikte ambtenaren voor den Indischen dienst te kunnen beschikken. Door allen is de kennis van Indische taal-, land- en volkenkunde, vooral voor de ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur, als onmisbaar op den voorgrond gesteld. De Commissie laat dat denkbeeld nu geheel los.

Gaarne wordt toegegeven dat de tegenwoordige opleiding hier te lande niet voldoet aan hetgeen men zich daarvan in 1864 had voorgesteld. In de memorie van toelichting van het reeds genoemde wetsontwerp komt voor:

„Het onderwijs in Indische taal-, land- en volkenkunde moet „niet enkel ambtenaarsopleiding zijn, maar algemeen onderwijs „van Indische wetenschap, ten meeste nutte tevens van Indische „ambtenaren. Zoodanig onderwijs waarbij een helder begrip van „Indische natuur en historie van Indischen volksaard, Indische „wetten, gebruiken en toestanden meer geldt, dan vaardigheid „van het geheugen, onderstelt bij hen die het zullen genieten, „algemeene kennis van natuurkundige en sociale wetenschappen „in den omvang en zamenhang door den vollen leerkring eener „hoogere burgerschool aangeduid. Het middelbaar onderwijs ver„schaft deze algemeene kundigheden aan hen, die zich niet voor

„een geleerden stand bestemmen, en levert alzoo voor eene andere „klasse van jongelieden, dan voor hen die het hooger onderwijs „zoeken, den grondslag waaraan het Indisch onderwijs moet sluiten". . . . . en verder:

„Geene bevoorrechting meer; de Regeering geeft het voorbeeld „van volledig, doeltreffend, grondig evenzeer als practisch onderwijs „van Indische wetenschappen. Provinciën, gemeenten, bizondere „vereenigingen of personen zijn vrij om gelijke gelegenheid te geven."

Die breede, milde opvatting van de Regeering, waaraan zij getrouw bleef, had de oprichting van de gemeentelijke inrichting te Delft ten gevolge. De geschiedenis daarvan, die tot de opheffing van de Rijksinrichting te Leiden geleid heeft, is bekend. Zij is zoo noodig te vinden in de objectieve en uitnemende commentaar door Mr. C. W. Margadant gegeven op art. 49 van het *Regeerings Reglement* van Nederlandsch Indië.

Ook het krachtig pleidooi daar ter plaatse voor de onmisbaarheid van de kennis van Indische taal, land en volkenkunde voor de administratieve ambtenaren in Nederlandsch Indië is die lezing overwaardig.

Bij de opleiding te Delft zijn door den drang der omstandigheden en in strijd met de bedoelingen der Regeering, meer en meer de resultaten bij het examen te verkrijgen het hoofddoel geworden. Het Koninklijk Besluit van 1893 *Ind. Stbld.* No. 257 en de toekenning van eene rijkssubsidie hebben het doel om hierin verbetering te brengen, ten eenenmale gemist.

Wij zijn nu weer gekomen in den toestand waarmede men in 1864 voor goed meende gebroken te hebben dat: „de opleiding „van Indische ambtenaren werd dienstbaar gemaakt aan eene „instelling van onderwijs in Nederland, in stede dat de inrichting „van onderwijs in Nederland werd dienstbaar gemaakt aan de „opleiding van Indische ambtenaren."

Niemand zal tegenspreken dat examens, vooral vergelijkende examens, geen afdoend bewijs kunnen geven van bekwaamheid, laat staan van geschiktheid, maar toch is daarin het eenige middel gelegen om gunstbetoon en nepotisme te voorkomen.

Het is voor ieder die ervaring en menschenkennis heeft niet twijfelachtig dat hetgeen de Commissie met de beste bedoeling in artt. 8, 9 en volgende van haar ontwerpbesluit voorstelt, in de praktijk uitdraait op gunstbetoon.

Het bedenkelijke van het voorstel wordt verhoogd, doordat de individueele verantwoordelijkheid van den Minister op eene commissie wordt overgebracht. Gemeenschappelijke verantwoordelijkheid is eene verwaterde verantwoordelijkheid. Al wie geroepen is geweest benoemingen of voordrachten daartoe te doen, zal tot een dergelijk stelsel nimmer kunnen adviseeren.

Voor schier alle ambtsbetrekkingen in Nederland, zelfs voor die in artikel I van het ontwerp der commissie genoemd, worden examens, — meestal vergelijkende examens gevorderd. Alleen voor den indischen administratieven dienst, die blijkens de groote concurrentie nog altijd veel aantrekkelijks schijnt te hebben — ondanks de jammerklachten van den laatsten tijd — zou dat niet noodig zijn?

Het is zelfs aan de bekwaamste en meest intègre aanstaande leden van de bedoelde commissie niet gegeven, om de „moreele en intellectueele" waarde der sollicitanten te beoordeelen.

Die „moreele en intellectueele" waarde, die *geschiktheid* van de ambtenaren voor een bepaalden tak van dienst kan alleen beoordeeld worden, nadat de opleiding op de schoolbanken voleindigd is en de candidaat-ambtenaar in dienst is getreden. Hoewel in de bepalingen, regelende de benoeming van indische ambtenaren, uitdrukkelijk vermeld staat, dat het bewijs van voldoend afgelegd examen geen recht, maar alleen aanspraak geeft op benoeming bij den indischen administratieven dienst in het algemeen, — heerscht de verkeerde opvatting, dat dit radikaal niet alleen aanspraak geeft, om bij het Binnenlandsch Bestuur geplaatst te worden, maar zelfs om tot den rang van assistent-resident of resident op te klimmen.

De Indische Regeering moest als regel van de beoordeeling der eerste twee dienstjaren van de ambtenaren ter beschikking laten afhangen voor welken tak van dienst zij *geschikt* zijn. Wanneer de bekwaamsten en geschiktsten alleen bij het Binnenlandsch Bestuur en bij de hoofdbureaux geplaatst worden, zullen zij van zelf betere promotie maken en tot de hoogste betrekkingen geroepen kunnen worden.

De minder geschikten zouden dan overeenkomstig de slotalinea van art. I van het ontwerp-besluit der Commissie bij andere takken van dien administratieven dienst, ook bij die waarvoor het radikaal niet gevorderd wordt kunnen geplaatst worden, en daar voldoende carrière maken. Hoe vele ambtenaren zijn er hier te lande niet, die het niet verder brengen dan tot den rang van commies of hoofdcommies bij de hoofdbureaux en in die betrekking gedurende een reeks van jaren uitnemende diensten bewijzen.

Daartoe moet men evenwel vertrouwen kunnen stellen in de beoordeelingen der Indische hoofdambtenaren bij het invullen der conduitestaten, en hoe weinig dat dat het geval is, leert ons het Rapport van den regeeringscommissaris over de reorganisatie van het Binnenlandsch Bestuur waarin wij lezen:

„dat de residentsrang zelden meer bereikt wordt en dat toch „de residenten, uit meêwarigheid, assistent-residenten geschikt „verklaren voor hun ambt". De Minister van Koloniën heeft dit in de memoriën van toelichting en antwoord van de Indische Begrooting voor 1899 bevestigd.

„Ook de minst geschikte" — zoo luidt het verder — „blijven „zich vleien met de hoop door een gelukkig toeval werkzaam te „worden gesteld onder de bevelen van een al te humaan chef, „die er wellicht wel toe te vinden zal zijn hem op grond van „overwegingen, waarbij aan 's lands belang een zeer ondergeschikte „plaats wordt ingeruimd, het certificaat van geschiktheid voor „den residentsrang te verleenen, dat hem volgens de overtuiging „van alle ter zake kundigen had behooren geweigerd te worden. . . ."

„De hoofden van gewestelijk bestuur denken bij de invulling „dier staten te uitsluitend aan de belangen en de toekomst der „betrokken ambtenaren, te weinig aan die van de honderd duizenden „ingezetenen, die de nadeelen ondervinden van eene benoeming „van een ambtenaar tot eene betrekking, waarvoor deze niet „ten volle berekend is . . . ."

„Ik betwijfel zelfs zeer of ooit een resident voor zich zelf „nadeelige gevolgen ondervond van het feit dat een door hem „voor resident aanbevolen candidaat na zijne benoeming als zoo- „danig ongeschikt bleek."

Niet door examens alleen, noch door eene commissie in den Haag is vóór de indiensttreding de geschiktheid van een ambtenaar als zoodanig te beoordeelen, maar eerst wanneer hij in dienst is. Daarbij is het evenwel de plicht van de regeering, om aan misstanden als de bovenvermelde een einde te maken en er voor te waken dat zij voorgelicht worde door betrouwbare beoordeelingen.

De assistent-resident Schmalhausen in zijne onlangs te Soerabaja uitgegeven brochure „Twee onderwerpen van actueel belang op koloniaal gebied" en de resident P. J. Kooreman in een artikel in „*De Indische Gids*" van October, geven te dien aanzien juiste op ervaring steunende opmerkingen en behartigenswaardige wenken ten beste.

De commissie stelt voor, om de gelegenheid sedert 1864 geopend, om in Indië onderwijs te erlangen tot opleiding voor den administratieven dienst op te heffen. Daarmee gaat gepaard opheffing van de gelegenheid om daar te lande door het afleggen van examens van bekwaamheid voor den dienst te doen blijken.

Ik acht die opheffing niet in 's lands belang. Hebben de sedert 1864 in Ned.-Indië opgeleide ambtenaren in het algemeen minder voldaan dan zij, die in Europa hunne opleiding genoten hadden? Zijn zij minder beschaafd, zijn zij minder geschikt, hebben zij minder tact, speciaal om met inlandsche hoofden en bevolking om te gaan? Is er ooit gebleken van mindere aanhankelijkheid en trouw aan Nederland of aan het Stamhuis van Oranje, waarvoor sommigen in 1864 vrees koesterden?

Welke zijn de resultaten, na de te betreuren opheffing van Meester Cornelis, van de nieuwe militaire opleiding? Men doe navraag hoe de jongelieden, die na in Indië examen te hebben afgelegd, te Alkmaar en Breda zijn geplaatst, beoordeeld zijn wat betreft hun geschiktheid voor den dienst, hun studie, gedrag en beschaving.

Ik zou die opheffing een roekeloos bedrijf, een staatkundige misslag heeten. De motieven voor die meening zijn te vinden in mijne redevoeringen in de beide Kamers der Staten-Generaal in 1864 uitgesproken, in het Octobernummer van *De Indische Gids* herdrukt. Verder beveel ik hiervoor de lezing aan van N. S. Margadant's *Indisch Regeerings Reglement*, deel II blz. 14—19, waaruit ook blijkt dat de Minister van Dedem nog op eene vraag in het Voorloopig Verslag van de Indische Begrooting voor 1892 gedaan, antwoordde: „*Dat daaraan nimmer kon gedacht worden*". Eindelijk vestig ik nog de aandacht op de vergadering onlangs te Batavia gehouden waarvan het verslag o. a. te vinden is in de *Java Bode* van 29 Augustus jl.

Reeds den 8sten Juni 1864 gaf ik in de Eerste Kamer te kennen, na gewezen te hebben op de pogingen van de verschillende ministers sedert 1814 om deze moeielijke aangelegenheid doeltreffend te regelen, „dat ik niet zou durven beweren dat „hetgeen de Regeering op dit oogenblik voorstelt, als de eindpaal „van die pogingen zou zijn aan te merken."

Mijn vrees is gebleken niet ongegrond te zijn geweest. Wat de Regeering zich in 1864 voorstelde van hare reorganisatie is niet verwezenlijkt. Voorziening is noodig.

Voorloopig komt mij terugkeer tot het besluit van 1883 (*Ind. Stbld.* No. 249), gewijzigd in verband met de sedert opgedane ondervinding en de veranderde toestanden, het beste voor.

Mijn oordeel over het voorstel der Commissie kan ik het kortst weêrgeven door de woorden over te nemen van het opschrift der artikelen in *Het Vaderland* „*Van den maalstroom in de branding*". Ook sluit ik mij geheel aan bij het slot van dat artikel:

„Dat de Minister verstandig en voorzichtig zal handelen, door „die belangrijke voorstellen, met de toelichting en de bijlagen, „onder hoffelijke dankbetuiging in de archieven van het Departement „van Koloniën te deponeeren. Requiescant in pace!"

Schaerwijde – Zeist, 25 October 1899.

I. D. FRANSEN VAN DE PUTTE.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 15 Sept.—15 Oct. 1899.

De oorlog tusschen Engeland en Transvaal en de daarmede gepaard gaande hooge geldkoers deed eene algemeene ontstemming op de fondsenmarkt ontstaan. Behalve deze factoren werden de Tabaksaandeelen gevoelig geknakt door den slechten uitval van de meeste der in de najaarsinschrijvingen aangeboden partijen.

		pCt.
Hooger werden genoteerd:		
Aand.	Suikerondern. Sentanen Lor	3
„	Ned. Ind. Electriciteits Mij.	6
„	Oost Borneo Maatschappij	6
Lager werden genoteerd:		
Aand.	Koloniale Bank	2
Pref. Aand.	Idem	4
Cert. v. Aand.	Ned. Handel Mij.	3
Aand.	Ned. Ind. Escompto Mij.	5
„	Javasche Cult. Mij.	4
„	Suikerfabriek Kalibagor	2
„	Amsterdam Deli Compagnie	22
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	13½
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	25
Aand.	Besoeki Tabak Mij.	7
„	Deli Batavia Mij.	10
„	Deli Cultuur Mij.	6½
„	Deli Maatschappij.	22½
„	Deli Plantage Mij.	19¾
„	Deli Tabak Mij.	3½
Pref. Aand.	Idem	5⅛
Aand.	A. Langkat Cultuur Mij.	2
„	B. Idem	11¾
Pref. Aand.	Tabak Mij. Langkat Soekaranda	3¾
Aand.	Langkat Tabaksbouw Mij	5
„	B. Langkat Tabak Mij.	19
„	Medan Tabak Mij.	3⅞
„	Tabak Mij. Namoe Djawi	10¼
Pref. Aand.	Ned. Asahan Tabak Mij. v. h. Herrings.	12
Aand.	Padang Tabak Mij.	4¾
„	Rotterdam Deli Mij.	17½
„	Tabak Mij. Sakoeda.	4
„	Senembah Maatschappij	38½
„	A. Serdang Tabak Mij.	30
„	B. Idem	11
„	Rotterd. Lloyd.	2½
Pref. Aand.	Dordrechtsche Petroleum Industrie Mij.	5⅛
Aand.	Java Petroleum Mij	12⅜
„	Petroleum Mij. Moeara Enim.	2¼
„	Sumatra Palembang Petroleum Mij.	5¾
„	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	5
„	N.-Celebes „ „	2
„	Singkep Tin Mij.	3

Aand.	Mijnbouw Mij. Soemalata	15
„	Deli Spoorweg Mij.	4
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij	3½
„	Babat Djombang Stoomtram Mij.	5½
„	Batavia Electrische Tram Mij.	8
„	Kedirie Stoomtram Mij.	2
„	Madoera „ „	3
„	Malang „ „	3
„	Modjokerto „ „	4
„	Ned. Ind. „ „	3½
„	Probolingo „ „	4½
„	Semarang-Joana Tramweg Mij.	2
„	Samarang-Cheribon Stoomtram Mij	2½

DIVIDENDEN.

Tagalsch Prauwenveer	20 %
Samarangsche Zee- en Brand- Ass. Mij.	7³/₁₀ „
2e „ „ „ „ „	4½ „
Batav. Binnenprauwenveer.	6 „
Tegalsche Apotheek	6 „
Winkel Mij. „Eigen Hulp"	6¼ „
Kinamaatschappij Djajagiri	ƒ 46.70
Landbouw Mij. Ngoepit (interim)	ƒ 200.—

De volgende Incourante fondsen zijn verhandeld:

Aand.	Mij. tot expl. van Bouwterreinen Weltevreden	54—54¼ %
„	Billiton Mij., 1e rubriek	ƒ 1805.— ƒ 1950.—
„	Expl. Mijnbouw Mij. Gorontalo	18 %
„	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	105½ „
„	Redjang Lebong	290 „
„	Ned. Ind. Exploratie Mij.	100 „
„	Cultuur Mij. Watoetoelis Poppoh	92 „
„	West-Java Kina Cultuur Mij.	20 „
„	Cultuur Mij. voor Java's Oosthoek	2 „
„	Singkep Tin Mij.	145 „
Aand.	Tabak Maatschappij Ramboeng	85—97 %
„	B. Tabak Maatsch. Sakoeda	175—177 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	200—235 „
Cert. v. Aand.	Medan Tabak Maatschappij	243—245 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	225—235 „
„	Deli Cultuur Mij.	110—115 „
Aand.	Bagalen Thee- en Kina Onderneming	65 „
„	Suikerfabriek Kalibagor	56 „
„	„ Kaliwoengoe	115 „
„	„ Tjoekir	150 „
„	Administratiekantoor van Indische fondsen	101 „
„	Modjokerto Stoomtram Mij.	94 „
Oblig.	Mijnbouw Mij. Soemalata	450—480 „
„	Suikerfabriek Kalibagor	100 „
„	Cult. Mij. Watoetoelis Poppoh	101 „
Oprichtersbew.	Javasche Bosch Exploitatie Mij.	ƒ 50.—
„	Ned. Ind. Landbouw Mij.	„ 10.—
Opr. Aand.	Java Petroleum Mij.	„ 90.—
„	Singkep Tin Maatschappij.	„ 105.—
Winstaand.	Kon. Paketvaart Mij	ƒ 605.— ƒ 610.—

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Oct. 2	TE AMSTERDAM. Oct. 16	TE BATAVIA. 18 Sept.
Borneo Sumatra Mij.....Aand.	—	—	
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	58	56⅞	
id. ...Pref. Aand.	—	141½	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	114	113	116
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	—	73	72½*
Javasche Bank..... „	170	170	172½
Koloniale Bank..... „	46	45	50*
id. .....Pref. Aand.	64	60	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	59	59	
Ned. Handel-Mij..... „	149¼	148	155
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	95	95	100
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	82	81⅝	80
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	104	104	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	26	20	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	98	98	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	90	90	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	56	56	
Kaliwoengie Plantaran..... „	79	79	
Maron, Cult.-Mij..... .... „	—	—	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned. Ind. Houtaankap Mij..Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	342	342	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor... „	122	125	
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	—	—	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij.... „	20	20	
Amsterdam-Deli Comp..... „	600	600	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	115½	115	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	619	610	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	52½	52½	
Besoeki Tabak-Mij..... „	92	92½	
Deli-Batavia-Mij..... „	315	330	
Deli-Cultuur-Mij..... „	101½	103	
Deli-Maatschappij..... „	410½	397½	
Deli Plantage Mij..... „	—	71¼	
Deli-Tabak-Mij..... „	50¼	49	
„ .....Pref. Aand.	92	89⅞	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	60	61	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	128	129	
„ „ ..... „ B.	79	71¼	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Pref. Aand.	71	71	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... Aand.	86¾	76	
„ Tabak-Mij..... „ A.	113½	117	
„ „ „ ..... „ B.	86	80	
Medan-Tab.-Mij..... „	238	238	
Tab.-Mij. Namoe Djawi..... „	100	94	
N. As. T. Mij. v./h. Herrings. Pref. Aand.	144	134	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Oct. 2	TE AMSTERDAM. Oct. 16	TE BATAVIA. 18 Sept.
Padang Cultuur Mij. ..... Pref. Aand.	93 3/4	90	
Padang Tabak-Mij ..... Aand.	158 7/8	165 1/4	
Rotterdam-Deli-Mij ..... „	218	210	
Tabak Mij. Sakoeda ..... „	116	111	
Senembah-Mij. ..... „	371 1/2	365	
Serdang Tab. Mij. ..... „ A.	190 3/4	190	
„ „ „ ..... „ B.	85	84	
Ned.-Ind. Electr.-Mij. ..... „	70	69	75*
Kon. Paketvaart-Mij. ..... „	170	169	178
Rott. Lloyd ..... „	136	135	
Stoomv. Mij. Nederland ..... „	172	174	
Dordt. Petr. Industrie Mij ... Pref. Aand.	115	112 1/4	
Java Petroleum Mij. ..... Aand.	137 1/2	127 1/2	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	183 1/2	178 1/2	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	151	148 1/2	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	90 7/8	84	
Ned. Ind. Expl. Mij. ..... „	—	100	
id. Mijnbouw-Mij ..... „	88 7/16	84	92 1/2
N. Celebes Mijnb. Mij. ..... „	107	103	
Oost Borneo Mij. ..... „	20	21	
id. ..... Pref. Aand.	—	—	
Singkep Tin-Mij. ..... Aand.	142	141 1/2	
Mijnbouw Mij. Soemalata. ... „	228	220	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok. ... „	—	—	
Deli-Spoorweg-Mij. ..... „	199	195	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij. ..... „	220	217	220
Babat Djomb. St. tr. Mij. ... „	83 1/2	80	
Bat. Electr. Tram-Mij ..... „	92	89	
Kedirie Stoomtram-Mij ..... „	117	115	
Madoera „ „ ..... „	—	99	
Malang „ „ ..... „	119	117	114*
Modjokerto „ „ ..... „	94	90	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij. ..... „	145	141 1/2	143*
Oost-Java-Stoomtram. ..... „	106	106	
Passoeroean „ ..... „	—	—	
Probolingo Stoomtr.-Mij. ..... „	93	91	
Semar.-Joana Tramw.-Mij. ... „	183	176	182 1/2
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij. . „	139 1/2	137	140
Serajoedal St.-Tr.-Mij. ..... „	146	144 1/2	143*
Ned.-Ind. Hypotheekbank ... „	—	—	105
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95*
id. Effectenbank ..... „	—	—	100
Padangsche Handel Mij. ..... „	—	—	127 1/2
Winkel-Mij. Eigen hulp ..... „	—	—	97 1/2
Maatsch. Onderlinge hulp ... „	—	—	82 1/2
Scheepsleverantie Mij. ..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij . „	—	—	100*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij. ... „	—	—	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij ..... „	—	—	105*
Nederl. Lloyd ..... „	—	—	100*
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij... „	—	—	155*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 18 Sept.
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	Aand.	155*
Koloniale id.	"	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	"	140*
Brand-Verz.-Mij. Mercurius	"	175*
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	"	147½*
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	"	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	"	175*
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	"	100*
Brand-Ass.-Mij. Unitas	"	100*
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	"	105
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	"	140*
2de id.	"	100*
Brand-Ass.-Mij. Padang	"	50*
id. de Merapi	"	95*
id. de Oosthoek	"	
id. de Westhoek	"	
id. Noordhoek	"	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	"	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	"	132½*
id. Ardjoeno	"	140
id. Sumatra	"	
Batavia'sch Prauwenveer	"	127½*
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv.	"	147½
Tagalsch Prauwenveer	"	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	"	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	"	
Prauwenv. te Soerabaya	"	102½
Oost-Java Prauw-Mij	"	102½*
Soer. Prauw-Mij.	"	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	"	185
Nieuw Pad. Prauwenveer	"	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	"	150
Bagelen-Thee & Kina-Mij	"	65
Suikerf.-Mij. Tjoekir	"	
Cultuur-Mij. Pagottan	"	
" Tjiogreg	"	
Kina-Mij. Kertamana	"	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	"	207½
id. Goalpara	"	175
Kartasoera Cult. Mij	"	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	"	80*
" Artana	"	
Assam Thee Ondern. Gedeh	"	120*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	"	195*
Assam Thee Ondern. Malabar	"	130
Cultuur Mij. Ramawatie	"	172*
Assam Thee Ond. Wanasoeka	"	100*
" " " Singaparna	"	125
" " " Pasir Salam	"	100*
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	"	100*
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	"	160*
Intercomm. Telefoon-Mij	"	94*
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	"	105
Preanger Telefoon-Mij	"	105*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:			TE BATAVIA, 18 Sept.
Algem. Telephoon Mij.	Aand.		100*
Mijnbouw Mij. „Martapoera".	„		
Mijnbouw Mij. „Belang"	„		175
Algemeene Exploratie-Mij.	„		
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„		85
Mijnbouw Mij. „Totok"	„		170 ex div.
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„		275
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„		40
Diamant-, Goud- en Platina- Expl. Mij. Padang Loembah	„		
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„		150
Exploratie-Mij. Balangan	„		35
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„		55*
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„		340
Exploratie-Mij. Kolchis	„		
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„		95
„ „ Batjan	„		15*
Mijnbouw Mij. Monano	„		125*
„ „ Soepajang	„		70
Samarangsche Mijnbouw Mij.	„	A.	
„ „ „	„	B.	
Mijnbouw Mij. Atjeh	„		100
Goud Exploration Mij. Bone	„		70
Exploratie Mij. Doda	„		24
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„		105
„ „ Sonder	„		45
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„		25
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„		60
„ „ Pagoejaman	„		165
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„		
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„		
Mijnbouw Mij. Tomini	„		55
„ „ Bwool Lonoe	„		
Goud Exploratie Mij. Redjang Lebong Zuid.	„		
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„		170
„ „ Pariet	„		200*
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„		
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„		90
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„		
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„		
Java Veem	„		125*
Ned. Ind. Sport Mij.	„		97½
Bandongsche Quinine Fabriek	„		100

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN VASTIGHEDEN KHOUW WAN TJIANG.
(Javasche Crt. No. 66, van 18 Augustus 1899.)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van het particuliere land Tellok Naga, gelegen in het Westerkwartier der Bataviasche Ommelanden, wijk Tellok Naga, en van event. later te verkrijgen andere landerijen in de resid. Batavia, Krawang, Preanger-Regentschappen en Bantam; alsook de opkoop en verkoop der producten.

Kapitaal ƒ 80,000, in 80 aandeelen à ƒ 1000, waarvoor bovengenoemd particulier land wordt ingebracht, met alles wat er toe behoort, door de Chineesche Vrouw Gouw Eng Nio, den Chinees Tjee Pang Kie en den heer J. Landman.

Bestuur. 2 directeuren: de Chinees Tjee Pang Kie en de Chineesche Vrouw Gouw Eng Nio.

Winstverdeeling. Na eventueelen aftrek voor reserve- en vernieuwingsfondsen en van tantièmes, komt de winst aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN.
(Javasche Crt. No. 66, van 18 Augustus 1899.)

Zetel. Batavia.

Doel. Het koopen en verkoopen en het verhuren en huren van onroerende goederen in de residentie Batavia.

Kapitaal ƒ 16,000, in 16 aandeelen à ƒ 1000.

Inbreng. Door den heer C. E. du Perron, voor 15 aandeelen: een perceel, gelegen in de afd. Meester-Cornelis, res. Batavia.

Bestuur. 1 directeur: de heer C. E du Perron.

Winstverdeeling: 10 % voor het reservefonds, 90 % voor de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BOEMIREDJO.
(Javasche Crt. No. 67, van 22 Augustus 1899.)

Zetel. Boemiredjo, distr. Djambean, afd. en res. Kediri.

Doel. De overname van een perceel woesten grond, groot ± 202 bouw, gelegen distr. Djambean, afd. en res. Kediri en het exploiteeren van eventueel later te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. ƒ 25,000, in 50 aandeelen à ƒ 500.

Inbreng. Door den heer J. H. W. Huizer voor ƒ 4,500 het erfpachtsperceel bovengenoemd.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. H. W. Huizer; 2 commissarissen: de heeren J. H. Hieronimus en H. F. Eilbracht.

Winstverdeeling. Minstens 10 % aan het reservefonds, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot ƒ 20,000.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ KALI TENGA.
(*Javasche Crt No. 68, van 25 Augustus 1899.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De cultuur en de bereiding van koffie en/of andere gewassen op de erfpachtsperceelen „Kali Tenga" en eventueel later te verkrijgen perceelen.

Kapitaal. *f* 150,000 in 2 seriën, n.l. serie A. 140 en serie B. 10 aandeelen à *f* 1000. De 10 aandeelen, serie B. worden gereserveerd en zullen aan den administrateur worden uitgereikt, wanneer de voorhanden kasmiddelen plus gemaakte winst te zamen *f* 140,000 vormen. Als dan zullen die aandeelen als gestort kapitaal worden beschouwd.

Inbreng. Door den Heer A. M. Arends, voor 40 aandeelen A. het erfpachtsrecht op 2 uitgestrektheden woesten grond, gelegen distr, Tanggoel, afd. Djember, res. Besoeki.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. M. Arends, 2 commissarissen: de heeren A. H. Gérard en B. J. H. Grevers.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overblijvende komt 6 % aan den directeur, 6 % aan de commisarissen. 10 % aan een reservefonds, 78 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 100.000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN LAUW KANG BOEN.
(*Javasche Crt. No. 69, van 29 Augustus 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van eigendomsperceelen.

Kapitaal. *f* 50,000, in 100 aandeelen à *f* 500.

Inbreng. Door den chinees Lauw Kang Boen, voor 18 aandeelen: eenige perceelen, te Batavia gelegen.

Bestuur. 1 directeur: de Chinees Lauw Kang Boen.

Winstverdeeling. Na eventueelen aftrek voor reserve- en vernieuwingsfondsen en voor tantièmes, komt de winst aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN VRACHT- EN PASSAGIERSBOOTEN.
(*Javasche Crt. No. 70, van 1 September 1899.*)

Zetel. Soerabaia.

Doel. Het in de vaart brengen van één of meer stoombooten, het vervoeren van personen en goederen met die booten en verder in het algemeen alles te verrichten, wat met de scheepvaart in betrekking staat.

Kapitaal. *f* 20.000, in 200 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer E. L. von Czernicki voor 66 aandeelen: een mechanisch voortbewogen laadboot, genaamd „Sri Soerabaia."

Bestuur. 1 directeur: de heer E. L. von Czernicki; 2 commissarissen: de Arabier Said Moestaffa bin Hassan Aldjoeffrie en de Inlander Hadji Abdulrachman bin Abdul Raof

Winstverdeeling. 20 % aan het reservefonds, 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 10.000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

HANDEL-MAATSCHAPPIJ DJOE TIK.

(*Javasche Crt. No. 70, van 1 September 1899.*)

Zetel. Soerabaia. Zij kan elders agentschappen of branches oprichten.

Doel Het drijven van handel, zoowel voor eigen rekening, als voor rekening van derden.

Kapitaal. *f* 200.000, in 200 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 2 directeuren: de Chineezen Tjio Poo Nie en Na Kim Sing; eventueel 1 of meer commissarissen.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 10 % aan de directeuren, aan de schrijvers en het toko-personeel 10 %, de rest na eventueele tantièmes aan commissarissen aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 bedraagt, zal dit niet worden vergroot, tenzij de algemeene vergadering van aandeelhouders anders beslist.

BAZAR KEDIRI.

(*Javasche Crt. No. 72, van 8 September 1899.*)

Zetel. Kediri.

Doel. De exploitatie te Kediri van eene winkelzaak. Ook op andere plaatsen kunnen filialen gevestigd worden.

Kapitaal. *f* 11.000, in 100 aandeelen, serie A en 10 aandeelen, serie B à *f* 100.—. De aandeelen B. zullen worden uitgereikt aan den heer P. H. Kempff, of zijne erven zoodra aan aandeelhouders A te zamen 100 % aan dividend zal zijn uitgekeerd.

Bestuur. 1 directeur: de heer P. H. Kempff; 2 commissarissen: de heer H. Ameln, de 2e nader te benoemen.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend over de aandeelen A. Van het overige komt 25 % aan den directeur, 5 % aan ieder der commissarissen, 65 % aan aandeelhouders. Voor zooveel in eenig jaar het dividend meer bedraagt dan 8 % zal daarvan de helft worden afgezonderd voor een reservefonds.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 5000.— bedraagt, zijn geen verdere reserves voor dit fonds meer verplicht.

DE NEDERLANDSCH-INDISCHE PANORAMA MAATSCHAPPIJ.

(*Javasche Crt. No. 73, van 12 September 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. Het in exploitatie brengen van het te Semarang bestaande Panorama, het oprichten van dergelijke inrichtingen te Batavia en te Soerabaia, benevens het aanschaffen en in exploitatie brengen van een of meer Panorama's, om, in Nederl.-Indië mede rond te reizen.

Kapitaal, *f* 30.000, in 300 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer A. A. C. Zimmer, voor 100 aandeelen, een kiosk, staande op het Paradeplein te Semarang, benevens het daarin te plaatsen Panorama met 11 stelplaten en verder toebehooren.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. A. C. Zimmer; 2 commissarissen: de heeren J. C. W. Zimmer en A. C. van Valkenburg.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 70 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 10.000 bedraagt, wordt over even tueel verdere reserves nader beslist. De beschikbaar komende 10 % komen dan ten bate der aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN HET KOFFIE-, DROOG-, PEL-, SORTEER- EN AFSCHEEPETABLISSEMENT „POERVET".
(*Staats Crt. No. 219, van 18 September 1899.*)

Zetel. 's Gravenhage.

Doel. De overneming en verdere exploitatie van het koffie-etablissement „Poervet", gelegen te Pasoeroean; de afscheep en verkoop van producten.

Kapitaal. *f* 125.000, in 1250 aandeelen à *f* 100.

Inbreng. Door den heer Mr. D. Mounier, voor 1095 aandeelen: het bovengenoemde koffie-etablissement cum-annexis, met uitzondering van de inrichtingen voor de watervoorziening.

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. D. Mounier; minstens 2 commissarissen: de heeren J. D. van Dorp, A. Keyser en C. J. Koch; 2 gedelegeerden in Indië: de heeren D. Birnie en H. C. Voorhoeve Jr.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige genieten directeur, commissarissen en gedelegeerden te zamen 50 %, echter tot een maximum van *f* 6000, en het resteerende wordt verdeeld als volgt: 15 % aan het reservefonds, 85 % aan aandeelhouders. De uitkeering aan aandeelhouders boven de 5 % geschied niet, wanneer in de algemeene vergadering wordt besloten het meerdere te reserveeren voor spoedig te verwachten buitengewone uitgaven.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 40,000 bedraagt, worden de 15 % der overwinst verdeeld als volgt: directeur, commissarissen en gedelegeerden te zamen 10 %, aandeelhouders 5 %.

MAATSCHAPPIJ SANTOSA.
(*Staats Crt. No. 224, van 23 September 1899.*)

Zetel. Rotterdam.

Doel. De exploitatie, hoofdzakelijk door middel van cultuur en bereiding van thee, van landbouw-ondernemingen in Nederl.-Indië.

Kapitaal. *f* 250,000, in 250 aandeelen à *f* 1000.

Inbreng. Door den heer A. A. M. Geesteranus, voor 50 aandeelen en *f* 10,000 in contanten: de erfpachtsrechten op de perceelen Santosa I, II en III, gelegen regentschap Bandong, res. Preanger Regentschappen.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. Tengbergen: minstens 3 commissarissen: de heeren Dr. A. Lebret, W. O. Gallois, de 3e nader te benoemen.

Winstverdeeling. Indien de exploitatie van het houtgewas op de perceelen Santosa I, II en III dit toelaat, wordt jaarlijks daarover beschikt ten bate van een dividend ad hoogstens 6 %. Met het jaar, dat de verdere exploitatie een batig saldo afwerpt, wordt de winst der geheele exploitatie verdeeld als volgt: 6 % dividend, van het overige komt hoogstens *f* 500 op de rekening van het volgende jaar. Van het daarna overblijvende komt 10 % aan het reservefonds, 10 % aan den directeur, tot een maximum van *f* 3500, 10 % aan commissarissen tot een maximum van *f* 4500, het overige aan aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 50,000.

LANDBOUWMAATSCHAPPIJ KANDANGHAUER.

(*Staats. Crt. No. 225, van 25 September 1899.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van het land Kandanhhauer, en van later eventueel te verkrijgen gronden en gebouwen, mits niet in de residentiën Soerakarta en Djokjokarta.

Kapitaal. ƒ 1.680.000, in 1680 aandeelen à ƒ 1000.

Inbreng. Door de oprichters voor de 1680 aandeelen: het rijstland Kandanghauer, gelegen afd. Indramajoe, res. Cheribon, met alles wat daartoe behoort.

Bestuur. Een raad van bestuur, bestaande uit 3 leden: de heeren Mr. S. A. Vening Meinesz, Jhr. Mr. C. J. den Tex. en A. J. P. Metelerkamp.

Winstverdeeling. Eerst 6 % dividend. Van het vorige komt 10 % aan den raad van bestuur, 10 % aan het reservefonds, 80 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit ƒ 500,000 bedraagt, komt het daarvoor genoemde winstaandeel, benevens de rente van het fonds aan aandeelhouders.

MIJNBOUW MAATSCHAPPIJ SE BALAN.

(*Javasche Crt. No. 75, van 19 Sept. 1899.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van vergunningen en concessiën tot mijn-ontginning en andere rechten in Nederl.-Indië.

Kapitaal. ƒ 350,000, in 800 aandeelen serie A en 600 aandeelen serie B, à ƒ 250.

Inbreng. Door den heer H. P. Wijnen, voor de 600 aandeelen serie B: de concessie voor een terrein ingevolge eene overeenkomst door hem gesloten met Zijne Hoogheid den Sultan en de Rijksgrooten van Sambas.

Bestuur. 1 directeur: de firma Kooy & Co.; 3 commissarissen: de heeren Mr. W. Birnie, Dr. P. A. C. Krebs Kofoed en Mr. D. C. J. H. Kropveld.

Winstverdeeling. Hoogstens 10 % voor een reservefonds. Van het overige komt 87½ % aan aandeelhouders, 5 % aan den directeur, 7½ % aan commissarissen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over Juli 1899.

Reizigers, aantal (109.000)	ƒ	45.400.—
Goederen, tonnen (63.400)	„	315.800.—
Diverse ontvangsten	„	11.800.—
Totaal	ƒ	372.200.—
Per dag-kilometer	„	58.57
Vorig jaar	„	324.600.—
	„	51.08

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	ƒ 1,970,784.97⁵	„	1,806 747.34
„ per dag-kilometer	„ 39.56	„	36.27

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (92.900)	*f*	30.500.—
Goederen, tonnen (10.800)	„	44.200.—
Diverse ontvangsten	„	2.800.—
Totaal	*f*	77.500.—
Per dag-kilometer	„	44.64
Vorig jaar	„	75.200.—
	„	43.32

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 571,366.61	*f*	561,979.01
„ per dag-kilometer	„ 41.99	„	41.30

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (27.500)	*f*	3.200.—
Goederen, tonnen (10.600)	„	17.200.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	*f*	20.600.—
Per dag-kilometer	„	27.69
Vorig jaar	„	17.500.—
	„	23.52

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 86,303.96	*f*	73,845.77
„ per dag-kilometer	„ 14.80	„	12.66

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (46.800)	*f*	8.300.—
Goederen, tonnen (5.100)	„	11.300.—
Diverse ontvangsten	„	400.—
Totaal	*f*	20.000.—
Per dag-kilometer	„	11.52
Vorig jaar	„	11.500.—
	„	7.89

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Juli	*f* 40,600.—	*f*	25.400.—
„ per dag-kilometer	„ 13.93	„	8.71

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M., tegen 102 K.M. in 1898.

Opbrengst Aug 1899	*f*	100.000	tegen	*f*	93.346	in	1898
„ per dagkilometer	„	31.62	„	„	29.41	„	„
„ sedert 1 Jan. 1899.	„	959,000	„	„	828.000	„	„

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Sept. 1899	f 95.400	f 12.—	266
„ 1898	„ 82.500	„ 11.40	242
Verschil meer	„ 12 900	„ 0.60	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 30 Sept. 1899	„ 744.200	„ 10.70	254
1898 „ 30 „ 1898	„ 695.100	„ 10.50	242
Verschil meer	„ 49.100	„ 0.20	
Verschil minder	„ —	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Sept. 1899	f 18.400	f 15.70	39
„ 1898	„ 17.400	„ 14.90	
Verschil meer	„ 1.000	„ 0.80	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 30 Sept. 1899	„ 160.400	„ 15.10	39
1898 „ 31 „ 1898	„ 141.400	„ 14.30	36
Verschil meer	„ 19.000	„ 0.80	
Verschil minder	„ —	„ —	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Sept. 1899	f 16.400	f 13.30	41
„ 1898	„ 13.000	„ 10.60	
Verschil meer	„ 3.400	„ 2.70	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 30 Sept. 1899	„ 96.100	„ 8.60	41
1898 „ 30 „ 1898	„ 81.800	„ 7.30	
Verschil meer	„ 14.300	„ 1.30	
Verschil minder	„ —	„ —	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Sept. 1899	f 29.400	f 11.70	84
„ 1898	„ 31.000	„ 12.30	84
Verschil meer	„ 1.600	„ 0.60	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 30 Sept. 1899	„ 223.500	„ 9.70	84
1898 „ 30 „ 1898	„ 179.000	„ 9.50	69
Verschil meer	„ 44.500	„ 0.20	
Verschil minder	„ —	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Sept. 1899	ƒ 69.900	ƒ 8.60	270
„ 1898	„ 47.400	„ 8.40	189
Verschil meer	„ 22.500	„ 0.20	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 30 Sept. 1899	„ 572.000	„ 7.90	266
1898 „ 30 „ 1898	„ 259.700	„ 6.—	158
Verschil meer	„ 312 300	„ 1.90	
Verschil minder	„ —	„ —	

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Opbrengst Sept. 1899 ƒ 26,800.— tegen ƒ 29,800 in 1899 opbrengst. Sedert 1 Juli 1899 ƒ 83,800.— tegen ƒ 87,400 in 1899.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1899 ƒ 9000 + ƒ 3100. Sedert 1 Jan. 1899 ƒ 57,846 + ƒ 11,787.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1899 ƒ 6800 + ƒ 3530. Sedert 1 Jan. ƒ 35,963 + ƒ 14,851.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten September 1899 ƒ 5900 + ƒ 250. Sedert 1 Jan. ƒ 41.112 — ƒ 2474.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Sept. 1899 (aantal reizigers 72.000) ƒ 34.500; idem, 1898 (aantal reizigers 85.782) ƒ 25.094. Sedert 1 Jan. 1899 ƒ 189.500, tegen ƒ 123.317 in 1898. In exploitatie ± 118 K.M.; ± 85 in Sept. 1898.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Sept. 1899 (aantal reizigers 30.000) ƒ 7450; idem 1898 (aantal reizigers 21.000) ƒ 4350. Sedert 1 Jan. 1899 ƒ 84.525 tegen ƒ 24.450 in 1898.
In exploitatie p.m., 37 K. M., tegen p.m. 25 in Sept. 1898.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

(Gemiddeld in exploitatie 10 K. M.) Ontvangsten September 1899 ƒ 1,738; per dag K. M. ƒ 5,80.

MODJOKERTO STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

(Gemiddeld in exploitatie 63 K.M.) Ontvangsten September 1899 ƒ 7,014; per dag K.M. ƒ 3,71. Sedert 1 Jan. ƒ 61,471; per dag K.M. ƒ 4,38.

De totale zoneclips van 17 Mei 1901 in Indië.

Zij, die de gecombineerde vergadering van de directeuren en van de commissie der „Vereeniging ter bevordering van het Natuurkundig onderzoek der Nederlandsche Koloniën" van den 24sten Mei 1899 hebben bijgewoond, herinneren zich dat daar, door den professor in de astronomie Dr. A. A. Nijland uit Utrecht, een mededeeling werd gedaan over de totale zoneclips van Mei 1901, die tot doel had de wenschelijkheid te betoogen dat ter observatie van dit belangrijk verschijnsel een Nederlandsche expeditie naar Nederlandsch-Indië wordt uitgerust.

De redactie van *De Indische Gids* wendde zich dan ook, ten einde nadere inlichtingen omtrent deze zonsverduistering te bekomen, in de eerste plaats tot den reeds genoemden Nederlandschen geleerde, die daaraan met groote bereidwilligheid voldeed.

In hoofdzaak behandelde Prof. Nijland deze vier stellingen:

1°. Het probleem der zon is een der belangrijkste die den menschelijken geest bezig kunnen houden.

2°. Als gevolg van 1°.: het is van het uiterste gewicht zooveel mogelijk totale zoneclipsen waar te nemen.

3°. In het bijzonder moet de Indische eclips van Mei 1901 worden waargenomen.

4°. Ook Nederlanders moeten aan deze waarneming deelnemen.

Wat het eerste punt betreft, zoo maakte Prof. Nijland de eenigszins paradoxaal lijkende opmerking dat de vraag: *wat is de zon?* nauwelijks minder belangrijk is voor den man van zaken dan voor den man van wetenschap. Voor dezen laatste, speciaal voor den sterrekundige, is de zon het machtige centrale lichaam van ons zonnestelsel, als eenige bron van energie volstrekte alleenheerscher van leven en dood op de planeten, als aantrekkend centrum sleutel van alle bewegingsvraagstukken in het zonnestelsel. Maar tevens is de zon voor dien sterrekundige slechts een uit velen: één eenheid onder de millioenen vaste sterren aan den

hemel. En de kennis van die eene kan ons bij analogie inlichten over die millioenen anderen, op natuurkundig zoowel als op scheikundig gebied. De gebieden der natuur-zoowel als die der scheikunde zullen echter ook omgekeerd gelijkelijk gebaat worden bij het doorvorschen van verschijnselen, die op de zon onder zoo geheel andere omstandigheden optreden dan in de laboratoria door menschen gebouwd.

De geoloog ontmoet bij zijn onderzoek telkens de strijdvraag hoe veel tijd de verschillende aardlagen voor hun vorming hebben besteed; ook die vraag is een zonnevraag en wel deze: hoe lang reeds heeft de zon haar tegenwoordig stralings vermogen? De zoöloog en de botanicus beschouwen, daar toch de zon, wier licht de levenstof der dieren — zuurstof — afzondert uit het door de planten ingeademde koolzuurgas, de levensvoorwaarde is van fauna en flora, het zonnevraagstuk als van het uiterste belang.

Tot dusver de geleerden. Nu krijgen ook de zakenmenschen hun beurt. Geen arbeidsvermogen dat niet rechtstreeks uit de zon stamt. Immers de zon blaast in onze windmolens en draait onze waterraderen, stookt onze stoommachines, verlicht en verwarmt, bezorgt ons dynamo, telegraaf en telefoon. Maar wij, domme menschen, kunnen tot nu toe nog slechts van een zeer klein gedeelte van dat reusachtige, ons gratis aangeboden arbeidsvermogen der zon gebruik maken; het leeuwendeel gaat aan ons voorbij. Wellicht dat eenmaal de sociale quaestie beheerscht zal worden door de vraag of de studie van de verschijnselen van de zon leiden kan tot een betere, spaarzamer besteding van de zonne energie zoo kwistig over ons uitgestraald.

Ten slotte is de mensch afhankelijk van klimaat en weer. Afhankelijk in het groote, afhankelijk ook in het kleine. Het weer, dat hooge belangen van handel, scheepvaart, landbouw en nijverheid beheerscht en dat de meerderheid der op aarde gevoerde gesprekken aan een onderwerp helpt.

Zoo is dan de zon, de grootste *puzzle* die wij kennen, een probleem waarvoor ieder belangstelling heeft, geleerde en leek, zakenman en rentenier.

Wij komen nu aan het tweede punt. Sommige geheimen der zon kunnen alleen maar bekend worden uit de eclipsen.

Rondom den gloeienden kern der zon, begrensd door de zoogenaamde photosfeer, en die als de veelbezongen schitterende zonneschijf zich aan ons voordoet, bevinden zich nog drie in gewone

omstandigheden onzichtbare omhulsels: een witlichtende laag van metaaldampen; een roodlichtende, van vreemdgevormde uitsteeksels — protuberansen — voorziene „chromosfeer", en eindelijk een bleek groenachtige stralenkrans, de „corona".

Er is inderdaad een scherm noodig, waarmede die lichtende kern of photosfeer bedekt wordt, wil men chromosfeer en corona kunnen waarnemen. En wel een scherm buiten den dampkring der aarde. Welnu, een dergelijk scherm bezitten we in de maan. Tijdens een „totale zoneclips" verduistert de maan de schitterende zonneschijf, maar daardoor juist worden èn chromosfeer èn corona waarneembaar.

Ongelukkig zijn zoneclipsen — verduisteringen van een gedeelte der zonneschijf door de maan — tamelijk zeldzaam. Niet elke nieuwe maan brengt een zoneclips: de maan kan in plaats van *over* de zon, boven of onder de zon heen gaan. En nog veel zeldzamer zijn de *totale* zoneclipsen. Van 1860—1889 waren er 71 zoneclipsen, maar slechts in 22 van de 71 gevallen *waren er sommige punten op de aarde*, die een *totale* zoneclips zagen, en daarom toch is het te doen. Voor een totale eclips nl. moet de maan, het scherm, grooter lijken dan de zon.

Men moet er namelijk aan denken dat zon en maan schijnbaar ongeveer even groot zijn; de zon is gemiddeld slechts 2.1 % grooter dan de maan. Maar de maan kan 6.6 % en de zon 1.6 % grooter of kleiner schijnen dan het gemiddelde, zoodat ook de maan schijnbaar grooter kan worden dan de zon; maar dan ook slechts *zeer weinig* grooter. Daarom duurt een totale zoneclips zeer kort — 7 minuten als maximum — en tevens is ze slechts zichtbaar op een smalle strook, die in maximo slechts $^1/_{350}$ van de geheele aarde beslaat. Voor *een bepaalde* plaats op aarde heeft er misschien éénmaal in de 500 jaar een totale zoneclips plaats.

Zoo zijn er in ons land sedert Karel den Groote slechts 3 zichtbaar geweest.

De zeer korte oogenblikken van totaliteit eener eclips nu zijn uiterst belangrijk, omdat dan de bovengenoemde zonne-omhulsels zichtbaar worden, zooals het eerst algemeen geconstateerd werd bij de totale eclips van 1842, zichtbaar in Noord-Italië en Zuid-Frankrijk.

Maar vooral steeg de belangstelling van astronomen en physici in totale zoneclipsen, toen de beroemde wet van Kirchhoff (het eerst in 1866 geformuleerd) uitleg gaf, van veel, wat tot nu toe

geheimzinnig was in het zonne-spectrum, en het bestaan aantoonde van den hierboven reeds genoemden witgloeienden zonnedampkring van metaaldampen, een dampkring, die, tijdens totale zoneclipsen een oogenblik zichtbaar kan worden.

Na 1866 is dan ook elke waarneembare zoneclips begeerig waargenomen.

Zoo de eclips in 1868, die te Aden $2^m,9$ doch in sommige streken van Achter-Indië en Nederlandsch-Indië $5^m,4$ duurde en die door 3 Engelsche, 2 Franschen, 9 Duitsche, een Oosterrijksche en een Hollandsche expeditie onder Prof. Oudemans werd geobserveerd.

Van 1868—1898 waren er 15 waarneembare totale eclipsen. 71 stations zijn daarbij bezet door Amerikanen, 7 door Italianen, 35 door Engelschen, 12 door Franschen en 35 door Russen; 2 door Nederlanden, Belgen en Spanjaarden. (Van Duitschers en Oostenrijkers ontbreken hier de opgaven). Uit deze cijfers kan echter blijken hoeveel geestdrift de totale eclipsen wekken. Het hooge cijfer der Amerikaansche en Russische stations is verklaarbaar, als men weet dat 2 van deze eclipsen in Noord-Amerika en 1 in Rusland plaats had.

De Nederlandsche expeditie van Prof. Oudemans observeerde in 1871 een totale eclips van $3^m,8$. Nu is echter een eclips belangrijker al naar mate de duur van waarneming langer is. In 1883 was er bijvoorbeeld een totale zoneclips zichtbaar op het Carolinen-eiland die $5^m,7$ duurde. Alleen het schip van San-Francisco naar het eiland kostte *f* 24000.

Hiermede komen wij aan het 3de punt: de reden waarom de Indische eclips van Mei 1901 moet worden waargenomen. Die Indische eclips zal langer waarneembaar zijn dan eenige andere: namelijk **zes en een halve minuut**. Dat slaat het wereldrecord der behoorlijk waargenomen eclipsen! Want van 34 waargenomen eclipsen worden de volgende cijfers gegeven.

tijdsduur.							
0 min.	—	1 min.	komt	3	maal	voor.
1 „	—	2 „	„	7	„	„
2 „	—	3 „	„	13	„	„
3 „	—	4 „	„	5	„	„
4 „	—	5 „	„	3	„	„
5 „	—	6 „	„	2	„	„

De laatste categorie van 5 — 6 minuten tijdsduur kwam voor bij de eclips van het Carolinen eiland [1]) van 1883 die 5 min. 7 en bij de Ned. Indische eclips van 1868 die 5 min. 4 duurde.

Maar de Indische eclips van 1901 is de eenige die meer dan 6 minuten duurt. Zij duurt $6^1/_2$ minuut, en dat is dan ook inderdaad vrij dicht bij het maximum (7 m.) dat theoretisch mogelijk is. Want voor dat theorotisch maximum moeten drie oorzaken samenwerken. In de eerste plaats moet de schijnbare grootte van de zon zoo klein mogelijk zijn. De zon nu *kan* als maximum schijnbaar 1.6 % kleiner zijn dan haar gemiddelde grootte: zij zal bij de Indische eclips 1.2 % te klein zijn. In de tweede plaats moet de maan zoo groot mogelijk zijn. De maan *kan* als maximum schijnbaar 6.6 % grooter zijn dan haar gemiddelde. Zij zal in Mei 1891 5.8 % te groot zijn. In de derde plaats is de waarnemingsplaats zoo gunstig mogelijk op de aarde gelegen om een lange eclips te geven. Afgescheiden natuurlijk van de weersgesteldheid gedurende die beteekenisvolle $6^1/_2$ minuut. Het is een feit dat in Italië reeds de voor de observatie van een totale zoneclips noodige kostbare instrumenten aanwezig zijn; in Frankrijk Rusland, Engeland, Amerika zelfs in duplo of triplo. Aangelokt door den buitengewoon lagen duur van het verschijnsel zullen al deze natiën elkaar in Nederland-Indië rendez-vous geven, om niet te spreken van de anderen, Duitschers, Oostenrijkers, Japanners.

In vaktijdschriften wordt trouwens de Indische eclips van Mei 1901 al lang gesignaleerd als de eclips bij uitnemendheid, de eclips met wie geen voorganger te vergelijken is, de eclips in vergelijking waarmee alle vorige eclipsen slechts als voorbereidingen zijn te beschouwen, de eclips, waarbij men, zwelgende in de weelde van de ongekende zes en een halve minuut, kalm de waarnemingen doen kan, die bij vorige gelegenheden in de zenuwschokkende haast van twee of drie minuten moeten afloopen, de eclips waarbij men met photographische platen, gevoeliger dan ooit te voren, langer dan ooit te voren de geheimzinnige zons-corona kan attaqueeren een eclips waarop de astronomen een leger waarnemers zullen afzenden om hun slag te slaan.

Nederland moet bij dat leger worden ingedeeld. Dit eischt de nationale eer en de Nederlandsche wetenschap. Nederland zal in 1901 de gastvrouw zijn, die aan tal van buitenlandsche

[1]) Hier is *geen* sprake van de Carolinen-eilanden groep (7° N. B. 150° O. L.) maar van het Carolinen-eiland (10° Z.B. 150° W.L.)

astronomen in haar Rijk van Azië het welkom zal toeroepen. Maar Nederland mag zich niet onttrekken aan de plicht ook zijn eigen astronomen in de gelegenheid te stellen mede te arbeiden.

Die astronomen schatten bij benadering de onkosten van die deelneming van Nederland op *f* 50.000. Door de heeren P. W. Janssen, G. baron Rosenthal, J. T. Cremer, Jhr. H. Cremer, Jhr. H. M. J. van Loon, W. J. Geertsema en Dr. E. v. Rijckevorsel werd aan Prof. Nijland reeds *f* 22.850 toegezegd, waarvan *f* 10.000, een waarlijk vorstelijke gift, door elk der beide eerstgenoemde heeren. Aan de Regeering is gevraagd om *f* 5000 subsidie.

Is er nu wel geen twijfel aan dat het ontbrekende zal gevonden worden, men vergete niet dat daar haast bij is. Want de onkosten vallen vooral op het hoofd aanschaffing van instrumenten, vooral photographische en spektroskopische. Die instrumenten zijn niet slechts duur, maar ze zijn ook niet zoo courant of ze moeten lang vooruit besteld worden. Spoedige hulp is dus daarvoor noodig.

Door de Natuurkundige Afdeeling der Akademie van Wetenschappen is op verzoek van Prof. Nijland uit haar midden een commissie benoemd tot voorbereiding eener Nederlandsche expeditie naar Ned.-Indië, ter observatie van de totale zonsverduistering van den 17^{den} Mei 1901. Deze commissie, bestaande uit de heeren: dr. H. G. van der Sande Bakhuyzen, hoogleeraar te Leiden; dr. J. A. C. Oudemans, rustend hoogleeraar te Utrecht; dr. J. C. Kapteyn, hoogleeraar te Groningen; dr. W. H. Julius, hoogleeraar te Utrecht; en dr. E. F. van der Sande Bakhuyzen, 1^{e} observator aan de Sterrenwacht te Leiden, heeft zich, daartoe door de Afdeeling gemachtigd, behalve den ontwerper van het plan, dr. A. A. Nijland, hoogleeraar te Utrecht, de heeren: dr. J. P. van der Stok, directeur van het Magnetisch Meteorologisch Observatorium te Batavia, thans met verlof in Nederland, J. H. Wilterdink, observator aan de Sterrenwacht te Leiden, geassumeerd, en heeft hare werkzaamheden aangevangen.

De Natuurkundige Vereeniging te Batavia belast zich op verzoek van den Gouverneur-Generaal met een voorloopig onderzoek omtrent regenval, weersgesteldheid, bewolking, langs de totale lijn, om ook andere vreemde astronomen in te lichten. Maar over 't algemeen is de prognose slecht.

De op wetenschappelijk gebied algemeen bekende majoor van den generalen staf J. J. W. Muller, oorspronkelijk van de genie, thans bij den

topographischen dienst, de man der triangulatie op Sumatra, zal de feitelijke leiding van de expeditie in stoffelijken zin op zich nemen. Hij is correspondeerend lid der Akademie van Wetenschappen en voorzitter der Natuurkundige Vereeniging.

Waarschijnlijk zullen als waarnemers uitgezonden worden de heeren: Prof. Dr. A. A. Nijland uit Utrecht en J. H. Wilterdink, observator aan de sterrenwacht te Leiden.

Ten slotte een woord over de streek der zichtbaarheid. De *lijn der totaliteit*, komende van de zuidpunt van Madagaskar, treedt even onder Padang Sumatra binnen, gaat $^1/_2$ ° onder Pontianak op Borneo over, snijdt den Noordelijken vangarm van Celebes en het onderste stukje van Nederlandsch- en Britsch Nieuw-Guinea.

Voor de liefhebbers van cijfers, die op goede kaarten precies willen nagaan waar de eclips zichtbaar is, geven we hier de volgende precieze gegevens, waarbij wij het terrein dat zich uitstrekt over zee van Madagaskar tot Padang weglaten. Wij danken ze aan de welwillendheid van den heer J. H. Wilterdink.

Lengte Parijs.	Zuider breedte.	Duur der totaliteit op de centrale lijn.	Breedte der gordel totaal.
91° 49′	2° 57′	6 m. 28 s.	2° 12′
97° 16′	1° 28′	6 m. 33 s.	2° 11′
102° 47′	0° 38′	6 m. 26 s.	2° 10′
108° 30′	0° 28′	6 m. 5 s.	2° 9′
114° 34′	0° 59′	5 m. 35 s.	2° 6′
121° 6′	2° 9′	5 m. 1 s.	2° 3′
128° 12′	3° 58′	4 m. 26 s.	1° 58′
136° 2′	6° 23′	3 m. 52 s.	1° 54′
144° 39′	9° 19′	3 m. 21 s.	1° 50′
154° 10′	12° 41′	2 m. 53 s.	1° 44′

Met bovenstaande lijst is nu ieder in Indië, die soms toevallig in de termen valt van getuige te kunnen zijn van de zonsverduistering, behoorlijk gedocumenteerd om zeker te weten of zijn woonplaats inderdaad zoo gelukkig zijn zal.

Uit deze tabel blijkt nu zonneklaar de buitengewonen lange duur van het verschijnsel, waarop wij reeds herhaaldelijk wezen.

Ter nadere vergelijking diene nog het volgende door eenige der allerlaatste eclipsen, die druk bezocht werden door allerlei natiën, uitgezonderd natuurlijk Nederland.

1 Januari	1889;	totale duur:	deels op zee	2 m. 17 s.;	te land	2 m. 0 s.	N.-Amerika.
16 April	1893;	„	„	„	„	4 m. 49 s.	„	2 m. 50 s. Z.-Amerika. 4 m. 15 s. Afrika.
8 Aug.	1896;	„	„	„	„	2 m. 47 s.	„	2 m. 47 s. Siberie.
21 Jan.	1898;	„	„	„	„	2 m. 26 s.	„	2 m. 3 s. Afrika. 2 m. 19 s. Azië.
28 Mei	1900;	„	„	„	„	2 m. 14 s.	„	1 m. 43 s. Amerika. 1 m. 33 s. Spanje.

Zooals men ziet is die van 1893 nog 2 minuten minder dan die van 1901, en wat is niet een minuut voor den wetenschappelijken waarnemer van de eclips.

Waar heen men nu de Nederlandsche expeditie zal zenden, is nog niet bepaald. De maximum-duur moge even vóór Padang plaats vinden, te Padang is die nog $6^1/_2$ minuut, bij Pontianak nog ruim 6 minuten, op de Oostkust van Borneo nog $5^1/_2$ min.

Wie nog eenig geld heeft overgehouden, na zijn gave aan slachtoffers van den oorlog in Zuid-Afrika, brenge zijn penningske ten offer voor de waarneming van de zoneclips in Indië.

Hopen wij op een onbewolkte lucht gedurende die beteekenisvolle zes en een halve minuut.

R. A. v. S.

Over de belasting op het slachten van vee op Java en Madoera (Staatsblad 1898 No. 348).

§ 1. Inleiding.

Toen in het jaar 1878 de belasting op het bedrijf zou worden overgebracht van het Departement van Binnenlandsch Bestuur naar dat van Finantiën, achtte de toenmalige Resident van Soerabaja het zijn plicht de Regeering te wijzen op de ondoelmatigheid van dit voornemen. Hij voorzag dat dan in zaken, die belasting betreffende, de Regeering niet naar eisch zou worden ingelicht.

Ik geloof dat dit ook thans en a fortiori het geval is geweest met de slachtbelasting, en wel, omdat, naar het schijnt, de ordonnantie in staatsblad 1898 no. 348 niet voldoet aan de eischen, die daaraan moeten worden gesteld. Er is toch geene rekening gehouden (althans daarvan blijkt niet) met het feit, dat men ten aanzien dezer belasting te maken heeft met de beroepsslachters, het slechtste element in de inlandsche maatschappij, en dat inlandsche ambtenaren en vooral beambten niet altijd onomkoopbaar zijn. Ook wordt contrôle op de slacht gezocht in voorschriften, die geene contrôlemiddelen kunnen zijn.

Allerminst kan van een en ander aan het Departement van Finantiën een verwijt worden gemaakt. Belastingen als de slachtbelasting raken de inlandsche huishouding, en, zooals hieronder voldoende zal blijken, is kennis daarvan derhalve onontbeerlijk. Daarop is dit departement niet ingericht. Dat de adviezen der Hoofden van Gewestelijk Bestuur zijn ingewonnen doet niets ter zake, daar het aankomt op de beoordeeling welke adviezen van waarde, welke van onwaarde zijn; Met andere woorden: dezelfde motieven die gelden waarom de landrente behoort tot den werkkring van het Departement van Binnenlandsch Bestuur, gelden even goed voor de belasting op de slacht.

Het eenige wat thans dan ook eigenaardig mag heeten is, dat het Departement van Finantiën ten aanzien dezer belasting heeft gemeend te mogen afwijken van het beginsel dat heffer en inner eener belasting niet dezelfde persoon mag zijn.

De mogelijke bewering, dat de tegenwoordige regeling sinds jaren in de Preanger-Regentschappen in werking is en voldoet, meenen wij ondergeteekende eerst dan als van waarde te mogen beschouwen, wanneer uit een tactvol onderzoek zou gebleken zijn, dat in dat gewest niet clandestien geslacht wordt. Bovendien zijn de toestanden niet overal dezelfde. Hoe groot de vreedzame revolutie zij, die er in de laatste jaren in de Preanger-Regentschappen plaats heeft, nog altijd blijven zij een tegenhanger van Rembang, wat de veiligheid aangaat.

§ 2. Toestand tijdens de pacht. Toen bestaande regeling.

Ten einde te kunnen beoordeelen aan welke eischen de ordonnantie op de rechtstreeksche heffing moet voldoen, moet het uiterst leerzaam zijn in détails na te gaan: de regeling, die tijdens de pacht bestond en de wijze waarop de pachters de pacht exploiteerden en contrôle uitoefenden om zich hunne inkomsten te verzekeren, welke contrôle-middelen ook voor het Gouvernement bruikbaar zijn, in welk opzicht de positie van het Gouvernement zwakker, waar die sterker is en welke contrôle-middelen door de pachters als onbruikbaar zijn verworpen. Wanneer iemand een dier wilde slachten, ging hij naar het desahoofd of meestal naar den desaschrijver, deelde zijn voornemen mede en ontving daarop een briefje (kitir), dat een eigendomsbewijs kon worden genoemd. Op dit bewijs waren vermeld den naam van den eigenaar en de kenteekenen van het te slachten dier. De desaschrijver boekte nu de voorgenomen slacht in zijn slachtregister en gaf dit met de kitir aan den slachter. Deze begaf zich, aldus gewapend, met het rund naar den Assistent-Wedono, waar meestal de oppasser hem ontving, die het rund met de kitir verifieerde en dat, althans hier in deze afdeeling, met teer zegelde, de slacht boekte in het slachtregister van den Assistent-Wedono, de kitir het nommer gaf, waaronder de slacht in dat register was geboekt en de kitir voor gezien teekende. Daarna bracht de slachter dat stuk naar den pachter, van wien hij de vergunning kreeg de belasting te mogen betalen na afloop van de slacht.

§ 3. Personeel bij de pachters in dienst.

In deze afdeeling had de pachter niet minder dan 9 gemachtigden, waarvan vijf op een maandelijksche bezoldiging van *f* 10 tot *f* 20 en vier tegen eene belooning van *f* 0.50 per geslacht beest, waarvan de belasting was ontvangen. Bovendien had hij nog een aantal spionnen in dienst, die *f* 1.— per gerapporteerd clandestien geslacht stuk vee ontvingen. In sommige districten had hij acht, in andere vier en zes van deze personen in dienst. Bovendien wist iedereen dat de pachter aan een ieder contant *f* 1.— uitbetaalde voor het aanbrengen van elke clandestiene slacht. Zoodoende was dit spionnage-stelsel zeer krachtig, maar toch werd er nog clandestien geslacht. Dit blijkt ook uit de politierol. Verreweg de meeste gevallen werden echter bij minnelijke schikking afgedaan.

§ 4. Wijze van heffing der belasting door de pachters.

Voor hetgeen volgen zal, is het een belangrijke omstandigheid, dat de pachter nooit dadelijk (d. i. bij de inlevering van de kitir, zie § 2) de belasting hief. Hij wachtte daarmede tot de slacht was algeloopen en hem door den slachter de huid werd gebracht. Desalieden meenen, dat zij daartoe verplicht zijn; beroepsslachters weten beter, maar de pachters verzekerden zich van de huiden door het geven van voorschotten. Van de concurrentie en den marktprijs hing het af, hoeveel de slachters moesten bijbetalen om de belasting te voldoen.

§ 5. Middelen tot ontduiking. Contrôle der pachters.

a. De meest voorkomende wijze tot ontduiking der belasting was de volgende.

De slachter was het eens met den desaschrijver (tjarik) en deze met den districtsoppasser. De tjarik boekte de voorgenomen slacht niet in zijn slacht register, maar teekende den naam van den slachter en de kenteekenen van het rund op in een opschrijfboekje. Ook werkte de oppasser het slachtregister van den Assistent-Wedono niet bij, maar gaf de kitir voor gezien geteekend maar zonder nommer aan den slachter terug, die daarmede huiswaarts keerde. Nu wachtte men af. Was het vleesch verkocht en de huid van den hand gedaan aan een handelaar in huiden, dan betaalde de slachter aan den tjarik *f* 1.— en aan den oppasser

f 0.50 en was de belasting met een winst van *f* 1.50 voor den slachter ontdoken.

Vernam de pachter de slacht, dan kwam zijn spion in de desa en vroeg naar de kitir te zien, die hem vertoond werd. Daar er geen nommer op stond, gaf hem dit aanleiding naar den tjarik te gaan om zijn slachtregister ter inzage te vragen. Deze antwoordde, dat het nog bij den Assistent-Wedono was, hij dus de slacht daarin nog niet had kunnen opnemen, maar de daarvoor noodige gegevens had opgeteekend.

De slachter had de huid aan den spion getoond en dus liep de poging tot ontduiking straffeloos af, want kwam de spion bij den oppasser, dan heette het ook, dat de Assistent-Wedono uit was, toen de slacht werd gerapporteerd, hij het register daardoor niet had kunnen bijwerken maar de daarvoor noodige gegevens had opgeteekend.

b. De slachter, die de belasting wilde ontduiken van een reeds bij hem in bezit zijnd rund, kocht een rund met ongeveer gelijke huid. Nu vroeg hij een kitir en rapporteerde de slacht bij den oppasser. Thuis komende, werd het pas gekochte rund geslacht en de huid verkocht. Vroeg de pachter de belasting (immers hij had reeds van een ander een kitir ontvangen met een hooger nommer), dan luidde het antwoord dat de slacht niet was doorgegaan. De pachter kon komen kijken, dat het rund nog in leven was.

Vernam de pachter door zijn spionnen de slacht en stuurde hij dezen naar de desa, dan luidde het, dat er inderdaad geslacht was en de nog natte huid zou worden ingeleverd. Kwam de spion wat later en was de huid reeds verkocht, dan heette het weer dat er niet geslacht was.

c. Een beroepsslachter ontwijkt de belasting op de volgende wijze. Hij koopt een beest, slacht het en mengt het vleesch onder andere geslachte beesten. Daarom kiezen beroepsslachters hun woon- en slachtplaats op eenigen afstand van groote pasars. Zoo wonen zij hier op 3 tot 5 palen ten noorden, westen en zuiden van de hoofdplaats. Dan immers is het binnen brengen van niet aangegeven runderen naar de slachtplaats veel gemakkelijker, omdat daar het politie personeel veel geringer is. De oppassers van den Assistent-Wedono hebben daar opvallend mooie huizen. Et pour cause! De pachter trachtte deze ontduiking te weten te komen door op de pasar te doen nagaan het aantal te koop gestelde

achterpooten. Dit was, zooals duidelijk is, een weinig effectief middel wanneer de slachters de pooten niet verkochten. Daarom deden de pachters ook nagaan den tijd, waarin het vleesch was uitverkocht. Dit geschiedt door zoogenoemde bakoels en was dus slechts een indirect middel. Maar toch, indien de verkoop te lang duurde, dan bracht hen dit op het spoor van clandestiene slacht.

§ 6. De contrôle der pachters vergeleken met die door het Gouvernement uitteoefenen.

a. Uit het vorafgaande is mij naar het, voorkomt, reeds duidelijk gebleken, hoe veel moeite de pachters hadden om hunne rechten naar behooren te handhaven. Het is bekend, dat de opiumpachters zich meestal verzekerden van de slachtpacht, omdat zij anderen niet in de gelegenheid wilden stellen om hen den oorlog aan te doen met opium-smokkelhandel, waartoe de slachtpachters door middel van hun personeel en spionnen goed in de gelegenheid waren. Maar bovendien kon de opiumpachter het hoogste bod doen, omdat hij toch reeds een voldoend personeel in dienst had.

b. Het hoofdmiddel van contrôle der pachters was dan ook (en hierop dient de aandacht gevestigd) spionnage. Wanneer we nu de kracht van dit middel in handen van den pachter vergelijken met die kracht in handen van het Gouvernement, dan valt het dadelijk in het oog, dat de laatste altijd, maar ook vooral bij de tegenwoordige regeling, veel geringer moet zijn.

c. In de eerste plaats waren de gemachtigden van de pachters tevens chefs over de spionnen en zij stonden geheel buiten het bestuur, speciaal buiten het districts-bestuur. Dit voordeel is het best te waardeeren door eene vergelijking met een beginsel geldig bij de administratie van 's lands middelen: het beginsel n.l. dat de autoriteit, die de belasting heft, niet mag zijn de autoriteit, die haar ontvangt. In het algemeen gezegd, kan geen clandestiene slacht plaats hebben buiten het desabestuur om, dat zich dan ook voor stilzwijgendheid laat betalen. Dit desabestuur had dus een vijand in den pachter bij poging tot ontduiking. Thans is dit anders, want alles is aan het desahoofd overgelaten. Het districtsbestuur, dat nu in hoofdzaak de spionnage zal moeten doen uitoefenen, spaart altijd het desabestuur, omdat de eene dienst de andere waard is. Deze solidariteit maakt dus, dat degeen, die waken moet tegen ontduiking, er belang bij heeft, dat de ontduiking gelukt.

De strijd van belangen als van den pachter en van het desabestuur bestaat bij rechtstreeksche heffing dus niet. In de plaats van den pachter is het desahoofd gekomen.

d. In de tweede plaats werd de premie op het aanbrengen van clandestiene slacht contant betaald. Dit contante is, waar men te maken heeft met een volk als Javanen, dat altijd in geldnood zit, een bizonder krachtige stimulans. Volgens de tegenwoordige ordonnantie is er van contante betaling geen sprake.

e. In de derde plaats kon de aanbrenger van clandestiene slacht op geringen afstand van zijn woonplaats de premie ontvangen bij het overal in de afdeeling verspreide personeel van den pachter. Zoo ging de premie niet te loor door reiskosten. Dit is bij rechtstreeksche heffing door het Gouvernement niet bestaanbaar, omdat men, op grond van de solidariteit, waarvan hier boven sprake was, de uitbetaling van de premie nooit kan opdragen aan de districtsambtenaren. De aanbrenger zou met een kluitje in het riet gestuurd worden.

f. Met het bovenstaande het noodige gezegd zijnde omtrent het hoofdmiddel van contrôle, kunnen we thans overgaan tot de supplitoire middelen. Daartoe behoort in de eerste plaats het nommer van de kitir (zie § 2). Ontving de pachter bijv. No. 12 en was de laatst ontvangene kitir N°. 10, dan ging hij naar den Assistent-Wedono en informeerde aan wien kitir N°. 11 was afgegeven. Bij rechtstreeksche heffing vervalt dit contrôlemiddel, omdat de afgifte van het vergunningsbewijs en in ontvangstname van de belasting in dezelfde hand berust.

g. Uit de registratie van geslacht vee, volgde de nommering van de kitir, en deze maakte connexiteit van drie personen noodig om de ontduiking der belasting mogelijk te maken, zie § 5*a*. Het zwakke punt hierin gelegen bleek ook reeds. Voor elke knoeierij is tijd noodig. Zoo ook hier, indien de oppasser de boeking in het register maar kon uitstellen, dan kon de ontduiking gelukken.

Bij de bestaande regeling bestaat per se connexiteit tusschen het desahoofd en den desapriester, welke laatste bij de slacht moet tegenwoordig zijn.

Herhaald zij, dat alleen dáárdoor het contrôlemiddel, gelegen in registratie, werkt, wanneer de spionnage zoo krachtig is, dat de slachter niet durft slachten zonder kitir.

h. De contrôle op de beroepsslachters tegen het middel tot

ontduiking (zie § 5*c*) bestond in het onderzoek op de pasars naar den duur van deu verkoop van het vleesch. Het spreekt van zelf, dat wanneer de spionnage niet sterk is, dit een onvoldoend middel is, want niet alle vleesch behoeft op de pasar verkocht te worden.

Bij rechtstreeksche heffing is dit onderzoek niet doenlijk, want om het effectief te doen zijn is eigen belang van den onderzoeker noodig. De last tot dit onderzoek zou niet anders zijn dan een middel om oppassers aan een bron van geheime inkomsten te helpen.

En toch is juist scherpe contrôle op de beroepsslachters het meest noodzakelijk om den lande hare wettige inkomsten te verzekeren. Want men heeft hier te maken met een klasse van lieden, die bekend staan als van slecht allooi te zijn. Het zijn veedieven en opiumschuivers. Om hiervan een bewijs te geven, zij vermeld, dat zij personen de desas insturen om vee met langzaam werkend vergif, dat vermagering ten gevolge heeft, te vergiftigen. Blijken de gevolgen, dan kan de beroepsslachter het dier tegen goedkoopen prijs koopen.

Er zou een middel zijn te scheppen om de contrôle te versterken, zooals blijkt uit hetgeen hierboven vermeld is onder § 5*c* door n.l. de plaatsen, waar geslacht wordt te doen bepalen door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur en de gelegenheid tot slachten afhankelijk te maken van een vergunning van het Hoofd van Plaatselijk Bestuur. Dan kan gezorgd worden, dat alleen op de plaatsen; waar veel vertier en een voldoend politiepersoneel aanwezig is, geslacht wordt, zoodat het brengen naar de slachtplaats van clandestien te slachten dieren moeilijk wordt. De vergunning voor de gelegenheid zou noodig zijn om te voorkomen, dat een gelegenheid wordt gekozen, die het inbrengen van runderen vergemakkelijkt bijv. door die te kiezen aan de grenzen van de bovenbedoelde plaatsen. Bovendien zou kunnen bepaald worden, dat de slacht moet plaats hebben na zonsopgang en voor zonsondergang. Afdoend is dit middel natuurlijk in geenen deele, omdat het publiek niet kan nagaan of de slacht al dan niet clandestien plaats heeft en omdat oppassers omkoopbaar zijn.

i. Om het slachten van twee runderen op één vergunning, waarvan sprake is in § 5 *b* te voorkomen had de pachter geen suppletoir middel tot contrôle. Deze wijze van ontduiking der belasting moest geheel door spionnage worden voorkomen of belet. Ook bij de tegenwoordige regeling zal dit het geval moeten zijn.

j. Een krachtig contrôle middel, dat de handhaving van de pacht in belangrijke mate ten goede kwam, was de betaling *na* de slacht *met inlevering van de huid.* Zoo werd indirect het bezit, het vervoer en de verkoop van een *huid* anders dan naar en aan den pachter *een aanwijzing op clandestien slachten.*

Bovendien had de inlevering van de huid tengevolge, dat de inlander, die altijd om geld verlegen is, weinig of geen contanten noodig had om de belasting te voldoen, zoodat hij daardoor niet gedwongen werd om haar te ontduiken. Dit is bij de tegenwoordige regeling wel het geval ten aanzien van de personen, wier vee in de weide is verongelukt. En anders dwingt men in dit geval door de voorafgaande betaling de slachters het vee tegen lagen prijs te verkoopen aan den beroepsslachter, die van de omstandigheden gebruik maakt.

§ 7. Middelen van contrôle door de pachters verworpen.

a. Het kan ook zijn nut hebben na te gaan, welke middelen de pachters als contrôle middelen hebben verworpen of niet hebben toegepast.

In de eerste plaats hebben zij niet getracht een dergelijk middel te vinden in het veeregister, dat de desahoofden moeten aanhouden. En dit is natuurlijk, omdat het een veel te hooge eisch is voor een desabestuur om van het vee zoo nauwkeurig boek te houden, dat men met het genoemde register als bewijsstuk een ontduiking van de belasting zou kunnen constateeren, nog minder straffen.

b. Evenmin heeft de pachter een direct middel van contrôle gevonden in het verbruik van vee zooals de opiumpachter doet in het verbruik van dit heulsap. Daarvoor bestond een goede reden. Het verbruik van het aantal dieren hangt niet af van de vraag naar vleesch, omdat die vraag niet constant is. Vleesch is op Java een surrogaat voor visch. Het verbruik aan vleesch hangt dus af van het aanbod van visch niet alleen, maar ook van het aanbod van vleesch. Het is dus afhankelijk van het aantal slachters en van de plaatsen waar zij zich vestigen. Vestigt zich een slachter in een desa, waar in den omtrek dit beroep tot nog toe niet werd uitgeoefend, dan stijgt de totale verkoop van vleesch in het district of de afdeeling aanmerkelijk en daalt belangrijk, zoo de slachter door onvoldoende winst zijn beroep opgeeft. Dit is mij gebleken bij een onderzoek, dat ik indertijd

instelde naar het verbruik van vleesch als maatstaf van de welvaart. Pachters gaven niet alleen ter wille van den handel in huiden voorschot aan beroepsslachters, maar ook en voornamelijk, opdat er meer geslacht zou worden.

Het verbruik van vleesch kan dus geen middel van contrôle zijn. Wanneer een beroepsslachter minder vergunningen tot slachten vraagt dan hij gewoonlijk doet, kan men daaruit niet afleiden, dat hij clandestien heeft geslacht. Ook stijgt in de maand, waarin veel huwelijken worden gesloten, het verbruik van vleesch sterk.

c. In de derde plaats heeft de pachter zich niet bekommerd om het zegelen van het dier op de huid als bewijs van verkregen vergunning tot slachten. Ook hiervoor bestond een goede reden. Dat zegelen had hier plaats met teer, hetgeen waarschijnlijk zijn ontstaan te danken had aan den wensch om de inlandsche ambtenaren niet op kosten te jagen, daar fondsen voor het zegelen nooit zijn te goed gedaan. Waar in deze afdeeling 8000 dieren per jaar worden geslacht, zouden de kosten van behoorlijk zegelen niet onbelangrijk zijn geweest. Ook kan de reden zijn van het onvoldoende zegelen dat men den ambtenaar niet heeft willen dwingen tot onwettige heffingen, maar bovendien is het zeer moeielijk de huid zoodanig te zegelen dat het zegel in stand blijft, omdat bij het villen van het dier, de huid te veel bewogen en geheel nat wordt.

Bij rechtstreeksche heffing geldt dit bezwaar natuurlijk even zoo. Het plombeeren der huid evenals brieventassen met plombeertangen zou veel beter zijn. De onkosten voor de aanschaffing van plombeertangen zou geen bezwaar zijn. De strafbaarstelling van het bezit en vervoer van niet geplombeerde huiden zou de slachters dwingen elk slacht aan te geven. Maar toch zou dit middel niet afdoende zijn, omdat de plombeerloodjes zouden worden nagemaakt en dan nog maar alleen zou verblijven het winnen van den oppasser van den Assistent-Wedono om de plombeertang te leenen.

§ 8. Resumptie.

Een resumptie van het in de §§ 4 tot 7 vermelde leert het volgende:

1e de handhaving van de pacht was zeer moeilijk;

2e het hoofdmiddel was spionnage. Dit middel zal bij rechtstreeksche heffing veel zwakker zijn;

3e de premie op het aanbrengen van clandestien slachten werd contant uitbetaald en op korten afstand van de woonplaats van den aanbrenger. Ook deze voordeelen vervallen bij rechtstreeksche heffing;

4e de pachters vonden een middel tot contrôle in de registratie van het te slachten vee, zoowel door het nommer van het verlofbriefje als door de noodzakelijkheid, dat meerdere personen gezamentlijk moesten handelen om clandestien te kunnen slachten.

Dit contrôle middel vervalt bij de tegenwoordige regeling, daar alles alleen van het desahoofd afhankelijk is;

5e de pachters oefenden een contrôle uit op de beroepsslachters, die bij rechtstreeksche heffing vervallen moet;

6e het slachten van meer dan een stuk vee op één vergunningsbewijs moest tijdens de pacht geheel door spionnage worden voorkomen, hetgeen ook zal moeten geschieden bij de tegenwoordige regeling (zie ten 2e);

7e door de betaling der belasting na de slacht en geheel of ten deele met de huid werd bezit, vervoer en verkoop daarvan een middel tot opsporing van clandestiene slacht;

8e de registratie van het aanwezige vee kan geen middel van contrôle zijn;

9e het verbruik van vee kan evenmin een middel van contrôle zijn;

10e tijdens de pacht was het zegelen der huid geen middel van contrôle en kan het dit evenmin bij rechtstreeksche heffing zijn.

§ 9. De ordonnantie van staatsblad 1898 no. 348.

Art. 4. Hiervoren bleek reeds, dat de afgifte van de vergunnings-bewijzen door het desahoofd de behoorlijke heffing geheel afhankelijk maakt van zijne betrouwbaarheid hetgeen een sterke tegenstelling vormt met de contrôle door de pachters (zie § 8, 4e).

Het verdient hier de aandacht, dat de belasting op het slachten aanmerkelijk van aard verschilt met die van andere, tot nu toe gehevene. Bij de landrente, de bedrijfsbelasting, de rijtuigbelasting en het hoofdgeld wordt het bedrag vooraf vastgesteld door het Europeesch bestuur, hetgeen met de slachtbelasting niet het geval is; feitelijk stelt dus nu het desahoofd het bedrag vast. Ook uit een politioneel oogpunt bestaat er ernstig bezwaar tegen dit zich verlaten op de desahoofden. Zij zijn gewone desalieden en onder hen vindt men, als algemeen bekend is, alles behalve betrouwbare personen. Veediefstallen kunnen gemakkelijker plaats

vinden nu het verantwoordelijk districtshoofd geen onderzoek meer heeft in te stellen omtrent het eigendom van het te slachten dier.

In het geval, dat een dier in de weide verongelukt en dadelijk moet geslacht worden en er niet gewacht kan worden, dat de eigenaar geld genoeg bij elkaar heeft om de belasting te betalen, is niet voorzien;

Ook niet in het geval, dat het desahoofd zelf slacht; hij zal zich dikwijls van belasting vrijstellen. Trouwens bij de tegenwoordige regeling is het mogelijk in dit geval naar eisch te voorzien; wanneer men bijv. bepaalt, dat dan het onderdistrictshoofd de vergunning moet afgeven of de belasting innen, blijft de zaak geheel hetzelfde, daar de betaling der belasting blijft afhangen van het rapport van het desahoofd.

Art. 5. De bedoeling van de helle kleuren, die aan de vergunningsbewijzen zijn gegeven, is waarschijnlijk om te beletten, dat den eenvoudigen desaman, die niet kan lezen, door het desahoofd een niets waardig stukje papier in de hand wordt gestopt en laatstgenoemde de belasting ten eigenbate aanwendt. Maar dit is eene veronderstelling, die niet past in de desatoestanden. Het gevaar van ontduiking op deze wijze bestaat niet. Een ieder, die met desatoestanden bekend is, zal dit dadelijk toegeven. Wanneer een desahoofd wil knoeien, zal hij het niet op die manier doen. Wel dreigt het gevaar, dat het desahoofd den slachter vrijstelt van belasting tegen betaling van *f* 1 of *f* 2; de slachter zal daarmede altijd genoegen nemen. De kleur van het bewijs zou alleen dan nut hebben, indien men door eenige bepaling den slachter dwingt niet te *willen* knoeien. Dan zou hij een echt stuk eischen en zou hij dan aan de kleur kunnen zien.

Het uitreiken van een quitantie is duidelijk het resultaat van den gedachtegang van een Europeaan, die zich den rijksveldwachter van Holland voorstelt, vragende aan een boer de quitantie van den ontvanger van betaalde belasting voor het slachten van een varken. Men moet echter rekening kunnen houden met de toestanden der inlandsche huishouding en met de karaktertrekken van den Javaan. Het moge zonderling klinken, maar de vraag moet worden gedaan: wat moet de slachter met de quitantie doen? En wel omdat laatstgenoemde zichzelf ook die vraag zal stellen. Als het bewijs van het nakomen zijner verplichtingen tegenover zijn desahoofd zal hij die niet gebruiken en anderen

zal hij naar dat hoofd verwijzen. Toch heeft hij zulk een overdreven denkbeeld van de macht van een gedrukt stuk, dat hij zal trachten er een nuttig, zij het dan ook onwettig, gebruik van te maken.

Maar het is allerminst duidelijk, welke kracht er kan gelegen zijn in de bepaling, dat er een ambtenaar of beambte bij de slacht moet tegenwoordig zijn. Weinig kennis van desatoestanden is noodig, om te erkennen, dat een desa-priester (die in deze residentie is aangewezen om tegenwoordig te zijn bij het slachten door inlanders en wien zou men ook anders aanwijzen) zich nooit een contrôle op het desa-hoofd zal willen of durven veroorlooven. Den oppasser (die tegenwoordig moet zijn, zoo een Chinees slacht) geeft het voorschrift alleen een aandeel in de buit bij ontduiking. Een voorschrift ontbreekt wat de ambtenaar, die bij het slachten tegenwoordig moet zijn, moet doen met de helft van het bewijs, dat hij ontvangt; moet hij dat aan het desa-hoofd geven, moet hij dat geven aan den onder-collecteur of aan den contrôleerenden ambtenaar ter veenietiging? Het laatste zou het beste zijn.

Art. 6. De bepaling in dit artikel maakt het noodzakelijk, dat aan het desahoofd bewijzen in bewaring worden gegeven.

Verondersteld al, dat het desahoofd geen slacht durft toestaan zonder een bewijs te hebben afgegeven (hetgeen niet het geval zal zijn), hoe moet dan de waarheid worden onderzocht, indien hij beweert bewijzen te hebben verloren of indien hij zegt, dat er een zeker getal zijn verbrand?

Art. 8. Al is niet vermeld, dat de boete *ten hoogste* *f* 25 bedraagt, toch zal de politierechter in vele gevallen verzachtende omstandigheden in aanmerking moeten nemen en een geringere boete moeten opleggen. Op grond daarvan is het niet wenschelijk het bedrag der premie op het aanbrengen van clandestiene-slacht afhankelijk te stellen van de opgelegde boete, omdat men zoodoende de bestuursambtenaren, tevens politierechters, in de verleiding brengt eene hoogere boete op te leggen dan zij anders zouden gedaan hebben.

Ook schijnt het weinig aanbevelenswaardig het bedrag der premie afhankelijk te maken van de gegoedheid van den slachter. Zooals geschiedt door de bepaling in de laatste alinea. Nu heeft het den schijn alsof het Gouvernement royaler is bij het uitloven van premiën, indien een ander die betaalt, dan indien het die zelf moet bekostigen.

Eigenaardig mag het heeten, dat voor de uitbetaling van de premie, machtiging moet gevraagd worden aan den Directeur van Finantiën, vooral, omdat toen onlangs die machtiging verleend werd, vanwege het Departement verzocht werd, de premie spoedig te doen uitbetalen. Eer de machtiging is verleend en de premie uitbetaald, gaan een paar maanden voorbij, hetgeen een nadeel is, zie § 6, d. Het overwegend bezwaar, dat blijkt te bestaan, om den Resident de bevoegdheid te verleenen tot betaalbaarstelling der premie, kan hier niet beoordeeld worden.

Over het algemeen zal geen clandestiene slacht kunnen plaats hebben zonder medeweten van het dessahoofd, althans wanneer de slachters geen beroepsslachters zijn. Dan is het slachten van een dier in de desa een zoo buitengewone omstandigheid, dat iedereen het weet en dan krijgt ook bijna iedereen een stuk, althans het bestuur en de personen in aanzien. Het aanbrengen van een clandestiene slacht gaat dus dan buiten het desahoofd om en zal derhalve dikwijls de noodzakelijkheid vervallen om hem een aandeel in de premie te geven. Een imperatief voorschrift om hem een aandeel te geven is dus niet wenschelijk.

Het bedrag van *f* 10, dat is uitgeloofd, komt te hoog voor. Immers wordt de belasting ontdoken, terwille van een voordeel groot *f* 3. Indien dus de premie meer bedraagt, kan zij een middel zijn om door den aanbreng van een gefingeerde clandestiene slacht zich voordeel te bezorgen. Voor *f* 7.— is een Javaan genegen, acht dagen ten arbeid stelling te ondergaan. Dit is allerminst een denkbeeldig bezwaar. Het is bekend, dat bijv. twee inlanders met een derde afspreken, te beweren, dat bij hen pisang gestolen is door laatstgenoemde om dan de getuigengelden zamen te verdeelen. Dit noemen zij dan „djoewal pisang sama djaksa". Het is dus wenschelijk het maximum van de premie op *f* 5.— vast te stellen, maar gewoonlijk zal niet meer dan *f* 3.— moeten worden uitbetaald. De pachter gaf gewoonlijk slechts *f* 1.—, maar diens spionnagestelsel was beter dan dat ooit bij een rechtstreeksche heffing kan zijn.

De slotsom, waartoe wij dus moeten komen, is, dat de tegenwoordige regeling alles aan het desahoofd overlaat en het eenige contrôlemiddel op hem, bestaat, in de uitloving van een premie voor het aanbrengen van clandestiene slacht.

Om dit middel naar waarde te schatten, zij hier nog vermeld, dat de contrôle op de inning der landrente door de desalieden

dikwijls onmogelijk wordt gemaakt. Komt de contrôleur in de desa en ondervraagt hij hen, hoeveel zij betaald hebben, om dan door optelling na te gaan of het desahoofd alles gestort heeft bij den ondercollecteur, dan beweren zij, niets te hebben betaald, al is dit wel het geval, alleen om het desahoofd voor de beschuldiging te vrijwaren, dat hij belasting-gelden ten eigen bate heeft aangewend.

§ 10. Nieuwe regeling.

Naar het ons voorkomt, blijkt uit 't vorenstaande voldoende, dat bij de tegenwoordige regeling, geen waarborgen bestaan tegen ontduiking der belasting.

Om die te scheppen bestaan, naar de overtuiging van den ondergeteekende, slechts één middel en dat is de bepaling, dat het vervoer van onbereide huiden moet zijn gedekt door een pas.

Op dezen grondslag en met gebruikmaking van hetgeen de voorgaande bladzijden als noodig hebben aangetoond voor een behoorlijke regeling, is de nevengaande concept-ordonnantie zamengesteld, tot wier toelichting thans wordt overgegaan.

Opschrift.

Zooals uit het opschrift blijkt, is in het concept het woord veulens weggelaten, omdat dit overbodig is en ook kalveren niet genoemd zijn. Zou men, om historische redenen, het woord willen behouden, dan zou ook het woord kalveren niet gemist kunnen worden, daar het de bedoeling is ook het slachten van deze aan de belasting te onderwerpen.

Art. 1 en 2. Blijven onveranderd en vereischen geen nadere bespreking.

Art. 3. Ook dit artikel is onveranderd gelaten. Er moet evenwel de aandacht op gevestigd worden, dat het moeilijk te verdedigen is, waarom voor het slachten van een paard of veulen meer moet worden betaald, dan voor het slachten van een rund of buffel, aangezien het paard alleen geslacht wordt, indien het voor niets anders meer bruikbaar is en bovendien is het vleesch van een paard veel minder waard dan van een buffel of rund. De belasting drukt dus veel zwaarder bij het slachten van paarden, ook, omdat de huid, bij verkoop; maar *f* 1 waard is. Dat de hoogere belasting ten doel zou hebben bescherming van het paarden ras, is onaannemelijk. En vermindering van de belasting

op het slachten van paarden schijnt dus allezins gemotiveerd, waartegen te minder bezwaar bestaat, omdat het aantal geslachte paarden zoo gering is.

Art. 4, 6 en 7. Door vervanging van de woorden „het hoofd der desa" door „het hoofd van het onderdistrict" krijgt het beginsel zijn beslag, dat de heffer en de inner verschillende personen moeten zijn. Immers het onder-districts-hoofd beslist nu of er geslacht *mag* worden (zie art. 7) en hij is dus feitelijk de heffer. Zoo zal hij, aanvrager tot slachten van wijfjes en witte buffels en wijfjes koeien en kalveren de Stsbl. 1828 no. 6 en 1836 no. 43 moeten toepassen.

Het is de bedoeling, dat de hoofden der onder-districten (of in de Vorstenlanden de door den Resident aan te wijzen personen) boekjes in 2 soorten, voor runderen en buffels en voor paarden (z.g. chèqueboekjes) ontvangen met vergunningsbewijzen, die door perforatie in twee deelen zijn verdeeld, een deel blijft in het boekje achter en daarop wordt ingevuld het nummer, de soort en de omschrijving van het dier, den naam van den eigenaar, zijn desa en den datum der vergunning. In het geval, bedoeld in art. 5, moet daarvan ook aanteekening worden gehouden in het deel, dat in het boekje is achter gebleven. De omschrijving kan kort zijn; kenteekenen zijn onnoodig te vermelden, vermits, bij onderzoek gebleken is, dat de beschrijving daarvan niet de minste waarde heeft.

De onder-districtshoofden hebben zoodoende minder werk te doen, dan tijdens de pacht, want een slachtregister hebben zij nu niet aan te houden.

Wanneer zij maandelijks een desasgewijze opgave zenden van het aantal gegeven vergunningen aan den betrokken onder-collecteur of ontvanger, is daarmede hun bemoeienis afgeloopen.

Teloor gaan of verbranden van vergunningsbewijzen zal veel minder voorkomen, dan bij de tegenwoordige regeling. Komt het voor, dan zou dit bij proces-verbaal moeten geconstateerd en dit overgelegd worden bij de verantwoording van den Algemeenen ontvanger.

De bepaling, dat de bewijzen zullen gezegeld zijn, wordt voorgesteld, teneinde namaak te voorkomen.

Dit zegelen brengt toch geene onkosten mede en is veel meer afdoende dan het kleuren der bewijzen.

Zooals uit art. 7 blijkt, zullen de desahoofden de belasting

innen evenals andere belastingen en dit is veel waard, omdat dan de noodzakelijkheid vervalt daarvoor afzonderlijke ambtenaren aan te stellen.

Het kan toch niet missen, dat deze ambtenaren zich ruimschoots met knoeierijen zullen afgeven. De verleiding is veel te groot, dan dat daaraan weerstand kan en zal worden geboden. Bovendien zijn op groote plaatsen de Europeesche ambtenaren met werk overladen, zoodat de contrôle en spionnage op de slachters niet voldoende kan zijn. Een mantri neemt een veel onafhankelijker standpunt in dan een oppasser van een districtshoofd en zal zich dus veel minder beperkt gevoelen in zijn knoeierijen. Op kleinere plaatsen zijn afzonderlijke ambtenaren per se onnoodig.

Volgens het onderhavige artikel moet dus het desahoofd aan den slachter een eigendomsbewijs (kitir) geven en deze daarmede en met het te slachten dier zich begeven naar het onder-districtshoofd. Dit is noodig in verband met de politioneele zorg tegen veediefstallen.

Desahoofden worden gekozen door de bevolking en veelal kiezen zij opzettelijk een persoon van slecht gedrag, waarmede de inlandsche politie dikwijls ook is ingenomen, omdat de betrekking van desahoofd hem dan van verdere misdrijven doet afzien. De regeling tijdens de pacht, dat het dier naar het onder-district moet worden gebracht kan dan ook geenzins gemist worden want anders laat men het desahoofd te veel vrijspel om medeplichtig aan veediefstal te worden.

Ook het desaslachtregister moet naar het onderdistrictshoofd gebracht worden, in den regel zal het desahoofd dit aan den slachter opdragen of aan een desa-bestuurslid.

Art. 5. Dit artikel voorziet in het geval, dat de inlandsche slachter niet bij machte is de belasting vooraf te betalen zooals het geval is wanneer hij niet op het slachten is voorbereid. Moet hij de noodige gelden daarvoor eerst gaan zoeken, dan zou het vleesch bedorven zijn voor hij het geld bijeen had. Het komt wel voor, dat het verongelukte dier aan een beroepsslachter wordt verkocht (tegen lagen prijs) die dan op de plaats komt hij beschikt altijd over voldoende geld), maar de bevolking verkiest meestal het vleesch onder desagenooten te verkoopen. Zij kunnen echter eerst na den wederverkoop of na enkele dagen den eigenaar betalen. Er is dan ook al vergunning moeten gegeven worden om de belasting later te betalen. Verongelukte een rund

in de weide, dan werd tijdens de pacht een onderzoek ingesteld door een commissie van desahoofden en deze rapporteerden ter zake. Een en ander geschiedt uit zorg voor de veiligheid met name, dat geen gestolen vee wordt geslacht onder voorgeven dat een dier verongelukt is.

Wordt het bewijs zonder voorafgaande betaling afgegeven minder dan acht dagen vóór den vast te stellen stortingsdag van de belasting door het desahoofd dan moet het onder-districtshoofd gewag maken van het geval in zijn, aan den Algemeenen Ontvanger of Onder-collecteur, maandelijks in te dienen opgave van afgegeven vergunningen en laatstgenoemde ambtenaar den volgenden stortingsdag de belasting eischen.

Art. 10. Ten gevolge van dit artikel zullen de slachters van runderen en buffels dus ook het desahoofd indien hij zelf (slachter is) de belasting niet meer *willen* ontduiken. Immers zonder pas, verliest nu de huid zijn waarde, want hij kan niet vervoerd en dus niet verkocht worden. De huiden worden meestal door den slachter gedroogd en zijn dan hard, zoodat zij niet kunnen verborgen worden, maar ook nat vervoerd kan dit moeilijk geschieden.

In een land met omkoopbare ambtenaren en beambten losten zich de maatregelen tot handhaving van een belasting als die op in een rekensom. De prijs van buffelhuiden nu is in de binnenlanden cc. 12 centen per kati en het gewicht varieert van 20—50 kati, zoodat zelfs bij 20 kati gewicht de slachter de belasting niet zal willen ontduiken, omdat de kosten van omkooping der beambten plus de waarde van de huid meer bedragen dan de belasting.

Runderhuiden kosten in de binnenlanden cc. 14 cent per kati voor huiden van 20 kati's en daarboven en cc. 18 cent voor huiden van minder dan 20 kati's gewicht.

Een paardenhuid doet echter niet meer dan ƒ 1.— en zal het dus eenig voordeel geven, de belasting te ontduiken. Behalve op grond van het hiervoren onder art. 3 opgemerkte, is het dus ook om deze reden wenschelijk, de belasting op het slachten van paarden te verminderen.

Onbereide huiden zijn dadelijk te onderscheiden van bereide.

Art. 11 en 12. Zooals blijkt uit art. 11 worden 2 soorten van passen voorgesteld één voor vervoer binnen de afdeeling en één (ter onderscheiding consenten genoemd) voor vervoer buiten de afdeeling, van waar de huiden afkomstig zijn.

Het groote voordeel van deze regeling is, dat het daardoor mogelijk wordt ten slotte de contrôle te doen uitoefenen door een onomkoopbaar ambtenaar (zie art. 12); al wat voorafging, heeft men zoodoende in zijn macht. Droeg men de afgifte van consenten, aan inlandsche ambtenaren op, dan zou men daarmede weder de deur openstellen voor knoeierijen van oppassers, zooals na het voorgaande, wel geen betoog meer zal behoeven.

Immers een oppasser zou een consent af willen geven voor meer huiden dan er passen ingeleverd werden.

De ambtenaar, die de consenten afgeeft, zal de passen moeten vernietigen ter voorkoming van wedergebruik. In de desa zou men niet op den datum van de passen of op de omschrijving letten en wedergebruik dus mogelijk zijn.

Het is niet te ontkennen dat de aanvrage van consenten eenige last zal veroorzaken en het kan zijn, dat men er een bezwaar inziet, naast koffie het vervoer aan nog een tweede handelsartikel aan beperkende bepalingen te onderwerpen, maar dit bezwaar kan niet grooter zijn dan dat, welk gelegen is in de ontduiking der belasting. De toestanden op Java maken bepalingen noodig, die elders onnoodig zouden zijn. Er is nu eenmaal niet aan te veranderen dat desahoofden gekozen worden uit eene bevolking, die nog op een lage trap van beschaving staat, dat zij dus geen eng begrensd begrip van eerlijkheid en plichtvervulling hebben en dat het bij den inlander (dus ook bij een oppasser) in den aard van het beestje zit, om te knoeien. Ook hebben van de bepalingen op het vervoer van koffie voornamelijk Europeanen last gehad, maar nooit is die groot geweest; ten aanzien van huiden heeft men alleen te maken met inlanders, bij wie time nog geen money is. Ook wonen de opkoopers van huiden op plaatsen, waar veel vertier is en dus meer in de nabijheid van de ambtenaren, die de consenten moeten afgeven en eindelijk moet men in aanmerking nemen, dat al te eenvoudige bepalingen slechts ten nadeele van den lande moeten uiteenloopen (omdat men hier te doen heeft met eene belasting, die hoofdzakelijk betaald moet worden door personen van slecht allooi) en zie men ook niet voorbij, dat de belasting meer moet opbrengen dan het totaal der pachtsommen. Immers de inningskosten der pachters waren veel grooter dan die bij rechtstreeksche heffing zijn. Ook moet de opbrengst langzaam maar voortdurend stijgen.

Het is dáárom wenschelijk de passen te doen vervangen door

consenten, omdat hunne geldigheid niet aan tijd gebonden is of kan gemaakt worden. Verondersteld, dat de passen dienen tot vervoer tot de havenplaats. Maanden lang kunnen zij daar blijven liggen, wachtende op verkoop aan exporteurs en aan leerlooiers en zouden in dien tusschentijd nog eens de reis kunnen maken van het binnenland naar de havenplaats voor huiden van clandestien geslachte dieren. Een verbod van bezit van huiden, niet door passen gedekt, zou onvoldoende zijn om dit tegen te gaan. Ook zouden leerlooiers, die huiden ontvangen van andere afdeelingen, de passen tweemaal kunnen doen gebruiken, want het voorschrift (zie art. 13) om de door hen ontvangen passen binnen 24 uren in te leveren, is niet afdoende.

Verder is het groot aantal passen bij vervoer van groote hoeveelheden lastig voor de contrôle tijdens het vervoer en voor den vervoerder.

Het kan zijn, dat de ééne opkooper in de binnenlandschen huiden ontvangt van een andere in een andere afdeeling en die later wil vervoeren naar den opkooper op de havenplaats of naar een leerlooier in de binnenlanden.

In deze gevallen kunnen geen passen worden ingeleverd, daar zij bij het transport uit de afdeeling, van waar zij afkomstig zijn, reeds afgegeven zijn tegen afgifte van consenten. Aan deze opkoopers moet de verplichting worden opgelegd om van de met consenten ontvangen huiden een boek te houden, waarin èn voor de ontvangst èn voor den afvoer door den contrôleerenden ambtenaar moet worden afgeteekend bij inlevering en afgifte van consenten. Voor het aantal huiden boven het aantal van elders ontvangen, moeten zij passen inleveren.

Art. 13. Leerlooiers kunnen passen ontvangen van huiden afkomstig uit de afdeeling, waar zij wonen. Deze moeten natuurlijk zoo spoedig mogelijk worden ingeleverd.

Het springt in het oog, dat op deze personen toezicht noodig is, want zij zullen genegen zijn met slachters te knoeien door reeds ingeleverde passen weer af te geven om ze ten tweeden male te doen gebruiken. Dit toezicht van wege de politie kan echter worden uitgeoefend, omdat huiden zulk eene omvang hebben, dat zij niet dan voor anderen zichtbaar bij leerlooiers kunnen gebracht worden.

Art. 14. Door dit artikel kunnen consenten niet voor de tweede maal tot vervoer van huiden worden gebruikt.

Art. 15. Evenals ten aanzien van koffie moet het ook ten aanzien van huiden mogelijk zijn het vervoer te ontslaan van den last der passen en consenten en wel op de groote havenplaatsen waar vervoer van het ééne pakhuis naar het andere of naar de schepen plaats heeft.

Welke bepalingen hier noodig kunnen zijn, hangt af van plaatselijke toestanden, welke derhalve bij keur kunnen geregeld worden en hier dus buiten sprake kunnen blijven.

Het spreekt van zelf, dat een opkooper op de havenplaats, huiden willende vervoeren naar een leerlooier in de binnenlanden, ook bij toepassing van dit artikel toch een consent moet vragen.

De resultaten, die moeten volgen uit de artikelen omtrent het vervoer resumeerende, blijkt, dat ontduiking der belasting niet kan plaats hebben met uitzondering ten aanzien van de huiden, die door leerlooiers worden ontvangen, wanneer het toezicht der politie onvoldoende is. Het aantal leerlooiers in de binnenlanden is echter gering en men beheerscht derhalve met deze bepalingen den toestand daar nagenoeg geheel en al. Uitzonderingen voor de standplaatsen gemaakt, zullen ook meerder toezicht vereischen, maar dit is ook het geval met de handhaving van het koffiemonopolie.

Art. 16. Het kan geen kwaad deze verplichting der ambtenaren, die consenten ontvangen, hier te stipuleeren. Registers van afgegeven consenten zullen door de afgevers aangehouden, en daarin de terugontvangst aangeteekend moeten worden. Aan de ambtenaren, bij wie de consenten moeten worden ingeleverd, moet kennis worden gegeven van de afgifte, evenals bij het koffievervoer plaats heeft.

Art. 17. Vereischt geene toelichting.

Art. 18. Toekenning van een premie voor het aanbrengen van clandestiene slacht door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur is zeer noodig (zie hieromtrent en omtrent het bedrag der boete § 10). Genoemde hoofdambtenaar kan ook het best beoordeelen, aan wien de premie toekomt.

Art. 20. Dit artikel is een overgangsbepaling, die geen toelichting behoeft.

A.

Ontwerp ordonnantie tot rechtstreeksche heffing van de belasting op het slachten van runderen, buffels en paarden op Java en Madoera.

Art. 1. Gelijkluidend met art. 1 van *Staatsblad* 1898, No. 348, met weglating van het woord veulens.

Art. 2. Als in *Staatsblad* 1898, No. 348.

Art. 3. Als in *Staatsblad* 1898, No. 348, met weglating van het woord veulens.

Art. 4. Als in *Staatsblad* 1898, No. 348, met vervanging der woorden „hoofd der desa" door „hoofd van het onder-district".

Art. 5. Uitzondering op de voorafgaande betaling als bedoeld in het vorig artikel is toegestaan voor het slachten van dieren, die in de weide zijn verongelukt. Het desahoofd is in dit geval bevoegd tot het geven der vergunning en verantwoordelijk voor de betaling der belasting binnen acht dagen na de slacht.

Art. 6. De vergunningsbewijzen zijn gezegeld en worden ingericht naar een door den Directeur van Finantiën vast te stellen model.

Art. 7. Geen vergunningsbewijzen worden afgegeven dan na ontvangst van een eigendomsbewijs van het betrokken desahoofd, waarop de betaling is aangeteekend en nadat in het desa-slachtregister na vergelijking der omschrijving van het te slachten dier, met het dier zelf, door het hoofd van het onderdistrict dan wel namens hem voor gezien is geteekend. In het geval, bedoeld in art. 5 wordt op het eigendomsbewijs daarvan aanteekening gehouden.

Art. 8. Als art. 6 van *Staatsblad* 1898, No. 348, met uitzondering van het desahoofd te vervangen door onder-districtshoofd.

Art. 9. Als art. 7 van *Staatsblad* 1898, No. 348, met uitzondering in de eerste alinea, van de woorden: „de overgebleven „bewijzen van vergunning met" en in de tweede alinea „verifieert het bedrag der belasting met de ontbrekende bewijzen", welke vervallen.

Art. 10. Vervoer van onbereide huiden binnen de afdeeling, van waar zij afkomstig zijn zonder pas, is verboden.

Het bewijs van vergunning tot slachten, dient tevens tot pas voor het vervoer van de huid.

Art. 11. Vervoer van onbereide huiden buiten de afdeeling, waar zij verkregen werden, moet zijn gedekt door een consent tot vervoer.

De consenten zijn vrij van zegel en ingericht volgens een door den Directeur van Finantiën vast te stellen model.

Art. 12. De consenten tot vervoer van een zeker aantal huiden worden tegen intrekking van evenzoovele vergunningsbewijzen (passen) afgegeven door de contrôleerende ambtenaren bij het Binnenlandsch Bestuur of door de ambtenaren of beambten door het Hoofd van Gewestelijk Bestuur aangewezen.

De verplichting tot afgifte van vergunningsbewijzen (passen) bij aanvragen om consenten tot vervoer vervalt voor het aantal huiden, waarvan blijkens ingeleverde consenten de passen reeds elders zijn ingeleverd.

Art. 13. Leerlooiers leveren de passen in aan de personen genoemd in art. 12 binnen 24 uren na ontvangst.

Art. 14. De consenten zijn geldig voor den tijd en het aantal huiden daarop vermeld.

Zij moeten worden ingeleverd aan de ambtenaren in art. 12 genoemd binnen 24 uren na aankomst ter plaatse van bestemming of uiterlijk op den dag volgende op den laatsten dag, waarop zij geldig zijn.

Art. 15. Het hoofd van Gewestelijk Bestuur is bevoegd bij wijze van algemeenen maatregel of voor bijzondere gevallen afwijking van art. 10, 11 en 12 toe te laten voor zooveel het vervoer op de strandplaatsen of in gedeelten daarvan en van en naar de schepen betreft.

Bij toepassing van de vorige alinea stelt voor zooveel noodig het Hoofd van Gewestelijk Bestuur bepalingen vast tot handhaving der onderhavige belasting.

Art. 16. De ingeleverde consenten worden teruggezonden aan den ambtenaar, die hen afgaf.

Art. 17. Met een boete van *f* 25, (vijf en twintig gulden) wordt gestraft:

1° het slachten of doen slachten van een rund, buffel of paard zonder het bewijs bedoeld in art. 4;

2° vervoer van onbereide huiden zonder pas of consent ingevolge de artikelen 10 en 11; de aangehaalde huiden worden verbeurd verklaard;

3° niet inlevering van passen of consenten als bedoeld in art. 13 en 14.

Art. 18. Het Hoofd van gewestelijk bestuur kan een premie toekennen van ten hoogste ƒ 5.— (vijf gulden) voor het aanbrengen van slachten zonder vergunning aan de personen door hem aan te wijzen.

Art. 19. Met het opsporen van overtredingen in het vorig artikel bedoeld, zijn alsmede belast:

1° de ambtenaren der in- en uitvoerrechten;

2° de ambtenaren gesteld ter beschikking van de hoofden van gewestelijk bestuur voor den tegengang van den sluikhandel in opium;

3° de ambtenaren der boschpolitie.

Art. 20. Aan bezitters van huiden worden op den dag, voorafgaande aan dien der inwerkingtreding dezer ordonnantie op aanvrage passen of consenten uitgereikt voor het aantal huiden, dat is gebleken in hun bezit te zijn.

Op vervoerders van huiden, onderweg op den dag der inwerkingtreding van deze ordonnantie, is art. 16 niet toepasselijk.

A.

De verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand.

(Vervolg). [1])

V.

Het aandeel der Marine in de verdediging.

Onze zwakke zeemacht mag evenmin als ons zwak leger bij de verdediging onzer Indische bezittingen worden versnipperd. Zij behoort ook geconcentreerd te worden om ten allen tijde gereed te zijn, zich op die plaatsen te vertoonen, waar de aanval kan worden verwacht. Die plaatsen worden als het ware door de natuur van zelve aangegeven. De zeewegen, langs welke de buitenlandsche vijand kan komen, zijn o. m. de straten van Malakka, Banka, Gaspar, Karimata, Makasser, Bali en Soenda. [2]) Onmogelijk is het voor onze vloot in Indië, al die toegangen behoorlijk te *beschermen*. Zij kan die slechts *bewaken*. Daar behooren zeer snel loopende aviso's te worden gestationeerd, die bij de nadering des vijands zoo spoedig mogelijk het naast bij zijnde telegraafkantoor moeten trachten te bereiken om zoodoende onze op Java geconcentreerde hoofdmacht van de aankomst des vijands te verwittigen, opdat hem zoo niet de nadering tot Java belet dan toch zooveel mogelijk op weg naar Java met zijne transportschepen schade toegebracht worde.

Zoodra het bericht bekend is van het uitbreken van een oorlog, waarin Nederland betrokken is, moeten ten spoedigste alle maatregelen worden genomen om de overal in den Indischen archipel verspreide schepen van de *Indische militaire marine* en de *Gouvernementsmarine* naar Java te doen opkomen, ten einde het personeel dezer vaartuigen voor andere diensten beschikbaar te hebben. Deze schepen zouden dan tevens detachementen van het leger in de buitenbezittingen naar Java kunnen overvoeren, ter versterking van de aldaar geconcentreerde hoofdmacht, wanneer die detachementen onvoorwaardelijk kunnen worden gemist en zij hunne bestemming niet spoediger zouden kunnen bereiken met de stoomschepen der Paketvaartmaatschappij.

Zooals onze vloot in Indië is samengesteld, is het *auxiliair eskader* alleen niet in staat, den vijand, die een sterk eskader zendt, af te weren, terwijl de schepen der Indische militaire marine, op een enkel na, [3]) en die der Gouvernementsmarine totaal ongeschikt zijn, tegen dien vijand op te treden [4]), zoodat deze schepen gedurende den oorlog buiten dienst behooren te worden gesteld en het personeel daarvan kan worden gebruikt tot aanvulling der bemanning van de schepen, die tegen den vijand zullen strijden.

Hoe sterk behoort onze vloot in Indië te zijn om hare rol goed te kunnen vervullen bij de verdediging der koloniën tegen een buitenlandschen vijand?

---

1) Zie *Indische Gids*, October-afl. blz. 1228 en 1255.

2) F. C. J. van Swieten, Blik op de verdediging van Nederland's Oost-Indische bezittingen, 's Gravenhage, Gebr. Belinfante, 1846.

3) De Sumatra (pantserdekkorvet).

4) Binkes, De Koninklijke Nederlandsche Marine. Eene studie over de verdediging van Nederland te water en de inrichting der vloot.

Volgens de in 1852 onder presidium van Prins Hendrik benoemde commissie van 7 zeeofficieren en 2 ingenieurs der zeemacht om te onderzoeken, welke Marine Indië behoefde, achtte zij voor onze bezittingen aldaar o. m. noodig eene militaire marine van 30 bodems, waaronder 2 wachtschepen, met eene Europeesche bemanning van 2424 koppen en eene reserve van 6 bodems. De commissie ging in haar ontwerp van het beginsel uit, dat men zich in Indië „immer als in staat van oorlog moet beschouwen, zoowel tegenover de Inlandsche bevolking als ten opzichte van een Europeeschen vijand." De door de commissie voorgestelde zeemacht zou „een niet onbelangrijk aandeel" kunnen nemen aan de verdediging van Indië tegen een buitenlandschen vijand, „wanneer Engeland, de mogendheid, waarvan wij aldaar het meest te vreezen hebben, die sedert hare uitbreiding in Australië nu van meer dan eene zijde onze bezittingen meer en meer nadert, en wier handelsijver geen betoog behoeft, eene expeditie naar Java of eene onzer andere Oost-Indische bezittingen mocht afzonderen." Oordeelde de commissie de bovengenoemde scheepsmacht voldoende voor de defensie tegen een buitenlandschen vijand? Neen. „Eenige versterking in oorlogstijd" achtte zij wenschelijk. Deze zou men, volgens de commissie, kunnen vinden door „bij de schepen, ter aflossing uitgezonden, die, welke in gewone tijden huiswaarts zouden moeten terugkeeren, aldaar terug te houden." [1]).

De Commandant der Zeemacht in Indië, Schout-bij-Nacht van der Plaat, diende in 1853 zijn rapport aan den Gouverneur-Generaal in, de vraag beantwoordende, naar aanleiding van de afzonderlijke nota's van een paar leden van den Raad van verdediging in Indië [2]) over hetzelfde onderwerp: „Welke rol de Marine geroepen is te vervullen bij de verdediging van Nederlandsch-Indië." De vlootvoogd had, indien eene nieuwe orde van zaken in het leven te roepen ware geweest, bij die verdediging de natuurlijke, de afdoende, de voornaamste, de hoofdrol aan de Marine willen geven, maar zooals de zaken destijds stonden, behoorde men zich tot „iets minder" te bepalen. De zeemacht diende evenwel zoodanig te worden ingericht, *dat zij de vijandelijke scheepsmacht zou kunnen bevechten.* Zij moest daarvoor bestaan uit een *auxiliair eskader* van 8 fregatten der 2e klasse met hulpstoomvermogen, waarvan 4 in Indië in conservatie moesten worden opgelegd om te dienen in tijd van oorlog, en eene *Koloniale Marine*, bestaande uit 36 stoomvaartuigen, waarvan 11 in conservatie, 8 kanonneerbooten, waarvan 7 opgelegd, en eenige wacht- en blokschepen, ten deele in conservatie. Eene zoo groote scheepsmacht vond bij de Ministers van Marine en van Koloniën geen bijval, omdat men in het opvoeren van de sterkte der marine niet met Engeland zou kunnen wedijveren. [3]) De Schout-bij-Nacht van der Plaat motiveerde de wederoprichting

1) Algemeen verslag en beantwoording van vraagpunten omtrent het zeewezen van den Staat, 's Gravenhage, Algemeene Landsdrukkerij, 1852. Zie voor de organisatieplannen tusschen 1816 en 1852, „De Zeemagt beschouwd in verband met de Oost-Indische bezittingen van het Rijk", 's-Gravenhage, Erven Doorman, 1847.

2) Zie over dezen Raad hoofdstuk IV.

3) Rapport aan de Koningin Weduwe-Regentes van de commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1889, No. 27 tot het uitbrengen van een advies omtrent de vraag of de bestaande indeeling der Zeemacht in den Ned.-O. I. archipel, overeenkomstig het Koninklijk besluit van 16 November 1866, No. 80, al dan niet behoort te worden bestendigd. 's-Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1891.

der Koloniale Marine als *de basis om tot eene goede en duurzame regeling der marineaangelegenheden te geraken.* De Minister van Marine Enslie, die het niet in stand houden der vroegere Koloniale Marine wraakte, keurde het beginsel van den maatregel niet af, doch beschouwingen over het personeel deden hem de wenschelijkheid der wederoprichting van zoodanige marine betwijfelen, met welk oordeel de Minister van Koloniën Pahud zich vereenigde. [1])

De Minister van Marine van 1855—1856 maakte van het verslag der door Prins Hendrik gepresideerde commissie gebruik, toen hij bij de staatsbegrooting voor 1855 zijn „Stelsel voor de Nederlandsche marine" ontwikkelde. Voor de militaire marine in Indië achtte hij, met 2 wachtschepen, 29 bodems noodig, bemand met 2250 Europeanen en 650 Inlanders. De reserve moest uit 6 schepen bestaan en mede dienen voor die opdrachten, welke thans aan het auxiliair eskader worden opgegeven. De schroefstoomschepen dezer vloot zouden, „doelmatig gebruikt, altoos elken vijand aanmerkelijk afbreuk kunnen doen op velerlei wijze". Dit was echter niet voldoende. „Voor het geval, dat wij een aanval op onze koloniën te duchten zouden hebben," moest gerekend worden op versterking dier vloot „al dadelijk met 4 stoomfregatten" en naderhand, zoodra hunne geoefendheid het toelaat, nog 4 groote schepen." [2]) De Minister van Koloniën eischte van deze marine *beveiliging onzer koloniën tegen coups-de-main.*

In het in 1862 gedrukt rapport der commissie van „Enquête omtrent de zeemacht, die Nederland behoeft," [3]) verklaarden de 40 gehoorde *deskundigen* omtrent de verdediging van Ned.-Indië tegen een buitenlandschen vijand door de Marine *nagenoeg eenparig,* dat die verdediging tegen een ernstigen aanval eener zeemogendheid van den eersten rang „door middel eener vloot niet wel mogelijk is". De Indische oorlogsmarine kon alleen ingericht zijn tot „het voorkomen van een coup-de-main" en „de belemmering van pogingen tot landing." Bij „het verschijnen van een overmachtigen vijand" moesten onze oorlogsschepen „tijdelijk wijken" naar „een of meer geschikte punten" (refugehavens) en, zoo de gelegenheid zich voordeed, van daar „uitloopen om den vijand afbreuk te doen". De „transportschepen, die de vijand, om iets met vrucht te ondernemen, zou moeten medevoeren, kunnen niet anders dan ongepantserd zijn." Onze oorlogsschepen moesten zich in Indië toerusten tot „den strijd met gewone schepen." Het kon niettemin „wenschelijk worden", de Indische oorlogsmarine te versterken „door enkele kleine gepantserde schepen."

De toenmalige Minister van Marine beweerde, dat de vijand *geene gepantserde schepen* naar Indië zou zenden. Omtrent de taak der Marine in Indië bij oorlog met een buitenlandschen vijand liet hij zich aldus uit: „Hoe meer de groote mogendheden hare marine uitbreiden, en hoe kostbaarder het materieel der oorlogsschepen wordt, des te zuiverder wordt de toestand afgebakend van de kleine staten. Alle denkbeeld om in zee met eene vloot zijne rechten te handhaven en de onafhankelijkheid van den Staat en die zijner koloniën te verdedigen, wordt daardoor ter zijde gesteld en de toestand in elk opzicht meer defensief." Het „ver dragend geschut en de uitwerking daarvan

1) Zie omtrent de Koloniale Marine, „De Indische oorlogsmarine", *Indische Gids,* 1883.

2) Gedrukte stukken voor de 2e Kamer der Staten-Generaal, 1854—1855.

3 Gedrukte stukken voor de 2e Kamer der Staten-Generaal, 1861—1862.

op de groote schepen heeft de verdedigingsmiddelen aanmerkelijk vergroot en daardoor de behoefte aan eene zeemacht betrekkelijk verminderd." [1]

Volgende Ministers van Marine achtten *zwaarder gepantserde en gewapende schepen in Indië noodig.* Men zou „voorloopig met een viertal ramtorenschepen kunnen volstaan," die met de andere schepen eene landing des vijands *beletten* moesten.

In 1862 was er nog weinig gevaar voor een aanval op Indië met *gepantserde schepen*, maar in 1866 was men van oordeel, dat de vijand er wel „eenige" naar Indië kon zenden, [2] die „meer dan waarschijnlijk" krachtig gepantserd waren.

De Minister van Marine van 1866—1868 droeg aan de vloot in Indië eene werkzamer rol op dan tot dusver het geval was. Het vroegere beginsel werd namelijk omgekeerd: niet de landmacht, maar de zeemacht moest bij de verdediging van Indië tegen een buitenlandschen vijand de hoofdrol spelen. Het auxiliair eskader moest „voorloopig" 4 ramtorenschepen en 5 à 6 andere schepen met steeds verbeterde bewapening tellen, de Indische militaire marine uit 18 stoomschepen bestaan, „die tegen vijandelijke transportschepen toch altijd iets vermogen." [3]

De Minister van Marine van 1868—1873 was ook van oordeel, dat er in Indië „krachtige gepantserde schepen" moesten zijn, maar hij was tevens van meening, dat de vijand zeker geen *gepantserd eskader* naar Indië zou zenden, omdat in het tijdsverloop, daarvoor benoodigd, vermoedelijk het lot van Nederland reeds in Europa zou zijn beslist. Hij vond 2 ramtorenschepen en 1 voor geregelde aflossing voldoende. Volgens hem waren die 2 ramtorenschepen voldoende om den vijand van een aanslag op Java terug te houden, omdat, wilde deze Java nemen, eene macht van 20000 man, met al hare behoeften, wel niet minder dan met 80 schepen zou kunnen worden overgevoerd en deze schepen geenszins alle te gelijk zouden aankomen, in zee minstens 1000 M. van elkander verwijderd zouden zijn, dus voor onze 2 ramtorenschepen, beide door een stouten commandant aangevoerd, vrij wat schoone kansen zouden aanbieden om onder die 80 schepen geduchte schade aan te richten. Veel waarschijnlijker dan de komst van een gepantserd eskader in Indië kwam het dien optimistischen Minister voor, dat zich tijdens de oorlogsverklaring „sporadisch" vijandelijke gepantserde schepen in den Indischen archipel vertoonen, en deze zouden door de bekende tegenwoordigheid van onze 2 ramtorenschepen wel niets uitvoeren! [4]

De Commandant der Zeemacht in Indië van 1871—1874, Vice-Admiraal Uhlenbeck, stelde voor de maritieme verdediging tegen den buitenlandschen vijand zeer hooge eischen. Volgens hem moest daarvoor in den Indischen archipel aanwezig zijn eene „flinke zeemacht", in staat „om elken aanval op onze bezittingen aldaar af te slaan", eene vloot van *meer dan* 20 ramschepen met hunne bemanningen benevens *een aantal* staunches (stoomkanonneerbooten) en kleinere vaartuigen met de noodige torpedo's en versperringen; een organisatieplan, dat niet vermeld wordt in het rapport der commissie, benoemd

1) Handelingen der Staten-Generaal, 2e Kamer, 1862—1863.
2) De Roo van Alderwerelt, Onze Zeemacht, 1866.
3) De Waal, Onze Indische Financiën, III.
4) De Waal, Onze Indische Financiën, III.

bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1889, No. 27 [1]) en zelfs zijn dure opvolger, Vice-Admiraal Geerling onder de pia vota rangschikte.

Het personeel der zeemacht in Indië, benoodigd voor de defensie tegen een buitenlandschen vijand, werd, met inbegrip van het personeel der Gouvernementsmarine, door den Vice-Admiraal Geerling, Commandant der Zeemacht in Ned.-Indië van 1874—1877, op 3500 koppen gesteld. Deze eisch was niet buitensporig, want in 1865 achtten de autoriteiten in Indië en in Nederland voor de *militaire* marine in den Indischen archipel eene bemanning van ± 3000 koppen voor 31 schepen noodig. [2]) Het door dezen vlootvoogd gevraagde personeel was volgens hem voorhanden en voldoende voor de behoefte. Wat verstond hij echter onder *de behoefte*? De tegen den buitenlandschen vijand strijdende scheepsmacht moest bestaan uit 6 groote schepen (2 ramschepen en 4 schroefstoomschepen 1e klasse), de eigenlijke *strijders*. Behalve deze waren er „minstens" noodig 4 *aviso's* of „éclaireurs", die als „vooruitgeschoven observatieposten" dienst moesten doen, 13 *staunches* en 4 *torpedobooten*. Daar het auxiliair eskader toen 4 strijders moest tellen, behoorden er dus nog 2 in dienst te worden gesteld. Rekende men voor deze 2 strijders elk 300 man, dus samen 600 man equipage, en voor elk van de aviso's 75 man, dan heeft men nog genoeg volk over voor de bemanning van de staunches en de torpedobooten. De staunches moesten elk met 22 en de torpedobooten elk met 6 koppen worden bemand. De Vice-Admiraal Geerling kwam zoodoende tot de volgende becijfering:

6 strijders.....	à	300	man	geeft	1800 man.
4 aviso's.....	„	75	„	„	300 „
13 staunches.....	„	22	„	„	286 „
4 torpedobooten .	„	6	„	„	24 „
Totaal.....					2410 man.
Reserve ruim					1000 „

De vlootvoogd van 1874—1877 was bij het maken van dit organisatieplan te rade gegaan met de sterkte der zeemacht, die Engeland in 1876 in Britsch-Indië, de Straits Settlements, China, Japan en Australië onderhield. Hij was verder daarbij van de veronderstelling uitgegaan, „dat de vijand zich slechts aan een *coup-de-main op Java* zou wagen". Hij wilde verder, dat op de werf te Soerabaja alles zoodanig ingericht was, dat de in conservatie zijnde schepen bij het aanwezig zijn der bemanningen onmiddellijk zee zouden kunnen kiezen. In het voldoen aan dezen eisch bestond volgens hem ook niet het minste bezwaar. Hij beweerde verder, dat Engeland het best in staat was, eene *expeditie* naar Java te zenden. De door den Vice-Admiraal Geerling voor de verdediging tegen een buitenlandschen vijand geraamde maritieme macht was volgens hem meer dan waarschijnlijk de grootste, die wij ooit in den Indischen archipel tegenover een vijand, die dat wilde doen, zouden kunnen ontwikkelen. De taak onzer zeemacht zou dan zijn: „de nadering der vijandelijke scheepsmacht te observeeren en te berichten, ten einde aan de hoofdmacht onzer vloot gelegenheid te verschaffen, hare vorderingen te stuiten, haar zooveel mogelijk nadeel toe te brengen en verder in verband met de landmacht landingen tegen

1) 's-Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1891.

2) Handelingen der Staten-Generaal, 2e Kamer, 1873—1874. (Debatten over de begrooting van Ned.-Indië voor 1874).

te gaan." Ten einde aan deze eischen te kunnen voldoen, had onze marine in Indië *een* goed beschermde en verdedigbare oorlogs- tevens vluchthaven, met de noodige inrichtingen voor constructie en reparatie, noodig, *zoo dicht mogelijk bij het vermoedelijk gevechtsterrein der zeemacht* — dus bij de Noordkust van Java — *en tevens niet ver van de plaats, waar de hoofdmacht van het leger wordt geconcentreerd.* Deze oorlogshaven moest door de zee- èn de landmacht worden verdedigd. Het leggen der *versperringen* behoorde tot de taak der marine, maar het leggen en bedienen der *passieve torpedo's* tot die van het leger. De Vice-Admiraal Geerling wilde echter, behalve Soerabaja, Tjilatjap tot oorlogshaven inrichten, waarschijnlijk omdat die plaats er nu eenmaal was en wij daarvan, met het oog op het bij het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853 aangenomen stelsel van verdediging en de daarop gevolgde beschouwingen over *de verdediging van Java in de residentie Kadoe*, een zeer kwetsbaar punt hadden gemaakt, dat, volgens de van 1874—1877 geldende beginselen, bij oorlog met een buitenlandschen vijand *moest* worden verdedigd. Strikt genomen, zou de marine genoeg hebben aan *een* veilige oorlogshaven, tevens vluchthaven voor de koopvaardijvloot. Van dit organisatieplan wordt ook geene melding gemaakt in het rapport der commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1889, No 27.[1])

Over het aandeel, dat de Marine in de verdediging van Indië volgens den Minister van Koloniën — in 1880 — moest hebben is reeds in hoofdstuk IV gesproken.

De Schout-bij-Nacht van Alphen, Commandant der Zeemacht in Indië, ontwierp in December 1883 de volgende organisatie der oorlogsmarine aldaar. Volgens hem moest de oorlogsvloot in den Indischen archipel zijn samengesteld uit 2 pantserschepen, 2 snelloopende kruisers, 4 groote, 12 kleine oorlogsschepen benevens eenige rivierstoomers en 6 torpedobooten. Alvorens deze organisatie te ontwerpen, had de vlootvoogd de sterkte nagegaan der verschillende vreemde eskaders „in de wateren van Indië, China en Japan," waarna hij tot de overtuiging was gekomen, dat onze toen in den Indischen archipel aanwezige zeemacht „in numerieke sterkte" zelfs niet onderdeed voor de Britsche en zeker opgewassen was tegen die van alle andere mogendheden, „indien slechts de schepen van het auxiliair eskader strijders waren, die elk in den archipel te verwachten oorlogsschip gerust konden afwachten en indien de schepen der Indische militaire marine als oorlogsschip gelijke waarde hadden als de vaartuigen van gelijk charter der andere mogendheden." De Schout-bij-Nacht Binkes had echter in 1883 geschreven, dat *geen enkel schip* der Indische militaire marine in staat was, eenigen weerstand aan een der buitenlandsche strijders te bieden.[2]) De Schout-bij-Nacht van Alphen beweerde, dat de waarde der schepen van de Indische oorlogsmarine als *oorlogsschip* tegenover een buitenlandschen vijand *niet groot* was. Hoe luidde zijn oordeel over het auxiliair eskader? Onze ramtorenschepen waren licht gepantserd en bewapend met geschut van verouderde constructie. De snelheid dezer schepen onder stoom was hoogstens middelmatig en inrichtingen voor torpedo's en voor schrootvuur uit de marsen werden er aan boord gemist. Ook de toenmalige twee groote kruisers misten die inrichtingen benevens krachtig vuur op de einden. Zij

1) 's-Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1891.

2) *Nieuwe Rotterdamsche Courant*, 1883 en „De Koninklijke Nederlandsche Marine enz.", Rotterdam Nijgh en van Ditmar, 1888.

waren echter, volgens den Schout-bij-Nacht van Alphen vrij wel geëvenredigd aan de kruisers der andere mogendheden.[1])

Volgens den Schout-bij-Nacht, later Vice-Admiraal Binkes, van 1885—1888 Commandant der Zeemacht in Indië, was Engeland *de eenige mogendheid*, die bij oorlog met Nederland een landingsleger naar Java kon zenden, met het doel, onze bezittingen te veroveren, en dan nog alléén voor het geval, dat Nederland den oorlog zonder bondgenooten voerde of dat Engeland door het verslaan der vloot van onzen bondgenoot zoodanig meester was van de zee, dat het van die scheepsmacht niets meer te vreezen had. Dat landingsleger zou uit de Britsch-Indische bezittingen genomen en waarschijnlijk te Singapore bijeengetrokken worden. Het effectief dezer legermacht zou wel op zoodanig cijfer worden gebracht, dat het de getalsterkte onzer op Java geconcentreerde troepenmacht overtrof. Voor de andere mogendheden, waarmede Nederland in oorlog kon geraken, was, volgens Binkes, de uitzending van een landingsleger uit een der Europeesche havens om Java te veroveren, bijna eene onmogelijkheid. Deze mogendheden zouden, volgens hem, liever de sleutels van Java te Amsterdam gaan zoeken. Met de expeditiën, die Frankrijk vóór 1870 naar Cochin-China en Mexico had gezonden, had de vlootvoogd blijkbaar geene rekening gehouden. In 1895 zond Frankrijk eene expeditie tot verovering van Madagaskar. Over den toestand onzer vloot in Indië, met het oog op de verdediging tegen een buitenlandschen vijand, luidde het oordeel van Binkes zeer ongunstig. Werd nog in 1875 van deskundige zijde beweerd, dat niet *al* de schepen der Indische oorlogsmarine tegenover dien vijand onbruikbaar waren en sommige nog wel konden optreden tegen kleine vijandelijke kruisers, omdat zoowel Engeland als Frankrijk en Duitschland dergelijke kleine oorlogsschepen als de vaartuigen der Indische oorlogsmarine in de Indische zeeën hadden, waarvan slechts weinige voldoende zouden zijn om reeds onmiddellijk na het uitbreken van den oorlog de kustvaart en het verkeer in onze bezittingen te stremmen; werd toen nog van dezelfde bevoegde zijde beweerd, dat de buitenlandsche vijand niet bepaald zijne grootste en beste schepen naar onze Indische bezittingen zou zenden om onze vloot aldaar aan te vallen, maar de keuze zijner schepen ook voor een groot deel zou laten afhangen van de soort schepen, die hij te bestrijden zou hebben, en die vijand geene vloot bezat, speciaal ingericht of uitgerust om ons in onze koloniën aan te vallen, zoodat hij die schepen zal zenden, welke hij daartoe het geschiktst voorhanden heeft, zooals, behalve zijne transportvaartuigen, ongepantserde, niet diepgaande, snel stoomende schepen, met weinig, maar zwaar geschut bewapend, [2]) Binkes herhaalde als vlootvoogd in Indië, wat hij in 1883 als publicist had gezegd.[3]) De Indische militaire marine was, ondanks de daaraan ten koste gelegde groote uitgaven, niet in staat, aan een buitenlandschen vijand eenigen weerstand te bieden; zij zou gevaar loopen, door eene betrekkelijk geringe macht verslagen te worden. Het auxiliair eskader kon slechts tegen zoodanigen vijand optreden, doch even als de Indische oorlogsmarine bestond dit eskader in 1885 uit schepen, die in elk opzicht bij die des vijands te kort

1) Rapport van de commissie, benoemd bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1889, No. 27, s'-Gravenhage, Gebr. van Cleef, 1891.

2) Thierens, Beschouwingen over de zeemacht in Ned. O.-Indië, enz., 1875.

3) De Kon. Ned. Marine enz., Rotterdam. Nijgh en van Ditmar, 1883.

schoten, te licht bewapend en zeer kwetsbaar waren en geen vaart liepen. De toestand der Indische oorlogsmarine was in 1885 zoodanig, dat zij volgens Binkes niet in staat kon worden geacht, te beletten, dat geisoleerde vijandelijke eskaders den Indischen archipel doorkruisten, Batavia, Semarang en andere plaatsen brandschatten, een coup-de-main waagden om Soerabaja te vernielen of zich van een der buitenbezittingen meester maakten, zooals Poeloe Weh, Simaloer of Nias, ten einde er een kolenstation op te richten of ons zooveel mogelijk schade te berokkenen. Al werd de Indische oorlogsmarine op eene voldoende sterkte gebracht, dan zou zij, volgens Binkes, hare taak nog niet kunnen vervullen, zoolang zij niet in het bezit was van eene veilige toevluchtshaven, waar zij averijen kan herstellen, die zij in de gevechten met den vijand kan oploopen, en waar zij hare voorraad kolen en munitie kan aanvullen, in één woord eene haven, die alle benoodigdheden oplevert, waaraan eene vloot in tijd van oorlog zoo dringend behoefte heeft.

Op welk standpunt plaatste zich de Schout-bij-Nacht Binkes bij het stellen zijner eischen voor de maritieme verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand? Wil men de meening van anderen verstaan dan is het noodig, den maatstaf te kennen, waarvan zij zich hebben bediend, het standpunt te weten, waarvan zij zijn uitgegaan. Evenals de Vice-Admiraal Geerling had Binkes geen vrede met de hoofdbeginselen, die ten aanzien van de verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand door het Opperbestuur in het Koninklijk besluit van 2 Augustus 1853 voor het leger waren vastgesteld.

In de eerste plaats achtte hij eene geconcentreerde verdediging in het binnenland van Java eene anomalie, omdat ons leger dan, afgesneden van de hoofdplaatsen op de Noordkust, zich in een treurigen toestand moet bevinden tegenover een vijand, die meester is van den zetel van bestuur en in het bezit van alle hulpbronnen, die hem de zee en de groote handelsplaatsen kunnen geven. Er is dus geene enkele reden om aan te nemen, dat het vijandelijk leger gedecimeerd zal worden tengevolge van ziekten, vermoeienissen en moeilijkheden; terwijl dat wel het geval zal zijn met ons leger, dat in de binnenlanden van Java aan allerlei ontberingen zal zijn blootgesteld. Wanneer de vijand, voorloopig tevreden met hetgeen hij reeds bezit, en zooveel mogelijk een veldslag willende vermijden, ons leger ongemoeid laat, wel wetende, dat bij de vredesonderhandelingen zijne aanspraken op het bezit van geheel Java groot genoeg zullen zijn, wanneer hij met de voorname handelsplaatsen de helft van het eiland heeft bezet, dan is er, volgens Binkes, geen twijfel aan of ons leger zal genoodzaakt worden, den vijand den slag aan te bieden, dien het zorgvuldig vermeed, toen die slag nog met de beste kansen voor ons kon geleverd worden, namelijk zoo kort mogelijk na of bij de landing; terwijl die slag nu zal plaats hebben, nadat de vijand zich in zijne positiën heeft geconsolideerd en zijne operatiebasis kan verplaatst hebben naar de streek, waar hij wil ageeren. Evenals voor de vloot, is dus ook de toestand van het leger een wanhopige. De taak van het leger moet niet alleen zijn, Java te verdedigen, maar het moet den vijand ook terugdrijven, en noch tot het een, noch tot het ander is het, volgens Binkes, in staat. Wil het leger met kans van slagen Java verdedigen, dan moet het, volgens dezen vlootvoogd, niet naar het binnenland terugtrekken, maar zoodanig langs de kust

worden verdeeld, dat het de strooptochten van gelande vijandelijke troepenafdeelingen kan beletten.

Zooals bij de verdediging van alle eilanden, moet ook bij de verdediging onzer Indische bezittingen, volgens Binkes, de Marine de eerste en sterkste verdedigingslinie uitmaken, zoodat men er zeker van kan zijn, dat wanneer die linie niet bestaat of vernietigd is, de verdediging van Java door het leger het verlies van dat eiland eenigen tijd zal vertragen, maar niet zal kunnen beletten, dat het ten slotte toch verloren gaat. De Marine moet daarom zoo sterk worden gemaakt als onze financieele krachten, in verband met de eischen, die de verdediging van Nederland stelt, slechts eenigszins gedoogen. Hare schepen moeten voor eene goede verdediging aan twee eischen voldoen, namelijk met zwaar geschut bewapend zijn en in snelheid niet voor de schepen des vijands onderdoen. Zij moeten, zooals de Kapitein ter zee Gobée reeds had gezegd,[1]) door een *zoo groot mogelijk* aantal torpedobooten worden bijgestaan; terwijl er in de eerste plaats eene *gunstig gelegen* versterkte haven behoort te zijn. Zoowel de Schout-bij-Nacht Andreae als de Vice-Admiraal Geerling waren voor het behoud van Tjilatjap als *oorlogshaven*. Volgen Binkes is Tjilatjap daarvoor geheel ongeschikt en kan de plaats voor het doel eener toevluchtshaven niet dienen, ook al werden daarheen de maritieme inrichtingen van Soerabaja overgebracht, omdat Tjilatjap, zooals de Generaal van Swieten reeds had gezegd,[2]) te ver is gelegen van het vermoedelijk gevechtsterrein der Marine bij oorlog met een buitenlandschen vijand, d. z. de zeeën benoorden, benoordwesten en benoordoosten van Java, zoodat de schepen een belangrijk gedeelte van hun kolenvoorraad zouden moeten verstoken om de reis van en naar Tjilatjap te doen, en de ontredderde schepen, die er zich heen begeven, veel kans zouden loopen, in 's vijands handen te vallen. Volgens Binkes kan Tjilatjap gemakkelijk door eene kleine macht worden geblokkeerd; terwijl onze schepen er geene ruimte hebben om bij een aanval te kunnen manoeuvreeren. Binkes was dus voor Soerabaja, omdat de inrichtingen zich daar reeds bevinden, die de Marine noodig heeft, en de zeegaten, die toegang tot deze haven verleenen, slechts eene beperkte diepte hebben, zoodat de grootere vijandelijke schepen er niet binnen kunnen vallen. Die zeegaten kunnen, volgens Binkes, *gemakkelijk* worden verdedigd. Ten slotte heeft Soerabaja nog dit voordeel, dat onze vloot in de meeste gevallen steeds zoodanig kan manoeuvreeren, dat zij niet van die plaats wordt afgesneden, zoodat onze schepen deze plaats *zonder gevaar* kunnen bereiken; maar daarvoor moet zij ook van de landzijde worden versterkt, waarvoor, volgens Binkes, *geene zeer kostbare* werken noodig zullen zijn. Is Soerabaja versterkt en dus ook tegen een coup-de-main beveiligd en de vloot op eene redelijke sterkte gebracht van groote en goede, vaartloopende schepen met de noodige torpedobooten, dan kan zij geacht worden, in staat te zijn, de partiëele ondernemingen van vijandelijke eskaders te beletten. De vijand zal althans worden gedwongen, daarvoor eene veel grootere macht te bestemmen dan bij den tegenwoordigen toestand der Marine, met geene enkele plaats, waar zij zich kan terugtrekken, noodig zou zijn. Wordt aan de eischen van Binkes voldaan dan kan de vloot in Indië, ook in het, volgens hem, onwaarschijnlijke geval eener invasie, nog

1) T. C. Gobée, Brieven over de marine en kustverdediging, 1884.
2) J. van Swieten, De verdediging van Java, *Tijdschrift voor Ned.-Indië*, 1869.

veel tegenstand bieden en althans den vijand belangrijke schade toebrengen. Wat zou echter onze scheepsmacht moeten doen in den tijd, waarvan Binkes sprak, terwijl de hoofdmacht van ons leger, bij oorlog met een buitenlandschen vijand, in het binnenland van Java moest worden geconcentreerd, met eene onverdedigde haven van Soerabaja, eene nog niet behoorlijk bevestigde positie van Tjilatjap en eene onverdedigde positie van Batavia—Tandjong Priok?

1. De vloot zou zich in de eenige oorlogshaven, die toen (1884—1887) door den Commandant van het Indische leger werd gewenscht, d. i. Tjilatjap, kunnen opsluiten en medewerken tot de verdediging dier plaats, zoo noodig door de equipages der schepen te debarkeeren en bij het leger in te deelen. In dit geval zou evenwel de vloot met het leger eene weinig eervolle capitulatie te gemoet gaan.

2. De vloot zou kunnen beproeven, alleen, d. i. zonder hulp van het leger, Soerabaja te verdedigen. In dit geval zou zij zeker nog de meeste kansen hebben van succes, en, zoo zij geen succes had, althans op eene waardige wijze voor hare etablissementen ten onder gaan. Wanneer evenwel de Commandant van het Indische leger — zooals toen — die etablissementen niet meer door de landmacht wenschte te doen verdedigen, kon aan eene verdediging er van door de vloot, die geen verband zou houden met de operatiën van het leger, volgens het stelsel van verdediging van Java door de landmacht, geene waarde worden gehecht.

3. De vloot zou kunnen beproeven, de vijandelijke transportvloot, die het landingsleger overbrengt, zooveel mogelijk te benadeelen en de communicatie van den vijand met zijne operatiebasis te belemmeren. In dit geval zou onze scheepsmacht zich zooveel mogelijk moeten verspreiden en gevechten met de vijandelijke oorlogsschepen trachten te vermijden, daarvoor, zooals in eene brochure van 1846 werd aangegeven,[1] positie nemende aan de mondingen der rivieren op de Oostkust van Sumatra en de Westkust van Borneo en bij de verschillende eilandengroepen in de Chineesche zee om, wanneer zij de kans schoon ziet, zooals de Roo van Alderwerelt in 1866 schreef, de vijandelijke transportschepen aan te vallen en te vernielen.[2] Wanneer onze vloot in Indië in het bezit was van met weinig, doch zwaar geschut bewapende en snelvarende schepen alsmede van *een aantal* torpedobooten dan zou deze taak met eenige kansen van slagen door de Marine kunnen worden op zich genomen, en al zou zij ten slotte voor de overmacht des vijands moeten bukken, zij zou dezen toch belangrijk afbreuk kunnen doen en daardoor de taak van het leger verlichten. Zoolang onze vloot in Indië niet in het bezit is van dergelijke vaartuigen en nog slechts *een* torpedoboot telt, zal onze scheepsmacht, wanneer deze wijze van oorlogvoeren door haar wordt gevolgd, volgens Binkes, zeer spoedig een prooi des vijands worden of, in den grond geschoten, ondergaan zonder veel nut voor de verdediging.

De conclusie van Binkes luidde, dat de Indische scheepsmacht, in den toestand, waarin zij zich tijdens zijne vlootvoogdij bevond, het best deed, op grond van het ad 3 aangeteekende, om, met uitzondering van de 2 kruisers van het auxiliair eskader, het ad 1 aangegeven denkbeeld toe te passen en wanneer de Commandant van het Indische leger absoluut eene oorlogshaven Tjilatjap

1) F. C. J. van Swieten, Blik op de verdediging van Nederland's Oost-Indische bezittingen.
2) de Roo van Alderwerelt, Onze Zeemacht.

wenschte, zich aldaar te laten opsluiten. Wanneer de vaart van de 2 kruisers van het auxiliair eskader nog eenigszins met die der vijandelijke schepen overeenkwam dan moesten die kruisers trachten, den vijand op de communicatielijn met zijne operatiebasis te verontrusten. Op grond hiervan beschouwde Binkes de taak der Indische scheepsmacht, zooals deze tot 1888 was ingericht, bij eene verdediging van Java tegen een buitenlandschen vijand als eene wanhopige; want zij had de keuze, zich in eene nog niet behoorlijke versterkte zeehaven te laten opsluiten of zich door den vijand te laten vernielen, zonder veel nut voor de algemeene zaak.

De basis, waarop ons stelsel van verdediging in Indië tegen een buitenlandschen vijand rustte, deugde, volgens Binkes, niet. Zijne denkbeelden kwamen hierop neêr:

1. Hij geloofde niet aan eene *verovering* van Java als object van den buitenlandschen vijand.

2. Hij geloofde evenmin aan de mogelijkheid om Java met de beschikbare strijdkrachten afdoende te verdedigen en te behouden, wanneer de vijand dit eiland wilde veroveren.

3. Hij geloofde, dat wanneer het te doen is om het behoud onzer Oost-Indische bezittingen, de sleutels daarvan binnen de Amsterdamsche stelling liggen.

4. Hij vond het verkeerd, aan deze bezittingen eene verdedigbaarheid te willen geven, die door geene andere mogendheid van de hare werd verlangd en zelfs door Engeland, de koloniale mogendheid bij uitnemendheid, niet bereikbaar werd geacht. [1])

5. Hij vond het daarom verkeerd, hoogere eischen te stellen dan de *bescherming* van onze Oost-Indische bezittingen, en voornamelijk van Java, *tegen aanvallen van vijandelijke eskaders.*

6. Hij vond het daarom voldoende, wanneer maatregelen werden getroffen tot *beveiliging van de voornaamste kustplaatsen van Java tegen een coup-de-main.*

Op grond van deze stellingen, gaf Binkes den Gouverneur-Generaal van Rees in overweging om:

1. de tot dusver aan het stelsel van defensie voor Java gestelde voorwaarde om dit eiland *tot het uiterste* te verdedigen tegen een vijand, die de verovering daarvan beoogt, te doen vervallen; [2])

2. een defensieplan te doen ontwerpen, in verband met het beginsel om het eiland Java slechts tegen een *coup-de-main van eene vijandelijke vloot* te beveiligen, waarbij men zich ten doel stelt om door behoorlijke samenwerking van land- en zeemacht en voor zooveel mogelijk gebruik makende van de *Schutterij*, de toegangen tot de bestaande en te bestendigen maritieme inrichtingen te Soerabaja en verder de voornaamste kustplaatsen van Java aan een vijand te betwisten en voor een bombardement van de zeezijde en voor een *coup-de-main van een landingsleger van hoogstens 3000 man* te vrijwaren.

De Gouverneur-Generaal van Rees en de Minister van Koloniën Sprenger van Eijk konden zich met de denkbeelden van den Schout-bij-Nacht Binkes zeer goed vereenigen. De laatste schreef in 1886 aan de Tweede Kamer der

1) Zou Engeland geen hoogeren eisch voor de verdediging van Britsch-Indië tegen eene invasie van een Russisch leger stellen dan den door Binkes bedoelden? Wij weten wel beter.

2) Dit denkbeeld was reeds door den Vice-Admiraal Geerling verkondigd.

Staten-Generaal: „Wanneer ten aanzien van dit onderwerp nog veel onzekerheid heerscht, zoo is dit naar de meening van den ondergeteekende hoofdzakelijk hieraan te wijten, dat men, bij de veelvuldige beschouwingen over het vraagstuk der defensie, zich de kracht van den vijandelijken aanval altijd overdreven groot heeft voorgesteld. Immers, dit leidde tot het stellen van ontzaglijk hooge, bij geene mogelijkheid te vervullen eischen voor de defensie, en zoo bleven alle plannen ten slotte onuitgevoerd. De ondergeteekende heeft gemeend, de zaak van de defensie het best te dienen door de veronderstellingen omtrent de af te weren aanvallen tot bescheidener proportiën terug te brengen. Het gebied der veronderstellingen is natuurlijk onbegrensd, maar veel waarschijnlijkheid is er niet, dat men in Indië ooit tegen iets anders zal te verdedigen hebben dan tegen zoodanigen aanval van enkele vijandige oorlogsschepen, als men gewoon is een *coup-de-main* te noemen. Het komt dus aan op de vraag, welke havens tegen zoodanigen aanval te verdedigen zijn en hoe die verdediging en hoe die afwering van den vijand moet geschieden. Deze vraag is door den ondergeteekende in Indië aanhangig gemaakt en hij verwacht, dat zij spoedig beantwoord zal kunnen worden". [1])

Bij Koninklijk besluit van 31 Juli 1889 No 27 werd eene staatscommissie benoemd tot het uitbrengen van een advies omtrent de vraag of de indeeling der zeemacht in den Nederlandsch Oost-Indischen archipel overeenkomstig het Koninklijk besluit van 16 November 1866 No 80 (*Indisch Staatsblad* van 1867 No 56) al dan niet behoorde te worden bestendigd. In 1891 bracht deze commissie haar goed gesteld en duidelijk uitgewerkt rapport uit, dat gedrukt werd. [2]) De minderheid der commissie was van oordeel, dat de scheepsmacht in Ned.-Indië bij hare toenmalige samenstelling niet aan al hare verplichtingen en speciaal aan het gewichtigste deel van hare taak: de verdediging van onze bezittingen ter zee, het beschermen der Nederlandsche souvereiniteit en het handhaven onzer neutraliteit, kon voldoen. Dit was een gevolg van het Koninklijk besluit van 16 November 1866 No 80, dat eene gesplitste verantwoordelijkheid in het leven had geroepen ten opzichte van de in Indië te onderhouden scheepsmacht. [3]) Het besluit zelf had geene andere bedoeling dan de *finantieele* zijde van het vraagstuk der Indische zeemacht te regelen. Ofschoon wel eens het tegendeel is beweerd, hield dat besluit geene vaste bepalingen in omtrent de *samenstelling* en de *sterkte* der te onderhouden scheepsmacht, want art. 2 van het besluit schreef voor: de jaarlijksche vaststelling der sterkte van het *auxiliair eskader* en de *Indische militaire marine* voor het volgende jaar door de Ministers van Marine en van Koloniën, zoodat de sterktebepaling aan de wisselende inzichten van verschillende Ministers werd overgelaten. Eerst zou het auxiliair eskader uit 7, daarna uit 6, toen uit 4 schepen bestaan. [4]) De staatscommissie achtte een getal van 4 schepen te gering, de minderheid eene versterking der weermiddelen dringend noodig. „Zal het ons" — leest men in het rapport van 1891 — „al niet mogelijk zijn, eene zoodanige kracht ter zee te ontwikkelen, dat wij met kans op succes het hoofd zullen kunnen bieden aan eene vijandelijke vloot, door eene der

1) Memorie van Beantwoording der begrooting van Ned.-Indië voor 1887.
2) Te 's-Gravenhage bij de Gebr. van Cleef.
3) De Indische oorlogsmarine, *Indische Gids*, 1883.
4) In 1870 werd zelfs bepaald, dat het auxiliair eskader uit 3 schepen zou bestaan.

groote Zeemogendheden afgezonden, met het doel om zich van onze bezittingen meester te maken, zeker moet toch aan de Nederlandsche Zeemacht de eisch worden gesteld, dat zij de koloniën kan beschermen tegen aanvallen van een vijandelijk eskader, dat belangrijke schade zoude kunnen aanrichten door onze handelsschepen te nemen, brandschattingen te heffen, de kustplaatsen te bombardeeren, enz." De staatscommissie van 1889 wilde onze maritieme strijdmiddelen in Indië meer in overeenstemming brengen met de eskaders, die de vreemde mogendheden „onder gewone omstandigheden in de onze Indische bezittingen omringende zeeën onderhouden en die wij dus, ingeval van oorlog, in de eerste plaats het hoofd zullen moeten bieden. Ook de mogelijkheid om onze neutraliteit te kunnen handhaven, vordert de aanwezigheid van een grooter aantal strijdbare bodems dan het *viertal*, waaruit in de latere jaren het auxiliair eskader was samengesteld; te eerder, leest men in het rapport van bovengenoemde commissie, omdat, kon men vroeger nog in zekere mate op den steun der schepen van de Indische oorlogsmarine rekenen, deze thans door de omwenteling, die in de laatste jaren op het gebied van de strijdmiddelen ter zee heeft plaats gehad, alle gevechtswaarde tegenover moderne oorlogsschepen hebben verloren. De staatscommissie wijst vervolgens op de zucht naar koloniaal bezit, die in de laatste jaren bij de verschillende natiën meer en meer aan den dag treedt, de vreemde nederzettingen, die onze koloniën hoe langer hoe meer omringen, de uitbreiding van de Chineesche en Japansche zeemacht, de gunstige ligging van sommige eilanden in den Indischen archipel als strategische punten en voor *kolenstations* voor enkele mogendheden [1]) en de grootere kansen voor het ontstaan van internationale quaestiën dan in vroegere jaren, als gevolg van de groote belangen, die verschillende zeemogendheden langzamerhand in de Aziatische zeeën hebben gekregen, om te concludeeren, dat eene gezonde politiek vordert, in onze koloniën, ter handhaving van onze neutraliteit en tot het beletten eener schending van grondgebied, eene betrekkelijk groote scheepsmacht te ontwikkelen.

De Minister van Marine Jansen sprak in 1892 in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat de verdediging van al onze bezittingen tegen een overmachtigen vijand boven het bereik van een klein land als Nederland was. Al onze krachten moesten ingespannen worden om een aanval af te weren, ondernomen met middelen, die de onze niet te veel overtreffen. Vooral moest onzerzijds worden gewaakt, dat door den vijand met geringe middelen onberekenbaar nadeel werd toegebracht. Werd een aanvaller genoodzaakt, groote kracht te ontwikkelen door de aanwezigheid van eene strijdbare macht onzerzijds, dan is er reeds veel gewonnen, want ook zelfs voor groote mogendheden heeft het bijeenbrengen van eene aanzienlijke macht in het verre Oosten bezwaren, die niet licht te tellen zijn. De taak onzer oorlogsmarine in Indië moest, volgens dezen Minister, zijn:

1. de kleine oorlogsschepen, de mail- en paketbooten te beschermen;
2. de gemeenschap met de buitenbezittingen te verzekeren;
3. de kustplaatsen tegen coups-de-main te beschermen:

---

1) In 1887 werd het eiland Simaloer (Poeloe Babi) gedurende drie weken door een groot Russisch oorlogsschip bezocht o.m. tot het verrichten van hydrographische en topographische opnemingen.

4. de transportvloot des vijands te harceleeren, die het landingsleger naar Java overbrengt; en

5. de vijandelijke macht op het moment der landing in de flank aan te vallen en daardoor het debarkement te bemoeilijken of onmogelijk te maken.[1])

De Minister Jansen was van oordeel, dat „zoowel voor Nederland als voor Indië" — wat het grootste charter van schepen voor onze marine betrof — met *een* type kon worden volstaan, dat gerekend kan worden te behooren tot de *kustverdedigingsvaartuigen*, en meende voorts, dat het voldoende was, het auxiliair eskader te doen bestaan uit 3 „moderne schepen", 1 éclaireur — zegge *een* voor den uitgebreiden Indischen archipel — en een *vijftal* visch-torpedobooten.[2])

Bij Koninklijk kabinetsrescript van 1892 werd eene „beslissing" genomen ten opzichte van het sedert jaren aanhangige vraagstuk der verdediging van Nederlandsch-Indië tegen een buitenlandschen vijand. Toen is o.m. beslist. dat Batavia met Tandjong Priok als „operatiebasis voor de Marine" zou worden aangenomen. Deze basis zal dus in de nabijheid van den *niet* te verplaatsen zetel van bestuur komen. Voor de technische uitvoering van die beslissing is echter zeven jaren na dato nog niets gedaan. Die basis zal toch versterkt en in tijd van oorlog verdedigd moeten worden. De vraag is dus gewettigd: wat wenscht men van eene maritieme positie Batavia—Tandjong Priok te maken? Waaruit eene andere vraag volgt: wat is, in verband met die basis, voor de toekomst ten aanzien van de maritieme positie Soerabaja beraald? Aan de Staten-Generaal zijn, naar aanleiding van dat Koninklijk kabinetsrescript van 1892, de noodige stukken ter kennisneming gezonden, doch deze waren, naar het oordeel van den Minister van Koloniën, „natuurlijk niet voor openbaarmaking vatbaar." Tot dusver weet men slechts, dat de zetel van bestuur te Batavia—Buitenzorg blijft en de samentrekking van een aanzienlijk deel der veldtroepen van het leger „in de onmiddellijke nabijheid" van dien zetel o.m. verband houdt met het „stelsel van defensie tegen een buitenlandschen vijand", tengevolge waarvan sedert eenige jaren begonnen werd aan de oprichting van een permanent troepenkampement te Tjimahi in de Preanger regentschappen op Java, waardoor steeds eene niet onbeduidende strijdmacht „in de nabijheid van den zetel des Bestuurs onder de hand der Regeering zal zijn." Tjimahi ligt echter niet in de „onmiddellijke" nabijheid van Buitenzorg of Batavia, maar wel van Bandong. De vraag mag dus gesteld worden: is den Gouverneur-Generaal van Ned.-Indië bij meergenoemd kabinetsrescript de bevoegdheid verleend om in tijd van oorlog den zetel van bestuur, in den door den Gouverneur-Generaal O. van Rees bedoelden zin, langs Batavia—Buitenzorg—Tjipanas—Tjiandjoer tot Bandong ambulant te maken? Zooveel blijkt thans reeds uit het in 1892 aangenomen „stelsel", dat het centrum der verdediging van Midden- naar West-Java is verplaatst. „De verouderde vestingwerken te Willem I" zijn „komen te vervallen" en „de waardelooze fortificatiën in de stelling Tjilatjap" zijn „opgeheven", terwijl de werken op Noesa Kembangan evenals de lunetten No's. 1 en 3 te Semarang, uit de lijst

1) Handelingen der Staten-Generaal, 2e Kamer, 1892—1893, pag. 626. De taak der Marine in 't algemeen werd omschreven in de Memorie van Toelichting op de begrooting van Marine voor 1893.

2) Memorie van Toelichting op de begrooting van Marine voor 1893, pag. 5 en 7.

van versterkingen zijn geschrapt. De vesting Willem I blijft slechts, „voor zooveel noodig, als *defensief kampement* tegen een inlandschen vijand" bestaan. [1] Het centrum der verdediging in *West-Java* gevestigd zijnde, was het dus rationeel, ik zeg niet te Batavia—Tandjong Priok, maar ook in *West-Java* de *operatiebasis der Marine* te vestigen.

De in 1894 opgetreden Minister van Marine Jhr. van der Wyck schreef omtrent de bestemming der Indische oorlogsmarine o. m.:

„In Oost-Indië is de zeemacht geroepen om een uitgestrekt eilandenrijk — dat van alle zijden, langs vaarwaters, die met behulp van goede zeekaarten over 't algemeen veilig te bevaren zijn, met schepen kan worden aangevallen en waarin vele veilige baaien, reeden en ankerplaatsen worden aangetroffen — nagenoeg zelfstandig tegen onverhoedsche aanvallen te beschermen. Al neemt men aan, dat in den tegenwoordigen tijd, bij de bestaande politieke verhoudingen in Europa, een aanval op onze Indische bezittingen met het doel om die te veroveren, niet licht zal worden ondernomen, noch door andere mogendheden lijdelijk zal worden aangezien, stellig moet worden verwacht, dat, worden wij onverhoopt in een oorlog gewikkeld, onze vijand eenige snelvarende kruisers, zooals die in den laatsten tijd voor den oorlog in verre gewesten zijn en worden gebouwd, naar onzen archipel zal zenden om onzen handel afbreuk te doen, onze scheepvaart te vernietigen, kustplaatsen te molesteeren, enz. Mocht een vijandelijk eskader, met of zonder transportvloot, onzen archipel komen bedreigen, dan zullen wij die scheepsmacht moeten bevechten, en ook dan zal weêr groote snelheid een belangrijk voordeel opleveren, omdat de schepen, die het snelst varen, de keuze zullen hebben van het gunstige oogenblik voor den strijd. Ook is het zeer goed denkbaar, dat wij tijdens een oorlog, waarin wij niet zijn betrokken, genoodzaakt zullen worden om onze neutraliteit door schepen van beide oorlogvoerende partijen te doen eerbiedigen, en ook in dit geval zullen wij hoogst waarschijnlijk met kruisers te doen hebben".

„In al deze omstandigheden hebben wij dus in Oost-Indië het meest behoefte aan snelvarende schepen, die krachtig tegen de te verwachten vijandelijke of oorlogvoerende schepen kunnen optreden".

„Ten einde zoo lang mogelijk in zee te kunnen blijven is tevens een ruime kolenvoorraad aan boord noodig. Pantsering en zwaar geschut zijn voor onze schepen *daar* minder noodig dan *hier*, ook met het oog op de schepen, welke wij dáár voor den aanval kunnen verwachten, terwijl bovendien hooge eischen te dezen opzichte niet met den eisch van groote snelheid zijn te vereenigen, zonder aan de schepen afmetingen te geven, die voor ons geheel ongeschikt zouden zijn. Men komt dus van zelf tot het besluit, dat het kruisertype, hetwelk zich door groote snelheid onderscheidt, voor het auxiliair eskader in Indië het meest gewenscht is. Dit type eigent zich tevens het beste voor den algemeenen dienst". [2]

„Hadden wij in Oost-Indië niet anders te vreezen dan een aanval van een zeer overmachtig vijandelijk eskader, met of zonder transportvloot, dan zou

1) Koloniaal Verslag 1893, pag. 44, Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1893, pag. 32, Gedrukte stukken der Tweede Kamer, zitting 1892—1893, 4, No. 7, Handelingen der Staten-Generaal, Eerste Kamer. 1896—1897, pag. 245.

2) Memorie van Toelichting op de begrooting van Marine voor 1895.

inderdaad de vraag gewettigd zijn, of, met het oog op de ons ten dienste staande krachten en middelen, het wel verstandig ware, te trachten, daar (onze) schepen tegenover te stellen. Maar dat geval is een der meest onwaarschijnlijke; men moet alsdan aannemen, dat wij alleen, zonder bondgenooten, in een oorlog met eene groote zeemogendheid worden gewikkeld en andere mogendheden lijdelijk zullen aanzien, dat onze overzeesche bezittingen de kans loopen om in andere handen over te gaan, en dat is schier ondenkbaar".

De „andere gevallen van aanval" hebben wij veel meer te vreezen, „en daarin kunnen wij ongetwijfeld met succes optreden, als onze schepen goed zijn". [1])

„Worden wij betrokken in een oorlog tusschen Europeesche zeemogendheden dan zijn in den aanvang geene krachtige aanvallen op onze bezittingen te verwachten. De oorlogvoerende partijen zullen toch in de eerste plaats trachten, het hoofddoel van den zeeoorlog te bereiken: zich de suppremátie ter zee te verzekeren."

„Daartoe zullen zij het gros hunner vloot zooveel mogelijk versterken om dat van den tegenstander te slaan. Eerst daarna kan de overwinnaar trachten, de vruchten zijner overwinning te plukken door zich meester te maken van de bezittingen zijner tegenstanders."

„In het eerste tijdperk van den oorlog kunnen wij dus in den Archipel enkele lichte kruisers verwachten om de maatregelen van voorbereiding tot het afslaan van een eventueelen aanval te bemoeilijken. Daaronder zullen voorkomen troepenvervoer en opkomst van de kleine stoomers der Indische militaire marine naar Java." Is Indië in het bezit van de door den Minister voorgestelde „6 snelle beschermde kruisers" dan „kan aangenomen worden, dat die kruisers „met eene goed gedekte bewapening, de veilige uitvoering dier verrichtingen zullen verzekeren."

„Zijn deze maatregelen beëindigd dan wordt het de plicht van de scheepsmacht, de gemeenschap met de buitenbezittingen open te houden, opdat de Regeering zoolang mogelijk op de hoogte kunne blijven van hetgeen er in den Archipel omgaat en in staat zij, woelingen onder de bevolking, voor zoover de omstandigheden toelaten, tegen te gaan. Aan dezen dienst gaat het beschermen van kustplaatsen gepaard. Deze kunnen blootstaan aan brandschattingen, gedwongen worden levensbehoeften, steenkolen, zelfs menschen te leveren; de wetenschap van onverwacht overvallen te worden kan den vijand daarvan weerhouden." De Minister zegt, dat ook „voor deze diensten" het aantal der door hem voorgestelde kruisers voldoende wordt geacht, „doch dit geheel is voorzeker voor het te bereiken doel een minimum; en vermoedelijk zullen die diensten alleen uitgeoefend kunnen worden nabij de hoofdtoegangswegen tot onze bezittingen."

„Zijn onze bondgenooten in den strijd om het meesterschap ter zee in de minderheid gebleven, dan kan een sterk vijandelijk eskader, waaronder pantserschepen, in den Archipel verwacht worden en zal zich onze verdediging wel tot Java moeten bepalen."

Onze vloot is niet zoo sterk te maken, dat zij zulk een eskader slag kan leveren. Zij zal hare kracht moeten zoeken in het harceleeren van den vijand

---

1) Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Marine voor 1895.

om aldus zijne krachten te verminderen, naarmate hij zijn object nadert. Zij is daartoe in staat wanneer zij samengesteld is uit, zelfs met moeilijke zee en harden wind, zeer snel loopende kruisers, die niet tot eene actie te dwingen zijn en niet genoodzaakt kunnen worden, zich in onze havens terug te trekken". [1])

De Minister van der Wyck wilde aan de scheepsmacht in Indië de navolgende taak opdragen bij de landsverdediging:

1. het beschermen van de kleine oorlogsschepen, mail- en paketbooten;
2. het verzekeren van de gemeenschap met de buitenbezittingen;
3. het beschermen van de kustplaatsen tegen coups-de-main;
4. het harceleeren van de transportvloot, die een vijandelijk landingsleger naar Java overbrengt, en deze op het oogenblik der landing in de flank aan te vallen en daardoor het debarkement zooveel mogelijk te bemoeilijken of onmogelijk te maken;
5. de handhaving der neutraliteit. [2])

De Minister had dus — behalve het aangeteekende ad 5. dat in het hier behandelde geval niet genoemd had mogen worden — hetzelfde voorgesteld als de Minister van Marine Jansen in 1892. [3]) Tot toelichting schreef hij o.m.

„Wil de vijand volstrekt meester zijn ter zee alvorens eene transportvloot te zenden, dan zal hij op eenigerlei wijze moeten trachten, onze kruisers op te sluiten of onschadelijk te maken. Dit kan hem alleen gelukken met een grooter getal snellere en sterkere schepen dan wij bezitten. Eer deze voor dat doel bestemd kunnen worden en in den Archipel aangekomen zijn, zal er geruime tijd verloopen; de zending van de transportvloot zal dus aanmerkelijk vertraagd worden".

„Wenscht hij deze vertraging te ontgaan dan kan hij de transportvloot niet anders dan door talrijke schepen beschermd, overbrengen".

„Zulk eene vloot toch is veelal samengesteld uit geheel ongelijksoortige schepen, welker gezagvoerders aan het gezamenlijk navigeeren in geenen deele gewend zijn. Zij beslaat eene groote uitgestrektheid en is derhalve moeilijk aan te voeren en bijeen te houden, en van storing der vlootorde, van een aanval door eene in verhouding tot de geleidende schepen geringe macht zijn groote gevolgen te wachten". In aanmerking genomen, dat voor dit doel niet altijd alle *kruisers* beschikbaar kunnen worden gesteld, moest de door dezen Minister voorgestelde formatie van 6 kruisers, ofschoon voldoende, ook in dit geval als minimum worden beschouwd.

„Mochten wij onverhoopt niet als bondgenoot, maar geheel op onszelven een oorlog hebben te voeren tegen eene zeemogendheid van beteekenis dan zullen wij ons moeten bepalen tot het verdedigen van het grondgebied, dat tot verdediging wordt aangewezen, op de wijze, welke bij de verdediging van het moederland zal worden gevolgd. Van de plaatselijke verdedigingsmiddelen zal dan veel gevergd worden, terwijl de kruisers goede diensten zullen kunnen bewijzen tegen die van den aanvaller, wiens scheepsmacht voor een groot deel uit kruisers zal bestaan."

„De diensten, onder 2 en 3 genoemd, zullen dan gedeeltelijk onvervuld

---

1) Memorie van Toelichting op de begrooting van Marine voor 1897.

2) Memorie van Toelichting op de begrooting van Marine voor 1897.

3) Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1892—1893, pag. 626.

blijven; die onder 1 kunnen verricht worden, indien er slechts tijdig bevelen voor gegeven worden; ten opzichte van die onder 4 genoemd, geldt hetzelfde als reeds hierboven is gezegd."

Verder schreef die Minister:

„Ten aanzien van den onder 4 gestelden eisch zij opgemerkt, dat een vijand het niet licht zal wagen, een leger naar Java te zenden, zoolang hij niet geheel meester is ter zee Immers op het lange traject, dat de transportvloot moet doorloopen, om, zelfs van de dichtst bij Java gelegen plaatsen, dat eiland te bereiken, kunnen eenige snelloopende en goed bewapende schepen haar, vooral gedurende den nacht, groote verliezen toebrengen en de geheele onderneming doen mislukken."

„De vijand moet daarom, alvorens op Java de eindbeslissing van den strijd te komen zoeken, onze schepen hebben vernietigd, en dat is tegenover een homogeen en snelloopend eskader, beschikkende over een grooten kolenvoorraad en daardoor weinig gebonden in zijne bewegingen, geene gemakkelijke zaak en alleen te bereiken door het gebruik maken van een veel grooter aantal en van sneller loopende kruisers dan wij bezitten."

„Zijn in Indië zes kruisers aanwezig van het gewenschte type (*Holland*) dan mag worden aangenomen, dat er geruime tijd zal verloopen, alvorens een vijand eene transportvloot naar Java kan zenden en dat die tijd voldoende zal zijn om het Indisch legerbestuur in staat te stellen, de verdedigingsmiddelen te concentreeren en te vermeerderen, zoodat een aanval met gerustheid kan worden afgewacht."

„Zijn wij alleen in oorlog met Japan of China, zoodat men in Nederland de handen vrij heeft, dan geeft het winnen van tijd daarenboven de gelegenheid, onze scheepsmacht in Indië uit Nederland te versterken, in welk geval het bezit van kruisers als die van het gewenschte type een groot voordeel is, daar deze schepen in 28 dagen Batavia kunnen bereiken."

„Bij het handhaven onzer neutraliteit zullen de hoofdkolenstations buiten Java gelegen (Padang, Poeloe Weh, Makasser, enz.) herhaaldelijk bezocht moeten worden en zullen de hoofdverkeerswegen (Straat Soenda, Banka en Makasser) dienen te worden geobserveerd. Ook voor dit doel is het genoemde getal van *zes* kruisers stellig noodig." [1])

De redenen, waarom in Indië, ook in geval van handhaving der neutraliteit en van oorlog met een buitenlandschen vijand, *kruisers* boven *pantserschepen* zijn te verkiezen, werden door dezen Minister van Marine reeds in 1894 uiteengezet. [2])

In hoofdzaak overeenkomstig de voorstellen van de in 1889 benoemde staatscommissie voor de Indische marineaangelegenheden [3]) werd bij Koninklijk besluit van 27 Juli 1896 (*Nederlandsch Staatsblad No. 141*) eene *regeling* voor de Indische Marine vastgesteld, die Indië ruim *f* 1.000.000 per jaar meer zal kosten dan die van 1866. Bij deze regeling is de formatie der Marine in Indië bepaald op:

1) Memorie van Toelichting op de begrooting van Marine voor 1897.

2) Memorie van Toelichting en Memorie van Beantwoording (Tweede Kamer) betreffende de begrooting van Marine voor 1895.

3) Zoo schreef de Minister van Koloniën, maar dit is niet juist. Zie Handelingen der Staten-Generaal, Eerste Kamer, 1896—1897, pag. 183 en 184.

6 *krachtige* oorlogsschepen, elk met ongeveer 276 koppen Europeesche en ongeveer 61 koppen inlandsche bemanning, *alle in dienst*;

15 *kleine* oorlogsschepen, waarvan 10 *in vredestijd in dienst*, met eene gemiddelde bemanning voor elk van ongeveer 68 Europeanen en ongeveer 29 inlanders, en 5 *in reserve of herstelling*; in oorlogstijd worden zij naar gelang van de behoefte aan personeel voor de schepen en vaartuigen, hierna genoemd, buiten dienst gesteld;

de noodige schepen en vaartuigen voor de verdediging van havens of van toegangen naar havens of reeden in Nederlandsch-Indië; en

2 wachtschepen, met eene gemeenschappelijke bemanning van ongeveer 244 Europeanen en ongeveer 80 inlanders, en 2 opnemingsvaartuigen (stoomschepen) met eene bemanning elk van ongeveer 22 Europeanen en ongeveer 59 inlanders.

Met een stat van ongeveer 10 Europeanen en eene bovenrol van 132 Europeanen en ongeveer 86 inlanders, zal de koppensterkte der Marine in Indië dan zijn ongeveer 2766 Europeanen en ongeveer 940 inlanders, eene sterkte, niet veel verschillende van de in 1896 bestaande. De nieuwe formatie is op de navolgende overwegingen gebaseerd:

1. dat het noodig is, de eischen aan maritieme strijdmiddelen te matigen, zoowel wegens de kosten als wegens de bezwaren, die voor de geregelde aanvulling van het Europeesch personeel in Indië zouden ontstaan, indien dit tot te groote sterkte werd opgevoerd;

2. dat niet mag worden gerekend op eene eenigszins belangrijke, zij het ook eene tijdelijke versterking van de zeemacht in Indië, door uitzending van schepen boven de eenmaal aangenomen sterkte, zoodat het gewenscht is, een vrij groot aantal kleine schepen in Indië in reserve te hebben, die, zoo noodig, kunnen worden bemand uit de equipages der groote schepen;

3. dat het niet gewenscht moet worden geacht, in de formatie der Indische oorlogsmarine bepaalde typen voor de schepen vast te stellen;

4. enz. [1]

5. dat het auxiliair eskader los moet zijn van de verdediging van havens of van toegangen naar havens of reeden, zooals reeds in 1894 door den Minister van Koloniën werd gezegd; [2]

6. dat het niet wel mogelijk is, nu reeds aan te geven het aantal schepen en vaartuigen, uitsluitend bestemd tot verdediging van havens of van toegangen naar havens of reeden in Nederlandsch-Indië, [3] omdat omtrent het vraagstuk der defensie nog geene beslissing is genomen; [4] terwijl het niet gewenscht schijnt, daarop met de vaststelling der geheele formatie van de oorlogsmarine in Indië te wachten, daar het materieel voor de *havenverdediging* in gewone tijden buiten dienst zal zijn en in oorlogstijd bemand wordt met personeel, afkomstig van buiten dienst gestelde schepen der zoogenaamde Indische militaire marine.

---

1) Dit punt handelt over de bestemming der zeemacht, die reeds vroeger is medegedeeld.

2) Memorie van Beantwoording aan de Tweede Kamer betreffende de begrooting van Ned.-Indië voor 1895.

3) Dus niet speciaal of alleen voor *Java*.

4) Hier deelt de Minister van Koloniën mede, dat de „beslissing" op het defensievraagstuk *nog niet* genomen is, terwijl zijn voorganger in 1892 en 1893 had medegedeeld, dat de „beslissing" *wel* genomen was. (Zie boven)

Bij deze formatie blijft het beginsel behouden, aangenomen bij het Koninklijk besluit van 16 November 1866 No. 80 ten aanzien van het *materieel* voor Nederland en Indië. [1])

De opvolger van den Minister van der Wyck, de heer Jansen, schreef in 1897, dat de verdediging van Indië tegen een buitenlandschen vijand „gedeeltelijk" door *gepantserde schepen* moest geschieden. „Nederland kan met beperkte middelen in zijne Indische bezittingen slechts eene betrekkelijk geringe scheepsmacht onderhouden en het moet dus een ernstig streven zijn om dat smaldeel uit een offensief en defensief oogpunt zoo krachtig mogelijk te maken. Groote snelheid is zeker een niet licht te stellen eigenschap, maar zij alleen bepaalt niet de waarde van een oorlogsschip, en zij mag, althans bij schepen van het auxiliair eskader, niet verkregen worden ten koste van bewapening en bescherming. Zullen de groote gepantserde schepen, de strijders der zeemogendheden van den eersten rang, die in een Europeeschen oorlog de kern der vloten zullen uitmaken, niet in Indië optreden, wel moet men daar verwachten gepantserde kruisers of groote gedekte kruisers, waartegen onze kruisers niet opgewassen zijn, doch die juist in een klein pantserschip een geduchten tegenstander zouden vinden." Vooral daarom was deze Minister van oordeel, dat in het auxiliair eskader geene *gepantserde schepen* mogen worden gemist. Hij erkende gaarne de waarde der *kruisers*, door den Minister van der Wyck in aanbouw gebracht, maar hij had de overtuiging, dat naast die vaartuigen schepen zullen moeten optreden, *beter beschermd* en *zwaarder bewapend*. [2])

De opvolger van den heer Jansen was de Vice-Admiraal Jhr. Roëll, oud-Commandant der Zeemacht in Oost-Indië, waarvan hij in 1893 een reorganisatieplan had ontworpen. In zijn openbaar optreden had hij zich steeds geschaard aan de zijde van den Minister Jansen. Dit bleek o.m. uit zijne betuiging van adhaesie aan dien minister, toen hij nog Commandant der Zeemacht in Indië was, betreffende het door den heer Jansen voorgestelde type van oorlogsschip voor Indië, alsmede uit na zijne pensioneering gepubliceerde beschouwingen. [3]) Hij was dus geen geestverwant van zijn ambtsvoorganger. „Met het stelsel van de verdediging van Indië van den Minister van der Wyck" — zeide hij — „kan ik mij niet vereenigen. Een eskader van zes pantserdekschepen, als die Minister bedoelde, acht ik niet voldoende om onze souvereiniteit in Indië te handhaven; ik meen, dat daartoe ook zwaardere schepen noodig zijn." Dat wil zeggen geene *zware* slagschepen; deze — zoo sprak de Minister Roëll — „zullen wij wel nooit kunnen hebben, [4]) omdat zij te veel geld kosten en niet binnen het marine-etablissement te Soerabaja, „onze eenige refugehaven," kunnen komen.

Had hij als Commandant der Zeemacht in Indië voorgesteld, het auxiliair eskader te doen bestaan uit 4 gepantserde schepen (*pantserschepen*) en 2 kruisers (*pantserdekschepen*), als Minister wenschte hij, in verband met het

---

1) Memorie van Toelichting op de begrooting van Ned.-Indië voor 1897.

2) Memorie van Antwoord op de begrooting van Marine voor 1898, pag. 3. Deze Minister liet dus het beginsel van een *homogeen eskader*, door zijn voorganger aanbevolen, los.

3) Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1892—1893, pag. 626, Roëll, De Zeemacht in Oost-Indië. 1895, Verslagen der Marinevereeniging, 1896—1897, No. 2, pag. 133—138.

4) Handelingen der Staten-Generaal. Tweede Kamer, 1897—1898, pag. 786.

reeds bestaande materieel, die scheepsmacht — in overleg met den Minister van Koloniën — te doen bestaan uit 2 pantserschepen en 4 pantserdekschepen. Zijn opvolger in het commando der zeemacht in Indië, de Vice-Admiraal Kruijs, wilde het auxiliair eskader samengesteld hebben uit 4 pantserschepen en 6 pantserdekschepen. Beiden hadden in hunne organisatieplannen voor de Indische oorlogsmarine, evenals hun ambtsvoorganger, Vice-Admiraal ten Bosch, op 10 *torpedobooten* gerekend. Als Minister kon de heer Roëll die hooge eischen niet handhaven; doch al kunnen onze personeele en finantieele krachten niet gedoogen, dat onze oorlogsvloot ook in Indië eene andere dan zeer secundaire plaats inneemt onder de oorlogsvloten der zeemogendheden, toch zal Nederland ook in de koloniën enkele krachtige, zeewaardige schepen moeten bezitten, zullen onze rechten en belangen buiten Europa op eene wijze beschermd en geëerbiedigd worden als met het oog op ons uitgebreid en belangrijk koloniaal bezit mag worden gevorderd. Volgens de drie laatste Ministers van Marine was het met den toestand van het auxiliair eskader treurig gesteld, terwijl de gebeurtenissen der laatste jaren in Oost-Azië niet alleen de belangrijkheid, maar vooral de kwetsbaarheid dier koloniën meer dan vroeger in een helder licht hadden gesteld.

Bij de aanzienlijke vermeerdering, welke de maritieme middelen van verschillende mogendheden in de aan Ned.-Indië grenzende zeeën in den laatsten tijd hebben ondergaan, „komt Nederland" — volgens den Minister Roëll — ook in Indië „hoe langer hoe meer in dezelfde positie als in Europa, namelijk van niet in staat te zijn eene zeemacht te onderhouden, sterk genoeg om zich in open zee te meten met de eskaders, die een vijand aldaar reeds kort na het uitbreken van den oorlog zoude *kunnen* doen optreden". Kon vroeger, ja zelfs nog in 1894 door den toenmaligen Minister van Marine, met eenig recht worden beweerd, dat men in Indië „grootendeels slechts schepen van het type onzer kruisers als tegenstanders kon verwachten", sedert is niet alleen Japan bezig eene geduchte oorlogsvloot in het leven te roepen, doch hebben ook alle Europeesche koloniale mogendheden en de Noord-Amerikaansche republiek hare vloten in Oost-Azië aanzienlijk versterkt.

Onze pantserdekschepen zullen — ofschoon zeer geschikt voor *sommige* oorlogsdiensten en volkomen op hunne plaats bij het auxiliair eskader — niet tevens in staat zijn, „eene kleine vijandelijke divisie, gedeeltelijk uit pantserschepen bestaande, te bestrijden". „Waar thans het streven merkbaar is" — zeide de Minister Roëll — „om steeds grootere, zoowel gedekte als gepantserde kruisers te bouwen, moeten wij", — door Soerabaja, „onze eenige refugehaven" — „in den diepgang en dus in de afmetingen onzer schepen beperkt zijnde, onze kracht zoeken in betrekkelijk kleine, gepantserde en zwaarder bewapende schepen".

De pantserdekschepen (kruisers) „moeten hunne groote kracht vinden in hunne snelheid, die het hun mogelijk maakt, den sterkeren, doch minder snellen tegenstander te ontwijken, en zullen uit den aard der zaak (?) somtijds te kort schieten in het beletten van handelingen van vreemden, strijdig met de rechten van den Staat, waarvan ongewenschte inmenging in onze aangelegenheden een gevolg kan zijn". Volgens den Minister Roëll kan deze taak beter aan pantserschepen worden opgedragen. Deze pantserschepen, die elk ± *f* 4.200.000 kosten, moeten, behalve „alleen varende vijanden onze souvereini-

teitsrechten" doen „eerbiedigen", zelfstandig . . . . . „tegen te verwachten alleen of in kleine divisiën varende vijandelijke schepen" optreden. Hoe zal dat optreden moeten plaats hebben? „Een optreden toch in open zee van ons betrekkelijk klein Indisch eskader, zich vrij in den archipel bewegende, los van de verdediging van havens of reeden en van de toegangen uit zee naar Soerabaja, zonder refuge-havens of beschermde reeden in de nabijheid, tegen eene vijandelijke vloot, al of niet eene transportvloot begeleidende", achtte de Minister Roëll „niet zonder bedenking". Naar zijne meening „zoude bij goede waakzaamheid van den vijand een dergelijk ageeren onzerzijds òf weinig nut opleveren òf spoedig verlies van materieel ten gevolge hebben zonder daaraan geëvenredigde voordeelen op te leveren". Zoolang „de vijand niet met groote kracht opdaagt", kan onze oorlogsmarine, „hetzij in divisiën, hetzij met afzonderlijke schepen, op de wijze door de Indische regeering aan te geven, in zee optreden; maar later, als de vijand te machtig en verovering van Java het object wordt, moet de marine, de eigenlijke landsdefensie aan de landmacht overlatende, trachten den hoofdtoegang tot onze eenige refugehaven zoodanig open te houden, dat de gelegenheid voor onze oorlogsschepen om die uit en in te gaan en van daar uit den vijand afbreuk te doen, zoolang mogelijk openblijft en te gelijker tijd medewerken aan de verdediging van de reede zelve". Het auxiliair eskader kan, met het oog op deze taak, geen *homogeen eskader* [1]) zijn.

Erg duidelijk werd de taak onzer Indische oorlogsmarine door dezen Minister niet omschreven. Zooveel blijkt echter uit zijne latere beschouwingen, dat het auxiliair eskader moet worden opgedragen: „het voeren van eene algemeene verdediging van onze Indische bezittingen, zoolang mogelijk in open zee, en, nà het verschijnen van een overmachtig vijandelijk eskader, meer in het bijzonder de verdediging van kustplaatsen".

„Is de vijand te overmachtig op zee geworden, dan zal onze vloot zich" — volgens de stellige overtuiging van den Minister — „in de havens hebben terug te trekken om van daaruit zooveel mogelijk de verdediging, mede door uitvallen in open zee, voort te zetten". Die *havens* (voor onzen uitgestrekten Indischen archipel moeten er dus meer dan één zijn) zullen natuurlijk *versterkt* zijn, want anders loopen onze daarin teruggetrokken oorlogsschepen alle kans, door de vijandelijke te worden vernietigd. Zulke *versterkte havens* bezitten wij echter nog niet in Indië, zelfs niet in Soerabaja, volgens den Minister, „in den geheelen archipel de eenige, maar ook uitmuntende refugehaven", van „waaruit de vloot zoo mogelijk weder actief kan optreden". Ook de laatste (Spaansch-Amerikaansche) oorlog heeft geleerd, dat de eskaders, hoe sterk zij ook mogen zijn, *refugehavens* noodig hebben om zich op nieuw uit te rusten. Die havens — zeide de Minister — „moeten door versterkingen buiten de zeemacht om" verdedigd worden, „maar de toegangen daarheen kunnen alleen door schepen worden opengehouden; anders kunnen op een gegeven oogenblik de eigen schepen er niet in-, of als zij er eenmaal in zijn, niet weder uitkomen".

„Hoofddoel van de verdediging is behoud van het grondgebied en daarvoor moet de vloot zoowel in open zee als op de kust medewerken. Bij alle plannen

1) Slechts groote zeemogendheden kunnen er trouwens homogeene eskaders op nahouden. Voor *ons* hebben de groote tactische voordeelen er van slechts eene theoretische waarde

tot verdediging der kustplaatsen moet steeds voorop worden gesteld, dat de vloot niet gebonden moet zijn aan vaste plaatsen of sterkten, moetende deze door eigen verdedigingsmiddelen, vaste of drijvende, zoodanig beschermd zijn, dat de vijand opziet tegen de offers, die een aanval hem zoude kosten en, mocht hij daar toch toe overgaan, de kans loopt om in zijne operatiën gestoord te worden door de van buiten komende vloot of om de alsdan reeds tot hulp bij de verdediging binnengekomen schepen ook tegenover zich te hebben".

Uit deze beschouwingen blijkt, dat:

1. pantserdekschepen kruisers zijn;
2. refuge-havens door zwaardere zeewaardige schepen dan kruisers zullen moeten worden verdedigd;
3. die ad 2 bedoelde schepen of *pantserschepen* — hoewel zij in het algemeen door hun optreden in open zee tot bescherming der kust moeten bijdragen en, door overmacht tot terugtrekken gedwongen, rechtstreeks aan de verdediging van de havens en kustplaatsen zullen moeten deelnemen, geene *kustverdedigingsvaartuigen*, volgens de beteekenis van het defensiematerieel in Nederland, mogen worden genoemd. [1])

Waar die havens en kustplaatsen (beschermde reeden) in onzen uitgestrekten Indischen archipel worden of moeten worden gevonden, zeide deze Minister niet. Dacht hij soms ook aan de Emmahaven bij Padang en aan de Sabangbaai op Poeloe Weh? [2]) Neen, daaraan dacht hij niet; want in 1898 meende hij „nogmaals op den voorgrond te moeten stellen, dat naar zijne meening de marine in Indië, al kan zij niet krachtig genoeg gemaakt worden om in open zee tegen vloten van groote zeemogendheden op te treden, toch volkomen in staat moet zijn om onze souvereine rechten te doen eerbiedigen bij de handhaving der neutraliteit, en verder om in tijd van oorlog partieele aanvallen voornamelijk tegen onze hoofdbezitting Java en de aangrenzende gewesten met de noodige kracht te keeren. Zeer zeker zoude het wenschelijk zijn, dat wij bij machte waren om ook de buitenbezittingen te beschermen, maar met een eskader van zes schepen zoude men, hoe snel die ook mochten loopen, daartoe toch niet afdoende in staat zijn", zoodat de Minister zeer vreesde, „dat indien hiernaar te veel werd gestreefd, het resultaat een doelloos rondzwerven door den Archipel zoude wezen en een ontbloot blijven van de kusten van Java, welk eiland toch als de hartader van ons koloniaal bezit moet worden beschouwd". Hieruit moest, volgens dien Minister, „allerminst afgeleid worden", dat hij „de buitenbezittingen geheel aan haar lot zoude willen overgelaten zien, verre van dien; zoowel de pantserschepen als de pantserdekschepen kunnen voor de bescherming van die deelen van den Archipel worden aangewezen, maar om in die gevallen, waarbij groote spoed een vereischte is, en kracht minder op den voorgrond staat", achtte hij „de aanwezigheid van kruisers met groote snelheid bij het auxiliair eskader zeer noodig; wanneer

---

1) Nota van den heer Fransen van de Putte, betreffende de begrooting van Marine voor 1898, Handelingen der Staten-Generaal, Eerste Kamer, 1897—1898, pag. 103—105, Memorie van Toelichting betreffende de verhooging der begrooting van Marine voor 1898, Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Marine voor 1899.

2) Voor Poeloe Weh werd in 1894 een plan van verdediging tegen een buitenlandschen vijand ontworpen. Sinds April 1898 is er een dok, terwijl de Emmahaven de afvoerplaats der Ombilinkolen is.

evenwel een aanval op de kust van Java gevreesd mocht worden", zoude deze Minister „het onverantwoordelijk achten om het grootste deel van dat eskader op eene rondreis door de buitenbezittingen te zenden". [1])

Zooals uit al het voorgaande is gebleken, bepaalde zich de Marine, wat haar aandeel in de Indische landsverdediging betrof, tot dusver slechts tot eene zeer vage omschrijving van hare taak. Dit kon niet anders, omdat het stelsel van verdediging nog altijd niet is vastgesteld; „maar" — zeide laatstgenoemde Minister — „daarbij moet toch in aanmerking worden genomen, dat, ook al ware voor Indië dergelijk stelsel definitief vastgesteld — wat niet het geval is — de Marine daarom toch, wegens de vele verschillende omstandigheden, die zich kunnen voordoen, daarin eene zeer losse plaats zoude moeten innemen, zoodat alleen eenige principes zouden kunnen worden aangegeven omtrent de rol door haar bij de defensie te vervullen". Dit beginsel geldt ook voor de *samenwerking van land- en zeemacht bij de Indische landsverdediging*, waaromtrent natuurlijk, zoolang het stelsel van verdediging nog niet is vastgesteld, ook nog niets geregeld is.

„In het algemeen" — schreef die Minister — „zoude bijvoorbeeld wel kunnen worden bepaald of de *haven- en kustverdediging* al dan niet geheel aan de Marine zoude worden overgelaten, dan wel of deze, in den regel, los blijvende van de havens, alleen dan bij de verdediging daarvan zoude assisteeren, wanneer, en om welke reden dan ook, geen nuttig effect meer van haar optreden buitengaats kan worden verwacht; doch zouden geene voorschriften kunnen worden vastgesteld omtrent haar optreden onder alle oorlogsomstandigheden."

De *pantserschepen* zijn noodig en bestemd:

1°. „Om in alle voorkomende gevallen onze souvereiniteitsrechten met betrekking tot de neutraliteit te handhaven."

2°. „Om hetzij alleen, hetzij vereenigd met de pantserdekschepen krachtig op te treden tegen geïsoleerd optredende vijandelijke schepen of kleine divisies, welke aanvallen op ons grondgebied willen doen of de neutraliteit schenden en tegen welke onze pantserdekschepen niet altijd opgewassen zouden zijn."

3°. „Om mede te werken tot het openhouden der vaarwaters naar Soerabaja en tot de plaatselijke verdediging aldaar voor het geval wij door eene groote macht worden aangevallen en de schepen dus op de refugehavens [2]) moeten terugtrekken."

4°. „Om stand te houden in die gevallen, dat de pantserdekschepen door hunne mindere bescherming genoodzaakt zijn het gevecht te ontwijken."

Deze Minister achtte natuurlijk het door hem „ontwikkelde stelsel voor de zeeverdediging van Indië nog het eenige juiste." Volgens zijne bewering van 1898 treedt in dat stelsel „de verdediging van Java ten koste van de buitenbezittingen eenigszins op den voorgrond." Hij zoude gaarne zien, „dat de

1) Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Marine voor 1899.

2) Welke zijn die *havens*? Op 15 Juni 1898 verklaarde deze Minister in de Tweede Kamer der Staten-Generaal, dat de Indische regeering de haven van Soerabaja wilden verdedigen, maar dat er ten aanzien van de gehouden besprekingen nog geene beslissing was genomen; terwijl uit de stukken der begrooting van Ned.-Indië voor 1899 slechts van het voornemen blijkt om voor de verdediging van Soerabaja nog 2 torpedobooten aan te schaffen en eenige aarden batterijen op te werpen, doch omtrent aan te brengen versterkingen voor Tandjong Priok en de Emmahaven het stilzwijgen werd bewaard.

voornaamste havens in Indië krachtig versterkt werden"; want „het zoolang mogelijk optreden van ons eskader in open zee — al zal dit ook met versterkte havens niet altijd mogelijk zijn" — is beter verzekerd en kan krachtiger geschieden „met een goed versterkte refugehaven in den rug, dan wanneer deze ontbreekt." — Een aandringen bij den Minister van Koloniën „om tot dit desideratum te geraken zoude echter" — volgens den Minister van Marine — „geheel ongemotiveerd zijn, aangezien door dien Minister de zaak zeer ernstig wordt ter harte genomen en naar eene zoo goed mogelijke oplossing, de finantieele omstandigheden in aanmerking genomen, wordt gestreefd". [1])

De Minister van Koloniën, de heer Cremer, dacht er evenwel, bij de vele eischen, die thans aan de schatkist worden gesteld, vooral voor de levende strijdkrachten, voor het oogenblik niet aan om sommen te vragen voor de doode weermiddelen. Het kwam hem nog altijd voor, dat, waar men eene keuze heeft te doen tusschen levende strijdkrachten en doode weermiddelen, vooral in Indië, de eerste den voorrang moeten hebben. Waar de finantieele toestand zorg eischt en voor de strijdkrachten te land nog zooveel gedaan moet worden, valt er, volgens den heer Cremer, niet te denken aan aanbouw van kostbare schepen en vaartuigen, bedoeld in art. 2 sub. c van het Koninklijk besluit van 27 Juli 1896 (*Nederlandsch Staatsblad No. 141*). De Minister van Koloniën noemde zich op dit gebied een „leek", doch geloofde, dat een buitenlandsche vijand zich eerder door de wetenschap, dat wij een krachtig en strijdvaardig leger ter beschikking hebben, er van zal laten terughouden om in onze bezittingen te landen dan door de vrees voor deze laatste strijdmiddelen, te meer nu de vreemde vloten, tengevolge van de toestanden in het Oosten, en van de vloot van Japan, zulke afmetingen gekregen hebben, dat wij slechts eene bescheiden vertooning zouden kunnen maken tegenover de colossen, die men ons zou tegenover stellen. Zoodra hem meer tijd daarvoor gegund werd, zou hij gaarne de defensieplannen „aan een nauwkeurig onderzoek onderwerpen". Die plannen „wilde hij wel bestudeeren, maar beloven ze tot oplossing te brengen", dat zou hij stellig niet doen. Hij toch was leek en de heeren militaire autoriteiten zijn het op dit gebied volstrekt niet eens, en er is — gelet op hetgeen achter ons ligt — alle reden om te verwachten, dat zij het oneens zullen blijven of liever telkens weder oneens zullen worden, zoo dikwijls wanneer nieuwe commandanten van het leger en de zeemacht tot advies worden geroepen. De Minister vergat echter er bij te voegen, dat ook bij de departementen van Koloniën en Marine gebrek aan continuiteit in zake landsverdediging te constateeren valt. Dat zich eene sterke wisseling van denkbeelden heeft voorgedaan ten opzichte van havens is maar al te duidelijk gebleken. Ik mag nog wel herinneren aan de reeds opgeheven werken te Tjilatjap . . . . . Mag het dan bevreemden — vroeg deze Minister — dat hij, met zulke feiten voor oogen, vooral bij den tegenwoordigen finantieelen toestand, gelden voor forten en dergelijke werken aan te vragen, niet boven bedenking verheven achtte? Gaat men voort elkander opvolgende deskundigen te hooren dan heeft men alle kans steeds nieuwe meeningen te vernemen. Deze omstandigheid ontslaat den Minister natuurlijk niet van de verplichting om de defensiequaestie met aandacht te bestudeeren, waartoe hij zich dan ook gaarne bereid verklaarde. Deze quaestie is voor het oogenblik in elk

1) Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Marine voor 1899.

geval nog niet in staat van wijzen; doch de Minister vleide zich niettemin met de hoop, dat ieder hem zoude toegeven, dat wij voor het oogenblik in de eerste plaats behoefte hebben „aan een sterk actief leger". Dat leger „zoo strijdvaardig en krachtig mogelijk te houden", was z.i. bovendien het beste weermiddel tegen vreemde invasie. [1]

De Minister Cremer heeft gedaan zooals de meesten zijner voorgangers hebben gedaan. Hij heeft zich in zake de Indische landsverdediging *leek* genoemd, maar hij bleef toch *Minister van Koloniën*. Ook ten onzent bestaat nog altijd de meening, dat zij, die geen ingenieur of officier zijn, ook geen oordeel kunnen vellen over quaestiën van technischen of krijgskundigen aard; eene dwaling, die in den regel daartoe leidt, dat de leek zich ook de moeite niet geeft, dergelijke quaestiën te onderzoeken en maar aanneemt wat de een of andere „deskundige" hem adviseert. De leek, die beslissen moet, volgt eene andere methode van onderzoek dan de deskundige. Hij tracht de voornaamste, de beslissende gronden te vatten en naar aanleiding daarvan een besluit te nemen. Hij hoort eerst aandachtig naar de mannen van het vak en beslist daarna op grond van de algemeene en beheerschende redenen, die voor elk staatsmansverstand bevattelijk zijn. De meening, die de Minister Cremer ontwikkelde omtrent de levende strijdkrachten en doode weermiddelen, heeft men ook ten onzent zelfs door „deskundigen", hooren verkondigen. Zeker, de uitkomst van den oorlog hangt in de eerste plaats van de levende strijdkrachten af, en daarom moet men vóór alles zorgen, dat het leger goed zij; maar de doode weermiddelen zijn ook van hooge waard een van te grooter gewicht, naarmate de levende strijdkrachten zwakker en onbeduidender zijn. De staatsman, die zich op de hoogte heeft gesteld van de hoofdbeginselen der landsverdediging, weet, dat er ook forten moeten zijn en deze niet in een paar dagen kunnen gebouwd worden. Ontbreekt het bij de defensie niet aan eenheid van gedachte, een plan en methode, dan zal men zich in de eerste plaats hebben afgevraagd, op welke verschillende wijzen de aanval kan geschieden, ten einde met het oog daarop te bepalen, waar de verdedigingswerken moeten komen. Evenals het leger moeten zij gereed staan, hunne functiën te vervullen indien de vijand voor de deur staat; doch in verhouding tot hetgeen er te doen is om, met behulp van die verdedigingswerken, de verdediging met hoop op succes, onder alle omstandigheden, tegen de kracht van den hedendaagschen aanval te voeren, kan men zeggen, dat er nog *niets* is gedaan. De uitvoering van een defensiestelsel, ten aanzien van de quaestie der doode weermiddelen, om finantieele redenen te willen uitstellen, brengt het vraagstuk der landsverdediging in slechte conditie, wat meer zegt, in discrediet. Dat vraagstuk is niet slechts een vraagstuk van cijfers. Er is meer. De Minister van Koloniën kan niet beweren, dat het, met het oog op de cijfers, goedkooper is, voorloopig geene verdedigingswerken te bouwen dan zich ook langs dezen weg ter verdediging in te richten. Hij, die niet kan gissen wanneer Indië zal worden aangevallen, weet te goed, dat een stelsel van weerloosheid als finantieele speculatie een slecht stelsel is. [2]

---

1) Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Ned.-Indië voor 1898, Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1897—1898, pag. 218, Handelingen der Staten-Generaal, Eerste Kamer, 1897—1898. pag. 67 en 76.

2) Thiers, de Roo van Alderwerelt, De versterking van Parijs, 1874.

„De maritieme behoeften van Indië — zeide de heer Fransen van de Putte in 1897 — vormen zoo al niet de eenige dan toch eene hoofdreden voor het in stand houden onzer Marine. De wijze, waarop in die behoeften voorzien zal worden, moet derhalve een beslissenden invloed op de organisatie onzer Marine uitoefenen". De Admiraal Roëll sprak in 1896 in de Marine-vereeniging te Nieuwediep: „Hetgeen noodig is voor Oost-Indië vormt de basis van ons geheele materieel" en schreef in 1898 als Minister van Marine, „dat het materieel der zeemacht zijn eigenlijk karakter aan de eischen van den Indischen dienst moet ontleenen". [1])

Hoe hoog zouden die maritieme behoeften voor eene defensie tegen een buitenlandschen vijand kunnen worden opgevoerd? De oud-Minister van Marine G. Kruijs, een kundig en verstandig man, die van 1895—1898 als Admiraal de zeemacht in Oost-Indië commandeerde, stelde, met onze finantieele en personeele middelen rekening houdende, in laatstgenoemde betrekking voor om het auxiliair eskader te doen bestaan uit 4 pantserschepen en 6 kruisers. [2]) Bij deze organisatie was gerekend op de *mogelijkheid tot uitbreiding van het inlandsch element bij de zeemacht in Oost-Indië.*

Tot hoever kan men met die uitbreiding gaan? In den Madoerees, den Boeginees, den Makassaar, den Amboinees, den Ternataan en den Maleier vindt men de noodige gegevens voor een goed matroos. Eenige dezer rassen waren beruchte zeeroovers. Door het in het leven roepen van eene doelmatige opleiding zou wellicht de vorming van een sterk en bekwaam korps inlandsche schepelingen mogelijk gemaakt kunnen worden. De verhouding van het inlandsch tot het Europeesch element was bij de voormalige *Koloniale Marine* circa als 1 : 1, terwijl voor de bemanning der tot de voormalige *Civiele Marine* behoord hebbende vaartuigen in beginsel was aangenomen, dat zij voor minstens $^2/_3$ uit Europeanen en voor hoogstens $^1/_3$ uit inlanders moest bestaan. Deze verhouding, vastgesteld *om muiterij voor te komen*, is later geheel uit het oog verloren, waarvan het gevolg is geweest, dat bijv. eenige dezer vaartuigen werden afgeloopen. Ik ben van meening, dat door eene doelmatige opleiding van den intelligenten inlander voor oorlogsmatroos meer uit hem te halen is dan onze Marine tot dusver doet; maar onze Marine is in Indië te Europeesch en daarom houdt zij niet van den inlander. Zij stelt, tengevolge van vooroordeel, door onbekendheid met land en volk, de intellectueele waarde van den inlandschen oorlogmatroos te laag. Tot hen, die den inlander niet kennen, behoort ook de Minister van Marine Roëll. Volgens hem kan in beginsel „het vooruitzicht niet worden geopend om het Europeesch personeel in Indië in te krimpen. De technische (?) behandeling van het nieuwe materieel moet aan bevoegden worden opgedragen." Die „technische" (?) behandeling „is tegenwoordig van dien aard, dat zij bij den korten diensttijd van de inlandsche matrozen, die eerst scheepswijs moeten worden gemaakt, onmogelijk behoorlijk kan worden geleerd, zoodat de verhouding van inlandsch tot Europeesch personeel op de vloot niet groot kan wezen." De Minister vergeleek

1) Nota van den heer Fransen van de Putte betreffende de begrooting van Marine voor 1898, Handelingen der Staten-Generaal, Eerste Kamer, 1897—1898, pag. 103—105, Verslagen der Marinevereeniging, 1896—1897, pag. 133—138, Memorie van Antwoord betreffende de begrooting van Marine voor 1899.

2) Nota van den heer Fransen van de Putte ibid.

den Hollandschen matroos met den inlandschen en schreef: „Waar ten aanzien van eigen landaard en taal, in verband met eene goede elementaire opvoeding, jaren noodig zijn om den schepeling geschikt te maken voor zijne oorlogstaak, kan met volkomen zekerheid worden gezegd, dat de inlander nog voor zeer langen tijd in de toekomst onmogelijk voor die technische behandeling kan worden gebruikt." Voorbeelden gaf de Minister niet; alleen zeide hij, dat „wanneer men ziet, hoeveel moeite het kost de Europeesche schepelingen bekend te maken met de behandeling van de snelvuurkanonnen, enz., wat absoluut noodzakelijk is," het wel te begrijpen is, „dat men tot nu toe geen kans heeft gezien, het inlandsch personeel daartoe voldoende op te leiden." Er zouden dan ook volgens dezen Minister „groote sommen voor noodig zijn om de inlandsche schepelingen op dezelfde wijze op te leiden als hier te lande met de Europeesche geschiedt".

In 1895 heeft met den Commandant der Zeemacht in Oost-Indië eene gedachtewisseling plaats gehad over de vermeerdering van het inlandsch element bij de oorlogsmarine aldaar. Sedert is op de nieuwe *flotillevaartuigen* der *Indische militaire marine* het inlandsch personeel naar verhouding tot het Europeesche vermeerderd. De matrozen-looders worden in hoofdzaak gekweekt voor de *opnemingsvaartuigen*, die, met uitzondering van het kader, eene inlandsche bemanning hebben. Op alle schepen dienen inlandsche stokers, waardoor het vereischt getal Europeesche stokers belangrijk minder is; doch men vergist zich — zeide deze Minister — met te denken, dat een stoker niets anders behoeft te kennen dan stukken kolen „op het vuur te gooien"!.. Ook zijn op alle schepen inlandsche matrozen geplaatst, „inzonderheid om te dienen als roeiers." Deze Minister verklaarde, dat de inlandsche schepelingen „groote geschiktheid voor routinewerk" hebben. [1] Behalve de gezagvoerders, stuurlieden en machinisten, bestaat het personeel der Gouvernementsmarine uit inlanders. Van muiterij aan boord der vaartuigen van deze uit de voormalige Civiele Marine ontstane scheepsmacht heb ik in de laatste dertig jaren niets vernomen.

Versterking van het inlandsch element bij de Indische oorlogsmarine maakt ook de jaarlijksche aanvulling van het Europeesch element minder bezwarend. Die aanvulling bedraagt, tengevolge van den ongunstigen gezondheidstoestand op de vloot in Indië [2], gemiddeld 1100 man.

Wie zou niet gaarne zien, dat wij in Indië eene vloot bezaten en konden onderhouden, die in staat was het tegen iederen indringer op te nemen? Eene vloot als daarvoor noodig is kan Nederland zich echter niet aanschaffen; het zal zich moeten bepalen tot eene scheepsmacht, die den strijd eervol kan uitvechten. Zoo schreef een deskundige en hij zeide verder:

---

1) De Zeemagt beschouwd in verband met de Oost-Indische bezittingen van het Rijk 1847; Koloniaal Verslag 1897, pag. 66, Voorloopig Verslag en Memorie van Antwoord betreffende de definitieve vaststelling der begrooting van Marine voor 1898. Handelingen der Staten-Generaal, Tweede Kamer, 1897—1898, pag. 787.

2) Bij de beschouwingen over den gezondheidstoestand van het personeel in Indië voert men wel eens aan, dat de Europeanen niet lang aan boord van een oorlogsschip kunnen dienen en dat het voorbeeld van de schepen der Indische Paketvaartmaatschappij en der Gouvernementsmarine tegenover geheel ijzeren schepen, die door verschillende omstandigheden onvoldoende geventileerd zijn, niet opgaat Het wil mij echter voorkomen, dat *het schip* veel op zijne rekening krijgt, maar dat men stilzwijgend genoegen neemt met

Zal hetgeen die scheepsmacht bij strijd in open zee met een eskader van eene groote mogendheid te wachten staat, niet op eene nationale ramp uitloopen? Mag men menschen en schatten opofferen zonder kans om ook materieel voordeel te behalen? Is er iemand, die waarlijk gelooft, dat wij in staat zijn, de vloot van eene der groote zeemogendheden uit onze Indische wateren te verdrijven? Zullen niet de meesten van hen, die daaraan twijfelen, juist gevonden worden onder de zeeofficieren, die, beter dan iemand anders, bekend zijn met de verhoudingen ter zee, zooals die in oorlogstijd vrij zeker zullen zijn?

Het is van verschillende, min of meer bevoegde zijden vernomen, het is zelfs door de Regeering verkondigd, dat het behoud van Java, het voornaamste deel onzer bezittingen, *niet* afhangt van het aanwezig zijn eener *actieve Marine* in Indië. Ten slotte, wat onze bezittingen buiten Java betreft: is er één ernstig man in Nederland, die met overtuiging zal beweren, dat wij die door kracht van wapenen tegen eene groote mogendheid kunnen verdedigen? Ik geloof het niet. [1])

De rol, die de Indische Marine in een oorlog met een buitenlandschen vijand moet spelen, is dus:

1. het zooveel mogelijk beletten of bemoeilijken van eene blokkade en eene landing des vijands;

---

eenige curiositeit die men gedurende het verblijf in de tropen aan boord ziet en waaruit moet blijken, dat men met een *oorlogsschip* te doen heeft. Het Indische klimaat krijgt eindeloos veel op zijne rekening; maar dat men de Europeanen 's middags om twee uren met geweer of sabel laat exerceeren of van vier tot vijf uren met de zeilen laat werken — en dan natuurlijk zoo vlug mogelijk als waren de matrozen apen, of dat men hen op de onmogelijkste uren van den dag laat roeien en met de gewapende sloepen exerceeren..... daarover spreekt of denkt geen sterveling.

De verdeeling van den dag aan boord van een oorlogsschip in de tropen is Hollandsch. Des middags om half drie is de eerste officier weêr present en beginnen de werkzaamheden, waarvan hij de ziel is. Deze autoriteit moet in Indië den geheelen dag als een boeman op het dek heên en weêr loopen. Wanneer men zijn dienst nagaat dan is — wanneer het schip niet vaart — ¾ daarvan het werk van den sergeant van de week in de kazernes van het Indische leger. Al de orders van den eersten officier luiden dan gewoonlijk: „ga je gang maar". Meermalen ben ik aan boord van oorlogsschepen geweest, waar de officieren 's middags om vier uren als opgeprikte kapellen in de longroom *gekleed* moesten zitten, nadat men 's middags om twee uren begonnen was met de geweren boven hunne hutten te stampen.

Na maanden lang aan boord opgesloten te zijn geweest, mag de goed oppassende matroos, na aankomst te Batavia, Soerabaja, Olehleh of elders, gaan *passagieren*; doch hij kent op die plaatsen noch de bevolking noch de taal en wordt er aan zijn lot overgelaten om, na klimaat en temperatuur op ontoerekenbare wijze te hebben getrotseerd, vaak berooid, nog nauwelijks ontnuchterd en met de kiemen der syphilis naar boord terug te keeren. Men zegge niet: wat wil men hiertegen doen?..... Door den Minister van Marine Jhr. van der Wyck is het middel aan de hand gedaan, er voor te zorgen, dat de in Indië passagierende oorlogsmatroos nachtlogies en voeding in de kazernes van het leger ontving in plaats van zoo vaak zijn roes onder den blooten hemel op de pasar of elders te moeten uitslapen; te vergeefs!

Al de hier genoemde feiten en andere curiositeit maken het verblijf in Indië voor het personeel der Koninklijke Nederlandsche Marine ongezond.

Het onderwerp is belangrijk genoeg om er al onze aandacht op te vestigen. Jaarlijks wordt er geklaagd over den ongunstigen gezondheidstoestand van het personeel der vloot in Indië. Zou het geen tijd worden, het onderwerp eens nauwgezet te bestudeeren?

1) J. Th. F. Bruijn, Indrukken van afdrukken, *Marineblad* 1899, pag. 226 en 227.

2. het zoo mogelijk te keer gaan van zoodanige belangrijke partieele ondernemingen des vijands, die, zonder nog eenige verovering ten doel te hebben, niettemin onnoemelijk veel schade kunnen berokkenen;

3. het deelnemen aan de verdediging van havens of van toegangen naar havens of reeden, wanneer de marine niet beter voor andere diensten mocht kunnen worden gebruikt;

4. het aanhoudend bestoken des vijands na eene gelukte landing van hem, door te trachten, hem te isoleeren, van zijne operatiebasis of depôtplaatsen af te snijden of, wanneer dit ondoenlijk blijkt, hem het rustig bezit van de door hem aan de kust ingenomen punten te betwisten. [1]

1) De Indische oorlogsmarine, *Indische Gids* 1883, H. D. Guijot, Beschouwingen over de Zeemacht in Nederlandsch-Indië, 1875.

(*Wordt vervolgd*).

VARIA.

DE PADANGSCHE HANDEL OVER HET HEFFEN VAN EEN UITVOERRECHT VAN BOSCHPRODUCTEN IN DE BUITENBEZITTINGEN.

Aan de Tweede Kamer der Staten Generaal is een verzoekschrift gericht door de handelsvennootschappen en vertegenwoordigers van handelsinstellingen:

Haacke & Co, Van Houten, Steffan & Co., Nederlandsch-Indische Export-Maatschappij, Padangsche Handel-Maatschappij, L. E. Tels & Co., Gebroeders Veth, van Vollenhoven & Co., W. H. G. Herklots, Procuratiehouder van de Scheepsagentuur voorheen J. Daendels & Co, J. Kempen, Agent van de Javasche-Bank, en A F Marmelstein, Geëmployeerde van de Factorij der Nederlandsche Handel-Maatschappij, allen gevestigd en wonende te Padang, waarin zij het volgende mededeelen:

dat, enkele dagen geleden, de telegraaf het bericht herwaarts heeft overgebracht, dat bij Uwe Kamer is ingekomen een voorstel van wet tot het heffen van een uitvoerrecht van boschproducten in de Buitenbezittingen;

dat requestranten, diep gevoelende, welke ver dragende gevolgen eene daartoe strekkende wet voor de Maleische bevolking van deze Kust hebben zal, het hoogst eerbiedig wagen, Uwe Kamer te adieeren, ten einde te voorkomen, dat dergelijk voorstel ooit tot wet verheven worde;

dat, wat aangaat het Gouvernement Sumatra's Westkust, voor welks belangen zij opkomen, zij er al dadelijk op wijzen, dat boschproducten gewonnen en ingezameld en aan de markt gebracht worden door die Maleische bevolking, de bevolking dus, met wie in het jaar 1833 door het Nederlandsch-Indische Gouvernement gesloten werd de overeenkomst, geformuleerd in het zoogenaamde Plakaat-Pandjang, Kielstra, *Bijdragen tot de Taal-, Land- en Volkenkunde van Ned.-Indië*, 5e Reeks, 4, bl. 322, v. v.;

dat bij deze overeenkomst, onder meer, was bepaald, dat ten laste van de bevolking geene geldelijke heffingen zouden worden gedaan;

dat het echter aan requestranten wil voorkomen, dat, wanneer van boschproducten een uitvoerrecht wordt geheven, daardoor zeer zeker eene geldelijke heffing ten laste van de bevolking plaats heeft; daar de opkooper-exporteur, wegens de concurrentie met dergelijke producten, uit andere streken op de Europeesche en Amerikaansche markt aangevoerd, rekening zal moeten houden met het bedrag van het uitvoerrecht, zoodat wat hij aan den fiscus heeft te betalen door hem aan den inlandschen producent minder zal kunnen worden betaald; waaruit volgt, dat de belasting drukken zal op de produceerende inlandsche bevolking, en de wet alzoo indirect in strijd zal zijn met de in 1833 aan die bevolking gedane belofte, eene belofte, „die ook nog thans in de herinnering in het hart des volks leeft", Mr. van Bosse, *Eenige beschouwingen omtrent de oorzaken van den achteruitgang van de koffiecultuur ter Sumatra's Westkust*, bl. 38, die, ofschoon herhaaldelijk geschonden, nimmer met goedvinden van de bevolking werd teruggenomen, nimmer door de bevolking werd teruggegeven, alzoo ook thans nog is bindend;

dat ook andere, onoverkomelijke bezwaren zich tegen eene aanname van de wet verzetten;

dat de bevolking, door de in de laatste jaren plaats gehad hebbende daling van de koffieproductie daartoe genoodzaakt, getracht heeft, zich een middel van bestaan te verschaffen door het inzamelen en den verkoop van boschproducten te vermeerderen;

dat deze inzameling niet is die van een cultuurgewas, maar dat zij, die er zich mede onledig houden, voor vele dagen de wildernis moeten intrekken, om daar in te zamelen wat er in te zamelen valt;

dat het van zelf spreekt, dat men hiertoe niet zal overgaan, tenzij men de zekerheid hebbe, dat de moeite beloond zal worden door een goeden voor het product te bedingen prijs;

dat deze prijs zich regelt naar de prijzen van de markt in Europa en Amerika, die meestal niet zoo hoog zijn, dat de opkooper-exporteur ter kuste meer dan een billijk commissieloon kan boeken, zoodat deze van zelf geene hooge prijzen aan de bevolking kan betalen;

dat de opkooper-exporteur natuurlijk met het door hem verschuldigde uitvoerrecht rekening zal moeten houden bij de vaststelling van het door hem bij den inkoop te besteden bedrag, en dat dus dit door de bevolking te ontvangen bedrag zal moeten worden gereduceerd met dat van het te heffen uitvoerrecht;

dat hiervan het noodzakelijk gevolg zal zijn, dat de bevolking, nog minder dan thans kunnende ontvangen voor het door haar slechts met moeite en onder groote ontbering in te zamelen product, deze inzameling in vele gevallen zal staken, omdat die niet meer wordt beloond; waarbij mag worden bekend gesteld, dat het reeds meermalen voorkomt, dat, bij daling van verkoopprijzen op de overzeesche markt, de inzameling van het product geheel wordt gestaakt;

dat die bevolking, thans reeds hoe langer zoo meer verarmende door achteruitgang van de koffiecultuur, dan bovendien nog zal moeten derven datgene, wat zij door de inzameling van boschproducten als tegemoetkoming tot dusverre heeft genoten;

dat, waar welvaart van den Staat in de eerste plaats steunt en steunen moet op welvaart van de bevolking, de Staat geene maatregelen mag nemen, die deze laatste ondermijnen; en dat het wel geen betoog behoeft, dat, zoodra de bron van inkomsten, die de bevolking in de inning van boschproducten gevonden heeft, ophoudt te vloeien, de koopkracht, thans reeds zoo gering, weldra tot een minimum zal zijn teruggebracht, en de Staat allereerst hiervan de gevolgen zal ondervinden in vermindering van invoerrechten, omdat minder zal worden ingevoerd waar minder gekocht kan worden;

dat, en dit is een bezwaar van practischen aard, eene behoorlijke contrôle op de heffing van de bedoelde uitvoerrechten tot de onmogelijkheden behoort;

dat, behalve kamfer, onder boschproducten slechts kunnen worden verstaan getah pertja, andere getah en gom elastiek, en rotan; en dat de waardegrens voor elk van dezen, naar gelang van qualiteit, ligt, voor getah pertja tusschen ƒ 12.— en ƒ 450.— voor andere getah en gom elastiek tusschen ƒ 35.— en ƒ 190.—, voor rotan tusschen ƒ 2.— en ƒ 15.—, alles per pikol:

dat slechts eene groote ervaring en zeer nauwkeurig onderzoek, gepaard aan kennis van actueele waarde op de markt in Europa en Amerika, het

mogelijk maken te beslissen, welke waarde aan eene partij van eenig product moet worden toegekend; en dat het niet is aan te nemen, dat de ambtenaren van de in- en uitvoerrechten en accijnzen, die belast zijn met de contrôle op de aan te geven waarde, voldoende ervaring zullen bezitten en behoorlijk onderzoek zullen kunnen houden, om de juistheid van de gedane aangifte te beoordeelen; terwijl het onmogelijk zal zijn, eene commissie te vormen, die bevoegd kan geacht vorden, bij voorkomende geschillen tusschen ambtenaren en aangevers eene beslissing te nemen:

dat dus de contrôle op de heffing van uitvoerrechten voor het grootste gedeelte, zoo niet geheel, zal moeten berusten op een blind vertrouwen in de verklaringen van den afscheper; iets, wat bij heffing van in- of uitvoerrechten nimmer het geval zijn mag;

dat, naar aanleiding van het laatst aangevoerde, moet worden opgemerkt, dat notenmuscaat, foeli, cassia vera, gom benzoe, gom damar, kopra en gambir in geen geval onder boschproducten mogen worden gerangschikt daar al deze artikelen thans meer en meer in geregeld onderhouden aanplantingen worden geproduceerd en als cultuurgewassen door de bevolking worden behandeld;

dat dit laatste thans ook reeds het geval begint te worden met getah pertja en gom elastiek, waarvan de bevolking geregelde aanplantingen begint aan te leggen;

dat requestranten zich nog veroorloven hierbij op te merken, dat, indien het in de bedoeling van de Regeering mocht liggen, om, behalve de werkelijke boschproducten getah pertja, andere getah en gomelastiek en rotan, ook de overige uitvoerproducten, behalve koffie, als boschproducten aan te merken en met een uitvoerrecht te belasten, zij bij voorbaat op de meest ernstige wijze daartegen protesteeren, daar dit onvermijdelijk den ondergang van alle cultuur van de boven door requestanten genoemde artikelen notenmuskaat, foelie, cassia vera, gom benzoe, gom damar, kopra en gambir ten gevolge zal hebben;

dat, eindelijk als laatste bezwaar, nog mag worden aangevoerd de bijzonder gunstige ligging van de Engelsche havens Singapore en Penang, die het mogelijk maakt, dat zonder veel moeite het product door Chineesche opkoopers clandestien kan worden uitgevoerd om daar te worden ingevoerd, zoodat de bedoeling van de wet niet zal worden bereikt;

dat, waar middelen moeten worden gevonden om der schatkist tegemoet te komen, dezen, naar eerbiedig oordeel van requestranten, geenszins mogen worden gevonden in uitvoerrechten, die volgens de tegenwoordige opvatting van alle staathuishoudkundigen, onvoorwaardelijk moeten worden afgekeurd;

dat requestranten het zich tot plicht hebben geacht, bovenstaande beschouwingen aan het oordeel van Uwe Kamer te onderwerpen, overtuigd als zij zijn, dat Uwe Kamer, waar zij de belangen van de schatkist in het oog moet houden, zeer zeker die van de Maleische bevolking van deze Kust en de algemeene belangen niet voorbij zal zien, en geenen maatregel zal willen goedkeuren, die den toch reeds zoo kwijnenden toestand van deze Kust, blijkende uit de gedurende de laatste twintig jaren geen vooruitgang aantoonende cijfers van de aan den voet van dit request gestelde Nota, diep ellendig zou maken.

dat requestranten, ofschoon opkomende voor de belangen van Sumatra's Westkust, hier een verzoek moeten doen dat alle Buitenbezittingen raakt, daar

het huns inziens niet wel aangaat, te trachten, dat in eene algemeene wet eene uitzondering gemaakt worde voor deze Kust; en dat zij ook, op grond van die strekking van hun request, zich van elke beschouwing onthouden omtrent het feit, dat nog steeds ter Oostkust van Sumatra van enkele hier besproken artikelen een uitvoerrecht wordt geheven; wijzende zij, wat dit laatste betreft, er slechts op, dat de toestanden ter Westkust in geen geval met dezelfde maat mogen worden gemeten als die ter Oostkust, en dat de omstandigheid die aan die rechten ter Oostkust het aanzijn gaf, zich hier niet voordoet, nu hier geene locale inlandsche Vorsten of Hoofden bestaan, van wie het recht tot het heffen van belastingen moet worden afgekocht.

Weshalve requestranten eerbiedig maar met den meesten ernst verzoeken, dat het Uwer Kamer moge behagen, te besluiten tot het niet-aannemen van het voorstel van eene wet tot het heffen van uitvoerrechten van boschproducten in de Buitenbezittingen van Nederlandsch-Indië.

Hierbij voegden de requestranten het volgende staatje, aanwijzende de totaal-waarde van den invoer en den uitvoer ter Sumatra's Westkust gedurende de jaren 1879 tot en met 1898, getrokken uit de *Statistiek van den Handel, de Scheepvaart, enz., in Nederlandsch-Indië*, samengesteld bij het Departement van Financiën.

	Invoer.	Uitvoer.
1879	*f* 5.097.000	*f* 6.515.000
1880	„ 4.953.000	„ 7.330.000
1881	„ 6.198.000	„ 5.198.000
1882	„ 4.960.000	„ 5.532.000
1883	„ 5.545.000	„ 9.434.000
1884 [1]	„ 6.409.000	„ 7.278.000
1885	„ 6.164.000	„ 7.111.000
1886	„ 5.581.000	„ 4.690.000
1887	„ 5.932.000	„ 6.514.000
1888 [2]	„ 6.750.000	„ 6.602.000
1889	„ 7.324.000	„ 7.884.000
1890	„ 7.296.000	„ 7.720.000
1891	„ 8.421.000	„ 7.822.000
1892	„ 7.424.000	„ 7.068.000
1893	„ 6.575.000	„ 6.515.000
1894	„ 6.715.000	„ 5.303.000
1895	„ 6.114.000	„ 6.837.000
1896	„ 5.542.000	„ 7.136.000
1897	„ 7.229.000	„ 5.892.000
1898	„ 6.847.169	„ 5.142.000

* * *

Een enkele opmerking zij ons vergund:

Afgescheiden van de vraag of het Plakaat-Pandjang van 1833 eenigerlei bindende kracht heeft, komt het ons voor dat het allerminst verbiedt het heffen van een uitvoerrecht op boschproducten.

1) In de Regeeringsstatistiek staat de invoerwaarde vermeld met *f* 7.454.000; dit is echter foutief, zijnde de waarde van de rijst daarbij *f* 1.144.308 te hoog, en die van petroleum *f* 99.558 te laag opgegeven, waardoor de werkelijke invoerwaarde *f* 6.408.000 wordt.

2) De vermeerdering van den invoer gedurende de jaren 1888 en volgende, is een gevolg van de buitengewone inkomsten, door de bevolking uit den aanleg van de Staatsspoorwegen genoten.

EEN VROEGERE RESUMPTIE OF GECASTREERDE EDITIE VAN HET RAPPORT VAN 1878 OVER GEMEENTE-INSTELLINGEN TE BATAVIA.

Het *Algemeen Handelsblad* (19 Nov.) is zoo vriendelijk het volgende stukje te wijden aan het door de Regeering, tegen den uitdrukkelijken wensch der commissie van 1878, geheim gehouden rapport over gemeentelijke instellingen te Batavia, dat wij het zeldzame voorrecht hadden te kunnen publiceeren in de *November*-aflevering.

„De minister Van Rees achtte het rapport voor openbaarmaking niet geschikt „wegens den aard der daarin voorkomende uitweidingen op het gebied der algemeene staatkunde", en zijn opvolger, Van Goltstein, deelde deze meening: het rapport, schreef hij, „is doorweven met algemeene politieke beschouwingen, welker strekking tegen de Regeering en de vertegenwoordiging gericht is". . . . .

„Maar de door de Commissie geleverde beschouwingen omtrent de quaestie der gemeentebesturen zelven bleven allerminst geheim. Met weglating van de „uitweidingen" op algemeen terrein werd het rapport reeds in 1882 op uitstekende wijze geresumeerd door den heer E. de Waal („Onze Indische Financiën", V, bl. 37—47) en met belangrijke aanteekeningen verrijkt (bl. 47—59). De minister van koloniën had hem daartoe de beschikking over het rapport gegeven.

„Uit het bovenstaande blijkt, dat dit stuk, met de bijlage thans in de *Indische Gids* medegedeeld, geenszins zoo „geheimgehouden", „verdonkeremaand" is als dit tijdschrift het doet voorkomen. „We wisten dat het bestond, maar men was er ijselijk geheimzinnig mede", meent de *Indische Gids*, maar die geheimzinnigheid gold alleen de uitingen van ontevredenheid over de destijds pas aan de Europeanen in Indië opgelegde belastingen, de verdediging tegen „de bittere verwijten" hun soms in het moederland voor de voeten geworpen, de verklaring dat de invoering van gemeentebesturen niet mocht leiden tot verruiming der Indische financiën en alzoo tot vermeerdering of verzekering van het batig slot; alle zaken, die zeker van belang zijn, maar waaromtrent in de sedert verloopen jaren veel is geschreven en thans ook wel andere denkbeelden hebben wortel geschoten.

„Doch dit daargelaten — het bevreemdt ons zeer dat de *Indische Gids* met geen enkel woord gewaagt van de mededeelingen van den heer De Waal. Zou het dan toch waar zijn dat diens voortreffelijke boeken nagenoeg algemeen onbekend zijn gebleven..... zelfs bij hen die in de eerste plaats geroepen zouden zijn ze te bestudeeren?"

* * *

Tot zoover het *Handelsblad*.

Tot naricht van het *Handelsblad* diene de mededeeling, dat onze zin „*We wisten dat het bestond, maar men was er ijselijk geheimzinnig mede*" slaat op de mededeelingen van E. de Waal: immers uit die mededeelingen, en daaruit alleen, *wisten wij dat het bestond en dat men er ijselijk geheimzinnig mee was.*

Ook wisten wij zeer goed de reden waarom de Regeering het niet wilde publiceeren; we gaven haar dan ook voor ieder duidelijk aan.

Dat een „uitstekende resumptie" hetzelfde zou zijn als het rapport zelf, zal echter wel niemand beweren die de oorzaken van die resumptie kent en die onze orgineele tekst, en vooral de bijlagen, met die uitstekende resumptie vergelijkt. Een resumptie die erg veel lijkt op de methode der Russische perscensuur, of caviaar-bestrijking van alles wat in de verste verte onaangenaam kon zijn voor de regeering, onder het grappige motto dat dit alles waren algemeene politieke beschouwingen, welker strekking gericht is tegen de Regeering en de Volksvertegenwoordiging.

Die resumptie-methode, waarbij alles wat onaangenaam klinkt voor de censeerende partij is weggelaten door den censor, is sedert de Engelsche toepassing op telegrammen uit den Afrikaanschen oorlog al in een heel kwaadblaadje.

We hebben echter te dikwijls gezien dat het *Handelsblad* onze artikelen ook op hare wijze resumeert, bij haar bestrijding van onze meening, om ons er over te verbazen, dat zij het geresumeerde, of beter gezegd gecastreerde, rapport *ad us um Delphini* van 1882 een bewijs acht dat de Regeering het rapport niet heeft verdonkeremaand!

De lezer kan trouwens uit onzen tekst zien dat die zoogenaamde uitweidingen niet zonder schade konden weggelaten worden. De heer de Waal, die het rapport van 1878 van den minister van koloniën kreeg reeds in 1882, zal dat ook wel gevoeld hebben. Maar het rapport werd alleen tot zijn beschikking gesteld ter publicatie als hij er die onpleizierige dingen uit weg liet. Hij was minder gelukkig dan wij, die het, zonder wijzigingen in den zin des heeren van Rees en van Goltstein, konden publiceeren.

Wij bemerken trouwens, *n' en déplaise* het *Handelsblad*, dat de publicatie er van zeer de aandacht trekt. v. S.

EEN VERZOEKSCHRIFT VAN BURGEMEESTER EN WETHOUDERS VAN DELFT IN ZAKE DE INDISCHE INSTELLING.

De commissie van rapporteurs voor de Indische begrooting stelde in de Tweede Kamer van den 16den November voor om dit verzoekschrift „ter griffie neder te leggen ter inzage voor de leden", een vriendelijke omschrijving van er verder niet over te praten. En de Tweede Kamer nam dit zonder stemming aan.

Wat behelsde dat verzoekschrift, dat gedateerd was van 29 September 1899?

* * *

Adressanten geven te kennen, dat zij reeds in het vorig jaar aan den Minister van Koloniën het verzoek hebben gericht tot verhooging van het subsidie aan de gemeente Delft, ter tegemoetkoming in de kosten van de Indische Instelling. Daarop is de mededeeling ontvangen, dat de aanvraag voor het jaar 1899 niet meer kon overwogen worden omdat de begrooting reeds in behandeling was, maar dat bij het ontwerpen der begrooting voor 1900 nagegaan zou worden of aan het verzoek zou kunnen worden voldaan.

Zij achten het een groote teleurstelling, dat de nadere overweging van hun verzoek den Minister niet heeft kunnen doen besluiten tot het voorstel om naast de strikte uitvoering der contractueele bepaling, ook in aanmerking te nemen de verandering, die sedert in de omstandigheden is gekomen.

Daartoe zijn, meenen zij, overvloedig redenen, omdat die omstandigheden in geen enkel opzicht zijn gewijzigd tengevolge van handelingen of nalatigheden van de gemeente Delft, maar de toestand veranderd is geheel buiten haar toedoen om, uitsluitend door maatregelen door de Regeering genomen. Zoowel het besluit om de uitzending van ambtenaren voor den administratieven dienst voor de jaren 1899 en 1900 tot een tiental plaatsen te beperken en voor 1901 vermoedelijk geen enkele plaats beschikbaar te stellen, als de herhaaldelijk openlijk uitgesproken afkeuring door den Minister van Koloniën van de tegenwoordig gevolgde methode van opleiding van ambtenaren gevolgd door de benoeming eener Commissie om hem van advies te dienen in zake die opleiding, hebben vele jongelieden weerhouden van een inschrijving tot de lessen. Dientengevolge zijn dan ook in September 1898 maar zes jongelieden voor het eerst ingeschreven en bood zich daartoe voor den met 1 September jl. aangevangen cursus slechts één candidaat aan.

Adressanten wijzen op de groote sommen, die de gemeente Delft heeft besteed voor de instandhouding van de Indische instelling.

Met groot leedwezen namen zij kennis van de opmerking van den Minister in de vergadering dezer Kamer van 8 Juni j.l., dat het met de gemeente Delft gesloten contract aan partijen voldoende garantie geeft en dat verder te gaan niet op den weg der Regeering ligt. De verhouding toch tusschen het Departement van Koloniën en de gemeente Delft was tot nu toe nog nimmer, als een van twee contractanten, die zaken met elkander doen.

Adressanten vertrouwen dat de Volksvertegenwoordiging, niet willende toelaten, dat één gemeente in hoofdzaak draagt de aan het algemeen ten goede komende uitgaven, een middel zal weten te vinden om te verhoeden, dat de gemeente Delft het slachtoffer worde van geheel buiten haar toedoen noodig geoordeelde Regeeringsmaatregelen.

* * *

De houding van den Minister tegenover de gemeente Delft is inderdaad al bijzonder cynisch.

Terwijl er niets beslist is omtrent *een andere* opleiding, terwijl ten minste de voorstellen van de commissie (de bekende *dessus du panier*), in alle geval zeker wel nimmer door hem zullen kunnen worden overgenomen, te midden van de volstrekt algemeene afkeuring, die zij letterlijk overal hebben ondervonden, gaat de Minister de geheele toekomst van ons ambtenaarscorps, wat betreft de behoorlijke aanvulling over twee, drie, vier jaar, in de weegschaal stellen door de bestaande Delftsche en Bataviasche instelling in het openbaar af te breken, zonder er iets voor in de plaats te geven. In die mate af te breken dat er te Delft slechts *één* student aankomt in 1899.

Is het al bedenkelijk een corps, dat toch op den duur gemiddeld 25 à 30 aanvullingen eischt per jaar, in het geheel niet aan te vullen gedurende 1 jaar, erger is het de opleiding maar eenvoudig geheel af te keuren, zonder meer. Want, niet dat er geen lust meer zou zijn om Indisch ambtenaar te

worden is de oorzaak, dat ongezellige eerste jaar, uit één man bestaande; die lust is even groot, ja grooter, dan vroeger. Maar de oorzaak zijn uitsluitend de uitingen van ministerieele zijde, die wij geen oogenblik aarzelen onverantwoordelijk te noemen.

DE OPHEFFING VAN MAKASSAR ALS VRIJHAVEN.

Een dergelijk lot als beschoren werd aan het request van Delft, trof een verzoekschrift van de Kamer van Koophandel te Amsterdam, die bedenkingen uitte tegen de opheffing der vrijhaven van Makassar.

Zij merkt op dat Makassar in hoofdzaak stapelplaats is voor den in- en uitvoer van het oostelijk gedeelte van den Nederlandsch-Indischen Archipel en van Portugeesch Timor. De consumtie ter plaatse is gering, maar ook de consumtie in het aangrenzend gebied van het eiland Celebes is betrekkelijk klein. Daarentegen vindt verreweg het grootste deel der te Makassar aangevoerde goederen met stoomers, zeilschepen en inlandsche vaartuigen zijn weg naar de eilanden rondom Celebes, naar Borneo, Lombok, Bali, Soembawa Timor, de Molukken, tot Nieuw-Guinea en Aroe. Daar tegenover ontvangt Makassar van de eilanden terug producten als koffie, schelpen, coprah, gom, rottan, schildpad, specerijen, sago, boschproducten, huiden enz. Deze producten moeten meerendeels te Makassar worden bewerkt, gezuiverd, gedroogd, gesorteerd, om ze voor de Europeesche markt geschikt te maken. Onder het vrijhandelstelsel kan dit alles ongehinderd geschieden en de handel te Makassar heeft zich geheel daarop ingericht.

Zij meent, dat aan een dergelijken handel groote belemmeringen in den weg zullen worden gelegd indien aan Makassar het karakter van vrijhaven wordt ontnomen en dat deze maatregel ongetwijfeld ook zeer schadelijk zal werken op den handel met Portugeesch-Timor, die in hoofdzaak niet zuiver doorvoerhandel is.

Zij vreest dat de handel zich voor een groot deel naar Singapore zal verleggen. Zij heeft geen bedenking tegen het brengen binnen het douanegebied van de overige streken van het oostelijk gedeelte van den Archipel, indien althans aangenomen mag worden, dat de voordeelen voor de schatkist inderdaad tegen de perceptiekosten en den omslag zullen opwegen.

* * *

Dit adres wordt ondersteund door de Kamer van Koophandel te Hengelo, die, overwegende dat ook naar haar meening het handelsverkeer op Celebes en de oostelijke eilanden door de opheffing der vrijhaven van Makassar groote belemmering zal ondergaan en dat ook stellig de Twentsche industrie daardoor zou worden benadeeld, haar adhaesie schenkt aan het adres van haar zuster-Kamer te Amsterdam, waarbij bezwaren worden kenbaar gemaakt tegen die opheffing.

Zij verzoekt aan de Tweede Kamer het douanegebied niet tot dat gedeelte van Indië uit te strekken en, zoo aan dit verzoek bezwaarlijk kan worden voldaan, dan toch in ieder geval de hoofdplaats Makassar als vrijhaven te handhaven.

* * *

In de Memorie van Antwoord op het desbetreffende wetsontwerp vinden wij een refutatie van dit adres, die op het volgende neerkomt.

Het betoog der Amsterdamsche Kamer van Koophandel komt den Minister van Koloniën minder juist voor. Voor goederen, die van de eilanden in het Oostelijk deel van den Archipel na hun inlijving bij het tolgebied te Makasser komen om vandaar naar buiten het tolgebied te worden gevoerd, wordt het uitvoerrecht eerst geheven bij den uitvoer uit Makassar; daarvan is noch bij uitvoer van die eilanden uitvoerrecht, noch bij invoer te Makasser invoerrecht verschuldigd; die streken zullen dan onderling en met het overige gedeelte van Nederlandsch-Indië één tolgebied uitmaken en al de voordeelen aan een groot tolgebied verbonden genieten; de bewerking van de evenbedoelde goederen zal dus dan evenzeer als nu volkomen vrij zijn en geen belemmering ondervinden. Voor goederen, die van buiten Nederlandsch-Indië te Makasser komen met bestemming voor de eilanden van het Oostelijk deel van den Archipel zal te Makasser het invoerrecht nog niet betaald behoeven te worden, indien zij naar eene voor den algemeenen invoer opengestelden haven vervoerd worden. Van vroegere betaling van het recht is derhalve geen sprake.

Voor een vrijhaven te Makasser bestaat, zooals hieruit blijkt, met het oog op den handel aldaar geen aanleiding, doch bovendien zou de bewaking van de vrij omvangrijke vrijhaven midden in het tolgebied te veel bezwaren met zich brengen en te kostbaar zijn.

Terloops zij voorts opgemerkt, dat sommige van de door de Amsterdamsche Kamer van Koophandel genoemde producten namelijk: schelpen, coprah, schildpad en specerijen niet voor heffing van uitvoerrechten in aanmerking zullen komen.

De handel met Portugeesch Timor, die grootendeels doorvoerhandel is en zich voornamelijk tot koffie bepaalt, zal bij toepassing van zoogenaamd fictief entrepôt niet veel belemmering ondervinden.

Tegenover het argument dat de onbillijkheid tegenover andere plaatsen niet zwaar behoeft te wegen, daar men onder anderen Poeloe-Weh vrijhaven wil laten, merkt de Minister op, dat de locale omstandigheden van Poeloe-Weh, een klein eiland met luttele bevolking, gelegen ten noorden van de kust van Atjeh en misschien bestemd om een belangrijk kolenstation en een plaats voor doorvoerhandel te worden en van Makasser, midden in den Archipel op een groot eiland gelegen, zeer verschillend zijn, terwijl het wijders niet vaststaat of de vrijhaven van Poeloe-Weh wel zal bestendigd worden.

MAANDELIJKSCHE REVUE VAN BROCHURES EN VAN TIJDSCHRIFT- EN DAGBLADARTIKELEN.

15 November 1899.

INHOUD.

Belangstelling in Afrika en geen belangstelling in Indië. — De *Times* over het meevechten van Nederlanders met de Afrikaanders, en een opmerking der *Nieuwe Rotterdamsche Courant*. — Mr. N. P. van den Berg in de *Economist* over den verkoop van gouvernements producten in Indië of in Nederland. — De heer Kielstra in het *Algemeen Handelsblad* over het wapen der genie. — De verdediging van het *Algemeen Handelsblad* na zijn draai in de duitenquaestie en een bedreiging. — Het *Algemeen Handelsblad* over erkende kinderen synoniem met Europeanen bij ongeluk.

Het ligt wel voor de hand dat de verslagtijd, waarover deze „Revue" zich uitstrekt, schraal moet zijn aan stof, zich beperkende tot Nederlands koloniën. Want in een ander werelddeel, dat eenmaal een echte kolonie, in den meest volstrekten zin des woords, was van Nederland, wordt een strijd gestreden door de afstammelingen van door het officieele Nederland sedert honderd jaar op de lafhartigste wijze in den steek gelaten landgenooten. En dien strijd leven wij mee. Niet slechts uit een vaag begrip van stamverwantschap, maar omdat wij beseffen, voelen, dat de eenige kans, die er is op een Groot-Nederland, waarin het kleine Nederland het overbeschaafdste, maar niet het mannelijkste deel zou zijn, dáár thans op het spel staat. En geen ijskille voorzichtigheidstaal, geuit door een Nederlandsche officieele militaire vredes-specialiteit, vertegenwoordiger van het bange Nederland op de komedie van dezen zomer, kan te niet doen het feit dat ieder onzer mee leeft met hen, volwassenen, kinderen en grijsaards, die daar vechten onder onze driekleur en de groene dwarsbaan der hoop van de Nederlandsche trekkers, en onder het oranje van den souvereinen staat, die den broeder bijstaat. En, is het wonder, dat er *nu* in Nederland meer belangstelling is voor Afrika dan voor Azië?

* * *

Maar 't verledene keert niet weer. 't Is waar, Mr. Heeres en de heer van der Kemp hebben ons uitgelegd dat wij de Kaapkolonie niet verkocht hebben aan de Engelschen. Maar we hebben niet geprotesteerd tegen den afstand dier kolonie, zoolang we konden; we hebben onze boeren zonder eenige gewetenswroeging Engelsche onderdanen laten worden; als we Indië maar terug kregen kon ons de rest weinig schelen.

Indië kregen we intusschen dan ook terug en Indië vraagt, zelfs in dezen tijd, onze aandacht, eischt behartiging zijner belangen. Dus ter zake!

* * *

Onze sympathie voor Transvaal en Oranje Vrijstaat is, door de onafwendbare logica der feiten goddank niet platonisch. Ondanks de meest vischbloedige aller officieele neutraliteiten vechten ook Nederland's zonen mede, niet slechts in gedachten, maar in werkelijkheid. Onder de eerste gesneuvelden in het Hollandercorps was Mr. Coster, schoonzoon van Dr. de Roo, den vroegeren directeur van financiën in Indië, en zwager van den oud-directeur van B. O. W. van Bosse. En de zoon van den heer van Bosse, te Pretoria op een kantoor werkzaam, trok uit, zonder opgecommandeerd te zijn, in datzelfde corps en is thans krijgsgevangene op het Engelsche stoomschip „Penelope" te Simonshaven.

* * *

De *Times* (20 October) kan dat meevechten van Nederlanders met de Transvalers tegen de Engelschen niet zetten.

„Zou Nederland" — zoo vraagt het Jingo-orgaan der gecharterde en imperialistische Engelsche pers — „geen vertoogen tot ons gericht hebben, indien bijvoorbeeld in den langdurigen Atjeh-oorlog een groot Engelsch contigent openlijk aangeworven was en dienst genomen had in de gelederen van de inboorlingen, Nederlands vijanden?"

* * *

Hier merkt de *Nieuwe Rotterdamsche Courant* zeer ter snede op, dat de *Times* niet behoorlijk onderscheidt tusschen het feitelijk medestrijden van Nederlandsche vrijwilligers aan de zijde der Transvalers en de houding van onze regeering, in het geval van openlijke aanwerving van zoodanige vrijwilligers en het openlijk vormen van vrijwilligerkorpsen op Nederlandsch gebied.

Dit laatste zou de regeering — zegt het Rotterdamsche blad — moeten beletten.

Maar het enkele feit dat Nederlanders als vrijwilligers dienst nemen in het Transvaalsche leger, kan, ook zelfs wanneer die Nederlanders aldaar een afzonderlijk korps vormen, niet als eene schending der neutraliteitsplichten van den Nederlandschen staat worden aangemerkt; — daargelaten natuurlijk welken invloed de handeling dier Nederlanders op hunne nationaliteit zoude uitoefenen of welke andere rechtsgevolgen daaruit zouden kunnen voortvloeien.

Als de *Times* spreekt van Nederlanders (Hollanders), die tegen de Engelschen vechten, bedoelt zij het vrijwilligerskorps, dat echter bestaat uit Nederlanders en oud-Nederlanders. De laatsten zijn burgers der Z.A. Republiek. Met deze heeft onze regeering dus in het geheel niet te maken, en wat de andere betreft, onze consul-generaal te Pretoria heeft, gelijk de consulaire ambtenaren van andere mogendheden aldaar, zijn landgenooten aangezegd, zich neutraal te houden. Indien zij, zoomin als uitlanders van andere nationaliteit, zich daaraan niet gelieven te storen, kan daarover onze regeering nooit eenig verwijt treffen.

Het verschil, dat er verder ligt tusschen strijden aan de zijde van de Boeren en aan de zijde van Atjehers, een beschaafden en een onbeschaafden vijand, behoeft niet verder te worden uitgewerkt.

* * *

Mr. N. P. van den Berg schrijft in de *Economist* van October een opstel over den verkoop van gouvernements-producten. Hij drukt daarin af een correspondentie door hem gevoerd in 1893 met den toenmaligen minister van koloniën Van Dedem. Wat is de aanleiding dat die briefwisseling thans het licht ziet?

De Regeering was weder, voor de zóóveelste keer, sedert de laatste 50 jaar, bezig om te overwegen om den verkoop van gouvernements-producten over te brengen van Indië naar Nederland. Ten minste men heeft het recht dit te veronderstellen uit belangstellende vragen van den Directeur van Binnenlandsch Bestuur in 1898 over de verscheepplaatsen van gouvernements-koffie uit de Batavia veilingen, aan de Kamer van Koophandel, welk laatste dit dan ook als zoodanig opvatte. Mr. Van den Berg zegt ons nu nog eens categorisch, wat hij reeds zoo dikwijls, al jaren geleden heeft beweerd, dat het onttrekken aan de Indische markt van gouvernements-producten, waarvoor in Indië een gevestigde en door de geheele handelswereld bekende markt bestaat, een zuiver protectionistische maatregel is, die, ter bescherming van den nationalen koffie- en theehandel misschien zeer heilzaam en gewettigd is, maar die men dan ook alleen *als zoodanig* behoort te verdedigen, gelijk dit door de oude garde van het cultuur- en consignatiestelsel steeds onverholen en onverbloemd heeft plaats gehad. Protectionistisch — voegen wij er bij — maar niet protectionistisch voor Indië, uitsluitend protectionistisch voor Nederland!

* * *

Het gebeurt van tijd tot tijd dat wij in het *Algemeen Handelsblad* een artikel aantreffen, dat onderteekend is door den heer E. B. Kielstra, hetgeen velen tot de conclusie brengt, dat de aldus onderteekende stukken de eenige artikelen zouden zijn die in dat blad van dezen geachten schrijver afkomstig zijn. Die conclusie is echter volslagen onjuist. Zeker is het dat bijna alles wat over Indië in het *Handelsblad* ongeteekend in het redactioneel gedeelte verschijnt van hem afkomstig is en niet van een der redacteuren. Maar als de onderteekening er niet is, mogen wij slechts *zeggen* „het *Handelsblad* schrijft", al *gevoelen* wij dat de heer Kielstra, en niemand anders, aan het woord is.

In het nummer van 20 October heeft ditmaal de ondergeteekende heer Kielstra het over het wapen der genie in Indië.

In de *Indische Gids* is in een hoofdartikel door Trio, in de Augustus-aflevering, 1897, blz. 1017 en vv., de ongelukkige formatie van het genie-officierencorps van 1896 uitvoerig behandeld. En wij kunnen naar dat doorwrochte opstel, dat door den heer Kielstra niet genoemd wordt, verwijzen, omdat wij in zijn overigens goedgeschreven stuk slechts herhaling van het in dit tijdschrift in 1897 gezegde aantreffen.

* * *

Onze getrouwe lezers zullen zich wellicht nog herinneren dat wij in de Revue van Juli (blz. 857—858) onze groote verbazing uitspraken over de draai, die naar onze meening het *Algemeen Handelsblad* genomen heeft in de duitenquaestie. De verdediging van haar handelwijze die het *Handelsblad* daarop gaf in het nummer van 13 Juli, kwam ons zoo weinig ter zake en zoo weinig doeltreffend voor, dat we haar te dezer plaatse niet hebben overgenomen. Aangezien het *Handelsblad* echter zelf zoo ingenomen is met haar verdediging dat ze haar nogmaals afdrukt in haar nummer van 28 Oct., willen wij vooral niet den schijn op ons laden, dat wij haar voorbeeld zouden volgen, waar ze, onze artikelen aanvallend, hier en daar een uit haar verband gerukte uitdrukking van ons knipt en ons met dien tekst bestrijdt.

Ziehier dan de quintessens harer verdediging — immers datgene wat zij als zoodanig beschouwt, daar ze het na 2 maanden nog eens afdrukt.

„Het doel wordt nu bereikt, en dat is voor ons de hoofdzaak. Een *middel*, dat naar onze meening daartoe nuttig zou zijn geweest, heeft men echter in Indië — en dientengevolge ook op het Plein — afgekeurd of versmaad. Wij leggen ons daarbij gereedelijk neder: wij zijn niet van de meening dat wij de wijsheid in pacht hebben, en dat een regeling niet goed zou kunnen zijn, als daarbij niet precies de denkbeelden van het *Handelsblad* worden belichaamd. Wij werpen geen vroeger inzicht over boord, en hebben geen *draai* te nemen; de adviezen, die gestrekt hebben tot onveranderd behoud van het tegenwoordig stelsel van koperen munt, zijn ons onbekend en hebben ons dus niet tot ander inzicht gebracht. Wij zijn dus ook nog niet overtuigd, dat ons voorstel verkeerd is geweest. Maar nu de Regeering verklaart dat zij, alles wel gewikt en gewogen, aan de duitenplaag een einde kan maken zonder dit voorstel te volgen, is er voor ons allerminst reden daaraan vast te houden. Als weldra die duitenplaag op Java en Madura voor goed is geëindigd, zijn wij best voldaan; de wijze, *waarop* dat geschiedt, blijve voor de verantwoording der Regeering."

Naar aanleiding van des *Handelsblads* draai schreef de heer R. A. v. Sandick in de *Locomotief* van 20 September:

„Het is onverantwoordelijk, altijd maar den lof te zingen van elken regeeringsmaatregel, al heeft men vroeger iets geheel anders voorgestaan. Het nemen van een draai, zooals het *Handelsblad* deed in de duitenregeling, tien jaren lang voorstaande de invoering der ook in de *Locomotief* bepleite duiten van 6 in een stuiver, thans uitbundig in het prijzen van de wet tot vervanging der duiten door centen, moge politiek verdedigbaar zijn, het is toch voor iemand, zooals den Indischen lezer, die buiten die politiek staat, een treurig schouwspel."

Dit citeerende schrijft het *Handelsblad* van 28 October.

„Men ziet uit deze aanhaling dat de heer v. S., onze nogal afdoende opheldering van 13 Juli volkomen negeert, wat ons ontslaat van de verpliching om notitie te nemen van al wat hij ons verder ten laste zal gelieven te leggen."

De *Indische Gids* zal zich door deze bedreiging niet laten afschrikken, om, naast het vele goeds dat de *Handelsblad*-artikelen bevatten, ook op het kaf onder het koren te wijzen. Trouwens wij zouden het *Handelsblad*, dat alleen meer zaakkundige aandacht aan Indië wijdt dan de geheele overige groote

en kleine Nederlandsche dagbladpers te zamen, niet kunnen negeeren, zonder deze revue onberekenbaar te schaden. In dezen verslagtijd bijvoorbeeld, zijn we wat de vaderlandsche dagbladpers betreft uitsluitend op het *Handelsblad* aangewezen. Reden te meer echter onzerzijds, om niet te schromen er ernstig op te wijzen, als ons bepaalde onjuistheden opvallen.

* * *

In het *Algemeen Handelsblad* van 12 November wordt teruggekomen op het erkennen van natuurlijke kinderen door Europeanen in Indië. Beweerd wordt dat duizenden en duizenden Indo-Europeanen in werkelijkheid inlanders zijn, anders niet, doch door die malle erkenning tot de Europeanen wordt gerekend, waarbij dan als bewijs daarvoor het bekende verhaal dienst doet van den soldaat die, op het punt staande naar Nederland terug te gaan, komt verklaren dat het kind van de inlandsche vrouw A, èn dat van de inlandsche vrouw B, èn dat van de inlandsche vrouw C *zijn* kinderen zijn; hij geeft hun elk een voornaam en zijn geslachtsnaam.... et le tour est fait: de „vader" gaat naar Holland terug en hoort verder niet van „zijn" kinderen.... en deze gaan, in het gunstigste geval, naar een weeshuis. „Men zegt zelfs", meent het *Handelsblad*, „dat geestelijken wel eens dit middel aanwendden om proselieten te maken".

Dat laatste is zeer voorzichtig uitgedrukt. Het kon zonder schade wat sterker gezegd worden. Maar de vraag, die hier naar onze meening alles beheerscht, is welk percentage van die erkende natuurlijke kinderen dan eigenlijk geen Nederlandschen vader hebben. Nu hebben wij al heel dikwijls gewaarschuwd tegen het trekken van onjuiste conclusiën door het *Handelsblad* uit officieele Koloniale Verslagen, waarvan bovendien de statistieke opgaven zelve op zich zelf niet altijd vertrouwen aanbieden.

Het *Handelsblad* maakt het echter nu waarlijk al te bar. Het geeft weer de zeker wèl betrouwbare opgave van den burgerlijken stand in Indië, maar haalt daaruit een slotsom, die wij niet gaarne voor onze verantwoording zouden nemen.

In 1896 dan werden in Indië wettig geboren of door opvolgend huwelijk gewettigd 2534 kinderen; onwettig geboren 364 kinderen en erkend 1030 kinderen.

„In het algemeen kan men — altijd volgens het *Handelsblad* — wel zeggen, dat de 364 onwettig geborenen van hun prille jeugd af een behoorlijke opvoeding zullen ontvangen, en dus later alleen door hun huidkleur van de volbloed, Europeanen te onderscheiden zijn. Maar van de 1030 erkenden is dat slechts met eene kleine minderheid het geval.

„Zeer globaal de cijfers beschouwende, kan men dus aannemen, dat een vierde gedeelte der in Indië geboren „Europeesche" kinderen *niet* in de Europeesche maatschappij thuis behoort. Dat wil zeggen, dat er in geheel Indië, naast 12,000 Europeanen, in Europa en 40,000 Europeanen in Indië geboren nog 12.000 personen zijn, die als 't ware bij ongeluk als Europeanen te boek staan.

„De mathematische juistheid dezer cijfers moge betwistbaar zijn, — zij kunnen strekken om eenig begrip te geven van den omvang van het kwaad".

Onzinnig is het te meenen dat de 364 onwettig geborenen wel van

hun prilste jeugd af een behoorlijke opvoeding zullen genieten, maar er is — dunkt ons — geen enkele reden om al die erkenden nu maar plots te beschouwen als bij ongeluk als Europeanen te boek staanden. Alsof allen hier tot de kinderen uit het bekende soldatenverhaal behoorden. De zeer groote meerderheid zal toch zeker wel behooren tot die, waarvan de erkennende vader zelf overtuigd is de vader te zijn, die naar zijn krachten zorgt voor de opvoeding.

Dat aan de wetgeving betreffende erkenning fouten aankleven, zal ieder wel erkennen, maar een methode als van het *Handelsblad* om al de erkende kinderen maar collectief te beschouwen „als Europeanen bij ongeluk" is toch wat al te weinig wetenschappelijk.

Het goochelen met officieele cijfers gaat hier alle grenzen te buiten.

KOLONIALE LITERATUUR.

DEAN WORCESTER'S BOEK OVER DE PHILIPPIJNEN.

Dean Worcester; The Philippijne Islands and their people.

Een boek, door een Amerikaan over de Philippijnen geschreven, en dat op een tijdstip toen er van den Spaansch-Amerikaanschen oorlog nog geen sprake was, heeft op dit oogenblik zijn eigenaardig belang. Men verneemt er de gewaarwordingen uit, de gedachten, de oordeelvellingen van een onpartijdig mensch — in zooverre althans, als een lid van ééne natie tegenover volk van een andere onpartijdig staan kan. En dan is het wel aardig zulke opmerkingen te vergelijken met de feiten en toestanden die nu onlangs openbaar geworden zijn.

Wat Worcester over de Philippijnen zegt, zegt hij echter niet als politicus. Hij heeft de eilanden leeren kennen als natuur-onderzoeker. Tweemaal — in '87 en in '90 — bezocht hij den archipel, geleid, zooals hij het uitdrukt „door belangstelling in de kennis der vogelsoorten die den archipel bewonen, evenzeer als door den mensch een weinig bekende streek te helpen onderzoeken". Hij ging niet alleen: zijn gezellen waren Mr. Moseley, Dr. Bourus en een Philippijn, Mateo Francisco; hoofd en leidsman van het gezelschap was Dr. Steers, die reeds in '70 een reis naar de eilanden ondernomen had om er onderzoekingen te doen op het gebied van zoölogie en ethnologie, en er toen vier jaar lang was gebleven.

De eersten tocht dien Worcester meemaakte, die van '87, duurde ongeveer een jaar; de tweede, die van '90, bijna drie. De eerste maal ging het gezelschap als particulieren op reis; de tweede hadden zij zich voorzien van officieele recommandaties. Zij hebben dus zoowel den tijd als de gelegenheid gehad land en volk te leeren kennen, de menschen te zien in hun huiselijk doen zoowel als in hun deftigheid, en al die rassen en soorten en geslachten van wilden bij hun rijsvuur af tot Spaansche aartsbisschoppen in een kathedraal toe, te bestudeeren, in de poozen van hun eigenlijk, natuurwetenschappelijk werk. En de resultaten dier studie heeft Worcester neergelegd in zijn boek „the Philippine Islands and their people".

Er is nog maar weinig bekend van 't land, zegt Worcester. De toerist die Manilla heeft bezocht, eens een kijkje genomen in het binnenland van Luzon, en misschien Ilo-Ilo en Cebu gezien, verbeeldt zich al dat hij alles van de Philippijnen weet: hij kan zich moeilijk erger vergissen. Als hij werkelijk iets van het land weten wou, zou hij honderden eilanden en eilandjes moeten hebben doorkruist en gemeenzaam geworden zijn met een bevolking van plus-minus acht millioen, die, behalve Spanjaarden en mestiezen meer dan tachtig onderscheiden stammen van inboorlingen omvat. En hoe moeilijk, bijna onmogelijk zulk een onderneming zou zijn, blijkt wel uit het feit, dat tot nog toe niemand ze heeft bestaan; zoodat nu, na een bezit van bijna drie

eeuwen de Spanjaarden nog geen officieele opgaven hebben omtrent het aantal en de oppervlakte der verschillende eilanden en de cijfers der bevolking. Men moet zich tevreden stellen met een ongeveer. „Hoeveel eilanden liggen er eigenlijk in den Philippijnschen Archipel?" „Ja, sommigen zeggen zes honderd, maar anderen verzekeren dat 't er tweeduizend zijn". Worcester zelf schat het aantal op twaalfhonderd op zijn allerhoogst. Een zelfde onzekerheid omtrent de oppervlakte, omtrent de bewoners, omtrent de producten, omtrent de gesteldheid van den grond. De eenige, eenigszins betrouwbare kaarten en statistische gegevens schijnen die te zijn, welke de Jezuiten langzamerhand aangelegd en verzameld hebben. Worcester geeft een afbeelding van een curieusche kaart, door een der leden van de Societeit vervaardigd — een honderdvijftig jaar geleden, naar de schepen te oordeelen, want er komen schepen op voor, echte Spaansche galjoenen, met bollende zeilen, en vliegende vlag waarop het Castiliaansche wapen, en wapperende wimpels, schitterend van de leuze: „Victoria!" In den rechter bovenhoek der kaart prijkt een schild, van rococo-ornamenten omgeven en door het Spaansche rijkswapen bekroond, waarop de naam van den cartograaf wordt vermeld — „Pedro Murillo Nelards, de la Comp de Jesus" en het feit dat Magellaen de eerste was die deze eilanden bezocht. Midden op de kaart rondt zich een van stralen schitterende windroos. En onder aan ziet men den Heilige Franciscus Xaverius, met een groep gestaarte zeegodjes in het *golfgekruis* aan zijn voeten, de teugels van twee zeepaarden in zijn linker, en een kruis in zijn rechterhand, en, wapperend boven zijn ge-aureoold hoofd, een banderol met zijn naam en titel als „Vorst van de zee"; Victorieus bruist hij voort op reis van Paraguay naar Mindanao. Met schepenschild, heilige en al schijnt die kaart een goede te zijn, zoo goed althans als er onder de omstandigheden een te maken was. De geloofsijver van de leden der Societeit heeft hen aangevuurd tot onderzoekingen der streek waar zij het Christendom wilden brengen: en hun moeilijkheden doen te boven komen die der eerzucht en zelfs der hebgierigheid der spaansche ambtenaren onoverwinbaar bleken.

Ze zijn inderdaad niet gering te schatten.

En nog, in dezen „tijd des verkeers" is er zoo goed als geene communicatie tusschen de eilanden onderling.

Slechts enkele der voornaamste kustplaatsen worden door stoombooten bezocht, wie verder wil, moet maar zien hoe hij dat klaar speelt met een inlandsche boot en een half dozijn roeiers, die heel veel liever lui zijn dan moe. In den regentijd brengen die zelfde boot en roeiers hem nog wel een eind land inwaarts, de rivieren op, in het droge jaargetijde echter moet hij trachten vooruit te komen langs wat in de Philippijnen „een weg" heet. Met een rijtuig is dit te eenemale ondoenlijk, te paard gaat het slecht: de reiziger prijst zich gelukkig als hij een karbouw vindt, die geen onoverwinnelijke antipathie voelt tegen een blanke, en die het een uur achtereen zonder modderbad kan stellen. Maar in vele gevallen is slechts één middel van vervoer mogelijk op deze wegen — des reiziger eigen voeten. De genoegens van zulk reizen in een tropisch klimaat kan men zich gemakkelijk voorstellen.

Ik sprak daareven van regentijd, en droge maanden. Zij hebben in de Philippijnen deze eigenaardigheid, dat hij volstrekt plaatselijk zijn. Worcester verhaalt hoe hij in Marinduque een Mei-maand beleefde, zoo heet en droog

dat de grond hand-breede spleten vertoonde, terwijl aan den overkant der zee-engte, in Mindoro, dag aan dag de regen bij stroomen neergegudst kwam. De bergketenen zijn weder- zoo wel als water-scheidingen: Oost-Moesson aan déze zijde en West-Moesson aan de andere. Als algemeene beschrijving van het klimaat, geldt dit Spaansche epigram: „zes maanden stof, zes maanden modder, zes maanden van alles". In den regentijd heeft het land veel te lijden van overstroomende rivieren en nog meer van wervelwinden, die de ontzettendste verwoestingen aanrichten. Aardbevingen komen veelvuldig voor.

De reiziger die aan al die gevaren ontkomt, moet zich bovendien nog in acht nemen voor de malaria. Worcester spreekt van verscheidene soorten, die echter alle met de noodige quinine wel te bestrijden zijn; ééne echter is er, de geduchte calentura perniciosa, die binnen weinige uren den lijder een afschuwelijken dood doet sterven, zij komt evenwel gelukkig slechts hier en daar voor en de geinfecteerde plaatsen worden zoowel door inlanders als door Europeanen gemeden. Als in alle tropische landen heerschen ook in de Philippijnen ingewands-ziekten. Pokken zijn endemisch, Cholera echter komt weinig voor; daarentegen, als de ziekte uitbreekt, is zij niet tegen te houden. De inboorlingen beschouwen haar als een bezoeking Gods en weigeren medicijnen in te nemen: binnen kort is dan eene geheele streek ontvolkt.

Zooals men ziet, een mensch moet niet alleen moedig en sterk, maar ook bijzonder gelukkig zijn, om dat alles te kunnen trotseeren.

Nu dan. Worcester en de andere leden der kleine expeditie zijn dit werkelijk geweest. Want niettegenstaande cyclonen overstroomingen, verdronken wegen en koortsen die meer dan eens een noodlottigen afloop dreigden te nemen hebben zij de Philippijnen doorkruist en zijn behouden weergekeerd met een schat van kennis.

Worcester kan de vruchtbaarheid van den grond niet genoeg roemen. Hier groeit letterlijk alles. Uit de verschillendste streken der aarde zijn hier planten ingevoerd; en allen gedijen van cacao af tot aardappelen toe. De beste hennep ter wereld wordt hier gewonnen, de abaca als de landsnaam er voor luidt, die verkregen wordt uit de vezels eener banana-soort. De castor-olieplant, kaneel, katoen groeien in 't wild. De tabak waarvoor slechts weinig moeite wordt gedaan, geeft niettemin prachtige oogsten. Eveneens het suikerriet; de wijze van bereiden is nog primitief, en de handel wordt bovendien belemmerd door de vele moeielijkheden van het vervoer; desniettegenstaande wordt er veel op de suiker verdiend. Koffie, rijst, gutta-percha, al de gewone tropenproducten zijn overvloedig. In de wouden groeit het prachtigst hout. Worcester spreekt van eene colectie van honderd en zes verschillende soorten, allen afkomstig van Mindoro: vier daarvan waren zoo zwaar, dat ze in water zonken. Van harde houtsoorten zijn er meer dan vijftig bekend, waarvan vele bruikbaar voor den scheepsbouw, en andere door kleur en glans geschikt voor meubels, ebbenhout van de beste soort komt in groote hoeveelheden voor. Voorts houdt de grond een schat van mineralen, goud, ijzer ligniet; dammar, (de gom van afgestorven boomen,) wordt in aanzienlijke hoeveelheden opgedolven, er zijn rijke petroleumbronnen. Ook mogen niet vergeten worden de rijke oesterbanken op de kust van Sulu, die prachtige schelpen en bijzondere mooie parels geven, eene oestersoort brengt de kostbare zwarte parel voort, en eene andere een gemakkelijk splijtbaar parelmoer, dat in de streek gebruikt wordt

bij wijze van glas. In één woord, de Philippijnen zijn een natuurlijke schatkamer. Dat er van dien rijkdom der wereld nog zoo zeer weinig ten goede is gekomen, ligt volgens Worcester aan het Spaansche bestuur, dat uit de kleingeestigste jaloezie en achterdocht het particulier initiatief overal dwarsboomt, en waar het dit kan, geheel onderdrukt.

Onder een regeering die verstandiger beginselen in toepassing bracht, kan dit alles anders worden, want van de bevolking is geen onwil of tegenkanting te vreezen.

Als reeds gezegd werd, de bevolking der Philippijnen bedraagt ongeveer acht millioen en het inlandsche element telt niet minder dan tachtig verschillende stammen. Worcester heeft zijn aandacht vooral gewijd aan de Moro's en verhaalt interessante dingen van hen. De stam schijnt afkomstig te zijn uit Borneo, vanwaar zij naar den Sulu Archipel overstaken, omstreeks den tijd dat de Spanjaarden die eilanden ontdekten. De krijghaftige stam, aanvankelijk een bondgenoot der nieuw-aangekomenen, voelde zich al spoedig in zijn onafhankelheid door hen bedreigd, en stelde zich te weer, met man en met macht. En er brak een krijg uit die met zeeroof en guerilla tot op den huidigen dag gevoerd is.

Toen Worcester in '91 Sulu bezocht, werd er juist weer een Spaansche expeditie heen gezonden: in die plaatsen die het verst afgelegen waren van het centrum der Moro-heerschappij, hadden de Spanjaarden het met hen niet verder kunnen brengen, dan tot een gewapende vrede. De Moro's van Mindanao hebben den naam de vreedzaamste te zijn: „Moros de Paz". Worcester kwam in de gelegenheid hun zachtmoedige zeden en gebruiken gade te slaan, toen de expeditie zich voor de tweede maal naar Mindanao begaf. Bij hunne aankomst al kregen zij een voorproefje: de hutten van El Recodo waren vroolijk versierd met de koppen en ledematen van drie Chineezen; dat stemde de Amerikanen tot nadenken. Men had hen verteld dat die goede Moro's niet eens wapens hadden. Om zich daarvan te overtuigen lieten zij de dorpelingen weten, dat zij bereid waren, een goeden prijs te betalen voor mooie krissen en ziedaar! denzelfden dag nog hadden zij de keus uit een compleet arsenaal! Zij bleven niettemin en hadden weinig overlast. Dat kwam door hun nationaliteit. Want, zegt Wocester, de grimmige Moslemin beduidden ons herhaaldelijk met niet-te-misvatten gebaren, hoeveel pleizier ze er in zouden hebben ons een kop kleiner te maken, als we maar Spanjaarden geweest waren, in plaats van Amerikanen.

De Moros zijn een knap gebouwd volk, van eene gelaatstype dat op het Maleische gelijkt; en naar wat Worcester van hen vermeldt, hebben zij met de bewoners van onzen archipel ook vele karakter-trekken gemeen, en vele eigenaardigheden in zeden en gebruiken, zoowel als in de kleeding. Wat dit laatste betreft, de mannen dragen evenals onze „bruine broeders" den hoofddoek en hun rang wordt aangeduid door de wijze waarop die geplooid en gevouwen is. Voorts een lange broek, nauw aansluitend van knie tot enkel, met een sjerp om het middel vastgehouden; en een wijd baadje, dat dikwijls prachtig geborduurd is, maar geen sarong. Zij gaan altijd gewapend, een barong een kris of het breed uitloopend zwaard dat zij „kamiplan" noemen, in den gordel. Hun wapens zijn meesterlijk gesmeed, en vaak met zilver of zelfs goud ingelegd. Zij zijn geducht handig met het zwaard maar schieten slecht.

De vrouwen, die gaarne sprekende kleuren dragen, als helder groen en scharlaken, dragen een nauwsluitend soort kabaia, een wijde broek en een „jabul", wat het zelfde schijnt te zijn als onze Indische sarong.

De kinders zijn, als bij ons, gewoonlijk ongekleed.

Naar Worcesters beschrijving te oordeelen, zou men zeggen dat de Moros in het water leven, zooals andere menschen op het land. Hun dorpen zijn op palen in zee gebouwd. In hun lichte prauwen brengen zij dagen en nachten achtereen zwalkend op het water door. Zij zwemmen als visschen, en kunnen duiken en onderwater blijven gedurende twee en zelfs drie minuten. Worcester verhaalt hoe hij den hoofdman van een dorp eens liet duiken in diep water om een bijzonder soort koraal te halen. Hij bleef onder water tot de ander dacht, dat hij verdronken moest zijn, maar eindelijk kwam hij boven, rood van het bloed dat hem uit neus en ooren gudste, maar met den koraalstruik in de hand.

Soortelijke bewijzen van moed en volharding gaven de Moros dikwijls, in hun omgang met de Amerikaansche natuuronderzoekers, en verwierven er hun achting, en zelfs bewondering mee. Het eenige ernstige verwijt dat Worcester tegen hun inbrengt, is dat van onmenschelijke wreedheid. Hij zegt dat een Moro een slaaf zal neerhouwen, alleen maar om eens te zien of zijn sabel wel scherp is. Op welke wijze zij hun tweehonderd-jarigen krijg tegen de Spanjaarden gevoerd hebben, laat zich denken. Maar de Spanjolen gaven 't hun eerlijk terug.

De Moros zijn Moslemin: in naam altijd. Evenals bij ons in Java komt hun antiek heidendom op allerlei zonderlinge en onverwachte manieren door de nieuw-modische leer heen kijken. Maar zij hebben priesters die zij „sherifs" noemen, en die een soort godsdienst-oefening houden nu en dan, in met den naam van moskee versierde bamboe loodsen; zij hebben een afschuw van varkensvleesch, overigens niet gebaseerd op het Koran-verbod, maar op een dwaze legende, volgens welke Christus, door den Profeet getart, de kleinkinderen van dezen in varkens veranderd zou hebben; en zij verachten met eene volkomen verachting die honden, de ongeloovigen. Welke verachting hun bijzonder goed te pas komt tegenover de Spanjaarden in het algemeen, en de Spaansche monniken in het bijzonder.

Het hoofd der Moros is de Sultan van Sulu — van Jolo zooals zij het uitspreken; — waar Oostersch gebruik laat hij zich bijstaan door een Regent, en zijn vertrouwde dienaren dragen den weidschen titel van Minister van Oorlog en Minister van Justitie. Ten tijde van Worcesters bezoek aan Sulu was die Sultan een Sultana en eene waarmee niet te gekken viel! Als kind door de Moros geroofd en als slavin verkocht, groeide zij op tot zulk eene schoonheid, dat de destijds regeerende Sultan haar tot zijn eerste gemalin verhief.

Na verloop van tijd begon hij haar te vervelen; en stierf hij plotseling. Daarop trouwde de schoone weduwe zijn opvolger; na eenigen tijd verveelde die haar ook, en hij stierf eveneens zeer plotseling. Haar zoon had middeler wijl den leeftijd bereikt waarop hij den troon kon bestijgen. Maar de Spanjaarden stelden een tegen-Sultan, Harun. En de Sultana-moeder, *de* Sultana, als men haar kortweg noemde, vroeg hem ten huwelijk, als de kortste en beste manier om de tegenstrijdige belangen te vereenigen. Harun echter had zoo zijn eigen ideën omtrent den dood zijner voorgangers. En hij beantwoordde

het vereerend aanzoek met de opmerking „dat hij een natuurlijken dood wenschte te sterven".

De Sultana legde zich daar bij neer. Maar toen zij hoorde dat Worcester een voorraad sublimaat in zijn apotheek had, liet zij hem vragen, haar er wat van te sturen. Men kan nooit weten, niet waar? En het is altijd goed op alle gevallen voorbereid te zijn.

Haar zoon, de wettige Sultan, was een zwakkeling, zoowel geestelijk en lichamelijk, en kon zich niet handhaven tegenover den Spaanschen tegen-Sultan, hoewel hij de meerderheid der bevolking op zijn hand had, en een leger van, naar beweerd werd, een tienduizend man. Harun verdreef hem met de hulp der Spanjaarden, maar deze beleefden weinig pleizier aan hun protégé. Toen generaal Arolas, die den schrik er onder had en hield, repatrieerde, kreeg hij een opvolger, die het karakter van den Moro niet op de juiste waarde schatte. Hij vond hen ordelijk en zachtmoedig en hij verzocht hen nu eens met ijver aan het belasting opbrengen te gaan. Harun vroeg zijn Suluers wat zij daarvan dachten? en het bleek, dat zij er tegen hadden. Daarop ging de Sultan aan het hoofd eener gewapende bende naar stad, en vroeg den gouverneur te spreken; want hij kwam de belasting betalen, zei hij tegen den schildwacht. De gouverneur liet hem binnen komen, tot waar hij stond, aan het hoofd zijner troepen, die daar stonden met ongeladen geweer. Harun stapte op hem toe, bood hem een zak parels aan, en in de volgende seconde had hij den argelooze den schedel gekloofd. Binnen weinige minuten was de Spaansche troep in de pan gehakt. En de overwinnaars maakten de stad met den grond gelijk.

Deze dingen gebeurden in '93. Zooals Worcester het uitdrukt, „het was het gerommel voor de donderbui losbarst." Niet zonder reden barstte ze los, De geschiedenis van het Spaansche bestuur in de Philippijnen is eene doorloopende verklaring van den haat der inboorlingen tegen de overheerschers. Het is de geschiedenis van alle landen, — die ooit onder Spaansch bestuur zijn geweest — de geschiedenis die de onze geweest zou zijn zonder den Zwijger en de Geuzen; eene stelselmatige uitzuigerij. Dat was in den tijd van Columbus reeds het Spaansche idee van kolonisatie en het schijnt door de eeuwen heen hetzelfde gebleven te zijn. Ook van het Spaansche volk kan hier getuigd worden, dat zij niets hebben vergeten en niets geleerd.

Hun standpunt ten deze laat zich in weinig woorden bepalen; de wereld voor de Spanjaarden. Dat schijnt hun een ding dat van zelfspreekt, eene zaak, zoo natuurlijk, dat er geen verdere verklaring bij te pas komt, een axioma. En, dit eenmaal aangenomen zijnde, volgt al het overige van zelf. Wanneer Spanje de bevolking van een veroverd land tot slaven maakt, „taillables et corvéables á merci" dan doet het niets meer, dan waarop het klaarblijkelijk recht heeft. Het land hoort aan Spanje, de bewoners hooren aan Spanje, hun vrijheid, hun persoon, hun arbeid, hun eigendom hoort aan Spanje, bijgevolg kan Spanje daarmee doen naar welgevallen. En dat doet het.

Wat dat welgevallen nu zijn zal, is verder eene quaestie die uitgemaakt wordt tusschen die twee geduchte machten, de geestelijkheid en de bureaucratie.

De geschiedenis van de Philippijnen onder het Spaansche Bestuur, is de geschiedenis van den strijd tusschen die beide roover-partijen, een strijd waarin

nu eens de monniken, dan weer de ambtenaren de overwinning behaalden. Een enkele maal sloten zij een wapenstilstand; dat was wanneer de tot het uiterste gebrachte inboorlingen beiden dreigden er uit te jagen. Dan werden de „rebellen" met vereende krachten bestreden, en zoo haast de opstand gedempt was, begon alles weer van voren af aan; „si cette histoire vous ennuie, je m' en vais la recommencer."

De „histoire" schijnt reeds begonnen te zijn onder Philips II, den peet der Philippijnen, die bij gelegenheid van de plechtige inbezit-neming der eilanden, den troepen eenige Augustijner monniken medegaf, om te waken over het zieleheil der nieuw-geannexeerden. Het leed niet lang of de vrome vaders en hunne opvolgers kwamen in botsing met de burgerlijke autoriteiten, en zoo hevig werd de twist dat de koning er bij te pas moest komen, en bij plechtig decreet, bepalen in welke voege gezag en geld tusschen de beide verdeeld kon worden. Den inboorlingen werd een belasting opgelegd, en de opbrengst werd volgens een bepaalde verhouding verdeeld tusschen de kerk, het leger en de staatskas. Het decreet diende voor het vervolg als een basis voor verdere financieele operatien. Bijvoorbeeld. De ambtenaren in wier opinie het vastgestelde aandeel en de opbrengst der belastingen te eenenmale onvoldoende was, voerden er op eigene hand nieuwe in; waarvan natuurlijk geen rekenschap werd afgelegd. Wegen, kanalen, politie, in een woord al de verschillende posten waaronder men verantwoording van de gelden van den Staat pleegt te zoeken, bleven na heffing dier belastingen, wat zij van te voren geweest waren. De Comandanto, of Gobernador echter repatrieerde eenige jaren vroeger, en leefde in Spanje wat beter dan zijn voorganger gedaan had. En dat vond men zeer natuurlijk.

De Monniken konden geen belastingen heffen: maar die beproefden het spelletje op een andere manier te spelen. Zij doordrongen hun bekeerlingen van de waarheid dat de sacramenten der Kerk onmisbaar waren voor hun zieleheil: en daarop „prijsden" zij die sacramenten: en zij prijsden ze zóó, dat zij er een vorstelijk inkomen uit maakten. De bepaling van het Trentsche Concilie, die aan monniken het bezit van prebenden verbiedt, werd in de Philippijnen niet toegepast, en zoo hadden, de Augustijnen, de Dominicanen, de Franciscanen en de „Recoleto's" de vrije hand. Zij verschaften zich landbezit; zij namen tantièmes op den verkoop van aflaten; verkochten pauselijke bullen, rozenkransen, heiligenbeelden, gebedenboeken; eischten „donaties" van elken oogst, dwongen de inwoners tot het laten lezen van zielemissen waarvoor buitensporige betaling werd geeischt; en zoo voorts, en zoo voorts. Nu en dan, als het àl te erg werd, klaagden de verdrukten hunnen nood te Madrid. Maar het geval was voorzien. Elke orde had haar eigen zaakgelastigde in de hoofdstad, en die kwam voor hare belangen op, wanneer ze door wie ook, bedreigd werden. Het einde eener aanklacht was dan ook altijd en onveranderlijk hetzelfde — de klagers kregen ongelijk. Gedurende eenigen tijd heerschte de Inquisitie over de eilanden — toen was natuurlijk zelfs van klagen geen quaestie.

Maar aan alle dingen komt een einde, ook aan het geduld van een geknecht volk. De Philipinos lieten het bidden en smeeken en beproefden hoe ver ze konden komen met van zich àf te slaan. Niet minder dan negen opstanden staan in hun geschiedenis geboekt, van dien in Bohol 1622 af tot dien van Cavite in 1892 toe.

De tweede Boholsche „rebellie" in 1744 was de ernstigste van alle vóór Cavite. Aanleiding er toe gaf het gedrag van een Jezuiet, die bevel had gegeven om het lijk van een zijner parochianen, tegen wien hij om de een of andere reden een haat had gekoesterd, te laten rotten in de zon. De broeder van den doode verzamelde zijn landgenooten, sloeg den Jezuiet dood, en vereenigde zich met de tallooze ontevredenen op het eiland tot een leger, dat gedurende vijf-en-dertig jaren den Spaanschen troepen de baas bleef. Bij het sluiten van den vrede werden de Jezuieten uit het eiland verjaagd.

De opstand van Cavite in '72 was niet zulk een plotselinge uitbarsting, doch van te voren overlegd. De inwoners van Manilla zouden die van Cavite op een bepaald oogenblik het teeken tot den aanval geven, door het oplaten van een vuurpijl. Toevallig had er, dien avond, ergens een feest plaats, waarbij vuurwerk werd afgestoken, die van Cavito meenden het afgesproken teeken te zien, handelden daar naar, en werden totaal verslagen. De monniken wier schuldige praktijken den opstand hadden veroorzaakt, maakten zich de overwinning ten nutte om de aanvoerders ter dood te doen brengen. Van dat tijdstip af tot den jongsten oorlog die aan hun overheersching een einde maakte, hebben zij in de Philippijnen de vrije hand gehad.

In het licht der jongste gebeurtenissen is de voorstelling die Worcester geeft van de toestanden zooals hij die in '87 en '90 vond, bijzonder belangrijk.

En hier dient eerst een en ander gezegd over de wijze waarop hij tot kennis van die toestanden geraakte. Want van zelf ging dat niet! Zij het uit gegronden tegenzin tegen het wereldkundig worden van haar eigenaardige theorie en practijk der kolonisatie, zij het uit achterdocht tegenover den vreemdeling en zijn mogelijke bedoelingen — het koloniale bestuur deed wat maar mogelijk was om de expeditie te dwarsboomen. Dat zij gekomen was, louter en alleen om de vogels der Philippijnen te bestudeeren, namen de autoriteiten geen oogenblik aan, dat was natuurlijk maar een voorwendsel, waar achter zij hun eigenlijke motieven verborgen. En die motieven, konden niet anders dan slecht zijn, of waarom zouden zij ze anders verbergen? Conclusie — „Pas op!" De eerste maal dat de expeditie naar de Philippijnen ging, in '87, was het niet officieel. Onbekend met de eigenaardige opvattingen en manieren der Spaansche koloniale beambten, hadden de natuur-onderzoekers gemeend, dat de aard van hun werk al een voldoend paspoort en zelfs recommandatie zijn zou. Ze werden spoedig uit de dwaling geholpen.

Den dag van hun aankomst te Palawan al begint de moeite, het paspoort is weg! Eerst als zij gaan begrijpen dat de wichelroede die de plaats van het verloren document aanwijzen zal, van gemunt zilver gemaakt moet zijn, en dien tooverstaf gebruiken, vinden zij hun paspoort terug. Nu denken zij, ligt de weg open en recht voor hen, maar erger stond te wachten. Zij hadden onder hun bedieden er één die den schoonen naam van Paradiso voerde. Hij verdiende dien in zoo verre, als hij klaarblijkelijk het onderscheid nog niet kende tusschen goed en kwaad. Hij stal als een raaf, eerst klein geld, toen kleeren, eindelijk een geheele kist buskruit. Het hoofd der expeditie, Dr. Steere, wendde zich tot den Gouverneur om raad en zoo noodig hulp, en nu begon de misère.

De raad, dien de gouverneur gaf, was kort; maak hem bang! en als hij toch niet bekent, sla hem dan dood!"

De Amerikanen probeerden hoe ver ze kwamen met een frisch pak slaag, en Paradiso vermurwd in den eigenlijken zin van 't woord, leidde hen naar een huis, waar hij, als hij beweerde, het kruit verborgen had.

Geen kruit te zien of te bekennen, daarentegen verscheen een Spaansche dame, en na een oogenblik, een Spaansche officier, de echtgenoot der dame, en de heer des huizes, die verlangde te weten, wat de Amerikanen in zijn keuken uitvoerden? En nu kwam 't uit dat Paradiso hen opzettelijk in de woning van den luitenant gebracht had, om hen er in te laten loopen. Uitleggingen, excuses, betuigingen van wederzijdsche hoogachting. De luitenant helpt Paradiso naar de hoofdmacht brengen en hem nog een beetje afranselen. Paradiso houdt den luitenant en de politie voor den gek zooals hij het de Amerikanen al gedaan heeft — laat zich tweemaal naar het andere eind der stad brengen „om de kruitkist op te graven" vergeet twee maal waar hij de kruitkist eigenlijk gelaten heeft, en wordt eindelijk nog een beetje geranseld, en in den pot geduwd. Tot zoo ver, was de luitenant de vriend en beschermer der Amerikanen geweest. Den volgenden dag bevonden zij, dat hij hen aangeklaagd had wegens inbraak in zijn huis, ongeoorloofd dragen van wapenen binnen de stad, en mishandeling van den ongelukkigen Paradiso! Had dr. Steere zich niet zoo geweldig kwaad gemaakt, en gedreigd met een oorlogsvloot en een bombardement, het verdere verhaal der expeditie ware waarschijnlijk nooit geschreven.

Eenige weken later komen de Amerikanen te Capiro op Panay. Als bijna overal doet hier het „tribunal" dienst als logement voor den gaanden en komenden man. Maar de officier die het commando voert over de stad verkiest hen niet in het tribunal te laten logeeren en zij moeten alles op haren en snaren zetten, voor hij toelaat, dat zij van hun recht gebruik maken.

Dan komen zij in Cebu. Gouverneur-Generaal Terrero had de Gouverneurs van verscheiden eilanden aangeschreven, om de expeditie behulpzaam te zijn; maar dien van Cebu had hij vergeten en direct komt die ambtenaar nu met bezwaren tegen de geweren en ammunitie die de Amerikanen met zich voeren. Weer een woord-gevecht, weer brieven en reizen, en eindelijk de tusschenkomst van een hoog-geplaatst militair, die den Gouverneur beveelt een „permissie voor het gebruik van geweren" te schrijven.

Van Cebu gaat de expeditie na verloop van eenigen tijd naar Samar. Er is juist een nieuwe Gouverneur aangesteld in Samar, en die Gouverneur is een vriend van den Gouverneur aan Cebu, en heeft diens klachten over de Amerikanen in een sympathiseerend hart ontvangen, en is van plan het den vreemdelingen in te peperen. Het toeval wil, dat de man met hetzelfde schip reist, waarop de Amerikanen reeds plaats genomen hebben. Hij denkt niet, dat zij Spaansch verstaan, en bespreekt in hun bijzijn met groote openhartigheid zijn plannen te hunnen opzichte, die neerkwamen op arrestatie en opsluiting in den boei. De Amerikanen echter, wijs geworden door de ervaring op Cebu, hadden zich bijtijds van een speciale permissie van den Gouverneur-Generaal voorzien. Om eens te zien hoever de man van Samar gaan zou met zijn wraakplannen, toonden zij dat papier niet direct. Zij gingen vogels schieten, als gewoonlijk. De Gouverneur zendt hen troepen achterna, troepen om er op toe te geven; want Worcester, Moseley en de Philippijnsche jongen ontkomen zonder de minste moeite, na de soldaten op alle manieren om den tuin te hebben geleid.

Mr. Bourns echter wordt gevangen genomen en in triomf bij den Gouverneur gebracht. De soldaten voelden zich: en veel stelden zij zich voor van hunne ontvangst door den hoogen heer. Dan 't kan verkeeren; als Breero zegt. En hier was 't verkeerd. Want dr Steere was in den tusschentijd bij meheer den Gouverneur gekomen, met de „speciale permissie" van Terrero; en nu waren alle bakens verzet; en de soldaten kregen een schrobbeering en dreigementen met arrest en wat niet al, in plaats van het pluimpje dat zij zoo stellig verwacht hadden. Bourns werd op vrije voeten gesteld en de geheele expeditie ontvingt eene invitatie om bij den Gouverneur te komen logeeren. Onnoodig er bij te voegen, dat die invitatie niet werd aangenomen.

Door al die tribulaties wijzer geworden, zorgde de expeditie toen zij de tweede maal op reis ging, voor een officieele recommandatie, die hen buiten het bereik der Koloniale Gouverneurs bracht; een order der Regeering te Madrid. Maar, of de duivel er mee speelde, bij hun aankomst te Manila was dat document er niet; de mail-boot had vertraging. Nu moesten zij maar zien, hoe zij met de hulp van den Amerikaanschen Consul, Weyler tot zijn plicht kregen; want hij was het, aan wien het Koninklijk bevel, ons de expeditie met wapens en ammunitie en al, door te laten, gericht was. Weyler nu was dat gansch niet van plan. Karakteristiek voor den man is de wijze waarop hij nu de zaak behandelde. Ronduit „neen" zeggen kwam niet in hem op. Maar nadat hij een paar dringende brieven van de expeditie voor notificatie had aangenomen, antwoordde hij op een derden, dat hij tot zijn spijt niets aan de zaak kon doen; en verwees de Amerikanen naar den Civielen Gouverneur van Manila.

Zij gingen naar den Civielen Gouverneur.

Die had wel wat anders te doen dan vreemdelingen hun bagage te helpen halen uit de douane. Hij was bezig met de zijne. De brave man stond namelijk op 't punt van naar zijn Spaansche vaderland terug te keeren. Uit pure goedhartigheid krabbelte hij echter een paar woorden op een papiertje en zond de heeren naar den Administrador.

De Administrador bekeek 't papiertje. Ja, 't speet hem wel, maar dáárop kan hij de heeren hun bagage niet afgeven. Als zij den Civielen-Gouverneur om een formeel bevel wilden vragen?

Terug naar den Civielen Gouverneur, om dat officieele bevel.

De Civielen Gouverneur ging juist uit, een visite brengen aan Gouverneur Weijler en hij had geen seconde tijd. Maar zijn secretaris zou 't in orde maken, 't was maar een kleine vergissing.

Nu naar den Secretaris.

De Secretaris was beleefd, en zei dat 't hem speet, maar hij kon die kleine vergissing onmogelijk herstellen, zonder nadere instructies van den Civielen Gouverneur. Wilden de heeren even wachten. En de Civiele Gouverneur kwam terug.

Waarmee kon hij de heeren dienen? O ja, dat bevel om hun bagage door te laten? 't Speet hem erg, maar daar kon hij werkelijk niets aan doen!

Dat hing geheel af van Zijne Excelentie, Generaal Weijler!

De Amerikanen waren wel zoo wijs, niet naar Weijler terug te keeren. Zij begaven zich naar den Aartsbisschop, voor wien zij een recommandatie hadden van een hooggeplaatst geestelijke in Spanje en een „verzoek" van den kerkvorst

aan Weijler nam alle bezwaren en ommogelijkheden als met een tooverslag weg.

Een dag daarna kwam 't verwachte document uit Spanje aan. En van dat oogenblik af had de expeditie geen verdere moeite. Worcester spreekt zelfs met erkentelijke waardeering van de gastvrijheid der planters en de hulpvaardigheid van de zijde der ambtenaren ondervonden; een bewijs dat het niet de tegenzin der bevolking geweest was, die hen de eerste maal zoo gedwarsboomd had, maar eenig en alleen de willekeur der autoriteiten.

Over die willekeur — niet alleén tegenover vreemdelingen maar tegenover de aan hun zorgen toevertrouwde bevolking, verhaalt Worcester dingen, die ongeloofelijk zouden schijnen, ware het niet dat hij ze staafde met de meest precieze bijzonderheden; en zich verder beriep op rapporten van Spaansche ambtenaren zelven.

In grove trekken geschetst, is het bestuur aldus ingericht: Aan het hoofd der kolonie een gouverneur-generaal, onder dezen, als bestuurders der verschillende provincies, gouverneurs, onder dezen weder als hoofden der steden „gobernadorcillos", kleine gouverneurs; deze laatsten zijn altijd òf inboorlingen of mestiezen.

Hun taak is het de orde te bewaren in hun „gemeente" als dat woord hier gebruikt mag worden; de politie te helpen in het opsporen en gevangen nemen van dieven, den monnik van de plaats bij te staan in alles wat hij in het belang der kerk (of in zijn eigen) noodig acht, en vooral en voornamelijk, de belastingen te innen. De gobernadorcillo is er aansprakelijk voor dat zijn gemeente een bepaalde som opbrengt, ontbreekt daar iets aan, dan moet hij dat uit zijn eigen zak aanvullen.

In deze taak — het belastinginnen wel te verstaan — wordt hij bijgestaan door „cabezas", een soort ontvangers; op elke groep van ongeveer vijftig families, is een „cabezas" aangesteld, die de door hen verschuldigde belasting moet innen, die voor die belasting aansprakelijk is, en ook weer, wanneer daar iets aan ontbreekt, uit zijn eigen zak moet bijpassen.

De gobernadorcillo houdt zich dus aan zijn cabezas, de cabezas houden zich aan de inlandsche bevolking. In zóó ver zijn zij er het slechtst aan toe, want waar niet is, verliest de keizer zijn recht, en bij de inlandsche bevolking is dat dikwijls het geval. Daar echter de regeering geen scha mag lijden, moet dit maar op de „cabezas" verhaald. En dat is de reden waarom voor dezen post altijd welgestelde personen gekozen worden. Of de „keuze" hun aangenaam is, wordt niet gevraagd, zij hebben het ambt te aanvaarden en de verantwoordelijkheid op zich te nemen, en daarmede uit, en zoo lang zij nog eenig geld bezitten, is er geen kans van het ambt weder vrij te komen. Worcester verhaalt hoe hij meer dan eens „cabezas" in gijzeling heeft gezien, voor de onvoldane belasting-schuld der Inlandsche bevolking.

Onder zulke omstandigheden is het te begrijpen, dat alle middelen, geoorloofde en ongeoorloofde, te baat werden genomen om de bevolking tot het betalen harer belastingen te dwingen. Lijfstraffen bleken het meest doeltreffend. Als een man maar hard genoeg geslagen werd, eindigde hij altijd wel met ergens in een hoekje zijner kist een paar zilveren dollars te vinden. En als hij die werkelijk niet had, en men sloeg tòch, dan kwamen zijn broers en zwagers wel met hùn dollars. De quaestie was maar, hard genoeg en lang genoeg, en dan kwam alles in orde. Een enkel maal bleek geeseling, en zelfs bastinade niet voldoende, dan kwam de „bejuco" er bij te pas.

De „bejuco" is een soort rottan, met lange buigzame stengels, die eindigen in een krans van bladers, waaruit lange slierten te voorschijn komen, bezet met scherpe, sterke, als haken omgebogen dorens. Men kan zich voorstellen hoe een menschelijke rug er uitziet, na geeseling met zulk een roede. Het gebeurt echter slechts zelden want de ervaring leert, dat de patienten het meestal besterven. Voor een ander doel echter wordt de bejuco veel gebruikt namelijk als een soort lasso om onwillige belasting schuldigen te vangen. Aan een langen houten vork worden eenige einden bejuco gebonden; een afdeeling politie wapent zich daarmee, omringt de hut van den delinquent en sommeert hem zich over te geven. Als hij tracht te ontsnappen worden de lange bejuco-slierten over hem heen gegooid, en de kerel is gevangen. Te Dumaguete op Negros waren deze „wanbetalers-jachten" een geregeld Zondag vermaak, ten tijde dat de Amerikaansche expeditie er was.

Worcester verhaalt hoe hij, meer dan eenmaal, de zeer onvrijwillige getuige geweest is van de geeseling die de aldus gevangen inboorlingen voor het „tribunal" ondergingen. Het geschiedde met een rottan op den naakten rug, in de schuinte, eerst van links naar rechts, dan omgekeerd, zoodat de bloedige strepen ruiten vormden, Als laatste bijzonderheid zij vermeld dat vrouwen zoowel als mannen aldus behandeld werden.

De „Comendante" van Concepcion had nog meer doeltreffende methodes. Hij begreep dat in onrust veel tijd en arbeid verloren ging met het jachtmaken op wanbetalers, reden waarom hij een systeem van „reconcentratie" voorstond. Hij gaf bevel, dat alle inboorlingen in of nabij de hoofdstad zouden wonen. Om aan dit bevel klem bij te zetten placht hij de velden door te rijden, en, waar hij een hut vond staan, sprong hij van 't paard en stak den brand in het strooien dak, zonder verdere waarschuwingen, De bewoners vluchtten door deur en vensters. Als het hutje afgebrand was, zei de comendante bedaard, dat het raadzaam voor hen zou zijn in stad te gaan wonen. Worcester verhaalt dat hij met eigen oogen den comandanto drie hutjes op die wijze zag vernielen. En de man beroemde zich er op dat hij dusdoende, langzamerhand al de verspreid wonende inlanders en mestiezen naar de hoofdstad gedreven had. Eenmaal daar, was het gemakkelijk hun belasting te doen betalen.

Worcester noemt eenige van die belastingen op.

Allereerst komt de „cedula personal" een bewijs van indentiteit, dat ieder jaar vernieuwd moet worden, en zonder het welk het onmogelijk is zaken te doen, recht te verkrijgen, of zelfs maar passage te nemen op een boot; de cedula varieert in prijs van vijf-en-twintig dollar tot vijftig cents, al naar gelang van den (veronderstelden) rijkdom van hem of haar die ze koopt,

Dan komen de verdere belastingen: op plantaties van klapperboomen, op het winnen van klapperolie, op het verkoopen van vruchten, van rijst, van melk, op het slachten van vee, op het houden van een paard, op het vellen van hout.

Boven en behalve dit zijn de mannen nog verplicht tot dienen in het koloniale leger en in hun afwezigheid moeten de vrouwen zien, hoe zij al die belastingen opbrengen — of bij gebreke van dien, hun goed verbeurd laten verklaren en zich zelf gevangen laten nemen.

Nu komt de vraag; wat gebeurt er met al dat geld?

Het antwoord hierop, zegt Worcester, zou zeker interessant zijn; maar het wordt niet gegeven".

Het eenige wat men te weten komt is dit feit, dat alle koloniale ambtenaren arm komen, en velen zeer rijk heengaan. En wanneer men met een hunner de zaak bespreekt, wordt coulant-weg de opmerking gemaakt „Wij zijn eene natie van dieven". Want, zóóveel is zeker — in de Philippijnen blijft het Philippijnsche geld niet — er zijn geen wegen, geen bruggen, geen irrigatiewerken, geen goede scholen, — er is niets van alles waaraan gewoonlijk een land zijn geld besteedt. „Niet onnatuurlijk", zegt Worcester, „dat de geschiedenis de Philippinos eindelijk is gaan vervelen!"

Nu is er nog niets van de monniken gezegd.

Waar hij van de katholieke geestelijkheid op de Philippijnen spreekt, maakt Worcester altijd een loffelijke uitzondering voor de Jezuiten, waarvan hij niet dan goeds heeft te vermelden. Maar de monniken, die zich hier den titel van „padre" aanmatigen, en allerlei rechten, die hen volgens de statuten hunner eigene orden niet toekomen, zijn volgens hem, en volgens het oordeel van katholieke geschiedschrijvers die hij aanhaalt, de plaag en de pest van het ongelukkige land.

Hij geeft eenige voorbeelden.

Daar was een padre in Lebu, die voor het begraven der dooden eene som eischte, zóó exorbitant, dat de overlevenden die slechts zelden voldoen konden. Bij wijze van kerkelijke straf, liet hij dan de lijken vastbinden aan de boomen op het marktplein, waar de vogels er op aasden, en daar bleven ze hangen tot de een of andere bloedverwant met de gevraagde som over de brug kwam.

Dezelfde goede herder vond eens in een hongersnood het middel om plotseling rijk te worden. Hij had eene aanzienlijke hoeveelheid rijst ingeslagen, toen ze nog overvloedig was en goedkoop, en nu begon hij die rijst te verkoopen voor haar gewicht in zilver.

Onderwijl had een rijk planter in Cebu, een Mr. Pickfort, in zijn goedhartigheid een aanzienlijke hoeveelheid rijst uitgedeeld aan de noodlijdende bevolking, en toen die op was, had hij geschreven om meer. Het schip met rijst kwam aan, juist terwijl Pickford van huis was. De monnik zag zijn kans schoon. Een zware bullepees zwaaiend, stormde hij het strand op, sloeg rechts en links onder de koelies, die al begonnen waren uit te laden en bedreigde hen met den vloek der kerk indien zij niet ophielden. De banggemaakte inlanders slopen weg.

Een paar uur later stak een hevige storm op die het schip dwong geladen en al de onveilige kust te verlaten, en de padre was weer de eenige die rijst had. Hij kon nu de markt maken; en deed het. Dat diegenen onder zijn gemeente-leden, welke te arm waren om zijne rijst te koopen, den hongerdood stierven, liet hem klaarblijkelijk geheel koud.

Foreman, de katholieke geschiedschrijver, uit wiens werk Worcester veel aanhaalt, spreekt van een monnik, die te Manila, aangesteld werd als biechtvader niettegenstaande hij een dronkaard was; van een tweede die geregeld loterijen hield te zijnen eigenen bate, en die loterijen van den kansel aanprees, terwijl hij onder zijn gemeenteleden een vereeniging oprichtte tot het verkoopen van de loterijbriefjes; van een derde, die een afschuwelijken moord had begaan,

en ten einde aan het gerecht te ontkomen, de mare verspreid had dat de officier gezonden om hem gevangen te nemen, door den duivel bezeten was, weshalve de inboorlingen een goed werk zouden doen als zij hem doodsloegen. En niet onduidelijk geeft hij te kennen dat de plotselinge dood van generaal Solano in '60 en die van den Bisschop van Cebu in '73 te wijten waren aan de monniken, die er belang bij hadden die beide uit den weg te ruimen.

Foreman geeft een algemeene karakteristiek van de Philippijnsche monniken.

„Zij komen in den regel voort uit den boerenstand en de kleine burgerij. Over het algemeen hebben zij geen opvoeding gehad, noch iets geleerd, dan alleen in zooverre noodig was voor hun godsdienstig beroep. Het is niet onnatuurlijk dat onder het groote aantal dat over de Philippijnen verspreid is, er veel schurftige schapen gevonden worden, vooral wanneer men den onbeschaafden stand waaruit zij voortgekomen zijn, in aanmerking neemt."

Worcester zegt:

„Het is meermalen voorgekomen dat ruwe soldaten, nadat zij gedurende hun diensttijd de Philippijnen hadden leeren kennen, naar Spanje gingen, en na korten tijd als monniken weer in de kolonie terug keerden."

Onnoodig te zeggen hoe zulke „geestelijken" hun ambt en plichten opvatten.

Resumeerende, zegt Worcester dat „niettegenstaande enkele lofwaardige uitzonderingen op den algemeenen regel van onwetendheid en losbandigheid, de monniken als een klasse, een zeer slechten invloed uitoefenen op het volk. Men heeft hun in de Philippijnen voorrechten gelaten, die de kerk hun nergens elders geeft, en zij hebben er misbruik van gemaakt. Niemand, die ook maar eenigszins vertrouwd is met de toestanden in de Philippijnen, twijfelt er aan, of hun kwade practijken zijn voor een groot deel de oorzaak van den jongsten opstand, en hij vereenigt zich met den eisch der opstandelingen, dat de monniken uit de kolonie verjaagd worden, en hunne plaats ingenomen door geordineerde priesters, die tot geen monniken-orde behooren. Dit zal echter niet gemakkelijk gaan, want door hun rijkdom hebben de monniken een geweldige macht verkregen in de kolonie en er behoort zoowel geluk als moed toe om hen te staan. De éene macht waarvan eene bevredigende oplossing der moeilijkheid verzacht zou mogen worden, schijnt de kerk zelve te zijn.

Een enkel woord over de rechtspleging dient nog gezegd, om van den toestand op de Philippijnen onder het Spaansche bestuur een indruk te geven.

„Rechtspleging" is hier eigenlijk een ironisch woord; de toepassing der wetten in de Spaansche kolonie geleek een gesystematiseerd onrecht. Een proces beteekent niets meer of minder dan totale ruïne. Als eindelijk en ten langen leste het vonnis gewijsd is, kost het evenveel moeite het ten uitvoer te doen leggen, als het moeite kostte, het te verkrijgen. En niet alleen dat. Maar men staat nog altijd bloot aan het gevaar dat later een ander rechter een of andere juridische fout in het vonnis ontdekken zal, en order geven de geheele zaak overnieuw te beginnen; in de hoop er wat uit te zullen slaan. Het voorbeeld wordt gegeven van een planter die van manslag beschuldigd was. De rechter in zijn provincie sprak hem vrij. Hij ging naar Manila om bevestiging van het vonnis door het Hoog Gerechtshof te verkrijgen; en dit kostte hem zooveel, dat hij gedwongen was zijn bezittingen te verhypothekeeren. Endelijk is alles in orde, en hij

keert op zijn land terug. Maar in den tusschentijd is er een nieuwe rechter aangekomen. Hij snuffelt eens de paperassen op het archief na, in de hoop iets te vinden waarmee een duitje te verdienen zou vallen; krijgt het dossier van den planter in handen; begint het heele proces op nieuw, en krijgt den ongelukkigen man veroordeeld tot acht jaar gevangenis.

In politie-zaken is het niet beter gesteld. Bij aanklachten wegens diefstal etc. wordt eenvoudig pijniging te baat genomen om een bekentenis te verkrijgen, de duimschroef is een bijzonder geliefd instrument.

Erger nog was het, wanneer de gestelde machten moesten optreden tegen de struikroovers die de eilanden onveilig maken, de „tulisanes". Al was zulk een bandiet gevangen, hij ontsnapte; daar was geen gevangenis zoo sterk dat ze hem hield. En als het bij uitzondering tot een terechtzitting kwam, werd de beschuldigde onveranderlijk vrijgesproken. In den tijd dat Worcester met zijne tochtgenooten in Negras was, voerde een „tulisanen" hoofdman, Martin geheeten, daar een waar schrikbewind. Om den man te karakterizeeren, zij alleen maar dit vermeld; bij wijze van spelletje placht hij kleine kinderen met één been aan een boom te binden, en dan aan het andere te trekken, tot hij het lichaampje opengescheurd had. Herhaaldelijk was de politie op het punt geweest hem te grijpen; en even dikwijls was hij ontkomen. Dergelijke gevallen kwamen veel voor. De roovers verdwenen in de dunne lucht en de rechters leden daarbij geen schade in hun beurs. Een enkel maal werd het der politie, die met gevaar van eigen leven zulk een schavuit had opgebracht, dan toch te erg. Een politie-officier vertelde Worcester hoe hij de zaak had aangevat, nadat eenige beruchte roovers, die hij met veel inspanning machtig geworden was, telkens weer vrijgelaten waren. De eerste maal dat hij weder een vangst deed, stuurde hij zijn manschappen vooruit zeggende dat hij zelf de gevangenen bewaken zou en zoodra de soldaten weg waren, schoot hij de beide ergste schurken neer. Dat was de eenige afdoende manier.

De energieke officier was echter eene uitzondering op de regel van lafheid en omkoopbaarheid. De West-kust van Mindoro stond bekend als een broeinest van „tulisanes" maar de regeering deed als wist zij daar niet van, de roovers bezaten zelfs een soort vesting nabij Manila en men liet ze er ongemoeid.

Dit dan, was de toestand in de Philippijnen volgens Worcester, in '93. Een horde van als ambtenaren fungeerende uitzuigers, een bende zoogenaamde geestelijken, die hun geüsurpeerde kerkelijke autoriteit aanwendden tot hun eigen profijt; een rechterlijke macht die geldzakken woog in plaats van argumenten en de inlandsche bevolking weerloos overgeleverd aan die allen.

Sedert is de groote opstand gekomen, die aan het Spaansche wanbestuur een einde heeft gemaakt.

Voor velen zal de houding van Amerika, dat kwam als bevrijder en bleef als veroveraar, een teleurstelling geweest zijn. En die zullen hopen dat de Philippinos hun duur gekocht volksbestaan tegen de Westelijke indringers zullen handhaven.

Het is voorzeker te wenschen, om der gerechtigheid wil. Maar mocht dat niet geschieden, dan blijft er voor de Philippinos een troost. Zoo slecht als zij het onder het Spaansche Bestuur hadden, kan het hun nooit meer gaan.

AUGUSTA DE WIT.

EEN GEILLUSTREERD WERK OVER LOMBOK, DOOR DR. NEEB EN ASBEEK BRUSSE.

Naar Lombok; door Dr. C. J. Neeb, officier van gezondheid en W. E. Asbeek Brusse, luitenant der infanterie.

Een paar jaar geleden was er een internationale tentoonstelling van photo's te Amsterdam. Wij weten niet of er velen geweest zijn die, zooals wij, bijzonder getroffen werden door een inzending van Dr. C. J. Neeb, die, behalve Indische landschapjes, bestond uit zeer bijzondere dingen: Chineesche graven, die belangrijk waren uit een architectonisch oogpunt, wat betreft ornamentiek en vorm. Dat waren inderdaad niet alledaagsche producten.

Toen nu een geïllustreerd werk over Lombok verscheen, dat mede den naam droeg van Dr. Neeb, verwachtten wij daarvan veel. In *Eigen Haard* hadden we reeds meermalen zeer fraai Lombok-werk van hem gezien en ook te Amsterdam op de reeds genoemde tentoonstelling had hij Lombok niet vergeten.

Moge nu de reproductie ongelukkigerwijze lang niet volmaakt zijn, we zijn dankbaar voor het beeld, dat wij in dit werk van Lombok krijgen, waarvan hier te lande nog zoo weinig bekend is, en dat sedert de Lombok-expeditie toch meer belangstelling in Nederland ondervindt dan honderd willekeurige eilanden in de buitenbezittingen te zamen.

Onder de platen, die door hun onderwerp ons veel belang moeten inboezemen, noemen wij in de eerste plaats de afbeelding van de hoofden der Sassaks, die den bekenden roerenden brief aan den Gouverneur-Generaal schreven, die in alle werken over de expeditie is afgedrukt, ten einde daarmee onze tusschenkomst en ons militair optreden te wettigen.

Moeilijk te verkrijgen is geweest de photo van een moeder met twee dochters uit de Brahmaansche kaste, (blz. 214) die zich zoo hoog voelden dat zij zeer moeilijk te bewegen waren zich te laten kieken. Voor de liefhebbers van detail-ethnologie is de wijze waarop deze dames het haar dragen iets heel bijzonders.

Het portret van Dinda Wiratjandra met gevolg, (blz. 188) een vrouwelijke afstammelinge van het eens zoo beroemde vorstenhuis van Praja, eene zeer geziene persoonlijkheid op Bali, vraagt onze aandacht. 't Is een oude vrouw, die er vrij bij de hand uitziet. Ze heeft geen kinderen in leven; ze heeft als zoon aangenomen Laloe Soetawang, (blz. 190) den laatsten mannelijken afstammeling van den Raden van Praja.

Natuurlijk vinden we eenige historische plekjes, waaruit bijvoorbeeld blijkt wat onze expeditie een helaas noodzakelijken, vandalistischen invloed heeft gehad op de monumenten van Balineesche kunst. Zoo de 3 plaatjes „ruïne van het lustslot Goenoeng Sarie", (blz. 108—112) waarvan blijkbaar niet veel moois meer over is.

Hoeveel beter waren niet de reproducties van Neeb's photo's van Lombok's bouwwerken in het *Bouwkundig Weekblad*, die de cliché's van *Eigen Haard* kreeg, doch voor het afdrukken blijkbaar beter papier nam!

De tekst houdt weinig verband met de platen. Zij kon ons over 't algemeen weinig bekoren. Veel aanhalingen uit bekende Lombok-boeken, samengeweven

door een zeer lossen draad, in den vorm eener causerie, waarin ook al weer geen eenheid is, daar eerst de lotgevallen gefingeerd worden van een getrouwd officier, die zijn huisgezin moest verlaten om 14 maanden op Lombok door te brengen, terwijl later weer Dr. Neeb aan het woord is.

't Is jammer dat aan den inhoud van de tekst niet meer zorg besteed is. In het voorwoord lezen wij: „het is geenszins onze bedoeling hiermede iets op wetenschappelijk gebied te leveren: integendeel, wij willen in een aantal verhalen samenvatten onze levenswijze, onze omgeving, in engeren en uitgebreiden zin; in een aantal schetsen weergeven onze gewaarwordingen, onzen omgang met de bevolking, en dat op zoo aangename wijze als maar mogelijk is." Deze zin kan een denkbeeld geven van den slordigen stijl van dit boek, terwijl naar onze meening de wijze heel wat aangenamer had kunnen zijn.

Intusschen verwachten wij van Dr Neeb, zoo niet als letterkundige, als uitbeelder van interessante zaken uit Indië, zeer veel. De vereeniging „Oost en West", die trachten wil voordrachten over Indië ook met lantaarnplaten te doen houden om in Nederland populaire kennis over Indië te verspreiden, wende zich tot hem voor photo's. v. S.

GRONGGRIJP'S MALEISCH-HOLLANDSCH LEES- EN LEERBOEK.

Kitab Amtsal, Maleisch-Hollandsch lees- en leerboek tot zelfonderricht door J. R. P. F. Gronggrijp, Hoogleeraar aan de Indische Instelling.

Uit den titel *Spreukenboek* zou men opmaken, dat eindelijk meer licht zal worden verspreid over de vele adat- en zedespreuken, die door den Maleier dikwijls en op de grilligste wijze in zijn gesprekken en verhalen worden ingelascht om ze te verduidelijken, schoon ze voor ons hetzij geen beteekenis hebben, dan wel het zinverband dermate verstoren, dat wij van het gesprek of verhaal weinig of niets begrijpen.

Zulk een spreukenboek zou voor de studie van de Maleische taal en adat van groot nut zijn.

De inhoud van de *Kitab Amtsal* stelt echter teleur, want het bevat slechts 21 spreuken, eigenlijk wijze lessen, alle van niet Maleischen oorsprong, eenige voor de schooljeugd leerrijke fabels en verhalen, en een Maleische grammatica.

Maleische grammatica's zijn er reeds zoovele, dat aan een nieuwe geen behoefte bestaat, en het moeielijk wordt uit te maken, welke de beste is.

De Maleische vertalingen verraden, dat zooveel mogelijk gestreefd is naar letterlijke overzetting van Nederlandsche teksten; zij zijn daardoor op vele plaatsen te gekunsteld van taal en stijl geworden om zonder raadpleging van den Nederlandschen tekst te kunnen worden begrepen door iemand, die de spreek- en schrijftaal van den Maleier goed heeft leeren verstaan. Een Maleier, die onze taal wil leeren, zal weinig aan het boek hebben, omdat hij de bedoelingen van den schrijver dikwijls zal moeten raden, dus zich vergissen en in de war geraken zal, daar hij uit de Maleische zinnen de overeenkomstige Nederlandsche niet zal kunnen afleiden en ontleden.

Voor het aanleeren van een vreemde taal zijn trouwens oorspronkelijke boeken altijd beter dan vertaalde, en oorspronkelijke Maleische leesboeken en handschriften zijn er genoeg.

Is meer afwisseling in de gewoonlijke dorre Maleische lektuur gewenscht, dan zou een bloemlezing kunnen worden gemaakt van artikelen, overzichten en ingezonden stukken in Maleische couranten, waaronder er zijn, die goed geredigeerd worden door geletterde Maleiers, zooals de Padangsche *Palita Ketjil*. Behalve meer afwisseling zou daardoor verkregen worden een verzameling *Maleisch* gedachte en *Maleisch* gestyleerde stukken, die tevens eenig begrip geven van de denkwijze der Maleiers.

K.

Losse schetsen uit Madagaskar.

V.

Geschiedkundige bijzonderheden.

Frankrijk en Engeland zijn ten opzichte van Madagaskar al sedert een eeuw met elkaar in volkomen oppositie geweest, doordat beide landen zich het recht aanmatigden er de wettige bezitter van te zijn.

Engeland grondde zijn aanspraken op het verdrag van den 30^{en} Mei 1814, dat te Parijs werd gesloten, en waarbij door Frankrijk aan Engeland werd afgestaan het eiland Mauritius „l'île de France avec ses dépendances". De Engelsche gouverneur van Mauritius, die daarop benoemd werd, stellig niet wetend waar hij die „dépendances" van daan moest halen, wist met die zonderlinge toevoeging geen beter raad dan als zoodanig te beschouwen het eiland Madagaskar. Hierover door de Fransche regeering, bij monde van Generaal de Bouvet, geinterpelleerd, gaf hij als motief van zijn handelwijze op dat hij de order van zijn regeering had ontvangen om Madagaskar ingevolge genoemd verdrag te beschouwen als te zijn afgestaan aan Groot-Brittanië, en bijgevolg alle rechten, die Frankrijk er vroeger op had, over te nemen en in toepassing te brengen. De Engelsche regeering, over dit antwoord ondervraagd, maakte aan deze houding van Sir Robert Farquhar spoedig een eind door hem den 18^{den} Oktober 1816 te melden, dat hij niet anders te doen had dan zich stipt te houden aan de uitlegging, die de Fransche regeering gaf aan Artikel 8 van genoemd verdrag, dat doelde op de onvoorwaardelijke teruggave van sommige kolonies en bezittingen, die voor den 1^{en} Januari 1792 in Frankrijk's bezit waren, en gelegen op het vasteland van Afrika en in de zeeën dit werelddeel omgevend. Gedesavoueerd werd dus niet de belachelijke bewering van Sir Farquhar, dat Madagaskar als een dépendance van Mauritius is te beschouwen, maar om de zaak in het reine te brengen werd er maar een mouw aangepast, al hoorde die ook bij een ander pak.

Sedert die vingerwijzing volgde de Gouverneur van Mauritius een andere gedragslijn, en paste een zeer handige methode toe om Engeland toch te verzekeren van het bezit van Madagaskar, wat hij niet had kunnen bewerkstelligen door aan het verdrag van 1814 een scheve uitlegging te geven.

Had de Britsche regeering zichzelf dan ook den weg afgesneden om Madagaskar in bezit te nemen, zoo moest dan toch volgens Sir Farquhar al het mogelijke gedaan worden om de Franschen te verhinderen er zich te vestigen. Geen beter middel dan onder den dekmantel van beschaving en godsdienst te willen verspreiden, er handelaars en zendelingen heen te sturen, die langzamerhand den invloed van Groot-Brittanië zoo groot zouden doen worden dat Frankrijk wel goedschiks Madagaskar ontruimen zou, waar toch niets meer te halen viel.

Die methode was weinig loyaal maar goed overlegd, en het gevaarlijkste er van voor Frankrijk was dat de opvolgers van Sir Farquhar, en hun handlangers, de zendelingen en consuls Hartie, Ellis, Packenham zijn methode met de uiterste consequentie doorvoerden en nooit een handbreedte afweken van den eens aangenomen gedragslijn. Zij konden dat ook doen, omdat zij openlijk door de Engelsche regeering gesteund werden, of, wanneer deze zich om politieke belangen meer op den achtergrond hield, de overtuiging hadden, dat hun daden in stilte zouden worden goedgekeurd.

Ik sprak over deze wijze van doen reeds in mijn vorig artikel maar vind het toch niet onnoodig er even op terug te komen nu ik de zaak uit een politiek oogpunt beschouw. Tevens dient daarbij vermeld te worden een factor, die de tegenwerking van Franschen invloed uiterst gemakkelijk maakte: de tact om het karakter van inboorlingen, waarmee zij in aanraking komen te doorgronden en zich er naar te voegen, zonder niettemin iets van hun waardigheid prijs te geven. Vooral is het taai geduld van den Engelschman noodig tegenover het doortrapt karakter van den Hova. Deze heeft toch drie moeielijk te doorgronden karaktertrekken, die het den oppervlakkigen, vluchtigen Franschman ondoenbaar maken hem te leeren kennen. De eerste is zijn aangeboren handigheid om anderen te bedriegen, zijn werkelijk geniale tact om een schurk te zijn en zich een edel mensch te toonen, allerlei goede karaktertrekken op den voorgrond plaatsend die hij niet heeft, en met verachting sprekend over slechte, die de zijne zijn.

Het eenige dat hem door den mand kan doen vallen is zijn grenzenlooze hebzucht, en dat de Engelschen van dat gebrek een gretig gebruik hebben gemaakt, behoef ik zeker niet te zeggen; de Franschen zijn er niet slim en gesloten genoeg voor om dat te kunnen.

Verder is de Hova een impertinent wezen tegenover ieder die iets welwillends over zich heeft, zooals dat in het algemeen met den Franschman het geval is; maar even onderdanig is hij tegenover den stuggen, hoogmoedigen Engelschman, in wien hij terstond zijn meerdere voelt.

Het is dus geen wonder dat de Hova's dadelijk een soort vereering voor de Engelschen hadden, en dat nooit een Hova zich goedschiks aan een Franschman zal onderwerpen. Die vereering wisten zij nog op handige wijze aan te wakkeren door het ten geschenke geven van wapens en geld, zich daarbij voordoende als belangelooze vrienden, wie het om niets te doen was dan om het heil der Hova's. Ook wisten zij deze spoedig te bewegen hun kinderen ter opvoeding te zenden naar Mauritius en zelfs naar Londen, waar de kiemen van minachting, die zij tegen de Franschen hadden, natuurlijk werden aangekweekt. Dit was tot dusverre maar een lijdelijke tegenwerking, maar in 1817 gingen zij verder, en spoorden Radama I aan zich meester te maken van Tamatave, een Fransche nederzetting, en daaruit de Franschen te verjagen. Nu werden in hetzelfde jaar en in 1820 voordeelige handelsverdragen gesloten, die het den Engelschen mogelijk maakten tot in het hart van het land groote handelshuizen te stichten, en zoo hun invloed en macht te vergrooten. Wel vereenigden zij zich in 1845 een korten tijd met Frankrijk, en bombardeeren gemeenschappelijk met dit rijk Tamatave, maar zij gingen spoedig weer over naar de zijde der Hova's en slaagden er in zich in 1855 op nieuw de havens van Madagaskar te doen

openen. Het middel daartoe was oud, maar bij een Hova altijd afdoend. Vijftien duizend piasters, ten geschenke gegeven aan Raingohary, den eersten minister en gunsteling van Ranavalona, deden hun werk spoedig.

Dat Ellis in 1861 waarschijnlijk de hand had in het vermoorden van Radama II, hoewel deze het was die de grenzen van zijn land weer voor vreemdelingen had opengesteld, vertelde ik reeds, en eveneens op welke wijze Ellis onder het bestuur der weduwe van Radama II, Rasoherina, den Engelschen invloed wist te vergrooten. Veel bracht daar ook nog toe bij de Fransch Duitsche oorlog, want de Engelschen lieten niet na de vernederingen van Frankrijk bekend te doen worden en de gehate Farantzy verder in discrediet te brengen.

Zij zijn daarin volkomen geslaagd, maar de middelen die zij daarbij hebben toegepast, zijn lang niet altijd loyaal geweest, evenmin als hun houding fair. Dat was zij niet na het verdrag van 1814, dat was zij evenmin na de overeenkomst van 1885, dat is zij evenmin op dit oogenblik dat zij, misbruik makend van de gastvrijheid der Fransche Regeering of van de moeielijke omstandigheden waarin deze verkeert, voortgaat met intrigues smeden, terwijl zij het optreden der Franschen in Egypte, dat nog duizendmaal rechtmatiger is dan het hunne op Madagaskar, voorstellen als iets ten hemel schreiends. Maar ik vergat: men behoeft niet tot de orde te behooren van den heiligen Ignatius, om een Jezuit te zijn.

Het is voor den praatgragen, vertrouwelijken, loyalen Franschman altijd een heele pluk geweest om het tegen den zwijgenden wantrouwenden, egoïstischen Engelschman op te nemen. Dat bewijst Perim, het eiland aan de opening der Roode zee, dat in het bezit der Engelschen kwam, doordat de Fransche admiraal, die er met eenige schepen was heengezonden om het in bezit te nemen, dit op een diner, hem te Aden door den Engelschen kommandant aangeboden, vertrouwelijk aan dezen mededeelde. Toen de Franschman er den volgenden dag heen stoomde om er zijn vlag te plaatsen, bevond hij dat het onnoodig moeite was; 's nachts was de Engelsche er geplant.

Frankrijk zijn troeven uit de hand slaan is altijd de toeleg van Engeland geweest. Op Madagaskar deed zij het door de Franschen bij de Hova's zoo verdacht te maken dat zij verplicht waren overal waar zij zich vertoonden gewapenderhand op te treden, een manier die natuurlijk het vestigen van vreedzame handelsrelatiën niet in de hand werkte. En hadden zij dat maar dadelijk flink gedaan, en de Hova's leeren loopen zooals zij dat in '95 deden, dan hadden zij nu al Madagaskar een dertigtal jaren in hun bezit gehad, maar tot zoo iets kwam het al die lange jaren niet. Uitgeput door de oorlogen onder de Republiek en het eerste Keizerrijk, verlamd door de voortdurend achterdochtige houding der mogendheden en nog meer door inwendige verdeeldheden, was het geen wonder dat Lodewijk XVIII er gedurende zijn eerste regeeringsjaren niet toe overging. En toen er later eens over werd gedacht, vielen alle plannen in duigen door het uitbreken der revolutie van 1830.

Alles wat men voor 1830 deed was, dat de Gouverneur van Bourbon, de heer Desbassyns de Richemond, in 1817 een schriftelijk protest indiende tegen de handelingen van Sir Farquhar, terwijl in 1819 Fort Dauphin bezet werd door eenige soldaten en in 1821 het eiland Sainte Marie. Dat was het eenige van belang dat geschiedde. Wel werd in 1821 Tamatave door den kapitein

ter zee Gourbeyre gebombardeerd terwijl deze zich daarna te Tintingue tegenover Sainte Marie vestigde, maar verder kon hij zijn vleugels niet uitslaan, en de veroveringstocht, ondernomen op veel te kleine schaal, werd niet voortgezet.

De opvolger van Karel X, Louis Philippe, had te veel de steun noodig van Engeland om zich een plaats te verzekeren in het toenmalig Europeesch concert, dan dat hij het wagen kon iets tegen Frankrijk te ondernemen. Hij ging in zijn angst om Engeland te mishagen nog verder, en verklaarde voorloopig te zullen afzien van elke poging om vasten voet op Madagaskar te krijgen. Overeenkomstig deze verklaring werd Tintingue weer ontruimd, en de Betsimisaraka, die zich ter goede trouw bij de Franschen hadden aangesloten, overgelaten aan de wraaknemingen der even wreede als laffe Hova's.

Voor de Gouverneurs der omliggende Fransche eilanden was het echter ondoenbaar zich zoo neutraal te houden, en zij hielden zich dan ook niet strikt aan die inerte verklaring. Zoo verkreeg in 1840 de Admiraal de Hell, Gouverneur van Bourbon, van inlandsche hoofden het eiland Nossi-Bé en de kleinere dit omringende eilanden, en eenigen tijd later Mayotte en de geheele noord-westkust van af de baai van Passandava tot aan de kaap St. Vincent. In 1846 werd daarbij gevoegd de landstreek Vohemar, en in 1859 en 1869 werd aan den Admiraal Fleuriot de Langle de geheele zuidkust afgestaan van de baai Baly tot aan die van Saint-Augustin.

Was dat zoo voortgegaan, dan was spoedig geheel Madagaskar door de inboorlingen zelf aan de Franschen ten geschenke gegeven, hoewel daarvoor nog eerst de antipathie der Hova's had moeten overwonnen worden, die noch met Nossi-Bé of Mayotte, noch met de West- of Zuidkust iets te maken hadden. Napoleon III stak echter op zeer onhandige wijze een spaak in het wiel en brak onder zijn regeering af, wat andere hadden opgebouwd.

Deze vorst was om zoo te zeggen almachtig binnen en buiten zijn rijk. Hij kon zijn bondgenooten kiezen zooals hij dat wilde, en was een tijdlang de scheidsrechter der Europeesche mogendheden. Misschien bracht dat er hem wel toe om zich te verbeelden dat Engeland er altijd op uit was te trachten hem welgevallig te zijn, terwijl ook hij van zijn kant alles deed om in de kaarten van dat rijk te spelen. Het mag dan ook als een groot wonder beschouwd worden dat Engeland toen Madagaskar niet heeft opgeslokt, en als iets werkelijk onzinnigs dat Napoleon dat niet deed, toen het hem werd aangeboden. Dit geschiedde als volgt.

In 1831 werd een jong Franschman, Laborde, die door een storm op de oostkust van Madagaskar werd geworpen, de vertrouwde van Koningin Ranavalona, in welke positie hij spoedig iemand werd van alvermogenden invloed, niet door hofintriges, maar door zijn capaciteiten en werkelijk eminente karaktereigenschappen. Bijna zonder werklieden en werktuigen gelukte het hem kanonnen te smelten, geweren te maken benevens kruit, en tal van zaken in Imerina in te voeren, die er voorheen niet bekend waren, zooals zeep, aardewerk, glas, kaarsen. Toen alle Europeanen door Ranavalona verjaagd werden, bleef Laborde, zonder daarom zijn vaderland of zijn geloof afvallig te worden, integendeel altijd bezig om zooveel mogelijk de bloeddorstige maatregelen der koningin, zoowel tegen blanke als eigen landgenooten, te verzachten, en de belangen van Frankrijk voor te staan.

Vooral had hij grooten invloed op den erfprins, den jongen Rakoto, later Radama II, die hij beginselen van edelmoedigheid en eergevoel wist in te prenten, werkelijk zeldzaam bij een Hova. Toen was het dat de wreedheid van Ranavalona haar onderdanen tot wanhoop bracht. Er ging bijna geen dag om of in de straten van Tananarivo hadden de ergerlijkste terechtstellingen plaats. De zendeling Finaz verhaalt dat honderden personen zonder wettige redenen zich veroordeeld zagen tot verbeurdverklaring hunner goederen of ter dood door den *tanghen*, de proef door middel van vergif. Ranavalo behoefde maar een schijn van antipathie te hebben tegen een dorp, of dit werd verwoest en de bewoners ter dood gebracht. Eveneens geschiedde dit met ieder die de Koningin in haar droomen zag, terwijl allen, die zich tot Christenen hadden doen bekeeren van de rots van Ampamarinana werden geworpen en verder afgemaakt met lanssteken.

De geest van verzet die zich daardoor langzamerhand openbaarde bij de Hova's, de walging die door de onmenschelijke wreedheden bij Rakoto werd opgewekt, deed Laborde besluiten dezen over te halen de hulp van Napoleon III in te roepen. Rakoto ging daartoe ook over, en bood tot tweemaal toe den Franschen Keizer een verzoekschrift aan om hulp tegen de ministers en raadgevers van zijn moeder en gewapende tusschenkomst. De eerste brief van den 14 Juli 1854 was direct aan den Keizer gericht, de tweede werd hem door bemiddeling van den heer Lambert overhandigd in Juli 1855, *en daar in werd hem het protectoraat over Madagaskar aangeboden.* Lambert zelf ontving voor zijn bewezen diensten in dezen een concessie, die hem, na aftrek van 10 %, alle mijnen, bosschen en rijkdommen aan goud en andere metalen in handen gaf, benevens twee havens in eigendom om hem in de gelegenheid te stellen de verschillende waren en artikelen in- en uit te voeren.

Met andere woorden, Napoleon had maar behoeven te zeggen, ik aanvaard het protectoraat, en Madagaskar was in het bezit van Frankrijk geweest, zonder dat het iets gekost had of dat er een droppel bloed had behoeven gestort te worden; want door het zwaar mishandelde Hovavolk zouden de Fransche soldaten als bevrijders en redders zijn ontvangen.

Prins Rakoto schreef o. a. „Laat uw Majesteit niet de bede terugstooten die ik in mijn vorig schrijven deed, en die ik nu door bemiddeling van den heer Lambert herhaal, want het ongeluk van mijn volk is tot het toppunt gestegen." En de Malgachsche hoofden, na een roerende beschrijving te hebben gegeven van den afschuwelijken toestand van rouw en leed, waarin Imerina verkeerde, voegden daar bij „Sire, dat wij zoo met klem en kracht aandringen op uw hulp en tusschenkomst, heeft niet alleen tot oorzaak ons tegenwoordig ongeluk, maar ook een groot gevaar dat in de toekomst dreigt: dat men onzen prins Rakoto zal vermoorden uit vrees dat het dezen op het eind toch gelukken zal paal en perk te stellen aan de gruwelregeering van Ranavalona".

En wat deed op dit alles de Fransche Keizer? *Hij zond in 1855*, het jaar waarin Engeland aan Frankrijk alles verschuldigd was door zijn hulp in den oorlog tegen Rusland, en toen hij dus alle mogelijke inschikkelijkheid van dat rijk had te wachten, *den heer Lambert naar Lord Clarendon*, Engeland's eersten Minister, *met de honingzoete opdracht dezen om raad te vragen hoe in de onderhavige kwestie met Rakoto te moeten handelen, en hem desnoods een protectoraat van Engeland en Frankrijk voor te stellen.*

Gelukkig weigerde Lord Clarendon. Als leek gesproken was dit een fout van hem, want een Engelsch-Fransch protectoraat zou ongetwijfeld geeindigd zijn als de Egyptische kwestie. Maar hij maakte van die aanbieding en van alles wat hem daar door ter oore was gekomen gebruik om dit ter kennis te stellen aan [1]) Ellis, die toen juist te Londen was. Deze vertrekt *in naam* van de *London Missionary Society*, maar *in de daad* voor Lord Clarendon en de Engelsche politiek terstond naar Madagaskar, verraadt alles aan Ranavalona, en geeft zich geen rust voordat het hem gelukt is de heeren Lambert, en Laborde benevens alle andere Franschen te hebben doen wegjagen.

Tegenover dezen en andere blanken ging Ranavalo niet verder, maar op den aanhang van Rakoto nam zij bloedige wraak, en de terechtstellingen, verbeurtverklaringen van goederen volgden elkaar met verbazingwekkende snelheid op, terwijl duizenden aanzienlijken, vrouwen en kinderen, zoowel als mannen, in slaven en slavinnen werden getransformeerd. Dat ging zoover, dat de partij der Christenen die zich onder Radama I hadden laten bekeeren, besloot een zamenzwering in het leven te roepen om het land te bevrijden van den monsterlijken Rainijoharij, de gunsteling en opstoker van de Koningin, de eigenlijke bewerker van alle wreedheden. De zaak lekte echter uit, en allen die er aan hadden deelgenomen en die zich niet door een tijdige vlucht hadden kunnen redden, werden onthoofd.

In deze ontmaskering had Ellis ook de hand gehad, en alles liet zich aanzien dat de Engelschen nu voor goed hun concurrent uit Madagaskar verdreven hadden, toen er met den dood van de oude Ranavolo den 16^{den} Augustus 1861 plotseling verademing kwam, doordat ten spijt van de heftigste hofschandalen en intriges haar zoon, den Franschgezinden Rakoto, onder den naam van Radama II, aan het bewind kwam.

Terstond werd Madagaskar geopend voor alle vreemdelingen, handelaars, zendelingen, ingenieurs en wetenschappelijke mannen, terwijl vrijheid werd gegeven aan allen om te onderwijzen welke godsdienst ook, en zich te laten doopen. Een verdrag met Frankrijk wordt gesloten op den 12^{den} September 1861. waarbij Radama II als koning van Madagaskar werd erkend, echter met inachtneming van de rechten van Frankrijk, terwijl aan dit rijk tal van voordeelen werden toegestaan. Ook werd de concessie Lambert bevestigd, terwijl Engeland, dat eveneens zijn afgezanten had afgevaardigd, eerst drie maanden later in het bezit kwam van een handelstraktaat.

Om van kracht te zijn, moesten deze verdragen en overeenkomsten nog te Parijs gesanctionneerd worden. Daar ging natuurlijk eenige maanden met heen, en die tijd gaf Ellis gelegenheid nieuwe complotten te smeden, en door middel van goud de voornaamste partijhoofden op zijn hand te krijgen. Dit gelukte; de oude Ranavalopartij stak het hoofd weer op, en in 1863 den 12 Mei werd Radama II vermoord. Zooals het heette was dit geschied door Rainivoninahitriniony, hoofd van het leger en eerste minister, die woedend was doordat hij onder Radama niet de rechten had waarop hij aanspraak meende te mogen maken, terwijl zooveel gunsten waren uitgedeeld geworden aan Europeanen. Maar altijd is Ellis aangezien voor den eigenlijken moordenaar. Zijn karakter, zijn gedrag, de ontzachlijke sommen die hij verkwistte — in

1) Zie artikel No. III, in de Juni-aflevering, blz. 745.

1862 alleen 1,300,000 frs. — en die waarschijnlijk een deel van het door hem ontvangen bloedgeld, het gebruik dat hij er van maakte ten voordeele van Engeland, alles werkte dat vermoeden in de hand, waaraan ook eigen rasgenooten niet vreemd zijn.

Ondertusschen was het verdrag geteekend en gesanctionneerd uit Parijs terug gekomen en was de heer Lambert te Tamatave geland met een heirleger van ingenieurs, mijn- en wegwerkers, arbeiders om de exploitatiewerken een aanvang te doen nemen, en zich in het bezit te stellen van de terreinen en de havens die hem als zijn eigendom waren aangewezen.

Maar onderwijl was Radama, die deze concessie had verleend en het contract onderteekend, vermoord, en de opvolgster van dezen, Ranavalo II, liet van uit Tananarive weten dat het oude verdrag kon beschouwd worden als te zijn van geen waarde, maar dat men genegen was vooruitzichten te openen voor een nieuw contract. De kapitein Dupré echter gaf de boodschap terug, dat het Hova-gouvernement had te kiezen tusschen het oude verdrag, of de gevolgen van een weigering. Dat was een ultimatum, en als dit niet werd aangenomen, had de heer Laborde de opdracht zijn vlag in te halen, en zich met al zijn lieden in te schepen.

De kapitein Dupré had geen orders, en niet de zekerheid dat hij door zijn regeering zou gesteund worden als hij de gebeurtenissen forceerde. Wat moest hij doen in zulke moeielijke omstandigheden. Hij durfde dan ook niet handelend op te treden toen na twee maanden Rasoherina het ultimatum verwierp en eenige afgevaardigden naar Parijs zond om daar de noodige adviezen in te winnen.

Keizer Napoleon III meende tegenover die afgevaardigden genoeg te doen door zich zeer ontstemd te toonen en als schadevergoeding voor den heer Lambert een millioen francs te eischen, welke som aan dezen eerst na langen tijd werd uitbetaald, nadat onder de oogen van alle officieren van het Hovaleger de concessie verbrand was geworden.

Maar in dien tusschentijd was er nog iets voorgevallen, dat wel aan de vergetelheid mag worden ontrukt, omdat het ter eere strekt van de beide Franschen Laborde en Lambert, die, nadat zij hun leven lang hadden gewerkt om Frankrijk in het bezit te brengen van Madagaskar en slechts daarin fiasco maakten door de lamlendigheid van den Franschen keizer, toch nog tot het laatste toe alles deden om Frankrijk zijn rechten te doen behouden.

Gedurende de langdurige onderhandelingen en beraadslagingen over de concessie bood de Engelsche consul aan den heer Lambert de som van 1 millioen pond sterling aan, dus 24 millioen francs meer dan wat Napoleon er uit wist te kloppen, wanneer deze de betreffende papieren in zijn handen wou stellen. Dat zou een vorstelijk fortuin voor beide mannen zijn geweest, want men moet niet vergeten dat Laborde de eigenlijke bezitter der concessie was en Lambert meer zijn compagnon. Zij weigerden, hoewel beide mannen niet rijk waren en er na hun dood slechts even genoeg van hun gewonnen fortuin overschoot om hun kinderen een ordentelijke opvoeding te geven; in plaats dat de Fransche regeering die trouw en eerlijkheid op prijs wist te stellen door in die kosten te gemoet te komen, gebeurde er niets van dat alles, en werd eenvoudig overgegaan tot de orde van den dag.

Van dit aanbod heeft Packenham op zijn sterfbed in 1883 te Tamatave

volledige bekentenis afgelegd aan den [1]) pater Jezuit, die hem in zijn laatste oogenblikken bijstond, en die daarvan weer mededeeling deed aan den zendeling Piolet. Packenham voegde er nog bij dat hij geheel zonder instructie van zijn regeering gehandeld had, nu toch vast overtuigd was, dat onmiddellijk een vijf en twintig oorlogsschepen tot zijn dispositie zouden zijn geweest, als het hem gelukt was de papieren der concessie in handen te krijgen.

Op dit oogenblik scheen op nieuw alles voor Frankrijk verloren. Gebroken en geheel ontmoedigd diende Laborde zijn ontslag als consul in, en tot overmaat van ramp voor Frankrijk gelukte het Engeland in 1865 een verdrag te sluiten, dat dit rijk alle mogelijke invloed gaf, en het den Franschen zeer moeielijk maakte zich staande te houden. Eerst drie jaren later gelukte het dan ook eerst den Franschen Consul Garnier een dergelijk verdrag te sluiten, maar op veel onvoordeelige voorwaarden. De oorzaak daarvan was dat de toenmalige eerste Minister Rainivoninahitriniony en later zijn broeder Rainiharivony die hem verving, werktuigen waren geheel in handen der Engelsche zendelingen, en wel der Independanten, terwijl zoowel de Koningin als haar omgeving gedoopt werden en de Protestantsche Godsdienst als de Staatsdienst werd geproclameerd. Nog verder drong de invloed door dier zendelingen : nieuwe wetten werden door hen ontworpen, het leger gereorganiseerd en onder hun contrôle geplaatst, en de geheele buitenlandsche politiek geleid door hen.

Aan één instelling heeft Frankrijk het te danken naast en na Laborde, dat Madagaskar niet voor haar verloren ging: aan de katholieke missie, waarvan ik in mijn vorig artikel sprak. En toch handelde de Fransche regeering niet in overeenstemming met die diensten, door haar zonder steun te laten. Wel wist zij in het verdrag van 1868 eenige bepalingen ten gunste der missie te vlechten, maar zij bemoeide zich volstrekt niet met de toepassing daarvan door het Hova bestuur, zoodat die bepalingen geen resultaat opleverden. Ook verleende Napoleon III uit zijn particuliere beurs een bijdrage van 20.000 frs. tot instandhouding der Katholieke scholen, maar in 1871 werd dit bedrag tot de helft verminderd en in 1872 geheel gesupprimeerd. Over deze opheffing schreef Admiraal Pothuan, daarmee belast door de Fransche Regeering aan het hoofd der missie: deze subsidie was, toen zij gegeven werd, volkomen gemotiveerd door de plannen der regeering om op Madagaskar vasten voet te krijgen. Nu deze plannen zijn opgeheven vervalt het motief. Dat is duidelijk. *In 1872 bestond dus het vaste voornemen Madagaskar los te laten, en ging dus in deze de republiek nog verder dan het keizerijk.* Toen dan ook de Fransche consul Lagougine de Hova's sommeert zich te houden aan het verdrag van 1868, en hen verplicht een schadeloosstelling van 20,000 francs uit te betalen, ontvangt hij daarover een terechtwijzing uit Parijs, wat ten gevolge had dat de laatste spoor van invloed der Franschen verloren gaat en de Engelschen definitief heer en meester worden, en de leiding zoowel der binnenlandsche als der buitenlandsche politiek op zich nemen.

Op dat oogenblik zijn zij de werkelijke meesters van Madagaskar, en zij zouden dit waarschijnlijk ook gebleven zijn, als zij door hun onuitstaanbare aanmatiging tegenover de Franschen, die onwillekeurig ook de Hova's mee-

---

1) Packenham ging tot het katholicisme over.

sleepten, de Fransche regeering niet had wakker geschud uit haar apathische houding en den oorlog van 1883 in het leven had geroepen.

Die aanmatigende houding met haar gevolgen was een groote staatkundige fout, die op het vernemen van de oorlogsverklaring den stervenden Packenham deed uitroepen. „Het is een dwaasheid, waaraan mijn landgenooten zich hebben schuldig gemaakt; door hun ongeduld vernielen zij mijn werk van twintig jaren". Hij had gelijk.

Er gebeurden werkelijk dingen, die Frankrijk niet dulden *kon*. Haar grieven werden te ernstig, en de redenen om tusschen beiden te komen te dringend.

Niet alleen werd de toestand der Katholieke Missie onhoudbaar vooral door een nieuwe wet op het onderwijs die geheel in strijd was met het verdrag van 1868; niet alleen werden, na den dood van Laborde, aan wien het Malgachsche gouvernement toch zoo oneindig veel verplicht was, zijn goederen verbeurd verklaard met uitsluiting van zijn bloedverwanten Eduard Laborde en Campan die toen op Madagaskar verblijf hielden, maar behalve dat, beroofde een der artikels van de nieuwe wet van 1881, artikel 85, den Franschen van alle kans om ooit weer eenig eigendom op Madagaskar te kunnen verkrijgen.

„Geen grond van Madagaskar" zoo luidde dat artikel „kan worden verkocht of in huur gegeven aan personen, die niet behooren tot de onderdanen van H. M. de Koningin".

En eindelijk werd, dank zij de inblazingen van de Engelsche zendelingen Pavrett, Pickersgill en Kestel-Kornish, de Fransche driekleur op de westkust van Madagaskar tegenover Nossi-Bé weggenomen en vervangen door de vlag der Hova's.

De heer de Mahy, die toen het departement der marine waarnam, begreep dat nu het oogenblik gekomen was om aan al deze woordbrekingen en beleedigingen een eind te maken. De oorlog werd aan de Hova's verklaard, en de Admiraal Pierre ontving het bevel om Tamatave te bombardeeren.

Van dezen oorlog met goede bedoelingen opgezet, maar gevoerd zonder leiding, zonder doel, overgelaten aan den gril van het toeval, valt niets te zeggen dan dat Tamatave werd gebombardeerd. Meer dan dit schitterend wapenfeit viel voorloopig niet voor. Meer valt er te vertellen van de houding der Engelschen, en de Franschen kunnen het hen niet vergeven dat zij op bedekte wijze ook toen de zijde koos van het Malgachsche Gouvernement, dat de Fransche vlag beleedigd had.

En zij deden dat op de huichelachtige wijze, waarop nu eenmaal de Engelsche politici gewend zijn te werken. Zoo weigerde de Lord Granville alle beloften van hulp aan de Malgachsche afgevaardigden en ried hen aan vrede te sluiten; maar aan den anderen kant sterkte hij hen in hun verzet, en markeerde hij nog scherper den staat van isolement waarin Frankrijk zich bevond ten opzichte van het Hova-gouvernement, door afstand te doen van het recht van eventueel eigendom van gronden, waarop Engeland zoowel als andere naties recht hadden volgens het verdrag van 1865. Deze daad, die gevolgd werd door de Vereenigde Staten, Duitschland en Italië liet Frankrijk alleen in zijn reclamaties over dat verdrag. Zoo protesteerde Granville ook met kracht tegen het in staat van beschuldiging stellen van den Engelschen zendeling Shauw,

hoewel deze verdacht werd Fransche soldaten te hebben vergeven, terwijl Granville ook bekend was met het feit dat de avonturier Willoughby de operaties van den Hovaleger dit tegen de Franschen leidde, en de gevolmachtigde van het Malgachsche Gouvernement was bij de regeling van het verdrag van Tamatave. En eindelijk stond de Engelsche regeering aan haar onderdanen toe wapenen en oorlogstuig op Madagaskar in te voeren, terwijl dit door de Duitsche aan haar onderdanen verboden was.

Langzamerhand werd de toestand voor de Franschen nog erger, toen de godsdienst scheuring in de Fransche gelederen bracht. Tot ergernis van velen had er een samenkomst van Fransche protestanten, aan wier hoofd zich Frederic Passy en de Pressensé bevonden, in het hôtel du Louvre plaats met Engelsche zendelingen waaronder Gille en Alexander, waarin besloten werd alle mogelijke invloed uit te oefenen op de Fransche regeering om deze over te halen voor goed af te zien van Madagaskar. Frederic Passy schreef zelfs het voorbericht in een werk, *waarin de Engelschman Saillens zoo huichelachtig mogelijk dat afstand doen een schrede van vooruitgang op den weg der beschaving noemde*, en dat ter lezing en adhesie werd opgezonden naar de leden der Fransche kamers. Nog andere dingen gebeurden die wezen op een snel ten ondergaan van den Franschen invloed op Madagaskar. Zoo nam de Admiraal Miot een Creool van Mauritius, den Italiaanschen Consul Maigrot, een verwoed tegenstander van Frankrijk, onder den arm om de vredesonderhandelingen met het Hova-gouvernement te openen, en nog erger was het volgende: in 1885, den 14 Augustus, ontving de minister van buitenlandsche zaken, de Freycinet — men vergete het niet, een protestant — den consul van Madagaskar te Londen, Proctor en den Engelschen diplomaat Parrett in zijn kabinet, om met dezen te confereeren, over door hen meegebrachte stukken, die bewijzen moesten dat een eventueel protectoraat van Frankrijk over Madagaskar tegen het belang van Frankrijk wezen moest. En hun komst blijkt niet zonder resultaat te zijn geweest, want terstond daarop werd de heer Patrimonio naar Tamatave gezonden met de opdracht om in verbinding met Admiraal Millot een overeenkomst tot stand te brengen tusschen de Minister President en de Protestansche door de beide regeeringen gezonden afgevaardigden, die dienen moest om de algeheele en definitieve afstand van de zijde van Frankrijk voor te bereiden.

Niet zoodra was dat verdrag gesloten en bekend geworden of een zwerm Engelsche avonturiers en kolonisten stroomde naar Tananarivo om te trachten in het bezit te komen van concessies en daarmee van de rijkdommen van Madagaskar, terwijl de Engelsche regeering alle handen aan het werk sloeg om de Malgachsche leening, die op het punt stond gesloten te worden, in handen te krijgen, en zoo de belangen der invloedrijke Engelsche bankiers en der kolonisten op Madagaskar te vereenigen. Zou dat ook stellig gelukt zijn als er niet zoo onverwachts mogelijk een kentering in de Engelsche politiek was gekomen?

Over deze kentering sprak ik al vroeger als over iets volkomen onverklaarbaars; want zij had het verdrag van den 5 Augustus 1890 ten gevolge, dat aan Frankrijk het protectoraat over Madagaskar bezorgde, met uitsluiting der rechten van welke natie ook.

Ik zal niet in herhalingen vallen en de artikelen dezer conventie nogmaals neer schrijven. Waaraan was haar tot stand komen toe te schrijven? Aan

het werken van den talentvollen Le Myre de Vilers, toenmaals Franschen Consul op Madagaskar maar tijdelijk verblijf houdend te Londen; of aan de pogingen van den Franschen ambassadeur, den heer Waddington? Welke intriges waren daarbij in het spel? Ik zou er geen antwoord op kunnen geven. Het is genoeg te vermelden dat deze conventie onder de Engelsche kolonisten te Tananarivo en elders de bitterste klachten en verwenschingen uitlokte. Dat verdrag werd een schande, een verraad, genoemd, den leider der Foreign Office onwaardig, en Lord Salisbury een ellendeling. Hoe had hij met één pennenstreek al de jarenlange arbeid van honderden zendelingen kunnen vernietigen, daarmee de diplomatieke overwinningen van een Packenham. Nu zou Frankrijk komen met zijn fonctionaires, zijn Jezuiten — de Engelsche hebben een goeden neus — en zijn inkwisitie om de Protestantsche zendelingen Madagaskar af te jagen, de vrijheid van onderwijs aan banden te leggen en een eind te maken aan het handeldrijven van Protestanten. Zij riepen de hoofdlieden der liberale partij te hulp, Gladstone, Labouchere, Sir Charles Dilke, maar vruchteloos, en zoo schoot er niet anders over dan gelaten af te wachten de dingen die komen zouden.

Onderwijl nam het Engelsch foreign office een *uiterlijk* volkomen correcte houding aan. Het brak alle relatiën af met den Malgach'schen Minister van Buitenlandsche zaken, en liet alle loopende zaken afdoen onder bemiddeling van den Franschen President General. Niettemin werd den Engelschen onderdanen nooit verboden om wapenen en oorlogstuig aan de Hova's te verkoopen en zij maakten van deze vrijheid dan ook een gretig gebruik. Wat de kwestie van rechtspraak betreft was ook de foreign office nimmer bereid Engelschen tot zelfs Indiers te stellen onder de Fransche rechtspleging, en altijd was zij gereed het oor te leenen aan de klachten van Engelsche zendelingen, al hadden die ook betrekking op de grootste schuimers der wereld, met hoop op buit gekomen uit Afrika ot Britsch Indië. En zoo werden steeds en zoo mogelijk nog meer dan vroeger de Franschen tegengewerkt door het departement, *waarvan Salisbury het hoofd was.* Onverklaarbaar mysterie!

Had men gedacht dat de Franschen dadelijk toe zouden tasten, het bleek spoedig dit dat niet in de bedoeling lag. Misschien was het Fransche Gouvernement zelf wel verlegen met de haar nu gelaten vrijheid van handelen, of vreesde zij achter de onverklaarbare handelwijze van Salisbury een valstrik van meer belang dan het bezit van Madagaskar.

En zoo kwam het dat de Engelschen, ziende dat noch te Tananarivo noch te Tamatave aanstalten werden gemaakt om aan de conventie eenige kracht bij te zetten weer moed vatten en begonnen actief op te treden, te meer toen de eerste minister onder den invloed van Parrett weigerde de Engelsch-Fransche overeenkomst te bekrachtigen en zich bij de Engelschen voegde om te trachten de Franschen Madagaskar af te krijgen.

Krachtiger dan ooit aan het Malgachsche hof, maakten de Engelschen van hun invloed gebruik door zich zulke groote grondconcessies te laten geven dat zij de macht van de Franschen, als deze daarvan gebruik hadden willen maken, tot een zeer fictieve gemaakt zouden hebben. Om daaraan een eind te maken was het noodzakelijk dat aan den eersten Minister door de Fransche regeering een nota werd gezonden waarin werd verklaard dat geen concessie zou erkend worden, dan die naar behooren was gesanctionneerd en geregistreerd door den Franschen President.

Daarop vingen de Engelschen een veldtocht in de pers aan om te trachten een neutraalverklaring van Madagaskar tot stand te brengen. Zij beweerden dat dit noodzakelijk was omdat de Franschen van plan waren het werk van humaniteit van den eersten Minister Rainilaiarivony, die in 1877 de slaven, gekomen uit Mozambique, vrijliet, te vernietigen, en die lieden weer tot slaven te maken; of wel omdat de Fransche regeering van plan is van Madagaskar een verbanningsoord te maken, en om veel andere redenen.

Ook in Engeland keerde zich de strooming sterk tegen Salisbury en zijn verdrag, en alle bladen storten kolommen vol gal daarover uit.

Niet alle persorganen waren evenwel zoo heftig. Zoo verscheen den 20 Jan. 1894, toen reeds in Frankrijk over een expeditie werd gesproken een artikel in het wekelijksch tijdschrift, de *Spectator* dat wel door kan gaan voor de verkondiger van de gemiddelde meening in Engeland, waarin werd aangetoond dat dit land niet het recht had tusschenbeiden te komen als Frankrijk Madagaskar met geweld van wapenen ten onder zou willen brengen. Niettemin kon de schrijver toch niet nalaten de gevaren voor een eventueele expeditie te vergrooten en er op te wijzen dat zulks vooral voor Frankrijk een zeer ernstige onderneming wezen zou. „De Hova's" zoo heette het" hebben een leger dat zeer goed georganiseerd is, en dat stellig door Engeland, Duitschland, Holland en Portugal van wapenen zal worden voorzien, als de vijandelijkheden mochten uitbreken" — alsof de Engelsche handelaars dat al niet veel vroeger hadden gedaan.

Het klimaat is uiterst gevaarlijk, de giftkoorts zal duizenden zelfs goed geacclimatiseerde soldaten ten grave doen dalen — deze voorspelling heeft zich volkomen bewaarheid — en de drie bergketenen die Majunga van Tananarivo scheiden zijn voor een Europeesch leger bijna niet over te trekken. Bovendien zijn de Hova's aan de troepenvoering van Engelsche officieren gewend die ze geleerd hebben hun plicht te doen en geen duimbreed grond aan den vijand onverdedigd over te laten."

Wat dit laatste betreft, zoo bazelt de schrijver. Eerstens is van een haas geen leeuw te maken, en verder was het den Engelschen officieren in dienst van het Hova gouvernement, niet gelukt een Hovaleger te organiseeren dat met hoop op eenig gevolg aan een moderne Europeesche krijgsmacht het hoofd had kunnen bieden. Echter hadden zij hun eminente eigenschappen als hardloopers voor een betere gelegenheid kunnen opzouten, en zij zouden dat ook wel zeker gedaan hebben als op den dag van het uitbreken der vijandelijkheden de Opperbevelhebber van het Hovaleger de Engelsche officieren hun ontslag niet had gegeven, zeggend dat hij dat nietig gevalletje alleen wel af kon. Misschien zou het hem ook gelukt zijn als hij niet te Marovoaij, zooals mij daar verteld werd, bij het manhaftig retireeren er zoo vervaarlijk den looppas had ingezet, dat hij zijn geheel leger was kwijt geraakt en door de Franschen gevonden werd tot aan den hals toe zittend in een moeras.

De meeste toonaangevende bladen waren echter veel heftiger in hun uitingen en vooraan stond, als in de Transvaalsche kwestie en vroeger toen in 1830 Algiers door de Fransche werd veroverd, de *Times*. De *Standard* voegde zich daarbij, en juist was men bezig aan te toonen dat een Europeesche oorlog, die al zoo lang op zich had laten wachten, onvermijdelijk was, toen de door de Engelschen zoozeer gevreesde expeditie werkelijk plaats had en

aan het marktgeschreeuw een einde kwam. Want wat er uitbrak, een Europeesche oorlog niet; met het denkbeeld daaraan had men de Fransche regeering willen intimideeren en dus volkomen zijn doel gemist.

En hiermee is een overzicht gegeven van het werken der Engelschen om het rustig bezit van Madagaskar voor de Franschen tot een onmogelijkheid te maken.

Ik zal nu in korte trekken vertellen wat van af Radama I in het Hovarijk gebeurde, welke de verschillende verhoudingsphasen waren tusschen dit rijk en Frankrijk, en waarom op het eind een expeditie onvermijdelijk was.

Van af Radama I vervulden de Hova's tusschen de intrigeerende Engelschen en Franschen de functie van stootklos, die dan de stooten van de eersten, dan van de tweeden opvingen. En ze deden dat ten opzichte van de Engelschen met een lachend gezicht, en zeiden bij dat heen en weer geduw onderdanig buigend nog dankje op den koop toe.

Ze gingen voor Engelschgezind door, en doen dat nog. Als het er op aan kwam zich door een van de twee te laten ringelooren, lieten zij zich dat het liefst door de Engelschen doen, maar nog liever door geen van beiden. Welk volk toch houdt niet van zijn vrijheid, en stellig doet dat een volk als de Hova's, dat gewend is sedert eeuwen den baas te spelen over andere volken. Ik geloof dan ook dat Gradinier in het *Madagascar News* van 18 November 1893 den spijker op zijn kop slaat door het volgende als zijn meening te kennen te geven.

> „De Hova's zijn noch Engelsch- noch Franschgezind. Hun eenige illusie is nog eenmaal hun geheele vrijheid van handelen te zullen herkrijgen. Als Engeland op dezelfde gewelddadige wijze als nu en dan de Franschen dat deden, was opgetreden, zouden zij om daaraan weerstand te bieden bij de Franschen hulp en steun hebben gezocht, zooals nu tegen deze laatsten bij de Engelschen. Wat zij in de laatste jaren doen is ook eigenlijk niets dan een steun zoeken tegen het protectoraat van Frankrijk, waarover zij niet zijn geraadpleegd geworden, en de bezettingsoorlog, die zij vreezen dat een gevolg van dat protectoraat zal worden. Zij willen zelf heer en meester zijn in het land, dat hen toebehoort par droit de conquête."

Wel hadden enkele Engelsche zendelingen een aanhang, die uit sympathie voor hen bepaald meer Engelschgezind was dan dat zij hielden van eigen regeering en volk, maar de meening van Grandinier kan men toch aannemen als te zijn de algemeen gangbare en juiste.

Zelfs Radama I, die zeer veel had te danken aan den Engelschen zendeling Hastie, en die zijn Hova-aard zelfs dermate verloochende dat hij in staat was zich daarvoor dankbaar te betoonen, en hem te noemen „de getrouwe vriend en echtgenoot van Imerina" ging nooit zoover dat hij zich geheel en al over gaf aan de Engelschen. Zoo heeft hij nooit zijn toestemming willen geven tot het maken van een weg van Tananarivo naar Tamatave, omdat naar zijn meening de Engelschen, als eenmaal die weg er was, er volstrekt geen gewetenszaak van zouden maken daarvan gebruik te maken en met een krijgsmacht door te dringen tot Tananarivo, ten spijt van de vredelievende bedoelingen door Engeland altijd aan den dag gelegd. En zoover ging zijn diplomatisch overleg om met beide naties op een goeden voet te blijven dat, tegelijkertijd dat hij zich met

zijn hervormings plannen van Engelschen bediende, hij ook er op gesteld was Franschen in zijn omgeving te hebben. Zoo had hij den onderofficier Robin om de noodige hervormingen in zijn leger aan te brengen, den timmerman Le Gros om houten huizen te bouwen welke kunst toen in Imerina niet bekend was; en beiden bewees hij dezelfde toegenegenheid als aan Hastie zelf.

Zijn vrouw Ranavalona, die hem opvolgde, had nog meer wantrouwende gevoelens ten opzichte van de Engelschen, en stak dit ook niet onder stoelen of banken. „Zij kunnen nog zoo mooi praten als zij willen" had zij de gewoonte van te zeggen „maar er zal een tijd komen dat zij zullen herhalen wat zij in 1845 deden voor Tamatave."

De vriendschap van zulk een wreed monster als Ranavalona I is waarlijk geen compliment voor de Franschen, en voor hun goeden naam van loyauteit en riddelijkheid is het maar gelukkig dat verdere vriendschapsbetuigingen van Hovavorsten achterwege zijn gebleven, en dat deze een bepaald vijandige houding aannamen. De oorzaken vermeldde ik in mijn vorig artikel, en daar om wil ik daar hier niet op terugkomen. De vijandige stemming nam steeds progressief toe totdat onder Ranavalo III Raivoninahitriniony eerste minister werd, en daarna den door Gallieni naar Algiers verbannen Rainilaiarivony. Deze deden alles wat zij konden om den Franschen den oorlog aan te doen, de katholieke missies te vervolgen en den invloed van de Franschen te verdelgen; maar beiden deden dat zonder zich toch geheel en al als stroopoppen in handen der Engelschen te stellen. Gedurende den laatsten oorlog toonde hij het scherpst zijn diplomatiek wik- en weeg-systeem door wèl de katholieke zendelingen uit het land te verbannen, maar om hun invloed niet geheel en al te vernietigen en den Engelschen te veel vrij spel te laten, gelastte hij tevens dat de bijeenkomsten der katholieke Malgachen zouden plaats hebben als te voren, en deze even geregeld hun kerken zouden bezoeken. Ook in de politiek ging hij op dezelfde wijze te werk. Sluw berekend was het zeker, en veel hoofd breken moet het hem zeker ook gekost hebben, maar op den duur kon het toch niet anders of het moest op eigen ondergang uitloopen. Het is juist dat systeem dat de oorlog van 1895 en de annexatie van Madagaskar ten gevolge had; want men behoeft waarlijk geen prikkelbare en ongeduldige Franschman te zijn om door zulk een gemorrel tot razernij te worden gebracht.

Men weet hoe de oorlog van 1883 ontstond. Van de zijde der Hova's was hij door Rainilaiarivony uitgelokt om afleiding te geven aan binnenlandsche onlusten, daarbij er op vertrouwend dat deze van den kant der Franschen toch niet met den noodigen ernst zou worden gevoerd. Deze meening was zoo gemotiveerd mogelijk, want de houding der Fransche regeering ook na Napoleon III was tegenover de Hova's altijd zoo lamlendig mogelijk geweest.

Nu werd hij er niet beter op. Rainilaiarivony's scherpen blik had niet misgekeken. De schuld van Admiraal Pierre, die het opperbevel kreeg over het handjevol soldaten, bestemd om Madagaskar te veroveren, was het zeker niet. Hij zette den oorlog in met veel entrain, en het gelukte hem in den tijd van 8 dagen de Hova's van de geheele noordwestkust van Majunga tot Diego-Suarez te verdrijven en deze overwinningen te bekroonen door de inname van Majunga en het fort van dien naam, dat op een hoogte zijwaarts gelegen,

de stad bestrijkt. Men stelle zich niet te veel voor van zulk een fort en het gewicht van zulk een overwinning. Ik nam het persoonlijk in oogenschouw, en kwam tot de conclusie dat zulk een fort voor verdedigers gevaarlijker moet zijn dan voor de aanvallers. Ik was ten minste blij dat ik het glacis af was zonder er door heen te zakken en terecht te komen in de *bomvrije kazematten*! En een erwt uit een stalen 8 cM. had zeker door het heele fort, incluis reduit, heengeschoten als door een koek, want de muren waren van gewone riviersteenen, opelkaar gemetseld met klei.

Maar enfin, de Hova's werden het fort uitgekeken, en dit feit intimideerde dezen dusdanig, dat Admiraal Pierre er toe gebracht werd hen een kras ultimatum te stellen, dat in drie artikels aldus luidde:

Art. 1. De Regeering der Hova's staat aan Frankrijk af het noorden van Madagaskar tot aan de 16e paralel.

Art. 2. Zij neemt de verplichting op zich een millioen francs als schadeloosstelling uit te keeren aan de Franschen op Madagaskar inzonderheid aan de erfgenamen van Laborde.

Art. 3. Zij stelt voortaan de buitenlandsche politiek onder de contrôle van de Fransche regeering.

Bij dit ultimatum was gevoegd de bedreiging dat als het door de Hova regeering werd verworpen Admiraal Pierre zich terstond zou meester maken van Tamatave.

Was Admiraal Pierre in staat geweest deze bedreiging naar behooren ten uitvoeren te brengen, dan was er zeker spoedig een einde gekomen aan dezen oorlog; maar hij had maar weinig soldaten en men zond hem geen versterkingen.

Op verschillende manieren heeft men getracht deze flauwe en aarzelende houding der Fransche regeering uit te leggen en te vergoelijken. Zoo zegt Martineau dat die houding is toe te schrijven aan de onbekendheid met de Hova-strijdmacht, de terreinen die men had door te marcheeren om Tananarivo te bereiken en het gemis aan een goeden weg. Velen zijn het met hem eens dat dit de reden was, maar niet allen. Die onbekendheid met de bovengenoemde factoren behoefde ook niet zoo groot te zijn, daar Madagaskar al voldoende geexploreerd was geworden door tal van vertrouwbare Franschen, die de regeering op de hoogte hadden kunnen stellen. Misschien waren de gegevens van Laborde te onbepaald en te veel tot Imerina alleen beperkt; maar hij had een neef, den heer Campan, die in het land opgevoed en met een Hovavrouw getrouwd beter dan iemand anders in staat was inlichtingen te verschaffen betreffende den geest zoowel van het volk als van het leger. Men had hem naar Parijs kunnen ontbieden en daar doen mededeelen alles wat men verlangde te weten. Dan was op Madagaskar nog Leon Suberbie, toen nog een onbekend, eenvoudig handelsagent, maar die al tien jaar verblijf had gehouden te Tananarivo. Op het oogenblik van het uitbreken van den oorlog was Suberbie te Parijs. De minister van koloniën zag hem dikwijls en droeg hem zelfs een belangrijke zending op, waarvan ik in mijn eerste artikel sprak; waarom hem niet over de onbekende zaken te ondervragen. Verder waren er nog de Jezuiten die toen tijdelijk van Madagaskar verdreven, in Frankrijk waren teruggekomen, en die stellig in staat waren geweest veel bizonderheden mee te deelen. En het best van allen was zeker op de hoogte de zendeling de la Vaissière, die omstreeks dien tijd een werk uitgaf „Vingt

ans à Madagascar" dat men slechts te lezen had om op de hoogte te komen van alles wat het leven op Madagaskar betreft en inzonderheid het Hova-leger.

Van den oorlog zelf schrijft hij:

Deze oorlog, die de bewoners van Imerina evenzeer tegen de borst stuit als zij noodzakelijk is voor Rainilaiarivony en zijn raadgevers om zich in hun gezag te handhaven tegen de talrijke ontevredenen, zal ongetwijfeld eindigen met de zegepraal van Frankrijk als zij maar met den noodigen ernst wordt doorgezet. Al die bombardementen, blokkaden, dat bezetten van verschillende punten op de kust zijn van geen beteekenis. Er is maar een middel om aan dien oorlog een einde te maken, en dat is: *recht op Tananarivo aan marcheeren.* Daar zit de kneep van de geheele geschiedenis; wordt dat gedaan, dan is het heele Hovarijk spoedig in ons bezit.

Die raad, eerst in 1895 opgevolgd, gaf toen reeds de la Vaissière, en wanneer hij om advies was gevraagd geworden, zou hij ook stellig niet geaarzeld hebben zijn meening te zeggen. Tegelijkertijd dat het werk van de la Vaissière verscheen, publiceerde een oud zendeling, de bisschop van Angers, bizonderheden omtrent het Hova-leger, die iederen anders denkenden van gedachten moesten doen veranderen. „Wat praat ge over dat geduchte en krijgshaftige Hova-leger" zoo roept hij zijn landgenooten toe „de waarheid is dat tegenover een 6000 Franschen wel een 60.000 Hova's in het veld te brengen zijn, maar deze ongeordende bende, slecht gewapend, zich voedend met wat zij langs de wegen vindt, zal het hazenpad kiezen, zoodra het eerste geweerschot van Fransche zijde wordt gelost. En Tananarivo zelf is een open stad, die niet in staat is om een ernstige wederstand te bieden".

„Men kan dus onmogelijk beweren dat de Fransche regeering slecht was ingelicht of niet in de gelegenheid was zich te laten inlichten, en het ligt dus voor de hand dat er andere redenen waren van de besluitelooze wijze van optreden.

Een daarvan was dat Jules Ferry, die als minister van koloniën aan het bewind kwam nadat de oorlog was verklaard, een beslist tegenstander was van het in bezit nemen van Madagaskar, en meer dan eens in het openbaar ronduit verklaarde dat hij niet begreep wat deze oorlog te beduiden had.

Er was nog een andere reden, die de kracht van het Fransche ministerie verlamde: de publieke opinie was tegen dezen oorlog.

Dat kwam omdat de Franschen tegelijk dat deze oorlog uitbrak de handen vol hadden met de annexatie van Tonkin, waarvan de resultaten tot op dezen dag zoo goed als beneden zero zijn gebleven. Het Fransche volk, verschrikt door deze koloniale expansies, die in Tunis waren aangevangen, en tegelijk op Madagaskar en in Tonkin werden voortgezet, kwam daartegen zoodanig in oppositie, dat het zich liet aanzien dat de verkiezingen die toen aanstaande waren ten nadeele van de Regeering zouden uitloopen als deze oorlog, die trouwens op die wijze gevoerd ook niets te wachten gaf, met kracht werd doorgevoerd.

Beter was het geweest deze oorlog te vermijden dan hem zoo half te voeren. De Admiraal Pierre, uitgeput door vermoeienissen, en nog meer gebroken door de wijze waarop de Fransche regeering verzuimde gebruik te maken van zijn krachtig optreden en heel zonder hulp liet, vroeg verlof terug te mogen keeren daar hij onder deze omstandigheden geen kans zag er iets van terecht te brengen. Hij stierf op de terugreis, even voor zijn aankomst te Marseille.

De Admiraal Galiber kreeg de zonderlinge opdracht mee van den oorlog voort te zetten, maar tegelijkertijd uiterst meegaande te zijn, terwijl hem bovendien streng werd verboden naar het binnenland op te rukken. Dat laatste verbod was waarlijk niet noodig.

Hij had niet meer dan 850 man onder zijn bevelen, die verdeeld waren te Tamatave en op de kuststrook van Nossi-Bé tot Majunga. Een greintje moed of energie van de zijde der Hova's, en zij hadden met het tiende gedeelte van hun strijdmacht dat handje vol Franschen de zee ingejaagd.

Aan aanvallen dacht Galiber dan ook niet. Wel aan onderhandelen, en hij had volmacht dat te doen op de volgende voorwaarden.

1. De Hova regeering erkent het protectoraat van Frankrijk op de noord westkust van Madagaskar.
2. Alle Franschen hebben het recht eigendommen te bezitten op het eiland.
3. Door de Hova-regeering zal aan Admiraal Galiber een millioen francs als schadeloosstelling voor gemaakte onkosten worden uitgekeerd.

Dat onderhandelen had echter plaats nadat men overal met terugtrekken was aangevangen, en het was dan ook geen wonder dat Rainandriamanpondra, gouverneur van Tamatave en een der onderhandelaars van de zijde der Hova's, aan Admiraal Galiber antwoordde: „Gij vraagt me welk deel van Madagaskar onze regeering u wil afstaan. Dat is hetzelfde alsof u me vroeg welk deel van mijn lichaam ik zou willen missen. Mijn antwoord zou zijn: geen deel. Zoo ook met die andere vraag; wij willen *geen* deel van Madagaskar afstaan. Toont dat gij de sterksten zijt, en neemt als ge kunt".

Om dus iets gedaan te krijgen moest men voorwaarts rukken, en daarvoor waren versterkingen noodig. Admiraal Galiber het onmogelijke inziende van een andere handelwijze, schreef dan ook in dien geest aan Jules Ferry, en het scheen dat aan dat schrijven gehoor zou worden gegeven. Een interpellatie van den afgevaardigde de Lanessan in de Fransche Kamers deed deze overhellen tot het besluit om den oorlog met meer kracht door te zetten, waarop Admiraal Miot werd gezonden om Galiber te vervangen, en tevens met veel ruimere instructies en eenige versterkingen.

Zijn eerste verklaring aan de afgevaardigden der Hova's was met dit ietwat krachtiger optreden geheel in overeenstemming. Zoo stond er in het volgende:

„De Regeering van Frankrijk is besloten om den oorlog met uw land zoo spoedig mogelijk tot een einde te brengen, en daarbij voor geen middel terug te deinzen.

Het is noodig dat gij dat weet.

Ik kom niet om van u rechten te vragen ten opzichte van volkstammen waar wij in vrede mee leven, maar om ze u af te dwingen, en met de wapens in de vuist te veroveren.

Gij behoeft geen hoop meer te koesteren dat uw vlag ooit meer op de noord-westkust van uw land zal wapperen. Die is in ons bezit en blijft dat; wij zullen Tamatave en Majunga slechts dan verlaten, als wij dat verkiezen."

Dat was flink gesproken, zonder dat het de bedoeling was deze woorden door kracht van wapenen het noodige relief bij te zetten; zij moesten slechts dienen om den noodigen steun te geven aan den heer Léon Suberbie, die, door Jules Ferry belast met een geheime zending naar Madagaskar, de opdracht had te trachten een verdrag op de bovengestelde voorwaarden tot stand te

brengen. Zoo niet, dan zou naar Tananarivo worden opgemarcheerd, en het Hovarijk vernietigd worden. En dat behoorde niet tot de onmogelijkheden, daar door het verdrag van Tietsin de troepen van Tonkin vrijkwamen, en op Madagaskar gebruikt konden worden.

Alles scheen dus eindelijk op een krachtig voortzetten van den oorlog te gaan wijzen, maar toen kwam het Lang-son desastre. Jules Ferry verloor zijn zetel en werd vervangen door de Freycinet, terwijl Brisson Minister President werd.

Die verandering deed opnieuw allen veroveringsplannen in duigen vallen. Admiraal Miot ontving dan ook spoedig instructies die geheel tegengesteld waren aan de vorige. Troepen uit Tonkin konden onder deze omstandigheden niet overgezonden worden, en dus moest aan een oprukken naar het binnenland in het geheel niet meer worden gedacht, maar integendeel alle moeite worden aangewend om een verdrag tot stand te brengen, terwijl het er niet op aan kwam op welke wijze dit geschiedde.

Aan deze bedenkelijke opdracht hield Miot zich correct. Hij ontzag zich dan ook niet den Engelschen avonturier Willougby in den arm te nemen, en wist deze te bewegen als bemiddelaar bij het Malgachsche Gouvernement op te treden en een verdrag met dit tot stand te brengen, dat in de Engelsche taal geschreven op den 17 December 1885 gesloten werd.

Onloochenbaar werd Madagaskar ditmaal opgeofferd aan Tonkin. De expeditie naar Tonkin viel bij het Fransche volk niet in goede aarde, en een gedeelte van deze impopulariteit kaatste terug op die van Madagaskar, hoewel de Kamer deze laatste beslist genegen was. Voordat zij toch op den 30 Juli 1885 uit elkaar ging en Ferry door de Freycinet was vervangen, stond zij tot dat doel een crediet van 12 millioen francs toe, en wel met een meerderheid van 277 tegen 120 stemmen.

Het is dus zeer waarschijnlijk dat een krachtiger regeering aan de op nieuw bijeengekomen Kamers de adhoalsie aan de voortzetting van den oorlog zou hebben ontlokt, vooral na het sluiten van den vrede met China, ten spijt van de verkiezingsleus door de oppositie gevoerd „geen koloniale ondernemingen meer."

In een volgend artikel zal ik het verdrag van 17 December 1885 wat nauwkeuriger behandelen, en verder de gebeurtenissen ontrollen die geleid hebben tot den oorlog van 1895 en de verovering van Madagaskar.

's Gravenhage, J. HORA ADEMA.

Financieel Overzicht.

AMSTERDAM, 16 Oct. — 15 Nov. 1899.

Bijna algemeen was de koersverbetering der Koloniale fondsen in bovengenoemd tijdsverloop. De laatste Sumatra Tabak inschrijving gaf betere prijzen dan verwacht werd, terwijl ook in de koffie eindelijk eene kleine beterschap was ingetreden Met uitzondering van de Dordtsche en de Moeara Enim waren de Petroleumaandeelen flauw gestemd.

Hooger werden genoteerd:		pCt.
Aand.	Cultuur Mij. der Vorstenlanden	5⅝
Pref. Aand.	Idem	4½
Aand.	Javasche Bank	2
„	Koloniale Bank	3¾
Pref. Aand.	Idem	4⅝
Cert. v. Aand.	Liquid. Barge & Moormann	3½
Aand.	Ned. Ind. Handelsbank	3⅜
„	Javasche Cult. Mij.	5¼
„	Suikerfabriek Kalibagor	4½
„	Amsterdam Deli Compagnie	45
„	Amsterdam Sumatra Cult. Mij.	9½
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Arendsburg	15
Aand.	Besoeki Tabak Mij.	3⅛
„	Deli Maatschappij.	27¾
„	Deli Tabak Mij.	7⅞
„	A. Langkat Cultuur Mij.	11
„	B. Idem	8½
Pref. Aand.	Tabak Mij. Langkat Soekaranda	2
Aand.	Langkat Tabaksbouw Mij	2
„	B. Langkat Tabak Mij.	10¾
„	B. Idem	20
Pref. Aand.	Ned. Asahan Tabak Mij. v. h. Herrings	10¾
Aand.	Padang Cultuur Mij.	7¾
„	Padang Tabak Mij.	22
„	Rotterdam Deli Mij.	20
Cert. v. Aand.	Tabak Mij. Sakoeda.	8
Aand.	Senembah Maatschappij	59
„	A. Serdang Tabak Mij.	22
„	B. Idem	9 13/16
„	Rotterd. Lloyd	4
„	Stoomvaart Mij. Nederland.	4
Pref. Aand.	Dordrechtsche Petroleum Industrie Mij.	4¼

Aand.	Petroleum Mij. Moeara Enim	10
„	Semarang-Joana Tramweg Mij.	3

Lager werden genoteerd:

Aand.	Balangan Tabak Cult. Mij.	8½
„	Deli Cultuur Mij.	3
„	Medan Tabak Mij.	13
„	Tabak Mij. Namoe Djawi	2
„	Kon. Paketvaart Mij	2
„	Java Petroleum Mij	18½
„	Non. Ned. Mij. v. Petr. bronnen	7½
„	Sumatra Palembang Petroleum Mij.	2
„	N.-Celebes „ „	4
„	Singkep Tin Mij.	3½
„	Mijnbouw Mij. Soemalata	3
„	Ned. Ind. Spoorweg Mij	1½
„	Madoera „ „	7
„	Malang „ „	7
„	Oost-Java „ „	3

DIVIDENDEN.

Cultuur Mij. Perbawatie (interim).	8	%
Borneo-Sumatra Maatschappij	*f* 57,40	
Idem Oprichtersbewijzen.	„ 3,12	
Billiton Maatschappij (slot).	*f* 100.—	
Kinamaatschappij Tjimonteh.	39	„
Rijtuigfabriek en handel in paarden v./h. F. J. Fuchs.	8½	„
Deli Maatschappij (voorloopig)	10	„
Senembah Maatschappij (voorloopig)	15	„
Deli Langkat Tabakmaatschappij (voorloopig).	10	„
Suikerfabriek Tjoekir (voorloopig).	*f* 125.—	
Brand Assur. Mij. Merapi	3	„
N. I. Zee- en Brand Ass. Mij.	7½	„
2e Idem	6	„
Suikeronderneming Koning Willem II (interim)	10	„
Cultuurmaatschappij „Soember Kareng".	*f* 175.—	
Ned. Ind. Crediet- en Bankvereeniging	6	„
„ „ Telephoon Mij.	10	„
Suikerfabriek „Kaliwoengoe" (interim).	10	„
Suikerfabrieken Phaeton en Olean (interim)	4	„

De volgende Incourante fondsen zijn verhandeld:

Aand.	Cultuur Mij. Soember Mangis Kidoel.	65 %
„	Kalimaas Cultuur Maatschappij	5¾—6 „
„	Cultuur Mij. Watoetoelis Poppoh	93—95 „
„	Suikerfabriek Kalibagor.	55—58 „

Aand.	Ned. Ind. Mijnbouw Mij.	81—83 %
„	Bagalen Thee- en Kina Onderneming	62½—65 „
„	Sumatra Cultuur Mij.	228½—229 „
„	Rijstlanden op Java „Michiels Arnold"	95 „
„	Singkep Tin Mij.	140—142 „
„	Petroleum Maatschappij Sumatra Palembang	85 „
„	Ned. Ind. Cultuur Mij.	2 „
„	Noord-Celebes Mijnbouw Mij.	103 „
„	Cultuur Mij. Kaliwoengoe Plantaran	79 „
„	Java Petroleum Maatschappij	127 „
„	Ned. Ind. Gas Mij. te Rotterdam	145 „
„	Amsterdam Sumatra Cultuur Mij.	124 „
„	B. Tabak Maatsch. Sakoeda	170 „
„	Mijnbouw Mij. Totok	145 „
„	Bendisberg Mijnbouw Mij.	98 „
„	Billiton Mij., 1e rubriek	f 2050.—
„	Redjang Lebong Mijnbouw Maatschappij	270—290 „
„	Handelsvereeniging Java	106 „
Cert. v. Aand.	Deli Cultuur Mij.	104—108 „
„	Rotterdam Deli Maatschappij	221—230 „
Pref. Aand.	Suikerfabriek Badas.	94⅛ „
Winstaand.	Kon. Paketvaart Mij.	f 605.—
„	Suikerfabriek Kalibagor	f 179½ — f 180.—
„	Cult. Mij. der Vorstenlanden	f 8¾
Oprichtersbew.	Javasche Bosch Exploitatie Mij.	f 60.—
„	Droogdok Mij. Tandjong Priok	f 400 — f 410.—
6% Oblig.	Singkep Tin Maatschappij.	100 %

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN.

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Nov. 1	TE AMSTERDAM. Nov. 15	TE BATAVIA. 2 Oct.
Borneo Sumatra Mij.....Aand.	—	—	
Cultuur-Mij. d. Vorstenl..... „	58	62½	
id. ...Pref. Aand.	141½	143	
Handelsv. Amsterdam.....Aand.	112	113	116
Int. Cred. & H. V. Rotterd.. „	73	73	72½
Javasche Bank..... „	172⅛	172	172½
Koloniale Bank..... „	45	48¾	50*
id. .....Pref. Aand.	57⅞	64 5/16	
Liquid. Barge & Moormann. Cert. v. Aand.	58⅛	62½	
Ned. Handel-Mij..... „	149	148⅞	155*
Ned. Ind. Escompto Mij.....Aand.	—	95	100
Ned. Ind. Handelsbank ..... „	81	85	80
Ned. Ind. Landb. Mij.....5 % Obl.	103⅞	104	
Badas, Suikerfabriek.....Aand.	20	20	
Banda, Credt. & Handelsver. „	—	—	
Java Bosch Expl.-Mij..... „	98	98	
Java'sche Cultuur-Mij..... „	90	95¼	
Kalibagor, Suikerfabriek..... „	57	60½	
Kaliwoengie Plantaran..... „	—	79	
Maron, Cult.-Mij..... .... „	—	—	
Melattie, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Michiels-Arnold, Rijstl.....Cert. v. A.	—	—	
Ned. Ind. Houtaankap Mij...Aand.	—	—	
Ngoepit, Landbouw-Mij..... „	—	—	
Penampean Cult.-Mij..... „	—	—	
Pondok Gedeh..... „	—	—	
Suikerond. Sentanen.-Lor... „	125	125	
Sindanglaoet, Suikerfabr.... „	175	175	
Temoeloes, Landb.-Mij..... „	—	—	
West-Java Kina Cult.-Mij.... „	20	20	
Amsterdam-Deli Comp..... „	625	645	
Amsterdam Sum. Cult.-Mij... „	126	124½	
Tabak-Mij. Arendsburg.....Cert. v. A.	621	625	
Balangan Tab. Cult. Mij.....Aand.	50	44	
Besoeki Tabak-Mij..... „	95	95⅝	
Deli-Batavia-Mij..... „	310	329½	
Deli-Cultuur-Mij..... „	104½	100	
Deli-Langkat-Tabak-Mij.....C. v. „	—	—	
Deli-Maatschappij..... „	432	415¼	ex div.
Deli Padang Mij..... „	—	—	
Deli Plantage Mij..... „	72	72	
Deli-Tabak-Mij..... „	59	56⅞	
.....Pref. Aand.	95	90	
Tab.-Mij. Franco Deli.....Aand.	58	60	
Tab. Mij. Kwala Pessilam... „	79½	80	
Langkat-Cult.-Mij..... „ A.	140	140	
„ „ ..... „ B.	76¼	79¾	
Tabak Mij. Langk. Soekaranda. Pref. Aand.	75	73	
Langkat-Tabaksbouw Mij ... Aand.	80	78	
Tabak-Mij..... „ A.	119	127¾	
„ „ „ ..... „ B.	84	100	
Medan-Tab.-Mij..... „	—	225	

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:	TE AMSTERDAM. Nov. 1	TE AMSTERDAM. Nov. 15	TE BATAVIA. 2 Oct.
Tab.-Mij. Namoe Djawi.....Aand.	98	92	
N. As T. Mij. v./h. Herrings.Pref. Aand.	140	144 3/4	
Padang Cultuur Mij..... „	99 7/8	97 3/4	
Padang Tabak-Mij .....Aand.	108 1/8	187 1/4	
Rotterdam-Deli-Mij..... „	219	230	
Tabak Mij. Sakoeda .....Pref. Aand.	120	119	
Senembah-Mij.....Aand.	392 1/2	409	ex. div.
Serdang Tab. Mij..... „ A.	198	212	
„ „ „ ..... „ B.	94	93 13/16	
Ned.-Ind. Electr.-Mij..... „	69	69	
Kon. Paketvaart-Mij..... „	171	167	75*
Rott. Lloyd .... „	135	139	178
Stoomv. Mij. Nederland ..... „	182 3/4	178	
Dordt. Petr. Industrie Mij ...Pref. Aand.	114 7/8	116 1/2	
Java Petroleum Mij.....Aand.	122	109	
Kon.Ned.Mij.v.Petr.br.in Indië „	180 1/2	171	
Petroleum Mij. Moeara Enim „	150	158 1/2	
Sumatra Palembang Petr. Mij. „	86	82	
Ned. Ind. Expl. Mij..... „	100	100	
id. Mijnbouw-Mij..... „	83 7/8	82	97 1/2
N. Celebes Mijnb. Mij..... „	103	99	
Oost Borneo Mij..... „	21	21	
id. .....Pref. Aand.	35	35	
Singkep Tin-Mij.....Aand.	138 3/4	138	
Mijnbouw Mij. Soemalata.... „	215	217	
Droogd.-Mij. Tandj. Priok.... „	—	—	
Deli-Spoorweg-Mij..... „	195	195	
Ned.-Ind. Spoorweg-Mij..... „	215 7/8	215 1/2	220*
Babat Djomb. St. tr. Mij.... „	78	80	
Bat. Electr. Tram-Mij..... „	85	89	
Kedirie Stoomtram-Mij..... „	116	116	
Madoera „ „ ..... „	92	92	
Malang „ „ ..... „	116	110	114
Modjokerto „ „ ..... „	90	89	
Ned.-Ind. Tramweg-Mij..... „	141 1/2	141 1/2	143*
Oost-Java-Stoomtram..... „	105	103	
Passoeroean „ ..... „	—	102	
Probolingo Stoomtr.-Mij..... „	91	91	
Semar.-Joana Tramw.-Mij.... „	176	179	185
Semar. Cheribon St.-Tr.-Mij.. „	137 1/4	137	140
Serajoedal St.-Tr.-Mij..... „	142	144 3/4	143*
Ned.-Ind. Hypotheekbank... „	—	—	105
id. Cred.- & Bank-Ver. „	—	—	95
id. Effectenbank..... „	—	—	100*
Padangsche Handel Mij..... „	—	—	127 1/2
Winkel-Mij. Eigen hulp ..... „	—	—	97 1/2*
Maatsch. Onderlinge hulp ... „	—	—	82 1/2*
Scheepsleverantie Mij..... „ A.	—	—	
Ned.-Ind. L.verz.- en Lijfr.-Mij. „	—	—	405*
Jav.'sch. Zee & Br.-Ass.-Mij . „	—	—	100*
Bat. Zee & Br.-Ass.-Mij... . „	—	—	100*
O.-I. Zee Br. Ass.-Mij..... „	—	—	105*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 2 Oct.
N.-Ind. Zee & Br.-Ass.-Mij.	Aand.	100*
Nederl. Lloyd	"	185*
2de N.-I. Zee & Br.-Ass.-Mij	"	155*
Koloniale id.	"	150*
2de Kol. Zee & Br.-Ass.-Mij	"	140*
Brand-Verz.-Mij.Mercurius	"	175
Brand-Ass.-Mij. de Oosterling	"	147½*
Brand-Ass.-Mij. Insulinde	"	
Brand-Waarb.-Mij. Ned.-Ind	"	175*
Brand-Wrb.-Soc. Securitas	"	100
Brand-Ass.-Mij. Unitas	"	100
Ned.-Ind.-Brandw.-Mij	"	105
Sam. Zee- & Br.-Ass.-Mij	"	140*
2de id.	"	100*
Brand-Ass.-Mij. Padang	"	50*
id. de Merapi	"	95*
id. de Oosthoek	"	
id. de Westhoek	"	
id. Noordhoek	"	
Brand-Verzek.-Mij. Kalimaas	"	
Brand-Ass.-Mij. Veritas	"	132½*
id. Ardjoeno	"	140*
id. Sumatra	"	
Batavia'sch Prauwenveer	"	126
Batavia'sch Nieuw-Prauwenv.	"	150
Tagalsch Prauwenveer	"	180*
Nieuw Semarangsch Prauwenveer	"	165*
Samar. Stoom- en Prauwenveer	"	
Prauwenv. te Soerabaya	"	102
Oost-Java Prauw-Mij	"	102½*
Soer. Prauw-Mij.	"	
Nieuw Soerab. Pr.-veer	"	185*
Nieuw Pad. Prauwenveer	"	
Nieuw Probol. en Java Oosth. Pr.-veer	"	150*
Bagelen-Thee & Kina-Mij	"	70
Suikerf.-Mij. Tjoekir	"	
Cultuur-Mij. Pagottan	"	
" Tjiogreg	"	
Kina-Mij. Kertamana	"	100*
Cultuur-Mij. Perbawatie	"	207½*
id. Goalpara	"	175*
Kartasoera Cult. Mij	"	
Cultuur-Mij. Boenga Meloer	"	80*
" Artana	"	
Assam Thee Ondern. Ģedeh	"	120*
Mij. t. E. v. Rijstlanden	"	195*
Assam Thee Ondern. Malabar	"	130*
Cultuur Mij. Ramawatie	"	172*
Assam Thee Ond. Wanasoeka	"	100*
" " " Singaparna	"	125*
" " " Pasir Salam	"	100*
Ned. Ind. Getah Pertjah Mij	"	100*
Ned.-Ind. Telefoon-Mij	"	160*
Intercomm. Telefoon-Mij	"	94*

PRIJZEN VAN INDISCHE FONDSEN. (*Vervolg*).

NAMEN:		TE BATAVIA, 2 Oct.
Telefoon-Mij. der Vorstenlanden	Aand.	105*
Preanger Telefoon-Mij	„	105*
Algem. Telephoon Mij	„	100*
Mijnbouw Mij. „Martapoera"	„	
Mijnbouw Mij. „Belang"	„	165*
Algemeene Exploratie-Mij.	„	
Mijnbouw Mij. „Matinan"	„	80
Mijnbouw Mij. „Totok"	„	170
Mijnbouw Mij. „Redjang Lebong"	„	270
Exploratie Mij. „Riam Kanan"	„	40*
Goud Exploratie Mij. Benkaijang	„	150*
Exploratie-Mij. Balangan	„	30
Batavia Japara Petrol.-Expl.-Mij.	„	55*
Goud Exploiratie-Mij. Kehajang	„	350
Exploratie-Mij. Kolchis	„	
Goud Exploiratie-Mij. Pinogo	„	90
„ „ Batjan	„	15*
Mijnbouw Mij. Monano	„	100
„ „ Soepajang	„	80
„ „ Pangkallan	„	65
Mijnbouw Mij. Atjeh	„	100
Goud Exploration Mij. Bone	„	65
Exploratie Mij. Doda	„	24*
Wijnkoopsbaai Explor. Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Batavia Borneo	„	105
„ „ Sonder	„	45
Sumatra Batavia Mijnbouw-Mij.	„	27½
Mijnbouw Mij. Tilamoeta	„	60
„ „ Pagoejaman	„	170
Mijnbouw Explor. Mij. Batavia	„	
Centraal Celebes Mijnbouw Mij.	„	
Mijnbouw Mij. Tomini	„	60*
„ „ Bwool Lonoe	„	
Mijnbouw Mij. Barma Sawah	„	165
„ „ Pariet	„	200*
Ned.-Ind. Gas-Mij.	„	
Mij. Rijtuigf. en handel in paarden, Fuchs	„	90
Koffie, Pel- en Sorteer Inr. Kalimaas	„	
New Singap. dist. Water Ice Cy.	„	
Java Veem	„	125*
Ned. Ind. Sport Mij.	„	100
Bandongsche Quinine Fabriek	„	100

De met een * geteekende koersen zijn die der laatste noteering.

STATUTEN VAN MAATSCHAPPIJEN, WERKENDE IN NEDERL.-INDIË.

Semarangsche Paarden- en Vee- Voederfabriek.

(*Javasche Crt. No. 76, van 22 September 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. Het vervaardigen en verkoopen van voeder voor paarden en vee, het oprichten en exploiteeren van hoefsmederijen, en verder alles wat met het bovenstaande in verband staat of daaraan bevorderlijk kan zijn.

Kapitaal. *f* 50.000, in 500 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng Door de heeren J. B. Drossaers en A. R. Soesman, voor 150 aandeelen: de door hen aan het zeestrand te Semarang gedreven paarden- en vee- voederfabriek met alles wat daartoe behoort. Bovendien betaalt de vennootschap aan laatstgenoemde, behalve reeds gedane uitkeeringen, levenslang eene som van *f* 100.— 's maands op den laatsten dag van elke maand.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. B. Drossaers; 3 commissarissen: de heeren F. J. H. Soesman, Mr. C. L. Dankmeyer en C. A. Penning.

Winstverdeeling. Eerst 10 % voor het reservefonds, daarna 6 % dividend. Van het overige komt 10 % aan den directeur, 15 % aan commissarissen, 75 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 10.000 bedraagt, zijn geen verdere reserves verplichtend.

Semarangsche Automobielen Fabriek.

(*Javasche Crt. No. 76, van 22 September 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. De fabricage van — en de handel in automobielen en alles wat daarmede in verband staat of daaraan bevorderlijk kan zijn.

Kapitaal. *f* 100.000 in 1000 aandeelen à *f* 100.—

Bestuur. 1 directeur: de heer Th. Lamers; 2 commissarisen: de heeren Mr. E. C. Godée en A. C. J. Jansen

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 15 % aan den directeur, 15 % aan de commissarissen, 20 % aan het reservefonds, 50 % aan aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra dit *f* 10.000 bedraagt, komt het hiervoor genoemde winstaandeel aan aandeelhouders.

Banjoemasche IJsmaatschappij.

(*Javasche Crt. no 78, van 29 September 1899.*)

Zetel. Paboearan, afd. Poerwokerto, res. Banjoemas.

Doel. Het drijven van een ijsfabriek te Paboearan en als bijzaak: het inhuren van gronden om daarop producten (tabak en indigo) te doen planten, padi, klappers, tabak en indigo op te koopen, te bereiden en te verkoopen.

Kapitaal. *f* 20.000, in 200 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door de oorspronkelijke opzichters voor 115 aandeelen de ijsfabriek, en door den heer F. M. W. van Bloemen Waanders: een perceel in de res. Banjoemas, afd. en distr. Poerwokerto.

Bestuur. 1 directeur: de heer F. M. W. van Bloemen Waanders; 2 commissarissen: de heeren J. H. van der Weide en N. M. de Lange.

Winstverdeeling. Eerst 20% aan het reservefonds. Van het overige komt 20% aan den directeur, de rest aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Maximum *f* 6000.—.

MIJN-EXPLORATIE EN EXPLOITATIE-MAATSCHAPPIJ RAWAS.
(*Javasche Crt. No. 79, van 3 October 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. De exploitatie van vergunningen tot mijnbouwkundige opsporingen, en van gebruiks-, eigendoms- en mijnrechten, in Nederl. Indië.

Kapitaal. *f* 400,000 in 8 seriën, van 500 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Voor 1000 aandeelen en *f* 25.000 in contanten: de vergunningen voor 10 terreinen gelegen in de res. Palembang, afd. Tebing—Tinggi.

Bestuur. 1 directeur: de firma John Pryce & Co,; hoogstens 4 commissarissen: de heeren A. A. P. von Karacson en G. C. F. W. Mundt.

Winstverdeeling. 5 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 85 % aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BOEMIKASSO.
(*Javasche Crt. No. 79, van 3 October 1899.*)

Zetel. Malang.

Doel. Het exploiteeren van de kinaonderneming Boemikasso en van nader te verkrijgen gronden, en het oogsten, drogen en bereiden van kina voor de Europeesche of Indische markt.

Kapitaal. *f* 250.000, in 250 aandeelen à *f* 1000.—

Inbreng. Door de heeren A. F. Wiederhold en J. E. H. von Wiederhold, voor 240 aandeelen: de onderneming Boemikasso.

Bestuur. 1 directeur: de heer A. F. Wiederhold Sr.; 2 commissarissen: de heeren A. F. Wiederhold Jr. en J. E. H. von Wiederhold.

Winstverdeeling. 10 % aan de administrateuren, 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, 10 % aan het reservefonds, 70 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 70.000.

MAATSCHAPPIJ TOT EXPLOITATIE VAN ONROERENDE GOEDEREN II.
(*Javasche Crt. No. 80, van 6 October 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het koopen, verkoopen, huren en verhuren van onroerende goederen in Ned.-Indië.

Kapitaal. *f* 1.000.000, in 1000 aandeelen à *f* 1000.—

Bestuur. 1 directeur.

Winstverdeeling. Na event. aftrek voor reserve- en vernieuwingsfondsen en voor tantièmes, komt de winst aan aandeelhouders.

EXPLORATIE MAATSCHAPPIJ LOEBOEK SIKAPING.
(*Javasche Crt. No. 80, van 6 October 1899.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. Het doen van mijnbouwkundige opsporingen en onderzoekingen in een terrein, gelegen afd. Loeboek Sikaping, res. Padangsche Bovenlanden, het aanvragen en exploiteeren van concessiën, mijn- en andere rechten in dat terrein.

Kapitaal. *f* 18.000, in 360 aandeelen à *f* 50.—

Inbreng. Door den heer L. J. Burgemeestre voor 200 aandeelen: zijne vergunning voor bovengenoemd terrein.

Bestuur. 1 directeur: de heer E. Fabius; 2 commissarissen: de heeren A. J. Haaxman en P. Buwalda.

Winstverdeeling. Na aftrek van tantièmes aan het personeel, komt de winst aan aandeelhouders.

EXPLORATIE MAATSCHAPPIJ AJER BANGIES.
(*Javasche Crt. No. 81, van 10 October 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van vergunningen, concessiën, mijn- en andere rechten.

Kapitaal. *f* 120.000, in 1200 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door de heeren J. P. F. Einthoven en A. F. van Amstel voor 1000 aandeelen: hunne vergunning voor 1°. een terrein in de afd. Ajer Bangies, Gouv. Sumatra's Westkust, 2°. een terrein in de afd. Toba en Silindoeng, res. Tapanveli, en 3°. een terrein in de onderafd. Sipirok, res. Tapanoeli.

Bestuur. 1 directeur: de firma de Lange & Co.; 2 commissarissen: de heeren H. W. van Dalfsen en B. J. H. Frangeheim.

Winstverdeeling. 5 % aan de commissarissen, 5 % aan den directeur, 90 % aan de aandeelhouders.

TAPIOCA-FABRIEK SOEKAMADJOE.
(*Javasche Crt. No. 82, van 13 October 1899.*)

Zetel. Bandoeng.

Doel. De verdere exploitatie van de tapioca-fabriek, gelegen in de Kadastrale afd. en het district Oedjoengbroeng-koelon, afd. Bandoeng.

Kapitaal. *f* 50.000, in 100 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door de chineezen Thio Oe Tan, Thio Boen Pang en Oey Yap Bie, voor 60 aandeelen: de bovengenoemde tapiocafabriek en hunne rechten en vooruitzichten op de verkrijging in eigendom van het stuk grond, waarop de fabriek staat.

Bestuur. 1 directeur: de chinees Thio Oe Tan; 1 commissaris: de chinees Thio Boen Pang.

Winstverdeeling. 10 % aan den directeur, 5 % aan den commissaris, 10 % aan het reservefonds, 75 % aan de aandeelhouders.

Reservefonds. Zoodra en zoolang dit *f* 10.000 bedraagt, en de algemeene vergadering telken jare beslist dat verdere reserve niet noodzakelijk is, komt het genoemde winstaandeel ad 10 % aan aandeelhouders.

EXPLORATIE-MAATSCHAPPIJ ZUID-AJER BANGIES.
(*Javasche Crt. No. 82, van 13 October 1899.*)

Zetel. Batavia.

Doel. Het exploiteeren van verkregen en nog te verkrijgen vergunningen voor mijnbouwkundige opsporingen en andere rechten in Nederl. Indië.

Kapitaal. *f* 120.000, in 1200 aandeelen à *f* 100.—

Inbreng. Door den heer F. M. C. van Vollenhoven, de firma van Vollenhoven & Co. en den heer B. A. Dessouw, voor 1000 aandeelen: de vergunning voor terreinen, in het Gouvernement Sumatra's Westkust, res. Padangsche Benedenlanden, afd. Ajer Bangies.

Bestuur. 1 directeur: de firma de Lange & Co.; 2 commissarissen: de heeren F. L. Isasca en B. J. H. Frangenheim.

Winstverdeeling. 5 % aan de commissarissen, 5 % aan den directeur, 90 % aan aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ BADEK.
(*Javasche Crt. No. 83, van 17 October 1899.*)

Zetel. Soerabaja.

Doel. De exploitatie van de erfpachtsperceelen Soember Ringin I en II en Podjokredjo, gelegen in de afd. en res. Kediri, distr. Soekoredjo, dessa's Kenteng en Prangang, welke perceelen thans nog staan ten name der Cultuur Maatschappij Soember Ringin, te Semarang.

Kapitaal. *f* 100.000, in 200 aandeelen à *f* 500.—

Inbreng. Door den heer H. J. Graichen, voor 100 aandeelen en een bedrag in contanten, gelijkstaande aan den koopprijs, ter zake der vendutie der genoemde erfpachtsperceelen op 17 Juni 1899, door hem te betalen, plus alle door hem te dezer zake daarna gedane uitgaven, — al zijne rechten uit den koop voortspruitende.

Bestuur. 1 directeur: de firma Coster van Voorhout & Co.; 3 commissarissen: de heeren S. C. van Musschenbroek, B. N. Powell en F. Gierlings.

Winstverdeeling. Eerst 3 % dividend. Van het overige komt 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, de rest aan een reservefonds, totdat dit *f* 50.000 zal bedragen.

Winstverdeeling. Zoodra en zoolang dit *f* 50.000 of meer bedraagt, zal telken jare over eventueel verdere reserves nader worden beslist, en de winstverdeeling dan aldus geschieden: eerst 3 % dividend; van het overige 5 % aan den directeur, 5 % aan de commissarissen, daarna een nader te bepalen bedrag voor het reservefonds; en van het dan nog resteerende 10 % aan den directeur, 10 % aan de commissarissen, 80 % aan de aandeelhouders.

CULTUUR MAATSCHAPPIJ KALINJAMAT.
(*Javasche Crt. No. 85, van 24 October 1899.*)

Zetel. Semarang.

Doel. De verdere exploitatie van het erfpachtsland Kalinjamat, afd. en res. Japara, en de exploitatie van later eventueel te verkrijgen gronden.

Kapitaal. *f* 180.000, in 60 aandeelen à *f* 3000 —

Inbreng. Door den heer J. A. C. de Kock van Leeuwen te Soerakarta, voor 50 aandeelen: de onderneming Kalinjamat.

Bestuur. 1 directeur: de heer J. A. C. de Kock van Leeuwen. Zoo de algemeene vergadering dit wenschelijk acht 2 commissarissen.

Winstverdeeling. De algem. vergadering beslist of eventueel reserve- en vernieuwingsfondsen zullen worden gevormd en bepaalt het aandeel uit de winst daarvoor, alsmede over de tantièmes eventueel toe te kennen en het te reserveeren bedrag voor werkkapitaal. Het overige komt aan aandeelhouders.

MAATSCHAPPIJ KOFFIELAND SOEMBER KATES.
(*Staats-Crt. No. 252, van 26 October 1899.*)

Zetel. 's-Gravenhage.

Doel. De verdere exploitatie van de in volle werking zijnde koffie-onderneming, Soember Kates, en van later eventueel te verkrijgen gronden.

Kapitaal. *f* 200,000, in 2000 aandeelen à *f* 100.—.

Inbreng Door de firma Maintz & Co. en Mr. M. Enschedé voor 687 aandeelen de koffie-onderneming „Soember Kates."

Bestuur. 1 directeur: de heer Mr. F. J. H. de Wetstein Hister; 3 à 5 commissarissen: de heeren G. J. Eschauzier, A. E. J. Buss, en Mr. M. Enschedé.

Winstverdeeling. Eerst 20 % voor het reservefonds, daarna 6 % dividend. Van het overige komt 6 % aan de directie, 6 % aan de commissarissen, 20 % aan het reservefonds, 68 % aan de aandeelhouders. Op voorstel van het bestuur kan echter door de algem. Vergadering van aandeelhouders worden bepaald, dat een gedeelte dezer 68 % bij het reservefonds worden gevoegd.

Reservefonds. Dit wordt niet hooger opgevoerd dan tot *f* 100.000.— Wanneer dit bedrag is bereikt komt de bijdrage voor dit fonds aan de winst- en verliesrekening.

LANGKAT PLANTAGE-MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 260, van 4 November 1899.*)

Zetel. Amsterdam.

Doel. De exploitatie van gronden op het eiland Sumatra, en mitsdien het planten, voor de markt bereiden en verkoopen van landbouwproducten, in hoofdzaak tabak, het verleenen van voorschot op producten, en al hetgeen met een en ander in verband staat.

Kapitaal. *f* 600.000, in 600 aandeelen à 1000.—.

Inbreng. Door de heeren K. E. O. Richelmann, R. A. O. Thiele, H. P. Wijnen, C. Th. J. E. Kufahl en J. W. Schmitt, voor de 600 aandeelen, de tabaksonderneming Padang Twalang, in het rijk Langkat.

Bestuur. 1 directeur: de heer K. E. O. Richelman; 3 à 5 commissarissen: de heeren H. A. Matthes, C. Th. J. E. Kufahl en A. de Stoppelaar Blijdesteijn. Een hunner wordt speciaal gedelegeerd om de maatschappij in Nederland te vertegenwoordigen en den directeur bij diens afwezigheid te vervangen.

Winstverdeeling. 84 % aan de aandeelhouders, 10 % aan den directeur, 6 % aan de commissarissen. De Algemeene Vergadering kan echter besluiten een gedeelte van genoemde 84 % voor het reservefonds afzonderen.

Reservefonds. Maximum *f* 200.000.

NEDERLANDSCH INDISCHE CULTUUR-MAATSCHAPPIJ.
(*Staats-Crt. No. 261, van 6 November 1899*).

Zetel. Amsterdam.

Doel. Het verkrijgen en exploiteeren van bestaande cultuur-ondernemingen, het in cultuur brengen van woeste gronden en de handel in de producten dezer ondernemingen.

Kapitaal. *f* 500.000, in 1000 aandeelen à *f* 500.—. Bovendien worden uitgeven 1000 winstaandeelen.

Inbreng. Door den heer W. J. Immink als liquidateur van de ontbonden naaml. Venn. Ned. Ind. Cultuur-Maatschappij voor 831 aandeelen: het erfpachtsrecht op eenige perceelen welke ten behoeve van het Amsterdamsch Trustee's-kantoor hypothecair verbonden zijn tot zekerheid van eene 5 % geldleening, groot *f* 500.000. De nieuwe vennootschap neemt het nog onafgeloste dezer schuld voor hare rekening.

Bestuur. 1 directeur: de heer W. J. A. de Kempenaer: 3 à 5 commissarissen: de heeren A. Rehbock, J. Krol, Mr. A. H. Philipse, A. A. H. Boon Hartsinck en B. R. G. Bouricius.

Winstverdeeling. Eerst 5 % dividend. Van het overige komt 7½ % aan den directeur, 10 % aan commissarissen, 57½ % aan aandeelhouders, 25 % aan de houders van winstaandeelen.

SPOOR- EN TRAMWEG-ONTVANGSTEN.

NEDERLANDSCH-INDISCHE SPOORWEG-MAATSCHAPPIJ.

Samarang—Vorstenlanden—Willem I. (Lengte 205 kilom.).

Opbrengst over September 1899.

Reizigers, aantal (98.700)	*f*	44.100.—
Goederen, tonnen (40.400)	„	276.000.—
Diverse ontvangsten	„	11.200.—
Totaal	*f*	331.300.—
Per dag-kilometer	„	53.87
Vorig jaar	„	266.500.—
	„	43.33

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 2,303,425.81⁵	„	2,077.289.88
„ per dag-kilometer	„ 41.16	„	37.12

Batavia—Buitenzorg. (Lengte 56 kilom.).

Reizigers, aantal (87.800)	*f*	28.900.—
Goederen, tonnen (9.400)	„	38.300.—
Diverse ontvangsten	„	3.500.—
Totaal	*f*	70.700.—
Per dag-kilometer	„	42.08
Vorig jaar	„	72.900.—
	„	43.39

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	*f* 641,777.60	*f*	635,076.74
„ per dag-kilometer	„ 41.98	„	41.54

Stoomtram Djocja—Brossot. (Lengte 24 kilom.).

Reizigers, aantal (23.500)	ƒ	2.700.—
Goederen, tonnen (6.200)	„	9.800.—
Diverse ontvangsten	„	200.—
Totaal	ƒ	12.700.—
Per dag-kilometer	„	17.64
Vorig jaar	„	13.700.—
	„	19.02

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan.	ƒ 99,009.83	ƒ	87,580.28
„ per dag-kilometer	„ 15.11	„	13.37

Stoomtram Djocja—Magelang. (47 kilom.).

Reizigers, aantal (40.600)	ƒ	7.500.—
Goederen, tonnen (4.000)	„	8.400.—
Diverse ontvangsten	„	300.—
Totaal	ƒ	16.200.—
Per dag-kilometer	„	11.49
Vorig jaar	„	11.800.—
	„	8.37

	1899.		1898.
Opbrengst van af 1 Jan	ƒ 135.513.56⁵	ƒ	—
„ per dag-kilometer	„ 10 56	„	—
Juli t/m. Sept. 1899	„ 56.700.—	„	13.11
„ „ „ 1898	„ 37.239.23	„	8.61

NEDERLANDSCH-INDISCHE TRAMWEGMAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1899 ƒ 27.500.— tegen ƒ 27.015 in 1898. Sedert 1 Juli 1899 ƒ 111.300.— tegen ƒ 115.035 in 't vorig jaar.

KEDIRI STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1899 ƒ 83.000 tegen ƒ 22,468. Sedert 1 Jan. ƒ 212,500 tegen ƒ 145,785.

MALANG STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1899 ƒ 5500 tegen ƒ 2850. Sedert 1 Jan. ƒ 90.325 tegen ƒ 28,300.

PASSOEROEAN STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1899 ƒ 4200 + ƒ 1637. Sedert 1 Jan. ƒ 40,189 + ƒ 16,513.

SOLOSCHE TRAMWEG-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1899 ƒ 5300 + ƒ 693. Sedert 1 Jan. ƒ 46.412 + ƒ 17.82.

PROBOLINGO STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Ontvangsten October 1899 ƒ 6900 + ƒ 1740. Sedert 1 Jan. ƒ 64,758 + ƒ 13,539.

BATAVIA ELECTRISCHE TRAM.

(Harmonie—Dierentuin). Ontvangsten October 1899 ƒ 4000; per dag K. M. ƒ 25,80.

SAMARANG-JOANA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag:	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Oct. 1899	*f* 77.700	*f* 9.40	266
„ 1898	„ 64.400	„ 8.60	242
Verschil meer	„ 13.300	„ 0.80	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Oct. 1899	„ 821.900	„ 10.60	254
1898 „ 31 „ 1898	„ 759.600	„ 10.30	242
Verschil meer	„ 62.300	„ 0.30	
Verschil minder	„ —	„ —	

OOST-JAVA STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Lijn Soerabaja—Krian.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Oct. 1899	*f* 19.500	*f* 16.10	39
„ 1898	„ 17.200	„ 14.20	
Verschil meer	„ 2300	„ 1.90	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Oct. 1899	„ 179.800	„ 15.10	39
1898 „ 31 „ 1898	„ 158.600	„ 14.38	37
Verschil meer	„ 21.200	„ 0.80	
Verschil minder	„ —	„ —	

Lijn Modjokerto—Ngoro.

Oct. 1899	*f* 12.400	*f* 9.80	41
„ 1898	„ 12.700	„ 10.—	
Verschil meer	„ —	„ —	
Verschil minder	„ 300	„ 0.20	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Oct. 1899	„ 108.500	„ 8.70	41
1898 „ 31 „ 1898	„ 94.500	„ 7.60	
Verschil meer	„ 14.000	„ 1.10	
Verschil minder	„ —	„ —	

SERAJOEDAL STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.	Bruto-opbrengst. Bedrag.	per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie.
Oct. 1899	*f* 13.500	*f* 5.20	84
„ 1898	„ 24.300	„ 9.30	
Verschil meer	„ 10.800	„ 4.10	
Verschil minder	„ —	„ —	
Van 1°. Jan.:			
1899 tot 31 Oct. 1899	„ 237.000	„ 9.30	84
1898 „ 31 „ 1898	„ 203.300	„ 9.50	71
Verschil meer	„ 33.700	„ —	
Verschil minder	„ —	„ —	

SEMARANG-CHERIBON STOOMTRAM-MAATSCHAPPIJ.

Tijdvakken.		Bruto-opbrengst. Bedrag.		per dag-kilom.	Gemiddeld aantal kilom. in exploitatie
Oct. 1899		*f* 51.100	*f*	6.10	270
„ 1898		„ 30.000	„	5.10	189
Verschil	meer	„ 21.100	„	1.00	
	minder	„ —	„	—	
Van 1°. Jan.:					
1899 tot 31 Oct. 1899		„ 623.100	„	7.70	267
1898 „ 31 „ 1898		„ 289.700	„	5.90	161
Verschil	meer	„ 333 400	„	1.80	
	minder	„ —	„	—	

MODJOKERTO STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

(Gemiddeld in exploitatie 80 K.M.) Ontvangsten October 1899 *f* 6,929 of *f* 2,79 per dag K.M. Sedert 1 Jan. 1899 *f* 68,400 of 4.14 per dag K.M.

BABAT-DJOMBANG STOOMTRAM MAATSCHAPPIJ.

(Gemiddeld in exploitatie 10 K. M.) Ontvangsten October 1899 *f* 1,232 of 3,97 per dag K. M.

SEMARANG—CHERIBON STOOMTRAM.

Ontvangsten Oct. 1899 *f* 51,100 + *f* 51,100. Per dag K. M. *f* 6.10 + *f* 1. Sedert 1 Jan. *f* 623,100 + *f* 333,400. Per dag K. M. 7.70 + 1.80.

DELI SPOORWEGMAATSCHAPPIJ.

In exploitatie 102 K.M., tegen 102 K.M. in 1898.

Opbrengst Sept. 1899	*f*	100.000	tegen *f*	102.758	in 1898		
„ per dagkilometer	„	32.68	„ „	33.58	„	„	
„ sedert 1 Jan. 1899	„	1.059,000	„ „	930.834	„	„	
„ October 1899	„	103,000	„ „	101.576	„	„	
„ per dagkilometer	„	32.00	„ „	32.12	„	„	
„ sedert 1 Jan. 1899	„	1.162,000	„ „	1.032.410	„	„	

(87)